

શ્રી મોતીચંદ કાપડિયા મથકાળા, મથક ૧

શ્રી મુનિસુદરસૂરિવિગ્રહિત

અધ્યાત્મકદપદ્રુમ

વિવેચન કરનાર

સ્વ મોતીચંદ ગિરધંજીલાલ કાપડિયા

બી એ, એવગેલ બી સોલિસિટર

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

ગોવાગિયા ટેક રોડ

મુળ્ય ૨૮

પ્રકાશક

ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
અનુમર્ધી ૧ ભવ્યદ કાપડિયા
અવલીન સ્વતંત્ર્યદ શાહ
માન. મરીઓ

શ્રી મદારી-સ્ટેલ વિદ્યાલય
ગોવાકિયા રેક રોડ
મુમ્બઈ ૪૬

૯૭

જા. ૧૦ અગતિ
વિ. સ. ૨૦૨૧ એવન
પી. નિર્વાહ સમિતિ ૨૪૯૧
ઈ. સ. ૧૯૬૧ એવન

૯૮

મિત્ર રૂપિયા માગા ૭

૯૯

અડક ૩

અવલિન સ્વતંત્ર્યદ શાહ
અનુમર્ધી ૧ ભવ્યદ કાપડિયા
ઈ. સ. ૧૯૬૧ એવન
માન. મરીઓ
અનુમર્ધી ૧ ભવ્યદ કાપડિયા

વૈગાંયગ્ય

૬૬

માગ મોગમય, મુક્ટ પ્યુતિમય, વિલે રૂપાન્નાદ્ય,
મૌન દૈયમય, વક્રે સિપુમય, રૂપ જરાયા મયમ્ ।
શાગે વાગ્મય, મુગ ગાગમય, કાચે વૃતાન્નાદ્ય,
મર્મ વસ્તુ મયાવિન મુરિ ત્રણા, વૈરાગ્યમરામયમ્ ॥

બોગેને વિરો યોગેત્પતિનો કુન્ને વિ. અષ્ટ થવાનો પૈસારો
અ. ૧ જાનો મોનમા દીનવાનો જગમા શમુમગુનો રૂપને
સિધે જશાયમાનો પ્રાસનિપુણવાને વિરો વા - વિવા તો,
મુળને વિરો દુર્ગત પુરવાનો, દેહને અગેયમરાજનો—એ રીતે
દૃષ્ટીપાદને વિ. અનુષ્ઠાને સર્વ વસ્તુ અવવાળી છે અભય-
અવરદિન-દેહ તો તે એકમાન વૈરાગ્ય-અધ્યાત્મરસ છે
—૨૧૦ યશતક

અધ્યાત્મગ્રંથ

૬૭

દમવવનદમ્ભોતિ, મૌનદમ્ભુષિવદ્રમા,
અયામગામ્ભુગામોદગ્રાગ્રનાગ ।
વાતાપમુખામ્ભા સુના યજ્ઞાયા મુમ્ભ,
વિટુ માધ તત્ત્વમામગામ્ભાદમુલોદય ॥

દમ્ભુષિવદ્રમાને એ વાને વાજ સમાન અને મિત્રતાપ સ. ૧ ની
જદિ કાને એ સમાન અધ્યાત્મગ્રંથો મોહાત્મના
વનો અગાને તત્ત્વ તથા સમાન છે આના અવરદિન પાન કરતાં
મુક્તિ પ્રાપ્તિને એ દુર્ગત રીતે છે તે મુખ અધ્યાત્મરસ
ના સત્તા અધ્યાત્મ સમ પાને માત્ર એક ગિદ્ધ ત્વ છે
—૨૧૧ અધ્યાય શ્રી વૈરાગ્યવિગ્રહ અધ્યાત્મગ્રંથ

પ્રકાશકનું નિવેદન

અ શ્રી મોનીયદ ગિરિવત્તાલ કાપડિયા શ્રી મદાવીર જૈન વિદ્યાલયના અગ્રણી સ્થાપકોમાંના એક હતા. ઈ.સ. ૧૯૧૫માં એ સરઘાની સ્થાપના થઈ ત્યારથી જીવનના લગભગ અન્ત ભાગ સુધી તેમણે મની તરીકે સરઘાની અનેકવિધ સેવા બજાવી હતી તેઓની સુગૃહ સખતી આ અપૂર્વ સેવાની કદર તરીકે શ્રી મદાવીર જૈન વિદ્યાલયના તેમના સ્મૃતિર્થાઓએ તા. ૨૦-૩-૧૯૪૬ના રોજ, સર મણિલાલ બાલાભાઈ નાગવગીના પ્રમુખપદના નીચે મુળકર્તાતે મુન્સીપાલ્સ હોનર્સ યોજાયાના એક બંધ સમારંભમાં, શ્રી મોનીયદભાઈને રૂ. ૭૦૦૦૧૧ ની રેવી અર્પણ કરી હતી આ રકમમાં પૈસા તત્કાલી રૂ. ૫૦૦૦૭ ઉમેરીને તેમણે સાહિત્ય-પ્રતિભા એ રકમનું વ્યાજ તેમ જ જરૂર પાતાં મુદ્રા પશુ ખરચનું, એવી ભલામણ પૂરાં કરી રૂ. ૭૫૦૦૧૧ ની રકમ શ્રી મદાવીર જૈન વિદ્યાલયને સુધરત મરી હતી આ રકમના ઉપયોગ સખધમા તા. ૪-૨-૫૧ના રોજ મળેલી શ્રી મદાવીર જૈન વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિની સલાહ નીચે મુજબની યોજના મજૂર કરી હતી —

સ માન થેની દ્વારા વિદ્યાલયને ગ્રામ યથેની રકમમાંથી રૂ. ૨૦૦૦૦૭ મુધીની રકમ શ્રી મોનીયદ ગિરિવત્તાલ કાપડિયાના પ્રગ્ન તેમ જ અપ્રમદ નેણ તેમ જ પુસ્તકોમાંથી પસંદ કરીને યોગ્ય ક્ષણે તે નેણો અને પુસ્તકો પ્રગ્ન કરવા પાછળ રોમ્બી અને તેની શરૂઆત તરીકે તેમણે લખેલું ‘અધ્યાત્મમંદુમ’ ઉપરનું વિવેચન, જે તેમની એક વિશિષ્ટ કૃતિ છે અને જે હાલ નિવૃત્ત ઉપર લેવા નથી તેનું પુનઃ પ્રકાશન વિદ્યાલયે હાથ ધર્યું.

આજે અર્ધમાગધી ભાલાના અવસાન માટે તેમ જ અન્ય ભાલાના વિશિષ્ટ સાહિત્ય તરીકે નિહની કેનીક મુનિવસિતીઓએ જૈન સાહિત્યના કેટલાક પુસ્તકો પાકપુસ્તકો તરીકે બહાર કઢેલા છે અને એમ છતાં વિદ્યાર્થીઓને લોકમેદરોને ત્યાંથી આમાંનાં ધણાં પુસ્તકો મળતાં નથી આવી જ રીતે શ્રી જૈન સ્વેનાયર મર્તિપૂજક એન્સુકેશન બોર્ડ તથા શ્રી મદાવીર જૈન વિદ્યાલયે ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ તથા પરીના માટે જે પાકપુસ્તકો નક્કી કરેલાં છે તેમાંના પશુ કેટલાક સુલભ નથી આવા પુસ્તકોમાંથી જેની બહુ માત્ર હોય અને જેનો શિલ્પ જનનાને પણ પૂરો ઉપયોગ હોય તેવાં પુસ્તકો પસંદગી દ્વારા પ્રગ્ન કરવાં.

“આ ઉપરાંત જૈનધર્મ અને તરવજાનની સામાન્ય જનનાને સાચી સમજ આપે તેવાં દુર્લભ પુસ્તકો પુનઃ પ્રગટ કરના તેમ જ નવાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવા અને બહાર પાડવાં.”

આ બંને પ્રમથનાં પુસ્તકોની પસંદગી કરવા માટે, તેનું પ્રકાશન સંભાળવા માટે, જરૂર હોય ત્યાં મૂળ મથો ઉપર માર્ગદર્શન નોવ તથા વિવેચન તૈયાર કરવા માટે અને પ્રકાશનને લગતી બીજી અનેક બાબતો સંભાળવા માટે એક નિમિત્ત અને જૈનધર્મના સાહિત્યનો સારો જાણકાર હોય એવી વ્યક્તિને વિદ્યાલયે રોકવી આ જ રીતેનો ઉપયોગ સગ્ગામાં અપાના ધાર્મિક શિક્ષણના કાર્યમાં પણ થઈ શકશે.

આ પ્રમથની યોજનાના દ્વિતીયરૂપે, શ્રી મોનીયદ ભાઈએ વિ.સ. ૧૯૬૫ની સાતમાં લખેલા અને એ સમયમાં અત્યંત નોકપ્રિયતાને પામેલા અધ્યાત્મમંદુમની સને ૧૯૫૨માં પ્રગ્ન કરેલ યોથી આવૃત્તિ

અપ્રાપ્ય થઈ જવાથી એની પાંચમી આરતિ પ્રમદ કરતાં અમને જુદુ આનંદ થાય છે આ સ્વ દિગ્મા પુનઃક્રમે અતિ, ગુણ શ્રોત્રોતો અકારણિ અનુક્રમ આરોહ અને અનર્માં આપેલ મુનિ રત્નવિજયજીન અપ્ય ભગ્યપુમના ભાવની એવાઈ અમ તામના મીલ તાઈ દલપતાર્થ કરતીવ નાનિ વિદ્યાભરિ દમનની મેક આજુજી રત્નાજીની પેગતા દમસિખિન મયમગર્ભાં ન જદ્દની દમપ્રત સાધે મેગદિને કેમતેક ટેમણે મુધારી છે આમ ના જી પત્ર બીજી વધુ મુદ પ્રત મત તેા એકા કેમુક મુધા તા જેવુ બાકી રહ્યું છે

આ મયની પ્રથમ આરતિ માનના ની મૂલી અને જાગીતી પ્રકાદન મગ્ધા શ્રી હૈન ધર્મ પ્રનાજ્ઞ મગ્ધા ત દ્યી ઈ સ ૧૬૮૮માં અને તે પછી બીજી અને ત્રીજી અરુનિ અનુક્રમે ઈ સ ૧૮૧૧ તથા ૧૮૨૩માં બદાર પાડામાં આવી હતી તેની નકા મગ્ધાની ન રોનાથી શ્રી હૈન ધર્મ પ્રસાદ સમાધી મળીથી નિ મ ૨૦૦૮માં એની નાંચી અરુનિ વિદ્યાભય તત્કલો પ્રમ કર્યામાં આવી હતી અત્યારે આ પુસ્તક પન અપ્રાપ્ય છે એમને જેન પુનર્મુદ્ધુ મટે શ્રી હૈન ધર્મ પ્રમાદક મમાની મળુરી માંગનાં તે સરથાએ એક વધુ આરતિ હાવવાની અમને અનુમતિ આપી છે જે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ

શ્રી મોતીચદમર્ધા ૭૮૧ અને સારિખતો વિનસા પદિયય મથા વર્ વિદ્યાભય ન ક્યા પ્રમદ મરોહ શ્રી મોતીચદમર્ધા વિવેચન મુખ્ય શ્રી આ દિપનકર્ના પર્ ૧ ૭૫ નીતમા મી ગિનાવ દીપચદ દેશાર્ધએ આપેલ છે, તેનુ આ પુનઃક્રમા પુનર્મુદ્ધુ ન કરતાં શીપુન પતમાનદમર્ધ કુવદ્દ કાપડિકાએ સખેવ અને આ પુસ્તકની એથી આરતિમાં આપવામાં આવેલ નેષ આમાં આપીને સતોદ માનીએ છીએ અને રિશા ગિતાસુએને ' શ્રી આનંદપનકર્ના પર્ ૧ ની નીત જગ જીવાની અમામજુ કરીએ છીએ

શ્રી મોતીચદમર્ધાએ લખેલ શ્રી આનંદપનકર્ના નોવીસીનો અથ નથા એન વિનચન બનતી ત્વાએ પ્રમ કરવાની અમારી ઓએ છે

આ મથના પુનર્મુદ્ધુ મર્ધા શ્રી રત્નિસા દીપચદ દેશાર્ધએ મમાન્ય છે એની નો નેના અમને આન થાય છે

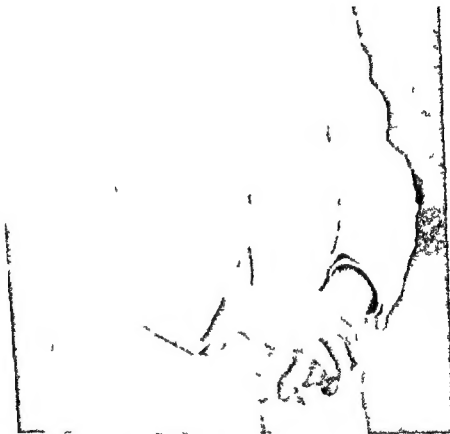
આ મથનુ મુવક મુ બામ મમસર મરી આપતા બન અને વસત પ્રિ મી મ પ્રેસન સથા રોનો આભાર માનીએ છીએ

અમે અ શા રખીએ છીએ કે હૈન સમાજ સ્વ મોતીચદમર્ધાની અધ્યાત્મ અને વેગમ્મની જાગ્ય નાને મૂર્તિમન્ત કરતા અને તેમની કીમતી ઉમરે લખાવણ અને તેમની તેમનશેલીધો શામતા આ અનુપમ મથને પૂરા આ રથી આવકારો અને તેમાં દક્ષવિદ્યા સુ ન વિચારો અને વિજ્ઞાન જીવનઆદર્શ વડે પેનાના જીવને અધ્યાત્મ-અનિમુખ કરો

ગોવાનિવા ટેક રોડ,
મુબઈ ૨૬
તા ૫-૮-૬૫

ચક્રવર્તીન મર્ધમાન શાહ
મનુભાઈ ગુનાખચદ કાપડિયા
જય તીવાય રતનચદ શાહ
મનીઓ, શ્રી મદાલીર જેન વિદ્યાભય

श्री मोतीलाल गिरधरलाल कापडिया

जन्म ता ७-१०-१८७२, भावनगर] [अवसान ता २७-३-१९५१ मुम्बई]

પરોપકારાય સત્તા વિશ્રુતય ।

સૌહાર્દમૂર્તિ સદ્ગત મોતીચદલાઈ

[સર્ગસ્થ શ્રી મોતીચદ જિ પરમાન આપવાની ઉન્નત્ય શ્રવણમળાને સક્ષપમાં
જન્મ કરતો તા ૧-૪-૫૧ના પ્રભુ જૈન માં પ્રસિદ્ધ થયેલો શ્રી પરમાનંદ ૩૫૨૭
કાપડિયાનો લેખ નીચે સાનાર ઉદ્ભવ કરાખા આવે છે પ્રમાણક]

જન્મકાળથી માટીને આજ સુધી જેના તરફથી અખંડ સ્નેહવાત્સલ્યનું આ અનુપાન
કરતો આવ્યો છું, જેના મારી ઉપર અગણિત ઉપકારો છે, તેવા એક અતિ નિકટવર્તી
સ્વજનનું પરહોકગમન અગત રીતે કેઈ કાળે પછુ ન પુરાય એવી ખોટ પેદા કરે જ છે,
પછુ માથે સાથે તાત્પર્ય દષ્ટિએ વિચાર કરુ છું ત્યારે પછુ શ્રી મોતીચદલાઈના જવાથી
સમાજને પટેલી ખોટ કાઈ નાનીસૂની નથી, એમ લાગ્યા વિના ગ્રહેતું નથી

શ્રી મોતીચદલાઈનો જન્મ તા ૭-૧૨-૧૮૭-માં ભાવનગરખાતે થયેલો અને ણી એ
થતા સુધી તેમણે ભાવનગરમાં જ જીવન પમાર કરેનું એલએલ થી ના અભ્યાસ માટે
તેઓ પ્રેમથી આ યા અને ૧૯૧૦માં તેમણે સોલિસિટરની પરીક્ષા પમાર કરી, અને તેમના
મિત્ર શ્રી કેવીનાસ જેડિસનદાસ દેમાઈ પછુ એ જ અરજામાં મોલિસિટર થયેલા, તેમની
સાથે મળીને મેસર્સ મોતીચદ એન્ડ કેવીનાસ એ નામની સોલિસિટરની પેઢીની સ્થાપના
કરી તેમના પિતા એક ધર્મનિષ્ઠ કુશળ વ્યાપારી હતા તેમના કાકા એટલે માફા પિતા, જે
જૈન સમાજની બહુ બાણીતી વ્યક્તિ હતા, તેમના ખોળામાં જ તેઓ જીદરેલા અને તેમની
પાસેથી જ તેમણે જાડા ધાર્મિક સંસ્કારો અને ધર્મસાહિત્યમાં ડાઙી અભિકૃતિ પ્રાપ્ત કરેલી

મોલિસિટરની કારકીર્દી શરૂ કર્યાને આજે ચાનીશ વર્ષ પૂરા વવા આવ્યા આ
ચાનીશ વર્ષ દગમિયાન તેમણે એક પ્રધાનારી મોલિસિટર તરીકે તો મારી નામના મેળવી,
પછુ એ ઉપગત બાદેર જીવનના અનેક ભેગોમાં તેમણે પ્રવેશ કર્યો અને હરેક ભેગને
અનેકવિધ સેવાઓ વટે તેમણે શોભાવ્યું જૈન સમાજનો તો એક પછુ એવી પ્રવૃત્તિ નથી
કે જેને તેમનું જીવન સમર્પ્યું ન હોય અને જેમાં તેમણે મહત્વનો ફાળો આપ્યો ન હોય
જૈન સમાજમાં પછુ જૈન શ્વેતાખર મૂર્તિપૂજક વિભાગ એ તેમની નેવાનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર
હતું આ વિભાગનાં જે મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય અને જૈન શ્રે મૂ
કોન્ફરન્સ સાથે તો તેમનું નામ સદાને માટે જોડાયલું ગ્રહેશે મુળધર્મમાં કોલેજમાં ભણતા
શ્રે મૂ વિભાગના વિદ્યાર્થીઓને ગ્રહેવા-ખાવાની કોઈ સગવડ નહોતી આવ્યા શ્રી
વિજયવ વલસૂરિજીની પ્રેરણાથી તેમણે અને તેમના બીજા કેટલાએક સહકાર્યકર્તાઓએ

સાથે મળીને સન ૧૯૧૬ની સાલમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી આ સંસ્થાના પ્રારંભથી જ તેઓ મત્રા હતા, તે ગયા વધે જ, પોતાની બગેરી શારીરિક સ્થિતિના કારણે, રાજીનામું આપીને તે જવામદારીથી તેઓ મુક્ત થયા.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના તેઓ માત્ર મંત્રી જ નહોતા, પણ એક પ્રાણપૂરક આત્મા હતા એ વિદ્યાવધમા વિદ્યાર્થીઓનાં મનમાં વધતી ગઈ તેમ વ્યવસ્થાનું વહીવટી કાર્ય ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે જટિલ થતું ગયું બીજી બાજુ આ સંસ્થાના ચાલુ સંચાલન માટે દ્રવ્યનાં અપેક્ષાને કારણે ઝેડા જ નહોતા. અણુક ધીમાનો પાસેથી પેમા મેળવવા એ કપરામાં કપરું કામ હતું માન-અપમાનનો જેને સવાલ ન હોય તેનાથી જ આ કામ થઈ શકે ધક્કા ખાવાનો જેને કટાણો હોય તે આવા કામ માટે નાલાયક ગણાય પ્રારંભના વર્ષોમાં સદગત ગેઠ દેવકરજી મૂળજી, શેઠ મોતીલાલ મૂળજી વગેરે સાથીઓને સાથે લઈને સંસ્થાના કંડ માટે તેઓ ઘેર ઘેર ભટક્યા છે, અનેના અપમાનો અને બકાદો તેમણે સહન કર્યા છે, તે કામમાં તેમણે નથી જોયો દિવસ કે નથી જોઈ રાત શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય એ તેમની ચોવીશે કવાકની જિંતાનો વિષય હતો આ સંસ્થા નાથી આજ સુધીમાં મજબૂત વિદ્યાર્થીઓ પસાર થયા છે અને સામાજિક જીવનમાં સાચા માન સ્થાનો ઉપર ગોઠવાયા છે સરવા પાંચ આજે ખૂબ વિશ્વસ પામી છે અને તની અનેક શાખાપ્રશાખાઓ નિર્માણ થઈ ચૂકી છે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય એ તેમની ૩૪ વર્ષની અજડ તપસ્યાનું એક મૂર્તિમંત ચિરંજીવી સ્મારક છે.

આવી જ રીતે શ્રી જૈન શ્રેયે મૃ કોન્ફરન્સને અનેક પ્રતિકૂળ તરંગો વચ્ચે જીવતી અને વગવડતી રાખવા માટે તેમણે પારવિનાનો પ્રયાસ કર્યો છે, અને તે ખાતર પણ મમાજના સ્થિતિનુસ્ત વગનો અવારનવાર સામનો કર્યો છે તેમના દિલમાં કોન્ફરન્સ માટે ભારે ઊંડી લાગણી હતી જેન સમાજને ટકવા માટે કોન્ફરન્સ સિવાય બીજો કાર્ધ આદો નથી એમ તેઓ માનતા હતા અને જૈન મમાજના ગોટા વર્ગની આ બાબતને લગતી ઉદાગીનતા તેમને ખૂબ ઠપતી હતી કોન્ફરન્સના પ્રારંભથી તે ચારેક વર્ષ પહેલાં મુળધર્મ કોન્ફરન્સનું અધિવેશન ભરાયુ ત્યાં સુધી એ સંસ્થાનું તેઓ અવસ્થાને રહીને કાર્ય કરી રહ્યા હતા.

સમયના પરિવર્તન સાથે તેમના વિચારો અને વલણમાં પણ ઉત્તરોત્તર પરિવર્તન થયે જ જતું હતું અને એક વખત, આત્મની બધી અગ્રેજ કેળવણી છતાં, અપ્રતિમ શ્રદ્ધાળુ જૈન તરીકની જેમણે જ્ઞાતિ અને પ્રતિષ્ઠા એકાગ્રે-પી, તેમનાં ધર્મશ્રદ્ધા તે જીવનના અન્ત સુધી એટલી જ જળવાઈ રહેવા ઇત્યા અનેક સામાજિક તેમ જ ધાર્મિક પ્રશ્નો પરત્યે તેમના બંધાતા જતા વલણોને અગે સ્થિતિનુસ્ત વર્ગની ચાનીમાથી તેમનું નામ લગલગ રહ થવા પામ્યું હતું મામ વિચારશ્રેત્રમાં યાવક અવલોકન અને અનુભવના અગે ચાતુ પરિવર્તન થતું રહેતા ઇત્યા સામાજિક કાર્યોમાં તેમનું વળણ અને કાર્યપદ્ધતિ હમેશા મમાધાનની

રહેતી તેઓ વિચાર કરતા ઢાંચેને વધારે મહત્ત્વ આપતા સમાજના વિવિધ ડોળના થરો સાથે હળીમળી ચાલવું કોઈને લેગ પછુ હું જ થાય એમ ન યોગ્ય કે વર્તણુ અને જે સ્થાઓનું એમના હૈંડે દ્વિત વસ્તુ હતું એ સ્થાઓનો ઉત્પન્ન કેમ થાય અને આધિગ લાભ કેમ થાય એ ધોરણે સૌ સાથે કામ લેવું, એ એમની મહત્ત્વ વૃત્તિ હતી બાધછાડ કરવી અને સમાધાન માધતા રહેવું, જૂના વર્ગને સલામતો અને નવા વર્ગ સાથે સમર્પ આહુ રાખવો આ તેમની કાર્યનીતિ હતી અને કોઈ પણ શુભ ઢાંચેમા—પછી તે કોમી હો, સામ્રદાયિ- ટો કે રાષ્ટ્રીય હો—પોતાથી બને તેટલા મદદરૂપ થવું આ તેમની જીવનએકાદા હતી તેમના હાથે સામાજિક હોર અનેકવિધ સેવાઓનો જે ફાળો નોધાયો છે તેના પાયામા આ જ તેમની જીવનદષ્ટિ હતી

સતત વિકાસગીલ તેમનું માનમ હતું અને સતત વિકસતી જતી તેમની જાહેર પ્રવૃત્તિ હતી સોલિમિટરના ધધામા સ્થિરપ્રતિષ્ઠિત થવા બાદ તેમની દષ્ટિ મુબઈની મ્યુનિ સિપલ કોરપોરેશન તરફ વળી તેમા તેઓ ૧૯૨૮ની સાલમા પહેલી વાર ચૂટાયા મુબઈની કોરપોરેશનને છૂટીછવાઈ મળીને ૧૫ વર્ષની તેમણે સેવા આપી બીજા વિશ્વયુદ્ધના ઢાળ દરમિયાન, જ્યારે બીજા રાષ્ટ્રસેવકો જેલમા હતા ત્યારે, મ્યુનિસિપલ કોમિસ પક્ષના નેતા તરીકે ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે કાર્ય કરેલું ચરૂઆતના જીવનમા રાજકારણમા તેઓ યોછો રસ લેતા અને પોતાના ખચત સમયનો મોટા ભાગે કોમી પ્રવૃત્તિઓને લાભ આપતા પણ હેશમા જીઠતા ઉમ રાજકીય આદોલનોથી તેમની જેવો મેવાનિસ આત્મા કેમ મુક્ત રહી શકે ? પરિણામે ૧૯૩૦-૩૨ ની લડત દરમિયાન તેમના ભાગે બે વર્ષનો જેલવાસ આવ્યો, જે તેમણે સહર્ષ સ્વીકારી લીધો મુબઈની પ્રાન્તિક કોમિસ કમીટીમા પણ તેઓ અવાર નવાં ચૂટાતા રહ્યા આ રીતે મિનકોમી એવા અનેક કાર્યક્ષેત્રો તરફ તેઓ આકર્ષાતા રહ્યા

આ તો આપણે તેમના જીવનના કર્મયોગની કેટલીક બાબતો અચી, પછુ જેવો ઉમજવળ તેમનો કર્મયોગ હતો તેવો જ ઉમજવળ તેમનો જ્ઞાનયોગ હતો તેમનું વાચનમેત અતિ વિશાળ હતું અને તેમા પછુ જૈન સાહિત્ય તેમના જીડા અવગાહનનો વિષય હતો સાહિત્યવાચનનો, બને તેટલા સામયિક પત્રો જોતા રહેવાનો, તેમને નાનપણથી ખૂબ શોખ હતો સાથે સાથે લેખનપ્રવૃત્તિ તરફ તેઓ વિદ્યાર્થી અવસ્થામા હતા ત્યારથી વળેલા લાવનગરમા માગ પિનાએ જહું નાની ઉમ્મરમા સ્થાપેલી જૈન ધર્મ પ્રચારક નજા આજે પણ વિદ્યમાન છે અને તે મળા તરફથી આજથી લગભગ ૬૭ વર્ષ પહેલા શરૂ કરવામા આવેલ 'જૈન ધર્મ પ્રકાશ' નામનું માસિક આજે પણ ચાલે છે આ માસિકમા તેમણે લખવું શરૂ કરેલું ત્યારબાદ તેમના લખેલા પુસ્તકો ઉત્તરોત્તર પ્રમટ થવા લાગ્યા કેટલાય વર્ષોથી તેઓ હમેશા સામાયિક કરતા હતા આ સામાયિકનો સમય મોટા ભાગે તેઓ લખવામા પમાર કરતા હતા આજે તેમનું લખેલું જે જહોજી સાહિત્ય આપણી આખ સામે પડ્યું છે તે તેમના નિત્ય સામાયિકનું જ સચિત રૂપ આપે છે

તેમના લખાણોનો મોટો ભાગ જાણીતા નૈનાચાર્યોની વિગિદ્ધ કૃતિઓના અવિચ્છેદ વિવેચનોમા રાખાયેલા છે. અધ્યાત્મ અને વૈરાગ્યપ્રજ્વળ સાહિત્ય તરફ તેઓ મૂળથી જ દબાવા હતા એમણે વિવેચનો માટે પગલગી પણ તેઓ ના દબાવા આદિત્યની જ કરતા સૌથી પ્રથમ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિએ રચેલ ‘અધ્યાત્મ-પદ્યમ’ ઉપરનું તેમનું વિવેચન સન ૧૯૦૬મા પ્રગટ થયું અને એ અનન્યત લોકપ્રિય જન્યુ ત્યાર પછી ‘આનંદધન પદ્યગ્લાવલિ’ નો પહેલો ભાગ બહાર પડ્યો. આ દગદગ મધ્યમા શ્રી આનંદધનજીના પત્ન્યાગ પહોનું સવિસ્તર વિવેચન કરનામા આ યુ છે જૈન મુનિ મિદ્ધિગિજાલિએ રચેલ ઉપમિતિભવપ્રપચા કથા અનુદાન ભાગનાહિત્યનો એક ભગ્ય મધ છે તેનો આગળ અનુવાદ પણ ભાગમા તેમણે બહાન પાડ્યો તેમાના ચોક્ક ભાગમા ગિદ્ધિગિજાલિએ લખેલ અને સાહિત્ય II અનિ વિસ્તૃત અને અનિદ્ધાત્મિક મમાલોચના કરવામા આવી છે. શાન્તમુધારમ નામના વૈરાગ્યરસપ્રધાન ગેય મહાકાવ્યનું તેણે ઉત્કાચન્યું વિવેચન પ્રગટ કર્યું. આ બુલરે લખેલા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના અર્થના લખેલ અને તેમણે અનુવાદ કર્યો ના ઉપરાંત જૈન દષ્ટિએ યોગ, નવયુગનો જૈન, ચરોધરચરિત્ર, ત્રેલીયા ગોકુલ ચરિત્ર, બરોલ ૧૪ થોડી રહી— આમા તેમણે લખેલા અનેક નાના-ચોના પુસ્તકો આજ મુડીમા પ્રગટ થઈ વૃક્ષ છે.

૧૯૪૮ ના ઝાગસ્ટ નાસ દરમિયાન તેમના ઉપર માદગીનો મોટો હુમલો આવ્યો અને તેમાથી ડગર્યા તો ખરા, પણ જે માદગીએ તેમના મર્વ ગારો સિધિત કરી નાખ્યા અને બહાગની પ્રકૃતિઓ અવાવવાની તામત તેઓ ખુમારી બેઠા પરિણામે ધધાદારી તેમ જ જાહેર લખેલ ઉભયમાથી તેમણે નિવૃત્તિ સ્વીકારી લીધી પણ તેમની લેખનપ્રકૃતિ તો લખનના અન્ત ભાગ મુધી અખા થાય જ રહી ત્યારથી અવમાન મુધીના અની વર્ષના માથા દરમિયાન ‘પ્રથમગતિ’ નામના જાણીતા ધર્મમધ ઉપર તેમણે સવિસ્તર વિવેચન લખ્યું. શ્રી આનંદધનના જાણીતા પદો અને ચોવીથી ઉપર આનંદધન પદ્યગ્લાવલિના થોડાંક વિવેચન લખી આનંદધનને લગતું પોતાનું કાર્ય પૂરું કર્યું છે. આ ક મહિના પહેલા મહાવીરસ્વામીનું અવિસ્તર ચરિત્ર લખવા II તેમણે યાજના વિચારી આ યોજના મુજબ તેમની ઇચ્છા મહાવીરસ્વામી વિવે જે કાર્ય કાચો, સ્તવનો, ભજનો રચાયા હોય તે સર્વને એક મથાનમા લગુલીન કરવાના હતી આ મથાવલિની યોજનાને તેમણે પત્નીસ ભાગમા પહેલી નાખી હતી તેમાથી મહાવીરસ્વામીના પૂર્વભવને લગતો પહેલો વિભાગ તેમણે પૂરો કર્યો હતો અને બીજો વિભાગ અવમાન પૂરો થોડા સમય પહેલા ગઈ કર્યો હતો. આમ તેમનું અપ્રગ સાહિત્ય થોડકાજ મધ પડેલું છે અને પ્રગટ સાહિત્યમાના પણ ઘણાખરા મથો આજે ઉપવધ નથી.

તેમના લેખનસાહિત્યનો સમગ્રપણે વિચાર કરતા માત્રમ પદ છે કે તેઓ આમ જનતાના માનવી હતા અને તેમની આખ સાથે પણ જોડાઈ બેઠેલી અને કમમમજલવાગી ભદ્ર જનતા હતી તેમને ધર્મમાર્ગે, અધ્યાત્મના પથે, વૈરાગ્યના રસ્તે વાળવાની તેમના

દિલમાં ઠાડી તમના હતી પરિણામે એકની એક વાત દૂરી કરીને કહેતા, એક જ તત્ત્વને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપમાં રજૂ કરતા, તેઓ ઠાડી થાકતા નહોતા. ધર્મધામાં પુનઃપ્રાપ્તિ એ દેવ નથી એમ તેઓ માનના સામાન્ય જનતા દૃઢમાં ન જ મમજે એવો તેમનો અનુભવ હતો. પરિણામે તેમની લેખનશૈલી માની, સરલ, જાતજાતના દુષ્ટાનુભૂતિ ભરેલી અને પ્રસ્તુત વિષયને માધારણ રીતે વિગ્નારથી આગેજવા તરફ સદા દગલી રહેતી જેને ધર્મ સાહિત્ય સાથે કથો ન બધ નહિ એવા—યુરોપના સસ્મરણો, વ્યવહારકૌશલ્ય, વ્યાપાર કૌશલ્ય, સાધ્યને માર્ગે જેવા—પુસ્તકો પણ તેમનો લખ્યા છે, પણ પ્રમાણમાં તે બહુ જૂન.

આમ જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગ-બન્ને િશાએ અનેક પ્રવૃત્તિઓથી ખીચોખીચ ભરેલું, સેવામાર્ગે વિચરતા સૌ કોઈને અનુકરણ યોગ્ય, વ્યવહાર અને આદર્શને સુન્દર સમન્વય રજૂ કરતું લાખુ જીવન વટાવીને તેઓ આજે અન્ય લોક પ્રતિ મિધાન્યા ૬ અને ચિર સ્મરણીય સુવામ મૂરતા ગયા છે. સામાન્ય સંયોગોમાંથી એકલરખી ધર્મનિષ્ઠાપૂર્વક આગળ વધતે વધને એક માનવી જીવનના અન્તે િચિત મેવાકાચેનો કેવટો મોટો સરવાળો મૂકી જઈ શકે છે તેનો શ્રી મોતીચંદભાઈના જીવન ઉપર નજર નાખના ખ્યાલ આવે છે અને તેમાંથી આપણને અનેક પ્રેરણાઓ મળે છે.

તેમના શુભોનો વિચાર કરીએ છીએ તો સૌથી મોટો શુભ તેમનો અપ્રતિમ આશાવાદ આપણી આખ સામે તરી આવે છે. તેમનો આશાવાદ અતિરેક તરફ તો નથી દગી જતો, એમ મને ઘણા વાર પ્રશ્ન થતો, પણ તેમના સર્વ પુરુષાર્થનું ઊગમસ્થાન તેમનો એ અસાધારણ આશાવાદ જ હતો. એમાં કોઈ શક જ નથી જ્યારે કોઈ પણ પ્રયત્ન કે પરિશિષ્ટિને અગે અ ય મર્વ અત્યન્ત નિરાશ બની બેઠા હોય, ત્યારે તેમની નજર તેમાંથી પણ કોઈ નાનું સરખુ આશાપ્રેરક કિરણ પાડતી અને પોતાનું નાવ પૂરા ઉત્સાહપૂર્વક તેઓ હકારી મૂકતા બીજા જ્યારે પ્રતિકૂળ સંયોગોનો જ સરવાળો કર્યા કરે ત્યારે તેઓ અનુકૂળ સંયોગો ઉપર જ ખૂબ ભાર મૂકે અને જે છે તેમાં પૂરો આનંદ, ઉત્સાહ અનુભવે અને તેમાંથી આગળ ને આગળ ચાલતા રહેવાનો પ્રેરણા મેળવે.

તેમનો બીજો એક વિશિષ્ટ શુભ તેમની પ્રકૃતિને વરેલું ઉમદા પ્રકારનું સૌહાર્દ હતું. મરતાને પણ મર ન કહેવું એ તેમનો સ્વભાવ હતો. નાના-મોટા સૌ કોઈને દિલના ઉમળકાથી બોલાવે, કોઈનું પણ કામ કરી છૂટવામાં આનંદ માને, સમાજહિનકારી સર્વ કોઈ પ્રવૃત્તિઓ વિરે હાદિંક સહાનુભૂતિ ધરાવે, અને જ્યાં જેટલો પોતાનો હાથ લગાવી શકાય ત્યાં તેટલો લગાવવામાં જરા પણ પાછી પાની ન કરે. જૈન ધર્મ પ્રત્યે અપ્રતિમ અનુરાગ તથા શ્રદ્ધા હોવા છતાં અન્ય ધર્મ કે મતપ્રધાય પ્રત્યે લેશ પણ અનાદર ન ચિન્તવે—આ તેમનામાં રહેલા અખૂટ સૌહાર્દના જ વ્યક્ત સ્વરૂપો હતા. આગત્તુક મિત્રો, સ્વજનો, સ્નેહીઓ તેમ જ સહધર્મીઓનું આતિથ્ય કરવામાં તેમની ઉત્તરતાને કોઈ મીમા નહોતી.

તેમના લખાણોનો મોટો ભાગ જાણીતા જ્ઞાનાચાર્યોની વિશિષ્ટ કૃતિઓના સવિસ્તર વિવેચનોમા રોકાયેલો છે. અધ્યાત્મ અને વૈરાગ્યપ્રણત સાહિત્ય તરફ તેઓ મૂળથી જ હળેલા હતા એટલે વિવેચનો માટે પગદગી પણ તેઓ આ હળના સાહિત્યની જ કરતા સૌથી પ્રથમ શ્રી મુનિસુન્દરસૂરિએ રચેલ ‘અધ્યાત્મક-પદ્યન’ ઉપરનું તેમનું વિવેચન સન ૧૯૦૯મા પ્રગટ થયું અને એ અત્યંત લોકપ્રિય બન્યું. ત્યાર પછી ‘આનંદધન પદ્યરતનાવલિ’ નો પહેલો ભાગ બહાર પડ્યો. આ દળદાર ત્રયમા શ્રી આનંદધનજીના પદ્યાસ પદોનું સવિસ્તર વિવેચન કરવામા આ યુ છે જેને મુનિ મિલિપિંગલિએ રચેલ ઉપમિતિભવપ્રપના કથા મસ્કૃત ભાષામાહિત્યનો એક બન્ધ ત્રય છે તેનો આધન્ત અનુવાદ ત્રણ ભાગમા તેમણે બહાર પાડ્યો તેમાના એક ભાગમા મિલિપિંગના જીવન અને માહિત્યની અતિ વિસ્તૃત અને ઐતિહાસિક સમાવેશના કરવામા આવી છે. શાન્તમુધારમ નામના વૈરાગ્યરમપ્રધાન ગેય મહાકાવ્યનું તેમણે ઉદાસબયું વિવેચન પ્રગટ કર્યું. ડૉ. બુલરે લખેલા શ્રીમદ્ ઉચ્ચદ્રાચાર્યના જીવનચરિત્રનો તેમણે અનુવાદ કર્યો. આ ઉપરાંત જૈન દષ્ટિએ યોગ, નવયુગનો જૈન, યશોધરચરિત્ર, મોતીચા ગેઠનું ચરિત્ર, બહોત ગઈ થોડી રહી—આવા તેમણે લખેલા અનેક નાના-મોટા પુસ્તકો આજ સુધીમા પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે.

૧૯૪૮ ના ઑગસ્ટ માસ દરમિયાન તેમની ઉપર માહગીનો મોટો હુમલો આવ્યો અને તેમાથી ઊંઘર્યા તો ખરા, પણ એ માહગીએ તેમના સર્વ ગાત્રો શિથિલ કરી નાખ્યા અને બહારની પ્રવૃત્તિઓ અનાવવાની તાત્કાલિક તેઓ ગુમાની બેઠા. પરિણામે ધધાકારી તેમ જ જાહેર જીવન ઉભયમાથી તંમતો નિવૃત્તિ રીકારી લીધી. પણ તેમની લેખનપ્રવૃત્તિ તો જીવનના અન્ત ભાગ સુધી અખડ થાયું જ રહી. ત્યારથી અવસાન સુધીના બી વર્ષના ગાળા દરમિયાન ‘પ્રશ્નમરતિ’ નામના જાણીતા ધર્મત્રય ઉપર તેમણે સવિસ્તર વિવેચન લખ્યું. શ્રી આનંદધનના બાકીના પદો અને ચોવીશી ઉપર આનંદધન પદ્યરતના વર્ણના ધોરણે વિવેચન લખી આનંદધનને લગતું ચોતાનું કાર્ય પૂરું કર્યું છે. આઠ મહિના પહેલા મહાવીરસ્વામીનું સવિસ્તર ચરિત્ર લખવાની તેમણે યાજ્ઞના વિચારી આ યોજના મુજબ તેમની ઇચ્છા મહાવીરસ્વામી વિષે જે કાઈ કાંચો, સ્તવનો, ભજનો રચાયા હોય તે સર્વને એક અધ્યાવલિમા મગૂલીત કરવાના હતા. આ અધ્યાવલિની યોજનાને તેમણે પચીસ ભાગમા વહેચી નાખી હતી તેમાથી મહાવીરસ્વામીના પૂર્વજીવને લગતો પહેલો વિભાગ તેમણે પૂરો કર્યો હતો અને બાકી વિભાગ અવસાન પૂરે થોડા સમય પહેલા ગઈ કર્યો હતો. આમ તેમનું અપ્રગટ માહિત્ય થોડકાળ ધ પડેલું છે અને પ્રગટ સાહિત્યમાના પણ ઘણાખરા મથો આજે ઉપવૃથ્થ નથી.

તેમના લેખનસાહિત્યનો સમગ્રપલે વિચાર કરતા માલૂમ પડે છે કે તેઓ આમ જનતાના માનવી હતા અને તેમની આખ મામે પણ ઓછું લખેલી અને કમસમજલુવાળી ભડ જનતા હતી તેમને ધર્મભાગે, અધ્યાત્મના પથે, વૈરાગ્યના રસ્તે વાળવાની તેમના

દિલમાં બાકી તમના હતી પરિણામે એકની એક વાત ફરી ફરીને કહેતા, એક જ તરવને
 લિન લિન સ્વરૂપમાં રજૂ કરતા, તેઓ જી યાકતા નહોતા ધર્મકથામાં પુનરુક્તિ એ દોષ
 નથી એમ તેઓ માનતા સામાન્ય જનતા ટૂંકામાં ન જ સમજે એવો તેમનો અનુભવ
 હતો પરિણામે તેમની લેખનશૈલી સારી, સરળ, બનજાના દુચ્છાઓથી ભરેલી અને
 પ્રસ્તુત વિષયને સાધારણ રીતે વિસ્તારથી આજેખવા તરફ સદા દગતી રહેતી જેને ધર્મ
 લાઠિત્ય માથે કશે ન જાય નહિ એવા—સુરોપના સસ્મરણો, વ્યવહારકૌશલ્ય, વ્યાપાર
 કૌશલ્ય, સાધ્યને માગે લેવા—પુસ્તકો પણ તેમણે લખ્યા છે, પણ પ્રમાણમાં તે બહુ જૂજ

આમ જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગ-બન્ને દિશાએ અનેક પ્રવૃત્તિઓથી ખીચાખીચ ભરેલું,
 સેવામાર્ગે વિચરતા સૌ કોઈને અનુકૂળ યોગ્ય, વ્યવહાર અને આદર્શના સુંદર મમન્વય
 રજૂ કરતું તાણુ જીવન વટાવીને તેઓ આજે અન્ય લોક પ્રતિ સિધાવ્યા છે અને ચિર
 સ્મરણીય સુવાચ મૂકતા ગયા છે સામાન્ય સંયોગોમાંથી એકસરખી ધર્મનિષ્ઠાપૂર્વક આગળ
 વધેને વધેને એક માનવી જીવનના અન્તે સચિત નેવાપયોનો કેવડો મોટો સરવાળો મૂકી
 જઈ શકે છે તેનો શ્રી મોટીચદબાઈના જીવન ઉપર નજર નાખતા ખ્યાલ આવે છે અને
 તેમાંથી આપણને અનેક પ્રેરણાઓ મળે છે

તેમના શુભોનો વિચાર કરીએ છીએ તો સૌથી મોટો શુભ તેમનો અપ્રતિમ આશાવાદ
 આપણી આખ સામે તરી આવે છે તેમનો આશાવાદ અતિરેક તરફ તો નથી દળી જતો,
 એમ મને ઘણા વાર પ્રશ્ન થતો, પણ તેમના સર્વ પુરુષાર્થોનું જીગમસ્થાન તેમનો એ અસાધારણ
 આશાવાદ જ હતો એમાં કોઈ શક જ નથી જ્યારે કોઈ પણ પ્રસંગ કે પગિન્ધિતિને
 અગે અ ય મર્વ અત્યન્ત નિરાશ બની બેઠા હોય, ત્યારે તેમની નજર તેમાંથી પણ કોઈ
 નાતું મરખુ આશાપ્રેરક કિરણ પાડતી અને પોતાનું નાવ પૂરા ઉત્સાહપૂર્વક તેઓ હકારી
 મૂકતા બીજા જ્યારે પ્રતિકૂળ સંયોગોનો જ સરવાળો કર્યા કરે ત્યારે તેઓ અનુકૂળ
 સંયોગો ઉપર જ ખૂબ ભાર મૂકે અને જે છે તેમાં પૂરો આનંદ, ઉલાસ અનુભવે અને
 તેમાંથી આગળ ને આગળ ચાલતા રહેવાના પ્રેરણા મેળવે

તેમનો બીજો એક વિશિષ્ટ શુભ તેમની પ્રકૃતિને વરેલું ઉમદા પ્રકારનું મૌહાઈ હતું
 મરતાને પણ મર ન કહેલું એ તેમનો સ્વભાવ હતો નાના-મોટા સૌ કોઈને દિલના
 ઉમળકાથી બોલાવે, કોઈનું પણ કામ કરી છૂટવામાં આનંદ માને, સમાજહિનકારી સર્વ
 કોઈ પ્રવૃત્તિઓ વિષે હાર્દિક સહાનુભૂતિ ધરાવે, અને જ્યાં બેટલો પોતાનો હાથ લગાવી
 શકાય ત્યાં તેલો વળાવવામાં જરા પણ પાછી પાનાં ન કરે જૈન ધર્મ પ્રત્યે અપ્રતિમ
 અનુરાગ તથા શ્રદ્ધા હોવા છતાં અન્ય ધર્મ કે મતદાય પ્રત્યે લેશ પણ અનાદર ન
 ચિન્તવે—આ તેમનામાં રહેલા અખૂં સૌહાર્દના જ વ્યક્ત સ્વરૂપો હતા આગનુક મિત્રો,
 સ્વજનો, સ્નેહીઓ તેમ જ સહધર્મીઓનું આતિથ્ય કરવામાં તેમની ઉદારતાને કોઈ
 સીમા નહોતી

ત્રીજી, અવિરત પરિશ્રમ લેવાની તાકાત એ જ તેમના જીવનની સફળતાની મોટામાં મોટી ચાવી હતી. ૬૬ મા વર્ષે તેમને મોટી માદગી આવી તે પહેલા યાજુ તે તેમણે કદી જાણ્યું ન હતું. સવારના છ વાગ્યે જાગે ત્યારથી જાતના અગિયાર વાગ્યે સુતે ત્યાં સુધી કામ, ઘર ને કામ ધધાદારીનું કામ તો સૌ કોઈ કરે, પણ બાકીના વખત પણ આને મળવાનું છે, આની પાએ ફડકાળા માટે જવાનું છે, આજે અહીં બાપણ આપવાનું છે, કાલે ત્યાં સભામાં જવાનું છે, આજે આ સભામાં મેનેજર કમિટીની સભા છે, વળી લગ્ન-મરણના પ્રસંગો સભાજવાના હોય જ આ ઉપરાંત છાપાઓ, તેમ જ પુસ્તકોનું વાચન થાકુ, દોઈ પણ બાબતમાં પાછળ રહી ગયું પરવડે જ નહિ. ધણી વાર કેન્સિસ પ્રચાર નિમિત્તે એક જ રાત્રે ત્રણ ત્રણ ઠેકાણે ભાષણ કરના જવાનું હોય અને તે પણ કોઈ પોતાના ઘરની મોટરમાં નહિ આમ છતાં પણ એમની વિચારણામાં થાકની લાગણીને કોઈ અવગણી જ નહોતો.

ઠનબજીવન તરફ તો તેમણે કદી ન જર સરખી ટૂંકી નહોતી. એશઆશમ શુ તે તેમણે કદી જાણ્યું નહોતું. તેમને વિદ્યુર થયાને આજે વીશ વર્ષ ઉપર થયા. આવ્યા આમ છતાં વિદ્યુર જીવનનું એકવચાયાપણ શુ તે તેમણે કદી જાણ્યું નહોતું કે ખીત કોઈને જણાવા દીધું નહોતું. આનું કારણ હતું તેમના ચિત્તનું સતત બેચેનકરણ અને જનસેવાની અદ્યત્ત તમજા અને સાથે સાથે વૈરાગ્યમય ધર્મભાવનો. તેમના ચિત્ત ઉપર ગાઢ બનતો જતો રંગ તેમનો બીજો એક અનુકરણયોગ્ય શુષ્ક નમ્રતાનો હતો. તેમના બાગે જ્યારે કોઈ પણ વર્ગની કે સંસ્થાની નેતાગીરી આવતી તો તેને તેમણે પૂરી દક્ષતા અને અપૂર્વ કાર્યશક્તિ દ્વારા શોભાવી હતી, તેમના બાગે જ્યારે કોઈના અનુયાયી બનવાનું આવતું તો તે અનુયાયીધર્મને એવી જ વફાદારી અને કાર્યનિષ્ઠાથી તેમણે ચાલવું કર્યું હતું. તેમણે કોઈની પાછળ ચાલવામાં કદી નાનપ અનુભવી નહોતી જેમાં જેની વિશેષતા ત્યાં તે વિશેષતાને તેમણે આદરપૂર્વક સ્વીકારી હતી.

આમ જેમ જેમ આપણે યાદ કરીએ તેમ તેમ તેમની એક યા જીજી વિશેષતા સ્મરણમાં સ્ફુરી આવે છે અને આ એક ડેવુ અણમોલ માનવીરત્ન આપણે શુભાવી એકા છીએ તેનું હું ખ ચિત્તને ગમગીન બનાવી મૂકે છે. કાળ તાળનું કાર્ય કયે જ જાય છે અને મન્ટો, માધુર્ય અને સમાજસેવકો આવે છે, જાય છે અને સમાજધોરણની નિત્ય નૂતન પરપરાઓ નિર્માણ કરતા જાય છે. આવી એક પ્રેરણાદાયી પરપરા શ્રી મોતીચંદ ભાઈ આપણા માટે મૂકતા ગયા છે તેને અનુસરીને આપણા જીવનને કૃતાર્થ કરતા રહીએ, એ શુભ ભાવનાપૂર્વક તેમના નામનિર્વિશેષ આત્માને આપણે વન્દન કરીએ અને તે માટે શાંત્યન શાન્તિની આપણે પ્રાર્થના કરીએ !

પરમાનંદ

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

સવન ૧૯૫૭ ની સાતમા મહીએ શેરેર લાવનમરમાં પ્રથમ દેખાવ દીરો તે પ્રસંગે ત્યાંથી ચાર માઈન દુર અમ્વાડા ગામમાં કુટબ માથે રહેલાનો પ્રસંગ થયો તે પ્રસંગે મુરખી કુવરજી આજુબજુ અને અમરચંદ ઘેનાભાઈએ આ અધ્યાત્મ વપુષ્ઠ ગ્રંથ પર વિગતારથી રિવેનન લખવાની આવશ્યકતા બતાવી તેમ જ ઉપમિતિભાગપ્રથમ ગ્રંથનુ મગન ગુજરાતી અવનરણ કરવાની જરૂરિયાત બતાવી આ નવે ગ્રંથમાં માગે અ પ પ્રવેગ દેવાથી તે નેવાની છપ્પા થઈ અમ્વાડામાં રહી આ અધ્યાત્મ વપુષ્ઠ ગ્રંથ ઉપર ઉરથી જોઈ ગયો અને તે ગ્રંથ પર જનુ પ્રેમ થયો ત્યાર પછી ઉપકૃત નવે વડીનેલી પ્રેમજી અને આજ્ઞાથી તે ગ્રંથ ખીજ વાર રાત્રી દૂધી નોધ કરી રેક મોખના મથાળા માધ્યા અને તેના ઢંદને નિર્ભય રીતે ખીજ વાર દૂધી નોટ લખી અને ચોથી વાર વિગેરે વિવેચન મ્યુ પાચમી વખત જે આમરમા આ ગ્રંથ છપાવે છે તે આમરમા વિવેચન લખ્યું આ સર્વ કાર્યમાં લગભગ ૩૦ વરસ થયા કાલકે પરીક્ષાની નજીએ અતરોમાં જ આ મ્યુ ની સમુત્તર હતું આ ઉપરાંત લખેન લેખો વારવાર વાચી જોટુ ખની શકે તેમ તેને સચાએ અને જમાનાને ઉપયોગી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે આ થન યોગ્ય રીતે અને યોગ્ય વખતે થયો છે નહિ તે વિચારવાનું કામ લેખમ્નુ નથી

દેશ અને સંયોગો દાન જી ૧ પ્રમારના વતે ડી આ કાગળા અધ્યાત્મ અથવા ધર્મના ગીત ગાવા એ અપ્રમુખ જળાય તેની સ્થિતિ છે અને તેથી આ કાગળા વૈરાગ્યની-અધ્યાત્મના વિચયની-જરૂરિયાત છે કે નહિ અને હ તે ગ્રંથ પ્રમારની અને કા કારણોથી છે એ રિત ૫૦ ઉપોદ્યાનમાં એ ઉ નેખ કરવાની આવશ્યકતા જાણી છે હમીત એી છે એ એક સંયોગોને લીરે હાન આત્મિક વિચાર જાણે જનાજનિ દેરામાં આવી છે અને તેથી મનસાએ છે કે તપ્ત લોહ પર પોના જનમિદુની પેઠે આ ગ્રંથની અસર કા ગુરારમાં બીડી જન આ સ્થિતિ મુરારવાની મ જ જર છે આપણે કિમાન આ ભવના જ પૂજ થઈ જતો દાન તે જ આની સ્થિતિ નાની સમય ઔહિ સુખસારી મેજ મજા અને ધ્યયમિના વિચાર પર જમાનાના અપણી નેવાએનુ નજ્ય છે આ ભવસખવનો વ્યવહાર મૂકી દેરો એરો સર્વથા ઉપદેશ કરવામાં આવે તો અન તરફ અન્યવસ્થા થઈ જાય અને તે એવી થાય કે એ અન્યવસ્થાને નીરે જ પાગનીમિ રિત પણ સાધ્ય થઈ શકે નહિ પરંતુ અમ્યુરિએનુ કર્ન્ય એ જજાય છે કે પારનોમિ રિતને હાન ન પડેએ તે અતિથ સાધ્ય બક્ષમાં રાખી આવ હારિક માયામાં જર પડે તે ત્રનાએ જોશુ પ્રાત સપ્રાય મટે અપણી સામાન્ય હ સુધીની વ્યવસ્થા પણ હાન તુરન મૂરતી મનુવામાં આવે તો અનુકત નથી પણ Eat, drink and be merry ખાએ પીએ અને વડેર ઉડાવે—એ એપીમુરિવન વિચાર તો અધ્યાત્મ મગનો વજ્યથી ધાત કનાર છે દેશના દુર્વચી હાનો વિચારત્રાહ વિચિત્ર વદ છે જના વનુરિયિન રી છે અને શી હોવી જોઈએ એ બતાવવાની જરૂર વિચારવી ન મનુચેને માથે મુવામાં આવી છે રિત્ત દીકા થયાના બોગે પચુ આ પ્રસંગ તેજુ વહોરી લેવે સુકત છે એમ મને લાગે છે

અધ્યાત્મ ગ્રંથના વિચારે બ ગુ ક રોય છે તેમાં પ્રેમ કે વીરસની વાન આવતી નથી મનો વિમરને તૃપ્ત કરે એવી મગાવાળી કથાઓ આવતી નવી મગરી કરી આનદ ઉપખવે એવા વિ પોડા તેમાં આવતા નથી જાન મરી તૃપ્ત મગ એવી સુ રીઓ તેમાં દેખાવ આવતી નથી લખકર લગઈ કરી વીરસનો નજીએ જનાવે એવા કારણો તેમાં આવતા નથી તેમાં તો કોઈ પર હા ન કરનાર સાનરસની રચાના અને તેની પ્રતિગ મરવામાં આવી હોય છે એ વિચારને અને આમરમા મુવામાં

આ થો હાથ છે એના પ્રસંગને લઈને એને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો, સાધનો, રસ્તાઓ અને કૃતિઓ
 મતાનુસાર આરી હોય છે એ રસની વિગ્ધના રંગોનું વર્ણન કરવામાં આવેલું હોય નથી પણ એ
 વિગ્ધ રસોનો આ રસ માથે ગો સંબંધ છે તે મતાનુસાર આ યુ દોષ છે આના કારણોને લીધે
 દુનિયાના રસિકા છોડેને રાતરસનું પાન બહુ પસંદ ન આવે એ ખરું છે, પણ એ કહ્યું ઔષધ
 છે અને ભરનાધિનો નાશ કરવા માટે ખાતર જરૂરનું છે એમ તેના નિર્ણય મનારાઓ કહે છે અને
 કહી ગયા છે આ પ્રમાણે મુક અને મુક લાગતું ઔષધ આપવાની જરૂરિયાત જ્યારે અનુભવી ડાનીઓ
 મહી ગયા છે લાગે તેનો સિયાર કરી અનુકૂળ કરતું એ ખાસ દર્શન્ય માનવામાં આ યુ છે નહીં
 કૃતિ રસ માટે વેદવિદ્યા અનુભવ, લાભા પર માન્ય અને પ્રતિબાનો અખાત અથવા અનુભવા દોષ તો
 જુની વૃત્તિઓનું મૂળ રસ જાણી રાખી તેને નવીન આકારમાં મૂકી એથી એ પ્રકારનો લાભ
 થાય છે એમ માત્ર માનવું છે એમ તો નહીં કૃતિ તન્ન વૈદિકી અન્ધિ રહે છે તેનો સંભવ રહે
 નહિ અને બીજું મહાન લીંતનો આશ્રય લઈ છૂંધી પણ દુષ્ટા મીને સિયારો બતાવી શકાય આના
 દુનુથી પ્રેરણા અધ્યાત્મ સિયાર પર સ્વતંત્ર ગ્રંથ લખવાને બે પ્રવૃત્તિ ગ્રંથ ઉપર જ પુરુષ વિવેચન
 કરું છે આ વિવેચન રસમાં શી ધનરિજ્ય મિત્રીની મીઠા વા વાર દિલ્લિ મીઠીપ ગળી છે અને વિવેચનમાં
 રાણી જગ્યાએ તેઓની શાળા પા પળી છે આ પ્રમાણે કરવા ઉપરાંત અસાર સુધી વચાચેના
 પ્રતિબાધી મ્લેચરોને (દાસ્યો) અને અનનરો પણ પ્રસંગોપાત મુકા છે આ જમાનાને ઉપયોગી થાય
 તેવી ગીતે અરણ મુજરાતીમાં વિવેચન કરવાનું ખાસ ધ્યાનમાં રાખ્યું છે પાત્રિભારિત શબ્દો પર વિચારથી
 બે દુષ્ટામાં ઘે તેની ગીતે નોગ પગ આપના યદ્યો છે દેગ મ્લેચરો વિષ સામાન્ય રીતે ગો છે
 તે સમજાવ તેના માટે તેના પર મથાનું સિયાર કરી લખે છે અને મૂળ ગ્રંથમાંના અગત્યના પાત્ર પળ
 રીતે લગત થાય તે ખાસ લાગા રાખવાનો ચલ મ્લેચરો વિવેચનના નિરમ પર કરવામાં આ યુ છે

આ અગત્યના રિરમો દર્શાવે બ આપ્યા છે પણ ઘણીપરી જગ્યાએ નામ આપીને જ સતો
 પકરવે પડે છે દેગ દટાતની યાઓ લખવામાં આવે તો ગ્રંથની સુવૃત્તા મી જળ્ય એ ખરી
 વાન છે પા ગ્રંથગૌરવ એનું મુક યર્ધ જન છે તે રાચવાની રિયિ ગ્રંથનું મ્લેચરો જ અ પ યર્ધ જન,
 એ ભરતી ખાસ ચૂરી કાના દટાતોની જ કથાઓ નખવામાં આરી છે જેને કથાઓ વાચવાની રિયિ
 રોડ તેમને કથાનુયોગના પ્રથો મળી નકે તેમ છે તેથી અત્ર સંલેપ કરવામાં આ થો છે છતાં પણ
 ગ્રંથગૌરવ ધારા કરના બ યર્ધ મુક છે આ સંબંધમાં ખાસ કારણ જણાવે તો બીજી આવૃત્તિ એ
 ભાગમાં વર્ગી નાખી સુરાગે કરવામાં આવેલો કોઈને ગ્રંથ એમો જ વાચવો હોય તો તેઓએ મૂળ
 મ્લેચરો અને તેની નીચે લખેલ અધ્યાર્થ વાચવો અને મિનેલ મૂકી દેવ એથી ગ્રંથમાંના સિયાર સીધા
 માત્રમ પડી આગમે પાઠ મરી જના માટે એમના મુળ મ્લેચરો અને અધ્યાર્થ લુ નાના ક મા છપા
 વવાની આવશ્યકતા પર ભવિષ્યમાં સિયાર કરવામાં આવેને આ ગ્રંથના દરેક અધિકારની પગરાંડે તેના
 પર પ્રમશ પાત્રા અને અધિકારોના આગમ એમસારે ગ્રંથનું કરવા અતિમ સ્વદર આપવામાં આ યુ છે
 જેની ઉપયોગિતા તે વાચવાની સમજદો પણ તે છૂગ છૂગ રખતે વચ્ચેના વિચારોને એમ કરવાના
 આગમી લખાનું છે એમ અત્ર સ્ફુટ કરતું પ્રાસંગિક મળ્યો

વેરાઓના વિષય તેની જરૂરિયાત તેનું અતિમ સાધ્ય અધ્યાત્મ શબ્દનો અર્થ, તેના વિષયો,
 આ ગ્રંથની ભાષા, મી રિયો રિયોગો ગ્રંથમાંના ચરિત તેમના સ્વેના અન્ય ગ્રંથો તેમનો
 સમય તેમના વખતની લો માવના તેમના સ્વરમમાં જેન ગાસનની સ્થિતિ વજે રિયમ ઉપોદ્ધાતમાં
 લખ્યા છે તે પર ખાસ ધ્યાન એવાની જરૂર લાગે છે એ સર્વ જાનતો આખા ગ્રંથને સમજવાની
 કૃતિ પૂરી પાડે છે અને પ્રથમ તેનું જુ સારી ગીતે ખનન કરી જગ્યાથી ગ્રંથમાં પ્રવેશ જાણી થશે
 એમ લાગે છે, તેથી તે સાદાત વાંચી તેનું ખનન કરવાની ખાસ લગામણ છે

આમુખ (Opening) માં રસ્તુ સ્વરૂપ તેના સ્થાપી હાવો તેના વિભાવો શાતરસની વ્યાખ્યા તેનુ સ્મર્ય મળે તેનુ રસ તરીકે સ્વીકારવા પાડેલી ના તેની તીવ્રત્વ સ્વરૂપ અને તે પર અવનોકન જગત્થા પડિતના રસજાગૃહમાં આ સમયમાં પડેનો અભિપ્રાય અને ડેરડે મનિકાન સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સ્વચિત કાવ્યાનુસાસન પ્રથમા સ્વરૂપ અને વળાનિરૂપણ પ્રસંગે સર્વ દલીલોનો કંગો પરિણામ અને તે જ વિષય પર સાહિત્યના બીજા વિદ્વાનોએ લખેલા વિચારો પર ખાત લેખ લખવા વિચાર હતો પણ કેનાક સંભોગેને લીધે તે મળી નથી નથી ચોરા વખતના તે નખ તૈયાર થઈ શકે તેમ ન હોવાથી હાન તો તે વચ્ચે જ અથ મહાર પાડ્યો છે આગળ ઉપર તે મળી થઈ લખવા ક્ષમ્ય રહે છે એને માટે સાહિત્યસાહનો મારીખની અભ્યાસ મર્યાદી જરૂર છે તેમને સમય પરીક્ષા વગેરે વ્યવસાયને લીધે મળી શકે નથી તેથી જ અચની આખિ ૧૪ મીજ ૧૨ જણાવે નેખ વખી લખે નથી તે માટે વાચનાર કામ કરશે આ વિષય તફન પારિખાગિ છે અને સાહિત્યના ખામ ગોખીને જ આનદ આપે તેવા છે તેથી ધણાખરા વાચનારાઓને તેની ગેરદાજરીથી નુ સાન જરાતો સહન નથી

આ પ્રથમ વિવેચન કરતા ઘણી વખત એમ નામનું હતું 'આવા અભ્યાસ વિષયના સસારના મોહમાં પડેના અને મન થયના મારા જેવા ાણીને કાઈ પણ લખનાનો અધિકાર નથી હતા જે જે ઉત્તમ સ્કુરજા થાર તે મનાવતી એમાં દોર નથી અને શાસ્ત્રના મત્ર યને અનુસરી આવા લેખ લખનામાં આવે તો કાઈ કાઈ પ્રાણી પણ વાલ થવાનો સભવ છે એમ મનજીને આ અથમાં કરેલા વિવેચનને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા દું લલચારો છું એમાં ના સામ્ય જણાય તો તે એમનું છે કે— મમત્વ-યાગ કાવ્ય-યાગ, ચિત્ત મન જેવા અભ્યાસ વિષયના લેખ લખનામાં તેનાનું કાઈ ન દોર તો વાચનારના મન પર તેના લેખની અસર બહુ ઓછી થાય છે આ માદસ મેડવાનું પ્રયોજન એટલું જ છે કે કાર્યક્રમ હમેશા પ્રથમ વિચારથી જ શરૂ થાય છે માટે તે ત્યાં સુધી વિચારો તો ઉચ્ચ જ કરવા તે વિચારો પૈમી મળી શકે તેના અમનમાં મૂકવા અને ન મને તેને અમનમાં મૂકવા દું ક્ષમ્ય રાખ્યા કરવી આ દેવુથી વાચનારાઓ પ્રથે ખાસ વિચારિ છે કે ત્યાં જ્યાં નુર વિચાર મૂકમાં કે રિવેચનમાં જણાય ત્યાં ત્યાં તે શ્રી મુનિચંદ્રાચાર્ય મહારાજના છે એમ સમજુ આ હા ન વાસ્તવિક પણ કાશ્ય કે એ તેમને પ્રયાસ કર્યા હતા પણ જે સ્કુરજા અને શક્તિથી મુરિમદારાને આ પ્રથમ લખ્યો છે તેનું પૂરતું સ્ફોટન મરુ મુકે ન જ છે આવા વિષયના ત્યાગેશાચાર્યા મુમતુઓ બહુ સારી રીતે પ્રવેશ કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે આ તો માન મિસિલ ચચુરેશ થઈ શક્યો છે અને તેમાં પણ સામારિ અને પ્રત્યવાયો નરેના દોરથી રખના થયે ન હોવાનો પણ પૂરતો સભવ છે

ખામ કરીને યતિશિલા અધિકારના સમયમાં વખતી વખત વા વાગ નામનું હતું કે તે વિષય પર વિવેચન કરવાનો નાવકનો અધિકાર નથી મુરિમદારાને બહુ વિચાર કરી પાતાના સમનમાં જણાવતી અને આગળ આવના (ભાતી) પગતા કામમાં સહનની સિથિતા પર નિસ્તારથી ઉ નેખ મો છે તે વિષયને પોદ્ગનિ સુખમાં આસમ્ય અને સાધુર્ગની બહારનો પ્રાણી કેવી રીતે પૂરતો ખાનની શકે ન જ ખાનની શકે તેથી એ વિષય મુનિચંદ્રાચાર્ય પામે ખાસ અગ્નિ મરાવેના ચામ્ય હા યો મુનિ મનારાજ શ્રી આનંદસાગર ૫ પાસ સવન ૧૮૬૨-૬૩ ચાતુર્માસ ભારતમાં મા સ્થિત થયા તે પ્રસંગેના લાખ મને મળ્યો અને તેઓ પામે મેળી તે અધિકાર અને તેનું વિવેચન તેઓથી પામે અ કે મરાનુ તેઓ પોતે તો બહુ ઉત્તમ સ્વન નેખ લખી શકે, પણ સાધુર્ગ ઉપર કટાંગો ન આવે અને સાધુઓને પણ બોધાયક થઈ પડે એનું વિવેચન તૈયાર કરવાની મારી હમે દલી તેમાં રખના થતી હોર તે દૂર મવા તેઓથીએ માથે થઈ મારા ઉપર અને આ અથનો વાચનની નામ લેતા ક્ષમ્યનાર બધુઓ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે તેની આ સ્થને નિવેદનાની મારી કરેજ સમજુ છું

દ્વિતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

જનર પ્રગ્ન તરથી આ પ્રથમે ધારવા મળતા વિશે આર જાણે તેની પ્રથમાવૃત્તિની એ જનર પ્રગ્નના આર નાસતી દૂક સુ તમા C ૧૨ થઈ જવાથી મીજ આગતિ જાવના પટેના તેના બનતો સુરાગેદાગે પ્રવામા આજો કેની જવાએ વિવેનના ખાસ વવાગે પ્રવામા આજો અને શાસ્ત્રીય દિગ્ગે ધર્મ પ્રમરની રખના ન રે તેના માટે પન્નાસજ થી આન સાગરજીએ દરી વખત આજો પ્રથ તપાસી આજો વળી વા વાર પ્રુ જોવાની અગર મગા સાન મીજ આગતિના બે હનર પ્રગ્ન જાવવામાં આવી છે

પ્રથમ આગતિના ઉપોદ્યાનના મોટે ફેરફાર પ્રવામા આ મો ડે ખાસ કરીને તે ફેરફાર ની મુનિમુજ્યુજિ મહારાજના ચક્રિમા કરવામા આજો છે એનિગાસિ વિભાગમા ન પૂર્ણ માદિની મેળવનામા અને મુરોની દોવાથી તેમા રખના થવી પ્રથમથી સલાવિત લાગતી હતી મારા એમ વિદાન મિત્ર જેમનો આ વિચારમા નુ સારો અન્યાસ છે અને જેમને જૂની બામતની રોધબોળ માટે જોખ છે તેઓએ અને કેની રખનાઓ સૂચવી અને તેમની સૂચના પ્રમાણે ધનુષારા સુધારા અન કરી છે આ તેઓની સૂચનાથી મારા ઉપર અને જૈન જનર પ્રગ્ન ઉપર તેઓએ મોટા ઉમર કરો છે તેમનો આ રથો ઉપર માનુ છુ અતિ નમ્ર રને તેઓએ પોતાનુ નામ જાહેરમાં મૂકવા માટે પ્રતિ બધ જોઈ છે તેથી તેઓનુ નામ લખી શમ્તો નથી પણ તેઓ પ્રાસ કરી મટેનને જાહેરમા મૂકે તો સવન ૧૦૦૦ થી અત્યાર નુધીનો જૈન ધમ ગાન્ય અને આચાર્યોને ઉપરોગી છતિ આ તેઓ જાહેર પ્રગ્નના લાભ ખાતર પ્રગ્ન કરી શકે એવી રિથિતિમા ડે ૬ તેઓની આ પ્રાસ કરવા આખી કોમના નામે વિનતિ કરીશ જૈન કોમમા આમા આ મનાધાની હજી વચર સુખપરે કાન કરનારા પછુ છે એ દનીમતની તોષ વેના જુ હાં થાન છે

રાતરસાધિરાજુ રસલ્વ સિદ્ધ કરા માટે એમ લેખ લખવાની જરૂર હતી જુ એવો પ્રમગ મળી વકયો હતો તેથી આ આગતિમા પણ તે વિચાર ખબર થઈ શમ્તો નથી

પુનમના મથાગા પર જે વહનુ ચિત્ર છે તે સેળ વાખાવાજી કલ્પક છે અને અખરાતમ પત્ર પ્રથમા મેળ અગિર સૂચવે છે પ્રથમ આગતિની છુકા પર એ જ ચિત્ર એમ્મોસ મ્યું હતું પણ તે છેવટે તેના થનુ હતુ તેથી તે તરફ વાચનર્થનુ ખ્યાન ખેચી શમયું નહોતુ

આ મીજ આગતિનાં પ્રુ તપાસનામાં મારા મિત્ર મિં ઉજમળી દવાજીએ સાદાસ્ય કરી છે તેનો આ રથો આખા માનુ છુ, તેમ જ પ આનસ્સાગરજીએ જુ સૂત્રમ દિગ્ધી અવનેકન કરી અને સુવારા મરી આપરા માટે તેઓથીનો ફરી વખત આભાર માનુ છુ

મારા પૂજ્ય દાઠા શ્રીયુત આ ગુદજી પુરોહતમ, જેઓથીનો મારા ઉપર અને પ્રકારનો ઉપકાર છે તેઓનો પ્રથમાવૃત્તિ પ્રગ્ન થયા પછી થોડા માસમા દેહાન્તર્ગ થયો તેઓ આ પુરુષ રાચી આનદ પામ્યા તેથી મારી તેઓ પ્રત્યેની ફરજ અમુ અશો આ થઈ એ વિચારથી આનદ થાન છે

પ્રથમ આગતિની પેડે આ નીન આગતિ આધ્યાત્મિક જીવન ઉત્તમ થવામા ઉપરોગી થનાથી પ્રસન્નની મજાના થયે કોઈ પજુ જ રાજો અનના જખાય તો તે મારા ઉપર લખી મોમનવા કૃપા થયે તો ફરી નીન આગતિના પ્રસન્ને સુધારા કરવા આ થયે

ત્રિએસ રૂઢીટ મનુ નિ ગજ
મુનર્ધ શવ પૂર્ણિમા ૧૮૬૭

} આ ગિ કાપડિયા

તૃતીયાવૃત્તિનું નિવેદન

આ ત્રીજી આગતિ તે સદગ ફેરફાર અને પ્રુની જૂનો બા કરના મીજ આગતિનુ પુનરાવર્તન છે કાગળ તથા મુ છની મેળવરાથી મિન વવારી પગ છે પ્રેમની અવધને લીરે કેનાર વખતથી આ પુનક અનવ પાવા આ અને જુ માગી છતા મહાર પાગી રકલેન નહિ તે ખે રાં છે આશા છે કે આ આગતિને પણ જાહેર પ્રગ્ન લેખ આનમર આપને

આ ગિ કા

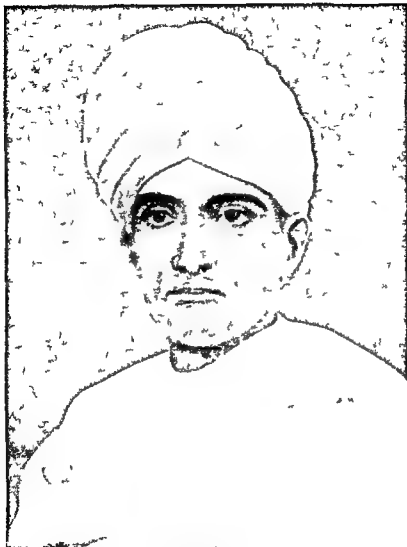

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રકાશકનું નિવેદન	૩
સૌજાતભૂતિ રૂઢિત મોતી-વર્ણાધ (શ્રી પદ્માવતીવાર્ધ કુવંચી નામવિયા)	૫
પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૧૧
દ્વિતીયાવૃત્તિની તત્ત્વ તૃતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૧૫
અનુક્રમણિકા	૧૬
વિવેચનનો ઉપોદ્ઘાત	૧૭
*	
પ્રથમાવૃત્તિ ઉપોદ્ઘાત	૧ થી ૧૦
પ્રથમાવૃત્તિ-સમગ્ર	૧૧ થી ૬૪
દ્વિતીય અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૬૫ થી ૭૩
તૃતીય અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૭૪ થી ૭૭
ચતુર્થ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૭૮ થી ૮૮
પચમ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૮૯ થી ૯૭
ષષ્ઠ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૯૮ થી ૧૦૮
સપ્તમ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૧૦૯ થી ૧૧૪
અષ્ટમ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૧૧૫ થી ૧૬૨
નવમ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૧૬૩ થી ૧૮૩
દશમ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૧૮૪ થી ૨૨૧
એકાદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૨૨૨ થી ૨૩૮
દ્વાદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૨૩૯ થી ૨૬૨
ત્રयोદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૨૬૩ થી ૩૨૨
ચતુર્દશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૩૨૩ થી ૩૪૮
પચદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૩૪૯ થી ૩૬૧
ષોડશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૩૬૨ થી ૩૭૧
સપ્તદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૩૭૨ થી ૩૮૬
અષ્ટદશ અવૃત્તિ-પ્રથમ અભિપ્રાય	૩૮૭ થી ૪૦૦

સ્વ શ્રી રતિલાલ વર્ધમાન શાહ તથા શ્રી ચ દુલાલ વર્ધમાન શાહના પિતાશ્રી
વત્સાલ્યસંસ્થાનિવાસી

સ્વ રોડશ્રી વર્ધમાન જોશભાઈ શાહ

ઉપોદ્ધાત

આન પ્રકારના અનુયોગો—આનયોગ ૨૨ । પાનુયોગ મહિતાનુયોગ અને ધર્મધ્યાનયોગ-આ ચાર વિભાગમાં ધનશાન્તિનો સમાવેશ થાય છે આ ચાર અનુયોગો પૈની વર્મકથાનુયોગ મનુ સમગ્ર રીતે ઉપેક્ષા આપી ખસૂસ કરીને બાળકોની નિષ્પન્નાશ્રિત પર જળરજ્જસત અસર કરે છે અને તેની અસરથી ચરણમરજાનુયોગ વડે થતી કિંમતી ગતિ પ્રમાણે જીવનને તારા સમગ્ર છે પણ જેના માનો રાગી મુખિત્વમાં અથવા ન્યુમિત્વમાં શ્રવણોચર થતા તેમજ આદ્યાનુ અગ્નિત્વ રૂપીનુ અનાદિત્વ અને વ્યભિગત સદિષ્ટનું તનિરામ વગેરે પ્રતોનો પ્રસંગ પર્તા તે ચૂચવાઈ જાય છે તથા ૨૨ ૭ અને ધાળીવાર કે માર્થા સરી નવ છે તે વખતે રજ્જાનુયોગ જેનો વિચાર ૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

દ્રવ્યાનુયોગ—દ્રવ્યાનુયોગના વિષયની હમીયન આપી તદ્દન જુગી છે એ વિચાર મનુ ઉપરોગી છે અને તેના અને વિભાગો છે શુદ્ધિમયને મજબૂત કરનાર અને તેમાંથી જ જ મનાર આ વિષય ઉપર શાન્તી મહત્તા, મહીરતા ઉત્તરતા અને ગાનનાનો આધાર રહે છે માનસિક શાન્તિમાં પૈની મપનાશ્રિતિને પોતા આપી માગ કરનાર તે બાળકો ઉપર જ અસર ઉપગતી થયે છે પણ તર્ક-શુદ્ધિ-પ્રત્યા ઉપર અસર હમી માર્ગ કરનાર કલાય થોડો વખત ન રાહો કે અધિમત્રી દ્વેષ પામે પરંતુ પરિણામે તે તેના જ સપૂજા વિશ્વ થાય આ હમીયન રપટ કરવાની જરૂર નથી મગ્ધા કે બાળકોનો મર્મ બિનગવાયેનાનો મનેતો હાય છે અને તેઓનું ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાન મધ્યસ્થ અને ઉચિત્તમરજામાં પરિપૂર્ણ થાય છે જ્યારે શુદ્ધિમાનોનું મર્મજ્ઞ તત્ત્વજ્ઞાનના ચૂં ગદસ્થા ઠાલી-વિરાગી-સમજી તેનું તાત્પર્ય પ્રાપ્તિ-મમજ્ઞતામાં સમાવતું હોય છે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે આના મ કમ પાના પર મ વામના શાન્તિનો જ જ્ય થવાનો સભવ છે પરંતુ તે માર્ગ તેઓ દ્રવ્યાનુયોગ પરી રિયતિ પર કોરો જતાઓ છે કેરી રીતે જતાઓ છે તેનું અનિમ સાધ્યમિંદુ થ છે અને તેમાં અરસપરસ હાઈ પણ મિગર છે કે નહિ એ પ્રશ્નો પર લટકે છે આ પ્રમાણે હોવાથી કોઈ પણ ધમની મહત્તા સમજના માટે તેના દ્રવ્યાનુયોગની મહત્તા સમજવાની જરૂર પડે છે અને તેની હિમત પણ તેનાથી થાય છે આ દ્રવ્યાનુયોગની મહત્તા કેવી છે તે વિચારવા જેનું છે મર્મના શક્તિ તેના બધ-ઉવાદિ ચતુષ્ટય તેના ઉત્તરના સંક્રમણ અપરતનાદિ પ્રકાર પરમાત્મનો સ્વભાવ નિર્ગુન સ્વરૂપ અલક્ષ્ય-અનુ સ્વરૂપ વગેરે પ્રશ્નો આ અનુયોગના ચર્ચા છે શાન્તિમર કહ છે કે મુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા હોય ત્યારે જ સમગ્રિ થાય અને સમગ્રિ વગરની દિશા તે અઠ વગરના શયો જેવી છે શ્રદ્ધાને રિયર ગમનાર તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વમોધ જ છે તત્ત્વજ્ઞાનથી કમનસીબ રહેતો પ્રાણી મદજ્ઞમાં નહાથી બદ થઈ જાય છે મારગ કે તેની શ્રદ્ધાનો પાવો ગેટો હોતો નથી જ્યારે શુદ્ધિમા વિભાલા સધમા તેમ નથી શમતુ નથી અને ઉપરોગી વિષયો અથવા ઉપરના નદાને રિયર રાખનાર તરીકે દ્રવ્યાનુયોગ જ જરૂર ઉપરોગી છે

દ્રવ્યાનુયોગમાં વિરયો—દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય મનુ વિચાર છે તેના પેગ વિભાગમાં અને ઉપરોગી વિચારોનો સમાવેશ થાય છે દેવે ધર્મનો અસ્થાયસર અભ્યાસ, તે સ્વની પરરપર અરખામણી

ત- મીમાંસા ધર્મશાસ્ત્ર વગેરે વિવિધ તેમ જ વસ્તુસ્વરૂપનાશાસ્ત્ર Metaphysics અને નીતિશાસ્ત્ર
Ethicsનો સમાવેશ પણ જ્ઞાનુયોગમાં થાય. ઇસ્તુસ્વરૂપનાશાસ્ત્ર એ આપણો ખર્ચદાર દ્રવ્યાનુયોગ છે
બાળક અને આદિમ વસ્તુઓનો અરમ્ભગમ સમય એ ગાંઠ પર થતી બચર અને તેઓનું
વાત્સર્ય ૨૫૫ દ્રવ્યાનુયોગના મતારનામા આવેલું હોય છે એમ હવેનો નિગોળાશી નીકળીને નિર્દેશિ
પ્રાપ્ત કરના અધીના રિમસ કેરી રીતે થાય છે કેરી કેરી ગતિઓના કેના કેવા વેશ વારણ કરે છે,
કેના કેના પ્રાણીઓના વિવિધ પ્રવરણ સંબંધના આવે છે અને આ સર્વ વેશ અને સંબંધનું વાસ્તવિક
મારણ શું છે? ઈર્મ અને પુ વાચનને પરસ્પર કેવો સંબંધ છે એ વગર અર્થો દ્રવ્યાનુયોગ બતાવે છે
બ્યહારનીતિના વિવિધ આજ્ઞા અનુયોગના આવે છે આવી માત્રમ પગલે કે દ્રવ્યાનુયોગ શબ્દ બહુ વિશાળ
છે અને તેમાં અનેક વિચારોનો સમાવેશ થાય છે.

અર્થવાત્સનું સ્થાન અને અર્થવાત્સના નિર્ણયો— યાનુયોગના પેગમા જે વિચારો આપણે જોયા તે
પૈની એ બહુ અગત્યનો વિવિધ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનો છે આત્માત્મવિષ્ટવેત્વચ્ચાત્મમ્ અથવા આત્મનીત્ય
વાત્સમ્ આ માત્રુ છે કોણ છે તેના વિષય કેવો છે તેના પોદ્ગનિષ્ઠ વસ્તુઓ સામેના સંબંધ કેવો છે?
કેનાનો છે? કેના વખત સુધીનો છે? તેના સજાગ્નેયીઓ મિત્રો અને સંબંધીઓનો યોગ કયા કારણથી
થયો છે? અર્થો તે સર્વમાં ઇત્યુત્તરપ થયાચિત્તિ બુ છે? કેમ નહીં? જો સ્વરૂપ સત્ય જેવું હાથે છે
તેનું કારણ બુ છે? આત્મા બુ નુંક હતા કઈ? તેની કયા હતી? નહોતી તો કેવી રીતે પ્રાપ્ત અર્થ શકે?
તેને માટે કેવો પરમાર્થ જરૂર પડે? આ બધા અનેક પ્રશ્નો સંબંધ કેવો છે? કેના સુધીનો છે?—આ સર્વ
અધ્યાત્મ અથવા બુધ્ધ વિષયો છે એના સમયનમા અને પ્રકારની સિદ્ધાંતો, સૂત્રો ગ્રંથો કરનાની
પ્રત્યેકો ગ્યાનો અને મારણો કર્મભજને દૂર કરનાના ઉપાયો અર્થો વૈરાગ્યનાસિત્તિ ૮૧૬ નાના અનેક સાવનો
અધ્યાત્મના વિવિધતા ચીતરના હોય છે બાર ૧૧ ૨૩૫ હા ૧૧ પીમા પોદ્ગનિષ્ઠ પતંગોની અચિરતા,
રાજ્યનું વિચિત્રપણું કામનું અધ્યયન, કોષનું દુષ્કર્ય, કામનું કિનરૂપણું વિચિત્ર વિરસપણું પાપસ્થાનકોનું
અયોગમતપણું પ્રેમનું અનિત્યપણું હવનનું હાથિકપણું વગેરે અનેક વિચારો અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં બતાવનામાં
આવેલા હતાં છે મનુષ્યની મનોહતિનો બરાબર અંકુશમાં રાખનાર આ અધ્યાત્મ વિવિધ બહુ જ અગત્યનો
છે જ્ઞાનુયોગના અનેક વિચારો પૈકી આપણો પ્રસ્તુત વિવિધ અધ્યાત્મનો છે તેથી તે જો છે? તેના
અધિભારી કોણ છે? તેના લાગણી ક્યા છે? આ જમાનામાં આ વિવિધતા કોઈ પણ રીતે જરૂરિયાત છે
કે નહિ?—એ બાબતમાં વિચાર કરવો અત્યંત અગત્ય છે આત્મા સમગ્ર અને તેને ઉદ્દેશીને જે જ્ઞાન થાય
તેને અધ્યાત્મ જ્ઞાન કહેવાય છે.

આત્માનું સ્વરૂપ આત્મા કોણ છે અને કેના છે એવો પ્રત સદૃશ ઉત્પત્ત થાય તેવો છે
એ વિવિધતા વિગેરે જીવનના જના બનિ વિશાળ થાય પણ જેન શાસ્ત્રાર એના સંબંધમાં શું કહે
છે તે બહુ સહેજમાં પ્યાનમાં નેત્રુ એ આ ત્રણ સમજવાનું પ્રથમ પગથિયું છે આપણા ગરીબ
ગમન કરનાની રક્તિ પગમાં નથી જોવાની સમિતિ ચક્રુઓમાં નથી સૂધવાની શક્તિ નાખ્યા નથી
પણ એમ અતરજ સત્તા એ સ્વને નિષ્ક્રમમાં મુકે છે એમ ન હોય તો મૃત શરીરને માત્ર પગ
નામ અને ચક્રુ હાન છે જ્યાં તેનો તેને મર્ત ઉપરાગ નથી એ અતરજ સત્તાને આત્મા તરીકે ઓળખવામાં
આવે છે તે પોતે મિતે પ અરથાને પામે ત્યારે તો તત્ત્વ મુદ્દ છે અને તેના પ્રદેશો નિર્મળ તેમજ
અગ્ની છે ૫ નુ મ્મ પુદ્ગલના અર્થ સંબંધી તે વિવિધ વેગો ધારણુ છે અને તેની તેનું મનુષ્ય
નિર્મય દેના અને નારખી વોર નામ આપનામાં આવે છે ઈર્મ સમગ્રથી જ તે કામગોનાદિ કંઈ છે
અર્થો મુખદુષ્ક સમગ્ર છે તેની આરોધાગેના અને વાચના કર્યો તે સર્વ પોદ્ગનિષ્ઠ જ છે તેની શક્તિથી

આદ્યમાની શક્તિ હોવાનું છે અને તે અસારમા રહે છે વળી આત્માનું સ્વપ-નનગ જ્ઞાન દર્શન અને આગ્રિમય છે સર વસ્તુઓને તથાત્વ પે દ્રવ્ય સમયે જોવી જાણવી અને સ્થિતતા રાખવી આ આત્માનાં લક્ષણો છે અથવા તે શુભો અને આદ્યમાના અને છે આ શુદ્ધ દશા મને રીરે દગાર્ક ગર્ક છે આત્મા ન પાળી મર્ક છે અવરાઈ મર્ક છે જેમ દીવા રતો પડે મરવાથી તેનો પ્રાત્ત ઝામે દેખાત છે પણ ત્યાર બેઈએ ત્યાં અદ્ય દીવા તો પ્રગટિત છે જ માત્ર આત્મા નો દૂર મરવાની જરૂર છે તે જ પ્રમાણે આત્માના સમયમા સમજ્યુ આ આત્મા નો દૂર કરવાનું કન્ય પ્રત્યે પ્રાપ્તિનું છે ત્યાર કર્મો તન દૂર થાય છે ત્યાં આ આત્માએ મોડા મોડા રો કાંવાય છે એ વખત મર્ક કર્મ સાથેના સમય છૂટી જાય અને તેનો મોડા થઈ જાય તો પછી આત્માને અન દૂરી વાર આવતું પડતું નથી તેથી મોડા શુભ અન્યાયાર મદવાય છે ત્યાં મુધી આ જીવ સસારમા છે ત્યાં મુધી તેને જી, પુનઃ ઘર ઘરેણા પર મન રવાનું છે અને કામ કોષાત્રિ મે છે - આ સર વિભાવ દશા છે, પરતુ માર્ગ સ્થિતિને લીધે તે સ્થાવ ગા થઈ પડી છે પરમ લીધે સ્ફુરતા કપાથી આ જીવ પોતાનો શુદ્ધ અસાર પ્રમ કરી શકે છે આ મનુષ્યજીવનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નવ કમને તદ્દન દૂર કરવાનો અથવા તેમ બનતું અગમ્ય જવાન તો મર્મોના ભાર જેટલો અને તેનો ઓઠો મરવાનો છે અથવા વધારે ચોક્કસ વાદોમા મોડીએ તો પ્રસાસ તે પ્રકારનો હોવો જોઈએ અને આ કાર્યની તેજ ઉપર જ જિંદગીની કતેહનો આધાર છે જે કર્મ અને આત્મા બે પૃથક્ પૃથ ન હોય અને તેનો પૂર્વ ભવ સાથે સબધ ન હોય તો જી. લુ. પ્રાપ્તિઓમા જ મર્મો માત્ર અનિરોધ જાની રાજી ધનવાન અને નિર્નયપણે યોગીનું આરામ્ય અને ગમીપણું માનસિક રિથ પણ અને અગ્રિયપણ વગેરે અને તરતો અને તેની અદ્યની તરતમતાને ખુલાસા થીજ કોઈ રીતે થઈ જ તો નહી તેમ જ જો પુનર્જન્મ ન હોય તો આ ભવમા નીતિના નિયમોને અનુસરવાની કોઈ પથ લાનય રહેતી નથી ફક્ત ન્યવકારમા ગમી ખાવા ખાતર નીતિને દેખાર મરવાની જ જરૂર સિવાય રિંગેર આવલપકતા જવાન નહિ

આત્માનો વિમસ—મની આત્મ આત્માનો આવી રીતે વિમસ થાય છે તે પોતાના કર્મનુભાવ ડાવો મળે તો જાન છે અનાદિ નિજો માથી નીમી વ્યવહારશક્તિમા આવી પૂરી અપૂ તેજસ, વાનુ અને વનરપતિપણુ પામી મે જા. અને ત્યાર દીધો પ્રાપ્ત મરી પાચ દીપ્તિરાગા તિર ચ થાય છે અને વગી ભવિત-નના પ્રસન થાય અને કર્મ નિર આપે ત્યાં મનુષ્ય થઈ માત્ર સાર છે સવ કર્મથી મોક્ષ મનુષ્યગતિમા જ થય છે Evolution-વિમસનિકાન્ત અને જૈનની મતિ-માગતિના સિદ્ધા તર્મા એ મોડો તદ્દાત એ છે કે વિકાસવા રાગા એમ માને છે કે આ જીવ એ વખત અમુક દર મુધી આ થો ત્યાર પછી તે ગમે તેવા રીયે કુર તોપણ તે નીચે જતરતો નથી પોતાની તે ને તે ધિનિમા તે ગમે તેટલો મગપેર કે પળ તે પાડો પડતો નથી એ જીવ રના રના મનન થયો તો પછી તે નિર્નય થઈ શકે નહિ ગમે તેવા પાવ કરે તોપણ તે મનુષ્ય તો થરાનો જ ત્યાં તે સુખદુખ પામે તે સર્વ કર્મ પ્રમાણે પામે છે જૈન જાત્રમાર આ હમી નના સમયમા જીવી રીતે વાન મદ છે તેઓ કહ છે કે વિમસ અને અકાન્તિ સાથે જ છે અગુમ કમ મરવાથી આ જીવનો પાન થાય છે અને મનુષ્ય મદરપાથી જોઈ મે તે પ રેરિ નિર્નય તે શુ પળુ એકેદિર જેવી અધ્યમ મતિમા થયુ અત્યે જાન છે આ પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રમા આત્મની દરાનિ અને તેનો કર્મજન્ય વિકાસ અપકાન્તિ અને મોક્ષપ્રાપ્તિ થયે સર્વ મને નાશ માને છે આત્મામા અનત સન્તિ હોવાથી આ સર કાર્ય તે પેલે જ કુ છે તેને આમા કોઈની મ. પ્રેરણા કે મરજની જરૂરિયાત રહેતી નહી પરતુ જે મ કે પ્રેરણા થાય છે તે નિમિત્તમાણ્ય છે એની પા. રેને અને ન છે અને તે હેતુ વડે જ આ પ્રથમે

પ્રયાસ છે. વિશ્વ હો આ મા કર્મથી નિર્લેપ છે. અને તે જ તેનો સ્વભાવ છે. મુનિશ્રીના જેવ મુનિશ્રીત
 ત્રણ માત્રા રહે છે. વ્યાજ તે માગીથી રીંગણુ આ મા લઈ ત્યાં પશુ તેનામાં મુનિશ્રીત હતું અને
 વ્યાજ તેની સાથેથી માગી છૂટી પાડી તપાસીને માક કરી પામે પાડનામાં આવ્યો ત્યાં પશુ તેમાં
 મુનિશ્રીત છે જ તેની જ રીતે આ મામાં તેનું મુદ્દ આ મન્ય નહીં કાગળો કે, પશુ તે અપૂર્વ વીર
 રકુણાથી જ પ્રગ્ન થાય તેનું છે. વ્યાજ સુધી પ્રગ્ન ન થાય તમા મુનિશ્રી આમાં જે ૧૧ મુનિશ્રી સાથે તેની
 સરખામણી કરી આ જીવન મુદ્દ મરણ તે સર્વ કમથી મુક્ત થાય ત્યાં પ્રગ્ન થાય છે. એ દશાને
 મોક્ષ શા મુદ્દામાં આવે છે એ જિજ્ઞાસા કરવા નહીં સરખાવ—માત્ર ના દર્શન, સારિતાદિ અનન્ય
 મુક્તિ—પ્રગ્ન થાય છે એ જિજ્ઞાસા એક રખત પ્રાપ્ત કરી પછી તેનાથી કાઢીને ખાત્ર થતો. (થી, કમની
 સાથે કરી વાર અમથ થતો. (થી અને મમારમાં દુઃખો દરી વર બોગરમાં પાતા નથી કાળુ કે
 કાળુ. આત્મનિષ્ઠ નાગ થયેના દ્વારાથી દરીને મમારપરિનમનરૂપ કાપ નિષ્ઠ થતું જ (થી
 આત્માને નિગાદમરૂપમાં જે દુઃખો અન્યમરૂપે બોગરમાં પડે છે અને ૧૧૨ તથા નિરંજન મનિષ્ઠ
 નકનપો જે, પો બામરામાં પડે છે તેની સાથે મોક્ષમાં જે અનન્ય અવાધ નુખ પ્રાપ્ત થાય છે
 તેની અરખામણી કરીએ ત્યાં મોક્ષમાં મતા અમરમાં તે છે આ માનો વિકાસ આવી રીતે થાય છે.

અર્થાત્મશાસ્ત્રનું સાર્થ—આ આ મા અનરી તાત્ર મોક્ષનું તેના નિશ્ચય, અનિશ્ચય આદિ
 મોક્ષોના રિયા કરે. તેના મોક્ષને સમજવા તેના અને પુરુષને સમજવા વિચારો, પુરુષને આ આ મામાં
 ૧૧૨ દૃષ્ટિએ જણાવે. અને અથવા એમાંના સમજવો. તેનું મારગરૂપ સ્વારિય અ કારમાં સમજવું
 તે અનન્ય અનિશ્ચય રિયાનું જીવન અને અન્ય અન્ય રીતોમાં ૧૧૨ રિચારવો તેનું અને પશુ
 સમજવું ધર, પૈસા અને મીઠુ પૌંચનિક રૂપોમાં આના સમજી વિચારવા કરી વગેરે વગેરે અનેક
 વિચારોના સમારેષ અધ્યાત્મલાનમાં થાય છે. દુઃખમાં મીઠુ તો આ મા સમજી મીઠો રિચાર કરવાનું
 રચાન અધ્યાત્મલાન કે એ ન્યાયોગેના પેગાડિય છે એમ આ મા અગાધ ને રિચાર છીએ કેના
 રાવામાં આ માનુ અનિશ્ચય જ મીઠુ ગતા નથી, તેઓની સાથે અધ્યાત્મ મોક્ષ તકમરમાં બન ના (થી
 અધ્યાત્મ મથા આત્માનું અનિશ્ચય રીંગણીને જ આ મા રાને છે એના અ માને નાદિવા કરવાનું થોગ દોન
 તક—આપના મતા છે આ માનું ૧૧૨૧ માનવામાં કેના ન્યાયોગે થાય છે, કુદરનના કેના આરિમિતિ
 તેમાં મુનામાં થયા વગેરે ૧૧૨ રૂ છે ૧૦૦ મુદ્દાઓ પર તકેશાસ્ત્ર ૧૧૨૧ પુર સર વિચાર વાપર્યોમાં
 થાય છે આ મથ અધ્યાત્મને જ ન્યાયોગે આ મા પશુ આ માનું અનિશ્ચય રીંગણીને જ આનવાની
 મીનિનું અનુકરણ કરવામાં આ મું છે આ મથા એમાં લાગે છે કે કોપેદ્યાતમાં તે અથવા મેમીએ
 તો મથોગર નહીં થઈ જાય તેથી તે છાત્રી મોક્ષ પડે છે આ મા તો માન એક જ વાત આ મા
 રાખવાની જરૂર છે અને તે એ છે કે માતા રૂપ આપો મનિ કરી રમીએ નહિ મેરી રમીએ નહિ
 અને મુનાનું કલાતો અનુકરણ રી રમીએ નહિ છૂટા પડેના પથરમાં અથવા મુક મામાં અને પ્રાપ્તી
 મોક્ષ વાગે ૧૧૨ મી જે તમાન છે તે માર આ મા ૧૧૨૧૧૧—૧૧૨૧૧૧૧૧ રીને જ છે આ મુદ્દ
 વિચરમાં અધ્યાત્મ મથો પ્રવેશ કરતા નથી કારણ કે તેમ કરવાની જરૂર જ તેઓને રહેતી નથી
 પોતાની નિર્માનુ કરી છે એમાં ૧૧૨ આમ તોવર એ નમો કાગરૂપ છે આત્મવા સમજવા મોક્ષ
 છે તમાન ૧૧૨ રિચારમાં તે આપના મથોથી ને રી લો અધ્યાત્મના મથોમાં અગાધ જીવિવા
 મુખ્ય વિચાર પર વિચારથી અથવા સક્ષેપથી છે તેમ કરવામાં આ મો હો છે અને વિચરની થોગવા
 ને રી તેની ૧૧૨ માવવામાં આની દો છે તે સર્વ વિચારોના વિચર આત્મા આ પુદ્ગલને સમજ
 અને જે મતાનમાં ૧૧૨ મેલ છે આને એ પુદ્ગલ નું સ્વરૂપ કર્મકૃતિનું સ્વરૂપ તેના

બધાંદિ યુદ્ધ (બધ ઠય હીરણ અને સખા) તેની આક્રમણ અને એમ્મે આપન ઉત પ્રતિનિધો તેઓનું જુદે જુદે ગુણધર્મોએ ઓળખવાપડુ—૧૧૧૧ વાનડ કમ્બો બો આ માને સબધ ઉચ્છિપ્ત વખતે જીવને થતો કોઈ જુદા જુદા પ્રકારના સુખ-દુઃખના કાળો માનવી આદિ મોંનું સ્વરૂપ તેઓની પ્રેરણાથી રમતો મસાગમેન પૌદ્ગલ પાસાનું અગ્નિરૂપણું સ્થાપન સીઓનું અશરૂપણ વોગ વગેરે અનેક વિશેષો વચ્ચે તેમ જ મુખ્ય વિશેષોની માથે આ મનગી રીતે આ જીવને સત્તાથી પ્રેરણ થાય વસ્તુસ્વરૂપ તમ્બર અને નેત્રાન પ્રાપ્ત થાય તેમના મોં મીન અને સિધાના વિશેષો અધ્યાત્મ પ્રાપ્તિમાં ફળ મર્યાવામાં આવે છે આ મરનો ઉદ્ગ્ર મન એમ જ તેમ જ અને તે આ માને પોતાનું અનુ સ્વરૂપ અવરાર્જિતુ છે તે પ્રતિદ્વ રજા તરફ દોરવાનો તેમ છે

અથવા અધિકારી—આના ઉપરથી અધ્યાત્મ મર્યાવાના અધિકારી માન એ પ્રતનો પણ નિમય થઈ જાય છે જેઓએ આત્માની દરમિત મીમરી તેનું જુદ સ્વ રાગ પ્રવાનિ વિષયો તેમ જ એને કે જીવે આપણે મુખ્ય જુદો કરીએ છીએ તેઓ આવા અથવા પ્રથમ પદ અધિકારી છે અને આસ મરિતે તેઓએ જ હીરણી આવા પ્રથો લખાય છે સમાન્ય અધિકારીમાં મે વિનાય જ જેઓ આત્માનું અનિવ રીમરતા તેમ જ પછી તેન વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને તેનો પુદ્ગલ મરિતો મ રૂધ સમજના ન તેમ તેવા પ્રોતે પ્રતિ ઉપન કરતા સાન આવા મર્યાવા માર્ગ મર્યાવે છે આવા પ્રાપ્તિએ આવા પ્રાપ્તિ પ્રથો વાચી-વિચારી વેરાઅભાવ ધારણ કરે અને પરિણામે થાગ વખતમાં પ્રથમ વખત આપન થઈ જાય છે આવા મનુષ્યો પણ પ્રથમ સમજના અધિકારી છે જીવન વિચારમાં મુખ્ય વિમુખ નામિકા આવે છે તેઓ આવા પ્રથમ અધિકારી નથી તેઓએ આવા મર્યાવાની જાણ થવાનો સમય મુ અપ છે તેઓએ મુખ્યમુખ્ય અથવા મન અધ્યાત્મી આ માનું મનિવ તેનો મોડ અને મનનું રૂપ પ્રથમ મનનું પડી જ અધ્યાત્મ અથવા અધ્યાત્મ કે વાન પ્રજુ આવી રીતે મરેનું વાન જ તેઓએ અધિકારી મનની રમ્મો

આના અથવા અધિકારી—તેઓ આજી સરથી અગત્યના વિષય પર આવી જીએ અને તે એ છે કે આવા અધ્યાત્મ-વૈરાગ્ય મર્યાવાના આજમાનામાં પ્રતિ જીવિયાત છે નહિ કે અધ્યાત્મ મિત્રાન આનુરોધના વિશેષો આક્રમણી રીતે આ માનવા મનુષ્ય ધરાવે છે ત્યાર આ મા પોતે કાળુ જ તેનું સ્વરૂપ થુ છે તેનો વિરહકાયાદિ સામે સમવ રવો છે કે ક્રોધ રખત મુખીનો છે આ માનું સાધ્ય થુ છે તે કેમ બો - સાર પ્રાપ્ત થાય—વોગ બુ અગત્યના આ માન રમ્યા વિશેષો અધ્યાત્મ પ્રાપ્તિ મર્યાવે છે તેથી તે આત્માને મીમરી જે મુ ઉપરોગી કે અગિનાત્રોથી શુદ્ધિ વિમ્બર થાય છે આનુરોધથી થોડી મદદ થાય છે અને શુદ્ધ સારિતવાનું બલમ્બ નરણી હજી થાય છે રૂગુ રાનુરોધથી આ મા સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં ઉચ્ચત થાય છે આ સર્વ પ્રતો આત્મિક ઉત્તિમાં આમનને જાગ બજવે છે ત્યાર અધ્યાત્મ પ્રાપ્તિ તે આ માને સીમી રીતે ઉપરોગી થાય તેવી વસ્તુઓ અને વસ્તુતરવો નિતર તેના જાન્યુની સમીક ગમ્બી મરે છે અધ્યાત્મતાત્પર્યના મુખ્ય વિરહ વગમ્ય છે સાસારિક સર્વ પાયા પરની રાજને દૂર કરી માને એ વૈતાનનો મુખ્ય વિરહ કે આમારિક પાયામાં મેનો મેનો નમવેત થાય છે એ વિચાર ધારી વખત આન છે મેમા તર પૌદ્ગલિ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે આ જીવને એ વગિસા કે કાન કે ગાય બેઈ તે નેવાનું મન થો મગો તેા તેના પર પોલીસ પ્રાવવાનું મન થશે પોલીસ થયા પડી કોઈ તેને અગ્ને અથવા કોઈ તેને મોડ પામ્યો તેા તેને તે મગો નહિ આવી રીતે અગ્ન પાયા પર રાગ પાના મરણી મમ્બ થાય છે મેવી જ રીતે પોતાના કપડા ધોણું અને ધન ઉપર મમ્બ થાય છે આ મમ્બનાર એવો સખ્ત હાય કે પ્રી

પગના મમલ કમળ પશુ ધણીવાર તે રથી જાય છે ધનના મમલથી પ્રાપ્તી મમે તેનું દુર્વચન મોને છે
મમે તેની સાને ના છે પોતાની મુતિ કર છે ઓગમે તેનું અત્ય અપ્રમાણિકપણ કે હિસા કરતામા
પાલી પાતી મરેતા રથી નારી જ જનનુ મમલ પોતાના પુત્ર રથી ઓળીજ સળધીએ પર થાય છે
ઓ પરિણામે એવ અનેક પ્રમગ્ના ઠાટો એ છે નાળા કરે છે અને બાળ્યેટા કર છે આવી જ જનનુ
પણ સારથી વધાર સખત પોતાની જાત પરન મમલ છે એના મમલ ખાતર એવ માનસિ તેમ જ
સારીરિક અને ઉપધિએ સ્તન ક છે આ મોહ અને મમતાનુ વારનવિક સ્વ પ સમજવાની જાનુ
જ છે સન પોદ્ધનિક પાસા પર છે એને અને આત્માને કાઈ જનતનો સમધ રથી આત્માને તો
તેઓ પરના મમલથી જાનુ સ્થાન સ્તન કરતુ પડે છે વગેરે રિયો મનમા મુક કરવાની જાનુ છે તેમ
ધાર ત્યાં જ સમલ છે આ મ યનિરિકત બીજી પા વસ્તુ પર મમલ રાખતુ તે તન મૂર્ખતા
છે સસાર છે પરિભણ છે આ રિયતિનુ નામ વંશમ કહેવાય છે

વૈરાગ્યમમલન - વિગતો રામો યસ્માત્ ચિરામ તસ્ય માયઃ વૈરાગ્ય - એટલે જેનામાંથી
રાગ મરે તે રિરાગ અને તોના જાન તે વૈરાગ્ય રાગ અને મમલ એ પર્યાયનાથી શબ્દો છે,
વગમગ મ જ અથવાળા છે રાગ-દ્વેષ મ જ નિમ્મ સમધનાળા ટાવાથી આ રિયમા જ્યા જ્યા ગમ
રા જ આવે ત્યા ત્યા દ્વેષ શા સાવ જ સમજ નેવો આ રાગ પ્રાપ્તી ખરેખરે રસાનર છે એનુ દુખ
એ છે રાગ રથી નખત ધારી વેળા યાણિને અમર પમી નથી કે દુ પોદ્ધનિકામા-રિભાન્યામા-
વર્તુ છે દુખના મીઝ તો રાગ આ એવે પોતા કરી માર છે રાગને તેટલા માઠ ઉપમિતિમ
મપ રા મનાં (સિદ્ધિરિગિશિથર) ઉપનામ આપે કે આ મોહ-મમલ-રાગને દૂર કરવાનો ઉદ્દેશ વૈરાગ્યનો
હાય છે એ રાગી જ રાગી મારા મે જ છે અને ત એ છે આ જીવે સસારમા રખડાનર
તે છે જો લીડ એવ જનુરનર પધાર્થ રીતે સમજ રામતો નથી અને જનુ નાંથી જોમા રી ગેયા
બાધા જ છે મેજો કે અડે છે ત્યારે તો જીવ પોતાના કર્ત્વ્યકર્ત્વ્યનુ જાન પગ જૂરી જન છે આની
રિયતિમા તે મ મમલ જ છે ઓ રટમાળા તુ સસાર-અરધ રીમા મ્યાં કરે છે જો ખાડામાંથી
ગીમમા અન બીજનાથી નીજમા એમ રખતા તેને છેડો આરતો રથી એ મમલ-રાગ દૂર રવાના
કારનો અને દાય છે તેમા મુખ્યવે રીતે રતુર પન ચિતવન (જાનના ભાવની વગેરે) છે ઓ તે
પરાગ્ય નીઓ અમરા અધ્યાતમ મથેમા ખામ જતાવેતુ દાય છે

આધુનિક નાનાના - આ જમાનાની ટલી ખાસિયતો છે વસ્તુવસ્તુ સપૂર્ણ જ્ઞાન થતું
નથી અને રિતિ નીન પદતિ પ્રમાણે મળે તેથી જોનાથેના વર્ગમતિ મેળે ભાગ મરીરોએનિરદ
(જરવરી) થઈ જાય કે મે સગ મીન ટનવગેના વેળો આ રખો પુરિ આપે છે આના પ્રમાર
વનજ ઉતિતો રિગલ મનારુ છે કોનુ કે જ્યા આત્માનુ અરિન જ રીમરવામા આવતુ હોય
ત્યા તેની ઉતિ-મનતિતો ખ્યાન જ જાથી આરે આત્મિક જ્ઞાન જ્યા અનુસરપૂર કે રેરામા આને
ત્યારે જ મમલને નાબ કરના થઈ પડે છે અને તેના જાનની જ બ આસપ્તા છે નીન સરમરસાગ
પ્રાપ્તિ મે તો આ જાનની જ જગમા જોના જરા નથી જાય છે કે તેમને પરભન માટે પ્રિતાર કરવાની
કુરસ પા મગી નથી માર્ક જીવનનહ પજુ વરતો નાથે, તેથી હ રૂપરસ્તના વ્યવસાયમા મવારની
સાન અને માજી સસાર પગ જન છે જનના સામાન્ય નિમ વિન્દ તમા કનડો મુધી કામ કરતુ
પડે છે અને વરનના જાન માસમા એમે માસ પપુ નિહતિ મળી શન્તી નથી આની રીતે પચાસ-
પોણેમા વરનની જિંજી પુ ઈ થાય છે અને કોઈ પા પ્રમરદ માથ સાધ્યા વગર જિંજીતો છેડા આવે
છે મેળા મરેમા આ રિયતિ આપો ખાસ બેઈએ છીએ નાના સદેરાનુ વનજ પજુ તેનુ થતુ જન છે

વૈરાગ્ય

વિચારનું કારણ — વૈરાગ્યના વિચારને મુખ્ય ઉદ્દેશ રસરસુ ઓળખવાનો તેના પર પ્રેમ હોય
કરાવવાનો અને પરવશુ મ્હં છે તેને પાંથી તેની સાથેનો સગવડ ઓછા મગાતા ધીમે ધીમે તે તેની
નખાવવાનો છે વસ્તુ પોતાની કઈ કે અને પારની કઈ કે એ સવળ રાખી મુ. ન વિચાર મગાતી જ રહ
આપણે ચાતુ નવહાર ઉપર આધાર રાખી શરીર ધા. સ્ત્રીપુત્રાદિ પોતાના નાનીએ છીએ મા
સર્વનું વારતરિ મ્હં પ કેવું છે તેઓનો અને આહુનો સમઘડવો છે કે મોનો છે કે મના વખત મરીતા
છે કે શા કારણથી ઉત્પન્ન થયેના છે — એ મન વિચારા અધ્યાત્મના પ્રયોગા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન મગાવાના
હતુથી બ મધુમપો પુત્ર મિ મરીને પણ વારવાર ચર્ચેના હાન છે વૈરાગ્યનો અર્થ જ હાસનતા છે
માસારિ સર્વ વસ્તુઓ અને મળધીઓનું વાસ્તવિક મ્હં બનાવી તેઓને પદ તર્કિત ઓળખાવવામાં
આવે છે તેઓ આપણા નથી આપણે તેઓના નથી તેઓ સાથેના સમઘ આશ્રિત હોવાના વખતનો
છે અને પરિણામે નિસશય વિરોધ મગાવો છે આ રીતિએ પરવશુ પર હાસનતા હાસન મગામાં
આવે છે હવે આ સર્વમાં વાસ્તવિક હું છે તે વિચારવા થોડા કે હવેના અરથી રાધાનેના
મતનો નાગ પામે છે નાશ પામવાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે પછેના તેનો મધાવનાર ચાલો જન છે
તે કદા ગમે તે કોઈ જાણી શકતુ થી પરમ ત્રિ મિત્રો પ્રાણુરિક પત્ની વધી વહાનો ન
પુત્રનેથી પિતા અને વાસ મળરપૂર માતા જ્યારે સનાર છેડીન ચાના જન છે સાન ગરા રડી પાંડ
તેઓ મિત્ર, પતિ પિતા કે પુત્રનું શુ મ્હં તેની સલાહ લેવા પણ આસ્તા નથી આ હમં ન
છવેના રોહસબધની વિચિત્રતા અને અશિથરતા બનાવે છે આવા પ્રમારનો વૈરાગ્યભાવ જીવન કરવાનો
જ મુખ્ય હેતુ આપા મથનો હાવાથી તે પર વિવેચન મરવાની જરૂર નથી માન અન કહેવાનું એ
છ કે વૈરાગ્યનો વિષય પર વસ્તુઓ માથેનો સમઘ તેના મધાગિયત સ્વરૂપમાં બનાવી તેના પર નામેતુ
ખોટું મમત્વ ત્યાગ મરવાનું શીખવે છે આ મમત્વ ત્યાગ કરવાનું કાર્ષ્ણ્યમરણ મરેવામાં આવતુ નરી
સકારણ કહેવામાં આવે છે ખરી વાત એ છે કે આ જીવન સસારમાં રજાવાનાર મમત્વભાવ જ છે
જેને આ જીવ પોતાના માને છે, જે રસુઓને પોતાની માને છે તે રસુન તેમ નથી તેઓનો
અને આ જીવો સમઘ અનિત્ય હ નજરમાં નજમના મેહીઆ ચા પા જન છે ત્રિરમાં ત્રિર આ
હું નાસી જન છે વહાનામાં વહાની વસ્તુ જાણી જન છે વૂટી જન છે ખસી જન છે — એ સવનું
કારણ શુ જે પોતાની વસ્તુ દોષ તે કાર્ષ્ણ્ય પોતાની નથી એમ થતુ ન જોઈએ આ વાતમાં
કોઈના મે મન પડે તેમ થી જતા આપણે જોઈએ છીએ કે પોતાની માનેરી વસ્તુઓ પોતાની મગ
જન છે અને હમેશને મો કનેશ આપે છે ત્યારે પોતાનું શુ છે તે સમજવાનો પ્રયાસ મના પ્રથમ
તો એમ જાણ છે કે જે વસ્તુઓને પોતાની માનસમાં આવે છે તે વાસ્તવિ પોતાની નથી અને
બીજુ એમ જાણ છે કે પોતાની વસ્તુઓ કઈ છે તેને આ જીવ હજુ મરાવર ઓળખતો નથી બે
આ સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તો બુ લાગ થાય કારણ કે પોતાનું શુ છે અને હું નથી એ સ્પષ્ટ
સમજર્જ જાય તો પોતાનું જે દોષ તે પ્રજા હ વા-જાગરતા પ્રયાસ થાય અમ થતા સાધ્ય પાણુ રહુ થાય
અને સાધ્ય સ્પષ્ટ થાય તો પ્રયાસ પાણુ થોડા રીતે થોડા ત્રિમાં પૂર્ણ જોશ સાથે રાન અત્યાગે તો સાધ્યના
ધડા વગર નકાનો પ્રયાસ જનું થાય છે અને તના પરિણામમાં એ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે એ બે નાન
મેગવવાની બુ જ જરૂર છે અને સમજન તો ન નુમાર વનન કરવાની પણ તેની જ જરૂર છે એમ
સમજવાથી બુ લાગ નથી પણ સમજો શિષા મરાની — જાણને વર્તનમાં મુદ્દાની — મુકુ જ જ ર છે આ

નનકિસાની આધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એ આધ્ય ૧ ક એ વિચાર કરના પહેલા એવું ગાવાની જરૂર છે કે નરાનનો વિગ ઉક્ત બતાવુ ૧૨૫ બો ૧૨૫ મને કે જ્યાં વૈરાગ્યના વિગભા પ્રવેશ થાય, તેનાથી શુવતુ રૂ ૧ મશાએની મ પ પ્રિય મનુષ્યો ૧૨ ૧ ૧૧૫ વરનીચી મશા પ બો તે સર્વની સાથેના જીવો સમ ૧ મમતાર તારે મેજા ૧ થાય ક બો બે જાન થાય ત્યાં તે સમ ઉપર ૧ ૧૨૫ ઉત્પ ૧ થાય છે

માફીઆ—જીવન સત્ક્રમણ સમ દાસી બે ના। ચાર ક તેને અમ માન તરવ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું મર્તન ન ગયા પ્રકારનું થઈ જાય છે તેમ માનના પોમા રાખી રાખો નહીં પડે તો તેમા ન જીવ માનતો નહીં પણ નિરતર તેની દર ને દર રહ્યા છુડે છે દુકામા પહોંચે તો વેળીઓ જેને સાળાભાવ હોઈ તેને મળતી બાનિ હાત ગિતિને પ્રાપ્ત નહીં જ આવી સિથિતિમા આન્યા પરી કેવળ સંયોગે લીધે માથે તને વ્યવહારમા રાખે પડે તો તેના અત કરચુમા તેમા મિથ્યા વ્યવહાર પર બાસકિત રાહી નહીં જિ હાતી નથી મળના હોળી નહીં ઉતરી સર માસ તે કમ છે પણ પોતાનું માળિને કોઈ કાર્ય કરતો નહીં અને જમ ભારતમા રહેના જાળી તેમાથી છુટાની ઇચ્છા કરી ને છે તેમ તે સમારૂપી જાળી છુટીમાથી જ અમી જઈ આગિત બુનિયા પ્રસાસ કરવાની ટોરા રાખ્યા કરે છે અને બધા બુધી તે બુનિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી મરિઆન્તપણે પુરુષાર્થ ક્યા કરે છે

સા યતો યથાન—આ આપન મુ ૭ તે પશુ હવે જનુ નેઈએ એ રાતો નિર્ણય છે કે નર્વ પ્રાણીને મુખ પ્રિત છે અને ૬૫ અપ્રિત છે મુખ માટે જોડો પ્રાસ કરવો પડે તેનો આ જીવ કરે છે અને દુ બધી દૂર રાંધા માં પાનુ જાતી પાલિંગ ૨ જે જોએ વિરાધ સમત્ત્યા ૧ દોષ તેઓ મમે તેટલા અન્યુ દોષ તાપજુ મુખને સાધ્ય માને છે સાધ્ય મર્ પ્રાણીઓનુ એક જ છે માત તેને ઓળખવામા જાતી મસાગીની જરૂર છે કેનાક હવે સીસોદના ઉત્તમોગમા કેનાક પૂનના પ્રેમમા કેનાક થનના ભડારમા કેનાક તુદર મદનામા કેટલા સારા વાગવગીચમા કેનાક સુદર ફગીચરમા અને કેટલાક મનહર માગીચમા મુખ માને ૬ કેનાક પદોપમરના કાર્યો કરી, દેશમેવા, કામમેવા, મુખ્યમરા કે પ્રાણીસેરા ૨૨ી અથવા નિમિત્તે વન ખ ચી તેમા મુખ માને છે કેટલાક પ્રેમ ખાતર પોતાની જાતનો મોજ આપી દે છે કેટલાક પોતાની જાતને તપ જપ ખાતમા વાપરી સતોર પામે છે કેનાક વાતન મનન નિષ્કામમા સખર માળી ૫મા તે વિરામા રમવા કરતા દોષ છે ત્યારે અત્યત મુખ અનુભવે છે કેનાક પ્રાપ્ત થયન છદ્વિના ભોતોના અરસીમર કરી તેના ત્યાગમા મુખ માને છે આરી રીતે જુગી જુદી માનના મુખ માતામા આવે છે આ મુખન વાસ્તવિક સ્વરૂપ આ જીવ સમજતો નરી તેરી ઉપર જતા હુ તેમ કેનાક માત્રી મામનમા અને કેનાક ખોડી મામનમા મુખ માને છે અખાતન પ્રતો આવા પ્રાણીઓને કદ છે કે તમે મુખ મેળવના ડી ક્રમ મગે તે પહુના ખમ મુખ શુ છે અને તે કમા મજે તેમ છે, તેનો ખ્યાન મગે અખાતન કરા, વિરાત કમ એમ વખત સાધ્ય નખા કરીને પડી આમગ થાવો મુરા એમ મો છે કે મત્ત હમીમને અખાવે આ જીવ તાત્કાલિક પાંદગતિક દટ મુખમા અતોર માની પશિમામે તેથી થતા વાલાનાવ તરુ દટિ રાખી શમ્તો ૧૨ી વળી મુખ એ મુખ કર્મનો ઉત્ક અને એમી કરની જમે પૂજોતે નર છે જ્યાં વાગવગીચીતે તે તે પ ૫ આનદ નરી આ વાત સમજાનુ મુખ સમજે તા લદ્દમા આવે છે

અન્ય મુખની સમગ્રી—મોર એ મોરા પામુ મુખ છે કે જે મુખ પત્રી દૃષ્ય કરી પણ
આત્મ નથી નથી ત્યાં પાંદડાં નદિ, પા. આત્મ આત્મ નિગર છે એ સ્થિતિમાં અન્ય માની
લીરન મુખ જે માના || મોરી જેવા છે અને હુ મો જે લો રા || જેવા છે, તે નથી આ મોર આપક
પરમ સાધ્ય દાડુ નેધ એ અને એ મોરના માટે મમે તેને પ્રવાસ કરવો પાતો દાય તોપણ તે

ડાળાનાડુની વિપુલતા—આની સાથે એક દમીકત પર ખાસ ધ્યાન એવરાની આવશ્યકતા છે આ નળમાં વૈરાગ્યના વિવરના ઉપદેશની જરૂરિયાત છે, તે સારું વૈરાગ્ય—બ વાતોનો ડાળા ધાતનારાઓ બુ ટોન છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખનાર છે મોટેથી ‘હે એનન ! હે એનન !’ કરતુ અને જીવનના કોઈ ભાગમાં અવસ્થા નહિ સરખાઈ નહિ વિવેક નિ અસ્દારગુહિ દિદિ એ તેઓનું સ્વરૂપ ધણુ જ વિધારવા યોગ્ય છે અધ્યાત્મનું મુખ્ય સ્વરૂપ વન ભા પ્રકટ થતુ જોઈએ આત્મા પરભવ વૈરાગ્ય વગેરે નાનતોમાં મોની મોની વાત ની એ ન સરેતુ છે જૈનમતનું સામાન્ય સ્વરૂપ સમજનાર પણુ તેની વાતો મરી શકે છે પણ આરાં માન વાતોથી ખાસ વાન નથી અને ધમીસાર હાનિનો સભવ છે હાનિ એમ ચાર છ કે વાત દરનારા પોતે રાતો મરામાં જ સંપૂર્ણતા સમજે છે આથી અધ્યાત્મનાનને અંગે થઈ જનની આત્મિક ઉત્તરિ થઈ થી અંગે ધણીખરી રાગ તો તેો સ્થાને બ—માયા—કપટ—માણ દેખાવ નામનો મુશ્કેલ પ્રોજ ને જ અસ્વા તેો માર્ગે આપે છે તેઓના વિમલ મુ ધીમો થાય અને મારી રાર તેો અપકલિત થાય છે અધ્યાત્મી હોવાનો ડાળા ધાનનાનું મન થવાનાં બુ દારણો છે હુડિમામાં ધાતમ્બરા મામો પ્રાન અરહાતમાં મધ્યમ હાર્દ ત્રવાદ પર કે કનિહ પ્રવાદ પર જ વહેના થાય છે જના જનસ્વભાવની એ ખાસિત છે કે આત્મિક મુખ્ય પ્રમ્દ મરા અથવા પ્રમ્દ કરવાની રાતો મરાને તેઓ ન માન આપે છે તેના તરફ પૂર્વબુદ્ધિથી જુએ છે અને તેના સમયમાં ઉચ્ચ મિશે પડોથી વાત મર છે વગર કિમને પ્રાપ્ત થઈ આરી સ્થિતિ પ્રાપ્ત મરાની છપ્પા કેમીય વાર છરાત પૂર્વક ઉત્તર થાય છે અંગે મનીય વાર અજા પડે એવો ડાળા ધાનનાની મિતિ ઉદ્ભવે છે આ મને પ્રકારના આરિભવિથી મના અ પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્માની અરાતિ થાય છે

‘ભાત’ પર નિવેચન—વૈરાગ્યનો ડાળા ધાતનાની પ્રવળ છપ્પા થાય ત્યાર વન કરનારની સી સ્થિતિ થાય છે તે વિચારની અવધાસ હાય તેમજે શ્રીમાન યોગિનિજનના અધ્યાત્મસારોની પ્રીતિ દલ અધિમાર જગતેનો મે નવના આવા ડાળા ધાનના મે મુ તિરસ્કાર આપ્યો છે અંગે તેની સ્થિતિ પર મુ સજ્જત ભાસામાં ઉત્તર થઈ આ ભ કરનારાઓની અવ પ્રાગીઓએ પશુ ન એવરાની જરૂર છે એવા પ્રાપ્તિઓ આખા સમાજની આધ્યાત્મિક ઉત્તરિને પાગે હારા દે છે મારણ કે મોકિને તેથી વૈરાગ્ય તરફ અવધિ ઉત્પત થાય છે આવા પ્રાપ્તિઓને મોકિ તરફની ભગવતુ ઉપનામ આપવામાં આવે છે મને તે કારણ હોય પશુ સમજના પ્રમાણે ઉત્તર શરૂ મોકિમાં ને બુ તિરસ્કારને પાન થયે છે તે અધ્યાત્મનો ડાળા ધાનનાગએને લીધે જ હોતુ નેધે એ એમ જણાય છે આવા ડાળા ધાતનારાઓને મુ અધ્યાત્મી મેવામાં આવે છે થોડા વયન પર એક વિદ્વાન મહાત્મા સાથે અધ્યાત્મ સળધી વાત નીવળના તેઓએ આ સમયમાં મગ્ન—મગ્નરી મરા મુ હનુ કે જઠાવ યાદિમને માનિત પાલુને ગાલકા થયા— મગ્નિકામાં અધ્યાત્મીઓ મગયુ મગિમાં જેવા માગેકો હોર તેરા લાગે છે’ આમાં કાર એ છે કે રાગયુ મહિનામાં નામ માગેકો રમતગમતમાં જેમ અમિતન રમ્પો મોને છે અંગે તેઓ વિચાર મના થી તેમ જ મગિમામાં અધ્યાત્મીઓ મોને છે તે વિચાર વિનાના મોનના જેનુ લાગે છે બીજે પડે નેધે એ તો તેઓ મોની ઉમરના છે જના આધ્યાત્મિક ઉત્તરિને તેઓના વચનનો વિચર છે, તેમાં તો માગ્ન જેવા જ તેઓ લાગે છે આ વાતમાં રહેતુ રહર સમજવા જેનુ છે દૂમાં વાત એની જ છે કે જેમો આ માગા અધ્યાત્મી હોવાનો આદ્ય મર છે તેઓમાંના સર્વે રરુત અધ્યાત્મી હોતા નથી

ત્યારે હવે મુરૂની અસ અધ્યાત્મીને અને મોગ દેખાવ મરાસામોને મોરમાં આવે છે આનો ઉભાય મુ જ સમજો છે અમુક નાણા અધ્યાત્મની ગમે તેની વાત કે તેથી તેને અધ્યાત્મી કે

દેરાળી સમજવો નહિ જાતુ તેનો અવહાર કેવો કે તેનું વતન થુ જ તેની સમતા કેરી છે એ પર બારીબીથી ખાનગી રીતે દ્રષ્ટિ ગમથી યુક્તિથી અવહાર ચલાવનારા એને સુધી ગોઠવવા મરી રહે છે કે અતરંગતા અને તેને કોઈ ચાલતો હોય આ મુખ્યમુ । ઉપજા પગ રતાય જાગના કે નહિ પરતુ મુતાના ઝસગોએ અધ્યાત્મની સાતો મનારની ઈચ્છા કેરી રહે છે ઉત્તેજના વિરોધ તરફ ગૃહિ કેરી હોય છે મોખા જમા મનની સ્થિરતા નથી રહે છે અને તે ઉપરાંત તે મુશ્કેલી હોય તે પૈસા સમધી તેનો અવહાર નીતિમય, પ્રામાણિક અને સત્યસાધક છે કે નહિ એ રા જુના અધ્યાત્મીપણાનો આધાર રહ્યો છે આ ગામતમા તપાસ કરતા કે વિગતો મેળવતા અને તે પરથી અનુમાન રતા મહુ વખત લાગે તેમ નથી આવી રીતે સાધુઓના સળવળા પગ તેઓની યુગ્મગતિ પર મમતા વિચારકિતી જુગ-અનિ-જા સમધી પૂતી તપાસ મારી સિવાય તેમને સધરાની જાણની અનિવાર્ય ધન-જા મુદ્દાઓના સામારિ- મોખો પ્રવેગ વગેરે અનેક રીતે તપાસ કરી નાખ્યો ।

ઉક્ત હકીકતમા મે વાત પર ધ્યાન રાખવાનું છે એમ તો પોતે મુખ્ય અધ્યાત્મી થતુ નહિ અને બીજુ મુખ્ય અધ્યાત્મીઓનો સંગ કરવો નહિ આ બંને ગામત પર મુ મુખ્યમુખે ધીરજ અને દીર દ્રષ્ટિથી વિચાર મનાવી બુ જ જરૂર છે દુનિસાને એવો નિયમ છે કે મીઠા દુગુજમા હસાવેના પ્રાંતી જનની બહાર ની જો રાખે નથી અને અધ્યાત્મી થતુ એ બુ મીઠી વસ્તુ છે તેના મોઢે થનાર અને નમનાર મને મે ૧ એવસાની જરૂર છે જુમિમામા રેરાયના વિરાતુ આતુ નિયમ મરી હરે મથ અને મથના તથા તેના મથ પર પ્રતાર મરીએ

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

‘અધ્યાત્મ’—અમુક સાધ્ય વ્યવસ્થા દોનાથી ખાસ મરજમર લાગ્ય કરીને પગ આપેનો વૈગમ્યનો વિરા અધિકારી જરૂરિયાત અને તેના તરફ પગ પ્રાપ્તિ ઉપયોગ કરવામા આ રો છે આ મથને આ ઉપોદ્ધાત કરતા પ્રમ આ મથનુ અધ્યાત્મક ૧૦૦ નામ શુ સુવે છે તે પર વિચાર કરવાનું પ્રાપ્ત થાય કે આ મથના વિરોધ ના મના છે અને વૈરાગ્યના વિરાતે તે કેરી યુક્તિથી પોતે છે, તે પર વિચાર કરી છેવટે મથકર્તા તેનો સમય તે વખતની જોતોની મિથિતિ મથની શેરી લાગા ઉદ્દેશ વગેરે વિરોધ સામે મથર્તાના રચેના અને જાણવેના અન્ય મથોની સમ્ય પપ દ્રુમી આનોચના કરવામા આવશે અધ્યાત્મ શરૂ નો અથ, આપને બગાઉ જેઈ ગયા તે પ્રમાણે આત્મા સમધી વિવેચન કરનાર વિરા એમ થાય છે અધ્યાત્મોપનિષદ’ મથના શીમાનુ યનોનિષદ’ મદારાજ અધ્યાત્મ શરૂનો યોગિન અને જ નો અર્થ આપે છે તેઓની રખે છે કે —

આમાનમધિરત્યસ્યાચ પજ્ઞાચારચારિમા । જ્યોગાયનિપુણાસ્તદધ્યાત્મ પ્રચરતે ॥

સ્તુર્વર્ણનિપુણાસ્તવાદુચ્ચિત્ત મૈયાદિધાસિનમ્ । અધ્યાત્મ નિમલ નાહયજગારોપ હિતમ્ ॥

‘અધ્યાત્મ’ શબ્દનો વ્યુપતિથી અર્થ કરીએ તો આત્માને ઉદ્દેશીને પચાચાર (સામાચાર) યના ચાર ચારિત્રાચાર તપાચાર અને વીર્યાચાર)મા અવજાર-વતન મુતુ તે થાય છે અને તેનો ‘અ’ અથ કરીએ તો બાલ્ય વ્યવહારથી મહત્તા પ્રાપ્ત કરના મનને મેત્રી પ્રમે વો લાવનાવી વામિન મરુ એ થાય છે’ આ મને અર્થ મનુ વિચારતા યોગ્ય છે સમ્પ્રદાય તો આપને સમજ સનીએ તેવો છે પણ ૩૦૦૦ સમજવાની બુ જરૂર છે બાલ્ય વ્યવહાર સામારિ- વ્યવહાર અથવા નાકૂન વ્યવહારને જોતો રવો એવો અર ઉદ્દેશ નથી પણ એ અવહારનુ સ્વરૂપ સમજ તેનાથી અને આજગ વધારુ તેનાથી વિભાગ

મનુષ્ય અને મુદ્ધિ સ્થાગ કર્યો એવી ગતિ સ્થાગે એન મન પોતાના વિર તરીકે સર્વ છવો તરફ પ્રેમસાર ભારી તેમાં આપ પામે છે અને આવા પ્રમાણ અધ્યાત્મને મીઠુત્વ ઉપાધ્યાયશ્ચ નિર્મલ કહે છે તે જ મહાત્મા અધ્યાત્મમાત્રા મીઠી પ્રથમ ગા મટે છે કે—

ગતમોદાધિકારણામામામચિદૃત્ય યા । પ્રવૃત્તે ક્રિયા મુક્તા તદધ્યાત્મ જગુર્જિતા ॥

જે મહાત્માનો મોહો વિલ નાશ પામ્યો હોય અને જે આત્માને જાનવી નુદ્ધ દિવા કરી અતરાત્રમા પ્રાપ્તિ તેની ક્રિયાનુ સામ તીય કર નારાજ અધ્યાત્મ મદ કે અધ્યાત્મના માર્ગને પ્રથમત્રિએ કરે દરજ્જે ચોલ્ય મી લા થો છે તે આપો આગળ જોશુ

આ નિરૂપે અધ્યાત્મ— રક રસુના જૈન તાત્પર્ય ચાર નિરૂપા માટે છે એ કોઈ પણ મનુષ્યે જુદી જુદી દૃષ્ટિથી જોવાની જુદા જુદા કાર છે અધ્યાત્મના પાત્ર તેવી જ ગતિ ચાર નિરૂપા થઈ શકે છે નામ અધ્યાત્મ સ્થાપના અધ્યાત્મ દ્રવ્ય અધ્યાત્મ બો ભાર અધ્યાત્મ માત્ર અધ્યાત્મ મમ્મ જોનારો પણ તેનો અર્થ પ । સમજના નદિ એ નામ અધ્યાત્મ મેલાય છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મનો રોજ ધાનનાર મુદ્ધ વર્તન વચરના પ્રાણીઓ નામ અધ્યાત્મ મેલાય છે આધ્યાત્મિક જીવન વલન કરનારની મુર્તિની સ્થાપના કરવી અથવા અધ્યાત્મ અરસિન્યાસપાત્ર નુ એ સ્થાપના અધ્યાત્મ કહેવાય છે અધ્યાત્મો ઉપન મનાર ઉરેમ અથવા દમ ન થવ્ય કારણે દ્રવ્ય અધ્યાત્મ કહેવાય છે અથવા “અ” પૂર નભાદિકે રી માત્ર ગતિએ એનુ પ્યાા મનાર કે જેથી લોભ એમ જાતે જે એસે આનન્દગતિએ આત્માનુ સ્વપ્ન ન રહ કડુ દેખાર કે પણ પોતે તો જાન ને કોગ જ હોય, તે પણ ન્ય અધ્યાત્મ મેનાર છે અને નિર્વ્યવસ્થ સદિત ક્રિયાનુ પ્રાત્નવુ તે જાન અધ્યાત્મ મેલાય છે આ ચાર નિરૂપા ખાસ વિચારના થોલ્ય છે તેમાં પ્રથમના નમુ નાના થોલ્ય છે અને ઉપરના મનોકામાં જે પ્રકારનુ વર્તન મનાનુ કહેવામાં આયુ છે તેવા થવા થલ મરો વાખત્ર છે આ રિયતિને જાન અધ્યાત્મ મેનામા આવે છે સ્થાપના અને ન્ય અધ્યાત્મ પણ સાધન તરીકે ઉપયોગી છે, પણ સાધને સાધ્ય તરીકે જાનવાની જૂન ન થવી જોઈએ સાધનને સાધ્ય જાનવાની જૂન નીવાર થવી જોવામાં આવે છે અને તેથી સાધનમાં જ જીવનર પૂા થાય કે સાધના તરીકે, વ્યાકરણ અન્યાસનુ સાધન છે સાધ્ય જાનવાન અથવા ધર્મસામ્રાજ્ય પ્રવેશુ સાધન છે જ્ઞા ધનુ પ્રાણીઓ વ્યાધ જુન અન્યાસમાં જ બુ વર્યો અથવા આખી જિંદગી ગાળી નાખે કે આવી રીતે ધનુ પ્રાણીઓ સાધ્ય સમજ્યા વગર અથવા તો નિરતર દૃષ્ટિમાં રાખ્યા વગર સાધનમોમાં જ પોતાની જિંદગી પૂર્ણ કૃષ્ટ છે ખાસ ન્યમાં રાખવાની જ ર ઈ કે સાધનમોમાં જીવન પસાર થાય તો તેથી નુકસાન નથી પુનર્ભવ જાનવારને તો તેનો લાલ ન્ય અવમા આગળ પા મટે છે જાન તખીન એમ છે કે સાધ્ય ધર્મ ઉપર નુ થોડુ પ્યાા અપાર છે તે સાતમા ફેરવાર થયો જોઈએ શ્રી આનન્દનજી મનારાજ અધ્યાત્મના ચાર નિરૂપા પા બુ મુદ્ધામલ વિરેન શ્રી શ્રેયામથજીના મનારાજા મગ ઈ એમાં તેઓનીએ ઉપરના તાર દિલ્લપાત્ર નામો આપના પટેનાં એક નુ અન્યની વાત કહી છે —

નિર્વ્યવસ્થ જે મિલિયા આવે, તેલ અધ્યાત્મ નહીંએ કે,
જે કિલિયા કહી ચોગાનિ મારે, તે ન અયાતમ કહીએ કે

અધ્યાત્મ તેનુ નામ જ સમજુ કે જોનાથી ઉપર કોન જાન અધ્યાત્મ સિદ્ધ થાય નિર્વ્યવસ્થ રમજુના થાય અને નિર્વ્યવસ્થચિયરના થાય સામ જે જિવાથી વાગ જનિમાયા કોઈ મુદ્ધ કે અગુભ ગતિ સનાન તેને અધ્યાત્મ ન જેવલ્ય આગે મુદ્ધ કિયાઓ કરીએ તો તેથી દેવની કે મનુષ્યની ગતિ

સંધાય છે પગ આ દિવાને સાસ્ત્રકાર મળતા આપના નથી ગુપ્ત કમ નધ મગાનારી અથવા સ્વરૂપે રમણના કરાવી નિર્ગંગ મસાલી એમ મે પ્રમરની કિસાઓ દાન છે અને અધ્યાત્મગમિષ્ઠિ જીવેએ બીજી સર્વ પ્રારની કિસાઓ મૂળ દર્શને સ્વ પરમગ કરાવનારી કિસાઓ જ આ ર કરવો યોગ્ય છે આ હમીખત મીને પડી તેઓ ચાર નિરોધાનુ ગ્રંથ તાલે છે જે પર ઉતાર વિવેચન થઈ ગયું છે તેઓ પ્રાતે મદ્ છે કે ભાવ અધ્યાત્મ નિર્ગ ગુપ્ત સાધે તો તેદશુ ર મગા કે આ વાન દીને અધ્યાત્મને રસ્તે જ વસ્તુચિચારણા કરવાનો આગ્રહ કરે છે અને મીઝ સર્વ સાનેનુ લવાડપણ સૂચને છે

‘કુપ્તમુખ’—અધ્યાત્મ શ નો આવો વિગાગ અથ છે આ અધ્યાત્મ પોતે જ પ/પ છે અથવા અધ્યાત્મ પ ક તટા છે ક રુમ એને પ/પ કંપદાનુ કામ તેની પામે આરી યાવના કરનારને ઇચ્છિત પરમર્થ આપનાનુ છે કંપદાના પુરુષગરૂષી જ એવા હોન છે કે જે મનોવર્મણ પ્રમાણે ઇચ્છિત પૂરે છે પ્રમાણે પ/પમે વેનાધિગિત પા હોય અને તેની પામે જઈ મીઝર્થ મેરા, કળા નમ તાલુન પનમ રમનગમનની ચીજે વોરે જે મઈ વસ્તુ માત્રવામા આવે છે તે ગુસ્ત જ નજરે પડે છે જેન વાસ્તવિક જ આ પ્રમાણે મ/પ નુ સ્વરૂપ કરે છે એમ જ નહિ રૂપ બન્ય શાસ્ત્રમગે પગ ક પડાની વાતો મે છે ક પડા કામકેનુ ચિંતામણિસ્ત વોરે મ્યાનુયોગપ્રસિદ્ધ વગે ઇ બન આ રામને ઉપયોગ બનકાગની ભારામા વાપવવામા આવે છે જેમ પ રામની પામે જઈ જે મઈ વસ્તુ માગીએ તે મગી શકે છે તેરી જ રીતે આ અધ્યાત્મ નયમ ક પડા છે એની પામે આત્મિક સૃષ્ટિને લગતો જે કાઈ પ થઈ માગવામા આરો તે માગનારને અદ્દા મળજે આત્મિક વ્યવહાર સાથે તેન લગતો અને દૂર કરવા યોગ્ય સાસારિ વ્યવહાર અને તેનુ કુટ સ્વરૂપ પણ સાથે બતાવવામા આ નુ છે, એને અધ્યાત્મને વગના ધણા ઉપયોગી વિરોધો આ અથમા મગી આવે તેમ છે આ અથનો શાખર્થ છે

મોળ શાખાઓ—આ વાગિત પદાર્થો અને સર્વો આપનાર મહાન જ્ઞાની મોળ શાખાઓ અથ કનાએ પી છે સોળ શાખાનાનુ ૪૧ કાઈ નાનુ દોષ નહિ અને વિરોધ પનપુષાદિને લીધે તે લખ્ય કેખાન એમાં કાઈ નવાઈ નથી અથમર્તાએ અધ્યાત્મનો વિષય બનુ ઉપયોગી કારી તે પર અનેક પ્રકારે C નેમ કર્યો છે આ અધ્ધની યોજના બનુ સુદર પ્રમરની રાખવામાં આરી છે સર્વ જીવેલુ અતિમ સાધ્ય મોક્ષ અને તેનુ પ્રથમ મારગ સમતા છે આસારિ સ્થિતિમા મેનારને તો મુખ્ય સાધ્ય સમતા પ્રાપ્તિ હાનુ નેઈએ તેથી તે હનીખત અથમા અતમા આવી જોઈએ તેને મને મુદ્દાની હમીખતને મદુ લખાવીને કહેવાથી પ્રતીક વાર નાચનારને મદાગે આવે છે એમ તેઓના ખ્યાનમા દોરો તેથી તેઓ પ્રથમ અધિમરમા સમતાનુ વિવેચન કરે છે અને હેરા અધિકારમા પશુ પાણુ તેનુ જ વિવેચન કરે છે વચ્ચેના સર્વ અધિમરમા સમતાના પેગ ભાગમા આવે છે કેનાક સમતાને પરમ સાધ્ય માનનાના કારણો પૂરા પાડે છે કેટલા તેના સાવનો પૂરા પાડે છે અને કેટલા તેના માર્ગ ખેખાડે છે આ અથમા મોળ અધિ કારમા વિરોધ મા કના અને પ્રી રીતે મનાવ્યા છે તેમા નરે કરવા પૂરતો મુદ્દામા બન ખુનામો પ્રાસ્તાવિ છે વિરોધ હમીખત બનુકમલિખ તથા વરે અધિમરને છેડે મનેના અતિમ વિવેચન પગથી જખાડો

૧ મમતા—પ્રથમ અધિ રમતા સમતાનુ સ્વરૂપ વિચારવામા આ યું છે સમતા પ્રાપ્ત કરાના સાધનો બતાવવાનો ખાસ C રા આ અધિ રમમા છે આ વિરને મુ સારી ગીતે રિમ્બર કરવામાં આ યા છે દુનિયાના સર્વ અવહારમા સમતા રાખવાની ૧ જ જરૂર છે સમતા ન રાખના પ્રાણીની પ્રતિ બુ અચરિચન મની જલ્ય છે એ ગમે તેા ધર્મસાન કે પુરના દાર્યો મે પાણ તે સર્વ સાધ્ય વગરના, વિરો વગર ૧૧ ઓ અર્થ વગર ૧૧ થાન છે બધા મુધી ઔદિક તેમ જ આધુનિક કાર્માં સમતાનો પ્રવાહ

તેના મનમાં થઈ નથી ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક તરીકે પ્રાપ્ત કરના હાવેપિત્ત નેત્રુ ઠ મનુષ્ય ગમે તેના પૈસા પ્રાપ્ત એ ગમે તેના મોજશોખા સાધો તે માગ, ગમે તેના પૈસા મોગમે, ગમે તેના માન પ્રાપ્ત એ પણ વસ્તુના આયાતિમ્ દૃષ્ટિએ બે તેનાના અમતા । હાન તે તે મન્ય છે, અધમ છે એ તેથી પણ વધારે દાનિમરમ છે દાનુકે તે મરતો નિ ખરચાગ છે ઉપરિ હ નુસાન કરાસા હ બને પરમરે અભોગતિમા પના કરાસા છે સમતામર હાનની ખૂબી એવી ઉત્તમ એ વિશિષ્ટ છે કે તેની દાનામાં, તેના વાનામગુણ તેના પાનાના પણ અખડ શાનિતુ સામ્યત્વ મુનુ ક અને એ વખત આના હાનના સમરમાં આનનાર પ્રાપ્તિ તેના હનુ દિશા કે કમ ન સમજતો હોય, । પારખી નકતો હોય ન ક્યારેય મરી હ તો હાન તેપણ તે અતિ મુખનો અનુમર એ છે એ એવો શ્લસગ કરના નિરતર હાન રાખ્યા છે અથવા એના સમરમાં મપેરી આનના વધે ક્યોને મુ પ્રેમથી વારવાર અભાસાં કહે હ સમતા આપી પવિત્ર વસ્તુઓને જ મ આપનાર છે એ ગમ મુદ્દ છે તેથી તેને પ્રાપ્ત કરાસો પ્રાપ્ત મુમુનુ હરો હાન છે એ પ્રાપ્ત મવાના એમ આધનો પૈમ અન નાર ભાનના મિમેલા નિરપા પડ સમજાર આતમરસપની નિરા જા અને ગમવાઈ એમણી તે સાવરામા રમતા તે માર આધના પડ । વિનાશી રિચેચન મધ્યમાંએ કપુ ક આખા મથનુ પરમ સાધ્ય સમતા રાસાની આ તે મગ ના જુન મરો પનુ મગાગ ન આનનાર હાસારી આ અધિાર પર ન વિચાર મરિને રિત્તા થી રિવેના । હાની આનના જાણી હતી એ તે હેતુ પાર પાના માટે મનતો પ્રમાણ મવામા આ થો ક સમતા એ એ દટાતો મુ વિવારના થોમ્ય છે તેથી વીન પરમાત્મા અનાથી મુનિ ગમ મુમાગ શામિત્ત રકભચારી રાગના દટાતો પર બનુ સારી રીતે મન મરુ આ અવિમાર બ અમરતો છે

૨. સ્ત્રીમમરન—સ્ત્રીને સ્ત્રીમમરનાચન અવિમાર જોદિ પાયામાં આસમિત થરાના મુખ્ય કારણ પર પામ વક્ષ એએ છે આ દુનિયામાં મસ ન નાર મરાના કારણે સ્ત્રીકપ ઉપાધિથી જ ઉપન થાન છે મનરસી પુન એનો હાથ તો તે બ આલથી રી પેલાની જર પૂરતુ તો પાચ-પદર દિવમ્મા મેગરી મકે પા તો ઘર બાધરાની પૈસા એમ્કા મરાની અને ખીમ ખીમ બનેમ વ્યહાર કવાની જર પડ છે તેનુ મગ કારણ તો સ્ત્રી જ છે એમ નિરા મરાથી માનુમ પાશે દુનિયાનો વ્યવહાર એના જાણારો કે ખૂબી ગના એવા પ્રસારો મોટો ભાગે આએના મરજથી જ ઉદભવે છે સ્ત્રી સાથેનો પ્રેમ એવો વિચિત્ર છે કે જેથી સ્પર્શનેનિયતે માર્ગ મથા વચર રહે ।દિ એના પરિણામે કે પનાશકિત પડે ખાની મુદ્દ પણ પરિણામે ભાર મ મૂર્તિઓ ખી થના એ અને છેવટે કે પના કિત એટલી બર મારી જા કે માનસિમ બગ અને ત વિચા ખુનો તેના ઉપર કાર્ક પણ પ્રકારને માખૂ રહે ।દિ આ સ્થિતિ એટલી ખરામ છે કે તેનો મરો અનુભવ મેમરનારને જ તેનો ખ્યાન આવે તેમ છે સ્વમ્મીમાં મમત્વ રાખવાની અમે ના પાનામા આપી છે તો પડી પરસ્વી સમકથા તો મનો તિરકાર હોનો બેઈએ એ ખાસ વિરા વાની દમ્મત હ સ્ત્રીને જ રીન વસ્તુઓ સામે ત્રચકર્તાએ સરખારી છે, તેના પર મુ વિચાર મરાની જાગ છે એ સર હમ ન અનુભવ અને સપૂર્ણ વિચારણા તથા તત્તવાગતિથી જ સમજન તેની છે નસાર દિગી તેના વ્લાય એમ લામરો કે ધામિક રતિસાગ પુરો તો સવ ત્યાગ કરાવુ જ મ્દ પણ તે ને કેમ પરતુ આ દૃષ્ટિથી વિચાર હ રાનો નથી મુ ઉપયોગપૂર્વક સસાર મકનું નિર્ગમન મો વચર ઉપરઉપરના હાવભાસમા રકત થઈ જરા એસ કાળમા આ અધિમારનુ રમ્મ સમજનુ અને પ્રાપ્ત થનુ ઘડ મુકેન હ આ અધિમાર આખો પુગપમને ઉદેનીને લખાયો છે કારણ જેન શાનકાર પુપ્ત્રાન વગ મ્દ છે તેથી સ્ત્રીઓએ રામ રચનામા ઘન્ટો ફગર કરી સ્ત્રીમમરનોચન

અધિારને પુ નમનમોન અગિય તરીકે વાવો આ અને હવે પડીના નો અગિય બાલ સ ૧ધને આગ્રહને લખાના ડ, પણ તે સગવ વિભાવ ગાને લીરે આગિય સગવ જેવા થઈ ગયા છે તેથી તે ન ૧ધનુ સ્વ પ રિયનિ અને પગિલામ ગુ બાગીગથી તાસવાની જરૂર છે આ અગિય મોહની કમનું સાગ્રાવ્ય ૧૨ુ પ્રાગ છે તે મતાની આપે છે

૩ પુનમમત્વ—ત્રીજો પુનમમત્વમોચન અગિય ૧૨ુ સદાપમા પલ મદાસર પ્રિય પર લખાને છે કેનાર પ્રાપ્તિએ પુનપુનિય સસારમા આસકત થઈ ' ડામરા મારા સ્વભીન સન ' જેનુ કંઈ છે મન ૧૫ પોતાના ધરમા આખી દુનિયાનો સમાવેશ થયેનો સમજ બીજવ માર્ક પણ પ્રમારના સામાગિય વિચાર તેઓ કરના નથી ૧૨ીન વાર અપત્યમમત્વને અંગે ફગ વગેરેના ગુચવણ બેના સરાનો ઉત્પન થા છે એવા સવાનેનો આ અવિરમા સીરી અને આમ્નરી રીતે ૧૨ુ સાના પુનમો દરો છે આ અધિાર મોહસખમા સદાથી નાનો છે, પચુ એની અજય જોડી નથી

૪ ધનમમત્વ—ચોથા ધનમમત્વમોચન અગિય ૧૨ુ ઉપયોગી બા તો પર ઉ નેપ થયો છે આ દુનિયાનો મોટો ભાગ—લગભગ આખો ભાગ—“ પૈમે માગે પરમેશ્વર એજ રૂતિવાના દોર છે પૈમા પેલા કરવાના રજતા ચિત્તવન તેના વિચાર તેની વાતો વોગેમા આ જીવને જેટનો આનંદ આરે છે તેનો મીઠા માર્ક પચુ ૫ ધર્માના સગવથી આનંદો નથી અનાઈ અજવાસ આ પ્રમાને મોહની ૧૨ીના ઉલ્લસથી પડી ગયો ૧ અને તેથી ધાી વાર વ્યવહારમા પૈસાને અગિયારમે પ્રાથુ કહેવામા આવે છે અને તેનુ જોર એટલુ બહુ માનમા આવે છે કે પ્રમગે એ દગ પ્રાથુને પણ ડોડાવી દે છે ધનનુ મમત્વ એ મ મુખ્ય આમુ લાગે તેવી વિધિત ધણા પ્રાણીઓની હોવાથી દીર્ઘજિવાના પ્રધર્મીએ ધનનો વ્યવહારી રીતે કરવો તે પચુ મતા યું છે આ સગધમા તેઓથીનો કહેવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ જણાવ છે ૧ પૈસાના વિચાર અને દક્ષિણમા આભિક સાન છેડી દેવાનુ ધણા પ્રાણીઓને મો છે એ સગધમા બુ વિચાર કરવાની જરૂર છે જે તદન થૂન વસ્તુ છે, પૌદ્ગતિ છે ચણ છે ડેવ સુરી પામે ૧૨ રહે તોપચુ પ્રાતે તો અગી જ પડી રહેવાની છે એવી વસ્તુ પગ મમત્વ કરી પ્રાપ્ત કરેન અનુકૂળતાઓનો લાભ લેના થૂની જનુ નહિ પૈમા એકઠા રવા એ તત્ત નિહેલુ પ્રમિ છે એ અગ્રેજ કવિ કહે છે કે—

Take thou no thought for aught save Right and Truth

Life holds for finer souls no equal prize

Honours and wealth are baubles to the wise

‘ આ જીવમા વિદ્વાર જીવન માનનારને સખો બ નો મળતો નથી સયોગ પ્રમાણે વસતોઓડો મળે છે પણ તાગે તો સલ અને ખરી વાત સિવાય નીજ કોઈ વસ્તુનો વિચાર કરવો નહિ કાલ્યા માણુમન મન માનપાન અને પસા તો ગોખીતા પણ કિમલ વચના રમકગા જેના છે ’ આ દૂમ વામરમા બુ અગત્યનુ રહ્ય સમાધુ છે ધનમમત્વમોચન અધિાર ૧૨ુ વિચારીને વાચના યોગ્ય છે

૫ કલમમત્વ—પાચમા કલમમત્વમોચન અધિારમા પણ બીજા અધિારથી થા થયેન ૧૨ (spirit) ચાનુ રાખે છે આ શરીર પર અસાધાગ્ય પ્રેમ રાખી તેને આખો વખત પપાણુ હિ અથવા તેને રોબાની ટાપીની દીવાસુ નહિ એવો આગિય ધર્મો બખવવામા સંતપનુ સમજ તેનાથી બની થો તેનુ ગુમ મન કરી નેવુ એ ગુમ કાષો કરવા પૂરતી તેની પ્રિયનિ સાગી હોતી નેઈએ શરીર તરફ તન ઉપેક્ષા રાખવી એવો દેનુ જાણતો નથી પણ તેના તરફ અન્યત ખ્યાલ આપી તેને પ્રેરનારને તેનામા ચેતન્ય સ્વરૂપે રેનારને—સૂરી જવો એમ ન થુ જોઈએ આ અધિારમા સ્વરૂ અને પરરૂ

જાને પર મમત્વ ન ગળવાનો અમિત આશય હોય એમ જણાવે છે. શરીરો આ કુશિમન સમગ્રવાધી અને તે ૥ પર યાજ્ય વિચાર રચાથી તેડુ વાગ્નરિ એ પ અને તો અજે તેડી સારે નર્તી કરવાનો યોજ્ય રતો સારી રીતે પ્કાના આયે ઠ આ પાત્રમા અધિમત્તો વિનમ આ સાગીરિ- મુખમા મસ્ત ગા ૥ નાર ચાનુ ૥ ગમા પસ ૦ ૧ આને એ મનસા જ્યે ઠ પાત્ર તેડી અરિમ રાજ તે વગુર ૫ ૫ સમગ્રવાધી પોતાની રજ્ય બુધી જતા થી ચાનુ જમાનાની ખાસપીસાની અને નતન કરવાની રીત સગીરો રિતરતુ પોતાનુ મનાવે છે કે જે મનુરિયતિની રિ હ છ એમ આપણે પ્રત્યે અનુમન છે દિસામા જે જે લખીપ્તો ગને તેને માત્ર ઉરહિરનો જ ખ્યાન લેવાની ટેર દ્વાસથી વણા છવો આમા ૧૬૩ બતરી ચમ્તા નથી એમ માથસના મરપુ વખતે ધાગુખરા કહ્યો કે ૧, ખરાગ ચર્ક ગણુ ૧૦૩ે પળુ ૨૫ ખરાગ થયું એનો વિચાર કરો હિ શરીરને આત્માનો વિયોગ ૧ જે ગાખારિ વર્મ છે, એ ૧ થયુ છે એનુ પૃથક્કળ કરવાની તો ઇચ્છા થયે નહિ દુનિસામા આમા ૧ ગાપોમા પપુ આનુ અતિમ રહ્યપ મોવવાની ટેર પાત્રી ૧, આનર ૩

પ્રમા ત્યાગ—૦૧ પ્રમા ત્યાગાધિકારમા પન્દ્રિનના રિયણુ એ પ ૧૦ વિતાધી મતાનમા આ યુ ઠે આ ૨૧ રૂડી ધીચુ મામા આસક્ત ચર્ક ૧૧૪ ઠે સારા સાગ પ થી ખામામા મે ૬-૧૧ ૧૨ સુધવામા હાર્મનિનમ પીઓનો આખગરામા ૩૨ આઓનુ ૫ રિ ૧૬૬ટિવી જોવામા અો તેઓ સાથે વિનમેન કરવામા આન ૦ માને ઠે પાત્ર ઇત્રિના વિરો અને પ્રાપ્ત છે જેઓ અનુમન ગોજ થાય છે આમા મુખ ૧૭ છે ૧ માનમામા આ યુ ઠે તેમા ખા તરન શુ છે ૧ ખરા મુખનુ રહ્યપ શુ છે ૧ તે આ છવને કેમ સમગ્રતુ નથી ૧ આ સ્થૂળ સુખો ભોજનની રખત ૧૬૩ અને કેનુ ૩૦૫ આપે છે ૧ પરિગમે તેથી ૩ ધાર ૩ આદિમ મુખ અો સ્થૂળ મુખમા તત્તવ ગો છે ૧—એ વિાપ પર ૧, અસર ૧૦ રિનેન આ અપિ રમા ૩ ૩ ઇત્રિના વિનમા આ છવની આમ્મિ એની મધી રહે છે કે તેનો મર્ક પચુ પ્રમગ પના જે પોતાને રિતો જ્ઞાન અને ૬ ૧૬૩ ન હાત તે તે તેમા મમ થર્ક જમ છે તે પ્રમો તેને એન પચુ જ્ઞાન રતેનુ થી કે કુશિમા પ્રનિગ મેગનગ મારા જેવો પ્રતિગિત ગગાતો પુત્ર આવા પાળ ને ઝળતા ખેન કેમ કરે ૧ ૧ એમ કાલો ગળાતો માથુસ પચુ એમત ભાગમા ની સાર કેરી રિરિલારી વતે ૧ એ ક પી રામત તેડુ ઠે એની રિધનિથી તે વખતે અો ભવિષ્યમા આ છવને ૧, હાનિ થાન છે તે ૧ મરાવવાનો અર ઉપેશ ૩ આમા વિરોમા વગુર ૨૫ વિચારવાની ૧, જ જ ૨ ૭ પ્રમાદને મરે અર ૧, વખરામા આ યુ નથી અતિમ રહ્યમા અને મુખિમામા તે રિયનુ સહજ નિ પચુ કરવામા આ યુ ઠે

૭ કપાયો—માત્રો કપાયનિન ૧૬ અધિમર ઠે આ અપિ રમા વખેન દખીમ આપણા જરાજના અનુભવમા આવે છે અને મંપ્રુનિઓ અજ્ય કરવાના મખ્ય દારમાનુ મે જેમ દાર ઠે ૧૫૫ રી જ મ સારનો લાજ અને તેની ત્રિદિ ધાર ઠે અને તે આ છવના સ ૧૬૫ મેટા ફેરજા કરી રોકે ઠે કોન, માન મારા અને નોજ એ વાગ તેમા મે ઠે સારથી રાત્રી મુધીમા માયો રવાના અને પ્રસગો આપે ઠે કાઈતી પર ગુસ્સો આત્રી જન છે કાઈ વાર પોતાની મોની મોની સાતો (આત્મપ્રનસા) મરવામા આન મતાય છે કાઈ વાર બમરાતિ ધારણ માર છે અને કાઈ વાર પૈસાની માજા ફેરવાય છે આ ચાર કપાયો અનેક રૂપમા દેખાત હઈ આ અને ૧ મા ગાગ કરાવે ૩ તે સળધી આ અધિ રમા ૧, વિસ્તારથી રિચેન કર્યું છે આ ૧૧૨ મારો એની અસા પુ ચમિ થાવે ઠે કે પોતા ૧ પુરજેમમા જે તે ચાગમાતો એમ પળુ હોત તો આ અ અને તેની ધમકિયા ૨, મે તેડુ જ્ઞાન જ્યે જ્યે તેડા તપ કરે, પળ તે સર્વિ રાયો નમમો મનાવી દેઠે અને છવનો અધ પાત કરાવે છે આમા કાગલોથી વ્યાખેનો નિષ્ક

કરવાની ખાસ જરૂર છે. મનોવિજ્ઞાને તાત્તે થનાર પ્રાણીની જિંદગી નજર નમા જેવી છે એમ ઉપર ઉપરની દૃષ્ટિથી પણ આપણને માટે છે. પરંતુ મનોવિજ્ઞાન આ અને એની રીતે માન કરનારા હોય છે એનું ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. આપણે સ્વપ્ન ન જાણતા હોઈએ ત્યાં સુધી એ સ્વપ્ન હળીમન પણ માનવાના અભાવ નથી છે. કાલને કાલ જોઈએ તે પ્રાણી પ્રસંગ આપના તેનો નિષ્કર્ષ કરવો અને તેનાથી નિર્ભય ન જતા તેને છોડી નેતા. એનું આપણે વધુમાં રાખવું જોઈએ કે કાલના એ વિષય પર મોઝામોઝ નેમ તમામ તેમ છે અને અન્ય તેના પ્રસંગ કોઈ પણ છે તેથી તેમજ આ અવિરત વિવેચનના નમના પ્રમાણ પૂરું વિચાર થયે તે હાલથી આ અધ્યયો તે આ અધિભારમાં પ્રસાર આવે છે તેનું માન ગિર્જન જ મનાવવામાં આવે છે. આ જિંદગીમાં વડો અગ્રયો ભાગ લખવે છે તેની તેના સંવર્ધનમાં મોઝામોઝ રહેતું નહિ એવી મથકમાં વારવાર લગાવવા જે છે.

૮. ગામ, ગતિ—ત્યાર પછી આપણે ગામના અધિભાર આવે છે. આ અધિભાર ના વ્યવસ્થા આપણે લખાવો છે. સાચાને અન્યાય ની વિરુદ્ધ દેખાડવાની રીતે રહે તે ગામના અધિભાર ના લાભ થતા નથી અન્યાય પ્રમાણે રાત હોવાની ખાસ જરૂર છે. પગિના નામનાથી ખુલી શકે જવા જેનું નથી પણ મતિ અનુસાર શુદ્ધિ દોષી જેવું છે અને તે અનુસાર પ્રકૃતિ દોષી જેવું છે. વિરત પ્રતિનિધિ આ મથકિનિતિ અને તત્ત્વમ વે ન જાણવું સ્વપ્ન થીમલ દગિનસરિએ અદ્યત્તમાં આવ્યું છે તે ૧. મન નેમના થોડા છે એ હળીમન વિવેચનમાં ખાસ ધ્યાન પે તારી ૮. ગામના અધિભાર ઉદય નો છે તે ૧. વિચારના થોડા છે. આ વિચાર પર અમ તાંએ અસરમાર રીતે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આ સમયમાં નહીં મનની થાય છે. ધર્મ વખત જાણના દેખાડમાં જ સંપૂર્ણતા માનવામાં આવે છે તે સમયમાં થોડા વિચાર નવાવવામાં આવ્યા છે. આ વિચારની સાથે અન્યાયને અમે નમજરામાં આવતાં ચતુરગતિના રોજનું વર્તન પ્રતિબાધ આવ્યું છે. નર કે તિરિં ન ગતિમાં કુ મો ૮ તે તો આ શ્વ સમયે ૮ પણ મનુષ્ય અને દાગતિમાં પણ કુ મો છે એ રાત સ્પષ્ટ કરવાની જા. જ નર કે જે કિંદા કરવાથી અગતિ સારા તે અધ્યાત્મ નથી એમ ની આન રાત મનારા અધિભારમાં ની શ્રેયમનાથના સ્વપ્નમાં કહે છે અને ૧. ન કોઈ કિયાથી સુખ ગતિ બધાર તો તે પણ છટ નથી. જે ખામ સમયનું જ રતુ છે અધ્યાત્મની વ્યાખ્યા પ્રતિ ૫. આ રતે જેનું ૮ ને અધ્યાત્મની નકિરિતિમાંથી કોઈ પણ મુખ અથવા અગુભ ગતિ ૧. થાય તે અધ્યાત્મ નથી.

૯. ચિત્ત મન—આપણા પ્રથમ મધ્યમિકુરૂપ નવમો અધિકાર ચિત્ત મનનો આવે છે. ગમે તેવી કિંદા પ્રવામાં આવે ગમે તેવી રાત લખવામાં આવે ગમે તેવી તરખા મનામાં આવે અને ગમે તેવી થોડાસાધના પ્રવામાં આવે પણ ૧. સુધી મનની અસ્થિતતા દાર રિત આદ્યનાથના દાય માનસિંહ હોમ દોન ત્યાં સુધી સાધ્ય પ્રાપ્ત થઈ તા નથી એ ખાસ લખવામાં રાખવાનું છે. જાણના, તપો અથવા કિંદાનો આદ્ય મન પર અકુશ લાવવાનો હોવો જોઈએ મનની અવ્યવસ્થિત ચિત્તિથી પ્રાણીના મનો ૧. પણ રૂઝ આપી શકતા નથી એ ગુ. દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ મથાનય છે એ સમયમાં સામાન્ય રીતે આજના વિચારો ૧. અરોહ્ય રહે છે સામાન્ય પ્રકૃતિ બાલ દેખાર ઉપર ૧. મન માની દે છે. પગ વસતુન એમ સ્વપ્ન ન જોઈએ અમુક પ્રાણીના સંવર્ધન માનવાના પદોના તે પ્રાણીનું મન જેનું અદ્યત્તમાં આવે છે તે પર જા. જ વિચાર કરવાની જરૂર છે. ગમે તેવા મર્થ કરવામાં ઉદ્યત થોડા જીવને મન પરી રીતે ફરી નામે છે તેનો અનુસાર વિચાર પ્રવાથી તુરત સમજી શકાય તેમ છે. મન જ મો. ૧. મધનું મારજ જાણમાં નથી અને કિંદા નકી એનું સ્વપ્ન આ અધિભારમાં જા. સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે છે. આ અધિકારમાં પ્રથમ તાંએ પ્રથમ અવિરતી પેડે, પોતાની વિરુદ્ધ મતાની આપી

છે અને વિવેચન પણ ગદ્ય વિચાર રીતે લખના પ્રવાસ થયો છે આ અધિભરનો વિષય બહુ ઉપયોગી હોવાથી તે પર ખાસ ધ્યાન આપના અો વારવાર મનન કરના ખાસ મૂલ્યના રસામાં આવે છે

૧૦. વૈનગ્ય—ત્રયો અધિભર વૈનગ્યનો આવે છે એ અધિકારમાં આ સસાર ૧૧ વિષયો ઉપરથી રાગ ગીતના અને વસ્તુસ્વરૂપ તેના ચચારિયન આમરમાં સમગ્રય તેના સાત વિદ્વાન પ્રથમ્તાએ છૂટા છૂટા વિષયો લઈ વૈરાગ્ય થવાના સાધનો ગતાંયા છે મુનુનો દેર લોખ્ખજનનાળા ધમનુ ઉપરચોટિયાપછ, આ જીવને મજેરી અને પ્રમરની ત્રેગસાઈએ, તેનો તેણે લેયો નોઈતો વાલ ધર્મથી થતો દુખદાન મુખનુ વારનરિ, મગ્ધ પ્રમા થી થતા દુખો ધર્મિના નિયમોમાં પ્રાપ્તિ રસાથી થતા દુખો, તે પર દટાતો અને આ જીવના વર્નન અને ઉદ્ગ વચ્ચે નિસના વગેરે અને છૂટી છૂટી બાગતો લઈ તે પર બ અસરમારક લાસામાં પ્રમગ પાડમે છે એ પ્રાસવ મગ્ધ મુ મના ક વા યોગ્ય છે એક પ્રસગે અગ્નિકિના દહાતો પચુ મ સુકિતરી આપ્યા છે બ્યા સુધી સાચારિ પૌદ્ગનિમ્ વિષયો પરથી આ જીવને રાગ ધો નહિ, ત્યા મુધી વર્મસ મુખ થાય નહિ એ રપટ હમખત હોનાથી સર્વ વિષયોનુ અરે પૂથ મગ્ધ અને મ્પટીમગ્ધ મરામાં અતિમ હેતુ તેનુ પરિભામે થઈ દુખ સમજ, તેનાથી દૂર રહી, સમતા પ્રાપ્ત મરાનો રાખવામાં આ યો છે આ અધિભર પણ મુ જ મનન કરવા યોગ્ય છે ઝોના દગ્ધ મનોમાં એકેક અથવા તેથી રધાએ મહાન સમો ઝગમગ આવે છે જે તોષ દરારને અને સાવ હોર તેને પ્રાપ્ત થઈ જાય તેમ રપટ રીતે જતાંયા છે

૧૧. ધર્મગુહિ—અગ્નિમારો અધિભર ધર્મગુહિનો આવે છે આ કાગમાં ધર્મના વિષયમાં લખનુ એ જ વણા જીવને અપ્રાસગિષ લાગે છે સખત રીતાર્થ અને પુદ્ગલમાં મગ્ધ રહસના જમાનામાં ધર્મ સામનો અમાર દાખન થયો હતો, તેમાં હરે નાઈક ફેરાર થતો ત્રેસમાં આવે છે ધર્મની આવરુપકતા રવે નગમગ મર્ રીમગે છે તે ધર્મમાં ગુહિ રના પ્રમાર રાખરીને એ એ અન મતાનમાં આ હું છે ધર્મમાં દોરો કેવા રના આવે તેનુ મુ સાગ નિરુ આપી રચયુમગ સાના દુર્ગુણ ઉપર અને જન રતુનિ ઉપર વિદ્વાતોનો ઉ નેમ પ્રથ તાએ મ્યો છે આ હમખત પર ર્દેશ રાચનામુ ખામ ધ્યાન મેવવાની ન ર બાગે છે ટેરી લાગગુહિ ગખરાનો ઉદેગ આપ્યો છે લાસ મગરની કિયા કેરી રીતે અ પ રણ આપે છે તે પર અન વિસ્તાર જોવામાં આવને આ અધિભરમાં લોકસ્તુતિ પર વ્યવહાર વિવેચન ખાસ વાવના યોગ્ય છે

૧૨. મુગ્ધગુહિ—આરો અધિભર મુ ગુહિનો છે એ અધિભરમાં મુમહારાજ રા હોવા નોઈએ એ સમધમાં મુરિમહારાજે બુ નિસ્તારથી વિવેચન કરું છે આ અધિભરમાં મુગ્ધ અગત્યના વિષયોનો અપોચ કરનામાં આવે છે મુખરીતમાં મુ નિવાર કરનાની અવરુપતા જનાવવામાં આરી છે અને તે મોટ મુગ્ધ લાસનો ઉચોગ પણ કવરિવ કરને જોવામાં આવે છે આ અધિભરમાં સપતિ અને વિપતિના કા લો ગતાંયા છે તે ખાસ મનન મરા યોગ્ય છે

૧૩. યતિગિમ્—ત્રયો અધિકાર યતિગિમ્નો છે યતિ નામથી જોળખાના સસારનો ત્યાગ મરાસા સવને ઉ મિને લખાયેનો આ અધિભર બુ ધીરજથી વાચનાની જગ છે વેશમાત્રથી લાભ નથી નરજનપણા રી કાર્ત મિન નથી, યતિપણા રી ઉચ પ્રકારની ફરને સી ની છે નમમાં વસ્ત્રપાનનો પગિ મુ જોગમગ છે પરીતનુ રચપ મુ છે સવમના બેા કેટલા છે મગ્ધસિતરી અને કરણસિતરીના બેા રના મ્યા અને રના છે, વોર અનેક ઉપયોગી હકીમનો આ અધિભરમાં અભાવેશ કરવામાં આ યો છે આ અધિકાર સર્વથી વસાગ લાગે છે એની લાસ સિદ્ધા આપના યોગ્ય કકજુ ન દોમાં લખાઈ છે તે

તર ખપી ઇતે ગુસ્સો નરતા નથી પણ તેનુ આતર ત્વ પ સમજવા વિચા ે છે મુઠિમ । જ પેતાના અનુન ચારિત્રગુણા બાત્સરથી જ આત્મન દોષાને લીધે ન ઉત્તમ રીતે લક્ષ્યાનાની ઉપદેશ આપે છે આ ઉપે જ સાતુ અને શાલક નરને માન્ય કવ્વા યોગ્ય છે મે ઉપદેશમા માનુસમ નુ વિષ્ટ ઇ એવો વિચાર આવવાની તે તરફ ઉપેશ ન થઈ જતા એની ખામ દિવાલ્લુ રાખવામા આવી છે આ અધિકારનુ સ્વરૂપ સમજનુ-સમજવા । મરે ન લાગે ે તે તાજે પ્રસામ રવામા આ પેા છે તેમા કોઈ અકિતને કે સમજિને કુ ખ ના વાનો નિનુ દર્શો નથી જા એવો પ્રસમ આવી ન જતા તે સ ઇ આ અધિભર મુનિમનારાજ્યોને વિવેચન સાથે બનાવી તેઓ પી સમતિ મેળવી છે જા પશુ માર્ક રમાનકે ફલ ત્વા દોષ તેા તેને માટે અત ગુપી લખાવાયના છે માનુવર્ગથી મરતનો માખ ન આવા મહીર વિર પર વિવેચન કરતા ના તેા તેમા એરમમભૂતી સ્વા સહવ , તેથી આખા પ્રથના સમ નમા મામાન્ય દોષમા માખવાની પ્રત્યારનાની પ્રવલિન ે ને અનુસરવા ઉરાત બારમા અને તેમા અરિ રના સમ વમા વિરોધને તેમ મરવાની જર જોઈ છે મુઠિ મદારાજે જે ગભીરતા અને લાગળીથી આ અધિભર લખ્યો છે તે સમજના માટે યત્ન ે વાની ખામ બનાખા છે

૧૮ મ નુ—વૈરો અધિભર મિથ્યાનાદિ અનુભો છે પાત્ર પ્રમગના મિથ્યાત્વનુ સ્વરૂપ લખી મન-ચચન-પાના યોગ પર અદ્વિત મેળવવા ઉપદેશ આપ્યો છે મનોરોગ પર તનુમત્ય અને પ્રસનત્ય ના આખ્યાનો વિચારવા યોગ્ય છે વચનરોગ પર નનુસાગનુ દખાત મનન મરતા યોગ્ય છે તેમ જ કારોગ પર કાચ્યાનુ આખ્યાન ચિનરવા યોગ્ય છે તરુ રી ધીનવમ પગ નુ ગ વિવેચન રી કારસવર કયા ઉપેશ આપે છે અને તેમ મરતા કર અને ઉ ગ મુનિનુ દખાત આવી નુ ઉપોશી બોવ આપે ન છે ઇવે નિસગના પ્રામ રવા મે વા દરમા આવી છે

૧૫ શુભ વૃત્તિ—પદરો અધિભર શુભવૃત્તિમિથ્યાનો છે દરોજ મે નક ઇ આવત્યમ મરવા તપમા કરી કમ નિજરા મરી નીનામ વારજ મરવા યોગ ધન કરતુ ઉપસમ નાન કરતા સ્વાધ્યાયખ્યાન રનુ ઉપેશ વેા આત્મનિરીત્ય કરતુ વોજ નુખ દમનિના અને શુભ પ્રા ગ મનારી તે પ્રમા ે નારને બવિચમા આ દમગના બાબ થાય છે તે તર ખાસ ધ્યાન એ રવામા આ યુ છે આ અધિભરમા જે જે પચ્ચુરુપ વિરો મતાવવામા આઆ છે તે ન ઉપેશી અે મનન મરવારોગ્ય છે

૧૬ માધ્ય—મોખા અને ઇ ના સામસવગ્ય અધિભરમા આખા પ્રથના સારગપ સમતા રાખ વાનો ઉપેશ આપવામા આયો છે મખવાો પરિભામે શુખ રવી રીતે ચાર છે અને તે મુખ રવા પ્રકાનુ છે તે બુ ઉતમ રીતે મતા યુ છે મોખુ સ્વરૂપ વિવેચનમા બનારી તે જાત ક વાનુ મરલુ સમતા છે ગેમ સિદ્ધ કરવામા આ યુ છે આ પ્રવ મખતારસની જાનની છે એમ જાની એના અરિમારી કોણ છે તે પળ મતાવવામા આ નુ છે ત્યારપરી માર્ક રમ પ્રકારના આ ર વગર આ મધ પૂર્વ કવવામા આ યો છે

કૃતિનો મમન—આ યથ સરિમહારાજે મર્ક સા રમા નખ્યો તે સમધી મર્ક નિર્ણય મર્ક નાન તેમ નથી મને એમ વાો છે કે સુરિમના જો ઉપે પ્રરતામર વગે અમે મનાયા રીટી નિગીના

૧ આ હમીકનને ટીકામર શ્રી ધનવિજય શ્લિ ટેકા આપે છે પ્રથની । આતના જણ સમ પર નોત વખતાર તેઓશ્રી કદ છે ે એ ।મ અનનરતા મુરવે ઇ અને અત તેને મટે એમ સમજનુ કે આ મધ ઉપદેશરતાકર વોજે મધો નખ્યા પરી મના યો છે આનુ ।ઈ રત્નુ તેઓ આપના નથી પશુ સુરિમહારાજ પરી આપણથી નખ્યા સમતા તેમો થયા છે તેથી તેઓની કોની હમીકન કાય સપ્રત્યથી તેઓને જાતિ રાજ

છેત્રના ભાગમાં પોતાના અનુભવ રહ્યો આ મથ દ્વારા મનર પામ્યું છે અને આ અન્યતા મનોકા
એમ માથે નહિ પણ વ્યક્તિને વ્યક્તિ મનમાં સ્ફુરણ થઈ આવી દમો ત્યાં રખ્યા દમો એમ જણાય છે
સાતમાં પ્રાચીનકદ અધિકારમાં કોન-માનના અવધમાં વ ને માવાના મોડે આવે છે વળી તોમવાતના
ઉપરે પગી કોનવાતનું સ્વરૂપ આવે છે શ્રી મુનિજી રસરિ મદારાજ જેવા મનર્થ લેખક જેમણે ૮૧
દેશગાનારમાં એ સરળી સૈની મનારી એક દિવાને પ્રેમ છેડાથી બીજા ઠગ મુઠ્ઠી નિમસર લખ્યો છે
તે આ પ્રમાણે આગળના મોડો મ મથ વગર વળે તેનો એમ જ મને ખુલાસો થઈ શકે છે તેથી જ
રીતે દેવગુરુધર્મગુરિ અરિકાગો વિર ૧૨૭૭૬ મરિ જ રમમ નખાયો છે આ પ્રમાણે અનુભા દોષુ છે
તે જે ખુરોય તો તેથી મથની મિમનમાં બહુ વધાગ થાય છે કુળી રીતે અનોખા કુળના કલ્પમાંથી
જે ઉગાગ નીકળે તે કુલિમ ઉદ્ધારો કરના વિને ઉપોગી જ ગમાય છે ૧૧૭ ઉપોગનાર મથની
આદિમાં મગાચલખમાં ધગા મોડો લખ્યા છે અત તેમનું પ્રમાણમાં મર્દ નથી, તે પબુ માગવ્યા બનાવે
છે અને એ દશા વૃત્તારમાં સરિસેરપને પ્રાપ્ત થ છે મારી માનના પ્રમાણે આ મથ મવન ૧૪૭૫
થી ૧૫૦૦ સુધીમાં ક્રમ ક્રમ લખાયો દમ એમ લાગે છે

ભાષાસૈથી—આ મથની મૈરી બ. જ ઉત્તમ છે કાર્કાર્ક જ્યાંએ પુનરાવર્તન જણાવે છે, પણ
ઉપરના મથમાં પુનરાવર્તન દોષપ નથી એ આપો ઉમોસ્વાતિ મદારાજના મેવાથી જાણીએ છીએ
(જુઓ પ્રથમ મોડ પર રિવેલન, ૫૭) જે વિષય સરિમગારાને રીધા છે તે સર્વ જાનુ અમરમાર
શબ્દોમાં તેઓએ જ્વના છે સમૂહ ભારા ઉપરનો તેઓનો કામુ મુ ગયા પ્રમાણે છે બીજો કાર્ક કાર્ક
જ્યાંએ અનમારનો બહુ ઉત્તમ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આ પો છે તેઓના દરોતો અને ઉપમાઓ જાનુ રાજ
અને લાય પતા છે અને તેઓની વાકચર્યના માર્ગિ છે તેમ જ ભાસમાં ઉપેક્ષા ભારાના સર્વ પ્રકાર
સમાવવામાં આના છે ઉપરની ભાસમાં કેની વાર જ જ કડી ભારા રાખરી યોગ્ય છે વિષયની
મહુરતા અને પ્રિયપાત્ર પ્રાપ્ત કરાવવા મરિ આરી ભાસની જગર છે કાર્ક વખત આલેખ ભાષાનો
ઉપોગ કરવો પડે છે કાર્ક નખત કોર શબ્દો ૫ ઉપોગ મરવો પડે છે મરિમદારાને પણ આ
જવને કાર્ક કાર્કાર ‘નિહાન અને કાર્ક કાર્ક વાર ‘મદ’ ક્યો છે, તેમ જ ઉર જાણુ મુ તેમ સર્વ
પ્રકારની ભારાનીનો ઉપયોગ કર્યો છે તેથી વાચનાર તથા સાલગનારો આન અને વિચાર થાય એ
સ્વાભાવિક છે આરી સર પ્રમાણે ભાસની પર કામુ મેગરો એ સાધારણ નિહાનથી બની શકે તેડુ
નથી યતિચિત્તામિતિમાં તેઓ સર્જક થયા છે અને કાર્ક કાર્ક જ્યાંએ તો વધારે કડક થયા છે
એમાં રીતિદાય હો કે ન હો પણ તેઓનો આશય અતિશય મદાન હતો એમ અપદ જણાય છે

ગોઠવણ—અધિકારની ગોઠવણ જાનુ વિચારના લાયક છે એમ પગી એક અધિકાર વચ્ચે ઉપયોગી
દહીમન ભાસનામાં લખાયા છે અને ચિત્ત રાખીને વાચનારને મુ આનદ આપે તેરી રીતે તેરી ગોઠવણ
કરી છે રમ મોખની ભાસ મહુર અને નખ હોના ઉપગન સારી મ આગ અને અમરમાર છે

પ્રસાદ—આ મથ મનિનન અને તાદરૂપના માગ કિં તરીકે જુ જ ઉપયોગી છે એમ
જણાવે છે આ મથ વ્યાખ્યાનામાં અને સ્થગે વારવાર વચ્ચાર છે તે ઉપરાંત અને મુનિમતારાનએ
આ મથ સાવત કહ્યું છે અને તેનો પાક પગ નિરત છે છે એમ અનુભવું છે આ મથની
મહતા અને ઉપોગિતાના સંવધા આગની દહીમન જ પૂરતી ગતી શમય તેમ છે

હેતુ—જે મદાન હેતુથી આ મથ લખાયામાં આ પો છે તે ખાસથા આપસની જગર છે સમના
પ્રાપ્તિનો નજી તો હેતુ અને મોલપ્રાપ્તિનો પરપરાજન હેતુ એ બંને અનન્તર અને પરપર હેતુ પ્રાપ્ત
કરી સમાવ એરી રીતિથી અને ગોઠવણથી મથ લખાયો છે

દીપ્તિ—આ અથ પર શ્રી રત્નચિન્મય ગિરિએ અધિ પિત્રી નામની ની । વખતે એ દીપ્તિ બુદ્ધિ ઉત્તમ અને વિનાશવાળી મરુત લાગ્યા બીમાર મળાવિહાન જણાવે છે અને માર્થ અપવામા એ એ દીપ્તિનો વારવાર ઉપોગ નથી । રિવેચામા પણ ધણી જગ્યા પર તેઓના વિનાશ દાખા બતાવ્યા છે જ્યાં તેઓથી નામ ન રખાઈ દેખે ત્યાં પણ તેઓની ઝાસ દોડે જ દુઃખ મોક પર રિવેચન લખવા પડેના તે દીપ્તિ વાચતો હતો આ ઉપરાંત આ અરનો માધ્યમોષ (ભાગમાં દૂકે અર્થ) રત્નચ ગણિ અને વિવાસાગર ગણિને મ્યો છે એ જાનાવમેાન ઉપરથી શાં ભીમની માણેકે શ્રી પ્રમહારત્નામરના ખીજ ભાગમાં ભાગ્યર્થે ડખા પો કે જે તેમાં આ અથના મૂળ તથા અર્થમાં ધણી જૂનો રહી ગઈ છે જ્યાં પણ શા ભીમની માણેકે તેથી ઉપોગી મેવા મળવી । આ અથના મોકોની ભાગમાં ચોપાઈ ત્રીરવિજય નામના સાચુએ મરી છે જેની પ્રત મારા મિત્ર તરફથી મોકી મળી તેથી માર્થ અપવામા તેનો ઉપયોગ થયો નથી પણ તે ચોપાઈ ઉપોગી જમાણાથી અથના છેવટના ભાગમાં આપી છે અમન જુરતી ભાસ તેના તે જ આમરમાં ભગીરી મળવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં આવે છે તેથી તે ચોપાઈની ભાગમાં ફેરવાર કર્યો નથી

ક્ષમાયાચના—આ અથનુ રિવેચન રખના અથમાંના આશય શું છે તે પર દર વખતે પૂરતો વિચાર પો છે અન્ય રિહાન લેખકોના આ જ વિચાર પરના વિચાર અને રિખમની કેવળશુદ્ધિના સંસ્કારથી પ્રાપ્ત થયેન વિચાર અને દાખાઓ આપી ભલી મળેન તે રિવેચન ઉપોગી મનાવવા ચલ્લ કર્યો છે જ્યાં તેમાં મદ અન્યામને લીધે મનિહાન રહી જવા સંભવ છે તે માટે યોગ્ય સ્થળે ક્ષમાયાચના કરી છે તેમ જ અઢી પણ કરવામાં આવે છે

ચોગળા—આ અથ પર સરૂતમાં શ્રી ધનચિન્મય ગણિની દીપ્તિ છે તે ઉપરાંત શ્રી રત્નચદ્ર ગણિની પણ જણાવે છે અને તે બીજી આગતિ હપાઈ મારા પડી વચ્ચે થઈ છે ચોગ્ય અવગણ મળતો તે મને દીપ્તિઓનો ઉપોગ મરી મળના સરૂત અથ ડખાવના વિચાર છે આ અથની કાન્ય અમરૂતિ અને ઉપોગપદ્ધતિ જેની અમર રા અને મારી છે કે તેનો જેમ અને તેમ બની મોક તેની રીતે પ્રચાર કરવાની જરૂરિયાત છે દરેગળના પાક માટે તેજા સાથે મૂળ મોક શમ્ભાર્થ અને શ્રી રત્નચિન્મયની ચોપાઈ સાથે એ મરીશ પેછ નાની ધૂમ્મી પણ ચોગળા કરવાનો વિચાર છે અધ્યાત્મના રિખ પડે પો નો આ ર થો તે ત્યાર પડી એ મે અપૂર્વ મોકે પર પણ આવી રીતે રિવેચન મેવા સખવમાં ચોગળા નરાની અનિનારા રહે છે હને આ અથના રચનાગ યુગપ્રધાન તુલ્ય તપ મન્નાધિપતિ શ્રીમ મુનિનુદરસૂચિ મગળના ચરિત્ર પર મેરાણા મરી મૈત્રિનામિ નોના મર્ષઉપોદ્ધાત પૂજ્ય કરવામાં આવશે

શ્રી મુનિસુદરસૂચિ અને તેમનો સમય

મુનિહાસ મબ્ધી દુર્લભ—મુનિહાસના વિચારમાં હિંદુઆત્મા પ્રથમથી મુ મે રમરી જનારવામાં આવી છે એની સાધારણ રૂચિ છે પોતાનું નામ પ્રસિદ્ધ કરી જવાની પ્રથમ ઇચ્છા ન ટોનાને લીધે એ રિચારથી અવિચ્છની પ્રમ્દને ખાસ લાભ થવાનું મ જુખ્યામાં ન આવવાને તીરે બીજા મને

મારા એ વિદ્વાન મિત્રે માનુ ખ્યાન એથુ કે કે આ હમીમત જગત્તર નથી તેઓ રિગેરના લખે છે કે મુનિપુત્રોનું સાધ્વીદિ અન હોન છે તેથી પોતાનો મહિમા વધારવા મારું અથવા માન ત્રિતિ સાથે તેઓ સ્વની હમીમત બ લખતા નથી પણ હાલિવની પ્રમ્દના ઉપકારની વાત તેઓના

જ મ અને દીક્ષા—આ પ્રથમના નાં શ્રી મુનિમુદરસુત્રિ મારાજ તેઓનો જ મ વિદ્યમનન ૧૪૦૦મા (અને ૧૦૮ મા) થયો હતો તેઓનો જ મ સાનગમા થયો હતો તેઓના માતાપિતા ડાહ્ય હતા અને તેઓ મહાનિના હતા તેમ જ ની મર્ત પગદબી ત મળી જી નવી તેઓથીએ નાન વા રી નાની વચમા સવન ૧૪૪ ની સાતમા જૈન રમ્મની દીક્ષા ની રી હતી ૧ આવી નાની ઉમર ની મા નેનાના સ વમા અચ્ચા આચારના મળરમા હાન ની મા ગુએથી તો મકર થાય કે પા તે ન ન વના પૂર માગમા વિ રો ૧ મુ જ જુ ૧ પ્રમરના હતા હાત અનુભવ વચરના નાની વચવાળાને દીક્ષ આ રાના ખેના જૂન થતી માને છે પૂર્ માગમા સર્વાનુમતે એવો રિયાર હતો કે ધર્મસ્થા મા રી મરા રી આ પ્રા િને તેમાથી નીમ્મુ બુ મુરે પડે છે, માત પૂરના શુભ મરકામથી કોર્ક પ ૧ પ્રા િને વડુ વચમા નારિન નેવા ઉઠિ થાય તો તેમા રિન મ કરવો નવી મતરાય પાવો નવી અને તો સનાગમા જ્ઞાનમ્ત થવાનો વખત આપના નવી ધનિદામથી પપ્પ એમ જળ્યાયું છે કે જૈન ગાસનમાં તેમ જ અન્ય શુનમા જે જે મ હમાએ નામ મળી મરા ઈ જેઓ અદ્ભુત પ્રથમતાં ત વેતા કે આખ્યાનમ્ત થયા છે તે અવ નાની રથમા દીક્ષિત થયેના હતા શ્રી વજ્રવાની લાડુ વચના દીક્ષિત હતા શ્રી અમરે સુગ્નિ મોગ વર્તની રો તે આ રાન પ આપદામા આ યું હતું શ્રી હેમચ ત્યાર સાન વચની વચના હતા ત્યારે તેમને દીક્ષા આ રામા આ રી હતી આ પ્રથમતાના પૂવ પુન મોમમુ રસરિ માત વચની વચના હતા ત્યાર દીક્ષિત થયા અને વી ચોરિજ્યથ મારાગના સ મધમા પપ્પ તેમ જ સાલ યુ છે રીમાન હેમચ રાયના સળધમા આ મનાવ પ રીમા કરના પ્રો પીરસન વયે છે કે દેવેન્દ્રે આવા નાના છામરા (અમરેન્દ્રેન્દ્ર) ને પેતાનો એવો નાન્યો તે પાઈને નવાઈ જેવુ લાગે, પણ ખરી રીતે જોના તેમા નવાઈ જેવુ કાઈ નવી એવુ ધારણુ આ રે મા તથા નીજ દોગમા અસનથી ચાડુ આ યુ છે ને આપુ આપે છે મોળી ઉમર પહેલેના માશુસને જ સાડુ બનાવી શમર એ ધોરણુ સાડુ કે ખડુ પણ ખીજ સમય ધર્મોના જોઈશુ તો એ જ ગીતે નરા આચારોને પમ પ્રવામા આવે છે ન્યા આચારને લમાઈ નો પ્રતિય વ હોય ત્યા પેતાની જગા લેનાર આચાર મનાવના મટે બામ આં સિનાર છ કા જ નરી પ્રો પીરસન જેવા વિદાનો આ હજીમને અવતાર દટિથી તાવે છે પણ તે ઠગાન આવા અગત્યના વિરમમા મનને એમ જાણુના નિર્ણય પર લાન્યા અગાઉ ધાર્મિ અને અતિહામિ દટિરી સાડુ મોના મધારજો ઉપર અને તે સરનાની જોરિયાતના વિામ ઉપર ખાસ ખ્યાન આપુ જોઈએ અભ્યાસમા ગત્યવરમા જ પ્રાપ્ત થ છે અને હાન જેમ ખી એ એમ એ થના મગમ તેર વર્ષ તો દનિત અન્યામના થાય તેમ ધાર્મિક જ્ઞાનના એમ એ થના ધણા વર્ષ લાગવા જોઈએ એ સદજ સમજી શમર તેવું છે આ રી દુનિના પર ઉપમાર કરવાના મયોમ તો માન્યવચમા દીક્ષા નેનારને જ નામ થવાનો સભર છે શ્રી મુનિમુદરસુત્રિ મહારાજને કેના કેવા અમ રી ચાં કે તે આપતે આમગ જોઈશુ ત્યારે આ સમધનો ખ્યાન આપણને રિરે રપટ રીતે આવશે

દીક્ષા ગુરુ—શ્રી મુનિમુદરસુત્રિ મહારાજને નીના આપની વખતે રિન થના મનાવવામા આવ્યા હતા તેનો કોઈ ક્રિતિકામ મળી શમ્તો નથી તેમજ આ રા જળાવવામા આવે તેમ મોમમુદરસુત્રિની પડે આવ્યા તેથી તેમના સિય હતા એમ મનાવવામા આવે ઈ પણ આ મોમમુ રસરિનો જ મ અન ૧૪૦૦મા થયો હતો અને તેઓએ દીક્ષા સાન વર્તની ઉમર સન ૧૪૦૭મા લીધી હતી તેથી અવન ૧૪૩ જે મુનિમુદરસુત્રિનો દીક્ષાજી કે તે વખતે તેઓની (મોમમુ રસરિની) ઉમર તેર વચની જ

૧ બુદ્ધિ એની વચમા દીક્ષા અપાતી નવી એવો સન ૧૪૩૭મા એ છે તો ૧૫ આઠમા વચસની શરૂઆતમા દીક્ષા આપી હોય એ બનવા નેમ છે

હોતી નેહિએ અને તેની નાની વયમા તેમને નિમ આપવામા આવે એ માન્ય નથી વળી મુનિમુદ્ર સુરિએ ગુણગીતા દેવસુદરમરિ જેઓ આ વખતે નવમસ્ત્રની મૂળ પાઠે હતા અને ગ્વંઠાધિપતિ હતા તેઓના સખ રમા વગમગ સિત્તર મોખ વખ્યા છે તેથી કહી મુનિમુદ્રના નિમ્ન દેવસુદરમરિ હોય એમ કહવા થાય છે *

સોમનુદરસુરિ—દેવસુદરમરિ, જેઓ ઉગ્ર પુણ્યપ્રકૃતિવાળા હતા, તેઓ સન ૧૪૪૭મા ગ્વંઠાધિપતિ થયા અને તેઓ સન ૧૮૫૭મા માગર્મ પાઠમા હતા અને સુધર્માચારીની પચાસમા ગ્વંઠાધિપતિ હતા એમ મુનિમુદ્રસુરિ પોતાની ગુર્વાંગીના મોઢા કહતા મ્હે છે. આ આચાર્યની પાઠે થી મોમ મુદ્રસુરિ આપ્યા આ મોમમુદ્રસુરિનો નિનિદાસ ખાસ વાચના થોડા છે, જો તે 'મોમમોખાચાર્ય' માથી મળી શકે તેમ છે અને તો તેઓનો અને મુનિમુદ્રસુરિનો દતિત્વ જરૂર પૂરતો એમ હોય તેદનો જ સક્ષેરમા મતાવવામા આવે છે આ મોમનુદ્રસુરિ જવાન બારિના સિય હતા અને તેમને ૧૮૫૦મા વાચક (ઉપાધ્યાય) પાપ્ત થયું હતું રીમત રોહિતાઓ સુરિપ ની પ્રતિજ્ઞા મહેલસન મુ આડબરથી કરતા તા અને ગુપ્તહારજ સવના અમળી ગુરુગોની વિનિષિ પ થી પાતા ગિ પોમાના થોડા સિયને સુરિપ આપતા હતા આની ગતિ મોમનુદ્રસુરિએ ઠ ગિયો સુરિપ આપ્યા એમ સોમમોખાચાર્ય પરી જણાય છે દેવસુદરમરિ આમદથી મુનિમુદ્રને ગોરિ મેકો ખરવે જ્યથદને નીમમેરને ખરવે બુતનચને પુરરાજ મેકના આમદથી મુનિમુદ્ર વાચમને, વિશગ થેરીના પુત્ર વપમના આમદથી નિનિમીતિને અને રાણપુત્રમા ધરમેદ્ર મેકના આમદથી સોમનુદ્ર વાચમને સુરિપ આપવામા આવે હતા અને તે સર્ મહાત્મવો મુ મોમ ખરયથી અચત આડબરથી થી મોમ મુદ્રસુરિના વખતમા થયા હતા આ પ્રમાણે સુરિ ગમે તેટલા થાય પણ ગ્વંઠાધિપતિ તો એક જ સુરિ દોષ એવું બધારણ હતું આ નિયમ પ્રમાણે નરસિંહ મેકના આમદથી અદ્ભુત મહોત્સવ સાથે સોમનુદ્રસુરિને સુરિપ સવત ૧૪૫૭મા પાપ્ત થયું હતું આ રોહિની ગુણકિત કેની ઉત્તમ હતી

આ પ્રમાણે માનનાર એ ખીજી પ્રમગ કારણે ગુર્વાંગીની પ્રથમ થી મુનિમુદ્રસુરિએ સવત ૧૪૪૮મા પૂર્વ કરો જે વખતે દેવસુદ્રસુરિને કાળ કરી ગયાને આઠના વર્ષ થયા હતા અને પાટ ઉર મોમ દરમરિ હતા આ પ્રથમે અને તેઓ પોતાની વતનો દેવસુદ્રસુરિ શિષ્ય તરીકે જોળખાવે છે આ આમો પેગ્રાદ આગળ ઉતારી લીધો છે, ત્યાંથી મ્પટ સમગ્રજીવે આ સમયમા મોખસ નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી કારણ કે તે જ ગુણગીતા ૪૦મા મોખા લખે છે "તે મોમનુદ્રસુરિના શિષ્ય મારા જેવો ગુરુ વગરનો પ્રાણી ઉપાધ્યાય મનાવે છે અહીં મોમનુદ્રસુરિના શિષ્ય એ શબ્દ સામાન્ય છે કે નિયોર છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે બને માનુની હમીત તપાસતા તેઓ દેવસુદ્રસુરિના શિષ્ય હોય એમ માનનાર મારણ નિયોર રહે છે પણ તેનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી વળી ખીજી રીતે નેહિએ તો તેઓને કાલ દેવસુદ્રસુરિએ મોમનુદ્રસુરિની નાની વયમા પણ તેમના નામથી દોષ આપી દોષ તે બનવાજેએ સોમનુદ્રસુરિને નીચ વર્ગની વધે તો ઉપાધ્યાય પ મળ્યું છે, તેથી તેરમે વર્ગ તેમને શિષ્ય આપ્યો દોષ તો તેમા પણ નિર્ણય જેવું કાર્થ નથી

૧ પ્રથમ આગતિના ઉપોદ્યાનમા લખ્યું છે કે દેવસુદ્રસુરિને આચાર્ય પદ સન ૧૪૪૭મા મળ્યું, પણ તે હમીત મરાગર નથી જવા દરમરિ સન ૧૪૪૧-૪૨મા કાગર્મ પાઠમા ત્યા સવત ૧૪૪૨મા દેવસુદ્રસુરિ ગ્વંઠાધિપતિ થયા વધારે ગ્વંઠાધિપતિ થયા ત્યા પછ તેઓ દેવસુદ્રસુરિના નામથી જ જોળખાતા હતા તેથી તેઓને સુરિપતિ તો આ સમય પડેના મગેરી રમે એમ જણાય છે

૨ પ્રથમ આગતિમા વર્ષ ૧૫૮ લખ્યું હતું તે મરાગર થી જુઓ સોમસૌભાગ્ય કાલ્ય સર્ગ ૫, મોઢા પૃષ્ઠો અને ગુર્વાંગી મોઢા કહડોમા આ સુરિપ અલ્પહિપુર પાટલુના આપવામાં આવ્યું હતું

અને તે માગમા સાધુઓ તરફ સામાન્ય રીતે પશુ ખેડો પ્રેમ હતો તે જુદા જ વિચારવા યોગ્ય છે મામસુ દરસરિ ગઝાલિખતિ કાગળ થયા તે સવન મળી શકતો નહીં પણ તેઓએ બહુ વર્ષ સુધી ગઝલોને બાર ઉપાસો એમ અનુમાન થાય છે તેઓ સવન ૧૪૯૮મા મહાધર્મ પામ્યા તેથી ગઝાલિખતિપણુ નમ્રમ ત્રીશ-ત્રીશ વડા સુધી તે મરુ જ હશે એમ જાણ છે ઉપર જણાવેલ સોમસૌભાગ્ય વાચક અથવા કાવ્યો એમ નમૂના છે અને તે તર્કીય પણ તે ખાસ વાચકા જેવા છે તે ઉપરાંત મોમસુ દરસરિના શિશુરત્ન પ્રતિભાએમે તે સવન ૧૫૨૪ મા ગતા થો છે તેથી જેટલે દરજ્જે તે જૈનિયામિ હમીમત પૂરી પાર છે તેને રજા તે પાંડુ આધારભૂત સીરા પુરાવા જેવા પણ અહીં સમાય તેમ છે આ અથ ધર્મી હમીમત પર અગત્યાગ પાડે છે અને આ ઉપોદ્ધાનના જૈનિદાસિ વિભાગમા તેનો આધાર વારંવાર લેવામા આ થો છે

આચાર્ય ઇતિહાસનું 'મોમસુ દરસરિ' કા રમા વર્ણન—શ્રી મનિસુ દરસરિને વાચક પી (ઉપાધ્યાયની પત્ની) વિક્રમ સવન ૧૪૬૬મા આપરામા આવી હતી અને તે વખતની તેઓ મુનિશ્વર ઉપાધ્યાયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા આ વખતે ગઝાલિખતિ સોમસુ દરસરિ હતા એ દમીમત ખાસ નોવી રાખવા જેવી છે એ જ મહાકાવ્યને દેવગજ પેઠના આપદથી વિક્રમ સવન ૧૪૭૮મા સુરિપ મરુ અને ત્યાર પછી તેઓ મુનિશ્વરસરિના નામથી પૂર્ણિત પર પ્રસિદ્ધ થયા આ સુરિપ વીનો મોલસર મોમસુભાગ્ય માન્યમા બહુ આવી રીતે મરુ થો છે તેની અર નોધ કરી છે વર્ણન મરનાર નમરે જોનાર હતા તેથી અનિશ્ચયોમિતો જાણવ પ્રમાણમા ઓછો છે આ દમીમત મોમસુભાગ્યમાન્યના ઠા સગમા બનાવવામા આવી છે તેના સજ્જાતના ભાગનો સારાત નીચે પ્રમાણે છે —

દેવસુદરસરિ શર્ગે ગયા પછી ગઝલો બાર મોમસુ દરસરિને મારે આ થો તેઓ મહાપ્રતાપી વિદ્વાન હતા આ સુરિપજના દમન મરવાથી પૂર્ણિત મૌનમ જાણુ મધુગજ વગેરે મહા માઓ યાદ આવે તેમ હતુ ગુરમહારાજ જેના ફરતા મોમ નમરમા આવી ચડ્યા (નમરનું નામ સમજી શકાતું નહીં કાવ્ય તે મદ નામ નમર હોત તો ના નહિ પણ એવા નામથી કોઈ હાનતુ નામ સમજી શકાતું નથી) આ નમર મ. રમણીય હતું (વિષે અર નમરનું અનુવૃત્ત નર્થન કરું છે)

૧ આ મામસુભાગ્યકા ૫ શ્રી પ્રતિભાએમનું બનાવેલું છે પણ હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય જે દેવવિમળ મણિએ બનાવ્યું છે, તેના પદના અર્થના ૧ મા મોમમા તેઓ મદ છે તથા સુમ સિદ્ધાપુરિદ્ધિતામ સૌમાવજાગ્ય એમને દેવવિમળમણિ જેમને સરૂ અથ સવન ૧૬૭૧ થી ૮૧ સુધીમા બનાવેા જણાય છે તેમના મત પ્રમાણે મોમસુભાગ્યમા ના આ મુમતિસુરિ હતા એમ જણાય છે પણ સોમસૌભાગ્ય કાવ્યના જગા સર્ગના ૭૮મા મોમમા લખે છે કે માલુવા સુમતિમા પુનારત્ત ન વ કાવ્ય વિમમ એનો અર્થ મુમતિ સાનુતા આ રથી આ નહુ કાવ્ય માયુ એમ જ વેા જોઈએ તેમજ તે જ સર્ગના ૭૭મા મોમકથી આ અથર્તા પ્રતિજ્ઞામોગ છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે દેવવિમળસુરિ ન નજીકના સમયમા થયા હતા તેઓ આ પ્રમાણે લખે છે તેથી આ દમીમત વિચારમા લાગ છે મુમતિમા પુસરિ તપસ્વતી માની ઉપર પદમી પાડે થયા છે સરકુ ઠમા સર્ગના ૭૪મા મોમ લેખ જેવો મળાય છે

૨ આ વદ નામનું નગર તે ગુજરાતમા વિશનગર પામે આવેલ વખતગ રૂપે છે એમ મારા એ મિત્ર કહ છે તેની પુટિમા તેઓએ જે કારણો આપ્યા છે તે બહુ ખાતરી કરનારા છે તેઓ કહ છે તે નીચે પ્રમાણે છે —મૂળ મોમમા દમીમત તેને છૂની પાસથી નીચેનો ભાવ નીકળે છે સવદ મુદરા વદ નમરે જાગવામા આ અથના સર્વ છે ના તેરમા મોમમા જણાવ્યા મુજબ વખતગમા મધ્યમાગમા અત્યારે પણ આવીશર ભગવા તથા હિંદુત્વામીનાં મે મેમો મોમ છે અને તે સપ્રતિ રાગના કહેના

આ નગરીમાં આદીશ્વર પ્રભુ તથા મહાશિવ પરમાત્માના બે ભવ્ય વિદારો હતા એ નગરીની રામાઓ અને આરામો સરખી રીતે ગોળતા હતા ઇતી અમરાતી જેવા આ શ્રેષ્ઠ અને સપતિના નિરાનગ્ર નગરમાં લક્ષ્મીવાળા અને પોતાની ભુદિથી પવેના એમ દેવરાજ નામના ગેડ વસતા હતા એ ગેડને હેમરાજ નામનો નાતો ભાઈ હતો અને પીતે ઘરમિલું નામે ભાઈ હતો આ બન્ને ભાઈઓ પણ ન આરા હતા અને મોગ ભાઈને બે ભુજામ્મ હતા એમ પ્રસંગે દેવરાજ ગેડ પોતાના ભાઈઓને કહ્યું, બધુઓ ! નાશ પામનાર આ ધા કોઈના વ મા સ્થિર રહ્યું નથી અને સકલર્થોએ અને સાર્વભૌમ રાજાઓ આ દુનિયામાં ધનથી પ્રમાણ થઈ ગયા છે તેમ જ વામુરો પણ દ્રવ્યની નદિમિદિથી પ્રસિદ્ધ થયેના છે તેમ જ શ્રી રિક્ષ ના મુજ અને મોજરામ પૃષ્ઠી પ્રમાણ વર્તે ગયા છે આનાઓના ધરમાં પણ લક્ષ્મીએ ધિરપાઈ મૂકી છે તેથી પ્રાણ પુનઃ લક્ષ્મીનું દાન કરી કૃતાર્થ થાય છે તમે બંને મનમાં વિચાર કરી જ સમતિ આપો તો આ નવ વડે સરિપતી પ્રતિગ કહે ' મને ભાઈઓએ બહુ ખુશીથી સમતિ આપી એને દેવરાજ રોડ કાઢી મોગમુ ચ્ચરિ મદારાજ પામે આના અને શુભ મહારાજને વ ના કરી (હવેનો ભાગ મિતે પ્રસ્તુત છે તેથી વિસ્તારથી સંપૂર્ણ આપવામાં આવે છે)

●યજ્ઞિગર્વદ્વિદ્વશિરોમણિચ્ચ ચચ્ચાધિપ ચ્ચચ્ચમતિપ્રસારમ્ ।

શ્રીમૂરિદ્વીપત્વદ્ભૂમિચિત્તવ્યયસ્ય નિમાવળત પ્રવીદ્ ॥ ૩૧ ॥

અત્રે પુનઃપ્રમા પ્રમાણ તે રોડ મદારાજ ભુદિવાળા સરિમદારાજને મિલનિ કરી કે “ આપ કિય સરિપતી સ્થાનમાં મારા પૈમાનો થા રાનના માટે પ્રસન્ન થાઓ ’ મનનગ મારા ખરબે કોઈ મુનિના સરિપતી પ્રતિગ કાને (૩૧)

તત્તો શુભ સૌગન્ધિયવૃદ્ધે દ્વયો સર્વોન્નત્યશુભ સ્વર્હાદમ્ ।

શ્રીયાચક્રેન્દ્રે મુનિસુદ્રણકે વિશેષતો યોગ્યતયા તયા ચ ॥ ૩૨ ॥

ત્યાર પછી ઉત્તિના શુભ તે શુભદારાજ પોતાના વિષ્ણુમૂર્તિ પર દિષ્ટિ નાખી અને ખામ કરી રાખેન્દ્ર શ્રીમુનિસુદ્ર ઉપર તેની નિહા યોગ્યતાને પીરે તેમની દિષ્ટિ કરી (૩૨)

અવત્યત્પ સવિકલ્પજાલ સદાવ્યવસ્થુતમતિપ્રભૂતમ્ ।

ધ્યાત્વં સ્ફુટત પ્રો મદગાદિશુદ્ધ મનાશ ચક્ષિર્ કિલ્ કામનાશમ્ ॥ ૩૩ ॥

જે મુનિસુદ્ર ઉપાધ્યાય અનિ ભુદિથી વ્યાખ્યાન કરના બળો વચનમાળથી પ્રવાહ આપે છે ત્યારે સસ્કારાગ્રો C મત વાગીમેનો સમૂહ કાગળની પેડે તાળ નાસી જાય છે અર્થાત્ વા નિવાળા વાગીઓને બહુ જનનીથી વાગી વડે પગપત કરી નાખે તેના છે (૩૩)

સ્વસાધ્યનિદ્ધૈ સતિ યન્ન દેત્વવાસમાતન્વતિ વાદ્ભૂમો ।

પ્રાગાદમો માદ્મર ચરીરે સ્વેદેન માદ્ કિલ્ જાગલોતિ ॥ ૩૪ ॥

છે વળી સાતમા સ્તોકમાં સમેતા તળાવની દળીમ્મ કહી છે તે તળાવ પણ હાલ મોજૂ છે અને ઘણું મોટું છે, અને તેનું નામ પણ સમેતા તળાવ જ કહેવાય છે પશ્ચરનું મોતિ છે આ તેની ચારે બાજુએ વેકાઓ છે તળાવ દરેક બાજુનાં જાડો પણ ધણા છે તદુપરાંત તે જ અથવા સર સર્ગના પદરમાં સ્તોકમાં મૂક્યું છે તે પ્રમાણે રમજર દરના ૩૬૦ તળાવો છે પણ કાગે કરીને છીડરા થઈ ગયા છે વળી કુંડો પણ ધણા છે વર્ણનમાં જણાવે છે તે પ્રમાણે આના અને રાવણના જાડો પણ મૂકે છે આ પ્રમાણે સવ નર્ગન મર્ગનું દેવાથી વૃદ્ધનગર તે વ નાર દેવ એમ માનવામાં ધણા કારણો જણાય છે

જે વાચકપતિ ધા શ્રુતિમા પોતાના સાધ્ય પી મિદિને માટે હેતુનો ઉત્પન્ન કરે છે (સાધ્ય અને હેતુ બંને તર્કના પારિભાષિત ■ દો છે) ત્યાં ઉત્પન્ન વાગ્યોના ઉત્પન્ન નો સમૂહ શરીરમા જેમ પરમેશ્વર ગળી જાય તેમ ગળી જાય છે (૫૪)

યદિમિતા શ્રીમુદમય્યાકાચવિદ્યસિદ્ધિયા મુણસત્તરજ્ઞા ।

૧- પ્રક્ષાલયતો કલિન્દ્રમપોષ દષ્ટાનકાર્પોસ્તુમન સમુદ્ધાન્ ॥ ૩૫ ॥

જે વાચકેદ્રી રમેથી શ્રી મુન્ની બન્ધુ નિના પ ગજા ની મુણુપ તરથોની નિજાની અને કવિ કાવના પાપસમૂહો ધોઈ નાખતી બોલે દિદિને ને દર્શ ઉપજાવતી હતી (આ કાવ્ય ત્રિ શનરગિણી જેનો એમ જ્ઞાન મુર્ચનાની છે, તેને સુચવતું હોય એમ જણાય છે આ કાવ્ય તેમને સુરિપ મેળવ્યા પહેલાં સવત ૧૪૬૬મા લખ્યું હતું એ આપણે હવે પછી જોઈશું

યેન પ્રક્ષલતા સ્તુતય સ્વયંચ શામ્ભીર્યશુભ યમદ્રસાધા ।

શ્રોતિજ્ઞસેનાદિમહાર્જુના કૃતીર્મતૌજા અનુચરિરે તા ॥ ૩૬ ॥

જેમણે રચેન ગબીરનાની ભરપૂર નીન ઉત્તમ અથવાથી સુનિર્મલ અને સ્તનનો શ્રીસિદ્ધસેન કિનામ્હાદિ બહાદુરિઓની મેની શુદ્ધિથી શુદ્ધિ પામેની કૃતિઓને અનુસંગી હતી અર્થાત્ કાવ્યમત્કૃતિ, રસ અને અન મગધી ભરપૂર હતી (આ મે 'સ્તોતરત્તમા નામના તેઓનાં પ્રસિદ્ધ મનોત્રો અને તે ઉપરાંત ખીજા અભ્યાસે ન જણાતા સ્તનનો સુચરનો હોય એમ જણાય છે (૫૬)

સગુત્તિસ્ત્વસ્ત્વજગદ્ગચિત્તિ મદસ્ત્વત્ત્વ કથનૈકચિત્તિ ।

તાત્કાલિકી નયકચિત્તિચરિત્તિ ય વિનાઽયથ સમીક્ષ્યતેઽથ ॥ ૩૭ ॥

મુશુક્રિતથી ભરપૂર સમૃત મોનનાની શક્તિ એમ હજાર નામોને એમસારે મેવાની શમિ અને તાત્કાલિક નીન નિના બનાવવાની શક્તિ આમના મિત્રાન અભ્યાસે જીન પાછા જોવામા આવતી નથી (મસૃત જાણ પર માત્ર સ્વભાવશાનીતક બો વીનમિત્ત-જા નમુ મિત્ર અન પ્રતિપાલન થાય છે) (૫૭)

વિદ્યા ન સાઽઽસ્તે નિરવચતામ્રજ્ઞા ન સા ધાસ્તિ ઘરા ઘરાયામ્ ॥

યસ્થા ન યસ્થાદ્વિગ્નણાચિત્તસ્ય શુદ્ધિર્વિશુદ્ધા પ્રસરીસરીતિ ॥ ૩૮ ॥

દુનિયામાં એવી કોઈ પદ્ય નિરવચ વિદ્યા નથી અને એવી કોઈ ઉત્તમ કથા નથી કે જેમા અને મનુષ્યના સમૂહ પૂરેલા આ મુનિશ્વ ૨ વાચકેદ્રી શુદ્ધિ મારી રીતે પ્રસાર પામતી ન હોય અર્થાત્ તેઓથીની શુદ્ધિ સર્વ વિદ્યામાગામ પ્રવેશ કરી શકતી હતી (૩૮)

મદ્ધાવિન સત્તિ પરે સદ્ધ્યા અનુષ્ઠૈકુલ્યધરા ઘરાયામ્ ।

પર ન યસ્થ પ્રસરપ્રકયપ્રજ્ઞસ્ય વિજ્ઞસ્ય તુલામૃત સ્યુ ॥ ૩૯ ॥

આ દુનિયામાં કોઈ પદ્ય પ્રમરના દ્વારો ગદિન મિત્તો વારણ કરનારા જાણે શુદ્ધિમાન પુરો છે પણ પ્રસાર પામતી નથીવાલી શુદ્ધિને ધારણ કરનાર વિદ્યા ન મુનિશ્વર ઉપાધ્યાયની સરખામીમા આવે તેવા કોઈ નથી (૩૯)

૧ ત યાચક સુરિપદાર્દમર્દમનોનતિસ્ફાતિકર વિમુદ્ધય ।

યચોઽનુમેને સુમના નદેનૈવ ॥ ૪૦ ॥

આ વાચકે યુનિયુ દરને આદર્શ મનની C નિ મનારા નો સરિપતો ગોત્ર જાણીને શુભ મન
વાળા મરુપતિ મોખમુ સ્મરિએ તે મોખા શ્રેણી દેવાગળા વચનને અભિમર દ્યુ (૪૦)

અગત્યનો ઘામ નિકામમતઃશિત્ત પ્રદાદ જનિત મરિપ ।

ધાપ્ પ્રાદિણોત્કુદ્ધમપરિજાઘ ઘીત્યા સમ મૂલિતલ્લડિત્તડિવ ॥ ૪૧ ॥

પછી કૃતાર્થ પુ મોખા શ્રેણી તે દેવારા મડ દ્યુખા બદ્ધ આન પામતો પોતાનો ધેર મોખા અને
તકાળ પોતાની ખર્ચિ માને આખી દુર્ગી ઉપર કુદ્ધમપરિજાઘ (કુદ્ધાસીએ) મોખા ॥ (૪૧)

સમાગમન સદ્ગત્યાઘ તેનાહતાઃ પ્રમૂતા પરિપૂતવિત્તા ।

તથા ચ રૂપાન્તસુપવગર્ધ્મસ્તરપુરે સ્વ પુરવદ્ધિરેજ ॥ ૪૨ ॥

તે શ્રેણીએ જોનાવેના પવિત્ર વિત્તાગા ધનુ સંરાગુઓ એમકા ચર્ચ ત્યાં નાન્યા કપધી દેવાઓના
મર્ચને પછી તોનારા આ આવેના મેઘોથી તે નગર સ્વર્ચતોમ ॥ નગરની પેઠ શોખા આપવા લાગ્યું (૪૨)

મેર્ચાપવાધાનિ જગર્જુર્જસ્વલાનિ માલ્લસ્વરયાનુલાનિ ।

સમ ચ તે આપ્ સુન્તાનિ તાનિ પુગટતાનિ પ્રથિતાનિ તમ્ય ॥ ૪૩ ॥

માનસિક શરોથી અનુત્ર મેરી એવ વાજિતો Cમપને જોયા મરથી તાચરા માંડ્યા અને તેની
સાથે તે શેર પૂર્વે (પૂર્વ ભવમા) કરનાં મુ, યા પ્રસિદ્ધ યા માખાં (આ ભવમા દા મી મળી છે તે જન
ભવના મુદ્ધોએ મુચવે છે) (૪૩)

પાતામિયેલ્લુચિવેતાનિ નિવેતનાનિ ધ્યયગતિનુ ।

વમાસિરે તમ્ય શુળાં વતસ્ય અહોજ્યલાભીય દલમનાસિ ॥ ૪૪ ॥

પવનના તરગોથી આ શોભા જે મદિગની ધનુગા દુઝની હતી, તે મદિરા જાણે તે શુભવાન
રોઠના મદા પડે Cમલ્લજ યોગ મન કાંચ તેમાં શોખા લતા (૪૪)

તથા ચ સુધામપુરસ્ય ગોમા શુમા વિમલિ સ્મ પુર તદુચ્ચેઃ ।

પદે પદ ય પ્રમદમદાયા નિરાપ્યતેડપર્થેસુપવરાજિઃ ॥ ૪૫ ॥

તે વખતે તે મગ ઇ ॥ નગરની ઉત્તમ ગોખાને ધારણ કરનું હતુ, કારણ કે રથાને રથાને
દેવાઓની શ્રેણીમાં હતો ઉપનસી એવામાં આવતી હતી મતવન કે મનુષ્યોની પક્ષિ દેવપક્ષિ
જેવી શોખની હતી (મુખર એવે દેવાઓ અથવા સારા પર્વોસરો એ સમજવે છે તેથી બદ્ધ
સુદર અર્થઅમ કૃતિ આપે છે) (૪૫)

સર્વાન્નવાર્ષામરણમિરામા રામા સકામા પ્રદુસ્તદાનીમ્ ।

ન કેન્દ્ર સદ્વલાનિ સર્વશ્રોવ્યુત્તીનામપિ ચ પ્રમોદમ્ ॥ ૪૬ ॥

આખા શરીર પર પહે નાં મગાળાં એવા મરમ આમુરજોથી મુદર લાખતી સકામ રાખાઓ તે
પ્રસંગે કેવળ ધવળ વલાશી મેરોને આનંદ આપતી હતી, એમુજ નાંદિ પછી તેઓ ધવળમગાળાંથી
શ્રોતાઓની શ્રવણિને પછી આનંદ આપતી હતી (૪૬)

મહાત્સરેષુ પ્રથિતેષુ તેષુ સમ તત સત્તતમદ્ધતેષુ ।

સાત્વપ્રદર્શન પુરાત્ પુરાતઃ શોષસ્તદાનીં નિરજાસિ સઘ ॥ ૪૭ ॥

આવી ગતિ તે અદ્યુગ મહાત્સરો જ્યારે ચાહે તરફ દેવના ઉત્પાથી પ્રસરી રહ્યા ત્યારે પુરાણ
જૂના સોકને તકાળ તે નગરમાંથી દેશરો આપવામાં આ યો હતો (૪૭)

મુદ્ગર્તઘસ્યઽથ રમાસનાયયુગાદિનાયસ્ય વૃથુચ્ચૈત્યે ।

અમણિ નદિર્ગુહમસ્તદાનીમુર્યો ઘ ગુર્યો રચયશ સમૃદિ ॥ ૪૮ ॥

મુદ્ગર્તનો વિષ્ણુ આત્મા એને ગોભારમાન શી આનિયાના બા અને વિશાળ ચૈત્યમા ગુરુએ મોગી પૃથ્વીમા યશની સમૃદ્ધિરૂપ નદી નાગી (આ દી એ ચતુર્થાજી નિરુદ્ધાપના છે અને દીક્ષા અવખે સમવસરભુની રચના કરવામા આવે છે તે એ કે એની સમગ્ર સરા ક્રિયા થાય છે) (૪૮)

મહામહીધે પ્રસરત્યનલ્પે માહ્યજલ્પેઽચિલ્પદિના ચ ।

શ્રીરાગકાના ઘરસૂરિમન્ન પ્રાદા મુદા શ્રાતપગચ્છતાય ॥ ૪૯ ॥

જ્યારે મોગ મોગ મોગસને થઈ રહ્યા હતા અને સર્વ બંદીઓ માજન્ય ધનિ કરના હતા તે વખતે શ્રી તપગચ્છતા આત્માએ શ્રી મુનિશ્રુ ર વાચને હાથી ઉત્તમ સૂરિમન્ન આપ્યો (૪૯)

સદ્વાપિય શ્રીવૃત્તદેવરાજ સદાવદાતૈરવદાત્તીતિ ।

હરકપતો દાનજલ પ્રચયન્ પ્રાટુદ્ધનામો દદશે તદાત્તીમ્ ॥ ૫૦ ॥

તે વખતે નિરંતર શુદ્ધ મયોં મર્યાથી જે સધપતિ દેવરાજ મેડની મીતિ ઉત્તમવગ થયેલી છે તે શેઠ ઉત્તમથી દાનરૂપ વરસા ને વરસાવતો બોમાખના મેડ જેવા દેવાના વાગ્યો (૫૦)

માનિક્યરત્નૈ પ્રચરેચ્ચ ચીરવિમૂર્ષણેયકૃત્તૂર્ણેષ્વ ।

પ્રચપ્રિદે તેન નરેન્દ્રકલ્પા કલ્પાદિવામેન વનોપકૌઘા ॥ ૫૧ ॥

કલ્પશ્રુ જેવા તે ઉત્તમ શ્રેયીએ ઉત્તમ માણિક્ય રત્નોથી અને નિર્ભય આશુરોથી યાચકોના સમૂહને રાજ જેવા બનાવી દીધા (૫૧)

મુષાફલેર્નિર્મેલકાતિકાતાચિરત્નરત્નૈર્વિશદાક્ષતૈશ્વ ।

વર્ષાપવામાસુરસીમરૂપા રિય ધ્રિય સચુતિમિશુકસ્તાન્ ॥ ૫૨ ॥

અત્યંત રૂપ-સૌંદર્યવાળી સ્ત્રીઓએ તેજસ્વાળા મુષાફળોથી નિમળ કક્ષિતરાગી કાતાને યોગ્ય રત્નોથી અને ઉત્તમવગ અક્ષતથી તે ગુરુમહારાજને તે કાગે રવારી દીધા (૫૨)

ગજત્યૂર્જિતઘર્વતુર્યનિકરે દિરૂચક્ષુક્ષિમ્મરિ-

ધ્યાને સદ્વલ્લઘ્વતૌ ચ નિતરા પ્રોત્સર્પતિ રીમુખાન્ ।

હૃદ્યુત્તુન્નરજૈન્નગાયનગણેર્વિસ્માર્યમાણે ચ સદ્-

ગીતે શ્રીમુરયો ધિનેયસહિતા શ્રીધર્મશાલા ચયુ ॥ ૫૩ ॥

ઉગ્ર અને ઉત્તમ વાગ્ધિઓનો સમૂહ ગાથ રચ્યો હતો. સ્ત્રીઓના મુખમાથી શિશુસમૂહના અંતરને પૂરતો ધવનમગનનો ધ્વનિ અવિનિશ્ચિત પ્રસરતો હતો અને હ્રદ તથા તુલ્ય નામના મધ્યેને છતે તેવા ગાયન ગાનારાઓના અમૂલ્ય ઉત્તમ અવનને ગાઈ ને નિસ્તારતા હતા—એ વખતે શ્રી ગુરુમહારાજ પોતાના શિષ્યોને સાથે લઈ ને ધર્મશાળામાં પધાર્યા (૫૩)

પ્રાશ્નત્પશ્નલ્પણિકા મૃદુલસન્નમ્પ્રતિષ્ઠાનિકા,

શ્રીપણ્ડોઝ્જલ્પટ્ટમુત્પલિચયૈશ્વજ્વલમાસજૈ ।

રમ્યશ્રીયુત્તસોમસુ-દરમહાસૂરીશ્વરાણા વ્યઘાન્,

પૂજા શ્રોધિતદેવરાજમહિમા શ્રીદેવરાજસ્તદા ॥ ૫૪ ॥

રહુરજારમાન કક્ષિતાળા, પ્રમળ અને ઉત્તમવગ રૂપરૂં વગેરે વસ્ત્રોથી તે દેવરાજ શેઠ કે જે લક્ષ્મીને લીધે દેવરાજ (છે)ના મહિમાનો આશર કરતો હતો મુદ્ગર્ત સહાય તેના મધુર ગાયનો

પૂર્ણદ્રુપતિમાનના ઘનજનાહ્વાદમરુપપ્રદા,

શ્રીમન્તો મુનિસુદરાદ્યુરચ ક્ષણી વિહાર વ્યધુ ॥ ૫૨ ॥

૫૩ી ગવતી ભરપૂર એના કુવાદીકમ અન્નેલી ધમને તાસ આપતા માટે કેમગીસિદ્ધ જતા પૂનાન્દ્ર સમાન મુખવાળા અને ધગા પેડાને ઉત્તર આપ આપનારા તે મીમાન મુનિસુદરચ એ અમૃત રસને ઝરતી શ્રી ગરુડપતિ (સોમમુદરચરિ)ની આઘાથી શિયોના સમૂહ સાથે ત્યાથી દુર્ગીના ઉપર વિહાર કર્યો અને છુટે છુટે સ્થાનોએ વિહાર કરી ગયા (૫૯)

આવી અદ્ભુત રીતે આ ધમના કર્તા શ્રી મુનિસુદરચરિને આચાર્ય નો અભિષેક થયો એ હમીન વાચતા બુ સાન ૧૫૧ વી ડિપએ છે ગરુડપતિ સોમમુદરચરિનું સ્વર્ગગમન સવત ૧૪૮૯ મા ધનુ એમ ધમસાગર ઉપાખ્યાન પોતાની પાવત્રીમા લખે છે આ વખતે સર્વ આચાર્યોના એક મુનિસુદરચરિ ગરુડના અધિપતિ થયા તેઓનું સ્વર્ગગમન સવત ૧૫ ૩ મા ધનુ તેઓનું જીવન ૬૭ વર્ષનું થયું ત્યાંજ તેમણે કાળ ક્યો તેમા ૬૦ વર્ષ દીક્ષાપત્રીય પાળ્યો ૨૫ વર્ષ આચાર્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ રહ્યા અને ગરુડાધિપતિપણુનો ભાર માત્ર ૪ વર્ષ ૭ વહન કર્યો બેઠે સભવિન છે કે મુન્ની દેહા વગ્યામા તેઓએ ૭ ગરુડની નવન્યા ઉપર ગુરુમહારાજની માનુએ રહીને પૂરતી રીતે ખ્યાન આપ્યું હો

નિદ્રિતા અને યા શક્તિ—આ સુરિમહારાજ અસારાચલ વિદ્યા ધરાવતા હતા તેઓની યા શક્તિ બુ તેજની હતી અને શાસ્ત્રનું વિદ્યાન અદ્ભુત હતું તેઓ એક હજાર અવધાન કરી શકતા હતા છુટી છુટી એક હજાર નામત પર ખ્યાન આપતું અને તેમાંનો કોઈ પણ ભાગ પૂજામા આવે તેને કહી બનાવવો એ જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મના નમન લયોપસમથી પ્રાપ્ત થયેલી અદ્ભુત માદગતિ અને શુદ્ધિમળનો નમૂનો છે આ કાગમા વધારેમા વધારે સો અવધાન કરનારા સામન્યા છે બ્યારે કોઈકોઈ આઠ, દશ કે પદ્મ સુધી અવધાન કરનારા હોય છે, તેઓ તરફ પણ નિહાને અપૂર્વ માનની દૃષ્ટિથી જુએ છે તો આવા હજાર અવધાન કરનારની કેવી અદ્ભુત શક્તિ કહ્યે તે ખ્યાનમા આવી શમ્બુ પણ બહુ મુશ્કેલ છે આગાન મહાનર્ અને મન પર અપૂર્વ કામૂ વગર ના શક્તિ પ્રાપ્ત થવી મત મુશ્કેલ છે તેઓ સહસ્રાવધાની તરીકે ગ્રથોમા પ્રસિદ્ધ થયા છે તેઓનું જ્ઞાન કેમુ અપૂર્વ હતું તેનો ખ્યાન કરવા માટે ખીજ ને હરીકન કનિકાસમા નોધાયેલી છે તેઓને રિંગ દેશના કવિઓએ 'કાની સરસ્વતી નુ િ' આપ્યું હતું અન્ય કેમના નિહાને અપૂર્વ વિદ્યા વગર આનું ઉત્તમ આપે એ અસભવિત છે અને તેમા પણ દક્ષિણના નિહાને બહુ વિચાર રીતે ૭ પંની આપે છે નિગ દેશના કવિઓની પ્રખ્યાતિ બહુ હરિતા વખતથી છે તેઓ એક પ્રમગે કહે છે કે અગ્રે ગીત સરસકરચ પાર્થિવો દાક્ષિણાટ્યા (મોના આગળ ગીત ગવાતા હોય અને જ ને બાનુએ દિનિયુ દેશના કવિઓ મિન્વરી બોનતા હોય વગેરે) આ ઉદાહરિતો અર્થ શુ થાય છે તે રાગર સમજ શમનું નથી પરનું કવિવશક્તિમા અદ્ભુત ચાતુર જ્ઞાનનાને તે પ રી મગે છે એમ માન્ય પડે છે તેઓ મવિવશક્તિમા આપ્યા નિપુણ હતા તે ઉતરાત તક—ન્યાયમા પણ બહુ નિષુપ્ત હતા તેઓને મુશ્કેલમાન બા શાક તરફથી વાદીગોડાના નું મિ મનું હતું વાગ્યોદ્ય મોનાના સમૂહમા તેઓ પતિ હતા એને તેઓ અનેક વાગ્યોને પોતાને કાગે રાખી પરસન કરી શકે એવી શક્તિવાળા હતા એમ આ મિન્વરી અર્થ થાય છે આવી રીતે તેઓની યા શક્તિ કવિવશક્તિ અને તર્કશક્તિ બહુ ખીનેલી હતી એમ જણાય છે

૧ સરસ્વતીનો વર્ગ ધવળ છે પણ શ્રી મુનિસુદરચરિ મહારાજનો વલ કાગો-રતમ હતો તેથી તેઓ સદ્ગાત સરસ્વતી અવતાર રામ વર્ગમા હોય જેવી ઉદાહિ તેમને મળા હતી એવો ૫ રી ગબીર વિશ્વમનો અભિપ્રાય છે

સ્મરણશક્તિ, કૃપાશક્તિ અને ન્યાયશક્તિ Memory, Imagination and Reasoning faculty આ ત્રણ મગજની શક્તિઓ છે અને એ ત્રણે એક જ પુરુષમા બહુ વિસ્તાર થયેલી હોય એવા દાખલા જરૂરને જ જોવામા આવે છે લગભગ ત્રી જોવામા આવતા એક કીએ તો ચારે નળુમાથી એકાદ શક્તિ ઓડીવતી ખીયતી હોય એવા દાખલાઓ તો મને છે, પણ ત્રણેનો એકત્ર યોગ ના અત્ય સ્થાને દેખ છે

અમરકોટ—આ મહાત્મા સુરિમહારાજની અદ્ભુત શક્તિઓ ॥ મગજમા તેમના સમયની નજીકમા થયેના વિભાવો કેવો અભિપ્રાય બતાવી ગયા છે એ જાણુ પ્રાસંગિક થઈ પડશે તેઓના વખતમા જ થયેના શ્રીપ્રતિગ્યોમ નામના મુનિરાજ સોમસૌભાગ્ય કાવ્યના દશમા સ્કંધમા લખે છે કે —

શ્રીસોમસુદરયુગોત્તમસુરિપદે શ્રોમાન્ રરાજ મુનિસુદરસુરિરાજ ।
 શ્રીસુરિમ વ્રતરમ્મરણેઋશિચરિય્યામગદ્ ભુવનવિસ્મયદાનદક્ષા ॥
 શ્રીરોહિણીતિ વિદિને નગર તત્તોતિ પથ્થાદરૂતે ક્ષિત્ત્વમત્તદ્વત્તુરેશ ।
 કરીયજ્ઞા સ્થગયાકરણે નિષેવ, પ્રાગર્ત્વયન્નિજિલનીટૃતિ ચાગ્યમારિમ્ ॥
 પ્રાગેર દેવકુલપાદસ્પત્તને યો, મારેરુપદ્રવદ્લ દલવાચકાર ।
 શ્રીશાંતિગૃહસ્થવનતોડગતતોત્તમાઋભૂપાલમૌલિમણિવૃણ્ણવારવિન્દ ॥
 શ્રીમાનદેવશુચિમાનસમાનતુઙ્ગમુર્યા પ્રમાજિઋગુરુન્ સ્મૃતિમાનવચ ।
 શ્રીશાન્તનામ્યુવ્યવધપ્રવિતાવદાસ્તૈસ્તૈશ્ચમત્કૃતિજર કુમુદાગદાનૈ ॥

“યુગપ્રધાન શ્રી સોમસુદરસુરિની પાદે મુનિસુદરસુરિ વિરાજિત થયા જેઓ ॥ પ્રાચીન સુરિનંદ સ્મરણ કરવાની યમિતિ ત્રણ બુવનને વિ મગજ દાન આપવામા દક્ષ થઈ હતી ત્રી રોહિણી ત્રણમાઈ મગજના ઉપવત્તને જી નાખનાથી (મધ કરનાથી) આશ્ચર્ય પામી તે નગરના રાજાએ પોતે શિશુર કરવાનો ત્યાગ કર્યો અને આખા દેશમા અમારી પ્રતિષ્ઠા ॥ આ સુરિરાજને નમસ્કાર કરતા રાજાઓના મુગ્ધમા રહેના અશ્વિમેથી જેઓના અસલુકમળ ધસાન છે એવા તે આશ્ચર્ય મહારાજને પ્રથમ દેવકુલ પામ્પર નગરમા શાંતિને કરનાર એના શાંતિમર સ્તોત્રથી મહામારીના ઉપવત્તો નાથ કર્યો હતો જૈન શાસનનો અશ્વુ ન કરનાર કમળ જેના ઉત્તરવળ અને અમરકોટ ઉપબલવાર ઉત્તરવળ ચરિત્રથી આ સુરિમહારાજને શ્રી માનવ અને પરિત હયાળા માન્યુમ વગેરે પ્રાભાવિક ગુણોને યાદ દેવરાખ્યા હતા ”

આ દાંચલુ પરથી જણાય છે કે તેઓ અદ્ભુત અમરકોટી તરીકે તે અમરમાં ગણાતા હતા દેવકુલનામ્પમા મહામારીના ઉપવત્ત આવતો હતો ત્યાં જ શાંતિમર સ્તોત્ર (સતિકર) બનાવી તે ઉપવત્ત દર મ્યોં એમ આ મ્પોમ પરથી જણાય છે એ ॥ નિશ્ચ સ્તોત્ર ત્યાર પછી એમનું મધુ લોખંધિય થઈ પડ્યું છે કે નવસ્મરણમાત્રુ તે એક ગજુન છે તેની ચારની ગાથામા સુરિ પોતે શ્રી શાંતિનાથની સ્તુતિ કરતા કહ છે કે —

પથ સુદિદ્ધિસુરગણસદ્ધિઓ સઘસમ સંતિજિજ્ઞાસકો ।

મન્ન વિ કરેડ રત્ન મુનિસુદરસુરિયુગમહિમા ॥

૧ રોહિણી નગર તે હાન આશુ પાસે ગલીના-રોહીના ગામ છે તે સમજુ (૫ શ્રી ગલીર વિગત)

૨ આ દેવકુલપાદ તે રાત્રુ ઉપર પામેનું દેવતાના સમજુ તે આશુ ઉપરનું દેવતાના નહિ અપવા તો રાવમધુ નામનું ગામ છે તે પલુ સહાનિ છે (૫ ત્રી ગલીરવિગત) પ્રથમ આદિતિમાં પ્રભાસપાલ લખ્યું છે તે જ્યારે નથી તેને તો દેવપત્ત કહેનામાં આવું હતું

“ સમ્યક્દૃષ્ટિવાદો દેવસમૂહ સતિત્વ જોવા હે ગતિજિન્યદ્ર ! શ્રી સ્વધનુ રક્ષણુ પ્રા અને માન પશુ રક્ષણુ કરે ! એ વાનિનાથ મહારાજની મુનિગોષ્ઠા સુ રત્નકેરડીઓએ અને આચાર્યોએ સ્તુતિ પ્રી છે અને રિ ન સ્તોત્રકર્તાએ પોતાનું નામ પશુ ઝર્મિત રીતે સચવી દીધું છે

એ જ સ્તોત્રનો ચી મો મોઝો જે છેડેકે ટોર એમ માનવામાં આવે છે તેમાં લખવામાં આ પુ છે કે—

તયગચ્છગયણક્ષિણવરજ્ઞગવરમિરિમોમસુદરગુરુણ ।

સુપસાયલ્લગ્ગપદ્ધરિજ્ઞાસિદ્ધિ મળદ સીલો ।

‘તપશ્ચરૂપ મગનમો સૂર સમાન મુગધાન ત્રી સોમસુ રચુન્ના સુપ્રમો પ્રાપ્ત થયેરી ગણધર વિગ્રાસિદ્ધિને પામેના સિધ્ધ મુનિસુ રસુરિ બહે છે

આ છેના મોઝાનો પાઠ ન થા કરવામાં આવતો નથી મહામારીના ઉપનયનો નાથ કરવા માટે આ સ્તોત્ર મનારી વ્યાધિનો શરૂ કર્યો તેવા જ બનાવ શ્રી માનવરસુરિના વખતમાં પશુ મન્યો હતો અને તેમને વધુશાંતિ બનારી ઉપ નો નાથ મ્યો હતો ત્રી માનુષાચાર્ય તે બક્ષામરતા કર્યાં છે અને તેમણે મોઝાના ઉચ્ચાર સાથે બધ વોરે તોશા હતા એમ કહેવા છે આવા મખતાર કરનારા પૂર્વાચાર્યોને શ્રી મુનિસુદરસુરિએ દરી થા દેરાના હતા એને આ મજાતારો જોડેને તેઓ પશુ સામરતા હતા મનન આ સુરિમહારાજ તેઓની જેવા હતા એવો શ્રી પ્રતિગતોમનો અભિપ્રાય છે

આ સુરિમહારાજના સમન પત્રી સ્વા સો વપ પત્રી પાટ શ્રી દોરવિ વ્યસુરિ થતા તેઓએ અમ્યર ના શાહને જૈનવર્મ સમગ્રમો હતો અને નીર્થ સમધી અને હમ્મો મેળવ્યા હતા આ આચાર્યના જીવનમાનુ ચર્ચિત લખનાર ત્રી દોરસોજ્ઞાન નામના મ માનના કર્યાં પૂર્વાચાર્યોના સમધમાં મેળ લખે છે તેઓ પશુ મુનિસુદરસુરિના નજીના સમનમાં થતા છે તેથી તેઓ મુનિસુદરસુરિ માટે શુ કહે છે તે પશુ જાગૃત પ્રાસન્નિ થઈ પડે

પદ્ધિયાસ્ય મુનિસુદરસુરિશકે, તપ્રાસવા કુચલયવતિષોત્તરે ।

જાત્તૈય વપ્રસુદ્ધ ચરદિન્દુભિમ્બે, પ્રીતિ પરા કપરલિ લાચનયોજનાનામ્ ॥

એ જ મધની દીકા અનુમાર જતા વિમારથી અથ લખવાથી આનો જાન રપટ સમગ્રમે આ મોઝા કહે છે કે આ (સોમસુદરસુરિ)ની પદ્ધતી ઉપ મુનિસુદર નામના સુરિશક (મોટા આચાર્ય) જેઓ કુવલય (પૃથ્વીપત્રી વન-પથે રાત્રિવિગમી કમળ)ને વ્યવન કરવામાં ચતુર થર સનુના ચદ્ર જેવા હતા તેઓ સૂરિની કાંતિથી લોકોની દૃષ્ટિને મધુ આનંદ ઉપમવતા હતા

આ મોઝા કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે, લોકોને બોધિમીઝ દેસવિરનિ સરવિરનિ પ્રમુખનુ કાન આપવા વડે પ્રીને તેઓનો વિકાસ પ્રવામાં આ સુરિમહારાજ ચતુર-દક્ષ હતા

યોગિનીજનિતમાયુષ્મયો, ચેન શાંતિકરસંસ્તરાદિહ ।

વપળાન્તિ તપતુનસયો નીરવાહનિપદ્ધેન પ્રચિરે ॥

શિવપુર નામના નગરમાં નતરીએ ઉત્પન્ન કરેન મહામારી (મગધી)ને જાનકર ઉપન આ નો ત્યારે તે મહાત્માએ સત્તિકર સત્તિજિણમ્ વગેરે શ દોડાગા શાંતિકર સ્તોત્રથી જેમ મેળવો સમદ ગ્રીષ્મ (ઉનાળા) કાળના તપકાને વરમા થી રાખ મે તે પ્રમાણે દૂર મ્યો-મારી હડામો ” આ મોઝા પરથી એટલુ વિશેષ માન્ય પડે છે કે શાંતિપ્ર મોન શિવપુર નગરમાં મનાવવામાં આ પુ હર્તુ (અગાઉ વેદગપતનનું નામ આ પુ છે તેથી શિવપુર નામ જુદુ જન્મ્યું છે) અથવા એક મામનાં બે જુદાં જુદાં નામ હોય એમ સભવે

વાત્સ્યેડિવિ રૂદ્રમોતરતોજય-પુરિયાવમાનાનિ યદમ્મદગ્નમ્ ।
યદ્યોસરં યતુલ્લિકામિનાદ્દત્ત સ્મ યેથેતિ ધિયા તિથિર્ય ॥

"જેમ તારે માર્ગેણ તોષતુ એક દગ્ન કિરજો પાતુ હરે છે, તેમ આ ચરિતના દગ્ન ત્યારે પળ એક દગ્નર અરપાત કરી નખા દગ્ન ઓ તે જુદા ॥ બડાર આચાર મદારાજ એક સોને આડ જાનના વાત્કાનો ના પારખી શકતા દગ્ન " આ સગધમા નીકાદર એક કથાનાં કહું છું એક વખત પાળુ શરેરમા દૂર દેડી વાલીઓ આ જા તેઓ પતારવના વચેરે પતુ કરતા દગ્ન રાત્રતામાં વા રિત્ત ૭ માસ સુધી ચાલે ઓ હરે પોતા ॥ અતઃ આગુર્વ જનારતા સથે મુનિપુત્રને એક મો આડ વાટખાઓના જુવા જુવા અગાજ ગમે તે અનુભવે દુઝામા આવતા હસી જનારી સુદિવસ પ્રજા મરી સર્વ વાગીઓને પરાગ્ન કથા

કલમ્મિ યામ્યા વિદિધિ યેત કાલીમરમ્મતીન્દ બિદ્ધ સુધેમ્મયા ।
રથેરશ્ચીચ્વામિય તપ્પ સજોડતિરિચ્પતે યત્તુનરથ સિન્નમ્ ॥

દક્ષિણ દેશ ॥ પડિતો તરૂથી તેઓશ્રી ૬ કાલી મરમ્મતીનું ચિદ પ્રાપ્ત થયું હતું સખનું તેજ સો હિતર દિશામાં દરિ પામનું દામ છે પતુ અખો પ્રજા ॥ તે દક્ષિણમાં પળ રિતરને દગ્ન, એ મદાઆર્થનું મારતુ થયું છે

આ પ્રમાણે તેઓની નજીબના સખા ॥ વિદાઓ તેઓ માટે મેન મન મરાલના દગ્ન તેઓની શખિ ૧૦ અદ્દનન દગ્ન તે સો તેઓના મથો પમ્મો પતુ જાણવ છે તેઓએ જે જે રિતો લીધા છે તે સગધમા કાર્ત પતુ જાન ॥ હોજ કે જર રજર દિવનથી ઓ ન દગ્નથી તેઓ મેનવા ૭ તેઓનું આભિમ્મ બાગ યતિશિયા અધિમ્મ મદુ સાગી રીતે જનારી આપ છે આવી જાળનમા આવવા આકરે ૬ ગેમા પોતાના જ વચેને િત્ત આપવી જે મન પર અમાધારનું કતુ ઓ માનમિષ મેન પગ જનતુ નથી એ અધિમરો ૨૨૦૨૬ મોક મુરિમ્મરાગલી આભરિમુતિ જનારવા માટે પૂરતો છે

આ મદાતમા આવાર્થે સન ૧૫૦૩ મર્નિં મુ એએ મજ કથો તેરો ૬ પડી મૂજ પાળ પર શ્રી રત્નગેખરમરિ આવ્યા

૧. આ મથમ્નાના વખતમા જે ૧ મથામ્ન ૧ પારતુ કેનુ દગ્ન તે રિત અનુમાન મરતા પડેનાં એમને કથા કથા મથો જનાર્યા છે તે જોઈ લઈએ આ મદાતમાએ થતુ મથો જનારેના દોવા જોઈએ એનું અનેક કારજોથી અનુમાન થાર છે તેઓ મોગી વધ સુધી જીઆ ૭ બાત્કાગથી દક્ષિણ થવા છે રમરજુમકિન ક પતાગકિન અને તર્કગકિન માટે ઉપનામે મેગમ્મા છે અને જે મથો મો છે તેમા તેઓનો જા ॥ ઉતરને કામૂ આસાધાગ્ન માર્ગ પડે છે પતુ ત્યાર પડીના મુસતમાની મગમાં રાજ્ય તરફના જુનમને લીધે અને નોકોની અરન થન ગિથનિને લીધે મદુ મથો નટ્ટાપ મર્ક ગવા અને તેથી પળ વધારે જુવારી દર્લા નજી રસસમા રાજ્યાપથમ તરફ વિમેા અભિચિનિતી મેરદાગ્નિને રીતે થઈ, એ આપમે અને મરોલોની જા રીએ છીએ તેથી આ મથમ્નાના મેના મરોના સખધમા પળ તેમ જ જાનનાનો સંકર છે તપામ કરના જે અવાર્થ નામે મગી રકર્થ છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

૧. તિન્નમતર ગિત્તી—આ મથમાં જોતીશ તીર્થ કરતુ ચરિત અને મુધમોસ્તપીથી મૂળ પાળ ઉપર થયેના અપ્યારોના નામે આપ્યા છે એ મથના તજી મોગા તિન્નમ પાળ ૧૧ હોમ જેમ જાણવ છે પ્રથમ તિન્નમમા ત્રીવીર પરમાત્માનું ચરિત ૭ જીજ તિન્નમમા ત્રીવીશ તીર્થ કથા ॥ ચરિત અને ત્રીજ તિન્નમમા આ રવોર્ના વર્વન આપ્યા છે આ તજી તિન્નમો પતુકા ૫૨મા દાન જેમ કન્પસત્ર પરની સુમોધિકા,

ડીમ વચાપ છે તેમ વાંચવા માટે નિર્માણ કરાઈ હો એમ જાણા છે આ અથ પૈની પ્રથમના મે વિનાગો લખ્ય ૧૫૧ નીચે વિજાગ ગુર્વાવનીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે અને તે મૂળ અથ શ્રી બનારમ પાડ્યાગી તરફથી ઇપાર્કને બહાર પાડે છે તેને અતે તેઓથી નમે છે —

સ્તિત્યોયુગમ્પ્રધાનાત્તરશ્રીમત્તવાગ્નઝાધિરામવૃદ્ધહ્નચક્રપૂજ્યારાધ્યપરમાત્તપરમગુરુશ્રી
દેવસુદર્શનગણરાશિમહિમાર્જનાનુગમિયા તદ્વિવેચ્યોમુનિસુદર્શનિદ્વંધમિવદ્વતીનીચી-
ગુરુપ્રમાનપદ્મહદ્વમયાયા શ્રોમદ્વાપર્ગાચિરાજશ્રોપયુષણાપવચિન્નિન્નિદ્વંધતરક્ષિણવા તુનીયે શ્રી
ગુરુવર્ણનમ્નોત્તસિ ગુર્વાવલીનામ્નિ મહાહૃદેડનમિવચ્છમણના પદ્મપટિ સ્તરજ્ઞા ॥

આ ગુર્વાવલી ૪૫ના ફૂન ૪૮૬ રોકો છે અને ઐતિહાસિક અથ તરીકે તે મુકુ જ ઉપયોગી
અથ છે આ અથ તેઓએ સવન ૧૪૬૬માં પૂર્ણ કર્યો એમ એ જ અથના મના ૪૯૩ પરથી જાણાય
છે આ તે જ સાન હતી કે જે સાનમા તેમને વાચક મારું હતું આ અથમા તેઓ પોતાની જાનને
ગણિ તરીકે ઓળખાવે છે તેઓ એ જ ૪૫ના ૪૨૦મા શ્લોકમા પોતાની જાનને ઉપાધ્યાય તરીકે
ઓળખાવે છે અને અતે ગણિ લખે છે તેનું મારા ગણિપ ઉપાધ્યાય ૫ થી મોટું હોવાનું હેઈ ગઈ
આથી કાઈ પણ પ્રમારનો વિગ્રાધ આવતો નથી ગણિ અને વાચક એ ધર્મવાચક હો એ અનુમાન
પ્રથમાવૃત્તિના ઉપોદ્ધવાનમા નમ્યું હતું તે અવસ્થાતરિક છે કાળુ કે સપ્ત ૧૫ પ્રમારને તે બ ને અપદ્ધરિતે
હુગી જુગી ૫ નીચે છે શ્રીસિમસુદર્શર મહારાજ આ વખતે મૂળપાત્ર ઉર હતો છતાં શ્રી મુનિસુ
મહારાજ શ્રીદેવસુદર્શર માટે અતિ માનના યત્નેમા લખવા ઉપરાત પોતાની જાનને તેના વિનેર (ચિ ૪)
તરીકે જાણાવે છે તેથી આ ઉપોદ્ધવાનમા ઉપર જા ૫૫ તેમ મુનિસુદર્ મહારાજના દીનાયુદ્ધેવસુદર્શર
દોષ એમ અનુમાન કરવા તરફ દોરાર જવાય છે આ ગુર્વાવલી અથમા તેઓનો ભાગ પરનો મનુ
જા ઉત્તમ પ્રમારનો જોવામા આવે છે અને ડોહો પણ વાગવાર બ નાના જા ૫૫ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી
આ અથ બા. ઉપયોગી છે અને વિક્રમની ૫૬૨થી સગીમા તત્ત્વજ્ઞ અને જૈન સમાજનું શ્રુ બધારનું
હતું તે વિષય પર સારા પ્રમાર પા છે જે આપને આશ્ચર્ય ઉપર લેઈશ

૨ ઉપદેશગાનના—આ અથ મ્હં સાનમા બનાવવામા આપો તે માનુષ પડતું નથી આ
અથમ ઉપદેશનું તત્ત્વજ્ઞાન આપનામા આનુ છે તેમા ઉદ્દેશ આપવાનો વિધિ ઉપદેશને મદદ કરવાને
યોગ્ય તથા અયોગ્ય પુરોગા તદ્દા મોહિન વિષ્ણુવિષ્ણુના પુત્રના લખક કેનામ પુત્રો ધર્મ સાધી
શક્તા નથી કેનામ પાગી શક્તા નથી તેનું સ્વરૂપ ધર્મેષિદેશની જટિથી થના મો ઉપદેશને અયોગ્ય
પુત્રોની સર્ગ જોગ વગેરે સાથે દાર્ણનિ યોજના ઉપદેશ આપનાર યોગ્ય—અયોગ્ય મુખ્ય મગ્ધ ગુરુ અને
નારમ મનેની યોગ્યતાનું સ્વરૂપ વોગે વોરે અને પ્રમારના વિરોધ પર વિવેચન કરામા આ પુ છે
આ અથની યોજના બહુ ઉત્તમ ॥ અને તેમા પાડેલા તરો આ માને સાતિ આપે છે અધ્યાત્મ
કષ્ટમ અથની ભાગ કરતા આ અથની ભાગ તદ્દા જુ ૧ પ્રકારની છે એમાં દેવ વિષય પર બ
દૃષ્ટાંતો મૂકા છે અને ઉપદેશની એમની એક દબીમ અનેક આમારમા કરી છે તોતા અને વક્તા
બનેએ આ અથ મન કરીને વાંચવા જેવો છે અધ્યાત્મ પુ મ જાગે ગભીર ભાગમા અને ઉચ્ચ
હતિમા લખાવેનો છે ત્યારે આ અથ આન મરિક ભાગમા અને નવકાલ જટિથી લખારનો છે ધમ અને
તેના અધિમરી કોલ—એ આ પુસ્તકમા બા વિસ્તારથી ગતા પુ છે બા. ઉપયોગી વિષયોનો અત્ર
સમાવેશ થાય છે આ અથ પર વિસ્તારથી નીકા પ ૫ મુનિસુદર્શર મહારાજે પોતે જ રચી છે આ
અથનો શ આતનો બાગ શ્રી જૈન વિદ્યાપ્રસાદ મુખ્યથી પાસે છે

૩ અધ્યાત્મકષ્ટમ—આ અથ

સાનમા બનાવો તે મ્હં ગાનુ

પ્રસંગે પ્રસંગે અનુભવના ઉદ્ગારણે તેના નેત્રો મના ના હોય એમ જણાય છે આ પ્રયત્નની બાબા અતિ ઉત્તમ હ અને અસર દરે તેની અને વિસ્મરણના બા સાતી પણ ઉપયોગી અને વાંચીને વિવાદ તેને મદદનામ રૂપારી છે આ પ્રયત્નના સમયમાં ઉપોદ્ધાતામાં અગાઉ વિવેચન થઈ ગયું છે તેથી અત્ર વિશેષ લખવાની આવશ્યકતા નથી

૪ સ્તોત્રરત્નકોશ—આમાં અને સ્તોત્રો મુનિમહારાજના મનાવેના ૩ એમાંના મનામ સ્તોત્રો પ્રગટ થયા છે આ પ્રથમ હતું મારા જ્ઞેતામાં આ થોડી તેથી તે પર વિશેષ વિવેચન કરી શકાય તેવી સ્થિતિ નથી પણ સરિમહારાજનો સરકૃત ભાગ પરનો કાથૂ જેના સ્તોત્રો કાવ્યમહત્તિનો નમૂનો હશે એમ અનુમાન થાય છે

૫. મિત્રચતુષ્ક કથા—આમાં ચાર વિભાગો મ્યા છે એ પ્રથમ નાનો પણ ઉપદેશ છે અને લભ્ય છે એના સમયમાં વિશેષ દર્શકત હવે પછી તે પ્રથમ મેળવીને બહાર પાડના કૃત્રિ છે

૬ શાંતિમસ્તોત્ર—શિવસુર-રૂકણપદ્મના મદદનામીનો ઉપદ્રવ થતા થી સધના આમદ્યથી આ પવિત્ર સ્તોત્ર બનાવી સધામાંથી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો મહેવાય છે આ સ્તોત્ર નાન તેર અથવા ચૌ. ગાથાનું છે, પણ જૈન ગર્ભને તે એટલું બહુ ગ્રિય થઈ પામ્યું છે કે તેને દરેક પ્રસંગે ગણનાનાં સ્તોત્રોમાં માખન કર્યું છે આ શાંતિમસ્તોત્રમાં કાવ્યમહત્તિ ઉપરાંત મન્યમહત્તિ પણ છે અદ્વારના સંયોગોમાં થમ ર રહેલા ૩ એમ હવે પછિમ તરફના સોફા પણ માનના લાગ્યા છે આના અક્ષરસંયોગો વડે શાસનના અભિગતા દેવ-દેવીઓની સ્તુતિ, આનાહન, નામસ્મરણ વગેરેનો આ સ્તોત્રમાં સમાવેશ કર્યો છે

૭ પાશ્વિક સિત્તરી—આ નાનું પ્રસ્થુ છે તેની બાહ્ય લક્ષણ પ્રમાણ છે તેમાં પાશ્વિક પર્વ (૫૫૫) ને વર્ણવેને દિવસ કરતું જોઈએ તેનો નિશ્ચય બતાવે છે પ્રથમ વિધિવાદનો છે આ પ્રથમ પણ મારા જ્ઞેતામાં આ થોડી નથી, પરંતુ લભ્ય છે

૮ અશુદ્ધિસિત્તરી—ઉપરના જેવો જ આ પણ નાનો પ્રકરણપ્રથમ છે તેમાં ઉત્તેરાશુન, પ્રમાણશુન અને આત્માશુન સમયની નિવાર બતાવવામાં આ થોડી છે

૯ નમસ્પતિસિત્તરી—આ પણ નાનું પ્રકરણ છે એમાં વિષય શો છે તેની ખબર નથી, પરંતુ પ્રત્યેક ને આધારણ વનસ્પતિના લક્ષણ અને તેના જોડે વગેરેનું સ્વરૂપ દેવાનું સભવ છે

૧૦ તપાગચ્છેદનકી—શુભાંત્રી ઉપરાંત તેઓએ તપાગચ્છેદન ૫૧૧ની જુદી પણ બનાવી છે, જે મળી શકે છે

૧૧ શાત્રુમનાસ—સાધિરાજ સાતરસ પર આ રાસ શુભરાત્રી ભાગમાં રચ્યો છે જૂની શુભરાત્રી ભાગમાં તે નમૂનો છે

હાલમાં વિશેષ તપાસ કરતા જણાયું છે કે સર્વ પ્રથમ પૈકી પાશ્વિક મિત્તરી અશુદ્ધિસિત્તરી અને વનસ્પતિસિત્તરી એ ત્રણે મેળો શ્રી મુનિસુદરસરિ મહારાજના મનાવેના નથી, પણ શ્રી મુનિસુદરસરિના મનાવેના છે એ અશુદ્ધિસિત્તરી તો જોઈ ૩ અને તે શ્રી મુનિસુદરસરિની બનાવેની છે બીજા પ્રથમ મારે હતું સપૂગ તપાસ થઈ શકી નથી, પણ મુદ્ધા સંબંધિત છે કે તે પ્રથમ શ્રી મુનિસુદરસરિ મહારાજના બનાવેના નહિ હોય આ સમયની વિદ્યા મુદ્ધા દર્શાવત વખતે મોકનથી તે હવે પછી બહાર પાડવામાં આવશે આ ઉપરાંત તેઓએ (૧૨) ત્રિવિદ્યોદિ (૧૩) જ્ઞાનદ્વરિત્ર (૧૪) ચતુર્વિંશતિ ગિરનારોત્ર અને (૧૫) રીમધસ્તુતિ મનાવેના હશે એમ કોન્સર સ હેડ પુ ૬ ૫ ૨૧૧ થી જાણ્યું છે આ સમયમાં હતું વિશેષ તપાસ કરવાની છે

આવી ગીતે શ્રી મુનિશુદ્ધસૂરિ મહારાજે અનેક મંત્રો તાન્યા છે તેમાંની ૮૨ નાંયા તે લખ્ય છે એ મંત્રો પણ આ વિભાગમાંથી મળતા અને અદ્ભુત સમિતો ખ્યાન આપના માટે યુક્તા છે આ સૂરિમહારાજના સંપત્તિ અદ્વિતીયી આવી દર્શન મેળવી વક્તા છે એમ જ એના અભિપ્રાય અધ્યાત્મીને લીધે આવી અભવની માનના સાક્ષર અને આત્મગાત્રીની હરીત ઉપર આધાર રાખવો પડે છે પણ એ અધર્મના માટે આવી પણ હરીત નાપત થાય કે એવું જોઈ ઇતિહાસમાં મળે માટે અભવ છે

★

સમાજવ્યવસ્થા—૬૯ શ્રી મુનિશુદ્ધસૂરિ મહારાજના વખતમાં જોઈ સમાજનું બંધન કેવા નકારનું હતું એ દર્શન મળવામાં આવે તો મથ સમજવામાં નહીં ઉપયોગી થાય કાળ કે મંત્રો હમેશા આનું જમાનાની લવાવાના દોર છે આ સંપત્તિ સીધો પુણ્યો મથમાંથી મળી શકે તેમ નથી પણ સૂરિમહારાજે આ અધ્યાત્મ પુનઃ મથના જે વિશાળો પાડતા કે તે પરથી કેટલુંક અજ્ઞતાનું પડે છે આધ્યાત્મિક જીવન સંપત્તિ લેકોની સ્થિતિ નુ મદ પડી ગઈ દોર એમ લાગતું નથી કારણ કે જો એ વિષય પર લેકોની જિજ્ઞાસુતા ઊઠી ગઈ હોય તો તે વિષયો ૮૫૨ જ બહુ થાય નહિ છતાં એટલું તો જાણ છે કે આધ્યાત્મિક વિષય તર લેકોની બહુ ટુચિ નહિ હોય જનસીમે આ સંપત્તિ સાક્ષી આપે તેવા પંચમા સૈકાના બીજા મથો નથી તેથી આ સંપત્તિ વિશેષ કંઈ માનું નથી પણ મતિશિક્ષા અધિકાર જે શરૂ થોમાં લખાયો છે તે મતાવે છે કે આધ્યાત્મિક જીવન નુ ઉચ્ચતર સ્થિતિ તો ભોગવતું નહિ જ દોર આત્મગાત્રીની હરીત પણ આ માનના સાક્ષી આપે છે હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ આ સમયમાં બહુ જ અસ્વસ્થિત હતી તત્કાલ વચનુ રાજ્ય ચાલતું હતું વેળા વખત પડેલા જ અગ્રા ઉદીન ખૂની જેવા ખીચી વચના પાછાહોલોએ કોળો કેર વર્ત્યા હતા અને લેકોના જનમાનની સનામની મિનકુચ નહોતી ગત્યકાન્તિ પણ વાર નાર થતા કરતી હતી અને મદમુ ગાંડા જેવા રાજાઓ રાજ્ય પર આવી ગયા હતા અને રાજાની ફેરવી ગયા હતા

સાધુસ્થિતિ—આવા રાજ્યકાન્તિના સમયમાં જોઈ કોમના સંપત્તિ અને મુનિ મહારાજઓના સંપત્તિમાં મી સ્થિતિ હતી તે પણ અત્યંત જાણના લાગે છે મળના ભેગા અગિયારમાં અને બારમાં સંપત્તિમાં શરૂ થતા તે આ સંપત્તિમાં પૂણ્ય જોશમાં પ્રવરતા હતા એમ સોમસૌભાગ કાલ્ય પરથી જાણ છે છતાં સમના મીજ મનોમાં કદ છે “ વિશ્વપ્રસિદ્ધ એવો તે સૂરિ પદ્મ (સોમશુદ્ધસૂરિ) જ્યારે આમણમાં વૃદ્ધિ મળે ત્યારે તારાઓની પેઠે વિશ્વ મનારા બીજા સૂરિશ્રેય તેમ જાણના સાથે અધ્યાત્મિક પુ તપમંડુ મધારણ ૧ ઉત્તમ હતું એમ માનના અને કારણ છે અને તેની સામીતિએ બ મથો છે જે પર નીચે મિતેલ થને અધર્મના તેમ જ લેકોના મે વખતના ૩૦ તરફ પૂન્યજાવ અપૂર્વ હતો, એ સોમસૌભાગ મથ પરથી અને અધ્યાત્મ પુ મના મુગુદિ અધિકારથી જાણ કે પ્રથમ મથ વર્તમાન સ્થિતિ ચીનર છે જ્યારે બીજો ૪૫ ભાગના-100 ચીનર છે અને ભાગના હમેશા વ્યવહાર હતી અદ્વિતીય જ માની સમય કે તપમંડુની મૂળ પાખા આગળ ઉપર જે સડો પેડો તે શ્રી મુનિશુદ્ધસૂરિના વખતમાં નહોતો એમ માની વખત છે કારણ કે અપૂર્વ ત્યાગ-પૈરામ વગર અધ્યાત્મ મુગુદિ ભાગ ૮ માંથી નીમળી અમલકિંદ છે આ સ્થિતિ શ્રી હીરવિજયસૂરિ મુધી જાણકારી હતી એમ અનુમાન થાય છે શ્રી સંવરિજ્ય પંચાગને કિરાઉદ્ધર કરાવો નસગ આનો તે બ જાણકાર અને મથના મથ પછી જ દોરુ જોઈ એ એમ તો ઇતિહાસથી પણ જાણ છે પણ વૈકલ્યકાર વગેરે જાણવાશે માટે સૂરિશ્રેય

ધિકારમાં જે વિસ્તારથી વિચારો જાણના

છે તે પગથી એમ લાગે છે કે ગયાગી ધીમી સમ્યાન ચલાતી રિત્તે અનુભવ મનનાશક્તિ ધરાવતી
મરિ લેઈ શક્યા હતા સાધુનના સ્વપ્ન ગીત્યા પ્રકારો દત્તો, મરુતુ કે, તે જ કા પા પાંચમા સળના
૭૮ મોકમા જગારે છે તે પ્રમાણે શ્રી દેવમુદ્ગમ્નિએ પોતાના પદ્મિય તરીકે મનમા નિર્મુખ કરેલા
શ્રીમોમમુદ્ગમરિ શ્રીમાત્માગરમરિ પામે અમાસ મરસ મોમ સા દત્તો આ પ્રમાણે બાહુ દાનમા મ
અ પ રથે લેતામા આવે છે અંતે ખામ મરીતે પ્રિય ગિ રને બીજાને મોપતામા મુ મપ જ મરનુમ્ન
ધર્મ શકે છે એ નર રદિટીયી વિચારી શકાય તેજુ છે માધુઓમા મપ જુ નાગે દત્તો એ કારજુમા
અન જે દેતુ મતા રો ૬ તે સામાન્ય છે મરુતુ કે શ્રીગાનસાગરમરિ શ્રીમિનુદરમગિના જ સિય દત્તો
તેથી તેઓ તેમની આત્મામા મોય એમા મુ રાધ જેનુ નથી, જના માધુઓમા મપ દોરાના ધગુ
કારો છે તમામ સાધુઓ પોતાના ગ્વજા રાગના દુમ્મને માતા દત્તો ત નુનાર નર્ન કરતા દત્તો,
મળ શયતોમગતો દત્તો સના કમુન કરાવતી યમિસાગે દત્તો અને પ્રભમતામ રાત્વના નિયમ
પ્રમાણે અમુક વર્ષ રાગ બનાતો નરિ જુ સવની સમતિથી આજીવન પ્રેમી દ નીમાતો જે દુમેગા
મુ વરહારમગ રાની અને ન નુન યમિપ્રભાવતો જેડી પમદ મરમા આતો આથી તે
સર્વ ઉપર પોતાનો અમુક રાગી રામ્તો મરને ડુન રાગી રામ્તો અને તેની આજા પૂર્મ રીતે
મનાતી હતી સપ મરુતુ રમેતા આ મુખ્ય મર ૩ છે તપમગમા તે મરવત પ્રમાણમા નિનાનો
અને સાધુઓ બ દત્તો એમ પુર્વાનીના ડહા પગીસ મોકો પ થી જગાય છે મરુની સ્થિતિ કેવી
હતી તે લખના શ્રી મુનિમુદ્ગમ્નિ મ્હ છે કે —

ગમે મરત્યગ્ર ન લેય દુર્મદ્વા, ન દિ પ્રમત્તા ન જહા ન શોષિણા ।

વિદ્વદ્ભૂમિ વિલ સોપચીતિ યા વદાપિ કિં જાચમણાતપિ જ્વલિત્ ॥

‘આ મરુમા અભિમાની પ્રમાદી મૂર્ખ અંતે પાપ સેવનારા થતા નથી શુ નિરૂપ્તિ કાચને
ઉપા કર’ આ ઉપરાંત ગ્વજા કેરા નિનાનો હતા તે ઉપર મુ તેમ, ડહા પગીસ મોકો જોવાથી
સમગ્રજી આરી જ દહીકત પ્રતિગમોમમોમમોમામ માનના સમા સળના કપમા મોકમા કહે છે —

શ્રીસોમાદિમલુન્દરસ્ય સુગુતે શ્રીમવ્ગમે સદ્ગુણે,
મોદદ્વોદ્વવાપ્રથા ૧ દિ મનાક્ નવ પ્રમાદ્ગુલ્મ ।
તો ગાતાધ્વનૃતસ્ય તસ્ય વિક્ષયા નામાપિ ૧ મૂયતે,
રાગવ પ્રાગ્યમપુસરં વિજયતે ધીધમમૂમીશિતુ ॥

“શ્રી સોમમુદ્ગમરિના શ્રીમાન મદ્ગુા મરુમા મોદ અને મોદની કથા ૧ હતી, પ્રમાદ તથા
ગા જરા પજુ ન હતા અસત્યની વાત જ ન હતી અને વિશ્વાતુ તો નામ જ સભાગુતું નહોતું તેમા
તો કેવળ ધર્મરાજનુ અનુપમ મોદુ નિગાગ રાગ્ય વિજયત વર્તતું હતું ”

આન આન અને રિત્તે પ્રથમજે મૂક્યા છે, તેમા સર્વ અનિશ્ચયોમિતિ હોય તોપજુ સામગી
રીતે જૈન ગૃદસ્થાની અને સાધુનર્મની ગિયતિ સતોષકાર હતી એમ જણાય છે નારકો પજુ ગુન તરફ દ
ભક્તિવાગા હશે એમ જણાય છે કુચુરાજ દેવગજ નિદાગ, મરુદ્, નીમ વચેર શ્રેયીઓએ ગુની
જ રામ્તોમા ગુતિ કરી પોતાની નુના બનારી છે અને અપૂર્વ મોદોસસ્થી સરિપ રીની ત્રિતિ કરારી
છે તે ચારિત્રમર્મ તરફ અને ગુન તરફ નોકોનો દ અનુરાગ બતાવે છે ગ્વજપતિ અથવા મરુાચારની
આજા સર્વ જુમાનથી ડાવના દત્તો એમ પજુ અનેક રીતે નિર્ણીત થાય છે સાધુઓમા વિદાર કરવાની
જુ દેવ હતી અને નીમોમમુદ્ગમરિ જેવા આચાર્ય પજુ એમ આનકે રહતા નહોતા એમ મોમસોભાવ

કાન્ય વાતા વાગવાર જણાય છે આથી આજેના સંધ્યા પોતાના અમુ- નામ એમ બુ એમ
રહેતુ હશે એમ પણ જણાય છે આચાર્યની અમુ- નામના પાટ (સુખ્ય સ્થાન-ટેમ્પોટર્સ) હતા અને
તેની નજીકના જ માચાસ રહે એવી યોજના જણાતી નથી શ્રી સુવૃદ્ધ ત્રિરિંગની યાત્રાનો મહિમા
તે મજામાં જવા-આવવાના સાધનો મુ- અપ મોઢા તથા જોખનવાળાં લંબા ઝતા બુ હતા એમ
નજી વખત બુ આડબરથી ની જોના સધના વર્ગુન પરથી જણાય છે અવારનવાર જૈન કોમને રા ય
કર્તાઓ તરફથી મુ- મજાની લંબી એમ ગુજરાત જોડે અહમ શાહ પા શાહ તેના સધના સંધ્યા
મરી આપેની સગરડ ઉપરની અનુમાન થાય છે (સમ આડ મનો- ત્રીશ)

આરિ- અરનોકના-જેમ જેમ વસાઈ શારિત્રી વિચાર કરીને તે અમના ધર્મને નાચવામાં
આવે તેમ તેમ તે વખતના જૈન સમાજનું નવારુ સાગી રીતે સમજી લેવા તેમ છે એતિકાસિમ
પર્વાનોવનાથી બુ લાભ થાય છે અસાઈ ગરુના બે- સાનુર્ગનો પરપરનો અસતોવાગો સમય
અને આરકા તરફથી તે સમયમાં આપવામાં આવતુ ઉત્તેજન અન્યત ખેલપ ■ શ્રીમુનિસુ રસારિ
જેવા અસાધારણ વિચારામ ધરાવનારા એકા- બે મજામાંની આ જાજમા બુ જ જગર છે તે સમય
તો વખસાધના અને શાસનઅભિદ્ધિ માટે મુ- પ્રતિકૂળ હતા અસા- તો યોગ રીતે પ્રનામ કરવામાં
આવે અને તેના પર યોગ અ થ રહે તો થોડા વખતમાં શાસનના પકા વાગે એવુ છે શાની ચાનુ
સ્થિતિથી ધરૂંવાર ઉમંગવાળા ઉસાહી પ્રાણીઓ પણ પાછા હળી જાય છે તેમ વખતના અન્યવરિધન રીતે
મનમાં આવે તેમ લખે ■ જોનાના મનમાં આવે તેમ જોરે છે અને વર્તન સ્વેચ્છા પ્રમાણે ચલાવાય
છે કોઈ પૂજાર નથી શાસનની વાસ્તવિક વાગ્યો કોઈને રહી નથી અને કોઈમાં હોય તો બુવા
અગાનીએતુ જોર હોનાથી પ્રસસ નકોમો જાય ■ આવારનાર શાસનની ઉત્તિ મનાના પ્રસાસો થાય
છે, પણ સપ તેમ જ પૂરતી સમજને અભાવે એમનીમના મોર્નોની અસર ઓડી થાય છે

ઉપશોકોની મિલિ-ઉપશોક આપનાર વર્ગની મિલિ તે વખતમાં ૧૦ જોયા પ્રમાણની હતી
અને તે માનસિ- તેમ જ નૈતિ- વિદ્યામાં વ્યવહારુ રૂપમાં મુખ્યની હતી ઉપે- વગ આખી પ્રજા પર
અન્ય- જેવી અસર મરી શકે છે શાસનની ઉત્તિ કે અવનતિનો આધાર આ વર્ગ ઉપર જ રહ્યો છે
ગરુધિપતિઓ કેગ કાગળા સપૂર્ણ જણુધાર હતા અને નવીન સંપો- ડોના થના માન્યમર્ગોમાં
લીને યોગ્ય ફેરફારો દાખન કરવામાં ધમના દરમાનુ વાસ્તવિમ્બર્ણ સમજતા હતા હાનની જેમ નિર્નાયક
મહાજ નોટાનુ તે વખતની સાધુની સમ્યાબુ મોગી હતી તેમ જ તેમાં યોગ્ય જીવો પગ નિ- હતા
તેથી શીસોમસુદસુરિએ પોતાની હયાતીમાં પાચ મહાત્માઓને સુરિપ વી આપી હતી પણ તે સર્વ એક
ગરુધિપતિની આગમાં જ વર્ગનારા હતા આવા વિભાજન કાગળા ધર્મ જગવાઈ રહ્યો તે આરા મહાત્મા
ઓની વિશાળ દીર્ઘદષ્ટિને જ આભારી છે નહિ તો તે સમય પહેલાં અને પડી એમદર ચારમે વરસ
હિંદુસ્તાન માટે એવા વિપરીત ગયા છે કે ધર્મ ગમ્મો મુજાની નાસ ધર્મ જાય તે વખતમાં આદ્યર્ગની
સ્થિતિ પગ મુ- સારી હશે એમ સુરિપનીની પ્રતિગ નિર્ભયેસોની પ્રતિગ અને ચધરાનાના મળેઅવો
જનાવે છે આપિક સ્થિતિ ધણી સારી ન હોય તો આરા અ ગુત મહોત્તમને ધર્મ રોકે નહિ એ- એક
આરા શાસનના પ્રમાણ જેવા થયા છે તે શ્રીસુનિમુદસુરિ મહારાજો મુર્વાવતિમાં કુગેના હેમમની અને
લખના પુન નાથા શાહના વખત પરથી જણાય છે આ આરકો નચળ નિસમ જેવા સાવધ કિનાના
સમયમાં આરબથી ડરીને તે નહિ કરવામાં અને મુજોને ટેમ આપનારા હતા આવા આદ્યરો ઉપન
થાય ત્યારે શાસન ટકી રહે એમાં કોઈ નવાઈ જેવુ નથી ગામન મર્મ કરવામાં સ્વાર્થભોગ બુ આપવો
પડે છે અને વિક્રદ દીકાઓ સહન કરવી પડે છે

આમિ- ઉત્તિના દેન અર્ગે કામ

મનાતા સદન ૨૭ છે કારણ કે તેમનો હતુ મંદિર માનવનિર્મિત મેળવવાનો હતો નથી સપ્તર્ષીમાં આ મનવમા મહાન પરી રાખેલો અને મનામીએ દત્તા એમ સુવર્ણની ૪૮૭૭ પછીના છ મોકથી જન્માવ છે દિસાપ્રિયના સાગ્રામાં ફોલી એમ એ જ મોકેલો મનારે છે પ્રાચીનનો શાસ્ત્રાભ્યાસ નુ ધાર એમ પ્રથમ પત્રથી જન્માતું નથી, પણ તે મનવમા શ્રેનાઆ સ્વાગ દર્શી એમ તેા ઉપમરનામરમા આપેલા મનુ મના ના લાગેલો પત્રથી જન્માવ છે સાપ્તર્ષીમાં કમ્બનકામિનીનો ત્યાગ તેા પ્રથમ પદે દેહો નેહીએ મૂળ પામ્યા જ્યારથી પરિવ્રજનો મનુષ્યના રાખ ન થયો ત્યારથી તેઓ મનુ એાધુ થયું એમ આપને જાણીએ ત્રીએ પરિવ્રજતાગ્રામ સા પદમા શ્રીમુનિમુદ્રચુદિ ચનિ દિયાના ૨૪ થી ૨૮ પુષીના પાચ મોકેલો ને દિસાગ નાવે છે તે દિયાગે મપૂર્ણ રીતે જન્માવે છે કે તે વખતના મુલિઆમાં પરિવ્રજો સજાર વિવ્રજ્ય જાનો તેઓ જામ, યોગ કે ઝા પામે પુરનમ કે ઉપરિ ઉપાસવાની પણ ના પાડે છે અને તેમ કમનારને આ ન બને જામ કે મે પ્રોત્તરનાર લઈ બાર ઉરાગી ગતો આપો પ મે ગેમ જન્માવે છે તેથી થાના મનવમાં તેા સરાવ ન રહેતો થી ધર્મી નામે ઉપરજાના આમરમા નુ રમિદ રાખસા ના પા ક અને તેના ઉપર મૂર્ખ રાખતી મેને જ તેઓ પરિવ્રજ કદુ છે આ સર્વ વિસ્તારથી વાચના નોત્સ જન્માવ છે કે તેઓ પરિવ્રજની નાતમા નિર્મિત દના અને જેવા નાક નેર તેઓ જ તેો અનુમરનાર રમ્ નાવ તેથી સાપ્તર્ષીમાં પરિવ્રજનો પ્રવેશ થી દીરિજ્યચુદિ પડી જ થયો એમ જન્માવ છે આના કારણથી થીમર થયોવિજ્યથ ઉપાધ્યાયના સમરમા અરિજ્ય પન્થામો કિષાઉદાર કરા પ મે હનો કિષાઉદાર મરતી વખતે અનેક જાનતેના સુનારા કરનામાં આના દના પ મુખ્ય રે કરી મય અને કામિની ના ત્યાગ તેા દુપલે કરવામાં આવેો હતો આ કિષાઉદારના પ્રકરો કરીસાર ન આરે તે મટિ આ મુત આનગા રાખી શ્રાધાએ શિયિનપગુને ઉત્તેજન આપના નુ વિચાર કરવો યોગ છે

વાચન રિતેક—અન ઉપોદ્ધાન પૂર્વ થાર છે શાંતિથી પરિપૂર્ણ અને શાંતિ આપનાર પ્રથમ પ્રવેશ કરવાનો છે તે એ સામાન્ય વાળના પ્રથમ તરીકે ઉપર ઉપરથી વાચનાનો નથી એની હકીકત વાચી, સમજ, મગજમાં ઉનારવાની છે અને તેનું મનન અને નિષ્ક્રિયાન કરી આત્માને અધ્યાત્મપ કરવાનો છે આ પ્રમાણે થાર ત્યારે જ આ પ્રથમ વાચનાથી થનાગ લાભ પ્રાપ્ત થાય માત્ર એક નવીન પ્રથમ તરીકે તેમા શુ રખ્યું છે તે ઉપર ઉપરની નેહી જતુ એથી નુકસાન નથી પણ વારનરિક લાભ પણ નથી આવી જાના વાચનો જોખ દાન વવતો જ્વર છે તેની સામે વોરે નેવા ની જગર છે, તેથી અત્ર આપની યાચના કરવી પ્રાસંગિક મનુષ્યમાં આવી છે ઉપોદ્ધાન માથે આમુખનાં શાતરસની રસસિદ્ધિ લખવાનો વિચાર હતો અને તેા જ હેતુથી તે નિમનુ રિવેચન મગનાચરણુનાથી દૂર રાખ્યું હતું કાણુ કે વિાવ તદન પારિભાષિત હોવાથી સાહિત્યના સોખીન અને તેના અગ્યારીતે જ આદ આપે તેવો એ રિાવ છે પણ આ કાવ જેવા ઉપમાં નેહીએ તેા ઉપમા અનેક વ્યવમાથેને લીધે તેનાર થઈ શક્ય નથી તેથી અન ક્યું નથી આધ્યાત્મિક શાંતિનો પ્રગાર થઈ જાન વિશુદ્ધતર અને ઉત્તમ ગતાવવાની પ્રવૃત્તિ છપાથી પ્રથમેખન અને તરિવેચન થાય છે અને તે છપા પાર પો એવી અરા અત કરણથી પ્રાર્થના છે તથાસ્તુ

વિષયસંક્ષેપ

(૧) લોક તથા વિવેચનની વિસ્તારથી અનુક્રમણિકા

ઉપોદ્ધાત—પીરિકા—ચાતરસનુ રસાધિરાજ્ય તેમ હોવાના નયુ કારણો મગ્ગ વિદ્ય પ્રયોજન, સખધ અને અગિમરી આ ઉપદેશનુ કારણ શુ છે તેનો નિર્ણય જ્ઞાનગ્ગ લાવનાનુ માહત્ત્ય આ પ્રથમા કહેવાના સોળ અધિકાર પૃષ્ઠ ૧ થી ૧૦

પ્રથમ અધિકાર—અમતા—લાવના નિરતર લાવના માટે મનને ઉદ્દેશ અનાદિ અભ્યાસથી વિલાય દશા ને પગલપગ ધીરુષ્મ અને સમતાના સુખની સરખામણી માન્યતાના સુખો અને યતિના સુખોની સરખામણી ભનુદરિના તે પર વિચારો લગુમાન સમતાપૂરક મૈત્રી રાખવાથી થતો આનંદ ખરેખરા યોગીનુ સ્વપ શ્રી આનંદનજીના તે પર વિચારો સમતાનુ પ્રથમ અગ—ચાગ લાવના મૈત્રી પ્રયોગ કહ્યો અને માધ્યસ્થ લાવનાનુ વિસ્તારથી સ્વપ વિવેચન અને તે પર અન્ય વિદ્વાનોના વિચારની અવતરણા સમતાનુ છીનુ અગ—છદિયોના વિષયો પર સખખાવ રાખવો સમતા નાંખ કરવાનુ નીજી અગ—આત્મસ્વરૂપની વિચારણા આ વિદ્યમા જીવની મે રકારી પારખના શુખ્તવતથી અને પોતાની નિંદાથી રાજ થાય તે જ્ઞાની કૃષ્ણનુ તે પર દહાન વસ્તુન પોતાના કોણ છે અને પારકા કોણ છે તેને રોધી કાઢવાની જરૂરિયાત વસ્તુ અકલ્પ્ય મરના પદના તેનો અને પોતાનો રૂવો, રૂવો અને મારનો મખધ છે તે વિચારવાની આવશ્યકતા મારા-તારાને વિલાય રામદેવકૃત છે, જે મને તારા કુરમન છે આ વિલાયનુ અપમાલપદુ આક્રમા અને પુરુષનના સખધ પર લોકપ્રમાદ પ્રથ માનપિનાનો સખધ, તે પર ન્હોતો અને ઉપદેશમાળાનુ વિવેચન બુ. અ. ૧ પ્રાણીઓ સમતાનુ સ્વરૂપ જાહેર છે સમતાનુ ચોણ અગ—સ્વાર્થસાનમા રક્ત રહેવુ આને માટે પોતાનો સ્વાધ ઓગમવો સ્વાર્થપરાયણ કુનિના તેનાથી ભિન્ન તાગે સ્વાર્થ પૌદ્ગનિક પાયો સાથેનો સખવ અસ્થિર છે વાસ્તવિક આનંદ કયા છે તેની શોધ મરના પર વિસ્તારથી વિચાર મરવાની જરૂર અને તેનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ મરણુ છજીનુ નહિ, તેમ મરણથી કરનુ નહિ અને નિરતર તેને માટે તૈયાર રહેવુ મરણુ ચોણસ છે જ માટે અનુદાના પ્રમાણે સમતાપ્રાપ્તિ તરફ પ્રયામ દેખવાનો નવહાર કરાવ અને શીકનુ વાસ્તવિક સ્વપ તે પર વિચાર અને વ બનેને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ રચના-દૂતવાના દાનિમરક વિલાયમા રહેનો અસ્થાય વ્યવહાર અને તે પૂરુ પાવના આર્દ સસારના અવપાતનુ દહાન અરરપરસ ખવારાની અસમર્થતા અને તેથી મોહત્યાગનુ યોગ્યપણુ આપીશુનિ પૌદ્ગનિક વસ્તુ સાથેનો બનુ દૂક સખધ અને તે ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ સુશુદ્ધિ પ્રમાનુ દહાત ઉમારવાતિ વાવમ્મા એ જ વિદ્ય પર વિચાર—આખા અધિકારનુ અનિમ રસ્ય પૃષ્ઠ ૧૨ થી ૬૪

બીજો અધિકાર—ત્રીમત્વજ્ઞાન—પરેલા બીજા ત્રોજ ચોથા અને પાચમા અધિકારોનો સખધ આ પુરુષને મરે બાધની શિના જેવી છે અને દ જ બધન છે ત્રીસરીનુ બાબ દર્શન અને મહાઅગમિમ અતરગ દ્યન ચિન્તકવરીનુ દહાન છદી લાવનાનુ સ્વરૂપ સીમગીર પર ભનુદરિના વિચારો સીમોદથી આ જાવ અને પરબવર્ગ થનુ રૂથ કષિવ કેવળીનુ દહાન એનાયથી કુમારને

છક્રો અધિકાર-વિરથપ્રમાદત્યાગ—અતઃ જ મમત્વ પ્રમાદ સમ્પન્ના અર્થો, તેના પાપ તથા આક્રમક રિયમેવનથી સામતા મુખેનુ બરુ પશ્ચિમ આ મુખ સાથે સમતાના મુખની સગ્ગામણી વિરોધી પરિણમે થતી હાનિઓ તેના ઉપર શ્રી ચિત્તનદ્ર મહારાજનુ કવિત મોહનુષ્ય અને સસારમુખ એ બંનેને વિગ્રહ બંનેનો કાષ્ટકથી બનાવેલા વિરોધ તને દુખ સા દાત્ર્યોથી ઘાય છે તેનો નિશ્ચય કર સર્વ જનિઓમા થતા દુઃખનુ વજુન સર નિશ્ચય પદ વિચારણા જ મ વખતની વેત્તા તે પર પ્રત્યક્ષમારોહકાર મય પ્રાણીઓને માલે મરણનો બર તેનો સમય આપણે જાણવા નથી માટે પ્રમાદ ન કરવો મુખ માટે મેવાતા વિરો બોલજની વખતે અને પછી મુખ આપતા નથી સ્વ ત્યાગ મર્થથી થતો હતો તુ યા ઉપર વિરોધો રાત્રીમાથી રહે છે વિરોધોના ત્યાગથી થતું મહામુખ વિરય સેવનાના મુખનો પ્રમર કેવો છે તે પર થી ધર્મ સ્વ મણિ સાંનિતા મુખ પર શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજ આ અધિકારના મુદ્દાઓ એક એક ઇન્દ્રિયપરસ પડેના તિથ ચોની દુર્લા તે રર ઉપાધ્યાયજી તથા શ્રી ચિત્તનદ્ર મુખ માન મા બતામા જ છે તે પર ભર્તૃહરિ પાન પ્રમાદ પર સામાન્ય વિચારણા

૫૪ ૬૮ થી ૧૦૮

સાતમો અધિકાર-કાચનિમગ્ન—માયના ચાર તથા મોગ બે તેનુ સ્વરૂપ તેનો શમાર્થ કોપનુ સ્વરૂપ તેનો નિગ્રેષ કરવાની આવશ્યકતા કોષ કરનાર પર યાનિ રાખવી જાણ દેનારને ગાળ દેવા દેવી તે પર ભર્તૃહરિ ન કૌશિક મજામુક્રમણ વીર પરમાત્મા કોષથી પ્રીતિનો નાશ કોષ પર ઉમાસ્વાતિ રાચ તે પર સ્મામુક્રમણનિ માનનો ત્યાગ મરવા ઉપદેશ માન અને તપનો સમય સામે પ્રાણી કોષ કર ત્યાગે મનજી પ્રાણી મુ વર્તન રાખે—જમ તમુનિ માસથી ગુણ કાર્થ થયો નથી બને તેનાથી થતા દોષો વિચારવા થોડા છે માસેન અને અમેરનના પરિણામ પર વિચારણા માનનિમગ્ન—તે પર જાહુમલિનુ દટાન બંનેઓએ તેને આધેત મોષ માન ત્યાગ કરી અપમાન સદન કરવાનો ઉપદેશ વેગની કમ્પાનો પરમમા થનારી વે ના પર વિચાર કરી નિગ્રેષ મરવો પશ્ચિમ ઉપર કોષ મરવો ઉપસર્ગ સાટે મૈત્રી મરવી પશ્ચિમુની વ્યાખ્યા મ મુકુમાગ અવતિસુ નાળ સકથ અરણિ મેનાર્થના છવન પર વિચાર માયાનિમગ્ન—કે સાધ્યાવજનો માસ વ્યાખ્યાનમા મોષ શ્રી ઉ વર નજી તથા સિંહ પ્રકરમાસના વિચારો મેનાનિમગ્ન—તે પર ભર્તૃહરિ સિંહ પ્રમરમાર ઉમાસ્વાતિજી વગેરેના વિચારો મુમૂઝ ક્વગ રાજ વોરેના સામપ્રસિક્ક ટાન મીકર મેપોતિન વગેરે ઐતિહાસિક દટાંતો સતોતુ મુખ મ મમનિમગ્નનો ઉપદેશ તેર કામ્યા પર વિવેચન કર્મના ન કરવાનો ઉપદેશ મુખ પ્રાપ્ત કરનાનો ઉપાય કાલથી થતો મુકુમનો નિનાથ કાલથી થતી હાનિપરપરાનુ નિશ મ તો નિમગ્ન કરના માટે ખાસ ઉપદેશ તે રર શ્રી હેમચંદ્રમાર્ગના વિચારો આક્રમ બને તે મરનારઓના સક્ષેપથી દટાંતો સસારજાનુ મુખ—માયો કાલના સત્યાગી વિરોધોના ત્યાગ ધર્મની જોગવાઈની મુકોની રસ દટાંતે મનુચજવનુ દુર્બલપણ તે પર મોહો અને તેનુ સિતારથી વિવેચન કાલના સદનારી પ્રમાણે ત્યાગ દિદતાઈનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ તે નુ મહાન કામ કર્મ છે કે બે બે ને બે નો ચાને છે—તે પર વિચારણા સોગ બન અતિમ રકસ કાલવાચના પિત્રની અગત્યતા સસારના રક કાલ મા તેનો આધિર્માર તેને સમજવાની અગત્ય કોષ માન માસ મોલ એ દેગ પર સ્વન મુદાસરનો દૂકા C નેખ એ દરેમ્ના કપા

૫૪ ૧૦૬ થી ૧૪૮

આઠમો અધિકાર-સામ્રાજ્યાસ—ઉપરચોટિયો સામ્રાજ્યાસ દુષ્ટમા બીનાથ વગરનો લૂભો અધ્યાસ વિદ્યપ્રતિભાસ યાનનુ સ્વરૂપ અનેક રાર થતું એ યાન તેની અ પ કિમત સામ્રાજ્યાસ છતાં પ્રમાદ કરનારની રિયતિ તેના બલગેજનુ અસાધ્ય પ્રકારના પ્રમાદ પોતાની પત્ન-પ્રતિવા

માટે સાત્તાબ્દાસ કરનારાઓ તરફ હિંત તેઓની દીપ્ત્યભાવિતા પડના પુનર્ગિર્તા સાથે મરખામણી નિરપ્રતિભાસ જ્ઞાનવાણી પ્રગતિ તરફ નિરપેક્ષ દૃષ્ટિ તેઓના રહેલો અત કરજીવી પેન્ડાગીનો અભાવ ખ્યાતિ મેળવવા માટે શુદ્ધ અભ્યાસ કરનારાઓને જે વચન તેઓનું પેન્ડાગીપણું સાચું બણીને શુ કરવું યુક્ત છે ? સમય રાખનારો ઉપદેશ અભ્યાસ માન કરનાર ઓ અ પાઠ્યસી પછી સાધ્યદૃષ્ટિવાળામાં શ્રેષ્ઠ કોણ ? તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાનનું સ્વરૂપ મુખ્ય અને પડિત આપ્તરચનાનુસાર અનુગત ઉપસદ્ધાર માત્ર અભ્યાસથી ફળેલો અભ્યાસ શ્રી ધર્મદાસ ગણિના વિચારો અતિમ રહ્યો નામના પડિતેતો આશ્રયેખાવ ક્રિયા અને જ્ઞાનનો સમય તે પર ની ચરોવિજયજી મહારાજ અજ્ઞાનવાદ તરફ અભાવ અનિર્દેશાત ગતિ ચતુર્ગતિ નિરેચન નરમગતિનાં કુખો નયુ પ્રમાણની વેના તિર્થચગતિનાં કુખો મનુષ્યગતિનાં કુખો એ કુખરસેજનનું પરિણામ ઉપસદ્ધાર આખા દારનો પરસ્પર સબધ પાશ્વર્ય સુખસૂત્ર અને જૈન સુખસૂત્રો તદ્દાન

૫૪ ૧૪૫-૧૬૨

નમો અનિર્દેશ-ચિત્ત મન—આખા મયના મધ્યધિ કુરૂપ આ અધિનર મન ધીવરનો વિશ્વાસ મરવો નહિ મનને પોતાનું માનવું નહિ મનને વશ થવા પ્રાર્થના દ્વારા ઉપદેશ મન પર અકુશ રાખવાનો સીરો ઉપદેશ પ્રમત્તયદ્ર રાજર્ષિ ઓ નકુન મત્તયના દૃષ્ટાંતો જીવજીનેકની માનસિ ભાવના સસાર બ્રમણ્યો તેનું મન છે સસાર ચક્ર છે તેને ફરતું બધ રાખવા મજબૂત જોઈની જરૂર છે યમ નિવમ અને મનોનિગ્રહ નિરમના પ્રકાર-અમના પ્રકાર મનોનિગ્રહ વગરના દાનાર્થિ ધર્મેનું વ્યર્થપણ પાચ પ્રકારના દાન મન સાધ્યું તેજી સનયુ સાધ્યું મનનો વિગ્રહ મરજાવ જૂનવાની વાતનું વારવાર રમરજી મનને વશ થનારની રમરૂપદી તીર્થકરમાર્ગિન જીવજી અને મનપિશાચ કપનાચમિતેનો તીવ્ર વેગ પરવશ મનરાગને તેરડા બન તે પર શ્રી આનંદધનજીની બ્રમિંઓ મનને ઠકિત મનો વશ થનારનું અતિમ બરિષ્ઠ એ વ્યવહાર દૃષ્ટાંત, તાર સમાચાર મનોનિગ્રહ વગરના તપજપનું નિર્થકપણું પુણ્યપાપનધર્મે મન સાથે સબધ તે પર શ્રી ચિત્તદશ અને શ્રી ચરોવિજયજીના વિચારો મનોનિગ્રહ વગરનું જ્ઞાન આશાના આશ્રવાની વાત પર માર્મિક વિવેચન જ્ઞાનમાનની વિશેષ જ્ઞાપાગારી મનોનિગ્રહથી પર પરાએ મોખમન મનોનિગ્રહના ચાર ઉનાર સ્વાધ્યાય, સ્વાધિમાર યોગ ક્રિયામાં આપાર, જ્ઞાનના અને આત્મા વનેકન યોગ તાપાર પર શ્રી જિનારનાતિ મહારાજના વિચારો ભાવનાની ભગતિથી મન પર અસર અતિમ રહ્યો મનની રિચતિરમાપમતા મન પર કા જીગમ્બવની જરૂર અભ્યાસ પાઠવાની આવશ્યકતા અને તેની રીતિ અવિકારમા બતાવેના નિર્ણયનું પૃથક્કરણ સુવચ્છાક્ષરથી ચતુરી રાખવા યોગ્ય મુનાનેખ

૫૫ ૧૬૩-૧૮૩

નમો અવિનિર્દેશ-અવિનિર્દેશ—જીવનો દોર જીવનના માળમા પરિણામ હિત માટે ચાલ કરવા ઉપદેશ શનુને આગમવાની જરૂર મરજીથી કરવું નહિ, તેો છત્તુ નહિ, તેને માટે તૈયાર રહેવું સક્તિ સુરુચી મરવાનો ઉપદેશ જોતોતો પુરુષાર્થવાદ લોમરજન અને આત્મરજન ભરતયજ્ઞવર્તીનું દૃષ્ટાંત દેખાવ ન કરવાની લાખ મ યામ અને શુદ્ધ વાસના પ્રાપ્ત થયેની જોગરાઈનો લેવો જોઈતો લાખ મનુષ્યમત્ત પ્રતિની કુનજના ઉપર શ્રી નિતાનદજી ધમથી થતો કુખસય પુદ્ગલપરાવર્તનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ સુનિ સુખ કે સિદ્ધિ છત્તવા પહેલા તેને લાખ મવાની આવશ્યકતા વારવાર થતો પરાભવ કાથી ઉપત ધાર છે તે પર નિચારણા પુણ્યનું આનંદસીમપણું અને પાપનું ત્યાગ્યપણું શ્રી ધર્મદાસ ગણિના વિચારો નિપાતે ૧ માની નીચેનું સુખ અને તેનું પરિણામ સુખ શું છે અને કા છે ? પ્રમાણથી કુખ તે પર જાતમગ મોખડો મહિષી જગમિંકુ કેરી નયુ વાણિયા, ગાકુ હાકનાર, સીખારી દરિદ્ર કુટુંબ, એ વાણિયા એ રિયાધત અને નિર્ણયીના વિસ્તારથી ઉપનય સાથે દૃષ્ટાંતો પ્રત્યેક દરિદ્રજન્ય કુખ

પર તિર્થયાત્રા દરમિયાન તમા નુ ત્યા નિષ્કામ અર્થાત્ કામ મની લેવાનો વખત છે તેથી પુણ્ય મ વાનો ઉપદેશ સુખપ્રાપ્તિના ઉપાય ધમ નન એમ્હુ મર્યાની જરૂર સમજ કરે છે તેટલા ૮ દુષ્કો સમીપજો સમન મર્યાથી થતા કામ પાપકર્મોમાં કદાપિ મનનાર તરફ ઉક્તિ રોક અને મદતનો ન્યાયદાન લખનો આ જ્ઞાના ફૂરો અને તેથી થતી રિપત્તિઓ તાત્કાલિક વખતનો મમકામટ અને વન ન વચ્ચે વિગેર સંસ્કારી મિત્ર વગેરેના મૃત્યુથી મળતો મોષ થી ભટકરિ અને થીવિનાશિજ્યજ્ઞના તે પર વિચારે સમાઓ ખાતર પાપફૂરો કળારને ઉપદેશ વાત્સો આપી જનાર પિતાનો આશાર માનનાર પુત્રોની નિર્જવ સખ્યા પેમાનો સનિપાન પરનોકના પથીનો ધન પર રેમ પુણ્યધન એમ્હુ કરવા જાણતિ ન મળ્યા રામ ને ન મળી માતા ચોગ મૃત્યુ ખીનાર વિગેર મજે તેમાં કાર્યો કર છે પાપનુ કનુરિતપદ અનિમ ગદસ્ય બેદાનનુ સ્વરૂપ અને સ્વરૂપ દુષ્ક, મોહ અને જ્ઞાનમિત વેરાય તાત્કાલિક અને પારિવારિક શુભો પ્રસમની અનુદાનના વેરાઅર્થા અને મરણો આત્માની અનત શક્તિનુ પ્રાપ્ત

૫૮ ૧૮૪-૨૭૧

અધિકારમે અધિકાર-રર્મશુદ્ધિ—ધમને મનિન ન કરાનો ઉપદેશ ધમ શબ્દના અર્થો સાધનધમને માધ્ય માનવાની થતી જૂનો ધર્મપ્રાપ્તિની મતિદાસની નજરે દેખાની જરૂર શુદ્ધ પુણ્યજ્ઞાના મજ તેનુ તમાલુથી નિર્મ પરશુકુપ્રસાસ—નેથી થતો છટામ મરશુકુમુનિની કુઝા ન રાખવી ભોક પ્રથમ પર આવાર રાખનારા કામ છે તે વાતનુ સ્પષ્ટપણુ ચતુશ્ચક્રપ્રસાસ તેમાં રેટુ જાનીપણાનુ કલપ પરશુકુપ્રસાસથી થવો જોઈતો આનક ઉભાની જતિનો નામે ભેરકાની દાખ ન યામ તેની એનવગ્રી શુશુમુતિની અપેક્ષા પણ નુકસાનમાર છે શુદ્ધ ધર્મ કરનારાઓની અપ સખ્યા એકડા શીખવા પણ તેમાં જિજ્ઞાસી ન કાગી નાખવી અશુદ્ધ ધર્મથી શુદ્ધ તર્ક પ્રમાણુનુ સાધ્ય શુદ્ધ ધરમાદો કરનાર જુલુ ઉપર મસર કરનારની ગતિ પુણ્ય અપ પણ શુદ્ધ હોય તે વધારે સામ તે કેમુ છે તે કામનુ નથી પણ કેવુ છે તે મામનુ છે તે પર દીપક અમ્હુ અને તજખાના દરોતો શુદ્ધિ સાથે બાવની પણ જરૂરિયાન—તે પર સુખશુભાવનિમારના વિચારો અને પ્રકારે થતો ધર્મ તે પર ઉપદેશ તરગિયીનુ અવતરણ અધિકારમા આવેતી શુખ્ય નજી જામતો પર વિવેચન ૫૪ ૨૨૨-૨૭૮

બારમે અધિકાર-શુદ્ધિ—ધમને બતાવનાર શુભકારણ સર્વ તત્ત્વમા શુભતત્ત્વની સુખ્યતા જુલુક કતા ધર્મી શકે સદા શુભા બનાવેના ધર્મો પણ સમે. બારમેયોનુ દરોત કૂમનાર અને કુમાનાર જુઓ વાહન પેટે શુભી શોય મરવાની જરૂર કુશુભા ઉપરેસેના ધમ પી નિહળતા પ્રેમના ઓની ભક્તિ ગજાચારપયાનુ વાચ્ય રાગ દૂર કરના મટિ શુભ પર રામ કરનાનુ કહેવાના ઉપદેશનુ રહસ્ય દરિયા પર મબીર વિચારણા અધારના ન કરાનો ઉપદેશ સ્વરૂપાન બનાવનાર શુભ સામનના રહેકાનુ બહામણુ તેની સામે પોકાર આ કાળમા ધર્મોપસોની ફરજ જરૂરનો આજ્ઞો કાગ અશુદ્ધ જુને આ સ્ત્રાથી ભવિષ્ય થતો શોચ તે મોર આપી શકે નહિ તે પર નજુ દરોતો ખજે ઉપકાર મરનાર શુભ ધમમા જોનાર જ ખર્સા માગપ કહેવાય સપતિના સાત કારણો રિપતિના છ કારણો પુણ્યનનુ મરિયાગપાકુ 'ધર્મ'ના શુસિદનુ મગ શુભને મેળવી પ્રમા ન મરવો દેશુકાર્મ પર અતરગ પ્રીતિ રાખવામા જ મનુ સાર્થક્ય દેવ કે સધના કાર્યોમાં ધનન્ય શુભા માર વિભાગ શુભો આશ્રય કલ સુધી જરૂરનો છે તે પર ત્રીયો વિજયજ્ઞના વિચાર શુભના પાચ વર્ગ શુભકારણનુ ઉપયોગીપત્રુ તે પર સિદ્ધપ્રકરણુ વાચ શુભ વગરનુ જ્ઞાન ૫૪ ૨૦૮-૨૬૨

તેરમે અધિકાર-ચતિશિષ્ટા—ચતિ શબ્દમા ક્રોનો ક્રોનો સમાવેશ થાય છે મુનિમારણ મટિ બાવનામય શુદ્ધ સ્વરૂપ તેઓના જુલોનુ પૃથક્કરણ સાધુના વેત માનવી બહુ લાભ નથી મુનિના મતવ્યો

પાત્ર પ્રકારનો સ્વાધ્યાય, અટ પ્રવચાના, ચાર પ્રકારો તપ, કાચ ને નોમ્સાચ, બીસીય પરીસ
 સોજી ઉપસર્ગ અગર હગર ચીનામ—આ પ્રત્યે પર રિચેયન વેડ માનથી કાર્ધ વગરુ પી, ઉચ્ચ
 તેથી દોષ પાણી ચાર ડે અગરગર્ભરિ ન્યાય માગ પેચ વારનવિષ કળ બાચાડ ગર પગા પાય
 મોગાનુ રસ્ય નનન રચનુ ચોમ્મર તોથી ચતો સમાસનુત્તમા પાત્ર માગ ડોગ ધાનનારો
 શિશા લોમ્સકારનો દનુ ચુચ વચની ચિતિ નોકર જાના ને મોમ પર રિચેયન લોમ્મરનુ વાગવિક
 રહસ્ય ચિતિપગામા રહેતુ મુખ તેને બો ગમ્મરી વેચ્છિની કુન્ને પરિમદન્યાગ મગામાં યનિધર્મનુ
 મુખ્યપાણુ જાની પ્રમાણે વજ ચાચ તેા કાચો સાચ આ રગામા યનિને મોમ્મિતો સાગતો પે
 કોમિ ભતેતો પાઠ અને ભાવ મન-વન-કામાની એમ્મરણી પ્રગતિ સાચમા પરવનનો પજુ દો
 સયમમા યન ન કરનાર તરહ કમ્મરુત્ત ઉચ્ચિ નિયુજી મુનિની બમ્મિથી તેનો આચય કરનારને કળો
 અનામ વિગેમા ડાનો પાપમધ નિયુજીને યનુ મુખ્ય બો તેથી ભરિયમા દાનિ ૭ મોમ્મા બતાવેત
 પરિમદન્યાગ ઉપેતનુ રહસ્ય તે પર વિચેયન વેચ છૂની ન કિ તો સવેગમાર્ગ આરવતી સૂચના
 સુતિની કુન્ના રાખનારને મોમ આક સિદ્ધિ તથા યોગવદન પર નોમ મુખ્ય રગ મુનિની કુન્ના ન
 રાખરી ચુગ વગરના નદન-પૂજન દિનનો તેથી યનો નાચ પર તુનિનુ તાત્ત્વિક ર સ્ય મુખ્યન કગવાની
 આચયમા ભવાનરનો ખાન મી મુખ્યનુનિની અપેા મુખ રાની જગર નોમ્મરના માત નોકોના
 રહસ્ય પર રિચેયન પરિમદન્યાગે ખાસ ઉપેચ માખન કરવાથી મુખ્યેા અપ યના નયો ધમના
 નિમિત્તથી રાખેન પરિમદ સોનુ ભરના વદ્ધાનુ દટાત ઉકરનુ સમ્મો અર્થ ધર્મોપકરણ પર મૂઠો
 રાખરી એ પજુ પરિમદ ડે તેથી દોષો પ્રાપ્ત ચાચ ડે તેનુ રાપ ધર્મોપકરણ બીજા પામે ઉપકાવથી
 યતો દોઢ સયમની જરિયાન બો ગાચ મોમા ઉપકરણના વ્યવહાર પર ૭ મોમ્મા બતાવેત રહસ્ય પર
 વિચેયન ઉપાધ્યાયકના એ જ વિચ પર રિચાગે પરીસ મદન કરનાનો ઉપેચ શરીરનુ વિનાશીપણું
 વિચારી જપતપ કરવાની શિક્ષા ચારિત્રના કટ અને નારમીના કટ અને નારકીના કટો પર વિનાર
 પ્રમા જન્ય સુખ અને મુકિતનુ સુખ—તે પર રિચાગ ચારિત્રનિયમનુ કુખ્ય બો ગર્ભવાસનુ કુખ્ય
 —તે પર રિચારણા સ્વચ્છપણે પરીસ સદન કરનામા યનો ખાવાત્રા તે પર રાગર્ધી ભર્ત્તકરિના વિચાગે
 નિરોનુ પ્રાપ્ત્ય, તેના બાનુ દટાતો પરીસ સન કરનાથી યના શુભ ફા પરીસથી દૂર નાસનામા
 નુમ્સાન પરીસ સદન કરનામા ઉપેચના નવ મોક પર રિચેયન બારીસ પરીસદના નામ તથા અર્થ
 ધર્મન-ચોનુ મુખસાધ્ય બાર ભાવનાઓનુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ ચરચુસિતરીના સિત્તેર બો પર વિસ્તાર
 મરચુસિતરીના મિતેર બો પર વિસ્તાર યોગ ધનની અનિ આચયકતા મનોયોગ પર અકુશ લાવનો
 ખાસ ઉપેચ પરમસર ત્યાગ કરનાનો રપટ ઉપેચ નિરુદ્ધ કરના માટે પરીસ સદન કરવાનો ઉપેચ
 રિપતિની પ્રાર્થના ક્રિયામાર્ગના પાય મોમ પર વિચેયન અબ્યાસ પાડવાથી યતો અનિ લાભ તે પર
 ધર્મસમ્મદ મધ ચિતિનુ રાપ ભાવ ન ચિતિને મુદ્ધસ્યની ચિત્તા કરનાનો નિધ તેવી ચિન્તાનુ ફી
 દીક્ષા લેતી વખત મધ્ય પ્રતિજ્ઞાનુસાર વર્નન કરતુ બાઈએ પ્રગરત સાચ પજુ યનિને અનારગીય
 પ રીતે મર્ કરનાર નિપુણ્ય દન પ્રમા ત્યાગ કરનાનો ચિતિને ઉપેચ બોધિમીનપ્રાપ્તિ અને આ
 દિત સાવન કરવાની જર આ કુન્ના અને ચુચો—તેઓનુ વાંમુ નિરુ પ્રાપ્ત થયેન સામગ્રીનો
 ઉપયોગ સયમવિગમના ન કરનાનો ઉપેચ સયમથી યતો મુખેા પ્રમાણી યતો મુખનો નાગ સયમ
 એકિ—આમુકિ કળ અધિ રાડ અનિમ રહસ્ય આ અધિકારમાં સમાયેના અનેક વિચેા મુનિમાર્ગ
 નાગનું મુખપણ મુનિના સબધમા અભિપ્રાર જાનના ધ્યાનમા રાખવા ચોખ દહકોતો હાનમા ચાન્તો
 પત્નીનો લોભ સાધુર્મનુ આ રણીયપણું અધિકારમાં બતાવેન કટ ચીસ કઠિન રાખેા માટે સામાન્ય
 ક્રમાચાચના

ચો.મો અધિકાર—મિથ્યાત્વનિરોધ—સ વરોપદેશ—મિથ્યાત્વ અવિરતિ, કાયા અને યોગ—એ ચારેનું બંધેદુત્તર તેના ત્યાગનો ઉપદેશ મિથ્યાત્વના પાપ પ્રમાર પર વિવેચન માર અવિરતિ પચીસ કાયા, પદ્મ યોગ મનોનિબ્ધ તદુત્તર મત્સ્યુ દટાત મનના વેગ પર પ્રસન્નત્વ રાગર્ષિનું દટાન મનની અપ્રવૃત્તિ અને સ્થિરતા હકોચ અને રાજયોગ પર વિવેચન જેન યોગના તેઓનાં સ્થાનો ધર્મધ્યાનના ચાર પાયા ઉપર વિસ્તારથી વિવેચન મુનિવ્રજિત મનવાળા પવિત્ર મહાત્માઓ વચનઅપ્રવૃત્તિ વમુરાગનનું વિસ્તારથી દ/ન કડવા વચનના ભાગ કર પરિણામો તીથ કર મહારાજો રવ છાતથી બનાવેલી વચનગુપ્તિની ઉપદેશના કાયાવર કાયાનાનું દટાત મવાની અપ્રવૃત્તિ અને શુભ બ્વાપાર શ્રોત્રેન્દ્રિયસવર—હરશુ ચમુરિ દ્રિયસવર—પનમ પ્રાણેન્દ્રિયસવર—અમર સ્મેન્દ્રિયસવર—મૃદ રપર્ષેન્દ્રિયસવર—હસ્તી બરિતસવર—ચૂળમૃગ હન્દ્રિયની વિશેષ અગ્રવતા અને તે પર સ્વાયસા મયો સર્વ ઈન્દ્રિયસવરનો ઉપદેશ કાયાસવર—કર અને ઉકરટ કિયાવતની શુભ ચેત્તર્મા પ્રવૃત્તિ મનરોમના સવરની મુખ્યતા નિસમના અને સવર શુભ ચિત્તવન શુભ ભાવના

૫૪ ૩૨૩ થી ૩૪૮

૫ હરમો અધિકાર—શુભાવૃત્તિ—આવસ્થક ક્રિયા કરવાનો ઉપદેશ ૭ આવસ્થક પર વિવેચન એ કરવાના ઉપદેશમાં રહેતું રહ્ય. તપસ્યા કરવાનો ઉપદેશ કર્મનિર્જરનો અર્થ તપસ્યા અને તેનો સમઘ શીદાગ યોગ, ઉપદેશ સમિતિ શુષ્કિ સ્વાધ્યાસ આગમર્થ મિશા, વિવાદરહિતપણુ ઉપદેશ, વિકાર ઉપદેશ નિપાપ જોઈએ અને ધર્મપ્રાપ્તિની સ મુખ્યતા તથા સમભાવ ઉત્પન કરનાર જોઈએ આત્મનિરીક્ષણ પરપીડાવર્જન યોગની નિર્જળના તાવના, આત્મવય, મોહમુખનો પરાજય, મમત્વ ભાવનો ત્યાગ, રતિઅરતિનો ત્યાગ કાયાત્યાગ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનારની મતિ અતિમ રહસ્ય

૫૪ ૩૪૯ થી ૩૬૧

ચો.મો અધિકાર—સામ્યમર્ચસ્વ—સમનનું રૂળ મોક્ષપ્રાપ્તિ આ મ્લેક પર વિચારણા શુભ દુષ્ઠ આ જીવ યોગે જ છે મુખ્ય મૂળ સમન દુષ્ઠ મૂળ મમતા સમતાની વાનકીનું દર્શન. સદગ્ર પ્રસંગ સમતાના સાધનોના એવનનો ઉપદેશ આ મય સમતાત્ત્વની વાનકી છે સમતાના સ્વરૂપ પર શ્રીચિનાનદશી ઉમિત અનુભવ કરવાની વાચનારને પ્રાર્થના આ મથના કર્તાનું નામ પ્રયોગન ઉપસહાર અતિર રહ્ય અપાપુષ્પની રિયતિ પર વિવેચન.

૫ ૩૬૨ થી ૩૭૧

આખા અધ્યાત્મકનુષ્ઠ મથની રશવિજગદૃત શુદ્ધતાની ચોપાઈ અને તેની સાથે સરખામણી મટે સરફન મોહની સખ્યા

૫૪ ૩૭૨ થી ૩૮૬

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનાં પ્રકાશનો

શ્રી મોતીવદ કાપડિયા ગ્રંથમાળાના પુસ્તકો

(૧) અધ્યાત્મ-૮૮૫૬૫

આચાર્ય શ્રી મુનિમુદ્રચરિત્ર મહારાજની ત્યાગ રોગ્ય-સયમ મોક્ષ સરૂત પદ્યદ્વૈતિ
શ્રી મોતીવ બાઈએ રચેલ બાણાતર તથા વિવેચન

પાચમી આવૃત્તિ કિંમત રૂા ૬-૫૦

(૨) જૈન નિધિએ યોગ

લેખ—શ્રી મોતીવદ ગિરધરનાથ કાપડિયા બીજી આવૃત્તિ કિંમત રૂા. ૨-૫૦

(૩) શ્રી આનંદનજીના પદો ભાગ પહેલો

શ્રી આનંદનજીના ૫૦ પદોનું શ્રી મોતીવ બાઈએ રચેલ બાણાતર તથા વિવેચન
બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂા. ૭-૫૦ (અપ્રાપ્ય)

(૪) શ્રી આનંદનજીના પદો ભાગ બીજો

શ્રી આનંદનજીના ૫૨ વી ૧૦૮ સુધીના પદોનું શ્રી મોતીવ બાઈએ રચેલ બાણાતર તથા વિવેચન
શ્રી મોતીવ બાઈના પરિચય આદે સપાઠ શ્રી રતિનાન દીપવદ દેસાઈ
પહેલો આવૃત્તિ, કિંમત રૂા ૬૨ રૂપિયા

અન્ય પુસ્તકો

કાવ્યાનુશાસન

કનિઝાનસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે રચેલ સાહિત્ય-અનકારસાસ્ત્રનો આ ગ્રંથ ગ્રંથ, જોની દીપ
વગેરે સાથે, વિદ્યાનંત તરફથી મે ભાગના પ્રગટ કરાયા આ યો હતો તે અપ્રાપ્ય થઈ જવાથી,
આ ગ્રંથ—ગ્રંથ ‘અનકારસાસ્ત્ર’ નામે સ્વોપજી દી ૧, વિવેચ નામે વિવરણ, અસાતમ્બક
મે ટિપ્પણો ગ્રંથ તથા ગ્રંથમારનો પરિચય આપતી અભ્યાસપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના,
સંસ્કૃતિ તથા પરિચિટ સાથે—૪૨ી છપાવના આ યો છ સપાઠો શ્રી રતિનાન

છાટાનાન પગીબ તથા હો વી એમ કુળમ્બુઈ કિંમત રૂા. ૧૫-૦૦

યોગસાસ્ત્ર

કનિઝાનસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યપ્રણીત ગ્રંથના આર ગ્રંથાનું બાણાતર

બીજી આવૃત્તિ છપાય છે

અષ્ટક પ્રવરણ

કર્તા—આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રચરિ કિંમત રૂા ૦-૨૫

(૫) આચાર્યશ્રી વિજયનાથભસુરિસ્મારકે અ

સ્વ આ મ શ્રી વિજયનાથભસુરિશ્રીના પરિચય તથા જૈનનર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ
કથા તથા સાહિત્યને લગતી લેખસાગ્રાથી સમૃદ્ધ સરિન ગ્રંથ

કિંમત રૂા ૧૭-૫૦ (સંસ્કૃત આદે રૂા ૧૨-૫૦)

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, ગોવાલિયા ટેક રોડ, મુબઈ-૨૬

આચાર્ય શ્રી મુનિસુદરસૂરિવિરચિત
અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

[મૂળ મન્દૂક શ્લોકો, અથ તથા વિવેચન સહિત]

॥ ૐ પરમાત્મને નમ ॥

શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

[સવિસ્તર વિવરણયુક્ત]

અથાથ શ્રીમાન્ જ્ઞાન્તનામા રસાધિરાજ સમન્વગમાદિમુશ્માર્ણવોપનિપદ્ભૂત. સુધારસાય માન દેહિ કામુગ્મિજ્ઞાન્તાનન્સન્ગોહસાધનતયા પારમાર્થિકોપદેશ્યતયા સર્વરસસારભૂતત્રાય જ્ઞાન્તરસમાવનાન્યાત્મકલ્પદ્રુમાભિધાનગ્રન્થાતરગ્રન્થનનિપુણેન પદ્યસદર્મેણ માલ્યતે ॥

“હવે મર્વ આગમ વગેરે સુચાસ્ત્રમુદ્રના મ રહૂત અમૂત રમ પ્રમાન રસાધિરાજ શાતરસને, તે આ લોક અને પરલોક સળધી અનત આનંદસમૂહની પ્રાપ્તિ સુધન હોવાથી, પારમાર્થિક ઉપદેશ આપવામા યોગ્ય હોવાથી, અને મર્વ રમમા મારહૂત હોવાથી, તે શાત રસની ભાવનાવાળા અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ નામના પ્રકલ્પમા, તે ભાવને સૂચવવામા નિપુણ પદ્યમધ વડે, વર્ણુ હુ”

વિવેચન—ખહુ ગલીર શખ્દોમા ગદ્યમધ રચના વડે પ્રૌઢ વિચાર ખતાવવા સાથે મધની શરૂઆત કરવામા આવી છે શાતરસનુ રસત્વ સિદ્ધ કરના ધીન ધણા પ્રસંગો પછુ ખતાની દીધા શાતરસનુ રસત્વ સિદ્ધ કરવામા ખાસ વિષયને ઉપયોગી ઉદ્દેખ અન પ્રસ્તુત છે, પરંતુ વિષય પારિભાષિક હોવાથી સર્વને ઉપયોગી હોવા કરના કાચ્યના ખાસ વિષયના શોખીનેને ખહુ આનંદ આપનાર છે, તેથી તેને માટે આખુખમા જુદો લેખ લખવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો, પણ તે પાર પડ્યો નથી

શાતરસ એ ઉત્કૃષ્ટ રસ છે એના સર્વ મગો માથે એ હોય છે ત્યાજે આત્મા જે ઉન્નત દશા લોગરે છે તેનું યથાસ્થિત ચિત્ર આપલુ મુરકેલ છે સાસારિક મર્વ ઉપાધિઓથી વિમુક્ત થયેલુ મન શુદ્ધ યથા પછી જે આત્મ તત્ત્વનિતો અનુભવ કરે છે તે અનુભવરસિક પોતે જ મમજી મકે ॥ પ્રાકૃત વિરયોથી ઉચ્ચ સ્થિતિમા વર્તનાર, અક્ષરગી દુનિયાના વિષય કષાયોથી રગાયેવ, વીર, કંઝુલુ કે હામ્યાદિ રનોથી તદ્દન જુદા જ પ્રકારની સ્થિતિને અનુભવની સ્થિતિમા લાવનાર શાતરસ ઉત્કૃષ્ટ રસ છે એ, અવકારચૂકામણિ ત્રયમા કલિકાલસર્વંજી શ્રીમાન હેમચ દ્રાચાયે ખતાવ્યુ છે તેમ, દલીલથી ગમ્ય છે, એવુ જ નહિ પણ અનુભવથી જોય છે

શાતરસ આ ભવ અને પરભવ સળધી અનત આનંદ મેળવવાનું સાધન છે શાતરસ ભાવનારને આ ભવમા માર્ગ અને શારીરિક બન્ને પ્રજાગ્ના આનંદ યાવતે આનંદ આનંદ એવો લેવા

ગે શાતરમ અમૃત રમ છે એવી દનકથા* છે કે, દેવતાઓએ અમુદ્રમથન કરી ચૌદ રત્નો શોધના છેવટે મમૃત મેળવ્યું ગે મેળવના બહુ પુરુષાર્થની ૪૩૨ પટ્ટી આચારાગાદિ અગિયાર અંગો (મૂળ મૂનો) અને 'માદિ' ગાંધ્યા પૂર્વાચાર્યનિરચિત યોગ, અધ્યાત્મ, ધર્મશાસ્ત્ર વગેરે અનેક વિષયોનું પ્રતિપાતન કરનાર ઉપાગ, પચના અને પ્રકરણો વગેરે અનેક અધ્યોદ્ય મમુદ્ર છે એ મહાન અમુદ્રગાથી બહુ પ્રયાસ કરીને શોધી કાઢેવ શાતરસ છે મનલભ, એને શોધવામા પ્રબળ પુરુષાર્થની ૪૩૨ પટ્ટી છે અને નમનનારને પડે છે ખાસ ધ્યનમા રાખવા જેવી હકીકત એ છે કે, શાતરસ સવ ધર્મશાસ્ત્રમાયા મથન કરીને શોધી કાઢેલ 'સાર' છે આ રમને ઉત્કૃષ્ટ ૧૧ કહેવાનું કાગળ એવલાયાં જ સ્પષ્ટ થાય છે એના મમર્થનમા વિશેષ દલીલની અપેક્ષા ગ્રહેતી નથી ગભીર ગાંધ્યસમુદ્રનો જે 'માર' - 'નવનીત' - 'માખણ' હોય તે બહુ ઉપયોગી અને ખામ જરૂરી હોય એમ કહેવું એ કમતા મમલ જવુ વધારે સુગમ્ય છે, છતાં એના મમર્થનમા વિશેષ ત્રણ કારણ કહે છે એ પળ એવા ૪ ઉપયોગી છે એ નણુ ડારો હવે આપતે તપામીએ—

૧ શાતરસ આ ભવ અને પળવ સબધી અનત આનંદ મેળવવાનું સાધન છે શાતરસ ભાવનારને આ ભવમા માનસિક અને શારીરિક બન્ને પ્રકારના આનંદ થાય છે માનસિક આનંદ એટલો જિઆ પ્રકાગ્ને થાય છે કે તેનો ખ્યાલ આપનો મુરકેવ છે બીજા ગેઈ પળુ નાણુ અને નુક માન ઈર્ષ્યા વગર આત્મા પ્રત્યેની કરજ બલવવાથી જે અનિર્વાચનીય આનંદ થાય છે ને અનુભવથી જ મમલ શકાય છે એ આનંદ કેટલો હશે તેનો ખ્યાલ આપના માટે વાચકપતિ શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજનું પ્રશમરતિ ત્રથમાનું નીચેનું વચન યાદ આવે છે —

નૈવાસ્તિ રાજરાગમ્ય તત્સુખ નૈવ દેયરાગસ્ય ।

તત્સુખમિદૈવ સાધો-લક્ષ્મિવાપારરહિતસ્ય ॥ ૧૨૮ ॥

“લોકબ્યાપારથી રહિત એવા સાધુને આ લોકમા જે સુખ છે, તે સુખ ચકવર્તિને અને ઇન્દ્રને પણ નથી ”

આવા પરથી જણાય છે કે શાતરમ ભાવનારના સુખ સાથે પૌદ્ગલિક સ્થૂળ સુખ સરખાવી શકાય તેમ નથી દુનિયા ॥ દૃષ્ટિમા રાજ, શહેનશાહ, સાર્વભૌમ કે ચકવર્તી બહુ સુખી લાગશે અથવા દેવના સ્વામી ઇન્દ્ર સુખી લાગશે, પરતુ લોકબ્યાપારથી રહિત ધ્યેના સાધુના સુખ પાને આ સ્થૂળ સુખ કાઈ દિમાગમા નથી

માવી રીતે આ ભવમા માનસિક સુખ બહુ આનંદદાયી થાય છે શારીરિક અને માનસિક સુખનો પરસ્પર મળધ એવા પ્રકારનો છે કે માનસિક સુખ હોય ત્યાં શારીરિક

* આ વાતમા ભ્રમ છે, પરતુ ૩૫૫ મ્ત્રની વખતે તેનો ઉપયોગ કરનાર શાસ્ત્રને બાધ આવતો નથી

સુખ હોય છે જ આગળ બતાવવામા આવશે તેમ, સુખ દુઃખ માન્યતા પર-મનના બધારણ પર-આધાર રાખે છે, તેથી જન્મે પ્રકારના સુખોમા માનસિક સુખની જ સુખ્યતા છે,

શાતરમથી પ્રાપ્ત થતું ઐહિક સુખ પ્રત્યક્ષ છે તે મેળવવામા ધનનો વ્યય કરવો પડતો નથી, શરીરને ચોષવું પડતું નથી, મનને ચિંતામા નાખવું પડતું નથી, ધમાલ કરવી પડતી નથી, કારણ કે તેનું સાધન શાતરસ છે તેટલા માટે જ મદરહું મહાન લેખક કહે છે કે —

स्वर्गसुखानि परोक्षान्यत्परोक्षमेव मोक्षसुखम् ।

प्रत्यय प्रशमसुख, न परवश न च व्ययप्राप्तम् ॥

“સ્વર્ગ” સુખ પગેદ છે અને મોક્ષનું સુખ તો એથી પણ વધારે પરાક છે પ્રથમ સુખ પ્રત્યક્ષ છે, એને પ્રાપ્ત કરવામા ઢોઢિયાનો ખરચ વનો નથી અને તે પરવશ પણ નથી”

મતવળ કે આ ભવમા પ્રત્યક્ષ રીતે મળી શકે અને પોતાનો લાભ બતાવી શકે એવું સુખ પ્રથમ જ છે એને પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન શાતરસ છે આવી જ રીતે પરભવમા પણ મહાસુખ આપનાર શાતરસ છે આ છવન શાત પ્રવાહવી વજન થયું હોય તો તેને કિવદ્દ ઈર્માપત્તિ થતી નથી અને પ્રાપ્ત કરેલા કિવદ્દ કયોનો નાશ થાય છે, તેથી પરભવમા સ્વાભાવિક રીતે આનંદ મગવાનો વધારે સભવ રહે છે

આવી રીતે આ ભવ-પરભવના આનંદનું સાધન શાતરસ છે, એટલું જ નહિ પણ અનંત આનંદ-મોક્ષ સુખ, જેની પછવાડે કોઈ કિવસ નિશાનદપણું પ્રાપ્ત થવાનું નથી, તે પણ શાતરસથી પ્રાપ્તવ્ય છે આ પ્રથમ કારણ થયું

૨ પારમાર્થિક ઉપદેશ કરવા યોગ્ય શાતરસ છે બીજા સર્વ રસોમા પાર્થિવ વિષયો આવે છે એ સર્વ રસોમા ઇદ્રિમના વિષયોની તૃપ્તિ અને મનના નિરકુશ વર્તન સિવાય વસ્તુતઃ આનંદદાયક કોઈ આવતું નથી, પણ આ શાતરસ એવા પ્રકારે આનંદ આપે છે કે તેથી કોઈને અગવડમા ઊતરવું પડતું નથી વીર, કરુણ, હાન્ય વગેરે રસો પાર્થિવ છે, ઐહિક છે, રક્ષા છે, બીજાને લોભે આવિર્ભાવ પામનારા છે અને પરિણામ વગરના છે આ સર્વ બાબતોમા શાતરસ તેથી જીતેલો જ છે પારમાર્થિક વિષયને પ્રતિપાદન કરનાર અને તેનો જ ઉપદેશ આપનાર હોવાથી આ રસ પ્રધાનપણે ઉપદેશવા યોગ્ય છે વળી, બીજી રીતે એઈએ તો, જેઓ પર્માર્થના ઇ છુક હોય તેઓને જ આ રસનું પ્રતિપાદન ઇદ્દ લાગે છે, તેથી આ રસ તેના અધિકારીની અપેક્ષાએ પણ ઉત્કૃષ્ટ છે, કારણ કે તેના અધિકારીઓ પ્રાકૃત જનસમૂહની સામાન્ય સપાટીથી કાઢી અવવા બહુ અડો ઊંચા હોય છે આ દ્વિતીય કારણ થયું

૩ શાતરસ સર્વ રસોનો સાર છે હાન્યાદિ રસોને કવિઓએ જે ઉત્કૃષ્ટ રવાન આપ્યું છે તે ઝડી શકે તેવું નથી અને શાતરસને ખરા રસ તરીકે મિલ્લ કરવામા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય અને બીજાઓ રતેહમદ થયા છે, એટલું જ નહિ, પણ એ ઉત્કૃષ્ટ રસ છે અને રમનો મહિમા

જે ગમતે અને અનુભવ લાવતું કરે તેને આત્મ દિગ્મો તો મૂળ લાગે એમા જગ પલ્લ
નવાઈ જેવું નથી શ્રીમાન લેખક દ્વાર્યા અને નવમાધરના તો પડિત જગત્માં તેમ જ
રત્નના નિવ્યાખ્યાનકાન્તો, યાજા અપસદ મિત્રાય, અપદ નને બનાવ્યું છે શાતરય સર્વ
રોગા પ્રધાન છે અને તેથી જ ન તને આત્મના કહેવામાં આવે છે આત્મીય કારણ થયું

મા તમે મારફતેથી આત્મના ઉદ્દેશ્ય જાણ્યું આ મારફતેને પ ન્ધર કાર્યકારણ
ભાવ છે આ લોખ અને પગલાંમાં જનન માનદુ સ્થાપન શાત્મક છે, નેથી જ પારમાર્થિક
ઉપદેશ દેવા યોગ્ય છે અને ને બો કા જાને ત્રીપ તે આપિસાજ છે

આ ત્રયનો અર્થ શું છે?—૧) હરીજન ઉપાદ્યાનમ લખાયેલી દોવાધી ત્રયે તેનું
પુનઃગવન કરવામાં આવતું નથી ત્રય એવું જણાયું ઉચિત લાગે છે કે આ ત્રય
મહાવિદ્યા શ્રી સુનિમુદ્ગમૂરિ મહારાજનો જન્મવેળે છે તેઓથી મુગપ્રધાન તુ યદ્ય
અને મૂળ પાઠે થયા જતા તોથીજે બુ અનુમર કનીને આ પ્રોદ જાણના આ ત્રય
રથો છે તો તેના પર બુ વિસાર કીને નો લખવામાં આવી છે આખો ત્રય નન
કરીને વાચનાને આનંદ કરવામાં આવે છે

મા ત્રી અધ્યાત્મકેદપદ્મ ત્રય પર ઉપાધ્યાય મહારાજ શ્રી ધનવિજયજી
ગણિએ તથા શ્રી રત્નચન્દ્ર ગાંધીની દીકા લખી છે પ્રથમ ગવન થ પ્રથમ દીકામાં
બહુ ઉપયોગી હરીકન જતાવવામાં આવી છે ત્રી ધનવિજયજી ગણિ દીકામાં ને
ભાગ વિદ્યતાથી બચેલા લાગ્યો છે તે ખાસ ઉપયોગી દોવાધા તો નોધી લીધો છે —

“આ લોખા (સામાન્ય રીતે) વિદ્યોતો દી પ્રવૃત્તિ માટે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ
એ ચાર પુરુષાર્થ છે, તેમાં મક્ષા પ્રાપ્તિએને પર-પર કાર્યકારણભાવ પામેલા અર્થ અને
કામ એ બે પુરુષાર્થ છે, પણ સુનુ (મોક્ષના મર્થ) પ્રાપ્તિએને તો ધર્મ અને મોક્ષ
એ બે જ પુરુષાર્થ છે આ એમાં પણ ધર્મ કારણ ને મોક્ષ કાર્ય દોવાધી મોક્ષ પરમ
પુરુષાર્થ છે તેના મરિકારી, મદુભાવધાનના કન્નાર, પ્રત્યક્ષ મન્વતીરૂપ સોમમુદરરૂપિની
ધાનને યોજાવનાર, તપગરના નાયક, મુગપ્રધાન મમાન સુનિમુદ્ગમૂરિએ આ અધ્યાત્મ-
કેદપદ્મ ત્રય રચ્યા છે, જેમાં મોક્ષના અચાધારણ ઉપાયભૂત અને પોતે અનુભવેલા શાત
રસને પરોપદેશ માટે પ્રકારથી છે હું પણ જાનરનનો અર્થ દોવાધા તેની વ્યાખ્યા કરું હું”

ત્રય દી આદિમાં મગલ, નિત્ય, પ્રયોજન, મળ થ અને અધિકારી એ પાચમાંથી કોઈ
વસ્તુ જતાવવી જોઈએ, એવો ગિણચાર છે મગલ કરવાનો હેતુ બેવડો રાખવામાં આવ્યો
હોય એમ જણાય છે છદ દેવની મુતિ અને નથપડનપાડનની પ્રવૃત્તિમાં મનને પરોવવાની
અભિલાષા, તત્ત્વસૂચક માગલિક મર્થ ધર્મમાં છદ ગણાય છે, છતાં ઘટી વખત તે વગર
પણ ચલાવવામાં આવે છે પ્રથમથી એવો ગિણચાર છે કે અથ શબ્દને માગલિકસૂચક ગણવો

અન્ય શાસ્ત્રામા પણ કહ્યું છે કે “કું શબ્દ અને અથ નાબંધ મંગલિકમૂલક મમજી લેવા” આવી રીતે સામાન્ય શબ્દોમા મંગલ કરવાનો મંગલ સાચવ્યો હોય તેમ જણાય છે. અથ શબ્દ આરભસૂચક પણ છે અને ‘હવે’ એવા અર્થમા પણ તે વપરાય છે અને તે વખતે, ટીકાકારના કહેવા પ્રમાણે તે અનતરતા સૂચને છે ‘ઉપદેશસ્તાનર’ વગેરે પ્રયોગી સાથે અનતરતા સૂચવનાર આ શબ્દથી મવસરસંગતિ પણ બતાવવામા આવી ગઈ.

આ પ્રથમા વિષય શો આવશે ?—તે ધીજી અગત્યનો પ્રશ્ન છે અને તેનો ખુલાસો પણ ગદ્યબંધ પ્રબંધમા થઈ જાય છે. શાતરન એ આખા પ્રથમો વિષય છે અને તેને પોષવા માટે સર્વત્ર એકસરખી રીતે પ્રયામ કરવામા આવ્યો છે.

પ્રયોજન—આ પ્રથમ બતાવવાનો હેતુ શો છે ?—એ બાબતુ પણ જરૂરનું થઈ પડે છે. આ વિષય બહુ અગત્યનો હોવાથી વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમા મૂંઝવાની જરૂર છે. અધ્યાત્મને વિષય જનસમૂહને ક્યોતો નથી અને તે પર પ્રેમ લાવવા માટે બહુ પ્રયામ કરવો પડે છે, છતાં તે વિષય ‘આ ભવ અને પરભવમા અનત આનંદનું ગાધન’ હોવાથી તેને પોષવાની બહુ જરૂર છે, એટલું જ નહિ પણ એ વગરનું જીવન શૂન્ય જેવું છે. આ શબ્દથી પ્રયોજન બતાવે એ અધ્યાત્મ અને વૈરાગ્યનો વિષય કેટલો જરૂરનો છે તેને માટે ઉપોદ્ધાત જુઓ.

સબંધ—આ પ્રથમ પદ્યબંધ રચનાથી રચવામા આવશે એમ જહીને વિભાગ્યવિભાગ વનભાવરૂપ સબંધ બતાવ્યો.

અધિકારી—આ પ્રથમ વાચવાને થોડું કોણ ગણાય ? મારેલ મારો એ નળગા માણસને શરીરશુદ્ધિ કર્યા વિના આપવામા આવે તો તેનો નાશ થાય છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્ર જેવા પ્રયોગોના હાથમા મૂકવા અથવા કોલે વાંચવા તે બહુ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. માવા પ્રયોગમા સામાન્ય વચનને વિશેષ વચન તરીકે સમજવાની અથવા અપેક્ષાવાળા વચનને એકાંત સ્વરૂપે સમજવાની ઘણી વાર ભૂલ થઈ જવાનો મસલ રહે છે. એવે પ્રમંજે પ્રથકર્તાનો આશય એ લક્ષમા આવતો નથી તો પરિણામે કેટલીક વાર હાનિ થઈ જાય છે. તેટલા માટે આવા પ્રથના અધિકારી ‘પારમાર્થિક’ ઉપદેશને પાન વચેવા જ ગણાય છે.

આવી રીતે બહુ ઉત્પાદથી પ્રથની શરૂઆત કરવામા આવી છે. પીઠિકા ગદ્યબંધમા રચી આપો. પ્રથમ પદ્યબંધ રચનામા બનાવે છે. આ પ્રથમ થોડો વાંચનો, પણ સમજીને વાંચવો, વાંચીને વિચારવો અને વિચારીને પોતાની સ્થિતિ અને સંજોગ અનુસાર વ્યવહારમા મૂકવો, અમલમા મૂકવો.

શાતરસ, શઙ્ખાત, માગલિક

જયશ્રીરાતરાણા, હેમ યન પ્રગતિત ।

ત શ્રીશ્રીરમિન નત્તા, રમ. જાન્તો વિભાવ્યતે ॥ ૧ ॥ (અનુદૃષ્ટ)

“ જે શ્રી વીર ભગવાને અતરંગ મનુષ્યો ॥ જયવદ્ધી ઉત્કૃષ્ટ શાંતિથી મેળવી છે તે પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને શાતરની ભાવના કરવામા આવે છે ” (૧)

(વિવેચન—અવજાગ્યા આપણે જાણીએ છીએ કે શત્રુનો નાશ કરવા માટે અને તેના પર વિજય મેળવવા માટે દ્વેષ અથવા ક્રોધ અને માન મુખ્ય બા । ભજવે છે, પરંતુ શ્રી વીર પરમાત્માનું મનોરાજ્ય એવું વિશાળ હતું કે તેમણે કયાય । કવતા શાંતિ રાખીને સર્વ અતરંગ શત્રુ પર ફોટું મેળવી મતંગ શત્રુઓ મોહરા તમા એવક તરીકે કામ કરે છે અને તેના લશ્કરમા વિષમ, કનાય, નાનાવગ્નીય વગેરે અનેક પ્રકારની દુહડીઓ રહેલી છે માર્ગાનુમારી થયા પછી વિજય મેળવના ॥ ૩૭૭ રાખનારનું અતરંગ મેન્ય માર્ગબ્રહ્મ થતું નથી અને તદનંતર તત્ત્વશ્રદ્ધાદેય મધ્યસ્તન પ્રાપ્ત થયા પછી હેમથી અથવા અર્થથી વિરતિ શુભ પ્રાપ્ત વાય ત્યારે ઉદ્વિગ્ધમન, માતમગયમ, સમાધારણ, મત્યવચનોચ્ચાર, મ્તેયત્યાગ, અખંડ પ્રશ્નચર્ચા અને અધિારના પ્રમાણમા ભક્તિરંગ અને અતરંગ પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ વગેરે સદ્ગુણો પ્રાપ્ત થતા જ આ છવ અપ્રમત્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી કમર મદરદું અતરંગ શત્રુઓના કિલાઓ તોડતો જાય છે શ્રી વીર પ્રભુએ પણ આમ્યતર વંચીઓનો નાશ કરવા માટે એ જ રસ્તો લીધો હતો લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તેણે પ્રથમ તો જે પ્રાણીઓએ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી દોષ તેની સેવા કરવી જોઈએ એવા કરવાથી તે પુરો અહમ્મ કરેલા રસ્તાનું જ્ઞાન થાય છે, તેમા પરમ આદ્ય થાય છે, અ યવમાય ઉત્કૃષ્ટ થાય છે અને તેથી અ પ પ્રયાસે સાધ્ય સિદ્ધ વાય છે શાતરમનો કામી મહાપુરુષ પણ તે રસ જેને પ્રાપ્ત થયેલો છે એવા આસનઉપધારી શ્રી ચરમ તીર્થ કરની સ્તુતિ કર છે શાંતિથી અતરંગ મનુ પર તે મહાત્માએ ઢેલો વિજય મેળવ્યો તે સખથી કથાનક વીરચરિત્રાદિ અન્ય અથોથી જાણી લેવું સગમ, ચક્રોગેશિક, શૂવપાપિ, ગોશાલક વગેરે અતુલ્ય દુષ આપનાર તરફ અખંડ શાંતિ રાખ નારતું અતરંગ મનોબળ કેન્દ્ર વીર્યવાન હશે તે લાખવા કરતા વડપણ જ વિશેષ મુક્ત છે, કાંપી શકાય તેવું છે આવા પરમાત્માનું નામોચ્ચારણ કરી શાતરમની ભાવના કરવાનો ઉદ્યમ કરવામા આવે છે

કોઈ પણ શબ્દમારને અહમ્મ કરી તેના પર આજો પ્રયોગ લેવો તેને નિરુક્ત કહે છે, એટલે કેટલાક શબ્દોનો વ્યુત્પત્તિથી અર્થ અને નામ, પણ પ્રયોગથી જ અર્થ અને શ્રી વીર શબ્દ માટે નિરુક્ત કરતા નિદાનો કહે છે કે —

* આઠ અતર રંગ મા હાથ છે ૭૦ અક્ષર ગુન અને પાંચમો અક્ષર ૧૫ હોય છે બીજા તથા ચોથા પ નો સાતમો અક્ષર અન્ય હોય ૮ પદના તથા ત્રીજાનો સાતમો અક્ષર દીર્ઘ હોય છે

વિદારયતિ યત્કર્મ, તપસા ચ વિરાજતે ।

તપોવીર્યેણ યુક્તઃ, તસ્માદ્ધીર ઇતિ સ્મૃત ॥

“તેઓ ઝમંનુ વિદારણ કરે છે, તપસ્યાથી વિરાજમાન છે તથા તપશક્તિવાળા છે આ નિરુક્તથી તે ‘વીર’ કહેવાય છે”

અથવા શ્રુતપત્તિથી પણ જોવો જ ધ્વનિ નીકળે છે વિદ્યેણ ફરવતિ પ્રેરવતિ કર્મનીતિ ધીર । જે કર્મોને પ્રેરે છે, ધમ્મા મારે છે, આત્માથી વિખૂટા કરી કાઢી મૂકે છે, તે વીર આવા શ્રી વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને અચનુ મગળાયરણ કરવામા આવ્યું છે

ટીકાકાર મહારાજ શ્રી ધનવિજયજી ગણિ કહે છે કે શાસ્ત્રની આદિમા મગળ, અભિધેય, સબધ, પ્રયોજન અને અધિકારી એ પાંચ વસ્તુ બતાવવી જોઈએ, તે આ શ્લોકમા પણ બતાવવામા આવી છે વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને મગળ થયું છે, અભિધેય અથવા વિષય શાતરસ છે, અતરંગ શનુના જયરૂપ લક્ષ્મી મેળવવાનુ પ્રયોજન છે, શાતરમનો વિલાબ્યવિલાસનભાવ એ સબધ છે, અને મોક્ષાર્થ પ્રાપ્તિઓ, જેઓને અતરંગ શનુ પર જય મેળવવાની હસ્તા છે, તે આ અથના અધિકારી છે

આ પાંચ વસ્તુઓ જઘનધ રચનામા પ્રથમ બનાવવામા આવી છે, છતાં અત્ર ફરી વાર બનાવી તેથી પુનરુક્તિ દોષ થાય જોવો જો આવેષ કરવામા આવે તો તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે ઉપદેશના પ્રયોમા પુનરુક્તિ દોષ લાગતો નથી સજ્જાય, ધ્યાન, તપ, ઔષધ, ઉપદેશ, શ્રુતિ, પ્રમાણ અને સતગુણકીર્તનમા પુનરુક્તિ દોષ લાગતો નથી વાચકવર્ય શ્રી ઉમાસ્વામિ મહારાજ પ્રશ્નમરૂતિ પ્રકરણમા કહે છે કે —

યે તીર્થદ્વતપ્રણીતા માબાસ્તદ્ન તરૈઃ પરિક્ષિતા ।

તેષાં મદુશોડ્યનુકીર્તન મવતિ પુષ્કરમેષ ॥

યદ્વત્તિપધાતાય મત્રપદે ન પુનરુક્તશોડસ્તિ ।

તદ્દ્રાગવિપજ્ન પુનરુક્તમદુષ્મ પદમ્ ॥

“તીર્થ કરમહારાજપ્રણીત અને તેના પછીના અવિગ્નિષ્ણ સપ્રદાયાગત આચાર્યોએ બતારેલા-કથન કરેલા-ભાષાનુ વારવાર કથન કરવુ તે તેને-પ્રશ્નમની રતિને-પુષ્ટિ કરનારુ છે વિવધાતને માટે વારવાર મરોચ્ચાર કરવાથી જેમ પુનરુક્તિ દોષ લાગતો નથી તેમ રાગરૂપ વિષનો ઘાત કરનાર અવપદો પણ વારવાર કહેવાથી તે કાર્ય દોષ વિનાનુ જ છે”

આખા પ્રથમા જોકનો જોક ભાવ જો જો વખત અને ડોઈ ભાવ તેથી પણ વધારે વખત કહેવાય છે, તેમ જ ઉપદેશના અનેક પ્રયોજોવા છતાં ફરીવાર પ્રથમ લખેલો જો પણ પુનરુક્તિ જ છે, પરંતુ જો સર્વનો અત્ર પુવાનો થઈ બચે છે આમા કાન્યથાતુર્ય બતાવવાનો હેતુ જહુધા હોતો નથી, તેથી દોષ લાગતો નથી જેમ વ્યાપારી હમેશાં જોક જ રીને વ્યાપાર કર્યા કરે છે તમા તેની ઈચ્છા વ્યાપારની નથી પણ ધનપ્રાપ્તિની છે, જેમ

તરફ નથી પણ વિનાશ તરફ છે, અને જેમ ચારિત્ર્યના પ્રાણી એકના એક ઔષધનું અનેક વાર સેવન કરે છે, તેના હેતુ ઔષધ ખાવાનો નથી પરંતુ વ્યાધિનો વિનાશ કરવાનો છે, તેવી રીતે શુદ્ધ આપાર કરવાની ઇચ્છાવાળા અથવા સમગ્ર વિષ કે મોઢા વ્યાધિનો નાશ કરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુને અનેક પ્રકારે અનેક વાર તેના તેજ ઉપદેશ આપવામાં આવે તો તેનું સાધ્ય વડનોચ્ચાર કે વાન-આપાર તરફ નથી, પણ તે વ્યાધિનો નાશ અથવા શુદ્ધ સંસ્કારનો માર્ગ કરવા તરફ જ છે તેથી તેમાં મુનઃકલ્પિત દોષ જગ પડી લાગતો નથી.

મુનિમુદ્ગસૂરિ મદાગજ પોતાના જાળવેલા નર્મ વધોની મર્યાદામાં ‘નયત્રી’ શબ્દ મૂકે છે એ શબ્દ વડે તેની ઓગળાણ પડે છે, જે જાળત ખાગ નોંધ લેવા જેવી છે (૧)

અનુપમ સુખના કારણબુદ્ધિ માત્રમનો ઉપદેશ

સર્વમદ્ગતિર્નિર્મલો દ્વિદિ યમ્મિન, સમને નિરુપમ સુગમતિ ।

મુક્તિર્મ ન રંગીમરવિ દ્રાક્, ન વુષા મજત નાન્તરમેન્દ્રમ્ ॥ ૨ ॥ (લાલકાશી)

“નર્મ” માગવિકનો નિધાન જોયો શાન્તરમ જેના દ્વંધમાં પ્રાપ્ત થાય તે અનુપમ સુખ પામે છે અને મોહનું મુખ એન્દ્રમ તેના કળ તમા ગાવી નય છે હે પડિતો ! એવા શાન્તરસને તમે બળે, સેવો, શાઓ ” (૨)

વિવેચન—સર્વ પ્રાણીઓની પ્રવૃત્તિ અમુક હેતુને વડને થાય છે પ્રયોજનમનુદ્દિષ્ટ ન મહોડિય પ્રવસતે-પ્રયોજન વગર મૂર્ખ પડી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી આ સ્વતંત્રિય નિયમ છે આપાર કરનારો હેતુ ધનપ્રાપ્તિનો દોષ છે ભવનારનો હેતુ મગજ કેળવવાનો અથવા પરીક્ષા પાસ કરવાનો હોય છે ચાવનારનો હેતુ અમુક જગ્યાએ પહોંચવાનો હોય છે અને જોડનારનો હેતુ સાબળનારના મન પર અમુક અસર વિપ્રલવવાનો હોય છે આ સર્વ હેતુનો પરપરાએ છેવડનો હેતુ પ્રાણીને સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો દોષ છે જે પ્રવૃત્તિથી પરિણમે સુખ મળે તેનું ન હોય તેમાં વિચારવાન પ્રાણી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, તેમી સર્વ પ્રવૃત્તિનો હેતુ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ॥ જે સૂત્ર આપણને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સવાલ એ થાય ॥ કે સુખ શું છે ? અને સુખ કયા છે ? આ મવાવનો જવાબ આપવામાં બદોળા અનુભવ જ્ઞાનની જરૂર છે વાન્તવિક હમીન્ત એમ છે કે જે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી આ જીવ પ્રયાસ કરે છે તેનું સ્વરૂપ તે સમજતો નથી ઘણા જીવો મારું ખાવામાં, સારા વસ્ત્રો પહેરવામાં, મારા દેખાવામાં, પ્રથમ પંખિની ખુરશી મેળવવામાં અથવા વાહવાહ કહેવરાવવામાં સુખ માને છે, પણ એમાં સુખ શું છે ? શરીર નાશવત છે નામ દોષના અમર રહેતા નથી અને મર્વથી વધારે અગત્યની હમીન્ત એ છે કે આવા નકારના વિષયોને સુખ માનવામાં પ્રાપ્ત કરેલી સપત્તિ (પુણ્યધન) ખર્ચાઈ નય છે અને પરિણામે પાર્શ્વ દુખ થાય છે જે

સુખની પછવાડે દુઃખ થાય છે તેને સુખ કેમ કહેવાય ? સામાજિક સર્વ સુખો આવા પ્રકારના છે વિષયજન્ય સુખ માત્ર માન્યતામા જ નહે છે, તેથી કેઈ પણ પ્રકારનો વાસ્તવિક આનંદ યતો નથી આનંદ લાગે છે તે પણ ખોટો છે, અસ્થિર છે, અપ છે, અ પ સમય ચાલે તેવો છે અને એને સુખ માનવું એમા મોટી ભૂલ થાય છે સુખ ખરેખર મનની શાંતિમા જ છે ત્યારે મન એક વિચાર કે વિષય પરથી બીજા તરફ દોગય છે અને એક વસ્તુ પર સ્થિર રહેતું નથી, ત્યારે મમજલુ કે હજુ તેને વાસ્તવિક ખ્યાલ થયો નથી આવા પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન શાંતરનની ભાવના ત્રિતમેત્રમા સ્થિર કંપી એ જ છે એ શાંતરમ ભાવતા જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે અનિર્વાચનીય છે પાર્થિવ વસ્તુમા એવો કેઈ પણ પદાર્થ નથી કે જેની સાથે એ સુખની સરખામણી થઈ શકે શાંતરમની ભાવના ઉત્કૃષ્ટ રીતે ભાવતા મર્વ પ્રકારના હુ ખોનો આ યતિક અભાવ થાય છે અને એવી રીતે અવિનાશી અભ્યાસથી સુખ પ્રાપ્ત થાય તેને જ વાસ્તવિક સુખ કહેવું યોગ્ય છે

આવું ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય, ઉપર વધુ તેમ, શાંતરમનો વિચાર કરવો અને તે જ પરમ સાધન છે, એમ માનવું એ છે ગૃહાર, હાસ્ય, વીર વગેરે રસોમા માની લીધેલા પાર્થિવ વિનસુખથી કંપિત, ક્ષણિક, વિનશ્વર આનંદ થાય છે, પરંતુ ખરેખર શિરમ્ભાથી, અત વગરનો આનંદ તો શાંતરમની ભાવનાનો જ વાય છે અને તે શાંતરમને ભાવવાનો ઉપદેશ અત્ર આપવામા આવ્યો છે આખા ગ્રંથમા આ માધ્યમ શખવામા આવેલ છે, તેથી મનનપૂર્વક આ ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવો એ સુખપ્રાપ્તિનો ઉપાય સાધવા ખરેખર છે

રમેન્દ્ર-રમેશ્વર સિદ્ધાંત એવો છે કે દેહપાત પછી બીજાઓની માની લીધેલી સુક્તિ મને તે ચોક્કસ નથી, માટે અત્ર રમેન્દ્ર (પારો) ખાડને શરીરને નિભાવવું, છતાં શરીર તો નાશ પામવાનું જ છે, એમ જો શક થાય તો તેના જવાબમા આ સિદ્ધાંતના મનુષ્યાથીઓ એમ કહે છે કે આ ગરીબ પડયા પછી હરગીરી સૃષ્ટિમા ગરીબ પ્રાપ્ત થવાનું છે તે બહુ મજબૂત મળશે તેઓના આ મત પર આશ્રય કરતા સૂરિમહારાજ કહે છે કે રમેન્દ્ર (પારો) પણ આ શાંતરમારિગજ જ છે (આ સિદ્ધાંત માટે જુઓ રમેશ્વર સિદ્ધાંત, અથવા રમાણીવ નરસિંહજી વગેરે ગ્રંથો) શાંતરમ મર્વ મગરનો ભંડાર છે, કાળજી કે સર્વ ભાગવિન્યમહાત્મા એનાથી જ વિસ્તરે છે પડિતો આ ઉપદેશને યોગ્ય છે અને પડિતો જ શાંતરમની ખૂબી સમજી શકે છે, તેથી સૂરિમહારાજે જુધ યાજ્ઞથી પડિતોને મ જોષન કર્યું છે જેઓ મ સારનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજી પુરૂષ અને આત્માનો લે સમજ્યા હોય તેને શાંતકારો પડિત કહે છે (૨)

આ ગ્રંથના મોળ દ્વારે

સમતૈર્ભૂતનચિત્તો, લગ્નાપત્યસ્વદેહમમતામુક્ ।

વિવપન્પાયાધરશ શાસ્ત્રયુર્જેદમિત્તવેતસ્ક ॥ ૩ ॥

વૈરાગ્યશુદ્ધિમા, દેવાદિસતત્ત્વવિદિરતિધારી ।

સરસાન ગુમટ્તિ સામ્યરહસ્ય મજ શિશ્યિન્ ! ॥ ૪ ॥ (ગુમ્મ) (આર્વાજ્ઞ *)

“હે મોહાવાં પાણી ! તુ મમતાને વિષે લીન ચિત્તવાળો થા' સ્ત્રી, પુત્ર, પૈસા અને શરીર ઉપરથી મમતા ઝાડી દે' વલ્લુ, ગધ, રસ, સ્પર્શ વગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રોધ માન, માયા અને લોભ એ કષાયોને વશ થા નહિ' યાસ્તરૂપ લગામ વડે તારા મનરૂપ અશ્વને તુ કાબૂના રાખ' વૈરાગ્યે ઝગીને શુદ્ધ-નિષ્કલંક-ધર્મવાન થા ! (સાધુના દશ ચત્તિધર્મ અને બ્રાવકના બાર નલ તેમ જ આત્મગુણોમા રમણના ડરવાડપ શુદ્ધ ધર્મવાળો થા !) કેવ શુભ ધર્મનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણનારો વા ! સર્વ પ્રમાણના સાવધ ચોગથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ ધારણ કર' (સત્તાવન પ્રકારના) સવરવાળો થા ! તારી વૃત્તિઓને શુદ્ધ રાખ અને સમતાનાં રહસ્યને તુ ભજ' ” (૩-૪)

વિવેચન—આ ગુમ્મમા મામાન્ય રીતે પ્રકીર્ણ ઉપદેશ આપવા ઉપરાત આ અથમા કહેવાના સોળ અધિકારો અનુક્રમે સૂચવ્યા છે, તે નીચે પ્રમાણે —

૧ મમતા	૯ ચિત્તદમન
૨ સ્ત્રી (લલના) મમત્વમોચન	૧૦ વૈરાગ્યોપદેશ
૩ અપત્યમમત્ત્વમોચન	૧૧ ધર્મશુદ્ધિ
૪ ધનમમત્વમોચન	૧૨ શુભશુદ્ધિ
૫ દેહમમત્વમોચન	૧૩ ચતિશિક્ષા
૬ વિષયપ્રમાદત્યાગ	૧૪ મિથ્યાત્વાદિ નિરોધ-સવરોપદેશ
૭ કષાયત્યાગ	૧૫ શુભવૃત્તિ
૮ શાસ્ત્રાભ્યાસ અને વર્તન-અતર્ગત	૧૬ સામ્યસર્વજ્ઞ
તત્ત્વર્ગતિના હુ ખો	

આ સોળ વિષય અધ્યાત્મના છે એના ઉપર આખા અથમા વિવેચન કરવામા આવ્યું છે અને તેઓના પરસ્પર મળ ધ પલ્લુ યુક્ત સ્થાનકે બતાવવામા આવ્યો છે એ સર્વ કૃપવૃક્ષ સમાન છે, એની મેવા કરનારને તે મનોવાહિત આપે છે, માટે એનું પાચન, મનન, નિદિધ્યાસન કરવા પ્રારંભ કરી અત્ર પ્રામગિક ઉદ્દગાર પૂર્ણ કરવામા આવે છે અને અથની શરૂઆત કરવામા આવે છે (૩-૪)

ઇતિ અથકારકૃત ઉપોદ્ધાત

* આયનિ ચાર ચરણ હોય છે દરે ચરણમા અનુષ્ટુપ ૧૨ ૧૮, ૧૨, ૧૫ માત્રા હોય છે એ માત્રા મેળ ૭૬ છે

પ્રથમ: સમતાધિકાર: ॥

ભાવના ભાવવા માટે મનને ઉપદેશ

ચિત્તચાલક ! મા ત્યાક્ષી-રજન્ન માવર્તીપથી ।

યત્ત્વા દુ યાનમૂતા ન, ંઠ્યન્તિ ડગન્તિષ ॥ ૫ ॥ (અનુષ્ટુપ)

“હે ચિત્તરૂપ બાગ* ! તું ભાવનારૂપ ઓપરિઓને હમેશા* દૂર કરીશ નહિ, જેથી કરીને છાને શોધનાગ દુઃખાનરૂપ ભૂત, પિથાઓ તને છેનરી ચઢશે નહિ ” (૫)

વિવેચન—સમતાદિક અધ્યાત્મના વિષયમા હજુ આ જીવ જહુ પહાવ છે, તેનું ખરું રહસ્ય સમજી તેને અનુસરતો નથી, તેથી તેના મનને બાગ* કહેવામા આવ્યું છે

હે બાગ મન ! તું જરા વિચાર કર સાસારિક મગા-સ્નેહીઓ અન્ધિર છે, પૌદ્ગલિક વિષયમુખ અનિત્ય છે, આજ જે રગ છે તે ઢાલ રહેતો નથી, સગા-સ્નેહીઓનું કે શોક વગેરે આત્મીનું કોઈનું વાસ્તવિક ચંતે તારે ચરણ નથી, તને ખરું દુઃખ પડતા તેઓ કાઈ પણ ઉપકાર કરી શકે તેમ નથી વળી તેઓ મર્વ એક મેગાની જેમ અત્ર મળ્યા છે, પણ તેને છૂટા પડતા વાર લાગવાની નથી તું પોતે તો એકલો જ આ થો છે અને એકલો જ જવાનો છે, તું કોઈનો નથી અને તારું કોઈ નથી—આમ અનેક નીતે મસારનું વાસ્તવિક અવરૂપ શું છે તેનો વિચાર કર્યો, પોતાની શુદ્ધ દશા અને વિલાવદશા કઈ છે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેનું ર/ણ કર્યા કરવું, પૌદ્ગલિક અને આત્મિક તત્ત્વોમા શો ફેર છે તે સમજી તેના પર વિચાર કરવો, એને શાસ્ત્રનાર ભાવના કહે છે એ ભાવના ભાવવાથી સાચી સ્થિતિ વસ્તુ કઈ ॥ તેનું સત્ય જ્ઞાન થાય છે અને જ્ઞાનના પરિણામે તદનુસાર વર્તન કરવાનો નિશ્ચય થતા પરિણામે તેવું વર્તન પણ થાય છે કોઈ પણ કાર્ય થવાનો અથવા કરવાનો આ શુદ્ધ કેમ છે, અને વિકાસ પણ તદનુસાર જ થાય છે આની ભાવનાઓ શાસ્ત્રકાર બાર પ્રકારની અથવા તોળ પ્રકારની કહે છે અને એનું જરાબર સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર

જ ચ કામસુદ લોપ, જ ચ દિવ્ય મહાસુદ ।

ધીયરાયસુદસ્તેય જતમાગધિ નમર્ફ ॥

“લોકમા જે વિષયાદિકના મુખો છે અને દેવલોકમા જે મહામુખો છે તે વીતરાગના મુખ પાસે અનતમા બાજે પણ થતા નથી ”

આવું મહાન મુખ તારા ચત્રની આંધ છે, અત્રે જ તને મળી શકે તેમ છે, તેમા નથી પૈસાની જરૂર કે નથા બાપ મદદની જરૂર, નથી કોઈના રક્ષણની જરૂર કે નથી કોઈ તરફની આકાંક્ષાની જરૂર, માત્ર તારુ શુ છે ન સમજી ત મેળવવા અથવા પ્રગટ કરવા પ્રયાસ કર અને બીજી બધી બાધ ઉપાધિ તજી દે, એટલે સમતામુખ તને આપો આપ પ્રાપ્ત થઈ જશે, પરંતુ આ બાળનમા તારે દંડ નિશ્ચય કરવાની જરૂર છે એક વાર નિશ્ચય કર્યો કે પછી તેના સાધનો કયા છે તે બતાવનારા તને મળી જશે, તે સાધનો સ્વત તને મળી જશે અને તને બહુ આનંદ થશે પૌદ્ગલિક મર્વ મુખો નાશવત છે, પડવાડે હુ ખસતનિ મૂંઝી જનાગ છે, ભોગવતી વખત પણ અનેક પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક ઉપારિ કરનારા છે, ત્યારે અત્ર બતાવેનુ મમતાજન્ય મુખ એ સર્વ પ્રકારની અગવડોથી મુક્ત છે, માટે મમતામુખ આદર ! (૬)

સામારિક જીવના મુખ ચત્રિના મુખ

અદૃષ્ટૈર્ધિવશાજ્જગજ્જને, વિચિત્રર્માશયપાન્વિસસ્પૃષ્ણે ।

ઉદાસદૃષ્ટિસ્થિતચિત્તટત્તય, મુગશ્રયન્તે યતયઃ ક્ષતાતૈય ॥ ૭ ॥ (વંશસ્વરૂપ*)

“ત્યારે જગતના પ્રાણીઓ પુણ્યપાપના વિચિત્રપણાને આધીન છે, અને નાના પ્રકારના કાયાના વ્યાપાર, મનના વ્યાપાર અને વચનના વ્યાપારથી અન્વન્ધ (અન્ધિર) છે, ત્યારે માધ્યન્ધ વૃત્તિમા જેમની ચિત્તવૃત્તિ રહેલી છે અને જેઓની મનની પીડાઓ (આધિ) નાશ પામી છે તેવા ચત્રિઓ ખગ મુખને બજે છે (ભોગરે છે)” (૭)

વિવેચન—દ્વિત્રિયજનિત વિષયમુખ અને મમતામુખનું સ્વરૂપ બતાવી હવે તે બંનેના દૃષ્ટાંતો બતાવાને સમતામુખની અધિકતા મિલ્લ કરે છે પુણ્યના ઉદયથી આ જીવ સારા ચરારવાળો, ડપાળો, સગાંનેરીથી પરિવૃત્ત, ધનવાન, પુત્રવાન, આયુષ્યમાન વગેરે અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરે છે, તે જ જીવ પાપના ઉદયથી તેથી ભિન્ન કુરૂપો ધારણ કરી કગાગ જેવો દેખાય છે પુણ્યના ઉદયથી આ જીવ મુખી દેખાય છે, વળી એકાદ પ્રતિકૂળ કર્મનો મપાટો આવે ત્યારે મહાદુષ્ટી દેખાય છે કોઈ વાર બાળક જેવો થઈ રચી છે અને કોઈ વાર કામરસિક થઈ વિષમ્ભેવન કરે છે, કોઈ વાર વિત્ત વગરનો થઈ જાય છે અને કોઈ વાર સંપૂર્ણ વૈભવવાળો થાય છે, કોઈ વાર ઘરડોખખ થઈ જાય છે અને

* વંશસ્વ અથવા વંશસ્થિતિ / તત્ત્વા જે ચરણમા બાર આદર હોય છે વર્દતિ વંશસ્થિતિલં જતી જતી (૫-૭)

કોઈ બાર બળવાન થઈ જાય છે. બાવા બાવા અનેક રૂપો વિચિત્ર કરોને વટ રહે છે. છતાં ધારણ કરે છે, સમારગભૂમિ ઉપર અનેક પ્રપરના ખેલો રહે છે અને કાલ આવે ત્યારે ચમરાબની રાજધાનીના પડદામાં પ્રવેશ કરે છે, વળી રહે છે અને પ્રજા બીજી વેશ ધારણ કરે છે એવી રીતે અનેક વાર અણકપટી કર્યા કરે છે અને સ્વચ્છ વચન, કાયાના વ્યાપારમાં મસ્ત રહી વિષયકવાચને આધીન થાય છે અને રહે છે અને સ્થિરતા પામતો નથી. કથાવાદિકમાં પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે તે તત્ત્વ રહે છે અને જાણે પોતે કથાકથમ જ હોય એવો દેખાવ આપે છે. આવી અનેક રૂપો અને જોગવે છે અને તે હાડમારીને સુખ માને છે. આવા દોડાદોડમાં રહે છે અને કહેવા કરતા માનાં લેણુ જ સુખ છે, કારણ કે નિરાત વગર સુખ દેવ જ નથી. રહે છે અને તરવાર લટકતી હોય ત્યાં સુખ હોય જ નહિ. આ મત્તાની છાત્રાલુપ્તિ અને ખરેખર તાદાત્મ્ય સ્વરૂપ વિષય પર શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપચનનાં શ્રી સિદ્ધિ પૂજ્યપાદ શ્રી સિદ્ધિ ગણિએ આવેખ્યુ છે તે મનન કરવાથી આ મત્તાનાં પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે બીજી બાજુએ સર્વ સુખદુઃખ પર માધ્યમ્ય દષ્ટિ રાખનાર, કરનાર, દશ મતિધર્મોનું પહન કરનાર, પચમહાવ્રત પાલનાર, સાત્ત્વિક અને ક્રોધરહીત રહેનાર, ખટપટનો સ્વપ્નમાં પણ ખાલ ન કરનાર, પવિત્ર અને શ્રી યોગીમહાત્માઓ-બુનિમહારાજઓ દેવા પ્રકારનું સુખ અનુભવે છે અને અગાઉ જોયું છે કે સુખ માન્યતામાં જ છે, પુદ્ગલમાં નથી, અને વસ્તુમાં જ છે. આજે જાણમાં જ છે. આર યોગીઓ, જેમનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ નવમાં રહે છે અને તેઓને સર્વ ગળેગોમાં આનંદ જ છે તેઓ સુખમાં રાહ રહે છે અને નથી, એવું જ નહિ, પણ કર્મલક્ષ્ય નિમિત્તે હું ખને માવકારદાતા રહે છે અને તેમ સુખ પુણ્યપ્રકૃતિને ઉદય છે અને હું ખ પાપપ્રકૃતિને ઉદય છે અને તેમાં આનંદ કે શોક માનવો એમાં મૂર્ખતા જ છે એવું મને જાણ છે અને તેમાં આનંદ થાય છે તેનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે, કારણ કે તેઓને દુઃખ જ નથી અને માનસિક ઉપારિનો નાશ થાય છે કે તરત જ સર્વ પારિવર્તન પામી નાશ થઈ જાય છે અને ઉદારચરિત યોગીઓ તો સ્થિર મનોવૃત્તિ રાખી રહે છે અને તેના સબધમાં પણ આવતા નથી એમને દુઃખ નથી અને સચરકમાં ભેદ નથી, નિદ્રાનુતિમાં હું ખ કે આનંદ નથી, શુદ્ધિ નથી અને રાજા જેવો દેખીતો તેમનો વૈભવ લાગતો નથી, છતાં તેઓ વૈભવ લે છે એ સબધમાં આવણું સૂરિમહારાજ સ્વાનુભવથી જાણે છે.

* આ આખા પ્રયત્ન લાભાન વિવેચન કરનારે તૈયાર કર્યું છે અને એ પ્રયત્ન બહુ ઉદારક છે અને ખાસ તામવા યોગ્ય છે.

સબધમા વિરક્ત ભાવનુ મુખ અનુભવનાર અને મસારનો પણ અનુભવ લેનાર રાજર્ષિ ભતૃંહરિ સક્ષેપમા કહે છે કે—

મહી રમ્યા શય્યા વિપુલમુપચાન મુજલતા,
વિતાન શાકાશ વ્યજનમનુકૂલોડયમનિલ ।
સ્ફુરદ્વીપશ્ચદ્રો ચિરતિયનિતાસગમુદિત,
સુપ શાન્ત શેતે મુનિરતનુભૂતિનૃપ દવ ॥

જેમ કોઈ પુણ્યવાન પોતાની ઇચ્છાની તૃપ્તિથી મક્કા અનુદૂળ સયોગોમા નિશ્ચિતપણે સૂરે છે તેમ ત્યાગી પુરુષો પણ મક્કા કલેશ-તાપોને ગમાવી મમાવિથી સૂરે છે " તે વખતે તેઓને પૃથ્વી સુદર શય્યા છે, લના જેવા તેના હાથ વિસ્તારવાળુ ઓશિકુ છે, આકાશ તેનો ચદરવો છે, અનુદૂળ પવન તેનો પખો છે અને ચદ્ર તેનો દેહીધ્મમાન દીવો છે તથા તે વિગતિ સ્ત્રીની મોખતમા આનદ માને છે આવી રીતે સર્વ રાજ્યચિહ્નો તે મુનિ પાસે છે અને રાજ કરતા પણ વધારે શાનિથી તે સૂએ છે, કારણ કે તેની માનમિક સર્વ ઉપાધિઓ દૂર થયેલી હોય છે "

આવા જ દારણથી મતપુરુષો વિપત્તિ ભાગી લે છે, કારણ કે મારા વખતમા હું ખ લોગની લીધુ હોય તો પછી અગવડ પડતી નથી અને બાધેલા હું ખો એક વાર લોગવવા તો પડવાના જ, તેથી તેમા તેને કાયરતા આવતી નથી આવી રીતે માસારિક છુપો અને ચતિતા મુખની સગ્ગામણી કરવામા આવી છે, એ બન્ને હકીકત હે આત્મા ! તું ખામ ધ્યાનમા રાખજે ! (૭)

મમતામુખ અનુભવવાનો ઉપદેશ

ત્રિયજન્તુપુ યદિ જ્ઞાનમેઝ, સામ્યતો મજમિ માનસ ! મૈત્રીમ્ ।

તત્ત્વસ્ય પરમમત્ર પરત્તાપ્યશ્નુપે ન યદ્ભુત્તવ જાતુ ॥ ૮ ॥ (સાગતાદ્યત)

"હે મન ! તું સર્વ પ્રાણી ઉપર મમતાપૂર્વક એક ક્ષણવાર પણ પરહિતચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ બાવીશ તો તને આ ભવ અને પરભવમા એવુ મુખ મળશે કે જેવુ તે કદી પણ અનુભવ્યુ હશે નહિ " (૮)

વિવેચન—મમતા મુખ એ અધ્યાત્મનુ બીજ છે અને તે માટે સાદુ દષ્ટાત બતાવ્યું, પરંતુ ખરેખર મમતામુખ બાળવાનું સાધન તો તેનો અનુભવ જ છે, તેથી તે બાળતમા પ્રેરણા કરતા કહે છે કે હે ભાઈ ! જો મમતામુખના આટલા બધા વખાણ કરીએ છીએ, પણ એથી લાલ કેટલો થાય છે તે તને બતાવી શકતા નથી રચાયણ ખાનારને પરિણામે લાખા વખત સુધી અનેક લાભ થાય છે, પણ ખાધા મિરાય બોલવાથી તેનો લાભ સમજાવી શકતો નથી, માટે તુ જરા વળત મમતા રાખ પરહિતનુ ચિંતવન કરવુ અને પરહિતના વિચારમા પોતાની બતતા મુખને ભૂની જવુ સ્વાર્થત્યાગ કરવો—એને મૈત્રીભાવના કહે છે એનું સવિસ્તર

સ્વરૂપ હવે પછી તેરમા શ્લોકમા આપવામા આવ્યું છે એ મૈત્રીભાવ બીજા છુટો પરતુ એક સણવાર પણ ગખ તેના પરિણામે તુ એવું સુપુણ્ય બાધીય કે તેના યોગથી તને આ બધ અને પરભવમા અપૂર્વ સુખનો અનુભવ થશે અથવા સુધી તે પૌરુષલિક સુખો અનુભવ્યા છે તેથી સુખ પણ તું તેમા જ સમજે છે, પરતુ જ્યારે આત્મિક સુખો અનુભવવા યોગ્ય સુકર્મદળ તુ બહુ કરીય ત્યારે તને નવીન પ્રકારનો જ આનંદ થશે

અથર્તા અત્ર બાગ અધિકારીઓને આશ્રયીને મૈત્રીભાવથી જે મામ્યસુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો પુણ્યકર્મ સાથે સબંધ જોડે છે આપણે જોયી આગળ વધવાને કહી શકીએ કે સમતાભાવ ભાવતી વખતે જે અપૂર્વ આનંદ થાય છે તે પણ અનિર્વચનીય ॥ એના પરિણામે જે શુભ કર્મબંધ અથવા કર્મનિર્જરા થાય છે તે તો બાબુ ઉપર રાખીએ, પણ તે ભાવના જે માનસિક સંતોષ (Consatious satisfaction) થાય છે તે પણ મહાન છે, ભય છે, અલૌકિક છે, નૂતન છે, મર્વોત્તમ છે, અનુભૂતપૂર્વ છે સમતાથી સુખ થાય છે તે બીજાનું સુખ હાથે અથવા બોધ કરીને થતુ નથી, પણ સ્વસપા છે, સ્વસપૂર્ણ છે, પરને ઉપકારી છે અને ઉભયને આનંદદાતા છે પૌરુષલિક અને આત્મિક આનંદમા આ મહાન તફાવત છે આ સમતાથી થતો આનંદ અનુભવતી વખતે જ એવું સુખ આપે છે કે જેવું આ છુટે અગાઉ નાસાંકિ પદાર્થોમા અનુભવ્યું ન હોય આ પ્રમાણે હોવાથી કે ભાઈ તુ એક વાર સામ્યભાવ ધારણ કર, પડી તુ તેનું સુખ જોજે જો તને તેમા કાંઈ અપૂર્વતા માનૂમ પડે તો તે સુખનો ફરી વાર અનુભવ કરવાનો વિચાર કરજે, પણ એક વાર તો અમારા આમહથી જ તે રસ્તે પ્રયાણ કર અમે (અથર્તાએ) એ સુખનો સ્વાદ કેઈ કેઈ વાર ચાખ્યો છે અને તેથી તને ભવામણ કરીએ છીએ કે તારે સમારમા રહ્યા છતાં મોક્ષસુખની વાનકી આપવી હોમ તો એ ઉત્તમ માર્ગ છે (૮)

સમતાની ભાવના (Ideal) —તેનું દર્શન

न यम्य मित्र न च कोऽपि नत्र निजं परो वाऽपि न रुच्यतास्ते ।

न चेन्निर्यायेदु रमेत चेत्, उपायमुक्त परमः स योगी ॥ ૧ ॥ (વવેત્રવજ્રા)

“જેને કેઈ પણ મિત્ર નથી અને કોઈ પણ શત્રુ નથી, જેને કોઈ પોતાનો નથી અને કોઈ પારકો નથી, જેનું મન વ્યાય રહિત હોઈને ઇદ્રિયોના વિષયમા રમણ કરતુ નથી, તેવો પુરુષ મહાયોગી ॥ ” (૯)

વિવેચન—જે યોગીનું દર્શન માતમા શ્લોકમા કરાવવામા આ યું છે તેનું સ્વરૂપ અત્ર બતાવે છે સમતા શુણ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીએ પોતાની અનુસુખ આ શ્લોકમા લખી ॥ તેવી ભાવના રાખવી જોઈએ કેઈ એક શુણ પ્રાપ્ત કરવો હોય તો પ્રથમ તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજી બરાબર દૃઢચમદિગમા તેનું સ્થાપન કરવું જોઈએ અને ત્યાર પડી કેઈ પણ પ્રસંગ આવતા અથવા ગમે તે કાર્ય કરતા તેની ભાવના સમીપ જ રાખવી

જોઈએ એ પ્રમાણે ડરસામા આવે તો જ ગુણપ્રાપ્તિ થાય છે, તે વગર ધ્યાન સ્થિર રહેતું નથી અને સાધ્યની સ્પષ્ટતા ન હોય તો અન્યથા પ્રયાગો લગભગ નકામા જેવા થાય છે ભાવનાનિશ્ચય થયા પછી તેવા થવાની ધારણા થાય છે અને તેવા થવાનો ધીમે ધીમે અભ્યાસ પાડતા તેવા થઈ જવાય છે ત્યારે મનનાની ભાવના કેવી દેાવી જોઈએ, તે આપણે અત્ર જોઈએ

કોઈ પ્રાણી આ જીવને ગાળો આપે યા તેની નિંદા કરે ને કોઈ તેની સ્તુતિ કરે, કોઈ તેને લાખો કપિયાનુ નુકસાન કર ને કોઈ તેને કસોટાનો ફાયદો કરી આપે, કોઈ તેનો નિરન્કાર કર ને કોઈ તેને જીતુમાન આપે, કોઈ તેની સાથે લડાઈ કરવા તૈયાર થઈ જાય ને કોઈ તેની આડે મેરી વધાવ્યા ઇચ્છા રાખે—આવા આવા પરસ્પર વિરોધમૂલક દ્વિસંયોગ ગમે તેવલા કંપીએ તે મવ મા જેની મનિ જોઈમરખી જ નહે છે, જેને શત્રુ અને મિત્ર નુન્ય છે, જે શત્રુતા અથવા મિત્રતાના કારણમા સામા જીવને કોઈ પલ્લુ દોષ મગજતો નથી, પરંતુ કર્મફલ આગ્નિક સ્વરૂપનું રત્ન કરી તે દષ્ટિમા જાતને લીન કરી દઈ સામા પુરુષ તરફ જગ પશુ અપ્રાપ્તિ લાવતો નથી તે પુરુષ ખરેખરો યોગી છે, જેને પોતાના કે પારના કોઈ નથી, જેને પુરુષ કે અન્ય નરખા છે તે યોગી છે, જેને પાપ ઇદ્રિયોના વિરોધમા આસન્નિત નથી, જેને મન જિવકુલ નથી, કપાયનો અશ જે જીવમા આવિર્ભાવ પામનો નથી, વિદ્યાનુ નામ જેની પાસે મલગાતું નથી અને જે મર્વદા ધર્મ જામત અવસ્થામા રહે છે—આવા પુરુષ પરમયોગી છે ટકામા કહીએ તો, જે મહાત્મા સર્વદા વ્યવહારમા માની લીધેલા કાર્યોથી હર ગદી પોતાનું શુ છે તે જોગજો છે અને જોગખીને જેમી રહેતા નથી પણ તે અનુસાર વર્તન કરે છે, તે શુદ્ધ યોગી છે તેમની કાયાની પ્રતિષ્ઠા, વચનનો ઉચ્ચાર અને મનના વિચારો નિરતર શુદ્ધ, જરૂર પડે ત્યારે જ વપરાશમા આવનારા અને અતિશય સિવર હોય છે આવા મહાત્મા જેવા થવાની ઇચ્છા રાખવી એ સર્વ સુમુખનું દષ્ટિબિંદુ હોતું જોઈએ પરમયોગી આનંદધનજી મહાગુરુ શાતિનું સ્વરૂપ બોધતા, શાત જીવના ઘણા પ્રકારે લક્ષણો કહ્યા છે, તેમા નીચેના લક્ષણો અત્ર પ્રસ્તુત છે —

માન અપમાન ચિત્ત મમ ગણે, સમ ગણે કનક પાપાપા રે,
નક નિ ક મમ ગણે, ઇચ્છો હોય તું જાખ રે ॥ શાતિ ॥ ૯ ॥

સર્વ જગજીવને સમ ગણે, સમ ગણે તુલા-મખિલાપ રે,
મુક્તિ મસાર બેહુ મમ ગણે, મુખે ભનજીનિધિ નાપ રે ॥ શાતિ ॥ ૧૦ ॥

આપણો આતમ ભાવ જે, એક ચેતનાધાર રે,
અનર સરિ માથ સજોગથી, એહ નિજ પરિકર સાર રે ॥ શાતિ ॥ ૧૧ ॥

આવું સમતાવત જીવનું સ્વરૂપ મનોપથી છે, જોનો વધારે વિસ્તાર આગમમા છે, જોમ યોગીશ્રી ભલામણ કરે છે જીવો વિન્નાર માટે શાતિજ્ઞન સ્તવન આ ભાવના સમતાના અધિકારી જીવોએ નિરતર હૃદય સન્મુખ રાખવી (૯)

સમતાના અગ્રો ચાર ભાવના

મજસ્વ મૈત્રી જગદગિતાનિષુ, પ્રમોદમાત્માન ! ગુણિષુ તરોપત ।

મવાર્ત્તિદીનેષુ કૃપારસ સદા-પ્યુદાસદર્ત્તિ સત્તુ નિર્ગુણેષ્વપિ ॥ ૧૦ ॥ (વજ્રત્વજ્ઞ)

“હે આત્મા ! જગતના સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રીભાવ ધારણ કર, સર્વ ગુણવાન પુરુષો તરફ સતોષદષ્ટિથી જો, ભવ(મમાર)ની પીડાથી દુઃખી થતા પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા રાખ અને નિર્ગુણી પ્રાણીઓ ઉપર ઉદાસવૃત્તિ-માધ્યસ્થ્ય ભાવ રાખ ” (૧૦)

વિવેચન—સમતાની ભાવનાનું સ્વરૂપ કહી તે લક્ષ્યમાં ગમવા જણાવ્યું હવે સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અનેક માધનો છે તે બતાવે છે સાધનો અનેક પ્રકારના હોય છે પોતાના મ યોગો પ્રમાણે કયું સાધન અનુકૂળ આવશે તે મુજબ પ્રાણીઓ વિવેકદષ્ટિથી વિચાર કરીને સમજી લેવું એક જીવને જે બહુ લાભ કરનાર સાધન હોય છે તે બીજા જીવના માનસિક બધારણ અને વિકાસના પ્રમાણમાં તે/તુ જ ઉપયોગ કરનાર નીવડતું નથી, તેથી એ સંબંધના એક સામાન્ય નિયમ બાધવા કરતા સમતા પ્રાપ્ત કરવાના અનેક માધનો બતાવવા અને તેમાંથી પોતાને યોગ્ય પસંદગી આજીવે કરી લેવી એ વધારે સરળ માર્ગ છે, એમ ધારી આ ત્રયમાં તેના અનેક સાધનો બતાવ્યા છે લગભગ બધા જીવો પર એક સરખો ઉપકાર કરનાર સાધન આજીવના ભાવની તે છે એ ભાવના એવી ઉત્તમ છે કે, પાંચમા શ્લોકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે, તે દુઃખાર્ત્તને આવવા દેતી નથી એ ચાર ભાવના તે આ શ્લોકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય છે એનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ તેરથી સોળ શ્લોકમાં હવે પછી બતાવવામાં આવશે એ સાધન તરફ ધ્યાન એથી, તે જ વિષય પર હવે વિશેષ ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે અત્ર પ્રથમ શ્લોકના વિવેચનમાં જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે ઉદ્દેશનિર્દેશરૂપમાં પુનરાવૃત્તિદોષની શકાનો મદ્દભાવ જ નથી (૧૦)

ચાર ભાવનાનું મક્ષિત સ્વરૂપ

મૈત્રી પરસ્મિન્ કિંતયી. સમગ્રે, મવેત્પ્રમોદો ગુણપક્ષપાત ।

કૃપા મવાર્ત્તે પ્રતિર્તુર્મીહો પેસૈવ માયમ્યમવાર્પદોષ ॥ ૧૧ ॥ (અગતિ)

“બીજા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર હિત કરવાની જુદી તે (પ્રથમ) મૈત્રી ભાવના, ગુણનો પક્ષપાત તે (બીજા) પ્રમોદ ભાવના, ભવરૂપ* વ્યાધિથી હેરાન થતા પ્રાણીઓને ભાવઔરધથી મારુ કરવાની ઇચ્છા તે (ત્રીજા) કરુણા ભાવના, ન ટગી શકે તેવા દોષ વાગા પ્રાણી ઉપર ઉદાગ્રીન ભાવ તે (ચોથી) માધ્યસ્થ્ય ભાવના ” (૧૧)

* સસાર અથવા મર્મ એથી ભાવ યા અને અન્ય યા જ તેનો અન્ય સમાવેશ થાય છે

ઉક્તા ચાર ભાવનાઓનું હરિભદ્રમૂરિકૃત સુર્ય પોહગકાનુમાર સ્વરૂપ

પરદિતચિન્તા મૈત્રી, પરદુ મરિનાશિની તથા વચ્ચા ।

પરમુત્તરુષ્ટિમૃન્તિ, પરનાપોવેક્ષણમુખેષા ॥ ૧૦ ॥ (આશાન)

“(આત્મ વ્યતિરિક્ત) બીજા પ્રાણીઓનું દ્વિ ગિતવતુ તે મૈત્રી ભાવના, પારકા દુ ખોનો નાશ કરવાની ઇચ્છા અથવા ચિન્તા તે કમણા ભાવના, બીજાઓના મુખને ભેદ આનંદ પામવો તે પ્રભોદ ભાવના અને બીજાઓના દોષોની ઉપેક્ષા કરી તે ઉપેક્ષા ભાવના ” (૧૨)

હવે તે દરેક ભાવનાનું સ્વરૂપ કલિકાલસર્ગન શ્રીમદ હેમચંદ્રાચાર્યકૃત શ્રી યોગશાસ્ત્ર અનુમાર બનાવનામા આને છે પ્રસ ગોપાત્ત મન્ન અથોથી એ ભાવનાનું સ્વરૂપ વધારે સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયામ પણ વિવેચનમાં થયો છે

પ્રથમ મૈત્રી ભાવનાનું સ્વરૂપ

મા કાર્પીત્કાઽપિ પાપાનિ, મા ચ મૂલ્કાઽપિ દુઃખિત ।

મુચ્યતા જગદત્પેષા, મર્તિમત્રી નિગદ્યતે ॥ ૧૩ ॥ (અગ્રપદ)

“કોઈ પણ પ્રાણી પાપ કરે નહિ, કોઈ પણ જીવ દુ ખી થાઓ નહિ, આ જગત કમંથી મુકાઓ આવી બુદ્ધિને મૈત્રી કરે ॥ ” (૧૩)

વિવેચન—પાપમાં સ્વોક્ષમા જે ભાવનાઓપરિ લેવાનું મૂચન કર્યું છે તે ભાવનાઓ પૈકી કેટલીક ભાવનાનું સ્વરૂપ હવે બતાવે છે બાર ભાવના સચારનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે, જ્યારે માર યોગની ભાવના (મૈત્ર્યાદિ) બીજા જીવો તન્દ કેવા પ્રકારનું વર્તન ગમવું તેના યથાચિત્ત ખ્યાલ આપે છે પ્રથમ મૈત્રી ભાવના (Universal Brotherhood) બહુ અગત્યનો વિષય છે જમાનાની વિચિત્રતાને લીધે આ ઉત્કૃષ્ટ ચારે ભાવનાઓ નાશ પામતી જાય છે તેને ભાવનારાઓ માત્ર પડતા નથી, બહુ ઓછા જણાય છે જ્યારે ચારે ભાવનાનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવામાં આવશે ત્યારે પ્રત્યેક ભાવના કેવી મહત્વની છે અને વ્યવહારના માની લીધેલા કર્તવ્યોથી કેટલી મહાન ભૂમિમાં ઉચ્ચન કરે છે એ જણાયે. એમાં સ્વાર્થપણનો નાશ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવશે મૈત્રી ભાવનાનું સ્વરૂપ બાધતા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે કોઈ પણ પ્રાણી પાપ કરે નહિ’ એવી બુદ્ધિ તે મૈત્રી કહેવાય છે કોઈ પણ પ્રાણી પાપ કરે નહિ એવી ઇચ્છા જ્યારે થાય ત્યારે પાપના કારણો બીજા પ્રાણીઓ પ્રાપ્ત ન કરે એવો સરળ વ્યવહાર શોધી આપનાની સામાન્ય બુદ્ધિ થાય છે અને ખાસ કરીને પોતે તો પાપ કરતા જ નથી આવી રીતે નીચી કમંબધ થતો નથી, અને તે ઉપરાંત શુભ પ્રયાસથી નિર્જરા અથવા શુભ કમંબધ થાય છે આ પ્રથમ લક્ષણમાં સ્વાર્થનો ત્યાગ પ્રત્યક્ષ છે ‘બીજા કોઈ દુ ખી ન થાઓ’ એવી બુદ્ધિ ગમવી એ મૈત્રીભાવ છે આ વિચાર મનની

મહાન વિશાળતા બતાવે છે ઘણાં જીવો અથવા તો પ્રાચી સર્વ જીવો પોતાના સુખની દગ્ગર રાખે છે, પરંતુ બીજા જીવોનું શુ થતું હશે તે જોવાને કે જાણવાને બિલા પડી રહેતા નથી વિશાળ દુનિયાના સર્વ જીવો તરફ મૈત્રીભાવ કરનાર સર્વને સુખી જોવામાં રાજી થાય છે અને પોતે તો કોઈ જીવને કોઈ પણ પ્રાર્થનું દુષ્કર્મ આપતો જ નથી ' મા જગત કર્મથી મુકાઓ ' આવી બુદ્ધિ પણ જો જ વિશાળ મનોરાજ્યમાંથી નીકળે છે પાતકાના હિતનું ચિત્ત વન ડરખુ જો મૈત્રીભાવ છે તીર્થે જ મહારાજને વીળ મ્યાનક તપ કરતાં જોવી ઇચ્છા થઈ જાય છે કે " મરિ જીવ કરુ ગાસનરમી, જોસી ભાવદયા મન ઉઠ્ઠસી " અને આ ઉત્કૃષ્ટ ભાવદયાને પરિણામે તીર્થે કર્નામકર્મનો બધ કરે છે સર્વ જીવો જો શાસનમાં જોડાઈ જાય તો પછી તેઓને મા ભવજ્જાગ મટી જાય અને તેઓના મહાદુષ્કર્મો પડી નાશ પામી જાય જોવી પરાધર્મ માધવા ધી ઉત્તમ વૃત્તિ યતા જ સાર્વભૌમ કે દેવેન્દ્ર પણ જેને નમસ્કાર કરે છે એવું મહાન તીર્થે કરપદ પ્રાપ્ત કરે છે એવી મૈત્રીભાવ ભાવના મન કંટક મમતામાં સ્થિર થતું હશે તે બરાબર મમજાય છે

મૈત્રીભાવ ભાવનાર પ્રાણી બહુધા પોતાના સુખનો બહુ વિચાર કરતાં નથી હિંમત સૂરિ મહારાજ કહે છે તેમ, ' પરહિનચિંતા મૈત્રી ' એ બરાબર સૂત્ર છે પોતાના સ્વાધર્મો વિચાર કરવા કરતાં પરહિનચિંતવનમાં અપૂર્વ આનંદ થાય છે અને તેથી સ્વહિત તો સ્વાભાવિક રીતે સિદ્ધ થઈ જાય છે આખી દુનિયાને પોતાના બધું તરીકે માનનારને મનમાં જોયો તો પ્રેમ આવે છે કે પ્રેમથી જ તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે આવા જીવના ઉચ્ચાર અને વિચાર પણ અનુકરણ કરવા યોગ્ય હોય છે તેના મહાજ ખ્યાલ આપના ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનય વિજયજી મહારાજ શાતમુધારમમાં કહે છે કે —

વા રાગદોષાદિચ્છો જ્ઞાના શમ્યન્તુ વાકાપમનાદુહસ્તા ।

સર્વેષ્વપ્સાતીનરસ રસન્તુ, સર્વંત્ર સર્વં સુખિનો મયન્તુ ॥

" રાગ, દ્વેષ વગેરે વ્યારિઓ જે પ્રાણીના મન, વચન, કાયાના શુભ યોગોને નાશ કરે છે તે સર્વ પીડાઓ સમી જાય, એટલે સર્વ પ્રાણીઓ વીતરાગ થઈ જાય, સર્વ પ્રાણીઓ ઉદાસીન રમ પીઓ અને સર્વ ઠેકાણે સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાયો । "

આખી દુનિયાના મર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાયો એમ કહેવામાં નધાં રાખ્યો શાંતિભેદ કે નધી રાખ્યો ધનવાન-ગરીમનો ભેદ, નધી રાખ્યો સપ્રતાયભેદ કે નધી રાખ્યો નેચ્ય સેવકભેદ, નધી રાખ્યો વખાણ કરનાર કે નિન્ના કરનારનો ભેદ કે નધી રાખ્યો સ્થાન-મથળ કે ભૂમિનો ભેદ આખા વિશ્વ ઉપર એકમગ્ની દંષ્ટિ થાય એ મૈત્રીભાવનું ઉત્કૃષ્ટ લક્ષણ છે શ્રી બૃહત્શાંતિમાં નગરવાનીને, આખા શ્રીસંઘને, લોકોને, રાજાને અને મર્વ જનોને શાંતિ

* આ વચનમાં પ્રાણ્ય કબ્જાભાવ છે અને સર્વ જીવો તરફ તે લખાય છે તેથી જ અતે પ્રસ્તુત છે એનો મુખ્ય વિષય રૂપાસાવનાનો જ છે

ધાઓ ઇત્યાદિ ઇન્દ્રિય બતાવી છે અને પ્રાતે આપેલુ આશીર્વાચન પણ એના જ ગતીર ધ્વનિ બતાવે છે—

શિવમસ્તુ સર્વજગત , પરદિતરિતા મયન્તુ ભૂતગણા ।

દોષા પ્રયાન્તુ નાશ, સવ્ય સુખી મયન્તુ લોક ॥

“આખા જગતનુ કયાણુ ધાઓ ! મર્વ પ્રાણીઓ પારકુ હિત કરવામા તત્પર ધાઓ ! મર્વ દોષો નાશ પાગી જાઓ ! મર્વ જગાએ સર્વ પ્રાણીઓ સુખી ધાઓ !”

કેવા વિગુહ અને મહાન અત કળુમાયા આ ભાષા નીકળે છે ! એ બોલનારને પવિત્ર કહે છે, એનુ જ નહિ, પણ સાબળતાને પણ પવિત્ર રહેવાનો વિચાર કરાવી દે છે ઉપર લખેની ગાથાથી જેવો ધ્વનિ પાશિક પર્વણિમા નીકળે છે તેવો જ મહાન ધ્વનિ નિત્ય અનુધાનમા-શાદ્ધમતિકમળ મૂત્રમા-પણ બતાવવામા આવ્યો છે જુઓ—

વામેમિ સવ્યજીવે મન્વે જીવા રમન્તુ મે ।

મિત્તો મે સન્નમૂપસુ, વેરં મન્ન ન વેળાઈ ॥

એટલે ‘હું મર્વ છોને ખમાવું છું અને તેઓ મને ક્ષમા કરે એમ ઇન્દ્રિય છું મારે સર્વ છવો સાથે મંત્રી છે અને કોઈ સાથે વૈરવિરોધ નથી”

આવી રીતે ત્યાગ અને ગ્રહણ બન્ને રીતે મૈત્રી ભાવના ઉત્પદ્ય રીતે ભાવનાની આવશ્યકતા છે Forbear and Forgive ખમીએ ને ખમાવીએ એ જૈન શાસ્ત્રની શુદ્ધ નીતિ છે એમા સાચો માણસ ક્ષમા કરશે કે નહિ એ જોવાનુ નથી માન તજી ખમાવનાર તો સર્વથા આરાધક થાય છે ક્ષમા ગુણ આનંદતા ક્રોધનો સર્વથા ત્યાગ કરવો પડે છે અને વૈરવિરોધનુ તો નામ પણ લેનામા આવતું નથી નિત્ય અનુધાનમા વૈરભાવ ત્યાગ કરવાનો જે ઉપદેશ છે તે ભાવને મમર્થન કરતા શાતમુધાગચકાર કહે છે કે—

સર્વત્ર મૈત્રોમુપવલ્લયાત્મૈશ્વિત્યો જગત્યત્ર ન લોકપિ શત્રુ ।

વિચિદિનશ્ચાવિનિ જીવીતેડસ્મિન્, કિં વિચલે વૈરિચિયા પરસ્મિન્ ? ॥

“હે આત્મન્ ! તુ સર્વ સ્થાનકે મૈત્રી કરી લે અને આ જગતમા તારો કોઈ પણ શત્રુ છે એમ ચિંતવીશ નહિ હે ભાઈ ! તું તે અહીં કેટલાક દિવસ બેસી રહેવાનો જ કે નાહક બીજા ઉપર વૈર રાખીને એક પામે છે ?”

અહીં થોડો વખત રહેલુ છે અને પછી બધુ બન મૂકીને આવ્યા જુ છે ત્યારે એક શા માટે કરવો ? કોના ઉપર કરવો ?—આવી બુદ્ધિ ક્ષમા રાખવાથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી મૈત્રી ભાવનાનું એ જ ગ ક્ષમા છે એટલા માટે પુણ્યપ્રકાશના સ્તવનમા તે જ મહાત્માએ કહ્યું છે કે —

સર્વ મિત્ર કરી ચિંતવો સાહેબડી રે, કોઈ ન જાણો મનુ તો,

રાગદ્વેષ એમ પરિહરી સાહેબડી રે, કીજે જન્મ પવિત્ર તો

ક્ષમા રાખનાર, ઉત્પદ્ય મૈત્રી ભાવ રાખનાર, વૈરી ઉપર પણ સમભાવ રાખનાર ગજસુંક

માળ, મેતાર્થ, ખધક સુનિ, ચિવાલીપુત્ર, વીર પરમાત્મા, અન્વયકારી ભટ્ટા વગેરે અનેક દષ્ટાંતો શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી વીર પરમાત્માને તો પોતાને દુ ખ દેનાર દુ ખી ધરો એ વિચારથી નેત્રમા આસુ આવી ગયા મૈત્રી ભાવનાનું આ ઉત્કૃષ્ટ દષ્ટાંત છે પડિત પુરુષો આત્મવત્ત સર્વમૂલેષુ સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા બેવા બાળી તેને કોઈ પણ પ્રકારનું દુ ખ દેતા નથી, એટલું જ નહિ પણ બીજાના દુ ખે દુ ખી થાય છે અને બીજાને દુ ખમાથી દૂર કરાવવા માટે પોતાની પાસે જે કોઈ હોય તેનો વ્યય કરવામા આવકો ખાતા નથી અન્ય શાસ્ત્રોમા પણ કહ્યું છે કે -

અષ્ટાદશપુરાણાના, સારાત્સાર સમુદ્ધૃત ।

પરોપકાર પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનમ્ ॥

“ સર્વ શાસ્ત્રોનો-અઠાર પુરાણોનો-જેથી કહેલો સાર એ જ છે કે પરોપકાર (પારકાનું બહુ કરવું) એ જ પુણ્ય અને પરને પીડા દરવી એ જ પાપ ”

અને તેથી પરોપકારના સર્વ વિમૂલ્ક-સન્નિધિ માણ્યને જે માનસિક, શારીરિક કે આર્થિક સ પત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે હુ મેશા બીજા પર ઉપકાર કરવા માટે જ હોય છે તેઓ ધનથી મોજશોખ માણતા નથી કે સ્ત્રી વિષયસુખોમા આનંદ પામતા નથી, પણ બીજા છવોને સુખી કરવા અને તે માટે પોતાનું દરેક પ્રકારનું સ પત્તિભગ વાપરવું એ જ સ પત્તિપ્રાપ્તિનો હેતુ સમજે ॥

મૈત્રીભાવ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર રાખવો, પોતા ઉપર ક્રોધ કરનાર તરફ પણ તે જ ભાવ રાખવો અને કદી રાખી ન શકાય તો બીજા પર શુસ્તે ન થતા પોતાની કર્મસ્થિતિ વિચારી તેના પર જ ખેદ કરવો અને નવીન કર્મબંધ તેવા પ્રકારનો ન થાય તે માટે બાળુનિ રાખવી મૈત્રીભાવ રાખવાનું અનેક શાસ્ત્રકારો કહે છે, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રકારની વિશેષ ખૂમી એ છે કે તેમનો મૈત્રીભાવ પોતાના ધર્માનુયાયીઓમા જ પર્યાપ્ત થતો નથી, પરંતુ તે આખી દુનિયામા સર્વ મનુષ્યો તર- એકસરખી રીતે લાગુ પડે ॥ અને તેમા પણ, જ્ઞાતિ કે ધર્મનો ભેદ નથી, એટલું જ નહિ પણ તે તિર્થંચ-જનાવરો, પક્ષીઓ તથા જળચર-તરફ પણ પોતાનો રક્ષણશીલ હાથ લાગારે છે, એથી પણ આગળ વધીને તે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ જાય છે નાનામા નાના છવને કોઈ પણ પ્રકારનું દુ ખ દેવું એ મૈત્રીભાવથી વિરુદ્ધ છે અને પચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને તિર્થંચ તરફ વધારે લાગણી રાખવા એવો સાથ સાથે ઉપદેશ છે જૈન શાસ્ત્રકારો વૈર વિરોધ સમાવવાનો ઉપદેશ આપે છે, તે મૈત્રીભાવનું કારણ છે, પણ તેનું સાધ્યબિદુ તો સર્વ છવો તરફ હિતચુદ્ધિ રાખવામા છે અને તેથી જ સ્વસ્ત્ર જીવરાસિસ્ત એ ગાથા કહેવામા આવી છે આ મૈત્રીભાવ સમતાનું અંગ છે અને વધારે વિસ્તારથી જેમ જેમ તેના પર વિચાર કરવામા આવે છે તેમ તેમ તે શુભના વિષયનું ક્ષેત્ર વધારે વિસ્તીર્ણ થતું જાય ॥ તે સાથે આનંદમા પણ તે તે જ પ્રમાણમા વધારો જતાવ્યા કરે ॥ એ શુભની

ભાવના બગબગ મમજી મનન વગ્યાળી અનેક પ્રકારના લાભો થવાનો સભવ છે એમ અતુ બનીઓ કહી ગયા છે (૧૩)

દ્વિતીય પ્રભોદ ભાવનાનું સ્વરૂપ

અપામ્તાગેપતોષાણા, રમ્પુતચાત્રગેષ્ઠિનામ્ ।

ગુણેષુ પક્ષપાતો ય, સ પ્રમોદ પ્રસન્નિત. ॥ ૧૪ ॥ (અનુદય)

“જેમો મર્વ દોષો દૂર કર્યા છે અને વસ્તુતત્ત્વને જેઓ જોઈ રહ્યા છે તેઓના ગુણ ઉપર પક્ષપાત* તે પ્રભોદ ભાવના કહેવાય છે ” (૧૪)

વિવેચન—જે મહાન પુરુષોએ પોતાના મન દોષોને મહાન પ્રયાસ કરીને દૂર કર્યા છે, એટલે જેઓના ક્રોધ, માન, માયા, ભ્રાજ, રાગ, દેવ વગેરે મહાન દોષોનો નાશ થઈ ગયો છે અને જેઓ વસ્તુસ્વરૂપ બરાબર નમજે છે એવા મહા મા પુરુષોના ગુણ તરફ બહુમાન રાખવું તે પ્રભોદ કહેવાય છે

અનેક ઉપમર્ગ મહન કરી, આત્મવીર્ય ફારવી દુનિયામા જે અગાધારણ સદ્ગુણો કહેવાય તે પ્રાપ્ત વગારા શ્રી વીતગગ મહારા નઓને ધન્ય છે । તેઓશ્રીએ પોતાના નવ* કર્મોના ક્ષય કરી જિનનામને નિદ્રા કરી જતા યુ છે વગી આ દુનિયામા અનેક સાધુ-મહાત્માઓ થઈ ગયા છે, જેઓએ પદોષ ૧૨ માટે પોતાના પ્રાણની પણ દગ્ગાર કરી નથી દુનિયા ઉપર ઉપકાર કરવાના હેતુથી અનેક જથ્થો લખી, ઉપદેશ આપી વસ્તુસ્વરૂપનું ભાન કરાવ્યું છે અને તે માટે તેઓએ પોતાના નામની કાર્ષણ દગ્ગાર કરી નથી વગી અ યારે પણ અનેક સાધુમુનિરાને ઉપદેશ દઈને અન્ય છવો ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યા છે અને પોતાના કર્મોના ક્ષય કરવામા પણ અસાધારણ પ્રયાસ કર્યા હજી છે એવા સાધુઓને ખરેખર ધન્ય છે । ધર્મગુણ રાખી પોતાના સ્થિતિ અને મયોગ અનુસાર ધર્મનુદાન અને પરાપકાર કરનારા આનંદ, કામદેવ વગેરે શ્રાવકો અને આબતિને પ્રસાપાત્ર કરનાર મુક્તમા વગેરે શ્રાવિકાઓ, જેમને શ્રી વીરખમાતમા પણ ધર્મલાલ કહેવરાવતા હતા, એવા શ્રાદરતોને ધન્ય છે । સતોષ, મય, અનુદય, નમ્રતા, વિનય, દાસિવ્ય, દાન વગેરે અનેક ગુણોથી અવકૃત નરવીરો બહુ થઈ ગયા છે અને કોઈ કોઈ અત્યારે પણ પૃથ્વીને ચોલાવે છે, એ મર્વને ધન્ય છે । મહાત્મા પુરુષોના નરિત્રો અથવા જીવનવૃત્તાતો વાચી અથવા સાલણી મનમા તેઓના ગુણ માટે બહુમાન લાવવું એ પ્રભોદ ભાવના છે એક ગુણ જો સર્વાશે પ્રાપ્ત કરવામા આવે તો સર્વ ગુણો તેની પછવાડે શ્રેણિબદ્ધ આવી જાય છે એ સિદ્ધ નિયમ છે અને ગુણ પ્રાપ્ત કરનાનો મિદ્ધ ઉપાય જો છે કે જે મહાત્મા પુરુષોએ તે ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય તેઓની ભાવના મુદ્ધ સ્વરૂપમા દ્વિધમા ગોઠવવી એની રીતે ભાવના રાખવાથી ગુણ પર રાગ થાય છે અને તે ગુણો ન હોય તો પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા થાય છે, અને જરા વીર્ય ફારવવાથી તે

ગુણો પ્રાપ્ત પણ થાય છે અને ભાવના ભાવતી વખતે જો તે ગુણો પોતામાં હોય છે તો તે ગુણો વિશેષ સ્વચ્છ અને છે અમુક પ્રાણીને બહુમાન મળે છે જો જોઈ અસતોષ ન હોય. અથવા તેના તરફ ઈર્ષ્યા ન કરવી, પરંતુ તેના ગુણોત્કર્ષ કરવો એ જ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે. આવી રીતે વિચાર કરીને તીર્થ કર મહારાજનો મૈત્રીભાવ, ગજસુ કુમાળાદિકની હામા, વિજય શેઠનું બ્રહ્મચર્ય, શ્રીપાળ રાજાનું દાક્ષિણ્ય, સ્ત્રીતાનુ મલીત્વ અને દેવતીનો ભક્તિભાવ વગેરે તરફ ધ્યાન આપવું અને સ્તુતિ યોગ્ય ગુણોની અને ગુણ વાનોની પ્રશંસા કરી જિજ્ઞાસી અને કાનની અનુકરણ ગુણાનુવાદ અને ગુણશ્રવણથી સફળતા કરવી.

તત્વાર્થભાષ્યકાર શ્રીકેશવસ્વામિ મહારાજ લખે છે કે “ અશ્વત્થાનાદિક વિનય, વહન, સ્તુતિ, પ્રશંસા, વૈયાકવ્ય ઇત્યાદિકે કરીને સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપસ્યાથી વિશિષ્ટ મનુષ્યોમાં બીજાઓએ તથા પોને કરેલી પૂજાને વીધે થયેલો મનનો આનંદ જે સર્વ ઇન્દ્રિયો દ્વારા જણાઈ આવે તે પ્રમોદ ભાવના ”

પ્રમોદ ભાવનાની આ વ્યાખ્યામાં પણ મનનો આનંદ જ પ્રધાન ભાગ લે છે, પરંતુ વિશેષમાં અત્ર વર્તન પણ સાથે જ ગણવામાં આયું છે.

સાધુ (ઉત્તમ) પુરુષોના નામનું તથા ગુણનું માત્ર સ્મરણ કરવાથી પણ અનેક લાભ થાય છે, અને જેઓ કર્મનું સ્વરૂપ સમજે છે તેઓ જાણે છે કે અમુક સ્મરણથી તેના દૈવ સહાર થઈ જાય છે, તો પછી ગત્યતરંગ પણ સ્મરણનો વિષય ગુણ જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે પ્રમોદ ભાવનાથી આ ભવ અને પરભવમાં બહુ લાભ થાય છે કોઈની નિંદા કરતી વખતે જોઈ જાતનો માનસિક મોહ થાય છે, તેનું તો અત્ર દર્શન પણ થતું નથી અને જિવંતુ પ્રમોદભાવ ભાવતી વખતે જ અર્પૂર્વ આનંદ થાય છે મમતાભાવનું જો જ લક્ષણ છે કે તે કરતી વખતે જ નૂતન આનંદ થાય છે અને તે અનુભવથી જ ખરેખર મમજાય છે આ પ્રમોદ ભાવના મમતાનું અંગ છે અને એને ભાવવામાં કોઈ પણ વ્યતનો બાદ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી (૧૪)

તૃતીય કર્ણા ભાવનાનું સ્વરૂપ

દીનેષ્વાર્તેષુ મીતેષુ, વાચમાનેષુ જીરિતમ્ ।

મતિકારપરા બુદ્ધિ, કાર્ણ્યમમિત્રીયતે ॥ ૧૫ ॥ (મનુષ્ય)

“ અશક્ત, દુષ્ટી, લયથી વ્યાકુળ થયેલા અને હવિત-ન્યને ચાચનાર પ્રાણીઓ ઉપર તેઓનું દુષ્ટ ટાળવાની જે બુદ્ધિ તે કર્ણા ભાવના કહેવાય છે ” (૧૫)

વિવેચન—અનેક સસારી જીવો ધન પ્રાપ્ત કરવાના ઇરાદાથી જગત-જગલ અથવા દેશ-પરદેશ ફરે છે પારકી મેવા કરે છે, અનેક કંદો સફળ કરે છે અને આવી રીતે લક્ષ્મી મેળવી વળી પાછો તેના દુરુપયોગ કરી હેરાન થાય છે લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરતી વખતે અનેક રીતે દુષ્ટી થાય છે, તેનું રક્ષણ કરવામાં તેથી પણ વધારે દુષ્ટી થાય છે, મુંઝઈ બે-કના

લેવાની પેઠે લક્ષ્મી ઉપર ચોક્કી કર્યા કરે છે, તેના વ્યયમા પણ અનેક રીતે હ ખી થાય છે, ઉડાઉ માણુમ મોજમોજાથી શગેર બગાડે છે, કબૂમ માણસ બળી બળીને મનને અને મગજને ખાગી રે છે અને અતિ વિષયી માણુસ વ્યાધિથી હ ખી થાય છે વળી લક્ષ્મી ઉપર દુશ્મન-ચોર તો હમેશા ડભા જ છે મનુષ્યને માથે રોગ, ભય, મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થા વગેરે શત્રુઓ તો નિરંતર જાગતા જ છે અને તે હમેશા દુ ખ આપ્યા કરે છે

ઈતિહાસમા ભૂમિ ખાતર અનેક ગામઓ લડાઈ કરતા અને હમરો સેનાનીઓ લોહી રેડતા વાચવામા આવ્યા છે, મત્સરથી કેસ લડી હમરો-જાખોના ખરચમા જીતરી જઈ વખત અને પૈસાનો નાશ કરનારા માલજ્યા છે, લોભથી અનેક પ્રકારના અપ્રામાણિક આચરણ અને હલકા પ્રકારના ઠાવાઢવા કરનારા પ્રાણીઓ અવવૌડન પયમા આવ્યા છે, કેટલાક પ્રાણીઓ પાચ ઇંદ્રિયોના વિષયો લોગવવામા તક્ષીન થઈ સસારમા રામ્યામામ્યા રહે છે, એમ દૃષ્ટિપથમા આવ્યું છે, કેટલાક પ્રાણીઓ મહાપાપબંધ કરી અધોગતિમા જવા યોગ્ય કાર્ય થવહાર બતાવો તેઓના સબંધમા વિચાર કરનારને પણ મહાકલેશ કરાવનારા તરાકે અનુભવ્યા છે આવી રીતે આપુ જગત હ ખથી વ્યાપ્ત છે મોઈ શુદ્ધ દેવશુરુધર્મનું સ્વરૂપ જોખખવાની દરખાર કરતા નથી અને અનાદિ મિથ્યાત્વમા સબંડી રખડયા કરે છે, કોઈની મગજશક્તિ, મમજણ કે વિચારશક્તિ જાગૃત થઈ નકે તેવી હોય તતા પણ હિતોપદો સાબળતા નથી, અને સાલગીને તે પર વિચાર પણ કરતા નથી આમ અનેક રીતે હ ખ હોય છે, દુ ખી દેખાય છે, અથવા ભવિષ્યમા હ ખી થવાના એવી પ્રતીતિ થાય છે આ પ્રકારના પ્રાણીઓ તરફ કરુણા લાવવી-ઢયા લાવવી-તે કરુણા લાવના અથવા કૃ લાવના કહેવાય છે

હ ખ અનેક પ્રકારના છે, તેનું વિસ્ત્ર આપણુ અગમ્ય છે, તેમ જ જરૂરનું પણ નથી એ સર્વ દુ ખો માનસિક અને શારીરિક એ પ્રકારના હોય છે ખીજી રીતે એનો પરકુ સ્વકૃત અને ઉભયકૃત એનો પણ વિભાગ થઈ શકે છે આના અનેકરગી હ ખમાથી છોડાવાની ભુદ્ધિને ત્રીજી ભાવના કહી છે એ ભાવના ભાવતી વખતે વૃત્તિ બહુ નિર્મળ થા છે મહાત્મા માણુઓ અને ખીજા અનેક માણુસો એક પૈસાની પણ અપેક્ષા વગર જગતના પ્રાણીઓને ભવબંધનથી છોડાવવા પ્રયામ કરે છે, તે આ ભાવનાને પરિણામે અને આ ભાવનાયુક્ત લાગતીથી પોતાના જાતિભાઈ, દેશભાઈ અથવા મનુષ્યમાત્રનું હ ફર કરવા પ્રયામ થાય છે તીર્થંકર મહાગજને પૂવ ભવમા મર્વ જીવને શાસનરમીર બનાવવાની ઇચ્છા થાય છે, તેમા મૈત્રીભાવ મર્વ જીવ આશ્રી લાગુ પડે છે, તે આપ ઉપર જોઈ ગયા, પરંતુ ભગવાનને પ્રેરણા ઢરનાર ભાવના તો કરુણા જ છે આ જગત જીવોને હ ખી જોઈ, હ ખનું સ્વરૂપ અને તેથી ખીડા પામતા લોકોને જોઈને તેઓ હ ખમાથી છોડાવવાની તીવ્ર ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે અને આ ભાવના ભાવતા જ તેરં તીર્થંકર મામકર્મનો બંધ બહુધા કરે છે રોમ કપી બન તેવા ઉપદ્રવો કરનાર સગ

ઉપર ભગવાન શ્રી મહાવીરજીની કેવી ઉત્કૃષ્ટ ડરુણા ! પોતાને કદ વધુ એ વાત તો તેમના મનમાં પણ આવી નથી, પરંતુ પોતાના મનમાં આવનારા વિચારો આ જીવ દુખી થશે, એ વિચારથી જ ડરુણા ગાવી અને તેથી આખા પાણી આવી ગયા !

કરુણા ભાવના ભાવનાની દૃષ્ટિ બહુ વિચાર રહે છે તે આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ—પોતાના જેવા સર્વ પ્રાણીઓને—દેશે છે અને બીજાને દુખો ભેઈ તેનું મન દગ્ધ થઈ જાય છે, તેઓને દુખમાંથી કેવી રીતે ડોકાવવા, તેનો વિચાર તેને ઉપગ્રહોપર આવવા માટે છે શેકસધિય એક જગ્યાએ (Merchant of Venice માં નાટકમાં) કહે છે કે “કરુણા બેવડો આશીર્વાદ છે, તે આપનાર અને લેનાર બન્નેને રાજ કરે છે” આ હકીકત બહુ વિચારવા લાયક છે પૈમામાં એકનો લાભ ને બીજાનું નુકસાન એમ પ્રાપ્ત બને છે, પરંતુ કરુણામાં તો બન્નેને લાભ જ થાય છે ડરુણા કરનાર પારકાના દુખને દૂર કરવાનો ઉપાય મનમાં ચિંતે છે, તે પ્રાણી પોતે પણ સુખી થાય છે, કારણ કે ખરેખરી લાગણીથી પદોપકાર કરનારને દુખ થતું જ નથી શાંતસુધાગમમાં તેવા જ કથુ છે —

પરહુ અવગતીકાર-મય ધ્યાવન્તિ ચે હૃદિ ।

લમતે નિવિકાર તે સુખમાયતિ સુદરમ્ ॥

“જે પ્રાણી એ રીતે બીજાના દુખનો ઉપાય દૃઢ્યમાં વિચારે છે તે પરિણામે સુદર અને વિકાર વગરનું સુખ મેળવે છે ”

આવી બુદ્ધિથી સુખ મળે છે અને તે પણ પરિણામે સુદર સુખ મળે છે સાધારણ સુખ તો ક્ષણિક અને પરિણામે દુખ કરનાર હોય છે, પણ આ તો પરિણામે પણ સુદર છે અને વગી તે સુખમાં વિકાર પણ કોઈ પ્રમારના ટોતો નથી આ ભાવના ઉપર બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે ઘણા પ્રાણીઓ પોતાનું ભરણપોષણ કરવામાં જ જીવનની મદગત માને છે, પરંતુ પદોપકારી પુરુષો કહે છે કે “કાગડો કે ઢોર પણ પેટ ભરે છે મનુષ્યજીવનની ઉત્તમતા ખરેખરી એમાં જ છે કે સમારના સર્વ સબધથી જરા ઊંચા આવી, સ્વને ભૂની જઈ પદોપકારપરાયણ જીવન કરવું ” પદોપકારની બ્યાખ્યા દ્રઢી નથી, કારણ, તેની હદ નથી પોતાની સ્થિતિ, શક્તિ, સયોગાદિ અનુસારે આત્મ ચતિરિક્ત પ્રાણીઓને ઉપયોગી થઈ પડવું, એ પદોપકાર છે અને ડરુણા ભાવનાનું એ મુખ્ય પરિણામ છે એ ભાવના રાખવાથી અનેક પ્રાણીઓ સસારમમુદ્ર તરીકે ગયા છે, એવું શાસ્ત્રમાં વાચીએ છીએ અને ઇતિહાસમાં પણ પદોપકારી જીવનો બહુ મળી આવે છે (૧૫)

એથી માધ્યસ્થ્ય ભાવનાનું સ્વરૂપ

દૂરર્મમું નિ શૂદ્ધ, દેવતાશુનિન્દિપુ ।

આત્મશસિપુ ચોપેક્ષા, તન્માયમ્બ્યમુદીરિતમ્ ॥ ૧૬ ॥ (અરુણર)

“કોઈ પણ પ્રમારના આચકા વગર દૂર કર્મ કરનારા, દેવ અને શુરની નિંદા કરનારા

લેવાની પેઠે લક્ષ્મી ઉપર ચોરી કર્યા કંઈ છે, તેના ચયમા પણ અનેક ગીતે હુ ખી ધાય છે, હડાઉ માણસ મોજશોખથી સરોર બગાડે છે, ડબ્બૂ માણસ બગી બગીને મનને અને મગજને ખાલી કરે છે અને અતિ વિષયા માણસ યાદિથી હુ ખી ધાય છે વળી લક્ષ્મી ઉપર દુશ્મન-ચોર તો હમેશા ડિલા જ છે મનુષ્યને માથે રોગ, ભય, મૃત્યુ, વૃદ્ધાવસ્થા વગેરે શત્રુઓ તો નિરતર ભગતા જ છે અને તે હમેશા દુખ આપ્યા કર છે

ઇતિહાસમા ભમિ ખાતર અને રાજાઓ લડાઈ કરતા અને હમરો મેનાનીઓ લેવી રેડના વાચનામા આ યા છે, મત્સરથી કેમ લડી પાછરો-નાખોના ખરચમા હાતરી જઈ વખત અને પેમાનો નારા કળા । આભાજ્યા છે, લોભથી અને પ્રકારના અપ્રામાણિક આચરણ અને હવડા પ્રકારના કાલાબવા કરનારા પ્રાણીઓ અવલોકન પથમા આપ્યા છે, ઢેટલાક પ્રાણીઓ પાચ ઇન્દ્રિયોના વિરયો ભોગવવામા તવીન થઈ મસાગમા રાચ્યામાચ્યા રહે છે, એમ દષ્ટિપથમા આવ્યું છે, ઢેટલાક પ્રાણીઓ મહાપાપણધ કરી અધોગતિમા જવા યોગ્ય કાર્યવ્યવહાર બતાવી તેઓના મળધમા વિચાર કરનારને પણ મહાકલેમ કરાવનારા તરફે અનુભવ્યા છે આવી ગીતે આખું જગત હુ ખથી વ્યાપ્ત છે ઢોઈ શુદ્ધ દેવશુરધર્મનું સ્વરૂપ ઓળખવાની દરમર કરતા નથી અને અનાદિ મિથ્યા વમા સબડી ગબડ્યા કંઈ છે, કોઈની મગજશક્તિ, મમજળ કે વિદ્યાગમ્ભિ ભગત થઈ નાકે તેવી હોય છતા પણ ક્રિતોપદેશ માલગતા નથી, અને માનવીને તે પગ વિચાર પણ કરતા નથી આમ અનેક ગીતે હુ ખી હોય છે, હુ ખી દેખાય છે, અથવા ભવિષ્યમા હુ ખી થવાના એવી પ્રતીતિ ધાય છે આવા પ્રકારના પ્રાણીઓ તરફ ઠરેણા લાવવી-દયા લાવવી-તે ઠરેણા લાવના અથવા કૃપા લાવના કહેવાય છે

હુ ખ અનેક પ્રકારના છે, તેનું ચિહ્ન આપણે અગમ્ય છે, તેમ જ જરૂરનું પણ નથી એ સર્વ હુ ખો માનસિક અને શારીરિક બે પ્રકારના હોય છે ખીજી દ્રીતે એનો પરકૃત, સ્વકૃત અને ઉભયકૃત એના પણ વિભાગ થઈ શકે છે આવા અનેકરગી હુ ખમાથી છોડાવવાની યુદ્ધિને ત્રીજી લાવના ઢહી છે એ લાવના લાવતી વખતે વૃત્તિ બહુ નિર્મળ ધાય છે મહાત્મા સાધુઓ અને ધીન અનેક માણસો એક પેમાની પણ અપેક્ષા વગર આ જગતના પ્રાણીઓને ભવળધનથી છોડાવવા પ્રયાસ કરે છે, ને આ લાવનાને પરિણામે છે અને આ ભાવનાયુક્ત લાગણીથી ચોતાના બતિભાઈ, દેશભાઈ અથવા મનુષ્યમાનનું હુ ખ ફર કરવા પ્રયાસ ધાય છે તીર્થંકર મહાનાજને પૂર્વે ભવમા સર્વે જીવને શામનરમીઆ બનાવવાની ઇચ્છા ધાય છે, તેમા મંત્રીભાવ મર્વે જીવ આથી લાગુ પડે છે, તે આપણે ઉપર નોંધ ગયા, પરંતુ ભગવાનને પ્રેરણા કરનાર લાવના તો કરેણા જ છે આ જગતના જીવોને હુ ખી એઈ, હુ ખનું સ્વરૂપ અને તેથી પીડા પામતા લોકોને નોંધને તેઓને હુ ખમાથી છોડાવવાની તીવ્ર લાવના ઉત્પન્ન ધાય છે અને આ લાવના લાવતા જ તેઓ તીર્થં કરનામર્મનો બધ જાહેર કરે છે રોમ કપી બધ તેવા ઉપદ્રવો કરનાર મગમ

ઉપર ભગવાન શ્રી મહા-રીઝવામીની કેવી હૃદય કરુણા ! પોતાને કદ ધરું એ વાત તો તેમના મનમાં પણ આવી નથી, પરંતુ પોતાના મનમાં આવનાર બિચારો આ જીવ હુ ખી થશે, એ વિચારથી જ કરુણા આવી અને તેથી આખા પાણી આવી ગયા !

કરુણા ભાવના ભાવનારની દૃષ્ટિ બહુ વિશાળ છે તે આત્મચત્ત મર્મમૂલેષુ—પોતાના જેવા સર્વ પ્રાણીઓને—દેખે છે અને બીજાને હુ ખાં બેઈ તેનું મન દગ્ધ થઈ જાય છે, તેઓને હુ ખમાથી કેવી રીતે છે ! વધા, તેનો વિચાર તેને ઉપરાઉપર આવવા માટે છે શેકસપિયર એક જગ્યાએ (Merchant of Venice નામે નાટકમાં) કહે છે કે “ કરુણા બેવડો આનીવાઈ છે, તે આપનાર અને લેનાર બન્નેને રાજી કરે છે ” આ હુદીકત બહુ વિચારવા લાયક છે પૈમામાં એમનો લાભ ને બાંબનું નુકસાન એમ પ્રાયે બને છે, પરંતુ કરુણામાં તો બન્નેને લાભ જ થાય છે કરુણા પ્રનાર પારકાના હુ ખને હર કરવાનો ઉપાય મનમાં ચિન્તે છે, તે પ્રાણી પોતે પણ સુખાં થાય છે, કારણ કે ખરેખરી લાગણીથી પરાપકાર કરનારને હુ ખ થતું જ નથી શાતસુધાગમમાં તેવાં જ કહ્યું છે—

પરદુ ભવતીકાર-મય વ્યાવર્તિ ચે દ્વિ ।

લમ-હે નિવિકાર ત્ત, સુગમાવર્તિ સુદમ્ ॥

“ જે પ્રાણી એ રીતે બીજાના હુ ખનો ઉપાય હૃદયમાં વિચારે છે તે પરિણામે મુદર અને વિકાર વગરનું સુખ મેળવે છે ”

આવી બુદ્ધિથી સુખ મળે છે અને તે પણ પરિણામે મુદર સુખ મળે ॥ સાધારણ સુખ તો ક્ષણિક અને પરિણામે હુ ખ કરનાર હોય છે, પણ આ તો પરિણામે પણ મુદર છે અને વગી તે સુખમાં વિકાર પણ કોઈ પ્રમરનો હોતો નથી. આ ભાવના ઉપર બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે ઘણા પ્રાણીઓ પોતાનું ભરણપોષણ કરવામાં જ જીવનની સફળતા માને છે, પરંતુ પરાપકારી પુરુષો કહે છે કે “ કાગડો કે ઢોર પણ પેા બરે છે મનુષ્યજીવનની ઉત્તમતા ખરેખરી એમાં જ છે કે મમારના સર્વ સબધથી જરા જીયા આવી, શ્વને ભૂની જઈ પરાપકારપરાયણ જીવન કરવું ” પરાપકારની બ્યાખ્યા દૂકી નથી, મરણ, તેની હદ નથી પોતાની મિત્રિ, મિત્રિ, મયોગાદિ અનુમારે આત્મચત્તિનિગ્ન પ્રાણીઓને ઉપયોગી થઈ પડવું, એ પરાપકાર ॥ અને કરુણા ભાવનાનું એ મુખ્ય પરિણામ છે એ ભાવના રાખવાથી બન્ને પ્રાણીઓ સ સારસમુદ્ર તરી ગયા છે, એવું શાસ્ત્રમાં વાચીએ છીએ અને ઇતિહાસમાં પણ પરાપકારી જીવનો બહુ મગી આને છે (૧૫)

ચોથી માધ્યમ્ય ભાવનાનું સ્વરૂપ

તૂર્મમયુ નિ શદ્દ, ઠેરતાગુનિન્દિયુ ।

આત્મામિષુ યોપેક્ષા, તન્માન્યસ્યમુદીરિતમ્ ॥ ૧૬ ॥ (અનુજ્જર)

“ કોઈ પણ પ્રકારના આચકા વગર ફૂર કર્મ કરનારા, દેવ અને શુરની નિંદા કરનારા

અને આત્મસ્વાધા કરનારા પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા તે માધ્યસ્થ (અથવા ઉદાસીનતા) ભાવના કહેવાય છે " (૧૬)

વિવેચન—દુનિયામાં અનેક પ્રકારની વિચિત્ર પ્રકૃતિઓના પ્રાણી હોય છે. કેઈ પ્રાણીઓ નિરતર કુર કૃત્યો કરવામાં મોજ માને છે, કેઈ અસન્ય બોની બીબને છેતરવામાં મતોપ માને છે, કેઈ ચોરી કરી પરધન હુણુ કરે છે, કેઈ અપ્રામાણિકપણે ધનસચ્ચ કરે છે, કેઈ પૈમા એડકા કરે છે, કેઈ પગલીમાં આસક્ત નહીં ધન, ગરીર અને કીર્તિનો નાશ કરે છે, કેઈ કોષ કરી વારવાર માવેડમાં આવી જાય છે, કેઈ જાતિ, કુળ, બળ, તપ, ઐશ્વર્ય, વિદ્યા વગેરેનો અપકાર કર્યા કરે છે, કેઈ પ્રપચ્યુક્ત કાર્યો કરીને શક્તિનો દુરુપયોગ કરે છે, કેઈ કશોટો ઉપિતો મેગવવા પ્રયાસ કર્યા કરે છે, કેઈ પાગલી નિંદા કરી વચનને માર્ગ આપે છે, કેઈ ધમાધમ કરવામાં મોજ માને છે, કેઈ પરજીવનો વિનાશ કરી નીચ નમોવિકારોને તુમિ આપે છે, કેઈ દેવચુરની નિંદામાં જ જીવનનું માફ્ય સમજે છે—આવા આના પાપકૃત્યોમાં આનંદ માનનારા ઘણા પ્રાણીઓ જોવામાં આવે છે. મસારનું સ્વરૂપ થોડું નમળયુ હોય તેવા પ્રાણીઓને પણ આવી અધમ પ્રતિભા માણતા તરફ વધતો—જોઈ કોષ આવી જાય છે, કારણ કે પાપ અને પાપી સામાન્ય રીતે જનસમુદાયનો તિરસ્કાર પોતાની તરફ ખેંચી લે છે જૈનશાસ્ત્રકાર કહે છે કે " આવા જીવો તરફ પણ તારે કોષ કરવો નહિ " સામારિક સ્વાર્થને અંગે પણ કોષ તો સર્વથા ત્યાજ્ય જ છે, પરંતુ આવી રીતે પણ કોષ કરવો તારે કાઈ કામનો નથી હે જાઈ! તું વિચાર કર કે આવા પ્રકારના માણસો ઉપર કોષ કરવાથી તને શો લાભ છે? સર્વ જીવો પોતપોતાના કર્મનુમાર કાર્યો કરે છે, તેમના ઉપર કોષ કરવો એ તદન નિર્દોષ છે, કાગડ કે તારા કોષથી કાઈ તે પ્રાણીઓ પાપ કૃત્યોથી પાછા હટાડાના નથી જીવને જ્યારે પાપાનુબધી પાપ અથવા પાપાનુબધી પુણ્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે હુ ખ અથવા સુખનો અનુભવ કરતા અનુક્રમે ઉપર ખતાવ્યા તેવા કૃત્યો કરવાનું સૂઝે છે, એ કર્મનું શાસન છે જો તેઓને મારે મારે ચઢાવવાની તારામ શક્તિ હોય તો તે દ્વારા તું તેઓને મમલવ, તેઓને ઉપદેશ આપ, તેઓ તરફ તારી હિતચુદ્ધિ છે એમ જણાવી દે, પણ જો તારામાં તેવી શક્તિ ન હોય તો તું તારું સલાખી રાખ, તે કાઈ આખી દુનિયાને સુધારનારો કોન્ટ્રેક લીધો નથી પ્રયત્ન કરાને જીવને સારે રસ્તે ચઢાવવા તેનો કરુણા ભાવનામાં અમાવેશ થાય છે,* પરંતુ જ્યારે તે રસ્તો તારે મારે ખુલ્લો ન હોય એટલે તારામાં પરીપદેશ કરવાની શક્તિ ન હોય અથવા ગમે તેટલો ઉપદેશ કરતા પણ સામે જીવ તેના મહાપાપોદયથી સારે રસ્તે આવી શકતો ન જ હોય તો પછી તારે તેના તરફ ઉપેક્ષા રાખવી એ વધારે ઉચિત છે કેટલાક પ્રાણીઓ તત્ત્વનું સ્વરૂપ ન સમજે

* સર્વ જીવો તરફ મૈત્રીભાવ રાખવો એ પ્રથમ પદ છે તેમાં પણ જે જીવો દુ ખી હોય તેમને દુ ખમાંથી હોડાવવા વિચાર કરવો તે કરુણા ભાવ છે પ્રયત્ન કરતાં જતાં પણ દિન થવાનો સંભવ ન રહે ત્યારે ઉદાસીનતા રાખવાની છે પ્રતોદ ભાવના જીવ વિષય તરફ જાય છે

તેવા હોય છે અને કેટલાકે ન સમજવાનો નિર્ણય કરેલો હેય છે. આ પ્રશ્નોનો ત- ઉપેક્ષા રાખવી એ વધારે સારુ છે એથી એ પ્રાણી પોતાના પાપકૃતોમા વધારે સુખ્ય થતો નથી અને તારી સાથે વિરોધ ન થયો હોય તો કોઈ દિવસ પણ તાગથી મુત્તાધિ રહે છે. એના તરફ તુ એક વાર પ્રગટપાતો વિરરકાર ગતાવો દે, ત્યાર પછી આજીવિત્ય તે તારી વિરુદ્ધ જ રહે છે. વળી, એવા હલકા જીવો પર ક્રોધ કરવો એમા તને લાલ નહીં. પ્રદરન કે અપ્રદરન ક્રોધ ઉચ્ચ સ્થિતિએ સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તેટલા માટે શીનદૂ થયો વિજયજી મહારાજ દેવની સન્નિધિમા કહે છે કે “રાગ ધરીને જીહ્વા ગુણ લહીએ, નિર્ગુણ ઉપર સમચિત્ત રહીએ” ગુણવાન ઉપર રાગ અને નિર્ગુણી ઉપર સમચિત્ત રાખવું, એવો અત્ર સ્પષ્ટ ઉપદેશ છે. એનો ભાવ પ્રાટ છે તેથી વિશેષ ઉ દેવનો જરૂર રહેતો નથી, પરંતુ એ વૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની બહુ જરૂર છે, તેથી સમતાના અભ્યાસીનું એ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે.

શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ કહે છે કે ‘નાભ્યમ્ય ભાવના સાસારિક પ્રાણીઓને વિશ્રાંતિ લેવાનું સ્થાન છે’ આ જગનના જીવો લિન લિન કર્મોએ કરીને લિત લિત સ્વરૂપવાળા જણાય છે, તેથી મર્વની એટા એકમરખી હોતી નથી, હોઈ શકે પણ નહિ, ત્યારે સમજી ભાવુઓએ કોના પર ગુસ્સો થવું અને કોના પર સતુદ થવું ? તીર્થ કર મહારાજ શ્રી વીરપ્રભુએ મિધ્યા બોવનાર પોતાના જમાઈ જમાલિને પણ રોકવા માટે બગાટકાર કથો નહિ આપતા ઉપરથી જણાય છે કે તીર્થ કર મહારાજ અતત વીર્યવાળા હોય છે છતાં પણ બગાટકારથી ધર્મ પ્રવર્તાવના નથી, પણ શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ જ આપે છે. આટલા માટે હૃદયમા સમના નાખવી અને મનોવિકારને વશ થઈ જવું નહિ.

ઘણી વખત બીજા પ્રાણીને હિત કરવાના હેતુથી જા જીવ કલેશ પામે છે અને કેટલીક વાર ખોટી ચિંતા કર્યા કરે છે. કાચ કરવું તે ઠીક છે, પરંતુ તેની ચિંતા નકામી છે, કારણ કે સામા પ્રાણીને કર્મ વિવર કથારે આપશે તે બાબતમા આપણું નજાન હોવાથી આપણે દરેક કાર્યમા સંદેગ થઈ શકીએ નહિ. વળી, કૃષ્ણ શુ થયે તે સબધમા ચિંતા કરવાનો આપણો અધિકાર પણ નથી. એવી જ રીતે અસત્ય બોલનાર કે અપ્રામાણિક આચરણ કરનાર ઉપર દેવ કરવો નકામો છે, કારણ કે બન્નેને તેથી તો લાભ જ નથી. હિતોપદેશ ન સાબળનાર ઉપર પણ દેવ ન કરવો, વિચારવું કે હજી તેની સ્થિતિ પામી નથી દેવ, ગુરુ કે ધર્મની નિંદા કરનાર ઉપર ક્રોધ થાય એ તો આપણે અનુભવીએ. બીજો, ઇતિહાસમા પણ અનેક દેખાતો છે. શત્રુકાર તેની પણ અચુક હાથ ના પાડે છે. જનની શકે તો તેઓને શુદ્ધ સ્વરૂપ નમજાવ, પછી શુ થાય છે તે જો જો ન. પ્રથમ નિષ્કળ થયો છે એમ સમજીશ નહિ તે તો તારી ક્રુર જાનવી. જો કે એ બિચારાને ખાકી હશે, તેથી સાચો માર્ગ ન તું નિરતર ધ્યાનમા

રાખજે, એથી તને નાગીપાત્રી પણ થશે નહિ અને શાંતિ જળવાઈ રહેશે. શ્રી શાંતસુધા રસમા કહ્યું છે કે —

તસ્માદૌદાસીયપીયૂષસારં, વારંવાર દત્ત સ તો લિહન્તુ ।

આનન્દાનામુત્તરદ્વાત્તરદ્વાગૈર્જાવદ્વિયદ્વુજ્યતે મુત્તિસૌક્યમ્ ॥

“ એ રીતે ઉદાગીનતા એ અમૃત છે અને મતપુરુષો એ અમૃતનો વારંવાર સ્વાદ લે છે, એવા આનંદના ઉચ્ચ તરંગો વડે જીવનારાઓ આ જન્મમા મુક્તિમુખને લોગવે છે ”

આ ભાવનાથી પુરુષાર્થ કરવાને પ્રતિમધ થતો નથી પણ પુરુષાર્થ કર્યા પછી પરિણામે નિષ્ફળતા મળે ત્યારે ડેટનીડ વાર આમા પ્રાણી પગ જે કષાયયુક્ત ઉત્ત લાગણી થાય છે તેને કાળૂમા રાખવાનો આ ભાવનાનો વિષય છે

મૈત્રી, પ્રેમોદ, કરુણા અને માન્યમ્ય એ ચાર ધર્મધ્યાનની ભાવના છે એ ભાવના ભાવવાયાં જીવ આર્ત-રૌદ્રધ્યાનમાયાં મુક્ત થઈ ધર્મધ્યાનમા આવે છે આ ચાર ભાવના ભાવવાયાં મન નિઃ થાય છે અને સમતા પ્રાપ્ત થાય છે એ ભાવના ભાવતા મનમા અનિર્વચનીય આનંદ થાય છે એ આનંદને મરખાવવા માટે સ્થૂળ સુષ્ટિમા ઘેઈ પણ પદાર્થ નથી એ ચારે ભાવના, અગાઉ જણાવ્યું તેમ, નમનાના અંગ છે અને સમતાને સ્થિર કરનાર છે શાંતરસના ખપીએ આ ભાવનારૂપ જળનુ વારંવાર પાન કરવું અભ્યાસ પડ્યા પછી રસ્તો મરલ થઈ જશે અત્ર ચારે ભાવનાનું સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, વિશેષ સ્વરૂપ જાણવાની જિજ્ઞાસા હોય તેમણે અન્ય શ્રેયોમાધી તેનું સ્વરૂપ જોઈ લેવું બાકી એનું ખરું સ્વરૂપ તો એ ભાવના ભાવવામા આવશે ત્યારે જ અનુભવમા આવશે એ ભાવના ભાવતા શરૂઆતમા તો મન મેત્ર કઢાય સ કૌચવાળું લાગશે, પણ ધીમે ધીમે તે વિસ્તૃત થતું જશે (૧૬)

મમતાનુ બીજું આધન ઇન્દ્રિયના વિષયો પર સમતા ।

ચેતનેતરંગતેષ્વસિત્રેષુ, સ્પર્શરૂપરગગરસેષુ ।

સામ્યમેવ્યતિ યદાત્ર ચેત , પાણિગ શિવમુચ્ચ હિ તદાત્મન્ ! ॥૧૭॥ (રાગતાકૃત)

“હે ચેતન ! મર્વ ચેતન અને અચેતન પદાર્થોમા ગ્રહેવા સ્પર્શ, રૂપ, રસ (શબ્દ), ગંધ અને રસમા તારું ચિત્ત મમતા પામશે, ત્યારે મોક્ષનું મુખ તારા હાથમા આવી જશે ” (૧૭)

વિવેચન—મમતાના પ્રથમ આધન તરીકે ચાર અમકિત ભાવના નહીં હને બીજું આધન ઇન્દ્રિયના વિષયો પર અમભાવ રાખવાનું છે તે કહે છે સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે ચેતન પદાર્થો અને શર્યા, વસ્ત્રાદિ અચેતન પદાર્થો, એ બન્નેને અંગે અનેક પ્રમારના સ્થૂળ વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે કોમળ સ્પર્શથી મુખ અને કર્કશ સ્પર્શથી દુઃખ થાય છે તેમ જ રૂપવાન સ્ત્રી કે વસ્તુ જોઈને પ્રેમ આવે છે અને કુરૂપ જોઈને દ્વેષ થાય છે, તેવી જ રીતે મુગધ તરફ નાસિત્રા આકર્ષાય છે અને દુર્ગંધથી મો મરડાય છે, તથા મિષ્ટ પદાર્થોનો સ્વાદ કરતા જિહ્વામા પાણી રૂટે છે, ત્યારે અનિષ્ટ પદાર્થ ખાતા મો બગડે છે, સુસ્વર ધ્વનિ

સાલગી કાન મડાય છે ત્યારે કુસ્વર માલગી ઝાનમા આગળીએ નાખવાના આરે છે આ પાચ ઇંદ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો છે એ સર્વ વિષયો તરફ જ્યારે તને સમભાવ થયે, એટલે સારું કે ખરાબ એવો કોઈ પણ પ્રશ્નનો ભેદ તારા મનમા થશે નહિ, ત્યારે મોક્ષસુખ તારા હાથમા આવી જશે આ પાચે ઇંદ્રિયના વિષયો આ જીવને બહુ છેતરે છે અને મસારમા રખડાવનારા પણ ખરેખરા તેઓ જ છે નીતિશાસ્ત્રકારો કહે છે કે —

इह हि मधुरगीतं नृत्यमेतद्रसाऽयं, स्फुरति परिमलाऽयं स्पृश पद स्तनानाम् ।

इति हतपरमार्थरिद्रियैर्भ्राम्यमाण , स्वहितकरणधूर्तं पञ्चभिर्निश्चितोऽस्मि ॥

“આ મધુર રીતે ગવાયેલું ગાયન, આ નાચ, આ રન, આ મુગધી, આ સ્તનોનો સ્પર્શ—આવી પરમાર્થને હલુનારી ઇંદ્રિયો, જેઓ સ્વહિત માધવામા ધૂર્ત છે, તે પાચેથી હું સસારમા પગિખમલુ કરું છું અને તેઓથી ખરેખરા છેતરાઉં છું ”

આ પાચે ઇંદ્રિયો ઉપર જનવા વસ્તુત પાચેના વિષયો ઉપર રાગદ્વેષ ન રાખવો એ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય છે મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય રાગદ્વેષનો ત્યાગ જ છે, કારણ કે કષાય, જે સસારમા રખડાવનાર છે અને જેનું સ્વરૂપ આગળ માતમા અધિકારમા વિન્તારથી બતાવ્યું છે, તે સર્વ રાગદ્વેષથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે ઇંદ્રિયોના લાલ્લિક સુખમા આનંદ ન માનના તેના ત્યાગથી મોક્ષનું અવિહિન સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખ્યાલ લાવી તેમા પ્રયામ કરવો એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું અને તે દ્વારા પરપરાએ અયાભાધ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન છે, એ ખામ ધ્યાનમા ગણવું તેટલા માટે શ્રી મિદ્ધગ્રંથકરમા કહે છે કે “હે માણ ! તું ગમે તેટલા મૌનવ્રત ધારણ કર, ઘરનો ત્યાગ કર, આચારનો અભ્યાસ કર, વનમા ગમન કર, તીર્થ તપસ્મા કર, પણ જ્યાં મુધી કરનાલુવનને જાગી નાખનાર મહાવાયુ મમાન ઇંદ્રિય સમૂહનો તે પગજય કર્યો નથી, ત્યાં મુધી રાખમા રેડેના ધોની જેમ સર્વ વૃથા સમજવું ” તેમ જ શરૂઆતમા જ ત્યાં કહ્યું છે કે ઇંદ્રિયના સમૂહનો પરાજય કરવાથી કયાલ પ્રાપ્ત થાય છે ? જે ઇંદ્રિયોનું સુખ લાલ્લિક છે તેને કબલામા રાખી તેના વિરોધી થતા સુખદુખ પર સામ્યભાવ રાખવો એ અત્ર ઉપદેશ છે સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું આ બીજું સાધન થયું (૧૭)

આત્મશિક્ષા-નિવચ્યાર કરવાની જરૂરિયાત

સમતાપ્રાપ્તિનું ત્રીજું સાધન

के गुणास्त्वय यत् स्तुतिमिच्छस्पृष्टतस्मिन्मया मददानं यत् ।

कैर्मता नरस्मि सुकृतैस्ते, किं जितं विषपतिर्पदगन्ति ॥ ૧૮ ॥ (સ્વામીનાથ)

“તારામા કયા ગુણો છે કે તું સ્તુતિની ઇચ્છા રાખે છે ? તે શુ મોટું આશ્ચર્યકારી કાર્ય કર્યું છે કે તું અહંકાર કરે છે ? (તારા) કયા સુકૃત્યોથી તારી નરકની બીક મટી ગઈ છે ? તે શુ ચમત્કાર છે કે જેથી તું ચિંતા વગરનો થઈ ગયો છે ? ” (૧૮)

વિવેચન—સમતાપ્રાપ્તિનું શીજી સાધન વસ્તુસ્વરૂપની અને આત્મસ્વરૂપની વિચારણા છે જ્યારે આત્મા શું છે અને તેનો અને પુરુષલ્લો મળે છે કે ? કયા મુખી ચાલે તેનો છે ? વગેરે બાબતોનો વિચાર થોડા રીતે કરવામાં આવે ત્યારે મનમાં શાંતિ થાય છે અને નકામો વ્યવસાય ઘણી જાય છે. સમતાપ્રાપ્તિનું આ ઉત્કૃષ્ટ અંગ છે એ અંગના સમર્થનમાં આ અધિકારના હવે પછીના ઘણા શ્લોકો છે અને અધ્યાત્મગતિ આ વિષયને જ પુષ્ટિ આપે છે અનેક પ્રકારે વસ્તુમળય જોગપવાનો અત્ર પ્રયાગ કરવામાં આવ્યો છે તે પર ધ્યાન રાખી વિચારણા કરવાની બહુ જ જરૂરિયાત છે જના મુખી થોડા વિચારણા કરવામાં આવતી નથી ત્યાં મુખી જ આ શુભ પેતાની ગતિનો વ્યર્થ વ્યથ કરે છે તેથી આત્મવિચારણા કરવી એ બહુ જ ઉપયોગી છે હરીકૃત એમ છે કે આ શુભ આકાશના તારાઓ અને દેવતાના વિમાનોનો વિચાર કરે છે, દૂર દેશમાં શું છે તે જોવા જાય છે અને પોતાની અસરગી જિજ્ઞાસાને વિવિધ રીતે તૃપ્ત કરે છે, પરંતુ પોતે કોણ છે ? પોતે શું કરે છે ? શા માટે કરે છે ? તેનો અર્થ શું છે ? તેનું પરિણામ શું છે ? તે સમજતો નથી, સમજવા થ ન કરતો નથી, સમજવાની જિજ્ઞાસા નગૃત કરતો નથી, પરંતુ જો એ આકાશમાં જોતા હુવામાં પડનાર વ્યોતિષીની પેઠે તે જૂવ જાય છે બીજે દોડવા કરતા અનેક આશ્ચર્યનું ધામ પોતે કોણ છે ? વિંધ યવસ્થામાં પોતે કઈ જગ્યા રોકે છે ? કઈ અને ભવસ્થિતિના કાયદા પોતાને કેવી રીતે લાગુ પડે છે ? તેનાથી છૂટવાનો ઉપાય શું છે ? એ સળધમાં વિચાર કરવાની બહુ જ જરૂર છે આત્મિક વિચારણા તરફ અત્ર તેનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે

હે ચેતન ! બીજા માણસો તારા વખાણ કરે, તારી સ્તુતિ કરે, એ સામગ્રીનાં તું ઇચ્છા રાખે છે, પણ તારામાં શુંલો કયા છે ? શ્રી મહાવીરસ્વામી જેવો તપમ્યાગુણ, ગજ મુકુમાળ જેવો ક્ષમાગુણ, શ્રીપાળ મહારાજ જેવું દાક્ષિણ્ય, રૂકેદેવમુનિ જેવી સમતા, વિજયશેઠ જેવું પ્રકાશચર્ય, બાહુબળી જેવો મહત્યાગ, હેમચ દ્રાવ્યાર્થ, હરિભદ્રસૂરિ કે યજ્ઞોવિજયજી જેવું યુવજ્ઞાન વગેરે શુંલો તારામાં હોય અને પછી તું સ્તુતિની ઇચ્છા રાખતો હોય તો તે ઠીક ગણાય, પરંતુ તારામાં તે કાઈ નથી, છતાં ત્યાં ઉપર તું વખાણ મેળવવા માગે છે ? વળી હે ભાઈ ! તે શું મોટું અદ્ભુત કામ કર્યું છે કે તું જાણી નજર રાખીને અભિમાનમાં તણાતો જાય છે ? જે વેશ્યાના ઘરમાં બાર વર્ષ રહી અનેક વિષયમુખ ભોગવ્યા, તે જ વેશ્યાના ઘરમાં, તે જ વેશ્યાની પ્રાર્થના છતાં, ચાર માસ મુખી અડગપણે પ્રહારચર્ય પાળનાર શ્રીરઘુજીભદ્ર મહારાજ જેવું અથવા તો છ બાક સાધનાર ચક્રવર્તી જેવું કાઈ મહાન કામ કરીને અહંકાર કરતો હો તો જરા વાસ્તવિક લાગે, પણ તું તો નકામો ખોટો ખોટો અહંકાર ધર્મને ચાલે છે, તેનું કારણ તું વિચાર કરીને અમને સમજાવ વળી, હે બધું ! તે તોર તપસ્વ્યા, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, ચેત્યપ્રતિક્ષા, વીર્યાના, સઘલક્ષિત, સુપાત્ર દાન વગેરે કયા મહાન કાર્યો કરી નાખ્યા છે કે તારે નરકમાં જવાની બીક મટી ગઈ છે ?

જેએ આ જીવનમાં કાઈ મહાન કાર્ય કર્યું હોય તેને તો બહુધા નરકમાં જવોનું હોતું નથી અને તેના જીવનની મર્યાદા ગણાય છે, પરંતુ તારે તો હજી નરક નિગોદમાં જવાની બીક જાણી જ છે વળી હે જાણી તું જામ ચિંતા વગરનો થઈને ક્યાં કરે છે તેથી અમને તો મોટું આશ્ચર્ય થાય છે, કારણ કે જેને માથે ચતુર હોય તે સલાખ રાખ્યા વગર ફરી શકે નહિ અને ફરે તો 'હું' શા પામે તારે માથે તો ચમ જેવો અપ્રતિહતશાસનવાળો ચતુર ગાજે છે, છતાં તું બેઠરકાર થઈ ને ક્યાં કરે છે ત્યારે શું તે ચતુરને તે જીતી લીધો છે ? તું આવા વિચાર કેમ કરતો નથી ?

ઉપર જણાવેલા શુભો જે પ્રાણીમાં હોય તેણે પણ સ્તુતિની ઇચ્છા રાખવી ઘટતી નથી અને મહાન આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા કાર્યો કરનારને પણ મદદ કરેલા ઘટતો નથી અને સુદૃઢ કરનાર પણ બીક તણ દેતો નથી તેમ જ ચમના બચને જીવનાર પણ આત્મ ચિંતનન મૂકતો નથી અને જે જે મહાન પ્રાણીઓએ જે શુભો વગેરે પ્રાપ્ત કર્યા છે તેઓએ પણ સ્તુતિની ઇચ્છા રાખી જ નથી અને અહીં કારણ પણ કહેવું નથી, જે આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ પરંતુ સૂરિમહારાજ તો આ જીવને કહે છે કે આવા શુભ વગેરે તારામાં હોય અને પછી સ્તુતિ વગેરેની ઇચ્છા રાખતો હો તો જાણે બ્યાજબી ગણાય, પણ તે કાઈ તારામાં નથી, છતાં તું ચેના ઉપર મક્કમ રહે છે ?

આવી રીતે પોતામાં કયા શુભો છે અને પોતે કયા મોટા કામો કર્યા છે, તેના બંધનર વિચાર કર અને તેમ કરીશ ત્યારે જ તને આત્મિક સ્વરૂપ સમજાશે ઉપદેશ દેવાની આ નૂતન પદ્ધતિ બહુ અસરકારક છે, કારણ કે મનુષ્યની તીક્ષ્ણ લાગણીને તે પ્રેરે છે અને ભગૃત થવાની ઇચ્છા રાખનારે અભ્યાસી યુગલું તેનું તાત્પર્ય સમજી આ મ વિચારણા કરવા ઉત્તુક થઈ જાય છે (૧૮)

જ્ઞાનીનું લક્ષણ

गुणस्त्वैर्यो गुणिना परेपामाक्रोशनिन्दादिभिरात्मनश् ।

मन सम शीलतिमोदते वा, निघेत च व्यत्ययत स चेत्ता ॥ १९ ॥ (વપ્રજાતિ)

“બીજા શુભવાન પ્રાણીઓના શુભની સ્તુતિ કરે ત્યારે અને અન્ય માણસો પોતા પર આક્રોશ કરે અથવા પોતાની નિંદા કરે તે વખતે જે પોતાના મનને સ્થિતિસ્થાપક રાખે છે અથવા તે વખતે જે આનંદ પામે છે, અને તેથી જીવંતી વાત જનતા (જેલે પરશુનિંદા અથવા આત્મપ્રશંસા થતા) જે બેદ પામે છે તે પ્રાણી જ્ઞાની-જાણકાર કહેવાય છે” (૧૯)

વિવેચન—બીજા પ્રાણીઓના દાન, લોકસેવા, દેશસેવા, ઠોમમેવા, ધૃતિ, ક્ષમા, પ્રકાયથ, ઔદાર્ય, ગાલીથ, નિષ્કપટતા, સરળતા વગેરે શુભોની પ્રગ સા ચાલણીને જ્ઞાની પુરુષ પોતાના મનની ચિરતા જોઈ ભેસતો નથી સામાન્ય માણસો પૈકી ઘણા પરશુ સ્વભાવ માણસો ઈર્ષ્યા કરે છે, ચાલે તો ઘસારું જાહે છે, કેટલીક વાર શુભને અવશુ કરી

દેખાડે છે અને તદ્દન અધમ વૃત્તિવાળા તો શુભિચ્છ પુરુષોની નિંદા કરે છે જ્ઞાનીનું લક્ષ્ય તો સર્વદા શુભ ઓળખવાનું અને શુભ પ્રાપ્ત કરવાનું જ હોય છે, તેથી જ્યારે જ્યારે તે અમુક વ્યક્તિમા કોઈ પણ મદ્દશુભ છે એમ સાબળે છે ત્યારે ત્યારે મનને સ્થિર રાખી તે માળખે છે, ઓટલુ જ નહિ પણ શુભનું અસ્તિત્વ વિચારી આનંદ પામે છે, શુભનો પ્રત્યક્ષ ભાવ જોઈ-જાણી તે તો રાજી રાજી થઈ જાય છે અને શુભવાન તરફ સ્વાભાવિક રીતે જ આકર્ષાય છે, બીજા માણસોના શુભોને હવકા પાડતા નથી અથવા તેની કિંમત ઓછી કરવા જેવું ગૂઢ વચન બોલતા નથી જ્ઞાની માણસે આવા હોય છે, કારણ કે શુભપ્રાપ્તિનો ઉપાય જ તે છે " રાગ ધરીએ જિહ્વા શુભ લહીએ " એ ભાવ જાણકાર માણસ સ્વાભાવિક રીતે જ સમજે છે માધ્યસ્થ ભાવનામા નિશુભ ઉપર સમચિત્ત રાખવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો,* અત્ર શુભવાન ઉપર ઈર્ષ્યા દૂર કરી પ્રેમ રાખવાનો અને શુભ ઉપર રાગ કરવાનો ઉપદેશ છે હવે છે કે

પરગુણપરમાણૂ પર્વતીસ્ત્ય નિરય, નિઝદિ વિકસન્તઃ સન્તિ સન્તઃ ક્વિન્તઃ ॥

“અહુ જેવા પારકા શુભોને પર્વત જેવા માનીને નિરતર પોતાના હૃદયમા વિકસવર ભાવ પામતા મન પુરુષો કોઈ કોઈ હોય છે ”

આવી રીતે શુભપ્રાપ્તિપણ પ્રાપ્ત જ્ઞવાની બહુ જરૂર છે બીજાના નાના શુભને પણ મોટો સમજી તે પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવો. આને બદલે જો તે શુભની ઉપેક્ષા કરવામા આવે અથવા તેની ઈર્ષ્યા કરવામા આવે અથવા તો નિંદા કરવામા આવે તો બહુ હાનિ થાય છે મરી ગયેલો, દુગ્ર મવાળો, હાડપિંજરોય શ્વાન જોઈને પણ દુગ્ર મજા ન લાવતા કૃષ્ણ વાસુદેવે તેના કાતની પક્ષિતના વખાણ કર્યા, એ શુભપ્રાપ્તિપણનું અપૂર્વ દર્શાવ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે સાધારણ રીતે એવા શ્વાન તરફ મો મરડીને કે મો પર રૂમાલ ઢાકીને જ આવવાની રીત જોવામા આવે છે, તે છતાં એમાથી પણ શુભ મહણ કરવાની ખુદિ બહુ લાભ કરનારી નીવડે છે હસને દૂધ અને પાણી બુદ્ધા પાડવાની ટેવ છે એ મોટી વાત નથી, પરંતુ એમાથી દૂધ જ મહણ કરવાની ટેવ છે એ મોટી વાત છે અને અનુમરવા યોગ્ય છે આવા શુભ મહણ કરનારા પુરુષો જોઈતા હોય છે એ ખરું, પણ તેવા હોય છે ખરા અને આપણે પણ વિચાર કરીએ તો તેવા થઈ શકીએ છણા પ્રાણીઓની ટેવ આખા સુંદર શરીરમા કાત કયા છે એ શોધવાની હોય છે શુભવાનમા કોઈ મહજ દોષ હોય તે શોધી તે દ્વારા તેનું નબળું બોલનારા બહુ આત્મિક હાનિ પામે છે શુભપ્રાપ્તિપણની ટેવ બહુ લાભકર્તા છે

જ્ઞાની પુરુષનું બીજું લક્ષણ એ છે કે બીજે કોઈ પ્રાણી પોતાની નિંદા કરે અથવા પોતાની ઉપર ક્રોધ કરે તો તે વખતે પણ પોતાના મનને સ્થિરતામા રાખે, પોતાની નિંદા સાંભળી તે ગુસ્સે થઈ જતો નથી અને તેનું મન તે વખતે અસ્ત-અસ્ત થઈ જતું નથી,

* જુઓ મ્નો ૧૬ મો અને તેના પદની નોટ

પરંતુ શાત રહે છે, એટલું જ નહિ પણ, પોતાની આત્મિક સત્તાની કસોટી થવાનો પ્રસંગ બાહ્ય વધાર જ્ઞાની તો તેથી આનંદ માને છે ઉત્કૃષ્ટ ગુણપ્રાપ્તિની સ્ફુટ ઇચ્છાની અત્ર અવધિ થાય છે દુનિયાના ઘણાખરા માણસો તો પોતાની સ્તુતિ ત્રીધી રીતે કે આડકતરી રીતે સાબળવા ઇચ્છા રાખે છે અને સાબળીને રાજ થાય છે, કેટલીક વાર આત્મલલુપ્તા બતાવી તે દ્વારા પણ સ્તુતિ કરાવવાની ઇચ્છા રાખે છે, પરંતુ આવી ઇચ્છા ન રાખનારા બુદ્ધિ યોગી હોય છે અને પોતાની સ્તુતિથી કદાચ મદ ઉત્પન્ન થાય તેવા હેતુથી સ્તુતિ સાબળી દરકાર ન કરનારા અને તેથી બિલગ ખેદ પામનારા તો બહુ જ યોગી હોય છે દુનિયાનો મોટો ભાગ સાચે રસ્તે હોતો નથી તેનો અત્ર પ્રગટ ઉલ્લેખ છે, અને તેથી આ બાબતમાં યોગી પણ સમજી માલમોને પગલે ચાલવું એ જ શુદ્ધ માર્ગ છે

એવી જ રીતે પારકાના ગુણની નિંદા માલગી ખેદ પામવો એ શુદ્ધ તરફ પ્રેમ બતાવે છે અને આ સર્વ લક્ષણ જેનામાં હોય તેને જ શાસ્ત્રકાર જ્ઞાની કહે છે દ્રવ્યાનુયોગના યોગી પ્રયોગ વાચ્યા અથવા યુનિવર્સિટીની કેટલીક ડિગ્રીઓ મેળવી એથી ખરા જ્ઞાની થવાનું નથી જ્ઞાનની માથે જ વર્તન શુદ્ધ હોવું જોઈએ બુદ્ધિના ક્ષયોપશમથી થોડું સ્વરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય તેથી મલકાઈ જવાનું નથી, કારણ કે વસ્તુતઃ જ્ઞાનનું ફળ વર્તન જ છે અને ફળ વગરનું જ્ઞાન માત્ર શોભા આપે છે, પરંતુ વાસ્તવિક લાભ કરતું નથી કેળવણીનું પરિણામ આ જ હોવું જોઈએ અને મમજી પ્રાણીઓ એને જ અનુસરે છે, એ આપણે વારંવાર વાચીએ છીએ જ્ઞાનીનું લક્ષણ સાધુ અને શ્રાવકને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે તેથી જેઓ ખરેખરા જ્ઞાની હોવાનો દાવો કરતા હોય તેમણે આ શ્લોકમાં બતાવેલું વર્તન કરવું ખામ જરૂર છે વસ્તુસ્વરૂપ ચિંતવવાનો આ ત્રીજો ઉપાય અમલમાં મૂકવાથી સમતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે ચિંતવન વિશેષે બાહ્યકારને જ પ્રાપ્ય છે, તેથી મમતા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ—પછી તે સાધુ કે શ્રાવક ગમે તે હોય તેણે—આત્મપ્રશ્નમાં કંઈ નહિ, બીજા કંઈ એની ઇચ્છા રાખની નહિ, કંઈ તે તો તેથી આનંદ માનવો નહિ અને પરગુણ આણુમાત્ર હોય તેને પણ મોટો માનવો, તેની પ્રશંસા કરવી અને બીજા પ્રાણીઓ તેની પ્રશંસા કરે તે માલગી રાજ થવું (૧૯)

પોતાના શત્રુમિત્ર-સ્વપર ઝોળખવાનો ઉપદેશ

न वेत्ति शत्रून् मुहदश्च नैव, द्विदाहिते स्व न पर च जन्तो * ।

दु स द्विप्न गच्छसि शर्म चैतद्विदानमू क्यमाप्स्यसीष्टम् ॥ २० ॥ (उपेक्षत्र)

“હે આત્મન્! તું તારા શત્રુ અને મિત્રને ઝોળખતો નથી, તારું હિત કરનાર અને અહિત કરનાર શું છે તે બહુતો નથી અને તારું પોતાનું શું છે અને પારકું શું છે તે

જાણતો નથી, (વળી) તું હજી પણ દ્વેષ કરે છે અને સુખ મેળવવાને ઇચ્છે છે, પણ તેના કારણો નહિ જાણતો હોવાથી તું તે ઇચ્છિત વસ્તુ કેવી રીતે મેળવીશ ?" (૨૦) ।

વિવેચન—એક સાધારણ નિયમ છે કે શત્રુ પર જ્ય મેળવવા માટે તેને બરાબર ઓળખવો જોઈએ અને તેના બળનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ દ્વાનસવાલના રહેવાંથી બોર હોકોના બળનો ઓછો ખ્યાલ કરવાથી અજેજ સરકારને શરૂઆતમાં બહુ મુશ્કેલી નડી હતી તુ તો તારા શત્રુઓ કોણ છે તે પણ જાણતો નથી, તો પછી તેઓ કેવા છે એ જાણવાનો તો તને અવકાશ પણ ક્યાંથી દોય ? રાગ, દ્વેષ અથવા તન્મય કપાય, વેદોદય, મોહ અથવા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગ તારા શત્રુઓ છે અને ઉપશમ, વિવેક, સ્વર વગેરે તારા મિત્રો છે આ સર્વને બરાબર ઓળખ અને તે પ્રત્યેકનું તારી ચિત્તમાં અને તારી મદદમાં કેટલું બળ છે, તેનો ખ્યાલ કર આવી રીતે શત્રુ મિત્રને ઓળખવાથી તું આત્મશુભ્યકર્તાસ્વરૂપ મોનાની ખાણો તુરંત જ પ્રાપ્ત કરી શકીશ

વળી, તને હિત કરનાર શુ છે અને કોણ છે ? અને અહિત કરનાર શુ છે અને કોણ છે ? તે પણ તું જાણતો નથી તારું તાત્કાલિક હિત કેખાતું હોય પણ તેથી પરિણામે તને અહિત થતું હોય તો તે આપ્તવા યોગ્ય નથી, એ કહેવાની જરૂર નથી એથી પણ વધારે તારું શું છે અને પારકું શું છે તે પણ તું બરાબર જાણતો નથી તું કોણ ? તું શરીર નહિ, કપડા નહિ, આભૂષણો નહિ, પણ કેઈ બીજો છે શરીરને ગતિમાં રાખનાર, કપડા પહેરનાર, આભૂષણો ધારણ કરનાર કોઈ બીજો જ છે, તે આત્મા છે, તે તું છે તેની વસ્તુ તે આત્મિક વસ્તુ કહેવાય છે બાકી ઘર, કપડા, ઘરેણા, પૈસા અને શરીર સર્વ પારકા છે, અપર છે અને અજ્ઞાનતાથી તેમને તું તારા માની બેઠો છે, પણ તેમાં તારી મોટી ભૂલ થાય છે પૌદ્ગલિક પ્રદાર્થ સર્વથા પારકા જ છે, તેઓ સાથે આવતા નથી અને લાંબો વખત રહેતા પણ નથી તારું છે તે તો તારા રૂપ જ છે, તારી પાસે જ છે, તારાથી ભિન્ન નથી આ વિવેક જ્યારે તારામાં આવશે ત્યારે તને વસ્તુસ્વરૂપનું બરાબર જ્ઞાન થશે અને પછી તને બહુ જ્ઞાન આવશે અનંત જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત્વ જ તારા છે અને તે જ તને પરિણામે હિત કરનાર છે બાકી સર્વ વસ્તુઓ પારકી છે અને પરિણામે અહિત કરનારી છે

વૈદ્ય પાસે વ્યાધિમત્ત માણસ અથ ત્યારે પહેલા તો તેને શો વ્યાધિ છે તેનું વૈદ્ય નિર્ણય કરે છે, વ્યાધિનું કારણ શોધે છે અને કયો વ્યાધિ છે તેનો તે નિર્ણય કરે છે તને વિભાવ દગામાં રાચવા માન્યવાડેપ વ્યાધિ થયો છે અને તેમાંથી સુકત થઈ તું સુખ મેળવવા ઇચ્છે છે, તો તેનું કારણ શોધી કાઢ જ્યા સુધી આ કારણ તને જડશે નહિ ત્યા સુધી તારા વ્યાધિઓ જશે નહિ, માટે સ્વપર વિવેક લાવી હિતકર અને અહિતકર શુ છે તે બરાબર સમજ લે આ મથકર્તાના વૈદ્યપણમાં તને ભરોમો હોય તો આ મથ જોઈ જ તું બરાબર વિચાર કરીશ તો આ મથમાંથી તેનું નિદાન તને જડી આવશે વળી, આ

અથકારે ચિકિત્સા પણ બતાવી છે તે ધ્યાનમાં રાખી થોડી જાહેર વસ્તુસ્વરૂપ સમજવાની જરૂર પડેલી છે તે હવે વધારે સ્પષ્ટ થતું જાય છે જ્યાં સુધી વસ્તુસ્વરૂપ સમજાય નહિ ત્યાં સુધી સમતા પ્રાપ્ત થાય નહિ અને સમતા પ્રાપ્ત થયા વગર વ્યાધિનો નાશ થાય નહિ તેથી સમતાપ્રાપ્તિના આ ત્રીજા સાધન ઉપર અનેક રીતે લઘુ મૂલવામાં આવ્યો છે પારમાર્થિક વૈધરાજે બતાવેલા નિદાન પર બહુ ધ્યાન આપવાની જરૂરિયાત છે, તે હવે વધારે પ્રગટ થાય છે (૨૦)

વિચારીને લાખો વખત ટકે તેવી વસ્તુ લેવી

‘કૃતી હિ સર્વ પરિણામરમ્ય, ત્રિચાર્ય મુદ્ધાન્તિ ચિરસ્થિતીઃ ।

ભવાન્તરેડનતમુચ્યાસ્યે સદાત્મન ! ત્રિમાચારમિમ જહામિ ? ॥ ૨૧ ॥ (અપમાતિ)

“આ લોકમાં જે જાણી માણસો હોય છે તે વિચાર કરીને જોવી વસ્તુ બ્રહ્મ કહે, જે લાખો વખત સુધી ચાલે તેવી અને પરિણામે ખુદ હોય, ત્યારે હે ચેતન ત્રિમાચાર ભવ પડી અનંત સુખ મેળવવા માટે આ પાર્માર્થિક જાતના ને તુ કેમ તજી દે છે ?” (૨૧)

વિવેચન—વસ્તુસ્વરૂપ અને તે સમજીતું જ્ઞાન મેળવવાની જરૂરિયાત કેટલી બધી છે તે આપણે ઉપર જોયું, હજી પણ તે જ સાધનને વિશેષ પ્રતિષ્ઠાન કરવા માટે કહે છે સમજી બ્યવહારકુશલ માણસ કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદ કરતા જે જાતનો નિચાર કરે છે એક તો તે વસ્તુ ટકાઉ હોવી જોઈએ અને બીજી તે વસ્તુ ઉપયોગી હોવી જોઈએ આપણા પોતાના આર્થિક બ્યવહારમાં આ નિયમનો ભંગ થતો જોવામાં આવે છે અને તે એક-બે બાબતમાં નહિ, પણ આખો બ્યવહાર જ ઊંધી ધીંચી મડાવેલા માણસ પડે છે દાખલા તરીકે આપણા યૌવનાવસ્થાના સુખભોગમાં આનંદ લાગે છે, પણ તે સુખને અતે વૃદ્ધા વસ્થાનું દુઃખ છે અને તે સુખ ચાલે છે ત્યારે પણ બહુ થોડો વખત ચાલે છે ધન મળે છે ત્યારે સુખ લાગે છે પણ તેના નાશ થાય ત્યારે દુઃખ થાય છે સ્નેહીને જોઈ આનંદ થાય છે, પણ તેના મરણથી શોક થાય છે એવી રીતે સર્વ પૌરુષલિક વસ્તુઓમાં પશ્ચિમામે દુઃખ છે, એટલું જ નહિ પણ આનંદ અત્યંત કાળ સુધીનો જ છે (વસ્તુ તો આને આનંદ કહી જ શકાય નહિ) વગી, થોડા કાળના સુખની ખાતર બહુ કાળના સુખનો ભોગ આપનો પડે છે, તેથી બ્યવહારકુશલ માણસે નિચાર કરવાની જરૂર છે તું કોણ ? તારું શું ? તારી ફરજ શી છે ? આ સર્વ વસ્તુઓ તારી કેવી રીતે છે ? તેમનો ને તારો શો સબંધ છે ? તારી અન્ય પ્રાણીઓ તરફ તથા વસ્તુઓ તરફ કાંઈ ફરજ છે ? છે તો કેવી ? છે ? વગેરે બાબતોનો નિચાર કરવાની આવશ્યકતા અનેક વાર પુનરાવર્તન કરી કરીને સમજવાની જરૂર છે આવી રીતે જ્યારે આત્મનિરીક્ષણ કરવાની જેવ પડે ત્યારે વસ્તુસ્વરૂપ બરાબર જણાયે આ જીવ વિચાર કર્યા વગર, ધર્મબુદ્ધિએ પણ, ઘણીવાર અસાનદગાથી મહાપાપો કરી નાખે છે એનું કારણ એ છે કે કોઈ પણ કાર્ય કરી, તેનું પરિણામ શું થશે, અને આત્માને તેથી

કેટલી હાનિ થઈ અને પોતાની કેટલી અવનતિ થઈ તથા શુભ્રથી અપીઅવતરણ કેટલું થઈ ગયું, તે સર્વને તોલ કરવાની આ જીવને ટેવ નથી ઘણા સુદૃઢો આવી રીતે અટપટપ આપે છે, ઘણા સદુપદેશો ખામ આ જીવને ઉદ્દેશીને બોલાવવા હોય ત્યાં નિષ્કળ થાય છે અને હૃદયભૂમિની સપાટી પરથી ચા-ચા જાય છે, પરંતુ હૃદયને જરા પણ આદ્ર કરતા નથી એ સર્વનું કારણ એક જ છે કે આ જીવને આત્મવિચારણાની ટેવ નથી આત્મવિચારણા કરનાર પોતાના હરેક કાર્યને તપાસી શકે છે, અને તેથી કાર્યક્રમમાં ભૂલ કેટલી છે, એવ કેટલો છે અને હોષ કેટલો છે તે શોધી ફર કરી શકે છે આત્મનિરીક્ષણ કરનાર અર્વાંગ જાગૃત રહે છે અને કદી પણ મહિત્તનો નાશ કરતો નથી ! આવા અનેક કારણોને લીધે આત્મ વિચારણાથી બહુ પ્રકારના લાભ થાય છે તો હે ચેતન ! આવી જાગૃતિનો આચાર* (વ્યવહાર) તું શા માટે તજી દે છે ? એ વ્યવહાર તજી દેવાથી બહુ નુકસાન છે, કારણ કે તારું સાધ્ય તેથી ફર થતું જાય છે (૨૧)

રાગદ્વેષના કહેલા વિભાગ પર વિચારણા

નિજ. પરા વેતિ કૃતો પ્રિમાગો, રાગાન્મિસ્તે ત્વરયસ્તરાત્મન્ ! ।

વતુર્ગતિરેશ્વિધાનતસ્તત્, પ્રમાણયન્નપરિનિર્મિત નિમ્ ? ॥ ૨૦ ॥ (અર્જુન)

“હે ચેતન ! તારું પોતાનું અને પારકું એમ વિભાગ રાગદ્વેષે કરેલો છે, ચારે ગતિમાં અને અનેક પ્રકારનો કલેશ કરાવતા હોવાથી રાગદ્વેષ તો તારા શત્રુઓ છે ! શત્રુઓએ કરેલ વિભાગને તું કેમ કબૂલ કરે છે ?” (૨૨)

વિવેચન—શ્રીમદ્ધર્મશોષણજી મહારાજ અણકમાં લખે છે કે—મદ્યમમેતિ મન્વોડય મોહસ્વ જગદાઘ્યદૃષ્ટ* “હું અને મારું એ મોહ (રાગદ્વેષ લક્ષણ) મનથી જગત અધ થઈ ગયું છે” એને મળતો ભાવ બનાવતા ભતૃહરિ રહે છે કે—પીત્વા મોહમયો પ્રમાવ મહિરામ્ મત્તમૂત જગત્—મોહથી ભરેલી પ્રમાદમહિરા પીને આ જગત ગાડું થઈ ગયું છે મોહ આવી રીતે આ જીવ ઉપર અનેક પ્રકારના ત્રાસ ઉત્પન્ન કરે છે તેનું કારણ વિચારીએ

૧ ‘આત્મનિરીક્ષણ’ના વિષય ઉપર “શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકના પુસ્તક ૧૮ મા પૃષ્ઠ ૧૦૦ થી શરૂ થતો એક લેખ આ મ્નોક ટાકીને લખ્યો છે તે પર ખ્યાન એ ચવામા આવે છે મ યગોરવના ભવથી એ લેખ અને પુનરાવતન કર્યો નથી સાધ્યને માગે ’ નામના પુસ્તકમાં પહેલા નંબરે એ સુદિન કર્યો છે

૨ આચાર શબ્દનો અર્થ કેનામ પચાચાર એમ કરી તેને જાતીરમાં અનત સુખનું સાધન બનાવી તે અર્થ અત્ર ધરાવે છે જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર તપ અને વીરકેપ પચ આચાર ભગવતે ઉપદેશ્યા છે, અને તે અગ્રમતપસે પાળતા અત્ર ઉપદેશ છે આ પ્રમાણે કરેલો અર્થ અસમીપીન નથી પણ મુનિસુદરચરિ મહારાજે યનિશ્ચિતાઉપદેશ સિદ્ધાન્તો આપેા અન્નજોમ બને તેમ પારિભાષિ ન થવા દેવા ચત્ન કર્યો હોય એમ લાગે છે અને તેથી સામાન્ય અર્થ થઈ શકતો હોવા ત્યાં વિશેષ અર્થ ન કરવો એ પદ્ધતિ મને વિશેષ અનુકૂળ લાગી છે

૩ જ્ઞાનસાર અણક ચોથું, પ્રથમ મ્નોક

૪ વૈરાગ્યશતક, મ્નોક સાતમે.

વીશમાં શ્લોકમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે આ જીવ પોતાનું અને પારકું શું છે તે બહુતો નથી આ સત્ય છે? બધા જીવો ઘણી વસ્તુને પોતાની છે એમ માને છે, પરંતુ એમાં ભૂલ એ થાય છે કે પોતાની વસ્તુ નથી, તેને પોતાની માની બેસે છે, અને પોતાનું અનત દ્રવ્ય જે દરરોજ સાથે રહે છે, મનિવિમા જ છે અને જેને શોધવા જવું પડતું નથી, તેને તે જોળખતો નથી, બહુતો પણ નથી અને બ્રમણમાં રખડ્યા કરે છે! આવી સ્વપરની જોડી વહેચણુ થઈ છે, તેનું કારણ શું? વહેચણી કરનાર કોણ? આનો વિચાર કરો 'આ દ્રવ્ય મારું છે, આ સ્ત્રી મારી છે, આ ઘર મારું છે' એમ જોળખાવનાર શાગ છે, એ મોહ છે, એ મદિરા છે 'આ ઘર પારકું છે, આ છોકરો બીજાનો છે આ વસ્તુનો નાશ થયો તેમાં અડચણ નથી, કારણ તે મારી નથી' એમ જોળખાવનાર દ્રેષ છે, એ મદિરા છે એવી જ રીતે મદ્યથી, ઇર્ષ્યાથી, અહ કારથી, લોભથી સ્વપરનો વિભાગ પાડે છે એ સર્વ મોહજન્ય છે મોહનો માર્ગ જગતને અધ કરીને કામ કરવાનો છે અને વાઈન(દારૂ)ની પેઠે તે પ્રાણીને ઉન્મત્ત બનાવે છે દુકામાં કહીએ તો પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનો સ્વપરવિભાગ મોહજન્ય છે

મોહ આ પ્રાણીને ચારે ગતિમાં અનેક પ્રકારના દુઃખ આપ્યા કરે છે દેવગતિમાં વિરહદુઃખ અને પરોત્કર્ષ સહન કરવાનું દુઃખ, મનુષ્યગતિમાં આજીવિકાનું દુઃખ અને સ્વયોગવિયોગનું દુઃખ, તિર્થંચગતિમાં મૂએ મોઢે અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહન કરવાનું અને તાપ-ઠંડી સહન કરવાનું દુઃખ, અને નરકગતિમાં અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક અસહ્ય દુઃખો મોહ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે આ જીવને જરૂર સહન કરવા જ પડે છે કષાયો નાગદ્રેષજન્ય છે અને તે બંને પોતે મોહના છોકરા છે અથવા મોહ પોતે જ છે ઉન્મત્ત રીતે અનેક પ્રકારના દુઃખ આપનાર મોહને તો આજીવનો ખરેખરો દુશ્મન કહી શકાય દુશ્મનનો આનંદ આ જીવને બુલાવે બનરાવી દુઃખ આપવામાં જ હોય છે તે જ મોહ સ્વપરવિભાગ કરી આપે છે આ મારું છે અને આ પારકું છે, એવું પૌદ્ગલિક વસ્તુમાં આરોપણ કરવું એ પ્રકટપણે જોડું છે, કારણ કે તેમાં આત્મિક કાર્ષ નથી અને આત્મિક ન હોય તે પોતાનું નથી આવી રીતે વિભાગ કરનાર તો તારા પાકો દુશ્મન છે ત્યારે દુશ્મનનો કહેલો વિભાગ તું શા માટે કબૂલ રાખે છે? દુનિયામાં કોઈ કારણસર બે પક્ષકારો વચ્ચે તકરાર થાય તો તેનો નિવેડો મધ્યસ્થ માણુમથી લાવવામાં આવે છે, પરંતુ તે જ નિવેડો કંપાનું કામ બે એક પક્ષના દુશ્મનને મોષવામાં આવે તો જરૂર તેનું પરિણામ તેના લાલથી ઊલટું જ આવે છે, અર્થાત્ તેને નુકસાન થાય છે

માટે હે ચેતન! તારું શું છે અને પારકું શું છે?—તેનો વિભાગ તારા હિતસ્વી હોય તેની પાસે કરાવ એમ કરીશ તો તને કાર્ષ પણ લાલ થશે અને આત્મિક દ્રવ્ય, જે અત્યારે તારી સત્તા(potentiality)માં રહ્યું છે, તે પ્રગટપણે તું પામી શકીશ ચતુરને હરે તું કયા સુધી તારા તરીકે સમજીશ? તું હવે ઉન્મત્તપણું ઝાડી દે અને મોહનો કરેલો વિભાગ

સ્વરૂપ પ્રગટ થાય આત્માનું રૂપ એક જ છે, પરંતુ કર્માવૃત્ત હોય ત્યારે તે વિવિધ રૂપ ધારણ કરે છે ”

આવા અનાદિ કાળથી આવરિત સ્વરૂપવાળા આત્માને બીજી કોઈ પોતાનું નથી અને કોઈ પારકું નથી, તેમ જ કોઈ તેનું શત્રુ નથી અને કોઈ મિત્ર નથી એનું પોતાનું છે તે એ જ (આત્મા) છે માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સર્વે અનેક પ્રકારના સબધમા અનત વાર આવ્યા કરે છે અને તેથી તેઓ પોતાના ઠહેવાય જ નહિ, પોતાના હોય તો અને રહી જાય જ નહિ, માટે એવા ક્ષણિક સબધને પોતાનો કે પાત્રો માનવો, એ ખોટું છે આ હકીકતના સમર્થનમા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

‘‘ મ સા જાઈ ન સા જોળી, ન ત ઠાળ ન ત કુલ ।
ન જાયા મ મુયા જરથ, સારે જીવા અળતસો ॥

“એવી કોઈ જાતિ નથી, એવી કોઈ પેાતિ નથી, એવું કોઈ સ્થાન નથી અને એવું કોઈ કુળ નથી કે જ્યાં મવે જીવો અનત વાર જન્મ પામ્યા ન હોય અને અનત વાર મરણ પામ્યા ન હોય ”

મતલબ કે સર્વે જ્ઞાનકે સર્વે સબધમા આ જીવ અનત વાર ઉત્પન્ન થયો છે અનત કાળચક્રનું માન જોઈએ અને સાથે વિચાર કરીએ કે આ જીવે અનત પુદ્ગલ-પરાવર્તન* કર્યા છે, એટલે આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય છે વળી, એ પણ આથી સમજાય છે કે આપણે શત્રુ કોને કહેવા અને મિત્ર કોને કહેવા? આ જીવના સબધમા દરેક શત્રુ મિત્ર તરીકે અનત કાલમા અનત વાર યદ્ય ગયાનો સબધ છે, માટે આ તારા સગાઓમા કોઈ તારા નથી અને કોઈ પારકા નથી, છતાં તું તારા ને પારકા માને છે તે સમારુપ સ્વરૂપ, તારું પોતાનું સ્વરૂપ અને સામાન્ય રીતે જીવનો કર્મ સાથેનો સબધ વગેરે તું જાણતો નથી, તેને લીધે જ છે

આ તારો દેહ છે તે નાશવત છે તારા શરીરની આકૃતિ પણ નાશવત છે જરા વસ્થામા તે બદલાઈ જશે અને અતે શબ યદ્ય જશે આ શરીર પરનો મોહ તે પાત્રી વસ્તુ પરનો મોહ છે યૌવન ગંધા પછી રૂપ રહેતું નથી, દેહ જન્મિત થાય છે, મોખાથી લાગ પડે છે, આખે આખ આવે છે, શરીર ધૂળે છે, વાળ સ્વેદ યદ્ય જાય છે અને કપાળે કચલી પડે છે આવા શરીર પર પ્રેમ કરવો, તેને પપાજ્યા કરવું, તેની દરેક તબિયત બાવવી, તેને ગમે તેવા અભક્ષ્ય પદાર્થોથી પોષવું એ મૂર્ખતા છે, દગ્ધતા છે, વસ્તુસ્વરૂપનું

* એક પુદ્ગલપરાવર્તનમા પ્રતો કાળ ચાલે છે તેનો જ્ઞાન આપવો મુશ્કેલ છે પ્રોટો કે અનન્તો વાંચી તેનું માપ યદ્ય શક્ય નથી તેનો જ્ઞાન કરવા માટે જીવો સક્ષમ અક્ષર સામગ્રીપમતુ સ્વ પ (ગોમ્પ્રમાસન્દ્ર-વક્ષોઽ, પ્રથમ સર્ગ, પ્રોટ ૯૫) એવા ત્રીસ કોડકોડની સામગ્રીપમતુ એક કાળિક થાય છે અને એવા અનત કાળચક્રે એ પુદ્ગલપરાવર્તન થાય છે એના નિજો સ્વરૂપ માટે દગ્ધતા અધિકારના સાનના કોડકોડ નિજો...

અજ્ઞાન છે જે વસ્તુ ચોતાની નથી તેને ચોતાની માની તેની ખાતર ક્વેશ પામવો અર્થ વગરનો છે શરીર કેવું નાશવત છે અને એના પર મમત્વ રાખવાથી છેવટે કેટલો ખેદ થાય છે, તે ચોથા દેહમમત્વમોચન અધિકારમા વિસ્તારથી બતાવ્યું છે લોકસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે તેથી સર્વ વસ્તુ ઉપર સમભાવ રાખવો, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમભાવ રાખવો અને આત્મિક દશા ઉત્તત કરવાનું માધ્ય નજર સમીપ રાખવું આ પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપ વિચારવાની જરૂરિયાત કેટલી છે, તે આપણે જોયું (૨૩)

હવે માતાપિતા વગેરેનો મબધ કેવો છે તે કહે છે *

યથા વિદા છેપ્યમયા ન તત્ત્વાત્, સુસાય માતાપિતૃનુદારાઃ ।

તથા પરેડપીહ વિશીર્ણતત્ત્વદાકારમેતદ્દિ સમ સમગ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥ (વ્યગતિ)

“જેવી રીતે ચિત્રમા આળેખેલા માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રી વાસ્તવિક રીતે સમજી પ્રાણીને સુખ આપતા નથી, તેવી જ રીતે આ સસારમા રહેલા પ્રત્યક્ષ માતાપિતાદિક પણ સુખ આપતા નથી તે બંનેનો આકાર નાશ પામતા તે બંને સરખા જ છે ” (૨૪)

વિવેચન—જેમ પરવસ્તુ સાથેનો સબધ અસ્થિર છે તેમ સમાસ્તનેહીઓનો સબધ પણ અસ્થિર છે, એ વિષય પર હવે પછીના મમત્વમોચન અધિકારમા વિશેષ વિવેચન કર્યું છે, તેનું કાર્ક પૂર્વનિરૂપણ (anticipation) કરતા અત્ર કહે છે કે હે ચેતન ! તું તારા માતા, પિતા, સ્ત્રી કે પુત્રના મોહમા મસ્ત થઈ આ સસારને તારો માની બેઠો છે, પરંતુ તું કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કરતો નથી અને વાસ્તવિક રીતે તેઓ તારા છે કે નહિ તેનો પણ તું ખ્યાલ કરતો નથી એ બહુ અચુક્ત છે માતા, પિતા, સ્ત્રી કે પુત્રની છબી ચીતરી હોય અથવા તેઓનો ફોટોગ્રાફ પડાવ્યો હોય તે જેમ કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ આપી શકતો નથી તેવી જ રીતે તું વિચાર કરીશ તો જલ્પાશે કે તાગ હયાત સબધીઓ પણ તને ખરું સુખ આપી શકતા નથી શ્રી વીર પરમાત્માના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય શ્રી ધર્મદાસગણિન કહે છે કે -

માયા વિયા ય માયા, મજ્ઞા પુત્તા સુદ્ધી ય નિયમા વ ।

૧૬ ચેય વદુવિદાર, કરતિ મયવેમણસ્સાર ॥

“આ સસારમા માતા, પિતા, ભાઈ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર અને ચોતાના સબધીઓ બહુ પ્રકારના ભય અને મનના દુખ ઉત્પન્ન કરે છે ”

સૂરિમહારાજ કહે છે તેમ, સબધીઓ મરણથી વિયોગજન્ય દુખ આપે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ભવતા છતા પણ અનેક પ્રકારના દુખો આપે છે એવા દુખોત્પાદક સબધમા

* આ ઉપરથી તે મોહકારક થતા નથી એમ કહેવાની મતનગ નથી સારા પદ્યોને દેખવાથી સારી અને નવગાને દેખવાથી નવગી અસર તો હંમેશા ઉપર થવા જ કરે છે

+ ઉપદેશમાળા માયા ૧૪૪

બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીની માતા સુલણી માતાનબધનું દષ્ટાત પૂરુ પાટે છે, કનકકેતુ પિતાસબધનુ, કોણિક (શ્રેણિકપુત્ર) પુત્રમબધનું અને નયનાવળી (યશોધર રાજની રાણી) સ્ત્રીમબધનું દષ્ટાત પૂરુ પાટે છે આ સબધમા શાસ્ત્રોક્ત દષ્ટાતો જોવા ઉપરાત હરેક માણમે પોતાનો અનુભવ પણ કામે લગાડવો એક નાની રકમ મારુ ભાઈએ જ્યારે હડે છે ત્યારે વિવેકી પ્રાણી હેતનો રગ અનુભવે છે, સ્ત્રીની ઇચ્છા પાર પડતી નથી ત્યારે ગમે તેવા અપવચન બોલે છે, આપત્તિમા મિત્રો તણ બચ છે, માતાપિતાનો સબધ પણ સ્વાર્થભગ ન થાય ત્યાં સુધી બહુ સારો રહે છે વળી, જેમ ચિત્રનો નાશ થતા નયનને જે સુખ થતું હતું તે નાશ પામે છે તેમ પ્રત્યક્ષ માતાપિતાનો જલાવ થતા તેઓ સુખ આપના બધ થાય છે શરીર નાશ પામતા મૃત્યુથી જે દુખ થાય છે તે પણ સ્વાર્થને અજે જ છે, તે આપણે હૃદયીશમા શ્લોકમા વિસ્તારથી જોઈું તેથી નાશ પામતી વખત દુખ થાય છે તે પણ પ્રેમને ઉત્તેજન આપનાર નથી, પરંતુ તેથી પણ વૈરાગ્યભાવ જ આવે તેમ જ આવી રીતે માળાપ, સ્ત્રી કે પુત્ર પર મમત્વ રાખવું એ અજ્ઞાન છે, દુખનું કારણ છે અને તજવા યોગ્ય છે એ સબધ કેવો છે, કેવો છે અને કેટલા વખત સુધી ચાલે તેવો છે એ પર વિચાર કરવાથી આ મતત્વનું સહજ જ્ઞાન થઈ જશે

માતાપિતા ઉપર મોહ રાખવો નહિ એવો અત્ર ઉપદેશ છે, પરંતુ તે ઉપરથી તેઓ તરફ ગમે તે પ્રકારનું વર્તન ચલાવવું એમ સમજવાનું નથી શાસ્ત્રનો જ્ઞા સુધી એકદેશીય અભ્યાસ થયો હોય ત્યાં સુધી ધર્મના વિશુદ્ધ ફરમાનોનું આવું મૂખાંધિભરેલું પરિણામ લાવવાનો અવિવેકી માણનોના સબધમા બહુ બચ રહે છે હરેક પ્રાણીએ પુત્રધર્મ, પતિધર્મ, માતૃધર્મ, પિતૃધર્મ, મિત્રધર્મ બરાબર જાગવવાં એવો શાસ્ત્રકારનો ખાસ ઉપદેશ છે અને અનેક જગોએ તે પર ભાર મૂકી મૂકીને જોવામા આવ્યું છે માત્ર સસાર ઉપરથી વાસના ઊડી જઈ લોકચક્ષ કરવાની વિશુદ્ધ વૃત્તિ હૃદયમા બચત થાય તે વખતે મોહજન્ય સબધથી અને પુત્રધર્મદિક ધર્મોના ખોટા અથવા અપૂરા ખ્યાલથી અટકી જવાનો સંભવ ન રહે અને તે મળ ધીઓના મૃત્યુથી થતા વિયોગપ્રસંગે પ્રમાણુ વગરનો અને પરિણામ વગરનો શોક ન થાય તે સારુ જ આ ઉપદેશ જ પિતૃધર્મોદિના જ્યારે વિશ્વપ્રાણી તરફના ધર્મ સાથે સઘટ્ટ થાય ત્યારે પ્રથમ ધર્મનો કઠાચ લોગ આવે પડે તોપણ સામાન્ય સિદ્ધાચાર પ્રમાણે બીજો (અત્ય) ધર્મ આદરનો યુક્ત છે મોહથી ફસી જવું નહિ અને પ્રતિબધમા પડી જતું નહિ એ શુદ્ધ આશય છે આ વિષયને અજે ચોથી એકત્વ લાવના વિચારવા યોગ્ય છે એ લાવનાનો ઉદ્દેશ અને આ શ્લોકનો ઉદ્દેશ લગભગ એકસરખા છે

ચોપાઈના કર્તાએ આ શ્લોકનો અર્થ જુદી રીતે કર્યો છે, પણ તેવો અર્થ મૂળ ઉપરથી મને બેમી શક્યો નથી ચોપાઈકારના કહેવાનો ભાવાર્થ એવો જણાય છે કે જેમ

વિદ્વાનોને તત્ત્વજ્ઞાન હોવાથી મુખને માટે મનાયલા માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રીઓ તેઓને લેપકારક થતા નથી અને નિમજ્જન રહીને આત્માને નિર્લેપ રાખે છે, તેવી રીતે ધન ધાન્યાદિ પણ તેઓને લેપકારક (કર્મજનક કરાવનાર) થતા નથી, કારણ કે તેઓનું મોનવું છે કે પોતપોતાના પર્યાય તજીને દ્રવ્ય બુદ્ધિ જુગા પર્યાયને પાળી જતા બધું અપરંપર થઈ જાય છે ને તેથી સર્વ મરણુ છે (૨૪)

સમતાને ઓળખનારાની મજ્યા

જાનન્તિ કામાશ્રિવિન્યાઃ સસજ્ઞા, અર્થ નરા કેઽપિ* ચ કઽપિ ધર્મમ્ ।

જૈન ચ કેચિદ્ ગુરુદેશ્ચ, કેચિત્ શિવ કેઽપિ ચ કેઽપિ સામ્યમ્ ॥ ૨૫ ॥ (દશ્વજ્ઞ)

“ મર્વ શરણાળા પ્રાણીઓ ‘કામ’ને જાણે છે, તેમથી કેટલાક અર્થ(ધનપ્રાપ્તિ)ને જાણે છે, અને તેમથી પણ કેટલાક જ ધર્મને જાણે છે, તેમથી કેટલાક જ જૈનધર્મને જાણે છે, અને તેમથી બહુ થોડા શુદ્ધ દેવગુરુચક્રા જૈનધર્મને જાણે છે, તેમા પણ બહુ થોડા પ્રાણી મોક્ષને ઓળખે છે અને તેથી પણ બહુ થોડા પ્રાણીઓ સમતાને ઓળખે છે ” (૨૫)

વિવેચન—સમારી જીવો કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે સમતાના સ્વરૂપને ઓળખતા નથી અને આકરતા નથી આ સ્વરૂપ બતાવીને કર્તા સિદ્ધ કરે છે કે સમતાને જાણનારા તથા આકરનારા બહુ ઓછા છે, ખતિત યજ્ઞના રસ્તા હમેશા ઉઘાડા દોષ છે અનાદિ અભ્યાસથી આ જીવ એવા નીચે જનારા રસ્તા ઉપર તુરત ઢળી જાય છે વિભાવદશાને વધ પડેલા જીવો કર્મસત્તાને આધીન થઈ વિષય તરફ દોરવાઈ જાય છે, કારણ કે મૈથુન સજ્ઞા આ જીવ સાથે અનાદિ સજ્જનવાળી છે ધનવિજય ગણિ કહે છે કે કામ શબ્દ વડે ઉપનારથી શબ્દ વગેરે ઇન્દ્રિયોના સર્વ વિષયો સમજવા એકે દ્રિયને પણ વિષય હોય છે એ મજ્જમા તેઓ નીચેના સ્ત્રોત દાકી બતાવે છે

પચિદિઓ ડ બહુલો, નરો વ્ય સ્વચ્ચિસવડવલમા ।

તદવિ ન મન્નહ પચિદિઓચિ વજિહાવિયામાયા ॥

“ બહુલ પ્રજા પાચે ઇન્દ્રિયા મર્વ વિષયો મહણ નરી શકે છે, માટે ભાવથી પચે દ્રિય છે, તેપણ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોના અભાવ હોવાથી તેને પચે દ્રિય કહેવાય નહિ ”

લૌકિક શાસ્ત્રમા પણ કહ્યું છે કે —

પાદાદત પ્રમદયા વિકસત્યશોક, શોક જહાતિ વપૂલો મુષસીપુસિત્ત ।

ગાર્હિગિત વ્રવક કુરુતે વિકાસ-માલોમિતસ્તિલક ઉત્કલિકો વિમાતિ ॥

* ‘કેઽપિ’ રથાને ‘કર્મ’ હિ પાઠ કેચિદ્ દશ્યતે

x ખોરમીડુ ઝાક સ્ત્રી તેને ઘડના ‘કામ’ના બાટે જ ત્યારે તે કહે છે એવી પ્રાચીન રીત છે

“અશોક વૃક્ષને સ્ત્રી પગની લાત મારે ત્યારે તે વિકાસ પામે છે, બકુલ વૃક્ષ પર સ્ત્રી ત્યારે ઢાડનો ઢોંગળો નાખે છે ત્યારે તે શોક વશ દે છે, કુરુમડ (નારંગી) વૃક્ષને સ્ત્રી આલિંગન કરે છે ત્યારે તે પણ વિકાસ પામે છે, અને તિલક વૃક્ષની માથુ સ્ત્રી જીએ છે ત્યારે તેને કઝિયો આવે છે ”

આવી રીતે શબ્દાદિ વિષયનું ગ્રહણ કરવું સર્વ પ્રાણીઓને હોય છે, તેમાથી કેટલુંક આપ પ્રભાણથી અને કેટલુંક અનુભવથી મિલ્લે છે .

ટીકાકાળે આ અર્થ સમીચીન જણાય છે તિથિ ચમા ગાપરો જોઈએ તો મર્ધને ક્રોધ, હાથાને માન, શિયાળને માયા, ઉદર વગેરેને લોભ વગેરે જુની જુની પ્રકૃતિઓ પ્રબળ દેખાય છે, પણ વિષયસુખની ઇચ્છા તો સર્વ પ્રાણીઓને સામાન્ય હોય છે સજ્ઞા દરેક પ્રાણીને કેટલી હોય છે તેનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે શાસ્ત્રમા બહુ ઉલ્લેખ થયેલા છે સામાન્ય રીતે દરેક જીવને ચાર મજા મતાવી છે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિમલ આ સર્વ સજ્ઞા અનાસોગથી કે આસોગથી સર્વ પ્રાણીઓને હોય છે, એ એકેન્દ્રિયને પણ હોય છે, તેના સમર્થનમા બહુ દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે તે ઉપરાંત સજ્ઞા દશ અંધવા સોળ હોય છે વિસ્તારથી જણવાની ઇચ્છાવાળાએ લોકપ્રકાશ* અથ જોવો એમા શ્રી ભગવતી-મૂત્ર, સ્થાનાગમૂત્ર વગેરેના આધારથી બહુ સારી રીતે મજાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે ત્યાં સિદ્ધ કર્યું છે કે સર્વ પ્રાણીઓને આહારાદિ ચાર મજાઓ અવશ્ય હોય છે પરિમલ સજ્ઞાને બે નિદ્રા સજ્ઞા મૂર્છાને અન્ય અથકારો પણ હોય છે કે સ્વાદનિદ્રામયમૈથુનાતિ સામાન્ય મેતલપશુમિર્નતાનામ્ એથી જણાવ છે કે ઇન્દ્રિયોના વિષયો મર્વ પ્રાણીઓ જાણે છે, એ બાબતમા કોઈને શીખવવાની જરૂર પડતી નથી

સર્વ સજ્ઞા (જેને સજ્ઞા હોય તે) પ્રાણીઓમાથી મનુષ્ય ધનપ્રાપ્તિને વિષય સાગી રીતે જાણે છે ધન બીજો પુરુષાર્થ છે એનું ક્ષેત્ર વિશે મનુષ્ય લોકમા જ છે કેન્સાક નિર્ધન ધન પર ચોકી કરે છે, પરંતુ તેની પ્રાપ્તિનો વિષય તો મનુષ્યમા જ છે મનુષ્ય ધન ખાતર અનેક પ્રયત્નો અકાર્યો કરે છે, રાતદિવસ તે મેળવવા પ્રયાસ કરે છે, તેને માટે દેશપરદેશ કરે છે, નીચ (અધમ)ની મોકરી કરે છે, નાવાયક માણસોની ખુશામત કરે છે અને પૈસા ખાતર ગમે તેવો ભોગ આપે છે આવી રીતે ધનપ્રાપ્તિ માટે આ જીવ અનેક પ્રકારના નાચ નાચે છે અને અનેક વેધ ભજવે છે ભર્તૃહરિ તેન્સા માટે યોગ્ય રીતે કહે છે કે-ત્વમાણે મોઘાણે કિમ્પરમતા નર્તવલિ મામ્* “હે આશા ! તારી ખાતર લુચ્યા ઓના ઉદ્ધાપ મે સહન કર્યા આતુ મનમા ચમાવી દર્ધ શૂન્ય મનથી પણ હામ્ય કર્યું, અતકરણને મે દાબી રાખ્યું અને નીચ માણસોને મે નમન પણ કર્યું હે નિષ્કળ આશા ! હજી વગી તું કેટલા નાચ કરાવીશ ?” ધનપ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યો શુ શુ કરે તેનું વિશેષ વર્ણન

દ્દાત સહિત પાત્રમાં અધિકારમાં કહેવાયે અત્ર પ્રસ્તુત એ છે કે મનુષ્ય ધનપ્રાપ્તિનો વિષય સ્વયં બને છે અને આ મમધર્મ અપવાદ ચોખવા બહુ મુશ્કેલ પડે તેમ છે

ધનપ્રાપ્તિનો વિષય બલુનાગ મનુષ્યોમાં પણ બહુ થોડા પ્રાણીઓ ધર્મને ઝોળાયે છે ધણીખરા તો અખડ પ્રવૃત્તિમાં અથવા પ્રમાદમાં ભવન પૂરું કરે છે આયુષ્ય કરતા બે વરમનું વધારે કામ હોય એવા બહુ પ્રાણીઓ હોય છે, જેઓ મનની માફક સ્વાસ્થ્ય તે મોટી રાત્રિ સુધી જરા પણ વિશ્રાંતિ લઈ શકતા નથી, અને કેટલાકને બેસવા નાટે બેઠવાની કુરમદ મળતી નથી ધનપ્રાપ્તિ, તેનું રક્ષણ, તેનો રિચાર, મોજશોખ, નકામી વિક્રયા, ઇન્દ્રિયોના ભોજો વગેરેમાં રજા રટી ધર્મ એવો શબ્દ પણ બલુતા નથી પાશ્ચાત્ય વિચારોએ આધ્યાત્મિક આર્થ પ્રત્યે પર પણ પોતાની પ્રવૃત્તિના મપાટો સજ્જત થતાઓ છે આવા મમધર્મ ધર્મને બલુનારા બહુ ઝોલા હોય એ સ્વાભાવિક છે આવા ભવોમાયી પણ શુદ્ધ દેવશુભના સ્વરૂપને બનાવનારા, ધર્મને ઝોળખનારા બહુ જ થોડા હોય છે ધણી ભવો ધર્મને નામે હિંમતે પોણે છે, ધર્મના દેખાવ ધ્રિય દોષ વડે છે, ધર્મને નામે માયા કરે છે, ધર્મને ધનપ્રાપ્તિનું સાધન કરે છે મમાગ્યો મર્ચંદા મુખિ અપાવનાર, શુદ્ધ આત્મદશાનું સ્વરૂપ બનાવનાર અને મનને તથા ચરીરને મ્દ કનાર ઉપાધિઓથી છોડાવનાર શ્રી જિનેશ્વરમણીત શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ બલુનાર બહુ ઝોલા પ્રાણીઓ હોય છે વળી, કેટલાક પ્રાણીઓને જનધર્મ પ્રાપ્ત થઈ જાય તા ત્યાં પણ તેની શુદ્ધ બાજુ પ્રાપ્ત થતી નથી નિદ્રવપણું, કુચુરતેવા, પાસઘાપણ વગેરે અશુદ્ધ બાજુના દેહોતો છે વળી, શુદ્ધ ધર્મ પર શ્રદ્ધા રહેવી બહુ મુશ્કેલ છે અને પાશ્ચાત્ય સંસ્કારને ક્ષીણ જડવાદને પ્રાધાન્ય માનનારાને આ જમાનામાં તો શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થવું અને તે જળવાઈ રહેવું બહુ જ મુશ્કેલ પડે છે ધણી પ્રાણીઓ શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ ઝોળખી શકતા નથી, તેનું સ્વરૂપ બલુ શકતા નથી, અને ત્યાં કેવું સુખ છે તે મમજી શકતા નથી શ્રી પુત્રાદિક વગર ને ખાવા પીવાના મોજશોખ વગર ત્યાં શો આનંદ આવતો હશે ?—એવા ઐહિક ખ્યાલમાં રહી અનાદિ સસારમાં રખડ્યા કરે છે મહાભાગ્યયોગે મોક્ષનું સ્વરૂપ જણાય તોપણ બહુ ઝોલા પ્રાણીઓ સમતાનું સ્વરૂપ બલુ છે મોક્ષને પામવાનું સાધન મમતા છે, એ જ્ઞાનનું ક્રિયામાં વર્તન છે, અને એ સ્વરૂપ બલુવામાં આવે ત્યારે જ વસ્તુતઃ સુખ શુ છે તેનો ખ્યાલ આવે છે,

આ આખા પ્રલોકની મતવજ એ છે કે સસારના સબધનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું, છતાં પણ લોકો મસારને હુ ખની નજરથી જોતા નથી સસારી ભવ તો બાંધે આખો મીંચીને ચાંચો જ જાય છે, જરા પણ વિચાર કરતો નથી સુખ કયા છે ? તેનો વિચાર કરે બધે ફરી આવેો રામના મહેલો જુઓ, દીવાનોની ઓફિસો જુઓ, ન્યાયાધીશોની કોર્ટો જુઓ, ચોકીઆઓના વૈભવ જુઓ, મુદોપિયનો કે પારસીઓનો ચમાર જુઓ કે કહેવાતા મોળા મોળા માણસોના ચરિત્રો જુઓ, તમને તુરત જણાયે કે જમાના સુખ હોય

તો માત્ર સમતામા-સતોષમા છે ચાહુ સ્થિતિને સ્વકર્મજન્ય માની 'તેને સમ્યક્ ભાવે વે.વામા જ છે અને અધ્યાત્મરમણતામા જ સુખ છે, બાકી બધા નકામા કાંઈ છે આ પ્રમાણે સ્વરૂપ સમજનારા બહુ ઓછા છે, પરંતુ તે મમજવાની બહુ જરૂર છે (૨૫)

સગા-સબંધીઓનો અનેક સ્વાર્થ છે, તેથી પોતાના સ્વાર્થસાધનમા રક્ષા રહેવું એ સમતાનું ચોથું આધન

મિત્રાન્તિ તાવદિ નિજા નિજેષુ, પश्यन्ति यावन्निजमर्थमेभ्य ।

इमा मरेऽनापि समीक्ष्य रीतिं, स्वार्थे न क प्रेत्यहिते यतेत ॥ ૨૬ ॥ (વ્યવર્તિ)

“સગ સબંધીઓ જ્યાં સુધી પોતાના સગાઓમા પોતાનો કાંઈ પણ સ્વાર્થ જુએ છે ત્યાં સુધી જ તેના પગ ફેરવે રાખે છે આ ભવમા પણ આવા પ્રદારની રીત જોઈને પરમપ્રમાણિતકારી પોતાના સ્વાર્થને માટે કોણ ચલ ન કરે?” (૨૬)

વિવેચન—અવલોકન કરીને બારીકીથી જોનારને સમજવામા આ પુ હશે કે વૃદ્ધ પુરુષ મરણ પામે ત્યારે તેના સગાસબંધીઓ કહે છે કે ‘ભાઈ! એ તો ભાગ્યશાળી થઈ ગયા’ આ નાની હકીકતમાથી ઘટ્ટી શિક્ષા લેવા જેવી વાત છે આવા ઉદ્દગાર નીકળવાનું કારણ શું હશે? વૃદ્ધ પુરુષમા કોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થ રહ્યો હોતો નથી, તેઓ કાંઈ રળીને આપના નથી, જીવન કેટલીક રીતે પુત્રને વારસો મેળવવામા, તેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરવામા તથા ભોગ માણવામા તે અનેક પ્રકારે પ્રતિબદ્ધ કરે છે અને, પુત્રને કે મગાઓને વૃદ્ધ પુત્રોથી કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ થવાનો સંભવ હોતો નથી આ કારણને લીધે વૃદ્ધનું મરણ શુભ ગણવામા આવે છે વૃદ્ધના મરણ વખતે રડવામા આવતું નથી અથવા ઓર્ધ્વ રડવામા આવે છે, તે કાંઈ સંસાર તરફ વૈરાગ્ય બતાવનાર નથી, પરંતુ સ્વાર્થનો અંશ બતાવનાર છે મરણમા અને તે પ્રસંગે શોક કરવામા પણ સ્વાર્થનો ભાગ છે એ હકીકત વિચિત્ર લાગે છે, કારણ કે બાહ્ય દષ્ટિવાનને તો શોકમા પ્રેમ(હૃદ)નો ભાગ નજરે આવે છે, પરંતુ વસ્તુતઃ વિચિત્ર લાગે છે તે જ ખરું છે મરણી થયેલા પ્રાણીને સગાઓ પણ તણાવે છે સારા સારા દાનલાઓમા જોઈ છે કે સગાસનેહી અને પુત્ર કે સ્ત્રી પણ અધિક સંનિપાતથી વ્યાધિગ્રસ્ત થયેલાની સારાવાર કરના નથી મરણીનો વ્યાધિ લગભગ અમાધ્ય ગણાય છે અને તેના સપાટામા આવનાર પ્રાણીને સારું થવું બહુ મુશ્કેલ છે થોડા વખતના અનુભવથી લોકો ખોટું સમજી ગયા છે કે મરણીના દરદીઓની સારવાર કરનારને પણ મરણી લાગે છે, (આ માન્યતા જૂઠી છે એમ ખેંગ કમીશનનો રિપોર્ટ જણાવે છે, ફક્ત સારવાર કરનારે અંધ ખોરાક, અંધ સ્થાને શયન, હસ્તમુખ પ્રક્ષાલન વગેરે નિયમો બહુ ધ્યાનમા રાખવાની અને પાળવાની જરૂર છે) અને મરણીના સપાટામા આવનાર બહુ ઓછા જાય છે આથી મરણી થનારમા જરા સ્વાર્થ હોય તે પણ સ્વજીવનવૈભવના સ્વાર્થ પાને તુરંત થઈ ભય છે પ્રેમીનો પ્રેમ સ્વાર્થપરાયણ જ છે, એ મરણીએ બહુ સારી રીતે બતાવી આપ્યું છે તે ઉપરાંત સામાન્ય

બવહારમાં પણ આપણે જોઈએ છીએ કે ચીવન ગયા પ્રગી સીનુ પુરુષ પર કે પુરુષનું સી પર પૂર્વમત હેત રહેતુ નથી પૈસા ગયા પછી પુત્રનું હેત રહેતુ નવી અને હુ ખમા મિત્રનુ હેત રહેતુ નથી આ મર્વ દહાતો નવાલુ નકા ખરાએ મનલભ એ છે કે દુનિયાનો મોટો ભાગ સ્વાર્થપરાયણુ છે, પ્રેમમા પણ સ્વાર્થ છે અને રુદનમા પણ સ્વાર્થ છે

મરણનો શોક કેમલે અશે સ્વાર્થપ્રેરિત છે અને મરણથી કેટલુ ડરલુ તથા તત્પ્રમગે શુ કરલુ એ બાબત અત્ર પ્રસ્તુત નથી તે સબ ધી વિશેષ ઉલ્લેખ પાચમા દેહમમત્વમોચન અધિકારમા છે અને વિશેષ રુચિવતે શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશમા પ્રસિદ્ધ થયેલો "જીવન સધ્યા"નો લેખ વાચવો અત્ર તે પરથી સારાશ એમલો જ અહણ કરવાનો છે કે દુનિયામા મર્વ કાર્યો—પછી તે પ્રેમના હોય કે શોકના હોય તે મર્વ—સ્વાર્થથી ઉદ્ભવે છે

આ પ્રમાણે છે ત્યારે પણ દુનિયાના પ્રવાહને છોડવો નહિ, કારણ કે તુ પણ હાલ તો દુનિયાનો પ્રાણી છે, કષ્ટ તારે દિશા કેન્દ્રી નાખવી ક્યારે આખી દુનિયા પોનાના સ્વાર્થમા મચી છે, ત્યારે તુ પણ તારો સ્વાર્થ સોધી લે, પણ તારો સ્વાર્થ શો છે? કયા છે?—તે જોળખીને પછી તારો ખરો સ્વાર્થ પરભવમા તને આનંદ થાય અને તારુ આત્મખિત થાય તેમા જ છે, કારણ કે સ્વાર્થ ગળ્લનો અર્થ જ તે છે આ દૃષ્ટિથી તારો સ્વાર્થ સાધવામા તું યુક્ત થજે પરભવનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સાધી શકાય તે જાણવા માટે તું પ્રારમ કર સામાન્ય ગીતે તાત્કાલિક લાભ લેવાની ઇચ્છા છોડી દઈ પરિણામે હિત, લાભા કે શાશ્વત કાળનુ કેવી રીતે થાય તે તું જો પાન્માર્થિક રહસ્ય બતાવનારા અનેક અથોમાથી કેઈ પણ અથ તું વાચીગ, વિચારીશ કે તરત જ તને સ્વાર્થનું ભાન થશે મનોનિમહ, સસાર પર ઉદામીનતા, ગૃહતાનો નાશ, મત્ય બ્યવહાર, દાન, દયા, ક્ષમા વગેરેમા તુ તારો બ્યવહાર જોડી દેજે એમલે તને સ્વાર્થ નાશ થશે

પન્દ્રબ્યનો મળધ વિવાદીને પછી સ્વાર્થસાધનમા તત્પર રહેલુ એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનો ચોથો ઉપાય છે આ ચોથો ઉપાય જરા વિચાર કરવાથી બહુ સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે જોમા વર્તનના દિશા જ ફેરવવાની રહે છે આ સાધન તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે (૨૬)

પૌદ્ગલિક પદાર્થોની અસ્થિરતા-સ્વપ્રદર્શન

સ્વપ્નેન્દ્રજાલાદિષુ ચક્રાન્તૈ રોપથ તોપથ મુધા પદાર્થ' ।

તથા ભવેઽસ્મિન્ ચિપ્યૈ' સમસ્તૈરેવ વિમાન્યાત્મલયેઽવરોદિ ॥૨૭॥ (વ્યગ્નતિ)

"જેવી રીતે સ્વપ્ન અથવા ઇદ્રજ્ઞાન વગેરેમા પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો પર શોધ કરવો કે તોપ કરવો તે તદ્દન નકામો છે તેવી રીતે આ ભવમાં પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો ઉપર પણ

(શેષ કળો કે તોષ કળો તે નકામો છે)—આવી રીતે વિચાર કરીને આત્મસમાધિમા તત્પર થા!" (૨૭)

વિવેચન—સ્વાર્થ માધવાનુ ચોથુ માધન અત્ર વિશેષ પ્રુષ્ટ કરે છે 'કુસુમપુર નગરમા એક ભિખુ રહેતો હતો. આખો દિવસ રખડી-રઝગીને જગ ભિજાનુ અન્ન લઈ આવ્યો. ગામ બહાર એક ઝાડ તળે ભેગી અન્ન ખાધું અને પાણી પીધું. મહા પવનની હોહરમા તે ઊઘી ગયો. સ્વપ્નમા ભેયુ કે પોતાને રાજ્ય મળ્યું, લોગ મળ્યા, સ્ત્રીઓ મળી, બે બાળુ ચામરો વીંચાય છે અને ભાટબોકો બિરુદાવલિ બોલે છે. કવિ, સૈન્ય, પ્રધાનમંડળ વગેરેથી પરિવૃત્ત થઈ નગરમા પોતે ફરવા નીકળે છે, અને કચેરી વખતે અને મામત વગેં તથા રાજ્યો તેને માન આપે છે. આવી સ્થિતિમા મનમા યોજા માણે છે ત્યા સ્વપ્ન પૂર્ણ થયું, આખા ભિખડી ગઈ, ભુલે છે તે ન મળે રાજ્ય કે ન મળે પ્રધાનમંડળ, ન મળે કવિઓ કે ન મળે સેનાનીઓ, ન મળે મામતચક્ર કે ન મળે ભવ્ય સિંહાસન એક બાળુ ફાગીતૂરી ગોઠડી અને બીજા બાળુ અવગિષ્ટ ભિજાનથી ખરડાયલુ ઠીકરુ પડ્યું છે.' સમારતુ સુખ આવા પ્રકારનુ છે. પ્રથમ તો એમા સુખ જ નથી કદાચ તેને સુખ કહીએ તોપણ તે કેટલું છે? સ્વપ્નમા મળેલા સુખને સુખ કહેવું એ જ પ્રથમ તો ભૂન છે. વગી તે બહુ અપમાનપ્રદાથી છે, પાછી અમલ કે હુકમી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે અને માનમિત્ર ખે. વધારનાર છે, ત્યારે એ સુખમા આસક્તિ રાખતી તદ્દન ખોટી છે, એટલું જ નહિ પણ અયોગ્ય છે. ભિખારીના સુખમા જેમ કાઈ હમ જેવું નથી, તેમ આ મસારના માની લીધેલા સુખમા પણ વસ્તુતઃ કાઈ જ નથી. આવી જ રીતે આપણને પસંદ ન આવે તેવો કોઈ પાર્થ પ્રાપ્ત થાય તો તેથી રોષ કરવો પણ નકામો છે, કારણ કે વસ્તુ પોતે કાઈ પણ રીતે આપતું હિત-અહિત કરી શકતી નથી. એના મબઘમાં આવનાર મનને કેવા પ્રકારનું વતણુ આપવું એ મુજબના વિચારનું મેત્ર છે, પરંતુ ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ વસ્તુ પર હર્ષ કે રોષ કરવો એ વસ્તુસ્પર્શપનું અજ્ઞાન સૂચવે છે. દેવતાઓ અને તેવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરેલ મનુષ્યો કાઈકાઈ નિમિત્તને લઈને ઇર્દ્રજગ બતાવે છે. અબડ પરિવ્રાજકનું દ્વિષ્ઠ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ. વસ્તુતઃ આમા સત્ય કાઈ નથી. 'ચાર દહાડાનું ચાદરડું ને ઘોગ અધારી રાત' સ્વપ્ન અથવા ઇર્દ્રજગમા દેખાતા પદાર્થોની પ્રાપ્તિ અથવા નાશમાં હર્ષ કે શોક કરવો તે મિથ્યા છે, તેવી જ રીતે આસાંગિક મર્વ પદાર્થો માટે મમજવું.

આ હકીકત જરા વધારે સ્ફુટ રીતે જોઈએ. આપણને અનુકૂળ કોઈ પાર્થ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેના પર પ્રીતિ થાય છે અને રાગથી જે સુખ થાય છે તે માની લીધેલું જ છે. એમા સુખ શું? વગી એ સુખ છે પણ બહુ થોડા વખત સુધી આવે તેવું છે. વટે

પ્રાપ્ત થયા પછી થોડા વખતમા તેના પરથી મન ભેતવતું જાય છે નાની વયમા ઘડિયાળ પ્રાપ્ત કરવાની અથવા મેગામા ગયા પછી નવીન રમકડા પ્રાપ્ત કરવાની જે હોશ બાળકમા જોવામા આવે છે તેવી હોશ તે મળ્યા પછી જે-ત્યાર દિવસે રહેતી નથી આવી રીતે બીજી મર્ત વસ્તુઓ માટે મમજી લેવું તેમા આનંદ જ નહિ, માન્યો છે તે પણ અપ છે, અપ ડાળ સુધી ચાલે તેવો છે, અને પરિણામે અધ પાત કરાવનારો છે આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે સસારના સર્વ પદાર્થ અને સજ્જનનું સ્વપ્નમા પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ સાથે અથવા ઇન્દ્રિય સાથે મળનાપણું બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે, અમત્કારી છે અને વિચાર કરવાથી સર્વ બાબતમા લાગુ પડતી રીતે ઘટી શકે તેવું છે વસ્તુધર્મ આવડા પ્રકારનો છે, એટલે માસારિક કોઈ પણ પદાર્થમા સુખ માનવું અથવા ઇન્દ્રિયના કોઈ પણ વિષયમા સ્થિરતા માનવી એ અયોગ્ય છે, ખોટું છે, આડે રસ્તે દોરનાર છે ત્યારે સવાલ પ્રાપ્ત થાય છે કે કરવું શું? જ્યારે પૌરૂષત્વિક વિષયોમા આનંદ નથી ત્યારે આનંદ ક્યા? આ જીવના પોતાના સહજ ધર્મો હોય તે પ્રાપ્ત કરીને તેમા જે લીનતા કરવામા આવે તો પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય અને નકામી અસ્થિરતા મળી જાય, માટે બીજી નકામી વાતો બાળુએ મૂકી સ્વશુભ પ્રગટ કરવા માટે આત્મલય કરવો એ જ કર્તવ્ય છે આત્મલય કરવા માટે યમ અને નિયમ પ્રબળ સાધન છે જ્યારે મન અમુક નિયમોથી નિયંત્રિત થઈ બળમા આવે છે ત્યારે આત્મસ્થિરતા બહુ અડે પ્રાપ્ત થતી જાય છે અને અગ્રાસ થી તે વધારે અશમા રમણતા કરાવે છે સગાસ્નેહીઓના અસ્થિર સજ્જન અને પૌરૂષ ગણિક વસ્તુ પર ખોટો પ્રેમ દૂર કરી, આપણું પોતાનું શું છે તેની વિચારણામા અને તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી તેની વિશેષ ખીનવણી કરવાના કાર્યમા મગ્ન રહેવું એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું ચોથું સાધન છે અને પડિત પુરુષો તેને ‘આત્મલય’નું સાર્થક નામ આપે છે (૨૭)

મરણ પર વિચાર

एष मे जनयिता जननीय, वधव' पुनरिमे स्वजनाश्च ।

द्रव्यमेतन्मिति जातममत्रो, नैव पश्यसि कृतातयशत्वम् ॥ ૨૮ ॥ (લાગનાજી)

“આ મારા પિતા છે, આ મારી માતા છે, આ મારા ભાઈઓ છે, વળી આ મારા મગા-સ્નેહીઓ છે, આ મારું ધન છે, એ પ્રમાણે તને મમત્વ થયું છે અને તેથી તારું યમને વશપણું છે, તે તો તું જોતો જ નથી” (૨૮)

વિવેચન—આ સસારના સર્વ સજ્જન સ્વપ્ન જેવા છે, તેનું દંષ્ટાત બતાવવા અત્ર ઉદ્દેશ કરે છે આ જીવને સ્ત્રી, કુટુંબ, પુત્ર, સગાઓ અને ધન પર એવી સજ્જન મમતા ચોટેથી છે કે તે આ જીવને બહુ દુખ આપે છે, છતાં પણ આ સસારમા દુખ આપનાર મમતા છે એમ આ જીવ બહુતો નથી, પણ તેમા જ સુખ માની બેઠો છે આવા કારણથી શાસ્ત્રકારો મમતાને મદિરા (દારૂ) સાથે સરખાવે છે દારૂ ખીનારને સદસદ્વિવેક

રહેતો નથી, અમ બદ્ધ બોવાઈ જવાય છે, વસ્તુવત્ત્વની ઝોળખાણ રહેતી નથી, તેવી જ સ્થિતિ મમતાને વશ પડનાર પ્રાણીની પણ થાય છે મમત્વને વશ પડેલા દુનિયામા મોટે ભાગે બધા છુટો છે અને તેઓનું વર્તન બેઈએ તો જણાયે કે તેઓ કૃત્યાકૃત્ય ચૂકી બાય છે, ન કરવા યોગ્ય કાર્યો કરે છે, અસ્થિર પદાર્થો પર ગ્રેમ રાખે છે અને સ્થિર પદાર્થોને તણ દે છે મોહમા મગ્ન થયેલા પ્રાણીઓ કેવા કેવા ચાળા કરે તે જોવા જેવું છે, તેને માટે આખી દુનિયા ખુલ્લી છે શાસ્ત્રકાર એ હકીકત તરફ કેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે તેને સહજ જવાબ આ અથના બીજાથી પાંચમા સુધીના અધિકારમા આપવામા આવ્યો છે આ છવ મારા-તારાની મમતામા એટલો બધો મૂઝાઈ બાય છે કે પોતાને માથે થમનો મોટો ભય છે તે પણ તેની નજરમા રહેતું નથી તેનું સર્વ વર્તન-વ્યવહાર એવા પ્રકાર પડે રચાય છે કે જાણે એને કોઈ દિવસ મરવું જ નથી આ દુનિયામા મરવું એ ચોક્કસ વાત છે, માટે તે સબધમા વિચાર ઠરે એ પણ ઉચિત વાત છે, એટલું જ નહિ પણ બહુ જરૂરી વાત છે મરણના સબધમા અત્ર પ્રસ્તુત એટલું જ છે કે મરણ ઈચ્છનું નહિ, ખરામ સ્થિતિનાથી બચી જવા-છૂટી જવા-મૃત્યુ માગવું નહિ, કારણ, કર્મ લોગબ્યા સિવાય છૂટકો નથી અને તેવા છુટો માટે કાર્મ પરલોકમા પવન ઢાળી રાખ્યા નથી તેમ જ મરણથી ડરવું નહિ મરણનો વ્યાધિ ગામમા ચાવનો હોય અથવા પુત્ર નાનો હોય, સ્ત્રી હયાત ન હોય અથવા સ્થિતિ સાધારણ હોય કે બીજા કોઈ પણ કારણથી મરણથી જરા પણ બીધું નહિ, પરંતુ મરણ માટે હ મેશા તૈયાર રહેવું એથી આખી જિંદગીમા આરાધના બહુ થશે અને મૃત્યુ દૃષ્ટિ સમીપ રહેશે તો ફરજને અંગે કરવા પડતા સામાનિક કાર્યોમા પણ એક જાતની મૃદુતા આવી જશે, જેથી ભવાતરમા વિકાસના નિયમ પ્રમાણે આ છવનો કર્મક્ષયના સબધમા વધારે થતા થતા કર્મનો આત્મનિર્નાશ થવાનો સબધ પ્રાપ્ત થશે અને છેવટે નાશ થશે * આ સર્વ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે આ છવ તો મમત્વને વશ થઈ એવું વિચિત્ર પ્રકારનું વર્તન કરે છે કે બહારથી જોનારને ખરેખર હમણું આવે

અત્ર સર્વ સબધની અસ્થિરતા બતાવવા આટલો ઉલ્લેખ થયો મરણ સબધમા વિશેષ વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે તે મનુષ્યને માથે ન હોત તો તેના દરેક કાર્યમા બહુ કઠોરતા પ્રાપ્ત થયેલી હોત મરણ માથે છે એવું બાજુ છે તોપણ અનેક વખત માનવગેરેમા તણાઈ જઈ આ છવ કષાયવશ થઈ બાય છે, તો જો મરણ ન હોત તો પછી તે હોય ઉપર પગ પણ દેત નહિ આથી મરણ વખતે કાર્મ, કોઈ સાથે આવતું નથી એ વિચાર નિરતર દૃષ્ટિ સમીપ રાખવો યુક્ત છે આમા પણ દીનપણું બતાવવું નહિ, પરંતુ દહતા સાથે એકત્વભાવ બમવત્તરપણે ધારણ કરવો શાસ્ત્રકાર તે ભાવ આગળ કરના અનેક રીતે ઉપદેશ કરે છે એક પ્રસંગે તેઓ કહે છે કે —

* આ સદ મુજબ સદજ વિસ્તારથી જોવાની ઈચ્છા દેખ તેમજે 'જીવનમધ્યાની લેખ જોવા જુઓ પૃષ્ઠ ૨૬ની નોંધ

ચેતાદ્વારા યુવતય સ્વજનોડનુકૂલ, સદ્ગાંધ્યા પ્રણયગમગિર મૃત્યાઃ ।
વસ્તન્તિ દત્તિનિવદ્વાન્નરલાસ્તુરક્ષા, સંમીલને નયનયોર્ન દિ કિંચિદસ્તિ ॥

" ચિત્ત હરણ કરે તંબી સુદર યુવતિઓ, મનુદ્રુળ મગાસળ ધીઓ, આખરૂં
ભાઈઓ સંઘતાપૂર્વક ઉચ્ચાર કરનારા નોકરા, હાથીઓના સમૂહ અને ચપલ ઘોડાઓ—આ
સર્વ હોય, પણ આખ ઝીયાળી એન્દ્રે એમાનુ કાઈ નથી "

લયવડાનમા પણ આપણે સાલળીએ ઝીએ કે —

જેની કંકે પરિત ઝડે, આલ ઉડવમા ભરતા,
જેની ચોંચે ધન્યી ધૂંચે, તે નર દીઠા મરતા.

આવી સ્થિતિ છે, માટે મરણને દરદેજ દષ્ટિ સમીપ સખી તેને માટે ગમે તે
વખતે તૈયાર રહેલુ બાકાં તેા મોટા મોટા ચક્રવર્તીઓ પણ છ ખડ પૃથ્વી અને હબરો
ત્રીઓ તથા પાગ્વગરની સદ્ધિ અત્ર મૂળને જ ગયા છે, તેમની સાથે કોઈ ગયું નથી,
કોઈ ગયું નથી, એ વાત નવી નાણુવાની પ્તી નથી વળી માળાપ, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેના
પ્રેમ પણ જ્યાં સુધી તેઓ માથે સ્વાર્થનો મધકૂ ન થાય ત્યાં સુધી જ બહુ લાગે છે
'લાગે છે' એમ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ જ છે કે વસ્તુત તે છે જ નહિ એક શેના
છાકરાને પોતાના કુટુંબ પર બહુ પ્રેમ હતો તેની પરીક્ષા બતાવવા આરુ તેના મિત્રે તેને
કૃત્રિમ મદવાડ હોવાનો કેખાવ કરવાનુ મીખલ્યુ અને પેટની અસહ (કૃત્રિમ) વેદનાથી
મેઠપુત્ર જ્યારે અસાધ્ય લાગતા બ્યાધિના ઢાઠા પર પડ્યો ત્યારે ધન્વતરી વૈદ્યનું ડપ લઈ
મિત્રે માથા પરથી પાણી ઉતારા તેમા મર્દ દેગ સમાયો છે અને તે પીનારને તે દેગ
આવશે, પણ પુત્ર માલે થશે, એવુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ, ત્યારે તેના નવયોવના સ્ત્રી, અતુલ
પ્રેમ બતાવનારા માતા, કંઈકોના વારસો આપનાર પિતા, અબજોનો વારસો મેળવનાર પુત્ર
અને બીજા આશ્રિતો સર્વ ખસા ગયા અને કોઈઅ તે પાણી પીધુ નહીં કોઈ પાણી
પીવે એમ માનવુ એ જ ખોટું છે, કારણ કે પ્રેમબધન સ્વાર્થનાં દોરી પર જ બધાયેલુ
છે સ્વાર્થનો દોરો તૂટે કે કોઈજાતનો મળધ રહેતો નથી અને 'કાદો ઢાઠો' એ જ ઉચ્ચાર
થાય છે મળધનુ માલુ સ્વરૂપ બાણુવા છતાં પણ પ્રાણીઓ કર્તવ્યમુખ થઈ શા માટે
મમારબધનમા ફસાતા હશે એનો પુવારો જ્ઞાની મહાનજ આપે છે એમા અનાદિ
મિધ્યાત્વ-સ્તુસ્વરૂપની અજ્ઞા-મિવાય બીજુ કોઈ પણ કારણ નથી આથી સ્વપ્ન કે
ધન્ડળાજ જેવા સસારમધનમા મૂર્ખા ન જતા આત્મતત્ત્વ કયા છે તે સમજવુ અને સમતા
આવેવી એ જ મુખ્ય ફરજ છે, એ મિદ્ધ થાય છે (૨૮)

વિષય પર મોહનુ સ્વરૂપ, અમતા આદરવાનો ઉપદેશ

નો પૈ પરિજનૈ સ્વજનૈવા, દૈત * પરિચિતૈરપિ મૈત્રે ।

રક્ષતેડન મલુ કોડપિ કૃતાન્તાશ્ચો વિમાયસિ મૃદ ! કિમેવમ્ ॥ ૨૯ ॥

તૈર્મયેડપિ યદ્દદા મુગ્ધમિચ્છન્તમ્ય માનનતયા પ્રતિમાર્તે ।

મુદાસિ પ્રતિફલ વિષયયુ, પ્રીતિમેષિ ન તુ સામ્યસત્તત્ત્વ ॥ ૩૦ ॥

(અથતો યુગ્મમ્) (સ્થાનાવૃત્ત)

“ ધન, સગાવહાલાઓ, નોકર-ચાકરો, દેવતાઓ, અથવા પરિચિત મત્રો, કોઈ પણ ચમ (મરણ) ની અહીં નક્ષણ કરતું નથી હે મૃદા ! તું આ પ્રનાથે વિચાર કેમ નથી કરતો ? મુખ મેગવવાના આધન તરીકે દેખાતા તેઓ (ધન, સગા, નોકર વગેરે) વડે સમારમા મુખ મેગવવા ઇચ્છના હે બાઈ ! તું પર્યે- લલો વિષયોમા મૂઝાઈ જાય છે, પણ સમતારૂપ ખરા નહસ્થમા પ્રીતિ પામતો નથી ” (૨૯-૩૦)

વિવેચન—આખો ઉપર જોઈ જયા કે આ પ્રાણી મમત્વને વશ થઈ મરણભય ભૂની જાય છે આ હકીકત વધારે દંઢ કરવાના હેતુથી કર્તા કહે છે કે તારી પાસે જન્મે તેજા પૈસા હોય તોપણ તેનાથી તારો મજબૂત નવાનો નથી પૈસા દુનિયાની અનેક વસ્તુઓ ખરીદ કરે છે, પણ ચમકેવ તેનાની ખરીદી શકતો નથી તારા ગમે તેના સ ॥ કે નોકરો હશે, તે પણ તને મોતથી બચાવી શકશે નહિ ચેકના પુત્રને* બચાવી શકાય તેમ હતું તોપણ તેઓએ બચાવ્યો નહિ, તો પછી મૃત્યુથી બચાવ કરવાની તેઓમા શક્તિ જ નથી, ત્યારે તો તેનો વિચાર કરવાનો અવકાશ પણ કયા રહે છે ? એટલું જ નહિ પણ કહી દેવતાઓ તારે આશીર્વાદ હશે તો તે પણ નાસ્ત રક્ષણ કરવા અમમર્થ છે, કારણ, તેઓ પોતે જ મરણને વશ છે, અને તારે આધીન ગમે તેટલી મત્રશક્તિઓ હોય તોપણ એક મિનિટ આધીપાત્રી થવાની નથી અનત વીર્યવાળા ત્રીમન્મહાવીર પગમાટમા, પાંજળ મહાઉપકાર થાય તમ હતું તોપણ, મૃત્યુનો દોર એક લાલ પણ અનકારી શક્યા નથી અને કોઈ પણ પ્રકારનો ભેદ રાખ્યા વગર અપહ રીતે ઠહી ગયા કે કે એ કાર્ય કરવાને (મૃત્યુનો નિરધાર કરેલો અમય દેશવાને) કોઈ પણ સમય નથી આવી વસ્તુસ્થિતિ છે તેને જાણીને પણ તું તે જ ધન, સગા વગેરેને મુખના આધન માનીશ ? આ મમારમા મુખ છે જ નહિ, તેમાથી મુખ મેગવવાની ઇચ્છા રહે છે એ તારી પ્રથમ ભૂન થાય છે બીજી ભૂન પહેલી ભૂનના પરિણામે થાય છે, તે એ છે કે ધન, સગા, સ્વજન વગેરેને મુખના સાધન માનવામા આવે છે આ જન્મે જૂઠને પરિણામે વિષયો પર પ્રેમ થાય છે અને ઇન્દ્રિયના વિષયો પર પ્રેમ થયો એટલે લાચોરાગીમા ફેરા માગવાનું રાફ થાય છે માટે હે બધુ ! તું વસ્તુસ્વરૂપ સમજ અને આ તારી શુદ્ધ દશા નથી એ ધ્યાન પર લાવ આ વિષયો પર પ્રીતિ લાવે છે, પરંતુ, અગાઉ જણાવ્યું તેમ, તેઓ તો ઇન્દ્રિયના જેવા અસ્થિર છે, તેના પર પ્રેમ બાધીને મસાગ્રમણ કરતું એ તારા મનમા મમત્ત્વને યુક્ત નથી શા માટે તમનામા પ્રીતિ રાખતો નથી ? સર્વ વસ્તુઓનું માખણ સમતા છે, એને માદરનારા અનેક છોડે સર્વ નુબથી વિરામ પામી ગયા છે એના સબધમા આત્યા

પછી તારી સ્થિતિ જરૂર ફરી જશે, માટે બીજી નડામી બાળતોનો ત્યાગ કરી તારા સ્વાય
સાધનમા તત્પર થા સ્વાર્થસાધનું પ્રથમ અગ મર્ણ્ય પર, સર્વ વસ્તુઓ પર, નમ
ભાવ રાખ્યો, કષાયનો ત્યાગ કર્યો, વિષયથી વિરમ્બુ અને આત્મપરિણતિ જાગૃત કર્યો—
દુઃકામા કહીએ તો મમતા પ્રાપ્ત કરવા—એ જ છે (૨૯-૩૦)

કષાયનુ ખરુ સ્વરૂપ, તેના ત્યાગનો ઉપદેશ

ક્ષિ કષાયઋતુષ કુરપે સ્વ, કેષુ વિષ્ણુ મનોઽરિષિયામન્ ! ।

તેઽપિ તે દિ જનસાદિસ્તૃપરિણ્ણા દ્યુતનન્તમર્ષેષુ ॥ ૩૧ ॥ (જ્ઞાનાનુભવ)

“હે આ મનુ! કેટલાક પ્રાણીઓ ઉપર યતુજીવિ રાખીને તુ તારા મનને શા સારું
કષાયથી મલિન કરે છે? (કાળુ કે) તેઓ માતાપિતા વગેરે રૂપોમા તારી પ્રીતિ બનતા
બોલોમા પામ્યા છે” (૩૧)

વિવેચન—કોઈના ઉપર કોષ કરવો તે બહુ મુશ્કેલ છે તે કરતી વખતે મુખને
લાવ્યોગ કરવું પડે છે અને મનનો કમલો મૂડી દેવો પડે છે કોષ કર્યો એ આત્મિક
શુદ્ધ દશા નથી, એ બાળકા ઉપચાર જ જગ્યા છે, મરણ કે એમા સ્વાભાવિકતા બહુ
ઓછી છે ત્યારે બાળક કૃત્રિમ દશા ધારણ કરવામા લાલ થો છે? એવો દશા શા માટે
ધારણ કરવો? મામી બાળુએ ક્ષમા ધારણ કરવામા કોઈ પણ પ્રકારની મહેનત કરવી
પડતી નથી, કોઈ જાતની તૈયારી કરવી પડતી નથી અને કોઈ વિચાર પણ કરવો
પડતો નથી. તે શુદ્ધ દશા હોવાથી તેના પર વિચાર કરનારને તે સહજ પ્રાપ્તબ્ધ છે,
અથવા, અપેક્ષા બરાબર ધ્યાનમા રાખીને બોલીએ તો, તે પ્રાપ્ત જ છે આ આજુ
અપેક્ષાવચન બતાવે છે કે મ સારમાર્ગ સરળ નથી, પણ મોક્ષમાર્ગ મરળ છે
આરો વાકોચુકો કષાયમાર્ગ શા માટે તુ બાદરે છે? વળી, તુ એક બીજો પણ વિચાર
કરીશ તો તને જણાયે કે કષાય કરવો અનુચિત છે એઓની ઉપર તુ કષાય કરે છે
તેઓ તારા માતાપિતારૂપે અનેક વાર તારા પ્રીતિપાત્ર થયા છે* એક વાર જે પ્રીતિપાત્ર
થયું હોય તેના પર કષાય કરવો એ સુરતુ ગર્થ હોય જ નહિ કષાય પર વસ્તુ છે,
પૌદ્ગલિક છે, પ્રુદ્ગલવચન છે, સમારમા રખડાવનાર છે, દર્શનથી પણ ખેદ આપે તે
વર્ગમા તેનો સમાવેશ થાય છે એનું સેવન કરતા સ્વાર્થસાધન જરા પણ મિદ્ધ થતું નથી,
જીવળે સસાર વધે છે તેથી સસારનો જ નષ્ઠ તોડવાની ધ્યંગવાળા ખપી છોરે કષાયના
સબધમા પણ ન આવવું વધારે સારું છે કષાયના સબધમા વિશેષ વિવેચન માતમા
અધિકારમા આવશે, અત્ર કષાય સમનાને પૂરેપૂરા બાધ કરનારા છે, સમતાના વિરોધી
છે અને જેના પર કષાય કરવામા આવે છે તે ન્યાયદષ્ટિથી કષાયનું પાત્ર ધર્મશકતા નથી
એટલું જ બતાવે છે તારું સાધ્ય (મોક્ષ) અને તારું સાધન જે વિરોધવાળું હશે તો તારા

દરેક કાર્યમાં વિસવાદ પ્રાપ્ત થયે અને છેવટે સાધ્ય મળશે નહિ મોક્ષ અને કપાયને વિસવાદ છે એવું અનુભવસિદ્ધ પુરુષો કહી ગયા છે, માટે હરે યોગ્ય વિચારણા કરજે (૩૧)

શોકનું ખરું સ્વરૂપ, તે ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ

યાશ્વ શોચસિ ગતા મિમિમે મ, સ્નેહલા ઇતિ ધિયા વિષુસાત્મન ! ।

તૈર્મવેષુ નિહતસ્ત્યમનતેષ્વેવ તેઽપિ નિહતા મવતા ચ ॥ ૩૨ ॥ (સ્વામીજી)

“શુ આ મારા સ્નેહાંશો (મરી) ગયા ?—આ પ્રમાણે બુદ્ધિથી વ્યાકુળ થઈને જેઓને માટે તુ શોક કરે છે, તેઓ વડે જ તુ અનત ભયોમા હજાયેલો છે અને તેઓ પણ તારા વડે હજાયો છે” (૩૨)

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમાં જે વાત કરી તે જ વાત અત્ર ણીમ રૂપે કહે છે જેવી રીતે કોઈ છત્ર ઉપર કપાય કરવો ઉચિત નથી તેવી જ રીતે કોઈના મરણ, વિયોગાદિ પ્રસંગે તેને માટે શોક કરવો તે પણ ઉચિત નથી સગાસ્નેહી એટલે પુત્ર, માતા, પિતા, સ્ત્રી વગેરેના મરણ પ્રસંગે શોક કરવાથી આત્મિક ગુણની હાનિ થાય છે, કારણ કે શોક રાગમૂલક છે, અને સમારને વધારનાર છે* મોટા મહામાને રાગ એક છે જેના મરણ માટે શોક કરવામાં આવે છે તેના વડે જ અનત ભવભ્રમણમાં આ જીવ અનેક વાર મરાયો હશે અને તેને અનત વાર માર્યો પણ હશે એ તદ્દન બનવાનોગ છે ત્યારે પછી રોવું શા હેતુએ ? વાસ્તવિક રીતે તો જે સમય પ્રમાદમાં ગયો હોય અને જેટલું આત્મહિત સાધી શકાયું ન હોય તેને માટે પોતાની જાતને અંગે રોવું અથવા નિષ્ફળ કાળનિર્ગમન અને પ્રમાદ માટે શોક કરવો વાજબી છે આવી જટિલ દશા વ્યવહારના દરેક કાર્યમાં રાખવાની ટેવ પડશે અને આધ્યત્મિક નિરતર લક્ષ્યમાં રહેવો ત્યારે બહુ બાનદ થશે એ વખતે માનસિક આનંદ થવા ઉપરાંત શોકને સ્થાન જ મળશે નહિ, કારણ કે શોકનું મૂળ શુ છે અને તે કોને હોય તે બરાબર મમજાઈ જાય છે

આ પ્રમાણે હકીકત છે ત્યારે રીતસર ભેમી, ખોટો ઠકારો કરી, મનમાં ઉમંગકો હોય થા ન હોય તોપણ દેખાવ ખાતર પરને ઠગી, ઐહિક સ્વાર્થ સાધવાની બુદ્ધિએ રાગડા તાણવા તે મહાનિંદ્ય આચરણ છે, અસત્ય વ્યવહાર છે અને કેળવણીની ગેરહાજરી બતાવનાર ગાદા આડબરનું વિચિત્ર દર્શન છે એ પ્રકાર ધર્મનિરુદ્ધ છે, કારણ કે તેમાં માયામિશ્રિત શોકનો દેખાવ છે અને શુદ્ધ વ્યવહારનું સ્વરૂપ સમજનારા ધર્મિષ્ઠ ગૃહસ્થો તેમાં ભાગ જોઈ શકે છે સ્ત્રીઓને લગ્ન વગર દૂતવાની ખાસ તાલીમ આપવામાં આવે છે અને તે પ્રસંગે ભેલવાના વાક્યોના નિયમિત પાઠ મોટે કરાવવામાં આવે છે આર્યસમારના અધ પાતનુ આ પણ એક ખરેખર દૃષ્ટાંત છે કેળવણીની ગેરહાજરી આ કેકાણે બહુ જલ્દાય છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ ભેતા તો આ રિવાજ તદ્દન બાવીશતા, મોહના ચાશા અને નૂતન નાનક બતાવે છે

* રાગ અને દય મોહના પુત્રો અને મોટા સેનાનીઓ

અ ત ઠરણથી થતો મોહજન્ય સાચો શોક કરવાની પણ શાસ્ત્રકાર ના કહે છે, તો પછી આવો ધાધવયુક્ત ખોટો વ્યવહાર તો કેમ જ ઈર્ષ્યા તરીકે માની શકાય ? પોતાની શારીરિક સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર પ્રવર્તતા આ જૂના જમાનાના રિવાજમા એક પણ જાતનો અર્થ નથી, વિવેક નથી, વિચાર નથી, તેથી સુસંસ્કૃત સ્ત્રીઓએ લોકો શું કહેશે તેના ખોટો ખ્યાલ મૂકી દઈ આવા વ્યવહારથી દૂર રહેવું યોગ્ય છે કહેનારા હૃદયરો વરગ બેસી રહેવાના નથી અને જેને માટે કહેશે તેની આત્મિક હાનિમા તેઓ કાઈ લાગ લેવાના નથી, માટે સત્તારીઓ અને નતપુરુષોએ હૃદય રીતે શોકનો ત્યાગ કરવો અને ખાસ કરીને કૃત્રિમ ગગડા તો છોડી જ દેવા (૩૨)

મોહ ત્યાગવો, કોઈ માટે શોક ન કરવો

ત્રાતુ ન જ્ઞમ્યા મયદુઃખતો યે, ત્વયા ન યે ત્વામપિ પાતુમીશા. ।

મમત્વમેતેષુ દુઃખાત્મનઃ, પદે પદે કિં શુભમેવિ મૂઢઃ ॥ ૩૩ ॥ (જ્વજાતિ)

“જે સ્નેહીઓન લવટ ખથી બચાવવાને તુ શક્તિમાન નથી, અને જેઓ તને બચાવવાને શક્તિનાળા નથી, તેઓ ઉપર ખોટું મમત્વ રાખીને હે મૂઢ આત્મનઃ! તુ પગલે પગલે શા માટે શોક પામે છે ?” (૩૩)

વિવેચન—જેને ત્યા દરદાજ વસ્ત્ર, અવકાર ને લોજનાદિકની પેટીઓ જિનરતી હતી તેવા શાલિભદ્રને પણ જ્યારે જણાય કે પોતાને માથે હજુ શ્રેણિક નામનો રાત્ર રાત્ર્ય કરે છે, ત્યારે ન સારથી વૈરાગ્ય પામી દરદાજ એક એક આંતો ત્યાગ કરવા માડ્યો તેમને જણાય કે અત્ર જે સુખ લાગે છે તે ખોટું છે, વાસ્તવિક સુખ તે નથી, માટે એવી ત્રિથિતિ પ્રાપ્ત કરવી કે જ્યાં પોતા ઉપર કોઈનો અમલ આનાં શકે જ નહિ જેને શ્રેણિક રાત્રના ખોળામા બેમતા પણ પરિશ્રમને લીધે પરસેવો થયો હતો તે જન મત્તવત થઈ આરિત્રના વિષમ માર્ગ પર ચાલવાનો વિચાર કરે એ પ્રસંગ બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે આર્થા પણ વધારે સત્તવત ધત્રો જ્ઞાન કરતો હતો, ત્યા પોતાની સ્ત્રી (શાલિભદ્રની બહેન) સુભદ્રાના નયનમાથી ઉજ્જ્વલ અશ્રુ શરીર પર પડતા તેના શોકનું નિમિત્ત પૂછ્યું અને જ્યારે સુભદ્રાએ શાલિભદ્રનો દરદાજ એક એક સ્ત્રી ત્યાગ કરવાનો વિચાર મલગાવ્યો અને આજે સત્તર દિવસ થઈ ગયા છે, એ વાત જણાવી, ત્યારે ધન્નેા હસ્યો ‘સ સાર અમાર છે એવું જાણ્યા પછી જ્યારે તજવી ત્યારે એક એક સ્ત્રી શા માટે તજવી ? તજવી ત્યારે તો બધી તજ દેવી !’ આ ટીકાથી આશ્ચર્ય પામેલી સુભદ્રાએ મર્મમા કહ્યું, ‘સ્વામી ! કહેવું બહુ સહેલ છે દુનિયામા કેરેલ કામ પર ટીકા કરનારા બહુ હોય છે, પરંતુ પોતાને કરવાનો વખત આવતા લગભગ બધા ખમી જાય છે’ ધન્નેા ચમક્યો અને જોડ્યો, ‘તો ! મેં તો આ સર્વ તજ્યું !’ આમ કહીને ખેળ ભરેલા શરીરે તે તરત જ બેઠ્યો, શાલિભદ્રની પાંચે ગયો અને કહ્યું કે ‘કાયરપણું શા માટે કરે છે ? આ ન સારમા આપણું કોઈ નથી, માટે ચાલો, આપણે શ્રી વીર પરમાત્મા પામે જઈએ’ પછી બંને જણા પ્રભુ પાને ગયા ને આરિત્ર મહુજી કયું

અનાથી મુનિને પણ દાહજવર થતા જણાય હતું કે 'પોતાનું કોઈ નથી જેઓની ખાતર આ જીવ પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય છે, જેઓની ખાતર સસારત્યાગ કરતા આ જીવને અનેક પ્રકારના મક-પવિત્રત્વો થાય છે, તેઓનો સ્નેહ અમુક હદમાં જ બંધાયેલો છે' એવા વિચારથી રસ્તાની સૂઝ કેમ ન પડે? પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે સૂતરના તાતણા તોડવા એ પણ આ જીવને વખત પર બહુ મુશ્કેલ પડે છે આનું કારણ સ્પષ્ટ છે બાહ્ય દષ્ટિએ તે સૂતરના તત્તુ લાગે છે, પણ તે તો મોહરાગએ વીંટલા બાંધી દોરડા છે, અને તેને તોડવા જેટલું આત્મવીર્ય ફેરવનાર જ આ સસારયાત્રા મકળ કરે છે બધા જીવો આશ્ચર્યના પ્રમાણમાં જીવે તો છે જ પરંતુ જેઓ મોહમયિનો છે કરે છે તેઓના ફેરા મફળ થાય છે, ત્યારે બાકીના મર્વનો ફેરા ફેગળ (નિષ્ફળ) થાય છે આ જીવને ખરેખર હુ ખ તો જન્મમરણનું છે, એ હુ ખમાગી છોડાવવાને જેઓ તફન અશક્ત છે, તેઓને સારુ અનેક પ્રકારના કષ્ટ વેડી ધન એકઠું કરવું તેઓના માની લીધેલા પ્રમગ પર રેધ ભગવવા, તેઓના માનેલા વ્યવહાર પ્રમાણે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ પણ વર્ગન કરવું અને બવહુ ખ છોડાવનારની સોખત કરવા ઇચ્છા થાય ત્યારે તેઓ અનેક પ્રકારના અતરાય ઊભા કરે તે મૂળે મોટે સહન કરવા એ તફન ગેરવાજગી છે હુનિયાગ તો આપાઠાભૂતિ, નિષ્પેણુ અને આર્દ્રકુમાર જેવા જીવો પણ હોય છે, જેઓ સસારમાં પાછા પડ્યા છતાં પણ વખત આવતા સસારને જ મોહનું માધન બનાવી, તેના પર સ્વારી કરી, તેને ડબળે કરી લે છે, અને ગજમુકુમાળ, નેમનાથજી તથા રકેદકોચાર્ય જેવા પ્રાણીઓ પણ હોય છે, જેઓ સસારથી ડરી તેના મળધમાં જ આવતા નથી આ બન્ને વર્ગના પ્રાણીઓ મમારનું સ્વરૂપ બહુ સારી રીતે મમજેલા છે આ બન્નેમાંથી કયો વર્ગ આદરણીય છે, તેની વિચારણા પોતાના સયોગ અને મનોબળ પર આધાર રાખે છે, પરંતુ એક વાત તો બન્ને વર્ગમાંથી સ્મરણી રીતે અનુકરણ યોગ્ય છે, અને તે એ કે સમારનો સખધ ત્યાગ્ય છે, સખધીઓ ખાતર ભવહુ ખમા મળડયા કરવું એ મોહના ચાળા છે અને વાસ્તવિક વસ્તુસ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે સયમ-આરાધન કરવાની શક્તિ ન હોય અથવા ઇચ્છા થતી ન હોય તેણે તે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા-હોસ રાખી અને શ્રાદ્ધજીવનમાં પણ મત્ત વ્યવહાર ચલાવી અનુકરણ કરવા યોગ્ય દેશચારિત્ર ધારણ કરવું આશિતોના માની લીધેલા શ્રેય સારુ અનંત ભયો સુધી મહાહુ ખ પ્રાપ્ત થાય તેવું આવરણ ચલાવવું નહિ—એ ખામ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક સદુપદેશ છે સ્વાર્થમાધનામાં રક્ત રહેવાના ઉપદેશને પુટ કરતા વગર કારણે તેમાં લપટાવું નહિ એવો અત્ર ઉપદેશ ડ્યો ૩૩ એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું ચોથું સાધન છે (૩૩)

મમતાદ્વારનો ઉપસહાર, રાગદ્વેષત્યાગનો ઉપદેશ

સવેતના પુદ્ગલપિન્ડજીવા, અર્થા પરે ચાણુમયા દ્વયેડપિ ।

ન્યત્યનતાન્ પરિણામમાવાસ્તવેષુ સ્મર્યર્હતિ રાગરોષો ॥ ૩૪ ॥ (ઉપજાતિ)

“પુદ્ગલપિંડને અપિષ્ઠિત છુપો સચેતન પદાર્થો છે અને પરમાણુમય અર્થ (પૈસા) વગેરે અચેતન પદાર્થો છે આ બંને જાતિના પદાર્થો અનેક પ્રકારના પર્યાયભાવ-પદ્ધતભાવ પામ્યા કરે છે, તેથી તેના ઉપર સમદ્રેષ કરવાને કોણ લાયક ગણાય ? (૩૪)

વિવેચન—શ્રી, પુન, સગા અને સબંધીઓ વગેરે સર્વ મનુષ્યો તેમ જ પોપટ અને કાગડો, સર્પ અને મોગીઓ, મગરમચ્છ અને મોનાની પાખોવાળો મગ્ધ, વીંછી અને તીક, કીટી અને માખી, શબ અને જળો સર્વના શરીર પુદ્ગલના બનેલા છે, તેમ જ ખાણમાથી નીકળ્યા પછી સોનું, રૂપ, લોહ વગેરે ધાતુઓ તેમ જ ઘસમા રહેલું સુદર દ્રવીયર મવ અચેતન છે-છવ વગરનું પુદ્ગલ છે આ સર્વ ચેતન અતે અચેતન પદાર્થો વારવાર પર્યાયભાવ પામે છે છવ વારવાર દેવપણું, મનુષ્યપણું, તિર્થંચપણું અને નાલકીપણું પામે છે અને તેનો તે સ્વભાવ આ અધિકારમા આપણે બે-ચાર પ્રમગે ઉપાતરથી ભેદ ગયા છીએ કોઈ વાર તે પ્રમેહ કરાવે તેવું રૂપ ધારણ કરે છે અને કોઈ વાર તે મહાનિધ લાગતું કુરૂપ ધારણ કરે છે એવી જ રીતે અચેતન પદાર્થો પણ અનેક પ્રકારના મારા-ખગળ લેખાના ઉપો ધારણ કરે છે એનું દ્ધાત સુબુદ્ધિ પ્રધાને ખાઈના જાળથી બનાવેલું નિર્મળ જળ પૂરુ પાડે છે

એક રાત્ર બંને તનો સુબુદ્ધિ નામે પ્રધાન એક દિવસ બહુ ગધાતી ખાઈ પામે નીકળ્યા રાત્રને આ બહુ ખરાબ વાસ આવવી ખાઈની ગધથી ઠીક લાગ્યું નહિ, તેથી તેણે મો મરડયું પ્રધાન સાથે તેણે આ ગધથી વાતચીત પણ કરી પ્રધાને તો કંટે પેટે જણાવ્યું કે પુદ્ગલનો સ્વભાવ સુગંધી-દુર્ગંધી થયા કરવાનો છે, કારણ કે દરેક પરમાણુમા ગેમાથી એક ગધ હોય જ છે રાત્રને આ વાત રુચી નહિ, પણ બંને તે વખત ચૂપ રહ્યા પ્રધાને ત્યાર પછી તે ખાઈમાથી કેટલુંક પાણી ભરી મગાવ્યું અને તે પાણીને શુદ્ધ કરાવ્યું પછી તેમા ઘટકચૂર્ણાદિ નાખીને તેની દુર્ગંધ દૂર કરી અને કપૂર પ્રમુખથી સુગંધ ઉત્પન્ન કરી પછી કોઈ પ્રમગે રાત્રને આ પાણી પીવા આપતા તેણે તે પાણીના બહુ વખાણ કર્યા, એવે પ્રધાને સર્વ હકીકત નિવેદન કરી રાત્રને આથી પુદ્ગલના વિચિત્ર ધર્મની પ્રતીતિ થઈ

જે પદાર્થો પર પ્રીતિ કરવી તે પદાર્થ જો એકસરખી સ્થિતિમા નિરતર રહેવાનો હોય તો તે પ્રીતિને યોગ્ય કહી શકાય ઘરનું સુરમ્ય દ્રવીયર ભાગી જશે, નાશ પામશે, કૂટી જશે, સુદર શરીર માટી માથે મળી જશે, તેમા રહેલો આત્મા પર્યાયથી અનેક ભાવો પામશે, ત્યારે તેમા પ્રેમ કેવી રીતે કરવો ? કોના ઉપર કરવો ? સા માટે કરવો ? કરીએ તો તેનો અર્થ શું ? આવા વારવાર બદલાતા સચેત ! પદાર્થો પર પ્રેમ કરવો એ આપણા ગૌરવથી નીચું છે, કરવા યોગ્ય નથી એટલા માટે શ્રી ઉમાસ્વામિ મહારાજ પ્રશમશતિ પ્રકરણ(શ્લોક પરમો)મા લખે છે કે —

તાનેવાર્થાન્ દ્વિપતસ્તાનેવાર્થાન્ પ્રલીયમાનસ્ય ।
નિશ્ચયતોઽસ્વાનિષ્ટ ન વિચક્ષે કિન્નિદિષ્ટ ઘા ॥

“એક જ વિષયો પર દ્વેષ કરનારા જીવો ન્યારે તે જ વિષયો પરિણામાતર પાસારા થાય છે ત્યારે તે જ પદાર્થોમા ત વીન થાય છે, તેથી આ જીવને નિશ્ચયથી કોઈ પણ પદ ઇષ્ટ અથવા અનિષ્ટ નથી” આ દ્રઢકા પદ્યમા બહુ અર્થગાલીય રહ્યું છે તે વિચારવા યોગ્ય

આવી રીતે કોઈ પણ જીવ કે અજીવ પર રાગદ્વેષ કરવો અયુક્ત છે, તે મિમાંસાનાવામા આવે તો બહુ ખટપટનો અત આવી જાય એટલા માટે જ ‘વીતરાગ’ને મિમાંસાનાવામા આવે છે વસ્તુ ઉપરથી રાગ એછો થઈ જાય, એટલે સ્વાભાવિક રીતે સર્વ ઉપસહાર આવે છે અને સમભાવ પ્રાપ્ત કરવો એ સર્વનું સાધ્યબિન્દુ છે સમતા અધિકાર ઉપસહાર કરતા સ્વાર્થસાધન મારુ આ ઉત્તમ ઉપાય બતાવ્યો છે તે બહુ મનન કરવો યોગ્ય છે આ મ સારમા ખરેખર રખડાવનાર ‘રાગદ્વેષ’ છે તે બંને મોહજન્ય છે અથવા મોહ જ છે, કારણ કે રાગદ્વેષ કરતી વખતે વિરોધનો નાશ થાય અને ચિત્તાની નમ જીતી જાય છે મોહને મદિરા માથે સરખાવી આપ્યો અનેક વાર જોઈ ગયા છીએ વિરોધનો નાશ કરવો એ મોહનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે રાગદ્વેષનો નાશ થયા પછી કોઈ કંઈ બનતું નથી એમ નથી, પરંતુ દરેક ઢાચું કરવામા જે ચિકાશ હતી તે દૂર થાય છે, સમભાવ પ્રાપ્ત થાય છે અને કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનું બરાબર જ્ઞાન થાય છે, માટે કોઈ પણ પદા ઉપર ગાઢ રાગબંધન ન રાખવું, એટલું તો હાલ તુરંત જરૂર કરવું, અને તેવી જ રીતે આક્રમક વૈર પણ કોઈ સાથે ન રાખવું, કારણ કે વસ્તુની રચના જોતા, પડી તે જીવ હો અજીવ હો, પણ તે નર્વ વસ્તુઓ રાગદ્વેષને લાયક નથી, તેમા પણ અચેતન પદાર્થો ઉદ્વેષકુલિ તો અતિ અનબિજ્ઞતા સૂચવે છે, કારણ કે તે કરતી વખતે આત્મી વસ્તુની અવિચારણતાથી સરખાઈ જોવામા આવતી નથી સર્વ વસ્તુઓમા પવનભાવ પામવાનો સ્વભાવ હોવાથી વસ્તુત કોઈ વસ્તુ ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ હોઈ શકે નહિ, તેથી રાગ અને દ્વેષ બંને કરવા યોગ્ય નથી એ વિષયના પ્રતીતિ થાય છે (૩૪)

*

*

*

એવી રીતે પ્રથમ સમતા અધિકાર પૂર્ણ થયો આખા અથના પીઠિકા આ અધિકારમા છે આખા અથમા અનેક પ્રયત્નો કરી જે પ્રાપ્ત કરવાની મૂચના કરવામા આવે છે તેનો ત્રીધો કે આડકતરો ધ્વનિ સમતાપ્રાપ્તિમા જ પર્યવસાન પામે છે મમત્વત્યાગ ચિત્તદમન, ડષાયત્યાગ, શુભ વૃત્તિ વગેરે સર્વનું સાધ્ય મમતા છે અને મમતા પરમ માધ્ય અસ્થયપદ (મોક્ષ) છે, તેથી આખા અથના બીજાબૂત અને સાધ્યસૂત્ર આ અધિકારની જેમ કર્તાએ મુખ્યતા ગણી છે, તેમ બહુ મહાજ ગણીને તેના પર ને લખવાનું અને તે વારવાર ફેરવીને એકસરખી બનાવવાનું લક્ષ્યમા રાખ્યું છે અત્ર સામાન્ય રીતે મગજાચરણ કર્યા પછી સમતા કેવી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે તે પર અથકર્તા આપણને દ

જાય છે તેને માટે યોગ્ય કોણ કહેવાય ? વગેરેના સ્પષ્ટ દેખાવો આપણી અતર્ક્ય સમજ રજૂ કરી ડેવટે સમતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બતાવે છે સમતાનો મામાન્ય અર્થ એ જ ધાય છે કે ગમે તેવા અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ મળેગો પ્રાપ્ત થાય તોપણ મનને એકમરણી રીતે પ્રવર્તાવવું, અંશરૂપી સજીવ ધર્મ જુલું નહિ અને વિપત્તિથી શોક કંવો નહિ, ગમે તેવા સુખ કરનારા સયોગો પ્રાપ્ત થાય તો તેથી સસાગ્રમા રાચી જવું નહિ અને ગમે તેવા પ્લાનિ કરનારા મયોગો પ્રાપ્ત થાય તો તેથી અસ્થિર મનવાળા ધર્મ જવું નહિ આવા પ્રકારની મનની એકમરણી સ્થિતિને 'સમતા' કહેનામા આવે છે એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાથી આ ભવદુઃખ મરી જાય છે અને તેટલા માટે દરેક પદાર્થોનું બારીકીથી અવલોકન કરી તેનો અને પોતાનો ખરો સબધ કેવા પ્રકારનો છે તે બરાબર નિચારી લેવા યોગ્ય છે આવી રીતે અવલોકન કરવાથી જ વસ્તુનું સ્વરૂપ બગબગ મમજાય છે

અહીં એક વાત ખામ ધ્યાનમા ગ્રખવાની છે કે ગમે તેવી સૂક્ષ્મ લાગતી બાબતને પણ તપાસ કર્યા વગર ચલાવી લેવી નહિ, એટલે વ્યવહારના નાનામા નાના વિષય ઉપર પણ નજર નાખી તેની યોગ્ય ઠિંગત આકષી એ તેની પરીક્ષામા ભૂલ કરી, તેની કિંમત હોય તે કરતા વધારે કે ઓછી આકાં અથવા તો અવગણના કરી-સૂક્ષ્મ છે એમ ધારી તેને વિસારી મૂરી-અથવા તેની ઉપેક્ષા કરી, તો તે સૂક્ષ્મ બાબત પણ આપણા ઉપર પોતાનું સામાન્ય ચલાવે છે Smiles નામનો મજેજ લેખક પોતાના 'The Character' નામના ગ્રંથમા લખે છે કે, 'Never give way to what is little or by that very little, however small it may be you will be practically governed' (તમે નાની બાબતને કંઈ તામે ન થાઓ, કારણ કે તે ગમે તેટલી નબળી હશે પણ તેનાથી તમારા ઉપર પૂરું ભેર ચાલશે) અને તે બરેબર છે શુદ્ધઆત્મા નાના લાગના અફીજ વગેરેના વ્યસનની એ તે વખતે અવગણના કરી ઉપેક્ષા કરા હોય છે, તો પછાં ખીમે ધામે તે આખા શરીરનો કબજો લઈ મનુષ્ય પર પોતાનું અપ્રતિહત સ્વાભાવ ચલાવે છે, માટે અવલોકન કરવાની ટેવ વારવાર રાખવી અને તે રાતે વસ્તુ જોળખી તેના પર જય મેળવવો

'સમતા' એટલે મર્વ જીવો તથા વસ્તુઓ તરફ રાગદ્વેષનો અભાવ જેઓ આત્મિક માર્ગમા ઊતરવા ઇચ્છતા હોય તેઓને સમતાનો વિષય પ્રથમ અગત્ય ધરાવનારો છે વિષય બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે અને નિચારી નિચારીને તેમાથી માર કાઢી લેવા યોગ્ય છે સમતા વગરની દરેક ધાર્મિક ક્રિયા બહુ અ પ ક્ષણ આપે છે, અને તે ક્ષણ એટલું બધું અપ છે કે જે ક્ષણ મેળવવાની ઇચ્છાથી ક્રિયા કરવામા આવે છે તેની અપેક્ષાએ તો કાઈ મળ થર્તું નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે, આજો ઢિવમ ભાર વહન કરનારને એક પાઈ મજૂરીની મળે એના જેવું તે છે એથી ઊલટું, જ્યારે સમતા હિત ક્રિયા કરવામા

* મોટ મેળવવાની જ ઇચ્છા હોઈ ગઈ માખ પૌરુષિક ઇચ્છાના સબધના તો જેન શાસ્ત્રકાર નિર્ધેય છે

આવે છે ત્યારે તે ક્રિયામાં એક એવી જાતનું સૌદર્ય અથવા એવી મૃદતા આવે છે કે જેથી તે ક્રિયામાં એક જાનનો અપૂર્વ (સહૃદય) આનંદ વ્યાપી જાય છે એનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપે એ બહુ મુશ્કેલ છે, ઘરણું કે એ દૃષ્ટાંતનો વિષય નથી, પરંતુ અનુભવગ્રમ્ય છે આ ગ્રંથમાં ઘણા વિષયો અનુભવથી જ મગજમાં તેવા છે, જે માટે આપણે નિરુપાય છાએ તેનો રસ જેને આખવો હોય તેનો પ્રથમ તેના અધિકારી ચલું જોઈએ અને ત્યાં સુધી તે તેનું જે વર્ણન અપૂર્વ ગાંઠોમાં કરવામાં આવ્યું હોય તે મહણું કરવું જોઈએ સાકરનો સ્વાદ કયા શબ્દોમાં વર્ણવવો ? આખનાર તરત જ અનુભવથી તેના સ્વાદને સમજે છે એવો આ આત્મસંદર્ભ અવર્ણનીય, અનિર્વચનીય છે શાસ્ત્રકાર વહી ગયા છે કે —

સમતા નિષા જે અનુસરે, પ્રાણી પુખ્ત કામ,
છાર ઉપર તે લાંપણુ, કાખર ચિત્રામ

આવી નીતે મમતા વગર ગમે તે ધાર્મિક ક્રિયા કરવામાં આવે તે છાર ઉપર લીંપવા બનામર છે જ્યાં સુધી ભૂમિકા શુદ્ધ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં સુધી તેના પર ગમે તંબૂલા ચિત્રો કાઢવામાં આવે તે નકામાં છે સર્વથી પ્રથમ જરૂર ભૂમિકાને શુદ્ધ કરવાના છે સમતા ભૂમિકાને શુદ્ધ કરવાનું કાર્ય બરાબર બજાવે ॥ ભૂમિકા શુદ્ધ કરવાની આવશ્યકતાના સબધમાં સહજ જણાવવાની આવશ્યકતા લાગે છે એક ચિત્રકારને ચિત્ર આગેખણ હોય તો પ્રથમ વજ્ર શુદ્ધ કરશે, એક પથ્થરને સુદર મૂર્તિમાં ફેરવવો હોય તો તેને સરખો કરવામાં આવશે, એક પ્રતિષ્ઠિત પાઠવી હોય તો કાંઈ વગરની પહેલ ફેટોઆફર તૈયાર કરશે, તેવી જ રીતે હૃદયમંદિરમાં મુદ્રા ભાવનામૂર્તિ સ્થાપન કરવી હોય તો પ્રથમ હૃદય ભૂમિકાને શુદ્ધ કરવા જોઈએ જો તેમાં મલિન વામનાઓ હોય, જો તેમાં કપાયનો કચરો હોય, જો તેમાં રાગદ્વેષના કાંઈ લાગેલા હોય, તો ભાવનામૂર્તિ તેમાં સ્થિર થઈ શકશે નહિ, અને તેટલા જ માટે આનંદધનજી મહારાજ શ્રી મહાભવાવજીના સ્તનનમાં કહે છે કે ‘જોવન કારણ પહેલી ભૂમિકા રે, અલય અદેષ અજેદ’ પ્રથમ ભૂમિકાને એટલે હૃદયને આત્મ પ્રકારની મલિન વાસનાઓથી સ્વચ્છ કરવું, અને તેમ કરવાનું પ્રબળ માધન સમતા છે સમતાથી જ્યારે યથાસ્થિત વસ્તુસ્વરૂપને બોધ થાય છે, ત્યારે મલિન વસ્તુઓ અને મલિન ભાવોનું પરભાવપણું સનજાય છે અને તદનુસાર જ્યારે તેનો ત્યાગ કરવાનો—તેને ફેંકી દેવાનો—નિશ્ચય થાય છે ત્યારે ભૂમિકા શુદ્ધ થતી જાય છે અને ભાવનામૂર્તિ તેમાં સ્થાપન થાય છે શુદ્ધ પ્રકાશ પડે તેવી ભૂમિકા યથા પડી તેના પર શુદ્ધ પ્રતિબિંબની છાયા પડતા તે સ્વયં પ્રકાશ ગાંધી કાર્ય-સમુખતા પ્રાપ્ત કરાવે છે આથી ભૂમિકામાંથી જે કચરો હોય તે કાઢી નાખવો અને તે માટે સમતા જેવા પ્રબળ માધનનો ઉપયોગ કરવો

મમતા એટલે ‘સ્થિરતા’ આપણા પ્રાકૃત માણસોના મન ડેટવા બધા અધિર-થયગ હોય છે તેનો ખ્યાલ તરત આપી શકાય તેમ છે નવકારવાળી ગણવાનો આરભ

ગતતા એકાદ નવકાર ધ્યાન રાખીને ચિતવાય છે, પછી મનના જે વિભાગ* પડી જાય છે મનની વિચિત્ર ગતિ શરૂ થાય છે હાથ પોતાનું કામ કરે છે એટલે મળુકા એક પછી એક પડવા જારી રહે છે મનના એક વિભાગમા અસ્પષ્ટપણે નવકારનો જાપ ચાલે છે, જે બહુધા યત્રવત્ (Mechanical) હોય છે, અને તે જ વખતે બીજા વિભાગમા મન દુનિયાના ઝઘક વિભાગોમા ફરવા નીકળી પડે છે આવા જ પ્રકારની સ્થિતિ પ્રતિક્રમણ વખતે પણ અનુભવાય છે ટેવ પાડવાથી આ સ્થિતિ સુધરી શકે તેમ છે ધીમે ધીમે એક વસ્તુમા મનને સ્થિર કરી શકાય છે અને તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે મનના એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે યમનિયમાદિની બહુ જરૂર છે જે સમતાના સાધનને આ શ્રદ્ધામા અર્થ્યા છે તે બહુધા યોગનો વિષય છે અને તેને માટે જુદો લેખ લખવાની જરૂર છે અત્ર કહેવાનું એટલું જ છે કે સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાથી બહુ પ્રકારના લાભ થાય છે અને તે જ સમતા છે સમતાના આવા વિશાળ અર્થ તરફ ધ્યાન ખેંચી શ્રદ્ધાકાર ત્યાર પછી સમતાને મોક્ષના અગ્ર તરીકે ગતાવે છે સમતા વગરના અનુદાનો લગભગ ફળ વગરના છે એમ આપણે ઉત્કૃષ્ટ ફળની અપેક્ષાએ જોયું, તેમાં આ વિભાગ તો સ્વત સિદ્ધ થઈ જાય છે તેથી આ શ્રદ્ધાકર્તા વિશેષ વિવેચન ન કરતા સમતાપ્રાપ્તિના સાધનો તરફ આપણને દોરી જાય છે આ વિષયને ચાર વિભાગમા વહેંચી શકાય છે સાધનો અનેક પ્રકારના છે અને તે આખા શ્રદ્ધામા અનેક રીતે બતાવવામા આવ્યા છે દરેક પ્રાણીને પોતાને કયું સાધન અનુકૂળ થઈ પડશે તે તેણે પોતે પોતાને માટે વિચારી લેવું આ અધિકારમા સમતાને પ્રાપ્ત કરવા માટે મુખ્ય ચાર પ્રકારના સાધનો ગતાવ્યા છે

૧ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રથમ સાધન મૈત્રી, પ્રસાદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવના ભાવણી એ છે આ ચાર ભાવનાઓ બહુ ઉપયોગી છે અને જીવોનો પરસ્પર સબંધ દર્શાવનારી હોવાથી તે હૃદયને આડું કરે છે એનું વિશેષ વિવેચન શ્રદ્ધામા વિવેચન લખતી વખતે આપ્યું છે ત્યાંથી બાકી લેવું બીજા બાર સસાર ભાવના અથવા ભવ ભાવના છે, તે સબંધો આ શ્રદ્ધામા આગળ વિવેચન કરવામા આવશે શરૂઆતમા આ અગ્રાચની ચાર ભાવનાઓ પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાથી સૂરિમહારાજે બહુ ઉપકાર કર્યો છે એ ચાર ભાવના ભાવવાથી ઘણા જીવોને સમતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એ સદેહ વગરની વાત છે

૨ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું બીજું સાધન ઈન્દ્રિયના વિષયો પર સમચિત્ત રાખવાનું છે સામાનિક સર્વ વિષયો માથે આ જીવને કેવા પ્રકારનો સબંધ છે તે વિચારી જોતા આ સાધનની ઉપયુક્તતા બહુ સારી રીતે સમજાય છે બાહ્ય દેખાવથી વસ્તુઓમા ફસાઈ અનુકૂળ વિષયોમા મૂળાઈ જવાથી ઈર્ષ્યાવિસ્મરણ થાય છે, એ વસ્તુનો સહજ ધર્મ છે

* ઉપયોગ સમ્બંધિત રીતથી પનટાયા કરે છે, જેનું આપણને જ્ઞાન નથી, તેથી આ પ્રમાણે લાગે છે વસ્તુનું જે વિભાગ પડતા નથી, પણ ઉપયોગ મળવાયા કરે છે ક્રિયાના તો વિભાગ પડે છે આ ક્રિયાનુયોગને અંગે મનના નિધારણના ગદ્યનું નિમ્ન છે તેથી અત્ર તેની ચર્ચા કરી નથી

એમ અનાદિ અભ્યાસને લીધે લાગે છે, પણ તે ઉપજ જણાવેલ શુદ્ધ વિચારોથી, સૂચ્યો અધિકાર નાશ પામી જાય છે તેની આફક, આપોઆપ નાશ પામી જઈ વિવેક દિવસનું સુખભાત સર્વત્ર સર્વ દિશામાં સ્થિતિ કરે છે.

૩ સમતાનું ત્રીજું સાધન વસ્તુસ્વભાવ ઓળખવાનું છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુઓને જીવ સાથે કેવા પ્રકારનો સબંધ છે, એનો ખ્યાલ કરવાની બહુ જરૂર છે. જના સુધી આવા પ્રકારનું જ્ઞાન થતું નથી, ત્યાં સુધી જીવ બહુ ભૂલો કરે છે જે વસ્તુ કદી પોતાની થઈ શકે નહિ તેને પોતાની માને છે, તેના પર પ્રેમ કરે છે, તેના સંયોગથી આનંદ માને છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે અને તેના વિયોગથી દુઃખી થાય છે. સગા સબંધીઓ—પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે—નો સબંધ પણ આ રીતેના વિચારવા યોગ્ય છે અને તેથી જ રીતે દરેક વસ્તુઓનો સબંધ પણ અવલોકન કરવા યોગ્ય છે એ સબંધની સ્થિતિ અને સુખ આપવાની અપતા બદલાવ બદલાવ ધ્યાનમાં લઈ તે સુખમાં મસ્ત ન બનતા 'સ્વ' શુ છે તે ઓળખવું એ સમતાપ્રાપ્તિનો રામબાણ ઉપાય છે. આ વિષયને અંગે આત્મશિક્ષા પણ અનેક પ્રકારની આપવામાં આવી છે.

૪ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું ચોથું સાધન, સ્વાર્થ પ્રાપ્ત કરવામાં રહેલું રહેલું એ છે. આ જીવ જ્યાં સુધી વસ્તુઓની વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણતો નથી, ત્યાં સુધી નકામાં પ્રયત્ન કરી સુખ નથી ત્યાંથી સુખ ઝેળવવા પ્રયાસ કરે છે, તેથી સર્વ પ્રાપ્ત થયેલા અથવા થનારા પદાર્થોને સ્વપ્ન કે ઈદ્રજાથી પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થો સાથે સરખાવી, તે સરખામટી ધગવી, સ્વાર્થસાધન કરવા માટે કર્તા પ્રેરણા કરે છે. અત્ર જે સ્નેહીવર્ગમાં હમી તેઓની ખાતર મહાપ્રત્યામ કરવામાં આવે છે, તેનું કાર્ણ પણ કૃણ મળતું નથી, કારણ કે સર્વ પ્રયામ ધનપ્રાપ્તિ માટે ક વામાં આવે છે, તે પ્રવૃત્તિ તદ્દન નિર્દોષ અને ખોટી છે, એથી આ જીવને કેઈ પ્રકારનો લાભ થતો નથી અને જ્યારે આ જીવ સંસારાટવીમાં ભૂલો પડે છે ત્યારે તેને રન્તો બતાવવા કે મહાભયકર જનાવરોથી તેનું રક્ષણ કરવા તેવા સ્નેહીઓ આવતા નથી તેમ જ જે પદાર્થો ઉપર તે પ્રેમ કરે છે તે પોતાના રૂપમાં સ્થિર રહેતા નથી, વારંવાર બદલાયા કરે છે અને અતે નાશ પામી જાય છે. આવા પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ કરીને આત્મ અવનતિ કરવામાં આવે તેના કરતાં જો સ્વાર્થસાધન કરવામાં આવે તો મહાઠગ્યાણ થઈ જાય.

આવી રીતે સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અનેક પ્રકારના સાધનો આ અધિકારમાં બતાવવામાં આવ્યા છે. વાત એમ છે કે દરેક બાબતનું નિરીક્ષણ કરવાની ટેવ પાડવાની જરૂર છે. વસ્તુને જોઈ તેનું બાહ્ય નિરીક્ષણ કરવાથી લાભ નથી, પરંતુ તે શુ છે? કયાથી આવી છે? તેનો અને પોતાનો સબંધ શુ છે? કેટલો છે? જ્યાં સુધાનો છે? વગેરે વિચારવાથી મમતા પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે આ પ્રણાલિકાએ ઝાંચ કરનારને આત્મજગૃતિ પ્રાપ્ત થાય.

છે આત્મનિરીક્ષણ (Self examination) નો અર્થિત્ય પ્રભાવ બહુ લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય છે આ કાળમાં ઉપર ઉપરનું વાચી જવાથી ધર્મીજીવી જાણતમા હિંદુ જીનરવાની ટેવ પડતી નથી, તેથી ખાસ તાલ કરે તેવી જાળવ પણ જરા આનંદ દેખાડી પમાર થઈ જાય છે પરંતુ આવો મામાન્ય ખ્યાલ ઊડી દઈ આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ઇચ્છા પ્રવળપણે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આત્મનત્વગવેષણા માર્ગ છે અને સાધ્યનું સામીખ્ય થાય છે વસ્તુ વિચારણા કરવાની ટેવ પડવાથી મનના નિયંત્રતા મટતી નથી છે, તે વિશેષ ધિયં થતું જાય ॥ અને તેમ વારવાર થતા અનુભવની જાગૃતિ થાય છે અને એક વાર અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું એટલે પછી વિશેષ કાર્ય કરવાની જરૂર રહેતી નથી પણ વારવારને બદલે મુદ્દામાં ઘોડા પ્રથમ વાચવા, વાચીને વિચારના, વિચારીને તેમાં જતાવેલા ભાવોનું પૃથક્કરણ કરવું, પૃથક્કરણ કરીને અરસપગ્ન તેના મબધ લગાડવો અને તેનું અન્ય ન જાખડી શકે તેવી રીતે ન્યાયન કરવું, તેથી જ નીતે જે ધરણ થાય, જે કાર્ય થાય, જે દ્વિલચાવ થાય તમા મબધમાં બરાબર નિયમનર પૃથક્કરણાદિ કરવામાં આવે અને આત્મ તત્તર અને સબધ વર્ગોરેને સ્થાપવામાં આવે તો જરૂર કૃતિ-વ્યવહાર-માં બહોળો ફેરફાર થઈ જઈ આત્માનુભવ જામન થાય, તેથી ભૂમિકાશુદ્ધિના પ્રમળ ઉપાય તરીકે મનના અને તેના આરે માધનો પ્રાણ કરવા અને તેમ કરવા માટે ખમૂમ કરીને વિચારપૂર્વક, નિયમસર, દરક વખતે, યોગ્ય અવસર લઈ આત્મનિરીક્ષણ જરૂર કર્યા કરવું

આ સમના અધિકાર આખા અથની કૃતી છે આખા પ્રથનો વિન્નામ મમના પ્રાપ્ત કરવા માટે તેના અનેક પ્રમારના સાધનો બનાવવામાં જ સમાઈ ગયો છે આખી જિંદગીમાં અનુભવ કરી ઉત્તરાવન્યામાં શી મુનિનુસરિએ આ પ્રથ લખ્યો હોય એમ આ અધિકારના પ્રત્યેક શ્લોકમાંથી મનિ મુરે છે એનો દરેક શ્લોક બહુ વિચાર કરવા યોગ્ય છે આ આખા અધિકારમાં એક જાતની મમના રેલડેવ થયેલી જણાય છે સૂરિમહારાજનો આ ઉચ્ચ આશય લક્ષમાં રાખી તેના પર ઘનું વિચેચન કરવા પ્રયાસ કર્યો છે મમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વ પ્રકારની ગમ્મિનો ઉપયોગ કરવો એ આ પ્રથ વાંચવાનું અદિતીય પરિણામ હોવું જોઈએ ‘મમતા’ આખા પ્રથનું રહસ્ય છે, તેની પ્રપટતા છેલા અધિકારથી થશે એ ‘સામ્યમર્વત્વ’ અધિકાર પ્રથને પૂર્ણ કરીને બતાવે છે કે અથની આદિ અને અતનો એક જ વિષય છે તેનાં પુણિમાં વચ્ચે જીજ્ઞા અધિકારા લખ્યા છે, પરંતુ સામ્ય ખાસ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે આ વિષયમાં એ કાઈ પણ ગ્રેમ લાગ્યો હોય, જે ભવવાસના જરા પણ જાડી હોય અથવા ઉઠાવવા યોગ્ય છે, એમ લાગ્યું હોય તો, હવે પછીના અધિકારમાં, દરક સુર વાચનારે પ્રવેશ કરવો, એટલી પ્રાર્થના છે

॥ इति सविरण समतानामा प्रथमोऽधिरार ॥

द्वितीयः स्त्रीममत्वमोचनाधिकारः ॥

સુમતાનું રહસ્ય સમજ્યા પછી તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધન તરફ સ્વાભાવિક રીતે ધ્યાન ગેચાય ॥ પ્રથમ સાધન મોહ-મમત્વનો ત્યાગ કરવો એ છે જનસ્વભાવનું અવલોકન કરનારને અનુભવ થયો છે કે અનેક પ્રકારના મમત્વમા પણ સ્ત્રી ઉપરનો મોહ અને મારાપણું વિશેષ બળવાન હોય છે, તેથી અત્ર પ્રથમ તે ઉપર બ્યાખ્યા કરે ॥ ખીન્ને, ત્રીન્ને, ચોથો અને પાંચમો અનિકાર પરંપર મળેલ ધરાવે છે

પુરુષને ગળે બાધેલી શિલા

મુણસિ મળયચારુગિરામુ, પ્રીતિત મળયિનીપુ કર્તિસ્તમ્* ।

किं न वेत्ति पतता मन्वाद्रो, ता नृणा खलु शिला गलवद्वा. ॥૧॥ (સ્વામીજી)

“હે વિદ્વાન્! જે સ્ત્રીઓની વાણી સ્નેહથી તને મધુર લાગે છે, તેના ઉપર પ્રીતિથી તું મોહ પામે છે, પણ બવસમુદ્રમા પડતા પ્રાણીઓને તેઓ ગળે બાધેલા પથ્થર (જેવી) છે એમ શું બાણુતો નથી?” (૧)

વિવેચન—અનાદિ અભ્યાસથી મોહરાગના હુકમથી આ પ્રાણી બહારના મુંઠર દેખાવ તથા ભાવણથી સ્ત્રી ઉપર મોહ પામી જાય છે પછી તેને નથી રહેતો વિવેક કે નથી રહેતી લજ્જા સ્ત્રીને મોહ તેને કેટલો પ્રતિબંધ કરનારો છે તે જરા વિચાર કરે તો તરત મમત્કર્ષ જાય તેવું ॥ મત્તા ત્વ અનત જ્ઞાનવાળા જીવની આ ઠપકાપાત્ર સ્થિતિ તરફ ધ્યાન રાખી તેને જામન કળ્યા માટે ‘વિદ્વાન્’ના ઉપનામથી મનોધીને કહે છે કે હે ભાઈ! દરિયામા ફૂગતા માણસને લોકડું કે એવો કોઈ હલકો પદાર્થ આલબન તરીકે જરૂરનો છે, કે જેથી તે તરી શકે, પણ તેને બદલે પથ્થર કેટો બાધ્યો હોય તો તે દરિયામા ફૂગતો જ જાય છે ભવ(સંસાર) મસુદ છે, અને તેમા સ્ત્રી આ જીવને ગળે બાધેલી ગિલાડપ થઈને ડુબાડે છે એક ભવમા—એક વખતના નબંધ માત્રમા—જ તે એટલો કર્મબંધ કરાવે છે કે અનત ભવ સુધી ગચ્છાવું પડે આવી જ રીતે વૈરાગ્યચતકકાર પણ કહે છે—

* કૃતિર્ કિમિતિ પાઠાન્દર જ્વિદ્ દયત

મા જાણસિ જીવ તુમ પુત્રકલતાર્ય મગ્ધ મુદ્દેક ।
નિરૂપ વચનમેય, સસારે સંસરતાળ ॥

‘હે જીવ ! પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે મારે સુખનું કારણ છે એમ તું જાણીશ નહિ, કારણ કે સસારમા જન્મણ કરતા આ જીવને એ પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે ઊદ્ધટ દૃઢ બંધન છે ॥’

મોહનુ આતુ સ્વરૂપ જાણી જેમ બને તેમ મોહ જોડો કરવો અને પ્રસાર પર ઉઠામીન લાવ રાખવો એ અત્ર ઉપદેશ છે શૃંગારના વિષયમા ગળે આસિગન કે બંધન કરવું એ ઉત્કૃષ્ટ રસ શૃંગારના કવિઓ ગણે છે, એ વાસ્તવિક રીતે શુ છે એનો ખરો ખ્યાલ કવિએ અત્ર આપ્યો છે હીનોપમા ન થઈ જાય એ ખાત્ર ધ્યાનમા રાખી યથાર્થિત સ્વરૂપનુ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે (૧, ૩૫) ”

ત્રીઓમા રહેલી અગમણીયતા

ચમાસ્થિમજ્જાન્ત્રમાઘમાસામેપાદ્યગુચ્ચસ્થિરપુદ્ગલાનામ્ ।

સ્ત્રીદેહવિષ્ણુક્રાંતિમસ્થિતેષુ, સ્વપ્નેષુ ચિં પદ્યસિ રમ્યમાત્મન્ ? ॥૨॥ (દશમા)

“ત્રીના શરીરવિડની આકૃતિમા રહેલા ચામડી, હાડકા, ચરબી, આતરડા, મેદ, લોહી (રુમર), માંસ, નિદા વગેરે અપવિત્ર અને અસ્થિર પુદ્ગલોમા હે આત્મન્ ! તું મુદ્દર શુ જુએ છે ? ” (૨)

વિશેષ વિવેચન બીજી અને ત્રીજી ગાથાનુ એમાંથી નીચે કરવામા આ યું છે (૨, ૩૬)

અપવિત્ર પદાર્થોની દુર્ગંધ, ત્રીગડીરનો મળ મ

વિગેમ્ય દૂરસ્પર્શમેયમન્ય, જુગુપ્સામે મોટિતનામિસ્ત્વમ્ ।

મૃતેષુ તેનૈઃ વિમૂઢ ! યોગાપવૃષ્ણુ તર્તિ કુસ્પેડમિલાપમ્ ? ॥૩॥ (દશમા)

“હે જીવ ! દૂર રહેલી જરા પણ દુર્ગંધી વસ્તુ જોઈને તું નાક મરડીને દુગળા કરે છે, ત્યારે તેથી જ દુર્ગંધયા બરેલા ત્રીઓના શરીરની તું કેમ અભિલાષા કરે છે ? ” (૩)

વિવેચન--મલ્લિકુવડીને પરણવાની ઇચ્છાએ આવનાર છ મળજોને પ્રતિજ્ઞાપ પમાડવા માટે સ્વશરીરપ્રમાણ પૂતળી કરી, તેમા ઉત્તમ ઉત્તમ ખાવાના પદાર્થો નાખી રાખ્યો સમક્ષ ખેલતા દુર્ગંધ પ્રસરી, તેથી મર્વ છયે રાજજોને પ્રતિજ્ઞાપ થયો અને તે પરથી સર્વને ખ્યાવ આવ્યો કે શરીરમા તો માંસ, રુધિર વગેરે ગટરખાનુ જ બરેલુ છે, ક્રૂર તે અપવિત્ર પદાર્થો ઉપર ચામડી મઢા લઈ તે શરીરને મુદ્દર દેખાડ્યું છે મોહથી આ જીવ અદર જોતો નથી, અને તેથી જ તેને ઉપરનું સૌંદર્ય દેખાય છે “નગરખાન પરે નિત્ય વહે, કદ્દ મગ મૂન બડારો રે, તિમ દારો રે, નર નવ, દ્વાંડશ નારીના એ ॥”

* અહીં તેમ જ આગળ બે દશ શ્લોકોના વિવેચનને અતે આપેલ આ બે અકામોના પહેલો અક તે તે અધિકારના શ્લોકોના અર્થ બતાવે છે, અને બીજો અક સગવડ શ્લોકનો અર્થ સચિત કરે છે

આવી રીતે પ્રવાહબધ મળમૂત્ર ચાલ્યા જ કરે છે, અને તેથી જ ભતૂંહરિએ કહ્યું છે કે 'મુદ્ધુર્નિષ્ઠ રૂપ કવિજનવિદોષેર્નુદ્વૃત્ત'—શ્રીઓનું ૩૫ તો તદ્દન નિંદ છે, વારવાર નિંદ છે, છતાં વિષયમા મન્ત ધયેલા કવિત ઐહિક સુખના આસક્ત કવિઓ તેના દેહને ભારે ભારે ઉપમા આપી તેને આકાશમા ચઢાવી દે છે અને મસારમા મગ્ન જનો આ ઈવિઓની પ્રતિભાશક્તિના વખાણુ કરે છે, પરંતુ મર્વ પ્રકાગ્નો અનુભવ કરીને રાજર્ષિ ભતૂંહરિ કહે છે કે "એ વારવાર નિંદવા યોગ્ય છે "

"દેખી દુર્ગંધ ફરથી, તું મોહ મચકોડે માણે રે, નવિ બાણે રે, તેણે પુદ્ગળે તુજ તનુ ભર્યું એ " ઉપરના શ્લોકોના ભાવ અત્ર સમાર્પિત જાય છે કચરાપટ્ટીના ગાડાને ફરથી જતું ભોઈ મુખ ઉપર રૂમાલ આડે રાખે છે, અને વિદ્યામા પગ પડતા ધોઈ નાખે છે, તેવી બુદ્ધિ આગળ કેમ આલતી નહિ હોય ? વિષયાધપણુ એટલે શું ? તે અહીં સ્પષ્ટ થાય છે, વિષયાધ યથા એટલે વિવેક ચાલ્યો જાય ■ શ્રીમદ્ધિનાયકનું દષ્ટાન્ત અત્ર બહુ ઉપયોગી છે, અને તેમાથી ઘણો સાર લેવાનો છે (૩, ૩૭)

શ્રીમોહથી આ ભવ પરમવમા થતા ફળોનું દર્શન

અમેધ્યમાસાસ્રવસાત્મકાનિ, નારીગરીરાણિ નિપેમાણા ।

દ્વાપ્યપત્યદ્રવિનાદિચિન્તાતાપાન્ પરમ્યૂતિ* દુર્ગતીથ ॥ ૪ ॥ (ઉપગતિ)

"વિદ્યા, મ્હાસ, રુધિર અને ચાગી વગેરેથી ભરેલા શ્રીઓના શરીરને સેવનારા પ્રાણીઓ આ ભવમા પણ પુત્ર અને પૈસા વગેરેની ચિન્તાનો તાપ ખામે છે અને પરભવે દુર્ગતિમા જાય છે " (૪)

વિવેચન—ઉપર જણાવે તમ શ્રીઓનું શરીર અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલું ■ તેથી સેવવા યોગ્ય નથી, છતાં પણ કામાધ લવે તેને સેવે છે ત્યાં પછી બહુ દુખ મહન કરવા પડે છે છોકરા વઢેલો થાય તો તેથી અથવા, બીજા પ્રકારે, ઘણી સતતિ થવાથી પણ પુત્રતાવનપાલનની અનેક ચિન્તા થાય છે અને પૈસા પણ તેને ખાતર તેમ જ શ્રી ઓની ખાતર બહુ પેદા કરવા પડે છે પોતાનું પે જાવવા ઉપરાંત બીજાઓના પેટ ભરવા પડે છે અને પાછળ વારનો મૂડી જવા માટે પણ એકઠું કરવું પડે છે, જાગવવું પડે છે અને આવી રીતે આજો ભવ તે ઉપાધિમા પૂરો થાય છે (પુત્ર અને ધનની શું સ્થિતિ છે તે માટે જુઓ આગળ ત્રીજી અને ચોથી અધિકાર) એક શ્રીની ખાતર કેટલું થાય છે તે કવિલ કેવળીના દષ્ટાન્તથી જણાય છે કવિલ અભ્યાસાવસ્થામા એક શેકની મદદથી કોઈ બાઈને ઘેર જમતો હતો, ત્યાં તેની સાથે તેને આમંત્રિત થઈ અને શરીરસખધ થતા તેને ગર્ભ રહ્યો પ્રસૂતિકર્મ માટે પૈસાની જરૂર પડી એટલે ત્યાંના ગજા મવાગના પ્રથમ

જનાં જાણીને જે મામા મોનુ આપતો હતો તેની પાસે જઈ મુનર્જી મેળવવાનો વિચાર કર્યો પછી પાછલી સરિએ વહેવો બિડી ગમના મહેલ તન્દ જવા નીકળ્યો મોડીરાએ તેને જોઈ ત્તાને પકડ્યો, અને સવા ના નજ પામે જ્યાર તેને બોલો કર્યો ત્યાં તેણે પોતાની મર્વ હુકીમન નિવેદન કરી તેના સત્યનાદીપણાથી રામ ખુશી થયો અને કહ્યું કે તારે જે ઇચ્છા હોય તે માગ કપિવ તો ગનનની આજ્ઞાથી અગ્રોક વાટીમા જઈ વિચારવા હાજ્યો કે જો જે મામા મુવર્જી માગીશ તો તેથી માન આને માટે વરસે જ આવશે, પણ ધરણા નહિ આવે ત્યારે હજાર સોનૈયા માગુ ? ના, ના, તેના પણ પૂના ધરણા નહિ થાય ત્યારે ચાલો, લાખ મુવર્જીનહોર માગીએ આમ નદતા ચદતા ચાચનાની હક ન ન્દી એટલે પાછો વિચાર થયો કે અર ! જે મામા મોનાને માટે નીકળેવો, તેને કરાડ મોના મહોદાયી પણ સતોપ થતો નથી, માટે રિકાર છે આ તુ જાને ! આવા વિચારથી ત્યા જ કેશનો હોય કર્યો આ દષ્ટાતમા જોવાનુ ખામ જોનુ જ છે કે એક સ્ત્રીના સબધથી પણ તુણા કેટલી વધે છે ! તેને માટે એલાયથી કુમારનુ ચરિત્ર પણ પ્રમિદ છે સ્ત્રીમાહ્યા તેણે ધણુ મળુ હુનિયામા જરા નજર નાખશે તો તુરત જણાશે કે સ્ત્રી એટલે ધર અને ધર એટલે બધુ, માટે સમાગના પડનારાઓએ અને પડેલાઓએ બહુ વિચાર કરવાનો છે

નાની ઉપર મમત્વ રાખનારને આ ભવમા આટલી અદ્યલો અને દુખ વેડવા પડે છે, તે ઉપશત પરભવમા પણ બહુ દુખની પ્રાપ્તિ થાય છે મોહમા મમ ધર્મેલાઓના નરક વગેરે ગતિમા શા હાવ થાય તે સહેજે સનભય તેલુ છે (૪, ૩૮)

સ્ત્રીશરીરમા તુ છે તે વિચારવાની જરૂર

અંગેષુ વેદુ પરિમુલમિ રમિનીના, ચેત પ્રમીદ વિગ ચ સ્ત્રણમન્તરેપામ્ ।

મમ્પરુ સમીક્ષ્ય વિરમાયુર્વિર્પિઠકમ્ય સ્તેભ્યથ શુ-પશુરિમ્તુરિતારમિન્નત્ ॥૫॥ (વસંતતિગ્ધ)

“હે શિષ્ય ! તું આઓના શરીર ઉપર મોહ પામે છે, પણ તું (અનન્યતા મૂકીને) પ્રસન્ન થા અને જે અંગે ઉપર મોહ પામે છે તે અંગેમા પ્રવેશ કર તું પવિત્ર અને અપવિત્ર વસ્તુના વિચાર(વિવેક)ની ઇચ્છા રાખે છે તેથી બનબર સારી રીતે વિચાર કરાને તે અશુચિના દગવાથી વિરામ પામ ” (૫)

વિવેચન—આ પ્રાણી બહારના દેખાવમાત્રથી ક્ષાઈ ન્દય છે કર્તા કહે છે કે તને શરીરના જે ભાગ ઉપર મોહ થતો હોય તેની અંદર જન ઊઠા બિતર અને તેમા તુ છે

* વળા ધનવતિન્કા તમજા જગીશ સસતિતિગ્ધાર્થ ની અર હોય છે

તે વિચાર જરા વિચાર કરીશ તો કદી પણ મોહ થશે નહિ સવણુ મગ્ધા બૂંધા તે આત્મે વિચાર ન કરવાનું જ પરિણામ હતું અને નેમનાથ મસાર છોડી ચાલ્યા ગયા તે એવો વિચાર કરવાનું જ પરિણામ હતું તેને પ્રથમથી જ મમભઈ ગયું હતું કે શ્રીમત્તત્ત્વમાયને અનેક પ્રકારની ઉપાધિ જરૂર વધશે અનેક મહાત્માઓ મસાર છોડી જગવમા ચા-ચા થાય છે તે આ બધન તોડવા માટે જ છે શ્રીના રૂપમા આસક્ત થયેલા મનુષ્યરૂપ અને પતંગિયા બહાંગના મોહથી ફસાઈ, સાગ કપગ પહેરીને શોધીતી થયેલી પરસ્પર રીવાની આગમા પડે છે અને પછી શુ થાય છે તે સર્વ સમજે છે શૂંભારને પોષણ કરનારા કવિઓની કવિત્વશક્તિ ગમે તેટલી વખાણવા જેવી હોય, પણ તેઓની મનનશક્તિ આત્મેથી જ બટકી ॥ કોઈ આવા જ પ્રકારના હેતુથી શાત રસને ગસમા ગણવાની તેમના તરફથી ના પાડવામા આવી છે ! કવિઓ પણ મનુષ્ય જ હતા અને મનુષ્યની નબળી બાબુમા મોહ રહે છે, તેને વશ થઈ જવાથી મોહ તેઓના ઉપર પોતાની શક્તિ અજમાવે એ સ્વાભાવિક છે

આ શ્લોકનો ભાવ વિચારવા જેવો છે સસારમા જમાડનાર કર્મો પૈકી મોહનીય કર્મ બહુ તીવ્ર છે, બળવાન છે અને માથે થવામા જરા મુશ્કેલી પમાડે તેવું છે ઉપમિતિભવપ્રપચાકથાના કર્તા સિદ્ધિર્ધિ ગણિ તેમ જ અન્ય મહાત્માઓ કર્મોની અદૃષ્ટ તેને રાતની પહવી આપે છે, અને બીજા કર્મોને તેના પ્રધાન, સિપાઈ તરીકે ઓળખાવે છે ધર્મધનની હાની કરનાર મોહનીય કર્મના પ્રભાવથી ધર્મધનથી રહિત થઈ જઈ આ છવ સસારમા રખડ્યા કરે છે સસાર ઓછો કરવા, ભવના દેશ મટાડવા, સ્વસ્થાત પ્રાપ્ત કરવા અને નિરતિશ્ય આનંદ મેળવવા શ્રી પરનું મમત્વ ઓછું કરવું એ અત્ર ઉપદેશ છે સામારિકે લોગ લોગવનારાઓએ તેને તજતી વખત શાસિભદ્ર અને સુલિભદ્રાદિના ચરિત્ર વિચારવા અને સસારમા ન પડ્યા હોય તેમણે પડ્યા અગાઉ શ્રીનેમિનાથ અને શ્રીમક્ષિતાથાદિકના ચરિત્ર વિચારવા (૫, ૩૬)

ભવિધ્યની પીડાઓ વિચારીને મોહ ઓછો કરવો

મિદુલસિ સ્પેરદશ છુમ્મુલ્યા, મુલ્લેસનાદીન્યમિત્તીસમાળ ।

સમીસસે નો નરકેષુ તેષુ, મોહોદ્ધરા માવિકુર્દ્યનાસ્તા' ॥ ૬ ॥ (અગ્રાતિ)

"વિકસિત નયનવાળી અને સુંદર મુખવાળી સ્ત્રીઓના નેત્ર, મુખ વગેરે જોઈ તું મોહ પામે છે, પણ તેના મોહને લીધે ભવિષ્યમા ઉત્પન્ન થનારી નરકની પીડાઓને તું કેમ જોતો નથી ?" (૬)

વિવેચન—દૂધ પીવાને લવ યાયેની બિનાડી દૂધને જ દેખે છે, પણ માથે ડાગ લઈને જોશેલા પુરુષને દેખતી નથી, ખોટો દમ્તાવેજ કળ્યા તાત્કાલિક લાભને જ જુએ છે, પણ

ન્યાયાસન પરથી થનારા ન્યાયને પશ્ચિમે થનારી મોટી જેલખત્રા તરફ નજર રાખતો નથી, તેવી જ ગીતે મોહાધ પ્રાણી સ્ત્રીના મુંદર અવયવ અને રેશમી સાડી જ દેખે છે, પણ તેનાથી આ ભવ અને પરભવમા થનારા પીડાઓને વિચારતો નથી નગ્નતા દુષ્ટોનો ખ્યાલ આવેલો પણ મુરકેવ છે તેની ગીત, ઉખળ વગેરે હમ પ્રકાશની વેદનાનુ સ્વરૂપ શાસ્ત્રમાથી વાચતા મજબૂત હૃદયનો માણસ પણ કપી બિઠે છે વળી, મેરવેદના ઉપરાત પગમાધામીકૃત વેદના પણ ઘળી તીવ્ર હોય છે આ ઉપરાત પન્થપગ નારકી છુપે અનેક ઉપદ્રાત કરે છે તે અન્યેન્યકૃત ત્રીજી વેદના પણ અગ્નિ અમઘ છે આવી ગીતે કાણુમાત્રના સુખની ખાતર હીરં કાશનુ મહાદુખ વહોળવુ પડે છે, તેનો હે ભાઈ! તું વિચાર કર (આ જ મુદ્દા ઉપર આજો શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી અથ લખાયેલો છે, તે વાચવાની ખાસ બક્ષામણુ કરવામા આવે છે) (૬, ૪૦)

શ્રીશરીર, સ્વભાવ અને લોગ-કેળનુ સ્વરૂપ

અમેષ્યમસ્તા ઝદુરન્ધૂનિર્યમઝારિઠોઘત્તમિજાઠરીણાં ।

ચાપલ્યમાયાનૃત્તરશ્ચિફા સ્ત્રી, સસ્કારમોદાબરકાય ધુક્તા ॥ ૭ ॥ (૩૧ગાંતિ)

“વિદ્યાથી ભરેલી આમડાની કોથળી, બહુ છિદ્રોમધી નીકળતા મગ (મૂત્રવિદ્યા)થી મલિન, (યોનિમા) ઉત્પન્ન થતા દીડાઓથી નામ, અપગતા, માયા અને અસત્ય (અથવા માયામૃષાવાદ)થી ઠગનારી એવી સ્ત્રીઓ પૂર્વ સન્કાશના મોહથી નગ્નમા જવા મારુ જ લોગવાય છે” (૭)

વિવેચન—શ્રીશરીરનુ સ્વરૂપ ઉપર બહુ વિવેચનથી બતાવાઈ ગયુ આ સ્ત્રોકમા કહે છે કે શ્રી વિદ્યાની કોથળી છે “યકૃત, વિદ્યા, શ્વેભ, મજ્જા અને હાડકાથી ભરેલી, અને સ્નાયુઓથી વીંચી લીધેલી, બહારથી સ્પર્શ સ્ત્રીઓ આમડાની કોથળી છે” વૈદક શાસ્ત્ર પ્રમાણે તેના શરીરના અગિયારખાન્દ દ્વારે નિત્ય વહા કરે છે મીકાકાર વાત્સ્યાયન શાસ્ત્રમાથી સ્ત્રોત ટાકી બતાવે છે કે “સૂરમ, મૃદુ, યોનિના મધ્ય ભાગમા ગ્રહેનાગ અને લોહીમાથી ઉત્પન્ન થતા કૃમિઓ સ્ત્રીઓને ખજ્જા ઉત્પન્ન કરે છે” શ્રીશરીર અપવિત્ર છે એ આટની હકીકતથી સમજાય તેવું છે અત્ર લૌકિક શાસ્ત્રોથી પણ તે અપવિત્ર છે એમ બતાવ્યું વિચાર કરનારને તો આ વાત વિચારમાત્રથી પણ સમજાય તેવી છે શાસ્ત્રમા બેઈએ તો કવિકાવનવંશ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશમા લખે છે કે સુમુખુ છવ ગરે જિઘ્રામાંથી જાગી જાય તો વિચાર કરે કે વિદ્યા, મગ, મૂત્ર, શ્વેભ, મજ્જા, સ્નાયુ અને અગ્નિની બનાવેલી, બહારથી મુંદર લાગતી સ્ત્રીઓ આમડાની કોથળી છે કદાચ એ કોથળીમા જે હોય તેને બહાર કાઢ્યું હોય, એટલે કે કોથળી ઉલટાવી નાખી હોય, તો તેનો ઇચ્છુક પુરુષ ધિયાળ અને ગીધથી તેનું રક્ષણ કરવા ઊભો રહે ! (એટલે

એ પદાર્થો તરફ પશુઓ જોયાઈ આવે એવા પદાર્થો છે) સ્ત્રીરૂપ શસ્ત્રથી જ જ્યારે કામી જિતાઈ લાય છે ત્યારે કામદેવ શા માટે તદ્દન નામનુ શસ્ત્ર હાથમા લેતો નથી, અર્થાત્ ગમે તેવા શસ્ત્રથી પણ કામી જિતાઈ જશે, એને જીતવા માટે મોટા શસ્ત્રોની જરૂર પડશે નહિ

શ્રીઓમા આપત્ય, માયા વગેરે દોષો સ્વાભાવિક હોય છે નૈતિક સાક્ષમા કદ્યુ છે કે “અસત્ય, સાહસ, માયા, મૂર્ખાઈ, લોભીપણું, અપવિત્રપણું, નિર્વંશપણું—એવા દોષો શ્રીઓમા સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે” આપણો અનુભવ છે કે જૂના શાસરમા અમઠાવાદી કિનખાખ સાત કનિયા થાય છે, ત્યારે સુધરેલા શાસરમા ફેન્વ સિન્ક સાત કનિયા થાય છે, પરંતુ વાત એમની એક જ છે આહુ જમાનાની ખરચાળ જિંદગીમા શ્રીઓ કેટલે દરજ્જે જવામનાર છે તે એક વિચારવા જેવો સવાલ છે ખાલી-પ્રચારમા સ્ત્રીવર્ગ કેટલે પછાત છે તેના કારણે જ્યાલમા હેવા યોગ્ય છે

શ્રીભોગતું કળ શું થાય ? વિષમાનદમા ધર્મભાવ તો ન્હે જ નહિ, તેમા પણ વિશેષ કરીને સ્પર્શેન્દ્રિયના ભોગમા તો મનઘર્ષિય એકાકાર પ્રવર્તે ત્યારે જ આનંદ થાય છે આનું પરિણામ શું આવે ? શાસ્ત્રકાર દરમાવી ગયા છે કે માધુ ભે શ્રીનો સબધ કરે તો બહુ પાપ બાધે, જે પાપનુ વર્ણન સાક્ષળતા કપારી થાય તેમ છે, અને સમસ્તિથી પણ બ્રહ્મ થાય અને શુદ્ધસ્થને શ્રીભોગ નરકગમન દરાવનાર થાય આવી રીતે જુઓ કે સ્ત્રીશરીરમા કાઈ પણ વખાણુવા જેવુ નથી શ્રીનો સ્વભાવ ઉક્ત પ્રકારનો છે અને તેને ભોગવવાથી પરિણામે આ ભવમા અને પરભવમા મહાદુ ખ થવાનું છે હરે આનું બતાવ્યા પછી શુ કરવું ભેઈએ તે મનમા જ મમજી ભાઓ (૭, ૪૧)

લક્ષનામત્ત્વભોચનદ્વારેનો ઉપસહાર અને શ્રીની હીન ઉપમેયતા

નિર્ભૂમિર્વિપન્દ્યો મતદરી વ્યાગ્રો નિરાહો મહા

વ્યાર્ધર્મત્સુરસારણશ્ચ ભગ્નાડનમ્ના ચ વચ્ચાશનિ ।

વન્ધુસ્નેહવિગ્રાતસાહસમૃપાવાદાન્નિસન્તાપમૂ,

પ્રત્યક્ષાપિ ચ રાક્ષસીતિ ત્રિલૈ રયાતાડગમે ત્યજ્યતામ્ ॥૮॥ (ભારતવિકીરિત)*

“(સા) ભૂમિ વગરની (ઉત્પત્તિ થયેલી) વિષની વેલડી છે, શુક્ર વગરની વાધણ છે, નામ વગરનો મોટો વ્યાધિ છે, કાગળ વિનાનું મૃત્યુ છે, આકાશ વગરની વીજળી છે, મગા અથવા ભાઈએના સ્નેહનો નાશ, સાહસ, મૃપાવાદ વગેરે સત્તાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન

* સુવર્ણવિદિ મ સત્રો સત્ત્વના નાદુલ્લિકીરિતમ્ ।

શાર્દૂલવિકીરિતિના ૧- અર્થ હોય છે મ સ જ મ ત સ તથા મ

છે અને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે આવા આવા ઉપનામો સ્ત્રીઓ માટે આગમમા આપવામા આવ્યા છે, માટે તેને તણ દો” (૮)

વિવેચન—આ શ્લોકનો ભાવાર્થ સમજી શકાય તેવો છે શુદ્ધ વગરની વાઘલુની બીક વધારે રાખવાનું કારણ છે શુદ્ધમા રહેલી હોય તો તેટલી જ જગાએ બીક રહે છે, નહિ તો આખા જ ગણમા બીક રહે છે આવી રીતે સ્ત્રીની બીક આખા સમારવનમા રહે છે, ખાકીનો અર્થ સમજી શકાય તેવો છે (૮, ૪૨)

*

*

*

વિદ્વાન્ પ્રથકારે આ પ્રમાણે સ્ત્રીમમત્વદ્વાર પૂર્ણ કર્યું. સમતાના અધિકાર પછી તરત જ સ્ત્રીમમત્વદ્વાર લખવામા ગવીર આશય છે સ્ત્રી એ સસાર છે, એના મમત્વના ફસાવાથી સસારની જેટલી વૃદ્ધિ થાય છે, તેવી બહુધા ખાતલ કોઈ કારણથી થતી નથી સ્ત્રીઓ માટે પ્રથકારે આગળ બધું લખ્યું તેના આશય એમ જણાય છે કે સર્વ પ્રકારના મોહ કરતા સ્ત્રી તરફનો મોહ પ્રાણીને બહુ બધનકર્તા થઈ પડે છે જેમ પુરુષોને સ્ત્રીઓ બધનરૂપ છે તેમ જ સ્ત્રીઓને પુરુષો બધનરૂપ છે આ અધિકારમા ખતાવેલી હકીકત સ્ત્રીઓએ પુરુષોના સબધમા તેમ જ સમજવી વિશેષમા એવું પણ જણાય છે કે ભેદે સ્ત્રીઓને મનોવિકાર વધારે હોય છે, છતાં પણ પુરુષ કરતા ધારે તો સ્ત્રીઓ મન પર વધારે અકુશ રાખી શકે પુરુષની લલચાવી સ્ત્રી લલચાશે નહિ, ત્યારે પુરુષને પીગળી જતા બહુ ઓછી વાર લાગશે સ્ત્રી શરીરબધારણ વગેરે કેટલાક ગરબો એવા છે, પણ અંતર તે પ્રસ્તુત નથી આ આઠ ગાથામા સ્ત્રીના શરીરની અશુચિ તરફ પ્રથકારે બહુ ધ્યાન ખેંચ્યું છે આ ઉપરાંત એટલે હકીકત એ છે કે પ્રેમ સ્વાભાવિક અને વિષયજન્ય એમ બે પ્રકારના હોય છે વિષયજન્ય પ્રેમ યુવાવસ્થામા બળવાન હોય છે આવો પ્રેમ જ બહુધા દુનિયામા દેખાય છે અને તેથી કટલે દરજ્જે લેવાઈ જવું એ વિચારવા યોગ્ય સવાલ છે સુરીકાતા, નયનાવળી વગેરેના પ્રેમ અને સ્વાર્થ તથા મનોવિકારતૃપ્તિ સ્ત્રીઓની કાળી બાજુ ખતાવે છે દુનિયાનો અતુલવી માણસ ભેઈ શકશે કે પ્રેમની પરિસીમા કયા કયા દોરાય છે અને સ્વાર્થમધદૃન થતા કેવા દૂર ખેસી જવાય છે સ્ત્રીસબધથી અથવા તનિમિત્તે ઘણા ખૂન અને ફેજાદારી કેસો બને છે આવી રીતે સ્ત્રીમબધથી અનંત સસાર વધે છે એ નિસંદેહ છે

વિષયતૃપ્તિમા વાસ્તવિક કથો આનંદ નથી, એ સર્વ સમજે છે; પણ મનોવિકારને તાણે થઈ આ પ્રાણી અનેક ચાળા કરે છે આસ કરીને જેઓ સ્થાને-અસ્થાને, વખતે-કવખતે વિષયાધીન થઈ જતા હોય તેઓએ તો બહુ જ વિચારવાનું છે કદાચ સ્વસ્ત્રીનો ત્યાગ ન બને તોપણ પરસ્ત્રી તરફ નજર કરવામા અથવા તેની સાથે સબધ કરવામા તેના પતિને કેટલો અન્યાય કરાય છે તે બહુ વિચારવા જેવું છે એવી જ સ્થિતિમા પોતાની બળને મૂકવાથી તરત જ તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે સાધારણ વ્યવહારના

નિયમથી, આબરૂદાર ગૃહસ્થની ફરજ તરીકે પણ પરસ્ત્રીસખ ધનો તો વિચાર જ થવો ન જોઈએ દેખીતા સારા અને આબરૂદાર માણ્યો પણ જ્યારે આ કદમા પડે છે ત્યારે પ્રતિષ્ઠા, ધન અને શરીરની હાનિ કરે છે અને તેઓ પર સસારની અનેક આપત્તિઓ આવી પડે છે પોતાની સ્ત્રીનો સખ ધ કરવામા પણ વખત-સયોગ જોવા અને જેમ બને તેમ સંકેત કરવો મનમા ધ્યાન તો નિરતર વિષયત્યાગની જ રાખવી

આ ઉપયોગી વિષય ઉપર શાસ્ત્રના ઘણા મંથનો લેખ છે તેને માટે દ્વિત્રિયપરા-જયશતક, ઉપદેશમાળા, શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી, ભવભાવના, પુષ્પમાળા વગેરે મંથો જોવા થાય જમાનાના બહારના દેખાવથી કસાર્ધ જવું નહિ અને આ જીવનનો કાર્ધક જીવો હેતુ છે, સસારવૃદ્ધિ અને એશઆરામ સારુ આ જીવન નથી, એની સાધ્ય દષ્ટિ રાખી યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવામા આવશે તો તેનું ઝેર કાર્ધક મદ પડશે

इति सविरण, स्त्रीममत्वमोचननामा द्वितीयोऽधिकारः ॥

તૃતીયોપત્યમમત્વમોચનાધિકારઃ ॥

અધ્યાત્મજ્ઞાનના ગંગિક છયોને ત્રમનાની જરૂર છે અને તેના સાધનો પૈકી મમત્વત્યાગની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. શ્રીજી પછી મા પ્રાણીને પુત્રનું મમત્વ તજવું આકરુ ઘઈ પડે છે, તેથી પુત્રપુત્રી પરના મમત્વનો ત્યાગ બતાવનાર આ ત્રીજી દ્વાર સરોપથી કહે છે

પુત્રપુત્રી બંધન છે તેનું દર્શન

મા ભૂતપત્યાન્યત્રોત્તમાનો, મુત્તાતુર્ગે માહનુષારિણા યત્ ।

ત્રિપિપ્તયા નારચ્ચારવડસિ, દદ નિરદો નિગદરમીમિ* ॥ ૧ ॥ (અનુભવ)

“તું પુત્રપુત્રીને જોઈને હપ્પેયો થા મા, કાગળ કે મોહરાજ નામના તારા શત્રુએ તને નરકરૂપ બાળાને નાખવાની ઇચ્છાથી મા (પુત્રપુત્રીરૂપ) લોકાની બેડી વડે તને મજબૂત બાંધ્યો છે ” (૧)

વિવેચન—“પિતા અને માતા વચ્ચે સ્નેહબંધનરૂપ પુત્ર નામની સાકળ નાખવામા આવે છે” એમ કવિ ભવભૂતિ કહે છે. પુત્રને જોઈને માણસ ગાડાંધેલો થઈ જાય છે અને તેની સાથે જોવવામા, તેને રમાડવામા, એવી ભલતની ચેષ્ટા કરે છે કે જલ્દી તે પોતે ગાડો થઈ ગયો હોય વગી, બાળકની સાથે બાળક થઈ જાય છે પ્રસંગોપાત્ત મધકર્તા તેને સમજાવે છે કે મોહરાજને આ બંધન ક્યું છે કેંકમા પડેલા માણસને કોઈ પણ પ્રકારના આનંદ થતો નથી, તેને સુખ નથી, તેમ જ આ પુત્રબંધનથી તારી સર્વ સ્વતંત્રતાનો નાશ થાય છે તારે દેશસેવા, પિતૃસેવા કે આત્મસેવા કરવી હશે તે પણ એાછી થશે અથવા નહિ થઈ શકે આર્દ્રકુમાર ફરી નીકળા લેવા માટે જવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે પુત્રે કાચા સૂતરના બાર તાતણા તેના પગ ફરતા વીંટ્યા, તેવા તાતણા તો શુ ? પણ કર્યાન માત્રથી પણ હાંથીની સાકળ તોડવાની શક્તિવાળા હોય એવા અને હજારો માણસોને ભારે પડે તેવા આર્દ્રકુમારથી તે કાચા સૂતરના તાતણા તૂટ્યા નહિ, અને બાર વરસ વધારે ઘરમા રહેલું પડ્યું પુત્રપુત્રીઓનું બંધન આવા પ્રકારનું છે ।

મહાવૈરાગ્યભાવ જાગૃત થતા કોઈ આગત્તસિદ્ધિ જીવને મનારભાગ કરવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે શ્રી અને પુત્ર કેટલા બંધનરૂપ થાય છે, તે અનુભવસિદ્ધ છે આત્મધર્મ અને જિજ્ઞાસા પ્રકારની ફરજ બદલ કરવા જતા પુત્રધર્મ અને પતિધર્મને કોઈ પણ બાધ આવે તો વધારે માન હમેશા આત્મધર્મને જ મળવું જોઈએ અને જન્યસૂત્ર માટે પિતૃયજ્ઞ કે પુત્રયજ્ઞનો ભોગ આપે એ પટે તોપણ સર્વ ધર્મને તે ઇષ્ટ જ છે (૧, ૪૩)

પુત્રપુત્રી મત્વરૂપ છે તેનું દર્શન

આજીવિત્ત ઝીઝ ! મરાતરેઽપિ જ્ઞા, શલ્યાન્યપત્યાનિ ન વેત્સિ કિં હૃદિ ? ।

ચલાચલૈર્વૈર્વિનિરાતિંદાનતોઽનિશ નિહન્યેત સમાગ્રાત્મન ॥ ૨ ॥ (ભાસ્વર)

“હું એવન ! આ ભવમા અને પરભવમા પુત્રપુત્રી શત્રુ છે એમ તું તારા મનમા કેમ જાણતો નથી ? તેઓ થોડી અથવા વિશેષ ઉમર સુધી જીવીને તને અનેક પ્રકારની પીડા ઠરી તારા આત્મસમાધિનો નાશ કરે છે ” (૨)

ત્રિવેચન—ઝાણના અનેક ઉપાધિના કારણ છે, તે ઉપરાંત વળી માળાપને શત્રુભૂત છે જે ચળ એટલે જોડા આયુધ્યવાળા હોય તો માળાપને શોડ કરાવે છે અને જે વિધવા મૂકીને જાય છે તો તો શોકનો કાઈ પાર જ રહેતો નથી જે અચળ એટલે વધારે આયુધ્યવાળા હોય છે તો કેળવણી, વેવિશાળ, લક્ષ્મ, સમારમા આગળ વધારવા વગેરે કાર્યોમા પિતાને અનેક પ્રકારની ઉપાધિ કરનારા થાય છે તેમા પણ પુત્રને ઇચ્છા પ્રમાણે આગળ નહિ વધતો જોઈને પિતાને મનમા બહુ લાગી આવે છે વળી, તેઓ ચળાચળ એટલે અચળ હોય તો કુકર્મો કરીને પિતાના ચિત્તને શાંતિ રહેવા કેતા નથી વળી, અતિશયાર્થે દ્વિર્ભાવ લઈ ચળાચળનો અર્થ વિનશ્ચર કરીએ તો તેવા પુત્રપુત્રીથી પણ શાંતિ રહેતી નથી આવી રીતે પુત્રપુત્રીથી સર્વદા સમાધિનો નાશ તો થાય છે જ

પુત્ર કરતા પણ પુત્રીની જાગૃતમા વધારે ચિંતા રહે છે તેને લણાવવી, સારો વર શોધવો અને તેના પુત્રપુત્રી સુધી દરેક પ્રસંગે પોતે હાથ લગાવવો અને કમનસીબ હોય તો તેના વૈધવ્યના દુઝો જોવા—આ નર્વ અત કરણમા શત્રુરૂપ જ છે

આવી રીતે આ ભવમા અપત્યથી સમાધિનો નાશ થાય છે અને તે હુધ્યાનના પરિણામે આવતા ભવમા પણ ઠરીને બેસવાનો વારો આવતો નથી આ પ્રલોક જેને પુત્ર ન હોય તેણે ખાત્ર ધ્યાનમા રાખવા જેવો છે આ સબધમા આ અધિકારના છેવટના ઉદ્દગારોમાં વિશેષ સ્વરૂપ ॥ (૨, ૪૪)

આક્ષેપ દ્વારા પુત્રમત્વત્યાગનો ઉપદેશ

। કુર્સો યુવત્યા કૃમયો વિચિત્રા, અપ્પસથુવપ્રમવા મગ્નિ ।

ન તેષુ તસ્યા ન હિ તત્ત્વચેષ્ઠ, રાગસ્તતોઽય કિમપત્યકેષુ ? ॥ ૩ ॥ (રવમાત્રિ)

“પુરુષુ વીર્યં અને સ્ત્રીનું રક્ત, તે બેના સંયોગથી સ્ત્રીની યોનિમાં વિચિત્ર પ્રકારના ક્રીડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ઉપર સ્ત્રીનો કે તેના પતિનો રાગ થતો નથી, ત્યારે પુત્રો ઉપર શા સારું રાગ થાય છે ?” (૩)

વિવેચન—એક જ સ્થાનમાં સંયોગને પરિણામે પુત્રપુત્રી અને બેઘદ્રિય જીવો યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે એક ઉપર પ્રીતિ થાય છે અને બીજા ઉપર દુઃખ થાય છે આ પ્રેમની વિચિત્રતા છે સૂક્ષ્મ જીવોની ઉત્પત્તિ ધર્મશાસ્ત્ર અને કામશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે સ્થાન, સમય અને સંલોગમાં એકાકારના છે, છતાં પણ મનના દ્વિધા ભાવથી પ્રેમમાં આવી વિચિત્રતા છે, એ જોવા જેવું છે આ ઉપદેશ આત્મેષથી કરેલો છે અને જોકે શબ્દો કઠંથ છે છતાં પણ ઉપદેશના ગર્ભમાં જે ઉચ્ચ ભાવ છે તે ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે (૩, ૪૫)

અપત્ય પર સ્નેહબદ્ધ ન થવાના ત્રણ કારણો

ગાણાશક્તેરાપદિ સમગ્રધાનન્ત્યતો મિયોઽજ્ઞરામ્ ।

સન્દેહાચોપક્રુતેમાઽપત્યેષુ સ્નિહો જીવ ! ॥ ૪ ॥ (બાવાં)

“આપત્તિમાં પાલન કરવાની અશક્તિ હોવાથી, પ્રાણીઓનો દરેક પ્રકારનો પરસ્પર મળધ અનત વખત થયેલો હોવાથી અને ઉપકારનો બદલો વાળવાનો સંદેહ હોવાથી હે જીવ ! તું પુત્રપુત્ર્યાદિ પર સ્નેહવાળો ન થા ” (૪)

વિવેચન—પુત્રપુત્ર્યાદિના સ્નેહમાં આમક્રાંત ન થવાના ત્રણ કારણો બતાવે છે

(૧) હુ ખમથી રક્ષણ કરવાને તેઓ શક્તિમાન નથી કર્મજનિન પાપોદય થવાથી આપત્તિ આવે છે, તેમાંથી રક્ષણ કરવાને કોઈ પણ શક્તિમાન હોય તો તે આત્મશક્તિ જ છે, બીજાનું કાર્થ પણ આવતું નથી કર્મસ્વરૂપ સમજતા હોય તેઓને આ દલીલનું વાસ્તવિકપણ સમજાઈ જશે

(૨) પ્રાણીઓને પરસ્પર અનેક મળધ થાય છે દરેક પ્રાણી માતા, પિતા, સો, પુત્રપહે અનત વાર ઉત્પન્ન થાય છે સમતાદારમાં આ સબધી ઘણું વિવેચન થઈ ગયું છે, અને અપત્ય પર આમક્રાંત ન થવાનું આ એક મજબૂત કારણ છે, તેથી અહીં તે તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે

(૩) ઉપકારનો બદલો વાળવાનો સંદેહ છે અનેક પુત્રો તો પિતાની પહેલા જ દુનિયા તણી જાય છે અને કેટલાએક કુપુત્ર નીવડે છે આવા પુત્રો પિતાને જરા પણ ઉપયોગી થતા નથી, એટલું જ નહિ પણ ચોક્કસ અને ચિતાનું કારણ થઈ પડે છે કોણિકે ચોતાના પિતા એણિકના શા હાલ કર્યા હતા તે પ્રશ્ન વાત છે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રો ઠાસાને કેવી રીતે હકમત કરે છે, તે અનુભવીઓએ જોયું છે વારસો લેવાની લાલચે કેટલાએક પુત્રો કેવા કેવા કૃત્યો કરે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે જગતમાં સુપુત્રો નથી એમ

કહેવાની મતલબ નથી, શમ અને અભયકુમાર જેવા પણ છે,* પણ પોતાનો પુત્ર કેવો નીવડશે તે વીએ છે અને તે વીમાની ખાતર પોતાનું આત્મસાધન ન કરવું એ અનુચિત છે આ ત્રણ કારણથી અપત્યસ્નેહબદ્ધ થઈ નહિ બીજા કાન્યને છેડે થયેલી શકાનું અતિ નિવારણ થઈ જાય છે (૪, ૪૬)

*

*

*

આવી રીતે ત્રીજી અપત્યમમત્વમોચન દ્વારા પૂર્ણ કરવામા આવ્યું છે પુત્રપ્રાપ્તિથી અતિ હર્ષ માનવો નહિ, પુત્રમરણથી દિલગીર થવું નહિ અને પુત્રપુત્રાદિના જાળવણી સંસાર વધારવો નહિ એ મુખ્ય ઉપદેશ છે આ સળધમા વધારે અગત્યની બાબત એ છે કે પુત્ર ન હોય તો દુઃખાન કરવું નહિ પુત્રપુત્રી હોય તો તેને કાઠી મુકાતા નથી, પણ ન હોય તેણે સતોષ નખવો જોઈએ તેઓએ માનવું કે દુનિયાની મોટી જાળવણી તેઓ મુકત છે અને આત્મસાધન, ધર્મકાર્યમા દ્રવ્યન્યય અને કેશસેવામા જીવન અર્પણ કરતા તેઓને કશી અડચણ નથી અત્યંત દિલગીરી સાથે જાળવું પડે છે કે મનુષ્યન્યય હારમા આથી તદ્દન વિરુદ્ધ દેખાવ નજરે પડે છે ખાસ કરીને કેળવણીથી બેનસીબ રહેલા માણસો પુત્રપ્રાપ્તિ સારું શાસ્ત્ર અને સપ્રદાય વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે જાણે કે પુત્રથી જ મોક્ષ હોય તેમ માની લૌકિક મિથ્યાત્વરૂપ માનતા માને છે, લીવ પરણાવે છે અને આખો દિવસ દુઃખાન કર્યા કરે છે, આત્મ જ નહિ પણ કેટલાએક મૂર્ખાન હો તો તેને માટે એક છતા બીજી શ્રી પણ પરણે છે આને બદલે તો લાઈનો અથવા સગોત્રનો કે બીજો ચાલાક પુત્ર દત્તક કરી લેવો તે પણ અમુક અચે સારું છે, કારણ કે તેથી પુત્રપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય છે અને પોતાની શ્રીને અન્યાય થતો નથી બાકી, એક શ્રીની હયાતીમા બાજી શ્રી કરવામા તો અબણ શ્રીઓ પોતાનો હક્ક સ્થાપન કરી નાકતી નથી તેથી તેના ભત્રીશ તેની નખખાઈનો ગેરલાભ લે છે પણ આવું સ્વાર્થપણ હવેના જમાના મા ચાલવાનું નથી પુત્રવાનને શું મુખ છે તે તેઓ જોતા નથી તેમા બિલકુલ મુખ નથી, પણ દૂરથી જોતા બહુ પુત્રવાળો મુખી જણાય છે પુત્રવાનોને પુત્રની ખાસ કિંમત નથી, પણ પુત્ર ન હોય તેઓ પોતાની જિંદગીને નિષ્ફળ માને છે આ તદ્દન અજ્ઞાનતા અને મોહનો કેશ છે તેના પર જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડવાની જરૂર છે અપત્ય પર સ્નેહ ગાળી સમાચારના વધારવી, એવો જૈન શાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ નથી ચોથા સ્લોકમા જે ત્રણ કારણો બતાવ્યા છે તે તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે આ અધિકારમા સર્વથી જોછા સ્લોક છે, પણ મુદ્દાની હમીકનનો સંમેપમા સારી રીતે સમાવેશ કરી લીધો છે

इति सचिवरणोऽपत्यममत्वमोचननामा तृतीयोऽध्यायः ॥

* આવા પુત્રો થોડા હોય છે, તેથી જગદગુરુ 'સદેહ સ્વચ્છે' છે, જ્યારે પ્રથમની બે બાબતમા નિર્ણય બતાવે છે

“પુરુષનુ વીર્યં અને સ્ત્રીનું રક્ત, તે બન્નેના સ્થયોગથી સ્ત્રીની યોનિમા વિચિત્ર પ્રકારના ક્રીડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ઉપર સ્ત્રીનો કે તેના પતિનો રાગ થતો નથી, ત્યારે પુત્રો ઉપર શા સારું રાગ થાય છે ? ” (૩)

વિવેચન—એક જ સ્થાનમા મયોગને પરિણામે પુત્રપુત્રી અને બેઇદ્રિય છુપે યોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે એક ઉપર પ્રીતિ થાય છે અને બીજા ઉપર દુઃખ મ્થા થાય છે આ પ્રેમની વિચિત્રતા છે સૂક્ષ્મ છુપેની ઉત્પત્તિ ધર્મશાસ્ત્ર અને કામશાસ્ત્રમા પ્રસિદ્ધ છે સ્થાન, અમય અને સંલોગમા એકાકારતા છે, છતાં પણ મનના દ્વિધા બાવથી પ્રેમમા આવી વિચિત્રતા છે, એ ભેવા બેયુ છે આ ઉપદેશ આદ્યપથી ઢરલો ॥ અને ભેકે શબ્દો કક્કંગ છે છતાં પણ ઉપદેશના ગર્ભમા જે ઉચ્ચ ભાવ છે તે ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે (૩, ૪૫)

અપત્ય પર સ્નેહબદ્ધ ન થવાના ત્રણ કારણો

પ્રાણાશક્તેરાપદિ સમ્યગ્ધ્યાનન્યતો મિયોઽજ્ઞવતામ્ ।

સન્દેહાચોપક્રુતેર્માઽપત્યેષુ સિન્દોઃ જીવ ! ॥ ૪ ॥ (આર્ષ)

“આપત્તિમા પાલન કરવાની અશક્તિ હોવાથી, પ્રાણીઓનાં દરેક પ્રકારનો પરસ્પર સબધ અનંત વખત ધરેલો હોવાથી અને ઉપકારનો બદલો વાળવાનો સદેહ હોવાથી કે છુપે ! તું પુનઃપુ યાદિ પર સ્નેહવાળો ન થા ” (૪)

વિવેચન—પુત્રપુ યાદિના સ્નેહમા આસક્ત ન થવાના ત્રણ કારણો બતાવે છે

(૧) દુષપ્રમાથી રક્ષણ કરવાને તેઓ અશક્તિમાન નથી કર્મજનિત પાપોપ્પ થવાથી આપત્તિ આવે છે, તેમાથી રક્ષણ કરવાને કોઈ પણ શક્તિમાન હોય તો તે આત્મશક્તિ જ છે, બીજાનું કોઈ પણ આલ્પ નથી કર્મસ્વરૂપ સમજતા હોય તેઓને આ ક્લીલનું વાસ્તવિકપણું સમજાઈ જશે

(૨) પ્રાણીઓને પરસ્પર અનેક સબધ થાય છે દરેક પ્રાણી માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્રપણે અનંત વાર ઉત્પન્ન થાય છે સમતાદારમા આ સબધી ઘણું વિવેચન થઈ ગયું છે, અને અપત્ય પર આસક્ત ન થવાનું આ એક મજબૂત કારણ છે, તેથી અહીં તે તરફ ધ્યાન એ ચવામા આવે છે

(૩) ઉપકારનો બદલો વાળવાનો સદેહ છે અનેક પુત્રો તો પિતાની પહેલા જ દુનિયા તણી જાય છે અને કેટલાએક કુપુત્ર નીવડે છે આવા પુત્રો પિતાને જરા પણ ઉપયોગી થતા નથી, એટલું જ નહિ પણ ચોક અને ચિતાનું કારણ થઈ પડે છે કોણિકે પોતાના પિતા એણિકના ચા હાલ ત્યાં હતા તે પ્રસિદ્ધ વાત છે વૃદ્ધાવસ્થામા પુત્રો ડોહાને કેવી રીતે હંધૂત કરે છે, તે અનુભવીઓએ બેયું છે વારસો લેવાની લાલચે કેટલાએક પુત્રો કેવા કેવા કૃત્યો કરે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે જગતમા સુપુત્રો નથી એમ

કહેવાની મતલબ નથી, શમ અને અભયક્રમાર જેવા પણ છે,* પણ પોતાનો પુત્ર કેવો નીવડશે તે વીમો છે અને તે વીમાની ખાતર પોતાનું આત્મસાધન ન કરવું એ અનુરિત છે આ ત્રણ કારણથી અપત્યરનેહબદ્ધ થવું નહિ બીજા કા ચને છેડે થયેલી શકાનું અત્ર નિવારણ થઈ જાય છે (૪, ૪૬)

*

*

*

આવી રીતે ત્રીણ અપત્યમત્તમોચન દ્વારા પૂર્ણ કરવામા આવ્યું છે પુત્રપ્રાપ્તિથી અતિ હર્ષ માનવો નહિ, પુત્રમરણથી દિલગીર થવું નહિ અને પુનપુનર્જિના બંધનથી સસાર વધારવો નહિ એ મુખ્ય ઉપદેશ છે આ સળધમા વધારે અગત્યની બાબત એ છે કે પુત્ર ન હોય તો દુઃખાન કરવું નહિ પુત્રપુત્રી હોય તો તેને કાઢી મુકાતા નથી, પણ ન હોય તેણે સ્વતોષ રાખવો જોઈએ તેઓએ માનવું કે દુનિયાની મોટી જાળબંધી તેઓ મુક્ત છે અને આત્મસાધન, ધર્મકાર્યમા દ્ર વ્યય અને કેશસેવામા જીવન અર્પણ કરતા તેઓને કરી અડચણ નથી અત્યંત દિલગીરાં સાથે લખવું પડે છે કે મનુષ્યન્યવ હારમા આથી તદ્દન વિરુદ્ધ દેખાવ નજરે પડે છે ખાસ કરીને કેળવણીથી જનમીબ રહેલા માણસો પુત્રપ્રાપ્તિ સારુ શાસ્ત્ર અને સપ્રકાશ વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે જાણે કે પુત્રથી જ મોક્ષ હોય તેમ માની લૌકિક મિથ્યાત્વરૂપ માનતા માને છે, લીલ પરણાવે છે અને આખો દિવસ દુઃખાન કર્યા કરે છે, આટલું જ નહિ પણ કેટલાંએક મૂર્ખાનદો તેા તેને માટે એક છતા બીજી સ્ત્રી પણ પરણે છે આને જાહેરે તેા બાઈનો અથવા મગોત્રનો કે બીજો ચાલાક પુન દત્તક કરી લેવો તે પણ અમુક અંશે સાચું છે, કારણ કે તેથી પુનપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય છે અને પોતાની સ્ત્રીને અન્યાય થતો નથી બાકી, એક સ્ત્રીની હયાતીમા બાઈ સ્ત્રી કરવામા તેા અલણ સ્ત્રીઓ પોતાનો હક્ક સ્થાપન કરી ચકતી નથી તેથી તેના ભર્તારે તેની નજાઈનો ગેરલાભ લે છે પણ આણુ સ્વાર્થીપણુ હવેના જમાના મા ચાલવાનું નથી પુત્રવાનને શું મુખ્ય છે તે તેઓ જોતા નથી તેમા બિલકુલ મુખ્ય નથી, પણ દૂરથી જોતાં બહુ પુત્રવાળો મુખી જણાય છે પુત્રવાનોને પુત્રની ખાસ કિંમત નથી, પણ પુત્ર ન હોય તેઓ પોતાની જિંદગીને નિષ્ફળ માને છે આ તદ્દન અજ્ઞાનતા અને મોહનો કેંદ્ર છે તેના પર જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડવાની જરૂર છે અપત્ય પર નેહ નાખી સમા યાત્રા વધારવી, એવો જૈન શાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ નથી ચોથા સ્ત્રોકમા જે ત્રણ કારણો બતાવ્યા છે તે તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે આ અધિકારમા સર્વથી ઓછા સ્ત્રોક છે, પણ મુદ્દાની હકીકતનો સમ્પ્રેમા સારી રીતે સમાવેશ કરી લીધો છે

इति सचित्रणोऽपत्यममत्तमोचननामा तृतीयोऽध्यायः ॥

* આવા પુત્રો થોળા દોષ છે તેથી જમયર્થા 'સદેહ' એ શબ્દ છે જ્યારે પ્રથમની બે આમતર્કા નિશ્ચય બનાવે છે

चतुर्थो धनममत्वमोचनाधिकारः ॥

આ પ્રાણીને મોહ મ સારમા પરિભ્રમણ કરાવે છે અનેક પ્રકારના મોહમા પૈસા અને સ્ત્રીપુત્રનો મોહ વિશેષ હેરાન કરે છે સ્ત્રી તથા પુત્રના મોહ નબળી વિવેચન થઈ ગયું હશે તેનાથી જરા પણ ન જીતર તેઓ, બન્ને તેથી પણ વધારે સખડાવનાર ધનનો મોહ કેવો છે ? કેને થાય છે ? શા માટે થાય છે ? તેનો પ્રતિકાર શો ?—વગેરે સ્વરૂપયુક્ત ચોથો અધિકાર બતાવે છે—

પૈસા પાપના હેતુભૂત છે

या सुतोपकृतिकृत्त्वधिया त्व, मैल्यमसि रमा ममताभारु ।

पाप्मनोऽधिकरणत्वत एता, हेतवो ददति समतिपातम् ॥ ૧ ॥ (સ્વોક્તા)

“લક્ષ્મીની લાલચમા લેવાયેલો તુ (સ્વ)મુખ અને ઉપકારની બુદ્ધિથી જે લક્ષ્મી મેળવે છે તે અધિકરણ હોવાથી પાપની જ હેતુભૂત છે અને સમારમ્ભવુંને આપનારી છે” (૧)

વિવેચન—ધન મેળવતી વખતે પોતાને મુખ મેળવવાની અને સ્વજન, કુટુંબ, મિત્રાદિ પર ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિ હોય છે (અથકર્તા બહુ સારો ભાવ લઈને આ લખે છે, પરંતુ સત્ય હકીકત જોઈએ તો આવી બુદ્ધિ પણ બહુ થોડાને હોય છે ઘણા લક્ષ્મી વાના તો પોતે મુખ ભોગવતા નથી, દાન દેતા નથી, માત્ર લક્ષ્મીની તિજોરી ઉપર ચોક્કી જ કર્યા કરે છે !) આવા હેતુથી મેળવતી અને મેળવેલી લક્ષ્મી પણ કર્માઢાન વગેરે અનેક પાપોથી ભરપૂર જ હોય છે અને એવા પાપથી ભારે થયેલો પ્રાણી મ સારસમુદ્રમા ડૂબતો જાય છે અને પછી અનતકાગ મુખી જીવો આવી શકતો નથી

મમ્મભણ શેઠ પાને પુષ્કળ દ્રવ્ય હતું, છતાં પોતે તો તેલ ને ચોળા જ ખાતો હતો અને ઘોર અધારી સત્રિએ વરમતા વરસાદમા નદીના પૂરમાથી લાકડા એચીને પૈમા મારું અનેક કષ્ટ વેઠતો હતો તે મરીને કયા ગયો ? નરકના જવાથી સમારપાત જ થયો ઇતિહાસમા આપણે જોઈએ છીએ તો ધન-પૈસા ખાતર અનેક જીવોનો નાશ કરવામા આવે છે અને જેઓ પૈમા મેળવે છે તેઓ પોતાનો લોભ પૂરો પાડવા સારું જ પૈસા મેળવે છે બુદ્ધિયસ ગ્રીઝર, પોમ્પી, મેગ્નિસ, નેપોલિયન બોનાપાર્ટના ચરિત્રો એ જ

બતાવે છે અને છેલ્લા વખતમાં બોર અને અત્રેનેનું યુદ્ધ અને જાપાન તથા રશિયાનું યુદ્ધ પૈસાપ્રાપ્તિ મારુ જ હતું એમ જણાઈ આવે છે ઇતિહાસમાં લોહીની નગીઓ વહી છે તે સર્વ આ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ માટે જ બહુધા થયેલી હોય છે આવા ઝરણોથી તીર્થ કર મહારાજ તો યાજ્ઞી ટીપી ટીપીને કહી ગયા છે કે ભાગ્યો ! પૈસાનો લોભ કર્યો નહિ, પૈસાથી નરક બહુ નજીક આવે છે

અહીં અથર્ત્તા સુખ મેગવવા ખાતર ધન મેગવવાની પ્રવૃત્તિનું પરિણામ બતાવે છે તે તદ્દન બધમેમતુ છે આપણે તેથી જરા આગળ વધીને જોઈશું તો જણાશે કે ધણી વખત તદ્દન હેતુ વગર જ ધન મેગવવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે સુખ તો ધન પ્રાપ્ત કરનારને મળતું જ નથી, કારણ તે તો પ્રવૃત્તિમાં જ મગ્ન રહે છે, પણ જેને પોતાની પાછળ સતતિ ન હોય, થવાનો સભવ પણ ન હોય, પોતાનો ખર્ચ મર્યાદિત હોય, તંનાથી હજારોગણી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હોય તે પણ રાત્રિદિવસ ધનની ધમાધમમાં મચી રહે છે અને તેનું દ્રવ્ય ઠાણ ખાશે તેનો પૂરતો ખાવ પણ કરતા નથી આવી રીતે આખા જીવનમાં પૈસા-પૈસા કરી મરણના કાકા નજીક આવી પહોંચે છે ત્યાર જ તેને મમત્ત્વ છે કે પોતે બહુ ભૂલ કરી, હેતુ વગરની પ્રવૃત્તિ કરી પછી તેને જે પશ્ચાત્તાપ થાય છે તેથી કાઈ લાભ થતો નથી આવી રીતે હેતુ વગર, માત્ર ધનના મોહથી જ, તે ધનને પ્રાપ્ત કરવા પાછળ પ્રાણી ગાઠો થઈ જાય છે એ અતિ ખેદનો અને વિચાર કરવા યોગ્ય વિષય છે (૧,૪૭)

ધન ઔદિક અને આશુભિક દુખ કરનાર છે

યાનિ દ્વિપામપ્યુપકારવાણિ, સર્વોન્દુરાદિપ્યપિ યૈર્ગતિથ્ર ।

શન્યા ચ નાપમરણામયાદા, દન્તુ ધનેષ્વેષુ ક ઇવ મોહ ॥ ૨ ॥ (૬૩૪)

“જે પૈસા શત્રુને ઉપકાર કરનારા થઈ પડે છે, જે પૈસાથી સર્પ, ઊંદર વગેરેમાં ગતિ થાય છે, જે પૈસા મનુષ્ય, રાત્ર વગેરે કોઈ પણ આપત્તિઓ દૂર કરવાને શક્તિમાન નથી, તેવા પૈસા ઉપર તે મોહ શો ?” (૨)

વિવેચન—વ્યવહારમાં પૈસા રાત્રે આસમાનમાં ચઢાવી દેવામાં આવે છે સર્વે ગુણાઃ કાશ્ચન્માધ્યત્ત, ‘વસુ વિના નર પશુ’ વગેરે વ્યાવહારિક વાક્યો કેટલેક અંશે આઠે માર્ગે દોરનારા છે તે અત્ર બતાવે છે પ્રથમ પદમાં બહુ મરમ ભાવ બતાવ્યો છે શત્રુ ધન લૂટી નહીં, અને તે જ ધનથી જળવાન થઈ, તારી સામે તે વાપરે છે પરશુરામે મહાસહાર કરી નક્ષત્રી (ક્ષત્રિય સહિત) કરેલી પૃથ્વી અને દોવત સર્વ મુખ્યમને ભોગ પડ્યા પ્રતિવાસુદેવો મહામહેનત કરી ત્રણ ખડનું રાજ્ય એકમુ કરે છે તે વાસુદેવના ઉપસોગમાં આવે છે, અને પ્રતિવાસુદેવનું ચક્ર તેનું પોતાનું જ માથું છેદે છે આવી રીતે આપણા પૈસાથી આપણે શત્રુ પણ જળવાન થઈ શકે છે

બહુ લોભી પ્રાણીઓ મરણ પામીને પોતાના ધન ઉપર સર્પ કે ઊંદર થાય છે, એવી વાત આપણે શાસ્ત્રમાં વારંવાર વાંચીએ છીએ આ ભવમાં જ નહિ પણ પરભવમાં પણ

આટલું હું ખ દેનાર, નીચ જાતિમા (તિર્થંચમા) ગમન કરાવનાર પૈસાને માટે શું કહેવું અને તેના પર મોહ કેવો કરવો, તે વિચારના જેવું છે

રાત્રી, રાક્ષવર્તી અને આખી દુનિયાને માથે લેનારા બીજા ગૂંચવીરા ચાલ્યા ગયા ત્યારે તેઓના પૈસાએ તેઓને જયા થા નહિ, અને મોટા ધનવતરિ પૈસી કે ઝાકટરો પણ જયાવી શક્યા નહિ મોટા ધનવાનો માદા પડે છે ત્યારે તેઓને અસાધ્ય બ્યાધિમાથી પૈસા જયાવી શકતા નથી, તેમ બીજી આપતિમાથી જયાવવાને પણ ધન સુમર્થ નથી આવી રીતે શારીરિક તેમ જ માનસિક, ઐત્તિક તેમ જ આધુનિક અનેક દોરોના મૂળ પૈસા પર મોહ કેમ કરવો અને તેવા પૈસાથી આશા ગી રાખવી ? નહ જાતની મોનાની હુ ગરીબો પણ અતે કાઈ કામમા આવી નથી, એ ધ્યાનમા રાખવા જેવું છે (૨, ૪૮)

ધનથી સુખ કરતા હું ખ વધારે છે

મમત્તમાત્રેણ મન'મમાદ મુરત ધનૈરત્પન્નમત્પન્નકામ્ ।

આરમ્ભપૈ સુચિરત્તુ દુઃસ્વાદુર્મર્તો દામ્ણમિત્યગેરિ ॥ ૩ ॥ (હવમાત્રિ)

“આ પૈસા મારા છે એવા વિચારથી મનપ્રમાદરૂપ થોડું અને થોડા વખતનું સુખ પૈસાથી થાય છે, પણ આરબના પાપથી દુર્ગતિમા લાખા વખત સુધી ભયકર હું ખ થાય

■ આ પ્રમાણે તું જાણ ” (૩)

વિવેચન—“આ ઘર મારું, આ ઘરેણું મારા, વગવખાતામા આટલી રકમ જમે છે તે મારી” એવા માની લીધેલા માગવણના મમત્વથી મન જરા પ્રસન્ન થાય છે, અને તેવી મનની પ્રસન્નતામા આ જીને સુખ માનેવું છે વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ ન હોવાથી આમા સુખ લાગે છે, પણ તે સુખ માત્ર નામનું છે મનની શાંતિમા અગાઉ જે સુખ બતાવ્યું છે તે સુખ આગળ આની કાઈ ગણતરી પણ નથી વળી, આ સુખ બહુ થોડો વખત રહે છે હાલ મનુષ્યનું બહુ તો એ વર્ષનું આયુધ્ય ગળીએ તો અનંત કાળની પાસે તે કંઈ લેખામા નથી વળી, આટલા અલ્પ મમયમા આરભાદિ વડે દ્રવ્ય મેળવીને જે સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરીએ તેને પરિણામે અસંખ્ય વર્ષો સુધી નારદી અને નિગોહના હુ ખો ખમવા પડે ॥ શ્રી ધર્મદામ ગણી કહી ગયા છે કે ‘જે સુખની પછવાડે હું ખ હોય તેને સુખ કહી શકાય જ નહિ’ આ સમારમા પણ પચામ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થ નિયતિમા રહેલો માણસ પછવાડેના પાચ વર્ષ જે હું ખી થાય છે તો તેનું પ્રથમનું સુખ કાઈ ગણતરીમા પણ આવતું નથી

પૈસાથી સુખ કેવું અને કેટલું છે તેનું તત્વજ્ઞાન જાણ્યા પછી તને યોગ્ય લાગે તો તેના પર મોહ કરજે કેટલીક જાળતમા પ્રાકૃત લોકપ્રવાહથી જેચાઈ જવું યોગ્ય નથી દુનિયા જે દ્રવ્યવાનોને મહાસુખી ધારતી હોય તેના અત કરણને જઈને પૂછવું કે તેને ખરું સુખ છે ? દુનિયાના પાકા અનુભવીઓ કહે છે કે પૈસાથી એકાંત ઉપાધ છે, સુખ હોય તો સતોષમા જ છે. અને ચાલુ સ્થિતિને તાણે થઈ મનને આનંદમા

ગાખનુ એ જ મુખ મેળવવાનો ઉપાય છે બાકી તો શવણુ, જરામધ અને ધવળગેઠના ચરિત્રોનો વિચાર કરવો, જેથી મુખનુ ખરું તત્ત્વ મળનારૂં થયે (૩,૪૬)

ધર્મ નિમિત્તે ધન મેળવવુ સુઝા છે ?

દ્રવ્યસ્તવાત્મા ધનમાયનો ન, ધર્માપિ માર્મસ્તવાડતિશુદ્ધ ।

નિ સદ્ગતાત્મા ત્વતિશુદ્ધિયોગા મુક્તિત્રિય ચન્ડતિ તદ્મવડપિ ॥ ૪ ॥ (પ્રકાશ)

“ ધનના સાધનથી કે ધનવસ્તુવડપવાગો ધર્મ સાધી શકાય છે, પણ તે આગળ સુકત હોવાથી અતિ શુદ્ધ નથી, જ્યારે નિ સગતા સ્વરૂપવાગો ધર્મ અતિ શુદ્ધ છે અને તેથી તે જ ભવમા પણ મોક્ષદશ્મી આપે છે ” (૪)

વિવેચન — વિવિધ પ્રકારના પૂત, ત્રિમપ્રતિષ્ઠા, સ્વામીવા મત્ત, ત્રિનમદિગ ચણાવવા, ઉપાશય કરાવવા વગેરે કે ચત્તવ કહેવાય છે કે ધની મત્ત આ પ્રકાર બહુ સારી રીતે લાધી શકાય છે પુણ્યશાળીઓ મગેવ લગ્નીનો ધર્મભાગે વ્યય કરી મહાપુણ્યોપાર્જન કરે છે મત્તકાર કહે છે કે આ પ્રકારના ધર્મમા પણ આરભ થાય છે, કારણ કે પૂતાય છવનુ મત્ત થાય છે, તેની આ પ્રકારનો ધર્મ અતિશુદ્ધ નથી વ્યાન ગણો કે અતિશુદ્ધ નથી, શુદ્ધ તો છે જ પણ તેનો ધર્મ કરવાને નિમિત્ત દ્રવ્ય મેળવનુ સુકત નથી શ્રી હિમદ્રસુ મહારાજનો પણ અદ્યુત્તમા કહ્યું કે —

ધર્મય્ય યસ્ય ચિત્તેહા, તસ્યાતીહા મતીયત્તી ।

મહાલ્ભાદિ પદ્મસ્ય, દુરાદમ્પચા ધરમ્ ॥

“ ધર્મને માટે પૈસા મેળવવાની ઇચ્છા કરવી તેના કરતા તેની ઇચ્છા ન જ કરવી એ વધારે માન છે પછે કચરા લાગ્યા પછી તેને ધોઈને માફ કરવા કરતા દરનો કાઢવનો સ્પર્શ ન જ કરવો, એ વધારે માન છે ”

બાકી, મગેવ કે ધનો તો ધર્મ ભાગે જ વ્યય કરવો આ ભાવ નીચેના શ્લોકથી સ્પષ્ટ થયે કે ધનત્તર સુકત ધર્મથી લાભે ડાળે મુખિ મગે છે, ત્યારે નવવિધ પન્નિહથી નિ સગ થયેલા છવો તે જ ભવમા જન્મજગમ છુગડિત અદ્યુત્તપદ પ્રાપ્ત રે છે નિ સગતા સ્વરૂપવાગો ધર્મ અતિશુદ્ધ છે

કહેવાની મતવળ એ છે કે ધર્મનિમિત્તે ધન મેળવવા વિચાર કરવો નહિ, પુનઃ વર્તન કરીને કહેવામા આવે છે કે આ શ્લોકનો ભાવ બરાબર વિચારવો કે ધનત્તરને જરા પણ નમન પાડવાનો વિચાર અચકર્તાનો નથી, પણ ધર્મમા પ્રધાનતા નિ સગતાની છે તે બતાવવાનો છે દ્રવ્યસ્તવથી મોગ લાગે કાળે પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ તે મોક્ષમાર્ગ તો છે જ

મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના અનેક માર્ગ હોય છે તેમાના કોઈ લાભ, કોઈ વાકાચૂકા અને કોઈ મીઠા-નમન હોય છે જેમ આપતો મુળધર્મી સૂત્ર જણુ હોય તો પ્રાપ્તેલાથી જેમીને મીઠા પણ જવાય, અથવા ભુમ — “ લાખી-લીમા જેમીને જવાય અથવા દનિમાર્ગે જવાય અથવા બી ન અને ” જવાય, જેમ કે પ્રથમ કનાથી બન,

ત્યાથી બંદનબાદ થઈ ઘોઘે આવી ભગવાડરીએ જઈ ત્યાથી સૂરત લય એ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગ કેટલાકને સીધો પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલાક નગમા ચક્કર લે છે દ્રવ્યસ્તવ એ પ્રયાણે તો મોક્ષમાર્ગ તરફ જ છે, તેનું સુકાન બગબગ દિગામા મુકાયેલું છે, માત્ર તે લાભો માર્ગ છે, પણ વિમાર્ગ કે અપમાર્ગ નથી દ્રવ્યસ્તવને નગમ પાડવાની કેટલીક વાગ વિચાનુભા જેવામા આવે છે અને ખાસ કરીને કાઈકે શરમથી અને કાઈકે અવકાશના અભાવથી આ કાળમા તે વૃત્તિ વિશેષ દેખાતી બંધ છે, જ્યારે અગાઉના વખતમા તે જ વૃત્તિ ડોળધાલુ અધ્યાત્મીઓ તન્કથી જહાડ પડતી હતી, તેથી આ તે બાળનનું વસ્તુ સ્વરૂપ થુ છે તે બતાવવાનો પ્રયામ કર્યો છે

કેટલાક માણસો અન્યાય કે અપ્રામાણિકપણથી દ્રવ્ય મેળવતા વિના કહે છે કે પૈસા મેળવીને ધર્મમાર્ગે તેનો વ્યય કરું આ વિચાર તદ્દન ખોટો છે અને શાસ્ત્રના એવા નિમિત્ત માટે ધન મેળવવાની ચોખ્ખી ના પાડે છે મહાઆરભ, ઈર્માદાન અને કુદ્ર વ્યાપાન કરી તેનાથી જે ધન મળશે તેનો ધર્મમાર્ગે ખર્ચ કરું એવો કેટલાક પ્રાણીઓ વિચાર કરે છે, તે જૈન શાસ્ત્રનું રહસ્ય સમજનારને તદ્દન નિષેધિત લાગે છે આ શ્લોકને ખાસ ઉદ્દેશ દ્રવ્યસ્તવની અપેક્ષાએ ભાવસ્તનની મુખ્યતા કેટલી છે તે બતાવવાનો છે અને આ ઉપદેશ વ્રાવકોને ઉદ્દેશીને લખાયેલો છે દ્રવ્યસ્તવ સાધવા ધનોપાર્જન કરી મસારમા પડ્યા રહેવાનો અથવા ભાવસ્તવ ન આદરવાનો વિચાર કરનારાઓને, મહાનિશીથ સૂત્રમા બતાવેલા વિચારો અનુગાથે, આ શ્લોક લખાયેલો છે એમ એક નિદાન મુનિમહાગજ આ પ્રસંગ માટે જણાવે છે આ શ્લોક સાથે નીચેના શ્લોક વાંચવો અને શ્લોકમા આવેલ અતિશુદ્ધ શબ્દ પર અને પ્રથકર્તાની અપેક્ષા પર ખાગ ધ્યાન આપવું (૪, ૫૦)

મળેલ ધનનો વ્યય કયા કરવો ?

ક્ષેત્રાસ્તુધનધાન્યગદાધૈર્મેભિતૈ. સનિધિમિસ્તનુભાજામ્ ।

લેગપાપનરવાખ્યધિકૃ સ્યાત્કો ગુણો ન યદિ ધર્મનિયોગ. ॥ ૫ ॥ (સ્વામીગણ)

“મળેલા અથવા મેળવેલા ક્ષેત્ર, નસ્તુઓ (ધર વગેરે), ધન, ધાન્ય, ગાય, ઘોડા અને ભડારોનો ઉપયોગ જો ધર્મનિમિત્તે ન થાય તો તેથી વ્યેશ (દુખ), પાપ અને નગકથી બીજો શો વધારે શુભ થાય ? ” (૫)

વિવેચન—ઘણા પુણ્યવાન જીવોને પૈસા મળે છે ત્યારે વધારે મેળવના અને મળેલાનું નક્કર કરવા શ્રમ કરે છે અને અનેક આશ્રયો સેવે છે દ્રવ્ય વડે કુટુંબમા કકામ થાય, તેથી દુર્ધ્યાન થાય છે અને દુર્ધ્યાન વડે દુર્ગતિ થાય છે, ત્યારે ધનનો લાભ શો ? સાત ક્ષેત્ર, ગરીબ બધુઓને આશ્રય, સીકેળવણી, જીતી કેળવણી, ધાર્મિક કેળવણી કે સસ્ત્રુત કેળવણીને ઉત્તેજન, નિરવધ ઔષધશાળાઓ, સ્કૂલ, હોલિંગ, પારિભાષિક અભ્યાસગૃહો અને અનાયાલય વગેરે ખરેખરી (મખાવત charity)ના ખાતાઓમા

જો દ્રવ્યનો વ્યય થાય તો જ તેનો સંતુષ્ઠયોગ થયો ગ્રહેવાય બાકી, પૈમાના પૂતારી થયું અને તેના કુટ્ટી ચોટ્ટી કર્યા કરવી કે મોજશોખ માણવા, એથી કાંઈ લાભ નથી, એવું જ નહિ પણ એકાંત હાનિ જ ॥

આ બંને જીવોને માથે વાંચવાથી જણાય છે કે ધનની ઇચ્છા રાખવી નહિ, તેની પાછળ ગાકા થઈ જવું નહિ, ચાલુ સ્થિતિમાં સતોષ પકડવો, બંને મળેલ પૈસાનો સારી રીતે જનસુધાગ્રહા અને કોમસુધારણામાં વ્યય કરવો ધર્મભાગે ધનનો વ્યય કરવો તે મારું છે, પણ નિમગ્ન થઈ તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે તેથી વધારે મારું છે, અને ત્યાગ કરવા માટે ધન કેઈ નતનની અવકાશ ત ન જરી શકે, તે યાદ રાખવાનું છે

ધનનો વ્યય કરવાની બાબતમાં કમનસીબે જોઈએ તેવું ધ્યાન અપાતું નથી જે ખાતાઓને મઠની જરૂર ન હોય ત્યાં હંગાલા થાય છે અને ખાસ બગડી જતા ખાતાઓની મલાગ લેવાતી નથી ભૂખવી જેમ મરણ થાય છે તેમ જ અતિ યોગ્ય બાવાથી પણ વિશૂચિકા થઈ મરણ થાય છે, એ સમજવાનું છે ચાત્રદારનું પણ દુરમાન છે કે જે કાળે જે મેત્ર સીદાતું હોય તે તરફ પ્રથમ ધ્યાન આપવું જોનાની સખ્યામાં વધારો કરવો, તેઓને બરાબર રીતસરનું જ્ઞાન આપવું, નિરુદ્ધમીને ઉદ્યમે ચઢાવવા અને આવતા જમાનાને ઉપયોગી થાય તેવું જીનું અને નવીન સાહિત્ય તૈયાર કરી રાખવું એ ચાલુ ખાતે જરૂરના વિષયો છે આવા જરૂરના ખાતા તરફ ધ્યાન અપાતું નથી અને ખાતી વગેરેમાં વગેરેમાં મોટી નકમ ખર્ચાઈ જાય છે સુસ બધુઓએ ધર્મભાગે ધનવ્યય કરતી વખતે પણ વિચાર રાખવાની બહુ જરૂરિયાત છે વિવેકથી ખરબેવ પૈસા રૂપિયાનું કામ કરે છે અને વિવેક વગર વાપરેલ રૂપિયો પછથર કે રણમાં પડેલ વરસાદ પેટે અથવા અરણ્યકંડન પેટે ફજારહિત થાય છે, આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની બહુ જરૂર છે (૫, ૫૧)

ધનથી થતી અનેક પ્રકારની હાનિ, તેને તજી દેવાનો ઉપદેશ

आरम्भैर्भरितो निमज्जति यत् प्राणी भगाम्भोनिघा
रीहन्ते कुनृपादयश्च पुरुषा* यन ञ्छगद् राप्तिदुम् ।

चिन्ताव्याकुलताक्रुतेश्च हरते यो धर्ममस्मृतिं,

विज्ञा ! भूरिपरिश्रद् त्यजत त भोग्य परै प्रायश ॥ ६ ॥ (શાંકરભિક્ષીકૃતિ)

“આરંભના પાપથી ભારે થયેલો પ્રાણી જે ધનને લીધે સસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે, જે ધનના પરિગ્રહથી રાજા વગેરે પુરુષો દિગ્ધ્ર જોઈને દુઃખ દેવાને ઇચ્છે છે, અનેક ચિંતામાં આકુળવ્યાકુળ રાખીને જે પૈસા ધર્મકાર્ય કરવાનું તો યાદ આવવા દેતા જ નથી અને ઘણે ભાગે જે પારકાના જ ઉપયોગમાં આવે છે, તેવા એ પૈમાના મોટા સમૂહને હે પડિતો, તમે તજી દો !” (૬)

* પુરુષ એના ક્વચિત્ પાઠ છે, તે પરિગ્રહવત પુરુષને ઉદ્દેશે છે એમ તેના ભાવ સમજવો

વિવેચન—ન માન દગિયો છે ભારે વડાણ જેમ દરિયામાં ફૂળી જાય છે તેમ પાપથી ભારે વધેયો જીવ મમારમસુદ્રમાં ફૂળી જાય છે પૈના કમાવામાં, તેતુ રક્ષણ કરવામાં અને અકાય ॥ જાય જવામાં મનેક આરભ કરવા પડે છે, આરભથી પાપ વાય છે અને પાપથી આત્મા ભારે થાય છે, માટે પગા સસાત્રમણનો જ હેતુ છે

સાક્ષ્યો અગાઉના વખતમાં પૈમા જીવથી લેતા હતા અને તેમ કરવા માત્ર ક્યો વાનના ઊદ્ર જોયા કરતા હતા આવા ભયમાં ગૃહસ્થોને હમેશા નહેવું પડતુ અને તેટલા માત્ર પૈમા દોષ તાપણ ગરીબાઈનો દેખાવ કરવો પડતો હતો અત્યારે પણ ચાર, હુશ્વ્યાઓ અને મોનેરી ગોળીવાળાથી તવા ઇન્દ્રમેદકમથી પૈમાદારોને કમવાનું પડે છે

પૈમાના વિચારમાં આ પ્રાણી કોઈલો બધો લુપ્થ થઈ જાય છે કે પોતાના પુત્રધર્મ, પિતૃધર્મ, પતિધર્મ, ભ્રમ્યધર્મ વગેરે ધર્મો તફન ભુની જાય છે પૈમાના વિચારમાં જ તેને મન આવે છે પૈમા કેમ રગવા, કેમ વધારવા, કેમ જાળવવા વગેરે વગેરે ભાખતો તના મન પર કોઈની મેડી જાય છે કે તે પોતાનો સર ધમ ત્યજ દે છે, તેને ધર્મનું નામ પણ યાદ આવતુ નથી

ધન તજ દેવાના તણ કા પો કદ્યા પરભવગા દુર્ગતિ, આ ભવમાં ચાલુ ભય અને ધર્મવિમુખતા, તે કળતા પાપ ચોથુ ઢારણ વધારે મજબૂત છે તે કો છે કે પેદા કહેલા પૈમા ઘણે ભાગે ખીનના જ ઉપભોગમાં આવે છે, પૈમા પેના કરનારા તો આખી જિંદગી વેગ કરે છે મોગે વારસો મૂકી જનારા પોતે મુખ લોાવતા નથી, છોકા દોષ છે તો તે મુખ લોગવે છે, નહિ તો ખીન આવેક વાય છે ખાસ કરીને કૃપાના ધનનુ તેમ જ થાય છે નીતિશાસ્ત્રમાં કહે છે કે —

કીટિકાસજ્જિત ધાન્ય, મક્ષિકાસજ્જિત મધુ ।

રૂપણે સજ્જિત વિષ્ણુ, પરિરેવોપમુડયતે ॥

“ કીટીઓ ભેશુ કંદેલુ બનાજ, માખીઓ સમ્રાક કરતુ મધ અને કૃપણ પુરુષે કોંકુ કરેલુ ધન પાર । વડે જ ભોગાય છે ”

આ શ્વા ગળોનો મનથી મમજૂર્વક વિચાર કરા તો ધન ઉપર મોહ શુ રહે ? આરો નિચાર તો કરો તમારી પાપ પાપ થ લાખ રૂપિયા દોષ, તો તથી મોહ પામી જશે નહિ શાલિભદ્રને ઘેગ દેવતાઈ આબૂમણાદિની દંડોજ નવાડ પેડીઓ ઊતરતી, તોપણ તેને લાગ્યુ કે પોતાને મારે રાજ છે, માટે આ સમાજ અચાર છે તો તમારા બે પાપ લાખ તે રી મજલતીમાં છે ? તમે મામાન્ય નિયતિના હો તો ધનનો ત્યાગ ખટુ સુરકેત નવી ધનથી લાખ કાઈ પણ નથી મેાા બાલે કેવા અનાદિ પ્રવાહથી આ જીવ લોભમાં તણાતો જ જાય છે અને પૈમાનો ત્યાગ કરતા વિચાર કરે છે કે મારાથી આના વગર રહેવાયે કે કેમ ? પણ ભાઈઓ ! ઉપર વખેના અને ખીન અનેક દોષોથી ભરેલા પૈમાને તજ દો પૈમા તજ દેવા તે તમે ધારા છો તેટલુ સુરકેત નથી ડોઈ પણ વસ્તુનો

વિયોગ થાય ત્યારે એમ લાગે છે કે જાણે તે વગર ચાલશે જ નહિ, પણ વસ્તુત તે વગર ચાલે છે એ જ નિયમ પેસા માટે પણ સમજાયે (૬, ૫૨)

માત ક્ષેત્રમા ધન વાપરવાનો ઉપદેશ

ત્રેષુ નો રપસિ યત્તમ્પિ સ્મત-ઘાતાડમિ તત્પરમવે મિમિદ ટ્ઠીલા ? ।

મ્યાર્જનાન્નિનિતાવવાર્જિતાત્તે, માવી કય નરમ્દ મ્મરાચ માત્ત ॥ ૭ ॥ (વમનતિરકા)

“ તારી પામે દ્રવ્ય છે, જ્યાં પણ તું (સાત) ક્ષેત્રમા વાપરનો નથી, ત્યારે શુ પરભવે ધનને તારી સાથે લઈ જવાનો છે ? વિચાર કર કે પૈમા એળવવા વગેરેથી થયેલા પાપમમૂલ્યથી થનારા નારકીના દુ ખોથી તારો મોક્ષ (છુટકારો) કેમ થશે ? ” (૭)

વિવેચન—પ્રાપ્ત કરતા પૈસા પરભવમા સાથે આવતા નથી વગી, તેને પેદા કરવામા, ભાગવવામા અને તેનો વ્યય કરવામા અથવા નાશ થતા અનેક દુ ખપરપરા થાય છે અને પરભવમા હીનગતિ થાય છે હવે ત્યારે કરવું શું ? કરવાનું એ જ છે કે પ્રાપ્ત થયેલ પૈસાનો શુભ રસ્તે વ્યય કરવો દ્રવ્ય વાપરવાના અનેક રસ્તા છે જિનિર્ણયસ્થાપન, જિનદેશમરનો છોડીદા, પુસ્તકો લખાવવા, છપાવવા, તેમનું રક્ષણ કરવું અને પુસ્તક ભડારો કરવા, લાયબ્રેરી ંવી તથા કેળવણીનો પ્રસાર કરવો, સાધુસાધ્વીઓ, સ્વામી ભાઈઓ અને બહેનોનો ઉત્કર્ષ કરવો, અનાથનું પ્રતિપાલન કરવું અને શાસનની શોભા વધારવી—આવા આવા અનેક ઉપયોગી સ્થાનો છે તેમા જે જે સ્થાનકે આવશ્ય-તા લાગતી હોય અને જે સ્થાનકે વ્યય કરવો મમજીવૂર્ણકો ને ડહાપણભરેલો લાગતો હોય, તે સ્થાનકે વ્યય કરવો દ્ર વ્યય કરવામા લોકોની આધુનિક નિયતિ અને જરૂરિયાત પર પ્રાપ્ત ધ્યાન આપવું એ માવી ઉત્તમ ભાવનાથી દ્ર વ્યય કરવામા આવે તો ન મારદુ પ્રથી છૂટવાનું જલદી અને તમ છે શાસ્ત્રમારનું પ્રાપ્ત કુમાન છે કે માત ક્ષેત્રમા ધનનો વ્યય કરવો, તેમા પણ જે ક્ષેત્ર મીદાન હોય તે તરફ પ્રથમ ધ્યાન આપવું જમણવાર કરવાની આ જમાનામા ઘણા માણસો સમજીને-વિચારીને ના પાડે છે તેઓને લાડવા કડવા લાગતા નથી, પરંતુ તેઓ સમજે છે કે જમણવાર કરતા શ્રાવકોની સ્થિતિ સુધારવાની, તેઓને ઉદ્યમે ચઢાવવા ા અને અભણને લણાવવાના સાધનો થોણ આપવાની, જૈન પ્રવર્તને ખીણ પ્રવર્તઓની સપાટી પર મૂંઢવાની પ્રથમ જરૂરિયાત છે, તેથી જ રીતે જિનમદિરો વધા રવા કરતા તેમની પૂજા કરનારાઓને વધારવાની અને જે દેરામરો છે તેમને બળવનારા ઉત્પત્ત કરવાની વધારે જરૂરિયાત છે આ વિચાર મશાસ્ત્ર છે એમ તમને જણાય તો તમારે પણ તેનો આર કરવો, ક્ષત લોકપ્રવાહથી એચાઈ જવું નહિ જ્યારે આવી રીતે વિચાર કરીને ધનનો વ્યય કરવામા આવશે ત્યારે બેવડો લાભ થશે

કેળવાયેલા તથા બિનકેળવાયેલા બધુઓ પૈકી જેમણે કઈ પણ શાસ્ત્રીય તત્ત્વજ્ઞાન સ પાળન ંધું હશે તેઓને સહજ આવૂમ પડશે કે માત ક્ષેત્ર એ ધમનો ઊંડો અને મજ

જૂન પાચો છે તેમા પૈસાનો ગમે તેમ વ્યય કરવો તે જેમ જેવાજી છે, તેમ જ તેમાના કેઈ પણ મેન તરફ—અને ખાસ કરીને મીદાના મેન તરફ—ધ્યાન ન અપાય તે પણ જેવાજી છે માન મેનમા આપણી મનન મર્યાદા કાન્દેરસના સર્વ મુખ્ય ઠરાવોનો માત્ર આવી જાય છે ત્રી ત્રિનિર્ગમ, ત્રિનિર્ગમ, જ્ઞાન, માયુ માધ્વી, શાવક અને શાવિક એ સાત શેન છે અને તાના ઉદ્ધાર, મધ્યુત્તમ, ઉત્તિ માટે જનતો પ્રયાત કરતા, પોતાનું તન, મન અને ધન તેમા રાડવું, તમા અપણ કરવું, તેની સાથે જોડી દેવુ એ પ્રત્યેક સુસુતુની પ્રથમ દરજ્જા છે અને તેમા પણ અગાઉ જણાવ્યું છે તે જ પુનરાવર્તિ કરીને કહેવામા આવે છે જે મેનને મદદની વિશેષ જરૂર હોય તેને સધારે પાસવું, તે સત્રમા ધનાદિકનો વિશેષ વ્યય કરવો અગાઉ દર્શકદ્વા લાગુ કરવા હેરાયરા તથા પ્રતિભાજીઓ વગેરેની જરૂર વિશેષ હતી, હાલ તાન ગમ હોનાથી કેમવળીના સાધનોની વિશેષ જરૂર છે એ મર્વ હમીત્ત ધ્યાનમા ગળી અપેક્ષા, દ્રવ્ય, મન, કામ અને ભાવ વિચારી યોગ્ય મેનમા ધનનો વ્યય કરવો (૭, પૃ ૩)

આવી રીતે ધનમમત્વમોચનદ્વાર પૂર્ણ થયું ના ધનનો વિચાર બહુ જ ઉચ્ચેમા છે, એ નમ તવરા પી જરૂર નથી મવર્ત્તિએ વિષય તીધા છે તે પ્રમાણે તેના બે ભાગ થઈ શકે ૧ શક્યાનમા ધન ઉપર મમતા ન રાખનાના કારણો વિગતવાન બતાવ્યા છે અત્ર જે કારણો બતાવ્યા તે ખરૂં પ્રાણી વિચાર કરેતો તેના ચતુ ધિક્કયા વગર રહે નહિ થોધા શ્લોકમા જે તત્ત્વજ્ઞાન બતાવ્યું છે તે બહુ ઉપયોગી છે અને ત્રીત શ્લોકમા કહ્યું છે કે મમત્તમાત્રેણ મત પ્રમાત્તસુખમ્ આ વાક્ય બહુ સ્ફુર્ત્યથી બરપૂર છે ૨ કામા કલીએ તો, પ્રથમમા ચારે શ્લોકોમા જે કારણો બતાવ્યા છે, તે બહુ વિચારવા યોગ્ય, મનન કરવા યોગ્ય અને અનુભવ કરવા યોગ્ય છે વિચારના બીજા ભાગમા મળેલા ધનનો યોગ્ય માર્ગે વ્યય કરવા મૂચના કરી છે અને તે નબધમા કેવલુક ઉપયોગી જ્ઞાન આપ્યું છે મુખ્ય ઉપદેશ અને ઉદ્દેશ ધનત્યાગનો જ છે, પણ મ્હાય તદન મગત્વ છૂટી ગઈ નહિ, તો પડી શુભ માર્ગે વ્યય કરવાનું હતું છે

બધુઓ ! આ મમારમા અનેક પ્રકારે રજાગવનાર સ્ત્રી અને ધન એ બે વસ્તુઓ છે એમના ઉપર રાગ એના પ્રકારનો થાય છે કે તેનું વર્ણન જ્ઞાનીઓ પણ પૂરેપૂરું આપી શકતા નથી આમા ધન ઉપરનો સ્નેહ વધારે મખ્ત છે કે સ્ત્રી ઉપરનો વધારે સખ્ત છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે સ્ત્રી ઉપરનો સ્નેહ મોટી ઉમરે થત થઈ થોડા વર્ષમા ઓછો થઈ જાય છે, પણ જેવો વખત રહે છે તેટલો વખત તેનો રમ (intensity) બહુધા વધારે હોય છે દ્રવ્ય પરનો મોહ દરેકજ રધતો જાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થામા તે પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે અને જિંદગીને છેડે પણ છૂટો નથી આમાન્ય રીતે મારું પોતાનું તો માનવું એવું છે કે દ્રવ્ય પરનો મોહ કલાંચ સીમાહથી ચઢિયાતો હોય કે ન હોય, પણ તેથી જીતરે તેનો તો નથી જ

કેઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રાપ્તિને અમુક ઇરાદો હોય છે, પણ ધનપ્રાપ્તિમાં તો કાઈ પણ ઇરાદા વગર માત્ર પૈસાની ખાતર જ પૈસા મેળવવા થતું કરવામાં આવે છે. પુત્રને મોટો વારનો આપવાનું પણ બહાનું જ છે. આ દલીલના પુરાવામાં બે હકીકત જોવાની છે એક તો વગર પુત્રના અને પુત્ર થવાની આશા વગરના માણસો પણ એટલી જ ખતલી પૈસા પ્રાપ્ત કરે છે અને પાનેના પૈસાનો શુભ માર્ગે પણ વ્યય કરતા નથી, અને બીજી એ કે જે આવતા ભવ માટે પૈસા રોકાઈ રાખતા હોય (investing of money) તો કેઈ પણ માણસ પુત્રને વારનો આપવાની ફરકાર કરે તેમ નથી વળી, બીજી એ પણ જાણવા યોગ્ય છે કે દરેક કાર્યમાં અમુક હિલ હોય છે એટલે કે મમુક વખત પછી અને અમુક પ્રસિદ્ધિ થવા પછી તે કાર્ય પૂરું થતું ગણાય પૈસાની ખાજતમાં આ નિયમ પણ જુદો પડે છે. ખરેખર મળે લાખની અને લાખ મળે કરોડની ઉત્તરોત્તર ઇચ્છા વધતી જાય છે. વધતી ઇચ્છા અનુસાર કાર્યપ્રગતિમાં જોઈએ જીવન પૂર્ણ થાય છે, પણ પૈસા કમાવાનું કાર્ય કદી પણ પૂરું થતું નથી. કાઈ પણ કામ કરવાનો અમુક હેતુ હોય છે અને અમુક સાધ્ય હોય છે, પ્રયોગ અને સાધ્ય વગર તો માધારજી અક્ષર વાળો માણસ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, ત્યારે ધન પ્રાપ્ત કરવાના હેતુ અને માધ્યમ શું ? જરા વિચારો. અનાદિ પદ્ધતિથી તજ્જારો ન જાયો. ધન ખાતર ધન મેળવવામાં ઉચુપ્ત ન થાઓ, પણ જગ્યા આગળપાછળ નજર કરો. નમે કાજા માણસ છે. તમારે પગલે અનેક માણસ આવતા હોય, માટે પ્રવૃત્તિ કરો, તંના હેતુ અને માધ્યમ ધ્યાનમાં લઈ કરો. આ દૃષ્ટિથી વિચારો ત્યારે જણાયે કે મયસિદ્ધિના ઉપર જણાવેલા બંને નિયમો દ્રવ્ય પ્રાપ્તિના પ્રયામ વખતે જોવા પડે છે.

ધનપ્રવૃત્તિ નિર્દોષ છે એ આપનો જોયું, અને તેથી જોયો તેને ઇચ્છતા ન જ હોય તે ઉપર પ્રયત્ન માત્ર છે. જોયો આવક અવશ્યમાં છે તેમજ સર્વ ત્યાગની ઇચ્છા રાખવી અને સાચે ચાતુર્ય નિયમિત મતોર રાખવો. પોતાની સ્થિતિ મુધારવા ઇચ્છા રાખી પણ તેમના આગળ બની જઈ દુર્ધર્માન થવા ન દેવું. ચાતુર્ય નિયમિત માનક પામવો, અને ખાસ કરીને કર્મના નિર્દોષતાને તાબે થઈ જવું નહિ, પણ પુરુષાર્થ કરવો. જે સમજૂતી ન વાય તેટલા માટે જણાવવાની જરૂર છે કે મતોર ને પુરુષાર્થને વિરોધ નથી, પણ દુર્ધર્માન થાન, પૈસાની જપમાત્રા જપાય, પૈસા-પૈસાનું જ ધ્યાન રહે એવી સ્થિતિ ન થવા દેવી. You may aspire but don't be dissatisfied with your present lot—તમે મોટા થવાની આશા-ઇચ્છા રાખો, પણ તમારા ચાતુર્ય સંયોગથી અસંતોષી બનો નહિ.

ધન મેળવ્યા પછી શું કરવું એ ખાજતમાં અધ્યયન વિષયનું છે. ધન મેળવ્યા

* ધનપ્રાપ્તિ તેના હેતુ વગેરે ઉપર માર્ગે 'તજ્જારો' નો નેપ જુઓ. 'શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ' પુસ્તક ૨૦ આ રીતના ઉપયોગી મુદ્દા અત્રે ખાતર આપ્યા છે.

યત્તા કેવા કેવા મસ્કાઝ થાય છે તે પર જો ધ્યાન આપવામા આરે તો ઉપદેશ તામ્યા વગર રહે નહિ પેસા માટે પરદેસગમન, નીચેના, દાઢ, તપ્કા અને તીવ વચનો યત્નન ડરવામા આરે છે પેસા માટે ખુશામન કરવામા આરે છે પેસા માટે ખપપત કરવામા આરે છે આ પેમા માટે અનેક વિડળના મહન કરવામા આવે છે જે કદર્થનાનો અશ મહન કરવાથી મુનિમાર્ગમા ભોગ મળે, તેની કદર્થના પેમા મારુ અનાનિ મોમતિમા નડચૂર થયેવ જીવ કરે છે, પણ વિચારનો નથી કે આ બધું શા મારુ ? મૂઢ અવસ્થામા અથડાઈ-પડાઈ અનત કાગ ગખડયા કર છે મિદ્દમકરમા કહે છે કે 'ધનથી અધ થયેલી બુદ્ધિવાળા પુરુષા વિષમ અટરીમા ભ્રમણ કરે છે, વિકટ દ્વર દેશાતરમા કરે છે, ગહન મસુદનું ઉત્થન કરે છે, બુદ્ધિ દુષવાળી ખેની કરે છે, દૃપલ પતિની રેવા કરે છે અને ફસ્ટીખોના નઘટ્ટથી અપ્રોસ્થ મઆનમા જડ પ્રાણુ આપે છે આ સર્વ લોભનુ ચેદિત છે '

મુખ કયા છે ? પેમાહારો ઠી પુવેતીમા ? રાનના મહેવમા ? ચકનતના આવામમા ? દ્રના ધદ્રા નમા ? કે જે ઘોઠા ઠી ગાડીમા ? વિચારીને જવાબ દેવો એ શરત છે જરા જુઓ, ગકારના આડબરમા મુખ નથી મુખી લાગના માલુખોના ઉદય મગગી જતા હોય છે ધરમા અનેક ખટપટ હોય છે અને મનમા તો મુદ્ધ આત્યા જ કરતું હોય છે મુખ સતોષમા જ છે, આતુ સ્થિતિને તાળે થવામા જ છે ધન અમ્ચિય છે, કોઈનુ થયુ નથી અને કોઈનું થવાનુ નથી પ્રાયે વિદ્યા અને ધનને વેગ છે જાન વગર મુખ નથી અને પેમાહારને મુખી માનવા જોના જેવી બીજી મૂળા નથી

અનેક દોષોથી ભરપૂર ધવળ ગેઠ, અમ્મણુ ગેઠ, મુલૂમ ચકી વગેરેને નર-મા નાખનાર, જોકાત ઉપાધિથી ભરપૂર, મનની અશાતિનુ પ્રગમ માધન, અનેક દુષનો વરસાદ વરસાવનાર, વિદ્વાનોથી અધનુ ઉપનામ મેળવનાર લક્ષ્મીનું મુખ ભોગવનાર ધનિકેને તે મુખ મુખાગક હો ! ચાલુ જમાનાના વિચિત્ર રમથી ભરપૂર નિન્દગીમા અને ખાસ કરીને સખત પ્રવૃત્તિના મધ્યબિહુ ગલાતા મોટા શહેરોના મુખી દેખાતા લોકોને જોઈ જરા પણ મૂઝાવું નહિ, જરા પણ અકસોસ કરવો નહિ, તેઓને મુખી માનવા નહિ, કારણ કે તેઓના ખાસ નજીકના સળધમા ગયેલાઓ બાલે છે કે તેઓ મુખી નથી આપણુ મુખ આપણી માયે જ છે અને આપણે તો પરમાનંદપદ પ્રાપ્ત ટરવાની ઇચ્છામા ચાલુ સ્થિતિને તાળે થઈ, ગુદ વૃત્તિએ ચઢી, ધર્મમય જીવન કરવાનો ઉદેશ રાખી, ઉચ્ચતર અને વિશુદ્ધતર જીવન ગાળવાનો આશય, ઉદેગ અને ઇચ્છા રાખવી મનુષ્ય જીવનનો જીવો હેતુ પાર પાડવા સારુ મન પર અકુશ રાખવાની અને લોભનો ત્યાગ કરવાની બહુ જરૂર છે

इति सविररणो धनममत्त्वमोचननामा चतुर्थोऽधिकारः ॥

પંચમો દેહમમત્વમોચનાધિકારઃ ॥

અત્યાર સુધીની હકીકતથી જણાયું હતું કે સ્ત્રી, પુત્ર અને ધનનો મોહ આ પ્રાણીને બહુ બંધનકર્તા છે આ ત્રણ પ્રકારના મોહ સાથે શરીર પરનો મોહ પણ વિચારવા જેવો ॥ શરીર પરના મોહથી ફસાઈ પોતાનું કર્તવ્ય ચૂકવું નહિ અને શરીરને નિ નાશક તબિયતવાળું બનાવવું નહિ, એવા ઉદ્દેશથી આ અધિકાર લખાયેલો છે

શરીરને પાપથી પોષવું નહિ

पुष्पासि य देहमत्रान्यचिन्तयस्तवोपहार कमय विधास्यति ॥

कर्मणि कुर्वन्निति चिंतयामि, *जगत्यय यच्चपते हि धूर्त्तराट् ॥ ૧ ॥ (શ્લોક)

“પાપને અણુવિનાશરતો જે શરીરને તું પોષે છે તે શરીર તારા ઉપર શું ઉપકાર કરે ? (તેથી તે શરીર માટે હિંસાદિક) કર્મો કરતા આવતા કાળનો વિચાર કર આ શરીરરૂપ ધુતાશો પ્રાણીને હુનિયામા છેતરે છે (૧)

વિવેચન—શરીરને પોષણ કરવા સારું, તેને હીન ખોરાક અને ઉપચાર કરાવવા ઠીક છે અને તે માટે પૈસા ખેંદા કરવા પડે છે, હિંસા, અસત્ય વગેરે પાપો સેવવા પડે છે, શરીર ધીમે ધીમે નાશક તબિયતનું બની જાય છે તેને સાચું ચોળવા, પખા નખાવવા અને અખાવ પદાર્થો દવારૂપે ખવડાવવા પડે છે આવી રીતે પોષણ કરેલું શરીર પણ રાજ્યે બદલેલા વાળનું નથી, વાગવાર કટાયો આપ્યા કરે છે અને ઊલટું ધણી વખત આ રોગનું ઘર થઈ પડે છે

વળી, આવા કર્મો કરતી વખતે પ્રાણીએ ભવિષ્ય કાળનો વિચાર કરવો જોઈએ શરીરને જરા સુખ આપવા ખાતર જેના નામ ન આપી શકાય તેવી દવાઓ ખાતા છતાં, તે પોતાનું ધાયું જ કામ કરે ॥ અને પરભવમા નીચ ગતિ થાય છે તે નફામા પડે છે વળી, આવા કર્મોથી પોષેલ શરીર પણ નાશ તો પામે જ છે, આપણે તેને પોતાનું

* ચોથા પા મા જગત્તિને બ ને કાઈ રચાનકે જગતિ એવો પાઠ છે તેનો અર્થ જગતના પ્રાણીને એમ પ્રથમ હોઈ શકે પણ પ્રથમ પાઠ વધારે સમીચીન જણાય છે

માની બેઠા છીએ, પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપ તેમ નથી અરેખર, વિદ્વાન અથર્કતા કહે છે તેમ, શરીરરૂપ ધુતારે સર્વ પ્રાણીઓને કળે છે કહેવાની મતલબ એ છે કે શરીરને પાપી કાર્યથી પોપયુ નહિ, ધાર્મિક કાર્યમા ઉપયોગી થાય છે તેથી તેને જોઈતો નિરવધ યોગ્ય આપી મમત્વ વગર પાળવું, એટલું જ કર્તવ્ય છે

શરીર પરનો મોહ સસારમા રજાવે છે, એ નિ સશય છે મનત્કુમાર ચક્રવર્તીને શરીર પર બહુ પ્રેમ હતો, પણ જ્યારે તે મોહ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો ત્યારે શરીર વિષમય થઈ ગયું પુરાણમા ત્રિશકુ માટે એક દષ્ટાત આપેલ છે તે પણ શરીર પર અત્યંત પ્રેમ રાખનારને બોધ આપે તેવું છે આ ત્રિશકુ રાખને શરીર પર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે એ જ શરીરથી સ્વર્ગમા જવાની તેને ઇચ્છા થઈ પોતાના કુળગુરુ વમિષ્ઠને આ વાત જ્યારે કહી ત્યારે તેઓએ તે વાતને હસી કાઢી ત્યાર પછી પોતાના પુત્રોને પ્રયત્ન કરવા વધુ, પરંતુ તેઓએ પણ મરકરી ઠરી વાત ઉઠાવી નીધી આટલા ઉપરથી ત્રિશકુ શુભે થઈ ગયો અને વિશ્વામિત્ર પાસે ગયો વિશ્વામિત્રના કુટુંબ ઉપર હુકાળના વખતમા ત્રિશકુએ ઉપકાન્ન કર્યો હતો, તંથી વિશ્વામિત્રે તેની માગણી કબૂલ કરી અને યજ્ઞ કરવા માડ્યો તપના પ્રલાવધા વિશ્વામિત્રે ત્રિશકુને આકાશમા ચઢાવવા માડ્યો, પણ સ્વર્ગના ગઢ આગળ પહોંચ્યો ત્યાં ઇંદ્રે તેને ઊંધે માથે પગડ્યો અર્ધ રસ્તે પહોંચ્યો ત્યાં વિશ્વામિત્રે આ વાત બાળી એવે બોધા કે તિષ્ઠ ત્રિશકો ! તિષ્ઠ ! આ ઉચ્ચારથી ત્રિશકુ ઊંધે માથે વચ્ચે લટકી રહ્યો ન મળ્યું સ્વર્ગસુખ અને ન મળ્યું સસારસુખ ! શરીર પરના મમત્વથી બંને યોગ્ય (આપ્ટે ડીક્શનેરી) આ હપીકત પરથી શરીરમોહ કેટલો નુકસાનકર્તા છે એ જોવાનું છે (૧, ૫૪)

ગરીર-કારાગૃહમાથી છૂટવાનો ઉપદેશ

કારાગૃહાદ્વહુવિગાથુચિતાદિદુ સ્વા મિર્ગન્ટુમિન્નતિ જડોઽપિ હિ તદ્વિમિથ ।

તિસસ્તતોઽધિકૃતરે વપુષિ ન્યમર્મ-પ્રાતેન તદ્વદયિતુ યતસે મિમાત્મન્ ? ॥ ૨ ॥ (વત્-તત્તિલ્કા)

“મૂર્ખ” પ્રાણી હોય છે તે પણ અનેક અશુચિ વગેરે દુ યોથી ભરેલા બદીખાનાને લાગીને બહાર નીકળી જવા ઇ છા રાખે છે તારા પોતાના કર્મો વટે જ તેથી પણ વધારે આકરા શરીર-બદીખાનામા તું નખાયો છે, છતાં તે બદીખાનાને વધારે મજબૂત કરવા માં સારું યત્ન કરે છે ?” (૨)

વિવેચન—કેદખાનામા છુધા, તૃષા, ગદ્દકી, સખત કામ વગેરે અનેક દુ યો સહન કરવા પડે છે, તેથી તેમા રહેવા માણસની વૃત્તિ એવી જ હોય છે કે ક્યારે આમાથી રૂકું, ક્યારે લાગ મળે ને આ સળિયા લાગી નાસી જઈ ? શરીરરૂપ કેદખાનામા તો મહાઅશુચિ ભરેલી છે, તેમાથી નામી જવાનો યત્ન કરવાને બદલે આ જીવ તેને સુઠર આહાર, આઈસ્ક્રીમ, કૉર્ડીક, કનિષ્ઠ ઔષધિઓથી ઢવડો પાળે છે, પોપે છે, ચોળે છે, પપાળે છે અને તેને જરા પીડા થતા ગાડાયેતો બની જઈ હાથપોય કરી મૂકે

વિચારવાન પ્રાણીએ શરીર કારાગૃહનો સદુપયોગ કરવો જોઈ એ તેના પર એવો અમલ ચલાવવો જોઈ એ કે ફરી વાર તે કેદખાનામાં આવવું જ પડે નહિ. શરીર પરનું મમત્વ છોડવું, એ જરા પણ મુશ્કેલ નથી એક ગાગરમાં બેઠા ભર્યા છે ગાગરનું મોં સાકડું છે. વાહરો ગાગર નજીક આવી બેઠા લેવાની ઇચ્છાથી હાથ નાખી મોની મુઠ્ઠી ભરે છે પછી હાથ નીકળતો નથી ત્યારે સમજે છે કે ગાગરે પોતાને પકડી રાખ્યો છે. વાસ્તવિક શું છે? ગાગરને પોતે પકડી રાખી છે, અને જેવો મદારી એક આખજો મારે છે કે હાથ છૂટી જાય છે તેવી જ રીતે આ જીવ માને છે કે તેને ગરીરે પકડી રાખ્યો છે, અંતિમ પકડી રાખ્યો છે વસ્તુતઃ તો, વાહરની જેઠે, પોતે જ તેઓને મૂકતો નથી મમત્વ છોડવું હોય તો જરા પણ મુશ્કેલી નથી માટે વિચાર કરો, નહિ તો જ્યારે ઝાળરૂપ મદારી આવી સપાટો લગાવશે ત્યારે તો પોતાની મેળે જ મુઠ્ઠી છૂટી જશે અને શરીરને એકંદ્ર ત્યાગ કરવો પડશે (૨, ૫૫)

શરીરઆધનથી કરના યોગ્ય કર્તવ્ય તરફ પ્રેરણા

वेदावच्छसीन्मवित्तु परलोम्ह दु ख-भीत्या ततो न कुरप सिम्मु पुण्यमव ? ।

શ્રમ્ય ન રસિદ્મિદ્દિં ચ દુ લમ્ભીતિ , પુણ્ય વિના ક્ષયમુપૈતિ ન રમ્મિણોઽપિ ॥૩॥ (વસ્તતિજ્ઞ)

“ જો તું તારા શરીરને પરલોભા થનારા દુખના ભયથી બચાવવા ઇચ્છતો હોય તો, પુણ્ય જ શા માટે કરતો નથી ? આ શરીર (કોઈ વડે પણ) પોલી શકાય તેવું નથી, ઇદ્ર જેવાને પણ પુણ્ય વગર દુખના બીક નાશ પામતી નથી ” (૩)

વિવેચન—હો ભાઈ! તને કદાચ એમ ભય લાગતો હોય કે આ શરીરને અહીં મૂકીને પરલોભા જગુ ત્યારે બહુ દુખ લોગવવા પડશે અને તેથી અહીં જ વધારે જીવી લેવું સારું છે. આવા વિચારથી તું રાત્રિભોજન કરતો હો કે કદમૂગ, અભક્ષ્ય, અનલકાય વગેરેનું ભક્ષણ કરતો હો અને શરીરને પોષતો હો, તો તેમાં તારી ભૂલ થાય છે વધારે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે તારે ખૂબ પુણ્ય કરવું આથી તારું શરીર આ ભવમાં સારું રહેશે અને તને પરભવ સળધી ભય નહિ. હો હાવ તને જે સ્થિતિહીનતા લાગે છે તે પુણ્ય ઓછું હોવાને લીધે જ છે, અને તે જ કારણથી ઇદ્ર અને ચક્રવર્તીઓ પણ ભય પામ્યા હશે છે શરીર-પ્રાપ્તિનો દેવ શો અને તે હેતુ સૌથી સારો રીતે કેવી રીતે પાર પડે, તે વિચારવાની બહુ જરૂર છે

અથવા આ સ્વેદક્રોધ ભાવ બીજી રીતે પણ ગમજવા યોગ્ય છે જો તું શરીરનું વક્ષણ કરવા ઇચ્છતો હો તો પુણ્ય કર, કારણ કે પરભવમાં જે શરીર પ્રાપ્ત થશે તે તેથી મારું પ્રાપ્ત થશે આનું કાન્ધુ એ છે કે આ શરીરને બચાવવા કોઈ પણ શક્તિમાન નથી, ઇદ્ર સરખા પણ અશક્ત છે, માટે પુણ્યધન પ્રાપ્ત કરવું પુણ્ય વગર પરલોકના દુખનો ભય

* કોઈક પ્રતર્થા અત્ર ન છે અને ચતુર્થ પક્ષિર્થા વ છે, તેના ભાવ પણ તે જ રહે ॥

નાશ પામવાનો નથી ઘડાનો નાશ થવાની બીક ગળવા કરતા ઘડો બનાવવાની કળા શીખી લેવી, જેથી નાશ થાય ત્યારે નવો ઉત્પન્ન કરીને પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ રહે (૩,૫૬)

દેહાશ્રિતપણુથી દુ ખ, નિરાલબનત્વમા સુખ

દેહે વિમુક્ત કુરુપે મિમષ ન વેત્તિ, દેહસ્થ એ મનસે મનદુઃસજાલ્મ ।

લોદાશ્રિતો દિ સદતે ઘનપ્રાતમગ્નિ-પ્રાપ્તા ન તેડમ્ય ચ નમોરદનાશ્રયત્વે ॥ ૪ ॥ (વર્ણતત્ત્વ)

“શરીર ઉપર મોહ કરીને તું પાપ કરે છે, પણ તને ખબર નથી કે મનાર સમુદ્રમા દુ ખ ખમવા પડે છે, તે શરીરમા રહ્યા છે તેથી જ પામે છે અગ્નિ લોહમા રહ્યા હોય છે ત્યાં સુધી જ હથોડાના (ઘણના) પ્રકારો (ધા) ખમે છે, તેથી જ્યારે તું આગાશની પેઠે આશ્રયરહિતપણુ અગીકાં ઠરીશ ત્યારે તને અને અગ્નિને કાઈ પણ પીડા નહિ થાય” (૪)

નિવેચન—અત્યાર સુધીમા પરલોકદુ ખશ કાઢી પુણ્યમ થય વધારે કરવાનો ઉપદેશ કર્યો હતો આ શ્લોકમા કહે છે કે આ લોકમા પણ તું દુ ખ શા સારુ પામે છે ? શરીરથી તને કાઈ પણ પ્રકારનું સુખ નથી, ઊવટા તારે જે જે દુ ખો ભોગવવા પડ્યા છે, તે તે શરીરસબંધથી જ ભોગવવા પડ્યા છે શરીર સાથેનો સબંધ છોડી દે તો એકદમ મોક્ષ આપ્યો જઈશ જેઓ શરીરને અબક્ષથી પોરે છે, તેઓ તો બને રીતે માર ખાય છે આ ભવમા પણ મોટી ઉમર દુ ખી થાય છે ક્ષાય ચઢતા લોહીમા માલ-મસાલા બે વર્ષ નુકસાન બતાવે નહિ, પણ જરા મોટી ઉમર થતા તેનાં અક્ષર જણાયા વગર રહેતી નથી શરીર થોડા વખતમા જર્જરીભૂત થઈ જાય છે પરલોકમા પુણ્ય વગર શા હાલ થાય તે તો પ્રસિદ્ધ જ છે

બને શ્લોકનો ઉદ્દેશ એ છે કે હે ભાઈઓ ! પરલોકમા સુખ પામવાની મરજી હોય અને આ ભવમા શરીરને મામાન્ય રીતે મારી અવગ્રામા રાખતું હોય તો તેને બહુ પાળવું નહિ

ધર્મના સાધન તરીકે શરીર ઉપયોગી છે તેવી તેને વિચારાં પણ મૂકવું નહિ વિચાર કરીને મધ્યમ માર્ગ પકડવો ઉચિત છે

અગ્નિ જ્યારે લોહના સબંધમા આવે છે ત્યારે મોટા મોટા ઘણુ તેના પર પડે છે, પણ જ્યારે લોહમાથી નીકળી જાય છે ત્યારે બધી પીડા મટી જાય છે આત્મા અગ્નિ જેવો છે, શરીરરૂપ લોહના સબંધથી રોગ, દુ ખ વગેરે ખમે છે, પણ જ્યારે તેની સાથેનો સબંધ છોડશે કે તેના દુ ખો નાશ પામી જશે આ છુવ જેને પેતાનો આશ્રય માને છે તે શરીર જ આશ્રિતને દુ ખ આપે છે, એ બહુ દુ ખકારક બીના છે, તેથી હવે તો એવું કામ કરવું જોઈએ કે કાઈ પણ પ્રકારના વિચારને અયોગ્ય* એવા એ નાવાયક શરીરનો આશ્રય જ કરવો પડે નહિ શરીર પર મમત્વ ઓછું કરવા માટે આ ઉપમા બહુ યોગ્ય છે આ ઉપરાંત નીચેના શ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે (૪, ૫૭)

થોડું આપી વધારે લેનાનો જીવને ઉપદેશ

દુષ્ટ સ્મરિષામ્ભૂષતિવળ વાયાદયઃ સ્મરન્,

વર્જ્વા સ્મરણર્હણીકરપરે પીતમ્પ્રમાદાસત્ત્વમ્ ।

કૃત્વા નારસારસાપદૃષિત ત્વા પ્રાપ્ય ચાથુ રૂઝ,

ગન્તેતિ સ્વહિતાય સયમમર ત વાઢયાન્ય દન્ત્ ॥ ૫ ॥ (નાટ્યવિકીર્ણિત)

“શરીર નામનો નોકર કર્મવિપાક રાજનો હુકમ નેવક છે, તે તને કર્મકંઠથી દોરડાએ બાંધીને ઇંદ્રિયોરૂપી દાડ પાવાના પાત્રો વડે તને પ્રમાંરૂપ મંદિરા પાશે માવી ગીતે તને નારકીના હુ બ ખમખાને યોગ્ય કરીને પડી કાઢી જણાવું કાઢીને તે સેવક માન્યો જશે, માટે તારા પોતાના હિતને માટે તે શરીરને થોડો થોડો સયમનો ભાર આપીને તું વહન કર” (૫)

વિવેચન—એક કર્મવિપાક નામે ગત ચતુર્ગતિ નગરીમા રાજ્ય હરે છે આ રાજને અનેક નેવકો છે અને શરીર પણ અનેકમાનો એક નેવક છે હવે રાજ્ય હરેના કચેરી ભર છે એક દિવસ આ જીવ યા. આગ્યો એમ્હે પોતાના નેવકોને હુકમ કર્યો કે આ જીવને બદીખાનામા નાખી દો, નહિ તો કદાચ તે મોક્ષનગરમા ચાલ્યો જશે, કે જ્યાં આપણી સત્તા (Jurisdiction) ચાલવી નથી શરીર નામના સેવકે તૈયારી કરી અને રાજને કહ્યું કે જીવને કબજે રાખવા માગુ દોરડાનો ખપ પડશે કર્મવિપાકે કહ્યું “અરે કાના ! તેમા તારે મૂઝાવાનું નથી આપણી શાખામા કર્મ નામના હુકમરો દોરડા છે, તેમાથી તારે નેઈએ તેમ્વા લઈ લે દન્ત તું આ જીવથી સાવચેત રહેજે, નહિ તો તને તે ધાપ ખવરાવી દેશે.” વગી પાછો ગરી સેવકને વિદાય થયો કે ઢામ આકરુ છે, તેથી રાજને કહ્યું કે “મહારાજ ! આ જીવમા તો બનત શક્તિ છે તેથી મને મારીને હુકાવી કે, માટે ડોઈ એવી વસ્તુ આપો કે તેના ઘેનમા તં પડયો રહે અને સ્વશક્તિનો તેને ખ્યાલ જ આવે નહિ ” આ ઉપરથી બહુ વિચાર કરીને રાજએ મન, વિષય, વનાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાંરૂપ આસવ (દાડ) આખ્યા અને ભવામણ કરી ઇંદ્રિયોરૂપ વાસણમા આ આમય લઈ તારે જીવને ખાયા કર્યો.

આવી ગીતે પોતાના રાજનો હુકમ થતા શરીર તગત જ તેને અમરમા મૂક્યો. દાડના ઘેનમા મમ્પ થઈ ગયેલા જીવને તૃયાકૃત્તનો પણ વિરેક રહ્યો નહિ અને જ્યારે શરીરને ચોક્કમ થયું કે આ જીવ હવે મોતે જશે નહિ પણ નારકીમા જ જશે, ત્યારે પોતાનું કાર્ય ફેલેલ થયું છે એમ માની આ જીવને છોડીને આ યો જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યું એવામા અસ્માત્ શુરુભકારાજ (શ્રીમુનિબ્રુદરસૂનિ) આ જીવને મગી ગયા બદીખાનામા પીપેલ્લ અવસ્થામા પડેલા આ જીવને નેઈને તેઓને બહુ દયા આવી, એમ્હે તેમનો તે જીવને ઢેખાનાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું અને પડી કહ્યું કે “હે ભાઈ ! આ બદીખાનામાથી અત્યારે પણ નીકળી જા આ શરીર જગ લોબી છે, માટે તારે એની

યુક્તિ કરવી કે તેને યોગુ યોગુ ખવરાવવુ અને યોગુ યોગુ તેના વડે જ તૈયાર કરવું અને તારે પાગ ઇંદ્રિયો પર સચમ ગળેને ને પાચ પ્રમાદૃષ્ટ દાઢ તો કરી પીવો જ નહિ ”

મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજના આ ઉપદેશ ઉપર હાવમા છુન વિચાર ચવાવે છે ઉપદેશ પ્રમાણે અમલ થવાની જાતુ જરૂર છે પણ વાત એમ છે કે આ છુવ પાંચી પચાતો કરવી હોય ત્યારે જાતુ લાભોપહોળો થઈને વાતો કરવા મરી જાય છે, પણ તેને ચોતાના શરીરનું જ્ઞાન નથી તે માટે પડે તો કરી કરવાનું વેધ કહે ત્યાં ગોટા વાગશે અને માને હશે ત્યારે આખો દિવસ જદ્વકમા દાઢ ભર્યા જ કરશે અપણા છુવને વસ્તુસ્વરૂપનું જરા પણ જ્ઞાન નથી, તેથી મનિરામા મન્ન રહી અકાય કરે છે, અનાચરણ સેવે છે અને હુ ખી ધાય છે કાઈ વખત એક નાની ફાટકી થઈ હશે તો હાથપોચ કરા મૂકશે અને કાઈ વખત તાવ આ પો હશે તોપણ કામ છોટશે નહિ. વાચનવિક રાતે તેના નવં માચરણો જોવામા આવે તો દાઢ પીધેવના જેવા જ લાગશે, પણ દાઢ કેરો છે અને પાનાર કોણ છે ન આ છુવ સમજતો નથી અને નેચી જ તેને સીધી રીતે જ્ઞાન થતું નથી આ સ્વામામા તેનું જે મનુષ્ય મનાય છે તે મમજીને શરીર પા થઈ તો કામ કાની લેવાય છે નેનમર નેને ચોવીને તેની પાનથી નયમપાનરૂપ કામ કરાની લેવુ યુદ્ધિકારક ખોરાક પર નેત્રો શક્તિભય ન હોય તો અપવા-અજીણ ધાય છે અને થોડી વસ્તુ આપી વધારે કામ લેવુ એ બ્યવહારદક્ષતા ગણાય છે, એ નિયમ શરીરના સબધમા પણ લાગુ પાડવો યુક્ત છે (૫, ૫૮)

શરીરની અશુચિ, તેનાથી અવિત્ત માધી લેવુ એ કર્તવ્ય છે

યત શુચીન્પપ્પશુચીમરન્તિ, કૃમ્માકુગત્કારુથુનાદિમર્યાત્ ।

દ્રાગ્માવિનો મસ્મતયા, તત્તોઽન્નાત્ માસાદિપિષ્ઠાત્ મ્વદિત્ત મુદ્દાણ ॥ ૬ ॥ (ઉપગ્રાંતિ)

“ જે શરીરના સબધથી પવિત્ર વસ્તુઓ પણ અપવિત્ર વર્ધ જાય છે, જે કૃમિથી ભરેલુ છે, જે કાગડા દૂતરાને ભક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે, જે થોડા વખતમા રાખ થઈ જવાનું છે અને જે માસનો જ પિંડ છે, તે શરીરથી તું તો તારુ ચોતાનુ પિત્ત માધી લે ” (૬)

વિવેચન—અતિ મુંદર વસ્તુઓ પણ શરીરના સબધમા આવતા અપવિત્ર થઈ જાય છે શ્રી મહિનાવે છ રાજ્યોને જે અકચીર ઉપદેશ આપ્યો તે આ શરીરની રચના ખતાવીને જ આપ્યો હતો આવું શરીર છુવતું હોય એટલે કે જ્યાં સુધી તેમા આત્મા-ચેતન હોય ત્યાં સુધી કૃમિ વગેરેથી ભરેલુ હોય છે અને મરણ પામ્યા પછી તે જરા પણ ઉપયોગમા આવતું નથી દોરના ચામડા, માસ, પૂછડા, ગાંઠડા, ખરી, હાડકા અને ચરબીના પણ પૈયા જાપજે છે, ત્યારે માણસનું શરીર તો બિવકુવ નકામુ જ છે, અને ચાર દિવસ કની પડયુ રહે તો રોગનો ઉપદ્રવ કરે છે તેથી મરણ પછી તેની રાખ કરી નાખવામા આવે છે હાલ છે તે પણ માસનો લોચો જ છે એવા શરીર પર મોહ શો કરવો ? જે દુર્ગંધ દૂરથી જોઈ નાક આડા રૂમાલ દઈએ છીએ, તેવી જ દુર્ગંધ આ

શરીરમા ભરેલી છે આ સબધમા છઠ્ઠી ભાવના વાચવાની ભલામણ કરવામા આરે છે પુરુષના નવ અને સ્ત્રીના બાર દ્વારમાથી ગટરની જેમ અપત્તિ પદાર્થો નીકળ્યા જ કરે છે અને સુદર પદાર્થો શરીરના સસર્ગથી તે રૂપને પામેલા હોય છે અને પામતા જાય છે

હવે માટલા ઉપરથી જાણવાનું એ છે કે ઉપરના શ્લોકમા વિસ્તારથી સમજાવ્યું તે પ્રમાણે શરીરને જરા જરા ખવરાવીને તેનાથી આત્મહિત કરી લેવું જેમ શરીરથી આસારમા હુબાઈ છે તેમ તેનાથી જ તરી શકાય છે માટે આ શરીરનો મહુપયોગ કરવો આ જ ભાવ નીચેના બે શ્લોકથી વધારે સ્પષ્ટ થશે (૬, ૫૮)

ગરીર એ ભાડે રાખેલ ઘર છે

પરોપકારોઽસ્મિ તપો જપો વા, વિનયરાઘમ્ય ફલ ન દેદાત્ !

સમાદઃપ્રાદલ્પવિનાત્તમેહમૃત્પિણ્ડમૂઢ ફલ્મ્મન્નુતે નિમ્ ? ॥ ૭ ॥ (વપ્રગતિ)

“જે નાગવત ગરીબથી પરોપકાર, તપ, જપ૩૫ દ્વગ થના નથી તે શરીરવાળો પ્રાણી થોડા દિવસને માટે ભાડે રાખેલા ઘર૩૫ માટીના પિંડ પર મોહ પામીને શુ દ્વગ મેગે ? ” (૭)

વિવેચન—નયમારના ભવથી વીરપરમાત્માના છુરે પરોપકાર, તપ અને ધ્યાનની ગત્યાત કરી, શરીર પરનું મમત્વ છોડી દીધું અને છેવ્રા ભવમા સાડાબાર વર્ષ તપ કર્યું અને ઉપસર્ગો સહન કર્યા, તેનું વર્ણન વાચતા પણ વિચાર થઈ જાય છે આવી રીતે શરીરનો ઉપયોગ કરવાનો અત્ર ઉપદેશ છે આવું જો ન થઈ શકે તો પછી શરીર પ્રાપ્તિથી લાભ થો ?

ટીકાકાર શ્રી ધનવિજય ગણિ લખે છે કે “કોઈ પ્રાણીએ ભાડું આપીને થોડા દિવસ માટે એક ઘર ભાડે રાખ્યું હોય અને પછી ‘આ મારું ઘર છે અને વપરાશે તો નાશ પામશે’ એમ માની તે ઘરને વાપરતો નથી, પછી સુદત પૂરી થાય છે એટલે ઘર તો છોડી દેવું પડે છે, તેવી જ રીતે આ શરીર છુવને દૂક (પરિમિત) આયુષ્યયુક્ત પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આ છુવ વિચાર કરે છે કે પરોપકાર, તપસ્થા વગેરે કરીશ તો આ શરીર હુબંજ થઈ જશે, માટે આપણે તો તેવું કાઈ પણ કરવાના નથી આવા એટલા વિચારથી મૂઢ બુદ્ધિવાળો છુવ શરીરનો મહુપયોગ કરતો નથી અને આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે કે તરત શરીરને તજી દેવું પડે છે, ત્યારે તે મનુષ્યભવ અને શરીર બનેથી બ્રદ્દ થાય છે ”

શરીરને ક્યારે પોષવું, કેમ પોષવું, શા માટે પોષવું વગેરે સવાલોનો અત્ર નિર્ણય બતાવ્યો છે, તે મનન કરવા યોગ્ય છે (૭, ૬૦)

શરીરથી કઠી શકાતું આત્મહિત

મૃત્પિણ્ડરૂપેણ વિનયરેણ, હુગુપ્મનીયેન મદાઝયેન ।

દેહેન ચેદાત્મહિત મુસાધ, ધર્માન્ન કિં તત્રતસેઽત્ર મૂત્ ? ॥ ૮ ॥ (વપ્રગતિ)

“ માટીના પિંડરૂપ, નાગવત, દુર્ગંધી અને રોગના ઘર જેવા આ શરીર વડે ત્યાંથી ધર્મ કરીને તારું પોતાનું હિત માસી રાતે સાધી ગયાય તેમ છે ત્યારે હું મૂં ? તે પ્રકારનો ચત્ત કેમ કરતો નથી ? ” (૮)

વિવેચન—આ શરીર પાંચિય માટીના પિંડરૂપ, નાશ પામનાર, દુર્ગંધનિક અને વ્યાધિનુ ઘર વગેરે દોષોથી સુખ છે, ત્યારે જ્યારે તેનાથી કાઈ લાભ મેળવાય તેમ છે તે જો આપણને તેનાથી કાઈ પણ પ્રકારનો લાભ મળી શકે તેમ હોય તો તે આપી લેવો જોઈએ. જો કોઈ કહે છે કે ‘ ઇન્દ્રિયદમન, મયમપાવન વગેરે મહાન્ કાર્યો આ શરીર દ્વારા થઈ શકે છે ’ તે કહેવાને માટે અત્ર ઉપદેશ આપે છે વિદ્વાનોનું કર્તવ્ય અને ખૂબી છે કે તેમનું ખરાબ પણ છોડી ન શકાય તેવા પદાર્થોના સુખ ઉપયોગ થોડી કાઢવો, જોઈએ કે આ શરીર ઉપર જબુરના અસરોનેવાળું છતાં પણ જ્યારે છોડી શકાય તેમ નથી ત્યારે તેનાથી જે જે આત્મહિત થાય તેમ હોય તે તે કળી લેવું, તેમાં કિંચિત્ પણ પ્રમાણ કરવો નહિ. અત્યારે એનું નહિ અને પાછળથી પરીચાસ કરતાં તે મૂર્ખાનું કામ છે (૮, ૧૧)

આ પ્રમાણે દેહમત્ત્વમોચનદાર પૂર્ણ થયું આ દારમા જે શિખા છે તેને નીચે પ્રમાણે નરોપ થઈ શકે —

- ૧ શરીરને પોષણ ત, નિરુપમાની પર આભાર કરવા જેવું છે
- ૨ શરીર તારું પોતાનું નથી, પણ મોહરાગએ બનાવેનું બદીખાનું છે
- ૩ શરીર તારી નોકરીમાં નથી, તે તો મોહ રાગ ॥ મેવામાં છે
- ૪ શરીરરૂપ કેદખાનામાંથી છૂટવા માટે તાર અગાધારજી પ્રયાસ-પુરુષાર્થ કરવો ઘટે છે
- ૫ શરીરરૂપ કેદખાનામાંથી છૂટવાનો ઉપાય નારી કૃતિનો મથક કરવો તે છે
- ૬ શરીરને જોખુ પાળવું અને ઇન્દ્રિયોનો મથક કરવો
- ૭ શરીરથી આત્મહિત કરવા ધર્મધ્યાન કરવું
- ૮ શરીરને બાંકાનું ઘર માનવું
- ૯ શરીરને છોડતી વખતે જગ પણ દુખ લાગે નહિ એવી વૃત્તિઓ કરવી
- ૧૦ શરીરની અશુચિ પર વિચાર કરવો

શ્રી, સુત, ધન અને શરીર પર મોહ રાગઓ નહિ, જેમ જ્ઞાનીઓ તો પોતે કરી કરીને વારવાર કહી ગયા છે, પરંતુ આ જીવ મમત્ત્વા છતાં પણ મોહ છોડી શકતો નથી. ખામ કરીને શરીરની બાબતમાં તો દેખીતી જૂવ થાય છે, કારણ કે શરીરને પાળવાથી તો તે એટલી રીતે હેરાન કરે છે કે કાઈ વાત નહિ, તબિયત નાનુક બનાવી દે અને અનેક આજ્ઞા કરાવે છે. આ સવનો હેતુ એ જ છે કે તેઓ શરીરને બાંકાનું ઘર સમજતા નથી, પણ ઘરનું ઘર મમત્ત્વે છે તેમને મગ્ન વખતે આ શરીર છોડવું બહુ મુશ્કેલ પડે છે પણ તેવું જોઈએ થાય છે ? જેઓને આગામી જાણે સારી જગ્યા મેળવવાની

આશા નથી તેઓ જ ગભરાય છે વળી, આપણે સસારમા ટાક, તકકા, ભૂખ વગેરે સર્વ ખમીએ છીએ, પણ એક ઉપવાસ કરવો હોય તો શરીર અચક્ષત બની જાય છે આવા વર્તનવાળા પ્રાણીઓને મરણપ્રસંગે કયા પ્રકારનો આનંદ હોય ?

વળી, જેમ શરીર પર બહુ મમતા રાખવી નહિ, તેમ તેની તફન ઉપેક્ષા પણ કરવી નહિ, કારણ કે શરીરની મદદથી જ મસારસમુદ્ર તરીકે શકાય છે શરીરને પોતાની પ્રકૃતિ અનુકૂળ નોંઠો 'સાત્ત્વિક' ખોરાક આપવો. અને કુદરતના નિયમને અનુસરી શરીરને જરા કસરત પણ આપવી. 'ત્રિયમિન' દેવ અને યોગ્ય કમરતથી બ્યાપ્તિઓના પ્રમંજ અપ આવે છે શરીરને તફન નાબુક તબિયતનું બનાવી દેવું નહિ છે. શ્લોકમા કહ્યા પ્રમાણે શરીરને ભાડું આપી તેના બદલામા આત્મહિત કરી લેવું શ્રી શાત્રુધારસમા છઠી ભાવનાના અતમા ક્ષેત્રે છે કે "કેવળ મળરૂપ પુદ્ગળોનો સમૂહ અને પવિત્ર ભોજનને અપવિત્રપણું આપનાર આ શરીરમા માત્ર એક મોક્ષસાધન કરવાનું સામર્થ્ય છે, તેને જ મોગ સારરૂપ બાળુ " શરીરની મદદથી આત્મહિત કરવામા લક્ષ્ય રાખવું, શરીર પર મોહ ઓછો કરવો અને શરીરપ્રાપ્તિનો ખરાબર લાભ લેવો, એ સમજીવું કર્તવ્ય છે આને બદલે, આ અધિ કારના પાત્રમા શ્લોકના વિવેચનમા જણાવ્યું તેમ, મસ્ત બની આ છવ શરીરને પૂરતો લાભ લેતો નથી વેપારી એક બાળુસને નોકર રાખે છે તેપણુ વખતોવખત વિચાર કરે છે કે જેટલો તેને ખગાર આપવામા આવે છે તેટલું તે કામ આપે છે કે નહિ, અને જો તે નોકરી ખરાબર ન કરતો હોય તો ખગારમા ઘગડો કરવામા આવે છે અથવા ભવિષ્યમા વધારે ધ્યાન આપી કામ કરવાની તેને તાકીદ આપવામા આવે છે આ શરીરના સબધમા પણ તે જ પ્રમાણે વિચાર કરવો યુક્ત છે આ ચાલુ જમાનાને અમે એક બીજા ખાસ વિચારવા લાયક બાબત અત્ર આડકતરી રીતે સૂચવવાની જરૂર લાગે છે હલકી વસ્તુને મરી મસાલાથી સારી દેખાતી બનાવી હોટેલ-રેસ્ટોરામા વેચનારાઓ તદુરસ્તીને બહુ નુકસાન કરે છે શારીરિક નિયમ સમજનારે તેનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે, જેને માટે બીજા પણ ધણા કારણો છે, જે પર લબાણુ વિવેચનની જરૂર નથી તે ઉપરાંત ઠંડા પીણા, સોડા, લૈમન, છજર, પીકઝી અપ વગેરે, અને અતિ હાદ બહાર ગયેલાઓના સબધમા સુરાપાન એ સર્વ એકદમ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે શરીર પાસેથી જે કામ લેવાનું છે, તેમા તે મદદ કરનાર નથી, પણ નુકસાન કરનાર છે, માટે શેડુ ભાડું આપી પૂરતો ઉપસોગ કરનારને તે વેપાર પાડવે તેવો પણ નથી આવી વસ્તુઓ ખાઈને પ્રમાદ વધે છે, તેમ યવાથી શરીર કામ કરી શકતું નથી અને પેરી વસ્તુઓ ખરીદવામા મોટી રકમનો વ્યય થઈ જાય છે તેથી બેવડું નુકસાન થાય છે માટે એ ધધો કરવો નહિ શરીરને જરૂર પૂરતો સાત્ત્વિક ખોરાક આપી, તેનાથી કામ ખરાબર લેવું, યથાશક્તિ તપ, દાન, દયા, ક્ષમા, પરોપકાર કરવા અને, શરીરપ્રાપ્તિનું સાક્ષ્ય કરવું

इति सविवरणं देहममत्वमोचननामा पचमोऽधिकारः ॥

પષ્ટો વિષયપ્રમાદત્યાગાધિકારઃ ॥

પૂ.—અમા દ્વારમા શરીર પરનો મોહ જોછો કરવાનું કહ્યું અને તેવી રીતે મમત્વના મુખ્ય કારણભૂત સ્ત્રી, ધન, પુત્ર અને શરીર પરનું મમત્વ તજવાની બ્યાખ્યા પૂર્ણ થઈ આ સર્વ બાહ્ય મમત્વ છે, તેનો ત્યાગ કર્યા પછી અતરંગ મમત્વનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ, એટલે કે વિષયો ઉપરથી મન જોણું થવું જોઈએ અને પ્રમાદ ન રાખવો જોઈએ ‘પ્રમાદ’ શબ્દ બે અર્થોમા વપરાય છે એક અર્થે આજમ થાય છે તે સામાન્ય અર્થ છે, જૈન પરિભાષામા પ્રમાદ શબ્દની અન્ત ઘણી વસ્તુનો સમાવેશ થાય છે પ્રમાદ શબ્દમા વિષયનો સમાવેશ થાય છે, તેપણુ તેના તરફ ખાસ ધ્યાન જે ચવાની જરૂર હોવાથી આ અધિકારમા તેનું જ વિશેષ વર્ણન કરવામા આવ્યું છે વિષય પાચ પ્રકારના છે સ્ત્રીસંયોગ, તૈલમર્દન, બાવનાચ દનાદિ વિલેપન, સ્નાન, ઉદ્વર્તનાદિ સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયો છે, મીઠા પદાર્થો ખાવા, આહારમા ગૃહ થવું અને નવા નવા સ્વાદો નિપજાવવા એ રસનેન્દ્રિયના વિષયો છે, પુષ્પ, અત્તરની સુગંધ લેવી એ ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયો છે, પારકી સ્ત્રીઓ સામે જોવું, કટાક્ષ કરવા એ ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષયો છે, અને વેશ્યા તથા જવૈયા વગેરેના ગાયનો તથા વાથોલીન, હારમોનિયમ, સતાર કે એન્ડ વગેરે વાજિત્રોના મધુર સ્વરો સાંભળવા એ શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયો છે આ પાચ ધ્વિયો જીવને બહુ દુઃખ દે છે અને આ અધિકારમા તેના સંબંધનું જ વિવેચન છે પ્રમાદ પાચ પ્રકારના છે—

મર્જ્જ વિસયકસાયા, નિદ્રા વિકલ્પા ય પયમી મણિયા ।

અથ પચ પમાયા, જીવ પાડતિ સસારે ॥

૧ મદ (આઠ પ્રકારના છે તપ, શ્રુત, બજ, ઐશ્વર્ય, જાતિ, કુળ, લાલ, રૂપ)
૨ વિષય (પાચ ધ્વિયોના ૨૩ વિષયો છે) ૩ કષાય (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ પ્રયેક ચાર ચાર પ્રકારના હોવાથી સોળ ભેદ થાય છે) ૪ વિકલ્પા (રાજકથા, દેશકથા, સ્ત્રીકથા અને બોજનકથા) ૫ નિદ્રા (નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલાપ્રચલા અને રચાનદિ)

અથવા પ્રમાદ આઠ પ્રકારના છે —

પ્રમામો ય મુનિરેદિ, મણિમો અદુમેયમો ।
અપ્રાણ સંસમો ચૈવ, મિચ્છાનાણ તદેવ ય ॥
રાગો દોસો મદ્દમસો, ધમ્મમિય અણાયરો ।
ભોગાણ દુપ્પણિદ્દાણ, અદ્દહા યજ્ઞિયવ્વમો ॥

“અજ્ઞાન, સંશય, મિથ્યા જ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, મતિજ્ઞય, ધર્મનો અનાદ્ય અને મન, વચન તથા કાયાના યોગોનું દુષ્પ્રવૃત્તિધાન—આ આઠ પ્રકારના પ્રમાદ જિનેશ્વરે વર્જવા યોગ્ય કહ્યા છે”

આ વિષયપ્રમાદને તજવાની શી જરૂર છે ? તે આ અધિકારમા જતાવવામા આગ્ય છે

વિષયનેવનથી થતા સુખ દુખની સરખામણી

અયત્પરુલ્લિતમુલાય મિમિન્દ્રિયાર્થૈસ્સ્વ મુષમિ પ્રતિપદ પ્રચુરમમાદ ।

एते क्षिपति गहने भवभीमरुद्ध, जन्तूय यत्र मुलमा शिवमार्गदष्टि ॥ ૧ ॥ (વસંતતિલ્કા)

“પ્રજ્ઞા જ થોડા અને તે પણ માની લીધેલા (કનિષ્ઠ) સુખ માટે તું પ્રમાદવાન થઈને વારંવાર ઈંદ્રિયોના વિષયમા શા માટે ચોક્ક પામે છે ? એ વિચારો પ્રાણીને મમાર ૩૫ ભયકર ગહન વનમા ફેંદી કે છે, જ્યાંથી ભોક્ષમાર્ગનું દર્શન પણ આ જીવને મુલભ નથી ” (૧)

વિવેચન—મિષ્ટ પદાર્થ ખાધો, શ્રીચયોગ કર્યો અથવા પિયાનાના સુગંધ સ્પર્શ સાંભળ્યા સુખ કેટલું ? કેટલા વખત સુધીનું ? હરે પરિણામ જુઓ ઈંદ્રિયજનિત વિષયમા રમણુતા એ શુદ્ધ આત્મિક દશા નથી, તેથી તેના પરિણામે આ જીવ આ સારમા પડે છે અને એવો જીતરી ભય ॥ કે ભોક્ષ શુ છે ? કયા છે ? કોને મળી શકે છે ? એ જોવાનો, જાણવાનો કે સમજવાનો પ્રયત્ન જ તેને નથી આવતો આ સર્વનો હેતુ એટલો જ કે વિષયને સુખ માન્યુ વાસ્તવિક સુખ એ છે જ નહિ, તેને ઠેકાણે શાત પ્રદેશ હોય, ચોતરફ દશ દશ ગાઉમા મનુષ્યની વસ્તી પણ ન હોય, અખંડ શાંતિ પ્રવર્તતી હોય અને પ્રાંતિનો ભગ કરનાર કોઈ હોય નહિ, આવા અરણ્યમા જોસી ધર્મશાસ્ત્રનું અધ્યયન અને મનન યાચ ત્યારે જોડા અતરણુમા જે આત્માનંદ થાય છે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે, તે સ્વાભાવિક આનંદ ॥ સર્વ દેવતાઓના ઈંદ્રિયજન્ય સુખો કરતા અનુત્તર વિમાનના દેવતાઓનું જ્ઞાનાનંદનું સુખ અસાધારણ ગણવામા આગ્ય છે આ રીતે ઈંદ્રિયોના સુખમા વાસ્તવિક સુખ છે જ નહિ તે ઉપરાંત સસારરૂપ વનમા તે એવી વિચિત્ર ગતિ કરાવે ॥ કે તેને ખરેખરો જ્ઞાન ઉપમિનિભવપ્રપચ્ચાકયાના બીજાથી માત્રમા સુધીના પ્રસ્તાવ વાચવાથી આવી શકશે, અને ખરે ખાલ ચોથા પ્રસ્તાવથી આવશે ઈંદ્રિયો

આપણી ઘડને મારે છે એ મોટી પીડા છે, કારણ કે તેથી કરીને તે ક્યારે મારે છે તે સમજીએ! પણ કેટલીક વાર જાણી ગયેલા નથી (૧, ૬૨) ,

પરિણામે હાનિકારક વિષયો .

આપાતરમ્યે પરિણામદુઃખે, સુરો કયં વૈપવિકં રતોઽસિ ?^૧

જહોઽપિ કાર્યં રચન્ હિતાર્થી, કરોતિ મિદન્ ?^૨ યદ્દુર્કર્ત્ત્વમ્ ॥ ૨ ॥ (અવસ્થિતિ)

“ભોગવતી વખતે માત્ર મુદર લાગતા, પણ પરિણામે હુ ખ દેનારો વિષયમુખમા તું કેમ આમજ્ઞ થયો છે ? હે નિપુણ ! પોતાનું હિત ઈચ્છનાર મૂર્ખ સાધારણ માણસ પણ કાર્યના પરિણામનો તો વિચાર કરે છે ” (૨)

વિવેચન—ઉપર કહ્યું તેમ, હરકોઈ કાર્યમા જોડે કે આ કાર્યમા તાત્કાલિક સુખ છે કે પરિણામે સુખ છે વિચાર બચકર દૂષામા નીચે મોટા અજગર છે, ચાર મોટા સર્પ ચાર ખૂણામા ફૂંકાડા મારી રહ્યા છે, ઝાડની ડાળી સાથે પોતે લટકે છે, તે જ ડાળી બે ઉઠકરો કાપે છે, છતાં મધના ટીપાની ઇચ્છામા આ જીવ વિમાનમા રહેવા વિદ્યાર્થીમુખને પણ રાહ જોવા કહે છે આ મધુબિહુનું દષ્ટાંત જીવની સમજશક્તિ કેટલી ઓછી છે અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામા તેનું કેટલું પછાતપણું છે તે બતાવે છે શ્રી વિદ્વાનહજી મહારાજ પણ કહી ગયા છે કે —

ઇદ્રિયજનિત વિચરસ સેવન, વર્તમાન સુખ ધાત્તે
પણ કિંપાકલ્પા દેવની પરે, નન નિપાક તસ જાલે,
મતો દેખીએ બે, પગા પુરુષજ જાજ તમાસો.

વિષયજન્ય સુખ પરિણામે એકાંત હુ ખ દેનારું છે અને તારે એકાંત સુખ મેળવવાની ઇચ્છા છે હે ભાઈ ! મૂર્ખ પણ જ્યારે કોઈ પણ કાર્ય કરે છે ત્યારે થોડાધોળા પણ પરિણામનો વિચાર કરે છે, ત્યારે તારી વિદ્વત્તા કેમ બધાં બચે છે ? મગજને તસ્તી આપી વિચાર કર આ કીમતી જીવન અપ સુખ ખાતર હારી ન બં આવી સગવડ ફરી ફરી મળવી મુશ્કેલ છે (૨, ૬૩)

મોક્ષસુખ અને મમારસુખ

यदिन्द्रियायैरिह शर्मं निन्दवद्यदर्शयस्त्व जिगम परत्र च^૧ ।

तयोर्मिथ *समतिपक्षताकृतिन् । निषेपदृष्ट्यान्वतरद् શૃઙ્ખળં તત્ ॥૩॥ (વચન)

“ઇદ્રિયોથી આ સમારમા જે સુખ થાય છે તે બિહુ જેટલું છે અને પરલોકમા (તેના ત્યાગથી) સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ થાય છે તે સમુદ્ર જેટલું છે આ બન્ને પ્રકારના સુખોને પરસ્પર શત્રુતા છે, તેટલા માટે હે ભાઈ ! વિચાર કરીને તે બેમાંથી એકને ખાસ શ્રદ્ધા કર ” (૩)

* સ ને ને કવચિત્ ભવિતિ એવો પાઠાંતર છે તેથી તયોર્મિથોઽસ્તિ એવો પાઠ થાય છે

વિવેચન—ઉપરની ગાથામા ઇદ્રિયજન્ય સુખને પણ આપાતગમણીય કહ્યું છે અને મોક્ષનું સુખ પણ રમણીય કહેવાય છે, તેથી જન્મે સુખમા રમણીયતા એ મમાન ધર્મ છે, પરંતુ જન્મેમા તત્કાલિન શુ છે તે જાણવે છે —

સ સારસુખ અને મોક્ષસુખ વચ્ચે જમીન-આમમાનના જેટલો ફેર છે, એકને ટીપુ કહીએ તો બીજું દરિયા જેટલું કહેવાય બીજું એ છે કે સસારસુખ ત્યા મોક્ષસુખ નહિ અને મોક્ષસુખ ત્યા જ હોય કે જ્યાં સસારસુખની અપેક્ષા પળ હોય નહિ સામારિક સુખ ધ્યાન વખતનું છે, મોક્ષસુખ બધુંનું છે સામાજિક સુખ બહુ ઘોડું છે, મોક્ષસુખ અનંત છે સસારસુખ અતે દુઃખયુક્ત અને વિનાશી છે, મોક્ષસુખ નિત્ય છે

વસ્તુતઃ શુદ્ધ સ્વરૂપ આ છે હવે તારી મરણ હોય તો સ્ત્રીઓ લોગવ, પૈસા પેશા કર, પરદેશ ભ્રમ, મનગમતા ભોજન કર, વિચારો સેવ, નોકરી કર અને તારી મરણ હોય તો સસારભયન તોડી, જ્ઞાનમા લીન થઈ, બેતામીશ દોષ રહિત આહાર લઈ, પચ મહામત ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાળી, મન ઇદ્રિયોના સયમ કરી, અને જ્ઞાનોના સુખ વાસ્તે, તેઓ પણ આરે તો પોતાની સાથે લઈ લેવા સારું, મોક્ષમાર્ગની તૈયારી કર મર્વ હકીકત તારી મનસુખ છે અને વિચાર કરવો એ તારો સુનમર્ફી ઉપર છે એક વાત અત્ર ખામ ધ્યાનમા રાખવાની છે અને તે એ છે કે ઇદ્રિયજનિત સુખને અને મોક્ષસુખને પ્રતિપક્ષીપણું છે, એટલે જ્યાં ઇદ્રિયસુખ હોય ત્યાં મોક્ષસુખ હોય નહિ અને જ્યાં મોક્ષસુખ હોય ત્યાં વિષયસુખ હોય નહિ ઉપર આપણે સુખોનું પૃથક્કરણ કરીને જોયું તે પરથી જણાય છે કે વિષયસુખ તો માત્ર માન્યતામા જ છે, કારણ કે એ થોડો વખત રહે છે ત્યારે પણ એની હદ તાર્કિક મારફત હોય છે અને તેની વાસનાઓ અતિ કુલ્લક, મલિન અને માલ વગરની હોય છે વિચારસુખના વાસ્તવિકપણા ઉપર વિચાર કર્યો હોય તો એકદમ જણાય તેવું છે કે તેમા સેવનયોગ્ય કશું નથી, પણ આ જીવ તે સજબમા કાંઈ વિચાર કરતો નથી હવે આ સુખની સાથે મોક્ષસુખને વિરોધ છે, એક હોય ત્યાં બીજું હોય નહિ મોક્ષમા કેવા પ્રકારનું સુખ દોષ છે તે કંપી શકાય તેમ નથી, પણ સ્ફૂળ સુખ કરતા તે અતિ વિશેષ છે તમે શુક્રનીકનું એક પ્રોબ્લેમ કરતા હો, અકગણિત કે બીજગણિતનો બહુ અટપટો પ્રશ્ન ઉકેલતા હો, ત્યારે મનની એકાગ્રતા થાય છે, સસારની મર્વ ઉપારિ ભૂરી જવાય છે અને પ્રશ્નમય થઈ જવાય છે અને ત્યાર પછી પ્રશ્ન પર એકાગ્રતા થતા તેમા પગલે પગલે આગળ વધારો થતો જાય છે અને છેવટે મૂર્ત્યુ પ્રત્યુત્તર બરાબર પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રથમથી તે છેકા સુધી જે આનંદ થાય છે તેને એક બિંદુ તુલ્ય ગણીએ તો મોક્ષસુખને સમુદ્ર સાથે સરખાવી શકાય એવા નિર્દોષ આનંદને પ્રાપ્ત કરવાની બહુ જરૂર છે અને તે માટે તેના વિરોધી વિષયાનંદ, જેમા વસ્તુના આનંદ જેવું કશું નથી, તેના ત્યાગ કરવો યુક્ત છે' (૩, ૬૪)

દુઃખ થવાના કારણો બાણુવાનું પરિણામ

મુદ્ધકે કય નારકતિર્યગાદિદુ સાનિ નાશૈ' ।

નિવર્તતે તે વિષયેષુ તૃષ્ણા, નિષ્કામ યેન ॥ ૪ ॥ (ઉપજાતિ)

“આ જીવ નારકી, તિર્યચ વગેરેના હુ જો શા માટે પામે છે તે શાસ્ત્ર વડે જાણુ, તેથી ડરીને વિષય ઉપર તૃષ્ણા ઓછી થશે અને પાપ એકંદુ થવાની બીક લાગશે ” (૪)

વિવેચન—‘નારકીમા રહેલા જીવોને એવી ક્ષુધા હોય છે કે ચૌદ રાજલોકવ્યાપી સર્વ પુદ્ગલોનું લલણ ડરવાથી પણ તેને તૃપ્તિ થાય નહિ, સર્વ સમુદ્રના જળનું પાન ડરવાથી પણ તેની તૃપ્તિ છીંપે નહિ, ટાઢની વેદના વડે અત્યંત પરાભવ પામે છે, અત્યંત તાપથી ડહવાળા પામે છે અને બીજા નારકીઓ પણ તેને વેદના આપે છે આવી રીતે પરમાધામી દૂત, મેત્રદૂત અને પરસ્પરદૂત વેદનાઓ ત્યાં થાય છે

“તિર્યચ ગતિમા તેનો માહિત નાઠમા નાથ પડેલો છે, તેની પામે પુષ્કળ ભાર ખેંચાવે છે, પડેલા વડે માર મારે છે, કાન, પુચ્છ વગેરે છેડે છે, કૃમિ તેને ખાઈ જાય છે અને ભૂખ તરસ સહન કરવી પડે છે અને યોગી શકાતું નથી

“મનુષ્યભવમા વ્યાધિઓ, વૃદ્ધાવસ્થા, દુર્જન મનુષ્યના પ્રસંગ, ઇંદ્રોનો વિયોગ, અનિદ્રાસંયોગ, ધનહરણ, સ્વજનમરણ વગેરે અનેક દુઝો છે

“દેવગતિમા પણ ઇંદ્રના હુકમો પરવશપણે માનવા પડે છે, બીજા દેવોનો ઉત્કર્ષ જોઈ અસૂચ્યા થાય છે, બીજા દેવાગનાના નગની ઇંદ્રા મનને પીડે છે, પોતાનો સ્થવન સમય(મરણ) નજીક આવે છે ત્યારે દેવો બહુ રડે છે, વિલાપ કરે ॥ અને છેવટે આશુચિમય સ્ત્રીકુક્ષિમા પડે ॥”

—ઉપમિતિભરપ્રપચ્યા, પીઠમધ, ભાષાતર, ૪ પર

આવી રીતે સર્વ ગતિમા દુઝ છે તો તું શાસ્ત્ર વાચીને કે સાંભળીને નક્કી કર કે આવા દુઝોનું કારણ શું હશે ? તું આવો વિચાર કરીશ તો પછી તને વિષય પર તિરસ્કાર થશે અને પાપકૃત્યોથી પણ પરાદુશ્ચય થઈશ, તારણ કે દુઝના હેતુ વિષયપ્રભા છે એમ શાસ્ત્રકારે તો પાકી ખાતરી કરેલી છે આ હકીકતનો શાસ્ત્રથી નિર્ણય કરવાનો હેતુ એ જ છે કે સામાન્ય બુદ્ધિ આવા ગહન વિષયમા બિતરી શકે નહિ શાસ્ત્રનિર્ણયનું પરિણામ શ્રી મુનિમુદ્રસૂરિએ આખા પ્રથમા ખતાવી આપ્યું છે (૪, ૬૫)

સદરહું નિશ્ચય પર વિચારણા :

‘ગર્ભવાસનરુદિવેદના’ પર્યતોઽનરત શ્રુતેક્ષ્ણૈ’ ।

નો કપાયત્રિપયેષુ માનસ, શ્રુત્યતે વુષ ! ત્રિચિન્તયેતિ ત્તા ॥૫॥ (સ્વોદતા)

“જ્ઞાનચક્ષુથી ગર્ભાવાસ, નારકી વગેરેની વેદનાઓ વારવાર જોયા પછી તારું મન વિષયકથાય ઉપર ચોંટશે નહિ, માટે હે પડિત ! તું બરાબર તેનો વિચાર કર ” (૫)

વિવેચન—શાસ્ત્રદષ્ટિથી—જ્ઞાનચક્ષુથી જ્યારે તું જોઈશ ત્યારે તને માલૂમ પડશે કે સામાન્યિક દુઝો કેવા અને કેટલા છે ગર્ભાવાસનું દુઝ બહુ તીવ્ર છે તેનો ખ્યાલ આપવા સારું શાસ્ત્રકાર કહે છે કે આખા ચરીરમા તપાવેલી લોહની સોઈઓ લગાવી હોય તે

કરતા આઠગણુ દુ ખ ગર્ભમા છે અને જન્મસમયે આથી પણ અનતગણુ દુ ખ છે પ્રવચનસારોદારમા તે સબધમા ઠણુ છે કે —

રમ્યાગર્મસમ સુખી શિશિશિપાવર્ણામિરુચૈરય
સૂચીમિ પ્રતિરોમમેદિતવપુસ્તારુણ્યપુણ્ય પુમાન ।
દુલ યલ્લમતે તદ્વપ્તુણિત સ્ત્રીકુક્ષિમધ્યસ્થિતૌ,
સમ્પ્રેયત તતોડ્યન-તયુણિત જમસજ્જે પ્રાણિનામ્ ॥

“કેળના ગર્ભ જેવો કેળગળ અને અત્યંત સુખી છુવ હોય, તેના દરેક શેખમા તપાવેલી અગ્નિજ્વાળા જેવી લાલ લોહાની સોયો પરાંની હોય, ત્યારે તેને જે દુ ખ થાય છે તેનાથી આઠગણુ દુ ખ ગર્ભમા દરરોજ થાય છે અને જન્મસમયે તેથી અનતગણુ દુ ખ થાય છે ”

નારકી, તિર્થંચના દુ ખોનુ વધુન ઉપર થઈ ગયું છે આ દુ ખો ઉપર ગભીર વિચાર થશે ત્યારે વિષય ઉપર મન ઓછુ થઈ જશે, કારણ કે દુ ખના કારણ તેઓ જ છે કહેવાની મતલબ એ છે કે વિચાર કરવાની બહુ જરૂર છે સવારથી માજ સુધી ગાડુ ગમકાવી જલુ અને વચ્ચે મોટો પથ્થર આવે ત્યારે ગભરાઈને જિભા થઈ રહેલું એ પુરુષાર્થવાળાનું કર્તવ્ય નથી વિચારો, જુઓ, તપાનો અને પોતાના અગત સ્વાર્થને બાજુએ મૂકી ચોક્કસ નિર્ણય પર આવો અને તદનુસાર વર્તન કરો જોકે અત્ર પ્રસ્તુત પ્રમગ વિષય ત્યાગનો છે, તથાપિ કષાયને અને તેને ઓટલો બધો નજીકનો સબધ છે કે અત્ર તાત્પર્ય નાર્થ કષાય શબ્દ મૂક્યો છે કષાય સબધી વિશેષ હકીકત આવતા પ્રતાવમા આવશે અને તે પર વિવેચન પણ તે સ્થાને ઠરવામા આવશે (૫, ૬૬)

મરણુભય, પ્રમાદત્યાગ

વ્યસ્ય ચૌરસ્ય* યથા પશોર્વા, સમ્પ્રાપ્યમાણસ્ય પન્ ગધસ્ય ।

ગનૈ શનૈરેતિ મૃતિ સમીપ, તયાડસ્તિત્રસ્યેતિ કથ પ્રમાદ* ? ॥ ૬ ॥ (વપગાનિ)

“કામીની મળ થયેલ ચોરને અથવા વધ કરવાને સ્થાનકે લઈ જવાતા પશુને મૃત્યુ થીમે થીમે નજીક આવતુ જાય છે, તેવી જ રીતે સર્વને મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે, ત્યારે પછી પ્રમાદ કેવી રીતે થાય ?” (૬)

વિવચન—ગુજરાતી ભાષામા એક કહેવત છે કે મા જાણે દીકરો મોટો થયો, પણ આડિખામાથી ઓછો થયો દરેક કલાક, દરેક મિનિટ અને દરેક સેકન્ડ પોતાનું કામ કયે જાય છે, તેથી ઘડીમાથી પડતી રેતીની દરેકે દરેક કણીને સોનાની ગણીને તેનો સદુપયોગ કરવો કુદરતી રીતે શરીરનુ બધારણુ પણ ઉદ્યોગ તરફ જ વળણુ ધરાવે છે અને શારીરિક કે માનસિક કાર્ય કરતા પોતાની ફરજ બજાવવા ચત્ન કરવો એ કર્તવ્યપરાયણતા ॥

વળતની દેવીને કમલોદયમા આ પ્રમાણે ચીતરી છે તેના તાળવા ઉપર ખાલની
પટ્ટી છે, પછવાડે માથુ બોડુ છે પ્રમગ-વળત-તક આવતા તેને જે આગળથી પકડે
તે તેની ચોટની પકડી શક છે અને તેનો લાભ મેળવે છે, જે પછવાડેથી પકડવા
નથી તેના હાથમા બોડુ માથુ આવે છે, એટલે કે 'ગયો અવમર કંઠીને આવતો
થી.' માટે કોઈ પણ તક હાથમાથી જવા દેવી નહિ અને હૃદયમા સોનેરી અક્ષયી
સાખવુ કે 'વળત એ પૈમો છે' મૃત્યુથી ડરવુ એમ અત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી,
પરંતુ કહેવાની મતલબ એ છે કે મૃત્યુને નજરમા રાખી આજીવન-પ્રમાદ ન કરવા,
પણ અહર્નિશ કર્તવ્યપગાયણ રહેવુ (૬, ૬૭)

મુખ માટે એવાતા વિષયોના હુ ખો

નિમિષિ જન્તો ' યન્નિ દુઃસ્વપ્નમ્તદિન્દ્રિયાર્થેષુ રતિ રૂપા મા ।

તદુદ્ગમ નરપતિ શર્મ યદ્રાજ, નાસે ચ તસ્ય ધૃમમેવ દુઃસમ્ ॥૭॥ (વચનતિ)

"હે પ્રાણી ! જો તું હુ ખની બીક રાખતો હો તો ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા આસક્તિ
નહિ તે (વિષયો)થી ઉત્પન્ન થયેલુ મુખ તો તુરત નાશ પામે છે અને, તે નાશ
પામે ત્યારે તો પછી લાગા વળતનુ હુ ખ જ છે" (૭)

વિવેચન—વિષયમુખની ખાળતમા બહુ વિચારવા જેવું છે એક તો તેના પરિણામે
હૃદયજન્ય હુ ખ થાય છે, બીજુ, તેના અભાવે હુ ખ થાય છે અને ત્રીજુ, તે થોડા વળત
પામે છે આ ત્રણ હકીકત જુદા જુદા રૂપમા ઉપર ભેદ ગયા એથી હકીકત એ છે કે જો
આપણે તેઓને તન્યા હોય તો બહુ આનંદ આપે છે, પણ જો તેઓ આપણને તણ
બંધ છે તો બહુ હુ ખ દેતા બંધ છે પરિપક્વ ઉમ્મર થયા પહેલા જેઓ ઇન્દ્રિયભોગો તણ
કે છે, તેઓ ગરીબ અને મનના બિચાર પ્રકારના મુખ પામે છે ભર્તૃહરિ કહી ગયા છે કે
હયમ્ સ્વક્તા દૈત્તે શમસુષમનત વિવચતે (જો વિષયને પોતાની મેળે જ તન્યા હોય તો
તેઓ અનંત મુખ આપે છે), પરંતુ વૃદ્ધ ઉમ્મર, શરીર અશક્ત થયા પછી, જો તેઓ આપણને
છોડી બંધ તો મનમા મહાખેદ થાય છે શ્લોકના ચોથા પાદમા કહ્યું છે તેનો આ ભાવ છે
માટે સર્વ પ્રાણીઓએ વિષય ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા રાખવી અને તેને માટે પ્રયાસ કરવો,
વિષય સેવવા ખાતર ઉક્ત ચાર પ્રકારની અગવડ મહત્ત કરવી, એમા જરા પણ ડહાપણ
નથી અને તેનો ત્યાગ કરવો એ ધારવામા આવે છે તેવુ મુશ્કેલ નથી (૭, ૬૮)

તું શા ઉપરથી વિષયોમા રાએ છે ?

મૃત. ત્રિષુ મૈતવિર્દુરમાયા, ગતાઃ સય કિં નરકાથ મુદ્રિતા* ।

ધ્રુવા ત્રિમાયુર્ધનદેહન્યથ, સત્તીતુકો યદિપયૈર્વિમુવસિ ॥૮॥ (વચનવચન)

* Goddess of Time has been personified

† ચોટી પકડવાથી બપોર વગ થાય છે એવી માન્યતા છે

“શું જમ (યમ) મરી ગયો ? જુ દુનિયામાંથી બધા વ્યાધિઓ નાશ પામી ગયા ? શું નારકીના બારણા બધ થયા ? શું આયુષ્ય, પૈસા, ગરીર અને સગાસબધીઓ હમેશા બેસી રહેવા ઠર્યા ? કે તું આશ્ચર્યકૃષ્ સહિત વિષયોમા વિશેષ મોહ પામે છે ?” (૮)

વિવેચન—જેને મરવાની બીક ન હોય તે તો બધે વિષયપ્રમાદમા આસક્ત થાય તો તેને પાલવે, પણ તારે માયે તો યમ જેવા યન્ત્ર ગાળે છે, વ્યાધિઓના તો પાર નથી, તારા કૃત્યો નગકમા જવા યોગ્ય છે, તારુ આયુષ્ય અસ્થિર છે, લક્ષ્મી કોઈની પણ ધઈ નથી, શરીર ક્ષણવિનાશી છે અને સગાસબધીઓ સ્વાર્થ સુધી તારા છે, પછી કોઈ કોઈનું નથી, ત્યારે તું શું જોઈને વિષયમા રાગ્યોમાગ્યો રહે છે ? (જુઓ પ્રથમ અધિકાર, શ્લોક ૧૮)

આ આત્મેષક શ્લોક છે, પણ સહૃદયી જનોને આમાંથી બહુ શીખવાનું મળે તેવું છે આશ્ચર્યપૂર્વક કે હર્ષશા વિષયમા નિમગ્ન થતા માયે રહેલું વૈર સ્મરણબહાર ન જવાની સૂચના કરનારા આ શ્લોકના ભાવ પર જરૂર વિચાર કરવો યુક્ત છે (૮, ૬૬)

વિષયપ્રમાદ ત્યાગ કરવાથી સુખ (ઉપસહાર)

વિમોષસે કિં વિષયમમાતૈર્ભ્રમાત્મુરસ્વાપતિદુ રરાસો ।

તદ્વર્ધ્યમુક્તસ્ય હિ યત્મુલ્લ તે તતોપમ ચાપતિમુક્તિદ તત્ ॥ ૧ ॥ (ઉપમિતિ)

“ભવિષ્યમા જે અનેક દુ ખેનો રાશિ છે, તેઓમા સુખના બ્રમથી તું વિષયપ્રમાદ જન્ય બુદ્ધિથી કેમ મોહ પામી બધ છે ? તે સુખોની અભિલાષથી મુકાયેલા પ્રાણીને જે સુખ થાય છે, તે નિરુપમ છે અને વળી ભવિષ્યમા તે ગ્રાસ આપનાર છે” (૯)

વિવેચન—મતદત્તિ તત્પ્રકારક જ્ઞાન ભ્રમ—સુખ ન હોય ત્યા સુખ માનવુ એ બ્રમ વિષયોમા આ છવ સુખ માને છે એ બ્રમ છે, કારણ કે તેમા જરા પણ સુખ નથી વળી, ઉત્તર કાળમા તે માની લીધેલા સુખથી બહુ દુ ખ થવાનું છે આવી રીતે બન્ને પ્રકારે અગવડમા નાખનાર પ્રમાદ અને વિષયો છે તેઓ આ છવને જીંધા પાટા બધાવી ઇદ્રિયલોભોમા સુખ મનાવે છે વિષય સેવનારને સુખ કેવા પ્રકારનું છે તે પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસગણિ લખી ગયા છે—

તદ કચ્છુહો કચ્છુ, વહુયમાણો દુદ મુગદ સુક્ષ્મ ।

મોહાડરા મણુસ્સા, તદ વામદુદ સુદ વિતિ ॥

“જેમ કોઈ માણસને ખસ ધઈ હોય અને તેના પર ચળ—પૂજલી આવે ત્યારે તેને બળવામા સુખ માને છે, તેમ મોહમા આતુર થયેલા માણસો કામલોગના દુ ખને—વિષયોને સુખ કહે છે”

પરતુ આ સુખ ઉપરથી જોડો મોહ ઓછો કરી—અભિલાષ તજુ હઈ—જ્યારે શાંતિમા નિમગ્ન ધઈ બધ છે, બ્યારે સંસારવાસના બીડી ઉચ્ચ ભાવના અત કરણમા

* તદ્વાર્ધ્યમુક્તસ્યેતિ વા પાઠ । * તદ્વતોપમમિતિ વા પાઠ ।

વાત કરે છે, તે વખતે મનમા જે આનંદ થાય છે તે નિરુપમ છે દુનિયામા એવો કેઈ આનંદ નથી કે જેની સાથે તે સરખાવી શકાય ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજ શ્રી પ્રગમરતિ પ્રકળમા લખી ગયા છે કે —

નેવાન્તિ રાજરાજસ્ય, સત્સુગ નય દેવરાજસ્ય ।

યત્સુદામિદેષ સાયો-હૌંકલ્યાપારરહિતસ્ય ॥

“ જે મુખ લોકવ્યાપારથી રહિત માથુને છે તે મુખ ચક્રવર્તિને કે દંદ્રને પણ નથી ”

આત્માને આનંદ થાય તેથી જે મુખ થાય તે ઉત્કૃષ્ટ જ હોય એમા નવાઈ નથી સમાગમુખ તે વિખાન્નન્ય અને માની લીધેયુ છે અને આ તો આત્મિક મુખ છે વળી, આ મુખના પરિણામમા પણ સુદ્ધિ છે, સમારમુખથી કર્મબંધ થાય છે અને સમતામુખથી સ્વર કે નિર્જરા થાય છે અને છેવટે મોક્ષ થાય છે (૮, ૭૦)

*

*

*

આ પ્રમાણે વિષયપ્રમાદત્યાગ-અધિકાર પૂર્ણ થયો વિષયતેવન ઉપર આમ શાર મૂળી લગભગ માખા અધિભરમા તે જ ભાવ અર્થવામા આવ્યો છે વિષય તાત્કાલિક મારા લાગે છે, પણ પગિણાએ દુખ આવે છે તાત્કાલિક મુખ પણ માન્ય તામા જ માત્ર રહેલું છે, અને મમારની અનેક ઉપાધિ અને ખટપટનુ કાગળુ વિષયો છે, આ મુખ્ય મુદ્દા છે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ખટુ રમગાયે છે એ નિસદેહ વાત છે આપણે તિર્થંચ જાતિના દ્વેષાતી ભેદશું તો જગ્યાએ કે પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયના મળધથી મહાદુખ પ્રાપ્ત થાય છે હાથીને પકડવા માટે ખાદામા કૃત્રિમ હાથિણી રાખે છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ થઈ હાથી કેસાઈ જાય છે, મિષ્ટ પદાર્થ ખાવાના લોભમા માનુષ આદામા પદોવાઈ જાય છે, મુગધની લહેરમા જમર આખી રાત્રિ કમગમા એસી રહી હાથીના મુખમા જઈ પ્રાણુ જોઈ એમે છે, હીવાની ન્યોતિમા પતંગ પ્રાણુ સમર્પણુ કરે છે અને હરણુ મુદરે મોરવીના કે વીણાના સ્વર પર લલચાર્યા પાગથીથી ફસાઈ જાય છે ઉપાધ્યાયજી ઇન્દ્રિય અટકમા કહે છે કે —

પતન્નમૃદ્ધમીનેમસારક્ષા યાન્તિ દુઃશમ્ ।

યૈવેન્દ્રિયલોભાન્નેદુસ્તૈર્કિં ન પશ્યમિ ॥

“ આવી રીતે પતંગ, જમર, માછલુ, હાથી અને હરણુ એક એક ઇન્દ્રિયના પરવશ પણાથી દુર્દશા પામે છે, તોજ્યા પામે હુદ ઇન્દ્રિયોને વશ થવાપણું થાય ત્યા તો શું ન થાય ? ”

ચિદાનંદજી મહારાજ પેણ કહે છે કે —

એક એક આસક્ત જન એમ, નાનાનિન દુખ પામે રે ॥ નિરય ॥

પથ પ્રબળ વર્તે નિત્ય જાકુ, તાકુ કહા જ્યુ કટીએ રે,

ચિ ૧૦ એ વચન મુખીને, નિજ સ્વભાવમા રહીએ રે

નિરયનાસના ત્યાગે ચેતન, સાથે મારગ લાગે રે ॥ ૧

આટલા ઉપરથી જણાશે કે ઇદ્રિયોથી બહુ દુખ થવાનો ન ભવ છે અને તેટલા માટે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી પોતાના ઇદ્રિય અષ્ટકની ચતુર્થાત્મા જ કહે છે કે —

વિમેયિ યદિ સસારા-મોક્ષપ્રાપ્તિ ચ કાઠ્ઠસિ ।

તદેદ્રિયઙ્ગ્ય કર્તૃ, સ્ફોરય સ્ફારપોરુપમ્ ॥

“જો તને સસારની બીક લાગતી હોય અને મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા રહેતી હોય, તો ઇદ્રિયો પર અકુશ મેળવવા સારું અસાધારણ પુરુષાર્થ કારણ ”

આ પ્રમાણે ઇદ્રિયોને છુનવા માટે અસાધારણ પરાક્રમ વાપરવાની જરૂર છે, કારણ કે તેની સાથે અનતકામનો સંબંધ છે

ખીજી અગત્યની વાત એ છે કે જીવ વિચિત્ર-ચ બાબતમાં મુખ્ય માની બેઠો છે, પણ તેમાં એવું કાંઈ મુખ્ય છે જ નહિ ભર્તૃહરિ કહે છે કે બ્યારિનું ઔષધ કરવું, તેમાં મુખ્ય શું ? ગળે તરમ લાગે ત્યારે સ્વાદિષ્ટ પાણી પીએ છે, એમાં મુખ્ય શું ? પેટમાં ભૂખ લાગે ત્યારે ખાય છે, તેમાં મુખ્ય શું ? ચરીરમાં વિકાર થાય ત્યારે કામભોગ મેળે છે, તેમાં મુખ્ય શું ? આવી રીતે સર્વ-યાધિના ઝોમડો છે તેને જીવ મુખ્ય માની બેઠો ॥ વિષ્ણુથી ઉત્તરોત્તર પણ બહુ દુખ છે આ સંબંધમાં દરેક સ્ત્રોતોની સાથે જોઈએ તેવું વિવેચન થઈ ગયું છે તેથી અત્ર મુનરાવર્તન કરવાની આવશ્યકતા નથી

પ્રમાદના સંબંધમાં પહેલો અને છઠ્ઠો સ્ત્રોત છે આ સંબંધમાં મુખ્ય મુદ્દો એ જ છે કે મૃત્યુ નજીક આવે છે માટે ભગવત થા—યદીતદ્વ વેશેષુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ આવી રીતે પ્રમાદ અને વિષય માટે ખૂબ કહેવામાં આવ્યું અત્યારે લૌકિક પ્રવૃત્તિ ઐહિક મુખ્યમાધનો વધારે મેળવવા તરફ દોરાયેલી છે, તે વખતે દરેક પ્રાત્નિક પોતે શો ભાગ લેવો તે વિચારવાનું છે નવીન જમાનામાં શરીરભોગતૃપ્તિ અને ઇદ્રિયવિકાર વધારનારા બૌદ્ધોપચાર અને શોભાના એટલા પદાર્થો આવે છે અને સુધારા તેમ જ દેશનને નામે એવો બધો ફેરફાર દાખવ થઈ ગયો છે કે વિચારવામાં દરેક બાબતમાં તે હાલકર્તા છે કે હાનિકારક છે તે જોવાની જરૂર છે

પ્રમાદ ખાસ છે મદ્ય, વિષય, ક્ષયા, વિકટા અને નિદ્રા તેમાં ‘મદ્ય’નો પ્રચાર આ જમાનામાં અનેક નિમિત્તને લઈને વધતો જાય છે કોઈ પણ મસ્ત કરે તેનો ખોરાક ખાવો અથવા પીવામાં વાપરવો તે મદ્ય છે રૂઢાર્થમાં આપણે તેને દારૂ, ભાગ, ગાળો, તાડી વગેરે સમજીએ છીએ એ વસ્તુઓ પોતે અતિ અધમ છે એને તૈયાર કરવામાં લાગે ત્રસ જીવોનો નાશ થાય છે અને એને પીવાથી મનુષ્ય પોતાની જાત ઉપરનો અકુશ જોઈ બેને છે પોતાની જાત ઉપરથી અકુશ ગયા પછી એ- સામાન્ય મનુષ્યને છાજતી વ્યવહારપ્રણાલિકાનો પણ તેનામાં કેળાવ રહેતો નથી, સદમદ્વિવેક દૂર જાય ॥ અને લોક લગ્ન બાળુએ મૂકવામાં આવે છે આવી સ્થિતિમાં ગમે તે અકાર્ય થઈ જાય છે, ગમે

તેવી અસ્થિત લાખા બોલી જવાય છે અને મન પર તો જરા પણ અક્રુશ રહેતો નથી આ સ્થિતિ ધન ખરચીને શા માટે વહોરવામા આવતી હશે તે સમજવું મુશ્કેલ છે તાકાત વગરના મગજને ઉરકેરવા ખાતર અથવા દુ ખને થોડા વખત માટે ભૂલી જવા ખાતર મગજનું બધારણ અને સુખદુ ખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિ સમજનાર અજ્ઞાણ આ ભાગે પર મૂર્ખાઈથી ચઢી જાય છે અને પછી તેની એવી ખરાબ લતમા પડી જાય કે તેની આખી જિન્દગી નકારી યર્થ પડે ॥ ઉરકેરનાર વસ્તુ વગર પગ ઘસવા પડે છે અને શરીર અને સ પત્તિ બન્ને ખોઈ ખેસાય છે આ ભાગે પર ચઢી ગયેલા જામિત મગજવાળા અભણ અને થોડું ભણેલા યુવકોની નિસ્તેજ સ્થિતિને જરાજર અનુભવી તે ભાગે તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરવાની ખાસ વિનંતિ છે આર્થ વ્યવહારને એ દુર્લ્લસન ઘટનું નથી એની જાળમા સપડાયા પછી એથી છૂટવું મુશ્કેલ છે અને તે હોય તેટલો વખત હરેક પ્રકારની ખરાબી કરનાર છે, એ વાત ધ્યાનમા રાખી, તેમ જ જૈન શાસ્ત્રકાર એને સાત મોટાં દુર્લ્લસનમાનું એક ગણે છે એ લક્ષ્યમા રાખી, એ ભાગે આચરણમા મુકાય નહિ એવી ચેતવણી રાખવાની જરૂર છે એ દુર્લ્લસનથી બહુધા આપણી પ્રજા દૂર જ હતી એમ કહેવામા જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી, પણ પાશ્ચાત્ય સ સર્ગના યોગથી અને આત્મિક વિચારક્ષેત્ર નબળું પડવાથી આ બાબત પર ધ્યાન એચવાની આવશ્યકતા લાગી છે તાકાતને ઉરકેરનાર એ પદાર્થ છે એથી થોડો વખત જોર વધે છે, પણ પરિણામે જોર ઘટે છે ખરેખરી તાકાત આપનાર પદાર્થો દૂધ, ઘી વગેરે પુષ્કળ છે અને તેથી અપેચ પદાર્થની જરા પણ આવશ્યકતા નથી પાચ પ્રમાદમાના આ પ્રથમ પ્રમાદ પર પ્રાસંગિક આટલો ઉલ્લેખ કર્યો

હવે પછીના બીજા ‘વિષય’ પ્રમાદ પર ઉપર વિવેચન યર્થ ગયું ત્રીજા ‘કષાય’ પ્રમાદ પર આવતા ‘કષાય’ દારમા સારી રીતે વિવેચન કરવામા આવશે ‘વિકલ્પ’ના સ બધમા રાજકલ્પ, કેશકલ્પ ન્યૂસપેપરને અ ગે વધતી જાય છે અને પ્રવૃત્તિને લીધે ધૂમ્રકલ્પા ઓછી થતી જાય છે આ બાબત પણ વિચારવા યોગ્ય છે પાચમો પ્રમાદ ‘નિદ્રા’ છે, તેને વધારવી-ઘટાડવી એ પોતાની ઇચ્છા ઉપર ॥ નિદ્રા ઓછી કરવાનો ઉપાય સાત્ત્વિક આહાર લેવો એ છે

પાચ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, સ્વચક્રિત અનુસાર ગુણમા વધારો કરી, ગુણસ્થાને ચઢવું એ મનુષ્યજીવનનું કર્તવ્ય અને સાફત્ય છે બાકી તો અનેક જન્મથી જીવ સાસારિક જીવી સ્થિતિએ સ પાદન કરતો આવ્યો છે તેમા કાઈ જવાઈ નથી ઇન્દ્રિયો પર અક્રુશ આવ્યા વગર કાઈ પણ આત્મિક વધારો (Spiritual progress) યર્થ શકવાનો નથી

॥ ઇતિ સચિવરણ. વિષયમમાદત્યાગનામા પશ્ચોઽધિકાર ॥

સત્તમઃ કષાયત્યાગાધિકારઃ ॥

સ. મતા માત્ર કરવામા મુખ્યત્વે કરીને મમત્વ, વિષય અને ડયાય આડા આવે છે તે પૈકી મમત્વનું સસારપણું અને વિષયનું અધપણું આપણે જોઈ ગયા, હવે કષાયનું કિલ્લપણું અત્ર જતાવે છે

કષાયમા મુખ્ય ચારનો સમાવેશ થાય છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ હરેક જોઈવધતી તરતમતામા હોય છે સ્થૂંત્તાને અંગે તેના હરેકના વળી ચાર-ચાર લેદ પાડવામા આવ્યા ॥ શક્તિમતાને અંગે તેની સ્થિતિ પણ જણાવી છે ઉત્કૃષ્ટ પદર કિલ્લ રહે તે સર્વલ્લન, ઉત્કૃષ્ટ ચાર માત્ર સુધી રહે તે મત્યાખ્યાની, ઉત્કૃષ્ટ વરસ સુધી રહે તે અમત્યાખ્યાની અને યાવજીવ રહે તે અનતાનુબધી આવી રીતે કષાયના ભોગ લેદ થાય ॥ વળી, આ કષાયને ઉત્પન્ન કરનાર હાસ્થ, સંતિ, અગ્તિ, શોક, ભય, દુઃખ અને ત્રણ વેદ છે તે નવ 'નોકષાય'ના નામથી ઓળખાય છે

અત્ર પ્રસ્તુત વિષય કષાય છે કષાયનો વિદ્વાનો અર્થ કરે છે કે કષ એન્દો સસાર, તેનો આય એટલે લોભ જેથી થાય છે, અર્થાત્ સસારમા રમગવાનું જેથી થાય છે, તે કષાય આ અર્થે કેન્દ્રે હરજે ખરે છે તે નીચે વાચવાથી માલુમ પડી આવશે

ક્રોધનું પરિણામ, તેને નિગ્રહ કરવાની આવશ્યકતા

રે જીવ ! સેહિય સહિપ્યસિ ચ વ્યથાસ્તાસ્ત્વ નારકાદિષુ પરામવશ્નુઃ કપાયૈ ।

મુખ્યોદિતૈ ક્રુવચનાદિમિરપ્યતઃ કિં, ક્રોવાન્નિહસિ નિત્રપુણ્યન દુરાપમ્ ॥ ૧ ॥ (વર્ણતિલ્કા)

“હે જીવ ! કષાય વડે પરાલવનું સ્થાન થઈને નારકીમા તે અનેક પીડાઓ સહન કરી અને હજુ સહન કરીશ, તેથી મૂખ મનુષ્યોએ દીધેલ ગાળ વગેરે ખરાબ વચનથી ક્રોધ પામી જઈને મહામુરકેલીથી મગી શકે એવું પુણ્યધન તું કેમ નાશ પમાડે છે ?” (૧)

વિવેચન—કષાય કરવાથી આ જીવે અત્યાર સુધીમા અનેક દુખો સહન કર્યા, નારકીમા પરમાધામીએ પીડયો અને પરસ્પર લડયો, નિગોદમા સબડયો અને વનમ્પતિમા રખડયો, તેમ જ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમા કોઈ બાકી રહી નહિ, એટલું જ નહિ પણ હરેક યોનિમા અનંત વાર આટા મારી આવ્યો, આ સર્વનું કારણ રાગ-દ્વેષ છે હુનિયામા

રખડાવનાર, ફસાવનાર અને કતવ્યપરાયણતા ભુલાવનાર, તેમ જ તદ્દન ગાડા અથવા ઉન્મત્ત કરી મૂકનાર આ બે શક્તિઓ છે તેઓથી કષાય ઉત્પન્ન થાય છે ક્રોધ અને માન એ બન્ને દ્વેષરૂપ છે, ત્યારે માયા અને લોભ અમુક નયે રાગરૂપ છે આ સર્વ કષાયો અનત કાળ હુ ખ આપનારા છે આ અધિઝારમા કષાયનુ સ્વરૂપ બાલે છે, તેમા પ્રથમ ક્રોધને મુખ્યતા આપી છે કેઈ મૂર્ખ માણસ ગાળ આપે તો મામા ગુસ્સે થઈ જવુ નહિ, તે વખતે વિચારવુ કે તે બિચારો નાહક સસાર વધારે છે, અથવા ભટ્ટુંહાડિ કહે છે તેમ કરવુ —

દદતુ દદતુ ગાલીર્ગાલિમત્તો ભયન્તો, વયમિદ્વ તદ્માવાદ્ગાલિદાનેઽસમર્થા ।

જગતિ વિદ્વિતમેતદ્દીયતે વિચમાન, ન ત્તુ ચશકવિષાણ કોઽપિ કસ્મૈ દવાતિ ॥

“તમારે દેવી હોય તો ગમે તેટલી ગાળો દો, કારણ કે તમે “ગાળવાળો” છો અમારી પાસે ગાળો ઠેજ નહિ તેથી અમે તેને દઈ ગકતા નથી હુનિયામા જેની પાસે જે વસ્તુ હોય તે તેઓ બીજાને આપી શકે છે જુઓ, મસલાને શીંગડા નથી હોતા તો તે કેઈને આપી શકતુ નથી ”

ઉપર જણાવેલા પ્રમગો આવે તે વખતે જો યોગ્ય મમતા રાખવામા આવે તો બહુ લાભ થાય છે અને જો ક્રોધ થઈ જાય તો મહામુનકેલીથી મળે તેવું પુણ્યરૂપ ધન આ પ્રાપ્તિ હારી જાય છે, જે ધનનો છેટા નથી એવુ ક્રોડપૂર્વ વર્ણેએ મેળવેલુ જ્ઞાનાર્થિ આત્મધન હારી જાય છે અને તેથી ક્રોધનો જય કરવો એ લાભના દક્ષણ તેમ જ, તેની પ્રાપ્તિ કરવા જેવુ છે

દ્વિતાત્ત્વેએ તો શાસ્ત્રમા વિષમાન છે શિશ્ય પર ક્રોધ કરવાથી શુરુ કાળ કરીને ચંદ્રકૌશિક નાગ થયા મહાત્મી ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત થયા છતાં ગજસુકુમાળ ક્રોધ ન કરતા શાત રહ્યા તો તેના પ્રતાપથી તરત જ મોક્ષધન પામ્યા તેવી જ રીતે મેતાયર્ મુનિ પણ અતગત દેવળી થઈ મોક્ષલક્ષ્મી પામ્યા આસન્ન ઉપકારી વીર પરમાત્માના ક્રોધના જય તરફ નજર કરીએ છીએ ત્યારે તો મહાઆશ્ચર્ય જ થાય છે તેઓને થયેલા ઉપસર્ગોનું વર્ણન વાચતા હૃદય ટપે છે, અને ખરેખર જેને વીર પરમાત્મા માટે માન હશે તેને સગમ ઉપર ક્રોધ આવશે. પણ વિચાર કરવાનો એ છે કે પરમાત્માને શું ચેયું હતું ? માલગીને ખરેખર નવાઈ લાગશે કે પોતા પર આવા સખેત, પ્રાણાત્મકરે તેવા, અનેક ઉપસર્ગો કરનાર સગમને અનત સસાર રજગુ પડશે, એ વિચારથી પ્રભુની આખમા ઠરણાશ્રુ આવી ગયા હતા ક્રોધના જયની આ પરાજાયા આવી જાય છે અશક્ત પ્રાણી ગમે તેવા ખૂદા ખમે, પણ ચક્રવર્તીથી વધારે બળવાળાનો આવા પ્રકારનો ક્રોધનો જય ખરેખર અનુકરણ કરવા જેવો છે

દગ પ્રકારના યતિધર્મમા મુખ્ય પદે પ્રથમ સ્થમા એટલે ક્રોધનો, જય આવે છે ક્રોધના આરેશમા પ્રાણી કર્તવ્યવિચારથી શૂન્ય થઈ જાય છે અને તદ્દન ખેસાન અવસ્થામા આવી જઈ ગમે તેવા હુકમો કે અનુર્થો કરી નાખે છે ક્રોધ પન્તાવાનું કારણ છે અને તેનો

જય કરવો એટલે પ્રમગ પ્રાપ્ત થયે શાંતિ રાખવી એ જ ખરું ઈર્તવ્ય છે શાંતિ રાખવી એ મુશ્કેલ છે, પણ અશક્ય નથી. ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ ધર્માવિજયજી મહારાજ કહે છે કે “ઉપશમ આર છે પ્રવચને, મુજબ વચન એ પ્રમાણો રે” આવી રીતે શાંતિ ગળવી એ જૈન સિદ્ધાંતનો સાર છે અને એ વચન ટકચાળી છે

ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજ પ્રગમરતિ પ્રકરણમાં લખે છે કે ક્રોધાત્પ્રીતિવિનાશમ્ ક્રોધથી રનેહનો નાશ થાય છે આ હકીકતનું યથાસ્તિવતપણું બગબર અનુભવવામાં આવે છે વળી, તે જ વિદ્વદ્ધ લખે છે કે —

ક્રોધ પરિતાપકર, સપ્તસ્વોદ્વેગકારક ક્રોધ ।

વૈતાનુપક્કમનક, ક્રોધ ક્રોધ સુગતિહતા ॥

“ક્રોધ પગિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે મનને બાળ્યા કરે છે અને ક્રોધ સર્વ પ્રાણીઓને ઉદ્વેગ કરે છે (જ્યારે ક્રોધ કરવામાં આવે છે ત્યારે વાતાવરણ આણું ઉદ્વેગ કરનારું થઈ જાય છે એ/મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો સાપ્રત સ્થાપિત નિયમ છે) વળી, ક્રોધ વૈરમબધ કરે છે અને આ મર્વના પરિણામે ક્રોધ સુગતિનો નાશ કરે છે”

આવી રીતે ક્રોધ અનેક રીતે નુકસાન કરે છે અને પ્રાણીનો અધ પાત કરે છે, માટે તેનો જય કરવા ઉચિત થયું, એ ઈર્તવ્ય છે શાસ્ત્રમાં ક્રોધને અગ્નિ સાથે સરખાવ્યો છે તે યોગ્ય જ છે વિદ્વાન કવિ માઈ ગયા છે કે —

તુલ્ય હહન હહતો, નરુ જ્યુ સર્ફ બાવે,
મુલ્ય કબ્બ ભગી ત્યુ, ક્રોધ કાયા પ્રમને
પ્રસમ જન ધાન, નહિ તે ક્રોધ વારો,
તપ જપ ના મેત્રા, પ્રીતિનત્રી વારો
ધરણી પરશુગમે, ક્રોધે નક્ષત્રી કીધી,
ધણી મુણ્દમરતયે, ક્રોધે નિઘ્નક્રી માધી
નરુ ગનિ મહાર્, ક્રોધ એ દુખાઈ,
વરજ વરજ ભાઈ, પ્રીતિ જે કે વધાઈ

‘આટલા કારણથી ક્રોધ ન કરવો તે ઇષ્ટ છે, સુગતિ અને સુખપર પરાનું કારણ છે’ (૧, ૭૧)

* ક્રોધ ન કરવો એ તબાગ દાખા રાખવા જેવું છે ક્રોધના ત્યાગને મળતો સદ્ગુણ દાખા છે દાખા કરતી વખતે બુદ્ધિ આન થાય છે માટે દાખા કરતી ક્રોધ કરતી વખતે માનસિક શક્તિ (mental energy) નો બુદ્ધિ નાશ થાય છે તેથી શરીર પર પણ મનુસર થાય છે અને કેવીક વખત આત્મનાત જેવું ભય કર પાપ પણ તેનાથી થાય છે ક્રોધનો ત્યાગ અને દાખાનું આચરણ એ ખાસ ઈર્તવ્ય છે ‘દાખા’ના મથાળાથી “શ્રી જૈન ધર્મ પ્રમશ”માં મનુ વિસ્તારથી એ ઉપેખ કર્યો છે જુઓ પુ ૨૪ મુ અક બીને અને ત્યાર પછીના અંકો

માન-અહ કાર ત્યાગ

પરામિભૂતો યદિ માનશુક્તિસ્તતસ્તપોડસ્યન્દમતઃ શિવ વા* ।

માનાદતિર્દુર્વચનાદિમિથેતપઃક્ષયાત્તપ્તરકાદિદુઃસ્વપ્ન* ॥ ૨ ॥

તૈરાદિ ચાત્રેતિ વિચાર્ય લાભાભામૌ કૃતિધામવસમ્મન્વિન્યામ્ ।

તપોડયવા માનમવામિભૂતાનિદાસ્તિ નૃન હિ ગતિર્દ્વિષય+ ॥ ૩ ॥ (વપ્રકાતિ)

“બીજ તરફથી પરાભવ થાય ત્યારે જો મોનનો ત્યાગ થાય તો તેથી અર્પણ તપ થાય છે અને તેથી મોક્ષ થાય છે બીજ તરફથી દુર્વચન માલગતા જો માનનો આદર થાય તો તપનો ક્ષય થાય છે અને નરક વર્ગોરેના દુર્ગો થાય છે આ ભવમા પણ માનથી વૈરવિરોધ થાય છે, તેટલા માટે હે પડિત ! લાભ અને નુકસાનનો વિચાર કરીને આ સ સારમા જ્યારે જ્યારે તારો પરાભવ થાય ત્યારે ત્યારે તપ અથવા માન (બેમાથી એક)નું રક્ષણ કર આ મ સારમા આ જો જ રસ્તા છે (માન કરવું અથવા તપ કરવું)” (૨-૩)

[વિવેચન—બહારના માણસથી જ્યારે પરાભવ થાય છે ત્યારે પ્રાણીને ઉછાળો આવી જાય છે હવે આ ઉછાળો દબાવી પરાભવ ખતી શકાય તો ઇન્દ્રિય લાભ થાય છે, નહિ તો સસારવૃદ્ધિ થાય છે આ જો શ્લોકમા કહે છે કે સસારી જીવોને માનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા જો રસ્તા છે કા તો માન કરી સસારમા દૂબણુ, અથવા માનને કાળી કઈ પરભવે ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત કરવી

આ શ્લોકના ડેવટના ભાગમા માન અને તપનો સમઘ ઘટાવ્યો છે, એમા બહુ ખૂબી છે પરથી પરાભવ થાય ત્યારે સામાન્ય વ્યક્તિ મન પરનો અકુશ ખોઈ દે છે અને તેથી કરીને બાહ્ય બગાડી મૂકે છે અહ કાર કે ક્રોધ કરવાથી આવ્ય તર તપનો નાશ થાય છે, વિનય, વૈયાવચ્ચ કે સદ્ધ્યાન રહેતા નથી, આવતા નથી, નાશ પામે છે અને તેથી કર્મની નિર્જરા થતી નથી, મોક્ષ તો દૂર જ જાય છે આવી સ્થિતિ હો માટે હે વિદ્વાન ! તું લાભ નુકસાનનો વિચાર કરી અહ કાર ન કરજો સસારના દરેક કાર્યમા વિચાર કરવાની જરૂર છે અને અથકર્તા તે બાળત વારવાર ભાર મૂકીને જણાવે કે તારે જે કરવું હોય તે કરજો, પણ તું પ્રથમ વિચાર કરજો ગમે તેવા ધવનના અપાટથી ગમે તે દિશામા તારું આત્મવહાણ ચાલુ જાય તો તે ધારેલા બદરે પહોચાડશે નહિ, માટે વહાણનો સુકાની થા (૨-૩, ૭૨-૭૩)

* ચ ક્ષિતિ વા પાઠ । * દુર્વચનાદિમિથ તપ ક્ષય ક્ષિતિ વા પાઠ । + માનમવામિભૂતાવિતિ વા પાઠ ।

ક્રોધ ત્યાગ કરનાર યોગીને મોક્ષપ્રાપ્તિ

શ્રુત્વાત્રોગાન્ યો મુદ્ધા પૂરિત સ્પાત, લોષ્ટાલૈર્વિચ્છાદિતો 'રોમહર્ષી' ।

ય. પ્રાણાન્તેऽપ્યન્વદોષ ન પદ્યત્યેષ શ્રેયો દ્રાગ્ ભ્રમેતૈવ યોગી ॥ ૪ ॥ (તાન્ત્રીકો)

“જે આકોશ (પરાભવવચન, આટલો) માલગી જિવટો આનંદમાં જિભાર્ધ બધ છે, જેને પથ્થર વગેરે વડે માર્યો હોય તોપણ જેના શેમરાય જિવન વિકસવર થાય છે, જે પ્રાણાન્તે પણ પારકા અવશુભને દેખતો જ નથી, તે યોગી છે અને તે તુરત જ મોક્ષ મેળવે છે ” (૪)

વિવેચન—વ્યવહારમાં બીજા માણસો તાન ઉપર કારણે-અકારણે ક્રોધ અનેક વાર કરશે, પણ તે વખત તારે મનની સ્થિરતા જાળવી એમાં ખૂબી છે મન પર અકુશ રાખનાર યોગી તે વખત સસારસ્વરૂપનો વિચાર કરીને ગુસ્સે ન થતા આનંદ પામે છે અને ક્ષમા શામે છે પથ્થર વગેરે માર મારવામાં આરે તોપણ તેનું મન જીત્યું થતું નથી, પરંતુ શેમરાય વિકસવર થાય છે—જેમ કેકે ધકે મુનિમહારાજના મબધમાં બન્યું હતું તેના બનેલીએ આમડી ઉતારી લેવા માણસો મોકળા ત્યારે અતિ આનંદ પામી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ માણસો બધું કરતા પણ અતિ ઉપકારી છે, કારણ, ઘણા કાળે છૂટી શકે એવું કમંડલુ આ લોકો તુરત જ મુકાવી દેશે ગજામુકુમાળને તેના મસરા ઉપર જરા પણ શુન્નો થયો નહોતો અને મેતાર્ય મુનિના મનમાં નોનીએ પ્રાણાત કદ કયા છતા પણ હર્ષ થયો હતો તેમ જ દમદત્તમુનિને કૌરવોએ પથ્થરના ધા માર્યા પણ તેઓનું મન ચલિત થયું નહિ અને પાંડવોએ વિનય કર્યો તે માટે હર્ષ થયો નહિ આનું કારણ શું ? તેઓને ખરી વિચારશક્તિ હતી, સસારસ્વરૂપનું યથામિત જ્ઞાન થયું હતું તેમ જ આત્મા અને પુરૂષગુણો ભેદ બરાબર મમજતા હતા અને તદનુસાર વર્તન કરવાની ઇચ્છા હતી તે ઇચ્છા આવા વખતમાં ક્રીભૂત થઈ જાય છે એમ ભેદ-ભણી તેઓ હર્ષ પામ્યા છે ક્રોધ પર જય અને માનત્યાગના ઉપગ્ર જે જે દેખાતો આપ્યા છે તે ખામ વિચાર કરવા યોગ્ય છે એ મબધમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે તેઓ અશક્તિમાન ક્ષમા રાખતા હતા એમ નહોતું કોઈ પ્રાણી શરીરે નબળો હોય, વૃદ્ધ હોય, વ્યાધિગ્રસ્ત હોય કે બાચના જેવો હોય, તે ગમે તેવી વર્તણૂક પોતાની અશક્તિને અગે ખમી જાય, ગમે તેવું અપમાન સહન કરી જાય, કંઈ લાગે તોપણ શું કરે ? શું કરી શકે ? પણ આ મહાત્માઓના સબધમાં તેમ નહોતું તેઓ બહાદુર હતા, અગાધારણ જ્ઞાન બાળીયાવાળા હતા, સમામમાં અનેકને ભારે પડે તેવા હતા, છતાં તે

= તોમ ક્ષિતિ વા પાઠ

x સાનિનીમાં ૧૧ અક્ષર હોય છે

માત્રી ગૌ ચેષ્ઠાન્તિની મેન્દ્રેદ મ, ત, ત વ વ
(૪-૭)

જ આત્મજ્ઞાથી તેઓ ક્ષમા ગણતા, માનને ત્યાગ કરતા અને મનોવિકાર પર સખ અકુશ ગણતા અને તેથી જ એવા મહાત્માઓને યોગી કહેવા, એમા જરા પણ અતિશયોક્તિ જેવું નથી

વળી, આવા પ્રાણીઓ કોઈનો દોષ દેખતા જ નથી, તેઓ પોતાના કર્મનો જ દોષ મમતે છે જેમ માલતા ચાલતા ભીંત સાથે અઘાવાથી ભીંત વાગે અને ભીંત પર પ્રહાર કરે, અગર દ્રેષ આણવો, એમા મૂર્ખતા છે, તેમ જ બીજાના આક્રોશનાક્રનથી તેના પર ગુસ્સે થવું એમા મૂર્ખતા છે અત્ર વર્ણવેલ ક્ષમા ગુણવાળા પ્રાણીઓ જલદી મોક્ષપ્રાપ્તિ કરે એ તદ્દન સ્વાભાવિક ॥ (૪, ૭૪)

કપાયનિગ્રહ

કો ગુણસ્તર વદા ચ વપાયૈર્નિર્મમે મજસિ નિત્યમિમાન યત્ ।

કિં ન પદ્યસિ દોષમમીષા, તાપમત્ર નરજ ચ પરજ ॥ ૫ ॥ (સ્વામીજી)

“તને ક્ષાયોએ કયો ગુણ કર્યો? તે ગુણ કયારે કર્યો? કે તું તેઓને હમેશા સેવે છે? આ ભવમા ગતાપ અને પરભવમા નરક આવવાડપ તેઓના દોષો છે તે ગુણ દેખતો નથી?” (૫)

વિવેચન—કપાયથી ગુણ તો દેખાતો નથી, કોઈ પ્રાણીને કોઈ વખતે કોઈ પણ પ્રકારનો ગુણ થતા હોય એવું સાબળ્યું પણ નથી હરેક કપાયથી તેના વિષયમા કેવી કેવી ખીડા થાય છે તે દ્વારા આખીને જાતાથી આપ્યું છે કોમથી તાત્કાલિક મજબોના ઉકળાટ, અહ કારથી માનસ મ વખતે મગજની બદલાવી સ્થિતિ, માયાથી હરેરજ ખોટો દેખાવ કરવાની પાંડા અને લોભથી આખી નિન્દગી સુધીની વેક, આવો આ ભવનો સતાપ અને પરભવમા તેના પગિણામે થતી દુઃખમતતિ પર વિચાર કરી કપાય ન કરે, તેમ ન અને તો છેવટે ઓછો વરે, તેવા પ્રમગ જ ન આવવા દેવા, આવતા હોય તો અટકાવવા અને ॥ સારને ચાટતા ન જવું, પણ જરા જોયા આવવાનો વિચાર કરે એ સુરતું કર્તવ્ય છે (૫, ૭૫)

કપાયમેવન-અમેવનના કૃપા પર વિચારણા

યત્કપાયજનિત તપ સૌરય, યત્કપાયપરિહાનિમય ચ ।

તદ્વિશેષમથૈતદુદરં, સવિમાન્ય મજ ધીર વિગિષ્ણુ ॥ ૬ ॥ (સ્વામીજી)

“કપાયસેવનથી તને જે સુખ થાય અને કપાયના ક્ષયથી તને જે સુખ થાય, તેમા વધારે સુખ કયું છે અથવા તો કપાયનું ને તેના ત્યાગનું પરિણામ કેવું આવે છે તેના વિચાર કરીને, તે જોમાથી સારું હોય તે હે પડિત આદરી લે” (૬)

વિવેચન—સર્વ પ્રાણીને સુખ મેળવવાની ઇચ્છા મદેવ હોય છે અને તેથી વિચાર વાળા પ્રાણીઓ કોઈ પણ કાર્ય કરતા તેમા સુખ કેટલું અને દુઃખ કેટલું તેનો તોલ કરે છે હવે આપણે એક પ્રાણી પર ક્રોધ કરીએ કે કપટ કરીએ અથવા મગજગી કરીએ, તેમા

સુખ શુ ? ત્યારે એકમા મગજનો ઉઠાણો થાય છે, ત્યારે બીજામાં હૃદયનો ઉદ્વેગ થાય છે બહુ બહુ તો તાત્કાલિક મનોવિકારોને જગ પુષ્ટિ મળે છે, પણ ક્રોધ-કપટ કર્યા પછી બેચાર કલાકે શાંતિનો સમય આરે ત્યારે શી સ્થિતિ થાય ? પગ્તાવો-એવે તેના પરિણામે ભવિષ્યમાં થવાના પરભવના વિચારથી અત્યંત દુઃખ અથવા ક્રોધ-માનનું પરિણામ શુ આવે ? એમ કહેવાય છે કે જો તમે ક્રોધ કરશો તો મામા તગડથી બદલામાં તે જ મળશે, એવે પરિણામે ખરાબી હવે બીજી તરફ કેઈ પણ કષાય ન કરનારની સ્થિતિ જોઈએ તો તેને નથી મગજનો ઉકળાટ કે નથી હૃદયની ગ્લાનિ તે ઉપરાંત જાણે પોતે એમ મહાન કાર્ય કર્યું છે, એક દરજ્જા બનવી છે, એ વિચારથી તેના મનને બહુ જ આનંદ રહે છે ક્રોધ કે હોભનો પ્રસંગ આવત તે ન કરવાથી મનને કેટલો આનંદ થાય છે અને સાચો પ્રાણી કેવી કદાચી સ્થિતિમાં મુકાઈ જાય છે માફી માફી મળે છે, એ સર્વેએ અનુભવ કરવા જેવી વાત છે આ ઉપરાંત પરભવમાં તો કષાય ન કરવાથી ઘણો લાભ મળે છે

આવી રીતે કાચ ત્યાગથી સવને મર્વ કાગે આનંદ થાય છે, અને કષાયથી ઉદ્વેગ થાય છે આ સ્થિતિ પર વિચાર કરીને બેમાવી એક તને યોગ્ય લાગે તે કર (૬, ૭૬)

માનનિબ્રહ્મ, બાહ્યબ્રહ્મ

મુલેન સાચા તપસા પ્રવૃત્તિર્યથા તથા નૈવ તુ માનમુક્તિઃ ।

આદ્યા ન દત્તેઽપિ શિવ પરા તુ, નિર્દર્શનાદ્વાહુનટે પ્રવૃત્તે ॥ ૭ ॥ (વપગ્નિ)

"જેવી રીતે તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તેમજ મુક્તિ થઈ શકે તેમ છે, તેવી રીતે માનનો ત્યાગ કરવો તે મુક્તિ થઈ શકે તેમ નથી જ કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ મોક્ષને આપી શકતી નથી પણ માનનો ત્યાગ તો, બાહ્ય મલ્લિના દેહાનની જેમ, મોક્ષ જરૂર આપે છે" (૭)

વિવેચન—દુનિયાનું અવલોકન કરનારને જણાશે કે તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ મુશ્કેલ તો છે, પણ તેમાં એક વખત પ્રવૃત્તિ થયા પછી બહુ મુશ્કેલી રહેતી નથી, પણ તેનો અથવા બીજી કોઈ પણ છતી વસ્તુ, શુભ કે ધનનો અહંકાર ન કરવો એ બહુ જ મુશ્કેલ છે, એવું બધું મુશ્કેલ છે કે મનુષ્ય અભણતા પણ માન-મગજથી કરી નાખે છે, ત્યારે પોતાની નમ્રતા પ્રાપ્ત બતાવવા જાય છે ત્યારે પણ તે દ્વાગ પ્રવાધતા પ્રાપ્ત કરવાની અત વૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે આવી રીતે માનમુક્તિ બહુ મુશ્કેલ છે મનોવિકાર એવી અજબ રીતે કામ કરે છે કે આ પ્રાણી મોહમાં મૂકાઈ વસ્તુસ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, અધ બને છે, ઘેનમાં પડે છે અનેક અકાર્યો કરે છે, પણ તેનો હેતુ-કર્મ કાર્ય સમજતો નથી કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ જ્યારે એકાંત મોક્ષ આપી શકતી નથી, ત્યારે માનમુક્તિ તુરંત જ મોક્ષ આપે છે (માનમુક્તિનો સમય નવમાં શુભસ્થાનમાં બહુ ઉચ્ચ સ્થિતિ પર ગયા પછી પ્રાપ્ત થાય છે)

મારાથી નાના ભાઈઓને વદન ઠમ કરે ?—એવા અહંકારથી બાહુબળિંએ એક વરસ સુધી તપ વ્યર્થ અને તે દરમ્યાન વિચાર કર્યો કે તપથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ભાઈઓ પાને જઈ તો વદન કરવું પડે નહિ, પણ સખત તપમ્યા છતાં માથે માન હોવાથી છદ્દ ફળની પ્રાપ્તિ ધર્મ નહિ તેમની ઇચ્છા હોત તો દેવવંશવ બળત, પણ તે તો જોઈતા નહોતા “વીરા મારા ગજથકી ડિતરો, ગજ ચઢયા કેવળ ન હોવે રે” એવા પ્રતિબોધનો અવમર થયેલો જાણીને મોકલેની જાહેનોનો મધુર સ્વ સાંભળી મુક્ત વીર ચેત્યો, ચમક્યો અને ગજને ઓળખી ગયો તે ગજને તજ્યો કે તે જ ક્ષણે છદ્દ ફળ પ્રાપ્ત થયું, જ્યારે એક વસ્તુ પર્યન્ત તે ફળ પ્રાપ્ત થયું નહિ આ વૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની બહુ જરૂર છે. ગજ પર ચઢવાની વૃત્તિ બહુધા દેખાય છે જમાનાની પ્રવૃત્તિ માનને અનુકૂળ છે અને મસારમા પરિભ્રમણ કરાવનારા આ મહાન દુર્ગુણને *self-respect*,^૧ *individuality*^૨ વગેરે ઉપનામો આપી મદ્દશુભા બદલાવી નાખ્યો છે નિરેકવાન પ્રાણીએ આનાથી ચેતવાની જરૂર છે માનથી પાત્રકા મહાન શુભો પારખી શકાતા નથી, કદાચ દષ્ટિ તળે આવે છે તોપણ તેની હોય ન કરતા ઘણી ઓછી ઈશ્વર અકાચ છે, કેટલીક વાર ગિવકુલ અકાતી પણ નથી, અને વિનયધર્મ કે જેને પૂર્વધરો વિષ્ણો ઘમ્મસ્સ મૂલ જૈન ધર્મનું મૂળ વિનય છે, એમ કહી ગયા છે તે પર પાણી ફરી વળે છે, પોતાપણુ રચાપવાની, ન હોય તેવા સદ્ગુણો ધરાવવાનો દેખાવ ઠરવાની અને વિવેકવિચાર-કર્તાવ્યગ્રન્ય ધર્મ જવાની ટેવ પડી જાય છે અને તેથી પરિણામે શૂન્ય આવે છે

મા જ્ઞેઝમા કેટલીક હકીકત ખામ વિચારવા જેવી છે પ્રથમ તપપ્રવૃત્તિની સરળતા અને માનમુખ્તિની વિષમતા બનાવી છે તે જનસ્વભાવને લઈને છે મીઠા દુર્ગંધો હમેશા તજવા વધારે મુશ્કેલ પડે છે, કાગળ કે તે સેવતી વખતે એક પ્રકારની પૌદ્ગલિક લહેજત આવે છે બાકી, વસ્તુત જોઈએ તો, માનમુક્તિ એ ખાસ વિષમ ભાગ નથી જીવનની અસ્થિરતા, માન આપનાર લેનારની સ્થિતિ, પૌદ્ગલિક આત્મિક વસ્તુઓનો સબધ અને તે ટકી રહેવાનો કાગ એ બાજતનો વિચાર કરવામા આવે તો માન તુલ્ય ખમી જાય તેમ છે માત્ર વાત એટલી જ છે કે આ જીવ કદી પણ વિચાર કરતો નથી. બીજું, આ જમાનામા સ્વમાન વગેરેને નામે, ઉપર જણાવ્યું તેમ, કેટલાક દુર્ગુણો ધૂસી ગયા છે એ પણ વિચારવા લાયક હકીકત છે અમુક હકીકતને તેના બધાયેલા સ્વરૂપમા લઈને વિચારવામા આવે તો કેટલીક વાર ભૂવલરેલા પરિણામો તરફ ઘસડાઈ જવાય છે, પણ જો પૃથક્કરણ કરીને તેના અવયવો તપાસવામા આવે તો શુભદોષપરીક્ષા થાય તેવી જ ગીતે સ્વમાન, યક્તિસ્વાતંત્ર્ય એ સર્વને વિચારવા, તેમા આત્મ પ્રવાહ શુ છે તે તારવી કાઢવો, તેને અને આત્મિક દગાને શો મળધ છે એ વિચારવું અને પછી તેમા જો દોષ જેવું પૌદ્ગલિક કાર્મ પણ ન લાગે તો પછી બેશક તેને આદરવા અને જો તેમા ડપાયનું

સ્વરૂપ-અથ જણાય તો પછી તેને માટે વિચાર કરવો આ દૃષ્ટિથી ભરાબર તત્ત્વગ્રંથેણા કરી, સ્વમાન, વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય વગેરે આ કાળના મનાતા સદ્ગુણોને વિચારવામાં આવશે ત્યારે તેના સબધમાં બેમાર્થી એક નિર્ણય આવશે એ શક્ય વચની વાત લાગે છે (૭, ૭૭)

માનત્યાગ-અપમાનસહન

સમ્યગ્વિચાર્યેતિ વિદ્યાય માન, રસન્ દુરાપાણિ તપાસિ યત્નાત્ ।

મુદા મનીષી સહતેઽભિભૂતી, શૂર સમાયામપિ નીચજાતા ॥ ૮ ॥ (ઉપનિષદ)

“આ પ્રમાણે સારી રીતે વિચાર કરી માનનો ત્યાગ કરીને અને હું ખે મગી શકે તેવા તપોનું યત્નથી રક્ષણ કરીને ક્ષમા કરવામાં શૂરવીર એવો વિચારવાન પુરુષ, નીચ પુરુષોએ કરેલા અપમાનો પણ, ખુશીથી સહન કરે છે ” (૮)

વિવેચન —અત્ર કષાયત્યાગની પરાઘાષા બતાવી તપસ્યા કરવી અને સાથે માનત્યાગ કરવો એ અગાઉ બતાવ્યું છે અત્ર કહે છે કે નીચ પુરુષો તરફથી અપમાન થાય તે પણ ક્ષમા ધારણ કરનારા શૂરવીર પ્રાણી સહન કરે છે આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે તારા કોઈ દુરમન નથી, કરેલા ઝર્મ પર વિચાર કરી જ્યારે જીવ પોતાના આત્માનો હોષ જોતા શીખે, અને તેમ કરીને ક્ષમા રાખે, ત્યારે તેની ઉચ્ચ વૃત્તિ ધર્મ જોમ સમજવું માનત્યાગ, ક્ષમાધારણ અને અપમાનસહન એ ત્રણ બાબત પણ અત્ર ઉપદેશ આપ્યો છે માનનો ત્યાગ કરવા ઉપરાંત અપમાન સહન કરવાનો મત્ર ઉપદેશ કર્યો તે બહુ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે અપમાન એ શી વસ્તુ છે અને અપમાન કરનાર કોણ છે અને શા માટે કરે છે એ પ્રથમ વિચારવું પ્રથમ તો જોમ ચોક્કસ લાગશે કે ખાનદાનાં વગરના, અધમ કુળમાં અવતરેલા અથવા સંયોગીને લીધે અધમ પ્રવૃત્તિવાળા મનુષ્યો જ અપમાન કરવા લલચાયે મુગ, ખાનદાન, ડાહ્યો માણસ કદી તેમ કરવાનો સકળ પણ નહિ કરે તેથી પ્રથમ તો અપમાન કરનારની નીચતા ઉપર વિચાર કરવો અને બીજી, એવા પ્રસંગો પર મનની સ્થિરતા રાખવી અતિ મુરકેલ છે, સસારમાં રસિયા જીવોના માનઅપમાનના ખ્યાલ ચિત્રવિચિત્ર હોવાને લીધે તે બાળવી નખવી લગભગ અશક્ય જેવી છે જોમ કદીએ તો ચાલે ત્યારે તેવા વખતમાં-તેવા સંયોગમાં-મન પર કાબૂ નાખી અપમાન ગમી જવું તે બહાદુરી છે, મન પરનો અમાધારણ કાળ છે અને શૂ વીરપણ છે, અને તેના જ માટે પ્રથમ શૂરની ગણ મૂક્યો છે અપમાન સહન કરી જનાર નમઃગાન્ધર્વ-બાવલા હોય ■ જોમ સમજવું બુલલરેડું છે, તે બહાદુરનો કામ છે, પ્રાણનો કામ છે આવી બાબતમાં ચાલુ પ્રવાહના વિચારોને આખીન ધર્મ ન જતા દરેક વાતનું પૃથક્કરણ કરતા શીખવું એ ખાસ લાભ કરનાર નીવડશે અહિંમાં પણ બહાદુર ચીજ છે (૮, ૭૮)

સક્ષેપથી ક્રોધનિગ્રહ

પરામિભૂત્યાઽલ્પિક્રયાઽપિ કુપ્યસ્યૈવૈરપીમા પ્રતિસ્તુમિચ્છન્ ।

ન વૈરિસિ તિર્યંહનરકાદિકેષુ, તાત્તૈરનન્તાસ્ત્વતુલા મમિત્રી ॥ ૯ ॥ (વ્યત્રાતિ)

“મહાજ પરાભવથી પણ તું કોપ કરે છે અને ગમે તેવા પાપકર્મોથી તેનું વૈર વાળવાને ઇચ્છે છે, પણ નારકી, તિર્યંચ વગેરે ગનિઓમા પાર વગરની અતુલ પરકૃત પીડાઓ થવાની છે, તેને તો તું જાણતો કે વિચારતો પણ નથી ” (૯)

વિવેચન—આ જીવ જરામાત્ર પરાભવથી ગુસ્સે થઈ જાય છે અને સામાને શબ્દથી, હસ્તથી કે હથિયારથી મારવા જીએ થઈ જાય છે અથવા મનમા દ્વેષ રાખી વૈર શોધ્યા કરે છે, લાગ શોધ્યા કરે છે અને આખો વખત ધમધમાટમા રહે છે આ મનોવિકાળની અંતર તળે આવેલા પ્રાણીને કૃત્યાદૃત્યનો વિવેક રહેતો નથી અને બલિબ્ધનો વિચાર પણ રહેતો નથી એ તો પોતાના મસ્ત મગજમા મગ જની નિરકુશ વૃત્તિએ વર્તે છે, પણ બિગારા જીવને ખબર પડતી નથી કે તેમ ડરવાથી, અગાઉ જણાવ્યું તેમ આ ભવમા પણ હુ ખ થાય છે અને તે ઉપરાત પરભવમા પણ બહુ હુ ખ ખમ્મણ પડે છે માનસિક વિકાસ જેવા કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના પરિણામમા બહુ સખત હુ ખ ખમ્મણ પડે છે ત્યારે જૂજ વખત કરેલા ભોજનના અતસય જેવા સ્થૂળ પાપનું પરિણામ શ્રી આદિ પ્રભુને વરમ સુધી ભોજન ન મગવામા આવ્યું, તો ચિત્તવૃત્તિને તોડી-અસ્તવ્યસ્ત કરી-નાખનાર કષાયો તો કેવું પરિણામ લાવે તે વિચારવા જેવું છે (૯, ૭૯)

૫૬ રિપુ પર ક્રોધ, ઉપસર્ગ કરનાર માથે મૈત્રી

ધત્સે કૃતિન્ ! યદ્યપકારકેષુ, ક્રોધ તતો ઘેતરિપટ્ક દૈવ ।

અથોપકારિણ્યપિ તદ્ગતાર્ચિકૃત્કર્મહન્મિત્ર રદિર્દિપત્યુ ॥ ૧૦ ॥ (વ્યત્રાતિ)

“હે પડિત ! જો તારું અહિત કરનાર ઉપર તું ક્રોધ કરતો હો તો ૫૬ રિપુ (છ શત્રુ ૧ કામ, ૨ ક્રોધ, ૩ લોભ, ૪ માન, ૫ મદ અને ૬ હર્ષ) ઉપર ક્રોધ કર, અને જો તું તારા હિત કરનારા ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હો તો સસારમા થતી સર્વ પીડા કરનારા જે કર્મો છે તેઓને હરી જનાર (ઉપસર્ગો, પરીપહો વગેરે) જે ખરેખરા તારા હિતેચ્છુ છે અને બાહ્ય દૃષ્ટિથી જે તારા શત્રુ જેવા લાગે છે, તેના ઉપર ક્રોધ કર ” (૧૦)

આ શ્લોકનો ભાવ સમજવા ચલ કરવો શ્લોક બહુ સારો છે

વિવેચન—વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય પોતાના ઉપર અપકાર-નુકસાન કરનાર પર ક્રોધ કરે ॥ નુકસાન કરનાર શત્રુ કહેવાય છે તે શત્રુ ડાહ્યા માણસોએ શોધી રાખ્યા છે તેઓનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે તે ધ્યાનમા રાખીને વિચારવું

* મામમિતિ કા પાગન્તરમ્ ।

- ૧ પારકી અથવા પોતાની સ્ત્રી તાથે અથવા કુવારી કે વેશ્યા સાથે વિષયસંબંધ કરવો, જરવાની ધૃત્તિ, ગાંધવી, અથવા કુચેષ્ટા કરવી તે કામ
- ૨ બીજા પ્રાણીઓ પર શી નમન થયે અથવા પોતાને કે પરને કેટલું નુકસાન થયે, તેના કોઈ પણ પ્રકારના પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર મનનું અન્યવચ્ચિત પણે ગુસ્સામાં પ્રવર્તન તે ક્રોધ
- ૩ ઠી જોગવાઈએ દાન યોગ્યને દાન ન આપવું, નિષ્કારણ પારકુ ધન કાઈ સેવાની ધૃત્તિ રાખવી, તૃષ્ણા રાખવી અને દ્રવ્ય અથવા કોઈ પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુ માટે એકવૃત્તિથી ધ્યાન કરવું તે લોભ
- ૪ પોતાનામાં ન હોય તેવા ગુણો માની લેવા, તેમ જ તે હોવાનો દેખાવ કરવો તે માન
- ૫ કુળ, વિદ્યા, ધન વગેરેનો અહંકાર કરવો તે મદ (Pride)
- ૬ વર્ગર લેવેદેવે પારકાને દુષ્ટ ઉત્પન્ન કરીને અથવા દૂત વગેરે વ્યસનોનો આશ્રય કરાવે મનમાં ખુશી થયું તે દર્પ.*

આ ૬ પ્રદેખર દુરમન છે, કારણ કે દુષ્ટ આપે તે દુરમન અને તેથી અનત ભવજન્મલુમાં નરક નિગોદના દુષ્ટ આપનાર આ દુરમનો છે. દેખાવમાં સુદર લાગે છે, પણ તેઓ પ્રદેખર શત્રુ છે, માટે તેઓ પર પ્રદેખર ક્રોધ કરે, એટલે કે ક્રોધ કરી તેઓની ક્રોધી છોડી નાખવી, એ ઉચિત છે.

વળી, સમારમાં રખડાવનાર ક્રોધ છે અને તે ક્રોધોના નાશ કરનાર ઉપસર્ગ પરીપક્ષો છે. દુષ્ટને ઓછા કરાવનાર આ તો તાગ વાસ્તવિક મિત્ર થયા અને તેઓ તેવા છે એમ જાણીને ઉપકાર કરનારો ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હોય તો તેઓના ઉપર પણ ક્રોધ કરવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપકાર કરનાર પર કોઈને ક્રોધ હોય નહિ અને તેથી તાત્કાલિક એ જ છે કે ય. રિપુને તજવા, અને ઉપસર્ગ, પરીપક્ષ વગેરેને મિત્રબુદ્ધિએ અહણ કરવા, તેઓ સાથે મૈત્રી કરવાં ગજસુકુમાળને તેમના સસન સોમિલ પર પ્રેમ આપ્યો હતો. બાદ દૃષ્ટિથી તો તે દુષ્ટ આપતો હતો, પણ વાસ્તવિક રીતે તો તે ઉપકારી હતો. એવી જ રીતે અવતિસુકુમાળને પણ શિયાળણી વાસ્તવિક ઉપકાર કરનારી થઈ પડી હતી. ઉપતત રુકેદક, અરણિક, મેતાર્થ વગેરે મુનિમહારાજોના દેખાનો પણ વિચારવા.

આવી રીતે દેખના ધરના ક્રોધ અને માનના મળધમાં ઉપસર્ગ કર્યો તે મળધમાં વિશેષ આ અપિકારના છેવટના ભાગમાં લખ્યું છે. હવે રાગના ધરના માયા અને લોભનું વિવરણ કરે છે. (૧૦, ૮૦)

* પર રિપુ બીજી રીતે પણ મળાય છે. મળ કોઈ મોભ મોહ, મ હા (હવે રમાને પરી) પણ અચિત્ત લખેલ છે.)

માયાનિગ્રહ ઉપદેશ

અધીત્યનુષ્ઠાનતપ શમાદ્યાન્, ધર્માન્ વિચિત્રાન્ ત્રિધત્સમાયાન્ ।

ન ત્વપ્યસે તત્ત્વમાત્મદેહ-દ્વેષાધિકૃ તાન્ન મયાન્તરેણ ॥ ૧૧ ॥ (ઉપનિષદ)

“શાસ્ત્રાભ્યાસ, ધર્માનુષ્ઠાન, તપશ્ચ, શમ વગેરે વગેરે અનેક ધર્મો અથવા ધર્મકાર્યો માયા માથે આચરે છે, તેથી તારા શરીરને કલેશ થવા ઉપરાંત ભવાતરને વિષે બીજી કાંઈ પણ દ્વેષ યોગવવાનો નથી અને તે ધર્મો પણ ભવાતરમા મળવાના નથી” (૧૧)

વિવેચન—શાસ્ત્રાભ્યાસ, પ્રતિક્રમણ (આવરણ) વગેરે ધાર્મિક અનુષ્ઠાન, બાહ્યાભ્યંતર બાર પ્રકારના તપ, ઉપશમ, દમ, યમ, દાન વગેરે વગેરે અનેક ધર્મકાર્યો કરતા છતાં પણ સાથે માયા હોય તો વેઠ યાય છે, લાલ થતો નથી માયા-કપટ-હુઆઈ-ભગવૃત્તિ એનો ત્યાગ કરવો બહુ મુશ્કેલ છે વળી, ક્રોધ તથા માન બહુધા જીણાઈ આવે છે, માયા ગુપ્ત ગૂઢીને કામ કરે છે, તેથી સામા માણસને તેની ખબર પડતી નથી અને કેટલીક વાર માયા કરનારને પણ ખબર પડતી નથી જેને લોકો ‘ભદ્રિક’ છોડે છે તેવા થવાની બહુ જરૂર છે એટલું તો મત્ત્ય છે કે આવા ભદ્રિક પ્રાણીઓને કર્મબંધ બહુ ઓછો થાય છે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહી ગયા છે કે “કેશનો લોચ કરાવે, શરીર પરથી મેજનો ત્યાગ ન કરે, ભૂમિ પર શયન કરવું, તપશ્ચ કરવી, ઋતો ધારણ કરવા વગેરે આચરણો આચરવા તે માધુને સહેલ છે, પણ માયાનો ત્યાગ મહામુશ્કેલ છે” આવા વિદ્વાન અવલોકનકારના વચનો પર ખામ ધ્યાન એવવામા આવે છે માયા બહુ જીડાણુમા થાય છે તેથી બહુધા તે બહુ શકાતી નથી ચિકિત્સા, એટીકેટ (ગૃહસ્થાઈના નિયમો), બિન જરૂરિયાતી વિવેક અથવા formality વગેરે માયાના અનેક ભેદો છે આ જમાનાના જીવનમા માયાના પ્રમગો વધતા જાય છે રાજ્યનું અગ બહુધા ક્રોધ ને માન હોય છે, તેને બંધે હવે માયા ને લોલ થતા જાય છે આ જમાનામા ઉપર ઉપરની ટાપટીપ વધતી જાય છે અને વધશે એમ લાગે છે વળી, વાણિયાપણું એ માયાના પર્યાય તરીકે વપરાય છે આથી જૈન ધર્મને અનુસન્નાગઓએ મોટા ભાગે આ પાપથી વધારે ડરવાની જરૂર છે શ્રી ઉદયરત્નજી કહે છે કે

મુખ મીઠા જૂઠા મનેજ, કૂડ કપડો રે કોડ,

જસે તો જીજ કરે જ, ચિત્તમા તાકે જોડ રે, પ્રાણી ! મ કઠીશ માયા લગાર.

આવી ગતિ માયાને ઝોળણી, તેનો ત્યાગ ડરવાની મુશ્કેલી સળધી વિચાર કરી, તે પર ચિત્ત લગાડી માયાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

હવે શાસ્ત્રકાર કહે છે, તમે ગમે તેવું ધર્મકાર્ય કરો, પણ તમારા અતરમા જો માયા-કપટ હશે, તો તમને કોકટની મહેનત જ થશે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે કુસુમપુર

નામના નગરમાં એક શેડને ઘેર જે નાધુ ઉતાર્યા હતા એક મુનિ બોળા, માધારણ બુદ્ધિના, સરળ, ગુણમોહી અને, દુઃકમાં કહીએ તો, ‘ ભદ્રિક ’ હતા, જ્યારે બીજા બધું વિદ્વાન હતા, પણ કપરી અને નિદા કરનાર હતા જ્ઞાની મહારાજ કહે છે કે લોકો જોકે બીજા સાધુની વાહવાહ બોલતા હતા, પણ પહેલો સાધુ થોડા કાળમાં મોતે જશે, જ્યારે બીજો ઘણા મંત્ર પરિભ્રમણ કરશે માયાયુષ્મત જ્ઞાન પણ નકામું છે, જ કે વધારે તુલસાન કરનાર છે “ શાસ્ત્રમાં બીજી બધી બાબતમાં આદર્શ છે, પરંતુ માયા કરવાના પ્રસંગો (ધર્મો પદેશાદિ) આવે તે વખતે નિષ્કપરી રહેતું એ આજ્ઞા તો જૈન શાસ્ત્રમાં એકાંત છે ”* આ ૮ કથાગી વચનો ઉપાધ્યાયજી મહારાજના છે જેમ માયાથી આ ભવમાં લાલ થતો નથી, તેમ પરભવમાં પણ લાલ થતો નથી શ્રી મિદ્ધરવ્રજશ્રીમાં જુઓ છે કે—

વિચાર્ય માયા વિધિદેવપાયે પરસ્થયે યજ્ઞનમાચરતિ ।

તે યજ્ઞયતિ ત્રિદિવાપર્ગ-સુતા મહામોદસજા સ્વમેવ ॥

“ જે પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારના ઉપાયો વડે માયા કરીને બીજાઓને છેતરે છે, તેઓ મહામોહના મિત્ર હોઈને પોતાના આત્માને જ દેવલોક અને મોખના સુખથી છેતરે છે ”

આવા આવા અનેક કારણોથી માયાનો ત્યાગ કરવો એ ઉચિત છે માયા અતરનો વિકાર છે અને તથી બીજા માણસો તેને જોઈને તે સબધી ઉપદેશ કે શિક્ષા આપે એ પણ ઘણુંખરું બનતું નથી (૧૧, ૮૧)

લોભનિગ્રહ

સુભાષ ધર્મસંયમિ લોભમાત્મનો, નાનાદિરત્નપ્રિયયે વિગેહિ વત્ ।

દુભાષ ચેદ્રજ પરત્વ કૃતિન ! પરિગ્રહે તદ્વદિરાતરંપિ ચ ॥ ૧૨ ॥ (વગ્ગાતિ)

“ હે પડિત ! જો તું તારા પોતાના સુખ માટે લોભ રાખતો હો તો જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રરૂપ ત્રણ રત્નો મેળવવા માટે લોભ રાખ, અને જો આ ભવ અને પરભવમાં દુખ મેળવવા માટે લોભ રાખતો હો તો આતર અને બાહ્ય પરિગ્રહ માટે લોભ રાખ ” (૧૨)

વિવેચન—આત્માના સુખ માટે જો લોભ રાખતો હો તો આત્માના મૂળ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા લોભ રાખ જો બાહ્ય વસ્તુ માટે (સ્ત્રી) લોભ ગમીશ તો તેથી આતર અને બાહ્ય પરિગ્રહ વધશે, જે બંનેથી આ ભવ અને પરભવમાં નિરતર દુખ પ્રાપ્ત થાય છે આ ભવમાં મન ચિત્તામાં વ્યાકુળ રહે છે ને પરભવમાં અધોગતિ થાય છે બાહ્ય પરિગ્રહ ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ, સોનું, ધાતુ, દ્રવ્ય અને ચતુષ્પદ એ નવવિધ છે અને આતર પરિગ્રહ તે મિત્રાત્વ, ત્રણ વેળ, હામ્યાદિ શ્લેષ અને ચાર કવાય

* નિવિધ નિષેધ નથી ઉપરિ મુખો સતાજ એકતે ભગવત ગુણવતાજ

મારું નિષ્કપરી થુ મુખો સતાજ એ આજ્ઞા છે તત ગુણવતાજ—ધર્મોનિગ્ધયજી

એ ચૌદ પ્રકારે છે આ પરિમકુથી અનત હુળ થાય છે તે સ્પષ્ટ છે, માટે સુખ માટે લોભ હોય તો નાન વગેરે ત્રણ રત્નો મેળવવા માટે લોભ રાખ આ પ્રશસ્ત લોભ છે

લોભનું સ્વરૂપ સમજવાની બહુ જરૂર છે લોભ એ જોટલો મોટો વિશાળ દગિયો છે કે તેના વખતમાં એક વખત પડ્યા પછી તેનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે, કારણ કે દરિયાની દષ્ટિમર્યાદા વધતી જાય છે અને, જેમ ધનમમત્વમોચન અધિકારમાં કહ્યું તેમ, મોવાગાને હાનરનો અને તે મળ્યા પછી ઉત્તરોત્તર લાખ, કરોડ, અબજ, રાજ્ય, સ્વર્ગ અને ધરપદવીનો લોભ થતો જાય છે લોભી પ્રાણીને કોઈ દિવસ સુખ નથી અને લોભથી બહુ નુકસાન થાય છે લોભથી મન આખો દિવસ ટોળાયા કરે છે અને લોભથી દુર્ઘટ રસ્તે મચ્છા કરવામાં આવે છે લોભી પ્રાણી શુ શુ ડરે છે તે ભતૂંદરિ પોતાના વૈરાગ્ય શતકના ૩-૪-૫-૬-૭ શ્લોકમાં બતાવે છે સિદ્ધપ્રકરમાં કહ્યું છે કે —

યદુનામદવીમદન્તિ વિકટ જામન્તિ વેશાતર,
ગાદતે ગદન સમુદ્રમતનુક્ષેણા જ્વરિ પુવંતે ।
નેષતે જ્વળ પતિ ગજઘટાસદ્દૃદુસસ્રર,
સપતિ પ્રધન ધનાધિતધિયસ્તહોમવિમ્ફૂજિતમ્ ॥

“ધનથી અથ યથેચી બુદ્ધિવાળા પુરુષો ભયકર અટવીમાં રખડે છે, વિસ્તીર્ણ દેશાતરમાં ભ્રમણ કરે છે, ગદન સમુદ્રમાં અવગાહન કરે છે, બહુ કષ્ટસાધ્ય ખેતી કરે છે, કૃપણ શેકની નોકરી કરે છે, હાથીની ઘટાને લીધે જેમાં મચ્છા કરવો પણ મુશ્કેલ છે એવી લડાઈઓમાં સંબંધે છે આ સર્વ લોભની ચેષ્ટા બાણવી”

લોભથી પ્રાણી અનેક ચાળા કરે છે, પુરુષ હોઈ સ્ત્રીનો વેશ લે છે, ભીખ માગે છે, અને કોઈ પણ અકાર્ય, અપ્રામાણિકપણ કે વિશ્વાસભંગ કરવામાં આવ્યો ખાતો નથી અતિશય લોભી પ્રાણી ગમે તેવું અકાર્ય પણ કરે છે લોભીને મન સગપણ કે સ્નેહ હિસાબમાં નથી શ્રી ઉમાસ્વાતી વાચકે મહારાજ પ્રશ્નમરતિમાં કહે છે કે સર્વગુણ ચિન્તાશન લોભાત્-લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે-એ ખરેખર અનુભવીનું વચન છે ક્રોધ, માન, માયામાં મુખ્યતાએ જ્યારે એક એક ગુણનો નાશ થાય છે, ત્યારે લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે, તેનું કારણ એ જ છે કે લોભનો છેડો આવતો નથી

લોભથી અનેક પ્રાણીઓ હુ ખી થયા છે અને તેના દેહાતો શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે છ બંડનું રાજ્ય મળ્યા છતાં પણ લોભનો છેડો ન આવે ત્યારે મુલૂમ બીજી અધિક લેવા ચાલ્યો પગિણામે પૂર્વપુર્યથી પ્રાપ્ત થયેલા છ બંડ અને પ્રાણ પણ ખોયા અને સાતમી નરક પ્રાપ્ત થઈ મીતાને થયેલા મોનાના અશક્ય હગિણના લોભથી તેના પતિ રામને હાનિ થઈ અને તેનું પોતાનું હરણ થયું મમ્મણ શેકને અતુલ લક્ષ્મી છતાં તેલ ને ચાળા ખાવા પડ્યા ધનના લોભથી ધવળ શેકે શ્રીપાળની સત્જનતા પારખી નહિ અને છેવટે પોતાને હાથે મરણ પામી સાતમી નરકે ગયો આવા આવા અનેક દેહાતો

ગાત્રમા પ્રસિદ્ધ છે ત્યાગ પછીના ઇતિહાસમા પણ મીઝર, નેપોલિયન અને અલેકઝાન્ડરની તેવી જ દશા થઈ છે અને હિન્દુસ્તાનમા અશ્વાઉદ્દીનથી માડીને કેટલાક મુસલમાન રાજાઓને લોભના પ્રમાણમા ધણુ ખમલુ પડ્યું છે આની સાથે હવે નીચેના દેખાતો સરખાવીએ

લોભનો દુશ્મન સતોષ છે સતોષ થતા જ મન ઉપરથી જે બોલે ભિતરી ભય છે, જે આનંદ થાય છે અને જે સુગમતા થઈ ભય છે તેતુ વર્ણન લખી શકાય તેમ નથી એક માણસને રેલ્વેના શાકધી સતોષ હોય અને બીજાને ઘેબર ધારી પ્રાપ્ત થવા છતા પણ તેના મનમા દુઃખપાકપૂરી મેળવવાની ઇચ્છા હોય, અથવા એકને ઝાડની છાલથી અથવા ખાદીના ટપકાથી સતોષ હોય, જ્યારે બીજાને રશમી કપડા મળતા હોય પણ ઇચ્છા કસબી કપડાની હોય, તો બેમા સુખી કેણુ ? દુનિયાના મમજી વર્ગમાથી કેઈ પણ બે મત વગર કહી શક્યે કે “સતોષીને આજુ સુખ” નીતિકારો કહી ગયા છે કે “મન સતોષ પામે પછી મરીજ કોણુ અને ધનવાન કોણુ ?” સતોષનુ સુખ અનુભવ્ય છે કેનેરીઝ કેન્ગ અથવા ગિરનારની ઊંચી ગુફામા વાસ કરી ચિદાન દજી મહારાજની પેઠે સ સાગ પર ઉઠા મીન રહી, આત્મભાવના ભાવનાર, આગતુક મળી આવે તે પર નિર્વાહ કરનાર, ધ્યાનમગ્ન મહાયોગી આગળ ઉગ્રિયાના ઝાર કે ઇન્દ્રાહના શહેનશાહનુ સુખ કાઈ બિસાતમા નથી

વર્તમાન સમયે જૈન કોમમા પ્રથમ કાળની અપેક્ષાએ આ દોષ વધારે દેખાય છે, તેથી તે પર ખાસ ધ્યાન બેચવાની જરૂર છે બીજા કથાયો જ્યારે નવમા શુદ્ધસ્થાનકના અત સુધીમા નાશ પામી ભય છે, ત્યારે લોભ દશમા સુધી રહે છે, જે બતાવે છે કે લોભની નિધિતિ વધારે છે આ મનોવિકાર પર જમ મેળવવા પૂરેપૂરો પુરુષાર્થ કરવો અને તેને બોળખી પણ લેવો (૧૨, ૮૨)

મદ-મત્સરનિગ્રહ ઉપદેશ

કરોપિ યત્પ્રેત્યદિતાય કિચ્ચિત્, વદાચિદલ્પ મુકુત મ્યચ્ચિત્ ।

મા જીહરસ્તન્મદમત્સરાદૈર્વિના ચ તન્મા નરકાતિથિર્મુ ॥ ૧૩ ॥ (વગ્ગાતિ)

“કોઈ વખત મહામુરકેલીએ આવતા ભવ માટે જશ કાઈ મારુ કામ (સુકૃત્ય) કરવાતુ તારે બની આવે તો પછી વગી તેને મદ, મત્સર કરીને હારી જઈશ મા, અને સુકૃત્ય વગર તું નરકનો પરાણો થઈશ મા” (૧૩)

વિવેચન—કોઈ વખત તેર ગઠિયા માર્ગ આવે ત્યારે શુરુમહારાજનો યોગ થાય ॥ અને તેથી અનેક કર્મોનો ક્ષય થાય ત્યારે દાન, શીનાદિક ધર્મકાર્ય કરવાની ઇચ્છા થાય છે મૂળ તો મતુષ્યપણુ જ મળવુ હુલ્લ છે અને તે મળે તોપણ આવક કુળ, ઉત્તમ

જાતિ, ઉત્તમ દેહ, દેવગુરુનાં ભોગવાઈ અને શ્રદ્ધા તથા મમજન્ય મળતા નથી આ સર્વ યોગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પણ નીચે જણાવેલા કાઠિયા ધર્મકાર્યમા ભાગ આપતા નથી અને કદાચ મોહરાજાનું બધન તોડી શુરુ મઠીપે બંધ તો ત્યા અહકાર અથવા મગજની કરી ધર્મબંધન હારી જાય છે આવા પ્રમગે જ્યાર અહકાર કે મત્સર રાજે છે ત્યારે તેનો અધ પાત ધાય છે અને પાછો ચક્રવાનો વારો આવતો નથી, માટે એવે પ્રસંગે તું બરાબર થેતીને આલજે તુ મગે તેમો ધનવાન, ગુણવાન, પુત્રવાન હો, પણ તારા કરતા દુનિયામા વધારે મોટા, તારાથી સવાયા ઘણા પડ્યા છે વગી, તું ધન, પુત્ર કે સ્ત્ર પત્તિથી ઓછો હો તો તે જોની પાસે હોય તેની ઈર્ષ્યા કરીશ નહિ, કાળજી કે એ સર્વ કર્મજન્ય છે આ તો બધા મેળો મળ્યો છે અને ઘોરા વખતમા પાછા બધા આવા જશે જો આવી વૃત્તિ નહિ રાખ તો પરિણામ સારુ આવશે નહિ

શુર પાસે ન જાય તે આજીવન, ઘરકામમા પડ્યો રહે તે મોહ તેઓ મને ઓળખશે કે નહિ તેવી અવજ્ઞાનો ભર, ગણિમાનથી ન જાય તે મત્સર, માધુર્યનથી જીવડો પોતે કોપ કરે તે ક્રોધ, મનપાનાપિના બ્યમનથી ન જાય તે પ્રમાદ, જશું તો ટીપ ભરવા પડશે કે કાઈ આપતુ પડશે એમ ધારી ન જાય તે કૃપણતા, નરક આદિના દુખોનું વર્ણન સાંભળ્યુ પડે તે ભય, છટવિયોગથી ન જાય તે શોક, ગિધ્યા સાત્રમા મોહ પામે તે અજ્ઞાન, બહુ કામમા હોવાથી કુરમદ ન મળે તેથી ન જાય તે બહુકર્તવ્યતા, રમત જેવા ઠેભો રહે, તેથી અડી જાય તે કુતૂહલ, બાગકો માથે રમવામા પડી જાય તે રમણત્વ—આવી રીતે તેર કાઠિયાનું વર્ણન ટીકાકાર આપે છે * વધારે જણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે “ શ્રી જેન ધર્મ પ્રકાશ”મા (પુ. ૧૪, પૃ. ૨૧) તેર કાઠિયાની કથા લખાપેની છે તે જોવી અને તે જ કથાઓ ચરિતાવળી ભાગ બીજામા છપાવી છે તે વાંચવી આ તેર કાઠિયાએ ભાગ આપ્યા પછી પણ ગયા ન ગયા જેવું થાય, તો તો બહુ જ ખોટું, માટે ધર્મ કરી તેનો અહકાર કે બીજાની ઈર્ષ્યા કરાને તેને હારી જવો નહિ એ શિખામણ છે (૧૩, ૮૩)

વિશેષે કઠીને ઈર્ષ્યા ન કરવી

પુરાણપિ પાપૈ પતિતોઽસિ સમૃતૌ, વધામિ કિં રે ! ગુણિમત્સર પુનઃ ? ।

ન ગેત્સિ કિં યોરજલે નિપાત્યસે, નિયન્યસે શુદ્ધલયા ચ સર્વત ? ॥ ૧૪ ॥ (વચસ્વ)

“ અર ! પહેલા પણ તું પાપથી સમારમા પડ્યો છે, ત્યારે વગી કરીધી પણ શુણ વાન ઉપર ઈર્ષ્યા કર છે ? આ પાપથી તું જિહા પાળીમા જિતવે છે અને તારે આખે શરારે નાકળો બધાય છે તે શું તું બાળતો નથી ? ” (૧૪)

નિવેચન—મ સારમા રખડાવનાર પાપકર્મો જ છે, બીજી કાઈ પણ કારણ નથી આ

* નમરાતરે પણ તેર કાઠિયા કહેના છે તેમા કેટલાકના નામ અને હેતુ જુદા છે

તું જાણે છે, છતાં વગી શુભવાનની તું અદેખાઈ કેમ કરે છે? શુભવાન ઉપર ઈર્ષ્યા થાય છે તેના ઘણા કારણો છે એક તો શુભવાનનો વર્ગ (Class) બીજાથી જુદો પડી જાય છે અને પછી શામળ ભટ્ટના 'વેર નોમ દાનાર, વેર કાચ ને જૂરા' એ ઠપ્પામાં કહ્યું જેવું થઈ જાય છે જ્ઞાન, શક્તિ, ધન રૂપ, સ્ત્રી, સગુણ, પ્રાણતા, વિદ્યતા, બ્રહ્મચર્ય દયાગુણ, નમ્રતા વગેરે ગુણો એવા છે કે તે ગુણો જેમાં ન હોય તે માણસો તે શુભવાનના અદેખાઈ-ઈર્ષ્યા અથવા સ્પર્ધા કરે છે અને તેવી કરીને મહાઅધોગતિ પ્રાપ્ત કરે છે આથી કરીને મસારબરીખાનામાં પડેલા પ્રાણીને વધારે માકળો બધાય છે કે જેવી અભવત્પ કેદી તેમાંથી જલ્દી નીકળી નાસાં જાયકે નહિ વાનનો સાર એ જ છે કે તે સારમાંથી છૂટા પડવાની ઇચ્છા હોય તો શુભવાનની ઈર્ષ્યા કરવી નહિ, પણ શુભવાન થયું શુભવાનનું બહુમાન કરવું સાદા મનુષ્યોની પલ્લ ઈર્ષ્યા ન કરવી એ તો મનમર્ધન્ય તો જ છે, આસ કરીને શુભવાનના તો પગ ધોવા ભોજ્ય શુભ પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો એ જ છે કે શુભી પી નેવા નવી

‘આમી શુભ ઓગખી, સ્વામીને જે ભાજે, ર્શન શુદ્ધતા તેહ પામે’ *

શુભના જ્ઞાનનો આ મહિમા સમજો, વિચારો અને શુભ પ્રકલ્પ કરો, એ જ કર્તવ્ય છે અને તે માટે જ પ્રેરણા છે શુભવાન પર મત્સર કરવાથી સમકિતની ચાર ભાવના જેનું વર્ણન પ્રથમ અનિકારમાં કરવામાં આવ્યું છે, ત પૈકી પ્રમોદ ભાવનાનો નાશ થાય છે એ પ્રમોદ ભાવનાનો નાશ થવાથી મિત્રીભાવ રહેતો જ નથી, અને ભાવના વગર સમકિતનું મુદ્ધિ રહેતી નથી, એનું જ નહિ પણ છેવટે તેના ક્ષય પલ્લ થઈ જાય છે, માટે શુભવાન પર પ્રેમ રાખો એ શુદ્ધ ભવનનું એક ખાસ કર્તવ્ય છે (૧૪, ૮૪)

કથાવતી સુકૃતનો નાશ

કપ્તેન ધર્મો વ્યગ્રો મિલતયય, ક્ષય સ્પાયૈર્સુગપત્તયાતિ ચ ।

અતિમયત્નાર્જિતમર્જુન તત, સ્મિન્ન ! હો દારયસ નમન્વતા ? ॥ ૧૫ ॥ (વગ્ધર્મ)

“મહા ઠણી જરા જરા કરીને ‘ધર્મ’ પ્રાપ્ત થાય છે તે કથા કરવાથી એ સપાળમાં એકદમ નાશ પામે છે કે મૂર્ખ! મહાપ્રવાનથી મેળવેલું પોતું એક દુઃખ માનીને કેમ ડાઘી દે છે?” (૧૫)

વિવેચન—શ્રુતચારિત્રવત્તથુ ધર્મ મહામુશ્કેલીએ જરા જરા મળે છે અને ત પુરુષ પરાવર્તન કયા પડી છે ત્રા પરાવર્તનમાં કાર્થિક ધર્મપ્રાપ્તિનો સક્ષર થાય તેને પ્રમ પુરુષાર્થથી રાખી ચકાય તેમ છે, પણ જરા કરવાથી તેનો એકદમ એકસાથે નાશ થાય છે શુભસ્થાનમાં ચઢેલા પ્રાણીઓ પલ્લ કપાય મોહનીયથી એકદમ નીચે પડી જાય છે

પત્રી તેનો પરિચય કરવા ઇચ્છતા નથી અને કદાચ પૂર્વ પુણ્યના યોગે ધન કે વિદ્યા તેને મળી ગયા હોય તો તેની ગેરહાજરીમા તેને એટલો ઉતારી પાડે છે કે અજ્ઞ છેકરાઓ પણ તેની તરફ આગળી જતા-ચા કરે છે કષ્ટ કરનાર માયાવી માણસને તો બધા દુરથી જ નમસ્કાર કરે છે તેઓ સમજે છે કે એની માથે વધારે મળેલ થયે તો, એ જરૂર નુકસાનીના ખાડામાં ઉતારશે અને તે ક્યારે અને ક્યાં રીતે ઉતારશે તેની ખબર ન હોવાથી દરેક તક લઈને તેનું મીઠી અને આડતલગ રીતે અપમાન કરે છે લોભી મનુષ્યની ઘરાકી પક્તી નથી તેના આડતિયાઓ, અસીધો અને નોકરા સમજે છે કે તે માત્ર પોતાના જ સ્વાર્થને જોનાર છે, પોતાના એક પૈમાના લાભ ખાતર મામાના હન્ટરો રૂપિયાના તુક માનને ધ્યાનમાં પણ લે નહિ તેઓ તે છે અને બ્યવહારમાં આવી પ્રતિષ્ઠાહાનિ મહન કરવી એ અધમાધમ છે આવી ગતે ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ કરનાર પ્રાણીને જરા પણ યશ મળતો નથી અને હોય તે અપયશમાં ફેંવાઈ જાય છે એવો માણસ દુનિયાને દેખાડવા કોઈ વખત જમણ કે ઉભાળી કરે તો કરતી વખત અને ક્યાં પત્રી લોકો તેને માટે શું બોલે છે એ સામળવાથી બગબગ અપયશનાં ગાઢતાનો ખ્યાલ આવશે

૪ માળાપ અને ભાઈઓ તેવા પ્રાણી ઉપર પ્રેમ રાખતા નથી માળાપ એ પ્રેમના જરા કહેવાય છે, જે કદી પણ સુક ના નથી તેઓ અને ભાઈઓ જાતે છે કે આ ભાઈ કાંધી, અભિમાની, કષ્ટી કે લોભી છે, ત્યાજ તેઓ પર હેત રાખતા બધ પડે છે કપાય કરનાર પુત્ર અથવા ભાઈ માત્ર પોતાના હિત તરફ જ જુએ છે અને સ્વાર્થસંઘટ્ટ વખતે તો અતિ મધમ વર્તન કરે છે તેવે વખતે તેના વડીલો કે ભાઈઓ તેને કેવી રીતે આહી શકે ? માતાપિતાનો પ્રેમ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એ જરાં વાત છે, પણ તે ત્યાગની અપેક્ષાએ છે સસાન ચપ્પારની અપેક્ષાએ અને ક્રોધાદિનું મત્ય સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવા વખતે બ્યવહાર પર તેની કેવાં અગર થાય છે એ જાતાવવામાં માળાપનો પ્રેમ કે બધુવર્ગમાં પ્રતિ એ મનુષ્યના ઉત્તમ સ્વભાવનું દિર્ઘશૈન કરાવનાર છે અને તેથી આદરણીય છે ત્યાજ કરનાર માણસને આવી રીતે ધરમાં પણ પ્રતિ હોતી નથી, બહાર પણ અપયશ બોલાય છે અને કોઈ તેનાં મિત્રતા રાખતું નથી

૫ કપાયથી આ ભવ અને પરભવમાં અનેક હાનિઓ થાય છે આ ભવમાં કેટલી હાનિ થાય છે તેનું કાર્ષક સ્વરૂપ આપણે ઉપર જોયું મલિન અધ્યવચ્ચા અને તેથી મલિન વર્તન કરનાર પુણ્યબધ કરતો નથી, પાપમધ કરે છે અને ઝર્મનિર્જરા તો તેને હોય જ નહિ, તેથી તે પરભવમાં પણ અનેક દુઝો સહન કરે છે ત્યા કોંધીને પરત્રતા, અભિમાનીને નીચ જોનારિક, માયાવીને સીપણ અને લોભીને દરિદ્રતા વગેરે અનેક દુ અપરપરા વાય છે તેને ભોગવવામાં વળી અનેક પાપો તે વહોરાં લે છે અને એમ ઉત્તરોત્તર એક ખાડામાંથી બીજામાં અને બીજામાંથી ત્રીજામાં એમ પડતો જાય છે અને જો એ આવી શકતો નથી આવી રીતે ત્યાજથી હાનિની પરપરા ચાલે છે, એ બહુ ધ્યાનમાં લઈ સમજીને વિચાર કરવા યોગ્ય છે (૧૬, ૮૬)

મદનિગ્રહ, ખાસ ઉપદેશ

સ્વભાવકૃત્વિક્રમવિદ્યાત્રીતપોતિરણમ્મુતાયૈ ।

મિં મદ વહસિ વેત્તિ ન મૂદાનન્તસ્ય સ્મૃત્ મૃગગણદુઃસ્વમ્ ॥ ૧૭ ॥ (સ્વામતા)

“રૂપ, લાભ, કુળ, વિદ્યા, લક્ષ્મી, તપ, દાન, ઐશ્વર્ય વગેરેનો મદ તુ શુ જોઈને કરે ? હે મૂર્ખ ! અનત વખત તને લલુતાઈનું દુઃખ વહન કરતું પડ્યું છે, તે શું જાણતો નથી ?” (૧૭)

વિવેચન—જેમ ઉપરની બાબતમાં અનેક વાર લલુતાઈ પામ્યો છે, એમ કહ્યું તેની રીતે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પછુ કહે છે કે—

જાતિલામકુરૈશ્વવલ્લભપત્ન્યુતૈ ।

કુર્ષન્ મદ પુનસ્તાનિ હીનાનિ હમસે જનઃ ॥

એટલે એ આત્મે મદ કરના તે જ વસ્તુઓ નબળી મળે છે આઠ મદ કમનારના શા હાવ થયા છે તેની વિસ્તારથી કથા જોવી હોય તેમને કૈનકયા રત્નકોષ ભાગ દ્વારમાં ગૌતમકુવકના પૃષ્ઠ ૬૩ થી વાચવાની ભલામણ છે (૧) જાતિમદ હું ઉત્તમ જાતિનો છું જોવો ફોકો રાખવો હકિકેશી મુનિ આ મદ કરવાથી વજાગના કુળમાં ઉત્પન્ન થયા (૨) લાભમદ જાડના લાભથી મદમાં આવી જઈ મવં ચક્રવર્તીઓથી મોટો થવા મુખ્ય સાતમો ખડ સાધવા ગયો અને પ્રાણ ખોયા અત્યારે પણ બ્યાપારમાં ખોટ જાય ત્યારે કર્મની નિદા થાય છે અને લાભ થાય ત્યારે તેનો મદ થાય છે (૩) કુળમદ અમે આવા, અમારા બાપાદાઓ આવા આવા મોટા કામ કરેલા વગેરે મરિચીને પોતાના કુળનો મદ થઈ ગયો તો નીચ ગોત્ર બાંધ્યું અને તે અનેક ભવમાં વેડવું પડ્યું (૪) ઐશ્વર્યમદ દશાણ્વલદ્રને થયો હતો અત્યારે* કશિયાના ઝાર પ્રમુખને થાય છે બીજાઓ પણ અધિકાર, સ્વામિત્વાદિ પ્રાપ્ત થયે અભિમાની બની જાય છે તે ઐશ્વર્યમદ કહેવાય (૫) બળમદ શ્રી આદિનાથ પ્રભુના પુત્ર મહાબળવાળા બાહુબલિને આ મદ થયો હતો તેથી તેણે બાઈની માથે પણ ચુક્ર ક્યું (૬) રૂપમદ અનલકુમારને આ મદ થયો હતો, અત્યારે* ગોરી કોખોને આ મદ થાય છે શ્રીઓમાં આ મદ વિશેષ હોય છે, પરંતુ તેથી પરિણામે હાનિ છે (૭) તપમદ તપસ્વીને મદ થઈ જાય તેથી તપના ફળને હારી જાય છે જુઓ કુરંગદુ અને ચાર મુનિતુ દષ્ટાત (૮) શ્રુતમદ વિદ્યાનો મદ, આ જમાનામાં ઘણુને થાય (૯) સ્થૂલભદ્રજીને થયો હતો, જેથી પાછના પૂર્વ શ્રી સઘનો અત્યંત યવાથી માત્ર સૂત્રરૂપે મળ્યા, અર્થથી મળ્યા નહીં આ આઠ મદ બહુ વિચારવા જેવા છે સાંધી કે આડકતરી રીતે દરેક

+ સ્મ સ્વાને રત્ન રૂપિ જા પાઠ ।

* વિવેચન લખ્યા પછી થોડાં વર્ષો એ મના રૂપ જોઈ છે તે આધુનિક ઇનિકાસનો વિષય છે

માણસ તેમા ક્ષમાઈ જાય છે અને સસાર દીર્ઘ કરી નાખે છે એને વગ ન થયુ એમા મન પર અક્રુશ અને જીવનયાત્રાની સફળતા છે

ધણાખરા લેખકો માન અને મદ વચ્ચે કાઈ તફાવત હોય એમ ધારતા નથી અછતા ગુણોનો મદલાવ અને છતા ગુણોનો ઉત્કર્ષ જતાવવો એને આપણે અનુક્રમે માન અને મદ સમજીએ તો મદના સળધમા જહુ વિચારવા જેલુ રહે છે મદ શા માટે કરવો એ જરા વિચારો એશ્વર્ય, ધન કે વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય અથવા જાતિ, કુળ કે બા પ્રાપ્ત થાય તો તેમા મદ શેનો કરવો ? પૂર્વ શુભ કર્મના ઉદયથી એ સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે તેમા તારે પોતાને શો મદ કરવાનો છે ? વળી, તાગ ઝરતા જ્ઞાન, ધન, સપત્તિ, બળ વગેરેમા ધણા જબરા માણુનો થઈ ગયા છે, અત્યારે પણ તારે માથે અવાશેર દુનિયામાં ધણા છે, તો શેનો અહકાર કરે છે ? જે વસ્તુ તારા પોતાના નથી, રહેવાની નથી, કોઈની થઈ નથી, તેનો અશ પ્રાપ્ત કરી તું કેમ અછંડ થાય છે ? ભોજકુમારે તેના કાકાને કહેવરાવ્યુ હતું કે ‘માધાતા જેવા મોટા રાજાઓ આદયા ગયા તમની સાથે તો પૃથ્વી ગઈ નથી, પણ, મને લાગે છે કે, કાકા ! તમારી માથે તો તે જરૂર આવશે !’ આ નાની હકીકતમા જહુ રહસ્ય છે આખા છ ખડ સાધનાર ચક્રવર્તી પણ ઉઘાડે હાથે આત્યા જાય છે, ત્યારે તું કોણુ માત્ર છે ? તને શુ મળ્યુ છે ? મળ્યુ છે તેમાથી તારુ શુ ? અને તારી સાથે તેમાથી શુ આવવાનુ છે ? એ વિચાર અને નડામી ખખપટ દૂર કરી, તારે મીધે રસ્તે કામ કર (૧૭, ૮૭)

મ સારવૃક્ષનુ મૂળ કપાયો

વિના કપાયાન્ન મવાર્તિરાશિર્મૈવેદ્ભવેદેવ ચ તેષુ સત્સુ ।

મૂલ દિ સસારતરો. કપાયાસ્તત્ત્વાન વિદાયૈવ મુક્તીમવાત્મન્ ! ॥ ૧૮ ॥ (ઉપજાતિ)

“કપાય વગર સમાગ્ના અનેક પીડાઓ થાય નહિ, અને કપાય હોય ત્યારે પીડાઓ જરૂર થાય છે મ સારવૃક્ષનુ મૂળ જ કપાય છે, તો હે ચેતન ! તેને તજીને સુખી થા” (૧૮)

વિવેચન—આખા અધિકારનો અત્ર સાર છે અર્થ કપદ છે કપાય ત્યા સ સાર અને કપાય નહિ ત્યા સ માર નહિ કપાય એટલે મ સારનો લાલ, સ સરલ-ગતિ કરાને તે મ સાર અને કપાય તેવી જ રાતે ગતિ કરાવે છે કોને ? આ માને એનો ત્યાગ થાય એટલે ગતિ અટકી જાય છે આ અન્વય વ્યતિરેક ધર્મ જરાબર મમજવો, વિચારવો, મનન કરવો, હૃદયમા સ્થાપન કરવો કપાય ન હોય તો સ સારરૂપ આડ જીગે જ નહિ, કની કપાય થવાથી જિગ્યુ તો હવે તેને પાડી નાખવુ, અને ફરી જીગે નહિ તેમ કરવા માટે તેના મૂળો બાળી નાખવા (આડ બાળવામા પાપ છે તેથી ડરીશ નહિ આ કપાયઆડ તો અનત દયાના સ્થાન પરમાત્મા તીર્થ કરોએ પણ મૂળથી ઉચ્છેદી નાખ્યુ હતું)

દરેક જ યાત્રાએ ઘરમા આ વાક્ય કોરી રાખવું કે ‘મૂલ દિ સંસારતરો કપાય’ આ વાક્યના ખરેખરા મમજવા પર ભવિષ્યની સ્થિતિનો આધાર છે (૧૮, ૮૮)

કથાચોના સહચારી વિષયોનો ત્યાગ

સમીક્ષ્ય તિર્યક્નરકાદિવેદના , શ્રુતેક્ષણૈર્ધર્મદુરાપતા તથા ।

પ્રમાદસે યદ્વિપયે સર્ગોત્તૈસ્તત્સ્તવાત્મન । વિષ્ણૈવ ચૈતના ॥ ૧૯ ॥ (વાત્સ)

“ શાસ્ત્રરૂપ આખોધા તિર્યચ, નર-વગેરેની વેદનાને જાણી, તેમ જ ધર્મ મળવાની મુશ્કેલી પણ જાણી, તેમ છતાં પણ કુતલ્લજવાળા વિષયોમાં તુ આનંદ માનશે તો હે ચૈતન । તારું ચૈતન્યપણું તદ્દન નકામું છે ” (૧૯)

વિવેચન—વિષય અને પ્રમાદને પરસ્પર સાધર્મ્ય છે અને વિષય અને કથાચ સહચારી હો તેથી કથાચદારમાં વિષયનો ઉપદેશ કરે છે જેવતાને સ્વયંન મમયે અનત દુ ખ છે, મનુષ્યભવમાં પ્રવૃત્તિ, વિયોગ, યાધિ, જરા, મૃત્યુ વગેરે દુ ખ છે, તિર્યચને પરસ્વાધીન વૃત્તિનું દુ ખ છે અને નરક તો દુ ખમય જ છે એ મર્વ હકીકત તે શાસ્ત્રમાં વાંચી છે, એવો શાસ્ત્રરૂપ જ્ઞાનચમુધી તે ભોઈ છે * વળા, તુ મારી તે સમજે છે કે અનત કષ્ટથી પથેદ્રિયપણું મળે છે અને ધર્મ તો જાહુ મુશ્કેલીએ મળે છે આગુ આટલું નજરે નોયા છતાં પણ તારી વૃત્તિ ફરે જ નહિ, તને જરા પણ નિરોધ થાય નહિ, તો જાણ કે તારું ભણ્યુગણ્યુ ધૂળ છે, વાગાડબર છે કેળાવ માન છે, નિષ્ફળ છે, વધ્ય છે

ધર્મ કેટની મુશ્કેલીએ મળે છે તે પ્રસિદ્ધ છે દશ દેહાનયી મનુષ્યભવની ફલેશ્વતા જણાઈ આવે છે આ દશ દેહાતોના સબધમાં ટીકાકારે દશ સ્ત્રોત આપ્યા છે તે મુખપાઠ કરી હૃદય પર આગેજવા જેવા અને સરળ અર્થવાળા છે તેથી આ ઉતારી લીધા છે

વિષ્ણઃ પ્રાર્થિતવાન્ પ્રસન્નમનસ શ્રીમહાવક્ત્રાત્ પુરા,
ક્ષેત્રેઽસ્મિન્ મરતેઽપિલે પ્રતિશ્ઠ મે મોક્ષન વાપય ।
દશ લઘ્વવરોઽય સેષવિ કદાપ્યન્વાત્પદા દિ સ ચેદ,
અણે મત્યમવાત્તથાપ્યસુકૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૧ ॥

સ્તમ્માના દિ સદ્વસ્ત્રમણસદિત પ્રત્યેકમણેસર,
કોણાના ઇતમેષુ તાનપિ જયન્ પૃતેઽય ઇતસદેવથા ।
સામ્રાજ્ય જનકાત્સુત સ હમતે સ્વાત્ચ્ચેદિદુ દુર્વંદ,
અણે મત્યમવાત્તથાપ્યસુકૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૨ ॥

વૃદ્ધા કાપિ પુરા સમસ્તમરતત્રેસ્ય ધાન્યારલિ,
વિપ્લીઠત્ય ચ તત્ર સપયકળાન્ ક્ષિપ્તવાદવેનામિતત્ત્વ ।

* મુકૈલુક ઇતિ પાટોઽપિ જનિદ્ દશ્યત ।

× મનમાં જ્યારે કોઈ વિષય જરાવર પ્રગ્ન થયો હોય ત્યારે તેનું જ્ઞાનનુ સમીપ અટકે જ્યાં થાય છે ન જોડેલી વસ્તુઓનું વધુન સામગ્રી તેનો ઉપેક્ષ આપતો ધણીવાર મરીએ ડીએ એટલા માટે આ ભોઈ છે એમ કહ્યું એનો ભાવાર્થ એમ ॥ ૧ કે તે તે અનુભવી છે

પ્રત્યેક દિ પૃથક્કરોતિ કિલ સા સઘાણિ ધ્યાનાણિ ચેદ્
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૩ ॥

સિદ્ધધૂતકલાવલાદનિજા મિત્રાય દેશા મરૈ-
 ધ્યાનમ્પ્રેન નૃપસ્ય કોશનિવદ્ધ પૂર્ણોદિતો દેલયા ।
 વૈધાદાદ્યજનેન તેન સ પુનર્નયિત મન્ત્રી ક્ષચિત્,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૪ ॥

રત્નાયાદયસુતૈર્વિતીર્ય યણિજા દેશાતરાદીયુષા,
 પદ્યાત્તાપવશેન તાનિ પુનરાવાહુ દૃતોપક્રમે ।
 લભ્યતે નિતિલાનિ દુષ્ટમિદ્ દૈવાદ્ ઘટેત્તત્કલિત્,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૫ ॥

સ્વપ્ને કાર્પટિકેન રાત્રિવિગમે શ્રીમૂલદેવેન ચ,
 પ્રેક્ષ્યેદુ સકલ કુનિર્ણયવશાદસ્ય ફલ પ્રાપ્ય ચ ।
 સ્વપ્રસ્તેન પુન સ તત્ર શયિતેનાલોક્યતે કુપ્રચિત્,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૬ ॥

રાધાયા યદનાદ્ય ક્રમવશાચક્રાણિ ચત્યાર્પયિ,
 ધ્યામ્યતીદ્ ધિપર્યયેણ તદ્ધો ધ-યો સ્થિતોઽવાહમુખ ।
 તસ્યા ધામકનીનિકામિપુમુનેનૈવાનુ વિષ્યત્યદ્ધો,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૭ ॥

દુષ્ટા કોઽપિ દિ કષ્ઠપો હૃદયુલે સેવાલ્લ-ગ્ધચ્યુતે,
 પૂર્ણેન્દુ મુદિત પુટ્ટમ્બમિદ્ ત દ્રઢ સમાનીતવાન્ ।
 સેવાલે મિલિતે વદાપિ સ પુનઃક્ર-ત્ત સમાલોક્યતે
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૮ ॥

શમ્વા પૂર્વપયોનિષ્ઠી નિષતિતાઃ અદ્ય યુગ પશ્ચિમા
 મ્મોષો દુર્ધરવીચિમિશ્ચ સુચિરાસયોજિત તદ્ દ્યયમ્ ।
 સા શમ્વા પ્રવિશેષગસ્ય વિધરે તસ્ય સ્તય ક્વાપિ ચેત્,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૯ ॥

જૂર્ણાદિત્ય પરાકમા મણિમય સ્તમ્ભ સુર ક્રોડયા,
 મેતૌ સન્નિલિકાસમીરવશત ક્ષિપ્ત્વા રજો દ્વિન્નુ ચેત્ ।
 સ્તમ્ભ તૈ પરમાનુમિ સુમિલિતઃ કુર્વાત્સ ચેત્પૂર્વચ્ચ,
 ભ્રષ્ટો મર્ત્યમવાત્તથાપ્યસુહૃતી ભૂયસ્તમાપ્નોતિ ન ॥ ૧૦ ॥

લોજન—બ્રહ્મજનને પુત્ર બ્રહ્મહત્ત બે વરસની વયનો હતો ત્યારે તેનો પિતા
 મરણ પામ્યો. રાજ્યઝાર્ દીર્ઘ નામના મત્રાને મોપવામા આવ્યું આ મત્રીની સાથે
 બ્રહ્મરાજાની રાણી સુલણી પ્રેમમા પડી અને વિધય લેવા લાગી બ્રહ્મહત્તને આ વાતની
 ખબર પડતા તેણે આ દુષ્ટ સચામ તોડી નખાવવા આકકતરી રીતે પ્રયાસ કર્યો, પણ

રાપીએ તો જીત્યો તેનો જીવ લેવાનો નિશ્ચય કરી એક લાક્ષાગૃહ બનાવ્યું અને તેમાં નવપરિણીત વડા સાથે કુવરને મોકલ્યો અને રાત્રે આગ લગાડવાનો વિચાર કર્યો આ દુષ્ટ નિર્ણયથી બખર કુવરને ધીજા મંત્રીએ કરી અને જુમિમા કચેલી સુગંધને વસ્તે ઘઈ કુવરને બહાર સહીમલામત કાઢ્યો અરણ્યમાં એકવા ફરતા કુવર મહાઅટીમાં આવી પહોંચ્યો તે વખતે એક બ્રાહ્મણ સાથે થયો અને અગ્ની જિતારી રાજ્ય મળે ત્યારે આનવાનું કહી બ્રહ્મદત્તે કૃત્તનાપણું બનાવ્યું અનુક્રમે કેટલેક કાળે બ્રહ્મદત્તને કાપિંચપુરનું રાજ્ય મળ્યું અને છ બે પૃથ્વી સાધી ચક્રવર્તી થયા ઉક્ત બ્રાહ્મણ આ હકીકત જાણી કાપિંચપુર આવ્યો અને બહુ પ્રયામે ચક્રવર્તીને મળ્યો ચક્રવર્તીએ યથારુચિ વર માગવા કહ્યું બ્રાહ્મણે વિચાર કરી જવાબ આપવા જણાવ્યું ઘરે આવી પોતાની સ્ત્રીને પૂછતા તેણીએ વિચાર કર્યો કે જો આને ગામગંગા મળશે તો તેના વહીવટની ખટખટ કરવી પડશે અને ઋદ્ધિને અગે ગરીબ અવસ્થામાં પરણેલી સ્ત્રી પસંદ આવશે નહિ તો મારો ત્યાગ કરશે આથી તેણીએ એવી મૂંચના કરી કે આપણા કુટુંબને દરરોજ એક એક ચૂલે ખાવાનું મળે અને એક મહોર દક્ષિણા મળે એવું વરદાન માગે બ્રાહ્મણે આવું જ વરદાન માગ્યું રાજાએ બ્રાહ્મણની પશ્ચિમયુદ્ધિ માટે જો બતાવ્યો હવે બ્રાહ્મણને પ્રથમ દિવસે બ્રહ્મદત્તને રનોડે જમવાનું હતું, ત્યાં જમી મહોર મેળવી પછી ચક્રવર્તીની એક લાખ બાણ હતી અતે ઉડીને ત્યાં જમ્યો આવી રીતે ૭ ખડમાં દરેક ઘરે જમવાનું હતું, પણ પ્રથમ દિવસે લોજનમાં જે મીઠાશ આવી હતી તે ફરીવાર આવી નહિ અને દરરોજ પ્રથમ દિવસનું જમણું સભાર્યા કરે આથી પ્રથમ શ્લોકમાં કહે છે કે “પ્રસન્ન મનવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી પાસે બ્રાહ્મણે પ્રાર્થના કરી કે ‘મને આખા ભરતમેશમાં પ્રત્યેક ગૃહે લોજન અપાવો’ આ પ્રમાણે વરદાન પ્રાપ્ત કરેલ તે બ્રાહ્મણ કદાચિત્ પ્રથમ દિવસે કરેલ લોજન બીજી વાર મેળવે, પણ જે કમનસીબ બ્રાહ્મણ મનુષ્યજાત પામી હારી બંધ છે તે ફરીવાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી” (૧)

દ્યુત—એક ગજા બહુ વૃદ્ધ થયો, પત્નું કોઈ પણ પ્રકારે મરણ પામે નહિ તેનો પુત્ર મોટી વયનો થયો હતો, અને પ્રત્યેક દિવસ તે પિતાના મગજની રાહ જોતો હતો વૃદ્ધ રાજાને પણ રાજ્યમેહ બહુ ટીક લાગ્યો હતો, તેથી પુત્રને રાજ્ય આપી શકતો નહોતો પુત્રને છેવટે ઇચ્છા થઈ કે પિતાને માંડે પણ રાજ્ય લેવું વૃદ્ધ રાજાને આ વાતની બખર પડી એવે તેણે એક યુક્તિ કરી રાજસલામાં એક નો ને આઠ થાલવા હતા અને પ્રત્યેક થાલવે એક નો ને આઠ હાનો હતી રાજાએ પુત્રને કહ્યું કે મારે તને હરે રાજ્ય સોંપી દેવું છે, પણ આપણા કુળનો એનો શિવાજી કે પુત્રે રાજ્ય લેવા પહેલા પિતા સાથે દ્યુત રમવું અને દ્યુતમાં એક વાર જીતે ત્યારે એક હાજી જીતી ગણાય અને તેવા રીતે એક નો આઠ વાર જીતે ત્યારે એક સ્તંભ જીત્યો ગણાય આવા એકનો આઠ સ્તંભ જીતે ત્યારે પુત્રને રાજ્ય મળે, પણ રમતા રમતા વચ્ચે એક વાર હારી બંધ તો અગાઉની સર્વ

જીવ બ્યથા જાય અને નવે નાચે પહેલી હાસથી શરૂ કરવું પડે આ વાત પુરે કબૂલ કરી અને છૂત રમવા માડ્યું આ પ્રમાણે રમતા રમતા કેન્દ્રીક વાર જીતે અને વળી હારી જાય, પણ સંપૂર્ણ તો કોઈ કાળે થાય જ નહિ આથી દ્વિતીય શ્લોકમાં કહે છે કે “એક મો આઠ થાલલા પંકી પ્રત્યેક ત્વલને એક રા આઠ હાલો છે અને તે પ્રત્યેક હાલને પુત્ર પિતા માથે તૂત રમતા જીતે ત્યારે તેને માત્રાજય મળે તે દુર્ઘટ નો છે જ, પણ કદાપિ તેમ થી આવે, પણ જે કમનગીળ પ્રાણી મનુષ્યજવ પામી હારી જાય છે તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” (૨)

ધ્યાન્ય—એક રાત્રીએ ભગવદ્દેશના ઉત્પત્તિ થતા સર્વ પ્રકારના ધાન્યો કૌતુક માટે એકઠા કર્યા અને તેમાં એક પાલી સરસવના દાણા નાખ્યા પછી એક વૃદ્ધ ડોમીને બોલાવી, ધાન્યના ઢગલામાંથી સરસવના મર્વ દાણા છૂટા પાડી આપવા આના કરી બિન્વાની ડોમી આ કેવી ગત કરી શકે ? તેથી ત્રીજા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “આખા ભરતદેશના સર્વ ધાન્યના સમૂહમાં એક પાની સરસવ નાખેલા હોય અને તે જ દાણાઓને જીલ્લ કરી આપવાનું એક વૃદ્ધ ડોમીને કહ્યું હોય હવે કદાચ તે ડોમી મર્વ દાણાઓને અને મગસવને જીલ્લ પાડી આપે, પણ જે કમનગીળ પ્રાણી મનુષ્યજવ પામી જાની જાય છે તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” (૩)

પામ્યા—આજુકથ નામનો પ્રાણજીવન નદ રાજાની સભામાં આવ્યો અને સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો રાજા તે વખતે રાજસભામાં હોતો નહિ, પણ દામીએ આજુકથનો તિરસ્કાર કરાવ્યો કહ્યો આજુકથે ત્યાં ઘોર પ્રતિજ્ઞા કરી કે જો હું ખરો આજુકથ હોઉં તો નદ રાજાને સમૂળે ઉન્નત કરી નાખું રાજ્યથોગ્ય કુવચને ગ્રોધતા તે એક મધૂર પોષકની નીકરી પાને ગયો તેને ચંદ્રપાન કરવાનો હોહલ થયો હતો આજુકથે જન્મતા જ પુત્રને સોપી દેવાની ગત કરી, સુક્તિથી હોહલ પૂર્ણ કર્યો તે એવી ગતે કે એક છિદ્ર સુક્ત તુલ્યનુ ઘર કરાવ્યું અને એક પુરુષ છિદ્ર ઢાંકવા સારું ઉપર બેઠો એક વિશાળ ઘાળમાં પરમાત્મા (ખીર) ભરી છિદ્ર નીચે તે ઘાળ મૂક્યો અને પુત્રને ચંદ્રનુ પાન કરવા કહ્યું સ્ત્રી પાન કરતી જાય છે અને ઝાપરા ઉપર બેઠેલા પુરુષ છિદ્ર ઢાંકતો જાય છે આવી રીતે તેનો હોહલ પૂરો કર્યો સંપૂર્ણ કાળે પુત્ર થયો તેનું નામ ચંદ્રગુપ્ત પાડ્યું ચંદ્રગુપ્ત બાળવયથી જ રાજા થવાના લક્ષણ જતાવવા લાગ્યો નાના બાળકોની મલાઓ કરી તેમાં પોતે રાજા થાય, ન્યાય ચૂકવે, ગામગરાસ ભેટ આપે, મળઓ કરે અને સુદ્ધ પણ ડરે આજુકથ અને ચંદ્રગુપ્ત અનેક સિદ્ધિઓ સાધી પાન્વીપુરને ઘેરે નાખીને પડયા નદ રાજા લઇવા આ યો અને આજુકથના સૈન્યમાં ભગાણ પડ્યું આજુકથ ભાગ્યો અને તેને મારવા રાજાએ મારા મોકલ્યા ચંદ્રગુપ્તને કૂવામાં સતાડી પોતે બાવાનો વેશ ધારણ કરી ઠાઠે બેઠો અને મારાઓને કહ્યું કે ચંદ્રગુપ્ત અહર સતાઈ ગયો છે મારાઓ હથિયાર મૂકી અહર જીતરવા ગયા કે લઘુલાઘવી કળાથી તેઓના શસ્ત્રથી જ તેઓને મારી નાખ્યા

આવી રીતે અનેક કદમાથી વદ્રગુપ્તને બચાવી પોતે પણ યુદ્ધિનથી બચ્યો ચાલુક્ય નીતિ શાસ્ત્રમા બહુ હોશિયાર હતો અને યુદ્ધિન કેમ કમ્બી, જાગ કેમ પાથરવી અને ગમે તેવા પ્રતિકૂળ મયોગોમા પણ પોતાનું કાર્ય કેવી રીતે સાધવું એ તે બહુ સાગ્ર મમજતો હતો એક પર્વત નામના રાજાને પોતાનો કર્ગ નદ રાજા ઉપર ફરી વાર દાવો માર્યો, પણ આ વખતે પાટવીપુર ઉપર સીધો થેરો ન ધાવતા આમપાસના ગામોને મર કરવા માડ્યા નદ રાજા પડ્યો અને વદ્રગુપ્ત તિહામનાડક થયો પર્વત રાજા વિષમ્યાના સયોગથી મરી ગયો અને તેથી વચ્ચેથી ફાસ ગઈ પાટવીપુરના લોકોને કર બહુ આપ્યો પડ્યો, તેથી પ્રાત્ન અમતોપી બનાં ગઈ અને ચદ્રગુપ્તની પાને ફરિયાદ કરવા આવા બાલુકથે વિચાર્યું કે લોકો અમતોપી બનશે તો ઉચાળો ભરી ચાલ્યા જશે, આથી તેણે લોકોને કર સહિત કર્યા પસા પ્રાપ્ત કરવાનો એક બીજો ઉચાય નિતવતા તેણે દેવતા પાસેથી અજેય પામા મેળવ્યા ગામના આગેવાન શેઠિયાઓને બોલાવી તેઓ સાથે ઘૂત રમવા માડ્યું અને તેમા પોતે મોગી બીટ મૂકે અને જીતે તો પ્રમાણમા બહુ ઓછી વસ્તુ લે એવી હોડ કરતા પણ સર્વ લોકો તેની સાથે ગમતા હારી જતા, પણ ચાલુક્ય કોઈ વિવસ હારે નહિ આથી એકા સ્થાનમા કહ્યું છે કે “સિદ્ધની પાનેથી મેળવેલ ઘૂત રમવાના પાસાના ઉપયોગથી અનેક લોકોને જીતીને બાલુકથે રમનમાત્રમા રાજાને બડાગ સુવણથી ભરી દીધા મહાત્મ દેવકૃપાથી ગામના શેઠિયા લોકો તે મત્રીને જીતી લે, પણ જે કમનમીભ પ્રાણી મનુષ્યભવ હારી જાય છે તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” (૪)

રત્ન—વસંતપુર નગરમા ધક્કા નામે એક શેઠ રહેતો હતો તેને પાત્ર પુત્ર હતા આ ધક્કા શેઠ ગ્લનાં પરીક્ષામા બહુ કાબેન હોવાથી તેને રત્નપત્રીક્ષકના નામથી સર્વ ઓગળના હતા શેઠની એક એવી પ્રતૃતિ પડી હતી કે બહુ મૂલ્યવાળા જે જે રત્નો આવે તે ખરીની મમહી રાખે પણ વેચે નહિ પુત્રો પણ વારવાર જઈ કે બમણા—તમણા કામ માવે છે, છતાં શા માટે વેચતા નથી ? આ પ્રમાણે વારવાર થયા કરે તોપણ શેઠ તો વેચવાની વાત જ કરે નહિ એક વખત શેઠ પરદેશ ગયા અને કેટલાક દિવસ પછી પાછા આવ્યા, ત્યાર માગૂમ પડ્યું કે પોતાના પુત્રોએ સર્વ રત્નો પરદેશી માણસોને વેચી નાખ્યા છે શેઠે તો આ નમા ધાર સાબળી સર્વ પુત્રોને ઘગળહાર કાઢી મૂક્યા અને સર્વ રત્નો લઈને જ ઘરે પાછા આવવાનું કહ્યું પુત્રો તો બાપડા પરદેશ નીકળ્યા, પણ એ જ સર્વ રત્નો પાછા કેવી રીતે મેળવી શકે ? તેથી પાવમા સ્થાનકમા કહે છે કે “શેઠના છોકરાઓએ પરદેશથી આવેલા વ્યાપારીઓને રત્નો વેચી દીધા અને વગી પચાસાપ કરીને તે જ પાછા મેળવવાનો પ્રયામ કરવા લાગ્યા કોઈ દેવની સહાયથી કદાચ તે જ સર્વ રત્નો વણિકપુત્રો પાછા મેળવે, પણ જે કમનમીભ પ્રાણી મનુષ્યભવ હારી જાય છે તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” (૫)

સ્વપ્ન—ઉત્તરવિણી નગરીમા એક મૂળદેવ નામનો ચતુર નાજપુત્ર હતો તે દેવદત્તા

યુગ—“ પૂર્વ મસુદ્રમા ગમી(ખીલી) નાખીએ અને પશ્ચિમે યુગ(ધોમરુ) નાખીએ અને બન્ને સમુદ્રમા દુર્ધર તરંગ આવ્યા ઝરતા હોય કદાચ આ યુગમા શમીનો પ્રવેશ થાય, પણ જે કમનસીબ પ્રાણી મનુષ્યભવ પામી હારી જાય છે તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” બળદની ડોક પર નાખેલું ધોસરુ તે યુગ કહેવાય છે તેમા જોતર બાધવા માટે નાખેલી ખોલી તે શમી કહેવાય છે અસખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર મૂંઝ્યા પછી છેલ્લો સ્વયંભૂરમણ મસુદ્ર અર્ધરાજ પ્રમાણ આવે છે તેને પાંચમ છેડે યુગ હોય અને ખીલ બાલુના પૂર્વ છેડે ગમી હોય, એ બન્નેનો યોગ કેમ થાય ? સમુદ્રમા મહા જળ તરંગ થતા હોય છે એ હકીકત લક્ષમા રાખવાની છે (૯)

પરમાણુ—“ દેવતાએ કીડા કરતા કરતા એક પાપાણુના સ્તબના વજ વડે ચૂરચૂરા ઝરી નાખ્યા અને પછી મેરુપર્વત પર ડોલા રહી એક નળીમા સર્વ પરમાણુ એકઠા કરી કૂક મારી, ચારે દિશામા તે સર્વ પરમાણુ ઊડાવી રીધા તે જ પરમાણુઓનો બનાવેલો સ્તબ ફરી વાર કહી તે તૈયાર કરે, પણ જે કમનસીબ પ્રાણી મનુષ્યભવ પામી હારી જાય છે, તે ફરી વાર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ” લાખ યોજન જિયા મેરુ ઉપરથી પવનના મપાટા સાથે ઉડાડેલા પરમાણુઓની પાછળ દેવતાની જળરજસ્ત કૂક, એ સર્વને સાથે લેતા અને પરમાણુની અણુતાનો નિચાગ કરતા ઉપરની હકીકત લગભગ તરંગ જેવી જ લાગે છે (૧૦)

દશે દષ્ટાતોનું એ જ પ્રમાણે મમજલુ દરેક દષ્ટાતમા બહુ ખૂબી છે દરેક દષ્ટાત મનન કરાને સમજવા જેલુ છે મનુષ્યભવની દુર્લભતા બહુ વિચારવા યોગ્ય છે દષ્ટાતની સત્યતા કરતા હમેશા તેમાથી ફિતિ થતો લાવ બહુ વિચારવા જેવો છે દેવકૃત મત્ર, અમત્કાર કે ખીલ વાત મૂળવાદના આ જમાનામા ગણે ન જિતરે તો તેની સામે નિચાર કરવાની અગત્ય નથી, પરતુ દરેક દષ્ટાતમા એક અદ્ભુત લાવ છે અને તે એ છે કે આવો મનુષ્યભવ મહાકષ્ટે મળ્યો છે તે ફરી મળતો મહાસુરેલ છે એના પરિણામ તરીકે મનુષ્યભવની સફળતા કરવા ખાસ ઉપદેશ છે ધર્મસામગ્રી સુખ્યત્વે મનુષ્યભવમા જ મળી શકે છે, તેથી આ સર્વ દષ્ટાતોનું સુધામપણું પ્રાપ્ત થાય છે

આટલા ઉપરથી ધર્મની દુરાપના સમજી, કદાચ ન કરવા અને તેટલા સારુ તેના સહચારી ખાવે ઇદ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોને ખાસ કરાને ત્યજવા (૧૬, ૮૬)

કેપાયના મહચારી પ્રમાદનો ત્યાગ

चौरैस्तया र्मरैर्गृहीते, दुष्टैः स्वमात्रेऽप्युपतप्यसे तम् ।

पुष्टैः प्रमात्रैस्तनुमिष्य पुण्यघनं न किं चेत्स्वपि छुट्यमानम् ॥ ૨૦ ॥ (વગ્ગતિ)

“ ચોર અથવા કામકાજ કરનારા (નોકર-ચાકરો) તારુ જરા પણ ધન ઉપાડી

બધ છે, તોપણ તું તપી બધ છે, જ્યારે પુષ્ટ અથવા પાતળા પ્રમાદો તારુ પુણ્યધન લૂટી લે છે તે તું બલુતો પણ નથી ? ” (૨૦)

વિવેચન—ધરમા સહજ ચોની યાય તો ધાધવ મચાવી મૂકે છે, ચોક્કિસને બોલાવે છે, સજ કગવે છે અથવા કાયદો હાથમા લઈ ચોરના હાડકા ખોખરા કરે છે આ સર્વ શાને માટે ? ધનને માટે, ગુણ દ્રવ્ય માટે પણ મધ, વિષમ, કષાય, વિક્રયા અને નિદ્રારૂપ પ્રમાદ—ચોરો તારુ પુણ્યધન લૂટી નધ છે તેનો તે વિચાર કર્યો ? વિષમ, કષાય એ પુષ્ટ ચોરો છે અને વિક્રયા, નિદ્રા, નોકધાય એ પણ પાતળા ચોરો છે, પણ બધા ચોર એકઠા થઇ તારા શુભ પુણ્યધનના ભડાર પર ધાડ પાડે છે તેથી જરા ચેત જરથ ગયા પછી જ્ઞાન આવશે તે નકાસુ ॥ તુ મૂઠની જેમ બેઠો બેઠો ભ્રમ્યા કરે છે, એમા તારી મૂખાઈ છે, માટે જોક, ભ્રમત યા, વિચાર (૨૦, ૬૦)

જરા નીચુ બેઠને ચાલ ઉપમહાગ

મત્યો સોડપિ ન રક્ષિતા ન જગતો દારિદ્ર્યમુત્ત્વામિત,

રોગસ્તેનઋષાદિના ન ચ મિયો નિનાગિતા પોઢગ ।

વિવ્રસ્તા નરના ન નાપિ મુસ્તિતા ધર્મસ્તિભોમી સદા,

તરનો નામ ગુણો મદ્ય વિમુતા ના તે મ્તુતીન્જા ચ કા ? ॥ ૨૧ ॥ (પાદ્યગ્નિચીત્તિ)

“હે ભાઈ ! તે હજુ સુધી કોઈ પણ પ્રાણીનું મરણથી રક્ષણ ક્યું નથી, તે કાઈ જગતનું દળદર ફિટાડયું નથી, તે રોગ, ચોર, રાજા વગેરેએ કરેલા મોટા સોળ ભયોનો નાશ કર્યો નથી, તે કાઈ નરકગતિનો નાશ કર્યો નથી અને ધર્મ વડે તે કાઈ ત્રણ લોકને સુખી કર્યા નથી, ત્યારે તારામા શુભ શા છે કે તેનો મદ કરે છે ? અને વળી એવું કાઈ પણ કાર્ય કર્યા વિના તું મ્તુતિના ઇચ્છા પણ ચેનાં રાખે છે ? (અથવા શું તારા શુભ અને ચો તારો મદ ! તેમ જ શી તારી મોખાઈ અને ચો તારો ખુશામતનો પ્રેમ !) ” (૨૧)

વિવેચન—અરે છવ ! તુ લાભો-પહોળો મદને ચાલે છે, પણ તે શું જબરુ કામ ક્યું છે કે તેનો ફાકો રાખે છે ? તારુ છતુ ધન છે તેને પણ તું મોખી શકતો નથી રે ચેતન ! જરા વિચાર કર આ જિહ્વીમા મરણનો મોટો ભય ॥ તે એક પણ પ્રાણીને તેમાથી બચાવ્યો ? અરે ! તારા પોતાના માથેથી જ તેનો ભય ઓછો થયો ? આખા હિંદુસ્તાનમા ગરીબાઈ વધતી બધ છે, ચાર કરોડ માણુઓ દિવસમા એક વખત રોડો ઝકુકા ખાઈને, પાણી પીને સૂ રહે છે ઉપગઉપરી ફુધાળમા લાભો છવ અત વિના મરણ પામે છે આવું દગદર તે કોઈનું ફિટાડયું ? ફિટાડવા ચન્ન કર્યો ? ત્યારે શું તે મોખા કય, અતિસાર જેવા વ્યાધિ મટાડયા ? કે મોળ ભયથી ધૂજતા પ્રાણીઓને તેમાથી બચાવ્યા ? આ ભવમા તે શું લીવું કયું ? આવતા ભવ માટે તે નગ્ન કાપી નાખી ? તને ગેરદી મળી ॥ કે તુ કદી નરકમા તો જઈશ જ નહીં ? અથવા તે નરકનો જ નાશ કર્યો છે

કે જેથી કોઈ પણ પ્રાણીને ત્યા જવું પડે નહિ ? તારી ફરજ બનતી તે જનસમૂહ કે પ્રાણીસમૂહનું સુખ વધાર્યું ? આમાનું ચોક્કસ કે ઘણું કાર્ણ કરી શક્યો નથી અને તેને અહંકાર થાય છે અથવા પારકા માણસો પાસેથી સ્તુતિ સાલજવાની ઇચ્છા થાય છે તે તદ્દન અસ્થાને, અયોગ્ય, અણઘટતી વાત છે, તારો તેના ઉપર ઝેરો હક નથી ચેત, જરા વિચાર આવા ગુણુવાળા માણસો તો તેનો ફાકો મગજમાં જ નથી, પણ તારે તો ફાકો રાખવાનો હક પણ નથી જો ચેતીશ નહિ તો અનત કાળચક્રના પ્રવાહમાં તણાઈ જઈશ અને તારો પત્તા લાગશે નહિ અનુકૂળ સમય, સ્થાન અને સંભોગો નો શીઘ્ર લાભ લઈ લે

ઉપરની ગાથામાં મોળ ભય કહ્યા છે તેના નામ—શોક, પાણી, અગ્નિ, મર્ષ, ઘોર, શત્રુ, મત્ત હસ્તી, સિંહ, યુદ્ધ એ નવ અને ઇન્દ્રિયોક ભય (મનુષ્યને મનુષ્યથી ભય તેથી જ રીતે સ્વભાવિક ભય), પરવોક ભય (મનુષ્યને તિર્થ ૫ અથવા દેવતા કે અમુરથી ભય), આઘાત ભય (ધન ચોરાઈ જવાનો ભય), અકસ્માત ભય (ઘરમાં ભેગા ભેગા કોઈ પણ કારણ વગર ભય લાગે તે), આશ્ચર્યિક ભય (કેવી રીતે ચેત ભરાશે તેની નિર્ધારને ચિંતા થાય છે તે ભય), મરણભય, અસ્ત્રોક ભય (લોકમાં અપકીર્તિ થવાની ભીંક (૨૧, ૬૧)

*

*

*

આવી રીતે આપણા સંસારના દરેક કાર્યમાં અગત્યનો ભાગ ભજવનાર બહુ જ અગત્યનો વિષય અપૂર્ણ થયો જો નિયંત્રતા અગત્ય એટલા માટે છે કે જ્યારે લોકો બાહ્યાન્તર અને દેખાવ ઉપર બહુ ધ્યાન આપે છે, ઘણીવાર તેથી ભૂલ પણ ખાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રકાર તેથી તદ્દન બિલકી દૃષ્ટિએ જુએ છે હુનિયાના દેખાવમાં “સગત”ના નામથી ઓળખાનારા કેટલીક વાર તોમ્ર વિષયાં હોય છે, જ્યારે તદ્દન લત્રિક છૂનો શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિમાં મહાભાગ્યશાળી ગણાય છે આ વાતનું કેટલીક વાર સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે, પણ જરૂરને વખતે બહુ ભૂલી જવાય છે અધ્યવસાય અને આત્મવૃત્તિ ઉપર કેટલો આધાર છે અને તેથી કર્મબંધનમાં કેટલો ફેર પડે છે તે માટે એક જ દાખલો ખમ છે છોકરો નિશાળે ન જતો હોય અથવા કુચાલો ચાલતો હોય ત્યારે તેના પગ ગિખામણ આપવા લાલ આખ કરવામાં આવે છે, તેમ જ ગાળા દેનાર ઉપર પણ લાલ આખ થાય છે, પણ તે બંને લાવાશમાં બહુ ફેર છે આ ફેર નમજવામાં ખૂબી છે, પણ આવા સામાન્ય પ્રમગો બાદ કરતા કોઈ પણ મનુષ્યપ્રકૃતિને માટે બાહ્ય દેખાવ પરથી દોરવાઈ જઈ ઘણી વાર છેતરાવાના પ્રસંગો આરે છે

સંસારના મર્ષ ૪થેમાં કયાય એક કે બીજી રીતે જોડાયેલા રહે છે રાગ અને દ્રેષ વગર સંસારના કાર્યો બનતા નથી અને તેથી ગ્રુમપત્રો કે ઉવાડી રાંતે કયાય થઈ જાય છે કર્મકાંક્ષાને ઓળખવાની બહુ જ અગત્ય છે તેથી તેના દરેક સ્ત્રોક પર વિવેચન કરવા ઉપરાંત, અત્રે પણ દરેક માટે કઈક નવીન રૂપમાં વિવેચન કરવાની તક લેવામાં આવે છે

ક્રોધ—ક્રોધ ઉપર પહેલો અને ચોથો એ બે સ્લોકો છે એને શાસ્ત્રકાર ભુજંગુ ૩૫ આપે છે, તે પર વિવેચન થઈ ગયું છે ગૌતમકુલકમા કહે છે કે કોદામિમૂયા ન સુદ લહતિ 'ક્રોધીને સુખ મળતું નથી' ભવભાવનામા સૂર નામના બ્રાહ્મણની કથા છે, તેને ક્રોધ કરવાથી અનંત ભવ રખડ્યું પડ્યું હતું ક્રોધ એ દ્રેષ છે અને વિવેકને ભુલાવી નાખે છે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે કોદસમો વેરિઓ નસિય ક્રોધ જેવું કોઈ દુશ્મન નથી મહાત્માઓ, ભાવિતાત્મા અનગારો અને સાધુઓ પણ ક્રોધથી રખડી પડ્યા છે ક્રોધ શું શું કરે છે, તેના સળધમા એક વિદ્વાન લખે છે કે—

સંતાપ તનુતે મિનતિ વિનય સૌદાદમુસાદય-

સ્પુદ્ધેગ જનયત્યવગવચન સૂતે વિષત્તે કલિમ્ ।

કીર્તિ વૃત્તતિ કુમતિ વિતરતિ વ્યાહતિ પુણ્યોદય,

વક્તે ય કુર્મતિ જ્ઞ હાતુમુચિતો રાપ સર્વોપ સતામ્ ॥

“ક્રોધ સતાપ” કરે છે, વિનયધર્મનો નાશ કરે છે મિત્રનાનો છોડા આણે છે ઉદ્વેગ કરાવે છે, અવધ (પાપકારક) વગન બોલાવે છે, ક્રોધ કરાવે છે, કીર્તિનો નાશ કરે છે, કુર્મતિ ઉત્પન્ન કરે છે, પુણ્યોદયને હણે છે અને કુર્મતિ આપે છે”

આવા આવા અનેક દોષો ક્રોધથી ઉત્પન્ન થાય છે, મુત્ત તે અનુભવથી સમજી શકે છે ક્રોધ કરવાથી નુકસાન મત્યક્ષ છે મિદ્ધરમ્ભ, ઉપાધ્યાયજીની મજ્જાધ વગેરે અનેક ઘટનામા તે મળી ઘણું વિવેચન છે ક્રોધનો ત્યાગ એટલે ક્ષમા ક્ષમા એ જૈન શાસ્ત્રનો માર, એમા અહિંસા, અભયનાન, અનુદાપા આદિ અનેકનો સમાવેશ થઈ જાય છે સ્કંદકાચાર્ય ક્રોધથી રખડ્યા અને તેના ત્યાગથી મજ્જાસુદામા, મેતાથ વગેરે ઘણા છવો સુખી થયા

માન—આને માટે ૨-૩-૭-૮-૧૭ નંબરના સ્લોકો છે આ મીઠો સ્વાધ છે, સર્વને કરવો ગમે છે ધણી વાર પોતે નિર્જીલી છે એમ બતાવતા પણ અતરંગમા અહકાર હોય છે કેટલાક મગડા હોય છે તે છતી વસ્તુ માટે હોય છે, એને Pride (ગદ) કહે છે, કેટલાક મગડા હોય છે, તે અછતી વસ્તુ માટે ડોંગાણુ હોય છે, એને Vanity hypocrisy કહે છે મગડાની કે કાકો રાખનો તેના કરતા પણ હલ રાખનો એ વધારે ખરાબ છે હાવના સમયમા નાણુનો હલી વધારે હોય છે બીજી ધ્યાનમા રાખવાનું એ છે કે આ જમાનામા કેટલાક દુર્ગુણોને સદ્ગુણમા ગણવામા આવે છે કેટલાક માણુનો self-respect ‘સ્વ-અહિન-સ્થાપન’ અથવા ‘બીલીય-માન’ના નામથી અહકાર કરે છે આવી બાગતથી

ક્રોધ અને તાન (તાપ-દ્વીગ) બરાબર મરખા છે ક્રોધથી આજ વાન થાર છ તાવથી પણ તેમ જ થાય છ ક્રોધથી સુખ લાન થાર છ તાવથી તથ તેમ જ થાર છે તાવથી સુખમા માની પદા વાગ્યા કરે છે ક્રોધની પત તેમ જ થાય છ તાવથી નાડી તથા હાથ બુ વેગમા ચાને છ ક્રોધ વખતે પણ તેમ જ થાય છે તાવથી જૂથ લાગતી નથી ક્રોધ વખતે પણ અજ મ્યનું નથી વગેરે વગેરે

ખામ ચેતતા રહેવાની જરૂર છે એમા ખૂબી શુ છે તે વિચારવાની જરૂર છે પોતાની જાતને ફકી દેવી, દરેક અપમાનને ખાત્ર જનાવવી, એમ કહેવાની મતભવ નથી, પણ એ દેખાવના રૂપમા અહ ભાવ પેસી બંધ છે એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનું છે અહ કાર કે દલ અનેક પ્રકારના છે શાસ્ત્રકાર મઠ આઠ પ્રકારના કહે છે,* તે ઉપર જણાવ્યા છે અને તે મઠ ડરવાથી દેરાન થયેવાના દણ્ડાતો પણ સાથે બતાવ્યા છે* આ જમાનામા આ બાબતથી માવચેત રહેવાની ખાસ જરૂર છે ભવભાવનામા એક ઉજ્જિતકુમારની કથા છે, તે આ બાબતમા ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે માનથી વિનયનો નાશ થાય છે, અછકડ રહેવાનું મન થાય ॥ અને લોકો તેથી અભિમાની માણસો માથે અબધ ઓછો કરી નાખે છે ભલા માણસ ! આખી દુનિયામા હિન્દુસ્તાન કયા ? તેમા ગુજરાત કયા ? અને તેમા તારું ગામ કયા ? અત્યારની ગણતરી પ્રમાણે જણાયેલી દુનિયામા લગભગ એક અબજ ને માઠ કંઈક માણસો છે, તેમાનું એક પત્તુ માણસ તો વરસ પછી અહીં રહેશે નહિ, ત્યારે તું તે શું ભેદને મઠ ડર છે ? વળી, ટેલી ગાથામા કહ્યું તેમ, તારામા ઓરો ક્યો અસાધારણ ગુણ છે કે તું ગાન કર છે ? જગ નિચાર, જશ ડોડો ઉતર શાસ્ત્રપર માનને 'હાથી' કહે છે + તેના ઉપર ભેગનાર ડાલે છે અને ઉપાધ્યાયજી વહ છે કે માનત્યાગનો રસ્તો એ જ ॥ કે પૂર્વે* જે મોળા મોળા પુરુષો વર્ષ ગયા હોય તેમના દણ્ડાતો વાચી-વિચાગી તેઓની પાસે પોતાની લઘુતા વિચારવી વિદ્વાનો ઠીક ગયા છે કે —

बलिभ्यो बलिन सन्ति, पादिभ्य सन्ति पादिन । ।

धनिभ्यो धनिन सन्ति, तस्मादपि त्यजेद् बुध ॥

“બળવાનથી પત્તુ બળવાન, વાદીથી પણ વાદી અને ધનવાનથી પણ વધારે ધનવાન પ્રાણીઓ દુનિયા પર છે માટે કાઢ્યા હોય તેમણે અહ કાર કરવો નહિ”

શેરને માથે મવાગેર ઘણા પડ્યા છે સુરને આટવી શિખામણ બસ છે વળી, ઉકયરત મહારાજ કહે છે કે, માનથી વિનયનો નાશ થાય, વિનય વગર સમકિતપ્રાપ્તિ ન થાય, સમકિત વગર ચારિત્ર ન થાય, અને ચારિત્ર વગર સસારબંધનથી મોક્ષ ન થાય, તેથી પર પરાએ માનથી મોક્ષ થતો નથી આ બધું વિચારવાનને હસ્તામલક જેવું છે, સુરને ચેતવણી આપીને સ્વાત્મહિત સાધવા આ સર્વ ગ્રેરણા કરે છે

માયા—એને શાસ્ત્રકાર નાગણી કહે છે એને માટે અગિયારમા શ્લોકમા વિવેચન કયું છે આ કથાય બહુ મીઠો છે આ કરવાથી છવ મહાત્મીય પાપનો સંચય કરે છે એ હોય

* આ આઠ પ્રકાર પણ ઉપન્યાયકૃપ સમજવા

x જુઓ આ અધિકારના સત્તરમા શ્લોક પરની નોંધ

+ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય માનને વૃક્ષ મ્હે છે એ વડનાના ત્વજ જેવું છે એને કાપ્યું હોય તેવું જોઈ છે એને નાગ કરાના ઉપાય તરીકે નીતું પૂર આણવાની જ ર છે અને ન્યારે એ વૃક્ષનો મૂળ માથી ઉચ્છેદ થાય ત્યારે જ એનો ફરી વધનોગ સલબ દૂર થાય છે

સામાન્ય માણુમ કરતા દુનિયાની નજરમા હોગિયાગ-કરમી કહેવાતી વ્યક્તિમા વધારે હોય છે ગાડી માના કાઠા ફીકરાઓનો એ ખાસ શુભ મનાયો છે, ‘ વણિક તેહનુ નામ જેહ જૂહુ નવ જોવે ’ ઇત્યાદિ શામગજદે કહ્યું તેમા નવાઈ લાગે છે હાલ તો વાણિયાવેડા-વીમાપણુ-એ માયાવીપણુના પર્યાય શબ્દો થઈ પડયા છે એ માયા ડરવાથી મન બહુ વ્યાકુળ રહે છે ગાસકાર કહે છે કે ‘ માયાવિણો હુતિ પરસ્સ પેસા-માયાવી માણુતો પારગના નોકર થાય છે ’ એ તદ્દન અનુલવસિદ્ધ છે એક જાળતમા માયા-કપટ કયું તેને નભાવતું એ બહુ સુરકેલ છે, પડી અનેક યુક્તિઓ લગાવવી પડે છે, અમત્યની પરપરા ચાલે છે અને છતાં પણ મનમા પગાર્થ જવાની ધાસ્તી રહે છે વાણિયાવેડા કરવાની માયા તેમ જ રાજખપટની માયા એ તો દેખીતી રીતે ત્યાજ્ય છે એ માયા કરનારમા બગવૃત્તિ, ખોટો દેખાવ બહુ હોય છે, એવું જ નહિ પણ, શ્રી મન્વિનાયના દંષ્ટાતથી જણાય છે કે પ્રશસ્ત માયા પણ કરવી નહીં ખસૂમ કરીને કોમ, નાત કે સઘના આગેવાનો, દેશસરના દ્રુષ્ટીઓ વગેરે નેના પુરુષોએ તો એવા સરગ થયું જોઈ એ કે બીજાઓ તેનું અનુકરણ કરે વાયક! નાત કે સઘની મીટિંગમા જવાનો તને કોઈ વાર પ્રસંગ આ પેા છે? ત્યાં શુ થાય છે? એ કોમની અને આખા દેશની સ્થિતિ જતાને છે, એ પાયમાનીનું ચિહ્ન છે, એ જતાને છે કે આર્યાવર્તમા જ્યાં સુધી સરગના નથી, સ્વાપણ નથી, પશુબુદ્ધિનો ત્યાગ નથી, સ્વાત્મલોગ નથી ત્યાં સુધી જાપાનના પાઠોશી હોવાની મગરૂબી કરવાનો તેને જરા પણ હક્ક નથી જલ્લા ભાઈ! તારા સામારિક કાર્યોમા તો માયા, પણ તારા ધાર્મિક કાર્યોમા પણ માયા! તું જૈન હો કે હિંદુ હો કે કોઈ પણ હો, તું સાધુ હો કે મન્યામી હો કે પાઠશી હો, પણ તારું જીવન જો! તું દેખાવ કેટલો દરે છે? લોકરજન કરવા માટે, વાહવાહ જોતાવવા માટે કેવું દરે છે? તે જો! વિચાર! બહુ નકાસુ ચાલુ રાય છે, તું મમજ્યો નથી, સમજવા યત્ન કરતો નથી, તેથી બધી ભૂલ થાય છે

લોભ-એને શાશ્વતર ‘ આકાશ ’ સાથે મરખાને છે* આકાશનો છેડો આવતો નથી તેમ લોભનો છેડો આવતો નથી બારમી ગાથામા તેનું વિવેચન યઈ ગયું છે શાશ્વતર રહે છે કે ‘ સર્વગુણવિનાશન લોભાત્-લોભથી સર્વ શુભોનો નાશ થાય છે ’ અવકારમા આટલા માટે જ પૈમાને અગિયારમો પ્રાણ કહેવામા આવે છે એ દશ પ્રાણને સુકાવે છે, પોતાના શુભોના વખાણુ ડરાવે છે, નાચ ડરાવે છે આખી દુનિયાને મોરની પર નચાવનાર આશા-તુષ્ટા અનેકરૂપે કામ કરે છે રાજ્યના, ધનના કે પુત્રના લોભથી અનેક આર્યો થાય છે એણે અબજો રૂપિયાના ધણી મમ્મણુ શેઠને અધારી રાત્રિએ નદીના પૂરમા તણાતા લાડા ખેંચવા સૂચ્યું, અને એણે કોણિકને પોતાની માના બાપ ચેડા મહારાજ સાથે

* શ્રી હેમચન્દ્ર મહાજન એને ‘ સમુદ્ર ’ સાથે મરખાવે છે એ દેખાય છે માર્ગદર્શકો પણ ત્યારે ઉગશે મારે છે ત્યારે દ્વં પાર વધી જાય છે, એનું તજિલું-દેખાતું નથી, વગેરે કપાળ ધાવવા

મોટું મુદ્દ કરાવ્યું એણે ધવળ શેઠને સાતમી નારકીએ મોકલ્યો અને એણે નેપોલિયનને સેન્ટ હેલીનામા કેદ કરાવ્યો. એણે ઘણાને ભમાવ્યા, રજડાવ્યા અને લોચભેગા કર્યા

આટલા માટે અદારમી ગાથામા કહ્યું છે કે ‘મૂલ દિ સંસારતરો કવાયા — સ સાર રૂપ વૃક્ષતુ મૂળ જ ડપાય છે’ કપાયત્યાગ એટલે સ મારત્યાગ એ કપાયોના અનુયાયી અને સહચારી તરીકે વિષય અને બીજા પ્રમાદ આગે છે અને તેના સળધમા અન્યત્ર વિવેચન થઈ ગયું છે વળી, સામાન્ય રીતે ડપાયત્યાગ કરવા માટે ૫-૬-૧૫-૧૬-૧૮-૨૧ એ સ્લોકો છે અને વિષયપ્રમા ત્યાગ માટે ૧૬-૨૦ એ બે સ્લોકો છે આ વિષય બહુ જ અગત્યનો છે મનુષ્યજીવનનો મોટો ભાગ આ મનોવિકાર પર ફેરેલ પામવાથી જ સફળ ઠરી શકાય છે, તેને જીતવા એ મનુષ્યજીવનની ડસોટી છે આ વિષયની અગત્ય જોઈને બનતા સુધી દરેક સ્લોક પર મારી રીતે વિવેચન કરવાનો પ્રયાસ થયો છે ડપાયનો વિષય એટલો બધો વિસ્તૃત છે કે તે પર ઘણું વિવેચન થઈ શકે, પરંતુ અથગોરવ વધી જાય તેથી અન મુદ્દાની હડીકન પર ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે આ ચારે કપાયો પર અન્યત્ર ઘણું વિસ્તારથી આ લેખકે ઉલ્લેખ ડર્યો છે તે વિસ્તારથી ભણવાની ઇચ્છાવાળાને ઉપયોગી થઈ પડે તેવો મ ભવ રહે ॥ “શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ”મા ‘સૌજન્ય’ના વિષય નીચે એ લેખો છપાયા ॥ અન મુખ્યત્વે કહેવાનું એ જ છે કે તારે ગમે તેવો પ્રયાત્ન કરીને કપાયો પગ જાય મેળવવો એ પ્રમાણે ડરવાથી આ જીવનની સાર્થકતા છે એમ કદીશ તો જ આ ભવયાત્રા સફળ થશે અને નહિ તો અન ત ડાળચક્રમા ફરતો આવ્યો છે, તે પ્રમાણે આ ભવ પશુ એક દેરા મમાન થશે

इति सविवरणं कपायनिग्रहनामा सप्तमोऽधिकारः ॥

અષ્ટમઃ શાસ્ત્રગુણાધિકારઃ ॥

અત્યાર સુધી અગાઉના સાત અધિકારોમા મમત્વગ્રાસન અને કપાયત્યાગ તથા પ્રમાદત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો આ સર્વ ઉપદેશની અસર મન પર શાસ્ત્રાભ્યાસ હોય તો કાયમ રહે છે, નહિ તો ચાની જાલ છે જ્ઞાન-સમજણ વગર કોઈ પણ વસ્તુનો ત્યાગ થતો નથી, થાય તો ખન્યો રહેતો નથી અને યોદ્ધા વખત રહે, તોપણ પાછી અસહ સ્થિતિ થઈ જવાનો ચાલુ જાય રહ્યા કરે છે શાસ્ત્રાભ્યાસ કેવા પ્રકારનો જોઈએ, તેથી કેવા કેવા પ્રકારના લાભ છે, તે વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂરિમહારાજ હવે પ્રવૃત્તિ કરે છે

ઉપરચોટિયો શાસ્ત્રાભ્યાસ

શિલાતલામે દ્વિદિ તે યદન્તિ, ત્રિશન્તિ સિદ્ધાન્તરસા ન ચાન્ત* ।

યદન્ત મો જીવદ્યાર્દ્રતા તે*, ન ભાવનાઢૂસ્તતિથિ સ્મ્યા ॥ ૧ ॥ (ઉવેચ્છન્ના)

“શિલાની સપાટી જેવા (કઠણ) તારા હૃદય પર થઈને સિદ્ધાન્તજળ ચાલુ જાય છે, પણ તેની અદર પ્રવેશ કરતું નથી, કારણ કે તેમા (તારા હૃદયમા) છવદ્યારૂપ બીનાશ નથી અને ભાવનારૂપ અકુરાઓની શ્રેણિ પણ નથી” (૧)

વિવેચન—સાધુના વ્યાખ્યાન, અથનો અભ્યાસ, શાસ્ત્રનું શ્રવણ વગેરે પ્રમુખે હૃદય તરફ પરજ્ઞાનલક્ષરીનો સુગંધી પવન જરા વખત વાય છે અને ઘણાંજરા મનુષ્યોને તો, તે જરા આનંદ આપી ચાલ્યો જાય છે જેમ પાણીનો પ્રવાહ શિલા ઉપર થઈને ચાલ્યો જાય છે અને અર્ધા દલાક પછી જુઓ તો પાછી શિલા જેવી ને તેવી હાલતમા પડેલી હોય છે, તેમા બીનાશ પણ રહેતી નથી અને તેના પર અકુરા પણ જિગતા નથી, તેના પર ઢિવસોના ઢિવસો સુધી પાણી ચાલુ તે તદ્દન નકારું થઈ જાય છે, કારણ કે જળ પોતાની અસર કાઢી પણ સ્થાપન કરી ગયું નહિ બીજી દૃષ્ટિથી જોઈએ તો, શિલામા કોઈ એવો સ્વભાવ રહેલો છે કે પાણી પ્રાપ્ત થયું, તેનો લાભ લેવાની તેનામા શક્તિ નથી ત્યારે શિલા જેવા હૃદયથી લાભ નથી જે જ્ઞાન ઉપર ઉપરથી ચાલુ જાય તેનાથી વિશેષ લાભ

* સ્તે દત્તિ વા પાઠ કવિશ્રમ્યત્ ।

પણ શુ ? શાસ્ત્રકાર આવા જ્ઞાનને વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાન કહે છે મતિઅજ્ઞાનના ક્ષયોપ
શમથી એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે વસ્તુત એ મતિજ્ઞાનને વિષય હોઈ અજ્ઞાન જ છે
એથી કેટલીક વસ્તુઓનું ઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ બાળકને જેમ વિષ, કટક
કે રત્નમા હેય ઉપાદેયપણું જ્ઞાન નથી, તેમ આવા ઉપર ઉપરના જ્ઞાનવાળાને વસ્તુત
હેય ઉપાદેયપણાને બોધ નથી વ્યવહારથી મહાતત્ત્વજ્ઞાની કે ફિલોસોફર પણ કહેવાય,
પરંતુ જ્યાં સુધી તેની પ્રવૃત્તિ નિગ્રેષ છે, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન લાભ આપનાર થતું નથી
હૃદય જ્યારે ખેતરની ફળદ્રૂપ ભૂમિ જેવું થાય અને તેના પર સિદ્ધાન્તજળ પડે, ત્યારે
પછી તેમા સર્વે જીવ પ્રત્યે મૈત્રીભાવરૂપ આદ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમ થાય ત્યારે જ
ભાવનારૂપ અકુરાઓ પણ ત્યાં જીગે છે એવી રીતે વર્તન પર અમર કરનાર તત્ત્વસંવેદન
જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રાભ્યાસ બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે મતિઅજ્ઞાનના ક્ષયોપ
શમથી જરા જરા વસ્તુસ્વરૂપ જળજાનું બની શકે તે તદ્દન ઉપર ઉપરનું થાય છે,
પરંતુ જ્યારે વસ્તુત સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે વર્તન પર પણ તેની અસર થાય છે
લોકોનું જ્ઞાન બહુધા ઉપયોગિતા કરતા આઠબર માટે અને સ્વાત્મગુણવૃદ્ધિના વિકાસ
કરતા સ્વકીર્તિરૂપ ધુન્વક અંદિક વૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલું હોય છે, જે કોઈ પણ રીતે જ્ઞાનના
નાશને યોગ્ય નથી આપણા માટે આ અધિકારના આઠમા શ્લોકમા કહે છે કે 'આગમ
કોઈ અભ્યાસમાનથી ફળ આપનારા અતા નથી' વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાન જીવને ઘણી વાર
થાય છે, પણ નાથ્યે તો તત્ત્વમંવેદન જ્ઞાનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે (૧, ૯૨)

શાસ્ત્ર ભણેલા પ્રમાદીને ઉપદેશ

પસ્યાગમામ્મોદરસૈર્ન ધૌત, પ્રમાપ્તક. સ કય સિવેન્દુ ? ।

રસાયનૈર્મય ગદા' જ્ઞતા નો, મુદુર્લભ જીરિતમસ્ય વૂનમ્ ॥ ૨ ॥ (જગત્તિ)

“જે પ્રાણીનો પ્રમાદરૂપ કાલ મિહાનરૂપ વરમાદના જળપ્રવાહથી પણ ધોવાતો નથી
તે કેવી રીતે ઝુમ્મુ (જોશ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો) હોઈ શકે ? બરેબર, રસાયણથી પણ
જે કોઈ પ્રાણીનો વ્યાધિ નાશ પામે નહિ, તો પછી તેનું જીવન રહેવાનું જ નહિ
એમ જણવું ” (૨)

વિવેચન—જ્યારે શાસ્ત્રશ્રવણથી પણ પ્રમાદનો નાશ થાય નહિ ત્યારે પછી આ
જીવને અનંત કાળ પર્યંત સમાગમા પરિબ્રમણ કરવાનું જ છે, એમ મનજીવું પ્રમાદ
આઠ પ્રકારના છે ૧ સશય, ૨ વિષય (જિલટો બોધ), ૩ રાગ, ૪ દ્વેષ, ૫. મતિબ્રથ,
૬ મનવચનકાયાના યોગોનું દુ પ્રભિધાન, ૭ ધર્મ પર અનાદર, ૮ અજ્ઞાન અથવા પાપ
પ્રકારે પણ પ્રમાદ છે મન, વિષય, કષાય, વિકલ્પ ને નિદ્રા આનું વિશેષ સ્વરૂપ છઠ્ઠા
અધિકારમા બતાવાઈ ગયું છે અત્ર આઠ પ્રકારના પ્રમાદનો ત્યાગ સમજવો શાસ્ત્રાભ્યાસ
કે શ્રવણ પછી તે બન્યા જ રહે, તો પછી થઈ રહ્યું ! વૈદક શાસ્ત્રાશ્રવ વિધિપૂર્વક મારેલા

તામ્ર કે પારદ પ્રમુખના પ્રયોગથી પણ બ્યારે બ્યાધિ મટે નહિ, ત્યારે તે ઠેસની આશા છોડી જ દેવી તેમ જ સસારદુ ખરૂં બ્યાધિ પણ તેને માટેના રસાયણરૂપ શાસ્ત્રથી પણ બે મટે નહિ, તો જલણુ કે તેવા બ્યાધિવાળો પ્રાણી 'દુ સાધ્ય' કે 'અસાધ્ય' ના વર્ગમાં છે દરેક જીવને સુધારવાના ઉપાય હોય છે, દરેક વિભાગગમનને સુમાર્ગે લાવવાના સાધન હોય છે, દરેક બ્યાધિના ઔષધ હોય છે

પ્રમાદનો પારિભાષિક અર્થ ન કરીએ તો સામાન્ય ભાવામાં તેનો આગસ-પુરુષાર્થનો અભાવ-એ અર્થ થાય છે દરેક વ્યક્તિ, પછી તે ઉપાધિ સહિત કે રહિત હોય, તેને સ્વકર્તાવ્યથી બ્રહ્મ કરનાર આ મહાદુરુ છે જોની હાજરી હોય ત્યારે કોઈ પણ ધર્મ ધર્મ શકતું નથી અને દરેક પગલે અખતના પ્રાપ્ત થાય છે સાધુજીવનમાં પ્રમત્ત અવસ્થા અધ પાત કરાવનારી થાય છે અને સાધનને રસ્તે વધારા કરાવવાને બદલે એક પગનું પાછા હઠાડે છે

આ પ્રમત્ત અવસ્થા દૂર કરવા માટે શાસ્ત્રાભ્યાસ પગમ ઉપાય શાસ્ત્રાભ્યાસથી પોતે કોણ છે ? પોતાની ફરજ ગી છે ? પોતાનું સાધ્ય શું છે ? તે સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય શા છે ? તે જલણુ-સમજવાનું બની આવે છે અને તેથી જ પ્રમાદને દૂર કરવાની યોગ્યતા શાસ્ત્રાભ્યાસીને પ્રાપ્ત થાય છે આ અભ્યાસ પણ મનનપૂર્વક અને વર્તન પર અસર કર નારો ભેદીએ વાગાડબર કે અપગતા કરાવનારો શાસ્ત્રાભ્યાસ બહુ લાભપ્રદ નથી, કાળુ કે એવી સ્થિતિમાં બ્યાધિના ઔષધ તરફે તેમાં જે શુભ રહેલો છે તે નાશ પામે છે અને ધારેલ પરિણામ ન નિપજવનાર ઔષધ નકાસુ ધર્મ પડે છે, તેમ શાસ્ત્રાભ્યાસ પણ આવા સયોગોમાં ઉપયોગ વગરનો ધર્મ પડે છે તેથી રસાયનનું ઉક્ત દંદાત બરાબર ઉચિત છે કહેવાની મતલબ એ છે કે શાસ્ત્રાભ્યાસ બહુ મનનપૂર્વક કરવો, તે પ્રમાણે વર્તન કરવું અને પ્રમાદ વગેરે દુર્ગુણો હોય તેને દૂર કરવાનું સાધ્ય લક્ષમાં રાખવું પરમ સાધ્ય તો 'શિવ' (મોક્ષ) છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું અને જુદી તથા શક્તિને આનિર્ભાવ આપનારો આવા અનુકૂળ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા છતાં તેના સદુપયોગ ન થાય અને દરેક શુભ કાર્યમાં પ્રમાદ થયા જ કરે એ સ્થિતિ દૂર કરવાની આવશ્યકતા સમજવી અને દૂર કરવા પરમ પુરુષાર્થ મગટ કરવો (૨, ૬૩)

સ્વપૂજા માટે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરનારાઓ પ્રત્યે,

અધીતિનોઽચાદિક્રતે જિનાગમે પ્રમાદિનો દુર્ગતિપાપેતેર્ધુના ।

જ્યોતિર્વિમૂદસ્ય હિ દીપપાતિનો, ગુણાય વસ્મૈ શ્વલમસ્ય ચક્ષુષી ? ॥ ૩ ॥ (વંશસ્ય)

“દુર્ગતિમાં પડનાર પ્રમાદી પ્રાણી પોતાની પૂજા માટે જૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે

૧ પત્રીપત્યત્ત્વમ્મિતિ પાપતિ । મત્તવત્ત્વપાતોદિદ કિંપ્રત્યવાન્તમ્ । આગમહનનન કિંક્રમૌ લિટ્ ચ ।”
(૧-૨-૧૦૧) વાગ્નિકૃતાષ્ટાગ્નીસ્યવ્યુત્ત સત્રસ્યેન સામદિવાદિવાચરિપતીનામુપચલ્યાનમિતિ વાર્તિકેન ।

તે નિષ્કળ ॥ દીવાની જ્યોતિમા ફસાયેલા, દીવામા પડનાર પતંગિયાની આખો તેને શો લાભ કરનારી છે ? ” (૩)

વિવેચન—આખ વગર જીવન અકારુ છે, પણ તે જ આખોનો દુરુપયોગ થાય તો તેઓ જ આ જીવનનો નાશ કરે છે પતંગિયુ આખથી જ ફસાય છે શાસ્ત્રાભ્યાસ અને વર્તન વગર દુર્ગતિનો નાશ થતો નથી, પણ જ્યારે તે જ અભ્યાસ પોતાના આદર-સત્કાર માટે તેમ જ પહેલી ખુરશી મેળવના માટે થયો હોય ત્યારે નિષ્કળ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ નુકસાન કરનાર થાય છે જગ માન મળે તેને લાભ કહો તો ભલે, પણ શાશ્વ કાર એને નુકસાન કહે છે શાસ્ત્રાભ્યાસના પરિણામે બધું મળે છે, માન મળે છે, પ્રમુખની ખુરશી મળે છે, અધિકાર થવાય છે, પણ અભ્યાસીનો અભ્યાસના ફળ તરીકે એ ઇચ્છા ન હોવી જોઈએ, એ ઇચ્છા ઘર્ષ કે બધું ગયું એમ સમજવું થીમાન હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ તેટલા માટે વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાનની વ્યાખ્યા કરતા કહે છે કે એ જ્ઞાનથી પ્રવૃત્તિ કેવી કરવી તે મળઘમા તદ્દન નિરપેક્ષ વૃત્તિ રહે છે, અને વર્તન વગરના જ્ઞાનથી લાભ થતો નથી તે જેમ અત્ર દ્વિત આખીને સ્પષ્ટ કરનામા આવ્યું છે, તેમ અહકમા તેવા જ્ઞાનને મહાઅપાયના કારણરૂપ કહ્યું છે * આપણે વ્યવહારમા પણ એ વાતનો વારવાર અનુભવ કરીએ છીએ જેઓ અવ્યવસ્થિતપણે બહુ અભ્યાસ કરી ગયા હોય છે, તેઓને પોતાની પ્રવૃત્તિના સળઘમા બહુ વિરેક રહેતો નથી એકલું મગજ ફેળવાયું હોય અને અતકરણ પર તેની છાપ ન પડી હોય ત્યારે આણુ ભયકર અણુકલ્પેલ પરિણામ આવે છે Mental Education (માનસિક ફેળવણી) અને Moral Education (અતકરણની ફેળવણી)નો તદ્દાવત અત્ર સારી રીતે દર્શિગોચર થાય છે એડ વિદ્વાન ગણાતા મનુષ્યને અશુદ્ધ વ્યવહારમા પ્રવર્તતો ફેળવામા આવે ત્યારે સમજવું કે તેનું જ્ઞાન હજી પ્રથમની પિંદિત પક્ષિત ઉપર જ છે પ્રવૃત્તિમા આત્માને યથાસ્થિત લાભ-અલાભનો મહાભાવ બતાવ નાર જ્યાં સુધી તેના જ્ઞાનનો વિષય થાય નહિ ત્યાં સુધી જ્ઞાન આડબર માત્ર રહે છે, અને તે જ્ઞાનને શાસ્ત્રકાર અનેક પ્રસંગે ‘અજ્ઞાન’ જ કહે છે

આ અને હવે પછીના બે શ્લોક આડે રસ્તે ઊતરી ગયેલા, પડિત હોવાનો ફેકો સાધનારા અને શુષ્કવાદીઓ ઉપર અખત ફટકો મારે છે ફરેક અભ્યાસીએ આ બાબત પર ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે અને દ્વિત પણ સમજાય તેમ જ લાગુ પડે નેડુ છે (૩, ૯૪)

પરલોકહિતબુદ્ધિ વગરના અભ્યાસ કરનારાઓને

મોદન્તે મહુતર્કતર્કગચના* કેચિજ્ઞયાદ્વાદિના,

મન્યૈ કેચન કલ્પિતાર્થઘટનૈસ્તુષ્ઠા* કવિરૂપાતિત* ।

* જુઓ થીહરિભત્સરિજીના અષ્ટક નવમાનો ત્રીજો શ્લોક

અપોતિનાટરૂનીતિલક્ષણઘનુર્વેદાન્નિશ્ચૈ પરે,

દ્રૂમ પ્રેત્યદિતે તુ કર્મણિ જહાન કૃષિમ્મરીનેવ તાન્ ॥ ૪ ॥ (શાસ્ત્રવિદ્યોદિત)

“કેટલાક અભ્યાસીઓ બહુ પ્રકારના તર્કવિતર્કોના વિચારોમાં પ્રસિદ્ધ હોઈ પાનીઓને છૂતીને આનંદ પામે છે, કેટલાક કલ્પના કરીને કાવ્યો રચીને કવિ તરીકે ખ્યાતિ મેળવી, આનંદ માને ॥ અને કેટલાક જ્યોતિષશાસ્ત્ર, નાટ્યશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, સામુદ્રિક શાસ્ત્ર, ધનુર્વેદ વગેરે ગાઓના અભ્યાસ વડે ખુશી થાય છે, પરંતુ આવતા ભવમાં હિતકારી કાર્ય તરફ જો તેઓ અજ્ઞ (અથવા બેદરકાર) હોય તો અને તો તેઓને પેન્હરા જ કહીએ ઠીએ ” (૪)

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમાં કહી તે જ હકીકત ચુકુટ કરે ॥ કેટલાક ન્યાય (Logic) ની કોટિમાં ઊંડા જિતરી આનંદ માને છે, જ્યારે કેટલાક કવિ થાય છે, કેટલાક ભોળી, નાનકડાર, મુસદ્દી, સામુદ્રિક જ્ઞાનમાં કુશળ, શસ્ત્રવિદ્યામાં પારંગત અને કેટલાક રસાયનશાસ્ત્રી (Chemist), આકાશશાસ્ત્રી (Statistician) અર્થશાસ્ત્રી (Economist) ખગોળવેત્તા (Astronomer) ભૂગર્ભવેત્તા (Geologist) વનસ્પતિવિદ્યાકુશળ (Botanist) ગણિતશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ (Mathematician) વૈયાકરણ (Grammarians) વગેરે વગેરે થાય છે ઉદાહરણ, શુરુકૃપા અને ક્ષયોપશમ પ્રમાણે વિદ્રવ્તા મેળવે છે, પણ જો તેમને ભવની બીક નથી, તો આવતા ભવમાં હિતકારી ધર્માનુક્રાંત કરી શકતા નથી અને ધર્માનુક્રાંત કર્યા સિવાય આવતા ભવ માટે તૈયારી નથી અને તે ધર્મી હોવા કરતા ધર્મી હોવાનો દેખાવ માત્ર કરે છે આ પ્રમાણે હોય તો જાણવું કે તે માણસ પેન્હરા જ છે અને કાળની સપાટીમાં ભાગનારા પવન અનુસારે તણાઈ જવાના છે અદ્યકલના ટીકાકાર કહે છે કે —

મવિલોલિયા મદ્દ ધિય સમ્મદિદિસ્ત સા મદ્દનાળ ।

મદ્દમદ્દાળ મિલ્લહાદિદિસ્ત તુલયિ પમય ॥

“સમ્યક્દષ્ટિની બુદ્ધિ તે ‘મતિજ્ઞાન’ છે અને મિથ્યાદષ્ટિની બુદ્ધિ તે ‘મતિઅજ્ઞાન’ છે મતિમાં કાંઈ ફેરફાર નથી શ્રુતજ્ઞાનના સબધમાં પણ તે જ પ્રકારે સમજવું ”

મહાતર્ક કરનાર હોય તોપણ જ્યાં સુધી જ્ઞાનની અસર આત્મિક શુભ પ્રવૃત્તિમાં થતી નથી ત્યાં સુધી તેવા જ્ઞાનને ગાત્રકાર અજ્ઞાન જ કહે છે અને અજ્ઞાન તો કષાયાદિ મહાદિપુઓથી પગ વધારે ખરાબ છે આથી અમુક વ્યક્તિ વિદ્વાન્ હોય તો તેથી કાંઈ બહુ ખુશી થઈ જવા જેવું નથી વાસ્તવિક તુલના તો પ્રવૃત્તિ ઉપર જ રહે છે અને જેઓ અમુક કાર્યનો, આત્મિક ઉન્નતિ-અવનતિને જાગે, શો સબધ છે તે વિચારતા નથી અથવા વિચાર કરવાની દરકાર કરતા નથી અને વિચાર કરીને ઉન્નતિને માગે પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, તેઓ વસ્તુતઃ અજ્ઞાની જ છે, સસારરસિક જ છે, સસારમાં રણકનારા જ છે અને તેથી તેઓને ‘પેટભરા’ કહેવા સુખ જ છે જેઓ પોતાના પેટ પૂરતો વિચાર કરી બેસી રહે છે તેઓ પેટભરા કહેવાય છે અને સસારના વધારનારને તે નામ આપવું બહુ સાર્યક છે, વિચાર કરીને સમજવા યોગ્ય છે અને સમજાઈ જાય તેવું છે ।

‘અમે’ કદીએ છીએ એમ થી મુનિમુદરસૂરિજી મહારાજ ભાર મૂકીને કહે છે અથકારને બહુવચનથી લખવાનો હક્ક છે, એના માન જેવું કશું નથી હોંકાના મન પર વિષય ઠસાવવા માટે ભાર મૂકીને કહેવાની આ પદ્ધતિ બહુ અચરકારક છે ટીકાકાગના કહેવા પ્રમાણે તે મમાન ધર્મવાળાઓની એકવાક્યતા એટલે સંખ્યા નિચાર ધરાવનારાઓનો મર્વાનુમતે થયેલો વિર્ણય બતાવે છે (૪, ૯૫)

માત્ર બાણીને શું કરવું ?

‘‘ મોદસે પળિહતનામમાત્રાદ્, ગાત્રેવ્યપીર્તા જનરક્ષકેષુ ।

તરિરજનાપીપ્ત વૃષ્ણ વાથુ, ન તે મરચેન મર્યામ્બિપાત ॥ ૫ ॥ (જગતિ)

“લોકજન દગનારા શાસ્ત્રોનો અભ્યાસી થઈને તું પડિત નામમાત્રથી કેમ રાજ થઈ જાય છે ? તું કાઈ એવો અભ્યાસ કર અને પછી કાઈ એવું અનુક્રમ કર કે જેથી તારે મમારમમુદ્રમા પડવું પડે જ નહિ ” (૫)

વિવેચન—ઉપર નીકળેલ સ્પષ્ટ કરે છે કે માત્રાભ્યાસથી રાજ થઈ જવાનું નથી, પણ કાઈ કરવું—કાઈ જ્ઞાન, ગ્રીહ, તપ, બાવ અથવા શુદ્ધ વતન, વિરેક, અનુક્રપા, વર્તનમા આવે એવું કાઈ કરવું જોઈએ—એના મયોગમા આગરૂ—કીર્તિ આવે તો ભલે આવે, પણ તેને લેવા જઈશ નહિ. તારે તો આખો મીચીને જીચી પદવી પર જવા, શુભધ્યાન આરોહણ કરવા, મોક્ષ સન્મુખ કરવા આગળ ચાલ્યા જવું અભ્યાસનો આ જ હેતુ છે, આ જ ફળ છે અને આ જ પરાકાષ્ઠા છે

જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે એકમા માત્ર મગજ કેળવાય છે, બીજામા હૃદય કેળવાય છે જેઓ વાહનિવાહ કરવામાત્રમા જ કુશળ હોય, જેઓ ભાષણ કરવામાત્રમા જ કુશળ હોય, જેઓ લેખ લખવામાત્રમા જ કુશળ હોય, તેઓએ કોઈ પણ પ્રકારે આનંદ પામવાનું નથી એવા જ્ઞાનથી અટકી ન જતા હૃદયને કેળવવાની જરૂર ઘણી છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે

જનમનરજન ધર્મનુ, મૂલ્ય ન એક બ્રહ્મ

અમુક અપેક્ષાએ આ વચન સત્ય છે અને એ અપેક્ષા ધ્યાનમા રાખીને જ આ અધિકારનો ઉલ્લેખ થયો છે

બીજું આત્મપારણ્યતિમલ્ જ્ઞાન છે તેમા અમુક કાર્યથી આત્મિક શુભ વિકસર કરવામા લાભહાનિ કેટલી છે, તે બહુ સારી રીતે સમજાય છે, પરંતુ અનર્થનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી આ જ્ઞાન શુદ્ધ ઘડાવાળા અવિરતિને હોય છે એ જ્ઞાનમા તથાપ્રકારની પ્રવૃત્તિ હોતી નથી પણ તે જ્ઞાનવાન શુદ્ધ માર્ગની સન્મુખ છે અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનું તેને કારણ પ્રાપ્ત થયું છે આવા જ્ઞાનવાળાએ પણ ખુશી થઈ જવા જેવું નથી જ્યાં સુધી એવા પ્રકારનો અભ્યાસ ન કરવામા આવે, કે જેથી ભવચક્રની રણકપટ્ટી મટી જાય, ત્યાં સુધી જ્ઞાન જોઈએ તેટલું ઉપયોગી થતું નથી (૫, ૯૬)

શાસ્ત્રાભ્યાસ કરીને સયમ રાખવો એ આશુ જ્ઞાન છે

ધિગામૈર્માઘસિ રક્ષયન્ જનાન્, નોઘચ્છસિ પ્રેત્યહિતાય સયમે ।

દયાસિ કુસ્તિમ્મરિમાન્ત્વા મુને !, ક્વ તે ક તત્ કૈષ્વ ચ તે મગન્તરે ? ॥ ૬ ॥ (વપ્રજાતિ)

“હે મુનિ ! મિહાન વડે તું લોકોને રક્ષન કરતો ખુશી થાય છે અને તારા પોતાના આયુષ્મિક્ષિત માટે ચત્ન કરતો નથી તેથી તને મિહાર છે ! તું માત્ર પેન્ભરાપણુ જ ધારણ કરે છે, પણ હે મુને ! ભવાતરમા તે તારા આગમો કયા જશે ? તે તારુ જનરજન કયા જશે અને આ તારો સયમ કયા જશે ?” (૬)

વિવેચન—શાસ્ત્રાભ્યાસ કરીને શું કરવું ?—તે ઉપર સામાન્ય શબ્દોમા કહ્યું અત્ર સ્પષ્ટ શબ્દોમા મુનિને ઉદ્દેશીને કહે છે કે જો પાત્ર ઇદ્રિયો પગ સયમ ન હોય તો અભ્યાસ વ્યર્થ છે, પેન્ભરાપણુ જ છે એવો કે નર્વસ પ કરી ભિસાનો* અધિકારી તું થઈ શકતો જ નથી આવા સાધુઓ નથી સાધતા આ ભવનું અને નથી સાધતા પરભવનું તેવી જ રીતે પડિત હોવાનો દેખાવ ડગ્ગારા કેટલાક આ વર્ગમા આવે છે અભ્યાસનું કૃણ આત્મપરિણતિ સુધારવી એ જ હોયું ઘટે એ ન જને તો પછી અભ્યાસ વધ્ય થાય છે અથગાર પોતે તો નીચેની આક્રમી ગાથામા આથી પણ નીચી હડે તે વાત મૂકે છે જીવનનો હેતુ, અભ્યાસનો હેતુ શો છે ? કયા રહી શકે છે ?—તે વિચારો લોઠરજન કરનાર અભ્યાસીનું પેન્ભરાપણુ થોથા શ્લોકમા આપણે વિસ્તારથી જોયું છે આમા ખામ વિચારવા થોમ્થ એટલું છે કે પરભવમા તું કયા જઈશ ? તારા આગમો કયા જશે ? અને તારો સયમ કયા જશે ? વગી તારુ પ્રેત્યહિત કયા ? જશે અને જેઓની પાસેથી તું કીર્તિની ઇચ્છા રાખે છે તેઓ કયા જશે ? જરા માની લીધેલા માન નામના મનોવિકારને તૃપ્ત કરવા ખાતર તારુ બહુ ભગડે છે અને તૃપ્તિ પણ પૂરી થતી નથી અત્ર મરણ તો અનિવાર્ય છે અને ત્યાર પછી તારી ગતિ તું જાણતો નથી અને છેવટે સસારસમુદ્રના મોટા ખડક ઉપર તારુ જીવનવહાણુ તને ખસામે ચડાવી ફેરે, ત્યારે પછી તારો કીર્તિનો લોભ અને તે ખાતર સહન કરેલા પગીપહેા તને કાર્ષ ઉપયોગી નહિ થાય ઉદ્દેશ અત્ર એ જ છે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરીને સયમ રાખવો

ટીકાપર મોટ લખે છે કે “પિતા પુત્રને શિખામણુ આપવા સારુ તિરસ્કારનો શબ્દ લખે તે યુક્ત જ છે” (૬, ૬૭)

કેવળ અભ્યાસ કરનારા અને અતપાભ્યાસી માધકમા એક કોણુ ?

ઘયા કેન્ડપ્યનધીતિનોઽપિ સદનુષ્ઠાનેષુ વદાદરા,

દુ સાયેષુ પરોપદેસન્વત અદાનશુદ્ધાસયા ।

પરતુ તેમા ખતાવેલ શુભ અનુષ્ઠાનો કરવાથી આગમો ફળે છે, જેવી રીતે સાકરનો બોળે ઉપાડવાના શ્રમથી ગધેડો કાઢી મુખી નથી ” (૯)

વિવેચન—‘માત્ર અભ્યાસ અને પરલવમા તેથી મુખ’ એ વાતનો વ્યસિચાર છે અધ્યયન ઉચ્ચ પ્રકારનું મુખ પ્રાપ્ત કરવાનું એક ઢારણ છે, પણ તેથી તે મળે જ છે એમ નથી, કારણ કે અભ્યાસી હોય છતાં મળતું નથી એમ બને છે, તેમ જ વળી અભ્યાસી ન હોય, છતાં ફળપ્રાપ્તિ થાય છે એમ પણ બને છે આથી માત્ર અભ્યાસ ઉપર કાર્ણામ આધાર નથી મુખ-આત્મિક મુખ-મેળવવાનો ઉપાય શાસ્ત્રમા ફરમાવેલા અનુષ્ઠાન-ચારિત્ર-વર્તનમા છે જેવી રીતે ગદ્ગલ સાકરનો બોળે ઉપાડે તેથી તેને કાઢી મીઠાશ આવતી નથી, તેવી રીતે જ્ઞાન પણ વર્તન વગર માત્ર બોળે જ છે, એટલે જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન કરે તો જ જ્ઞાનની મીઠાશ પ્રાપ્ત થાય છે ઉપદેશમાળામા શ્રી ધર્મદાસગણી કહે છે કે —

જહા ચરો ચદનમારવાહો, મારસ્સ માગો ન જુ ચદનસ્સ ।

વચ તુ નાળો ચરણેણ હોળો, નાળસ્સ માગો ન જુ મુગદપ ॥

“જેવી રીતે ચદનનો-મુખડનો ભાર વહન કરનારો ગધેડો ભારનો ભાગી છે પણ ચદનનો નથી, તેવી જ રીતે વર્તન વગરના જ્ઞાનને બળવાનારો જ્ઞાનનો ભાગી છે, પણ મુગતિનો નથી ” આ હકીકત ઉપરના શ્લોકમા પણ તે જ રૂપમા કહી છે (૯, ૧૦૦)

#

#

#

શાસ્ત્રાભ્યાસ અને વર્તન એ ઉપર વિવેચન થયું પ્રથમ બે શ્લોકમા શ્રવણ કરનારાઓ અને બાકીના શ્લોકમા અભ્યાસ કરનારાઓને બહુ ઘટો લેવા જેવું બતાવ્યું છે જેઓ અભ્યાસની ખાતર જ અભ્યાસ કરતા હોય, સભાઓ છતી પેતાના વિજયકા વગાડવાની ઇચ્છા રાખતા હોય, અકારણે શાસ્ત્રનો શુકવાદ ટરવાનું આમ ત્રણ ટરતા હોય, તેઓએ એથો શ્લોક ગોખી રાખવા જેવો છે આ ઉપરાંત કહેવાતા ‘પડિતો’ ઉપર આ અધિકારમા સખ્ત આબખો છે “હે ચેતન! એ તો જ્ઞાની મહારાજ ભાખી ગયા છે કે વગેરે ” ચોક્કસ ગભીર શખ્દોયુક્ત ભાષામા બોલતા આવા ડોળધાલુઓની તે વખતનાં બોલવાની ઢબછબ, મુખનો રંગ અને આખના તથા હાથના ચાળા બોધા હોય, તો બાલે મહોગહન તરવજાનીનું ભાવણ ચાલ્યું વળી, તે વખતે ચોતાને એમ પણ લાગે કે આવા માણસ તો અત્રેથી બહીને આરભાટિકમા કે આશ્રમમા પ્રવર્તતા પણ નહિ હોય, પણ ખાનગી રીતે બે ખાવાપીવામા, સાસારિક મુખબોગમા, વ્યવહારમા, લેણદેણમા અને પ્રામાણિકપણમા તેઓનો વ્યવહાર એથો હોય, તો તેના જ્ઞાનની અસરમાત્ર પણ તેઓમા જણાતી નથી આવા કેટલાક ડોળધાલુઓ બહુ નુકસાન કરે છે, પોતે રૂબે છે અને પચ્ચરના નાવની જેમ સાથે બેસનારને ડુબાડે છે, તેમ જ ધર્મને પણ વગેરે છે અમુક હદ મુધી જ્ઞાન અને ક્રિયાની જરૂર છે આટલા ઉપરથી અમે ક્રિયાનો એકાત પક્ષ કરનારા છીએ એમ માનવાનું નથી, જ્ઞાનાભ્યાસની જરૂર ઘણી છે તે અમે સ્વીકારીએ છીએ, પણ કેટલાક પ્રમાદી છવે તેનું

બહાનુ કાઢી ક્રિયા તરફ આપ્રતિભો દેખાવ કરે છે, એટલું જ નહીં પણ, શુદ્ધ ક્રિયા કરનારને હસી કાઢે છે, તેઓએ નીચેના બે મહાનુ વાક્યો લક્ષ્ય લેવાની આવશ્યકતા છે—

“ક્રિયા રહિત જ્ઞાનમાત્ર નિબુળ છે રમતાનો બાળનાર પણ
ગતિ કર્યા વગર વાહિત નગરે પહોંચતો નથી.” (જ્ઞાનસાર ૯-૨)

શ્રીમદ્ યતોરિચયશ્ચ

“ક્રિયા બિના જ્ઞાન નહીં કબજું, ક્રિયા જ્ઞાન બીનું નાહી,
ક્રિયા જ્ઞાન દોઉં મિથ્ય રહત હું, જ્યો જવરસ જવમાહી,
પરમ ગુરુ જૈન કહો કયુ હોવે !”

આ પણ એ જ મુરઘર વિદ્વાનનું મહાવાક્ય છે કહેવાની મતલબ એ જ છે કે દેખાવ કરે નહિ, શુદ્ધ વર્તન કરે, દરેક માણસ એટો થવા કે ધનવાન થવા બધાયેલો નથી, પણ ભલો મારો થવા બધાયેલો છે

આ અવિકારમાથી એટનું પણ જણાય છે કે વિશેષ અભ્યાસ ન કર્યો હોય તોપણ શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી ક્રિયા કરનાર છવ ઉચ્ચ ગ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે

છેલ્લા શ્લોકમા ‘ગર્ભ’નું દષ્ટાંત મનન કરવા જેવું છે જ્ઞાન ભણવાની પૂરેપૂરી-બહુ જ-જરૂર છે, પણ ભણીને પછી આગળ વધતું, અહંકાર કે દેખાવ કરવો નહિ મુખ્ય રસ્તો એ જ છે કે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી પોતાને યોગ્ય ક્રિયા કરી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવો, કારણ કે જ્ઞાનનું કંઈ વિરતિ છે, નહિ તો તે જ્ઞાન વધ્ય છે તું સાધુ હો તો મક્ષાગ્ની અસારતા વિચાર, ધર્મોપદેશ આપી લોકોને યોગ્ય રસ્તે દોર, ઈંદ્રિયો પર સયમ કર, મન પર અકુશ રાખ, તું શાવક હો તો મતદંડતા રાખ, વ્યવહાર શુદ્ધ રાખ, ચિત્તવૃત્તિમાથી કંઈક કાઢી નાખ, દેખાવ કરવાની આહવામા ક્ષાવાનું કારણ બાહ્ય દેખાવ જ છે અને તેમા ઘણા માણસો લલચાર્થ જાય છે

ચૌદ પૂર્વધર જ્યારે પ્રમાદવશ ઘર્ષ નિગોહમા રખડે છે ત્યારે સાદી રીતે સામાયિક કરનાર મોક્ષ જાય છે, તેનું કારણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ વિચાન્વા યોગ્ય છે શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુદાન મિવાય અ ગારમર્દકાચાર્યનું જ્ઞાન શુ કામ આબુ ? અને રકે દકાચાર્યના પાત્રસો શિષ્યોની ગતિ મોક્ષની ઘર્ષ અને તેઓની પોતાની ગતિ જ્ઞાન છતા પણ શમના અભાવે કેવી ઘર્ષ ? મુદ્દે જ્ઞાન સાથે ઉચ્ચ વર્તન, ઈંદ્રિયદમન, ચિત્ત પર અકુશ વગેરે હોય તો પારેલ લાભ થાય છે

આ વિષયને અંગે શ્રી હરિભદ્રસૂરિનું નવમું અષ્ટક બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે જ્યાં સુધી વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાન હોય છે, ત્યાં સુધી બહુ લાભ થતો નથી ચાલુ જમા નામા જ્ઞાનની તગી નથી, જ્ઞાનીની પણ નથી, પરંતુ બહુધા ઉપર કહ્યું તેવું જ જ્ઞાન જોવામા આવે છે આના પરિણામે ત્યાગ અને ગ્રહણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પણ મળતું નથી અને તેથી ત્યાગવૈરાગ્ય પણ થતા નથી શાસ્ત્રકારો આ જ્ઞાનને અજ્ઞાન જ કહે છે જ્યારે વસ્તુ

સ્વરૂપનું શુદ્ધ જ્ઞાન કરાવનાર તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ જ્ઞાની હોવાનો દાવો કરી શકાય અને તેવા જ્ઞાની માટે આ આખા અધિકારમા કાંઈ કહેવા જેવું રહેતું નથી અત્ર જે આશિષ છે તે પ્રથમના દેખાવમાત્ર જ્ઞાન માટે જ છે

ચતુર્ગતિના દુ.ખો

શાસ્ત્રાભ્યાસના દ્વારમા જે હકીકત કહી છે તે જાણ્યા પછી શાસ્ત્રના મારગપ એક હકીકત અત્ર બતાવે છે તે એ જ કે આ સંસારમા જમે ત્યા જાઓ પણ સુખ નથી સંસારના સર્વ જીવોનો ચાર ગતિમા સમાવેશ થાય છે ૧ નારકી, ૨ તિર્યચ (તેમા પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન અને વન-પતિ તથા જાણી, માકડ, વીંછી, પક્ષીઓ, જાળચર, ઘેર વગેરે જીવોનો સમાવેશ થાય છે), ૩ મનુષ્ય અને ૪ દેવ એ ચાર ગતિમાથી એકેમા સુખ નથી એમ બતાવી, શાસ્ત્રનું રહસ્ય બતાવે છે અને તેને પરિણામે જીવને સંહોષમા ઉપદેશ આપવાનો ઇરાદો છે

નરકગતિના દુ.ખો

दुर्गन्धतो यदशुतोऽपि पुंसस्य मृत्यु-रायूषि सागरमितान्यनुपक्रमाणि ।

स्पर्शः स्पर्' क्रूरचतोऽतितमामितश्च, दुःस्वावनन्तगुणितो भृशश्चैत्यस्तापौ ॥૧૦॥

તીત્રા. વ્યથાઃ સુરકૃતા વિવિધાથ યત્ર-કન્દારૈઃ સતતમન્નપ્રતોઽપ્યમુષ્માત્ ।

किं भाविनो न नरकात्कुमते । निमेषि, यन्मोदसे क्षणसुरैरिष्यै. कषायी ॥૧૧॥ युग्मम् ॥

(વચનતિલકા)

" જે નરકસ્થાનની દુર્ગંધીના એક સૂક્ષ્મ ભાગ માત્રથી (આ મનુષ્યલોકના) નગરનું (એટલે નગરવાસી જનોનું) મૃત્યુ થાય છે, જ્યાં સાગરોપમથી મપાતું આયુષ્ય નિરુપક્રમ હોય છે, જેનો સ્પર્શ કરવતથી પણ બહુ કંકૃશ છે, જ્યાં ટાંઢ તડકાનું દુખ અહીં કરતા (મનુષ્યલોક કરતા) અનતગણુ વધારે છે, જ્યાં દેવતાઓની કરેલી અનેક પ્રકારની વેદના ઓ થાય છે અને તેથી રડારાજી અને આક્રંદ વડે આકાશ ભરાઈ જાય છે—આવા પ્રકારની નારકી તને ભવિષ્યમા મળશે એ વિચારથી હે કુમતિ ! તું બીતો નથી કે કપાય કરીને અને ઘોઠા વખત સુખ આપનારા વિષયો સેવીને આનંદ માને છે ? " (૧૦-૧૧)

વિવેચન—નરકગતિની દુર્ગંધ એટલી બધી હોય છે કે તેના બહુ સૂક્ષ્મ ભાગથી જ સમસ્ત નગરવાસી જનોના મરણ થઈ જાય

મનુષ્યનું આયુષ્ય મહામારી, શસ્ત્રઘાત, ભય વગેરે કારણોથી નાશ પામે છે, એટલે તે સોપક્રમ હોય છે, પણ નારકીના જીવનું આયુષ્ય તો જમે તે કારણથી તૂટતું જ નથી શરીરના ઘણા કટકા થઈ જાય, તોપણ પાશનાં પેઠે તે જોડાઈ જાય છે વળી, નારકોનું

આશુપ્ત સાગરોપમથી ગણાય છે માગરોપમ એટલે અસખ્યાતા વર્ષાનું એક પ યોપમ અને દશ કોટકોટિ પ યોપમે એક સાગરોપમ ચ-યોપમનો પણ ખ્યાલ આપે છે મુકેલ છે (પાચમા કર્મઞ્ચની ગાથા ૮૫મી ભુજો) આપુ મોટું આશુપ્ત અને તેમા દુખ, દુખ ને દુખ જ છે એટલે ક્ષણમાત્ર પણ સુખ નથી નરકભૂમિનો સ્પર્શ કરવતના ધાર કરતા પણ કઠોર છે અને ત્યાની ઠડી આગળ ઉત્તર ધ્રુવની ઠડી અને તાપ આગળ મહારાના રણનો તાપ કાઈ ગણતરીમા નથી હોતોવેદના બહુ જ સખ્ત છે કેટલાક મેત્રો તદ્દન ઠડા છે, ત્યાના ઠડી સહન થઈ શકે નહિ, જ્યારે કેટલાક શેત્રો તદ્દન ગરમ છે એના દુખનો ખ્યાલ એટલા પગથી આવશે કે નારદોને ઉચ્ચ શેત્રમા એટલી વેદના થાય છે કે તેને ઉપાડી એ ના અગારાની ખાઈમા ભર ઉનાળામા સુવાડવામા આવે તો જેમ મનુષ્ય કમળની શમ્યામા સુખેથી સૂઈ રહે તેમ, હમાસ સુધી નિદ્રા કરે આ પ્રથમ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે જિજ્ઞાસુએ તેનું વિશેષ સ્વરૂપ બીજા પ્રયોગથી બાંધી લેવું

બીજા પ્રકારની પરમાધામીકૃત વેદના છે આ હવેથી જાતના અમુરો છોડેને દુખ દેવામા જ આનંદ માને છે તેઓ તેને મારે છે, કૂટે છે, તેના શરીરને તોડે છે, કાપે છે, તેને રાડો પડાવે છે, એક પર બીજાને નાખે છે, કરવતથી વેરે છે, હાલ જેવે છે અને એવી એવી બીજી અનેક પ્રકારની વેદનાઓ કરે છે, તેના ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે

આ ઉપરાંત ત્રીજી અન્યોન્મકૃત વેદના છે અગાઉના વૈરભાવથી છવો પરસ્પર કપાઈ મરે છે, લડે છે અને કદ્યર્થના પામે છે, પમાડે છે

ઉપરની હકીકત ઉપરથી જણાયું હશે કે કોપી, અહકારી, કપટી, લોભી, વિવચમા આસક્ત છવ મદરહું અતિમા જાલ છે એ તારી કંપનાશક્તિ મારી હોય તો ઉપગ્રનું સ્વરૂપ જાણવા પછી પણ તને નરકના બીજ લાગતી નથી ? વિવચજન્ય સુખ-માની લીધેલું સુખ-ક્ષણવાર, પાત્ર મિનિટ, કલાક, દિવસ જ આવે છે અને તેના બદલામા નારકીના દુખો સાગરોપમ આવે છે, માટે હવે તારી મરણ પ્રમાણે ગમે તે પ્રકારનો આદર કર (૧૦-૧૧, ૧૦૧-૧૦૨)

તિર્થ ચગતિના દુખો

વન્મોજનિજ વાહનવાહનાનિ, સુત્વહ્નુરુમાતપશીતવાતા ।

નિજાન્યજાતીયમયાપમૃત્યુદુ ગ્વાનિ તિર્યસ્થિતિ દુસ્સદ્ગાનિ ॥ ૧૨ ॥ (ઉપગતિ)

“ નિરંતર બધન, ભારનું વહન, માર, ભૂખ, તરસ, હાલ રોગો, તડકો, ઠડી, પવન, પોતાની અને પારકી જાતિનો લય અને કુમરણ—તિર્થ ચગતિના આવા પ્રકારના અસદ્ગ દુખો છે ” (૧૨)

વિવેચન—બધન તે ગાડા, હાથ, ચક્કી વગેરેમા તડકો, ઠડી અને પવન તે અતુકમે ઉનાળો, શિયાળો અને ચોમાસાની ઋતુના ઉપદ્રવ છે પોતાની જાતિનો લય તે હાથીને

હાથીનો, ગોધાને ગોધાનો વગેરે અને પરગતિનો ભય તે મૃગને મિહનો, જિદગને બિવાડીનો વગેરે વળી નાક-કાનનું છેદવું વગેરે બહુ પ્રકારના દુ જો તિથં ચોને છે બિચારાથી બોલી શકાય નહિ, સહનરીલતા રાખવી પડે આવી પીડાઓ વિષય-કપાયમા રાચનારને ખમરી પડે છે માટે ચેતો અત્ર તિથં ચગતિના દુ જો વર્ણવવામા આવ્યા છે, તે સર્વ છોનોની અપેક્ષાએ છે એ ઉપનત અમુક જાતિને માટે દુ જો નિવારીએ તો ઘણું વિવેચન થઈ જાય હાખલા તરીકે કેટલાક દુ જો અશ્વને ખામ હોય છે, કેટલાક બળદને ખામ હોય છે, કેટલાક શ્વાનને ખામ હોય છે, તે દરેરાજના અનુભવનો વિષય છે, તેથી અથગૌરવના ભયથી અન વિસ્તાર કર્યો નથી એકે દ્રિયાદિકના અન્યક દુ ખનું વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે તે ગતિમા સુખ નથી, એ જા સ્લોકનો માર છે (૧૨, ૧૦૩)

દેવગતિના દુ જો

મુગાન્યદાસ્પામિભગામ્યસ્યામિયોન્તગર્ભમ્પિતિદર્ગર્તાનામ્ ।

પર મુરેવપ્પમુગાનિ નિત્ય મિ તત્તમુરેવૌ પરિણામદ્ સૈ ૧ ॥ ૧૩ ॥ (વચ્ચાતિ)

“ઇદ્રાદિકના નિં ૧૨જુ સેવા કરવી, પરાભવ, મત્સર, અતકાળ, ગર્ભસ્થિતિ અને દુર્ગતિનો ભય—આવી રીતે દેવગતિમા પણ નિરતર દુ જો છે વળી, જેને પરિણામે દુ ખ ૧૧ તેવા સુખથી શું ?” (૧૩)

વિવેચન—૧ મનુષ્ય પાગલી ચાકરી કરે છે તેનો હેતુ ગુજરાન ચલાવવાનો હોય છે, પણ દેવતાને આજીવિકાનું કારણ નહિ છતાં તેમ જ દ્રવ્યપ્રાપ્તિનો હેતુ નહિ છતાં પણ આભિયોગાદિક ભાવનાએ પૂર્વોપાજ્ઞ કરેલા કર્મના આધીનપદ્ધાથી વગર વારણે ઇદ્રાદિની ચાકરી કરવી પડે છે

૨ પોતાથી વધારે બળવાન દેવો પોતાની જીને ઉપાડી જાય ઇત્યાદિ અભિભવ-પરાભવ

૩ પરનો ઉત્કથ મહન ન કરવો તે અસૂચ્યા દેવતાને બીજા દેવોનું વિશેષ સુખ જોઈને ઈર્ષ્યા બહુ થાય છે

૪ દેવતાને મરણની બીક બહુ લાગે છે ફૂલની માળાનું કરમાવું વગેરે મરણના ચિદ્ધ જોઈ, છ માસથી તો તે નિવાપ કરવા માટે છે

૫ મરણ પછી ગર્ભમા નવ માસ અશુચિ કર્દમમા જિંધુ લટકાવું પડે—એવા વિચારથી મૂરછાં પણ પામે છે, અથવા ઠોર, પક્ષી કે એકેન્દ્રિયમા જવું પડશે તેની બીક બહુ લાગે છે

૬ એ જ રીતે દુર્ગતિમા જવાની બીક બહુ લાગ્યા કરે છે વળી, દેવતાઓમા ખટખટ બટ ચાલે છે, લડાઈઓ પણ ઘણી વાર થાય છે અને ચિત્તવ્યવ્રતા બહુ રહે છે એકની નહિ પ્રાપ્ત થયેની હોય છે, પણ તેથી કાર્ત માનસિક સુખ મળતું નથી અને એ સુખ દેવતા ભોગવી શકતા નથી

વળી, પૌદ્ગલિક સુખ જરા જરા છે એમ માનીએ તોપણ દેવગતિમા કરેલી વિષયા સક્રિતને પરિણામે બધા પાત થાય છે, ત્યારે એને સુખ કેમ કહેવાય ? ઉપદેશમાળામા શ્રી ધર્મદાસ ગણી કહે છે કે “વ્યવન મમયે દેવતા પોતાનું પૂર્વનું સુખ ને ભાવીમા પ્રાપ્ત થનારુ હુ ખ વિચારીને માથુ કૂટે છે અને ભીંત સાથે માથુ અક્ષરે છે ” પાંચ ઇન્દ્રિયના વિરયમા આસક્ત, અગભગ અને ભગાસાથી છ માસ પહેલા બાજત થતા દેવો, કરોડો વર્ષના સુખને અતે બધું હારી ભય છે પૌદ્ગલિક સુખ એ સુખ જ નથી, એ અત્ર મ્કુટ થઈ ભય છે

ન્યા સુધી માનસિક સુખ-જ્ઞાનાનંદ નથી, ત્યા સુધી સ્વર્ગ પૌદ્ગલિક સુખ ગમે તેટલું હોય, તેથી જરા પણ આનંદ થતો નથી દેવગતિમા સ્વર્ગ સુખો તો કદાચ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે તેટલા સ્વચ્છ થઈ શકે, તોપણ તે હોય ત્યારે પણ સુખ નથી અને પછી તો મહાકષ્ટ આપનાર થાય છે દેવ જેવી એકાંત સુખ આપનારી લાગે તેવી ગતિમા પણ સુખ નથી એ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે (૧૩, ૧૦૪)

મનુષ્યગતિના હુ ખો

સમ્પત્તિભિન્નવૃદ્ધિવિષ્ણુવિયોગમદ્ સુતાન્નિમ્ભિઃ* ।

સ્વાચિર નિરસતા નજન્મન , પુણ્યત્વ સરસતા તદાનય ॥ ૧૪ ॥ (સ્વાગતા)

“સાત ભય, પરાભવ(અપમાન), બહાવાનો વિયોગ, અગ્રિયનો શ્વયોગ, બ્યાધિઓ, માલી વાળેલ છોકરા વગેરે વડે મનુષ્યજન્મ પણ લાભા વખત સુધી વિરસ(ખારો ધુધવા) થઈ નય છે, તેટલા માટે પ્રુણ્ય વડે મનુષ્યજન્મનું મધુરપણુ પ્રાપ્ત કર ” (૧૪)

વિવેચન—આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, આદાન(પોતાની વસ્તુ ચોગઈ જવાનો) ભય, અકસ્માત્ ભય, ભરણપોષણ (આજીવિકા)નો ભય, મરણભય અને અપકીર્તિભય+ એ સાત ભય મનુષ્યભવમા બહુ પીડા કરે છે વળી, એ ઉપસત, આ મનુષ્યભવમા રાજ, ચોર વગેરે તરફથી પરાભવ થાય છે વહાલા પુત્રનુ મરણ, સ્ત્રીનો વિયોગ, ધનકીર્ત્યાદિનો નાશ વગેરે અનિષ્ટનો સયોગ (ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટમયોગ એ ચેતન અચેતન આદિ સર્વ પદાર્થના સબધમા હોય છે), એ ઉપસત ખરાબ સંજોગોમા રહેવું, મૂર્ખ રાજ અથવા ચેકની નોકરી કરવી, મૂર્ખ સ્ત્રી માથે ભવ કાઢવો, પુત્રપ્રાપ્તિ ન થવી, ઘણી દીકરીઓના પિતા થતુ, દ્રવ્ય ખાતર પરદેશમા રખડવુ, નીચ ચેકિયાઓના કાટાદાર મગજમાથી નીકળતા વિચિત્ર હુકમોનો અમલ કરવો—એ આ મનુષ્યભવમા મનાતા અનેક હુ ખોમાના થોડા છે પરંતુ આ જીવ તો વિચાર જ કરતો નથી સંસ્કૃતમા એક જગ્યાએ કહે છે કે “પ્રથમ તો, માની કુખમા બહુ હુ ખ છે, ત્યાર પછી નાનપણમા યગધીનવૃત્તિનું હુ ખ,

* હુકુદુમ્બિરેતિ તા વાન્ (ખરાબ હુખીઓ-એરમાન માતા વગેરે)

+ તોફાનમા ભય અથવા અપયસનો ભય

યુવાવસ્થામાં વિચોગનું દુખ અને ઘડપણ તો દુખનું ભરેલું હોવાથી અસાર જ છે આ મનુષ્યજન્મમાં હે ભાઈઓ! કહો કશું સુખ છે? હોય તો બોલો ” આલું જાણું છે તો પણ અસારમાં રાગેમાગે ગ્રહે છે કેઈ સ્નેહી સગાના મરણ વખતે માટી પોક મૂકીને રડે છે, પણ વિચારતો નથી કે આ મનુષ્યભવ અમર કરી દેવામાં આવે તો અહીં ગોઠે તેમ નથી એ તો યવાસ સાઠ વરસ ગ્રહેવાનું છે, તે જરા કીડ લાગે છે બાકી તો માટા થયા પછી શોકાદિના નિમિત્ત, જવાબદારી અને પચાતી એટલી વધી જાય છે કે એવી જો જિંદગી અમર થઈ ગઈ હોય તો દુનિયા છોડી ચાલ્યા જવું પડે

આવી રીતે મનુષ્યભવમાં પણ દુખ જ છે તો દુખથી કડવા થયેલા મનુષ્યજન્મને પારમાર્થિક ધાર્મિક કાર્ય કરવાદ્વારા પુરુષોપાજ્ઞન ઠરી મધુર કરે હવે ચાર ગતિમાં થતાં દુખો બતાવી તે દુખો ન થાય તેવો પ્રયત્ન કરવા ઉપદેશ આપે છે (૧૪, ૧૦૫)

ઉક્ત ધ્યનિદર્શનનુ પરિણામ

इति चतुर्गतिदुःखततीः कृतिघातिभयास्त्यमनन्तमनेहसम् ।

इदि विभाव्य जिनोक्तकृतान्तत', कुर तथा न यथा स्फुरिमास्त्य ॥ १५ ॥ (इतिविविक्त)

“એ પ્રમાણે અનંત કાળપર્યંત (સહન કરેલી), અતિયાય ભય આપનાર ચાર ગતિનાં દુખોની શરિઓને કેવળી ભગવતે કહેવા સિદ્ધાંતથી હૃદયમાં વિચારીને હે વિદ્વાન! એણે ઠર કે જેથી તને તે પીડાઓ ફરી થાય નહિ ” (૧૫)

વિવેચન—પીડા જાણી, વિચારી, અનુભવી, તેનું પરિણામ એ થયું જોઈએ, પુરુષાર્થ કરીને ઉપાસ-પ્રતિકાર એવો કરવો જોઈએ, કે જેથી ભવિષ્યમાં એ પીડા થાય જ નહિ સર્વ પ્રાણી કલ્પિત સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે અને માન્યતા પ્રમાણે તે મેળવે છે, પણ સિદ્ધાંતના ફરમાનથી વાસ્તવિક રીતે વિચારતા જણાય છે કે આ સસાર માં સુખ જ નથી અને દુખ ભર્યું છે, તે દૂર કરવા ઉપાય કરવો એ આ જીવની પ્રથમ ઇચ્છા અને પ્રેરણા છે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવાથી સસારની સર્વ ગતિઓમાં કેટલા અને કેવા પ્રકારનાં દુખો છે તે જણાવ્યું અને તેને પગિણાએ હવે જો તને સુખ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો ચતુર્ગતિનાં કલેશો ન થાય તેવું કાર્ય કર શાસ્ત્રાભ્યાસદ્વારને ચતુર્ગતિ દુખ દર્શન સાથે શો સબધ છે તે અત્ર સ્પષ્ટ થાય છે (૧૫, ૧૦૬)

આખા દ્વારનો ઉપસ હાર

आत्मन् ! परस्त्वमसि साहसिकः श्रुताभैर्यद्वाग्निं विरचतुर्गतिदुःखराशिम् ।

पश्यन्प्रीह न त्रिभेषि ततो न तस्य, विच्छिद्यये च यतसे विपरीतकारी ॥ १६ ॥ (वसंतनिलका)

“હે આત્મન્! તું તો જળરો સાહસિક છે, કાગળ કે ભવિષ્યકાળમાં લાખા વખત સુધી થનાર ચાર ગતિઓનાં દુખોને તું જાન્યમુધી જુઓ છે તેપણુ તેઓથી બીતો નથી

અને વળી ઘણાં વિપરીત આવરણ કરી તે હુ ખોના નાશ સારુ જરા પણ પ્રયાસ કરતો નથી” (૧૬)

વિવેચન—શત્રુઓને આજે દેખીને પણ તેની ઉપેક્ષા કર તે બેવકૂફ જ ગણાય. તે ચાર ગતિના હુ ખો અનુભવ્યા છે, ભોગવ્યા છે, સાલવ્યા છે અને હંમણા જ તારી જ્ઞાનદષ્ટિ મમકા રજૂ થયા છે આટલું છતાં પણ હું તેઓને કાપી નાખવા યત્ન કરીશ નહિ તો પછી તારું કહાપત્રુ ફાગટનું કહેવાશે અને તું મૂર્ખ ગણાઈશ (૧૬, ૧૦૭)

*

*

*

એવી રીતે આઠમું દ્વાર પૂર્ણ થયું પ્રથમ ભાગમાં શાસ્ત્રાભ્યાસનું ક્ષણ બતાવ્યું તેમાં જે પ્રાણી અભ્યાસાનુભાગ વર્તન કરતા નથી તે ચતુર્ગતિમાં રખાઈ છે એમ બતાવ્યું ઉત્તર વિભાગમાં સૂરિમહાગજ દ્વકામાં ચાર ગતિના હુ ખો બતાવે છે, તે વિચારવા લાયક છે શાસ્ત્રકારની ફરજ વસ્તુસ્થિતિનું ખરું પ્રિત્ર જોના લોકો પામે મૂકવું એ જ છે અને શાસ્ત્ર વાચનારની ફરજ એ છે કે વસ્તુસ્વરૂપનું ભાન હૃદયમાં ભાવી તે પર વિચાર કરાં વર્તન કરવું આ ચાર ગતિના હુ ખનું વર્ણન શાસ્ત્રાભ્યાસદ્વારમાં લીધું છે તેનો હેતુ ઉપર જણાવના પ્રમાણે વિચારવા જેવો છે ‘વિષયપ્રતિભાસ’ જ્ઞાન ઘણા છપોને ધાય છે, ત્યારે તે વસ્તુસ્વરૂપનો ભાન બાંહે છે, વસ્તુના આકૃતિ, ગુણ જાણે છે, પણ એ નમ્રમુ છે જ્યાં સુધી ‘તત્ત્વસંવેદન’ નાન હોઈને, તેના બતાવના પ્રમાણે વર્તન થતું નથી, જ્યાં સુધી હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયનો તક્ષવન સમજીને તે પ્રમાણે ત્યાગ કે આદર થતો નથી, જ્યાં સુધી જ્ઞાનનો હેતુ પોતાના મહત્ત્વમાં વધારો કરે એ જ રહે છે, ત્યાં સુધી બધું નકામું છે એમાં નથી ચઢતો છતાં જીવે પાયરીએ કે નથી થતો એનો ઉત્કર્ષ જ્ઞાન લક્ષી, આ ગતિની એવે સમારની વાસ્તવિક સ્થિતિ શી છે, એનો ખાસ વિચાર કરવો એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે

પાશ્ચાત્ય સુખસૂત્ર અને જૈન સુખસૂત્રમાં આ મોટો તક્ષવત છે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવેત્તાઓ અને સુખ યોધે છે જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે કે એ બધા ક્ષાક છે જ્યાં વાસ્તવિક સ્થાયી સુખ છે જ નહિ ત્યાં યોધના મગશે કયાથી? માટે વાસ્તવિક ચિરંમયાથી સુખ મેળવવા પ્રયાસ કરો આ સસારના વિષયની વાસના તણ દો, ઇચ્છા ઓઠી કરો, ઇદ્રિયેનું દમન કરો અને મન પર અક્રુશ રામે જૈન સિદ્ધાંતનો—શાત રસનો—સાર એ જ છે કે આ લવના માની લીધેલા જરા જેટલા સુખ સારુ તમે અનંત લવની વૃદ્ધિ કરો નહિ શાસ્ત્રાભ્યાસનો આ જ સાર છે અને એની જ જરૂર છે, બાકી બધો વિતરવાદ છે, બહુધા લોકપ્રિય થવાનો પ્રયાસ છે અને તે શાસ્ત્રકારની દષ્ટિમાં શૂન્ય છે

શાસ્ત્રાભ્યાસને અને વર્તનને બહુ નજીકનો સબંધ છે, તે આપણે તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાનની વ્યાખ્યા પરથી જોયું શાસ્ત્રાભ્યાસ દ્વારમાં ચતુર્ગતિકલેશવર્ણન આપવામાં પ્રયત્ન કરીને

આશય ધણો જીલો જણાય છે આ પ્રાણી જેરમા સુખ માનાં બેઠો છે, તેની એ માન્યતા કેટલી ખોટી છે, તે સામાન્ય શબ્દોમા બતાવી, વિશેષપણે અનુભવથી અવલોકન કરવાનો તેમનો આગ્રહ જણાય છે વસ્તુતઃ સુખ મસાગમા નથી એ આપણે પ્રથમ મમતા અધિકારમા બહુ વિસ્તૃત કંપના અને પ્રમાણથી જોઈ ગયા છીએ એ મૃગતૃષ્ણાના લોભમા આકર્ષાયેલા અપસત્વી પ્રાણી હોડાહોડ કરે છે, પરંતુ એ કાર્થ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ઉક્ત અનુર્ગતિદુષ્પવર્ણન માટે કદાચ એમ ધારવામા આવે કે દુષ્પ આથે સુખ પણુ છે અને સુખ ઉપર ભાર શા માટે મૂકતા નથી ? દુષ્પને શા માટે આગ્રહ વદે છે ? સામકાર તેના જવાબમા કહે છે કે સુખ છે જ નહિ, છે તે માત્ર માનેલુ જ છે, હોય તો અમને તે સુખને ખાછળ પાડી દેવાની અગત્ય નથી આખા અધિકારનો સામ એક જ છે કે શાસ્ત્રાભ્યાસ ત્રાસી ગીતે કરવો અને પોતાનું માધ્ય નિરતર લક્ષ્યમા રાખવું એ માધ્ય પ્રાપ્ત થવામા જે જે કારણો પ્રતિબંધ કરનારા હોય, તેને ચોખી કાઢી તેને દૂર કરવા અને સાધ્યપ્રાપ્તિની મઠક સીધી કરી નાખવી સ્થૂળ કચરા કાઢવા ઉપગત માનસિક કચરો પણુ દૂર કરવો તે જો છે ? કયા છે ? કેમ દૂર કરાય ?—વગેરે માટે આવતા અધિકારમા વિચાર કરવામા આવશે

इति सविरणश्चतुर्गत्याश्रितोपदेगमितोऽष्टमः शास्त्रगुणारण्योऽधिरारः ॥

નવમશ્ચિત્તદમનાધિકારઃ ॥

ઈન્દ્રિયો પર અકુશ, પ્રમાદ કષાયનો ત્યાગ, મમભાવ—એ સર્વ હઠીકત કહી, તેને હેતુ એ જ છે કે મન પર અકુશ રાખવો. મન પર અકુશ ન હોય ત્યાં સુધી શાસ્ત્રાભ્યાસ અને ધાર્મિક બાહ્ય ક્રિયા, તેથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ફળની અપેક્ષાએ, બહુ અ પ ફળ આપે છે, ત્યારે પાપકાર્યોમા પણ પરાધીનતાએ પ્રવર્તનાર અકુશિત મનવાળાને અમુક મુદ્દતા આવી જાય છે, અને દોન અપ લાગે એ આવી મોટી ઉપયોગી હકીકત બતાવનાર આખા પ્રથમા મધ્યભિદુષ્ટ આ સર્વથી ઉપયોગી કેન્દ્રસ્થ દ્વાર લગભગ બરાબર મધ્યમા આવે છે આ અતિ ઉપયોગી દ્વારનો દરેકેદરેક શબ્દ મનન કરવા યોગ્ય છે

મનધીવરનો વિશ્વાસ ન કરવો

કુર્મનાલૈ દુરિસ્વપ્નજૈર્નિગ્મ્ય ગાઢ નરકાગ્નિમિશ્રિત્ ।

વિસારત્ પત્યતિ ત્રીવ ! હે મનઃત્રૈવતસ્સ્ત્રામિતિ માસ્ય વિશ્વસી ॥૧॥ (વશસ્પતિ)

“હે ચેતન ! મનધીવર (મન્ડીમાર) કુનિદ્રાપ દોરીઓની બનાવેલી કુકર્મ જાળ પાથરીને તેમા તને મજબૂત રીતે જૂથી લાખા વખત સુધી માછલાની પેઠે નરકાગ્નિમા ભુજશે, તેટલા માટે તેના પર વિશ્વાસ રાખીશ નહિ ” (૧)

વિવેચન—વિષયની શરૂઆતમા જ પ્રથમનો શ્લોક બહુ આલોકિક વાપર્યો છે શરૂઆતમા મન પર અકુશ હોતો નથી, ત્યારે શુ કરવુ તે અત્ર બતાવે છે હે ચેતન ! તું એમ માને છે કે આ મન તો તારુ પોતાનુ છે, પણ તે તો એક ધીવર જેવુ ખરાબ છે અને તારુ પોતાનુ નથી, એમ એકસ માનજે તે તો મોટી મોટી જાળ પાથરશે અને તને તેમા પકડી લેવા ચત્ન કરશે અને પકડીને પછી નરકરૂપ અગ્નિમા ભુજશે આવા આવા તારા હાલહવાલ કરી નાખશે, માટે હે જીવરૂપ માછલા ! તું તારા શત્રુ-મનરૂપ ધીવરનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ માછલુ બિચારુ પોદ્ગલિક ઇન્દ્રિયાથી લેવાઈ જાય છે, તેને ધીવરે પાથરેલી જાળની ખબર પડતી નથી, તેમ જ આ અજ્ઞાની જીવ મન ધીવરની જાળમા સપડાઈ જાય છે, ક્ષમાઈ જાય છે અને નીકળી શકતો નથી એ દુસ્વાવ નારી જાળ તારા કુચિત્રપરૂપ સૂત્રથી બનેલી છે આ ઉપરથી સાદા લાગતા પણ ભાર

વાળા શબ્દોમા જ્ઞાની મહાગજ ભલામણ કરે છે કે મનનો વિશ્વાસ કરવો નહિ માછવા પડડવા માછીમારો જાળ કેવી પાથરે છે તેનો અનુભવ હોય તે સમજી શકશે કે એક વાર તેના સપાટામા આવેતું માછતું પછી નીકળી શકતું નથી,

આપણે મન પર વિશ્વાસ રાખીએ અને પછી વાડ જ ચીલડા મળવા માટે ત્યારે કશો બચાવ કે ઉપાય રહેતો નથી, માટે ભાગેલી ડાળ પર બેસવાનો વિશ્વાસ ન રખાય, તેમ તેના પર વિશ્વાસ જ કરવો નહિ મન કુવિકલ્પોથી બનેલી જાળ કેવી રીતે અને કેવે કેવે પ્રસંગે પાથરે છે તેનું સહજ દષ્ટાંત બેસુ હોય તો પ્રતિક્રમણમા મન કેવા ઢેવા ફર ફેશમા ખુસાફરી કરી આવે છે તે યાદ કરવું આવી શુદ્ધ જગ્યામા, શુદ્ધ આસન ઉપર, શુદ્ધ શુભમહારાજની સમક્ષ પથ્થ તે સખણુ રહેતું નથી, માટે તેનો શો વિશ્વાસ કરવો ?

મનનો વિશ્વાસ ઠરનાર નરકગતિના દુ ખો ખમશે, એટલું જ નહિ પરંતુ અત્ર તેનું એક પપ્ત ઢામ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ, માટે તેનો વિશ્વાસ ન કરતા તેને પોતાના કળાંતમા ગળવું (૧, ૧૦૮)

મનમિત્રને અનુકૂળ થવા પ્રાર્થના

વૈતોડ્યયે મયિ ચિત્રસલ્લ ' પ્રસીદ, કિં દુર્ગિત્વનિરૂઃ* સિપસે મવે મામ્ ? ।

વદ્ધોડ્જ્જલિ કુર કૃપા મજ સદ્ગિત્વાન્, મૈર્ત્તી કૃતાર્થય યતો નરસદ્ધિમેમિ ॥૨॥ (વર્ણતિલ્કા)

“હે મન ! મારા લાભા વખતના મિત્ર ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે મારા ઉપર કૃપા કર ખરાબ સંકલ્પો કળીને શા માટે મને સસારમા નાખે છે ? (તારી પાસે) હું હાથ ભેડીને બોલો રહું છું, મારા પર કૃપા કર, મારા વિચારો કર અને આપણી લામા વખતની દોસ્તી મફત કર, કારણ કે હું નગકગતિથી ખીઉ છું ” (૨)

વિવેચન—મનનો વિશ્વાસ ન કરવો એ તો ખરું, પણ તે તો અસ્ત-ચત્તપણે થાયું જાય છે ત્યારે હવે આત્મા તેને સમજાવે છે, તેની ખુશામત કષ્ટ છે મન અને છપને ધણા વખતથી સળધ છે જ્યારે સજી પચેન્દ્રિયપણની ચિત્તિમા જીવ આવે છે ત્યારથી તેને મન હોય છે, તેથી તેને લાભા વખતના મિત્રની મજાથી બોલાવે છે વળી, કોઈ પાસેથી કાચ સાધવું હોય ત્યારે તેને મીઠાશથી બોલાવવાથી જલદી કામ થાય છે હે મિત્ર મન ! તું શું કરવા મને સસારમા ફેંકી દે છે ? તું ખરાબ સંકલ્પો કરે છે તે છોડી દે, તો મારા ભવના ફેરા મટી જાય જે લાભા વખતના મિત્રો હોય તે એક ખીજનું સાબળે છે, તો મહેરબાની કરી હવે આ જાધુ તોડાન છોડી દે

મનને આવી રીતે પુન પુન પ્રાર્થના કરવાથી તે બાળતમા ચીવટ થાય છે અને છેવટે વિકલ્પો ઝોછા થાય છે આમ પ્રાર્થનાનું વારવાર પુનરાવર્તન થાય તો પછી મન

પર અકુશ આવી બચ છે, એ બીજી પગથિયુ (Stage) છે એ પગથિયુ આવતા જીવ તેના માધ્યમિદ્વાનો બહુ નજીક થઈ ગયો એમ સમજવું

“ નરકથી બીડે છું ” એટલે આ જીવ અને પરભવમા થતી અનેક પીડાઓથી બીડે છું એમ સમજવું મનને પ્રાર્થના કરવી એટલે તે વાત મન પર વાર વાર ઠસાવવી કાર્યસિદ્ધિનું આ પ્રથમ પગથિયુ છે (૨, ૧૦૯)

મન પર અકુશનો સીધો ઉપદેશ

स्वगापमौ नरकं तथान्तर्मुहूर्त्तमात्रेण ग्लानश्च यत् ।

ददाति जन्तो, सततं प्रयत्नादश तदन्तं वरणं कुरुष्व ॥ ૩ ॥ (અગતિ)

“ વશ અને અવશ મન ફાલવારમા સ્વર્ગ, મોક્ષ અથવા તરક અનુક્રમે પ્રાપ્તીને આપે છે માટે પ્રયત્ન કરીને તે મનને જલદી વશ કર ” (૩)

વિવેચન—મન પર વિશ્વાસ કરવો નહિ અને દુર્વિશ્વાસ કરવા નહિ, એ બે વાત થઈ હવે ત્યાંથી આગળ ચાલતા બીજે પગથિયે મન પર અકુશ રાખવો, મનને વશ રાખવું, એ બહુ જ અગત્યનું-જરૂર છે મન વશ હોય તો કેવમુખ અને મોક્ષનું મુખ મળી શકે છે અને જો મન વશ ન હોય તો બધું ધૂળધાણી થાય છે અને દુખ ઉપર દુખ આવી પડે છે

સસારથી મુક્ત, મહાત્મ્ય કરનાર, હૃતની વાત ઉપરથી ધારેલા વિશ્વાસઘાતી દૂર મત્રીઓ સાથે શુદ્ધ ઝરવાના વિચારમા મનને પગતર થયેલા, પુત્ર ઉપગના સ્નેહથી શુદ્ધ માર્ગથી માનનિષ્ઠ રીતે બ્રહ્મ થયેલા પ્રસન્નચેત્ર રાજર્ષિ અધાર તપ તપતા છતા સાતમી નારદીએ જવાની તૈયારીમા હતા, પણ થોડી જ વારમા સકંપમા પોતાના શસ્ત્ર ખૂંટતા મુગટનો શસ્ત્ર તનીકે ઉપયોગ કરવા માથે હાથ મૂકતા, સુસ મનસ્વી એત્યા, મનને વશ કરવા માડયું અને પાચ મિનિટમા સર્વ કર્મને ખપાવી કેળવનાન પ્રાપ્ત કર્યું, અસંખ્ય ભવમા જે બનવું મુશ્કેલ તે પાચ મિનિટમા સાધ્યું! આગલા ઉપરથી જ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે “ મન યવ મનુષ્યાણાં કારણં વન્ધમોક્ષયો ” એટલે અનંત સસારમા ભમવાનું અને મોક્ષ પહેલવી જવાનું કારણ મન જ છે આમા બાર મૂકીને ઠહેવામા આવ્યું છે તે બગબર ધ્યાન આપવા ચોક્કસ છે

આવી જ રીતે બાપડો ત દુલ્લભત્વ મગરમ છની આખની પાપણુમા ઉત્પન્ન થઈ, ત્યા બેઠો બેઠો જીવે છે મગરમચ માછલાનુ બક્ષણ કરે છે તે વખતે પ્રથમ પાણી મુખમા લે છે અને પછી માછલાઓને રોકી, પાણી કાઠી નાખે છે, પણ તેમ કરવામા તેના દાતની વચ્ચે અતર હોવાથી સખ્યાબધ ઝીલ્યા માછલાઓ પણ પાણી સાથે નીકળી ન્દય છે તેની પાપણુમા રહેલા તદુલભત્વ ત્યા બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે કે જો હું આવડા

મોટા શરીરવાળો હોઈ તો એક પણ માદલાને જવા દઉ નહિ આવો વિચાર કરીને તેમીશ માગરોપમનુ આયુષ્ય બાધીને સાતમી નરકે જાય છે

છગ્નુ ગેઠે શ્રી મહાવીર ભગવાનને પારણુ ઠરાવવા મનથી જ શુભ ભાવના બાવી બારમો દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યો અને દેવદુહાનિ ન વાગ્યો હોત તો ચડતી ધારાએ થોડા વખતમા મોક્ષ મેળવત

આ ત્રણે દષ્ટાંતોથી મન વશ હોય તો મોક્ષ મહજ મળી જાય છે અને મન વશ ન હોય તો નારકી મળે છે એ સમજાયુ એ સળધમા શાસ્ત્રમા બીજા અનેક દષ્ટાંતો છે આ દષ્ટાંતોનુ તા પર્વ એ છે કે આ પ્રકાર ઠી મનની સ્થિતિ વર્તે છે તેને વશ કરી બરાબર ઉપયોગમા લીધુ હોય તો તેનાથી મોક્ષ પણ મળે છે અને મોક્ષુ મૂકી લીધુ હોય તો તેથી સાતમી નારકી પણ મળે છે, માટે અન્યાયાધ મુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા રહેતી હોય તો મનને વશ કરવાનો માર્ગ પકડવો કાયસિદ્ધિનુ આ દ્વિતીય સોપાન છે (૩, ૧૧૦)

સમારભ્રમણુનો હેતુ—મન

મુન્યાય દુઃતાય ચ નૈવ દેવા, ન ચાપિ કાલ મુદ્ધદોડરયો વા ।

મવેત્પર માનસયો જન્તો, સસારવશ્નમૈરુદેતુ ॥૪॥ (વપ્રતિ)

“દેવતાઓ આ જીવને સુખ કે દુઃખ આપતા નથી, તેમ જ કાળ પણ નહિ, તેમ જ મિત્રો પણ નહિ અને શત્રુ પણ નહિ મનુષ્યને સસારવશમા ભમવાનો માન એક હેતુ મન જ છે ” (૪)

વિવેચન—દરેકજ સુખદુઃખ થયા કરે છે કેટલીક વાર જીવ એમ ધારે છે કે જોત્ર દેવતા કે અત્રિધાયક દેવતા દુઃખ આપે છે અથવા સુખ આપે છે, કેટલીક વાર વખત બરાબ છે એમ યોલે છે, કેટલીક વાર સ્નેહીથી સુખ મળે છે અથવા શત્રુથી દુઃખ મળે છે એમ આ જીવ ધારે છે આ બધુ ખોટુ છે વાસ્તવિકર કહે છે કે—

“મુખ દુઃખ કારણ જીવને, કોઈ અવર ન હોય,
કર્મ આપ જે આશર્યા, લોગવીએ સોય. ”

કર્મના ઉત્પત્તિ જ બધુ સુખદુઃખ થાય છે કર્મબધ મનના સંકલ્પો પર આધાર રાખે છે તે સ્પષ્ટ છે અને તે પર હજી વિશેષ વિવેચન કરવામા આવશે, તેથી મિત્રો મુખ આપે કે વખત અનુકૂળ થઈ જાય તે પણ મન પર આધાર રાખે છે સસારભ્રમણુનો હેતુ પવશ થતુ મન છે

સસાર એ બરાબર દરતું ચક્ર છે એને એક વાર જોમથી ધરી પર ફરવા પછી તેને અનકાવવા સારું મનજૂત બ્રેક(break)ની જરૂર પડે છે અને તે બ્રેક તે મન પર અકુશ છે એ મન પર અકુશરૂપ બ્રેક ચડાવી દેતા જ સમારવકની ગતિ મદ પડતી જાય છે અને જો બધુ જ મનજૂત બ્રેક હોય તો એકદમ અટકી જાય છે મનના સંકલ્પો

નસારાનન-સ ન જ-મા દેવું મર્થ જાણે છે, તે ન કપ ધી જ્ઞાન ધ્યાનમાં મળવાનું છે નસારને ચક્ર નાથે સુખાવવામાં બહુ દીર્ઘ દિ વાપરી છે એ કપક બહુ મર્થ છે અને અનેક ગેને અથગનાકુળ છે રકને એક વખત પૂજા ભેગથી ચલાવવા મડયા પછી, તેને ગતિ આપવામાં ન આવે તોપણ તે નવ્યા કરે છે, તેમ જ સૃષ્ટિ (સસાર બ્યવહાર-આશ્રન) માં આ પગ ઘોર વખત પ્રાણી દુઃખ જ્ય તોપણ તે તો નાવ્ય જ કરે છે એક ચક્ર અનેક રકને ચલાવે છે, તેવી જ સૃષ્ટિની ગ્યના ભેઈ લેવી તેને જટ કાવવા હાથ લગાડવામાં આવે તો હાથ બાંધી જાય તેને અટકાવવા એ જ ઉપાય છે કા તો સ્ત્રીમ (જે ચક્રગતિનું ક દ છે તે) કાંઈ નાખતી અને કા તો ચક્ર પર મજબૂત પ્રેક્ષક નાખવી આપતો સર્વ પ્રયાસ તો સ્ત્રીમ કાગી નાખવાનો જ છે, પણ તે વ્યા મુધી મર્થ શકે નહિ ત્યા મુધી નજરૂત પ્રેક્ષક રાખવી, એ પરમ દિવનાં છે અને સધને નજીક લાવનાર છે (૪, ૧૧૧)

મનોનિગ્રહ અને યમનિયમ

રા મના યમ્ય સમાદિન મ્યાન્, કિં તમ્ય કાર્યં નિપર્મૈર્મમ્ ? ।

હત મનો યમ્ય ચ દુર્વિરત્યૈ કિં તમ્ય કાર્યં નિપર્મૈર્મમ્ ? ॥ ૮ ॥ (અમર)

“જે પ્રાણીનું મન સમારિવન હેઈને પોતાને વશ હોય છે તેને પછી યમનિયમથી શું ? અને જેનું મન દુર્વિરત્ય પોતા હણાયેલું છે તેને પણ યમનિયમથી શું ?” (૫)

વિવેચન—જે પ્રાણીનું મન સર્વ નભેગોમાં એકસરખું નહે છે, જેને સુખદુઃખની લાગણીના પ્રસંગે મનની નિયંત્રના પ્રથમ જખવાડ ને છે, એટલે જે ખરેખર મન પર અક્રુશવાળા હોય તે તેઓને યમનિયમથી કાંઈ વિશેષ લાભ થતો નથી. યમનિયમ વગેરે વશ કરવાના સાધનો છે અને સાધ્ય ધ્યનમાં આવે પછી સાધનની કાંઈ જપેક્ષા નહેતી નથી મનને નિયમમાં નાખવાની જાગ્ર મહા ન જોને જરૂર નહેતી નથી પણ સ્વાભાવિક રીતે જ તેનું વર્તન તત્તુજા યાય છે તેવી જ ગેને જે પ્રાણીન મનમાં સકંપવિકરપો થયા છે છે તે પ્રાણીને યમનિયમથી લાભ યો થવાનો છે ? જાગ્ર પ્રાણીને સાધન પરિણામ વગરનું થય છે મન કહેવાની મતલબ એમ નથી કે યમનિયમ નામાં છે, તેઓ ચિત્ત દમનના પરમ સાધન છે, પણ જત્ર બીજે જ હેતુ છે મતલબ એ છે કે યમનિયમ છતાં પણ મન વશ ન આવે તો બધું નષ્ટુ યાય છે, માટે યમનિયમના ખરા ફળની ઇચ્છા હોય તો મનને વશ કરવા શીજો, અભ્યાસ પાડો.

દીકામર યમનિયમ પર નીચે પ્રમાણે ઉપયોગી નોટ આપે છે જેનાથી ચિત્ત નિયમમાં- અક્રુશમાં આવે તે નિયમ પાલ્ય પ્રકારના છે ૧ કાયા અને મનની શુદ્ધિ તે શૌચ ૨ નજીબના સાધનોથી વધારે મેળવવાની આકાંક્ષા તે સતોષ ૩ મોક્ષમાર્ગ પતાવનારા શાસ્ત્રોનું અધ્યન અથવા પરમા મર્થ- આય ૪ જે કર્મોને તપાં

તે આદ્રાયણુ વગેરે તપ પ વીતરાગનુ ધ્યાન તે દેવતાપ્રણિધાન યમ પાત્ર પ્રકારના છે અહિં મા, સૂત્રત, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અક્રિયનતા; એ પાત્ર પ્રસિદ્ધ છે

આ યમ અને નિયમ પર વિચાર કરીને તેનો આદર કરવો એટલે મન પગ અકુશ આવી જાય છે એમા કાર્યકારણભાવ અગ્રસપરસ છે, એ જરા વિચારવાથી સમજાઈ જશે આવી જ કમલ ભાષામા અન્યત્ર શાસ્ત્રકાર લખે છે કે —

રાગદ્વેષો यदि स्याता, तपसा किं प्रयोजनम् ? ।

तावेव यदि न स्याता, तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥

“જો રાગદ્વેષ હોય તો પછી તપનું શુ કામ છે ? તેમ જ જો તે ન હોય તો પછી પણ તપનું શુ કામ છે ?”

આ સર્વ હકીકતનો માર એ જ છે કે મનને વશ રાખવાની બહુ જ જરૂર છે એ જ હકીકત નીચેના શ્લોકમા વધારે સ્પષ્ટ કરે છે (પ, ૧૧૨)

મનોનિગ્રહ વિનાના દાનાદિ ધર્મો

દાનશ્રુતધ્યાનતપોર્ચનાદિ, વૃથા મનોનિગ્રહમન્તરેણ ।

કપાયચિન્તાકુલિતોઽજિતસ્ય, પરો હિ યોગો મનસૌ યગત્વમ્ ॥ ૬ ॥ (ઉપનિષદ)

“દાન, નાન, ધ્યાન, તપ, પૂજા વગેરે સર્વ મનોનિગ્રહ વગર નકામા છે કષાયથી થતી ચિંતા અને આકુળબાકુળતાથી રહિત એવા પ્રાણીને મન વશ કરવું એ મહા યોગ છે” (૬)

વિવેચન—દાન પાત્ર પ્રકારના છે કોઈ પણ જીવને મરણથી બચાવવો તે અભય-દાન પાત્ર જોઈને યોગ્ય સમયે યોગ્ય વસ્તુનું યોગ્ય રીતે દાન દેવું તે સુખાન્નદાન દીન-દુઃખીને જોઈ કયા લાવી દાન આપવું તે અનુકેપદાન સગા-સબંધીઓને કે કોઈને યથાયોગ્ય અવસરે યથાયોગ્ય અર્પણ કરવું તે ઉચિતદાન અને પોતાનું નામ જાળવી રાખવા આખરૂ ખાતર દાન આપવું તે કીર્તિદાન. આ પાત્રમાથી પ્રથમના બે ઉત્તમ પ્રકારના હોઈને મોક્ષપદ આપનારા દાન છે અને બાકીના ત્રણ ભોગ-ઉપભોગની પ્રાપ્તિ આદિ ફળ આપે છે

જ્ઞાન એટલે શાસ્ત્રનું અધ્યયન, અધ્યાપન, શ્રવણ, મનન વગેરે

ધ્યાન એટલે ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન વગેરે

તપ એટલે ખાર પ્રકારના કર્મને તપાવનાર, નિર્જરા કરનાર તપ

પૂજા એટલે ત્રણ, ચાત્ર, આઠ, સત્તર, એકવીસ, એક સો આઠ વગેરે લેહ્યકૃત દ્રવ્યપૂજા

આ સર્વ વસ્તુઓ-આ સર્વ બાહ્ય અનુષ્ઠાનો-સારા હોય છતાં પણ જો મન તાબે ન હોય તો બધા નકામા છે ઉપગના શ્લોકમા જણાવે કે મનોનિગ્રહ વગર યમનિયમ નકામા

છે અત્ર બાહ્ય અનુષ્ઠાનોનું વ્યર્થપણું બતાવે છે ચોખ્ખા શબ્દોમા કહે છે કે જેને મન વશ નથી તેનું બાણુવું, તપ કર્યો કે વરઘોડા ચઢાવવા વગેરે બાહ્ય આડબર લગભગ નકામા જ છે

માટે ઉત્તમ અનુષ્ઠાનો સાથે મનને વડા રાખતા શીખવું એ બહુ જરૂરનું છે મનમા કપાય ન હોય એટલે કે કપાયથી મનમા જે ચિંતા અને આકુળવ્યાકુળતા રહે તે ન હોય, તેવા શુદ્ધ થયેલા પ્રાણીને પોતાનું મન વશ રાખવું એ ‘રાજયોગ’ છે અથવા, યોગની પરિભાષામા કહીએ તો, એ ‘મહાજયોગ’ છે અત્ર ઉદ્દેશ ને ઉપદેશ એટલો જ છે કે મનમા જે ખોટા સંકપ-ચિંતે પો થાય છે તેને દૂર કરી નાખો મનને એકદમ અકુશમા રાખો એને છૂટું મૂકવું એ નુકસાનકારક છે, બધા બંદેશુ દે બંધેલીનું કારણ છે (૬, ૧૧૩)

મન સાધ્યુ તેણે સઘળુ સાધ્યુ

જપો ન મુવત્યૈ ન તપો દ્વિમેદ, ન સપમો નાપિ દમો ન મૌનમ્ ।

ન સાધનાઘ પવનાદિકસ્ય, કિં ત્વેકમન્ત્ત કરુણ મુગ્ધાન્તમ્ ॥ ૭ ॥ (ઉપનિષદ)

“બધ કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તેમ જ નથી મળતો એ પ્રકારના તપ કરવાથી તેવી જ રીતે સચમ, દમ, મૌનધારણ અથવા પવનાદિકની સાધના વગેરે પણ મોક્ષ આપી શકતા નથી, પરંતુ સારી રીતે વશ કરેલું એકલું મન જ મોક્ષ આપે છે” (૭)

વિવેચન—અર્થ સ્પષ્ટ છે ઝંકારાદિના બધ કરે કે ઉપવાસાદિ તપ કરે, ધ્યાન કરે કે આશ્રવને રોકે, ઇન્દ્રિયોનું દમન કરે કે મૌન ધારણ કરીને બેસી બાંધે, આસનસંકલ્પ રહે કે ધ્યાનનો આડબર કરે, શુદ્ધિમા જેમ કે હિમાવનના શિખર પર બાંધે, જન સમૂહની વચ્ચે રહે કે ગાઢ જંગલના મધ્ય ભાગમા બેસી બાંધે, પણ જ્યાં સુધી મન તમારા કબજામા આવ્યું નથી, જ્યાં સુધી તે દૂર દેશમા સુસાફરી કર્યા કરે છે, જ્યાં સુધી તેને સ્વપ્નનો ખ્યાલ નથી, જ્યાં સુધી તેને ઇર્ષ્યા થયા કરે છે, જ્યાં સુધી તે અમુક નિયમનું પાલન નથી કરતું નથી, ત્યાં સુધી તે સર્વે કાંઈ હિસાબમા નથી, સર્વ પ્રયામ અસ્થાયી છે, અયોગ્ય છે, દુષ્કાર્ય છે, દેખાવમાત્ર છે આત્મા ઉપરથી અનુભવી યોગી શ્રીઆનંદદાસજી મહારાજ કહી ગયા છે કે “મન સાધ્યુ તેણે સઘળુ સાધ્યુ, એહ વાત નહીં ખોટી” અનુભવરસિક મહાત્માના આ શબ્દો પૂરેપૂરા સાર્થક છે, સૂચક છે, ધડો લેવા લાયક છે અને તેની સાથે જ જ્યારે તેઓ કહે છે કે કોઈ પણ માણસ એમ કહેતો હોય કે તેણે મન સાધ્યુ છે તો તે જેમ તેમ માનવામા આવશે નહિ, કારણ કે મન સાધ્યુ મનોનિબ્રહ્મ કર્યો—એ તો બહુ જ ખોટી વાત છે આત્મા ઉપરથી જ સમજાય છે કે મનોનિબ્રહ્મ એ રાજયોગ* છે

મનની ખાસિયત એ છે કે તેને જેમ જેમ એક બાબતમા અનુકૂળ કરવા જઈએ તેમ તેમ તે પ્રથમ તો વિરુદ્ધ થતું જાય છે, સામુ પડે છે આમ થતું ઘણી વખત અનુભવવામા આવે છે દાખલા તરીકે, તમે એમ વિચારો કે અમુક બાબત તો આજે મનમા સલામતી જ નથી, તો ખસૂંમ કરીને તે હકીકત દિવસગા અનેક વખત મન પર આવશે આવી રીતે મન દરેક બાબતમા વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે, છતાં અભ્યાસ પાઠવામા આવે તો આ શરૂઆતમા દેખાતી મોટી મુશ્કેલી ઓછી થતી જાય છે અને ધીમે ધીમે નષ્ટ વર્ધ જાય છે

સર્વ હકીકતનો સાર એ જ છે કે મન વગ હોય તો જ સમારદુ ખથી નિવૃત્તિ મળી શકે છે, એટલે કે મોગ મેળવવાનો તે એક જ રસ્તો છે (૭, ૧૧૪)

મનને વશ થયો તે રખડયો

ल-वाऽपि धर्मं मरुत जिनोदित, मुदुर्लभं पोतनिभ रिहाय च ।

मनःपिशाचप्रह्णिहृत् पवन, भयान्मुर्धो नायतिद्वग् जडो जनः ॥ ८ ॥ (वसव)

“સ સારમમુદ્રમા ભટકતા મહામુરકેલીએ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું, વહાણ જેવું તીર્થ કરભાપિત ધર્મ વહાણ પ્રાપ્ત થયાં પછી જે પ્રાણી મન પિગાચને તાબે થઈ તે વહાણને તણ દે ॥ અને સમારમમુદ્રમા પડે છે તે મૂર્ખ માણસ લાખી નજર પહોચાડનાર નથી” (૮)

વિવેચન—તમે કોઈ વખત ફરિયાની મુઆફરી કરી હશે તો જણાશે કે ફરિયા એટલો વિશાળ, અમાધ અને લાખો છે કે વહાણ કે સ્ટીમર વગર તેનો પાર પામી શકાય નહિ, તેમ જ ભરફરિયા વહાણ ભાગ્ય હોય કે સ્ટીમર ખમડી હોય તો પાર પામી શકાય નહિ અને ગમે તેમ ધાય તોપણ વહાણ કે સ્ટીમરને તણ તો શકાય જ નહિ, અને કોઈ વહાણને કે સ્ટીમરને તણ દે તો તેને મૂર્ખ સમજવો એની જ રીતે સ સાર મમુદ્ર છે, તેનો પાર પામી દુ ખનો અત કરી મોક્ષમા જવું, એ મર્વનું દષ્ટિબિંદુ છે અને તેનો પાર પામવા માટે ધર્મનૌકાનું માધન જોઈએ ધર્મ એટલે આત્મસ્વરૂપમા સ્થિરતા અને રમણતા એ અર્થ સમજવો એ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરવા મનપિશાચ હમેશા આ જીવને પ્રમાદમદિશ પાઈને વિચારશૂન્ય બધ જેવો બનાવી દે છે એને વશ જે પ્રાણી પડે છે, તેને નથી રહેતો કાર્યાકાયનો વિચાર કે નથી રહેતું ફરજનું ભાન અને ઠંડાય જરા ભાન હોય તો તે પાપ ભૂની જાય છે આ સ્થિતિ હોય ત્યારે આત્મસ્વરૂપ રમણતા તો હોય જ યથાથી? એના પરિણામે પ્રાણી ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે એટલે સમુદ્ર તરવાનું વહાણ કે તરવાની સ્ટીમર તણ દે છે અને પરિણામે સમારમમુદ્રમા આશાઅવગા ગોથા માર્યા ડરે છે જરા વારમા તળિયે જાય છે અને જરા વાગમા ઉપર આવે છે, પણ વહાણ કે સ્ટીમર વગર તેનો નિસ્તાર થતો નથી, ઊવળો અનત વાર ચોરાશી લક્ષ યોનિમા ભમ્યા કરે છે આવી રીતે પ્રાપ્ત થયેલું શુભ વહાણ તણ દેનાર જીવને મૂર્ખ કહેવો એ સાચું છે

પોતાની ફરજ બજાવવા માટે પ્રાપ્ત થયેલા આવા સારા પ્રસંગો માણ્યો ઘણીવાર જતા કરે છે, તેની ઉપેક્ષા રાખે છે, તેને ધરાદાપૂર્વક પણ તણુ દે છે વસ્તુસ્થિતિ એવા છે કે ગત પ્રસંગ ફરી પ્રાપ્ત વતો નથી અને તેથી મોટો લાભ હાથથી સગી બાંધ છે.

મન સસારસમુદ્રમાં કેવી રીતે ફેરે છે તે અનુભવસિદ્ધ જ મનુષ્યને કંપના અને તકંશક્તિ એ બે માનસિક શક્તિઓ હોય છે અને તે બેની ઉપર કાર્યરેખા અકિન થાય છે હરે જ્યાં સુધી તકંશક્તિ-વિચારશક્તિનું પરિભ્રમ વધારે હોય છે, ત્યાં સુધી તે કાર્ય સારા જ થાય છે, પરંતુ ઘણીવાર બને છે એમ કે એક કાર્ય કરવા પહેલાં કંપનાશક્તિ બહુ બહુ મકંઠો કરે છે, શુભ કાર્યમાં ન ધારેલી આફતો આવી પડશે એમ તે બતાવે છે અને જગજગમાં તે મોગ મોટા ડુંગરો ખડા કરી દે છે આ કંપનાને વશ થઈ અપમતિ જીવ આગામી કાળનો વિચાર કર્યા વગર કાર્યરેખા અકિત કરે છે, તેને પરિણામે વાસ્તવિક લાભને બદલે દેખીતા લાભ તરફ અથવા લાભ વખત સુધી ચાલે તેવા પણ આગામી કાળમાં મગનારા લાભને બદલે ઘોડા પણ તાત્કાલિક લાભ તરફ જ લક્ષ્ય રાખે છે આવા પ્રકારના મનને વશ થયેલા જીવો ધર્મબ્રહ્મ ધર્મ બાંધ છે અને સસારસમુદ્રમાં ઘમડાય છે સુનુ કલ્પ એ છે કે મનને નિરુદ્ધ કંપના કરવા દેવી નહિ, તેના પર બે બી તકંશક્તિનો ઘાજીરાખવો આવા નમજી વડીલના બહુશ તથા વિકલ્પર થયેલું મનરૂપ બાગકે બ્યારે મોટી ઉમરનું થાય છે ત્યારે કુર્માપુત્રની જેમ જગતમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવે છે અને ખસૂત કરીને તેની વૃત્તિ અસ્ત-અસ્ત મિથિતિમાં રહેતી નથી. (૮, ૧૧૫)

પરવશ મનવાળાને ત્રણ શત્રુથી બાંધ

સુદુર્ગય દિ રિપુરત્યદો મનો, રિપુરોત્યેય ચ રાક્તનુ અપિ ।

ત્રિમિર્હતસ્તદ્રિપુમિ કરાતુ મિ, વદીમન્ન દુર્ગિપ્ત્ત વદ વદે ॥ ૧ ॥ (વશત્વ)

“મહામુરુકેનીથી જીવી ગકાય એવું એ મન શત્રુના જેવું આચરણ કરે છે, કારણ કે તે વચન અને કાળને પણ દુરમન બનાવે છે આવા ત્રણ શત્રુઓથી હજીયલો તું સ્થાને સ્થાને વિપત્તિઓનું ભાજન થઈને શું કરી શકીશ ?” (૯)

વિવેચન—અહીં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે પરવશ મનને માટે જ પરવશ મન સ્વચ્છ આચરણ કરે છે, એનું જ નહિ પણ ગત્રુવટ કરે છે પોતે અયોગ્ય વિચારો કરે છે તેની સાથે વચન અને કાળને પણ શત્રુ બનાવી દે છે અને તેથી જીવને વચન પર બહુશ રહેતો નથી અને તે નીતિ, ધર્મ કે મર્યાદાની દરકાર કર્યા વગર કાયાથી પાપ સેવવા મડી બાંધ છે આવી રીતે પરવશ થયેલું મન પોતે શત્રુના કરવા ઉપરાંત બીજા બેને સાથે લે છે અને એ ત્રણ દરથી દડાયેલા જીવ અપમાન પામે છે, દુઃખ પામે છે, ગ્લાનિ પામે છે, માર ખમે છે અને મધપાનીની પેઠે રખડયા કરે છે બિલાડી દંધ ભેઈને લલચાય છે, પણ માથે પડનારી ડાગ ભેટી નથી રસ્તા ઉપર પડેલી થેલીને જ ચોર

જુએ છે, પણ છૂપા વેશમાં નજીકમાં જોવા ડિટેક્ટીવને (છૂપી પોલીસને) જોતો નથી જૂઠી માક્ષા પૂરનાર લાયકને જ જુએ છે, પણ પછી કેદની સજા થવાની છે તે તરફ નજર પડેલાડતો નથી આ સર્વ મનની ચતુરતા છે મન જોને જોડે રસ્તે ઢોરે છે એનું કારણ, ઉપગના સ્લોકમાં કહ્યું તેમ, કટપનાચક્રિતનુ જોર અને તકચક્રિના અકુશનો અભાવ છે, અને તેથી જ અનુભવરમિત યોગી ગાઈ ગયા છે કે —

‘મુગલિનણા અભિવારી તપીયા, જ્ઞાન ધ્યાન અભ્યામે,
વેરીકુ કાઈ એહનુ ચિતે, નાખે અનગે પાસે
હો કુચુજિન’ મનકુ કીમહી ન બાએ.’

આવી રીતે મહાજ્ઞાની મુમુક્ષુઓને પણ જિ ધા પાટા બધાવનાર મન છે અને, ત્રીજા સ્લોકમાં કહ્યું છે તેમ, જો તે જ મન વશ હોય તો એક શણવારમાં મોક્ષમુખ સન્મુખ કરી દે છે

વચન ઉચ્ચારવા કે કાયાની પ્રવૃત્તિ કરવી એ મનના હુકમ ઉપર આધાર રાખે છે, તેથી જો મન પરવશ પડી ગયું તો પછી વચન અને કાયા ઉપર કાઈ પણ અકુશ રહેતો નથી મન વચન કાયાને કબજે રાખવા એ બહુ મુશ્કેલ, પણ તેટલી જ જરૂરની ફરજ છે અને તે ત્રણેને મબધ એવો છે કે એક મન જો વશ થયું તો પછી બીજી સર્વ વશ થઈ ગયું સમજવું (૯, ૧૧૬)

મન પરત્વે ઉક્તિ

रे विचवैरि । तत्र हि नु मयाऽपराद्ध, यद्गुणैर्लो क्षिपसि मा बुविस्त्वपना^१ ।

જાનાસિ મામયમપાસ્ય શિગેઽસ્તિ ગન્તા, તર્લિ ન સન્તિ તવ વાસપદ દ્વસંહ્યા ? ॥ ૧૦ ॥

(વસતિત્ત્વિકા)

“હે ચિત્તવૈરી ! એ તે તારા શો અપરાધ કર્યો છે કે તું કુવિકટપત્તળ વડે મને બાધીને દુર્ગતિમાં ફેંકી દે છે ? શું તારા મનમાં એમ આવે છે કે આ જીવ તને તજીને મોક્ષમાં આ યો જવાનો છે (અને તેથી મને પકડી રાખે છે) ? પણ તારે શું રહેવાના બીજા અમખ્ય સ્થાનકો નથી ?” (૧૦)

વિવેચન—જાત સ્થાનમાં, શાત વખતે, અનુકૂળ સંજોગોમાં, શાત જીવ પોતાના પાછળના કૃત્યો—વિચાર વર્તન—નું અવલોકન કરે છે ત્યારે તેને અત્ર વર્ણવેલી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તે વખતે બરાબર *શીશી મૂકનારને બોર બોર જેવડા આસુ પડે છે, સસાર કડવો ઝેર લાગે છે અને મનને પછી ઉપદેશ આપી ભવિષ્યમાં એમ ન કરવા સૂચવે છે આ સ્થિતિ પ્રતિકંભણાદિ અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય છે જોકે લખવું અપ્રસ્તુત નથી તેથી લખાય છે કે આવશ્યક ક્રિયા આવી રીતે વિચાર કરીને કરવાની બહુ જ જરૂર છે ગડગડ

ફરી વીરુ મિનિયા પ્રતિકમલુ ખવાગ ફરી આ માને ઉદાર થયો એમ માનનાર ગમે તેમ માને, પણ થયેવ પાપ પર નિરીક્ષણ કરી, અત કરણથી પસ્તાનો કરી, ફરી ન કરવાનો નિરધાર કરવો, ન કરવાનો અભ્યાસ પાડવો, એ આવશ્યક ક્રિયાનો ઉદ્દેશ છે ન કરવી એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી, પણ ઉક્ત ગ્રીતે શુદ્ધ મનથી ઋણ, તેમ ન થઈ શકે ત્યા સુધી તે દયાની ભાવના નખી, પ્રમાણરહિતપણે કરવાનો અભ્યાસ પાડવો, એ જ નિર્દેશ છે

એવી શાત અવસ્થામાં આ જીવ જીવી પાયરીએ, શુભસ્થાન પર ચડતો જાય છે એકન એક શુભસ્થાનમાં પણ શુભોની બહુ તત્તમતા છે જીવ જીવી સ્થિતિ પર જાય છે ત્યારે વિચાર શુદ્ધ થતા જાય છે મનને તો અત્ર રૂક્ત આમેષ છે મનને કહે છે કે વગી તને બીક લાગતી હશે કે આ જીવ ગઈકે મારી દોસ્તી છોડી દેશે, પણ તારે તો મારા જેવા અસખ્ય જીવો રહેવાના મ્યાનકે તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેમ જ વાતનો માર એ છે કે જ્યારે ત્યાત ભાવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મનને મારી રીતે સમજાવી, વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવી તેને કષ્ટમાં લઈ લેવું (૧૦, ૧૧૭)

પરવશ મનવાળાનું ભવિષ્ય

*પૂતિશ્રુતિ શ્વે રતેવિંદ્રે, કુપ્રીવ સપત્સુદશામનર્હ ।

અપામવત્સદ્રતિમન્દિરણુ, નાર્દેત્તમવેશ કુમનોહતોઝ્ઝી ॥ ૧૧ ॥ (દ્રવજા)

“જે પ્રાણીનું મન ખરાબ મિતિમાં હોવાથી સતપા પમાડ્યા કરે છે તે પ્રાણી કૃમિથી ભરપૂર કાનવાગા કૃતરાની પેઠે મોજ-મજાથી બહુ દૂર રહે છે, ઠાઠિયાની પેઠે લક્ષ્મીનુંદરીને વરવાને અયોગ્ય થઈ જાય છે અને અડાળની પેઠે શુભગતિમંદિરમાં પ્રવેશ કરવાને લાયક રહેતો નથી ” (૧૧)

વિવેચન—અસ્થિર મનવાળા માણસો મોજમજ, પૈસા કે મારી મોભન પામી શકતા નથી આખા શરીરે ખસ નીકળી હોય, શરીરે અને જાન પર મડોવા લાગેલા હોય, ખરાબ આવતી હોય—એવા જ્ઞાનને બિચારાને કોઈ ઠંડાણે પણ ચેત પડતું નથી એવી જ સ્થિતિ અસ્થિર મનવાળાની થાય છે જેને મન વશ ન હોય તેઓ આ બરાબર અનુભવી શકશે જરા વાવો—ટપાળા વાવી, કાગળ ફેંટ્યો, વાવ્યો, લખ્યું છે કે પુત્રને એકદમ સખ્ત મદવાડ થઈ ગયો છે અને જલની તોડાવે છે દેન મગવાને ૧૦ કલાકની વાર છે અને તરત જ ઉત્ત જ્ઞાનની પેઠે ખરાબ આવવા માટે છે તાર ઉપર તાર છૂટે છે, ડાક/રની સવાહ લેવા દોડાય છે, આખા આસુની ધાર ચાલે છે, મનમાં ઉકળાટ ઉકળાટ થઈ જાય છે, ખાણ ભાવતું નથી, પુત્રનું અશુભ થયું હશે એવો વિચાર આખ આગળ ખટો થાય છે આ સર્વ કોને ? પરવશ મનવાળાને અસ્થિતિ સમજનાર, ભાવી પગ ભરોસો રાખનાર, મન પર અકુશવાગા પ્રાણીનું હૃદય ફરડતું નથી છતા ખૂબી એ છે કે એની

લાગતી ખૂરી થઈ ગયેલ હોતી નથી લાગતી રહે છે અને વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન બગાડતું તાદાત્મ્ય જાની રહે છે તે દ્રેનમાં જાય છે ખરા, પણ વિચારા પરવશ જીવને ગામ પહોંચતા રોડધ્યાનની ધારા ચાલે છે, ત્યારે આપણો સ્વવશ મનવાળો વીર કર્મવિપાકની વિચારણામાં લીન થઈ નિર્જરા કરે છે આ મર્ત્ય અનુભવમિદ્ધ છે, પણ યોગ્ય મગચે મન પર નય કરે, એમાં જ રાજવટ છે, વાતો કરવામાં ઢાઈ સાર નથી

કુદ્ર રોગવાગાને જેમ કોઈ સુંદરી વરતી નથી તેમ જ પરવશ મનવાગાને સપત્તિ વરતી નથી લક્ષ્મીની પાછળ પડનારને તે મળતી નથી અને મળે છે તે થોડા વખતમાં નાશ પામે છે ડરખીનાં લોપ્તીમાંથી એકદમ પૈસાદાર થવાની ઇચ્છાવાગાએ દશ ઉપિયાની ટિકિટ લીધી, મનમાં થયું કે જો દેવયોગે આ વખત થોડો લાગી જાય તો ઉપિયા ચાર લાખ મળે, તેમાંથી ઈંત્રી પરણું, ખગલો બધાંયું, બ્યાપાર કરું, નાચરગ મજા ઉડાવું વગેરે આવા વિચાર કન્નાને લક્ષ્મીનુદરી કેમ મળે? અને મળે તો વૈગ્લાયે મળે એટલે થોડો વખત આનંદ આપી ચાની જાય અને પરિણામમાં દુખગ્રેભી મૂડતી જાય

જેમ ચાકાળ ઉત્તમ મનુષ્યના મદિરમાં પ્રવેશ કરી ગકતો નથી, તેમ પરવશ મનવાળો માણસ મદ્દગતિમગિમાં નઈ શકતો નથી આથી કરીને તેને માગી લોભત થઈ શકતી નથી અને મત્તગતિ વિના મન વિશુદ્ધ દશામાં જતું નથી અને જીવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની તેને હોશ પણ રહેતી નથી આ મધ્ય લખાયો ત્યારે ચાકાળ અસ્પૃશ્ય મનાતા હતા વર્તમાન રંગ જુદો છે

આવી રીતે પરવશ મનવાગા પ્રાણીને આ લવમાં સપત્તિ મળતી નથી, આનંદ મળતો નથી, તેમ જ પરલવમાં પણ તેને મદ્દગતિ મળતી નથી (૧૧, ૧૧૮)

મનોનિગ્રહ વગરના તપ, જપ વગેરે ધર્મે

તપોજપાદ્યા સ્વફગાય ધમા, ન દુર્વિન્સ્પૈર્દત્વેતસ' સ્યુઃ ।

તત્સાધપેયૈ મુમુતેઽપિ મેદે, ક્ષુગતપામ્યા ત્રિયતે સ્વદ્રોપાત્ ॥ ૧૨ ॥ (વ્યગ્રાતિ)

“જે પ્રાણીનું ચિત્ત દુર્વિક્ષપોથી હજીયેલું છે તેને તપ, જપ વગેરે ધર્મો પોત પોતાનું (આત્મિક) દુઃખ આપનારા થતા નથી, આવા પ્રકારનો પ્રાણી ખાનપાનથી ભરેલા ઘરમાં પણ પોતાના દોષથી ભૂખ અને તરમ પડે મરણ પામે છે ” (૧૨)

વિવેચન—મમે તેટલી તપસ્યા કરો, ખરે જોયે સખ્ત ઉનાળામાં નદીને ડાઠે વેળુમાં જઈને આતાપના લો, પણ “તબ લગ કષ્ટક્રિયા સખ નિષ્ફળ, જ્યો મગને ચિત્રામ, જબ લગ આવે નહીં મન ઠામ ” એ વાત ખરી છે તપ કરો, ધ્યાન કરો, જાપ કરો, પણ ‘લગત ભયા પણ દાનત ખૂરી’ મનમાં લાગ આવે કે છરી મૂકવાની દાનત હોય, મનમાંથી વાસના જડી ન હોય, સસાર પર પ્રેમ એવો ને એવો ચીકણો હોય, ત્યાં સુધી કષ્ટક્રિયા નિષ્ફળ છે, એમ મુનિમુંન્સૂરિ મહારાજ કહે છે અને તેવા જ વિચારો સિદ્ધ

અનુભવી શ્રી જ્ઞાનદહનજી મહારાજ બનાવે છે સસારના રસિયા જીવડાને આ વાત ગળે જિતરતા વખત તાગશે તેને તો પ્રવૃત્તિ કરી, પૈસા એગવી, ધર્મ કરો છે, પણ શાસ્ત્રકાર તેમા ધર્મ પણ નથી અને મુખ પણ નથી, એમ કહે છે મુખ આત્મારામપણામા, વિકલ્પ રહિત સ્થિર મનમા છે અને તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી જેમ ખોરાક અને પાણીથી બરપૂર ઘરમા પ્રમાદી માલુસ જૂખ્યો-તરસ્યો પડ્યો રહે છે, તેમ આ જીવ સર્વ મગવડ છતાં મનને વગ થઈ, પોતાના દોષોથી જ* દુર્મતિમાજન થાય છે આ વિચાર શ્લોક પાચમામા વિસ્તારથી વિચાર્યો છે, તેથી અનુનરાવર્તન કરતા નથી (૧૨, ૧૧૬)

મન માથે પુણ્યપાપનો મળધ

અનુદ્ધસાય મનસો યશીક્રતાત્, પર ચ પુણ્ય ન તુ વસ્ય તદ્વગ્મ ।

સ વચ્ચિત પુણ્યયૈસ્તદુદ્ધવૈ, ફલૈશ્વ હો હી હત્તરુ કરાંતુ મિમ્ ? ॥ ૧૩ ॥ (વશસ્પતિ)

“વશ કરેલા મનથી મહાઉત્તમ પ્રકારનું પુણ્ય બિલકુલ કદ વગર સાધી શકાય છે જેને મન વશ નથી તે પ્રાણી પુણ્યની રાશિથી છેતરાય છે અને તેથી થનારા ફળ વડે પણ છેતરાય છે (એવે પુણ્યબધ થતો નથી અને તેથી થનારા સારા ફળ પણ પ્રાપ્ત થતા નથી) અહો અહો ! આવો હતભાગી જીવ બિનારો શું કરે ? (શું કરી શકે ?)” (૧૩)

વિવેચન—મન વશ હોય તો અહીં ઇદ્રામન ખડું કરી ચકાય છે, ભોક્ષ સન્મુખ કરી શકાય છે, એટલે કે વશ મનવાળાને કોઈ કાર્ય અશક્ય નથી બીજી રીતે જેને મન પર અકુશ નથી, જેનું મન અસ્થિર છે અને જેને મનમા સહપવિકરો થયા કરે છે તેને એક પણ કામ મિલકે થતું નથી જિજ્ઞાસુજી મહારાજ તેટલા સારા ગાઈ ગયા ॥ ૩ —

અથન કાય ગોષે દક ન ધરે, ચિત્ત તુરગ લગામ,
તામે તુ ન લહે શિનસાધન, ત્રિઉ કલ્પમુને દાન
જમ્બવન આરે નહિ દામ

એટલે જ્યાં સુધી ચિત્તધોડાગી લગામ તારા હાથમા નથી ત્યાં સુધી, તને ભોક્ષ સાધન મળવાનું નથી એવી જ રીતે શ્રીમદ્દશોધિજયજી મહારાજ પણ સ્વકૃત જ્ઞાન સારમા કહી ગયા છે કે—

અતર્ગત મહાશન્યમસ્યૈર્વં યદિ નોદ્ધતમ્ ।

ત્રિયોપચસ્ય કો લોપસ્તદા ગુણમયચ્છત ॥

અન્ધિરતારૂપી હૃદયગત મહાગત્ય જો હૃદયમાથી કાઢી નાખ્યું ન હોય તો પછી ક્રિયારૂપ ઔષધ ગુણ ન કરે તો તેનો શો દોષ ? આવી રીતે મનમાથી અસ્થિરતા કાઢી

* પોતાના અનેક પ્રકારના દોષોથી આ જીવ દુર્મતિમાજન થાય છે દાખલા તરીકે ક્રોધ, મત્તા, પ્રમાદ વગેરે સદોતો આવા પ્રકારના છે (ધર્મવિજય)

નાખી તેને દંઢ બનાવી દેવું જોઈએ મનની વફતા, જડતા, શૂન્યતા અને અસ્થિરતા આ જીવને બહુ ફસાવે છે અને વાત એમ છે કે જેવા તેવા વિચાર કરનાર પણ એ જીવ, અને વિચાર પર અકુશ રાખનાર પણ એ જ જીવ, તેથી જ્યાં સુધી અકુશ રાખવાની જરૂરિયાત અને મનનું બંધારણ બરાબર સમજાયું ન હોય ત્યાં સુધી ઘણા જીવતો એ વિષય પર ધ્યાન પણ આપતા નથી આટલી હકીકત ઉપગ્રી જણાય છે કે મનને શુભ યોગોમા પ્રવર્તાવવાથી સ્વ પ્રાપ્તિ થાય છે વળી, મનયોગનો સર્વથા નિરોધ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે અને મનને નિરકુશ મૂકી દેવાથી અધ પાત થાય છે આ ત્રણ નિયમ બરાબર ધ્યાનમા રાખવા જેવા છે મનનો તદ્દન નિરોધ બહુ ઉત્કૃષ્ટ ગ્થિતિએ થાય છે તેથી તે જીવો હૃદના અધિકારીઓ માટે છે આ આખા પ્રસ્તાવમા મનમાથી સર્વ વિકારો યોદ્ધા કરવા, અસ્થિરતા દૂર કરવી અને તેમ કરી મનને શુભ કાર્યોમા દોરવું એ બતાવ્યું છે વધારે અધિકારી માટે શાસ્ત્રના વિશેષ ગ્રંથો છે

ઉક્ત ન્યાયથી પરવશ મનવાળા જીવને પુણ્ય થતું નથી, પાપ થાય છે અને પાપના કૃપા તરીકે હું ખોના અનુભવ થાય છે એક વાર પડવા માડયા પછી સ્થિર થવું અને ચઢવા માડવું બહુ મુશ્કેલ પડે છે હું બર પરી મળડેલા પચ્ચરના દંધાતે એ સ્પષ્ટ છે એવી સ્થિતિમા અટવાતો જીવ બહુ ખરાબ હાલત પ્રાપ્ત કરે છે અને નીચો ઊતરતો જાય છે (૧૩, ૧૨૦)

વિદ્વાન્ પણ મનોનિગ્રહ વિના નરકગામી થાય છે

અઠારણ યસ્ય ચ* દુર્ગિત્વૈર્દત મનઃ શાસ્ત્રિનોઽપિ નિત્યમ્ ।

ધૌરૈર્યૈર્નિશ્ચિતનારકાપુર્મત્સો પ્રયાતા નરકે ન મૂનમ્ ॥ ૧૪ ॥ (ઉપગ્રાંતિ)

“ જે પ્રાણીનું મન નિરર્થક માઠા વિકારોથી નિરતર પરાભવ પામે છે તે પ્રાણી ગમે તેવો વિદ્વાન્ હોય તોપણ ભયકર પાપો વડે નરકનું નિમગ્નિત આયુધ્ય પામે છે અને મરણ પામે છે ત્યારે જરૂર નરકમા જનારો થાય છે ” (૧૪)

વિવેચન—શાસ્ત્રનું યોગ્ય જ્ઞાન ધરાવનાર પ્રાણી જ્યારે અપજ્ઞાને પણ ન કરવા યોગ્ય કાર્યો કરે ત્યારે બ્યવહારમા શાસ્ત્રરહસ્યના અભણ લોકો—અજ્ઞાન બાળ જીવો—ઘણીવાર જોલે છે કે બાઈ, એ તો ‘બળુકાર’ છે, એને ‘આળોવતા’ આવડે છે વગેરે શાસ્ત્ર ભણેલો જ્યારે તેવા પાપાચરણ કરે છે ત્યારે તેને માટે બીજા માણસોને આવી ટીકા કરતા સાલજ્યા છે આ ભાષા આડે દોરનાર છે, અણસમજથી ઉત્પન્ન થયેલી છે જે શાસ્ત્રને બળે, પાપને પાપ તરીકે બળે અને એક નિયમનું તરીકે, નિશ્કુપળે, માત્ર મોઢથી આળોવી જાય પણ બીજે દિવને તેવી જ ચિકાશથી તે જ પાપકાર્યો કરે, તો તેને અવિદ્વાન કરતા

વધારે પાપ લાગે છે, કારણ કે પોતે સાગી મ્યતિએ પહોંચ્યા છે અને જીમ્મને આલબન ભૂત થયો છે આ હકીકત વધારે સમજવાની જરૂર છે

પાપબધ કે પુણ્યબધ* પડે છે તે વળતે પ્રદેશબધની સાથે રમબધ પડે છે એટલે કે જે કર્મ બધાય છે તેને શુભાશુભતા તેમ જ તીવ્રતામદતા (intensity) કેવી છે એ નિર્ભાવ્ય થાય છે દાખલા તરીકે લાડુ ગળ્યા હોય, પણ કેન્દ્રાક્રમા મણે કંઈ શેર સાકર હોય અને કેટલાકમા મણે ઢોઢ મણુ માકર દોય, તેમ જ ઔષધમા કડવા પણાની તરતમતા હોય, એ પ્રમાણે રસમા ફેર પડે છે હવે જે રસમધ પડે તે અધ્યવગ્રાધની ચીકાશ પર પડે છે અને અનુભવથી એમ માવૂમ પડે છે કે નાનવાળો નિરપેક્ષપણે જે પાપકાર્યમા પ્રવર્તે તેા તે જેટલી ચીકાગયી પાપકાર્ય કરે છે તેટલી ચીકાશ માપેતૃત્તિ વાળા અપણ અથવા બજને રહેતી નથી અથવા હોવી નવાં ઘણીવાર તેા કહેવાતા વિદ્વાનના પરિણામ તદ્દન નિષ્ક્રિય બની જાયેલા હોય છે વળી, જવાબદારી હમેશા જ્ઞાન પ્રમાણે દોય છે જેમ જ્ઞાન વધારે તેમ જવાબદારી વધારે, ભણેલ માણસ ભૂલે, તેા કપડો વધારે અને ગુન્ડો કરે તેા મજા પણ વધારે, તેવી જ રીતે આપણે જોઈએ છીએ કે અજ્ઞાની માણસ તેા ધખીવાર અનાનપણાથી જ પાપ કરે છે એને પાપબધ થતો નથી એમ નવી, પણ તેની ચીકાશ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, બહુ બોધી હોય છે, માટે ભણેલ છે, એ તેા આજોથી નાખગે એમ કહેનાર અને સમજનાર શાસ્ત્રનું સહ્ય સમજતા નથી, તેમ કહેવાનો જ્ઞાની પણ, તેવા પાપાચરણ કરતો હોવાથી, સહ્ય સમજાયે નથી

જ્ઞાનનો જે દુરુપયોગ થાય તેા મારી દે છે અને તે જ જ્ઞાનનો સદુપયોગ થાય તેા તે કાર્ય મિલક કરી દે છે રાજ્યદારી જિંદગીના શેદણા બુઝો તેા અકારણે હજારો માઠા સર્વપરિકરપો કરવા પડે અને ઊથલપાથન કરવી પડે, તેવી જ રીતે મોળા બ્યાપારમા અને તેવી જ રીતે મહાઆરભોમા થાય છે આવી સ્થિતિનો માણસ વિદ્વાન હોય છે તેમા તેા શંક નહિ, પણ તેના જ્ઞાનનો સદુપયોગ થતો નથી અને મનના રાજ્યમા તણાઈ પોતાને હાથે જ ગળામા કામી નાખી શવજ, દુર્યોધન, જલમધ, સુભૂમ વગેરેની ગતિ પ્રાપ્ત કરવી પડે ॥ વિદ્વાનોએ કઠી પણ એમ ન સમજવું કે જ્ઞાન છે માટે વર્તનની જરૂર નથી જ્ઞાન એવી વસ્તુ છે કે જે તેનો સર્વપયોગ ન થાય તેા તે વિપરીત પણ કરી નાખે છે જે જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનબળથી અકાર્યને અકાર્ય મમજી અશક્યપણા વગેરે કારણથી તેમા ત્રાસ પામતા વિષ્ણે પ્રવર્તે છે અને નિરતર તેમા પ્રવૃત્તિ ન કરવાને ઇ છે છે, તેને ઉદ્દેશીને આ લેખ લખાયો નથી, પણ જેઓ વિદ્વાન ગણાતા છતા રાચીમાચીને બહુ કપા કેળવી પાપકાર્યમા પ્રવર્તે છે અને પોતાનો ખોટો બચાવ કરવા તત્પર થાય છે તેવાઓને માટે આ લેખ છે એમ સમજવું (૧૪, ૧૨૧)

મનોનિગ્રહથી મોક્ષ

યાગમ્ય દત્તમનમ મમાધિ, પર નિદાન તપસગ યોગ ।

તપશ્ચ મૃત્તિવર્મસંસ્થા, મનસમાર્થિ મજા નત્કયશ્ચિન્ ॥ ૧૫ ॥ (વ્યક્તિ)

“ મનની મમાધિ (એકામતા-ગગદેવરક્તિપણ) યોગનું કારણ છે, યોગ એ તપનું ઉત્કૃષ્ટ માધ્યમ છે અને તપ શિવયુગ્મેલની મૂળ છે, તેવા માટે કોઈ પણ રીતે મનની મમાધિ રાખ ” (૧૫)

વિવેચન — શાસ્ત્રનો કોઈ પણ પ્રથમ વાચના જણાશે કે તેરમા શ્લોકમા કહ્યું તેમ મનોનિગ્રહથી અગુણ કર્મબંધ રોકાય છે, પુણ્યબંધ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ તેથી પરિણામે મોક્ષપ્રાપ્તિ પણ થાય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે આત્માને ઠીકી પયરીએ પકાવવા પહેલાં શુદ્ધ ભૂમિકા કરી નેઈએ એક બીજા પર ચિત્ર કાઢના હોય તો પ્રથમ તે માફ કરવી નેઈએ મનમા દ્રેષ, ખેદ, વિકરપ, અસ્થિરતારૂપ આખરા અને કચંગે બાંહેલા હોય, ત્યાં મુખી ભૂમિકા અશુદ્ધ કહેવાય છે અને તેથી ભૂમિકા પર ગમે તેવા ચિત્ર દરે અર્થાત્ વાચન વાંચો, વિચારો સાંભળો, પણ મમરકાંક રીતે ચોભળતા થયો નહિ, તે થવા મારું મનને ચિદ્ર, એકામ, રાગદ્વેષમકરપ રક્તિ કરવાના પ્રથમ જરૂર છે એક વખત સમજા પ્રાપ્ત થઈ, સ્થિરતા આવી, એટલે મન પર કળને આવશે આવી રીતે જ્યારે યોગ પર જય થાય ત્યાર ઇન્દ્રિયો પર અકુશ આવે છે અને તેથી છ બાહ્ય અંતે છ આંતર તર તપ કરવાનું સૂચે છે અને કરેલા તપ કર્મ તપાવવાનું-નિર્જરા કરવાનું-પોતાનું કામ પણ ત્યાર જ કર છે, ત્યાં મુખી ઘણુંબધું તો તપ કરવાનું મન જ થતું નથી, અથવા અજ્ઞાન કષ્ટરૂપ તપ કળની ઇચ્છા ગાયે થાય છે, જે શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિમા લગભગ નકામા જ છે, તેથી મન સયમપૂર્વક તપ થાય તોતે નાથી કર્મનિર્જરા દ્વારા તરત જ મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી આ સંસારના હમેશાના કચકચાટનો, રખડપાટનો છેડો આણુનો એ સર્વનો અતરંગ હેતુ છે અને તેનું મૂળ માધન મન મમાધિ છે મન પુરુષોએ મનની સમાધિ રાખવા થતું દરેકો એ ખાસ જરૂરનું કર્તવ્ય છે (૧૫, ૧૨૨)

મનોનિગ્રહના કેટલાક ઉપાયો

સ્વાધ્યાયયોગેશ્વરણક્રિયામુ, વ્યાપારણૈર્દાદશમાયનામિ ।

મુખીસ્ત્રિપોમી સદસત્પ્રતિ-ફળોપયોગૈ મનો નિરન્ધાત્ ॥ ૧૬ ॥ (વ્યક્તિ)

“ સ્વાધ્યાય (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ), યોગવદન, ચારિત્રક્રિયામા વ્યાપાર, બાજ બાવના અને મન-વચન-કથાના શુભ-અશુભ પ્રવૃત્તિના કળના ચિંતવનથી મુક્ત પ્રાણી મનનો નિરોધ કરે ” (૧૬)

વિવેચન—શાસ્ત્રાભ્યાસ-સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે વાચના (ભણવું), પૃચ્છના (સવાલો કરવા), પગવર્તના (પુનરાવર્તન-રીવીઝન), અનુપ્રેક્ષા (મનમાં ચિતવન) અને ધર્મકથા (ધર્મઉપદેશ) યોગ એટલે મૂળ સૂત્રોના અભ્યાસની યોગ્યતા માટે ક્રિયા તથા તપશ્ચરણ આ યોગોદ્દહન મનોનિમ્મલનુ નળ સાધન છે અને ઉત્તમ બીજ વાવવા માટે એ ભૂમિકાને શુદ્ધ કરનાર મજબૂત ઉપાય છે એ બન્નેનો એકઠો અર્થ 'સ્વાધ્યાયમાં વ્યાપારથી મનનો રોધ કરવો' એવો પણ થાય છે આ અર્થ પણ સુદર છે એ રીતે વચનયોગ પર જ્ય મેઘવવાની સૂચના કરી, અને વળી એમ પણ કહ્યું કે જ્ઞાન એ સુખ્ય શોધસાધન છે

મનોનિમ્મલનુ બીજુ સાધન ક્રિયામાર્ગ છે શ્રાવકયોગ્ય દેવપૂજા, આવશ્યક, મામાયિક, પૌવધ વગેરે તથા માધુને આહાર, નિહાર, પ્રતિક્રેષન, પ્રમાજન, કાયેત્મગ વગેરેમાં કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિ, જેઓ ક્રિયામાર્ગ તરફ કટાક્ષની નજરથી જોતા હોય તેમણે ખાસ યાદ રાખવું કે ક્રિયામાર્ગ એ પણ મનોનિમ્મલનુ પરમ સાધન છે પ્રવૃત્તિવાળા જીવને તો જો નિરાત મળે તો ઈક જાતનું તોફાન આદરાં બેઝે, તેને માટે ક્રિયા બહુ જ ઉપયોગી છે, એટલું જ નહિ પણ ખાસ જરૂરની છે આ રીતે કાયયોગ પર જ્ય ઘરવાની સૂચના કરા

આ સસારમાં ડોઈ વસ્તુ બેસી રહેવાની નથી, મર્વ નાશવત છે (અનિત્ય), આ જીવને મરતી વખતે ઠોડ યોગી રાખનાર નથી (અશરણ), સસારની રચના વિચિત્ર છે (ભવ), આ જીવ એકલો આબે છે (એકત્વ), બીજા મર્વથી જુદો છે (અન્યત્વ), શરીર મળ મૂત્ર વિદ્યા વગેરેથી ભરેલું છે (અશુચિ), મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગથી કર્મ બાધી જીવ સમારમાં રખડે છે (આશ્રવ), પણ તે જ જીવ જો સમતા રાખે, મનનો નિમ્મલ કરે, તો કર્મબંધને રોકે છે (સવર), અને તપમ્થા કરે તો નિકા ચિત કર્મોથી પણ મુકાય છે (નિર્જરા), ચૌદ રાજલોકનું સ્વરૂપ ચિતવવા યોગ્ય છે (લોકસ્વભાવ), મમ્યક્ત્વ પામવું ખરેખર દુર્લભ છે (ભોધિ), ધર્મને કહેનારા ધણા થયા છે, પણ અરિહંત મહારાજ જેવા નિરાગી કહેનારા બહુ થોડા (ધર્મ)—એની રીતે બાર ભાવનાઓને વારવાર ભાવવી, તે પર વિચાર કરવો એ મનોનિમ્મલનો ત્રીજો ઉપાય છે એ ઉપાયથી મન પર અકુશ આવે એ આ બાર ભાવના *શાતસુધારસ અથનો મુરો છે

શુભ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તેનું ફળ સારું થાય છે અને ખરાબ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તનું ફળ ખરાબ થાય છે એ મળધી વિચારણા કરવી, આત્મનિરીક્ષણ કરવું, આત્માવલોકન કરવું, એ મનોનિમ્મલનો ચોથો ઉપાય છે જે પ્રાતી પોતાની પ્રવૃત્તિ પર વિચારણા કરે છે તેને મનોનિમ્મલ બહુ જલ્દી થઈ જાય છે અત્ર મનોનિમ્મલના ત્રાર ઉપાય કહ્યા શાસ્ત્રાભ્યાસ, ચારિત્ર અને ક્રિયામાં શુદ્ધ વર્તન, ભાવનાનું ભાવન અને આત્મનિરી

કાણુ ગાસ્ત્રકાર કહે છે કે આત્માને નિરતર મયમયોગોમા પ્રવૃત્ત રાખવો, તેથી ઘણી જાતના કાયદા થાય છે એ એને છૂટો મૂક્યો હોય તો, ઉપર જણાવ્યું તેમ, એ ઘણી જાતના તોફાન કરે છે તેજલા માટે ઉમા-વાતિ વાગ્યક કહે છે કે —

વૈશાલિકમાલ્યાન, શ્રુત્વા ગોપાયન ચ કુલવપ્ત ॥

સંયમયોગૈરાત્મા, નિરન્તર દ્યાપૃત કાર્ય ॥*

‘પિશાચની વાત અને કુળવધનું વૃત્તાન્ત માળગીને આત્માને નિરતર સયમયોગોમા પરીપેલો રાખવો’ એક વાળિયાએ પોતાનું કાર્ય સાધવા માટે એક પિશાચની માધના તરીકે મનયોગે તે પિશાચ સિદ્ધ થયો તેણે પિશાચને પોતાનું કામ બતાવ્યું મનસાધ્ય કામ કરના પિશાચે અપ મયમયા કાર્ય સિદ્ધ કરી આપ્યું પછી તે વાળિયાને કહે છે કે હવે મને કામ બતાવ, નહિ તો તને મારી નાખુ અજડ ઉદમવાળાઓ નવરા બેસતા નથી વાલિયો બુદ્ધિમાળી હતો તો કહ્યું કે અત્રે ખાડો ખોદ ખાડો ખોદાવતા તેમા પાણી આવ્યું એટલે કહ્યું કે તેમા એક વાસ નાખ પછી એક કારો વાટકો તેને આપી તે વાસ પર બધા ચો અને કહ્યું કે તારે દ્વામાથી પાણી ઝાઢી વાટકો જરી કેવો, અને એનું કાણું પુરાઈ ન જાય એ ધ્યાનમા રાખવું જ્યા સુધી હું તને બીજું કામ ન બતાવુ ત્યા સુધી તારે આ કામ કર્યા કરવું

કુળવધનું દંદાત પદા એવું જ છે પતિ પરદેશ જવાથી તેને દુરાચાર કરવાની ઇચ્છા થઈ છે, એમ સસરાએ ઢાસી મારફત જણ્યું ત્યારે પોતે વહુને માથે ઘસનો સર્વ કારભાર મૂક્યો અને એજલા કામમા નાખી દીધી કે એને વિવચ મળી વિચાર કરવાની પણ કુમળ મળે નહિ આવી રાતે તે સુધરી ગઈ આ નિયમ ધ્યાનમા રાખી આત્માને નિરતર મયમયોગોમા પ્રવૃત્ત થયેલો રાખવો, કે જેથી તેને અસ્તવ્યસ્તપણે જ્યા ત્યા રજગ વાની ટેવ પડે નહિ અને પડી હોય તો મટી જાય (૧૬, ૧૨૩)

મનોર્નનશ્રાહમા ભાવનાનું માહાત્મ્ય

ભાવનાપરિણામેષુ, સિંદેષ્વિવ મનોવને* ।

સન્ન જાગ્રત્સુ દુઃખાન-દ્વન્દ્વરા ન મિશ્રન્ત્યપિ ॥ ૧૭ ॥ (ભગદ્ગ)

“મનરૂપ વનના ભાવના-અધ્યવમાયરૂપ સિંહો સદા જાગ્રત હોય ત્યારે દુઃખાનરૂપ સુવરો તે વનમા પ્રવેશ પણ કરી શકતા નથી ” (૧૭)

વિવેચન—ઉપર મનોનિશ્રહના ચાર ઉપાય કહ્યા, તેમા પણ ભાવનો ઉપાય બહુ અસરકારક, તાત્કાલિક અને ધારેત્ર અગર ઉપજાવનારો છે, જ્યા સુધી મનમા શુદ્ધ ભાવના

* પ્રમથરનિ પ્રકરણ, સ્તોક ૧૨૦ થો અને તેના પર માત્ર વિવેચન જરા ફરકાર સાથે આ ગને કયા ત્યા આપી છે

* મહાવને ક્ષતિ વા પાઠ ।

ચાલતી હોય છે, ત્યાં સુધી એક પણ ખોટો વિચાર મનમાં આવતો નથી એ જગતનો રાત્રિ સિંહ જ્યાં સુધી જગલમાં ફરતો હોય છે, ત્યાં સુધી ડુક્કર કે એવા બીજા પ્રાણીઓ એ જગલમાં રહી તો કેમ જ શકે ? પણ ત્યાં પ્રવેશ પણ કરી શકતા નથી, એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મનમાં શુભ ભાવના હોય છે ત્યાં સુધી દુર્ધ્યાન-માઠા સકંપો-મતા નથી

આ હકીકત અનુભવસિદ્ધ છે, દરેક વાચનારને તેનો અનુભવ થયો હશે. દરેક માણસે જિંદગીના કોઈક વખતમાં-જિંદગીની એક સુખી સણુમાં-આવી સ્થિતિ જરૂર લોગવી હશે કોઈ વખત દેરાસરમાં પ્રભુના દર્શનથી, કોઈ વખત પોષધમાં સ્તવન-ગાનની લયમાં, કોઈ વખત પૂજા ભણાવવાની એકામતામાં, કોઈ વખત અધ્યાત્મમથોના વાચન અથવા મનન માં મન એટલું બધું એકાગ્ર થઈ જાય છે કે જહારના વિચારો આવતા નથી, વિકંપો નાસી જાય છે અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે અત્ર વહુવેલ સ્થિતિ તો માત્ર વાનકી છે, બાકી જ્યારે આ જીવને ભાવના ભાવવાની ટેવ પડી જાય છે ત્યારે તો મનમાં અવૌકિત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે સમાગના કોઈ સુખ આપે એ આનંદની સરખામણી કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે સસારમાં કોઈ સુખ તેવું છે જ નહિ (૧૭, ૧૨૪)

*

*

*

એવી રીતે મનોનિગ્રહ દ્વારા પૂર્ણ થયું મનોનિગ્રહ અથવા ચિત્તદમન એ શબ્દ આ અધિકારમાં વારંવાર વાપરવામાં આવ્યો છે, તેનો ભાવાર્થ એ છે કે મનમાં વારંવાર જે માઠા સહંપો આવે છે તે પર અકુશ રાખવો, અસ્થિરતા દૂર કરવી અને મનની સમતા (equilibrium) જાળવી રાખવાની ટેવ પાડવી ઘરમાં કોઈને મદવાડ ધરો હોય ત્યારે, અથવા મરણ થયું હોય ત્યારે, આ જીવની કેવી દુખી સ્થિતિ થઈ જાય છે ! પોતે જાણે છે કે અત્ર પોતાને પણ જેમી રહેવાનું નથી, છતાં પણ મનમાં અનેક ખ્યાલો કરી પોતાની મેળે દુખી થાય છે ખાડાશીના ઘરમાં આગ લાગી હોય ત્યારે સામાન ફેરવવામાં ધમાલ અને પોતાના ઘરમાં આગ લાગી હોય ત્યારે જીવની સ્થિતિ મન પર કાબૂ કેવો છે, તે બતાવે છે એ તો જાણે જિણે જિણે સગી જાય છે આરે વખતે સ્થિર પ્રકૃતિવાળા માણસો ભવિતવ્યતા પર ખ્યાલ કરી જોયા કરે છે જરૂરના પ્રસંગે પ્રાપ્ત થતા પેન્થાથી પાણી પણ ન ચાલે, ત્યાં જાણુ કે આ જીવ હવે ઉચ્ચતર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને લાયક થયો છે વ્યવહારકુશળ માણસો આવું દંડ મન રાખી શકે છે, પણ તેથી આ વિષયની મિત્ર ઓછી થતી નથી, કારણ કે વ્યવહારકુશળ માણસો ધાર્મિક સદ્ગુણો તરફ ધ્યાન આપે છે ત્યારે ત્યાં પણ બહુ સુંદર કામ કરી શકે છે મનના સકંપો જવા એ બહુ સુરેલ છે અને તેથી ધ્યાનના પ્રથમ પાયામાં મનને સ્વચ્છ, સ્થિર, રાગદ્વેષ રહિત કરવાનું કહ્યું છે એમ ભૂમિકા શુદ્ધ થયા પછી યોગક્રિયા થઈ શકે છે અને તેના માટે યમ નિયમ બતાવવામાં આવ્યા છે મનને સ્થિર કરવું એ કોઈ પણ શુભ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રથમ પગથિયું છે એને તર્કન કળને કરવું અને પ્રભુભક્તિ કે ધ્યાનમાં બેઠવું એ વધારે

મુરકેલ છે, પણ અગત્ય નથી થી મહાત્મા આનંદધનજી તેટલા જ માટે કહી ગયા છે કે 'મન કેમે કરાને પ્રભુમા બાજતું નથી.'"

શરૂઆતમા મનના સંકલ્પો તદ્દન દૂર કરવા, એ જનવું મુરકેલ છે, તેથી અભ્યાસ પાડવાની ઇચ્છાવાળાએ મનમા જેવો માડો સંકલ્પ આવે કે તેને દાબી દેવો, જેમ બાળક ને લાત માર છે તેમ તેને ઘોટિયો ભરવો, હના મનના બધારણ પ્રમાણે તે સંકલ્પ પાછો ઘેવડા જો થી ખસેડો કર છે જો તે વખતે વધારે દૃઢતા રાખવામા આવે તો ધીમે ધીમે ટેવ પડવાથી મન પર અકુશ આસતો જાય છે બીજું, મનના વિચારો સંજોગાનુસાર થાય છે માટે મજોગો સાગ કરી દેવા, પુજા નિચાર કરીને નિર્જીયો કરવા અને પ્રત્યક્ષ કાળો વગર તે નિર્જીયોને દ્વેષવા નહિ જરા અગવડ પડે તોપણ વિચારો વારંવાર બદલવા નહિ

આ અવિકારમા નીચે ની હકીકત પર ખાસ ધ્યાન જોવું છે

૧ મન વશ કરવાની જરૂર

આના કાળોમા મનનું અચળપણ અને વગ કયાં પડી તેની ચક્ષિ તરફ ખાસ ધ્યાન જોવવામા આ વું છે (૧-૨-૪)

૨ મન વશ કરવાનો ઉપદેશ

ઉક્ત હકીકત વધારે સ્પષ્ટ કરી છે અને સાથે બીજા પણ બતાવી છે કે મન વશ કર્યો નહિ તો સમારમા રજાશે (૩)

૩ મનોનિબ્રહ્મ વગર બહિઃક્રિયાનું નિષ્ફળપણ

ધર્મ, નિયમ, તપ, ધ્યાન વગેરે સર્વ ક્રિયા, જ્ઞાન અને વર્તન મનોનિબ્રહ્મ વગર નકામા છે એ બાર જ્ઞેયકથી બતાવ્યું છે (૫-૬-૭-૧૨)

૪ મનને વશ થવાથી મસારમા પાત

ત્રણ દેહાતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવેલ છે તે ધ્યાનમા લેવા જેવું છે (૧૧)

૫ મનોનિબ્રહ્મથી પરમ પુણ્ય, (૧૩) મોક્ષ (૧૫) અને તે વગર વિદ્વાતાની નિરથકતા (૧૪)

ચોથા વિષયની બીજી બાજુ અત્ર નિર્દિષ્ટ થઈ છે

૬ મનોનિબ્રહ્મના ઉપાય

જ્ઞાન, ચારિત્ર, ભાવના અને આત્મવિચારણા (૧૬)

આ છ વિષયો જુદા જુદા રૂપમા વિચેયનમા મારી રીતે ચર્ચવામા આવ્યા છે બધી વાતનો માર એ જ કે મનને મોકળું મૂકી દેવું નહિ

આનંદધનજીત થી કુચુનાયજ્ઞના સ્તવનની પ્રથમ પંક્તિનો સાર

હવે મનમાંથી સઠ્થો દૂર કરવા અથવા સારા વિચાર કરવા તેની સાથે જ મનને શાન રાખવું દરિયામાં વારવાર મોઝ આવે છે તેમ મનમાં પણ તરંગના ઉછાળા આવે છે એ વખતે મનને સ્થિર રાખવું—એ મોટો રાજયોગ છે આ સબધમાં નીચેની કહેવત ધરમા સુવર્ણાક્ષરથી કોતરી રાખવા જેવી છે —

Under all circumstances
KEEP AN EVEN MIND

Take it,
Try it,
Walk with it
Talk with it
Lean on it
Believe in it,
FOR EVER

સર્વ સંજોગમાં એકસરખું મન રાખો

આ શિક્ષા લ્યો,
તેને અજમાવો,
તેની સાથે ચાલો,
તેની સાથે વાત કરો,
તેના ઉપર આધાર રાખો,
તેમાં માન્યતા રાખો,

હમેશા

આ જ રાજયોગ, આ જ મ માગ્ને પાર, આ જ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપાય. છરણ શેઠ આનાથી જ મોઝે જશે અને તદુલ મત્સ્ય આ નિયમ ભૂલવાથી જ સસારમાં રજળે છે મન વચ મનુષ્યાણા કારણ વચમોક્ષયો એ નિયમ (૪) અને (૫) વિનયમાં બહુ સ્પષ્ટ લખ્યો ॥ તેથી આજ તેનું પુનરાવર્તન કરતા નથી

ચિત્તદમન એ ઘણો જ અગત્યનો વિષય છે તેનાથી કેટલો લાભ ॥ તે વાચનારે ભેયું હશે મન મીઠું હોય તો કરોડો વરસમાં જે કામ ન થઈ શકે તે એક ઘડીમાં થાય છે આવા લાભાલાભનો વિચાર વાગીને, ચિંતારીને, મનોનિબ્રહ્મ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે તે અજમાવો. શુદ્ધ વર્તન અને લાવના ઉપર મન દોડાવવું એક વાર લાઈનમાં પડી જવાશે એટલે પછી આગળ કેમ વધવું તે સૂઝી રહેશે છેવટે ‘મન આપ્યું તેણે મધણુ સાધ્યું’ એ શ્રી આનંદધનજી મહારાજના અનુભવસૂત્ર પર ફરી ધ્યાન એ ચવામાં આવે છે

॥ इति सविवरणचिन्तमननामा नवमोऽधिकारः ॥

દશમો વૈરાગ્યોપદેશાધિકારઃ ॥

મનોનિબ્રહ્મ કરવાના ચાર માધનો પૈકી ભાવનાનું ઉપયોગીપણું ગત અધિકારના સોળમા શ્લોકમા કહ્યું હતું મનને ભાવનાવામિત કરવા માટે સમાર કેવો છે, તેની સ્થિતિ કેવી છે, તે પર વિચાર નહાવવાની જરૂર છે તત્ત્વચિંતકોએ વિચાર કરી કહ્યું છે કે વિચાર કરતા વૈરાગ્ય આવશે એટલે સસાર પરથી મન છૂટી જશે સસારબંધને તોડનાર આ અધિકારનો વિષય પણ બહુ ઉપયોગી છે અને તેના શ્લોકો પર ઘટતું વિવેચન કરવામા આગ્યુ છે ખાસ વૈરાગ્યનો વિષય આ જમાનામા કેટલો ઉપયોગી છે તે સબધમા આ અથના ઉપોદ્દ્યાતમા ધટિત વિવેચન કરવામા આગ્યુ છે

મૃત્યુનો દોર, તેનો જથ્થો અને તે પર વિચાર

किं जीव ! माद्यसि हसस्ययमीहसेज्यान्, कामाश्च खेलसि तथा कुतूहैरशङ्क ।

વિશિષ્ટ ધોરનરજાવટકોટરે ત્વા-મમ્યાપતલ્લષુ વિમાસ્ય મૃત્યુરક્ષ ॥ ૧ ॥

आश्चर्येण तत्र एवादिकुठारयाता-दिउन्दन्ति जीविततर न हि यावदात्मन् ! ।

તાવદતસ્ય પરિણામહિતાય તસ્મિ-દિઝિએ હિ ર ક ચ કચ મરતાસ્યતન્ન. ॥૨॥ (વલ-તતિલ્લષુ)

“અંતે જીવ ! તું શું જોઈને અહકાર કરે છે ? કેમ હસે છે ? પૈસા અને કામ લોગોને શા માટે ઇન્કે છે ? અને શા ઉપર નિશક થઈને કુતૂહલથી ખેલ કરે છે ? કારણ કે નરકના જીઠા ખાડામા ફેંકી દેવાની ઇચ્છાથી મૃત્યુરાક્ષસ તારી નજીક ઉનાવળો આવેલો જાય છે તેનો તો તુ વિચાર કર (૧) “જ્યા સુધીમા લવ* વગેરે કુહાડાના મહારો તારા આધારરૂપ જીવનવૃક્ષનો છેદ કરે નહી ત્યા સુધીમા હે આત્મન્ ! પરિણામે હિનને માટે ચલન કર, તને છેદ થયા પછી તું પરતગ્ર થઈશ, એટલે કોણ જાણે કોણ (શુ) થઈશ અને કયા થઈશ અને કેવી રીતે થઈશ ?” (૨)

* स्वतन्त्र इत्यस्य स्थाने स्वतन्त्र इति वा पाठः, एव कथं स्वायत्तं अभिप्रेक्ष्यसी-यर्थः ।

× કાળશિશો એ ધર્મીના સત્તોરેમો લાગ એક આખનો પનકારો મરાય તો નિમેઃ કહે છે આગર નિમેઃનો એમ કા/ થાય છે અને એ કાઠનો એક લવ થાય છે

વિવેચન—હો વૈરાગ્ય-અધિકાર શરૂ થાય છે તેના સર્વ પ્રયોગો હૃદય પર અમર કરનારા અને હૃદયને ઉદ્દેશીને લખેલા છે તે જરાબજ વાચવા અને વિચારવા યોગ્ય છે. અરે એનનાં તું બહુ બૂ-યો, જરા વિચાર, આ અહિકાર કરે છે, જરા જરામા ખૂબી પડે છે, મને તેવું લાગે છે, વાકાચૂકો આવે ■ અને જાણે કે તારા જેવો આ પૃથ્વી પર ખીજો કોઈ કાશા નથી એમ માની અભિમાનમા લેવાતો જાય છે, પણ તારી સ્થિતિ કેટલી ■ તે જોતો નથી, એ બહુ મોગ એ ની વાત છે તારે માથે મૃત્યુ બમે છે, તારા પર જીન મેળવીને તને નરકમા નાખવાની તદ્દખીજ ગમ્યા કરે છે મેનનની તું નભાગ લે તું આમ નિશક થઈને ફરે છે, તે તને ઘનિત નથી તું જરાબજ વિચાર ન અને તારા મનુને જોળખી રાખ કે જેથી તે તને વિશેષ નુસાન કરી શકે નહિ.

વળી, આમ કહેવાનું બીજું કારણ એ છે કે આ ચરીન્ન ધર્મકર્મીમા સાધનમૂળ છે, પણ તે પ્રત્યેક સમયે, પ્રત્યેક કલાકે, પ્રત્યેક પિવે સીજી થતું જાય છે તેને કાગના કપાગ લાગે છે અને મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે, માટે એ શરીરના સાધનથી કોઈ એવું કામ કરી લેવું જોઈએ કે જેથી પરિણામે અત્મહિત થાય માણસ થઈખડુ તાત્કાલિક લાભ તરફ જુએ છે, પણ વારતત્ત્વિક રીતે પરિણામે થતા લાભ તરફ જોવું જોઈએ એક સી પર બગાડનાર કન્યારને કદાચ પાચ મિનિટ મુખ લાગે, પણ પછી કદા વરસ મુખી જેલ તમા ચરી પડે અથવા જીવન પર્યંત દેશપાત થવું પડે તેનું નામ મુખ ન જ કહેવાય * આર્જુન કૃષ્ણી નીધેનું મુખ ઉખ પ્રકારનું છે, માટે તે હકીકતનું સ્વરૂપ વારવાર સમજી પરિણામ તરફ લાગી રહિએ, જોવાની જે પાડવી વધારે વિચાર કરવાથી જણાયે કે દાન, શીવ, તપ, જ્ઞાન, નયમ, ધૃતિ, કથાચત્યાગ વગેરે આ કૌશિકા આરે છે, તેથી મુન જાણે તેના તરફ લક્ષ્ય આપવું.

આ પ્રમાણે જો તું નહિ કરે તોપણ આયુસ્થિતિ પૂરી થયે મૃત્યુ તો તેનો ડોર તારા ઉપર ચઢાવશે, અને પછી તું કઈ ગતિમા જઈશ? ત્યા સ્થાનકે જઈશ? ત્યા શું કરી શકવાને શક્તિમા રહીશ? એ કોઈ કહી શકાય નહિ, કારણ કે તારા હાથમા તે વાત રહેશે નહિ, તું પરત્ર થઈ જઈશ માટે જો સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છા હોય તો પુનરાર્થ વટે બધી તૈયાની મૃત્યુ પહેલા કરી લેવી જોઈએ મૃત્યુ એ વિભાવદશા છે, પણ વિભાવદશા એ હાવ સ્વભાવદશા થઈ પડી છે મુનનું કામ એ એ કે તેજે કદી પણ મરણથી ડરવું નહી, કારણ કે પહેલા-મોડા મરવું તો છે જ તેમ જ તેજે મૃત્યુની ઇચ્છા પણ રાખવી નહિ સસારથી કટાળેલા અન પ્રાણીઓ મનમા ઇચ્છે છે કે આના કરતા મરી ગયા હોઈએ તો છૂટકો થાય, પણ જિનાગને ખ્યાવ આવતો નથી કે મરણ પછી ત્યા પલગ ઢાળી રાખ્યા છે? (અને ઢાળી ગમ્યા હોય તોપણ તે કોને માટે?) એવી

રાતે મરણથી કરતું નહિ, મરણ ઇચ્છતું નહિ, પણ તેને માટે દંડેક વખતે તૈયાર રહેવું જોઈએ ધાર્મિક કાર્યો કરી, જેમ પરમાત્મ જવાનું જાતુ બાધી રાખે છે તેમ, તૈયાર રહેવું આ પ્રમાણે કરનારને મૃત્યુમયે દુઃખ થતું નથી, પશ્ચાત્તાપ કરવો પડતો નથી અને સમાધિમાં કાળ કળીને તે ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, (૧, ૨ ૧૨૫, ૧૨૬)

આત્માની પુરુષાર્થથી નિર્લક્ષ

ત્રયમ મોઘ્યામ મતિમાત્મમાત્મન ! નેષાપ્યનેષા મુગ્ધદુઃખયોગ્મ્વમ્ ।

દાતા ચ મોક્તા ચ તયોસ્ત્રયમ, તથેષેસે કિં ન યથા ક્ષિતામિત્તિ* ॥ ૩ ॥ (ઉગ્રાનિ)

‘હે આત્મા! તું જ મુગ્ધ (અજ્ઞાની) છે અને તું જ જાણકાર, મુખની વાછા કરનાર અને દુઃખનો દેશ કરનાર પણ તું જ છે અને સુખદુઃખને દેનાર અને લોભવનાર પણ તું જ છે ત્યારે તને પોતાને કિતની પ્રાપ્તિ થાય તેવો પ્રયાસ થા માટે કરતો નથી ?’ (૩)

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમાં પરિણામહિત માટે ચત્ત કંઈ જાણમણ કરી, પણ શિષ્ય શકા કરે છે કે મન તો દેવાધીન છે, માટે અગર કેવી રીતે પરિણામહિત માટે ચત્ત કરવો ? તેને શુરુ કહે છે કે હે શિષ્ય ! આ આત્મા જ અજ્ઞાની છે અને જ્ઞાની છે, જોઈએ જ્યાં મુખી તેને જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મો લાગેલા છે, ત્યાં મુખી તે અજ્ઞાની છે અને તે ખસેડી નાળવાથી જ્ઞાની થાય છે મુખને તે પસદ કરે છે અને મર્વ મજોગામાં દુઃખને તે પ્રિયારે છે તે સુખદુઃખને ઘેરા કરનાર પણ પોતે જ છે, કારણ કે સુખદુઃખની પ્રાપ્તિ કર્મજન્ય પર આધાર રાખે છે આ હકીકત બતાવે છે કે કર્મો કર્મો લોભગ્રાયા વિના છૂટકો નથી આ વિચારથી મનજવાનું એમ નથી કે નિરાતે કર્મો પર નજર રાખી બેસી રહેવું આ વિચારનું પરિણામ એ હોય જોઈએ કે નવા કર્મો ન કરવા અને પૂર્વે કરેલા કર્મો આત્માથી છૂટા પડે (નિર્જરા થાય) એવા પ્રકારનો પ્રયાસ કરવો

કેટલાકો ધારે છે કે જૈનીઓ કર્મવાદી છે, પણ તે બરાબર નથી પ્રાણીએ પુરુષાર્થ કરવો અને તેમાં ફેરફાર ન થાય તો મનજવા કે ‘કર્મ’ અનુકૂળ નથી’ આ જૈન શાસ્ત્રનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે, પણ લોકો તે બૂરી જવા લાગ્યા છે અને ભૂલથી જૈનને કર્મવાદી માનવા લાગ્યા છે જો તેઓ કેવળ કર્મવાદી હોય તો કદી પણ એમ જઈ શકે નહિ, મતાદિક અનુષ્ઠાનોનું ફરમાન પણ પુરુષાર્થને અંગે જ છે કર્મને વશ પડેલો જીવ કેવળ કર્મવાદના હકથી મુક્ત થઈ ગઈ નહિ, પુરુષાર્થ વગર સર્વથા કર્મની પ્રચરતા હોય તો તેનો નાશ થઈ શકે જ નહિ, પુરુષાર્થ વગર સર્વથા કર્મજન્ય થવો અસંભવિત છે અને મોક્ષ માનનાર જૈનો પુરુષાર્થથી કર્મનો મર્વથા કાઢી મારે છે તેથી તેઓ એકાંત કર્મવાદી નથી એ સમજાય તેવું છે શ્રી મુનિસુદરચૂરિ મહાગજ તેટલા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ ફાર વવાની જલામણ કરે છે નીકાકારથી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો પાઠ ટાકીને બતાવે છે કે —

અપ્પા નદ વેયરણી, અપ્પા મે કુલસામલી ।

અપ્પા કામદુદા ઘેણુ, અપ્પા મ નદળ ઘણ ॥

“મારો આત્મા વૈતરણી નદી છે અને તે જ શાન્તની વૃક્ષ છે—વણી, તે જ કામદુદા ગાય છે અને તે જ નદન વન છે” સારા સંભોગો નિષ્પન્ન કરવાની શક્તિ ધરાવનાર મહાન આત્માઓના ચરિત્રો જગવિખ્યાત છે (૩, ૧૨૭)

લોકરંજન અને આત્મરંજન

કસ્તે નિરજ્ઞન ! ચિર જનરજ્જનેન, ધીમન્ ! ગુણોઽસ્તિ પરમાર્થદશેતિ પદ્ય ।

ત રજ્યાથુ વિશદૈશ્વરિતૈર્ભવાન્ધૌ, યસ્સ્વા પતન્તમનલ પરિપાત્મોષ્ટે ॥ ૪ ॥ (વંતતિચ્છ)

“હે નિર્લેપ ! હે બુદ્ધિમાન ! લાભા વપ્ત સુધી જનરંજન કરવાથી તને કયો લાભ થયો તે પરમાર્થદષ્ટિથી તું જાણે, અને વિશુદ્ધ આચરણ વડે તું તો તેનું (ધર્મનું) રંજન કરે છે જે બળ વગરના તારા આત્માનું સમાન્સમુદ્રમા પડતા રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન હોય” (૪)

વિવેચન—તારે મારા નારા કપડા પહેરી કે મીઠા મીઠા ભાષણો કરી લોકોને રીઝવવાનો નગમો ઠઠારો શા માટે કરવો પડે છે ? વગી, તારે મસારમા મસ્ત નહીં વૈશગી હોવાનો દહાડો મારે કરવો પડે છે ? તું જગ વિચાર કરે તને તેથી જરા પડુ લાભ છે ? જેઓ જગ વિચારણા કરે છે તેઓ મમલ શકે છે કે જનરંજન નકામું છે ત્યારે કરવું શું ? એવા પ્રકારનું રંજન કરવું કે જેથી આવતો ભવ સુધરે અને અત્યારે પણ આત્મા પ્રસન્ન થાય આ ઉપાયનો સમાવેશ આઠબર રક્ષિત ધર્મ કરવામા સમાય છે, એટલે કે શુદ્ધ વર્તન, ફરજનું યથાસ્થિત જ્ઞાન તેમ જ ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરવાના સાધનરૂપ જ્ઞાન, શીલ, તપ, ભાવ, દયાન, ધૃતિ, દયા, સત્ય વગેરેનું આચરણ કરવામા સમાય ॥ આવા રંજનથી સર્વ પ્રકારનો લાભ થાય છે એમ મન કબૂલ કરશે

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ શ્રીમન્નિનાથજીના સ્તવનમા કહે છે કે રંજન બે પ્રકારના છે એક લોકરંજન અને બીજું લોકોત્તર રંજન આ બેમા શું ઠરવા યોગ્ય છે ? ભરત ચક્રવર્તીના મનમા પણ આ જ સવાલ થયો હતો ચક્રવર્તીની પ્રથમ પૂત્ર કરવી કે પિતાશ્રીનો કેવળનાન-મહોત્સવ પ્રથમ કરવો ? આવા ચરસ્પર પૂચવણવાળા સવાલો (questions of relative duties) દુનિયામા આપણને ઘણીવાર મૂંઝવે છે ઉપાધ્યાયજી તો કહી ગયા છે કે ‘રીઝવવો એક સાર્થ, લોક તે વાત કરેરી,’ લોકો ગમે તેમ વાતો કરે પણ આપણે તો સાર્થને—મૂળને રીઝવવો છે, એટલે કે લોકોત્તર રંજન કરવું છે આર્તું જ્યારે મનનું વલણ થાય ત્યારે માત્રા મિદ્ધિમ-મુખ થઈ જાય છે

આ જમાનામા દેખાવ કરવાનું કામ વધતું જાય છે આવડો આવકધર્મના આચારનો દેખાવ માત્ર કરે છે, તેમને અત્ર ઉપદેશ છે, તેની જ રીતે ચતિ, ગોરજ અને સાધુને

પણ ઉપદેશ છે લોકોને દેખાડવા એવો, શુદ્ધપત્તિ રાખવા અને મોટા મોટા વ્યાખ્યાનો આપવા અને પ્રદ્યુનપણે ગમે તેવી આચરણ કરવી તે પેટલરાપણુ અથવા નરકગામીપણુ મતાને છે બધી વાતનું તાત્પર્ય એ છે કે હાથીની જેમ એ પ્રકારના દાત રાખવા નહિ, લોકોને દેખાડવાનું વર્તન જુદું અને વાસ્તવિક વર્તન જુદું એમ ન રાખવું હલ દૂર જવો સાધુ કે નાવડ તરીકે ઓળખાતા દરેકે આ શ્લોક વિચારવા જોવો છે

‘ સમ્યક્ત્વવાગ્મા અથવા વિરનિવાળા ગ્રાણીને ભાવી નિર્વેપતાથી નિર્વેપ એવી રીતે અબોધી શકાય, તેથી જ શ્લોકમા નિરજન એવું સંબોધન આપ્યું છે અને કોમળ આમત્રણે બોલાવવામાં જીવનું મન પ્રસન્ન થાય છે અને સાલજવા તત્પર બને છે, તેટલા માટે બુદ્ધિમાન એવું સંબોધન આપ્યું છે’ (ટીકાકાર) જૈન શાસ્ત્રકારો વસ્તુની પ્રરૂપણા કરતાં બે નયમાંથી કોઈ પણ એક નયની સુખ્યતા રાખી પ્રરૂપણા કરે છે કોઈ જગ્યા પર બ્યવહારની સુખ્યતા હોય છે અને કોઈક જગ્યા પર નિશ્ચયની સુખ્યતા હોય છે તેમા બ્યવહારની અપેક્ષાએ જોકે આ જીવ નિરજન નથી પણ નિશ્ચયની અપેક્ષાએ આ જીવ નિરજન જ છે, કારણ કે કોઈ પણ અસત્ વસ્તુની ઉત્પત્તિ નિશ્ચયનય માનતો નથી ને તેથી જ નિશ્ચયના મત પ્રમાણે કોઈ અજ્ઞાની કે મિથ્યાત્વી જીવ જ્ઞાન કે સમ્યક્ત્વને પામતો નથી પણ જ્ઞાની અને સમ્યક્ત્વી જ તેને પામે છે, અર્થાત્ જે સત્તારૂપે અમલ હોય ત આવિર્ભાનરૂપે થાય છે, એમ તેની માન્યતા છે તે માન્યતાને આધારે જ અને ઉપદેશ જીવને નિરજન એવા સંબોધનથી બોલાવ્યો છે બ્યવહારનયની અપેક્ષાએ તો આ જીવ મલિન છે, માટે ‘હિ નિરજન’ એમ સંબોધન તેને થાય નહિ (૪, ૧૨૮)

મદત્યાગ અને શુદ્ધ વામના

વેદાનંદ સ્મલત્ચિરહ કૃપોડહ, દાતાદમન્તગૃજોડ્દમહ ગરીયાન્ ।

સ્ત્યાઘહૃદ્ઘૃતિવશાત્પરિતોપમેષિ, નો વેત્તિ કિં પરમવે લઘુતા મવિત્રીમ્ ? ॥ ૫ ॥ (સ્તુતિચક્ર)

“ હું વિદ્વાન છું, હું સર્વ લબ્ધિવાળો છું, હું રાજા છું, હું દાનેશ્વરી છું, હું અદ્ભુત શુભવાળો છું, હું મોટો છું—આવા આવા બહુ કાન્ને વશ થઈને તું સતોષ પામે છે, પણ પરબલમા થનારી તારી લઘુતા શુ તું બહુતો નથી ? ” (૫)

વિવેચન—‘ મર્વ લબ્ધિ એટલે પડિતપદપ્રાપ્તિ અથવા ધન, ધાન્ય, વગર, પાત્ર, મતપ્રાપ્તિ અથવા આમર્ષ ઓપધિ વગેરે લબ્ધિની પ્રાપ્તિ ’ (ટીકાકાર)

આ જીવને દરેક બાળતમા હું અને હુંની જ વાત છે, એને નથી દુનિયાતા નિયમનું બાન કે ૧થી ૩મીના મિલ્લાતનું જ્ઞાન એ તો જરા મારું કામ થશે કે મેં કયું, એમ કહી બુકાવી પડશે અને ને બરાબર ન થયું તો, કર્મ વગેરેને કપકો આપશે આ અહંભાવ એ જ મનાગ છે અને તેવા માટે જ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ લખે છે કે ‘ અહં અને મમ એ મત્ર જગતને અધ કરનાર છે ’ આ અહંભાવ મટાડવો એ જીવું અગત્યનું ધામ

છે જેઓ ચાલુ જમાનાના મોજક પ્રવાહમાં ફસાઈ, આ મોગા દુર્ગુણ(પણ જમાનાએ માનેલા અદ્ભુત)માં ફસી પડે છે, તેઓ આ ભવ બગાડે છે આ ભવમાં હંમેશા અમ તો ન રહ્યા કરે છે, કારણ કે દરક વાત ચોતાની ધારી થવી નથી અને ચાસ્તકાર કહે છે કે આવતા ભવમાં અહ કૃતિ કરેની બાબતમાં જ હીનના પ્રાપ્ત થાય છે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ મોગશાસ્ત્રમાં લખે છે કે —

જાતિલામકુલૈશ્વર્યવલરૂપતપ શુભે ।

શુભન્ મદ પુનસ્તાનિ હીનાનિ લમતે જનઃ ॥

‘જાતિ, લાભ, કુળ, ઐશ્વર્ય, બળ, રૂપ, તપ અને જ્ઞાનનો મદ કરવાથી પ્રાણી તે જ બાબતમાં હીન થાય ॥’ (૫, ૧૨૬)

તને મળેલી ભોગવાઈ

યેતિ સ્વરૂપક્રસાધનયાગ્નાનિ, ધર્મસ્ય ત પ્રમવસિ સ્વચ્ચ કર્તુમ્ ।

તસ્મિન્ યતમ્ મતિમન્નપુનેત્યમુત્ર, કિંચિચ્ચાદિ ન દિ સત્સપતિ માત્સ્યત વા ॥૬॥ (વલ્લભતિલ્કા)

“તું ધર્મનું સ્વરૂપ, જ્ઞાન, સાધન અને બાધક બાંધે છે અને તું સ્વતંત્ર હોઈને ધર્મ કરવાને સમર્થ છે તે માટે તું હંમણા જ (આ ભવમાં જ) તે કરવા ચત્ન કર, કારણ કે આવતા ભવમાં તારાથી કાંઈ પણ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ અથવા બાંધી શકાયે નહિ ” (૬)

વિવેચન—ધર્મનું સ્વરૂપ—આવકધર્મ અથવા માધુધર્મનું સ્વરૂપ

ધર્મનું જ્ઞાન—પરપગ જે મોગા અને તાત્કાલિક નિર્જરા અથવા પુણ્યપ્રાપ્તિ

સાધન—ચાગ અનુષ્ઠાન, અનુકૂળ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ વગેરે અથવા બાર વસ્તુઓ મળવી બહુ દુર્લભ છે મનુષ્યપણું, ધર્મશ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને મયમમાં વીધ*

બાધક—કુજન્મ, કુમેત્ર, પ્રતિકૂળ દ્રવ્ય, પ્રમાદ વગેરે

આ સર્વ તું બાંધે છે, એટલે તને ધર્મના સાધન અને અતરાયની ખબર છે તેમ જ તેનું સ્વરૂપ અને તે કરનારને જ્ઞાન શુ મળે છે તે પણ બાંધે છે વળી, તું સ્વતંત્ર છે જ્યારે પગમાધામીને વશ થઈશ ત્યારે તો તારાથી કાંઈ બની શકશે નહિ, પરંતુ અત્યારે તો તારે ઘણી મારી ભોગવાઈ પ્રાપ્ત થઈ છે કે જે બીજે મળી શકે તેમ નથી આવે આર્થ દેગ, ગુરુની મનત ભોગવાઈ, મિત્રમેત્ર(શત્રુજય)નું આનિધ્ય, રાજકર્તાની ધર્મ મળધમાં સર્વ પ્રકારની છૂટ અને લોકોમાં ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા આ સર્વ સામાન્ય ભોગવાઈ અને તે ઉપરાંત શરીરસપત્તિ, વિગ્રાભ્યાસ, ધર્મરુચિ વગેરે તને જે ખાસ લાભો મળ્યા હોય, તે સમજી લઈને આ ભવમાં કાંઈ કર જેમ વ્યવહારમાં

* આ સજ્જી વિરોધ હયાત સાતમાં કાર અધિકારમાંથી મળે છે અને બાકી તો રાનજ, બાનુબળ, મ્યુનિસદ, સનતકુમાર વગેરેના દર્શનો અસિદ્ધ છે

નામ ગઢવાની ખરજ આવે છે, તેમ ધર્મમાં નાન કાઢવા ॥ ખજ આવે તેમ કર, તાન પોતાના આત્મહિન માટે, તારી કેમ માટે, તારા દેશ માટે, મનુષ્યમમૂલ માટે, આખી સૃષ્ટિ માટે તાગથી બને તે કર કાઈ ન બને તો તું જે સભોગોના મુકાબતો હો તમા ઉત્તમ રીતે તારો પાઠ ભજવ તું આવતા ભવ ઉપર આધાર રાખતો હો તો તારી ખૂબ છે, કારણ કે ત્યાં તને આખી ભોગવાઈ મળશે કે નહિ એ કહી શકાય નહિ, અને વળી, તારી જવાબદારી કે કરજ શુ છે તેનું જ્ઞાન અને વિવેક ત્યાં તને રહેશે કે નહિ તે પણ કહી શકાય નહિ, માટે આ સારી ભોગવાઈનો લાભ લેવા તું યત્ન કર ચિદાનંદજી મહારાજ બરાબર એ જ મતવબજુ ગાન રહે છે—

ચેતન આજ ગતિમા નિશ્ચે, મોક્ષદ્વાર એ કાપા રે,
કરન કામના^૧ મુર પછા યાદીરે, છનકું અનર્ગલ^૨ આપા રે,
પૂરન પ્રાપ્તિ ઉપ કડી ચેતન, નીકા નરભન પાપા રે
રોહિણિગિરિ^૩ છમ જનખાપા નિમ, મુખ ગાદુ યામે સમાપા રે,
મહિમા મુખથી નમન જાદી, મુખનિ^૪ મન નમયા રે ॥ પૂનઃ
યા તન તિલ તિલ કાવ કહો દિન, માયા મુખ નિપજયા રે,
અનમર પાપ ન ચૂકે ચિત્ત^૫ નદ, મનશુરુ શુ દરસાયા રે ॥ પૂનઃ (૬, ૧૩૦)

ધર્મ કરવાની આવશ્યકતા, તેથી થતો દુ ખક્ષય

धर्मस्यासरोऽस्ति पुद्गल्पसारैरनन्तैस्त्वरा—

यावत्. सम्प्रति जीय । हे प्रसहतां दुःखान्यनन्तान्ययम् ।

स्वल्पाह पुनरेष दुर्लभतमश्चास्मिन् यतस्मार्हतो,

धर्मं कर्तुमिमं विना हि नहि ते दुःखस्य र्हरिचित् ॥ ७ ॥ (શાદલક્રિકીક્રિત)

“હે ચેતન ! બહુ પ્રકારે અનેક દુ ખો સહન કરતા કરતા અનતા પુદ્ગલપરા વર્તન કર્યા પછી હાવમા તને આ ધર્મ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, તે પણ થોડા દિવસ ચાલશે અને ફરી -રીને તેવો અવસર મળતો મહામુરકેલ છે, માટે ધર્મ કરવામાં ઉદ્યમ કર આ વગર તારા દુ ખને કદી પણ ઝત થશે નહિ ” (૭)

વિવેચન—અનત દુ ખ ખમતા અને અનત કાળ ગયા પછી, કુદરતી રીતે નદીના પ્રવાહમાં અથડાઈ અથડાઈને ગોળ થતા પાપાણના ન્યાયથી, આ જીવ મનુષ્યભવ પામે છે એની દુર્લભતા કેટલી છે તે ઉપર મગબદ્ધ ગયું છે એ મનુષ્યભવ પણ વળી બહુ થોડા વખત ચાલે છે આ જમાનામાં મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય ગણીએ, તો તેમાંથી પ્રથમતા ૨૦ અને પછવાડેના ૩૦ વર્ષ તો લગભગ નરામાં છે જાળપણમાં અજ્ઞતા અને

વૃદ્ધાવસ્થામાં અશક્તિ આ વયોને નકામાં જનારે છે બાકીના મધ્યના વખતમાં અને તે કર કરી ફરીને આવી ભેગવાઈ મગશે નહિ એ અત્યારે ભૂ થો તો પાડે ફરીને જલદી ઠેકાણે પડીશ નહિ ધર્મ વગરનું જીવન એ નકામું જીવન જ છે ધર્મ વગર ટપનો નાશ થતો નથી અને ધર્મ પ્રાપ્તિ મોટે ભાગે મનુષ્યજીવમાં જ થઈ શકે છે, તેથી આ અવસરનો લાભ લેવા કહ્યું છે અનતકાળનું સ્વરૂપ પાચમાં કર્મમયથી બાહ્ય લેવું

* પુદ્ગળપરાવર્તનનું સ્વરૂપ બાહ્યવા જેવું છે તેના દ્રવ્ય, મેત્ર, કાળ અને સાવધી પ્રત્યેકના બાદર અને સૂક્ષ્મ ભેદ કરના આઠ પ્રકાર થાય છે

ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ, લાષા, શ્વામેધામ અને મનોવર્ગલાપણે ઔદારિકોકના મર્વ પુદ્ગળો પરિણામે એટલે પ્રત્યેક વર્ગલાપણે દરેક પુદ્ગળ પગમાણ પગિણમાથે ત્યારે દ્રવ્યથી બાદર પુદ્ગળપરાવર્તન થાય (કેઈક આચાર્યો પ્રથમની ચાર વર્ગલાપણે સર્વ પુદ્ગળ પરિણામવાનું કહે છે) એ જ પુદ્ગળ પરમાણુને પ્રથમ ઔદારિક વર્ગલાપણે લોગરે, ત્યાર પછી અનુક્રમે વૈક્રિય વર્ગલાપણે લોગરે, ચાલતું મનોવર્ગલાપણે લોગરે તેમાં એ પરમાણુને ઔદારિક તરીકે લોગવ્યા પછી, વચ્ચે વૈક્રિયાદિક રૂપે ગમે તેટલા લોગરે તે ગણવા નહિ એવી રીતે અનુક્રમે નાતે વર્ગલાપણે મર્વ પુદ્ગળો ભોગવાય ત્યારે દ્રવ્યથી મૂક્ષમ પુદ્ગળપગવર્તન થાય છે

લોકાકાશના અમર્ય પ્રદેશો છે તે દરેક પ્રદેશને મરણથી સ્પર્શે ત્યારે ક્ષેત્રથી બાદર પુદ્ગળપરાવર્તન થાય છે અને લોકાકાશના મર્વ પ્રદેશોને કમનર એક પછી એ પ્રદેશ સ્પર્શી મરણ પામે એમ મર્વ પ્રદેશોનો અનુક્રમે સ્પર્શ થાય ત્યારે ક્ષેત્રથી મૂક્ષમ પુદ્ગળપગવર્તન થાય છે આમાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે કોઈ પણ એક પ્રદેશ મરણ વધા પછી તેના અનંત પ્રદેશ મરણ થાય તે જ પ્રદેશ ગણવો, બાકી અન્ય પ્રદેશોએ વચ્ચેના વખતમાં ગમે તેટલા મરણ થાય તે પ્રદેશો ગણવા નહિ

ઉત્સર્પિણીના અને અવસર્પિણીના મર્વ મમયો આડાઅવગા મરણથી સ્પર્શે ત્યારે કાળથી બાદર પુદ્ગળપરાવર્તન થાય છે અને ઉપર જતાનેની રીત પ્રમાણે એક કાળચક્રના પ્રત્યેક સમયને અનુક્રમે મરણ વડે સ્પર્શે, ત્યારે કાળથી મૂક્ષમ પુદ્ગળપરાવર્તન થાય છે એમાં ઉત્સર્પિણીમાં પ્રથમ સમયે કાળ કર્યા પછી તેના પછીના જ બીજા સમયે બીજી કોઈ પણ ઉત્સર્પિણીમાં ગાગ કરે તે જ ગણાય છે, વચ્ચેના મરણ મમયો ગણાતા નથી

કષાયના કારણથી જે અધ્યવસાય થાય તેને લીધે કર્મબંધ થાય છે એ કર્મબંધમાં

* આ વિષય વધારે પારિભાષિક (technical) છે એ જરાવર સમજવા માટે ગુરુમની જરૂર પાડે કોઈ જરૂરી હળખત ઇતિહાસપ્રવાના પ્રથમ ભાગના આગતરમાં જતાં છે પ્રગતમ, શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સમા લાવનગ

બહુ તરતમતા હોય છે કથાય મન કે તીવ્ર હોય તેમ કર્મના અનુબધમા ફેર પડે છે એના અનુબધ્ય સ્થાનો છે અને તેની અનુબધ્યાન પણ અસંબધ છે પ્રાણીને જેવી જેવી જુની જુની વામના તેટલા તંદુલા જુના જુના અધ્યવસાય થાય છે અને તે પ્રત્યેકમા તર તમતા હોય છે તેથી પ્રત્યેકનું મ્યાન જુદુ પડે છે એ અનુબધ્યાન અસંબધ સમજવા એ મર્વ અધ્યવસાયસ્થાનકે જાગળપાછા કુચ્છીને પૂરા ૭૨ ત્યારે ભાવથી બાહર પુદ્ગળપરાવર્તન થાય છે, અને પ્રથમ અપકાપોદયરૂપ અધ્યવસાયે હતો મરણ પામે, ત્યાર પછી બીજા ગમે તેવા મ્યાનકોએ મરણ પામે તે ગણાય નહિ, પણ ત્યારપછી તેની અનતના અધ્યવસાયસ્થાનકે મરણ પામે તે જ જાણાય એવી રીતે મર્વ અધ્યવસાયસ્થાનકોએ અનુક્રમ પ્રમાણે આવેનો જાણ કર ત્યારે ભાવથી મૂર્દમ પુદ્ગળપરાવર્તન થાય છે

આ સ્વરૂપમા બાહર પુદ્ગળપરાવર્તનના ચાર ભેદ કલા છે એ જગા ઠીક લાગશે, કારણ કે એમા બહુ જોછા ભયો કરવા પડે છે (પ્રમાણમા), પરંતુ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે એ બાહરના ચાર ભેદ તો સમજવા માટે જ બતાવ્યા છે, તેનો બીજો ઉપયોગ નથી એ સમજવાથી સૂક્ષ્મ ભેદ આશ્રમા આવે તેથી જ બનાયા છે બાકી, આ જીરે જે અનત પુદ્ગળપરાવર્તન કર્યા અને જુજુ કદાચ કરશે તો તે મૂર્ધ સમજવા.

હે જીવ ! આ સ્વરૂપ વાળીને વિચારતા આજો જોડે આવશે આવા અનત પુદ્ગળપરાવર્તન તે કર્યા છે અને જો ધર્મ નહિ કરે તો તેવા અનતા પુદ્ગળપરાવર્તન સુધી હજુ રખડવું પડશે, પણ ન રખડવું એ તારા બાધ ા બાજુનો ખેલ છે, માટે ઊંઠ, પ્રમાદ ત્યાગ કર, ધર્મ કર અને ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર (૭, ૧૩૧)

અધિકાક્રી થવા ચત્ન કર

ગુણમ્તુતીર્થાંકઠમિ નિર્ગુણોઽપિ, મુલમતિષ્ઠાન્નિ વિનાપિ પુણ્યમ્ ।

અણદ્વયોગ ચ વિનાપિ સિદ્ધિ-ચાતૃતા વાપિ નય તત્ત્વત્મન્ ! ॥ ૮ ॥ (અવગતિ)

“તાનામા શુણ નથી તોપણ તું શુણની પ્રગમા થતી માલગવા ઇચ્છે છે, પુણ્ય વગર મુખ અને આબરૂ ઇચ્છે છે, તેમ જ અણદ્વય યોગ વગર મિદ્ધિઓની* વાળા રાખે છે તારુ વામડાપણું તો કાઈ નિયંત્ર લાગે છે ।” (૮)

વિવેચન—આ જીવને એમ એવી જેવ પડી ગઈ છે કે પોતાનામા ન હોય, તે શુણ હોવાનો ફાંકો રાખવો, શુણ વગર તે હોવાનો હાવો કરવો, અથવા તે શુણ હોવાની સ્તુતિ થવાની ઇચ્છા ગાખવી, એ મૂર્ખાઈ છે તેની જ રીતે પુણ્ય વગર શેઠિયા યઈને મોટરમા ફરવાની કે માન-પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી તે ગેરવાજબી છે દુનિયાના લાગ્યશાળી પ્રાણીઓ તે નથી જોયા કે જેઓ જન્મે ત્યારથી તે મરે ત્યા સુધી દુખનો ખ્યાલ પણ કરી શકતા નથી શ્રેણિક નામના રાત્રને કરિયાલું ધારી ‘શ્રેણિકને વખારે નાખો’ એમ

* આજુમા વગેરે આઠ સિદ્ધિઓ છે જુઓ ધર્મરત્નપ્રમરજી પ્રથમ લાગ તથા આદીશરચરિત્ર

કહેનાર શાળિભદ્ર કેવા મુખી હશે ! પણ પુણ્ય કર્યા વગર એવા મુખની આશા રાખવી એ મૂર્ખાઈ છે. વૃક્ષ વાળા મિવાય ફળની આશા રાખવી બ્યર્થ છે. વળી, આ છુવ એવી પાઠાઓ નિરતર ધ્યાન કરે છે તે દરેકને અનુભવસિદ્ધ હકીકત છે, પણ કારણ તેના વગર કાર્યને ઇચ્છવું તે તદ્દન મૂર્ખાના જેવ છે. મુખને નિરતર ઇચ્છવું અને તેના ઘરણબૂત ધર્મને ન કરવો તે મૂર્ખાઈ નહિ તો બીજી શું ? એને મુખ કયાથી મળી શકે ? તેવી જ રીતે યમ, નિયમ, આમન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધ્યાનના અને સમાધિ એ અષ્ટાંગ યોગ (જેના સ્વરૂપ માટે જુઓ યોગશાસ્ત્ર*) વગર ત્રિવિધો મેઘવવાની આશા રાખવી એ મૂર્ખાઈ છે.

વાતનો સાર એ છે કે દરેક બાબતમાં હોગ રાખવાને બદલે તેના અધિ કાઠી થવું જોઈએ. લક્ષ્મી એ દામી છે અને તેના અધિકારી પાસે તે તનુ સહેવાઈથી આવે છે. જેમ ઉપનથી ત્રણ બાબતની પ્રયામ વગર ફેગટ વાછા કરવી એ મૂર્ખાઈ છે તેવી જ રીતે ધર્મ* કર્યા વગર દુઃખક્ષયની આશા રાખવી, એ પણ વાચકાપણું છે, એવું કહી બનતું જ નથી. અધિકારી થયા વગર વાળ ન કરવી એ આમાન્ય નિયમ છે અને તે ઝાંણી તથા મોતી દરેક બાબતમાં લાગુ પડે છે. (૮, ૧૩૨)

પુણ્યભાવે પરાભવ અને પુણ્યસાધનનું કરણીયપણું

પદે પદે જીવ ! પરામિત્રી, પડયન કિમીર્પ્યમ્વધમ પરમ્ય !

અપુણ્યમાત્માનમૈવિં કિં ન, તનોપિ રિં શા ન દિ પુણ્યમર ? ॥ ૯ ॥ (વગ્ધાતિ)

“ હે છુવ ! પારકાએ કરેલ પોતાનો પરાભવ જોઈને તું અધમપદો બીનઓ તરફ શા માટે ઈર્ષ્યા કરે છે ? તારા પોતાના આત્માને નિપુણ્યક (અપુણ્યો) જેમ મમજતો નથી ? અથવા પુણ્ય કેમ કરતો નથી ? ” (૯)

વિવેચન—પોતાપણાનું માન (self-respect) નામનો કહેવાતો મદ્દશુલ્લ પણ અહુકારની કોઠિમાં જ આવે છે. ત્યારે છુવ કોઈ કેકાણે પરાભવ પામે છે ત્યારે પરાભવ કરનાની ઈર્ષ્યા કરે છે અથવા તેના પર ગુસ્સે થાય છે, પણ પોતાનો આત્મા પરાભવ પામવાનો અધિકારી શા માટે થયો તેના વિગત કરતો નથી. જરા વિચાર કરીશ તો મમજશે કે પરાભવ પાપથી થાય છે અને તારો પોતાનો આત્મા અપુણ્યો છે, તેથી જ તને પરાભવ પ્રાપ્ત થયો છે, માટે તારે બીજાની ઈર્ષ્યા કરવી તે અયોગ્ય છે. માત્ર સન્માન મેઘવવા માટે પુણ્ય કરવું, એવો અન ઉદ્દેશ નથી, પણ કોઈનાથી પરાભવ થાય તે પ્રસંગે આત્મરોદ્ધ્યાન ન કરવાનો અને અચૂકપણે પુણ્યાનુભવી પુણ્યના હેતુભૂત વિશેષ ધર્મ કરવાનો ઉપદેશ છે. (૯, ૧૩૩)

પાપથી દુ ખ અને તેનું ત્યાગપાત્ર

ક્રિમર્દયન્નિર્દયમદ્વિનો લઘૂન્, વિવેકસે ક્રમમ્ દો *પ્રમાદતઃ ।

યદેન્દ્રશોડ્ધ્યન્યક્રતાર્દનઃ સદસ્યનન્તશોડ્ધ્યન્નયમર્દન મવે ॥ ૧૦ ॥ (વચસ્પતિ)

“તુ પ્રમાદથી નાના જીવને પીડા આપવાના કર્મમા નિર્દયપણે શા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે ? પ્રાણી બીજને જે પીડા એક વાર પણ નીપજાવે છે, તે જ પીડા ભવાતરમા તે અનંત વાર ખમે છે ” (૧૦)

વિવેચન—ઉપરના જે શ્લોકમા પુણ્ય કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો અને તેને આદરવાથી લાભ છે એ બતાવ્યું હવે પાપનું ત્યાગપાત્ર બતાવે છે પાપ કરતી વખતે જ જાણે મન પ્રથમ તો પાછું હટે છે, પણ ઘણા કાળના થયેલા સ્વભાવને લીધે પાછું તે માઠા વિકારને વશ થઈ જાય છે ખૂન કરનારને એક વખત અટકવાનું મન થાય છે, તેથી જ રીતે પરત્વી સેવનારને પણ થાય છે આવી રીતે આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિનો ભાવ દેખાય છે, પણ તેના ઉપર ત્યાર પછી મનોવિકારના તરંગો ઊઠે છે એટલે શુદ્ધ ખ્યાલ (Conscience) નાશ પામી જાય છે અને પાપ મેવાય છે હવે આવી રીતે પાપ સેવનારને પરભવમા ઘણું વેડવું પડે છે રાત્રિકાર કહે છે કે બીજને જે પ્રકારે પીડા નિપજાવી હોય તેનાથી આપની પીડા તે નિપજાવનારને અનેક વાર સહન કરવી પડે છે વીર પરમાત્માના હસ્ત ત્રીક્ષિત શિષ્ય શ્રી ધર્મદાસગણિ કહે છે કે —

પદ્મારણમ્મધ્વાનદાણપરચ્છણયિલોચનાર્ષણ ।

સદ્ગજહ્વણો ઉદ્દમો, દસગુણિમો દક્ષસિ જ્યાણ ॥

તી ઘયરે હ પખોસે, સયગુણિયો સયસદ્ગુણિયો ॥

જોડાજોડિગુણો વા, દુજ્જ વિવામો ઘટ્ટતરે વા ॥

અર્થ—“લાકડી વગેરેનો પ્રહાર કરે, પ્રાણીઓપણ કરવું, જૂઠું કલક ફેલું અને પરધનનું હરણ કરવું વગેરે એક વાર કર્યાનો અધન્ય ઉદય પણ દશ વખત તો થાય છે અને તીવ્ર પ્રદેવથી કરેલ હોય તો મો, હબ્બ, લાખ, કોડ અને કોડાકોડ વાર પણ ઉદય થાય છે”

આમ કેમ બને ? અને આમા ન્યાય કયા રહ્યો ? એમ મામાન્ય જનના મનમા પ્રશ્ન થાય છે તેનો પણ જવાબ છે પાપ ક્રિયાનાં ચોરી કરનારને દડ ડેટલો છે ? પાપ મિનિ બગાટકારે વિષયમુખ લોગવનારને ઝેટ ડેટલા વર્ષની સખ કરે છે ? અમુક પાપ, વખત કે દ્રવ્ય ઉપર બધાતુ નથી, પણ તે વખતે તે પાપકર્મ કરવામા તીવ્રતા કેવી છે તે પર તેનો રસબધ પડે છે આ દૂકી વાતમાથી બહુ સાર લેવા જેવો છે પાપકર્મથી નિરંતર કરતા રહેવું અને શશ્વિડ સુખની ખાતર પાપકર્મ સેવવું નહિ

* પ્રમાદત ને બને કવચિત્ પ્રમોદત પાઠ છે, તેનો અર્થ પણ સારા છે

હમેશા પાપકર્મ કરતી વખતે વિચારવું કે સામા પ્રાણીની જગ્યાએ આપણે હોઈએ અને આપણું મન સાવધાન હોય તો આપણને કેવું લાગે ? પાપ ન કરવું એ જ જા જિદગીનું સાર્થક ॥ અનંત કાળથી મમારમા નવા નવા જન્મ લઈ આગા માર્યા કરે છે, તેમ આ મનુષ્યજન્મ પણ એક આટો માત્ર થઈ જશે, એવી જેને બીક લાગતી હોય તે પાપાચરણ કરે જ નહિ

પાપ કોને રહેવા તે ચોધવું મુશ્કેલ નથી કેટલીક વાર સૂક્ષ્મ બાબતમા શકા પડે તો વિદ્વાનોને પૂછી ખુલાસો કરવો અને સામાન્ય વ્યવહાર માટે તો અગર પાપમ્યાનકોનું સ્વરૂપ યથાશ્રિત સમજવું જૈન શાસનનું મહાણુ જીવની દયા પર છે, તેથી અત્ર બે શ્લોકમા દયા રાખવી, એ મુખ્ય ઉપદેશ છે અને તે પ્રમાણે મર્મ પાપોને માટે મમજી લેવું (૧૦, ૧૩૪)

પ્રાણીપીડા, તેનું નિવારણ કરવાની જરૂર

यथा सर्पमृतम्योऽपि, भेको जन्तूनि भक्षयेत् ।

तथा मृत्युमुग्रम्योऽपि निमात्ममर्दसेऽङ्गिन ? ॥ ૧૧ ॥ (અનુદર)

“ જેમ મર્મના મુખમા રહ્યા છતા પણ દેડકો અન્ય જનુઓનું ભક્ષણ કરે છે તેમ હે આત્મનું ! તું મૃત્યુના મુખમા રહ્યા થકો પ્રાણીઓને કેમ પીડા આપે છે ? ” (૧૧)

વિવેચન—અહીં બેમી રહેવાનું હોય તો તો બોલે ઠીક, પણ આશા તો મોટા ડુગર જેટલી છે અને મરવું પડવાની નીચે ॥ તેમા કાળ ક્યારે આવશે તે પણ પોતે બણતો નથી, છતા એક ઘડી પણ નિરાતે બેસતો નથી, ચોતરફ ધમાધમ કરી મૂકે છે એક તરફ ગાડીઓ દોડાને છે, તો બીજી તરફ નાચ નચાવે છે આમ પ્રવૃત્તિ અને મોજશોખમા, વિષય અને કથાયમા, અપ્રામાણિકપણમા અને અભિમાનમા, આબે છે તેમ જ ખાવી હાથે ચાચ્યો જમ છે અરે ! કાળના એક સપાટામા જો ધા પડનાર મોક્ષાભિલાષી પ્રાણી ! જરા ચેત, પાપાચરણ કરનાનાં બીક રાખ અને સસારની વાસ્તવિક સ્થિતિ શી છે તેનો વિચાર કર ! મર્મના મોઢામા પડ્યો છે, ગવાઈ જવાની એક ઘડીની વાર નથી, તે વખતે પણ દેડકો જીવડા ખાય છે આવું અજ્ઞાન કોઈનું હોય ? પણ તારું છે ! વિચારી જો (૧૧, ૧૩૫)

માની વીધેલું મુખ, તેનું પરિણામ

आत्मानमल्पैरिह ब्रजयित्वा, मरुत्पितैर्वा तनुचित्तोत्तरै ।

મવાધમ કિં જન ! સાગરાણિ, સોઢાસિ હી નારકદુ સરાશીન્ ॥ ૧૨ ॥ (વપગાતિ)

“ હે મનુષ્ય ! થોડા અને ત પણ માની વીધેલા ચરીરના અને મનના મુખ વડે આ ભવમા તારા આત્માને છેતરીને અધમ ભવોમા સાગરોપમ સુધી નારકાના દુ ખો સહન કરીશ ” (૧૨)

વિવેચન—સુખ શું ? તેનો ખ્યાલ છે ? સામાન્ય માણસની નજરમા ડેટલીક વાર પાપાયરણ કરનારા માણસો સુખી હોવાય છે, તેનો અત્ર ખુલાગો કરે છે પાપ પચાસ હજાર કે લાખ રૂપિયા મળે તેને સુખ કહેતા હો તેો, તે પણ થોડો વખત જ ચાલે છે અને જેને તમે સુખ કહો છો, તે સુખ નથી પણ માની લીધેલુ સુખ છે બરાબર વિચાર કરજો કે એમા સુખ શું ? જુઓ હુનિયાનો સર્વ અનુભવ ઈઈ રાજધિં ભર્તૃહરિ પણ લખે છે કે —

તથા દુષ્યન્ત્યાસ્યે વિવતિ સલિલ સ્વાદુ સુરમિ,
સુધાર્સ સમ્પ્રશાલી રૂપત્વતિ શાકાદિવલિતાન્ ।
પ્રદાગ્ને રાગાગો સુહૃદતરમાન્નિવૃત્તિ ઘઘ્,
પ્રતીકારા વ્યાધે સુખમિતિ વિપર્યસ્યતિ જન ॥

જ્યારે તરસથી ગળુ મુકાઈ જતુ હોય ત્યારે ઠંડુ પાણી પીને હારા કરે છે, પણ એમા સુખ શું ? ખૂણથી પીડાય છે ત્યાર ચોખા, શાક વગેરે ખાય છે, પણ એમા સુખ શું ? ગગામ્નિ પ્રતીક્ષ થાય ત્યાર સીનો મયોગ કરે છે, તેમા સુખ શું ? વ્યાધિના ઔષધને આ છવ ભૂલથી સુખ માને છે જરા વિચારે તો માલુમ પડશે કે એમા સુખ જેવુ કાઈ છે જ નહિ આવા માની લીધેલા સુખના ખોટા ખ્યાલમા ફસાઈને આ છવ મહામાઠા કર્મો બાધીને અવોગતિ પામે છે આ બધાનુ કારણ માત્ર એક જ છે કે વાસ્તવિક સુખ શુ છે ? પોદ્ગલિક સુખ કેવુ છે ? કેને છે ? કેટલુ છે ? ક્યારે છે ? શા માટે છે ? શા પરિણામવાળુ છે ?—તેનો ખૂતો વિચાર કરતો નથી, વિચાર કરનારાઓ નિસ્વાર્થ બુદ્ધિથી કહેવા આવે છે તે તે ધ્યાનપૂર્વક સાલજતો નથી અને સસાર-વમળમા ફસાયા કરે છે પરિણામે અસખ્ય વર્ષે થતા એ પત્યોપમ જેવા દશ કોડાકોડી પ યોપમથી થતા એક માગરોપમ જેવા અનતા માગરોપમ સુધીનો ઢાળ નરક નિગોહમા કઢિ છે અનતકાગ પરિબ્રમળ કરતા કોઈક જ વાર મનુષ્યભવ મળે ત્યારે આવી રાતે હારી જાય છે અને મછી બાકીનો કાળ સસારમા રખડયા ઠરે ॥

માગરોપમનુ બરાબર પ્રમાણ પ્રવચનસારોદ્ધાર પ્રથથી જાણી લેવુ અત્ર તે પ્રસ્તુત એન્હો માટે છે કે એક બાબુએ આ ભવનુ થોડુ સુખ મૂકવુ અને બીજી બાબુએ તેના પરિણામે સહન કરવાનુ નારકી તથા નિગોહનુ અત્યવ હુ ખ કેટલા વર્ષો સુધી સહેવુ પડશે તે મૂંઝુ સમજવુ હોય તેને તો આ ઉપદેશ બરાબર વિચારવા યોગ્ય છે (૧૨, ૧૩૬)

પ્રમાદથી હુ ખ શાસ્ત્રગત દષ્ટાતો

उरभ्रकान्मिष्युदविन्दुमाम्रणिङ्गनयीशान्दमिषुकायै ।
निदर्शनेहास्तिमर्त्यजन्मा, दुःखी प्रमादैर्दुःखोचितसि ॥ १३ ॥ (उपनिषत्)

“પ્રમાદે કરીને હે છવ । તુ મનુષ્યભવ હારા જાય છે અને તેથી હુ ખી થઈને

બોમ્બો, કાકિણી, જળબિહુ, કેરી, ત્રણ વાલિયા, ગાડુ હામનાર, લિખારી વગેરેના દબાતો પી પેઠે તું બહુ દુખ પામીશ ”

વિવેચન—પ્રમાદથી આ જીવ મનુષ્યભવ હારી નય છે અને દુખી થાય છે તે આપણે જોઈ ગયા નીચેના દષ્ટાંતો શ્રી ઉત્તરાધ્યયન વગેરે મૂળ સૂત્રોમા આવેલા છે, તેમા મનુષ્યભવ હારી ગયા પછી કેવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને તે ભવ કરી મેગવલો કેટલો મુશ્કેલ છે તે બતાવ્યું છે આ દષ્ટાંતો ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે ટીકાકાર કહે ॥ કે “પ્રમાદના પચ્ચશપદ્ધાથી આ જીવ હૃદય કરતો નથી, તેથી મનુષ્યભવથી બ્રહ્મ થાય છે અને દુર્ગતિમા નય છે દુર્ગતિમા ગયા પછી અત્ર નિર્દિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રમાણે ત્યા પશ્ચાત્તાપ કરે છે હે જીવ ! તું તો અત્ર મુકૂતો કર કે જેથી તારે પરભવમા લીલાલહેર થાય ” ટીકા અને ટખાનુમાર સ પૂર્ણ વિવેચન સાથે હવે દષ્ટાંતો આપીએ છીએ, તે ધ્યાનથી વાંચો નીચેના સર્વ ઉદાહરણો મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા અને તેના લાભ ન લેવાથી થતી નિર્થકતા તથા ઉપનય બતાવનારા છે, તે ખાસ ધ્યાનમા રાખવું વારવાર તેનું પુનઃપર્તન ઉપનયનમા કર્યું નથી

૧ **અજ-દંબાલ** એક વિશાળ નગર હતું તે નગરમા એક પુરવાસીને ઘેર એક બોકડો હતો કોઈ સારો પરાણો ઘેર આવશે ત્યારે તેનું માસ કામ આવશે, એમ ધારીને તે બોકડાનું બહુ સારી રીતે પોષણ કરવામા આવતું હતું તેને દરરોજ મારી રીતે નવ શવવામા આવતો હતો, તેના શરીર પર પીળા તિલક કરવામા આવતા હતા, તેની લાલના પાલના સારી રીતે થતી અને તેથી તે સર્વ પ્રકારે મુખી લાગતો અને પુટ દારીગ્વાળો માતેલો થયો હતો હવે તે જ પુરવાસીના ઘરમા એક બીજો વાછડો હતો તેને બાપડાને તેની મા ગાયને દોહી રહ્યા પછી બાકીનું અવશેષ દૂધ મળે તે ધાવવું પડતું હતું અને તેની કોઈ મલાળ રાખતું નહિ વાછડાએ બોકડાની સારી સ્થિતિ જોઈ એક દિવસ તો ક્રોધ અને ઈર્ષ્યાથી દૂધ પીવા પી ના પાડી તેની મા ગાય તેને સ્નેહથી તેનું ઘરણું પૂછ્યું, ત્યારે વછડો કહે છે કે ‘અરે મા ! આ બોકડાને તો પુત્ર પી જેમ મિદ્ધાન મળે છે અને મને મદભાગ્યને તો પૂરું ઘાસ પણ મળતું નથી અને વખતમાર પાણી પણ મળતું નથી અરે ! તું તો પૂરેપૂરા ઝમનમીભ છું ’ ગાયે કહ્યું, ‘વત્સ ! જેમ કોઈનું મરણ નજીક આવ્યું હોય અને વૈલે ગાયા મૂકી દીધી હોય, ત્યારે તેને પશ્યન્નપચ્ચનો વિચાર કર્યા વગર જે ખાવા માગે તે આપવામા આવે છે, તેવી રીતે આ બોકડો પણ વધ્ય ॥ અને અત્યારે તો તની બહુ મારના થતી દેખાય છે, પણ આગળ ઉપર તેના હાથ વાડ તે જો-’ પોતાની માનું આવું કહેવું માનગી કાઈક રીતેય રાખી વાછડો જે બને છે તે જોયા કરે છે પાવદગ દિવસ આ પ્રમાણે ચાલ્યા ગયા એ દિવસ મોળા ઘરના પૈમાદાર મગા મેમાન થઈને આવ્યા એને મવાળના પહોરમા બરાબર પાડના બોકડાને પકડીને મારાં નાખ્યો અને તેના મામના કકડા ડરી જીજીને આજુ ઘર અને મેમાન જમ્યા વાછડો આ સર્વ હકીકત જોઈ, તે દિવસ પણ પોતાની માતાને ધા યો નહિ અને

માતાના પૂજારી કહેવા લાગ્યો કે 'મને તો ખતુ બીક લાગે છે બોકડાની આ મિથિ બેઈ મને તો ધાવવાની ઇચ્છા પણ થતી નથી' ગાયમાતાને કહ્યું, 'વત્ન ! મેં તો તને તે જ વખતે કહ્યું હતું કે આ મર્વ મરના માટે જ છે '

ઉપનય—જેવી ગીતે બોકડો આનંદમાં નિમગ્ન થઈ યથેષ્ટ ખાતો હતો અને પુષ્ટ પણ થયો હતો, પરંતુ જ્યારે પરાણા આ યા ત્યારે તેનો ગિરમ્હેઠ થયો અને તે વખતે રાડો પાડીને રાવા લાગ્યો, તવી જ રીતે તું પ્રભાટથી નિઃશ્વસાયમાં આગ્રકન મ્હીને યથેષ્ટ વિચર છે અને પાપથી પુષ્ટ થાય છે, પણ જ્યારે આયુષ્ય પૂરું થશે ત્યારે મનુષ્ય જન્મ પારને નરકાદિ દુર્ગતિમાં જના મનમાં બહુ જ ખેદ પામીશ પણ પછી તે ખેદ કાઈ કાંઈ આવશે નહિ, માટે વિચાર કરીને તારે તારૂં રેણિન એવું સારું ગળવું કે જેથી બિવિધમાં ખેડ થનાનો સભવ રહે નહિ મુખ્ય શું ? કયા મળે ? કયારે મળે ? કોને મળે ? શા માટે મળે ? તેનું પરિણામ શું થાય ? તેનો વિચાર કર કેટલાક છુટો વાદ-રડાનાં પેડં બીજનાં માસારિક મુખોનું અવલોકન કરી પોતાનાં મન સ્થિતિ માટે પ્રમાણ છે, પણ તેઓ તેનો વાસ્તવિક નિશ્ચય કરના નથી તેને બે કોઈ ગાયમાતા જેવું સત્ય સ્વરૂપ મમજવનાર મગી બન તા મારું, નહિ તો તેને નિન્તર પગિનાપ રહે છે આ ઉદાહરણ ધણું અમરકારક છે અને તેના પર વિચાર સવારી પોતા પર લાગુ પાડવાથી ઉપયોગી બોધ મળે તેમ છે

૭. કાકિણીનું દંષ્ટાત—એક ગરીબ માણસ હતો તે પૈસા કમાવા મારું પરદેશ ગયો પરદેશમાં બહુ મહેનત કરીને હજાર સોનેયા કમાયો પછી કોઈ સાર્થ પોતાના દેશ તરફ જતો હતો તેને સથવારે તે પણ દેશ તરફ જવા નીકળ્યો બધી મોનામહોરોને એક વાસણીમાં ભરી તે વાસણી કેડ માથે બાધી લીધી અને ખરચ મારું એક મહોગની કાકિણી લીધી (એક રૂપિયાની જેમની કાકિણી થાય એક કાકિણી મવા હોકડાની થાય) હવે સાર્થ આવ્યો જતે મોટી અટવીમાં એક ઝાડ તળે બાતું ખાવા બેઠો, ત્યારે તે માણસ એક કાકિણી ત્યાં ભૂની ગયો બપોરે મુકામ બિપદ્યો સાજના કાકિણી માભરી સવારે વિચાર થયો કે કાકિણી સારું સોનામહોર વટાવવી પડશે એ તો ખોટું, માટે વામણીને તે જ ઝાડ તળે દાટીને પોતે કાકિણી લેવા ગયો જે ઝાડ નીચે બાતું ખાધું હતું ત્યાં જઈને જોયું તો કાકિણી મળે નહિ પાછો ગાવીને જુએ છે, તો ચોર લોકો ખાડો ખોદી વાસણી ઉપાડી ગયા છે ! આવી રીતે બન્નેથી બ્રહ્મ થયો અને બહુ શોકાત્ત થયો ઘેર ગયો ત્યાં ખાવાના પણ વાધા પડ્યા અને સગાવહાવાઓએ તેને હસી કાઢ્યો

ઉપનય—જેમ તે ગરીબ માણસ પામે તેને પ્રથમ કાઈ પૈસા નહોતા, પણ જ્યારે મહાપ્રયાસે મળ્યા, ત્યારે માત્ર મવા હોકડાની એક કાકિણીના લોભથી સર્વ શુભાંશ અને બન્નેથી બ્રહ્મ થઈ દરિદ્રી ને દરિદ્રા રહ્યો, તેવી જ રીતે તું પણ ચાદ રાખજે કે અતરાય કર્મના ઉચ્ચથી સસારીપણામાં કામલોગની પ્રાપ્તિ ન થતી હોય, તેથી તું દેશથી અગર

સર્વથી ચારિત્ર લે અને ત્યાર પછી કામભોગની ઇચ્છા કરે તો તેને પરિણામે કામભોગ પણ ન મળે અને ચારિત્રથી પણ બ્રહ્મ થાય, માટે એવું કરીશ નહિ ઉભયબ્રહ્મ થનાર ઘણા મનુષ્યો હોય છે, તેમ જ થોડા લોકોની ખાતર, આજો લવ ઝેર જેવો કરનારા પણ ઘણા મનુષ્યો મળી આવે છે એવી જ રીતે અનુક્રમ-નિયમ લઈ પાછો તજેલા પદાર્થોના સેવનની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ દુનિયાનો કંમ એવો છે કે તજેલી વસ્તુ ફરીને મળતી નથી અને તેની ઇચ્છા કરનારનું તજવાનું પુણ્ય નાશ પામે છે, આવી રીતે બન્નેથી બ્રહ્મ થાય છે તજવાથી થતો મનનો સતોષ અને ન તજનારને થતો સ્થૂળ કંપિત સતોષ એ બન્ને તેને મગતા નથી બીજી રીતે આ દૃષ્ટાંત મનુષ્યજન્મ ઉપર બરાબર ઘટી શકે તેવું વિષય કાંકિણી તુલ્ય સમજવા અને જીવર મહોર તે મનુષ્યભવ સમજવો જરા વિચાર કરવાની કાંકિણી સાતે મનુષ્યજન્મ હારનારની મૂળંતા સમજી શકાયે

૩ જળખિંદુનું દૃષ્ટાંત—એક વખત એક મનુષ્ય બહુ તરસ્યો થયો હતો તેણે જિભા જિભા દેવની સ્તુતિ કરી, તેથી કોઈ દેવતા પ્રમત્ત થઈ તેના પર તુષ્ટમાન થયો અને તેને ઉપાડીને દીરસમુદ્રને કાઢે લાવીને મૂક્યો આ પ્રાણી મૂળં હતો તેણે તો ત્યાં પણ પાણી પીધું નહિ અને પોતાને ઉપાડી લાવનાર દેવને કહ્યું કે “હે દેવ ! મારા ગામની સ્ત્રીમત્રા એક દૂવો છે તેના કાઠા પર ફળે જીએલો છે અને તે ફળના છંડા પર રહેલું પાણીનું બિંદુ પીવાની મારી ઇચ્છા છે, તેમાં જો તમે મારા પર તુષ્ટમાન થયા હો તો, ત્યાં લઈ જાઓ ” દેવતાએ જાણ્યું કે એ મદભાગ્ય મૂળં છે, તેથી તેને ઉપાડીને અસલ જગ્યાએ મૂક્યો દૂવાકાઠે જઈને જુએ છે તો પાણીનું બિંદુ તો પવનથી પડી ગયું હતું તે ખતે ઘણો શોક કરવા લાગ્યો કે હું તો બન્નેથી બ્રહ્મ થયો મેં જળખિંદુ પણ ખોયું અને દીરસમુદ્ર પણ ખોયો અને નફામા તરસ્યો રહ્યો

ઉપનય—કોઈક દેવની સહાયથી જેમ તે પ્રાણી દીરસમુદ્રે પહોંચ્યો અને પોતાની લાલસાને તાલે ધઈ પાણી પીધા સિવાય પાછો આવ્યો અને બન્નેથી બ્રહ્મ થયો, તેવી જ રીતે તને પણ દેવયોગે તપસ્યમમકષ્ણ દીરસમુદ્ર પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તું તેનું આરાધન કર્યા વગર આકર્ષિત તુલ્ય માતારિઝ સુખની લાલસાથી પાછો મસારી થવા ઇચ્છા કરીશ, તો પરિણામે તને આ ભવમા સુખ મળ્યે નહિ અને પરભવનું સુખ તો તું ચારિત્રના પરિણામથી બ્રહ્મ થયો ત્યારથી જ હાંતી ગયો છે, કારણ કે તેના ઉપાયભૂત તપસ્યમને તે મૂડી દીધા છે શુદ્ધ ચારિત્ર-વર્તન ન રાખનાર બન્ને રીતે બ્રહ્મ થાય છે સતોષ રાખનારને, શુદ્ધ વર્તન રાખનારને પ્રવૃત્તિની મારામારીથી થતી મનની વ્યાકુળતાના અભાવ ઉપરાંત દ્રેજ બતવ્યાની શાંતિ અને આનંદ થાય છે, તે પણ તેને મગતા નથી અને વર્તનનું ફળ પણ મગતું નથી આ ઉભયબ્રહ્મ સ્થિતિ બહુ વિચારવા જેવી છે બીજા કાંકિણીના દૃષ્ટાંતની પેઠે આ દૃષ્ટાંત પણ મનુષ્યભવ માટે ઘટે છે અત્ર ઉદકખિંદુ તુલ્ય વિષય, દેવ તુલ્ય ગુરુ મહારાજ અને દીરસમુદ્ર તુલ્ય નમ્યક્ત્ય કે ચારિત્ર સમજવા

૪ આમ દૃષ્ટાત—એક રાજને કેરી ઉપર બહુ જ પ્રેમ હતો તેથી તે દરરોજ કેરી ખાતો. એક દિવસ શરીરમાં વાયુનો પ્રકોપ થયો અને તેનું ભેર યવાથી વિગૂચિકા (પેટમાં દુખાવો, ઝાડો અને ગુ મ) થઈ આવી તેની પીડા એવી થઈ કે કોઈ ઠંડાણે રહ્યું જાય નહિ મોટા મોટા વૈદ્યોને બોલાવ્યા, અનેક ઉપાયો કર્યા, છેવટે મહાપ્રયાસે વિગૂચિકા મટી, પણ વંત્રોએ હથેરાને માટે તાકીદ કરી કે તેણે કેરી ખાવી નહિ, જો કેરી ખાવામાં આવશે તો તેનાથી જરૂર મરણ થશે, માટે તેના સ્વાદનો નિચાર પણ કર્યો નહિ અને તેના આમું પણ જોવું નહિ. રાજને આ વાત પસંદ નહોતી, પણ શરીર ખાતર રાજાએ પોતાના ગૃહ્યમાથી સર્વ આખાઓનો નાશ કરાવી નાખ્યો. હવે જન્યુ એમ કે રાજા એક દિવસ શિકારે નીકળ્યો. એક શિકારની પછનાડે જતા પ્રધાન સાથે પોતાના લક્ષ્મી છૂટે પડી ગયો અને અટવીમાં પ્રધાન સાથે એકબે પડ્યો. અટવીમાં ફરતા ફરતા બંને એક મોટા આખાના ઝાડ તળે આવી પહોંચ્યા. કેરી જોઈ રાજાને અપૂર્વ પ્રેમ લાગ્યો અને તે ખાવાનું મન થયું. વિનાશકાળે વિપરીત છુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને ગમજી હોય તે પણ તે વખતે બાન બની જાય છે. પ્રધાને ઘણું વાર્યો, પણ ગળા એકનો બે થયો નહિ. રાજાએ કેરી હાથમાં લીધી, વનપક કેરી જોઈ ખુશી થયો, બાગી, આખી અને તરત જ વિશૂચિકા થવાથી રાજા તે જ જગ્યાએ મરણ પામ્યો.

ઉપનય—રાજા ત્રિહાઈદ્રિયપરવશ થઈ કેરીના સ્વાદમાં જોવાયો અને જીવનબંધી બ્રહ્મ થયો, તેવી જ રીતે આ જીવ ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ પ્રમાણથી કામભોગના મુખોમાં પ્રવર્તે છે. ઇન્દ્રિયને વશ પડેલા જીવને કાર્યાકાર્યનું જ્ઞાન રહેતું નથી લોકોમાં પણ જોવાય છે કે “ જેની દાઢ ડાઢકી, તેનો પ્રભુ ફૂંક્યો ” એટલે જો જીવને વશ થયો તેનો દુનિયા દાઢીમાં જીવ્યા આવવાનો હડ ગયો. રાજાને તો થોડો વખત મન પર કાબૂ રહ્યો, એટલે ય ઘણીવાર તો આ જીવને રહેતો નથી અને ખાવાની આમતમાં તે કેટલો જીવો નીચો થયા કરે છે, તે ડોક્ટર ઠરી કંવાનું કહે છે. ત્યારે જણાઈ આવે છે ખાવાના લોભથી પોતાના શરીરના લાભને પણ જોખમમાં મૂકવામાં આ જીવ કરતો નથી. આ દૃષ્ટાંત પરથી બીજો માર એ મૂકવું કરવાનો છે કે આ જીવને મસારના વિષયોના ઉપભોગથી અસાધ્ય વ્યાધિ થતા, શુભકારણ તેનું નિવારણ કરી, દેશમાં અગર મર્વથી ચારિત્ર આપી ફરીને સસારના સુખો સામું જોવાનો પણ પ્રતિબદ્ધ કરે છે, છતાં પૂર્વોક્ત રાજાની જેમ તે પ્રાણી ફરી પાછો સાસાર- સુખભોગ ભોગવવા ઇ છે છે, ભોગવે છે, તે કર્મના અસાધ્ય વ્યાધિને વશ થઈ દુર્ગતિમાં આવ્યો જાય છે, ફરીને જીવો પણ માવતો નથી.

૫ ત્રણ વાણિયાનું દૃષ્ટાંત—એક ગામમાં કોઈ વાણિયો રહેતો હતો તે વૃદ્ધ વયનો હોવાથી તેણે દુનિયાના તડકા જાયા જોયા હતા તેને ત્રણ પુત્ર હતા તેઓ કેવા હુનિયાર છે તેનાં પરીણા મારુ દરેડને એકેક હજાર મોનામહોરો આપી, કહ્યું કે આપણા દ્રવ્યથી વ્યવહાર ચલાવી અમુક વખત પછી તમારે પાછું આવવું વ્યવહાર ચલાવીને પાછું

આવલુ એમ કહ્યું, પણ તેનો અર્થ અપ્રત્યક્ષ ન કર્યો ત્રો પુત્રો મોનામહોર લઈ જુદે જુદે ગામ ગયા એક છોકરો તો બિવકુવ મોજશોખ કરે નહિ, તેને ખાનાનો, સૂવાનો કે ફરવાનો શોખ જ નહિ, તેમ જ પરચી, સદા કે એવુ બીજુ કુ ચંસન પણ તેને ન હોતુ તેણે તો વેપાર કરીને મોગી રૂઝ મેગવી અને ખરૂ માપસર રાખવાથી મોટો પૈસાદાર બની ગયો. બીજો ભાઈ એવા વિચારનો હતો કે મૂળ ગ્રમ ભાગવી રાખી, બાકી બ્યાજ કે હામલ, જે વધે તે, ખરચી નાખવા એટલે એણે મુદલમા એક પાર્સ પણ વધાવી નહિ, તેમ ઘડાડી પણ નહિ ત્રીજો ભાઈ લહેરનું હતો એટલે તો ખાવાપીવાના, મોજમજના, સઘળા પૈસા ઉગાવી દીધા, વેપાર કર્યો જ નહિ મુદલ પૂરી થઈ ત્યારે સર્વ ભાઈઓ પાછા ફર્યા ત્રીજા ભાઈનો હકીત માબગી સર્વ હમ્યા અને તેના બાપે તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો લોકોએ તેના નિદા કરી પડેલા ને બીજા ભાઈ માટે અનુકંમે વિશેષ અને અપ્ય સતોપ જણાવ્યો.

ઉપનય—મનુષ્યભવ પામવો બહુ દુર્લભ છે એ પ્રાપ્ત થવામાં અનેક વિધ્નો મારી પડે છે આવી અનેક મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યભવ અને તેની માથે જૈનધર્મ, નીરો ॥ શરીર, શુક્રનો યોગ વગેરે ભેગવાઈ—મામત્રી પ્રાપ્ત થવી પણ તેની જ મુશ્કેલ છે મહા પુણ્યયોગે એ સઘળું પ્રાપ્ત થાય છે હવે આ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરી કેટલાક દુ સાધ્ય પ્રાણીઓ તો બાપડા લાડી, વાડી અને ગાડીની લહેરમા લહેરમાં જઈ ધર્મ શુ છે, તે સમજતા પણ નથી આવા છુનો પુણ્યધન હાવી બન્ય છે, પ્રાપ્ત થયેલ વારનો શુમાર છે અને કપૂતની જેમ મોટો વાગે મન્યા ઠતા ગરીમ થઈ બન્ય છે કેટલાક માણસો તો પ્રતિદુઃખ મનગોને લીધે પાપ મેવે છે પણ ઉત્ત કનિષ્ઠ પ્રકારના મનુષ્યો તો આરા મલ્લેગોને જ દુષ્ટ બનાવે છે મધ્યમ માણસો માદુ છવન છુને છે તેઓ કોઈનું બગાડતા નથી, તેમ મોટો મૂળ કે માનસિક પરોપકાર પણ કરતા નથી જે ઉત્તમ પ્રકારના ‘છુને’ છે તે તો અત્ર મહાઉત્તમ વર્તન રાખી પરોપકારમાં વિભૂતિ—આત્મિક અને પૌદ્ગલિક—વાપરી આ ભવમાં લહેર કરે છે અને પગલવમાં પણ આનંદ પામે છે જે ત્રીજા ભાઈની પેઠે ધનશુભાવી કે છે, તેને તો અનત ઢાગ પર્યાંત યોગશી લાખ છવયોનિમા ભવકવાનું છે, તેનો છેડા નવી અને પગલમવાળા છુનેએ મધ્યમ ભાઈની પેઠે બેસી રહેવું સારુ નથી તેજ ઘોડાઓએ તો મામ પાર પડોચાડવું મારુ છે આ મનુષ્યભવ ફરી ફરીને જલવી મળવાનો નથી, માટે ત્રીજા ભાઈની જેવી સ્થિતિ ન થાય તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની અને પહેલા ભાઈની જેમ વર્તવાની જરૂર છે આ મનુષ્યભવના સર્વથામાં પણ ઉધાર પાસુ વધે તો તો બહુ જ જોડું કહેવાય

૬ ગાડું હાકતાંરનું દંટાલ—એક ગાડાવાળાને એક ગામથી બીજો ગામ જવાનું હતું પોતે તે ગામના આરા તથા ખસાજ અને રસ્તા બાણુતો હતો, છતાં તે ગામ જતા પોતે

૪ આઝ દહાત—એક રાજાને કેરી ઉપર બહુ જ પ્રેમ હતો તેથી તે દરરોજ કેરી ખાતો. એક દિવસ શરીરમાં વાયુનો પ્રકોપ થયો અને તેનું જોર થવાથી વિશૂચિકા (પેટમાં ટુ ખાવો, જાડો અને ગુન્ન) થઈ આવી તેની પીડા એવી થઈ કે કોઈ ઠંડાણુ રહ્યું જાય નહિ મોટા મોટા વૈદાને બોલાવ્યા, અનેક ઉપાયો કર્યા, છેવટે મહાપ્રયાને વિશૂચિકા મટી, પણ વૈદાએ હમેશાને માટે તાકીત કરી કે તેણે કેરી ખાવી નહિ, જો કેરી ખાવામાં આવશે તો તેનાથી જરૂર મૃત્યુ થશે, માટે તેના સ્વાદનો વિચાર પણ કરવો નહિ અને તેના નામું પણ જોવું નહિ. રાજાને આ વાત પચાઈ નહોતી, પણ શરીર ખાતર રાજાએ પોતાના રાજ્યમાંથી મર્વ આખાઓનો નાશ કરાવી નાખ્યો. હવે જન્યુ એમ કે રાજા એક દિવસ શિકારે નીકળ્યો. એક શિકારની પછવાડે જતા પ્રધાન સાથે પોતાના લક્ષ્મી છૂટે પડી ગયો અને અગ્નીમાં પ્રધાન સાથે એકલો પડ્યો. અગ્નીમાં ફરતા ફરતા બંને એક મોટા આખાના જાડ તળે આવી પહોંચ્યા. ફરી જોઈ ગળને અપૂર્વ પ્રેમ બતાવ્યો અને તે ખાવાનું મન થયું. વિનાશકાળે વિપરીત ભુદ્ધિ પ્રાપ્ત વાય છે અને મમજી હોય તે પણ તે વખતે ભાન ભૂની જાય છે. પ્રધાને ઘણું વાર્યો, પણ મન એકનો જ થયો નહિ. રાજાએ કેરી હાથમાં લીધી, વનપક કેરી જોઈ ખુશી થયો, ભાગી, ખાધી અને તરત જ વિશૂચિકા થવાથી ગળ તે જ જગ્યાએ મળ્યું પામ્યો.

ઉપનય—રાજા ત્રિહાઈદ્રિયપરવશ થઈ ફરીના આદમમાં જોવાયો અને જીવનન્યથી ભ્રષ્ટ થયો, તેવી જ રીતે આ જીવ હદ્રિયોને વશ થઈ પ્રમાણની ઝામભોગના મુખોમાં પ્રવર્તે છે. હદ્રિયને વશ પડેલા જીવને ધર્મકાંધનું જ્ઞાન રહેતું નથી. લોકોમાં પણ જહેવત છે કે “જેની હાઠ ડગડી, તેનો મનુ કડયો” એવું જો જીભને વશ થયો તેનો દુનિયા દારીમાં જીવ્યા આપવાનો હક્ક ગયો. રાજાને તો મોટો વખત મન પર લાખૂ રહ્યો, એટલે થ ઘણીવાર તો આ જીવને જહેતો નથી અને ખાવાની વાગતમાં તે કેટલો જીવો નીચો થયા કરે છે, તે ડોક્ટર કરી કંવાનું કહે છે. ત્યારે જ્યારે આપે છે ખાવાના લોભથી પોતાના શરીરના લાભોને પણ જોખમમાં મૂકવામાં આ જીવ ડરતો નથી. આ દહાત પરથી બીજો સાર એ મહાજીવનનો છે કે આ જીવને મમારના વિષયોના ઉપભોગથી અસાધ્ય વ્યાધિ થતા, શુભકારાજ તેનું નિવારણ કરી, દેશમાં અગર મર્વથી ચારિત્ર આપી ફરીને સસારના મુખે મામું જોવાનો પણ પ્રતિબદ્ધ કરે છે, છતાં પૂર્વોક્ત રાજાની જેમ તે પ્રાણી ફરી પાછો સાસાનિક મુખભોગ ભોગવવા ધ છે છે, ભોગવે છે, તે કમના અસાધ્ય વ્યાધિને વશ થઈ દુર્ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે, ફરીને જીવો પણ આવનો નથી.

૫ ત્રણ વાણિયાનું દંદાત—એક ગામમાં કોઈ વાણિયો રહેતો હતો તે વૃદ્ધ વયનો હોવાથી તેણે દુનિયાના તડકા છાયા એવા હતા તેને ત્રણ પુત્ર હતા તેઓ કેવા હુશિયાર છે તેની પરીક્ષા મારુ કરેકને એકેક હબાર સોનામહોરો આપી, કહ્યું કે આટલા દ્રવ્યથી વ્યવહાર ચલાવી અગુન્ન વખત પછી તમારે પાછું આવવું વ્યવહાર ચલાવીને પાછું

આવવું એમ કહ્યું, પણ તેનો અર્થ સ્પષ્ટ ન કર્યો ત્રણે પુત્રો સોનામહોર લઈ જઈને જીવે ગામ ગયા એક છોકરો તો જિનકુલ મોજયોજી કરે નહિ, તેને ખાવાનો, સૂવાનો કે ફરવાનો યોગ જ નહિ, તેમ જ પરચી, સદા કે એવું બીજું દુર્ઘર્મન પણ તેને ન હોતું તેણે તો વેપાર કરીને મોટી રકમ મેળવી અને ખરચ માપસર રાખવાથી મોટો પૈમાદાર બની ગયો. બીજો ભાઈ એવા વિચારનો હતો કે મૂળ રકમ બાળવી રાખવી, બાકી વ્યાજ કે હામલ, જે વધે તે, ખરચી નાખવા એટલે એણે મુદલમા એક પાઈ પણ વધારી નહિ, તેમ ઘટાડી પણ નહિ ત્રીજો ભાઈ લહેરી હતો એણે તો ખાવાપીવામા, મોજમજમા, સઘળા પૈમા ઉડાવી દીધા, વેપાર કર્યો જ નહિ મુદત પૂરી થઈ ત્યારે સર્વ ભાઈઓ પાછા ફર્યા ત્રીજા ભાઈની હકીકત માલગી સર્વ હુમ્યા અને તેના જાપે તેને ઘમ્માથી કાઢી મૂક્યો લોકોએ તેના નિંદા કરી પહેલા ને બીજા ભાઈ માટે અનુક્રમે વિશેષ અને અ પ સતોય જણાવ્યો.

ઉપનય—મનુષ્યભવ પામવો બહુ દુર્લભ છે એ પ્રાપ્ત થવામા અનેક વિધનો આવી પડે છે આવી અનેક મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થયેન મનુષ્યભવ અને તેની સાથે જૈનધર્મ, નીરોગી શરીર, ગુરુનો યોગ વગેરે ભોગવાઈ-મામમી પ્રાપ્ત થવી પણ તેની જ મુશ્કેલ છે મહા પુણ્યયોગે એ સઘળું પ્રાપ્ત થાય છે હવે આ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરી કેટલાક દુ સાધ્ય પ્રાણીઓ તો બાપડા લાકી, વાડી અને ગાડીની લહેરમા લહેકાઈ જઈ ધર્મ શુ છે, તે સમજતા પણ નથી આવા છુતો પુણ્યધન હાની ભય છે પ્રાપ્ત થયેવ વારનો શુભાને છે અને વપૂતની જેમ મોટો વારસો મળ્યા છતા મરીય થઈ ભય છે કેટલાક માણ્યો તો પ્રતિકુળ મનગોને લીધે પાપ સેવે છે, પણ ઉક્ત કનિક પ્રકારના મનુષ્યો તો સારા મનગોને જ દુષ્ટ બનાવે છે મધ્યમ માણ્યો સાદુ જીવન જીવે છે તેઓ ક્રોધનુ જમાડતા નથી, તેમ મોટો સ્ફૂળ કે માનસિક પરોપકાર પણ વગ્તા નથી જે ઉત્તમ પ્રકારના 'જીવો' છે તે તો અત્ર મહાઉત્તમ વર્તન રાખી પરોપકારમા વિમૂનિ-આત્મિક અને પૌદ્ગલિક-વાપરી આ ભવમા લહેર ઢરે છે અને પરભવમા પણ આનંદ પામે છે જે ત્રીજા ભાઈની જેઠે ધનશુભાવી કે છે, તેને તો અનત કાળ પર્યંત ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિમા ભવકવાનુ છે, તેનો છેડા નથી અને પરાક્રમવાળા જીવોએ મધ્યમ ભાઈની જેઠે બેસી ગ્રહેલુ મારુ નથી તેજ ઘોડાઓએ તો કામ પાર પહોચાડવુ મારુ છે આ મનુષ્યભવ ફરી કરીને જલગી મગવાનો નથી, માટે ત્રીજા ભાઈની જેવી સ્થિતિ ન થાય તે પ્રાપ્ત ધ્યાનમા રાખવાની અને પહેલા ભાઈની જેમ વર્તવાની જરૂર છે આ મનુષ્યભવના સરવૈયામા પણ ઉધાર પાસુ વધે તો તો બહુ જ ખોટું કહેવાય

૬ ગાદુ હાકનારનુ દંબટાત—એક ગાડાવાળાને એક ગામથી બીજે ગામ જવાનું હતું પોને તે ગામના મારા તથા મરાજ બંને રસ્તા બંધુતો હતો, છતા તે ગામ જતા પોતે

ખાડાખડળા અને ડુંગરા-ટેકરીવાળો ખરાબ રસ્તો લીધો. પરિણામ એ થયું કે રસ્તામા તેના ગાડાનો ધડો ભાંગી ગયો, ત્યારે ગાડાવાળો પોતાની અણસમજ પર પસ્તાવા લાગ્યો.

ઉપનય—આ લઘુ દષ્ટાંત બહુ ઉપયોગી છે. આમા વિદ્વાન શ્રોતા અને ભણેલા વાચનારાઓ પ્રત્યે ઉપદેશ છે. હે વિદ્વાનો ! તમે ભણો છો કે મોહથી અને પ્રમાદથી સ સાર વધે છે, તમે સ સારની અચ્છિરતા સાલળાં છે, બાણી છે, માની છે અને શમ, દમ, કયા, દાન, ધૃતિ વગેરેથી પુણ્યન ધ મથવા કર્મનિર્જરા છે એ પણ ભણો છો, છતાં તમારું વર્તન પાપને રસ્તે ચાલે છે એ બહુ ખોટું છે. અજ્ઞાનના ભૂલ ડરે એ કાર્ષ્ણ સંભવિત છે, પણ બાણીભેદને તમારું ગાડું ખરાબ રસ્તે ચલાવી, પછી તે ભાગે ત્યારે પસ્તાવો કરો એ તમારે માટે તદ્દન ખોટું છે તમે સમજો છો તેથી વધારે કહેવાની જરૂર નથી, પણ તમારા વર્તનનું ધણા માણસો અનુકરણ કરે છે તે પણ તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

૭ બિશુકનું દષ્ટાંત—એક ગામડિયો દરિદ્રી પોતાના ગામમાં કાંઈ પણ કમાતો નહોતો, તેથી શિક્ષા માગવા નારું પરદેશ ગયો. તે બિચારો અનેક ગામ રખડ્યો, પણ તેને પે-પૂરતી પણ શિક્ષા મળી નહિ, ત્યારે આખરે ઠટાળીને તે પોતાના ગામ તરફ પાછો ફર્યો. રસ્તે એક ગામમાં ચક્રાનું મંદિર આવ્યું, ત્યાં રાત્રિએ સૂતો. પોતાની દરિદ્રતા પર વિચાર કરતો અર્ધ જાગૃત સ્થિતિમાં સૂતો છે, તેવામાં મધ્ય રાત્રિએ એક સિદ્ધ હાથમાં ચીતરેલો ઘડો લઈ ત્યાં આવ્યો. જમીન પર એક સ્વપ્ન જગ્યાએ તે ઘડો મૂક્યો અને તરત જ એક સુદર ઘર બની ગયું. પછી તે જોત્યો કે “હાં થઈ જાયો” એટલે ત્યાં નવચૌવના, મુદર વેશવાળી, રતિના અવતાર જેવી સ્ત્રી ઉત્પન્ન થઈ ત્યારપછી તે સિદ્ધ જે જે જોલવા લાગ્યો તે તે મર્વ થવા લાગ્યું. આખી રાત્રિ તે સ્ત્રી સાથે વિવિધ પ્રકારના કામભોગ ભોગવી, મારી રસવતીનો આહાર કરી, પ્રભાતસમય નજીક આવતા તેણે સર્વ સહરી લીધું. પેલો બિશુક આ સર્વ જોયા કરતો હતો અને આખો વખત વિચારતો હતો કે “અરે ! હું તો પૃથ્વી પર તદ્દન દુર્ભાગી છું અને તો માયા પણ મળી નહિ અને પ્રભુ પણ મળ્યા નહિ, માટે હવે તો હું આ સિદ્ધની મેવા કરું” આવો વિચાર કરી તે બિખારીએ સિદ્ધનો આશ્રય લીધો અને તેની મેવા કરવા માડી ઘણા વખત સુધી એકચિત્ત પેલા સિદ્ધની મેવા કરનાથી, આખરે તે પ્રસન્ન થયો અને કહ્યું કે “જોલ, તારે શેની ઇચ્છા છે ?” ત્યારે બિશુકે કહ્યું કે ‘હું પણ તમારા જેવા સુદર ભોગો ભોગવું એવું કરું !’ ત્યારે તેને ઘડો કે વિદ્યા જેમાવી શું જોઈએ છે, એમ સિદ્ધે તેને પૂછ્યું. આ બિશુક જે મહાદુર્ભાગી હતો તેણે ભવિષ્યમાં વિદ્યા સાધવાનો કટાણો ન થાય, તેટલા માટે કહ્યું કે ‘આપ જો મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો કૃપા કરીને આપનો ઘડો મને આપી દો.’ મહાનુભાવ સિદ્ધપુરુષે પોતાનો ઘડો તરત જ તે બિશુકને આપી દીધો. બિશુક પોતાને ગામ ગયો અને ઘટના પ્રભાવથી ઉત્તમ હૃદયી, ગમ્યા, નવચૌવના સ્ત્રી, ફરનીચર વગેરે અનેક સુખની મામત્રી ઉપજાવી, પોતે આનંદમાં રહેવા લાગ્યો, પોતાના કુટુંબને

પણ સુખી કર્યું એક દિવસ દાડૂ પીને મસ્ત થયો અને લહેરમા આવી જઈને ઘડો લઈને નાચવા લાગ્યો. દુર્ભાગીના નસીબ મહાન હોતા જ નથી વખત ભરાઈ ગયો, પાપ ઉદય આંચુ, ઘડો માથેથી પડ્યો અને ફૂટી ગયો ! તે જ વખતે જુઓ છે, તો પોતે ઉકર ડામા ઊભો છે ઘર, સો, ભોગ, સર્વનો નાશ થઈ ગયો તેણે જો વિચા લીધી હોત તો ફરીને પણ સર્વ નિપજાવી શકત, પણ હવે તો કાઈ બની શકે તેમ નહોતું.

ઉપનય—પ્રાપ્ત થયેલી સર્વ સામગ્રી માત્ર પ્રમાદથી શિખુક હાડી ગયો, તેમ જ મનુષ્યલવમા ધર્મારાધના યોગ્ય સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત થયા છતા પ્રમાદથી સર્વ હારા જાય છે, તેના પરિણામે લવિષ્યમા તારે પસ્તાયો કરવો પડશે આ હુનીકત અગાઉના દષ્ટાંતમા બહુ સ્ફુટ કરી છે બીજો સાર એ લેવાનો છે કે મનુષ્ય ઘણું ખર તાત્કાલિક લાભ તરફ ધ્યાન આપે. જો જિભારીએ કષ્ટસાધ્ય વિચા લીધી હોત, તો શરૂઆતમા તો તેને જરા પ્રયાસ પડત, પણ પછી હમેશાની પીડા મટી જતી ! પરંતુ માણસને એકા મળે તો ઠંઠવાની ઇચ્છા થતી નથી આ ટેલ બહુ જ ખરાબ છે ઘણા માણસો તાત્કાલિક લાભની લાલસાથી જ અન્યાયી કાર્યોના સપડાય છે બીજી એ સનજવાનું છે કે પોતાની સ્થિતિ ઠરતા એકદમ મોળા થઈ જવાની હોય રાખની નહિ નાના બાળકને તો જે પથતું હોય તે જ પથે, વધારે ભારે ખોરાક ખાવામા આવે તો જવરાદિ દ્વારાજો મરણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૮ દરિદ્ર કુટુંબનું દષ્ટાંત—કોઈ ગામમા એક દરિદ્ર કુટુંબ વસતું હતું એક સારે દિવસે તેઓ કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા, ત્યાં તેઓએ દૂધપાક રધાતો અને ખવાતો જોયો, ત્યારે તેઓને પણ તે ખાવાની ઇચ્છા થઈ જધાએ એકસાથે નિર્ણય કર્યો કે આજ બીજા માગીને પણ દૂધપાક ખાવો એક જણ કોઈ જગ્યાએથી જેવું તેણે દૂધ લઈ આંચે બીજો વળી કોઈ ઠેકાણેથી ચોખા લઈ આંચે પૂરી કરવા સારુ એક જણ ધી લઈ આંચે એક લોટ લઈ આંચે. આવી રીતે છટી છટી વસ્તુઓ લાવીને, તેના દૂધપાક પૂરી બનાવ્યા પોતે જે જે વસ્તુ લાંબા હતા તેના પ્રમાણમા સર્વેએ પોતપોતાના ભાગ પાડવા માડયા, પણ મૂખ હતા તેથી પરસ્પર વાઘો પડ્યો અને જ્યારે કોઈ રીતે બહાર બહાર સમજી ન શકયા, ત્યારે દરબારમા ફરિયાદ કરવા ગયા કેટલોક વખત થયા પછી પાઠા કર્યા અને જુઓ છે તો માલુમ પડ્યું કે કૂતરાઓ દૂધપાક અને પૂરી વગેરે સર્વ ખાઈ ગયા છે ઘણા દિવસે મળેલી વસ્તુ આમ એકદમ ચાલી ગયેલી જોઈ તેઓને મર્વને પ્રાસકો પડ્યો અને મરણ પામ્યા.

ઉપનય—મહાપ્રવાસ કરીને પ્રાપ્ત કરેલ દૂધપાક પૂરીનું જમણ જેમ સદરહુ કુટુંબીઓ પામી શક્યા નહિ અને ઊલટા તે જ નિમિત્તે મરણ પામ્યા, તેવી જ રીતે મહાપ્રયાસે પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યલવ વગેરે સામગ્રી ગગદેપાદિ ઠરણોથી રૂળ વગરની થઈ પડે છે, એવું જ નહિ પણ અનંત જન્મમરણ પણ આપે છે વળી, પુણ્યવાન ગૃહસ્થોની મોટાઈ જોઈને શક્તિ વગરના રોકા તેની સરસાઈ કરવા માગે તો તેમા પોતાનો જ નાશ થાય છે અત્ર મુખ્ય ઉપદેશ એ છે કે પોતાની જે સ્થિતિ હોય તેમા સતોષ મનવો. દુનિયામા

ખાડાખડળા અને હુ ગગ-ટેકરીવાળો ખરાજ રસ્તો લીધો. પગિલામ એ થયું કે રસ્તામા તેના ગાડાનો ધરો ભાગી ગયો, ત્યારે ગાડાવાળો પોતાની અજીવમજ પર પડતાવા લાગ્યો.

ઉપનય—આ લઘુ દૃષ્ટાંત બહુ ઉપયોગી છે. આમા વિદ્વાન શ્રોતા અને ભણેલા વાચનારાઓ પ્રયે ઉપદેશ છે હે વિદ્વાનો ! તમે જાણો છો કે મોહધી અને પ્રમાદથી ચાર વધે છે, તમે સમારની અસ્થિરતા ગાળણા છે, જાણી છે, માની છે અને ગમ, દમ, દયા, ડાન, ધૃતિ વગેરેથી પુણ્યબધ અથવા કર્મનિર્જરા છે એ પણ જાણો છો, છતાં તમારું વર્તન પાપને રસ્તે થાય છે એ બહુ ખોટું છે. અજાણ્યા ભૂલ દરે એ કાર્યકર્તા બનવિત છે, પણ જાણીભેઈને તમારું ગાડું ખરાજ રસ્તે ચલાવી, પટ્ટી તે ભાગે ત્યારે પડનાવો કરો એ તમારું માટે તદ્દન ખોટું છે તમે સમજી છો તેથી વધારે કહેવાની જરૂર નથી, પણ તમારા વર્તનનું ઘણું માણસો અનુકરણ કરે છે તે પણ તમારે ધ્યાનમા રાખવાનું છે.

૭ બિશુકનું દૃષ્ટાંત—એક ગામડિયો દરિદ્રી પોતાના ગામમા કાઈ પણ કમાતો નહોતો, તેથી ભિક્ષા માગવા મારું પરદેશ ગયો. તે ગિયારા અનેક ગામ રખડ્યો, પણ તેને પેન્ પૂરતી પણ ભિક્ષા મળી નહિ, ત્યારે આખરે કમળીને તે પોતાના ગામ તરફ પાઠો કર્યો. રસ્તે એક ગામમા યક્ષનું મંદિર આવ્યું, ત્યાં રાત્રિએ સૂતો. પોતાની દરિદ્રતા પર વિચાર કરતાં અર્ધ જાગ્રત સ્થિતિમા સૂતો છે, તેવામા મધ્ય રાત્રિએ એક મિદ્ધ હાથમા ચીનગદ્દો ધડો લઈ ત્યાં આવ્યો. જમીન પર એક સ્વપ્ન જગ્યાએ તે ધડો મૂક્યો અને તરત જ એક મુદ્દર ઘર બની ગયું. પછી તે જાણ્યો કે “સી થઈ જાણો” એટલે ત્યાં નવથોવના, મુદ્દર વેશવાળી, ગતિના અવતાર જેવી સ્ત્રી ઉત્પન્ન થઈ ત્યારપછી તે મિદ્ધ જે જે જોતલા લાગ્યો તે તે મર્ત થવા લાગ્યું. આખી રાત્રિ તે સ્ત્રી સાથે વિવિધ પ્રકારના કામભોગ ભોગવી, મારી રસવતીનો આહાર કરી, પ્રભાતસમય નજીક આવતા તેણે સર્વ મહરી લીધું. પેલો બિશુક આ સર્વ જોયા કરતો હતો અને આજો વખત વિચારતો હતો કે “અરે ! હું તો પૃથ્વી પર તદ્દન દુર્ભાગી છું અને તો માયા પણ મળી નહિ અને પ્રભુ પણ મળ્યા નહિ, માટે હવે તો હું આ મિદ્ધની જેવા કરું” આવો વિચાર કરી તે ભિખારીએ મિદ્ધનો આશ્રય લીધો અને તેની જેવા કરવા માડી ઘણા વખત સુધી એકચિત્તે પેલા મિદ્ધની સેવા કરવામાં, આખરે તે પ્રમત્ત થયો અને કહ્યું કે “જોલ, તારે શેની ઇચ્છા છે ?” ત્યારે ભિખુકે કહ્યું કે ‘હું પણ તમારા જેવા સુદર ભોગો ભોગવું એવું કરું.’ ત્યારે તેને ઘડો કે વિદ્યા જમાઈ શું જોઈએ છે, એમ સિદ્ધે તેને પૂછ્યું. આ બિશુક જે મહાદુર્ભાગી હતો તેણે ભવિષ્યમા વિદ્યા સાધવાનો કટાણો ન થાય, તેટલા માટે કહ્યું કે ‘આપ જો મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો કૃપા કરીને આપનો ઘડો મને આપી દો.’ મહાનુભાવ સિદ્ધપુરુષે પોતાનો ઘડો તરત જ તે બિશુકને આપી દીધો. બિશુક પોતાને ગામ ગયો અને ઘટના પ્રજાવધી ઉત્તમ હવેની, શય્યા, નવથોવના સ્ત્રી, ફરનીયર વગેરે અનેક સુખની મામત્રી ઉપજાવી, પોતે આનંદમા રહેવા લાગ્યો, પોતાના કુટુંબને

પણ સુખી ક્યું એક પિવસ દાડે પીને મસ્ત થયો અને લહેરમા આવી જઈને ઘડો લઈને નાચવા લાગ્યો દુર્ભાગીના નમીમ મહાન હોતા જ નથી વખત ભરાઈ ગયો, પાપ ઉભય આબુ, ઘડો માથેથી પડ્યો અને ફૂટી ગયો ! તે જ વખતે જુએ છે, તો પોતે ઉકર ડામા ઊભો છે ઘર, સ્ત્રી, ભોગ, સર્વનો નાશ થઈ ગયો તેણે જો વિદ્યા લીધી હોત તો ફરીને પણ સર્વ નિપજાવી ચડત, પણ હવે તો કાઈ જની શકે તેમ નહોતું

ઉપનય—પ્રાપ્ત થયેલી સર્વ સામગ્રી માત્ર પ્રમાદથી ભિક્ષુક હારી ગયો, તેમ જ મનુષ્યભવમા ધર્મરાધના યોગ્ય સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત થયા છતાં પ્રમાદથી સર્વ હાની જાય છે, તેના પરિણામે ભવિષ્યમા તારે પસ્તાવો ઠરે પડશે આ હુમ્મીકત અગાઉના દૃષ્ટાતમા બહુ સ્ફુટ ઠરી છે બીજો સાર એ લેવાનો કે કે મનુષ્ય ઘણું ખરું તાત્કાલિક લાભ તરફ ધ્યાન આપે ॥ જો ભિખારીએ કષ્ટસાધ્ય વિદ્યા લીધી હોત, તો શરૂઆતમા તો તેને જરા પ્રયાસ પડત, પણ પછી હમેશાનાં પીડા મટી જતી ! પરંતુ માણસને બેડા મળે તો ઠંડવાની ઇચ્છા થતી નથી આ ટેવ બહુ જ ખગળ છે ઘણા માણસો તાત્કાલિક લાભની લાલસાથી જ અન્યાયા કાર્યોના સપડામ છે બીજી એ સમજવાનું છે કે પોતાની સ્થિતિ ઠરતા એકદમ મોટા થઈ જવાની દોશ સખવી નહિ નાના બાળકને તો જે પચતું હોય તે જ પચે, વધારે ભારે ખોરાક ખાવામા આવે તો જ્વરાદિ દ્વારાએ મરણ પ્રાપ્ત થાય ॥

૮ દરિદ્ર કુટુંબનું દૃષ્ટાન્ત—કોઈ ગામમા એક દરિદ્ર કુટુંબ વસતું હતું એક સારે દિવસે તેઓ કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા, ત્યાં તેઓએ દૂધપાક રધાતો અને ખવાતો જોયો, ત્યારે તેઓને પણ તે ખાવાની ઇચ્છા થઈ બધાએ એકસાથે નિર્જુન થઈ કં આજ બીજા માગીને પણ દૂધપાક ખાવો એક જણ કોઈ જગ્યાએથી જેણે તેણે દૂધ લઈ આંબ્યો બીજો વળી કોઈ ઠેકાણેથી ચોખા લઈ આંબ્યો પૂરી કરવા સારુ એક જણ ધી લઈ આંબ્યો એક લોટ લઈ આંબ્યો આવી રીતે છૂટી છૂટી વસ્તુઓ લાવીને, તેના દૂધપાક પૂરી બનાવ્યા પોતે જે જે વસ્તુ લાંબ્યા હતા તેના પ્રમાણમા સર્વએ પોતપોતાના ભાગ પાડવા માડ્યા, પણ મૂખ હતા તેમાં પરસ્પર વાધો પડ્યો અને જ્યારે કોઈ રીતે અદર અદર સમજી ન શક્યા, ત્યારે દરબારમા ફરિયાદ કરવા ગયા કેટલોક વખત થયા પછી પાછા ફર્યા અને જુએ ॥ તો માવૂમ પડ્યું કે કૂતરાઓ દૂધપાક અને પૂરી વગેરે સર્વ ખાઈ ગયા છે ઘણા દિવસે મળેલી વસ્તુ આમ એકદમ ચાલી ગયેલી જોઈ તેઓને સર્વને ધાસડો પડ્યો અને મરણ પામ્યા

ઉપનય—મહાપ્રયામ કરીને પ્રાપ્ત કરેલ દૂધપાક પૂરીનું જમણ જેમ મદરહું કુટુંબીઓ પામી શક્યા નહિ અને જિવતા તે જ નિમિત્તે મરણ પામ્યા, તેવી જ રીતે મહાપ્રયાસે પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યભવ વગેરે સામગ્રી રાગદ્વેષાદિ કાળોધી રૂળ વગરની થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ જનન જન્મમરણ પણ આપે છે વળી, પુણ્યવાન ગૃહસ્થોની મોટાઈ જોઈને શક્તિ વગરના રોકા તેની સરમાઈ કરવા માગે તો તેમા પોતાનો જ નાશ થાય છે અત્ર મુખ્ય ઉપદેશ એ છે કે પોતાની જે સ્થિતિ હોય તેમા સતોષ માનવો દનિયામા

અને સ્થાનને સુખ દેખાય છે, તથા તે તરફ પોતે લલચાઈ જવું નહિ અને ધર્મમામત્રી પ્રાપ્ત થયા પછી ગંગદ્રેષ કરી તે નિષ્કળ કરવી હિં

૯ બે વાણિયાનું દૃષ્ટાન્ત—કોઈ ગામમાં બે વાણિયા રહેતા હતા તેઓ અનેક પ્રકારના કામ કરતા હતા, પરંતુ નગીબના મોઝા હોવાથી પાંચે પૈસા એકઠા થતો નહોતો તેઓએ પૈસા પેઠા કરવા આઠ કઈ કઈ પ્રયત્નો કર્યા, પણ જ્યારે નાઈ પણ ઉપાયે પૈસા મળ્યા નહિ ત્યારે નગરની બહાર એક યક્ષનું મંદિર હતું ત્યાં જઈ તેની સેવા કરવા માઠી એક દિવસ યક્ષ પ્રસન્ન થયો ત્યારે તેઓએ તેની પાસે દ્રવ્ય માગ્યું થયે વળી “હે વત્સો ! તમારે પૈસા તો બહુ જ ઇચ્છા છે તો જાઓ, હું તમારા પર પ્રસન્ન થયો છું કાળી ચૌદશની ગત્રિએ તમારે બન્નેએ એકેક ગાડું તૈયાર કરી રાખવું હું તમને બન્નેને ગાડા સહિત તે ગત્રિએ રત્નદ્રીપે લઈ જઈશ ત્યાં અને રત્નો રસ્તામાં પડ્યા હોય છે તમને ત્યાં બે પહોર સુધી રાખવામાં આવશે તમારાથી જેટલા રત્નો લેવાય તેટલા લઈ લેજો બે પહોર પછી તમને ગાડા સહિત ઉપાડીને પાછા ગાડી લાવીશ ” વાણિયા તો આ સાંભળી રાજી ગજી થઈ ગયા અને ઉક્ત રાત્રિએ ઘણા સાગ બે ગાડા તૈયાર કરી લાંબા તેમાં વળી વધારે રત્નો લઈને ગોઠવી ગાડાં એવી યુક્તિ (સાચા વગેરેથી) પણ કરી રાખી નીમેજ વખતે યક્ષ બન્ને ગાડાઓ સાથે તે વાણિયાને ઉપાડી રત્નદ્રીપે મૂક્યા જે જગ્યાએ તેઓને મૂક્યા, ત્યાં બહુ મુદર રીતે પાથરેલી સુગંધીથી સુવાસિત બે મુંઝ શબ્દો હતી એક કલાક સૂઈ લઈ એમ વિચારીને એક વાણિયો મૂતો અને ઊઘ આવી ગઈ ટીકમાં બે પહોર ચાંચા ગયા બીજા વાણિયાએ તો બીજી ઠામ તણ લઈને રત્નોના ગામડા બાઘવા માડ્યા, તેને બે પહોર સુધી બીજો ધધો કર્યો જ નહિ બે પહોર પૂરા થયા કે દેવે તો ગાડા ઉપાડ્યા અને બન્નેને તેના નગરની મત્રીપ મૂકી રીધા વિચક્ષણ વાણિયાએ તો લાવેલા રત્નો વડે મરેલ બધાંઓ અને સુખી થઈ ગયો અને પેલો પ્રમાની તો હુબી જ રહ્યો અને વિચક્ષણની મપત્તિ જોઈ પસ્તાવા લાગ્યો, તેમજ તેનો દેવ ઠરવા લાગ્યો

ઉપનય—શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ધર્મની જોગવાઈ એ રત્નદ્રીપ છે એને મહાપુણ્યયોગે પ્રાપ્ત કર્યા પછી, કેટલાક મૂર્ખાઓ તો, પ્રમાદી વાણિયાની પેઠે, એશ્વર્યારામ કે પ્રવ્રત્તિમાં કાળ શુભાવી હારી જાય છે, તેઓ તેની પેઠે પસ્તાય છે જેઓ પ્રથમથી જ ચેતી જાય છે, તેઓ વિચક્ષણ વણિકની પેઠે અપ્રમત્તપણે ધર્મક્રિયા કરીને એકલા રત્નો જ હાથ કરે છે તેનું મન તો નથી ઢોડતું વિષય તરફ કે નથી ઢોડતું કષાય તરફ એ તો દમ બાધીને ઉત્તમ વ્યવહાર, ઉત્તમ વર્તન અને જ્ઞાન, શીત વગેરે ધર્મનુષાનો ઠરી આવેા દિવસ અને ગત જગતા રહે છે અને બીજા વસ્તુ પોતાના ગાડામાં લેતા જ નથી એ તો રત્નની જ વાન ઠરે છે, બીજાને ગડવતા પણ નથી મનુષ્યબલનું આશુય બે પ્રકર જેવું છે *

* દેવતા મોઢા આશુખતા પ્રમાણમાં મનુષ્યાયુ ધણું અલ્પ છે

તેટલો વખત ધર્મ કરવાથી જે ફળ મળે છે તે ઘણા વખત સુધી સુખ આપે છે, માટે અત્ર ઇદ્રિયોને અને મનને વશ કરી ધર્મધન એકઠું કરી લેવામા તૈયાર રહેવું

૧૦ બે વિદ્યાધરનું દંષ્ટાત—વૈતાલ્ય પર્વત પર બે વિદ્યાધર રહેતા હતા તેઓએ પોતાના વડીલોની બહુ સેવા કરીને, તેમની પાનેથી જગતને વશ કરે તેવી વિદ્યા મેળવી પછી તે વિદ્યાની સાધના કરવા માટે પૃથ્વી પરના કોઈ ગામમા આવ્યા અને તે વિદ્યાના આગધનાના કંપ અનુસાર ચડાગની ઊંડી સાથે વેવિશાગની પ્રાર્થના કરી અને બંને ઘરજમાઈ તરીકે તેને ત્યા રહ્યા તેઓ બે વાળપુત્રી સાથે પરણ્યા અને સાથે રહે ॥ લાંબા, પરતુ જુદા જુદા ભાગમા ન્હીને તેઓ વિદ્યા સાધવા લાંબા ચડાગકન્યા નીચ હોવાથી હાવભાવ કરીને તેઓને દોષ પમાડતી હતી, પરતુ બેમાથી એક વિદ્યાધર તો દૈ નિશ્ચયવાળો હોવાથી જરા પણ ડગ્યો નહિ અને છ માસ સુધી નિરનિવાર પ્રહારથી પાળી વિદ્યા મિદ્ધ કરીને વૈતાલ્ય પર્વતે ॥યો અને મર્વ લક્ષ્મી અને ગાન્યનુ સુખ અનુભવ્ય બીજે વિદ્યાધર ચડાગકન્યાથી દોષ પામી ગયો અને તેની સાથે લપગયો, પ્રહારથી બ્રહ્મ થયો નીચનો સ્પર્શ મતા જ પોતાની પાસે હતી તે વિદ્યા પણ ચારી ગઈ અને ચડાગપણ પામીને દુખી થયો

ઉપનય—આ વિદ્યાધરને સર્વ સામગ્રી મળી હતી છતા ઇદ્રિય પરવશ થઈને સર્વ શુભાવી ઠોકો, તેવી રીતે આ સસારમા લાલચના પ્રસંગોથી બહુ ચેતવાની જરૂર છે, લાલચને લાત મારતા શીખવાની ખામ જરૂર છે એવે પ્રમગે મનોવિકારને તાબે થઈ ધર્મ-ધન હારી જવામા આવે તો બીજા વિદ્યાધરની પેઠે દુખી થવું પડે સત્તવત પ્રાણી પ્રથમ વિદ્યાધરની પેઠે પોતાનું કમ્પિગિટ, હજારો બળોના વચ્ચે હોય તોપણ, ચૂકતા નથી અને જે પ્રાણી તેવી રીતે વર્તન કરે છે તે યોગ વખતમા તેના ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત કરે છે

૧૧ નિર્ભાગીનું દંષ્ટાત—અનેક દેવોની નેવના કર્યા પછા એક ભિખુક જીવને ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું ચિંતામણિ ન્તનો પ્રભાવ એવો છે કે, તે જેની પાસે હોય, તે તેનું આરાધન કરે તો પછી ઇચ્છિત વસ્તુ તેને મળે અન્યહા તે પુરુષ મમુદ્રમાર્ગે પોતાને દેશ જતો હતો એક શત્રિએ ચદ્રના કાંતિ સાથે ચિંતામણિ રત્નની કાંતિ નરખાવી તેને ઉડાડવા લાગ્યો એવામા હાથ સર્યો, રત્ન પડી ગયું, મમુદ્રમા ડૂબી ગયું અને પોતે હતો તવો દરિદ્રી થઈ ગયો

ઉપનય—મનુષ્યભવ ચિંતામણિ રત્ન મમાન છે બહુ પ્રયાસથી મળે તેવું જૈન ધર્મકે ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત કરા, પ્રમાને વશ થઈ, તે ખોઈ બેસવામા આવે તો, પડી ભવિષ્યમા બહુ પસ્તાવાનું કારણ રહે છે, માટે રત્ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાર તેની ખરી કિમત સમજી તેને બાળવી રાખવું

શાસ્ત્રકારો સ્વપરકેપકારની શુદ્ધિથી આવા અનેક દંષ્ટાતો બતાવી ગયા છે સર્વનો

માર એ છે કે વિષયને વશ ન થવું, મન પણ અકુશ રાખવો, પોતાની જવાબદારી સમજવી, મનુષ્યજાતની અને દેવગુરુધર્મનાં ભોગવાઈની પ્રાપ્તિની દુર્લભતા સમજવી અને લાલચમાં લપટાવું નહિ. માક્ષર અને નિરક્ષરને બોધદાયક હોવાથી આ દૃષ્ટાંતો પણ જરૂરી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે (૧૩, ૧૩૭)

પ્રત્યેક ઇદ્રિયથી રૂપબદ્ધ દૃષ્ટાંત

યતઃકૃત્તૈર્ગણસમાદિમીનદિપદિપારિમણ્યવા પ્રમાદૈઃ ।

જ્ઞાન્યા યથા સ્પુર્ષતિતન્વદુ'સૈથિરાય માયો સ્મયતીતિ જન્તો ! ॥ ૧૪ ॥ (વ્યગ્રાતિ)

“પતંગિયુ, ભમરો, હરણ, પક્ષી, મર્પ, માલ્લુ, હાથી, ગિહ વગેરે પ્રમાદથી—એક એક ઇદ્રિયના વિષયરૂપ પ્રમાદને વશ થઈ જવાથી—જેમ મરણજાતન વગેરે દુઝોમાં પીડા પામે છે, તેમ હે જીવ ! તું પણ ઇદ્રિયોને વશ પડીને લાખા વખત સુધી શોચ પામીશ” (૧૪)

વિવેચન—ઉપર નામાન્ય પ્રકારે પ્રમાદ ત્યાગ કરવાનું કહ્યું, તેમાં અનેક દૃષ્ટાંતો બતાવીને કહ્યું કે જો પ્રમાદ કરવામાં આવશે તો મહાદુઃખ પ્રાપ્ત થશે હવે અત્ર જતાવે છે કે જોઈ ઇદ્રિયને વશ પડવાથી પણ મહાદુઃખ થાય છે. જિજ્ઞાસુ તિર્થંચીને પણ એક એક ઇદ્રિયને પરવશ પડવાથી વધ, બધનાદિ સહન કરવા પડે છે અને છેવટ મરણ પણ થાય છે, તો તારે તો પાંચે ઇદ્રિયો નિરકુશપણે વર્તે છે તો તારા શા હાજ થશે તે વિચારજો

૧ પતંગ—રાત્રિએ છેટેથી સુવર્ણના રંગ જેવો હોવો ભોઈને પતંગિયુ તેના મોહથી આકર્ષણ પામી તેના પર પડે છે, તરત જ બળી નાશ છે અથવા તેમાં ફૂંખી મરે છે, ચક્ષુરિદ્રિયને પરવશ થવાથી આ મરણદુઃખ થયું

૨ જમર—સુગંધીના મોહથી સાજ સુધી ભમરો કમળમાં બેસી રહે છે અને તેમાં મગ્ન થઈ જાય છે. માજે કમળ ખિડાવા માટે છે ત્યારે પણ ‘જિડુ છુ’ ‘જિડુ છુ’ એમ બિચારે છે, તેવામાં કમળ બધ થઈ જાય છે પછી તે નીકળી શકતો નથી અને આખી રાત બધન પામે છે તેમાં પણ પ્રભાત થયા બગાડે જો હાથી આવે છે, તો તે કમળને ઉખેડીને ભક્ષ્ય કરી જાય છે, તેથી તે મરણ પામે છે

હાથીના ગડચ્છેડામાંથી મદ્દ કરે એ, તેની સુગંધથી ખેચાઈ હાથીના મસ્તક પાસે અને પડખે લમરાઓ ગુભરવ કરે છે હાથી કાન ફફડાયા કરે છે, તેના ઝપાળામાં આવવાથી ડેટલાક લમરાઓ મરણ પામે છે આ નાસિકાઈદ્રિયને પરવશ પડવાથી થયેલું દુઃખ છે

૩ હરણ—જ્યારે હરણને પાસમાં ફસાવવા હોય છે, ત્યારે પારથી સુદર વાસળી થી મધુર ગાન કરે છે તે સાંભળી જંગલના હરણો આવે છે જિયારાને ખબર નથી

કે સામળવા જતા પ્રાણનો નાશ થયે તે વખતે પાથરેલી જાગ પારથી સંકેતી લે છે, અને ભોળો મૃગ તેનો ભોગ થઈ પડે છે આ દુષ્ઠ શ્રવણુદ્રિયને પરવશ પડવાથી થયું

૪ પક્ષી—નીચે ઘઉં, જાડ, બાજરો વગેરે અનાજ વિસ્તારી, તેના પર જાગ પાથરી પાગથીઓ દૂર ખસી જાય છે અનાજના લોભથી ભોળા કબૂતરો અને બીજા પક્ષીઓ લલચાય છે અને આ ખાવા જતા, જાગમા ક્યારે જતા છે આવનાર પક્ષી દાણા ભુજે છે લાલચુને એક જ આખા ખુની હોત છે અને તેથી પાથરેલી જાગ જોવામા આવતી નથી બિચારા અનેક પક્ષીઓ આવી રીતે જાગમા ક્યારે જાય છે જિહ્વાને વશ થવાથી થયેલુ આ દુષ્ઠ સમજલુ

૫ મર્પ—ડાળુને વશ થઈને મર્પ વામગીનો સ્વર સામળવા પોતાના રાક્ષામાથી બહાર નીકળે છે અને પગી ગાઠડી તેને પકડી લે છે, એટલે જન્મમર્પ ત કેદખાનું સહેવું પડે છે આ કણુને વશ થવાથી બધા પામવાનું બીજુ દેહાત થયું

૬ માછલુ—મગીમાર લોહના આકડામા ખાવાનો પદાર્થ ભરાયી તે જળાશયમા મૂકી ગમે છે માછલુ તે પદાર્થના રમથી આકર્ષાઈ તે ખાવા આવે છે તે પદાર્થ ખાવાનું તો દૂર રહે છે, પણ આકડો તાળવામા પેમી જાય છે અને માછલુ મરણ પામે છે જીભને વશ થવાથી મરણભય થવાનું આ બીજુ દેહાત થયું

૭ હાથી—હાથીને પકડવાનો રસ્તો નીચે પ્રમાણે છે ત્યારે તેને પકડતો હોય છે ત્યારે દૂર વિભાગમા એક હાથથીને ડાબી રાખે છે, અને તેની આડો એડ મોઠો ખાડો ખોદે છે કેન્દ્રીક વખત એવા ખાડામા ત્રાસગની હાથથી બનાવીને રાખે છે ને હાથથીનું મૂક ફરતું છાટે છે, તેની ગધથી આ રીઈ હાથી ત્યા આવે છે ખાડાની અદર તુલુ વગેરે ભરી ઉપરથી ઢાકી દે છે અને હાથી જેવો ફરથી આવે છે, તેવો હાથથીને જોઈ કામ વિકારને વશ થાય છે, તેથી દોડતો દોડતો હાથથી પાને જવા જાય છે, તેવો જ તે ખાડામા પડે છે ત્યાં પછી તેને બધા વગેરે મહાદુ ખો પ્રાપ્ત થાય છે આ બધુ સ્પર્શે દ્રિયને વશ પડવાથી થયું દુષ્ઠ છે

૮ સિંહ—સિંહને પડવો હોય છે ત્યારે એક મોટા પાજરાના બે વિભાગ બનાવે છે એક ભાગમા એક બોકડાને પૂરે છે અને તેને મજબૂત બધ કરે છે બીજો ભાગ ઉઘાડો રાખી તેના ઉપર માણુનો ભેગો છે મિહ લોભથી આવે છે અને બોકડાના માસની લાલચે જેવો અદર પેરે છે કે ઉપરના માણુનો દરવાજો પાડી નાખી તેને કેદ કરે છે, અથવા બોકડો ખુલે ગમે છે તો તેને મારવા જતા સિંહ સપડાઈ જાય આ દુષ્ઠ જીભને પરવશ પડવાથી થયેલુ છે

આવી રીતે એક દ્રિયને વશ પડવાથી ઉક્ત તિર્થે મરણુકષ્ટ જેવું અથવા મરણનું જ દુષ્ઠ પામે છે તેઓમા નમજશાન્તિ ઝોછી છે તું મમજુ છે, સંસારનું સ્વરૂપ જાણે છે, ઠતા મોહને વશ પડી દ્રિયો મગ્ન અકુશ રાખીયા નહિ, તો મન પર અકુશ

શબ્દનો અર્થ અત્ર વિચારવા જોવો છે સકામ એટલે ઇન્દ્રિયવૃત્ત-બળથી જોઈને-સમજીને કરેલું કાર્ય, પણ એમા ક્ષણપેક્ષા હોતી નથી અથવા હોય છે તો માત્ર કર્મક્ષય કરવાની જ હોય છે, પૌદ્ગલિક સુખ મેગવવાની હોતી નથી અમુક સુખધ્યાનક પ્રાપ્ત થયા પછી જ્યારે અસંગ અનુધાન પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે જ્યારે આત્મપરિણતિ એવી ત્રીધી થઈ જાય છે કે વગર ધારણાએ પણ શુદ્ધ વર્તન જ થાય, ત્યારે પછી ' કર્મક્ષય'ની પણ કામના રહેતી નથી કીર્તિ, લાભ કે એવી ઇચ્છા રાખીને અનુધાન કરવાની આજ્ઞા નથી, પણ કર્મક્ષયનું નિમિત્ત ધ્યાનમા રાખી, તે કામનાથી અનુધાન કરવાનો આજ્ઞા છે અને જ્યારે અસંગ અનુધાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે કામના પણ પોતાની મેળે જ જતી રહે છે ભક્તિમાર્ગનાં પુદ્ગિને જો મે પ્રશુબરણે મર્વ અર્પણ કરવાનો જે પ્રવાદ શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતામા કહેલો છે તેને આ વિષય સાથે બહુ મબધ નથી, કારણ કે એમા પોતાની સ્થિતિ, અધિકાર કે યોગ્યતા વગર કાઈ પણ દ્રવ્યની અપેક્ષા ગાળ્યા વગર કાર્ય-કર્મ કરવાની આજ્ઞા છે, એવા પ્રકારનું વર્તન અત્ર ઇષ્ટ નથી કર્મક્ષયનું નિમિત્ત રહે, તો જ નવા બધાતા અશુભ કર્મોનો ડર અને ભ્રાણ મેગવવામા અનુદૂગ થઈ પડે તેવા ગુભ કર્મો પર માત્ર લક્ષ્ય રહે આવા પ્રકારના અનુધાનને જૈન પરિભાષામા ' નકામ ' અનુધાન કહેવામા આવે છે (૧૮, ૧૪૨)

પાપકર્મોમા હહાપણુ માનનાર અત્યે

મગલમસે કર્મસુ પાપકેષ્વરે ! ચદાગયા કર્મ ન તદ્વિનાનિતમ્ ।

વિમાલયસ્તથ વિનઞ્જ દ્રુત, ત્રિમેષિ તિં દુર્ગતિદુઃખતાં ન તિં ? ॥ ૧૯ ॥ (વાસ્ય)

“ જે સુખની ઇચ્છાથી તું પાપકર્મોમા મૂર્ખાઈથી તત્ત્વીન થાય છે, તે સુખો તો જીવિત ય વગર કાઈ કામના નથી, અને જિન્ગી તો શીઘ્ર નાશવત છે, એમ જ્યારે તું સમજે છે, ત્યારે અરે બાઈ ! તું દુર્ગતિના દુઃખથી કેમ બીતો નથી ? ” (૧૯)

વિવેચન—બધા જોયો પાપમા પણ મગફળી માને છે પોતે પાપકારી વ્યાપાર કરતો હોય, તો ખીજને જણાવે છે કે અરે બાઈ ! આ વ્યાપારથી આવો લાભ છે અને અર્થશાસ્ત્રીઓનો આવો વિચાર છે અને આમ છે ને તેમ છે વગેરે વ્યાપારની પ્રવૃત્તિમા જે અમદ્રવ્યાપાર કર છે અને તેનાથી જે સુખ મેગવવા ઇચ્છે છે તે સુખનો આધાર તો માત્ર જિન્ગી ઉપર છે, એટલે પ્રાપ્ત કરેલું સુખ બહુ તો આ ભવ સુધી જાણશે, તેથી વધારે કાઈ પણ સાથે આવતું નથી પેદા કરેલા પૈસા, બાધેની હવેલીઓ, વાડીઓ, સુદર ઘોડાની ભેડીઓ અને પહેરવાના કપડા તથા દાવાના સેન્ટ લવડર—સર્વ અહીં જ રહેવાના છે વગી, જિન્ગીનો ભરોનો નથી પૂરપૂરો તદુરસ્ત દેખાતો માલસ પગવારમા ઊડી જાય છે વગી, જિન્ગી આવી અસ્થિર છે અને પા

જી ભવમા હજી તો બહુ

ત્યાર તને આ હુ ખો વધારે આકરા લાગે છે કે અહીંનું જરા સુખ વધારે સારુ લાગે છે ? હે ભાઈ ! જરા વિચાર કર, પાપકર્મો કરી તેના પર પડિતાઈનો તીવ્ર રસ ચઢાવી નિગ્રહિત બંધ કર મા ! અમુક પ્રવૃત્તિ યૌ વગર ચાલે તેવું ન જ હોય તો તે અણુછૂટકે કરવી, પણ તેના પર વળી અભિમાન ડરી નવો રસ ચઢાવેલો એ વિદ્વત્તાનું લક્ષણ નથી.

શેઠ અને મહત્ત—આ મળધમા એક દષ્ટાત બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે એક શેઠે નુદર બગલો બધાંયે તેમા બહુ મારુ ફરનીચર વસાવ્યું અને રંગરોગાન કરી લગ્ય મઠિર તૈયાર કરી દીધું પોતાને ત્યા જેટલા પરાણા આવે, તેને બગલાના દરેક વિભાગમા ફેરવી બતાવે અને વખાણુ સાલળાં મનમા મલકાય એક વખત તેને ત્યા એક મહત્ત આવ્યા બીબની પેઠે, તેને પણ આખો બગલો બતાવ્યો અને વારવાર તેની પાસેથી વખાણુ સાલળવાની આશા રાખી, પણ મહત્ત મહારાજ તો ઘાઈ બોલે નહિ ! આ પ્રમાણે જોઈ શેઠ બોલ્યા કે ‘ માહેબ ! પ્રથમ હોલમા આપને બતાવેલ ફરનીચર ચીનથી ચોઈ ર કરી મગાવ્યું છે, દીવાનખાનાનું સર્વ ફરનીચર જામાનીઝ છે, પૂર્ણિંગ રૂમનું સર્વ ફરનીચર ઇંગ્લીશ છે, કળાટો પર ફ્રેન્ચ પોલિસ ખાસ કારીગર પાસે કરાવ્યો છે, ચીની કામ સર્વ જર્મન છે, અને રંગ વોર્નાશ સર્વ જયપુરના ચિતારાને બોવાવી કરાવ્યા છે ’ આ સર્વ હકીકત સાલળવા છતા પણ મહત્ત તો મૌન જ રહ્યા કારણુ વગર વખાણુ કરવાથી આરભના ભાગી થવાય છે, એ નિયમ મહત્તના મનમા સુવિદિત હતો છેવટે શેઠે કહ્યું ‘ માહેબ ! આપ કેમ તદ્દન મૌન રહ્યા છો ? કેમ ઘાઈ બોલતા નથી ? આપ શું વિચાર કરો છો ? ’ મહત્ત પ્રસંગ જોઈ બોલ્યા ‘ શેઠ ! હું તમારા ઘરના ફરનીચર, બાધણી વગેરેનો જ વિચાર કરું છું, પણ તમે ઘરની બાધણીમા એક મોટી બૂલ કરી હોય, એમ મને જણાય છે ’ શેઠ તો ચમત્ક્રમ કે આવા સુદર ફરનીચરથી ફરનીશ કરેલા બગલામા વળી બૂલ તે શું રહી ગઈ હશે ! સ્વાભાવિક રીતે ‘ બૂલ શી છે ? ’ એવો સવાલ કર્યો પ્રત્યુત્તરમા મહત્ત બોલ્યા કે ‘ શેઠ ! તમે આ બારણા મૂક્યા છે તે ન મૂકવા જોઈએ ’ શેઠે પૂછ્યું ‘ સાહેબ ! આપ આ પ્રમાણે કેમ બોલો છો ? બારણા વગરના તે ઘર હોય ? ’ મહત્ત કહે છે કે ‘ હું સકારણુ જ બોલું છું એક દિવસ એવો આવશે કે બીબ માણસો તને આ બારણામાથી બહાર કહાડશે અને તારાથી કદી ફરી પ્રવેશ પણ થઈ શકશે નહિ ! તું પ્રવેશ કરવા ઇચ્છા રાખીશ તો બીબ તને આવતો જોવા ઇચ્છશે પણ નહિ, માટે જો તે બારણા મુગ્ર થા ન હોત, તો તારે બહાર જવું પડત નહિ ’ શેઠ આનો ભાવાર્થ સમજી ગયા અને ઘર પરનું મમત્વ મૂરી નીધું મહાબનેશ્વરી થઈ, સર્વ ત્યાગ યૌ પછી, મહત્ત પાને જ મન લઈ આત્મકર્મમા ઉદ્યત થઈ ગયા આ પ્રવેશનો આ ભાવ વિચારવા યોગ્ય છે (૧૯, ૧૪૩)

તારા કૃત્યો અને ભવિષ્યનો વિચાર

કર્માણિ રે જીવ ! કરોષિ તાનિ, ચૈસ્તે મવિ ચો વિપદો જ્ઞનન્તા ।

તામ્યો મિયા *તદ્વચસેઽધુના મિં, સમાવિતામ્યોઽપિ મૃશાનુલ્લવ્સુ ? ॥ ૨૦ ॥ (૬૪૧મા)

“હે જીવ ! તું કર્યો એવા કરે છે કે જેના વડે તને ભવિષ્યમા અનંત આપત્તિઓ થાય, ત્યારે મભવિત એવી વિપત્તિઓના ભયથી અત્યારે અત્યંત આકુળબ્યાકુળ શા માટે થાય છે ?” (૨૦)

વિવેચન—શુરુમહાગજ બ્યાખ્યાન વાચતા હોય છે, તે શાસ્ત્રવચ્ચ વખતે, જ્યારે નરકનો અધિકાર આવતો હોય છે ત્યારે, નરકગતિના દુખો અને ત્યા થતી અન્યેન્યકૃત, ક્ષેત્રજ અને પરમાધ્યાત્મિક વેદનાનુ સ્વરૂપ સાક્ષીને આ જીવ કમકર્મે છે, દુખી થાય છે અને કંપે છે બીજા તિર્થંચ વગેરેના અવાચ્ય દુખો સાક્ષીને પણ નિ માસો મૂકે છે પોતે જાતે ॥ કે પાપકર્મો કરવાથી નારકી, તિર્થંચગતિના અનેક દુખો થાય છે, છતાં પોતે તો પાપ કર્યા જ કરે છે, ત્યારે શાસ્ત્રવચ્ચ વખતનો કમકર્માટ અને કાર્યરેખા એ જાણે વચ્ચે કેખાતો વિરોધ જણાય છે જેમ સુખ મેળવનાર સુખના વિચારથી જ દોડે છે અને પછી તે વિચારને અનુસારે ગમે તેટલું કષ્ટ સહન કરીને, સુખ મેળવવા ચલ કરે છે, તેવી જ રીતે દુખનો ત્યાગ ઇચ્છનાર તેવા વિચારથી જ તે વિચારને અનુકૂળ માર્ગો દોડતા હોય તો નરકગતિનું થાણું કચારનુંયે ઝોણું થઈ ગયું હોય, મતલબ કે સસારી જીવોના દુખો મટી ગયા હોય આની મતલબ એ છે કે જે દુખોનું વર્ણન સાક્ષીવાથી પણ કમકર્માટ-રોમાન્સ ઉત્પન્ન થાય છે તે દુખો જે પાપકર્મોથી થાય છે તેવા પાપકર્મો કરવાનું છોડી દે (૨૦, ૧૪૪)

સહચારીના મૃત્યુથી બોધ

યે પાલિતા વૃદ્ધિમિતા સદૈવ, સ્નિગ્ધા મૃગ સ્નેહપદ ચ ય તે ।

યમેન તાનપ્પદય મૃદીતાન્, જ્ઞાત્વાઽપિ મિં ન ત્વરસે હિતાય ? ॥ ૨૧ ॥ (૬૪૨મી)

“જે તારી સાથે પળાયા, પોષાયા અને મોટા પણ સાથે થયા, વગી, જેઓ અત્યંત

* રીજ પકિતમા ચેત (તત્ત્વ તે જાણે) પાપતર ૮ આ એ પકિતો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો

જો તું વિપત્તિઓથી ડરતો ન હાવ તો આ ભરમા * પેલી-આગપેલી અથવા ભવિષ્યમા મનનારી એવી એ વિપત્તિઓથી તું અધુજ-આકુળ કેમ થઈ જાવ છ ?” આનો ભાર એમ છે કે તને ભવિષ્યમા અનેક વિપત્તિઓ થાવ તેવા કૃત્યો તું કરે છે પરંતુ તે ખરી શબ્દાનુ તારા ખરીર નથી કારણ કે અત્યાર આ ભરમા સાધારણ રીતે કદાચમાન અને તેવી અથવા તદ્દન માનસિક વિપત્તિની કડી કડે છે અને ભવિષ્યમા વિપત્તિઓ અને યાઓ એવું તું જોતો ॥ એ તદ્દન એવાજની છે, પરસ્પર વિરાદી છે અને અવિચારી ॥

સ્નેહી હતા અને જે તારા પ્રેમપાત્ર હતા, તેઓને ચમરાજે નિર્દયપણે મહત્ત્વ કયાં છે, એમ જાણીને પણ તું સ્વહિત કરવા માટે કેમ ઉતાવળ કરતો નથી ? ” (૨૧)

વિવેચન—જે ભાઈઓ અને શેઠીના છોકરાઓ માથે અમ્યા, માથે જીછર્યા, માથે ઉત્તણીઓ જમ્યા, જેઓના ઉપર બહુ સ્નેહ હતો, જેઓ પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય હતા, એવા ઘણા આત્મા ગયા હરેક પ્રાણીને અનુભવ કર્યો કે તેના નજીકના મિત્રો, અત્યંત સ્નેહવાન સ્ત્રી કે બાળા, પુત્ર પર અત્યંત સ્નેહાળુ માગાપો, નજીકના મહાધનના ભાઈઓ અને પ્રેમ સંપન્નારાઓ આ દુનિયા છોડી ચાલ્યા ગયા છે, અથવા તેમને આ દુનિયા છોડવી પડી છે તેઓના અકાગ મરણ જોઈ જે જોધ થયો જોઈ એ તે જો જ કે અહો ! તેઓની પેટે, આપણા વારો પણ એક દિવસ આવશે જ, માટે આપણે જે કરવું હોય, તે કરી લેવું, આત્મમજિત શુ છે તે વિચારવું અને તે કરવું મગાથી જગા પણ કરવું નહિ, પણ પ્રત્યેક ક્ષણે તેને માટે તૈયાર રહેવું ભર્તૃહરિ આપો જ વિચાર વૈરાગ્યશતકમા બતાવે છે

યથ ચેભ્યો જ્ઞાતાશ્ચિરપરિગતા યથ રાત્રુ તૈ,
સમ યૈ સ્વદૃશા સ્મૃતિવિપયતા મેઽપિ ગમિતા ।

જ્ઞાનીમેતે સ્મઃ પ્રતિદિવસમાસગપતના
જ્ઞતાસ્તુસ્વાવસ્થા સિદ્ધિતિઠનવીતીરતદમિ ॥

એટલે “ જેનાથી આપણે ઉત્પન્ન થયા, તેઓ ઘણા વખતથી ગયા, જેઓ માથે આપણે મોટા થયા, તેઓ સ્મરણમાત્રમા જ રહ્યા, હવે આપણે પણ પડુ પડુ થઈ રહ્યા છીએ અને આપણી અવસ્થા નદીકાંઠે રેતીમા જિગેલા ઝાડના જેવી થઈ છે ”

આ વિચારથી જ શાંતસુધારસકારે પણ કર્યું છે કે —

યૈ સમ પ્રીઢિતા યૈ ચ મૃશમીઢિતા, યૈ સદ્દાદૃષ્મહિ પ્રીતિવાદ્મ ।

તાન્ જનાયીક્ષ્ય ચત મસ્મમૂય ગતાન્, નિર્વિગદ્ધા સ્મ ઇતિ ચિત્ પ્રમાદ્મ ॥

આ શ્લોકનો ભાવ ઉપર પ્રમાણે જ છે આવા નજીકના સ્નેહીને બસમ થયેલા જોઈએ છીએ, છતાં અમે તો નિઃશક થઈને ક્યારે કરીએ છીએ ખરેખર, પ્રમાદને ધિક્કાર છે ! આ મર્વ હકીકતની મતલબ એ છે કે હરેક પ્રાણીએ સસારની અસ્થિરતા મમજી-વિચારીને સ્વહિત શુ છે, તે મમજતા શીખવું, એટલું જ નહિ પણ આચરણ પણ તેવું જ કરવું કે જેથી સ્વહિત વૃદ્ધિ પામે (૨૧, ૧૪૫)

પુનઃ, આ કે મગા આતર પાપ કરનાનઓને ઉપદેશ

યૈ ક્લિષ્ટસે ત્વ ધનનન્વપત્યયશ મસુત્તાદિમિરાસયસૈ* ।

મિયાનિહ મેત્ય ચ તૈર્ગુણસ્ત, સાધ્ય* મિમાયુથ વિચારયૈમ્* ॥ ૨૨ ॥ (૩૫જાતિ)

* પ્રચિત્ પ્રથમ મિત્રમા યૈ ક્લિષ્ટસે વાંચનસ્વપત્ય । એવો પાઠાતર છે તેનો અર્થ બધન તુલ્ય બધુ અપત્ય વગેરેથી તુ કનેસ પામે છે પણ વિન* એ પ્રમાણે કરવો

“ કદ્ધનામા રહેલા એવા ધન, સગા, પુત્ર, યશ, પ્રભુત્વ વગેરેથી (વગેરે માટે) તું કલેશ પામે છે, પણ તું વિચાર કર કે આ ભવમા અને પરભવમા તેઓથી કેટલો શુભ સાધી શકાય તેમ છે અને તારું આયુષ્ય કેટલું છે ? ” (૨૨)

વિવેચન—હે ભાઈ! પૈમા માટે અગાઉ જતાણુ તેમ તું અનેક કષ્ટો સહન કરે છે, તેથી જ રીતે છોકરાને મોટે વારસો આપી જવા માટે મહામહેનત કરે છે, એવી જ રીતે આજરૂ ખાતર પણ મજૂરી કરવામા બાકી રાખતો નથી અને થોડાઈ માટે તો પગી મરે છે, પણ તું વિચાર તો કર કે આ ભવમા તે કારણોથી કાઈ લાભ સાધી શકાય તેમ છે ? પૈમાની ખાતર પૈમા મેળવવા એ તો એક જાતનો મનિષાત છે અને છોકરા ખાતર મેળવવા એમા પણ મૂળાઈ છે કયા છોકરાઓએ મોટો વારસો આપવા માટે પોતાના આપનો આશાર માન્યો છે ?—આ વાક્ય જરા આકરૂ લાગશે, પણ ખરું છે પુત્ર તરફ પિતાની પ્રજ્ઞ નથી એમ નથી, પણ પાપારભ અને કષ્ટ સહન કરી, વારસો આપવાને કાઈ પિતા બધાયેલો નથી એવી જ રીતે આખરૂ અનિશ્ચિત છે અને થોડાઈ આટલી જતા વાર લાગતી નથી આવી રીતે આ ભવમા તો નકામી મજૂરી જ થાય છે અને પરભવમા પાપના ભારથી બારે યથેલો છુવ નરકમતિમા અને નિગોદમા અનતકાળ પર્યંત રખડે છે વગી, કદાચ તકરારનો ખાતર આ ભવમા જરા જરા મુખ મળે એમ માનો, તોપણ તે કેટલું ? મનુષ્યઆયુષ્ય મધ્યમ રીતે આ જમાનામા પચોતેર વરસનું ગણાય અને તેમા પણ ચરકી વગેરેના કોપથી અથવા બીજા બ્યાધિ કે અકસ્માતથી વચ્ચે ઠપકી જતા વાર લાગે તેમ નથી, ત્યારે, ત્યારે છુવ ! તું શા વાસ્તે નકામો ખેતાર જઈ બધું બગાડે છે ? કેટલીક વાર ખોટી આશામા તણાયેલો અને કેટલીક વાર ફરજના ખોળા ખાણથી દોરાયેલો આ છુવ મુગ્ધપણને લીધે સાશ આશયવી પણ, અનેક ખોળા કામોની શ્રેણી કરી નાખે છે, પણ તે યોગ્ય વિચાર કરતો નથી, તેથી જ આ પ્રમાણે થવા પામે છે પોતાની ખરી નિયતિ અને રૂ જ ગી છે, તે વિચારવાની બહુ જરૂર છે વિચાર પણ યોગ્ય અકુશ નીચે અને રીતમર કરવાની જરૂર છે કેટલીક વાર પોતાનામા હોય તે કરતા વિચાર કરવાની વધારે યોગ્યતા માનવામા આવે છે હાખલા તરીકે પિતૃધર્મ, પતિધર્મ, લોમ્બધર્મ અને આત્મધર્મના મધ્યમા ક્ષેત્રે ધર્મ પ્રથમ કર્તવ્યકર્મ ગણાય ?—એવા અગત્યના સવાલોમા પોતાના એકતરફી વિચારોથી દોરાણું નહિ, પણ વધારે માન આપવા લાયક વિવેચક શક્તિવાળા માણુમેના વિચારો સમજવા યત્ન કરવો જોયે તેમ કરી આત્મહિત કરવાનું દિલ્લિહુ ચૂકવું નહિ (૨૨, ૧૪૬)

પરદેશી પૈથીનો પ્રેમ, હિત વિચારણા

ત્રિમુ મુદસિ ગતૈ૨૧ પૃથર્ કૃષ્ણૈ૨૧ ધુમ્પુ પરિગ્રહે ? ।

ત્રિમશ્વ દિતોપયોગિનોઽવમરેઽસ્મિન્ પરલોન્પાન્થ રે ! ॥ ૨૩ ॥ (મીતિ)

વગેરે અનેક ધાધલો કરી મૂકે છે એક માખી કે મચ્છર બેને ત્યાં તો તેનો જીવ નીકળી જાય છે અને તપસ્યા પણ કરતો નથી એક ઉપવાસ કરે તો બાજુ બીજા ઉપર પાર કરી નાખે છે અને તેમા આગલે દિવસે માળે અને બીજે દિવસે સવાર માં એટલી ધમાધમ કરે છે કે તેમાં ઉપવાસ કરવાથી લોગ બમણો થાય છે આવી રીતે નાની-મોટી દરેક બાબતમા આ જીવ આગ્રહભરેલી રીતે કદથી દૂર રહેવા યત્ન કરે છે, પરંતુ પોતાનું વર્તન, વ્યવહાર, આચરણ એવું રાખે છે કે જે હુ ખોટી અત્ર બીવે છે, તેવા જ હુ ખો તેનાથી લાખોગણા ભ્રમમા સહન કરવા પડે અત્ર પુરુષધન ખાઈ જાય છે અને પછી તેને હુ ખ ને હુ ખ જ લોગવવાનો વારો આવે છે શુરુમહારાજ કહે છે કે “ અરે મૂખ ! તારી બુદ્ધિને માટે અમારે તે શુ કહેવું ? તું મૃદુ અથવા કે યતિ હો, પણ તારે એક સુદો અવશ્ય માયવવો જોઈએ, અને તે એ છે કે મનુષ્યભવને પરિણામે મરવૈધામા નોટો આવે નહિ જે પુણ લઈને આવ્યો હો, તેમા કાઈ પણ વધારો થવો જોઈએ ” જે શુરુમહારાજના એ ઉપદેશ પર ધ્યાન માખીશ, તો તો તને અમોઘ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થયે, તેથી વિચાર કરીને નગ્ન નિગોહના હુ ખ સહન કરવા પડે તેવો વખત આવતો અટકાવ, પછી ન ગતિમા જતી વખત તું રાડો પાડીશ કે શાઈશ, તોપણ તારું કોઈ સાબળશે નહિ

આ સ્ત્રોતમા એક બીજો બાવ ટોચ એમ પણ મુકે છે સાધુધર્મ વહન કરવામા પરીપક્ષ સહન કરવા પડે છે, એ ખરું છે અને તેની બીકથી જ બહુ પ્રાકૃત પ્રાણીઓ તે ધર્મ અગીઠાર કરી ચકતા નથી અને તેનાથી ઠર્યા કરે છે, પરંતુ તેને બદલે ધાય છે એમ કે જે કદોની બીકથી ઠર્યા કરે છે, તે જ કદો વ્યવહારમા મહન કરે છે કંડી વગેરે પરીપક્ષના રૂપમા મહન કરતો નથી, પરંતુ પરત્રતાથી સર્વ સહન કરે છે એ લગભગ દરેકજના અનુભવનો વિષય છે આના પરિણામે બને લાવ બમટે છે અત્ર કદ વેડે છે અને પરભવમા પાડો દુર્ગતિમા પડે છે આવા પ્રકારની તારી પૃથક્કરણ કરવાની બુદ્ધિને રગ છે ! (૨૫, ૧૪૯)

ઉપમહાર—પાખનો કર

इच्छिन्नुपायै कचन प्रमादै, कदाग्रहे कापि च* ममरायैः ।

आत्मानमात्मन् ! क्लृपीकरोपि, त्रिमेपि विद् नो नरकादधर्मा ॥ २६ ॥ (उपजाति)

“ ટે આત્મન્ ! કોઈ વખત કષાય કરીને અને કોઈ વખત પ્રમાદ કરીને, કોઈ વખત કદાગ્રહ કરીને અને કોઈ વખત મત્સર વગેરે કરીને, આત્માને મલિન કરે છે એરે ! તને ધિક્કાર છે ! તું એવો અધર્મી કે નરકથી પણ બીતો નથી ? ” (૨૬)

વિવેચન—આ જીવ કોઈ વાર કોષ કરે છે, કોઈ વાર અહંકાર કરે છે, કોઈ વાર કપર કરે છે, કોઈ વાર પૈસાની જખના કર્યા કરે છે, કોઈ વખત ખોટો અભિનિયેશ કરે છે, કોઈ

વખત ત્રત-નિયમ ન લેતા અવિરતિપણુમાં આનંદ માને છે, કોઈ વખત મનમાં અશુભ વિચારો શ્રેણીબદ્ધ કર્યા કરે છે, કોઈ વખત પોતાના કુળ, બળ, વિદ્યા, ધન વગેરેનો મદ કરે છે, કોઈ વખત સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈ પડ્યો રહે છે, કોઈ વખત સારા સારા પદાર્થો ખાવા માટે અનેક આરણ કરે છે, કોઈ વખત પરસ્ત્રીઓના રૂપ ભેદ આનંદ પામે છે, કોઈ વખત રાજકથા કરે છે, કોઈ વખત દેશમાં ચાલતી લડાઈની વાતો કરે છે, કોઈ વખત સ્ત્રીઓની કથા કરે છે, કોઈ વખત ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો કલાકના કલાક સુધી ઊંઘ્યા કરે છે, કોઈ વખત ઝડામહામાં પડી જઈ મમત્વ બાધે છે, કોઈ વખત મમતને લીધે મધનુ કે જ્ઞાતિનું ગમે તેવું બગડતું હોય તેની દરકાર કે વિચારણા કર્યા વગર પોતાનું ધાયું કરે છે, કોઈ વખત મ સર કરે છે, કોઈ વખત કલહ કરે છે, કોઈ વખત અસત્ય બોલે છે, કોઈ વખત નિંદા કરે છે, કોઈ વખત ચોરી કરે છે, કોઈ વખત જીવહિંસા કરે છે—આવા આવા અનેક પાપાચરણો કરી આ જીવ મલિન થાય છે, આત્માને મલિન કરે છે અને સમારમાં રખડે છે આવા પાપથી આત્માની શુદ્ધતા ઉપર મેવ ચતો જાય છે અને તે અનત સમારસમુદ્રમાં ઝોડા ખાતું—ટોવતું વહાણ હાય ગ્હેતું નથી અને પાણીના વમળ માં અટવાયા કરે છે હે આત્મન! ટે ચેતન! આ જાણત બહુ ધ્યાન રાખવા જેવી છે (૨૬, ૧૫૦)

*

*

*

જેવી રીતે વૈરાગ્યોપદેશદ્વારે પૂર્ણ થયું આ દ્વારની અગત્ય ધણી છે, કારણ કે વૈરાગ્યનો વિષય એકદરે ઘણું મહત્ત્વ ધરાવે છે આ દ્વારનું પૃથક્કરણ કંપાની જરૂર રહેતી નથી દરેક શ્લોકને મથાળે જે નામ લખ્યું છે, તે નામો જ પૃથક્કરણરૂપ છે લગભગ દરેક શ્લોકમાં જુના જુના વૈરાગ્યના વિષય પર વિચારો બતાવ્યા છે બધી વાતનો સાર એ છે કે આ જીવને લોકજ્ઞાન થયું ભેદ એ, આત્મિક વસ્તુ કંઈ છે અને પૌદ્ગલિક વસ્તુ કંઈ છે, તેનો બરાબર ખ્યાલ હોવો ભેદ એ, સ્વપરની વહેચણી થવી ભેદ એ ચેતન શુદ્ધ છે, એજ વગરનું ઝેરણ છે, કોહીનૂર છે, પણ અનાદિ અભ્યાસથી પોતાનાં શુદ્ધ ઉપર કર્મનાં પડે ફેરવી વાળ્યા છે, તેથી એની શુદ્ધતા દેખાતી નથી તેની શુદ્ધ સ્થિતિ મજબૂત માટે હાતનાં સ્થિતિ એ અશુદ્ધ સ્થિતિ છે, એ એણે મમજીવું ભેદ એ, અને તે જ આ આખા અધિકારનો વિષય છે સમાર પર નિર્વેદ લાવવાની બહુ જરૂર છે, કારણ કે જે દુઃખ થાય છે તે સમારજમનને લીધે થાય છે અને જે વિષયકથા પર જય મેળવવામાં આવે તો સમારજમણ મટી જાય તેમ છે

સમાર પર નિર્વેદ આવવાના (વૈરાગ્ય થવાના) ત્રણ કારણો છે એક ઇચ્છિત વસ્તુનું નહિ મળવું અને અનિચ્છિત વસ્તુનું મળવું, એને શાસ્ત્રકાં દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે બીજું, આત્માનું ખોટી રીતે જ્ઞાન થવાથી વૈરાગ્ય થાય તેને મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે અને ત્રીજું, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાહ્ય-સમજ-વિચારી જ સાર પર ઉદાસીનતા

ખરેખરા રૂપમાં લાવવી તેને (મદ્વિજ્ઞાનમગત) જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે. વસ્તુ સ્વરૂપના ખરેખરા જ્ઞાન પછી થયેલ ત્રાંન પ્રકારના વૈરાગ્યમાં ભવજન્યનું દુઃખ મટે છે અને મોક્ષાયુષ્ય મળે છે.

વૈરાગ્યદાગ્ને અંગે મનુષ્યભવની દુર્લભતા જ્ઞાન મનજ્વળની જગર છે. આ ભવના જે જોગવાઈ મળી છે, તેની ફરી ફરીને જલદી મળી શકતી નથી. ગાસ્તાનગત કેટલાક દર્શાવે તેમજા શ્રેયોકમાં આપ્યા છે, તે મનન કરવા લાયક છે. વાચનની કેટલીક હકીકત આપવાની હોય છે, કેટલીક ગળે ઉતારવાની હોય છે અને કેટલીક પચાવવાની હોય છે. આ વિષય પચાવવાનો છે. મોખા નાખી, ચાવી, ગેર ઉતાની, પચાવવો, એટલે કે જોને વાચી, મમજી, વિચારાં, મનન કરી, વારવાર તેનું પુનરાવર્તન કર્યા કરવું. મનુષ્યો તાત્કાલિક સુખ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે, પણ લાંબી નજરે જોતા નથી, એ પણ એટની જ ઉપયોગી હકીકત છે. આ બાબતમાં વજ્રિકબુદ્ધિ રાખવાની જગર છે.

દરેક બાબત સંબંધ તેને યોગ્ય સ્થાને પૂરતું વિચેચન કરવા ચત્ન કર્યો છે. સમારમાં કોઈ કોઈનું નથી, સ્વાર્થનો મેળો મળ્યો છે, માટે ગૃહસ્થાવાસને કે સમારને અંગે પોતાની યોગ્ય ફરજ હોય તેમજો વખત તેને સારું જે કરવું થટે તે કરવું બાકી ખરેખર કાર્ય તો જ્ઞાત મ્યાને જોમી પોતાનું ખરું સ્વરૂપ શું છે તે વિચારવું, એ છે પ્રવૃત્તિમાં પગી નેનારને ખરા સુખનો વાનકી પણ મળતી નથી. જોને મનુષ્યભવ એક દેશ જેવો થાય છે, નકામો થાય છે અને છેવટે પન્તાનો કરાવે છે. આવી અનેક ઉપયોગી હકીકત શાસ્ત્રમાં ભરતી છે, વિચારને માટે આટનું ધણ છે. બાકી સંસારયાત્રા ચક્ર કરવાનું પ્રબળ સાધન પોતાના ક્ષયોપગમ પ્રમાણે અને શુભજ્ઞાનના ફરમાન પ્રમાણે ચોધી લેવા દરેકે ચત્ન કરવો. આ મનુષ્યભવ મદ્વેળ કેવી રીતે થાય એ વિચારવું બહુ અગત્યનું છે.

શુદ્ધ દર્શા પ્રાપ્ત કરવા માટે આ પ્રબળ બહુ અનુકૂળ છે. પાત્રાત્ય સંસ્કારોને લીધે કેગવજીમાં પ્રવેશ, રાત્ર્ય તરફની ધર્મ સંબંધમાં સંગવડ, પુસ્તકો પ્રાપ્ત કરવા માટે સુઘાયત્રથી થયેલી અનુકૂળતા, આખા ભારતવર્ષમાં થયેલી જાગૃતિને લીધે સ્વધર્મમર્યાદા પુનઃસ્થાપન કરવા માટે સંસ્કારવાળાઓની અભિકૃષ્ણિ અને બીજા અનેક સાધનોને લઈને છેલ્લા કેટલાક નેઝાઓ કરતા અત્યારનો સમય અનુકૂળ કહી શકાય. તેની માથે જ પાત્રાત્ય દૃઢ સંસ્કારોને લીધે ધર્મક્રિયાઓ તરફ પરાક્રમ્યુષ્ણપણ અને યોગ્ય સંસ્કારોને અભાવે ધર્મ તરફ પણ ઉપેક્ષાવૃત્તિ પ્રાપ્ત્ય છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, છતાં સામટી રીતે વખતની પ્રતિકૂળતાના સંબંધમાં ખાસ કરિયાદ કરવાનું કારણ રહેતું નથી. આ અનુકૂળતાને લઈને, આ જીવને પોતાને થયેલી વધારાની જ્ઞાન અનુકૂળતા ધ્યાનમાં લેતા, વખતનો લાભ લેવો જરૂરનો છે એમ લાગે છે.

વૈરાગ્યને લગતો આ પ્રશ્નો અધિકાર છે ઉપોદ્ધાતમા આ વિષયની અગત્યના સબધમા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ જોવામા આવશે અત્ર વૈરાગ્યના કારણો શોધવા હોય, તો તેમા બહુ મુશ્કેલી પડતી નથી આપણે સારનો કોઈ પણ પ્રસંગ લઈએ, તો તેમાથી ઉક્ત કારણ સહજ પ્રાપ્ત થશે, પ્રેમની અસ્થિરતા, પ્રેમીના મરણનો મલમ, વસ્તુનો નાશ યોગ્યનું પ્રાગલ્ભ્ય, વૃદ્ધાવસ્થાની મદત્તા, પૌરુગવિક પત્ન્યોનો પવટન સ્વભાવ, આ સર્વ વૈરાગ્યને ખેંચી લાવે છે, આર્પી લાવે છે, મન પર સંજ્ઞા ઠાપ ચોગાટે છે આ તો સામાન્ય વાત થઈ, પરંતુ બ્યહારનો કોઈ પણ પ્રસંગ—સામાન્ય કે અસાધારણ—હોતા તેમાથી વૈરાગ્યનું કારણ મળી આવશે વાધો માત્ર પ્રસંગને અનુદૂષણ વિચાર કરવાનો જ એકના એક પુત્રના મરણપ્રસંગે શોક કરવામા આવે, તો તે વિચાર કર્તવ્ય નથી, શાસ્ત્રોક્ત નથી, પ્રસંગને અનુરૂપ નથી શુભ કે અશુભ બ્યવહારના કાર્યને અંગે કઈક વિચારો આવે છે, પણ સાધ્ય અયોક્ષસ હોવાથી વસ્તુતઃ કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવનારા વિચારો આવતા નથી આ અત્રિકાગ્ના દરેક શ્લોક પર વિચાર કરી તેને પોતાના બ્યવહારમા પણ ઉપયોગી બનાવવામા આવે તો અત્ર વર્ણવેલી નિયતિને બદલે કઈક નવીન પ્રાપ્ત, નૂતન મુકુરણ, અભિનવ અનુભવ થાય, પરંતુ અવકાશના વખતમા માત્ર વાચવા ખાતર જ આ અધિકારાતર્ગત શ્લોકો વાચવામા આવે તો તેથી સ્વાભાનુભવ કે આત્મદર્શન થવાનો બહુ સમ્ભવ તુરતમા તો રહેતો નથી

આત્માની અનત શક્તિ છે એ હવે નવું બાજુવાનું રહેતું નથી એ શક્તિ પ્રકટ કરવા માટે આત્મદ્રવ્ય પગ લાગેલા કર્મના સમૂહો દૂર કરવાની જરૂર છે એ ભાવ પ્રાપ્ત કરવા માટે, શુદ્ધ આત્મદર્શન ઠગવાની રુચિ થવા માટે વૈરાગ્યની જરૂર છે, કારણ કે સંસાર અને વૈરાગ્યને બનતું નથી અને સંસાર છે, ત્યાં કર્મ છે અને કર્મ છે ત્યાં ઓછીવધતી આત્મદર્શનવિમુખતા છે સંસાર પરથી નિર્વેદ લાવવા માટે શુદ્ધ વિચારણા કરવાની અને પોતાના દરેક કાર્ય પર નિરીક્ષા કરવાની જરૂરિયાન તેથી સ્પષ્ટ થાય છે આ અધિકારનો પ્રત્યેક શ્લોક તે તરફ પ્રયાણ સૂચવે છે

इति सत्त्विखरणो वैराग्योपदेशनामा दशमोऽध्यायः ॥

एकादशो धर्मशुद्धचुपदेशाधिकारः ॥

જ્યોત્સના મુખી આ જીવને ધર્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી ત્યાં મુખી વૈરાગ્યભાવ કે મનોનિમિત્તથી નહીં પણ ધર્મ શાન્તુ નથી, અથવા, બીજી ગીતે જોઈએ તો, ધર્મશુદ્ધિ વગર એ બને બાકો પ્રાપ્ત થતા નથી શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મને ઓળખીને આદરના એ આગળ વધવાનું પ્રથમ પગથિયું છે અને તે મેળવવા મારું આ પ્રથમ ધર્મશુદ્ધિ કેમ અને કેવી રીતે કરવી તમો ઉપદેશ આપે છે

ધર્મશુદ્ધિનો ઉપદેશ

મનેન્દ્રપાપવિનાશનાય ચ, * તમત્ત ! ધર્મ રુપીરુપિ નિમ્ ? ।

પ્રમાન્માનોપધિમત્સરાદિર્મિર્ન મિશ્રિત શોપધમામયાપદમ્ ॥ ૧ ॥ (યજુર્વેદ)

“હે મૂર્ખ ! જે ધર્મ તારી સસાર સભાથી વિડળણાનો નાશ કરનાર છે, તે જ ધર્મને પ્રમાદ, માન, માયા, મત્સર વગેરે વડે શા માટે મલિન કરે છે ? (તારા મનમાં ચોક્કસ સમજજો કે) મિશ્રિત ઔષધ વ્યારિનો નાશ કરી શકતું નથી ” (૧)

વિવેચન—“ધર્મ” શબ્દ અનેક અર્થમાં વપરાય છે ધર્મ એટલે પોતાની ફરજ, જેમ કે માતૃધર્મ, પિતૃધર્મ વગેરે, “ધર્મ” એટલે વસ્તુભાવ વસ્તુસદ્વાયો ધર્મો ઓકિસજનનો ધર્મ એ છે કે હાઈડ્રોજન સાથે મળે ત્યારે પાણી થાય, ધર્મ એટલે પુણ્ય, એ અર્થમાં પ્રાકૃત ભાષામાં તે શબ્દ વપરાય છે સાચકાર એ શબ્દને ધણી વાર નીચેના અર્થમાં વાપરે છે વીતરાગપ્રણીત વચનાનુસાર મન, વચન, કાયાનો શુદ્ધ વ્યાપાર એ શબ્દના અર્થ કરતાં એના ભાવ ઉપર ધ્યાન આપવાની અગત્ય વધારે છે ગ્રંથાર્થ તો ‘ધારયતીતિ ધમ’ (નરકાદિ અધોગતિમાં) પડતા જીવને જોયે સ્થાનકે ધારણ કરે તે ધર્મ

* આ ચ શબ્દ એ જ પ્રતિભા છે તેની ખામ જરૂર છે, હિં તો પ્રથમ રસ્યુમાં અગ્નિ અક્ષર થાય છે વાસ્તવિક ગીતે તો ચ ૧ મને ચમ્ જોઈએ પણ કોઈ જગ્યાએ તેમ નથી તેની મૂળમાં અગુદ્ જ્યોતિઃ જ પાડ રહ્યા દીધા છે આ સબધમાં ચ આજ માગજી જણાવે છે કે શ્વ શબ્દથી દિશ કરીને તદ્ શબ્દથી નિર્દેશ મ્યો છે, તેમ જ પ્રથમમાં ધર્મનું સ્વરૂપ અને પત્રી તેનું કુતૂહીકરણ જણાવું છે માટે અહીં ચ બરાબર છે

દુર્ગતિપ્રપત્તઃ સુધારણાદમ ઉચ્યતે ।

ધર્મે ચૈતાન્ શુભે સ્થાને, તસ્માદર્મ इति स्मृतः ॥

ધારણ શા માટે કરે એ વિચાર કરવાથી સમજાઈ જાય તેવું છે. ભારે વસ્તુ પાણીમાં નીચે બેસે છે અને શુદ્ધ વર્તન રાખનાર કર્મથી ભારે થતો નથી, તેથી એને કર્મબધ એણે થવાથી તે પરિણામે ઉપગમી નથી આવે છે, એટલે જીવે-અનુક્રમે શિવપુરમાં-જાય છે શુદ્ધ આત્મધર્મ પ્રકર મરેણા, એ સાધ્ય ધર્મ છે દરેક પ્રયાસ, દરેક ક્રિયા, દરેક વર્તનનું સાધ્ય અને તા શુભ પ્રકર કરી અશ્વ મુખ પ્રાપ્ત કરવું એ જ છે આ સાધ્ય ધર્મને ખામ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે એના માધન મામાયિક, પૂજા, પ્રતિષ્ઠા, દેશ પેવા, જનસમૂહ પેવા, પ્રાણીસેવા વગેરે અનેક પ્રકારના છે કયો સાધનધર્મ કયા જીવને ઉપયોગી થઈ પડશે એ યોધી કાઢવું, પ્રત્યેક પ્રાણીનું કામ છે કેટલીક વાર માધનધર્મને સાધ્યધર્મ સમજવાની મોટી ભૂલ થઈ જાય છે, તેની માથે બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે મામાન્ય દૃષ્ટિમાં તે ગમે તેટલું ઉપયોગી માધન હોય, તોપણ જો તે પોતાને પ્રતિકૂળ થઈ પડે, તો તેને તજી દેવામાં અડચણ નથી, પરંતુ સાધ્ય ધર્મને કવી પણ નુકસાન પહોંચવા ન દેવું એ રજા અનુમાર હરે- ક્રિયા કે વર્તન આદરવા.

એ ધર્મપ્રાપ્તિની એની મધી જરૂર છે કે તેનું વર્ણન કરી શકાય નહિ જે જે પ્રાણી અથવા પ્રજા ધર્મનો ત્યાગ કરે છે, તે ઇતિહાસના પાના પરથી અત્યંત થઈ જાય છે એમનું પ્રજાએ જ્યાર ધર્મનો ત્યાગ કર્યો ત્યાર તેણે રાજ્ય ખોડ્યું અને ધીમે ધીમે સર્વ ખોડ્યું બાલુ જમાનાની પાશ્વત્ય પ્રજામાં ધાર્મિક સંસ્કારો ઓછા થતા જાય છે તેને માટે નિવચિતકો બહુ વિનાશકારક રહે છે તેને લીધે આત્મહન્યા, અનતોષ, મહાપ્રવૃત્તિ થયા કરે છે અને કમનમીએ હિંદુસ્તાનની ધર્મપરાયણ પ્રજાએ આ વર્તણૂકનું અનુકરણ કર્યું, તો પછી તેને જે મોટો વારમા મળ્યો છે, તે ખોઈ બેસ્યો અને ધીમે ધીમે ઇતિહાસના પૃષ્ઠ પરથી નાશ પામ્યો, પણ તેના નિવારણીય પુરો આ બૂલ હવે જોવા લાગ્યા છે અને તેથી પડતી થતી અટકવાનો સભવ કાઈક ઉત્પત્ત થયો છે નવસુગની પ્રજાએ વાત જરૂર લખ્યો રાખવા જેવી છે.

આધુનિક સુધારા (Liberation) માં અતિ બ્યવમાય, અતિ ખરચાગપણ, નવીન પદાર્થોનો યામોહ, નતન વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવાની કામના અને ધનની શુભામીરી પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવે છે એમાં સ્વાર્થત્યાગ, પરોપકારપગથણ વૃત્તિ અને અશક્તનું પાલન થતું નથી, હોડાહોડમાં જે આગળ નીકળે, તેનો જય થાય છે એમાં ધર્મ શબ્દનો લોપ થાય છે, એટલે પત્રી પ્રેમ, ચતોષ, ત્રિશરતા, એ તો આવી શક્તા જ નથી એ સુધારાને નામે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય થાઓ કે સમર્થિ-બ્યવહાર વધો, પણ એથી આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત થવાની નથી, એથી વાસ્તવિક આનંદ થવાનો નથી, એથી નિરાતે બેમી સ્વસ્વરૂપ વિચારણા થવાની નથી આર્થ પ્રજાને ધર્મ એ જ સર્વસ્વ છે અને તેથી નવીન સુગની પ્રવૃત્તિમાં

પડવાની આથે ધર્મતત્ત્વ શુ છે તે વિચારવાનો. જવગર રહે તો કાઈ પણ મૂઢતા રહેશે, નહિ તો ધનના વિચારમા, રાજ્યદ્વારી ખટપટમા અને નિર્લુપ્ય વગરના વાદવિવાદમા જીવન પૂર્ણ થઈ જશે. ધર્મશુદ્ધિના આ કાગમા બહુ જ જરૂર છે એ ખાસ વિચારવા યોગ્ય વિષય છે.

અત્ર શરૂઆત કરતા કઠીનરૂ કહે છે કે શુદ્ધ ધર્મથી જન્મ, જરા, મૃત્યુનો મોટો ભય નાશ પામે છે. આ જીવ પ્રમાદ, માન, માયા-કપટ વગેરે કંઠીને પોતાની જાતને અને પોતાથી મનાયેલા ધર્મને મલિન કરે છે. શુદ્ધ ધર્મથી જન્મ, જરા અને મૃત્યુનો ભય ઓછો થાય છે, નાશ પામે છે, પણ એ ધર્મ શુદ્ધ જોઈએ આ જીવ વિષયકપાયાદિ પોદ્ગલિક ભાવોમા ફસાઈ જઈને ધર્મને મલિન કરે છે, જોડે ધર્મરૂપ મયામા દુખ દાગવાની જે શક્તિ છે તે મદર પ્રાણીના મળધમા બગડી જાય છે, અડકી પડે છે. ઔષધમા રાગોને હરવાની શક્તિ છે, પરંતુ જ્યારે તે જ ઔષધમા વિરુદ્ધ દ્રવ્ય ભેગવું હોય ત્યારે તે પોતાનો ગુણ મૂકી દે છે, તેની જ રીતે ધર્મ તો જીવના દુખો દાગી શકે છે, પણ પ્રમાદ વગેરે તેને ટાળી નાખે છે. ધર્મ એ શુદ્ધ સુવર્ણ છે, પણ તેમા અનેક પ્રકારનો ભેગ થઈ જાય છે. ધર્મ એ શુદ્ધ જળ છે, પણ તેમા કચરો નાખવામા આવે છે. ધર્મ એ ચંદ્ર છે, પણ તેમા લાછા લાગના જાય છે એ લાછનો કયા કયા છે તેના ઘોડા નામો આ બતાવે છે (૧, ૧૫૧)

શુદ્ધ પુણ્યજળમા મલ, તેના નામો

દૈથિલ્યમાત્સર્યદાપ્રહમુધોઽનુતાપદમ્મારિચિર્ગોચરાણિ ચ ।

પ્રમાદમાનો વૃણુ, કુસંગિ, ક્ષમાચિંતા ચ મુરુતે મળ્ય મ્મે ॥ ૨ ॥ (વજ્રાતિ)

“શુદ્ધત્વમા આટલા પદાર્થો એવરૂપ છે. ગિયિવતા, મત્સર, કદામિહ, ક્રોધ, અનુતાપ, હસ, અવિધિ, ગૌરવ, પ્રમાદ, માન, કુશુર, કુનમ, આત્મપ્રશસાદ્રવણી ઇત્યાદિ—સર્વ પુણ્યશક્તિમા ભેલરૂપ છે” (૨)

વિવેચન—નીચે સ્પષ્ટ કરેલા પદાર્થો પુણ્યકાચનની પર મેલ જેવા છે એ શુદ્ધ જળને ટાળી નાખનારા છે, ચંદ્રમા કવક જેવા છે, માટે તેમને ઓળખી કાઢવા એ આખું લિસ્ટ નવી, પણ આજેવાન દાગનારા એમા આવી જાય છે. ધર્મકૃત્ય, આવશ્યક ક્રિયા, ચૈત્યવર્નાદિમા મદપણ, તે દૈથિલ્ય પગના ગુણોને સહન ન કરવા, તે તરફ ઈર્ષ્યા કરવી, એ આત્મચર્ચ પોતાથી થયેલા અપકૃત્યને પણ વાજળી કંગવવા અને તેવા અભિપ્રાય અથવા તકરારને જાણી જોઈને મજબૂતાઈથી વળગી રહેવું એ કદામિહ ગુરુસે થવું એ ક્રોધ. કોઈને દાન-માન આપ્યા પછી અથવા ટીપ ભરાવ્યા પછી અથવા તો કોઈ પણ ધર્મકાર્ય કર્યા પછી, તે કાર્યોને જીવરૂપ મમજવા તે અનુતાપ. માયા-કપટ જોડે વચન અને વર્તનમા ભિન્નભાવ ગામમા બતાવેલી મર્યાદાપુર સર વર્તનને જલે તેથી જલદુ કરવું એ અવિધિ. મે આ મોટું કામ કર્યું, તેથી હું મોટે એવી

વિચારણા તે ગૌરવ, માન, પ્રમાદ સમકિત અને પ્રતાદિ રહિત ધર્માચાર્ય નામધારી તે કુચુર હવડા માણુમની સોબત કરવી એ કુચુરગતિ અને બીજા માણુનો પોતાની પ્રશસા કરે એ સાભળવાની ઇચ્છા એ શ્લાઘાર્થતા

આ સર્વ વસ્તુઓ સુદૃત્યમા મળતી છે, સસારમા રખડાવનારી છે જોકે આ લિસ્ટ પૂર્ણ નથી, તોપણ તેમા અગત્યની વસ્તુઓ ઘણી આવી જાય છે હવે આમાથી સુદૃત્યોમા મળતી કેટલાક મનોવિકાર વિષે અત્ર ખાસ વિચેચન કરી જતાવે છે (૨, ૧૫૭)

પરશુભ્રમશા

यथा त्वेष्टा स्वगुणप्रशसा, तथा परपामिति मत्सरोज्ज्वी ।

તેપામિમા સન્તત્તુ યદ્વપ્રયાસ્તાં નેષ્ટદાનાદિ વિનેષ્ટગમ ॥ ૩ ॥ (વપ્રગતિ)

"જેવી રીતે તને તારા પોતાના ગુણોની પ્રશસા વડાલી છે, તેવી જ રીતે બીજાં એને પણ પોતાના ગુણોની પ્રશસા વડાની હોય છે, તેથી મત્સર તથા દર્દને તેઓના ગુણોની પ્રશમા સારી રીતે કરવા માડ, જેથી તને પણ તે મળે (એટલે તારા ગુણોની પણ પ્રશસા થાય) કારણ કે વડાની વસ્તુ આપ્યા વગર વડાની વસ્તુ મળતી નથી" (૩)

વિવેચન—ઉપર આપણે જોઈ ગયા કે સ્વગુણપ્રશસા એ મલતપ છે હવે અત્ર તે મેલરૂપ ન થાય અને મળે પણ ખરી, એવી યોગના જતાવે છે હે ભાઈ! જો તને તારા ગુણોની સ્તુતિ સાભળવાની ઇચ્છા હોય તો, તુ પારકાના ગુણોની સ્તુતિ કર, કારણ કે મનુષ્યસ્વભાવ બધે એકમરખો છે દુનિયાના નિયમ પ્રમાણે 'રાખપન અને રખાપત' અરસપરસ હોવાથી, જો તુ તારી પ્રિય વસ્તુ બીજાને આપીશ, તો તેઓ પોતાની પ્રિય વસ્તુ તને આપશે, દરેકને પોતાના ગુણોની પ્રશમા પ્રિય છે, એવું તુ તારા પોતાના દષ્ટાંતથી જાણી શકે છે, માટે તારે તારી પોતાની ઇષ્ટપ્રાપ્તિના લાભ માટે પરશુભ્રમસ્તવન કરવું, એ ખાસ જરૂરનું છે

આ તો બ્યવહારની વાત કરી, પણ જ્યારે નિષ્કામ વૃત્તિથી પામ્ય ગુણોની પ્રશમા થાય છે, ત્યારે કરનારને બહુ આનંદ આવે છે મદ્ગુણુ એ એવું શુદ્ધ કાચન છે કે એની પ્રશમા થાઓ કે ન થાઓ તોપણ એ તણ કાળમા એનું જ રહેવાનું છે એના પર ઓપ ચઢે તો દેખાવ મારો લાગે છે, પણ એની મૂળ કિમત તો ઓપ વગર પણ ત્રણ કાળમા એકસરખી જ રહે છે એવા પારકાના એક નાના સદ્ગુણને પણ મોટા માની એના સ્તુતિ, સ્તવન, પ્રશમા કે વાગ્યા આવે ત્યારે કરનાર આડંબતરી રીતે ગુણ માટે માન, ગુણવાન થવાની ઇચ્છા અને પોતાનું ગુણીપણ જતાવે છે, એથી પારકા ગુણોની પ્રશમા કરવી, એ આડંબતરી રીતે પોતાની જ પ્રશમા કરવા જેવું છે શ્રી મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજે વાલ્મીકીના હિમાબ જતાઓ છે કે તમે આપશે તો તે તમને મળશે, પણ તેનો ખરેખર

ભાવ અત્ર બતાવ્યો તે જ છે ભતૃહરિ કહે ॥ કે મત લોકો પરશુશસ્ત્રવન કરાને પોતાના શુભ પ્રમિદ કરે છે, એ તેમનું ગત્રિ આશ્ચર્યથી ભગ્પૂર છે વાતનો સાર એ છે કે પારકા શુભ ભેદને ઈર્ષ્યા કંવાનુ તો અમ્મ પણ લાવવું નહિ, પણ તેના તરફ સ્વાભાવિક પ્રેમથી જ ભેડું શુભપ્રાપ્તિનો અને સ્વાત્મશુદ્ધ દશા પર આરોહણ કરવાનો એ મુખ્ય ઉપાય છે (૩, ૧૫૩)

પોતાના શુભસ્તુતિ અને દોષનિન્દામા મન ન રાખવું

જનેષુ શુક્લસુ ગુણાન્ પ્રમોદસે, તત્તો મમિત્રી ગુણરિક્તતા તપ ।

શુક્લસુ દોષાન્ પરિતપ્સે ચ ચેદ્-, મન્તુ દોષાસ્ત્રયિ મુસ્થિરાસ્તતઃ* ॥ ૪ ॥ (વશ્ય)

“બીજા માણસો તારા શુભની સ્તુતિ કરે ત્યારે તું હર્ષ પામીશ, તો તારામ શુભની ન્યતા થશે અને લોકો તારા દોષો તને બનાવે ત્યારે ખેદ પામીશ, તો તે દોષો તારામા નિશ્ચિત-દૃઢ થશે ” (૪)

વિવેચન—આપણામા કાવ્યચાતુર્ય, પ્રામાણિક વ્યવહાર, તપ, દાન, ઉપદેશ દેવાની અદ્ભુત શક્તિ કે એવો ડોળ પણ સદ્ગુણ કે સદ્વર્તન હોય, તેની આપણા સ્નેહી, સગા કે રાગીઓ પ્રશંસા કરે, તે સાલણી આપણને આનંદ થાય કે તરત મદ થઈ છે, કેટલીક વાર આ બતાવ આડકતરા રીતે બને છે માયાથી કે દેખાવ કરવાની દેવથી આ છવ તે વખતે બોલે છે કે ‘એમા કાઈ નહિ, એ તો મારી ફરજ હતી વગેરે’ પણ એમા ઘણી વખત માયા હોય છે બીજા માણસો શુભસ્તુતિ કરે એ સાલણવાની ઇચ્છા થાય, પોતાનું વર્તન બીજાને જણાવવાની ઇચ્છા થાય અને બીજા તેના વખાણ કરે તે સાલણી આનંદ થાય, ત્યાં શુભપ્રાપ્તિનો છેડો આવે છે જેને શુભ ઉપર શુભ ખાતર જ પ્રેમ હોય છે તે, લોકો શુ બોલે છે, શુ ધારે છે, એની દરકાર જ કરતા નથી, એનો વિચાર પણ કરતા નથી

એ જ નિયમ પ્રમાણે, જ્યારે પોતાના દોષ સાલણીને ખેદ થાય છે, ત્યારે પછી દોષ દૂર કરવાની વિચારણા કે કર્તવ્યનું જ્ઞાન રહેતું નથી એને બીજા માણસો શુ કહે છે, તે તરફ તેનું ધ્યાન રહે છે, તેથી ખેલ બગડે છે, અને તેને લીધે દોષો જામી જાય છે, દોષ પર નીલ વાય છે અને એને દોષ છોડવા એ પોતાની પ્રિય વસ્તુ છોડવા જેવું થઈ પડે છે, અથવા ઘણી વાર દોષને દોષ તરીકે જોળખી શકાતો જ નથી અને દોષ છુપાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે, ઠારણ કે અમુક વિચાર, ઉચ્ચાર કે આચાર તરફ એનું ધ્યાન રહેતું નથી, પણ લોકો તેને માટે શુ ધારે છે કે બોલે છે, તે તરફ ધ્યાન રહે છે લોકોનું ધારણ બરાબર ન હોય તો આ છવ છેતરાય છે લોકોમા ખાતર હેતુનો વિચાર કરી મત બાધનારા અત્પ હોવાથી ધારણામા બૂન કરનારા વિશેષ હોય છે, અને તેથી લોકપ્રશંસા કે જનકૃતિ

પર આધાર રાખનારા બહુધા છેતરાય છે હવે શુભદોષને અંગે કર્તાવ્ય શુ છે તે નિશ્ચય
૨૫૯ રીતે જોઈએ (૪, ૧૫૪)

શત્રુગુણપ્રશંસા

પ્રમોદસે સ્વસ્ય યયાન્વનિર્મિતૈ , સ્તૈસ્તથા ચેત્પતિપન્થિનામપિ ।

વિગર્હણૈ સ્વસ્ય યથાપતપ્યસ, તથા રિપૂણામપિ ચેત્તતોઽસિ મિત્ત ॥ ૫ ॥ (ચાલ્ય)

“ જીનત માણુનોએ કરેલી તારી પ્રશંસા સાબળીને જેમ તુ ખુશી થાય છે, તેવી જ રીતે શત્રુની પ્રશંસા સાબળીને પણ તને પ્રમોદ થાય, અને જેવી રીતે તારી પોતાની નિંદા સાબળીને જે પામે છે, તેવી જ રીતે શત્રુની નિંદા સાબળીને ખેદ પામે, ત્યારે તું ખરેખરે બાણકાર છે એમ સમજવું ” (૫)

વિવેચન—પોતાના કે પારકાના શત્રુની સ્તુતિ સાબળી શુભ ઉપર પ્રમોદ થાય અને પોતાના કે પારકાના દોષોની નિંદા સાબળી દોષ ઉપર નિરસ્કાર થાય, એવું વલણ કરવાનો અર્થ ઉપદેશ છે એમ પોતાની કે પારકાની સ્તુતિ ગણવાની જ નથી અને પ્રમોદ થાય છે તે શુભનો થાય છે, શુભ ઉપર થાય છે, શુભ પ્રત્યે થાય છે એમ શુભવાન કોણ છે, એ જ જોવાનું છે શુભવાન માણસ ભલે શત્રુ હોય, હાડવરી હોય, પણ તેના સદ્ગુણ માટે તેના તરફ આકર્ષણ થાય છે દુઃખમાં, શુભ ઉપર શુભ ખાતર જ પ્રેમ થાય છે આવી સ્થિતિ જરા અવલોકન કરી વિચાર કરવાની ટેવ પાડવાથી પ્રાપ્ત થાય છે એવી જ રીતે જેમ પોતાની નિંદા સાબળી ખેદ થાય છે તેવી જ રીતે શત્રુની નિંદા સાબળીને પણ ખેદ થાય, ત્યારે જે દાર્ઢ્ય કરવાનું છે તે સિદ્ધ થયું સમજવું સમજણ, જ્ઞાન, વિદ્વત્તા એ સર્વનો સમાવેશ આ નાની વાતમાં થાય છે શુભ તરફ શુભ ખાતર જ પ્રેમ રાખવો એ ઉપદેશ છે ભર્તૃહરિ કહે છે કે પારકાના નાના સદ્ગુણને પણ જે મોટો પર્વત જેવો કરી તેને માન આપે છે, તે ન ત બાણવો પણ શ્રી મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજ તો આગળ વધી જણાવે છે કે જે માણી શુભને શુભ ખાતર માન આપે તે જ બાણકાર છે, શાસ્ત્ર વાંચ્યા હોય તેનું ક્ષણ એ જ છે અને તેવી જ રીતે દોષ ઉપર દોષ ખાતર જ અપ્રીતિ રાખે તે જ ખરો જ્ઞાની છે આવી રીતના વર્તનનું દગ શત્રુમિત્ર પર સમભાવમાં આવે છે એવી રીતના વર્તનથી મનને જે ટેકો અને પ્રાપ્તિ મળે છે તે અનિર્વચનીય છે, અને, વાસ્તવિક નીતે કહીએ તો, તે અનુભવગમ્ય જ છે ઉપાધ્યાયજી કહી ગયા છે કે “ રાગ ધરીએ જુહા શુભ લડીએ ” જે જગ્યાએ શુભ હોય ત્યાં રાગ નાખવો, એમ શુભવાન કોણ છે તે જોવાનું જ નથી, બધા શુભ હોય ત્યાં રાગ રાખવો (૫, ૧૫૫)

પરગુણપ્રશંસા

સ્તૈર્વૈર્યથા મ્વસ્ય વિગર્હણૈશ્ચ, પ્રમોદતાપી મમસે તથા ચેત્ ।

ઈમો પરેષામપિ તૈશ્વતુષ્ણપ્સુદાસતા તાસિ તતોઽવેદી ॥ ૬ ॥ (ઉપેશ્વરજી)

“ જેવી રીતે પોતાની પ્રશ્ન મા અને નિદાથી અનુક્રમે આનંદ અને ખેદ પામે છે, તેવી જ રીતે પરની પ્રશ્ન મા અને નિદાથી આનંદ અને ખેદ થતો હોય, અથવા તે ચારે ઉપર ઉદાત્તીન વૃત્તિ રાખતો હોય, તો તું ખરો અર્થનો બલુકાર છે ” (૬)

[વિવેચન—ઉપર કહ્યું તે જ અત્ર કહ્યું છે પારકો માણસ ગમે તે હોય, ભલે તે મિત્ર હોય કે શત્રુ હોય, પરંતુ જ્યારે તેના ઉપર શુભવાન હોવાથી પ્રભેદ જ થાય ત્યારે શાસ્ત્રના રહસ્યનું બલુકારપણું પ્રાપ્ત થયું છે એમ સમજવું અથવા તો તે ચારે વસ્તુ સ્વશુભનશ સા, સ્વદોષનિદા, પરશુભપ્રશ્ન મા, પરદોષનિદા—એના ઉપર ઉદાત્તીન વૃત્તિ આવી જાય, તો તે પણ વધારે સારું છે, એટલે એ તત્ત્વ ધ્યાન આપવાનું વલણ જ ન થાય, ફક્ત પોતે પોતાને યોગ્ય રહેને કામ ચલાવ્યા કરે, એવી ઉદાત્તીન વૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય તો વધારે હીક છે પણ કેટલાંક વાર ઉદાત્તીન વૃત્તિને નામે બેદરકામી દાખવ થઈ જાય છે, તેનાથી ચેતવાની જરૂર છે અત્ર ઉદાત્તીન વૃત્તિ કહી છે તે જાણીએઈને અગ રહેવું એમ નથી, પણ તે જાણવા તત્ત્વ સ્વાભાવિક વલણ જ ન ગણવું એ છે આખા સ્તોત્રને ઉપરના સ્તોત્રની નોટ બગબગ લાગુ પડે છે શ્રી આનંદધનંજી મહારાજ શ્રી શાંતિનાથજીના સ્તવનમા કહે છે કે —

માન અપમાન ચિત્ત સમગરો, મમ ગણે કનક પાપાજ રે,
વદક નિદક સમ ગણે રથો હોય તું જાણ રે,
શાંતિગિન ! એક મુજ પિનતિ.

આવી નિધિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો અત્ર ઉપદેશ છે (૬, ૧૫૬)

શુભસ્તુતિની અપેક્ષા નુકમાનકારક છે

મનન્ન મોઽપિ સ્તુતિમાનતો મુની, ય્યાત્પા ન ગદગ્રાપિ હિત પરમ ચ ।

તસ્મિન્નુત્તીયાદિમિરાયતિ તતો, મુષાભિમાનગ્રહિલો નિહસિ ક્ષિન્ન ॥ ૭ ॥ (ઉપગતિ)

“ હોક વખાણ કરે તેથી કોઈ શુભી થતો નથી, વળી, બહુ ખ્યાતિથી પણ આવતા ભવમા (પરલોકમા) હિત થવાનું નથી, તારે જો આવના ભવમા તારું સારું કરવાની ઇચ્છા છે, તો નકામો અભિમાનને વશ થઈને, ઈર્ષ્યા વગેરે કરી, આવતો ભવ શા માટે બગાડે છે ? ” (૭)

[વિવેચન—દેવચંદ નામનો માણસ અથવા બીન સો—બસો હીરાચંદની સ્તુતિ કરે, તેથી હીરાચંદમા કાઈ શુભ આવ્યા જવાના નથી તેનામા હીર હશે તો રહેશે, અને કદાચ સ્તુતિથી તો બિલકુ નુકમાન થવાનું હશે તો થશે વગી, અત્ર ગમે તેના વખાણ થાય, ભાટચારણે આકાશમા ચઢાવી દે, તોપણ પરલોકમા તેની અમર થતી નથી ત્યાં કાઈ વખાણ પામેલા માટે પશ્ચાત્ત નથી, તેમ જ તેઓ માટે કાઈ જુગી જગના નથી સ્તુતિને પાત્ર થવાની જરૂર છે

અત્ર એક ઘણી અગત્યની બાબત પર ધ્યાન એ લેવાની જરૂર લાગે છે આપણે આપણું વર્તન શુણને અનુસરીને રાખવું ઇરાદાપૂર્વક આપણા વખાણ થાય, તેવી રીતે દુનિયાને બતાવવા ખાતર વર્તન કરવું નહીં, છતાં વખાણને પાત્ર આત્માને બતાવવામા અડચણ નથી, બલકે તેવા જ થવાની જરૂર છે લોકો સ્તુતિ કરે તેમા શુણહાનિ થતી નવી, પરંતુ જેની સ્તુતિ થાય છે તેણે તે કરાવવાના હેતુથી કાંઈ પણ વર્તન કરવું જોઈએ નહિ અને વિદ્યમાન શુણની પણ મુનિ માહત્તીને તેના પર મન આપવું જોઈએ નહીં

અત્ર આ છવમા દેખીતા વિરોધ છે તે બતાવે છે એક તો દરેકને આવતા ભવમા સારુ થાય તેવું કરવાની ઇચ્છા અને બીજું તેથી તદ્દન વિરુદ્ધ વર્તન હે બાઈ! જો તું આવતા ભવમા માનસિક કે શારીરિક સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હો તો પછી આ ભવમા ઇર્ષ્યા કે અભિમાન કરી, પારકામા શુણ છતાં નિંદા, કે પોતામા દોષ છતાં પ્રશંસા કે ઇર્ષ્યાથી બીજાના શુણને પ્રકાશમા ન આવવા દેવા વગેરે વગેરે નિર્નિદ્ધ કાર્યો કરી શા માટે સુખ મેળવવાના ઉપાયોને નાખી નાખે છે ? તારે તારા શુણો બહાનુ પાડવા પી ઇચ્છા રાખવી નહિ વળી, યાદ રાખજે કે, શુણ છે તે દાબડામા નાખેની કસ્તૂરી છે જો કે કસ્તૂરી પોતે ઇચ્છા રાખતી નથી કે પોતાની મુગધ બધે પ્રસરે, પણ શુણનો તેમ જ કસ્તૂરીનો સ્વભાવ છે કે તે પોતાના મૂળ ધર્મથી જ આપોઆપ સર્વત્ર પ્રસરે વસ્તુ અનલોડન કરનાર તત્ત્વજ્ઞો સારી રીતે સમજે છે કે પ્રશંસા-આબંધ-ની પછલાડે દોડનારને તે મળતી નથી, પણ તેને જે લાયક થાય તેને વરવાને હાથમા માળા લઈને તે આતુર ઊભી હોય છે અને ઇચ્છા કે અનિચ્છાએ તે વરે છે, એવો આ જગતનો ક્રમ છે (૭, ૧૫૭)

‘શુદ્ધ’ ધર્મ કરવાની જરૂર કરનારાઓની મનાવતા

सृजन्ति क क न परिमुखा जना , प्रमादमात्सर्यबुवोषविप्लुता ? ।

दानादिधर्माणि मलीमसायमन्युपेक्ष्य शुद्धं सुकृतं चराण्वपि ॥ ૮ ॥ (વજ્રવચન)

“પ્રમાદ, મત્સર અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા કેટલાએક સામાન્ય માણસો દાન વગેરે ધર્મો કરે છે પણ આ ધર્મો મલિન છે, તો તેઓની ઉપેક્ષા કરી શુદ્ધ સુકૃત્ય લેશમાત્ર એક અર્થ જોટલું પણ કર” (૮)

ત્રિવેચન—મધ, વિષય, કપાય, વિકૃત્યા અને નિદ્રા એ પાંચ પ્રમા છે પરકલ્પિત કે ગૌરવ તરફ ઈર્ષ્યા એ મત્સર, અને દદિરાગ વગેરે મિથ્યાત્વ, એને વીધે છપ દાન, શીલ, તપ વગેરે કરે છે મિથ્યાત્વથી માનતા માને છે, દદિરાગથી હજારો ઉપિયા ભોળી જમરના પગ આગળ સમર્પણ કરા દે છે, અજ્ઞાનથી લાલસો કરી કાયકવેશ કરે છે, બહુ કારથી નામના ખાતર લાખો ઉપિયાની સખાવન કરી દે છે અને વર્તમાનપત્રમા નામ આવતા ખાતર મોટી રકમ ફડમા ભરી આપે છે, પણ આવી રીતે કરેલ ધર્મકાર્ય કલ કિતા

છે, અદ્રમા કલક તુ-ય છે, સોનાનાં થાળીમા લોહાની મેળ છે, અનાદૃષ્ટીય છે, ઇષ્ટ ક્ષણ રોકનાર છે, સસારમા રજાવાવનાર છે

જો તારે ખરેખર કામ કાઢવાની ઇચ્છા હોય તો એક જ રા વખત પણ શુદ્ધ ધર્મ કર ઉપર કહેલા કોઈ પણ પૌરુષલિક લાગે છેડી દે, નસારને કાપી નાખ પછી તું ખૂબી જોળે તને તે વખતે તારા મનમા જ એવો અપૂર્વ આનંદ ધમે કે આખી જિંદગીમા તે એવો આનંદ અનુભવેા નહીં હોય શુદ્ધ આત્મિક સ્થિતિમા રમણ કરવુ એ સ્વાભાવિક દશા છે અને એવી દશા એક વાર પ્રાપ્ત કર પછી શુ કરવુ એ તને આપોઆપ સૂઝી આવશે

આ શ્લોકનો ઠી ઠી આશય વિચારવા યોગ્ય છે મોટા મોટા પુસ્તકો વાચવા યોગ્ય નાન મેળવવા માટે એકઠા શીખવાનાં જરૂર છે, અને મુદ્દર મઠિર થયુવા માટે પાયા ખોદવા જેવુ કામ કરવાનાં પણ જરૂર છે આ વાન ખામ ધ્યાનમા રાખવાની આવશ્યકતા છે એકલા જાણ્યા વગર અને પાયા ખોદા વગર મુદ્દર પરિણામ ખતાવનારા કાર્યો થતા નથી એ સ્પષ્ટ છે પણ નાથે યાદ રાખવુ કે નિરતર એટલા જ ઘૂટવાનું કામ કરવાનું નથી, નિરતર પાયા ખોદવાનું કામ કરવાનું નથી સાધ્ય દૃષ્ટિમા રાખીને જ આ બન્ને કાર્યો આદરણીય છે મલિન ધર્માચરણો પરુ અભ્યાસ પાડવા માટે ઉપયોગી છે, કારણ કે એ એકઠા ઘૂટવા જેવા તર્યો છે 'અનાદિ અભ્યાસથી પ્રમાદ, માત્સર્ય, ક્વાય વગેરેના ત્યાગ નર્નથી જનવેા ઘણા માણસોને અશક્ય લાગે છે, પરંતુ પુરુષાય કરવાથી તેના ત્યાગ ચર્થ શકે છે ત્યાગ કરવેા છે એવી ચીવટ મનમા હોય તોપણ બહુ દેર પડે છે આ તદ્દન જુદી વાત છે અભ્યાસ પાડવા માટે એકઠા ઘૂટવાની ખાસ જરૂર છે, પરંતુ એકઠામા ને એજામા જ મુદ્દર સ યોગવાળુ જીવન પૂર્ણ થાય, તે ઇષ્ટ નથી ઉપાધ્યાયજી તે જ મતલબનું કથન અધ્યાત્મસારના ધીન અપિકારના વાંશમા શ્લોકમા કરે છે મલિન ધર્મકાર્યોથી લાભ નથી એમ નથી, પણ તે બહુ અપ છે, મુમુક્ષુ જીવની સાધ્ય મેળવવાનાં અપેક્ષાએ તદ્દન લાભ નથી, એમ કહીએ તો ચાલે આ મર્વ હકીકતનુ તાત્પર્ય એ જ નીકળે છે કે પ્રથસ્ત ધર્મા રણ કરવા. આપણે એક મામાન્ય દાખલો લઈએ તો આ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થશે એક પ્રાણીને દરા જનર રૂપિયા ખરચવાની આપણે પ્રેરણા કરીએ તે જીવ બચહાર છે, કર્મના અગમ સિદ્ધાતને સમજતો નથી, દુનિયાનો ક્રીડા છે, બાથાં તેને માનની ઇચ્છા છે આવા પ્રમગે તેને માન લઈને પણ દાન કરવામા હરકત નથી તેના દ્રવ્યનો આ રસ્તે વ્યય થતા થતા તે દાનધર્મની ઉત્કૃષ્ટતા સમજશે અને પછી શુભ ધર્મોદાથી અતરંગ શાંતિ અને સતોષ કેવેા થાય છે તે ધીમે ધીમે સમજશે અભ્યાસ પાડવા માટે પ્રથમ તેને માનની ઇચ્છાનાં તૃપ્તિ કરવી તે પણ ઇષ્ટ છે વિશેષ સમજી પ્રાણાં પ્રથમથી જ આ વાત મમજી રાકે છે અને તેના તથેા કોઈ પણ ઔદ્ધિક મનાવિકારને તૃપ્ત કરવા માટે હોતા નથી, પણ પરમ સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાના શુદ્ધ અધ્યવસાયથી ઉત્પન્ન થાય છે આ છેલ્લો માર્ગ

પરમ ઇષ્ટ છે, મહાકલ્યાણ આપનાર છે અને તે મહાજ્ઞ કરવાનો અથવા મહાજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા અને ભાવના રાખવાનો અત્ર ઉપદેશ છે (૮, ૧૫૮)

અરામા વગરના સુકૃત્યનું વિશિષ્ટપણું

આચ્છાદિતાનિ સુકૃતાનિ યથા દધન્ને, સૌમાગ્યમત્ર ન તથા પ્રક્ટીકૃતાનિ ।

પ્રીઠાનતાનનમરોજસરોજનેત્રા-વક્ષ સ્વગ્નિ રચિતાનિ યથા દુઃસ્તૈ ॥ ૯ ॥ (વર્ણતત્ત્વ)

“આ દુનિયામા મૂઢ પુણ્યકર્મો-સુદૃષ્ટો જેવી રીતે સૌભાગ્ય આપે છે, તેવી રીતે પ્રકટ કરેલા સુકૃત્યો આપના નથી જેમ કે લગ્નઅર્થી નમાત્યુ છે મુખકમળ જેણે એવી કમગનયના સ્ત્રીના સ્તનમંડળ વચ્ચે આચ્છાદિત હોય, ત્યારે જેટલી શોભા આપે છે તેટલી શોભા ઉઘાડા હોય ત્યારે આપતા નવા ” (૯)

નિવેચન—અષ્ટ છે દુનિયામા ખાનગી(શુભ) ધર્માદો વગરના ખરેખરે લાભ બાધી બધ છે દુનિયા તેના શુભ ગાઓ કે ન ગાઓ, તેની તેને દરકાર ન્હોતી નથી, હોતી નથી કાચળી પહેરી ઉપર ચાડી પહેરેલી હોય ત્યારે સ્ત્રીના હૃદયભાગના જે શોભા સામા માણસને લાગે છે, તેટલી ઉઘાડા સ્તન હોય છે ત્યારે લાગતી નથી આપણુ પોતાનુ શરીર પણ વસ્ત્રથી વીંટાયતુ હોય છે ત્યારે જ શોભા આપે છે, તેવી જ રીતે સુકૃત્યો ઢાંકેલા રોય છે ત્યાં સુધી વધારે સૌભાગ્ય આપે છે

શુભ સુકૃત્યો કળતી વખતે કરનારને બહુ શાંતિ આપે છે અને તેનુ સ્મરણ કરવાથી આત્મિક સતોષ આપે છે, એ ખામ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે દરેક કાર્યની અમર આત્મિક મુદ્ધિમા કેવી ધરે, તે વિચારવાના જરૂરિયાત આથી જબાઈ આવે છે માનકીર્તિયાં કહાય સ્ફૂળ ગાનન થોડો વખત લાગે પણ અપૂર્વ આત્મિક શાંતિ, જે મેળવવાનો પ્રયાસ સર્વ મુમુક્ષુઓનો છે, તે તે શાંત ચિત્તિમા શાંત રહીને કરેલ શુભ કાર્યોથી જ થાય છે

ગમે તે કાંઈકથી, પણ પ્રચલિત બ્યવહાર આથી તદ્દન બિરદો ધર્મ ગયો છે, એમ સર્વથા નહિ તો તે કહે નવાણુ ટકામા જોવામા આવે છે એક માણસને એક લાખ રૂપિયા ખરિદવાની ઇચ્છા થઈ તો ખર્ચા પડેલા જ તેના ઢોલ-નગારા વગડાવવા પ્રયત્ન કરતો તે જોવામા આવે છે ખરચ કરવાનો વખત પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેનો કબજો છોડતો નથી, બ્યાજ વાપરવા ઇચ્છા બતાવે છે, ન્યૂસપેપરમા મોળા મોળા રિપોર્ટો મોકલે છે અથવા મોકલારે છે અને એક વાગ ખર્ચેલા પૈમાનો ચાર પાય વખત જુની જુની રીતે લાભ લે છે । આવી રીતે ઘણુંખરુ આપ્રામાણિકપણે ખેલ કરે છે અને અભિમાનથી ખર્ચે છે આ એક ધન ખરચવાની હકીકત ધર્મ, તેવી જ રીતે બીજા અનુક્રાનો માટે પણ મમજી લેવુ છવનો અનાદિ સ્વભાવ અભિમાન કરવાનો છે, તે મીઠી અને આડ-તરી રીતે શુભ કૃત્યોમા પણ ધર્મ બધ છે અને તેનું કારણ વાસ્તવિક તત્વગ્રવેષણ નહિ એ જ છે વિચાર કરતા જણાય છે કે વસ્તુસ્વરૂપ આથી ઊલટુ જ છે એક સુકૃત્ય કરવા પહેલા

અથવા ડરતી વખતે તેને ખાનગી રાખવાથી બહુ ભતના લાભ થાય છે અભિમાન ન થઈ બંધ તે બહુ મોટો લાભ છે, ડરણ કે અભિમાનથી સુકૃત્યનું કૃણ અહીં જ રહી બંધ છે લોકમા કીર્તિ બોલાય અથવા બહુ તો દેવગતિ મળે, પણ નિર્જરા થવી મુશ્કેલ છે એ ઉપરાંત ગુપ્ત સુકૃત્ય ડરતી વખત અપૂર્વ માનસિક આનંદ થાય છે, આત્મસ્વરૂપમા રમણ થાય છે અને ફરજ બળવવાનો શુદ્ધ ખ્યાલ આવે છે—એ મર્વ લાભો જુદા જ છે (૯, ૧૫૯)

અવશુણ્યપ્રશસાથી લાભ જરા પણ નથી

સ્તુતૈ' શ્રુતૈરાપ્યપરૈર્નિરીક્ષિતૈર્ગુણસ્તવાત્મન્ ! સુકૃતૈર્ન કથન ।

फल्गन्ति नैव प्रकटीकृतैर्भुवो, द्रप्ता हि मूलैर्निपतन्त्यपि त्रय' ॥ ૧૦ ॥ (વશસ્તવિક)

“ તારા ગુણો અથવા સુકૃત્યોની બીજા સ્તુતિ નરે અથવા સાક્ષણે અથવા તારા સારા કામો બીજા જુએ, તેથી છે ચેતન ! તને કાંઈ પણ લાભ નથી જેમ કે ઝાડના મૂળ ઉઘાડા કરી નાખ્યા હોય તો તેથી ઝાડ ફળતા નથી, પણ જિલ્લટા જીખડી જઈને હોય પર પડે છે (તેમ જ સારા કામો પણ ઉઘાડા પડવાથી ભોંયે પડે છે)” (૧૦)

વિવેચન—એક માણસે પૃથ્વી પર સુદર ઝાડ વાલ્યુ અને તેના મીઠા ફળ ધરે એમ તેને લાગ્યું, તેથી તેનું મૂળ કેવું હશે તે જોવાની ઇચ્છા થઈ આમ વિચારી બીજાને બતાવવા સારુ તથા પોતે જોવા મારુ મૂળ ફરતા જે માટી—કચરો વગેરે હતા તે દૂર કર્યા અને મૂળ બધાએ જોયું પણ પરિણામ શું આવ્યું ? ફળ તો ન મળ્યું, પરંતુ ઝાડ પણ નાશ પામી ગયું ! આવી જ રીતે સારા કામોનો યથા સારો બોલાશે, એમ ધારી આ જીવ સુકૃત્યરૂપ મૂળ બીજાને જોવા મારુ ઉખેડી તેની ફરતી અપ્રસિદ્ધતારૂપ માટી વગેરે હોય છે, તે દૂર કરે છે તેમ કરવાથી એકે યથા તો બોલાય છે, પણ તેના ફળનો નાશ થાય છે અને સુકૃત્યના નાશથી તે પોતે પણ નાશ પામી બંધ છે અત્ર યોજના મા પ્રમાણ છે—(૧) સુકૃત્યોની મૂળ સાથે યોજના, (૨) આત્માની વૃક્ષ સાથે, (૩) (સુકૃત્યોના) સ્તવન, શ્રવણ, નિરીક્ષણનાં (વૃક્ષના) પ્રકટીકરણ સાથે, (૪) (સુકૃત્યના) ગુણનો અભાવ, તેની વૃક્ષના ફળવાના અભાવ સાથે અને (૫) ધર્મનાશની વૃક્ષના અધ પાત સાથે યોજના કરવી

વિચારશે તો છે પણ તેમ જ પારકા માણસો આપણા ગુણ કે સારા કામની સ્તુતિ કરે તેમા લાભ શો છે ? તાત્ત્વિક વિચાર કરતા જણાય છે કે કીર્તિ કે માનની ઇચ્છા પણ અજ્ઞાનજન્ય છે, એમા કાંઈ દમ જેવું નથી, અને વિચક્ષણ માણસો કદી તેની ઇચ્છા કરતા નથી આગતુક રીત્યા તે મળી બંધ તો લાભે મળે, પણ તેની ખાતર ચારિત્ર્યવાન પોતાનું વર્તન કરે, એ ચારિત્રને જ છાજતું નથી અને ઘણું ખરું દુનિયામા બને છે પણ એમ કે, જે એના પડવાડે દોડે છે તેને એ વરતી નથી અને જિલ્લટો પછવાડે દોડવાનો કલેશ આપે

છે કીર્તિના લોભીને સુદૃઢ્યનો નાશ થાય છે અને ઘણી વાર ઊલટું અપમાન મળે છે આ સર્વ હકીકત અનુભવગમ્ય છે અને અવલોકન કરનાર તુરત ખામી જાય તેવી છે (૧૦, ૧૬૦)

ગુણ ઉપર મત્સર કરનાર, તેની ગતિ

તપ ત્રિયામસ્યદાનપૂજનૈ, શિવ ન ગન્તા મુળમત્સરી જન ।

અપશ્યમોઝી ન નિરામયો મવદ્રસાયનૈરપ્યતુલ્યૈર્દાનુર ॥ ૧૧ ॥ (વશિષ્ઠવિજ્ઞ)

“ગુણ ઉપર મત્સર કરનાર પ્રાણી તપશ્ચર્યા, આવશ્યક ક્રિયા, દાન અને પૂજાથી મોઝે જતો નથી, જેમ કે માદો માણસ જે અપશ્ય મોજન કરતો હોય, તો પછી તે ગમે તેટલું રમાયણ ખાય તોપણ સાંજે થતો નથી ” (૧૧)

વિવેચન—જેવી રીતે ચેતાના સુદૃઢ્યોની સ્તુતિ સામજિકવાની ઇલા રાખવી, એ ધર્મશુદ્ધિમા મગરૂપ છે, તેવી જ રીતે પાગલાના મારા ગુણો તરફ ઈર્ષ્યા-અદોષાઈ કરવી, એ પણ મગરૂપ છે પાગલો મત્સર કરનાર માણસ ગમે તેટલા ધર્મકૃત્યો કરે, છઠ્ઠું અક્રમ કરે, યોગ ઉપધાન વહે, પ્રતિકેમણ, પચ્ચખખાણ વગેરે આવશ્યક ક્રિયાઓ કરે કે ખાત્ર પ્રકાર ના દાન આપે, યા તો મહાઆકરમરથી અણ, સત્તર, એકવીશ કે એક પો આઠ પ્રકારી પૂજાઓ રચાવે, પણ તે મોઝે જશે નહિ જેમ કેઈ માદો માણસ કરી કરે નહિ અને ખાડ, ખટાશ વર્જ્ય હોય છતાં છાની રીતે ખાય, પછી તેને તમે પચામૃત-પગપટી, વસતમાણતી કે ગજવેલ ખવગવો, તોપણ લાભ થશે નહિ, તેવી જ રીતે તપ, ક્રિયા, દાન વગેરે રમાયણ છે, તેની માથે જ નો ગુણ તરફ મ સરરૂપ અપશ્ય મોજન લેવામા આવે તો પછી શિવગમનરૂપ નીરામીપણું આ છવરૂપ વ્યાધિમત્ત પ્રાણને પ્રાપ્ત થતું નથી એ પ્રમાણે દષ્ટાંતદાષ્ટાંતિક યોજના સમજવી

ધાર તપમ્યાના પરિણામે દેવલોકના મુખ મળે, એ શા કામનું ? આવશ્યક ક્રિયા કરીને પાછું તે જ કૃત્ય તે ભાવે ફરી ફરી વાર કરવાના વમજમા ફરવું પડે તે શા કામનું ? દાન આપ્યા પછી પાછું દાન લેવાનો વારો આવે, તે શા કામનું ? અલમત્ત, યા યા ત્રિવા સા સા ફલવતી એ સૂત્ર ખરેખર છે, પણ ઉપર જણાવ્યું છે તમ મોઝે જનારની અને મોઝે જવાની ઇલા રાખનારની નજરમા એ લાભ તદ્દન અપ છે, તેથી નિષ્ફળ છે એમ કહીએ તોપણ ખોટું ગણાય નહિ હે ચેતન ! તું પરગુણઅસહિષ્ણુતા તણ દે અને તેમ કરી તારા કર્મરૂપ રોગોને ફર કર (૧૧, ૧૬૧)

શુદ્ધ પુણ્ય અલપ હોય તોપણ માર

મત્રમભારત્તરસાયનાનિર્નિર્નાન્લમપીઠ શુદ્ધમ્ ।

દાનાર્ચનાવદ્યસ્પૃષ્ઠાદિ, મદાપઠ પુણ્યમિતોઽન્યથાઽન્યન્ ॥ ૧૨ ॥ (વશિષ્ઠવિજ્ઞ)

મત્ર, પ્રભા, રત્ન, રસાયણ વગેરેના દષ્ટાંતથી (જણાય છે કે) દાન, પૂજા, આવશ્યક,

પૌષધ વગેરે (ધર્મક્રિયા) બહુ થોડા હોય, તોપણ જો શુદ્ધ હોય, તો મહાકૃપા આપે છે અને બહુ હોય છતાં અશુદ્ધ હોય તો મોક્ષરૂપ કૃપા આપતા નથી (૧૨)

વિવેચન—શુદ્ધ મત્રોચ્ચારથી અસલના વખતમા પુણ્યના પ્રબલપણાથી દેવ પ્રસન્ન થતા હતા, તે જરા હોય તોપણ બહુ કામ થતું હતું તેવી જ રીતે સૂર્ય-ચંદ્રની પ્રભા જરા પડે તોપણ આખી દુનિયામા પ્રકાશ કરે છે પાંચ રૂપિયાભાર લોહુ અને તેટલા જ વજનના રત્ન (મણિ, મોતી, માણેક કે હીરા) હોય તો કિંમતમા તાબગલો ફેર પડી જાય છે રમાયણ-મારેલ પારે વગેરે-એક તલભારથી ઓછુ ખવગવવામા આવે તોપણ, જો તે શુદ્ધ હોય તો, શરીરને બહુ શુભ કરે છે એવી જ રીતે જ્ઞાન, પૂજા, પૌષધ વગેરે અનુષ્ઠાનો માટે સમજવુ આપણા લોકો હંમેશા મજ્યા તરફ જુએ છે અને તેથી છેતરાય છે, પણ સમજીએ તેની શુદ્ધતા-મુદરતા-તાર્ત્વિકતા તરફ જોવુ જોઈએ Never look to the quantity of your actions but pay particular attention to the quality thereof

આ વાક્યમા બહુ ખૂબી જુદી છે આપણે કેટલુ ઠ્યું તે જ જોનારા છીએ, પણ કેલુ ઠ્યું તે જોવાની ખાસ જરૂર છે આખા જીવનમા પ્રભુભક્તિમા એક વખત વીર્યોદ્ધાસ થઈ જાય તોપણ જીવની લાવડ ભાગી જાય તેવી જ રીતે આવશ્યક ક્રિયામા વિચારણાને પરિણામે બરાબર પશ્ચાત્તાપ થાય, કે પૌષધમા અપૂર્વ લાવશુદ્ધિ થઈ સમતા પ્રાપ્ત થાય, તો આપણું કામ થઈ જાય અને તેની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવવાને માટે જ સર્વ સામકારીનો પ્રયામ છે

આથી ઊલટું, જો નુદિની અપેક્ષા વગર બહુ બહુ ક્રિયાઓ કરવામા આવતી હોય, પણ શુદ્ધતા જરા પણ ન હોય અને ઊલટી અશુદ્ધતા ફાળવ થતી હોય તો કૃપાપ્રાપ્તિ થતી નથી, જે હેતુથી ક્રિયા કરવામા આવે છે, તે હેતુ જળવાતો નથી અને કદાચ અત્પ લાભ થાય છે તો તે રૂપિયે એક બદામ જેટલો થાય છે આ આખા અધિકારનો ઉદ્દેશ એ જ છે કે થોડું કરે પણ બરાબર કરે, બહારની કિંમત કે દેખાવથી લોભાઈ ના નહિ (૧૨, ૧૬૦)

ઉક્તા અર્થ ૫૨ દદાત

દીપો યથાલ્પોઽપિ તમાસિ હન્તિ, ય્વોઽપિ રોગાન્ હરતે મુષાયા ।

*તથા દહત્યાથુ ઋણોઽપિ ચામે-ધર્મસ્ય લેશોઽપ્યમન્સ્તથાદ. ॥ ૧૩ ॥ (લપગાસિ)

“એક નાનો દીવો પણ અધગારને હણી નાખે છે, અમૃતનું એક ટીપુ પણ અનેક રોગોનો નાશ કરે છે, અને અગ્નિની એક ચિનગારી પણ ખડના મોટા ઢગવાને બાળી મૂકે છે, તેવી જ રીતે જો ધર્મનો અંશ પણ નિર્મળ હોય તો તે પાપને હણી નાખે છે ” (૧૩)

વિવેચન—સ્પષ્ટ છે અત્પ દીવો પણ વિસ્તૃત જગ્યામાથી અધકારને દૂર કરી નાખે છે, તેવી જ રીતે મવ બાબતમા સમજવુ આ સર્વ હકીકત એ જ બતાવે છે કે શુદ્ધિ

તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે હવે ગુહિ સાથે ભાવની કેટલી જરૂરિયાત છે તે બતાવી અધિકાર સમાપ્ત કરે છે (૧૩, ૧૬૩)

ભાવ અને ઉપયોગ વગરની ક્રિયાથી કાયાકલેશ ઉપન્ન હાર

માવોપયોગશૂન્યા, કુર્વન્નાવદ્યકી ક્રિયા સર્વા ।

દેહદેશ લભસે, કામાપ્સ્યસિ નૈવ પુનરાસામ્ ॥ ૧૪ ॥ (માર્ગ)

“ભાવ અને ઉપયોગ વગર સર્વ આવશ્યક ક્રિયા કરતા તને માત્ર કાયકલેશ (શરીરની મજબૂરી) થશે, પણ તું તેઓનું ફળ મેળવી શકીશ નહિ જ” (૧૪)

વિવેચન—‘ભાવ’ એટલે ચિત્તનો ઉત્પાદક (વીર્યોદ્ધાસ) અને ‘ઉપયોગ’ એટલે સાવધાનતા (ભ્રમતપણું), જેમ કે આવશ્યક ક્રિયામાં સૂત્રાર્થ, સૂત્ર, અર્થ, વ્યજન, દીપ્તિ હર્યોચ્ચાર વગેરે બાબતમાં સાવધાનપણું ભાવ અને ઉપયોગ વગરની ક્રિયા કરવી એ માત્ર કાયકલેશ છે અને તેમાં મળ તદન અપ છે, કાર્ક નથી શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

ભાન વિના નનાદિકા, ભક્ષો અનૂસા ધાન,

ભાન રમાગ મળ્યે થકે, મુટે ઈર્મ નિતન

ભાવ વગર દાન વગેરે ક્રિયા કરવી, એ મીઠા વગરના લોજન જેવી છે તેવી જ રીતે સૂક્તમુક્તાવનીકાર પણ કહે છે કે—

મન નિા મિયમે જ્યુ, ચારમે કતહીલે,

શુરુ વિષ ભામે જ્યુ, છમમે જ્યુ અનૂલે

જસ વિષુ બાહુ છી, છનતે જ્યુ ન મોહે,

તિમ ધરમ ન મોહે, ભાનના જો ન હોહે

એ ઉપરથી અપ્પ રીતે જણાય છે કે ભાવ વગરની ધર્મક્રિયા તદન શુષ્ક છે, નકામી છે, છુટું છે, અનનુકરણીય છે, અનિષ્ઠ છે એ મન વગરના મેળા છે અને હાત વગરના આવણા ■

તેટલા માટે જ શ્રી મિહિરસૂરિ મહારાજ શ્રી કચ્છાણમહિર સ્તોત્રમાં કહે છે ■ કે “હે પ્રભુ ! અનત સસારમાં ભવબ્રમણ કરતા મને તારું દર્શન એક વાર પણ થયું હોય, એમ લાગતું નથી, કારણ કે થયું હોત તો પછી મારી આ સ્થિતિ હોય નહિ” મતલબ એ છે કે વાસ્તવિક દર્શન થયું નથી, કારણ કે કદાચ પ્રભુના દર્શન થયા હોય, પ્રભુની પૂજા કરી હોય કે દેશના સાલગી હોય, પણ ચિત્ત વગરનું હતું હોય ચક્ષ્માત્ર ક્રિયાઃ પ્રતિફલતિ ન ભાવશ્યાયા જે કારણ માટે ભાવ વગરની ક્રિયા ફળ આપતી નથી, તેથી પ્રભુનું વાસ્તવિક દર્શન થયું જ નથી એમ કહીએ તો ચાલે.

ભાવની સાથે સાવધાનપણું—બ્રમત વિવેકની પણ તેટલી જ જરૂર છે એકલી ભક્તિ

ફળતી હોય, તો શત્રિએ પાડીને શ્રી નમિનાથજીને વહન કરવા જનાર પાલકની ગુપ્ત ભક્તિમા કનાગ નહોતી, પણ ત્યાં ભાવ તથા ઉપયોગ નહોતા. વીરા શાળવીએ અઠાર હત્તર સાધુને વાઘા અને શ્રીકૃષ્ણે પણ વાઘા જ્યારે શ્રીકૃષ્ણજીને મહાલાભ થયો, સાતગી નારકીને ચોગ્ય આયુષ્યના દળિયા મેળવ્યા હતા, તે શુદ્ધ ધર્મ ત્રીજી નારકાને ચોગ્ય ધર્મ ગયા, એ અને બીજા લાભ પણ થયા, ત્યારે વીરા શાળવી બિચારો માત્ર કાયકેશ પામ્યો એકસાથે એકસરખી ક્રિયા કરનારમા આટલું અતર પડી જાય છે, એનું કારણ ભાવ અને ઉપયોગ ની તીવ્રતા અને મદતા જ છે.

વ્યવહારમા પણ એ બાબત અનુભવસિદ્ધ છે એક મિત્ર મળે અને સામાન્ય રીતે મો મલમ યા મિવાય “આપ કેમ છો ?” એમ પૂછે, તેના કરના ચિત્તના પ્રેમથી પૂછે, ત્યાર તની મો ની આદૃતિ પણ મવકાય છે ચિત્તવી પ્રેમ બતાવનાર તરફ નાનું બાળક પણ ખેચાય છે અને શેઠના પ્રેમ વગર ગરાંબ નોખર પણ બરાબર નોકરી કરતો નથી શાવકના દીકરા છીએ એવે શરમ આતર દેખે જવું જોઈએ, તેમ ધારી દેહરે જવામા કે પૂલ કરનામા અને પ્રભુના ગુણ બોળખી પ્રભુને શુદ્ધ તાગથી પૂજવામા બહુ ફેર છે ભાવશુદ્ધિ અને તેની વૃદ્ધિ કરી, સમજવું શખી પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ક્રિયા કરવી અને બીજા સર્વ વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કાર્યો પણ તે જ રીતે કરવા એ વ્યાવહારિક સુખ્ય ઉપદેશ છે (૧૪, ૧૬૪)

એવી રીતે અગિયારમો ધર્મશુદ્ધિ અધિકાર પૂર્ણ થયો એ આખા અધિકારમા સુખ્ય ત્રણ બાબત કહી છે એ વિષે કાંઈ પણ બોલીએ તે પહેલા એક બાબત પર ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે ઉપદેશતરંગિણીમા કહે છે કે “નાગિલાને તજનાર ભવદેવના ભાઈ ભવહત્તની પેઠે લજ્જાથી ધર્મ થાય છે, મેતાયં મુનિને હજીનાર સોનીની પેઠે કાયથી ધર્મ થાય છે, ચક્રદ્રાયાયના શિષ્યની પેઠે હાસ્યથી ધર્મ થાય છે, સ્ફુલિભદ્ર પર માતૃયૈ કરનાર સિદ્ધશુક્રાનિવાસી સાધુના પેઠે માતૃસર્યથી ધર્મ થાય છે, સુહસ્તિ મહારાજે પ્રતિ બોધેવા દ્રમકની પેઠે લોભથી ધર્મ થાય છે, બાહુબલિની પેઠે હઠથી ધર્મ થાય છે, રંગાણુભદ્ર, ગૌતમસ્વામી, સિદ્ધને દિવાકરની પેઠે અહંકારથી ધર્મ થાય છે, નમિ-વિન મિની પેઠે વિનયથી ધર્મ થાય છે, કાર્તિક શેઠની પેઠે દુઃખથી ધર્મ થાય છે, બ્રહ્મદત્ત વકીની પેઠે નૃગારથી ધર્મ થાય છે, આણીગ તથા આર્યરક્ષિત આચાર્યની પેઠે કીર્તિથી ધર્મ થાય છે, ગૌતમસ્વામીએ પ્રતિબોધેવા ૧૫૦૩ તપાસોની પેઠે કૌતુકથી ધર્મ થાય છે, ઈલાપુત્રની પેઠે વિરમચવી ધર્મ થાય છે, અભયકુમાર તથા આદ્રકુમારની પેઠે વ્યવહારથી ધર્મ થાય છે, ભરન ચકો તથા ચક્રાવતમની પેઠે ભાવથી ધર્મ થાય છે, કીર્તિધર, સુકોશલ વગેરેની પેઠે કુળાચારથી ધર્મ થાય છે, અને જળૂત્વામી, ધનગિરિ, વજ્રસ્વામી, પ્રાન્નચક્ર તથા ચિલાની પુત્રની પેઠે વૈરાગ્યથી ધર્મ થાય છે

“ હમ્માને વિષે ગજસુકુમાર, કુરગડુ સુનિ, વીરપ્રભુ, પાર્શ્વપ્રભુ, સ્કંધ સુનિ વગેરેના દષ્ટાંતો જાણવા. ગૌતમ વિષે સુદર્શન ચેદ, મહિપ્રભુ, નેમનાથજી, ચૂવભદ્ર, સીતા, દ્રૌપદી, રાજમતીના દષ્ટાંત જાણવા આભાવિકપણા વિષે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, જીવદેવસૂરિ, કાલિકાચાર્ય, જિનપ્રભસૂરિ, વિષ્ણુકુમાર, યશોદેવસૂરિ, આર્યજપુટાચાર્ય, બપ્પભટ્ટસૂરિ, પાદ લિપ્તસૂરિ, ધર્મશોષસૂરિ, માનદેવસૂરિ, માનતુલસૂરિ, હરિભદ્રસૂરિ વગેરેના દૃષ્ટાંતો જાણવા વધારે શું કહેવું ? સર્વ પ્રકારથી કરેલો ધર્મ મહાલાભકારી છે ”

આ મોટું વાક્ય ટાકીને કહેવાનો આશય એ છે કે ધર્મ કાંઈ અસુક હેતુથી જ પ્રાપ્ત થાય છે એમ નથી, ગમે તે હેતુને આશ્રયીને તે કરી શકાય ■ અને તે તે પ્રસંગે તે ફળ આપે ■ આખા અધિકારમા એ જ હકીકત માહકતની રીતે જણાવા છે ધર્મથી કીર્તિ, વિદ્યા અને લક્ષ્મી મળે છે, તેમ જ ધર્મથી એકાંત શાંતિ મળે છે એવા ધર્મને કોઈ પણ કારણે ન કરવાનો કે ધર્મની કોઈ પણ બાદ્ય ક્રિયાનો નિરેધ કરવાનો ઉદ્દેશ અત્ર અથકર્તાનો કે વિરેચનકર્તાનો નથી મુખ્ય ઉપદેશ એ છે કે તમે કરો તે વિચારીને કરો, અપમા કે અશુદ્ધમા સતોષ પામી જુઓ નહિ. આ જમાનાની ખૂબી-અથવા ખોડ-એ છે કે અમતોષ રાખવો અને કોઈ પણ બાબત પૂરી કરવી નહીં બ્યવહારમા પણ આરપાર નીકળનારા ઝોછા મગચો, ત્યારે ધર્મ કરવાની આવશ્યકતા જો સર્વ કોઈ સ્વીકારે છે, જો સર્વ સમજે છે કે ગત્યવંશવ કે સતતિસુખ, શરીરસપત્તિ કે સુવક્ષણ ભાર્યા, શાંત સ્થાન કે ફળદ્રુપ ભાગબગીચા, માનમિક કે શારીરિક ઉપાધિરહિતપણું, જે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે તે, ધર્મને લાધે જ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તો પછી તે ધર્મને શુદ્ધ રીતે કરો જોઈએ અત્ર જે ઉદ્દેશ છે તે કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયાનો નિરેધ કરવાનો નથી, પણ શુદ્ધ રીતે કરવાનો છે, જો ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનું છે

આ અધિકારમા મુખ્ય ત્રણ બાબત પર ધ્યાન ખેંચાય છે

૧ ધર્મશુદ્ધિની આવશ્યકતા—શુદ્ધિ શબ્દથી જ સમજાય ■ એ ધર્મશુદ્ધિ એવા પ્રકારની રાખવી જોઈએ કે તેમા કોઈ જાતની મલિનતા આવે નહિ શુદ્ધ ધર્મરૂપ જલને ડાળનાર પ્રમાદ, મ સર વગેરે (શ્લોક બીજો) પદાર્થોથી સાવચેત રહેવું જ્યારે જ્યારે એ મલિન પદાર્થો ધર્મરૂપ જળમા દેખાય ત્યારે પાણી ગળી નાખવું અથવા ગમે તેમ કરી ઠયરો દૂર કરવો જો ધર્મજળ શુદ્ધ હોય તો તેના પાનથી રાગ વગેરે બ્યારિએ નાશ પામી જશે અને ચિર શાંતિ પ્રાપ્ત થશે

૨ સ્વગુણપ્રગ સા અને અત્મર—ધર્મશુદ્ધિને ડાળનારા ધણા પદાર્થો છે તેમ આ બે દોષો બહુ બાકરા છે એને લીધે જીવને પોતાની શુદ્ધિ રહેતી નથી પોતાના વખાણ કરાવવાના આકર્ષણમા પરવશ બની બંધ છે દરેકને પોતાની સ્તુતિ પ્રિય લાગે તે (શ્લોક ત્રીજો), પણ સ્તુતિ કરાવવા જેવું છે શું ? સાગ કપડા પહેરવા કે શુદ્ધ વર્તન

રાખવું એ તો ફરજ છે, ફરજને વખાણની જરૂર નથી અને જો વ્યવહાર શુદ્ધ ન હોય, છતાં શુદ્ધ છે એવા વખાણ કરાવવાની ઇચ્છા રહે તો તે દલ છે, જે વર્ત્ય છે, માટે ગમે તે રીતે પોતાના વખાણની ઇચ્છા ગંભીરી એ અનુચિત છે તેવા જ રીતે પારકાના ધન, સુખ કે કીર્તિની ઇર્ષ્યા કરવી એ પણ વર્ત્ય છે કેાઈ પણ કાર્ય પ્રગ સા મેળવવાના ઇરાદાથી કરવું નહિ જો આ જીવને વસ્તુસ્વભાવનો બરોમો હોય તો સમજે કે શુભ કાર્યની અનુમોદના એની મેજે થાય છે જ, દુનિયા પાને તેના ઢોલ વગાડવા પડતા નથી બેરાતમા અવાજ નથી પણ તેજ છે, કસ્તૂરી કંટોળી નથી કે મને સૂઝો, ચંદન કહેતું નથી કે મને લો, પણ જરા વિચારવાની તસ્દી લેશે તો આ બધું સ્પષ્ટ થઈ જાય તેવું છે

૩ ભાવશુદ્ધિ અને ઉપયોગ—ફરેક ધર્મકાર્યમા ભાવ અને માવધાનતાની જરૂર છે જે ક્રિયા, જપ, તપ, ધ્યાન કરવા તે શુદ્ધ ભાવથી અને ઉપયોગથી કરવા, ભાવ હોય છે તો અપ ક્રિયા પણ બહુ ફળ આપે છે નિરાદરપણું, અવિવેક, અનુત્સાહીપણું વગેરેનો ત્યાગ કર્યો ધર્મરૂપ રાખના દાન વગેરે અગ છે અને તેઓમા ભાવનારૂપી જીવ છે શાસ્ત્રકાર ઘણી વાર સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે ભાવ વગરના ક્રિયામા બહુધા નાયકલેશ થાય છે શ્રી રત્નમંદિર ગણિ ઉપદેશતર ગિણીમા કહે છે કે “ ભાવ ધર્મનો હિલોળન ઢોસ્તકાર છે, કેમ રૂપ કાણેને બાળવામા અગ્નિ સમાન છે, પુણ્ય અજમા ધી સમાન છે અને મોક્ષ લક્ષ્મીની કટિમેખલા છે ”

એ ત્રણ બાબતો પર ખાસ ધ્યાન આ અવિકાગમા જેથી ધર્મશુદ્ધિ જેમ બને તેમ રાખવા ઉપદેશ કર્યો છે એમા સ્વશુણ્વપ્રસાદીય ત્રીકા દુર્ગુણથી બચવા અસાધારણ પ્રયાસ કરવાની સૂચના પ્રત્યેક સુજ્ઞને કરવી પડે છે વળી, લોકરજન માટે ધર્મ કર્યો નહિ પણ પોતાના ભાવથી આત્મનિર્ભળતા માટે સમજીને સર્વ ધર્મકાર્યો કરવા અને તેમા જે જે હોય પ્રાપ્ત થતા જાય તે સમજીને તજવા આવતા અધિકારમા આ ધર્મને સમજાવનાર શુર સળધી વિવેચન કરશે

इति सविरणो धर्मशुद्ध्युपदेशनामैकादशोऽधिकारः ॥

દ્વાદશઃ દેવગુરુધર્મશુદ્ધચધિકારઃ ॥

અગિયારમા અધિકારમા ધર્મશુદ્ધિ કેવી રાખવી એ બતાવ્યું આ ધર્મને બનાવનાર-જોળખાવનાર ગુરુમહારાજ છે અને તે ધર્મને પ્રરૂપનાર તીર્થંકર દેવ છે, તેની આજ્ઞા અને પુણ્યવલ્લભરૂપ ભાવના (ideal) મળવાથી જીવ તેના જેવો થવા યત્ન કરે છે અને ધાય છે અત્યારે તીર્થંકર દેવે કહેવા ધર્મને દર્શાવનાર ગુરુ છે તે ગુરુ-નેતા કેવા પમદ કરવા જોઈએ એ બહુ વિચાર કરવા જેવું છે અને સૂરિમહારાજે આ અધિકારના મોટા ભાગમા એ બાબત પર વિચાર કર્યો છે

ધર્મશુદ્ધિ ઉપર અગિયારમા અંક ૧૨ છે ત્યાં જે ધર્મશુદ્ધિ બતાવી છે, તે શુદ્ધ ધર્મને મવિનતા ન લાગવા દેવાની છે અને શુદ્ધ ધર્મને કયા કયા પ્રકારની મલિનતા લાગવાથી તે ખરાબ ધાય છે, તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે અત્ર તો પદ્ધતિનાથી કયા શુદ્ધ દર્શનને સ્વાગતું એ બતાવ્યું છે, તેથી પુનરુન્નિ દેવાનો મહત્ત્વ નથી જાણી બાબતનો આધાર તેના પર પડતા પ્રકાશ પર રહે છે, અને પ્રકાશ પાડનાર કોણ છે, તે પર પછી મોટો આધાર છે પંચત્ત્વ, વ્યવહાર, નિશ્ચય, શુદ્ધિ વગેરે પર પ્રકાશ પાડનાર કેવા હોવા જોઈએ તે હવે આપણે વિચારીએ આ બાબતમા દૃષ્ટિરાગ બહુ આવે છે, તે નમગાઈ દૂર કરી નીચેની હમીકત પર ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે

ગુરુતત્ત્વની સુખ્યતા

તત્ત્વેષુ સર્વેષુ ગુરુ મત્રાન, હિતાયધમા* હિ તદુક્તિસાધ્યા ।

અપસ્તમ્બતત્ત્વપરીક્ષ્ય મૂત્ત્ ! ધર્મમયાસાન્નુરુપ દૃષ્ટૈર્ ॥ ૧ ॥ (વપ્રગતિ)

“ સર્વ તત્ત્વોમા ગુરુ સુખ્ય છે, આત્મહિત માટે જે જે ધર્મો કરવાના છે, તે તે તેઓના કહેવાથી સાધી શકાય છે હે મૂર્ખા! તેઓની પરીક્ષા કર્યા વગર જે તું તેઓનો આશ્રય કરીશ તો તારા ધર્મ સબધી કરાતા પ્રયાનો (ધર્મના કામમા લેવામા આવતી મહેનત) નકામા થશે ” (૧)

વિવેચન—દેવ અને ધર્મને જોળખાવનાર ગુરુમહારાજ છે અને તેટલા માટે સર્વ તત્ત્વમા ગુરુતત્ત્વની મુખ્યતા છે. સિદ્ધ મહારાજા વિશેષ ગુણી છે, છતાં તેમની પહેલાં અવિહત મહારાજને નવમારમા પ્રથમ નમસ્કાર એથી જ કરવામા આવે છે. અમુક કાર્ય કરવા જેવું છે કે નહિ, અમુક રસ્તે જવા જેવું છે કે નહિ વગેરે વગેરે કાર્યાકાર્ય, પેયાપેય, બંધ્યાબંધનો વિવેક ગુરુમહારાજ જતાવે છે. આથી સર્વ તત્ત્વમા ગુરુતત્ત્વની મુખ્યતા છે.

હવે મર્વાંથી મગલ્યનો પ્રશ્ન તેઓને દેવી રીતે શોધી કાઢવા તે છે. જો અયોગ્ય માણસને ગુરુમહારાજ આપવામા આવ્યું, તો તે, આગળ ઉપર કહેવામા આવશે તેમ, પોતાની જાતને અને પ્રાણ્ય કરનારને સંસારસમુદ્રમા ડુબાવે છે. ત્યાર બાદવારના તેમ જ ધર્મના એક બહુ અગત્યના મવાવની તપાસ પણ આપણે આવીએ છીએ. ગુરુમહારાજ હેવા માટે વધારે યોગ્યતા માધુનાં ગણાય. સાધુની વિશેષ પરીક્ષા કરવાનું કદાચ ન બની આવે તોપણ, ગુરુ તરીકે માન્ય કરવા પહેલાં એવું તો બાધકારી અવશ્ય જોઈએ છે કે તેઓ કયન અને કામિનીના ત્યાગી છે કે નહિ. આ જાણના ખામ જોવી જોઈએ, કારણ કે કયન કામિનીના મદુભાવમા માધુપણનો નાશ થાય છે અને તેનો ત્યાગ જ્યાં ન હોય ત્યાં ગુરુપણ ઘટતું જ નથી. * ત્યાર પછી જનાં શકે તો તપસ્યા, જ્ઞાન, ધ્યાન, વર્તન, શુભિ, કથાચંબન, સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિ વગેરે જોવા ખામ કરીને મુદ્દાની ખાખતમા ભૂવ ન થાય એ બહુ બારીકીથી જોવું. ગુરુમહારાજની પત્રદર્શી પર આખી સમારથાત્રાની કૃતેહનો આધાર છે, તેથી તેઓનો પરીક્ષા કાચી કરવી નહિ, અને તેમ કરવામા બાધકારી કે વિવેચની હક ઉઠાવીએ છીએ, જોમ પણ મમજવું નહિ. એ જાણતો નિર્ણય કરવો એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુની કૃજ છે. (૧, ૧૬૫)

સદોષ ગુરુના જતાવેલા ધર્મો પણ સદોષ

મરો ન ધર્મરવિધિમયુક્તૈર્ગમી નિય યેષુ ગુરુર્ન મુદ્.

રોગી હિ કલ્યો ન રસાયનૈસ્તૈર્યેષા પ્રયોક્તા મિષયોર મુદ્. ॥ ૨ ॥ (વપ્રત્તિ)

“જ્યાં ધર્મના જતાવનાર ગુરુ શુદ્ધ નથી ત્યાં અવિધિએ ધર્મ કરવાથી પ્રાણી મોતે જઈ શકતો નથી, જે રસાયણ ખવરાવનાર વૈદ્ય મૂર્ખ હોય તે ખાવાથી બ્યાધિમસ્ત પ્રાણી નીરોગી થઈ શકતો નથી.” (૨)

* કયન અને કામિની એ બે અન લખ્યાનો ઉદ્દેશ એ છે કે તે જન્મે સર્વ મૂળ ગુણોનો નાશ કરે છે. મહાવન પાંચ છે પણ તેઓખાના બીજનો નાશ થયે તે પૂરતો નાશ થાય છે. જ્યારે કયન અને કામિની ગુણો સર્વથા ધાત કરે છે. કયન અને કામિની સર્વ સમારના મૂળભૂત છે અને તેઓ હોય છે ત્યાં સંસારના બીજ સર્વ દુઃખો. એક પત્રી એક ચાત્યા આવે છે. બારીક અવલોકન કર્યા પછી જ શાસ્ત્રગ્રંથમા યુ છે કે ચતુર્થ પ્રત્યુ ઉત્પન્ન થાય તો તત્ત્વ નવેસરથી દોહા નેત્રી આ ઉદ-પ્રાયશ્ચિત્તના અનુશાસન-મા જે મહત્તા અને દીવદષ્ટિ રહી છે તે જાણ મન કરવા યોગ્ય છે.

વિવેચન—વહાણનો કપ્તાન મૂળે હોય, તો તે વહાણ ધારેલે બદરે પહોંચતું નથી, ગાડી હાલનાર માર્ગનો અભણો હોય તો, આડે રસ્તે ચઢી જઈ ફેરો ખવરાવે છે, પણ ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચી શકતું નથી, ઘડિયાળની રચના ન સમજનાર તેને સુધારવા જતા ઊલટું નુકસાન કરે છે, તેવી જ રીતે શુદ્ધ ધર્મ ન સમજનાર તથા ન કરનાર પોતાની સાથે આવનારને પણ ભેળાં લેવાને છે અનુભવથી જણાય છે કે જે વિષયમાં પોતાનું જ્ઞાન ન હોય તેવા વિષયમાં માથું મારનારા દુનિયામાં બહુ પ્રાણી હોય છે રાગી પાત્રે જતા દરેક માણસ ઔષધ ભતાવવા મડી ભય છે અને ભણે પોતે મોટો વૈદ્ય હોય એવી સત્તાથી બોલે છે આવા ઔષધથી દુનિયાને બહુ નુકસાન થયું છે, પણ આધર્મી દુનિયા લોભથી કે રાગથી આવા ઊંઘેલોને જ બહુમાન આપે છે !

રસાયણ જે રોગ્ય રીતના અનુપાનથી ખાવામાં આવે તો શરીરને બહુ મજબૂત કરે છે, પણ જે તેની ક્રિયામાં ફેરફાર થઈ જાય, તો આખી જિંદગી સુધીનું દુખ થાય છે, ઘરણું કે ઘણુંબધું તે શરીર ફૂટી નીકળે છે મૂળે વૈદ્ય જે રસાયણ ખવરાવે, તો જરૂર ગફલતી થાય છે, તેમાં ધારેલ લાભ મળતો નથી, પણ કેટલીક વાર ઊલટું પોતાનું હોય તે પણ જાય છે આવી જ રીતે અજ્ઞાની કે વિકારી શુરુના બતાવેના ધર્મથી પણ મોક્ષને બદલે સંસારવૃદ્ધિ થાય છે આ શ્લોકમાં સંસારી જીવનો રાગી સાથે, ધર્મનો રસાયણ સાથે અને શુરુનો વૈદ્ય સાથે દૃષ્ટાત ઇર્ષ્યાતિક સબંધ છે (૨, ૧૬૬)

પોતે રૂબે અને બીજાને હુખાવે તેવા કુશુરુ

સમાશ્રિતસ્તારુણુદિતો યો, યસ્યામ્ત્યદ્દો મજ્જયિતા સ एव ।

ઓષ્ઠ તરીતા ત્રિપમ સ્થ મ, તથૈવ જન્તુ કુશુરોર્મવાન્ધિમ્ ॥ ૩ ॥ (ઉપગાતિ)

“ આ પુરુષ તારવાને સમર્થ છે, એવી બુદ્ધિથી જેનો આશ્રય કરવામાં આવે, તે આશ્રય કરનારનો જ્યારે આશ્રય આપનાર જ હુખાકનાર થાય, ત્યારે પછી આ આઠરો (અથવા અપગ) પ્રવાહ તે પ્રાણી કેવી રીતે તરી શકશે ? તેવી જ રીતે કુશુરુ આ પ્રાણીને સમારસમુદ્રથી કેવી રીતે તારશે ? ” (૩)

વિવેચન—જે વહાણમાં કપ્તાનના ભરોસાથી બેઠા હોઈએ તે જ કપ્તાન જ્યારે વહાણને ગાળડું પાડે, ત્યારે તેનો પણ વિનાશ થાય છે અને વહાણમાં બેસનાગએનો પણ વિનાશ થાય છે સંસારસમુદ્રની યાત્રા કરવા માટે શુરુરૂપ કપ્તાન (ટેલ) ના આશ્રય તળે ચાલનાર ધર્મરૂપ વહાણમાં બેઠા પત્રી, અયોગ્ય આચરણ કે મદિરાપાન કરનાર કપ્તાન જ્યારે વહાણને હુખાડે છે, ત્યારે પોતાનો અને બાકીના સર્વનો વિનાશ થાય છે, તેટલા માટે શુરુની પસંદગી બરાબર કરવી અને તેમ કર્યા પત્રી તેને આધુનિક અને ભાવી જીવન સોંપી દેવું

જેઓ ગુરુનું નામ ધાગણ કરી ચામર, ઝવની શોભા ઉપરાત માથે પટિયા પાડી સ્થાન વિષયોમા આસક્ત રહે છે અને સામાન્ય માણુમને પણ ન છાજતા દુશ્ચરિત્રો આચરે છે, તેઓએ આ શ્લોકથી બહુ ધડા લેવાનો છે અત્ર જેઓ શુદ્ધ માર્ગ બતાવતા નથી, જેઓ શુદ્ધ માર્ગનું સેવન કરતા નથી, તેવા ચોથા પ્રકારના ગુરુનું વર્ણન કયું છે પોતે રૂપે અને બીજાને ડુભાડે, એવા પચ્ચ સમાન ગુરુથી એક પણ જાતનો લાભ થવા નબળ નથી આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ ચમળને છાંયે યોગ્ય ગુરુનો આશ્રય કરવો ઉચિત છે

આ શ્લોકમા કુત્સિત ટડેલની કુચુરુ સાથે અને પ્રવાહની ચસાર સાથે દૃષ્ટાદાષ્ટી તિકતા સમજવી (૩, ૧૬૭)

શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ બજવાનો ઉપદેશ

ગજાશ્વપોતોક્ષરથાન યથેષ્ટપદાસયે મદ્ર ! નિજાન્ પરાન્ વા ।

મજન્તિ નિજાન્ સુગુણાન્ મજૈવ, શિરાય શુદ્ધાન્ ગુરુદેવધર્માન્ ॥ ૪ ॥ (ઉવેત્રવજ્ઞા)

“ હે ભદ્ર ! જેવી રીતે કાઠ્યા પ્રાણીઓ ઇચ્છિત જગ્યાએ પહોચવા સારુ, પોતાના અથવા પારકા હાથી, घोडा, વહાણ, બળદ અને ગ્યો સરસ જોઈને રાખી લે છે, તેવી જ રીતે મોક્ષ મેળવવા માટે શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મને બજ ” (૪)

વિવેચન—મોક્ષનગર પહોચવા માટે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ વાહન છે જેમ પગામ જવા માટે માગમા સારા વાહન માટે માણસો જોગવાઈ કરે છે, ઘરના તૈયાર કરે છે અથવા માગી લાવે છે, તેવી જ રીતે મોક્ષનગર પહોચવા માટે તારે અદાગ હાથ રહિત દેવ, પચ મહામતના ધરનાર ગુરુ અને આત્મપ્રણીત ધર્મનો આશ્રય કરવો જે રથના હાક નારનું સ્થાન ગુરુમહારાજને મળેલું હોય અને જેની ઉપર ધર્મની ધન્ય દરકતી હોય અને જેનો માર્ગ અસ્ખલિત વહન કરાતો હોય, તે ધર્મરથ મોક્ષનગર જલગી પહોચે, એ સ્વાભાવિક છે તારા પોતાના કુળદેવ, કુળગુરુ કે કુળધર્મ જે ઉપર કઠ્યા તેવા સારા હોય, તો તેને માની લેજે, તેને સેવજે, પણ બરાબર પરીક્ષા કરીને પછી તેમ કરજે તેમા પોતાના કે પારના છે એ જોવાનું કામ નથી, પણ શુદ્ધ હોય તેને આદરવા એ કામ છે ધરનો ઘોડો બરાબ હોય, વાહન સારુ ન હોય અને પારકું સારુ હોય તો તેમા બેસી જવું, ઘાણ કે દરેકનો ઉદ્દેશ ઇચ્છિત ધ્યાનકે પહોચવાનો છે પોતાના કે પારકામા કાઈ ખામ વિશેષના નથી “ પ્રસ્તુત ચાલુ વિષય ગુરુશુદ્ધિનો છે છતાં પણ વિષયને અનુદૂળ ધર્મ અને દેવ યાદ આવતા હોવાથી તે બન્નેનું પ્રતિપાદન નકાસુ નથી ” (૪, ૧૬૮)

કુચુરના ઉપદેશથી કહેલો ધર્મ પણ નિષ્ફળ છે

ફગાદ ટપા મ્યુઃ કુગુરુપદેગત , કૃતા હિ ધમાયમપીઠ દ્વધમા ॥

તદ્ દદિરાગ પરિમુચ્ય મદ્ર દે ! મુર વિશુદ્ધ મજ ચેદિતાર્થસિ ॥ ૩ ॥ (વાત્સલ)

“સસારયાત્રામા કુચુરના ઉપદેશથી ધર્મને માટે કરેલા મોટા પ્રયાસ પણ આત્મની બાબતમા ભેઈએ તો વૃથા નીવડે છે, તેના માટે દે ભાઈ! જો તું હિંતની ઇચ્છા રાખતો હો તો દદિરાગ પડતો મૂળને અત્યંત શુદ્ધ શુરને જ લાજ ”

વિવેચન—દદિરાગથી જે રીતે વાત બગડે છે પ્રથમ તો અમુક ધર્મ-દર્શન માટે દદિરાગ થાય છે, પછી તેના મોળામા મોટા ધર્મધ્યેએ ગમે તેવા દુરાચારી હોય, “મહારાજ લાઈબલ કેસ” જેવા ફરેતા ફોટે ચઢી જમતની બત્રીસી પર ચઢતા હોય, છતાં પણ લોળા પ્રેમલાઓ તે જ ભાવથી ‘જે જે’ કરવા મડયા નહે છે બીજુ, દદિરાગ અમુક વ્યક્તિ પ્રત્યે થાય છે પોતાના શુર ગમે તેવા વિષયી, સનાદશાવાળા અથવા આત્મદશામા બેઘતા હોય, છતાં પણ, ચોથા સ્લોકમા કહ્યું તેમ, તેના જ વખાણમા જેમી રહેનારા છુનો સસારયાત્રામા નિષ્ફળ નીવડે છે હવે આવી રીતે દદિરાગથી મળવું કરેલા શુરની કરમાસથી ધર્મ માટે ગમે તેટલા સદાચરણો કર્યા હોય, પણ દદિરાગરૂપ મિથ્યાત્વશ ય નહ ન થવાથી તેનું કૃપા કાર્ધ ધતું નથી મિથ્યાત્વરૂપ અજ્ઞાનથી છવાયેલ અગીતાર્થ શુર કેશકાળાકિ જ્ઞાને રહિત હોય છે, અને એક વખત તેઓના ઉપર ઉપરથી આરા લાગતા ઉપદેશથી દાન, તપસ્યા, ઉજમણા કે વરઘોડા ચઢાવવામા આવે, તોપણ તેથી નૈશ્વર્યિક જ્ઞાનના અભાવે સ્વપરિવેચન નિનાના કેવળ શુભ વ્યવહારબળે લાલ થતો નથી જમાનાની જરૂરિયાત ન સમજનાર, વિષયમા આસક્ત અને બહારના આઠબરવાળા શુરના વચનને અનુસરવાની જરૂર નથી, એમ શાસ્ત્રમા પણ ફગમાન છે ટીકાકાર ‘મઠાચારપથસા’માથી નીચેની ગાથા ટાકે છે

મગીયરણસ્ત વયળેજ ભમિયપિ ન શુદ્ધય ।

મીયરણસ્ત વયળેજ, વિસ દારાદ્દલ વિમે ॥

એટલે “અગીતાર્થના વચનથી અમૃત પણ ન પીવું, બ્યારે ગીતાર્થના વચનથી હલાહલ ઝેર હોય તો તે પણ પી જવું ”

આનું કારણ સ્પષ્ટ ॥ દેખીતા વિરુદ્ધ લાગતા હુકમો પણ ગીતાર્થ બહુ વિચાર કરીને કરે છે, ત્યારે અધૂરી તપાસ અને અવલોકનને આધારે પોતા પૂરતી સમજણ અનુસાર કહેલો અગીતાર્થનો હુકમ દેખીતો સારો અને અનગમતો હોય, તોપણ લાલ કમ્તો નથી, પણ નુસાનકારક થઈ પડે છે

કેટલીક વાર તદ્દન સસારવાસમા મુખ માનનારા વિષયાનદી જોરશ અને શ્રીપૂજ્યો તરફ દદિરાગી શ્રાવકો બહુ ભાષ બતાવે છે, પણ શાસ્ત્રકાર બ્રજ સ્પષ્ટ અક્ષરોમા કહે છે કે તેઓના આશય તળે રહીને કરેલો ધર્મ પણ નિષ્ફળ છે આ ઉપરાંત સાધુ કહેવાય છે

તેમા પણ દિષ્ટિગત કરવાનો નથી 'આ માન ગુરુ અને આ મારા મહત્ત્વ' એ વિચાર ગુણગુણીને હોય નહિ એમ માન્ય છે, અવગુણો ન માન્ય પડે ત્યાં ગુણી દ્વરથી સામાય રીત નમન કરવા યોગ્ય છે, પણ પૂજા તો ગુણુની જ છે અને આ તો રાગ પણ તે પર જ હોવો જોઈએ તેમ જ ગુરુ થવા યોગ્ય સાધુને તો 'આ મારા આવક છે' એવી વૃત્તિ આદ્ય સાધવાના બુદ્ધિ ન જ હોવી જોઈએ

આમ્હા ખુશામા પત્રી ઉપાધ્યાયજીનુ કહેતુ વચન સમજાયે ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે-

નમ ન કર્મો માર્ગ જા માર્ગુ કે, નવિ નદેસાય તો કર્મો મુનિશુ કે,
મહિ જેમ દુષ્ટી નિરતો તેમ તેડો કે, નગનુ બેસજ મુજમ મનડો કે.

દિષ્ટિ ૧૧ મિધ્યાત્મવચન્ય છે રાગ તો કોઈની સાથે કરવો નહિ, પણ મોડનીય મનના ઉદયથી રાગ કર્યા વિના ન પડેસાય તો ગીતાર્ય ગુરુ ઉપર રાગ કરવો, કારણ કે આ જીવ સમારહગામા છે, તેથી જોઈએ ગમથી મુખ્ય ધર્મ શકનો ૧થી, રાગદ્વેષ ટાળી શકતા નથી, તેથી જો ગીતાર્ય ગુરુ પર રાગ થાય તો ગુરુ ધીમે ધીમે તેને રજા પડવારી, વ્યભિ ઉપર નહિ, પણ શુભ ઉપર ગમ કરવા મીઠાન, અને શુભ ઉપર રાગ થતા જ તે શુભને પોતાનો કરતા મીઠે અને છેવટે તે શુભ પ્રાપ્ત કરે, જોવા માટે જ વિનિ, ચીકણા વસ્ત્રને ગામુ લગાડવાથી જેમ તેની મલિનતા અને ચીકણાને નાશ થાય છે, તે જ ગીતાર્ય ગુરુ પરના ગમથી અમશસ્ત્ર રાગનો નાશ થાય છે

આ પ્રમાણે હકીકત છે, માટે અમુક ફર્શન કે વ્યભિ પર દિષ્ટિરાગ ન રાખતા ગુણુનાં જ્ઞાની શુરુની શોધ કરી આ મનાગ્યાના સકળ કરવા મન કરવો કુશુરુનો ઉપદેશ સારો ન હોય, હોય તો અનરકારક ન હોય, અસર કરે તોપણ નહનુમાર વર્તન ધર્મ ન શકે અને વર્તન થાય તોપણ એવું વિચિત્ર વાચ કે તેનું કૃણ બેને નહિ

આમ્હા જોહાકમા દિષ્ટિરાગ દૂર કરવાનુ કહુ તોપણ વગી અન તેનુ પુનગવર્તન કરવાનો હેતુ એ છે કે કામરાગ અને સ્નેહરાગ । એ બન્ને સામાન્ય કારણ મળે નાશ પામી જાય છે, ઠગીને વ્યવહારના કાર્યોમા મૂકવાથી કામરાગ ઘટી જાય છે, તેમ જ દૂર દેશ જવાથી અગત ઘણા કાળનો વિરહ પડવાથી સ્નેહરાગ ઘટી જાય છે, પરંતુ દિષ્ટિરાગ એવા પ્રકારનો છે કે તે બહુ સુકેનીથી પણ ખમી શકતો નથી, જોયુ જ નહિ પણ સમજુ માણુ તો પણ એ મળધમા ભૂવ કરે છે શ્રી વીતરાગસ્તોત્રમા શ્રીમદ્ હેમચ દ્રાચાર્ય તેટવા માટે પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે—

કામરાગસ્નેહરાગાવીપત્કરનિવારણો ।

દિષ્ટિરાગસ્તુ પાપોયાન્, દુષ્કેત્ર સન્નામયિ ॥

“કામરાગ અને સ્નેહરાગ અપ્ર પ્રયાસથી નિવાર શકાય છે, પરંતુ પાપી દિષ્ટિરાગ તો સમજન માણુઓને પણ દુરુદ્ધ છે (મહાયુરકેલીથી કાપી શકાય તેવો છે)”

આ હેતુથી, એ બાબત વારંવાર દંઢ ડરવામા આવી છે દરિરાગ એટલે અમુક વ્યક્તિને જોઈને તેના પર રાગ થઈ બચ તે સમજવો નહિ, પણ મિથ્યાત્વન્ય મોહનીય કર્મના ઉત્પત્તિ થતો અસ્વાભાવિક પ્રેમ સમજવો.

આ પ્રમગે એક બહુ અગત્યની બાબત ઉપર ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર લાગ છે જૈન શાસ્ત્રકાર વિચાર કર્યા વગર અધશ્રદ્ધાથી ધર્મ ડખૂન ડરાવવાનો આમહુ કોઈ જગ્યાએ કરતા નથી, એ ખાસ નોધ લેવા જેવી હકીકત છે વારંવાર સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે તમે વિચાર કરો, તપાસ કરો, મનન કરો, તજવીજ ડરો, મરખામણી ડરો જો તમને ન્યાય શાસ્ત્રના સામાન્ય જ્ઞાનથી તુલનાશક્તિ અને તેને પરિણામે થતી નિશ્ચયપદ્ધતિ (Power of independent judgment) પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેને તમે પૂરતો અવકાશ આપો, અન્ય ધર્મની સખામણીમા જો તમને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમા કાઈ અપૂર્વ વસ્તુસ્વરૂપ અને પરસ્પર વિરોધનો અભાવ જણાતો હોય, તો અત્ર ડહેવામા જાવે છે તે આ રો જૈન શાસ્ત્ર કારો કહી પણ કહેતા નથી કે અતીન્દ્રિયાસ્તુ ચે માયા, જ તાસ્તર્કેણ યોજયેત્. અતીન્દ્રિય વિષયોમા તર્ક ચલાવવો નહિ આ વચન ડેાનુ હોય તે વિચારવા યોગ્ય છે જે શાસ્ત્ર ન્યાયની અપૂર્વ ડોટિઓ ઉપર બધાયેલુ હોય, તેમા આવો મનુષ્યબુદ્ધિને પછાત નાખી દેનારો, તેની અવગણના કરનારો, તેનું ભગતા જ મર્દન કરી નાખનારો વિચાર બનાવવાની આવશ્યતા હોય જ નહિ આ માથે એટલુ પણ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે કે ફરેક ક્રિસોસોફી તર્ક (reason) ઉપર જ બધાયેલી છે અને તેમ બધાયેની હોય તેને જ ક્રિસોસોફી કહી શકાય ધર્મ (religion)મા શ્રદ્ધા (faith)નો અશ વિશેષ હોય છે, તેમ ક્રિસોસોફીમા હોતું નથી, પરંતુ જૈન દર્શન તત્ત્વજ્ઞાનથી બરપૂર છે, તર્ક પર બધાયેલ છે જૈનધર્મ એ જુઢો જ વિષય છે અને પ્રાકૃત વ્યક્તિના શુદ્ધાયરણ માટે વિકસ્વર કરેલુ તેનુ સ્વરૂપ છે તત્ત્વજ્ઞાનના ભ ડાર તરીકે તેના સબધમા અથવા બીજા કોઈ દર્શનના સબધમા તર્ક-વિચાર-ન્યાયને સારી રીતે અવકાશ આપવો.

આ પરીક્ષા બનાવવા માટે સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર પડે છે અને તેને માટે શુરુની જરૂર પડે છે એ શુરુ જે શુદ્ધ હોય તો તે શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન બતાવે છે, અને તે પ્રાપ્ત ડરવા માટે કેટલાક વર્તનધર્મો પણ બતાવે છે એ વર્તનધર્મો સાધ્ય નથી પણ સાધન છે સાધન ગમે તેવા પ્રબળ હોય પણ સાધ્યનુ લક્ષ્ય ન હોય, તે જોયુ ન હોય, જાણુ ન હોય તો નકામા જ છે આ ટારણથી શુરુની અગત્ય કેટની છે તે મમત્રય છે આ હેતુથી અમુ-દર્શનની પરીક્ષા કરવા પહેલા તેના બનાવનાર શુરુની પરીક્ષા પ્રથમ કરવાનાં આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે (૫, ૧૯૯)

વીરને વિનાત ગામનમા લૂટારાનુ ને

ન્યસ્તા મુક્તિયથમ્ય ગામનતયા શ્રીયોર ! યે પ્રાપ્ત તયા,

લુપ્તાસ્ત્વદતેઽમ્યન્ ગુહ્યરાસ્ત્વચ્છાસને તે ક્લોભા ।

વિધ્રાણા યતિનામ તત્તનુધિયા મુષ્ણન્તિ પુણ્યથિય.

પુત્કુર્મ. કિમરાજક હાપિ તલારઘા ન ક્ષિ દસ્યવ ॥ ૬ ॥ (શાસ્ત્રમિશ્રિત)

“હે વીર પરમાત્મા ! મોક્ષમાર્ગના વહન ડરનારા તારાકે (માર્ગવાહ તરીકે) જેને તે પૂર્વે મૂક્યા હતા (સ્થાપિત કર્યા હતા), તથો ઝળિઝળમા તારી ગેરહાજરીમા તારા શાસનમા મોટા લૂંટારા થઈ પડ્યા છે ! તેઓ યતિનુ નામ ધારણ કરીને અપ બુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓની પુણ્યલક્ષ્મી ચોરી લે છે એ અમારે તે હવે શું પોકાર કર્યો ? ધણી વગરનું રાજ્ય હોય, ત્યાં કોટવાળ પણ શું ચોર નથી થતા ?” ( )

વિવેચન—પાચનો વરત ઉપર ઉચ્ચારવા મળેલા ત્યાગપ્રીત્ય બનાવે વધારે મત્ય કર્યા છે શ્રી મુનિમુદરસૂરિએ સ્પષ્ટ અક્ષરમા ઘણી હિમનથી મત્ય બહાર પાડ્યું છે ઉપર કહ્યું તેમ, વ્યક્તિ પરના દિગ્દિગથી ધણી છોડેનું મગડે છે, પણ બગાડનાર તો મહાકર્મ બધ કરે છે શિથિલાચાર, પ્રમાદ, વિનયનો અભાવ, અભિદ્રતા વગેરે સ્વેચ્છી સાધુઓમા પણ દિગ્દિગચર થાય છે બિચારા જતિ, ગોરજ અને પાટવારી શ્રીપૂજ્યો તો ચોથા વર્ગના શુરુ છે, તેઓ તો શાસનના ખરેખર લૂંટારા છે, પણ જે સ્થાનેથી એકાત શાંતિની આશા રાખી શકાય, ત્યાં પણ જરા જરા સડો પેમતો બંધ છે અને વધતો બંધ છે શ્રી મુખર્માસ્વામીને પ્રજાએ પાટ મોપી, તેની પરપરાએ આગળ જતા કેટલાક કાળે જેઓ થયા તેઓ શાસન બરાબર ચલાવી શક્યા નહિ અને ધણીધારી વગરના રાજ્યમા કોટવાળ જ લૂંટારા થઈ પડે તેમ થયું લોકોની પુણ્યલક્ષ્મી વધારવાને બદલે નમારમા રખડાવી પાપપદ વધારનારા થયા આ મહાબુદ્ધિ થયો છે અમારો પોકાર કોઈ સાંભળતું નથી અમારે ફરિયાદ કોની પાસે કરવી ? જ્યારે વાડ જ ચીલડા ગળવા માટે ત્યારે બલાવ કયાથી થાય ? હે કોટવાળો ! તમે તમારી ફરજ મમજો, આખ ઉઘાડો તમારી જવાબદારી બહુ જબરી છે જો તમે લોકોને ખડાવશો તો તમારો નિસ્તાર થશે નહિ

ધર્માધ્યયોની ફરજ આ જમાનામા ખાસ વધારે છે, તે સ્પષ્ટ હકીકત છે પાશ્ચાત્ય વિચારોનો ધોધબધ પ્રવાહ, કેટ વગેરે નીતિ તત્ત્વજ્ઞોના સ્થૂળ તત્ત્વવાદ (Materialism) ના ઉદ્વેગો, ત્રીવ વગેરે અથશાસ્ત્રોના સ્વતંત્ર લેખો, પૂર્વના દૃઢ સંસ્કારોનો થતો વિપ્લવ મગમ અને આત્મજાત્રુની હવાને અંગે મહાન ફેરફાર લક્ષ્યમા રાખી, હાલ શું જોઈએ છે તેનો અભ્યાસ કર્યો, તેનું ચિંતવન કરવું અને સ્વચ્છિત અનુસાર તેને અનુરૂપ

યવા ચત્ન કરતો એ પ્રત્યેક ધર્માધ્યક્ષની ખાસ ફજ્જ છે ખાસ કરીને શક્તિનો નકામો વ્યય, વિતરણવાદ અને કલહ-કુમ્પ દૂર કરી સન્નદબદ્ધ ઘડિ શામનને બાગવી રાખવા પ્રયાસ કરવાની અત્યારે બહુ જરૂર છે આ સર્વ કાર્ય તેમનું છે, તેઓએ ડરવાનું છે, તેને બદલે બેઠોડો પ્રયાસ કરી શ્રી મુનિમુદરસૂરિએ અત્ર આપેલા ઉપનામને સ્પર્શક કષ્ટે તો ભવિષ્યમાં બહુ શોચ કરવાનો સમય આવે તેમ છે, એ ચોક્કસ સમજવું કોમ્પ્ટન અને હોગલનો સ્થળવાદ આકર્ષક છે અને તેમાં છેતા ફિલોસોફર હર્બર્ટ સ્પેન્સરે બહુ વધારે કહે્યો છે એ પશ્ચિમની ફિલોસોફી કોલેજમાં શીખવાય છે અને નવીન પ્રજા તેનો સારી રીતે અભ્યાસ કરે છે એ નવીન ફિલોસોફીના પુદ્ગલ(matter)ને બહુ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે ખાસ ખૂબીની હકીકત એ છે કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને ને આ નવીન ફિલોસોફીના પ્રકાશ સાથે મેળવતો સમજાવવામાં આવે, તો મર્વ હકીકત બહુ બધમેસતી આવી જાય તેમ છે પ્રો હર્મન ગ્રેગોરી, જેઓએ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો બહુ સારો અભ્યાસ કર્યો છે, તે જણાવે છે કે કેન્ટની ફિલોસોફીના બહુ તત્ત્વો જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને મળતા છે અવગત, આત્મવાદ, આત્મકર્મસંબધ, આત્માનો વિકાસકર્મ વગેરે ભાવો જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં સ્વિશેષ છે અને પુદ્ગલનું જે અદ્ભુત સ્વરૂપ બાધ્યું છે તે નવીન ફિલોસોફીને પણ વિચાર કરવા યોગ્ય જણાયું છે આ સર્વનું સંમેલન કરી, જન્મેમાં તકાવત અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં વિશેષતા શી છે અને તે કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, તે નવીન પદ્ધતિ અનુસાર મમ તવવાની ભારે કરજ ચુકવે માથે છે અને તે થઈ શકે તેમ છે આ સ્થિતિ અમમય અને તેનો પ્રતીકાર થાય તો શ્રી મુનિમુદરસૂરિના શબ્દોનો ઘર્ષક બંધો વળે તેમ છે

અતઃ જાતા ડી લાગણીથી નીકળેલા આ વિવાદો મર્વને આગળીય છે સાધુઓનો ઉદ્દેશ જીવનની ઉન્નતિ કરવાનો હોય તો તેમણે શ્રી મુનિમુદરસૂરિ તરફ સત્ય કહેવા માટે આખ સદાવર્તી નહિ, પણ માર્ગ નરગ અને ચોખ્ખો કરવો થતિ, ગોરજ કે શ્રીપૂજ્યોએ પરિચા પાડવા નહિ અયોગ્યાચરણ કરવું નહિ, પોતાને મારે આરજ કરવો નહિ અને ઇદ્રિયોના વિવયોમાં આમત્ત થવું નહિ આ કડનો ધૂટડો છે, પણ સમારદોગ મટાડવાનો રામબાણુ ઉપાય છે શુદ્ધ જાગી જીવને ઉપયોગી છે અને શ્રી સૂરિમહારાજનો પ્રયાસ તેને માટે જ છે આ સ્લોક જે માગયથો સૂરિમહારાજને લખ્યો છે તે જ આશય ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે એમત્તે અત કરજની જીડી લાગણીથી ખરેખાગ ઉદ્ગારો અહાર પાડ્યા છે, એ બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય છે આ સ્લોકમાં ‘લૂટારા’ શબ્દથી વેવવિડબક એટલે સાધુનું નામ અને વેશ ધારણ કરી દુશ્ચરિત્ર જેવનારા અને કુમાર્ગ પ્રવર્તાવનારા મહાસસાર રસિડ કુચુર તેમ જ ધર્મને નાથે પાપાચરણમાં પ્રવર્તનાર શ્રીપૂજ્ય, યતિ, ગોરજ વગેરે સમજવા (૯, ૧૭૦)

અશુદ્ધ દેવ ગુરુ-ધર્મ લવિધ્યમા શોચ્ય

માદ્યસ્યશુદ્ધેર્ગુરુદેવર્મર્થિન્નુ દષ્ટિરાગેણ ગુણાનવેક્ષ ।

અમુત્ર શોચિષ્યસિ તત્કલે તુ, કુપધ્યમોજીવ મહામયાર્તઃ ॥ ૭ ॥ (વપગતિ)

"દષ્ટિરાગથી ગુણની અપેક્ષા તું અશુદ્ધ દેવ ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે હર્ષ બતાવે છે, તે માટે તને ધિક્કાર છે ! જેવાં રીતે કુપધ્ય ભોજન કરનાર મહાપીડા પામીને હેરાન થાય છે, તેવી જ રીતે આવતા ભવમા તું તે (કુદેવ ધર્મ ગુરુસેવન)નું કૃણ પામીને શોચ્ય કરીશ " (૭)

વિવેચન—ગુણવાન ગુરુનો આશય કરવાની જરૂર કેટલી છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ અને એવા ગુરુને જ નમન ડરવુ એ ખાસ કર્તવ્ય છે એવા ગુરુએ બતાવેલા એકાંત શુદ્ધવાળા દેવને તેની જેવા થવા માટે ભાવથી ભજવા અને એવા ગુરુ અને દેવનો બતાવેલો ધર્મ આદરવો એ શુદ્ધાપેક્ષીપણું છે આવી રીતે જે પ્રાણી ગુણની અપેક્ષા રાખતો નથી અને માત્ર પૌદ્ગલિક પદાર્થો જેવા કે પુનપ્રાસિ, ધનપ્રાસિ, અનેક રોગાદિ નાશની આશા અને મિથ્યાત્વજન્ય દષ્ટિરાગથી ગમે તેવા વિષયો ગુરુને લાજી, સમાર વધારનાર અધર્માચરણ કરે છે, તે પ્રાણી લવિધ્યમા બહુ પસ્તાય છે આ જીવને સસારરોગ તો થયેલો જ છે, તેમા પાછું કુશુરના પ્રમગથી અયોગ્ય આચરણરૂપ કુપધ્ય ભોજન રીતે કરે છે અને ગુરુના અયોગ્ય આચરણને પુષ્ટિ આપતો જાય છે એટલે રોગ વધતો જાય છે, અને ગુરુસેવાનો હેતુ, જે સસાર ધટાડવાનો છે, તે નાશ પામતો જાય છે

મુખ્ય મુદ્દે ગુરુમહારાજની જોગવાઈ બરાબર થવાની જરૂર છે, પછી દેવ અને ધર્મ તો તેમના ઉપદેશથી નિયમમર શુદ્ધ જ મગતા જશે જેઓ આ જાળતમા ગફલત રાખી તપામ કરતા નથી તેઓ આ ભવમા પણ કેટલીક વાર પસ્તાય છે હિંદુસ્તાનમા ધર્મને નામે ગોસાઈઓ, મહંત, કાજી, આગાખાન, શ્રીપૂજ્યો તથા ગોરજીઓ શા શા કામો કરે છે તે અવલોકન કરનારના જેવા-ગમજવામા આવી જાય તેમ છે અજળ છે કે અવિવેકી, અવિચારી, પ્રેમલા અનુયાયીઓ અને ભગતો તે જાળતમા આખ ઉધાડવાની પણ હરકાર કરતા નથી ! (૭, ૧૭૧)

અશુદ્ધ ગુરુ ભોક્ષ આપે નહિ, દષ્ટાત

નામ્ન મુસિકોઽપિ દદાતિ નિમ્નક., પુષ્ટા રસૈર્વિન્યગવી યયો ન ચ ।

દુ સ્થો ત્વપો નૈર મુસેવિત. ત્રિય, ધર્મે શિવ ચા ક્રમુર્સ્ને સચિત.* ॥ ૮ ॥ (શ્વમ્ના)

"મારી રીતે સીંચેલો લીંબડો કદી ફેરી આપતો નથી, (શેરડી, ધી, તેલ વગેરે) રસો ખવરાવીને પુષ્ટ કરેલી વધ્યા ગાય દૂધ દેતી નથી, (ગજ્યબ્રહ્મા જેવા) બરાબર સંભોગેમા આવેલા રાજાની સારી રીતે એવા કરી હોય તોપણ તે લક્ષ્મી આપી ન્યાલ

કરતો નથી, તેથી જ રીતે કુગુરુનો આશ્રય કરવાથી તે શુદ્ધ ધર્મ અને મોક્ષ આપી-
અપાવી શકતા નથી”

વિવેચન—પાપમા સ્ત્રોતમા જતાવેની હકીકત પર આ દૃષ્ટાંતો છે અર્થ સ્પષ્ટ છે
(૮, ૧૭૨)

તાર્કિક હિત કરનાર વસ્તુ

કુત્ર ન જાતિ *પિતરો ગળો યા, વિદ્યા ચ ઝનુ સ્વગુર્ધન ત્રા ।

હિતાય જન્તોર્ન પર ચ મિશ્રિત્, સિન્ત્રાદતા સદ્ગુરુદેયમા ॥ ૯ ॥ (વ્યગ્રાનિ)

“ કુળ, જાતિ, માળાપ મહાજન, વિદ્યા, સગ્રામબધીઓ, કુળગુરુ અથવા પૈસા
કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ આ પ્રાણીના હિતને માટે થતી નથી, પરંતુ આદરેલા (આરાધન
કરેલા) શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ જ (હિત કરનારા થાય છે) ” (૬)

વિવેચન—હીચા કુટુંબમા કે ઉત્તમ જાતિમા જન્મ થયો હોય અથવા બહુ વિદ્યા
ભર્યો હોય, અથવા બહુ ધનપ્રાપ્તિ થઈ હોય કે કમી હોય, તેથી આ જીવનું કોઈ હિત
થતું નથી. પૂરો મમત્વમોચનના ચારે અધિમારમા આપો જોઈ ગયા છીએ કે પુત્ર,
કલત્ર, ધનાદિ વસ્તુઓ તો જેમ જેમ વધારે પ્રમાણમા મળે છે, તેમ તેમ સારા ધન
વધારનારી થાય છે, પણ ભવચક્રનો એક પણ આરો ઓછો કરનારી થતી નથી અનાદિ
કાગથી રાગમા રાગેલો રક જીવ નવીન કાર્ કરેલો નથી અને ધન, સ્ત્રી, વૈભવ કે નિદાન
મદમા કે મોહમા મસ્ત રહી મહાદુ ખપર પરા પ્રાપ્ત કરે છે

હું ખપર પરાથી હમેશાને માટે બંધુ હોય તો શાસ્ત્રકાન તેનો એક ઉપાય જતાવે
છે અને તે એ છે કે શુદ્ધ ગુરુનો આશ્રય કરવો અને પછી તેમના જતાવેલા દેવની સેવા
કરવી અને તેમના જતાવેલા ધર્મોનું પાલન કરવું આ રીતે જે પ્રાણી વતે છે તે પૂર્વ
પાપનો નાશ કરી મહાસુખપ્રાપ્તિ પામી છેવટે સર્વ દુખનો અત્યંતભાવ કરે છે

આ સ્ત્રોતમા અને અન્યત્ર પણ દેવ શબ્દની પહેલા ગુરુ શબ્દ મૂક્યો છે, એ
સૂચક ॥ અગાઉ જણાવ્યું તેમ, ‘ દેવ ’ને જતાવનાર પણ ગુરુમહાત્મા હોવાથી શિષ્યની
અપેક્ષાએ ‘ ગુરુ ’ની દેવ કરતા પણ સુખ્યતા જતાવી છે, જોકે ‘ દેવ ’ તો ગુરુ અને
શિષ્ય બન્નેને એકસરખી રીતે આરાધ્ય છે (૬, ૧૭૩)

ધર્મમા જોડે તે જ ખરા માળાપ

માતા પિતા મ્વ મુગુરુશ્ચ તત્ત્વાત્મસોખ્ય યો યોજતિ શુદ્ધધર્મે ।

ન તત્સમાઽરિ ક્ષિપતે મવાગો, યો ધર્મવિગ્રાન્કિતેષ્ઠ જીયમ્ ॥ ૧૦ ॥ (વ્યગ્રાનિ)

* પિતરો રવાને પિતરો इति पाठान्तरं, पितृवश्च इत्यर्थः ।

x य इति पाठान्तरम् ।

“જે ધર્મનો બોધ આપીને ગુદ્ધ ધર્મમાં જોડે, તે જ તત્ત્વથી અરેખરા માળાપ, તે જ અરેખરા પોતાના કિતરની અને તે જ સુગુરુ સમજવા જે આ જીવને સુદૃઢ બંધવા ધર્મના વિષયમાં અતરાય કરીને મસાગ્યમુદ્રમાં દૂકી દે છે તેના મગ્ધો કેઈ દુરમન નથી” (૧૦)

વિવેચન—પાતીતિ પિતા— પાળે તે પિતા, ત્યારે નગ્ન નિગોદના મહાદુ બધી જે ઉગારે તેને જ અરેખરા પિતા કહી શકાય તેમ જ ‘દુ બધી તારે તે માતા’ અને પોતાના પલુ તે જ કહેવાય કે જેઓ આપણ પશ્ચિમાં મારૂ યવાની આશા રાખે અને તેને લગતી યોજનાઓ કરી માથે ગુરુમહાગજ પલુ તે જ કહેવાય કે જેઓ ગુદ્ધ ધર્મમાં જોડે ધર્મના પ્રતાપથી દુબનો નાશ થાય છે આનામાં ભિલદુ, જેઓ ધર્મમાં અતરાય કરે છે, તેના સગાન કેઈ દુરમન નથી આ ભાવ સ્પષ્ટ છે

ઉપદેશમાળામાં આ જ ભાવ ખીલ કુપમાં કહ્યો છે ત્યાં કહે છે કે “માનાપિતા બાળક પગ જે ઉપકાર કરે છે તે બનુ છે અને તે જોડે બધો છે કે કરોડો વર્ગો સુધી એકાગ્ર ચિત્તે તેમની મેના કરવાથી પલુ તેનો બદલો વાળી શકતો નથી. તે બદલો વાળવાનો ઉપાય એક જ છે અને તે એ છે કે માળાપને ધર્મનો બોધ જો પુત્રથી થાય તો બદલો વળે”

સત્ત્વાર પરથી ઉદ્ધિગ ચિત્તવાળા વૈગમ્બરસિક જીવને જનારે આત્મિક ઉત્થાન કરવાની ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે મર્વ ઉત્થાન કરવાની ઇચ્છા પલુ પ્રબળ થાય છે અને તેવે પ્રમથે મનાગ્ની અસારતા જોઈ તેનાથી જરા અજાગા રહેવાના પ્રયત્ન વખતે માળાપ કે મગાસનેલી આટા આરે છે, તને સૂરિમહાગજ દુરમનના વર્ગમાં મૂકે છે અને તેમની અવજા કરી અરેખરાતીય દ્રવી જેમ લોકચક્ષુ માટે પિતૃયજનો ભોગ આપ વામાં કાઈ અડચણ નથી, પલુ મહાન લાભ છે, એ વિચારને તેઓ પુષ્ટિ આપે છે એક નાના વાક્યમાં આવા ગભીર પ્રશ્નનો સૂરિમહારાજે ખુલાસો કર્યો છે, જે જોઈએ તેટલો સ્પષ્ટ અને વિચારવા લાયક છે (૧૦, ૧૭૪)

અપત્તિના કારણો

દાક્ષિણ્યજ્ઞે ગુરુદેવપૂજા, પિતાદિભક્તિ સુકૃતાભિગ્રાપઃ ।

પરોપકારવ્યવહારશુદ્ધી, ઋણામિજામુન ચ સપદે સ્યુ ॥૧૧॥ (વગ્ધાતિ)

“દાક્ષિણ્ય, લગ્નઅગ્રુપણ, ગુરુ અને દેવની પૂજા, માળાપ વગેરે વડીલ તત્ત્વ ભક્તિ, સારા કાર્યો કરવાની અભિગ્રાપા, પરોપકાર અને વ્યવહારશુદ્ધિ મનુષ્યને આ લવમાં અને પરલવમાં અપત્તિ આપે છે” (૧૧)

વિવેચન—૧ દાક્ષિણ્ય*—એટલે મનની સરજતાથી મામા માલુસને અનુકૂળ થઈ

* જુઓ ધર્મસ્ત્રી પ્રથમ ભાગ સાતમો અધ્ય

જવાની મનની વિશાળતા દાક્ષિણ્યમાં સ્વતંત્રતાનો નાશ થતો નથી, પણ તેના કરતા મહાન સદ્ગુણ, જે સરળતાનો છે, તે પ્રાપ્ત થાય છે શ્રાવકના ગુણોમાં ‘દાક્ષિણ્ય’ને એટલું ગુણ કહેવામાં આવ્યો છે અને તેની વ્યાખ્યા કરતા તેનું શુભ ભાગે વ્યવસ્થાપન અત્યંત સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે

૨ લાજબાળપણ—આ ગુણથી નાની સ્વતંત્રતાનો નાશ થાય છે અને વિનય સચવાય છે ખાસ કરીને સ્ત્રીઓમાં આ ગુણ ભૂખણરૂપ ગણાય છે, અને પાપકાર્યમાં પ્રતિબંધ કરનાર તરીકે સ્ત્રી પુરુષ બન્નેને અતિશય લાભ આપનાર છે

૩ ગુરુદેવપૂજન—દ્રવ્ય અને ભાવથી અવલગનની જરૂરિયાત સર્વ જીવને બહુ રહે છે ગુરુના વચન પ્રમાણે વર્તન કરવું એ પણ પૂજા છે અને ભાવના માટે હૃદય સમક્ષ અને ચક્ષુ સમક્ષ ભાવમય અને સ્વૂગ સાકાર વૃત્તિએ નિરાધાર પદ પામવા માટે તે ગુણ પ્રાપ્ત કરેલા ભગવાનનું ધ્યાન કરવું—અર્ચન કરવું—એ બહુ ઉપયોગી છે, ખાસ જરૂરનું છે, મહાલાભ કરનાર છે

૪ પિત્રાદિ ભક્તિ—ધર્મકાંક્ષામાં અગવડ ન આવે, ત ધ્યાનમાં રાખી, પિતા, માતા વગેરેની અનન્યચિત્તે ભક્તિ કરવી, તેઓને મતોષ આપવો, એ દરેક સુપુત્રની ફરજ છે આદિ શબ્દથી દરેક વહીવટ સમજવા

૫ સુકૃતાભિલાષ—મારા કાર્યો કરવા, વરવાર કરવા અને તેનું ચિંતન કર્યા કરવું કાર્યક્રમ એ છે કે પ્રથમ વિચાર અને પછી આચાર શુભ સંસ્કાર જગાડવા માટે સારા વિચારોની જરૂર છે સારા કૃત્યોના વિચાર પછી સાન કૃત્યો થાય છે, એ સશય વગરની વાત છે સંભોગ પ્રતિકૂળ હોય તો કદાચ અમલમાં તરત ન મૂકી શકાય, તોપણ વિચાર કર્યો હોય તો અનુકૂળતાએ શુભ કાર્યો થઈ શકે છે વિચારથી સંસ્કાર બધાય છે અને કાર્ય નહિ તો છેવટે આવતા ભવમાં પણ તે સંસ્કાર જાગ્રત થાય છે, તેટલા માટે મોળો વિચાર કદી કરવો નહિ અને શુભ કાર્યોની ભાવના નિરતર રાખવી આથી અનેક પ્રકારના લાભ થાય છે, નકામી કૃત્યની ઓછી થાય છે અને મન શુભ ભાગે ચઢતા ગીએ છે

૬ પંચેષકાર—આત્મભોગ વગરનું જીવન નથી, એટલે કે સ્વમાં મતોષ માની, શરીર પ પાળી, પુત્રને રમણી, સ્ત્રીને ચોલાવી, તિબેરીઓ ભરવી એમાં કાર્ય સાર નથી પોતાની લક્ષ્મી, જ્ઞાન કે શક્તિનો લાભ કોમ, દેશ કે જનસમૂહના હિત માટે કરવો એ કર્તવ્ય છે

૭ વ્યવહારશુદ્ધિ—શ્રદ્ધારત્નના ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલા માર્ગાનુસારીના ગુણોમાં જ આ ગુણ પ્રથમ પકિત ધરાવે છે શ્રાવકરત્ન તો શુદ્ધ વ્યવહારવાળો જ હોય એ વિવાદ વગરની હકીકત છે

ઉપર લખેલી સાત બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ એ દરેક બાબત ઉપર એકેક મોટો લેખ લખાય તેવું છે, પણ અચોરસના ભયથી અત્યંત સામાન્ય સ્વરૂપનો

નિર્દેશ કર્યો છે એ મને શુભ વર્તન છે અને તેના નિમિત્તભૂત પણ છે શુભ વિચાર અને વર્તનથી શુભ કર્મબંધ થાય છે, અને જેવો બંધ તેવો ઉદય થાય છે, તેથી તે વડે આ ભવમા અને પરભવમા માનસિક અને શારીરિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે ઉપર લખેલા સાત મદ્દુશ્લોભાથી કોઈ પણ સદ્ગુણ મહાલાભનું કારણ છે, પરંતુ આધ્ય દષ્ટિવાન પુરુષ જ્યારે ચીવટ રાખી તેમાથી બે ચારને અથવા સાતેને આદર અને અનુસરે, ત્યારે તો તેના દેળ વખતે મનમા ભારે આનંદ થાય, તે શક વગરની વાત છે પણ તે કાર્યો કરતા જ આનંદ થાય છે તે વખતે મનમા બાંધે એમ જ લાગે છે કે હું એક મહાન કાર્ય કરું છું, એક મહાન દેવજ બળનું છું

અત્ર પ્રસ્તુત વિષય શુરુદેવપૂજનો છે તેમના તરફ બહિષ્કાવથી સપત્તિ મળે છે તે બતાવવા સારું તેના નજારી સદ્ગુણો અથવા ક્રિયાઓ પ્રસંગે બતાવી છે (૧૧, ૧૭૫)

નિષ્પત્તિના કારણો

જિનેશ્વરમર્તિર્મમિનામવજ્ઞા, કર્મમ્વર્નોચિત્યમર્મસદ્ગઃ ।

પિતાણુપેક્ષા પરચ્ચન ચ, સ્તજન્તિ પુસા વિપ્ન. સમન્તાત્ ॥ ૧૨ ॥ (વ્યક્તિ)

“જિનેશ્વર ભગવત તરફ અભક્તિ (આશાતના), સાધુઓની અવગણના, વ્યાપારાદિ કામમા અનુચિત પ્રવૃત્તિ, અધર્મોના મળ, માળાપ વગેરેની સેવા કરવામા ઉપેક્ષા (બેદર કારી) અને પરવચન (બીજાને કમણુ તે)—આ સર્વ પ્રાણીને મારે ચૈતરફથી આપઠાઓ ઉત્પન્ન કરે છે ” (૧૨)

વિવેચન—૧, જિનેશ્વરભક્તિ—રાગદ્વેષ રહિત, કર્મને હણનાર, દાદશ ગુણાલકૃત શ્રીજિનેશ્વર મહારાજ તરફ અભક્તિ, તેઓના વચન તરફ બેદરકારી, તેની અરુચિ, તેઓના સાકાર સ્વરૂપનું નિગોષન, તેનો બીજી કોઈ પણ ગીતે અનાદર, તેઓ તરફ અપ્રીતિ અને અવિનય

૨ ગુરુની અવજ્ઞા—ગુરુમહારાજ શુદ્ધ માર્ગ બતાવનાર છે તેઓ કેટલું ઉપયોગી કાર્ય બજાવે છે તે આ અધિકારમા ગૃહઆતથી જોતા આવીએ છીએ ! તેઓનો વિનય રાખવો, તેઓ તરફ ગેરવર્તણૂક અવાવવી નહિ, તેઓ સાથે કલહમા બિતરબું નહિ અને તેઓ તરફ કોઈ રીતે તિરસ્કાર બતાવવો નહિ, એટલું જ નહિ પણ તેઓનું વચન માન્ય કરવું એથી બિલકુલ કરનાર ગુરુદ્રોટી છે, આત્મઅવનતિ કરનારો છે, પતિત છે

૩ કર્મમા અનૌચિત્ય—પોતાને યોગ્ય વ્યાપારની ક્રિયામા અનુચિત આચરણ કરવું તે આમા બે પ્રકારના ભાવ છે એક તો વ્યાપારમા અનીતિ, અશુદ્ધ વ્યવહાર, અપ્રામાણિક આચરણ અને ભાષણ બીજું, પોતાની દુરજથી વિરુદ્ધ વર્તન પરદારાગમન સદ્ગો, દૂર વગેરે દુરુચિઓના અત્ર સમાવેશ થાય છે

૪ અધર્મસંગ—ધર્મ નામને યોગ્ય ધર્મની પરીક્ષા કરી તેને અનુસરવું એ ધર્મસંગ એથી ઊલટી રીતે પરીક્ષા યોગ્ય રીતે ન કરતા ‘સ્વધર્મમા મરણ સારું’ એ સૂત્રને અનુસરવું એ અધર્મસંગ, અથવા નિયમ વગરના મૂર્ખ માણસોની સોબત કરવી એ પણ અધર્મસંગ જ છે. સોબતથી બહુ તાત્કાલિક અગર થાય છે અને તેથી સત્સંગની જરૂરિયાત વારંવાર બતાવેલી છે. દુર્જનનો સંગ કરવાથી અનેક અગવડો આવે છે અધર્મીનો સંગ કરવાથી પોતે પણ સોબતી જોવો થઈ જાય છે.

૫ પિતા વગેરે તરફ બેદરકામી—પુત્રધર્મનો આથી નાશ થાય છે, મહામુશ્કેલી ઊભી થાય છે અને ઘણું કરીને તરતમા જ અપરપરા પ્રાપ્ત થાય છે.

૬, પરવચન—સ્પષ્ટ છે કાયદામાં પણ એ ફોજદારી શુંહો છે (Cheating)

ઉપર લખેલી છ બાબતો સર્વ પ્રકારની આપત્તિઓ ઉત્પન્ન કરે છે. ટેલવીઝ વખત અમુક પાપનો ઉચ્ચ અમુક કાર્ય માથે મેળવી શકાતો નથી, કારણ કે આપણને તેવું જ્ઞાન નથી, પણ કારણ વગર કાર્ય થતું નથી અને મનની અનેક વ્યથા અને શરીર પર ગભીર વ્યાધિઓ થાય છે, તે મર્વ અમુક કારણને લઈને જ થી જોઈએ અને તેનો મુખ્ય ભાગ અત્ર આપવામાં આવ્યો છે.

આ શ્લોકને અગિયારમા શ્લોક સાથે સરખાવી, તેનો ભાવ સમજવાનો છે. અગિયારમા શ્લોકમાં સપત્તિના કારણો બતાવ્યા છે, આમાં વિપત્તિના કારણો બતાવ્યા છે. સપત્તિના કારણો સેવવા કરતા વિપત્તિના કારણો તજવાની વધારે આવશ્યકતા છે, તેથી અગિયારમા શ્લોક કરતા આ શ્લોકમાં કહેલ ભાવ વધારે મનન કરવા યોગ્ય છે. જિનેશ્વર તરફ અભક્તિ અને શુરુની અવજ્ઞા એ બન્ને ધર્મની પણ અયોગ્યતા બતાવે છે. વ્યાપારશક્તિમાં અનુચિત આચરણ ને અધર્મીનો મગ, આ બે ધર્મબ્રહ્મપણું સૂચવે છે અને માતા-પિતાની ઉપેક્ષા તથા પરને ઠગવાની શુદ્ધિ, એ બ્યવહારથી પણ વિમુખતા સૂચવે છે. આ જોષવાગાને પગલે પગલે વિપત્તિ થવી જ જોઈએ તે છતાં કહી કોઈ વખત સારો જાય, તો તે કાર્થિક પૂર્વનો જ પુણ્યોદય સમજવો. આવા શ્લોકો ખાતરી વાચી જવાથી વિશેષ લાભ કરતા નથી, માટે, આ પ્રથમા અગાઉ કહેવામાં આવ્યું છે તમ, વારંવાર તેવું મનન કરવું અને પોતાનો અનુભવ લાગુ પાડી, વારંવાર પુનરાવર્તન કર્યા કરવું (૧૨, ૧૭૨)

પરભવમાં મુખ મેળવવા માટે પુણ્યધન

મત્તયૈવ નાર્ચસિ જિન મુગુરોશ્ચ ધર્મ, નાર્મ્યમ્યવિરત વિરતીર્ન ઘત્સે ।

સાર્થ નિરર્થમપિ વ પ્રચિનોપ્યગાનિ, મૂલ્યેન કેન તદ્મુન સમીહસ શમ્ ? ॥ ૧૩ ॥ (વસતત્તિકા)

“હે ભાઈ! તું ભક્તિથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરતો નથી, તેમ જ મારા શુરુમહારાજની સેવા કરતો નથી, નિરતર ધર્મ સાંભળતો નથી, વિરતિ(પાપથી પાછા હટવું, મન પચ્ચખખાણું કરવા તે)ને તો ધારણ પણ કરતો નથી, વગી, પ્રયોજને કે વિના

પ્રયોજને, પાપને પુષ્ટિ આપે છે, ત્યારે તું તારી કઈ લાયકાતથી આવતા ભવમા સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે ? ” (૧૩)

વિવચન—હે ભાઈ! પ્રભુની પૂજા કરતો નથી, વળી, તું સુગુરુની સેવા તેમ જ તેમના પાસેથી ધર્મનું શ્રવણ કરતો નથી, ઉપસત, એક દિવસ પણ ત્યાગવૃત્તિ કરતો નથી, ઇદ્રિયના વિષયો ભોગવવામા અહર્નિશ આગ્રહ રહે છે, કાર્ડ પણ પ્રસંગ આવ્યો કે પાપકાર્ય કરવા મડી પડે છે, પુવના લગ્ન કે ન્યવહાનમા કોઈ પણ બહાનાનો ભોગ મળતા હિંસા, ક્રોધ, અભિમાન કરવા મડી લાયક છે અને તેવો પ્રસંગ આવે ત્યારે તને ધર્મનું લક્ષ્ય પણ રહેતું નથી વળી, પ્રસંગ વગર પણ અનર્થદ હથી દડાય છે નાટક ભેવા, મર્કસ ભેવા, હુવેલીઓ ભેઈ તેના વખાણ કરવા, રાજકથા તથા લડાઈની વાતો કર્યા ઠરવી વગેરે કરી નકામી પાપરાશિ વહોરી લે છે

આવી રીતે શુદ્ધ દેવ, શુરુ, ધર્મનું આગ્રહન કરતો નથી, ઇદ્રિયદમન કરતો નથી, અને ઢારણે અઢારણે મહાપાપોનો સચય ઠરે છે સર્વ પ્રાણીઓ સુખ ઇચ્છે છે અને તેમા પણ વર્તમાનમા સુખ હોય કે ન હોય, પણ સુખ મેળવવાની ઇચ્છા તો સર્વને હોય છે પણ હે ભાઈ! સુખ તો કરિયાણુ છે, એને ખરીદ કરવા માટે પુણ્યધનની જરૂર પડે છે, તે તો તું અત્રે હારી જાય છે, જીલ્લો તેને બદલે પાપરૂપ કચરો એઠો કરે છે ત્યારે તું સુખ શા વડે મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે ? સુખ કાઈ ધર્મ કર્યા વિવાય મફત મળી શકવાનું નથી, માટે કોઈ પણ કાર્ય કરતી વખતે એટલો વિચાર અવશ્ય કરજો કે શુભ કાર્ય કર્યાથી આવતા ભવમા સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને અશુભ કાર્ય કર્યાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે વળી, નકામા પાપકર્મ સેવાથી તો આ જીવને કદી પણ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી આત્મી સમજણ રાખવાથી અને તેને પ્રવૃત્તિમા મૂકવાથી તારી કેટલીક જાગૃત મીધી થઈ જશે

ધર્મશ્રવણની જરૂરિયાત બહુ જ છે અગાઉ જણાવ્યું તેમ, વિચાર વગર વર્તન થતું નથી, પણ વિચાર શુભ આવવા માટે શાસ્ત્રશ્રવણની બહુ અગત્ય છે શ્રવણ ઉપરથી મનનની પણ તેટલી જ જરૂર છે

આ સ્ત્રોત બહુ ઉપયોગી છે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇ ઝવાળાએ શરૂઆતમા નીચેના નિયમોને અનુસરવું જોઈએ, એમ આ સ્ત્રોતમાથી ભાવાર્થ તરીકે સ્ફુટ પ્રાપ્ત થાય છે—

૧ ભકિતપૂર્વક પ્રભુનું પૂજન કરવું

૨ ધર્મશ્રવણ નિરતર મદ્ગુરુ પાસેથી કરવું

૩ સ્થૂળ વિષયોથી દૂર રહી, તેનો જનતી ક્રીતે ત્યાગ કરવો

૪ પ્રયોજન હોય કે ન હોય પણ પાપકાર્યમા ભેડાણ નહિ (૧૩, ૧૭૭)

સુગુરુ સિદ્ધ, કુગુરુ ગિયાળ

ચતુષ્પદૈ મિદ્ ડર સ્વજાત્યૈર્મિત્રધિમાસ્તારયતીઠ મધિન્ ।

સંદૈવ તૈર્મન્જતિ કોઽપિ દુર્ગે, શૃગાલ્લચ્છેત્વમિન્ રસ ॥ ૧૪ ॥ (વેદવ્રજા)

" જેવી રીતે પોતાની જાતિના પ્રાણીઓને મગીને સિદ્ધે તાર્યા હતા, તેવી રીતે કોઈક (સુગુરુ) પોતાના જાતિબાઈ (અથવા પચેદ્રિય)ને મગીને આ સસારમુદ્રથી તારે છે, અને જેવી રીતે શિયાળ પોતાના જાતિબાઈઓની નાથે રૂખી મૃત્યો, તેવી રીતે કોઈક (કુગુરુ) પોતાની સાથે સર્વને નૃકાર્દિક અનત મસા મા કુભાવે છે, માટે આવા ગિયાળ જેવા પુરુષ તો ન મળ્યા હોય તો જ ચાર " (૧૪)

વિવેચન—અત્ર પહેલા અને ચોથા પ્રકારના ગુરુનુ વર્ણન કર્યું છે પહેલા પ્રકારના ગુરુ પોતે તરે છે અને આનિતને તારે છે, તેઓ પહોણુ જેવા છે ચોથા પ્રકારના ગુરુ પોતે રૂખે છે અને આશ્રય કરનારને પણ કુભારે છે, એ પરચર સમાન કુગુરુ સમજવા

આ સસારમા રચના, જ્યારે કોઈ વખત સુગુરુનો જોગ થાય છે ત્યારે તેઓ આ જીવને ઉપદેશ આપી, મમારવી ઉદ્ધિગ્ન ચિત્તવાળો કરી છેવટે તેને વૈરાગ્યવાસિત કરી સસારથી મવામ લેવશને છે આવા ગુરુ મિહુ સમાન છે ટીકાકાર તે મબધમા પથોપાખ્યાનનું પ્રસિદ્ધ કથાનક કહેતા જણાવે છે કે " બહુ જાડીથી બપૂર એક મોહુ જગત હતું ત્યાં ભયનું કારણ ઉત્પન્ન થવાથી મર્વ વનવાસી પ્રાણીઓએ મગીને સિદ્ધને શાંતી પાળી આપી હોય કોઈક કાળે દાવાનગ પ્રકટ થયો, ચોતરફ અગ્નિ ફેલાવા લાગ્યો. તે બચવાના માધનો અપ થતા ગયા તે વખતે આ મહાન પશુરાજે સર્વ પ્રાણીઓને પોતાની નાથે નીધા અને ની કાઢે ગયો. નદીમા મહાપૂર હતું, છતાં પણ સર્વ વનવાસી પ્રાણીઓને પોતાને પૂછે વગમાડી દીધા અને એક છવગ મારી સામે પાર સર્વેને પહોંચાડી નીધા, વગી, જ્યારે તે જ જગત નવપવિત થયું ત્યારે સર્વેને પાછા ત્યાં લઈ આવ્યો. આવી રીતે મહામુરકેનીમા પણ તેણે પોતાના જીવનની દરકાર ન કરી, પણ આશ્રિતોને તારવાના મહાપ્રયાગમા ગમે તેટલો સ્વાત્મભોગ આપવા તૈયારી—જતાવી એ સુગુરુનું લક્ષણ સમજવું હવે ઉક્ત સિદ્ધનું ચરિત્ર જોઈને એક શિયાળ પણ નજીકના જગલને આમી બન્યો અને તેવો જ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા પશુમહિત ની ઓગમવાનો પ્રયાગ કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેનામા આત્મભજ કે મધિકાર ન હોવાથી તે પોતે પણ રૂખી ગયો અને આશ્રિતોને પણ કુભાવી દીધા. આવી રીતે અગીનાથ કુગુરુ પોતે મસાગસમુદ્રમા રૂખે છે અને આશ્રિતોને કુભાવે છે "

આ મિહુ અને ગિયાળના દૃષ્ટાંતથી એ જીજ્ઞાસુકીર્ત એ પણ સમજાય છે કે જેઓ આત્મભોગ આપવાની તૈયારી જતા મા મિવાય અને અધિકારની પ્રાપ્તિ વગર અધિપતિ પદાનું પદ ધારણ કરના મુલ્ય છે. તે પોતાની જાતને પણ મહાનકસાન કરે છે.

સૂરિમહારાજ કહે છે કે છેલા પ્રકારના ગુરુ તો ન મળ્યા હોય તો જ સારું, તેમને તો ન દીકાથી જ ક'યાણુ છે । ગમે તેવા કુગુરુ હોય, સંસારવાસનાયુક્ત હોય, છતાં પણ 'વીરનો વેશ છે' એમ ધારી, શુણુ અવશુણુની પરીયા કર્યા વગર, ગમે તેને નમસ્કાર કરી ગુરુપણે આદરનારે આ દૂકા પણ સૂચક શ્લોકથી ઘટો ભોધ લેવાનો છે સાત્ત્વકાર એવા દંધિરાગને કે અધ અનુકરણને ઉત્તેજન આપતા નથી (૧૪, ૧૭૮)

ગુરુનો યોગ છતાં પ્રમાદ કરે તે નિર્ભાગી

पूर्णे तदाके तपित सदैव, भृतेऽपि मेहे मुषितः स मूर्खः ।

स्त्वद्रુમે सत्यपि ही दस्त्रि, गुर्वादियोगेऽपि हि यः प्रमादी ॥ ૧૫ ॥ (વપ્રજાતિ)

“ ગુરુમહારાજ વગેરેની બરાબર ભોગવાઈ છતાં પણ જે પ્રાણી પ્રમાદ કરે તે તળાવ પાણીથી બરેલુ છે છતાં પણ તરસ્યો છે, (ધનધાન્યથી) ઘર ભરપૂર છે છતાં પણ તે ભૂખે તો ભૂખ્યો જ છે અને પોતાની પાસે કંપવૃક્ષ છે, તોપણ તે તો દરિદ્રી જ છે ” (૧૫)

વિવેચન—૨૫૬ છે ગુરુમહારાજની ભોગવાઈ થાય અને તેનાથી દેવ તથા ધર્મ જોળખાય, ત્યાર પછી તે ત્રણે મહાન તત્ત્વોનો લાભ લેવા ચૂકલુ નહિ શુદ્ધ દેવ, સુગુરુ અને તેનો બતાવેલો શુદ્ધ ધર્મ, એના ઉપર જરા પણ શંકા વગરની, તરણુતારણુ તરીકે શુદ્ધ શ્રદ્ધા થાય, ત્યારે જ આ જીવનો એકડો ભોધાય છે શ્રદ્ધા વગર જેટલી ક્રિયા કે તપ જપ ધ્યાનાદિ કરવામા આવે તેના મીઠા ગુકાય છે એ મીઠા પણ કીમતી છે, પણ તેની આગળ એકડો હોય તો લાખ પર ચડેલુ એક મીઠુ નવ લાખ વધારે છે, પણ સર્વે મીઠા એકડા વગર નકામા છે એકડો પણુ મીઠા કરવાના અભ્યાસ પછી જ આવડે છે આ વાત અભ્યાસ શરૂ કરનારાએ ભૂલી જવાની નથી

અત્ર કહેવાનો હેતુ એ છે કે, ગુરુમહારાજ વગેરે યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ, જો આ જીવ શુદ્ધ વર્તન કરતો નથી અને આગસમા રહે છે, તો પછી તેના જેવો નિર્ભાગી કેઈ સમજવો નહિ જે ભોઈએ તે પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ તેનો લાભ ન લેવામા આવે તો ખોટું કહેવાય આ શ્લોક અને નીચેના બન્ને શ્લોકમા કર્તવ્ય મબધી બહુ ઉપયોગી ઉપદેશ આપ્યો ॥

ખાસ વિચારવા યોગ્ય વાત એ છે કે આવો સુંદર મનુષ્યભવ, આર્ય ક્ષેત્ર, શરીરની અનુકૂળતા, સાધુઓનો યોગ, મનની સ્થિરતા અને બીજી અનેક પ્રકારની સામગ્રીઓનો સદ્ભાવ આ જીવને પ્રાપ્ત થયો છે, છતાં પણ એ પ્રમાદમા વખત કાઢી નાખ્યો, તો પછી એનો આરા આવવાનો નથી અનંત ભવ કર્યા પછી પણ આવી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, સુરક્ષેલ છે, અશકય જેવી છે અચકર્તા કહે છે કે તળાવે જઈને તરસ્યા આવવા જેલુ આ થાય છે અને તે હકીકત યથાસ્થિત વસ્તુસ્વરૂપ બતાવે છે આવા

પ્રસન્નગોનો તો એવો સારી રીતે લાજ લેવો જોઈએ કે પછી આ ભવના દેરા અને પારકી નોકરી અથવા આશીર્વાદ નિરતરને માટે મટી બંધ (૧૫, ૧૭૬)

દેવ ગુરુ ધર્મ ઉપર અતરંગ પ્રીતિ વિના જન્મ અમાર છે

ન ધર્મચિન્તા ગુરુદેવમક્તિ—યેષાં ન વૈરાગ્યલ્લોપિ ચિત્તે ।

તેષાં મયુક્તેશ્વર પશુના—મિવોદ્ભવ મ્યાદુદરમ્મરીણામ્ ॥ ૧૬ ॥ (ઉપજાતિ)

“ જે પ્રાણીને ધર્મ સંબધી ચિન્તા, ગુરુ અને દેવ તરફ ભક્તિ અને વૈરાગ્યનો અશ માત્ર પણ ચિન્તામાં હોય નહિ તેવા પેશરાઓનો જન્મ, પશુની પેઠે, જાણનારીને કલેશ આપનારો જ છે ” (૧૬)

વિવેચન—મારું કર્તવ્ય શું છે ? મારી જનસમૂહ પ્રત્યે ફરજ શી છે ? હું કોણ છું ? મારી ફરજ બંધનવા માટે મેં આખા દિવસમાં શા શા પ્રયત્ન કર્યા છે ? તેમાં હું કેટલે ફરજને ફોટોફમક થયો છું ? આજના કાર્યમાં નિષ્ફળતા કેટલી મળી ? શા કારણથી મળી ? આજે મૂક્યું જિ ત્યાથી આવતી કાલે કેવી રીતે શરૂ કરવું ? ફરજ બંધનવા—ઉપકાર કરવા—માટે આજના જેવો માત્રિક દિવસ એક પણ નથી આવતું નામ શાસ્ત્રકાર ધર્મચિન્તા—કર્તવ્યપરાયણવૃત્તિ કહે છે

આ અધિકારમાં જતાવેની રીત પ્રમાણે પસંદ કરેલા ગુરુમહારાજ અને તેમના જતાવેલા દેવ તથા ધર્મ ઉપર એકાગ્ર શ્રદ્ધા અને ભક્તિ, એ ભક્તિમાં દેખાવ કે આકર્ષક નહિ, પણ અત કરણની ઊર્મિઓનો ઉત્સાહ “ ચિન્તા પ્રસન્ને રે પૂજન દય કહ્યુ રે, પૂજન અખડિત એહ ” એ વાક્યમાં જતાવેલા ભાવનું યાચાર્ય, એનું નામ દેવગુરુભક્તિ

આ સંસારના સર્વ પદાર્થ અસ્થિર છે, અપ્પ સમયસ્થાયી છે, પૌદ્ગલિક જિ આજીવ શુદ્ધ નિરજન નિર્વેષ છે, અનંત જ્ઞાન-દર્શન-આરિવરૂપ છે ઉપાધિ સહિત દેખાય છે, તે તેની વિભાવદશા છે, કર્મજન્ય છે શુદ્ધ દશામાં એ, એ સર્વથી રહિત છે આત્મિક વસ્તુ આદરી પૌદ્ગલિક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, તે જોને લોક પાડી દેવો, તેને બરાબર ઓળખીને પૌદ્ગલિક ભાવ તણ આત્મિક ભાવ આદરવો, એનું નામ વૈરાગ્ય છે

પ્રત્યેક પ્રાણીએ ધર્મચિન્તા, ગુરુભક્તિ અને વૈરાગ્યવાસિત હૃદયવાળા ધર્મ જોઈએ ન્યારે આ ત્રણે ભાવ હૃદયમાં ઊડી જગ્યા લે ત્યારે જ સંસારનો છેડો આવે જેઓ આ ત્રણ ભાવ હૃદયમાં ધારણ કરતા નથી તેઓ, ભવે બહારથી સારો દેખાવ કરનારા હોય, પણ વાસ્તવિક રીતે આ ભવના મુખમાં મગ્ન અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો એકંઠા કરનારા અને પેટભરા જ છે તેઓ જન્મ લઈને પોતાની માને પ્રસવની મહાવેદના અને યૌવનના નાશનું કષ્ટ માત્ર આપે છે, પણ પોતે તો આવા ઉત્તમ મનુષ્યભવની ઉવટે અનંત સંસાર વધારી, કર્મકાંડવથી ખરકાઈ રખડ્યા કરે છે

આ શ્લોક પર મનન કરજો એને 'લાઈન કનીઅર' આપીશ નહિ જરા વિચાર કરજો કે તું કોણ છે ? ક્યા છે ? કોના ધરમા છે ? તારું શું છે ? તું કોનો છે ?—આ સવાલો સતના સૂતી વખત અથવા સનારના ઊઠતી વખત વિચારજો, એથી બહુ લાભ થશે (૧૬, ૧૮૦)

દેવ, સઘાદિ કાર્યમા દ્રવ્યવ્યય

ન દેવકાર્યે ન ચ સદ્ધકાર્યે, યેપા ધન નથરમાઘુ તેપામ્ ।

તર્જનૌર્ધૈર્જિનેર્મયા ધૌ, પતિપ્યતા કિં *સ્યન્મન મ્યાત્ ॥ ૧૭ ॥ (અપ્રાપ્તિ)

“ ધન-પૈસા એકદમ નાશવત છે, આવા પૈસા જેની પાસે હોય છે તેઓ જો તેને દેવકાર્યમા અથવા સદ્ધકાર્યમા વાપરતા નથી તો તેઓને મદરતુ દ્રવ્ય મેળવવા માટે કરેલા પાપથી સસારસમુદ્રમા પડતા કોનો ટેકો મળશે ? ”

વિવેચન—પૈસા મેળવવા માટે પ્રાણી કેવા કેવા કાર્યો કરે છે, તે આપણા અનુભવ બહાર નથી એને માટે એમ જ કહીએ તો આવે કે પૈના માટે એણે કોઈ પણ અર્થોભ્ય કામ નથી કે જે પ્રાણી કરતો ન હોય એના પર વિસ્તારથી વિવેચન ધનમમત્વભાવન નિરકારમા થઈ ગયું છે વળી, પૈમા ડેટલા બધા અન્ધિર છે, નાશવત છે, તે પણ આપણે વાચ્યુ છે, અનુભવગમ્ય છે અને મહાભિમદે બતાવી આપ્યું છે આવી રીતે પાપથી મેળવેલા પૈસા નાશવત છે, જો ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનું છે પૈસા બાંધ્યા શ્લેતા નથી, પુણ્યપ્રકૃતિ કરે છે ત્યારે હજારો, લાખો કે કરોડોની પૂણ એક કણમા-બહુ થોડા વખતમા-હતી ન હતી થઈ જાય છે એવટે પણ આ દોલત અને મૂકીને ઉઘાડે હાથે આટ્યા જયુ પડે છે

હવે પૈસા પ્રાપ્ત કરતી વખતે અનેક આશ્રવ સેવવા પડે છે, હિસા કે અસત્યનો મોટો ભાગ તે વખતે થાય છે અને તે ઉપરાત અનેક પાપ લાગે છે એ સર્વ પાપ મં જીવને સસારસમુદ્રમા ફેંકી દે છે હવે જો તે વખતે કાઈ પણ અવલબન-ટેકો હોય તો જીવ ટકી શકે છે, નહિ તો તળિયે એને ડે

પ્રાપ્ત કરેલા પૈસાને જો જ્ઞાનોદ્ધાર, જીર્ણોદ્ધાર, શામનોદ્ધાર, દેવપૂજા, પ્રતિષ્ઠા, તીર્થ યાત્રા, અષ્ટાક્ષિકા મહોત્સવ વગેરેમા ખર્ચવામા આવે તો સસારમા પડતા તે એક પ્રકારનું આલબન આપે છે તેથી જ રીતે ધનને જો સ્વામિવાત્સલ્યમા એટલે ગુણી સ્વામિભ દુઓની ભક્તિમા કે નિરાશ્રિત ધર્મજીવુઓને આશ્રય આપવામા અથવા કૌન્કરન્ન વગેરે મહાન યોજનાઓ ધડી તેના વડે શામનના અબુદયની વૃદ્ધિમા અથવા નિજ ધર્મનુયાયીઓને ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવામા જો ખર્ચવામા આવે તો, સસારમા પડતા આ જીવને ટેકો મળે છે

દ્રવ્ય સાથે પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ એવી જ રીતે હાનિ અને લાભ કરનારો થઈ પડે છે, એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવું છે. ધન મળવું એ નવીન નથી. આ જીવને અનેક વાર ધન મળ્યું હશે, પણ અભિમાન કે દુર્વ્યસનમા ધનનો વ્યય કરી તે નીચો ઊતરી જાય છે, વળી પાછો ધન મેળવે છે અને ફરી ઊતરી જાય છે. આ ચક્રભ્રમણમાંથી બચવાનો એ કાર્ધ પણ ઉપાય હોય તો પોતાના ધનનો સમુદાયના કામમા-લોકોના હિત માટે-વ્યય કરવો એ જ છે. પોતાની જાતને ભૂલી જવી અને તેના લોભે બીજાને લાભ આપવો એને સ્વાર્પણ* કહે છે. સ્વાર્પણ વગર કોઈ પણ કામ થઈ શકતું નથી અને ખાસ કરીને ધર્મ કાર્યમા સ્વાર્પણની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

જમાનાની જરૂરિયાત વિચારી આખી કોમને હિત કરનાર, આખા દેશનો ઉદય કરનાર, આખી મનુષ્યજાતને લાભ આપનાર શુભ મસ્થાઓ ખોલો. શાસ્ત્રકાર સીદ્ધાતા મેત્રને પોષવાનું કહે છે. સાધનધર્મને પુષ્ટિ બહુ અપાર્ધ ગઈ છે, હાલ નાધકોને જીએ લાવવાનો યોગ્ય વખત છે, જરૂર છે, આવશ્યકતા છે. આવી રીતે મનન કરી વ્યય કરેલા પૈસા પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા આ જીવને જરૂર બન્યાં એ સશય વગરની હકીકત છે, વસ્તુ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ જોનારે કહી છે અને વિચાર કરવાથી મમજી શકાય તેવી છે. (૧૭, ૧૮૧)

*

*

*

એવી રીતે ખારમો દેવશુરધર્મશુદ્ધિ અધિકાર પૂરો થાય છે એમા, ઉપર જણાવ્યું તેમ, શુરતત્ત્વની મુખ્યતા છે એક મહુશુરનો સત્સંગ થઈ જવાથી આ મનુષ્યભવમા કેટલો લાભ થાય. તે અત્ર મવિસ્તર બતાવવામા આવ્યું છે. પરદેશી રાજાને શુરથી કેટલો લાભ થયો હતો તે આપણે જાણીએ છીએ. શુર એ પ્રકારના છે એક ધર્મહીન વૃત્તિવાળા, જેને આપણા લોકો મિથ્યાત્વી કહે છે, અને બીજા ધર્મપરાયણ વૃત્તિવાળા પ્રથમ પ્રકારના શુર માટે આ યોગ્ય જગ્યા નથી. અત્ર જે હકીકત છે, તે તેમને લગતી નથી. ધર્મના શુરઓના, બીજી રીતે જોઈએ તો, ચાર પ્રકાર છે કેટલાક પોતે તરે અને આશ્રય લેનારને સદુપદેશ આપી શુદ્ધ માર્ગે ચલાવી તારે એવા શુર તે સદુશુર છે અને એમનો આશ્રય કરવો એ જ કહેવાનો ઉદ્દેશ છે. બીજા પ્રકાર પોતે તરે અને બીજાને ડુબાડે, એવા પ્રકાર શુરઆત્રી થાય છે, પણ તેમ હોતું જ નથી, તેથી એ ભાગો શૂન્ય છે. જે પોતે તરે, તે બીજાને તારે યા ન તારે પણ ડુબાડે તો નહીં જ ત્રીજા વર્ગમા પોતે દૂબે અને આશ્રય કરનારને તારે એવા સાધુઓ હોય છે. આ વર્ગમા અલબ્યાદિનો સમાવેશ થાય. ઉપદેશ આપવામા પાછી પાની કરે નહિ, પણ એકાંતમા પોતે વિચયકથાય સેવે, અથવા તેવા ઉપદેશની અમર તેના પોતાના હૃદય પર લાગે જ નહિ, તેને ખરી શ્રદ્ધા જ આવે નહીં.

પરીક્ષા કરી હોય, તો માવા ગુરુનો જોગ થાય છે એવાનો આશય કરવામા પણ જરા પણ લાભ નથી, એટલું જ નહિ પણ અનેક પ્રકારના શ્રમ્ય હૃદયમા પેમે છે કે જે અનંત ભવે પણ જવા મુશ્કેલ થાય છે આવા ગુરુ કદાચ ગુદ ઉપદેશક હોય, છતાં જાણી જાણી આત્મા આત્માને બાળે છે-મનોમન સાતી છે-એ નિયમ પ્રમાણે એવા ટોળાવાળાના ઉપદેશની ખરી મતલ થતી નથી દબી, કપટી, માયાવાં ગુરુનો પણ આ વર્ગમા સમાવેશ થાય છે અપવાદ ભાગે આ વગ આદરના કેન્દ્રમાં ઉત્તમ છવે તેના ઉપદેશથી તરી પણ બાંધ છે એવા વર્ગમા પોતે રૂઝે અને આશ્રય લેનારો પણ ડુબાડે-એવા પરચ સમાન ઉત્સુકપદ્ધતિ શિથિલાચારી કુચુર સમજવા એ વર્ગમા પોતે જાણ અને જાણવારની પુષ્ટિ કરનારા ગોરજ, યતિ, શ્રીપૂજ્ય વગેરે આવે છે તેઓ મસારના ચર્વ વિપરોમા આસક્ત, ધર્મને નામે ઠામ પલાવનારા અને ધર્મ પર આજીવિકા ચલાવનારા છે રૂઝે પાછીના અધિકારમા સૂચિમકારાજ એ વર્ગને ઘટનો ન્યાય આપે છે, નેથી અત્ર લખવાની બહુ જરૂર રહેતી નથી આ ચાર પ્રકારના ગુરુમાથી પહેલા ભાગના ગુદ ગુરુ એવા તેના ઉપદેશ મદલ કરવો ગુરુમહારાજને અનુસરણ એ ખાસ કરજ છે ઉપાધ્યાયજી ત્યાગાદકમા કહે છે કે —

ગુરુત્વ સ્વસ્વ નોદેતિ, શિક્ષાસાત્મ્યેન વાયતા ।

આત્મતત્ત્વપ્રકાશન, સાવસ્તેયો ગુરુત્તમઃ ॥

“આત્મજ્ઞત્વ પ્રકાશે ણીને (પરમાર્થસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ યદ્યપિ) ગુરુએ આપેલી શિક્ષામા થવી જોઈતી તત્ત્વીયતાએ આ છવ જ્યાં સુધી ગુરુત્વને પામે નહિ, ત્યાં સુધી ઉત્તમ ગુરુની સેવા કરવી ”

શાસ્ત્રકાર કુચુરના પાંચ વર્ગ પાડે છે ખાસશ્યો, ઉમનો, કુગીત, શાસતો, યથાઇ કો—આ સર્વ ક્રિયામાર્ગમા તથા જ્ઞાનમાર્ગમા જીવી જીવી રહેતે શિથિલતા બતાવનારા છે એના ઉપર આવતા અધિકારમા વિવેચન કરવામા આવશે તેની વિશેષ મમજી જોજવવા માટે સજોષ નિત્તરીની ટીકા, ધર્મદામ ગચ્છિકૃત ઉપદેશમાળા અને ઉપાધ્યાયજીની કુચુરની સત્ત્રાય વાચના

એ પ્રમાણે સદ્ગુરુ અને કુચુરનું સ્વરૂપ છે આ મનુષ્યબાવની સદ્ગતા ગુરુની જોગવાઈ અને પસંદગી પર છે ગુરુને શાસ્ત્રમર એટલું બધું જ્ઞાન આપે છે કે એક તરફ ગુરુ હોય અને એક તરફ દેવ હોય, તો અમુક અપેક્ષાએ પ્રથમ ગુરુને નમસ્કાર કર્યા પછી દેવને વદન કરી શકાય. આનું કારણ એ છે એકે દેવ તો ગુરુ અને શિષ્ય બન્નેને એકસરખા આરાધ્ય છે, પરંતુ શિષ્યના અપેક્ષાએ જોઈએ તો ગુરુ દેવને બતાવનાર છે, જોગબાવનાર છે કેન્દ્રીક વાર એવો દૃષ્ટિરાગ યદ્ય બાંધ છે કે તેથી ગમે તેવા ગુરુનો આશ્રય કરવાની વૃત્તિ થાય છે એના સબધમા સાતમા શ્લોકમા યથાર્થ વિવેચન થયું છે

આ જીવને ખરેખરા ઉપયોગી ગુરુમહારાજ છે સસારથી તારનાર હોવાને લીધે તે ખરેખરા લાભકારક કહી શકાય તેઓના ઉપકારનો બદલો વાળવો મુશ્કેલ છે શ્રી સિદ્ધરમકરમા ગુરુ અધિકારે કહે છે કે —

પિતા માતા આતા પ્રિયસહચરી સુજુનિષદ
સુદૃઢ સ્વામી માઘત્કરિમદરયાધ્ય પરિકર ।
નિમજ્જત જતુ નરકકુહરે રક્ષિતુમલ,
ગુરોઘમાર્મમગ્નવટનપરાત્કોડપિ ન પર ॥

“ નરકરૂપ ખાડાને વિષે પડતા જીવોને પુણ્ય અને પાપનું ફળ પ્રકટ બતાવી આપનારા ગુરુ વિના ધીમ કોઈ પિતા, માતા, ભાઈ, પ્રિય સ્ત્રી, પુત્રનો સમૂહ, મિત્ર, મહોન્મત્ત હસ્તી, અર્થ, સુખદ અને રથ, સ્વામી કે સેવકવર્ગ આ પ્રાણીનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ નથી ”

તેટલા માટે સસારસમુદ્રમા પડતા બચાવનાર ગુરુમહારાજ ખરેખરા માતા, પિતા, બધું, મિત્ર કે જે કહીએ તે છે એવા સદ્ગુરુની શોધ કરી તેમની સેવા કરવી અને તેમનાથી શુદ્ધ દેવ અને ધર્મને ઓળખવા ગુરુનાં સેવામા વિનય પ્રધાન છે એ શુભથી ધર્મપ્રાપ્તિ, વિદ્યાપ્રાપ્તિ વગેરે જલદી થાય છે

ગુરુમહારાજની સેવા કરી શુદ્ધ ધર્મ આદરવો તેનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ અગિયારમા તથા બારમા શ્લોકમા બતાવ્યું છે વધારે વિગત ગુરુમહારાજથી બાંધવી

આ જમાનામા ગુરુ વગર સર્વ જ્ઞાન મેળવવાની આકાંક્ષા બહુ રહે છે, પરાધીન વૃત્તિ પસંદ આવતી નથી, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રોની રચના અને પદ્ધતિ પ્રમાણે એ બનવું મુશ્કેલ છે એવા જ્ઞાનથી લાભ કરતા હાનિ ઘણીવાર થાય છે અને વાસ્તવિક વિચારીએ તો ચાહુ જમાનાની ડેળવણી પણ ગુરુના બતાવ્યા વગર મળી શકતી નથી આ બાબત ધ્યાનમા રાખવાની બહુ જરૂર છે આવતા અધિકારમા સાધુ કેવા હોવા જોઈએ તે બહુ સ્પષ્ટ રીતે બતાવાશે

ગુરુને શાસ્ત્રકાર આવી મહત્ત્વવાળી જગ્યા આપે છે, તેના બદલામા તેઓ પોતાની જવાબદારી સારી રીતે સમજે, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, ગળ, ભાવ પ્રમાણે ઘટતા ફેરફારો કયાં કરે, ઉપદેશ અને ઉદ્દેશ લોકરુચિ પ્રમાણે નહિ, પણ આગળપાછળનો પુષ્કળ વિચાર કરી શુદ્ધ વસ્તુસ્વરૂપ બતાવે અને સ્વીય અને પગલીયનો તફાવત રાખે નહિ—આવા ગુરુઓ અને મહાત્માઓ ગુરુસ્થાનને શોભાવે છે

ધર્મશુદ્ધિના મળધમા આ અધિકારમા કોઈ ઉલ્લેખ નથી અગિયારમા અધિકારમા તે સળધમા ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો હતો અને ગુરુતત્ત્વની મુખ્યતા કરવાથી અને તેની પસંદગીમા ભૂલ ન કરવાથી ધર્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય ॥ એ નિયમને અનુસરીને ધર્મ

થતું નથી, જે (મન) રાગદ્વેષથી મુક્ત ગહે છે, જેણે પાપકાર્યોને શાત પમાડ્યા છે, જેણે સમતા વડે અદ્વૈત સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જે ભાવના ભાવતું ભાવતું મયમશુણ્ણોર્ધ્વી ઉદાનમા હમેશા ખેલે છે—આવા પ્રકારનું જેમનું મન થયેલું છે તે મહામુનીશ્વરો આ સસારસમુદ્ર તરી ગયા છે અને તેઓને અગે નમસ્કાર કરીએ છીએ ” (૧)

વિવેચન—અત્યંત શુદ્ધ દશામા વર્તનાગ મહામુનિપુગમોની સ્થિતિનું પૃથક્કરણ કરતા નીચેના શુણ્ણોનો સ્પષ્ટ અવિર્ભાવ થતો જણાય છે —

- ૧ શુદ્ધ મુનિરાજ પાંચ ઇન્દ્રિયના ત્રેવીશ વિષયોમા આમક્રુત થતા નથી દૃષ્ટાંત તરીકે તેઓને વિવેચન ઉપર રાગ થતો નથી અને દૂધપાક પૂરી ભેઈ મોઢામાથી પાણી છૂટતું નથી, ગરની અને અત્તરની વાસ સરખી જ તાગે છે અને સ્ત્રી સૌંદર્યાદિ વસ્તુ ભેઈ મોઢ થતો નથી, તેમ જ પિયાનો વગેરે સાલળી મન એકસરખું જ રહે છે
  - ૨ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, જે પર સાતમા અધિકારમા વિશેષ વિવેચન કરવામા આવ્યું છે અને જે આ સસારમા રખડાવનાર છે, તે મહારિપુઓ મુનિપુંગવને કપાયના પ્રબળ સાધનોને અભાવે અસર કરતા નથી
  - ૩ મર્વ કપાયમય અને સસારશ્રેણી ઉત્પન્ન કરનાર રાગ અને દ્વેષ છે એ બન્નેનું સ્વરૂપ તેઓ સ્પષ્ટ રીતે મમજે છે અને તેનો ત્યાગ કરેલો હોય છે, એટલે એ બન્ને પર તેઓ વિજય મેળવતા રહે છે
  - ૪ અશુભ કર્મોનું બંધન થાય તેવું અશુભ અધ્યવસાયરૂપ કારણ તેઓને હોતું નથી એ ખીલ અને ત્રીલ શુણ્ણતા સ્વયંમિદ છે
  - ૫ સમતારગથી તેઓ રગાયેલા હોય છે અને ખરેખરા સુખના (અન્યાબાધ સુખના) ભલુકાર હોવાથી અનન્ય સુખ-શુદ્ધ સુખ-અધ્યાત્મિક સુખ-સાથે તેઓને એકતાન લાગેલ હોય છે
  - ૬ આ મુનિવર સયમશુણ્ણરૂપ ખીલેલા પુષ્પઉદાનમા કીડા કરે છે એટલે શુણ્ણોમા રમણ કરે છે તેઓનું નૈશ્વર્યિક ચારિત્ર એ જ છે
  - ૭ ઉપર પ્રમાણે ખેલ કરતા ઢરતા પંજ નિરતર અનિત્યાદિ બાર ભાવના અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવના ભાવે છે વળી તે ઉપરાંત ઢરેક વ્રતની પાંચ પાંચે ભાવનાઓ છે તે પણ નિરતર ભાવ્યા કરે છે
- આ ખરેખરે આદર્શ છે આવા શુણ્ણોથી વિશિષ્ટ જીવનવાળા મહાશયો પોતે સસાર તરી ગયા છે, તરી જાય છે અને બાકીના સસારી જીવોને અનુકરણરૂપ યદ પડે છે

એવા મહાત્માને અને નમસ્કાર કરીએ છીએ અને તેમ કરીને તેઓનું બરાબર અનુકરણ કરવાની ભાવના કરીએ* છીએ (૧, ૧૮૨)

માધુના વેશમાત્રથી મોક્ષ મળતો નથી

સ્વાધ્યાયમાધિત્સસિ નો પ્રમાનૈ, શુદ્ધા ન ગુપ્તી સમિતીય ઘરસે ।

તપો દ્વિધા માર્ગસિ દહમોદાદલ્પેઽદિ* દેતો દયસે કપાયાન્ ॥ ૨ ॥

પરિપદાદ્ધો સદસે ન ચોપસગામ્ શીલાદ્વચરોઽપિ ચાસિ ।

તન્મોક્ષમાળોઽપિ ભવાન્નિપાર, મુને ! કથ યામ્યસિ વ્યમાનાત્ ॥ ૩ ॥ યુગમ્ ॥ (વ્યગ્રાતિ)

“ હે મુનિ ! તું વિકલાદિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (મનઝાય, ધ્યાન) કરવા ઇચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને શુષ્ઠિ ધારણ કરતો નથી, શરીર પર મમત્વથી બન્ને પ્રકારના તપ કરતો નથી, નજીવા કારણથી કપાય કરે છે, પરીવલ્લ તથા ઉપસર્ગ સહન કરતો નથી, (અઢાર હજાર) શીલાગ ધારણ કરતો નથી, તે છતાં તું મોક્ષ મેળવવા ઇચ્છે છે, પણ હે મુનિ ! વેશમાત્રથી સસારમયુદ્ધનો પાર કેવી રીતે પામીશ ? ” (૨-૩)

વિવેચન—ઉપર ભાવનામય મુનિસ્વરૂપ કહ્યું અત્ર વ્યવહાર ગતે તેઓએ ॥ કરવું જોઈએ, તે કહે છે —

૧ પાત્ર પ્રકારનો સ્વાધ્યાય મુનિએ દરરોજ કરવો જોઈએ —

વાચના (વાચવું તે), પૃચ્છના (શકા પૂછી તે) પરાવર્તના (સમાર્થ-રિવિચન), અનુમેક્ષા (વિચારણા) અને ધર્મકથા—આ પાત્ર પ્રકારના સ્વાધ્યાય છે

૨ પાર સમિતિ અને ત્રણ શુષ્ઠિ તે પ્રવચનમાત્રા કહેવાય છે, અને સાધુપણાનું ખાત્ર લક્ષણ છે —

નિજીવ માર્ગે સૂર્ય જિગ્યા પછી સાઠાત્રણ હાથ આગળ દંદિ રાખી, જોઈને ચાલવું, તે ધર્મસમિતિ

નિરવધ, સાચુ, હિતકારી અને પ્રિય વચન વિચારીને જોલવુ, તે ભાષાસમિતિ અન્ન, પાણી વગેરે બેતાળીશ દોર રહિત લેવા, તે એપણુમસમિતિ

કોઈ પણ વસ્તુ જીવરહિત ભૂમિ જોઈને તથા પ્રમાજ્ઞના કરીને મૂકવી કે લેવી, એ આદાનભ ઉભવનિકોપણુમસમિતિ

મળ, મૂનાદિ જીવ રહિત ભૂમિએ તજવા તે પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ

* માધુપદ-અનુસરણ ના વિરતે અને આ મોક દાંડીને આ ર્થ મુનિવનના સ્વરૂપ પર મે વિસ્તારથી વિવેચન “ શ્રી જ્ઞેનર્મ પ્રમશ ” પુસ્તક ૨૭ અકળીનમા અને તે પછીના અકામા કહ્યું છે તે વાચવાની ભદ્રામળ કરવામાં આવે છે વિ ક x અન્વેષીતિ વાઘન્ટરમ્ ।

મન પર અશુભ ચિત્તવનને અંગે પૂર્ણ અકુશ રાખવો અથવા સર્વથા મનોવ્યાપાર ન કરવો, એ મનોગુપ્તિ

કોઈ પણ પ્રકારનું સારું કે ખરાબ વચન બોલવું નહિ અથવા સાવધ વહી, નિરવધ બોલવું, તે વચનગુપ્તિ

કાયાને અજ્યણાએ પ્રવર્તાવવી નહિ અથવા સર્વથા પ્રવર્તાવવી નહિ, તે કાયાગુપ્તિ

૩ સાધુએ બે પ્રકારના તપ કરવા જોઈએ —

બાહ્યતપ—ઉપવાસાદિ કરી બિલકુલ ખાવું નહિ, ઓછું ખાવું, ઓછી વસ્તુઓ ખાવી, રસવાળી વસ્તુઓ ઘી વગેરે ન ખાવા, કર્મશય કરવા માટે શરીરને કષ્ટ આપવું અને અંગોપાંગ, ઇન્દ્રિયો અને મનને સંકોચી રાખવા—આ સ્થૂળ (બાહ્ય) તપ કહેવાય છે

આંતર્યતપ—જરૂર પાપટુલ્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેવું, જિનાદિ દશનો યથાયોગ્ય વિનય કરવો, જિનાદિ દશનું યોગ્ય વૈયાવચ્ચ કરવું, વાચના વગેરે પાત્ર પ્રકારનો વ્યાધ્યાય કરવો, ધ્યાન કરવું અને બાહ્ય આંતર્યતપ ઉપધિનો ત્યાગ કરવો—આ આંતર્યતપ તપ કહેવાય છે

૪ ચાન પ્રકારના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા તેને જન્મ આપનાર તેમ જ તેની માથે શહેનાર હાસ્ય, રતિ, અરતિ વગેરે નોડપાય, જેનું સ્વરૂપ સાતમા અધિકારમા જણાવવામા આવ્યું છે, તે ન કરવા જોઈએ અથવા બની શકે તેટલો તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અથવા તે પર અકુશ રાખવો જોઈએ

૫ જૂખ તરસ સહન કરવા વગેરે બાવીસ પ્રકારના પરીવહો છે તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રમા આપેલું ૮ અને આ અધિકારના આઠત્રીશમા શ્લોકના વિવેચન પ્રસંગે તેનું કાર્થિક સ્વરૂપ બતાવવામા આવશે તે, તેમ જ મનુષ્ય અને દેવતા વગેરેના કરેલા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો સમતાથી સહન કરવા જોઈએ એ વખતે મનમા જગ પશુ ક્રોધ કે કવેશ ન આવડે જોઈએ એવી રીતે પોતાનું વર્તન કરી સમતામય જીવન જીવવું જોઈએ.

૬ શાસ્ત્રકારે ચાર મુખ્ય અને તેના પેટા શેઠથી સોળ પ્રકારના ઉપસર્ગ કહ્યા છે

૧ દેવકૃત—૧ હાસ્યથી, ૨ દ્રેષથી, ૩ વિમર્શથી (નિચાર-સહન કરી શકે છે કે નહિ તે દૃઢતા જોવા માટે પરીક્ષા કરવી તે), ૪ પૃથક્વિમાત્રા (ધર્મની ઇર્ષ્યા આદિને અંગે વૈકિંચ શરીર કરીને ઉપસર્ગ કરે છે તે)

૨. મનુષ્યકૃત—૧ હાસ્યથી, ૨ દ્રેષથી, ૩ વિમર્શથી, ૪ કુરીવથી (બ્રહ્મચારીથી પુત્ર થાય તે બળવાન હોય છે એમ ધારીને ધર્મવાતના ૪ વિનાનો માણસ બ્રહ્મચર્યથી ચળાવવા અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ કરે તે)

૩ તિર્યચકૃત—૧ ભયથી (મનુષ્યને જોઈને મને અનર્થ કચ્છે એમ ધારી સામા ધસે તે), ૨ દ્વેષથી, ૩ આહાર માટે (જૂળ લાખ્યાથી તેનું નિવારણ કરવા માટે, શિયાળ ગૃધ્રાદિ ઉપભોગ કરે તે), ૪ પોતાના બચ્ચાના રક્ષણ માટે

૪ આત્મકૃત—૧ વાત, ૨ પિત્ત, ૩ કંક, ૪ સનિષાત

૭ અહાર હજાર શીલાગ ધારણ કરવા જોઈએ એ અહાર હજાર શીલાગ શુ છે, તે સબધી જરા લખાણ પણ ઉપયોગી નોંધ શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપચાના પીઠબધના મારા કરેલા ભપાતરભાથી અજ ઉતારી લેવામા આવે છે યોગ ત્રણ, કરણ ત્રણ, સજ્ઞા ચાર, ઇદ્રિય પાચ, પૃથ્વીકાયાર ભાદિક દશ અને શ્રમલુધર્મ દશ તે વડે અહાર હજાર શીલાગ થાય છે શીલાગ એટલે ચારિત્રના અવયવો (વિભાગ), તે નીચે પ્રમાણે—યોગ ત્રણ છે મનયોગ, વચનયોગ, કાયયોગ કરણ ત્રણ છે કરવું, કરાવવું અને અનુભોદવું સજ્ઞા ચાર છે આહારસજ્ઞા, ભયસજ્ઞા, પરિમહમજ્ઞા અને મૈથુનસજ્ઞા ઇદ્રિય પાચ છે સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, શ્રાવણેન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને શ્રોત્રેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયાર ભાદિક દશ પૃથ્વીકાયઆરભ, અપ્કાયઆરભ, તેડકાય આરભ, વાઉકાયઆરભ, વનસ્પતિકાયઆરભ, ઘેઈદ્રિયઆરભ, તેઈદ્રિયઆરભ, ચૌરિદ્રિયઆરભ, પચેદ્રિયઆરભ અને અજીવઆરભ* યતિધર્મ દશ છે ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, નિર્લોભપણ (મુક્તિ), તપ, મયમ, સત્ય, શૌચ, અર્કિત્રપણ અને પ્રહારયથા આમાના ફરેકનું એકેક પદ લઈ જુદા જુદા લેઈ કરવાના છે પ્રથમ લેઈ હાખલા તરફે નીચે પ્રમાણે કશાય—“મને કરી, આહારસજ્ઞા રહિત યઈ, શ્રોત્રેન્દ્રિયનો સવર કરી, ક્ષમાયુક્ત રહી, પૃથ્વીકાયનો આરભ કરે નહિ. આ વાક્ય કાયમ રાખી ‘ક્ષમાયુક્ત’ શબ્દને બદલે ‘માર્દવયુક્ત’ વગેરે દશ ધર્મો મૂકે ત્યારે દશ લેઈ થાય, પણ તે બધા પૃથ્વીકાય સબધે જ થયા તે જ્યારે અપ્કાય વગેરે ઉપર જણાવેલા દશ લેઈ સાથે દશ દશ લેઈ કરે ત્યારે સો લેઈ થાય. તે બધા શ્રોત્રેન્દ્રિયે થયા અને તેવી રીતે બાકીની આઠ ઇદ્રિયો સાથે મેળવતા પાચમો લેઈ થાય તે ફરેકને આહાર, ભય, પરિમહ અને મૈથુન મજ્ઞા સાથે મેળવતા બે હજાર લેઈ થાય મન, વચન, કાયાના યોગ સાથે મેળવતા છ હજાર લેઈ થાય અને તેને કરવું, કરાવવું અને અનુભોદવું—એ ત્રણ કરણ સાથે મેળવતા અહાર હજાર લેઈ થાય.

આ લેઈને માટે શ્રી પ્રવચનસારોચ્છાર ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૩૩૬ પર (પ્રકરણરત્નાકર-ભાગ ત્રીજો) એક કોષ્ટક આપેલું છે તેની ખૂબી એવી છે કે તે નજર આગળ રાખવાથી ૧૮૦૦૦ ગાથા બનાવી શકાય છે જિજ્ઞાસુઓએ તે જરૂર વાચવું, ગણવું કે તે ઉપયોગી હોવા સાથે કર્તાની અપૂર્વ વિદ્વતા બ

* જીવની શુદ્ધિથી અજીવને મારવા^{૧૧}
થાય તે અજીવઆરભ કહેવાય છે

કિતલાદિકની પરિવેશજ્ઞા નહિ કરવાથી જે આરભ

મોક્ષાથી જીવે ઉપર પ્રમાણે વર્તન કરવું જોઈએ તું નથી કરતો ત્વાધ્યાય તેમ જ નથી રાખતો યુગ્મિ, વળી, નજીવા કાગળગર ડપાય કરી નાખે છે અને તપશ્ચા કરતો નથી, તેમ જ પરીવહ ઉપસર્ગ પણ મહન કરતો નથી અને સદરહુ શીલાગ ધારણ કરતો નથી તું બંધે છે કે મોક્ષે જવાના ઉપાય તો ઉપર કહ્યું તેમ મનઝાય વગેરે છે, તો પછી તું પાછે છે મોક્ષે જવાનું અને ક્યાં કરે છે તેની વિરુદ્ધના આ મોક્ષનગર દૂર છે, ત્યાં પહોંચવા માટે સમારમયુદ્ધનો પાર પામતો જોઈએ, તેને યોગ્ય નામ તો તું તૈયાર રાખતો નથી, ત્યાર તુ ત્યાં કેવી રીતે જઈશ ? તારે યાદ રાખવું કે વેશમાત્રથી મોક્ષ મળતો નથી, વેશાનુસાર કળ્પી-વર્તન જોઈએ બાકી તો ચેરુપર્વત જેટલા ઓધા, મુહુપત્તિ કર્યા, તેમા પણ કાઈ આત્માનું વચ્ચું નથી (૨-૩, ૧૮૩-૧૮૪)

વેશમાત્રથી કાઈ વળતું નથી

અનીચિસાર્યમિદં યદ્યતિવેષમપ , ધત્સે ચરિત્રમમત્ ન તુ રુદ્રમીદં ।

તદેતિસિં કિં ન ન નિમતિ જગન્નિષ્ટુઃ—મૃત્યુ કૃતોઽપિ નરકઃ ન ડેપમાનત્ ॥૪॥ (વર્ણતત્ત્વિકા)

“તું આજીવિકા માટે જ આ મસારમા ચતિનો વેશ ધારણ કરે છે, પણ કદ્યથી ડરી જઈને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતો નથી પણ તને ખબર નથી, કે તમારા જગતને પ્રહણ કરવા િ ઇચ્છાવાળું મૃત્યુ અને નરક માઈ કોઈ પણ પ્રાણીના વેશ ઉપરથી ડરી જતા નથી” (૪)

વિવેચન—કોઈ મજાની જીવ નમારના દુઃખથી પીડાઈ, દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યનો ડાળ ધારણ કરી (યતિ થયા પછી), ત્યાં પણ ત્યાંકો પાસેથી, સાની મારી ગોચરી નેજવવાનો જ હોલ ગળે છે, પણ ચારિત્રની ક્રિયા કરતો નથી પ્રથમના ત્રણ શ્લોકમા ભાવાર્થરૂપે બતાવેલું વર્તન જરા પપા કરતો નથી, પરંતુ એક નવી બાતનો જ મસાર આરંભે છે કેટલાક નામધારી શ્રીપૂજ્યો અને ગોરજીઓ તો ચારિત્રના પ્રાણબૂત ચતુર્થ મન ભગ ડરવા સુધીની હદે પણ પહોંચી જાય છે, તેઓને તો આ અધિકારમા ઊભા રહેવાની પણ જગ્યા નથી શિથિલાચારી, એકલનિહારી, આધાકર્મી આહાર લેનાર વગેરેને વહણીરુ કહ્યા છે પરીવહ-ઉપસર્ગથી ડરી જનારા ચતિને હદેગીને કહે છે કે આખી દુનિયાનો કોગિયો ડરી જનાર મૃત્યુ વાન જોઈ રહ્યું છે, તેના દાતમ્યથી કોઈ બચ્યું નથી અને તેની પેની બાબુએ લયકર અધકારથી ભરેલ દુઃખનું જ સ્થાન અને કપનામાત્રથી પણ સારારને ધુળવનાર નરક દેખાય છે આ બને (મૃત્યુ અને નરક) વેશની દરકાર રાખતા નથી, તેઓ એવા નિર્દય છે કે કોઈને છોડતા નથી, છતાં પણ પ્રથમના ત્રણ શ્લોકમા ભાવાર્થ તરાકે કહ્યું તેવું આચરણ કરનારા મહાત્માઓ તો તેને પણ જીતી જાય છે કે પાછા ફરનાર તેના દર્શન પણ ન કરે દુઃકામા અજર અમર થઈ જાય છે, માટે

શુદ્ધ ચારિત્ર ધારણ કરી મનમા ખુશી થએ, માત્ર વેશથી રાથીય નહિ સાધુપણની ફરજ એક બાજુએ અને બીજી બાજુએ નારકી તથા મૃત્યુ ધ્યાનમા રાખજે ફરજ બુધો તો બન્ને રાક્ષસો તૈયાર છે, એ મનમા ચોક્કસ રાખજે (૪, ૧૮૫)

કેવળ વેશ ધારણ કરનાગ્ને તો ઊલટો દોષ

વેપળ માદ્યસિ યતેશ્વરણ વિનાત્મન્ !, પૂજા ચ વાઙ્મસિ જનાદ્રુધોર્પિ ચ ।

મુગ્ધપ્રતારણમવે નરકેડસિ ગતા, ન્યાય ત્રિમર્ષિ તન્નાગમ્સ્તર્તરીયમ્ ॥ ૫ ॥ (વચનતિલકા)

“હે આત્મન્ ! તું વર્તન (ચારિત્ર) વગર માત્ર યતિના વેશથી જ મગ્નમ રહે છે (અહ દાર કરે છે) અને વગી લોકોની પૂજાની અપેક્ષા રાખે છે, તેથી લોખા વિન્ધામ રાખનારા લોકોને છેતરવાથી પ્રાપ્ત થના નરકમા તું જરૂર જવાનો છે એમ લાગે છે અરુપર તુ ‘અજગવકર્તરી ન્યાય’ ધારણ કરે છે” (૫)

વિવેચન—‘ઉપધિ’ ધર્મોપકરણરૂપ સાધુના વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરેનો સમૂહવાચક શબ્દ છે લોકો વદન-નમસ્કાર કરે એવી ઇચ્છા રાખવી અને અનેક પ્રકારની ઉપધિ મેળવવા ઇચ્છા રાખવી, એ શુભ વગર ઠીક નથી વદન કેને થયે ? ઉપધિ શા માટે રાખવાની છે ? એ કાઈ મોજશોખનુ સાધન નથી, એ તો સયમશુભની વૃદ્ધિમા અગવડ ન પડે, તે આરુ પોતેલ સાધન છે આવા બાહ્યાચાર ઉપર વૃત્તિ રાખવી અને પોતાનું વર્તન જરા પણ ઠીક ન રાખવું, એ પોતાને હાથે પોતાનો વધ કરવા જેવું છે જેવી રીતે બકરીને એક ખાટકીએ મારવા તૈયાર કરી અને તે સારુ છરી ચોધવા લાગ્યો બીજેથી તેને છરી પ્રાપ્ત થઈ નહિ, પણ ભતિસ્વભાવથી બકરીએ બૂમિ ઉખેડી, ચોતે દીઠેની ઠરી ફાટી, ઉપર ધૂળ વાળો અને તે બાગ ઉપર ગળુ રાખી તે છરી છુપાવવાનાં શુદ્ધિએ બેઠી પરતુ એમ કરવા જતા એ જ કાતિ વડે તેનો નાશ થયો ! આ ‘અજગવકર્તરી’ ન્યાય આવી રીતે પોતાના હાથથી જ પોતાનો નાશ કરવો એ અનુચિત વર્તન છે માત્ર વેશ યતિનો રાખનો અને વર્તન ખોટું રાખવું એથી દુર્ગતિરૂપ દુખ પોતાના હાથે મેળવવા જેવું થાય છે શુદ્ધ ચારિત્રવાન પણ વદન, નમસ્કાર કે ઉપધિની વાછા કરતા નથી, પણ કદી તેઓ કરે તો નીતિની અપેક્ષાએ કાઈ પણ વાજબી ગણાય, કારણ કે તેમ કરવાને તેઓનો હક્ક છે પણ હે નામધારી ! તારે તો એક પણ બચાવનું સાધન નથી (૫, ૧૮૬)

બાહ્ય વેગ ધરવાનું ફળ

જાનેડસિ સયમતપોભિરમીભિરાત્મ-છસ્ય પ્રતિગ્રહમરસ્ય ન નિષ્ક્રયોડપિ ।

કિં દુર્ગતી નિપતત શરણ તવાસ્તે, સૌરયચ્ચ દાસ્યતિ પરત્ર ત્રિમિન્યવેદિ ॥૬॥ (વચનતિલકા)

“મારા બહુવા પ્રમાણે હે આત્મન્ ! આવા પ્રકારના સયમ અને તપથી તો (શુદ્ધ પાસેથી લીધેલા પાત્ર, ભોજન વગેરે) વસ્તુઓનું જાડું પણ પૂરું થતું નથી

ત્યારે દુર્ગતિમા પડતા તને શરણ શુ યશે ? અને પરવૈકમા સુખ કેણુ આપશે ? તેના તું વિચાર કર" (૬)

વિવેચન—ઉપર જણાવ્યું તેવી રીતે બાહ્યાચાર માત્ર વેશ રાખવામા આવે અને તપ, સયમ કાઈ ન કરવામા આવે અથવા તફન બાહ્યાડબર માટે કરવામા આવે, તેનું ફળ શુ તે અત્ર વિચારે છે ગૃહસ્થ પાનેથી લોજન, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે યતિને મરત મળે છે, જેને માટે સૂચિમહારાજ કહે છે કે ઉક્ત દેખાવ માનથી કરતા તપમયમર્થા તો તેનું ભાડુ પણ વળતું નથી, માટે હે યતિ ! તારું હેતુ દેડવા માટે પણ તારે તારું વર્તન બહુ જ ઊંચા પ્રકારનું રાખવાની જરૂર છે જેઓ દુનિયાના ઉપદેશક હોવાનો દાવો કરતા હોય, તેઓનું ચારિત્ર તો એવું મરસ અને નિત્યકર્મીય હોવું જોઈએ કે એમા બે ભેદ પડે જ નહિ બાહ્ય દેખાવ જુદો અને આતર વર્તન તફન જુદા પ્રકારનું, એ વાત શુદ્ધ દગામા વર્તનારા જીવોના કપનામા પણ આવે નહિ અને લોકો પોતાને માટે શુ ધારે છે, એવો તો એના મનમા ખ્યાલ પણ ન હોય તને કાઈ પણ ખ્યાલ હોય તો તે પોતાની ઊંચા પ્રકારના ફરજનો ખ્યાલ હોય છે આત્માના આ ભવ અને પગભવના સુખ માટે વેશ અને વર્તનના એકતા કરવાની ખાસ જરૂર છે (૬, ૧૮૭)

* * ૧૮૩-૧૮૭—આ પાત્ર સ્વૈકમા બાહ્યાડબર-વેશ ધારણ કરનારને માટે બહુ કરુ છે ગોરણ, શ્રીપૂજ્યો, જનિ અને તવેગી પમમા પણ કેટલાક માત્ર વેશધારી હોય, તેમણે આટલી હકીકત ઉપરથી બહુ બહુ મમજવાતુ છે દોરાધામા કરી, ગૃહકાર્યોદિ આવધ કાર્યોમા સલાહકારક બની, દંદિરાગી ભગતો બનાવી, મુગ્ધ પ્રાણીઓ ધર્મને નામે છેતરનાર, ધર્મને બહાને આલુવિકા ચલાવનાર, કેશના પટિયા પાડી ધર્મને દુનિયાની દંદિમા હવડો પાડનાર આવા મૂર્ખાઓ પોતાની જાતને મહારસમુદ્રમા પાડે છે અને સાથે ડોકમા આશ્રિત જનને ડુગાડવાના પાપકપ પચ્ચર બાધે છે તેથી ફરીને ઊંચા આવતા જ નથી વળી, કેળવીત વાર સવેગીપક્ષ જેવા શુદ્ધ પ્રવાહમાં પણ કેટલાક નાપમદ કરવા લાયક દેખાવો ભેવામા આવે છે, સભગાય છે ખસૂમ ફરીને તેના શુદ્ધ ગુરુશ્રીઓના સમુદાયમા પણ કેટલાકની સ્થિતિ પર ધ્યાન આપવાની બહુ જરૂર જણાય છે વેશથી કાઈ લાભ નથી અને તેથી લોકોને છેતરવારૂપ નુકસાન છે એ રૂપ છે વળી, આટલું લખતા સૂરિમહારાજ સારી રીતે જાણે છે કે વેશથી કાઈ વખત પ્રાણી શરમની ખાતર-દેખાવ ખાતર-પણ અયોગ્ય રમ્તે જતા અટકે છે માધુ-મહત-ત્યાગી-વૈરાગી જેવા લાવનામય જીવનનો દેખાવ રાખ્યાથી જ લોકો મહાઉત્તમ વર્તનની આશા રાખે છે અને તે જ જગાએ ત્યારે કાઈ પણ ચારિત્ર ન હોય, ત્યારે કેવળ ખેદ કરવા જેવું ગણાય, એ વિચાર કરવાથી સમજાઈ જાય તેવું છે આ પાત્ર સ્વૈક અવરય વિચાર કરવા લાયક છે

વર્તન વિનાનુ લોકરજન - બોધિવૃક્ષને કુહાડો

કિં લોકસત્કૃતિનમસ્કરણાર્ચનાયૈ, રે મુખ્ય ! તુપ્પસિ વિનાપિ વિશુદ્ધયોગાન્ ।

કૃન્તન્ મવાનુપવત્તે તવ યત્તમાદો, વોષિદ્ધમાધ્યમિમાનિ કરોતિ પર્યન્ ॥ ૭ ॥ (વસતતિલ્લઘ)

“તારા ત્રિકરણ યોગ વિશુદ્ધ નથી છતાં પણ લોકો તારો આદરસત્કાર કરે, તને નમસ્કાર કરે, અથવા તારી પૂજા-નેવા કરે, ત્યારે હે મૂન ! તું શા માટે સતોષ માને છે ? મસાગ્નમુદ્રમા પડતા તને આધાર ક્ષત બોધિવૃક્ષનો જ છે, તે ઝાડને કાપી નાખવામા નમસ્કારાદિથી થતો સતોષાદિ પ્રમાદ આ (લોકસત્કાર વગેરે)ને કુહાડા બનાવે છે” (૭)

વિવેચન—મનની અસ્થિરતા બોધી થઈ નથી, વચન પર અકુશ આબેા નથી, કાયાના યોગો કાબૂમા નથી અને તેમ છતાં પણ લોકો વદન, પૂજન,* ભક્તિ કરે ત્યારે તારા મનમા આનંદ આવે છે, એ કેટલું ખોટું છે ! હે સાધુ ! તેવા વદન, પૂજન ઉપર તારો હ્રદય શું છે ? તું જરા મમજ કે આ સસાર એ સમુદ્ર છે, એમા જે રૂબે છે તેનો છેડો અનંત કાળે પણ આવતો નથી, છતાં તેમાંથી બચવા માટે બોધિવૃક્ષ-સમ્યક્ત્વતરુ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો બચાવ થાય છે, પરંતુ તને પ્રમાદ થાય છે તે શિથિલતાને લીધે આ વદન, નમસ્કાર ઉપર કહેલા વૃક્ષને કાપી નાખવામા કુહાડાનું કામ કરે છે વૃક્ષનો નાશ થયો અને તેથી કરીને એ વૃક્ષનો એક વખત પણ આશ્રય તને ન મળ્યો, પછી તું સસાગ્નમુદ્રમા ઘસડાઈ જઈશ ત્યાં તને કોઈ પણ પ્રકારનો આશ્રય મળશે નહિ

તારા શુદ્ધ વેશથી તારો જવાબદારી કેટલી વધે છે તેનો તું વિચાર કર હુનિયા તાને પામેથી તારી પ્રતિજ્ઞાને અનુસારે કેટલા જી ૥ વર્તનની આશા રાખે, તેનો ખ્યાલ કર હે મુનિ ! જરા અનરગ નમુ ઉઘાડ આપો યોગ-આવી સામગ્રી-તને કરી મળવી બહુ મુશ્કેલ છે હકાપણ વાપરી મમયનો ઉપયોગ કર ઉપલક્ષણથી મુનિનો અધિકાર છતાં પણ, શ્રાવકે ખાસ આ શ્લોકના લાભાથથી વિચાર કરી સમજવાનું છે કે શ્રાવકપણાનો ટોળ પારણ કરી ગુણ સિવાય, માસમાસી કરી, ધમાધમીથી નોકારસી આદિના જમણ જમવા, અનેક પ્રકારની પ્રભાવનાઓ વગર હકે, અનીતિથી, વગર ગુણે, એક વખતથી પણ વધારે વખત લોવાની તુછતા કરી, તેના હકદાર તરીકે પોતાના આત્માને માનવો એ બહુ વિચારવા જેવું છે આનો વિચાર શ્રાવકે પણ પોતાના આત્માને માટે આ અધિ કારમા દરેક સ્થળે કરવાનો છે (૭; ૧૮૮)

લોકસત્કારનો હેતુ, ગુણુ વગરની ગતિ

ગુણાસ્તવાશ્રિત્ય નમન્ત્યમી જના, દદત્યુપયાત્ર્યમૈશ્યસિવ્વકાન્ ।

વિના ગુણાન્ વેપમૃપર્વિર્મર્ષિં ચેત્, તત્તદ્દમના તવ માવિર્ની ગતિ ॥ ૮ ॥ (વશસ્પતિલ)

* વાસ્તવેષ જાસસ વગેરે ઉત્તમ મધોધી

“ આ લોકો તારા શુભોને આશયોને તને નમે છે અને ઉપધિ, ઉપાશ્રય, આહાર અને શિષ્યો તને આપે છે હવે જો શુભ વગર ક્ષયિ(યતિ)નો વેશ તું ધારણ કરતો હોઈશ તો ઠગના જેવી તારી ગતિ થશે ” (૮)

વિવેચન—અર્થ સ્પષ્ટ છે તારા મેવકો સારા કપડા તને આપવા ઇચ્છે છે, ઘરમા સારી વસ્તુ કરે તો તને પ્રથમ આમત્રણ કરે છે, પોતે ઝૂપડામા રહે છતાં તને મહેલ જેવા ઉપાશ્રયો રહેવા આપે છે અને છેવટે પોતાના વહાલા પુત્ર પુત્રીને પણ તારા શિષ્ય પદે અર્પણ કરી દે છે*, એ બધું તારામા સાધુપણના ઉત્તમ શુભો અને દશ યતિધર્મો છે, એમ ધારીને આપે છે આ શુભો વગરના નારા જીવનને તો દલી-પાપી-ધુતારાની ઉપમા અપાય અને નિર્જગીનું કૃણ પણ તેણે જ મળે (૮, ૧૮૯)

* ૧૮૮-૧૮૯—આ બન્ને સ્લોકોમા લોકરજનથી અટકી મુનિપણનો શુભ ગ્રહણ કરવા ઉપદેશ કર્યો છે દલ-કપટ વગેરે કરીને બહાગથી દેખાવ કરનારને આ ઉપરથી બહુ સમજવાનું છે સ્વમાન (self-respect) ના રૂપમા આ જમાનામા દલને મારુ રૂપ આપવામા આવે છે બુદ્ધિમાન યતિએ તેમા દલ ક્યા છે તે સમજી જવું જોઈએ આ મીઠો અવશુભ બોધિવૃક્ષનો ઘાત કરે છે અને પ્રાણીને પોતાની ખરી કરજ શી છે તેનો ખ્યાલ આવવા દેતો નથી દરેક યતિ-સાધુએ બાહ્ય રાખવું કે તેનું કામ લોકોને કેવળ ખુશી કરવાનું નથી, પણ ખરાખર શુદ્ધ માર્ગે દોરવાનું છે દુનિયાના ઉપદેશક હોવાનો દાવો કરા, એકાતમા કુકર્મ કરે, એવા શોખીનોને માટે તો અધોલોક તૈયાર છે, પણ અન્ય કપેલા મુનિવર્ય તો મનમા પણ ખરાખર વિચાર લાવે નહિ અને કાયાનું વર્તન તો બહુ જ શુદ્ધ રાખે આવા મુનિ તે જ સાધુ કહેવાય બાકી તો યતિના જતિ અને ગુરુજના ગોરજ થઈ ગયા છે, તે શબ્દની માફક વર્તનમા પણ અપજશ બતાવે કે વીર પરમાત્મા શુદ્ધ પવનનો ફેલાવો કરે !

લોકરજન એ વાસ્તવિક રીતે શું છે ? લોકો થોડો વખત કહે કે અમુક યતિ સારા છે, એમા વળ્યું શું ? જ્યાં સર્વ સુખ દુખનો આધાર કર્મબંધ ઉપર છે, ત્યાં બાહ્ય દૃષ્ટિની કિંમત કેવળ મીઠા માત્ર છે વળી, બને છે એમ કે, શુદ્ધ વર્તનવાળા પુરુષને કેટલાક ગરબજસર કેટલીક વાર નુકસાન બાધ છે ત્યારે લોકો તેની નિંદા કરે છે, પણ સાધુને તેણે કાઈ હોતું જ નથી શ્રી મહિનાથના સ્તવનમા ઉપાધ્યાયજીએ લોકરજન અને લોકોત્તર

x આ સ્લોક પરથી વૈરાગ્યવાન પુનપુત્રીને સિધ્ધ તરીકે વહોરાવવાનો પ્રસાર અગાઉ હતો એમ જણાય છે એ માનનમા ઝૂઢરથો અને માતા ઉદારચિત્ત રહેતા હતા તેમ જ સાધુઓ પણ સિધ્ધને વટોરી લેતા હતા, એમ જણાય છે એ સબધમાં હીરનિઝ્યસરિ વગેરેના દર્ષાત પ્રસિદ્ધ છે એ સબધમા શ્રીમદ્ દેમયન્ડાચાર્ય યોગશાસ્ત્રમાં નીચ પ્રમથને છેડે સાત શેત્રના નિષ્પણુમા પુનપુત્રી વહોરાવવાનો ક્રમ સ્પષ્ટ બતાવે છે અને તે જ વિષયમા શ્રી માનવિજયજી ઉપાધ્યાય ધર્મસમ્રઢમાં સ્પષ્ટ ઉત્તેખ કરે છે

રજનનેા તોલ કરી લોકોત્તર રજનને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે અને ત કામચક્રના રેલામા ઘમડાઈ જનાર પામર છવ । તારા માની લીધેલા નાના સકલના ઉપર ઉપરના વખાણ માટે તુ બધુ શુભાવી દેવાની બૂલ કરીશ નહીં

યતિપણાનુ સુખ અને કુન્ન

નાનીવિરામણયિનીતનપાદિચિન્તા, *નો રાત્રમીથ મગરત્તમય ચ વેત્તિ ।

શુદ્ધે તથાપિ ચરણે યતસે ન મિસો । તત્તે પરિગ્રહમરો નરકાર્થમેવ ॥ ૧ ॥ (વસત્તિકવ)

“તારે આજીવિકા, ઓ, પુત્ર વગેરેની ચિંતા નથી, રાત્ર તરફની ખીક નથી અને ભગવાનના સિદ્ધાંતો તુ જાણે છે અથવા સિદ્ધાંતના પુસ્તકો તારી પાને છે, છતાં પણ હે યતિ ! જો તુ શુદ્ધ ચારિત્ર માટે ચત્ન કરીશ નહીં તો પત્રી તારી પાનેની વસ્તુઓનો ભાર (પરિગ્રહ) નન્ક માટે જ છે” (૯)

વિવેચન—તારે બે પાયાના પેન ભરવા નથી, ઓ સારુ ત્રાડી કે બગડીઓ લેવી નથી, પુત્રનું વેવિશાળ કે તેના લગ્ન કરવા નથી કે કુટુંબની અનેક ઉપાધિઓ કરવી પડતી નથી, તારે કમાવાની માયાકૃત નથી અને મખ્ત હરીફાઈના જમાનામા તારે હાથ પણ હવાવનો પડતો નથી, તાની પાસે ભોટી પૂછ પણ નથી, કે અગાઉના વખતમા જેમ રાત્ર તરફથી ભય હતો અને હાનના વખતમા નકામા ઢગિયાના ખરચમા લૂટાવાનો ભય છે, તેવો ભય તારે હોય આ સર્વ ઉપરાત તું જ્ઞાની છે, સમજી છે, શાસ્ત્રવિદ છે અને વીર પરમાત્માએ સર્વ સમયને અનુકૂળ થાય તેવા બતાવેલા મિદ્ધાંતોનું રહસ્ય જાણનાર છે, આટલી સગવડ છતાં પણ જો તું શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતો નથી, તો પછી તારું ભવિષ્ય બમને તો મારું લાગતું નથી તુ તારી પાને નકામો સચય તા માટે કરે છે ? તું પત્રિ ગ્રહના ભારમા ડબાઈ જઈ નરકમા જઈશ

અન કહ્યા છે તે સામાન્ય પરિગ્રહ વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપધિરૂપ જ સમજવો પથ મહા મતધારી હોઈ, જેઓ પૈસા કે સ્ત્રીનો પરિગ્રહ કરે તે તો પ્રત્યક્ષ દુરાચારી છે ગાડી થોડા રાખે, વાડી ખેતર રાખે, હડી પોકરાને અને પથરામળીઓ ઢરાને, તેની વાત સૂરિમહારાજ બાપુ ઉપર જ મૂકે છે જૈનધર્મનું બધારણ બહુ જ ઉત્તમ છે, નાધુ અને શ્રાવણના બ્ય હાર બહુ વિચારીને બધાયેલા છે તેમા કેટલાક પેનભરા બગાડો કરી પોતાની જાતને સ સારના અને ત પ્રવાહમા ઘસડાવે છે ! (૯, ૧૯૦)

જ્ઞાની પણ પ્રમાદને વશ થાય તેના બે કારણો

શાસ્ત્રજોડપિ ઇત્તરતોડપિ+ મૃદિણીપુત્રાદિન્ધોઝિતો

ડપ્પઙ્ગી યદ્યતતે મમાદ્યશ્મો ન મેત્યસૌરયાશ્રિયે ।

* નો રાત્રમીપરસિ ચામપુસ્તકમનીતિ વા પાઠ । + ઇત્તરતોડપીતિ વાઠ ।

તન્મોહદિપતઃશ્ચિત્રોન્નયિનઃ કારિત્વસા દુષ્ટતા,

વદ્વાયુષ્મતયા સ તા નરપર્ણુન ગમી દુર્ગતો ॥ ૧૦ ॥ (વાલ્મીકીય)

“શાસ્ત્રને બાળનારો હોય, મન મદલ કરેવા હોય, તથા આ પુત્ર વગેરેના બધનથી મુક્ત હોય, છતાં પ્રમાણે વશ પડીને પારલૌકિક મુખરૂપ લક્ષ્મી માટે આ પ્રાણી કાઈ ચિત્ત કરતો નથી, તેમા ત્રણ વેાકને જીનનાર મોખ નામના યતુની કોઈ અવાચ્ય દુષ્ટતા કાગળ રૂપ હોરી નેઈએ, અથવા તો તે નરપશુ અગાઉ આયુષ્ય બાધેલ હોવાને લાધે જરૂર દુર્ગતિમા જનાર હોવો નેઈએ” (૧૦)

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમા કહ્યું તેમ છે યતિ ! તારે સંભોગો બહુ અનુકૂળ છે, ઇનિયાના સામાન્ય માણસો જગતા તારી સ્મિતિ બહુ માગે છે વળી, તું જ્ઞાની છે, મનધારી છે, ગૃહ કે સ્ત્રીના બધનથી રહિત છે, છતાં પણ તારી ફરજ બજાવનો નથી અને અન્ય વ્યસ્તપણે ઇદ્રિયઅર્થો જ્યાં ઉપારી લાયક ન્યા ન્યા છે તેનું કારણ શું ? અને તો લાગે છે કે જે મોહરાત પોતાનું સામાજ્ય ચલાવી આ આખા જગતને પ્રમાદમદિરાનું પાન કગલી નચાવે છે, તેણે તને પણ છડકવા સીધો નથી, તું પણ તેના પત્તમા મપડાઈ ગયેલો છે અથવા તો તું અવશ્ય નરકમા જનારો છે

બન્ને કારણોમા વાત એકની એક જ છે મોહવશ પ્રાણી ઇદ્રિયદમન, આત્મમયમ જરી શકતો નથી અને તેથી પ્રશસ્તઉદયમ થતો નથી, આયુષ્યબધ બોગવ્યા વિના છૂટકો નથી, છતાં પણ અસાધારણ વીરોહામ ફારવે તો સંભોગને એવા અનુકૂળ કરી મૂકે કે તે અશુભ આયુષ્ય બોગવતી વખતે, પાછી ફરીને અશુભ કર્મોની સતતિ ઉત્પાદન થાય છે મુનિ ! તારા સરખા પવિત્ર ઋગિ-મન્યાત્રીએ તો મોહ-મારાપણાની બુદ્ધિને અને હુ પણાને ત્યાગ કરવો નેઈએ (૧૦, ૧૬૧)

યતિ ભાવધ આચરે તેમા મૃષોક્તિને પણ દોષ

ઉચારયસ્યનુદિન ન કરોમિ સર્વે, સાવધમિત્યસહુદેવદયો કરોપિ ।

નિત્ય મૃષોક્તિજિનસ્વનમારિતાત્ત્વ, સાવચતો નરકમેવ વિમારયે તે ॥ ૧૧ ॥ (વસંતતિજ્ઞ)

“તું હંમેશાં દિવસ અને રાતમા થઈ નવ વાર કરેમિ જાતેનો પાઠ બહુતા બોલે છે કે હું સર્વથા સાવધ કામ નહિ કરું અને પાછો વાતવાર તે જ કર્યા કરે છે આ સાવધ કર્મો કરી તું જોટું જોલનાર ચવાથી પ્રભુને પણ છેતરનાર થાય છે અને તે પાપના ભારથી ભાર થયેલા તારે માટે તો નરક જ છે એમ હું ધારુ છું” (૧૧)

વિવેચન—કરેમિ મહે ! સામાન્ય સબ સાવજન જોગ પચપલામિ જાવજીવાવ તિવિદ તિવિદેષેન ક્ત્યાવિ એટલે આ આખા જીવનમા મન, વચન, કાયાથી સર્વ સાવધ કાચ જાતે કરોશ નહિ, ખીજ પાસે કરાવીશ નહિ અને કરનારાઓને મનમા સારા બાણીગ નહિ—

એવી રીતના ગ્રહને તું દરરોજ જન્મે ટકના પ્રતિક્રમણમાં અને પોરિસિ ભણાવતા વારવાર બોલે છે અને છતાં પણ વર્તનનું ઠેકાણું રાખતો નથી એ તો સ્પષ્ટ રીતે ગેર-ચાત્રની લાગે છે એથી તા તું બેવડા ભારે યાચ છે માવઠ કમંધી તને પાપ લાગે છે અને અગત્ય વચન બોલવાથી પણ પાપ લાગે ॥ વચન અને વર્તન એકસરખા પ્રવર્તિતવવા બેઈ એ જ્યાં મન વચન કાયાની ત્રિયુગી ત્રણ રસ્તા લે ત્યાં દુ ખના દરિયા ઊછળે છે વચન-દેખાવ-ઉપદેશ જુના પ્રકારનો કરે અને વર્તન વિપરીત રાખવું એથી પરભવમાં અનેક જાતનો માનસિક ઉપાધિઓ ઉપરાત નરકના જેવી મહાભયકર શારીરિક પીડાઓ ભોગવવી પડે છે અને આ ભવમાં પણ દેખાવ જાળવી રાખવા ઠેકલીક ખોટી ખાપટ કરવી પડે છે વિદ્વાનો શ્રદ્ધી ગયા છે કે —

યથા ચિત્ત તથા યાચો, યથા વાચસ્તથા મિયા ।

વિષે યાચિ મિયાયા ચ, સાધુનામૈકરૂપતા ॥

એલે જેવા વિચાર તેવી જ વાચા અને વાચા તેવું જ વર્તન એવી રીતે સાધુને મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિમાં એકીભાવ હોય છે અત્ર એવું જણાવવું આવશ્યક થઈ પડશે કે અભ્યાસદશામાં જેવી વાણી તેવું જ મર્મમાં વર્તન હોઈ શકતું નથી, પણ શુદ્ધ ચિત્તથી મનમાં તે વર્તન પોતામાં હોવાનો દાવો કર્યા સિવાય અને ખોટો ડાળ કર્યા સિવાય અભ્યાસ કરવામાં બાધ નથી. (૧૧, ૧૬૨)

યતિ સાવધ આચરે તેમાં પરવચનનો દોષ

વેપોપદેશાદ્યુપધિમતારિતા, વદત્યમીપ્તાન્નમ્વોડધુના જના ।

સુદ્ધ ચ શેષે ચ મુરુ વિવેષ્ટે, મવાન્તર કામ્પસિ વત્કન્ન પુન ॥ ૧૨ ॥ (ઉપગતિ)*

“વેશ, ઉપદેશ અને કપાથી છેતરાયેલા ભદ્રિક લોકો તને હાલ વાહિત વસ્તુઓ આપે છે, તું સુખે ખાય છે, સૂવે છે અને ફરતો ફરે છે, પણ આવતા ભવે તેના કળ જાણીશ” (૧૨)

વિવેચન—ઉપર ચોથા અને પાચમાં શ્લોકમાં આ જાણતમાં બહુ કહ્યું છે હે યતિ ! ભદ્રિક છવે તને શુભવાન ધારીને પોતે ન ખાય તેવી વસ્તુઓ તને ખાવા માટે આપે છે, તેમ જ તને દરેક પ્રકારની સગવડ કરી આપે છે, તેના તું ગેરલાભ લે છે સાધુપણને યોગ્ય તારું વર્તન ન હોય તો તારો તે વસ્તુ પર કોઈ પણ પ્રકારનો હક નથી હક વગર તું કાઈ પણ અહંભુ કરીશ તો દેવાદાર થઈશ અને તે ઉપરાત દલ કરવાથી મહાદુર્ગતિમાં જવું પડશે

* ઉદ્વેશ અને વસ્તુઓ સકર થવાથી એક ઉપગતિ થાય છે આ ઉપગતિ તે જાનતો છે જુઓ જોઈનુવાસન

દલ^x કનારને લવાનર તો મહાકષ્ટ થાય છે અને અંતે પણ મટું ઉપાધિ થઈ પડે છે ખોટો દેખાવ જાળવી રાખવા અનેક ખટપટો કરવી પડે છે, અમત્ય ભોવતું પડે છે, ખુશામત કરી પડે છે અને છતાં પણ ખુલા પડી જવાના આડુ લયમાં ગહેતું પડે છે ઉપરના સ્થોકોમાં કહેવી હકીકત ઉપાધાય^૭ દૂર નાખકોમાં કહે છે

“લે જૂદો દીએ ઉપદગ, જનરજનને મરે વેગ,
તેનો જૂદો રાખ્ય કનેગ હો લાય-માયાભાગ ન કીને.”

ત્યારે ઉપદેશ અને વર્તન જુના ગણવા એ માયામૃપાનાદ થયો એવી વાત હાલ તુરં જ્ઞાનમાં રાખવી આગળ ઉપર પ્રસંગે એ બાબત પર વધારે ખુલાસો થશે (૧૭, ૧૮૩)

અયમમા યત્ન ન કનારને હિતબોધ

આર્જીવિક્ષાદિરિચિર્નિષ્ઠાનિગાર્જા^૧, કુચ્છેણ જેઽપિ મદતૈવ સમતિ યમાન્ ।
તેભ્યાઽપિ નિર્દય । જિદ્દત્તમિ મરંમિદ્દ, નો મયમ ર યતસે મરિતા કથ હી ? ॥૧૨॥ (વચ્ચર્તિત્ત્વા)

આછરિકા અવાનવી વગેરે અનેક પ્રકારની પીડાઓથી ગતપિત્રમ બટું હેનન થતા કટલાક ગૃહસ્થો મહામુસ્કેલીએ ધર્મકાર્યો કરવા હોય છે, તેઓ પાનેથી પણ હે દયાહીન યતિ ! તું તારી મર્વ ઇષ્ટ વસ્તુઓ મેળવવા ઇચ્છા ગણે અને અયમમા યત્ન કરનો નથી ત્યારે તારું શું થશે ? (૧૩)

વિવેચન—સૂગ્મિકારાજ અન બેવડી દયાના ખ્યાલમાં છે બિચારા ભટ્ટિક ગ્રાવકો મહામુસ્કેલીએ પૂરું કરવા હોય છે, તેવા ગામાન્ય સ્થિતિના શ્રદ્ધાગુ બધુઓ પણ માધુને ભેઈને પોતાની સાગમાં નારી વસ્ત્રપાત્રાનિ વસ્તુ આપી દેતા અચકાતા નથી આવા ખરા પરસેવાથી મેળવેલા દ્રવ્યથી ખરીદેલી વસ્તુઓ તુ લે છે અને તારા પોતાના દરજ્જા કાર્યમાં તું સુસ્ત રહે છે ! તું ઇદ્રિયોનો અયમ કરનો નથી કે મન પર અકુશ રાખતો નથી, કે પાંચ મહાત્મન બગબર નિરનિવાગપહો પાગતો નથી ત્યારે હે યતિ ! તું જરા નિચાર કર કે તારા આવા વર્તનનું શું પરિણામ આવશે ? હુનિયાનો વ્યવહાર છે કે દૂધ પીવાની ઇચ્છા ગણનાર બિવાદી દૂધને જ જુએ છે, પણ માથે પડતારી ડાગને ભેટી નથી પરંતુ ધાનીનું કાર્ય કરી પોતાની દરજ્જા બાળવી, સૂકો રોટલો પણ કેટલો સ્વાદિષ્ટ લાગે છે તેનો તું અનુભવ કરજે, અથવા અનુભવીથી બાણી લેજે, તારી પોતાની તારા તરફ દરજ્જા રી છે તે વિચારજે અને માથ સાથે મર્વ જુઓ તરફ તારી દરજ્જા ગી છે તેનો ખ્યાલ કરજે

કેટલાક વાર માધુને ન છાજતા વર્તન કોઈ કોઈ વ્યક્તિમાં ભેવામાં આવે છે મહા નતનો ભગ યતો ભેવામાં આવે છે, અથવા મભિમાનથી અન્ય શુભવાનને નહિ નમવા પછં, અપેક્ષાકણ અને દલની હકીકત સાબળવામાં આવે છે હુનિયાનાં સ્થૂળ મર્યાદાથી

૧ દલને માટે પ્રકરણરેખાકર પ્રથમ ભાગમાં બપેના અધ્યાત્મસારનો ત્રીજો અધિકાર જુઓ

ઠીચી મપાટી પર ગયેલા હે ચતિવર્ચ ! આ મર્વ સંસારનો હેતુ છે આવા વર્તનમા લાલ નથી, પણ એકાત હાનિ છે તારા કપડાથી મોક્ષ મળવાનો નથી મનને બ્યારે મયમરગ લગાડીશ ત્યારે જ બ્યારે આવવાનો છે બાકી તો દલણુદિથી જે વેશ પહેરવો, એ માત્ર નાનક બજવવા જેવું છે (૧૩, ૧૯૪)

નિર્ગુણ સુનિની ભક્તિથી તેને તથા ભક્તોને કૃણ થતુ નથી

આરાશિતો વા ગુણવાન્ સ્વય તરન્, મવાચ્ચિમસ્માનપિ તારયિષ્યતિ ।

થયન્તિ યે સામિતિ ભૂરિભક્તિમિ, ફત્તૈષા ચ મિમસ્તિ નિર્ગુણ ? ॥ ૧૪ ॥

(દ્વિત્યા અર્થ વચ્ચ-વચ્ચતિ)

“ આ ગુણવાન પુરુષની આરાધના કરી હોય, તો તે ભવમુદ્ર તર ત્યાર આપણને પણ તારશે, એવા પ્રકારનો બહુ ભક્તિથી ઘણા માણ્યો તારો આશ્રય કરે છે, તેથી હે નિર્ગુણ ! તને અને તેઓને શુ લાભ છે ? ” (૧૪)

વિવેચન—‘ આ માધુ ગુણવાન છે ’ એમ ધારી કેન્દ્રાક શ્રાવકો ભક્તિભાવથી તને વહોરાવે છે, પણ તેથી તેઓને પુણ્યબધ થશે, એમ ક’પી, તેના કારણભૂત થવાથી તને પુણ્યબધ થશે, એમ તું ધારતો હો તો તારા ભૂલ છે, કારણ કે તારામા તેમણે ધારેલા સારા ગુણો જરા પણ નથી તારામા ગુણ હોય અને ભવમુદ્ર તરવાની શક્તિ હોય તો છુટી વાત છે, બાકી ખાલી ક’પનાઓ કરવામા તને કાઈ પણ લાભ થવાનો નથી, એટલું જ નહિ પણ, હવે ષષ્ઠીના શ્લોકમા જણાવવામા આવશે તેમ, તારા આ વર્તનથી તો તને પાપનો બધ જ થશે

બિચારા અપનાની છો ભદ્રિકભાવથી તારા ધર્મબુદ્ધિએ આશ્રય કરે છે, તે મસાર સમુદ્ર તરવામા તારી મહાયની ઇચ્છાયા કરે છે એવી મહાય તો તુ કાઈ આપતો નથી, આપી શકતો નથી, ત્યારે તને શુ લાભ થાય ? (૧૪; ૧૯૫)

નિર્ગુણ સુનિને બિહટો પાપબધ થાય છે

સ્વપ્રમાદૈર્નિપતન્ મવાચ્ચુધી, કય સ્વમક્તાનપિ તારયિષ્યતિ ? ।

મતારયન્ સ્વાર્થમૃજૂન્ શિવાર્થિન, સ્વતોડન્યતથૈવ તિડુપ્પસેડ્ડા ॥ ૧૫ ॥ (વગલ્લવિન્)

“ તુ પોતે પ્રમાદ વડે સંસારમુદ્રમા પડતો બધ છે, ત્યા પોતાના ભક્તોને તે કેવી રીતે તારવાનો હતો ? બિચારા મોક્ષાર્થી સરળ છોને, પોતાના બ્યારે માટે છેનનને, પોતાથી અને અન્ય દ્વારા પાપ વડે તુ ખગડાર છે (૧૫)

વિવેચન—મોક્ષ મેળવી સંસારભગથી કારગત થનાની ઇચ્છાવાળા સરળ છવો તારો આશ્રય કરી તારા ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તન કરે છે, તેઓને છેતરીને તુ ‘ અન્ય દ્વારા ’ પાપબધ કરે છે અને તે લીધેલા પચ્ચખ્ખાણુ(મહાપ્રતો)નો વિષયકપાયાદિ પ્રમાદ સેવનથી ભગ કરી ‘ પોતાથી ’ પાપમથ કરે છે, આવી રીતે હે સુને ! તુ નિર્ગુણ છે

તેથી તને લાભ થતો નથી એ તો નિમશય છે, તારા જેવા દલી અને લોકસત્કારના અર્થાને પણ કે અન્ન આપવાથી આપનારને લાભ થાય અને તેનું નિમિત્ત તું હોનાથી તને લાભ થાય, એવો દાલિક ખ્યાલ છોડી દે અને સમજી લેજે કે આવા વર્તનથી તો તું બેવડા ભારે થાય છે, મહા પાપપત્રમા ખરાડાય છે અને અનેક ભયો મુખી બિચો આવી શકે નહિ, એવા સસારસમુદ્રમા ગળે પથ્થર બાધીને ડૂબતો જાય છે

હે યતિ ! તારા હાથમા સસારસમુદ્રને તરવાનું વહાણ આવી ગયું છે, તેને આરી રીતે વાપરવાની તારી મૂર્ખતા તણ દે, કસાન યા, પવન જો અને પેલે છેડે મોક્ષનગર છે, તે સાધ્યબિંદુ નજરમા રાખી ત્યા પહોંચવા યતન કર ! વચ્ચે ખરાબા કે ડુંગરો આવે છે તે ધ્યાનમા રાખ અને મનમા હિમત રાખ આ નૌકાનો જે માધુ ઉપયોગ કરતા નથી અને તેનો સ્વત નાશ કરી બચાવના માધનોને જ ઊલગ ડુંગડવાના સાધનોમા ફેરવી નાખે છે, તે કોઈ પણ રીતે પોતાનો તેમ જ પોતાના આશ્રિતોનો કલ્યાણનો માર્ગ લેતા નથી અને સસારસમુદ્રમા રખડ્યા કરે છે અથવા તળિયે જઈને ભેમે છે (૧૫, ૧૬૬)

નિર્ગુણને થતા ન્હાણું પરિણામ

ટક્કાસિ શય્યાહતિપુસ્તકોપમીન્, મન્ત પરેષ્પસ્તપમસ્તિષ્ઠ સ્થિતિ ।

તત્તે પ્રમાન્નદ્વરિતાત્મતિષ્ઠૈર્-ર્જનાર્ણમપ્રસ્ય પરમ કા ગતિ' ૧ ॥ ૧૬ ॥ (વપ્રગતિ)

“તું બીજાઓ ખાસેથી વસતિ (ઉપાશ્રય), આહાર, પુસ્તક અને ઉપધિ મહણ કરે છે એ સ્થિતિ તો તપસ્વી લોકોની (શુદ્ધ ચારિત્રવાળાઓની) છે (એટલે એ લેવાનો હક્ક તપસ્વી લોકોનો છે), તું તે વસ્તુઓનો સ્વીકાર કરીને પાછો પ્રમાદવશ પડી જાય છે, ત્યારે મોટા દેવામા ડૂબેલા એવા તારી પરભવે શી ગતિ થશે ?” (૧૬)

વિવેચન—કર્તા કહે છે કે હે મુનિ ! તું તો બેવડા દેવામા ડૂબતો જાય છે એક તો ચારિત્ર મહણ કરીને પ્રમાદ સેવે છે અને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યા વગર આહાર વગેરે લે છે, તેથી દેવામા ડૂબેલા માણુમ જેમ બિચુ માથુ કરી શકતો નથી, તેથી તારી ગતિ થશે (૧૬, ૧૬૭)

* * ૧૬૨-૧૬૭—છેલ્લા* ૭ શ્લોકમા બતાવેલો ઉપદેશ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે જરૂરજોગ વસ્તુ, ખાન, પુસ્તકાદિ ધર્મોપકરણ સિવાય પરિશ્રદ્ધ ન રાખવા માટે મુનિને ખાસ ઉપદેશ છે મુનિમાર્ગ મહાયુરકેલ છે એ શકા વગરની વાત છે, પરંતુ એક વખત તે માર્ગની ફરજે માથે લીધા પછી તેને અનુસારે વર્તન કરવાને જીવ પ્રતિજ્ઞાથી બધાય છે, એટલું જ નહિ પણ, તે ધોરણથી જો જરા પણ પાછો પડે તો મહાકર્મબંધ કરે છે સૂરિમહારાજ કવચિત્ કઠોર બાવાનો ઉપયોગ કરે છે તે મહેતુક છે અને લાયક

× આ ઉપસહારનો કેળો નામ એક વિદ્વાન મુનિરાજ તરફથી પૂરો પાળામા આ યોગે તેથી જેમ તે કીમતી છે તેમ જ તે મનન કરવા યોગ્ય છે

પુત્રને કંઈ પણ નહિ જેવી ભૂલ થતા, ભવિષ્યમાં તેવી ભૂલ ન થવા માટે, જેમ કપકો આપવામાં આવે છે તેના જેવો એ કપકો છે. ભૂલ વખતે કપકો મળતા બુદ્ધિમાન શિષ્ય ભૂલ સુધારવા પ્રયાસ કરે છે, પણ પોતે ધારણ કરેલી ધૂસરી તણ દેતા નથી, તેમ આ ઉપદેશથી ભૂલ સુધારવાની જરૂર છે, પણ તેથી કાળો ખાઈ, સર્વ સયમભાગ છોડી દઈ, માથે ફેટો પાથરી બાધી, શૂદ્ધથી થઈ એશાન્વારામ કરવા કરાવવા આ ઉપદેશનો ઉપયોગ કરવાનો નથી. આદ્ય દશામાં રહીને જ સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરાય છે નાદ્ય દશા અને સિદ્ધ દશા વચ્ચેનો તફાવત ધ્યાનમાં રાખી, આ ઉપદેશને સારરૂપે પરિણમાવવામાં આવે તો જ લાભ થવાનો સંભવ છે, નહીંતર તો ‘શાસ્ત્ર’માંથી એક કાનો કાઢાં નાખતા, ‘શસ્ત્ર’ બની નત્ય તેવું બને. શાસ્ત્રમાં આપેલા અશુદ્ધ અભ્યાસક્રમના વચનો અને આવા ઉપદેશના સખત વચનોની પૂર્વાપર અવિરોધીપણે બંધરથા બાધવાની અને વિચારવાની આ જમાનામાં ઘણી જરૂર છે. મૂળ તથા ઉત્તમશુભ સંબંધી દ્વંષણો તેવવાની દિન પર દિન વૃદ્ધિ થતા, જે કોઈ પણ પ્રકારની સાધ્યદષ્ટિ ન રહે અને કેવળ ‘આ ભવ મીઠા તો પરભવ કોણે દીકા ?’ એ કહેવતની મારફત બુદ્ધિ યાય, તો સર્વથા મનુષ્યભવ એણે શુભાવવા કરતા અધ્યાત્મસારના ત્રીજા અધિકારમાં બતાવેલા ઉપાધ્યાયજી મહારાજના વચનને અનુસરી શાસ્ત્રોક્ત પ્રકારે વંચા છોડી દઈ, ઉત્તમ શ્રાવકપદ્ધતિ અગીકાર કરી લઈ, જન્મનું સાકેદ્ય કરવું.

વેશ છોડવાથી આત્માનું તદ્દન બગડી જશે તેમ લાગે. અગર તો વેશનો આશ્રય છૂટે નહિ, તો સદરહું અધિકારમાં તે જ મહાત્માએ બતાવેલા માર્ગને અનુસરી સવેગ પક્ષ ધારણ કરીને પણ, આત્મહિતની દષ્ટિ ચૂક્યાં નહિ અને નિશ્ચય કે અતિ પ્રમાદી થઈ સાધ્યદષ્ટિ રહિતપણે બનના જસાર ઉપાજન કરે. નહીં કવચિત્ ક્રમ ઉછાળો. મારતા અમુક બનાયરણુપ દ્વંષણો લાગી નત્ય, તેથી વેશ છોડી દેવાની બિવકુલ જરૂર નથી. જે તેમ હોત તો તો પછી દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તા બગમમાં કહેવાની જરૂર રહેત જ નહિ. પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધિ યાય, બના પણ વારવાર મોહના ઉછાળાથી તંતુ તે જ અનાયરણુ, શામનઉદાહના નિરપેક્ષ થઈ, તે ના બરી અનત કાળચક્ર સુધી બાધિબીજનું હુનભપણું થવા દેવું, તેના કરતા તો સવેગપક્ષીપદ્ધતિ સ્વીકારણુ એ એકાત આત્માને હિતકારી થાય, એમાં મશય કરવા જેવું નથી. આ મબલમાં નિચાર રહિત ન થતા તેમ જ સ્વેચ્છાએ પ્રવૃત્તિ ન કરતા તેવા ખૂમવાડા વખતે ગીનાથનું શરણુ લેવું કે જેથી ખાસ આત્મહિત બને, બાકી ઉપદેશ તો ખાસ જિંદગી રસ્તે ચલાવવાને જ આવા સખત રીતે સૂરિમહારાજે કરેલો છે. અત્ર ડોઠના ઉપર ખાસ આગ્રેષ કરવા કે કોઈને ઉતારાં પાડવા કે કોઈની નિંદા કરવા આ પ્રયાત્ન થયેલો નથી, પરંતુ કેવળ માર્ગમાં ડિયા ચડે, અગર ન બને તો તેથી નીચા ન પડે, એ મધ્યબિંદુ રાખીને જ આ પ્રયાત્ન કરેલો છે. વિષયકવાચના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા બરી ફેટવાક લોળા મુનિઓ થોડા મમત્વ ખાતર મહાલાભ ચૂકી નત્ય છે. અથવા પ્રમાદ કરાને લોકોને સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપવાની પોતાની ફરજ ભૂલી નત્ય છે, તેઓ ઉપર આગ્રેષ દ્વારા ઉપદેશ કરવાની પ્રાચીન પદ્ધતિનું તેમણે અનુકરણ કર્યું છે.

તે મળતા નથી ત્યારે બીજા ઉપર દ્વેષ કરે છે, (પણ તેમ કરવાથી) આ ભવમા બગતરા વહોરી લે છે અને પરભરે કુગતિમા જવાનો છે ” (૧૮)

વિવેચન—તું નમીજનો મોળો છે, પરભરે નાનદિ કર્યા નથી, છતાં આ ભવમા પ્રસિદ્ધિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે અને નથી મળતી ત્યારે એક પામે છે પણ તેમા તારી ભૂલ છે કોઈ પણ જાગતની ઇચ્છા રાખ્યા પહેલા, તેને માટે લાયક થવાની ઘટ્ટી જરૂર છે જો સ્તુતિ મેળવવાની તારી ઇચ્છા હોય તો શુણ્યવાન થા, અધ્યાત્મ ઠર, તારી ફરજ બાજબ સ્તુતિ એવી વસ્તુ છે કે જે તેને ઇચ્છે છે, તેનાથી તે દૂર ભાગે છે, પણ જે તેને હાત મારા તેના કારણે મેળવે છે, તેને તે વળગતી આવે છે મતલબ, સ્તુતિને ઇચ્છવાના જરૂર નથી, પણ શુણ્ય પ્રગટ કરવા માટે પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે

અને ખામ કરીને તું કોણ છે ? એક રીતે જોઈએ તો તદ્દન વહેવાર જીવ છે, અનંત જીવમયુદાયમાના માત્ર એ- સમુદાયમાનો તું એક છે, ત્યારે સ્તુતિ શી ? કેટલો વખત ચાલશે ? કોણ યાદ રાખશે ? વળી, બીજી રીતે જોઈએ તો, તું સાધુ છે, વીર પરમાત્માનો ન્યેય પુત્ર છે, તેનું શાસ્ત્ર તારા પર વર્તે છે, વીર પરમાત્મા કહી સ્તુતિની ઇચ્છા કરના હતા ? ઇંદ્રના મહોત્સવથી કે દશાર્ણવદના સમિયાથી તેઓના મન પર જરા પણ અમર થઈ હતી ? તારા વડીલ-તાગ ઉપડારી-ને પગલે ચાલ, લાયક થા અને આવો સાચો પ્રમથ મળ્યો છે, તેનો મદુપયોગ કરી લે

હતા પણ જો તું સ્તુતિની ઇચ્છા કરીશ તો તેથી તને શો લાભ છે ? શુણ્ય વગર કોઈ તારી સ્તુતિ કરશે ? નહિ કરે, એટલે તને એક થશે વળી, સ્તુતિ મેળવવા માટે તારે ફાકટ પ્રયાસ કરવો પડશે તે લાભમા રહેશે બાકી તો, અન મતાપ અને પરત્ર હુર્ગતિ માટે *First deserve and then deserve*-પહેલા લાયક થા અને પછી ઇચ્છા કર (૧૮, ૧૯૯)

શુણ્ય વગર સ્તુતિની ઇચ્છા કરનારનું નકલ

गुणैर्विहीनोऽपि जनानतिमनुतिप्रतिग्रहान् यमुदित मतीच्छसि ।

लुण्ठयगोऽश्वोष्टसरादिजममिर्विना ततस्ते मयिता न निष्कय* ॥ १९ ॥ (वशास्य)

“તું શુણ્ય વિનાનો છે, છતાં પણ લોકો તરફથી વહન, સ્તુતિ, આહારપાણીનું મહણ વગેરે ખુશી થઈને મેળવવા ઇચ્છા રાખે છે, પણ યાદ રાખજો કે પાડા, ગાય, ઘોડા, જીંટ કે ગધેડાના જન્મ લીધા વગર, તું તે દેવામાથી છૂટો થઈ સકીશ નહિ (૧૯)

વિવેચન—દેવ બારોબાર તોળી આપણું પડશે, લેણુંદેણું પતાવવી પડશે અને હિંમત ચૂકતો કરવો પડશે તું સમજીશ નહિ કે લોકો તને વાદે છે, પૂજે છે, આહાર વહોરાવવા સારું આડા પડીને ઘેર લઈ ભાય છે, તે તને મક્તમા પચી જશે જો અત્રે

તારી ફરજ બજાવીશ, તો તુ તે મર્વ ગેભવવા માટે હકદાર છે, નહિ તો આવતા ભવમા બજાવ કે પાડા થઈને ભાર ખેંચી દેવા પૂરા કરવા પડશે, અથવા ગધેડા કે ઘોડા થઈને વાહન ખેંચવા પડશે, ભૂંચના પાડા થઈને દેહું આપવું પડશે કે દ્રામના ઘોડા થઈ દુખ વેડી, હવાલા નખાવવા પડશે ! માટે શુભ વગર સ્તુતિની ઇચ્છા રાખ નહિ, શુભ માટે પ્રયાસ કર પડાઈ પછવાડે પૂછડું આપ્યું આવે છે, તેમ શુભ પછવાડે સ્તુતિ તો આવી જ આવે છે (૧૯, ૨૦૦)

શુભ વગરના વદન-પૂજનનું કંઈ

ગુણેષુ નોઘન્નસિ ચેન્મુને ! તત્ત, મગીયસે ચૈરપિ યન્યસેઽર્ચસે ।

જુગુપ્સિતા મેત્ય ગતિ ગતોઽપિ તૈર્હસિખ્યમે ચામિમિગિયસેઽપિ વા ॥ ૨૦ ॥ (વજ્રસખિલ)

“હે મુનિ ! જો તુ શુભ ગેભવવા ચલ કરતો નથી, તો પછી જેઓ તારી શુભ સ્તુતિ કરે છે, તને વાઢે છે અને પૂજે છે, તેઓ જ જ્યારે તુ કુગતિમા જઈશ ત્યારે તને ખરેખર હસશે અથવા તારો ધરાભવ ટરશે” (૨૦)

વિવેચન—સ્પષ્ટ ॥ શુભગાન, વદન, પૂજન એ સર્વ શુભ હોય તો જ શોભે છે, નહિ તો શોભતા નથી, એટલું જ નહિ પણ પરભવમા મહાદુખ આપે છે કૃતકર્મ ભોગવવા પડે છે અત્યારે બાહ્ય દલ ચાલે છે, પરંતુ પરભવમા તેનો બંદો ભોગવવો પડશે ત્યારે બહુ આકરૂં પડશે અને ત્યાં કેઈ પણ પ્રકારનો દલ ચાલશે નહિ (૨૦, ૨૦૧)

શુભ વગરના વદન-પૂજન હિતનાશ

દાનમાનનૃતિવન્દનાપરૈર્મોદસે નિકૃતિરઙ્ગિતૈર્જનૈ ।

ન ત્વૈવૈપિ મુકુતસ્ય ચેહ્નવ, ક્ષોઽપિ સોઽપિ તવ હુચ્યતે હિ તૈ ॥ ૨૧ ॥ (રમોદ્ધતા)

“તારી કપટભાગથી રજન પામેલા લોકો તને દાન આપે, નમસ્કાર કરે કે વદન કરે ત્યારે તુ રાજી થાય છે, પણ તુ બાણતો નથી કે તારી પાસે એવો લેશ સુકૃત્ય હશે તે પણ તેઓ ભૂટી બન્ય છે” (૨૧)

વિવેચન—મગટ ॥ બાહ્ય વેશ, ખોટો ઉપદેશ અને આડગર કરી તુ કપટભાગ પાયર છે એ ભાગમા અભણ્યા પક્ષીઓ જેવા મનુષ્ય ભૂલથી દસાર્ બન્ય છે અને પછી તને દાન, માન વગેરે આપે ॥ ત્યારે તુ રાજી થાય છે પણ મૂર્ખ ! તારામા જરા પુણ્યનો અશ કદાચ હોય, તે પણ તુ ખાતો બન્ય છે, પાપ બાયે છે, તેનો વિચાર કરે છે ? તુ માને છે કે પક્ષી ઠીક સપડાય છે, પણ પક્ષી તો નિર્દોષ છે, તે શુભ ધરાદાયી આવ્યું છે તેથી તે તો લાગ આવે છેવટ છટકી જગે, પણ જયે ત્યારે તને મોટું નુકસાન થયે, તારી પક્ષીને ગેભવવાની જે સાધનશક્તિ હતી તે પણ જયે આવી રીતે તને લાભ કરતા હાનિ ઘણી વધારે થાય છે તે તુ જો તે ઉપરાંત બાહ્ય દેખાવ બાળવી રાખવા, અત્યારે જે ચુકિતઓ તારે રચવી પડે છે તે તો બુદ્ધિ (૨૧, ૨૦૨)

અવનનુ રસસ્થ-ગુણાન્ન

મવેદુણી મુખદૃતૈર્ન દિ સ્તર્તૈર્ન ત્યાતિદાનાર્નિન્દનાદિભિ ।

વિના ગણાન્નો મમદુ સ્વસપ્તસ્તવો ગુણાનર્જય િન્દનાદિભિ. ૧ ॥ ૨૨ ॥

(વજ્રવ બન રૂપા—સાગ્રાનિ)

“લોગા છવેએ કરેલી સ્તુતિયાં કોઈ માણુમ ગુણવાન થતો નથી, તેમ જ પ્રખ્યાતિ પામવાથી અથવા દાન, અર્ચન અને પૂજન ગોળવવાથી પણ કોઈ ગુણવાન થતો નથી ગુણ વગર મનારના દુ ખનો કશું થતો નથી, તેવા માટે હે ભાઈ! ગુણ ઉપાગ્રહ કર આ સ્તુતિ વગેરેથી શુ લાભ છે ?” (૨૨)

વિવેચન—અનેક વાર ભોઈ મયા કે મર્વ પ્રાણીની ઇચ્છા દુ ખનો નાગ કરવાની અને સુખને પ્રાપ્ત કરવાની હોય છે, જે મુખ પછવાડે ફરી દુ ખ થાય, તેને સુત્રો સુખ કહેતા નથી અભ્યાબાધ સુખ તો મોમ થાય ત્યારે જ મળે છે, મોશ મેળવવા માટે અગ્રા ધારણુ ગુણો ઉત્પન્ન કરવા ભોઈએ. તેથી જગાય છે કે આ જીવનમાકંડ્ય માટે ગુણ ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે

કેટલાક પ્રાણી લોગા છવે સ્તુતિ કરે તે માલગી રાજી થાય છે “મદારાજ ! આપ તો ચાતરસના ફરિયા છે અને કૃપામિધુ છે ” પરંતુ એથી ગુણવાન થવાનું નથી ગુણવાન તો ગુણ હોય તે જ થાય છે, માટે ગુણ મેળવ વહન-તમન્કાર મીઠા લાગે છે, સારા લાગે છે, પણ તે પરિણામે ખોટા છે, ક્રમાવનારા છે, રખડાવનારા છે, અને તારુ જીવન અર્થ કરનારા છે કોઈનો જય, શ્રદ્ધાચર્ય, માન-માયાનો ત્યાગ, નિરુદ્ધતા, ન્યાય વૃત્તિ અને શુદ્ધ વ્યવહાર વગેરે ગુણોની તાશમા જમાવટ જ અને પછી તેની સુવાસ ચોતરફ ફેલાવ મારુ અને સાચુ વર્તન કરતી વખતે તારા મનમા જે અપૂર્વ આનંદ થયે તે વર્ણવી શકાય તેવો નથી આ જન્મનું સાર્થક કરવાનો એ એક મુખ્ય અને કઠી નિષ્ક્રમ ન થાય તેવો રસ્તો છે (૨૨, ૨૦૩)

ભવાતરનો ખ્યાલ, લોકરજન પર અમર

અપેપિ શાસ્ત્ર સદમદ્વિત્રિલાપાદિમિસ્તામ્યસિ યા મમાયૈ ।

યેપા જનાનામિદ રક્ષનાય, મવાન્તરે તે જ મુને ! ક ચ ત્વમ્ ? ॥ ૨૩ ॥ (વજ્રાતિ)

“જે મનુષ્યોનું મનરજન કરવા માટે તું મારા અને ખરાબ અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રો ભણે છે અને માયાપૂર્વક વિચિત્ર પ્રકારના ભાષણોથી (કકરોત્તરો) ખેડ સહન કરે છે, તેઓ ભવાતર કયા જશે અને તું કયા જઈશ ?” (૨૩)

વિવેચન—હવે જે એમ કહેતો હોય કે આપણે તો બધું જનન કરવા માટે જ

કરીએ છીએ અને સભાને રીઝવવા સારું બ્યાખ્યાન વાચીએ છીએ અથવા કોઈશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર વગેરે શીખીએ છીએ, અથવા માયાયુક્ત વર્તન અને વચનરચના રાખીએ છીએ, તો તને કહેવાનું કે હે ભાઈ! આજુ લોકરજન કેટલો વખત ચાલશે? અત્યારે પાંચ પચાસ માણસ તારા વખાણ કે સ્તુતિ કરે, તેમા શું થઈ ગયું? સો વરસ પછી તું કયા હોઈશ અને તેઓ કયા હશે? વગી, તારા મરણ પછી તારું શું બોલાશે તે તાર કયા સાલળવું છે? માટે જા બધો બાહ્ય ચાપાર છોડી દે, ખરેખરો લાભ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયાસ શરૂ કરી દે અને ખસૂમ કરીને મનવચન કાયાના બ્યાપારોને એકસગાથા પ્રવર્તાવવા પ્રયાસ કર જે આ પ્રમાણે કરીશ તો તારા ઘરે બાકી, જરા વિચાર તો ખરો કે, જન રજનથી લાભ શું? તને ક્ષણિક સુખનો પણ ખરેખરો ખ્યાલ નથી તું વિચાર કર્યા વગર હોરવાઈ ગયો છે વિચાર, જામત યા (૨૩, ૨૦૪)

* * ૧૬૮-૨૦૪—આ તાત લોકસત્કાર અને લોકરજન પર વિરેચન થયું છે મનુષ્યોના મનોવિકારો પૈકી આ ઘણો નબળો મનોવિકાર છે, અને જરા વાસ્તવિક વિચાર કરવામા આવે તો, એ મનોવિકારનું પાકળપણ તુરત જણાઈ આવે તેમ છે વાસ્તવિક રીતે લોકસત્કાર કે વદનપૂજનમા કાઈ દમ જેવું નથી, છતાં આ જીવ એવી વિભાવદશામા આવી ગયો છે કે પાંચ માણસ એનું આજુ બોલે તે સાલળીને-જાણીને નાજ થાય છે તેમા અત્ય હકીકત છે કે બોલુ માન મળે છે, તેનો પણ આ જીવને ખ્યાલ રહેતો નથી નજીવી બાળતમા ફૂલપુલ બનાં જાય છે અને કાઈ કામ કઢાચ સારું કરે તોપણ તે કામ પચીશ માણસો કેવી રીતે જાહેર અને પોતાને સુભાગ્યબાદી આપે તેની જ સંકલના હૃદયમા કર્યા કરે છે આવી રીતે આ જીવ પોતાનું હિત યાય તેવું કાઈ કરતો નથી તેમાં, અથવા કમીને ધોઈ નાખે છે તેથી, તે લાભ પ્રાપ્ત કરતો નથી, માનહાથી પર બેસીને જગતને મદ સ્થિતિવાળું ગણે છે જગતના જીવો પણ પ્રાથે અભિ માની હોય છે, તેથી આ બિચારો વારવાર પાછો પડે છે, વળી જીંઠે છે અને એમ ને એમ જિંદગી પૂરી કરે જી લલા લાધુ! તું એક વાત વિચાર તને અત્યારે કેન્દ્રાક માણસો ઓળખતા હશે? સામાન્ય માણસને અત્યારે પ્રાથ બે હજારથી વધારે માણસ સાથે ઓળખાણ હોતી નથી હવે અત્યાર સુધી જણાયેલી અને પ્રચારવાગી પૃથ્વી પર એક અબજ ને ગ્રાક કરોડ માણસો છે, ત્યારે તને બે હજાર માણસો માન આપે કે ન આપે, તેમા દમ શો છે? વગી તું કોણ? તું શુભચંદ? જૂઓ શુભચંદ તો આ શરીર ને આત્માના મળધને લીધે સ્થાપેનું નામ છે તારી અત્ર સ્થિતિ કેટલી? શુભચંદ તારોકે તને માન મળશે તે કેટલા વખત સુધી? પગી તું કયા જઠગી? તારા શુભચંદ નામના વખાણને અને તને શું સબધ રહેશે? આ દષ્ટિયાં વિચારીશ તો મમજરો કે વદન, પૂજન કે લોકસત્કારમા કાઈ દમ જેવું નથી ત્યારે દમ શેમા છે? શુભમા-લાયકાતમા-કરજ ખમવવામા એ શુભપ્રાપ્તિના પ્રયાસમા આનંદ છે, કારણ કે વૃત્તિ ચાત છે, શુભપ્રાપ્તિમા

તો અદ્ભુત આનંદ છે અને તેના અનુભવમા તો વર્તમાન અને ભવિષ્યમા પણ આનંદ છે, શુભપ્રાપ્તિના વિચારમા પણ આનંદ છે આની માથે જ લોકસત્કારનો પ્રયાસ, નિષ્કળતા, લોહોનું અભિમાન, એ મર્વ સરખાવતા જણાય છે કે આપણું વર્તન્ય તો શુભ ઉત્પન્ન કરવાનું છે, લોકરજન થાય કે ન થાય, તે જોવાનું આપણું કામ નથી ફળની ઇચ્છા રાખવી નહિ, ફરજ બળવરી ઘણી વાગે તો શુભની સુગંધ જણાઈ આવે છે, પણ કોઈ વાર ન જણાય, જણાતા વખત લાગે, તો ધીરજ રાખવી

આ બહુ અગત્યની બાબત છે અને જરા વિચાર કરતા ઉઘાડી ગીતે સમજાઈ જાય તેવી છે, છતાં કાઢ્યા માણ્યો પણ ભૂલ ખાતા જોવામા આવે લોકોના વિચારથી દોરવાઈ જવું કે બાહ્ય દૃષ્ટિથી તણાઈ જવું, એ અણમગ્નનું કામ છે હે યતિ ! બહિરાત્મભાવ તણ, અતરાત્મભાવમા લીન થઈ પરમાત્મભાવ પ્રગટ કરવાનો તારો પ્રયાસ હોવો જોઈએ, તો પડી તું આવી બહિરાત્મશામા હજી કેમ વર્તે છે ? શુભ હોય તોપણ, લોકસત્કારની ઇચ્છા રાખવી નહિ અને ન હોય તો તો રાખી શકાય જ નહિ (૨૩, ૨૦૪)

પરિશ્રદ્ધત્યાગ

परिग्रह चेद्वयजहा* तृहादेन्तर्त्तिकं नृ धर्मोपकृतिव्यगत्तम् ।

करोपि शय्योपधिपुस्तकादेर्गरोऽपि नामान्तरतोऽपि हन्ता ॥ २४ ॥ (उपेक्षमा)

“ ધર વગેરે પરિશ્રદ્ધને તે તણ દીધા છે, તો પછી ધર્મના ઉપકરણને બહાને શય્યા, ઉપધિ, પુસ્તક વગેરેનો પરિશ્રદ્ધ શા માટે કરે છે ? એરને નામાતર કર્યાથી પણ તે તો મારે છે ” (૨૪)

વિવેચન—ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વગેરે મર્વ સાસારિક પરિશ્રદ્ધને હે મુને ! તે ત્યાગ કર્યો છે મહાકષ્ટ વેડી તે આ પૈસા અને ધર, મહેલ વગેરે ધનને મોહ ઉતાર્યો છે આવી રીતે તું મસારસમુદ્ર તરી જવાની અળી ઉપર આવી ગયો છે, ત્યારે હવે તારી પાસે શય્યાની પાટ, પુસ્તક કે બીજા ઉપકરણ છે, તેનો પરિશ્રદ્ધ શા માટે કરે છે ? એ વસ્તુની મૂર્ખાઈપ પરિશ્રદ્ધ પણ તણ દે

આ પ્રસંગે પરિશ્રદ્ધ શું છે અને પરિશ્રદ્ધ કોને કહેવાય ?—તે સમજવું ઉપયોગી થઈ પડશે ઉપકરણો તણ દેવાનો કે પુસ્તકોનો ત્યાગ કરવાનો અથ્ર ઉદ્દેશ નથી પરિશ્રદ્ધ એટલે મૂર્ખા—મુછા પરિગ્રહો વ્રુત્તો—એક વસ્તુ ઉપર મારાપણાની બુદ્ધિ થાય—મમત્વ થાય, એનો ત્યાગ કરતા ખેદ થાય, એ પરિશ્રદ્ધ છે એવા પ્રકારની મૂર્ખાઈ કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર રાખવી નહિ, ધર્મના ઉપકરણને નામે પણ સાસારિક રાગ સાધુમા કોઈ વાર થઈ જાય છે, એ મનુષ્યસ્વભાવની નળાઈ કહો કે પવન કાળનો પ્રભાવ કહો કે વિભાવદશાની સ્વભાવ દશામા પલટન પામેવી સ્થિતિનો આવિર્ભાવ કહો, ગમે તે કહો, પરંતુ એટલો સ્વ

પરિશ્કૃત પદ્ય ત્યાજ્ય છે જે વસ્તુઓ ધાર્મિક ક્રિયામાં સાધનરૂપ છે, તે તેમજે અથો રાખવા યોગ્ય છે, પણ તેના ઉપર મારાપણાની બુદ્ધિ અથવા તો એનો વારસો સુકરર કરવાની પોતાની સત્તા, કે એને લગતી કોઈ પણ બાતની ખટપટ ત્યાજ્ય છે આ બાબતમાં જો કોઈ પણ અપવાદ હોય તો તે ચુલુનિષ્પન્ન ગ્રીતાય* અધિપતિ માટે છે, જેના સબધમાં અત્ર C-કેષ નથી આ છ શ્લોકમાં આ વિષય બહુ દૃઢતા આપીને ચર્ચો છે અધિપતિ વ્યનિરિક્ત વ્યક્તિએ શાસ્ત્રમાં ગણાવેલા ઉપકરણથી નનિક રાખવા, એ પણ પરિશ્કૃત છે એ ઉપવક્ષણથી સમજી લેવું

હે સુનિ ! તું કોઈ પણ વસ્તુને ધાર્મિક ઉપકરણનું નામ આપી તેના પર મૂર્છા કરીશ તો, તે તને ભવાતરમાં દુષ્ણ આપશે જ, નામ ફેરવવાથી કોઈ પરિણામ ફરી જન્મ નથી, પરિણામ તો અભિપ્રાય ફેરવવાથી ફરે છે એરી ક્રિયાકને ‘ફળ’ કહી નામાતર કરવામાં આવે તો, તેથી તેનું દારણ ફળ મળ્યા વગર રહેતું નથી, અથવા ‘મીઠાઈ’નું નામ આપવાથી એર પોતાનું ફળ આપ્યા વગર રહેતું નથી, એવી જ રીતે પરિશ્કૃતને બીજું કોઈ પણ કનિપન નામ આપવાથી કામ થતું નથી તારી મરજી હોય તો તેને ધર્મોપકરણ કહે કે ગમે તે કહે, પણ જો તેના ઉપર તારી મૂર્છા હશે તો તે તને પોતાનો દુર્ગુણ બતાવે વગર રહેશે નહિ (૨૪, ૨૦૫)

ધર્મના નિમિત્તથી રાજેશ્વર પરિશ્કૃત

પરિશ્કૃતસ્વીકૃતધર્મસાધનામિગાનમાત્રાત્તિમુ મૂદ ! તુપ્પસિ ? ।

ન વેત્તિ દેન્નાપ્યતિમારિતા તરી, નિમજ્જપત્ત્યદ્વિનમમ્મુયો દ્રુતમ્ ? ॥ ૨૫ ॥ (વચ્ચ)

“હે મૂદ ! ધર્મના સાધનને ઉપકરણાદિનું નામમાત્ર આપીને સ્વીકારેલા પરિશ્કૃતથી તું કેમ હર્ષ પામે છે ? શું બાળતો નથી કે વહાણમાં જો સોનાનો પણ અતિ ભાર ભર્યો હોય તો તે પણ એસનાર પ્રાણીને તુરંત જ સમુદ્રમાં ડુબાવે છે ? ” (૨૫)

વિવેચન—સોનું સર્વને પ્રિય લાગે છે, તેનો રંગ જોઈને પ્રાણી મોહમાં પડે છે, છતાં પણ એક વહાણમાં તેનો અતિ ભાર ભરવામાં આવે, તો તે વહાણ પણ ડૂબે છે અને એસનારને ડુબાડે છે, તેવી રીતે જ રીતે પરિશ્કૃત પ્રિય લાગે છે, બાહ્ય રૂપ જોઈતેના પર મોહ લાગે છે અને આત્મ કરીને ધર્મને નિમિત્તે કરવામાં આવતો પરિશ્કૃત તો જશ પણ ખોટો છે એમ કેટલીક વાર વિચાર કર્યા વગર, યમજવામાં પણ આવતું નથી, છતાં પણ યતિજીવનરૂપ વહાણમાં જો બહારથી સુ ર દેખાતા પરિશ્કૃતરૂપ સુવર્ણનો અતિ ભાર ભરવામાં આવે તો ચારિત્રનૌકા મસારતમુદ્રમાં નાશ પામે છે અને એનો આશ્રય કરનાર મૃત્યુ પણ ડૂબે છે

* સમયના નિર્વાહ માટે કામે લાગતા વસ્ત્ર પાનાદિને ‘ઉપકરણ’ કહેવામાં આવે છે અને જે નકામાં મખનાલુદ્ધિથી એમના કુર્ગનાં લેખ તેના ઉપકરણોને અધિપતિને સ્ત્રેવામાં આવે છે (-યતિનિમયર્થા) આ જ હેતુથી તેમજ અધિકરણને અત્ર નનિ ભારતરૂપ કહેવામાં આવેલ છે

આવી રીતે જીવ આત્મવચન કરે છે એ માને છે ધર્મ, પરંતુ પોતાને મૂર્છા થાય છે તે સમજતો નથી પુસ્તકની ગોટી લાઈએરી રાખે કે લકાર રાખે, તેની સાથે અત્ર મળે નથી અત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર, ધર્મને નામે પણ, હૃદયમાં મારાપણાની બુદ્ધિનો-અહ મમતાવનો-ત્યાગ કરે, એ પ્રમાણે થશે નહિ ત્યા મુખી તમે પરિમહથી મુગ્ધ છો એમ કહી શકાશે નહિ અલબત્ત, પોતાની પાસે પૈસા રાખવા, અથવા અમુક નિમિત્ત મનમાં કંપી શાવકને ત્યા જમે રખાવવા કે શાસ્ત્રનો વ્યાહેશ દૂર કરો, ઉત્સર્ગ અપવાદના નિમિત્ત વગર, વધારે વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવા એ તો અત્યાચાર જ છે અને બહુધા સંસાર વધારનાર જ છે, અને તો જે હોય તેના પર મમત્વ બુદ્ધિ તજવાનો ઉપદેશ છે (૨૫, ૨૦૬)

ધર્મોપકરણ પર મૂર્છા-એ પણ પરિમહ

येऽहं कपायकृत्स्निर्मनिन्धमाजन, स्युः पुस्तकादिभिरपीदितधर्मसाधनैः ।

તેપા રસાયનવરૈરપિ સર્પદામયૈ-સાર્તાત્મના ગદહતે* સુસ્રુક્તુ કિં મવેત્ ? ॥ ૨૬ ॥ (ચરમ)*

“ જેના વડે ધર્મસાધનની વાછા રાખી હોય, એવા પુસ્તકાદિ વડે પણ જે પ્રાણીઓ પાપ, કપાય, કકાસ અને કર્મબંધ કરે ત્યારે તેઓને સુખનું સાધન શું થાય ? જે પ્રાણીના વ્યાધિઓ, ઉત્તમ પ્રકારના રસાયણોથી પણ જીવટા વધારે પ્રસરતા બંધ તેને, વ્યાધિની શાંતિ માટે શું સાધન થઈ શકે ? ” (૨૬)

વિવેચન—પુસ્તક પ્રણાના વચનનો સંગ્રહ છે અને આ જાળમાં સંસાર તરવાનું મુખ્ય નાધન છે, છતાં કેટલાક મુગ્ધ પ્રાણીઓને તે પણ અનેક પ્રકારના કર્મબંધનું કાળજી બને છે ખપથી વધારેનો સંગ્રહ કરવાને લીધે બરાબર સંભાળ ન રખાવાથી, જીવોત્પત્તિ થઈ જઈ, તેના વિનાશ થાય છે અથવા પુસ્તક લેનાર પર કપાય થઈ બંધ છે, તેની જ રીતે કકાસ પાપ થઈ બંધ છે જેમ પુસ્તકની બાબતમાં તેમ જ બીજા ધાર્મિક ઉપકરણોની બાબતમાં પણ સમજવું હવે આવા ઉપકરણો, જે સંસારનાશના પરમ સાધન છે, તેનાથી જ સંસાર વૃદ્ધિ પામે ત્યારે પછી ઉપાય શો કરવો ? જે રમાયણથી સર્વ વ્યાધિનો નાશ થાય છે, તેનાથી જ જ્યારે વ્યાધિ વૃદ્ધિ પામે ત્યારે સુખસમાધન શું રહ્યું ? માટે ધર્મના ઉપકરણ ઉપર પણ મમત્વબુદ્ધિ રાખવી નહિ, તેની ખાતર મન બગાડવું નહિ અને કોઈ સાથે કકાસ કરવો નહિ

આ હકીકત જરા વિચારવા જેવી છે એના સળધમાં ધ્યાન આપવા જેવું એ છે કે માત્ર મમત્વ ખાતર ધારેલી ધારણા ધૂળ મળે છે અને સંસાર વધી જાય છે આ

* મદગમાં પદર અક્ષર દોષ છે ત બ જ જ ર ત્તી જો રો મદગ ।

બાળતમા હજુ વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમા અથકર્તા ઉપદેશ આપે છે તે પર વાચનારનું ચિત્ત ખેંચવા ઇચ્છીએ છીએ (૨૦૭)

ધર્મોપકરણ પર મૂર્છાથી દોષ

રક્ષાયે સત્ત્વ સયમસ્ય ગદિતા યેઽર્થો યતિના જિને -

વાસ પુસ્તકપાત્રમમૃતયો ધર્મોપકૃત્યાત્મકા ।

મૂર્ઝ્મોહવશાત્ત એવ કુધિયા સસારપાતાય વિહ્ ! ।

અ સ્વસ્ત્યૈવ વધાય શક્તમધિયા યન્મયુક્ત મવેત્ ॥ ૨૭ ॥ (શાસ્ત્રવિક્રમિત)

“ વસ્ત્ર, પુસ્તક અને પાત્રા વગેરે ધર્મોપકરણના પદાર્થો શ્રી તીથ કર ભગવાને સયમની રક્ષા માટે યતિઓને બતાવ્યા છે, તે છતાં મહાબુદ્ધિવાળા મૂર્છાથી, વધારે મોહમા પડીને, તેને મનારમા પડવાના સાધનભૂત બનાવે છે, તેઓને ખરેખર ધિમ્મા છે ! મૂર્ખ માણસ વડે અકુશળતાથી વપરાયેલું શસ્ત્ર (હથિયાર) તેના પોતાના જ નાશનું નિમિત્ત થાય છે ” (૨૭)

વિવેચન—આ ઉપદેશ વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમા છે મૂર્છા એ જ પરિબ્રહ્મ ॥ એમ સમજઈ જાય, તો પછી આ હકીકતમા વિશેષ પ્રકાશ પાડવાની જરૂર રહેતી નથી વાત એ ॥ કે આ જીવ સમજતો નથી કે પાત્રામાંસિના મુખ નથી, પણ સતોપમા મુખ ॥ સર્વાંશિ આ હકીકતની સત્યતા મમજેલ સાધુનું વર્તન, ઉપરના શ્લોકમા લખ્યું છે તેથી તદ્દન ઊલટું જ હોય છે આ તો ભગવાને ઈર્ષ વિચાર કરીને રાખવાની રજા આપેલી એવી ઉપરિ-પાત્રા કે પુસ્તકાદિ વસ્તુ-એ રાખવાનો ઉદ્દેશ મયમપ્રવૃત્તિનો જ છે તે જ, મમતાથી મનાર વધારે છે, તેમા પાડે છે અને પાછો જીવો આવવા દેતી નથી શસ્ત્રથી પરને ભય ઉત્પન્ન કરાય છે, હરાવાય છે અને પ્રાણ પણ લેવાય છે, પણ બહુક્રમે ખરે ઉપયોગ કરી ન જાણનાર એ હાઠ ભરીને તેને પોતાની તરફ જ તાકે તો તેથી પોતાનું જીવન પણ ખોઈ જાય છે, તેવી જ રીતે સસારનો નાશ કરવાના પ્રયત્ન સાધનરૂપ ધર્મોપકરણ પર મૂર્છા રાખવાનું થાય, તો યતિજીવનનો બહુધા નાશ થાય છે

હૈ મુનિ ! અનુભવીના ઉપર લખેલા શબ્દો પર બરાબર મનન કરજો એ અમરકારી ચાર વીટીમા બહુ ઉત્તમ શિક્ષાનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે મમજી વર્ગને ઉપદેશોલા પદ પર વિશેષ ટીકાને અવગણ આપવાની આવશ્યકતા અત્ય જણાય ॥ (૨૭, ૨૦૮)

ધર્મોપકરણ ઉપકાવવાથી દોષ

સયમોપરણચ્છલાત્પરાન્મારયન્ યદસિ પુસ્તકાદિમિ ।

મોત્સરોદ્ગમહિયાદિહ્યમૃતચિર ન્વમપિ મારયિષ્યસે ॥ ૨૮ ॥ (રવોદના)

“ સયમ-ઉપકરણના બહાનાથી પુસ્તક વગેરે ૧ જીવ ઉપર તું માર મૂકે છે,

પણ તે ગાય, ગધેડા, ઊંટ, પાડા વગેરેના રૂપ તારી પામે લેવરાવીને, ઘણા કાળ પર્થત તને ભાર વહન કરાવશે " (૨૮)

વિવેચન—ઉપકરણના બહાનાથી બીજા ઉપર અનેક બાતનો ભાર નાખે છે પૈસાના ખર્ચનો બોલો, લલિયાને ત્યાં બાગ ખાવાનો બોલો, તૈયાર કરવાનો બોલો, ભાર વધી જવાથી વિચાર વખતે ઉપાડવાનો બોલો અને તેવા અનેક પ્રકારના બોલ તું અન્ય પર નાખે છે અને તેમા સયમના ઉપકરણનું બહાનું કાઢે છે તે વસ્તુઓને તું સયમના ઉપકરણ તરીકે જ વાપરતો હોઈશ, અને તે પણ તારા ઉપયોગ પૂરતું હશે, ત્યાં સુધી તો સ્વમજ કે વહાલ કાઈ વાધો આવશે નહિ, પણ જો તું તેના પર મમત્વ કરતો હોઈશ, તેના પર મૂર્ખા રાખતો હોઈશ, તો પછી તારા હાલ બહુ ખરાબ થશે ભરૂચના પાટા કે દ્રામના ઘોડા કે મારવાડના રણના ઊંટ યઈને, ભાર ખેંચી-ખેંચીને, તારે મહાકષ્ટ ભોગવવું પડશે અને તેમ કરીને તારું નજી પૂરું કરવું પડશે (૨૮, ૨૦૬)

મયમ અને ઉપકરણની શોભાની રૂપર્યા

वत्सपानतनुपुस्तकाग्नि*, शोभया न गलु सयमस्य सा ।

*આદિમા ચ દદતે મવ પરા, મુક્તિમાત્રય તદિન્-ઝ્યૈર્નિન્દ્રામ્ ॥ ૨૯ ॥ (૧૫૦૬તા)

“વત્સ, પાત્ર, શરીર કે પુસ્તક વગેરેની શોભા કરવાથી કાઈ સયમની શોભા થતી નથી પ્રથમ પ્રકારની શોભા ભવતુદ્ધિ આપે છે અને બીજા પ્રકારની શોભા મોક્ષ આપે છે, માટે આ બન્નેમાંથી તારી મરજીમાં આવે તે એક શોભાનો આશ્રય કર અથવા તેટલા માટે તે વત્સ, પુસ્તક વગેરે શોભાનો ત્યાગ કરીને, હે ચતિ! મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો પણ તું મયમની શોભામાં કેમ ચલન કરતો નથી ?” (૨૯)

વિવેચન—શોભા બે પ્રકારની છે બાહ્ય શોભા અને અંતરગ શોભા મમાર વધવાના નિમિત્તભૂત બાહ્ય શોભાનો ત્યાગ કરી, પરિશ્રદ્ધ મનતા પરિહરી, અંતરગ શોભા માટે ચલન કર સત્તર પ્રકારના સયમ અથવા ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીની શોભા કરવી એ તારું કર્તવ્ય છે વળી, માથે એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે ત્યાં બાહ્ય શોભા કરાય છે ત્યાં અંતરગ શોભા કરી શકાતી નથી, તેથી તારે એકનો જ આશ્રય કરવો યુક્ત છે (૨૯, ૨૧૦)

* * ૨૦૫-૨૧૦—આ છ સ્લોકોમાં બહુ ઉપયોગી હકીકતનો સમાવેશ થયો ॥ કેટલાક વહેવારુ છવો કહે છે કે જ્ઞાનદર્શનચારિત્રના માધનને પરિશ્રદ્ધ કહેવાય નહિ સૂરિમહારાજ કહે છે કે તમારું તે કહેવું ખરાબ છે, પણ એમાં જરા ફેર છે અમુક સભેગોમાં તેને પણ પરિશ્રદ્ધ કહેવાય જો સયમના ઉપકરણો ઉપર મારાપણાની બુદ્ધિ થાય, એનો વિયોગ કદાચ થઈ પડે, એનો વારસો કેને મળે, એ નિહુંચ કરવાની પોતાની સત્તા માનવામાં આવે, કે, દૂકમાં કહીએ તો, સાક્ષીભાવ ઉપરાંત ધરણીપણાની કાઈ પણ

* પાછળના બે પં. આ પ્રમાણે છે ત્વ તદ્વ પરિદાય સયમે, કિં ચતે ! ન ચતે શિવાપ્તિ ! ॥

પ્રકારની મત્તા કે કોઈ પ્રકારનો હુકમ લોગવવાની ઇચ્છા થાય, તો તરત જ તે પરિબ્રહ્મની કોટિમા આવી જાય છે. આ ઉપકરણો સાધુપણમાં સ્થિર કરવાના ઇરાદાથી, સયમનુ રક્ષણ કરવાના ઇરાદાથી અને ગ્રોહરાજ પર જય કરવાના શસ્ત્ર તરીકે વાપરવાના ઇરાદાથી રાખવાનું ફરમાન છે, તેને જાહેરે તે જ જ્યારે સસારમા રખડાવનારા થાય ત્યારે કેટલું બધું નુકસાન થાય છે તેનો વિચાર કર ઘર, સ્ત્રી, પૈસા વગેરેનું મમત્વ મુકાવુ બહુ મુશ્કેલ છે એ મર્વનો ત્યાગ કરી, માત્ર પાના-પુસ્તક પર મમત્વ બધાવુ, એ પૂરેપૂરી નબળાઈ છે. પરંતુ જરા વિચાર કરવાથી તેનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ છે એમા અગાઉના મહાત્માઓના દેખાતો લઈએ તો તો કામ થઈ જાય અને કેવળ સ્વચ્છિત માટે છેલ્લા છેલ્લા થયેલા શ્રી આનંદદાસજી અને ચિદાનંદજીના દેખાતો જોતા પણ, પરિબ્રહ્મત્યાગનો નમૂનો હૃદયપટ પર ખડો થાય. ■

જેઓ મમત્તે નામે આના, પાલખી કે ગાડીઘોડા રાખે, તેઓના શા હાલ થશે તે તો ખ્યાલમા પણ આવી શકતું નથી સમારસમુદ્રના લગભગ કાઠા પર આવી, ગળે પથ્થર ખાધી, પાછા પડનારા આ મૂં જીવે. જગવીશ વરમની વિનયર અનિયમિત સાક્ષી ખાતર, અનંત કાળ સુધી દુખ મળે એવો મનાર વધારે છે તેઓએ ઉપાધ્યાયજીને નીચેનો શ્લોક વિચારવો

સુચિનો વિવચયતા, નેન્દ્રોપેન્દ્રાવયોડ્યવદો ।

મિષ્ટુરેવ સુચી લોકે, જ્ઞાનવસો નિરજલ ॥

અસત્ત્વ પરિબ્રહ્મ ભર્મા, સુખીયા ન ઈદં નરીન્, સત્ત્વે,
સુખી એક અપરિબ્રહ્મી, સાધુ સુજસ સમકેદ, સત્ત્વે,
પરિબ્રહ્મ મમતા પરિદશે

આ શ્લોકના મનન પર હુનિયાના એક મહાન પ્રશ્નનો આધાર છે અને તે પર વિવેચન કરતા વિચારની વધારે જરૂર છે એનું સ્વસ્થ સમજી, તદનુમાન સંતોષ રાખવા યત્ન કરવો બહુ જ જરૂરનો છે, એનું જ નહિ પણ મસારનમુદ્ર પાર ઊતરવાનો સીધો અને મિઠ્ઠો ઉપાય છે

પરીપહસહન-સવર

શીતાવપાયાન્ન મનાગપીદ, પરીપહાશ્વેત્સમસ વિસોદુમ્ ।

કથ તત્તો નારસર્ગર્મરાસ-દુ ગ્યાનિ સોઢાસિ મગાન્તરે ત્વમ્ ? ॥ ૩૦ ॥ (વગ્ગાતિ)

“આ ભવમા જરા પણ ઠંડી, તાપ વગેરે પરીપહો મહન કરવાને શક્તિમાન થતો નથી, તો પછી ભવાતરમા નારકીગતિના તેમ જ અર્જવામના હુ ખો કેવી રીતે સહન કરીશ ?” (૩૦)

વિવેચન—હવે જુદા જુદા વિષયો ઉપર પ્રકીર્ણ

ઉપદેશ આપે છે એનું

પણ તે ગાય, ગધેડા, બિટ, પાડા વગેરેના રૂપ તારી પાસે લેવરાવીને, ઘણા કાળ પર્યંત તેને ભાર વહન ઠરાવશે ” (૨૮)

વિવેચન—ઉપકરણના બહાનાથી બીજા ઉપર અનેક ભતનો ભાગ નાખે છે પૈસાના ખર્ચનો બોલો, લલિયાને ત્યાં આટા ખાવાનો બોલો, તૈયાર કરવાનો બોલો, ભાર વધી જવાથી વિહાર વખતે ઉપાડવાનો બોલો અને તેવા અનેક પ્રકારના બોલો તું અન્ય પર નાખે છે અને તેમા મયમના ઉપકરણનું બહાનું કાઢે છે તે વસ્તુઓને તું સયમના ઉપકરણ તરીકે જ વાપરતો હોઈશ, અને તે પણ તારા ઉપયોગ પૂરતું હશે, ત્યાં સુધી તો મમજ કે ઠઠાથ કાઈ વાધો આવશે નહિ, પણ જો તું તેના પર મમત્વ કરતો હોઈશ, તેના પર મૂર્છા રાખતો હોઈશ, તો પછી તારા હાલ બહુ ખરાબ થશે ભરૂંચના પાડા કે ટ્રામના ઘોડા કે મારવાડના રણના બિટ થઈને, ભાર ખેંચી-ખેંચીને, તારે મહાકષ્ટ ભોગવવું પડશે અને તેમ ઠગને તારું નાણું પૂરું કરવું પડશે (૨૮, ૨૦૯)

મયમ અને ઉપકરણની શોભાની સ્પર્ધા

‘उत्पन्नतनुपुस्तकादिन’, शोभया न खलु सयमस्य सा ।

“આત્મા ચ દદતે મય પરા, મુક્તિમાશ્રય તદિન્દ્રિયૈકિકામ્ ॥ ૨૯ ॥ (સ્વોદ્ધતા)

‘વસ્ત્ર, પાત્ર, શરીર કે પુસ્તક વગેરેની શોભા કરવાથી કાઈ સયમની શોભા થતી નથી પ્રથમ પ્રકારની શોભા લવવૃદ્ધિ આપે છે અને બીજા પ્રકારની શોભા મોક્ષ આપે છે, માટે આ બન્નેમાંથી તારી મરજીમાં આવે તં એક શોભાનો આશ્રય કર અથવા તેટલા માટે તે વસ્ત્ર, પુસ્તક વગેરે શોભાનો ત્યાગ કરીને, હે ચતિ ! મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો પણ તું મયમની શોભામાં કેમ ચત્ન કરતો નથી ?” (૨૯)

વિવેચન—શોભા બે પ્રકારની છે બાહ્ય શોભા અને અંતરગ શોભા સમાર વધવાના નિમિત્તભૂત બાહ્ય શોભાનો યાગ ઠરી, પરિશ્રમ મમતા પરિહરી, અંતરગ શોભા માટે ચત્ન કર સત્તર પ્રધારના મયમ અથવા નરણુનિત્તરી અને ઠરણુસિત્તરીની શોભા કરવી એ તારું કર્તવ્ય છે વળી, સાથે એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે જ્યાં બાહ્ય શોભા કરાય છે ત્યાં અંતરગ શોભા કરી શકાતી નથી, તેથી તારે એકનો જ આશ્રય કરવો યુક્ત છે (૨૯, ૨૧૦)

* * ૨૦૫-૨૧૦—આ છ શ્લોકોમાં બહુ ઉપયોગી હકીકતનો સમાવેશ થયો છે કેટલાક વહેવાર જીવો ઠહે છે કે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના માધનને પરિશ્રમ કહેવાય નહિ સરિમહારાજ કહે છે કે તમારું તે કહેવું ખરાબર છે, પણ એમાં જરા ફેર છે અમુક સંજોગોમાં તેને પણ પરિશ્રમ કહેવાય જો સયમના ઉપકરણો ઉપર મારાપણની બુદ્ધિ થાય, એનો વિયોગ કષ્ટકર થઈ પડે, એનો વારસો કોને મળે, એ નિર્ણય કરવાની પોતાની સત્તા માનવામાં આવે, કે, દૂકમાં કહીએ તો, સાક્ષીભાવ ઉપરાંત ધણીપણી કોઈ પણ

* પાઞ્જનાં બે પૃ. આ પ્રમાણે છે તા તદગ પરિહાય સયમે, કિં ચતે ! ન ચત્તે શિવાચ્ચવિ ? ॥

પ્રકારની સત્તા કે કોઈ પ્રકારનો હુકમ યોગવધાની ઈચ્છા થાય, તો તરત જ તે પરિમિતની કોટિમાં આવી જાય છે આ ઉપકરણો સાધુપણમાં ગિર કરવાના ઇરાદાથી, સયમનું રક્ષણ કરવાના ઇરાદાથી અને મોહરાજ પર જય કરવાના શસ્ત્ર તરીકે વાપરવાના ઇરાદાથી રાખવાનું ફરમાન છે, તેને બદલે તે જ જગ્યાએ મસારમાં રખડાવનારા થાય ત્યારે કેટલું બધું નુકસાન થાય છે તેનો વિચાર કરે, ઓ, પૈસા વગેરેનું મમત્વ મુકાવું બહુ મુશ્કેલ છે એ સર્વનો ત્યાગ કરી, માત્ર પાના-પુસ્તક પર મમત્વ બધાવું, એ પૂરેપૂરી નબળાઈ છે પરંતુ જરા વિચાર કરવાથી તેનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ છે એમાં અગાઉના મહાત્માઓના દેશાનો લઈએ તો તો કામ થઈ જાય અને કેવળ સ્વદિત માટે છેલ્લા છેલ્લા થયેલા શ્રી આનંદદાસજી અને ચિદાનંદજીના દેશાનો એતા પણ, પરિમિતત્યાગનો નમૂનો હૃદયપટ પર ખટો થાય છે

જેઓ ધર્મને નામે ખ્યાના, પાલખી કે ગાડીઘોડા ગળે, તેઓના શા હાવ થયે તે તો ખ્યાવમાં પણ આવી શકતું નથી સનાતનસુદના લગભગ કાઠા પર આવી, ગળે પથ્થર બાંધી, પાછા પડનારા આ મૂં જીવે દગવીય વરસની વિનયર અનિયમિત માદાળી ખાતર, અનંત કાળ સુધી દુખ મળે એવો મસાર વધારે છે તેઓએ ઉપાધ્યાયજીનો નીચેનો શ્લોક વિચારવો

સુલિનો વિપવદ્ધતા, નેત્રોપેન્દ્રાવ્યોડવ્યહો ।

મિહુરેક સુષી લોકે, જ્ઞાનવત્સો નિરજન ॥

અસત્ત્વ પરિમિત ભર્યા, મુખીયા ન ઈ નરી, સુધુ,

મુખી એક અપરિમિત, સાધુ મુજસ સમકે, સુધુ,

પરિમિત મમતા પરિહરે

આ શ્લોકના મનન પર દુનિયાના એક મહાન પ્રશ્નનો આધાર છે અને તે પર વિવેચન કરતા વિચારની વધારે જરૂર છે એનું રહસ્ય સમજી, તંબુસાર સતોપ રાખવા યત્ન કરવો બહુ જ જરૂરનો છે, એટલું જ નહિ પણ નસારસમુદ્ર પાર જીતવાનો સીધો અને સિદ્ધ ઉપાય ॥

પરીપહમહન-મવર

શીતાવપાદાન્ન મનામપીદ, પરીપદાન્નેત્સમસે વિસોદુમ્ ।

કય વત્તો નારમ્મર્મવાસ-દુ ત્વાનિ સોદાસિ મવાન્તરે ત્વમ્ ? ॥ ૩૦ ॥ (અર્ચન)

“આ ભવમાં જરા પણ ઠંડી, તાપ વગેરે પરીપહેા મહન કરવાને શક્તિમાન થતો નથી, તો પછી ભવાતરમાં નારકીયતિના તેમ જ ગર્ભવાસના દુખો કેવી રીતે સહન કરીશ ?” (૩૦)

વિવેચન—હવે જુદા જુદા વિષયો ઉપર પ્રકીર્ણ શ્લોકોમાં ઉપદેશ આપે છે એનું

લક્ષ્ય મુનિજીવન ■ અને બહુધા એક વિષય બીજા વિષય માથે ખાસ સકલના ધરાવતો હોય એવું પોરણ નથી, છતાં આ અને હવે પછીના આઠ શ્લોકોમાં પરીપક્ષ સહન કરવાનો મુખ્ય ઉપદેશ છે હે મુનિ ! જે દ્વારા નવા કર્મો આવતાં અટકે એને શાસ્ત્રકાર 'સવર' કહે છે વિલાવદશામાં મનોવૃત્તિ ઘણું કરીને વિનાશને(અધો)માર્ગે જ ગમન કરે છે, કારણ કે તેના પર આપિપત્ય રાગદ્વેષ વગેરેનું હોય છે આ જીવને પ્રતિકૂળ વિષયો મળે છતાં પણ ચલાવી લેતા શીખવું અને રાગાદિ શત્રુઓનો દોર અટકાવવો એ સવરનું કામ છે અને તે ખામ કરીને પરીપક્ષોને જીતવાથી જ બની શકે તેમ છે એ પરીપક્ષો જૈન શાસ્ત્રકાર બાવીશ ગણાવે છે, જેમાંના કેટલાક અનુકૂળ પણ હોય છે એનું મામાન્ય સ્વરૂપ આ જ અપિપત્યમાં આગળ આવે છે * એ પરીપક્ષ મહન કરવાથી નવીન કર્મો અટકી પડે છે અને પૂર્વોપાર્જિત પ્રબળ કર્મો ક્ષય પામે છે, એ બહુ જ મોટો લાભ થાય છે હે મુનિ ! તારા જીવનમાં આ પરીપક્ષસહન તો બહુ જ અગત્યનો ભાગ બનવે, એમ હોવું જોઈએ, અને, ચાલ રાખજે કે, જો અત્ર તે ખુશીથી સહન કરવામાં પાછો પડીશ તો કુલ્લીપાક અથવા ગણવાસના દુષ્ટો તો ખમવા જ પડશે દેવ એટલો કે અત્ર સ્વવશથી માત્ર થોડા વખત પરીપક્ષો સહન કરવા પડશે, જ્યારે ભવાતરમાં એથી વિપરીત થશે x (૩૦, ૨૧૧)

વિશાળી દેહ, જપ-તપ કરવા

મુને ! ન કિં નશ્વરમસ્વદેહમત્પિષ્ઠમેન મૃતપોત્રતાયૈ ।

નિપીઙ્ગ મીતિર્મયદુઃખરાસોદિત્વાત્મસાન્નૈયમુસ રતોપિ ? ॥ ૩૧ ॥ (વ્યગ્નતિ)

“હે મુનિ ! આ શરીરરૂપી માટીનો પિંડ નાશવત છે અને પોતાનો નથી તેને ઉત્તમ પ્રકારના તપ અને મતો કરીને પીડા આપી, અનત ભવમાં પ્રાપ્ત થનારા દુષ્ટો દૂર કરીને, મોક્ષમુખને આત્મસન્નુપ કેમ કરતો નથી ?” (૩૧)

વિવેચન—શરીર ઉપયોગી છે, પણ તેનાથી ધર્મસાધન, ઉચ્ચ મનોવૃત્તિ અને શુદ્ધ વ્યવહારમય જીવન વહન કરી શકાય તો જ એ નાશવત અને ક્ષણિક છે એ આપણે પાશ્વમાં અધિકારમાં દેહમમત્ત્યાગના વિવેચનમાં જોઈ ગયા એ પોતાનું નથી એ તો સ્વતઃસિદ્ધ છે, જો તારું હોત તો તારી માથે આવત, પણ અનેક મિત્ર, સગા કે મળ ધીના દ્વારો જોઈ, ચોક્કસ થાય છે કે એ તો મત્ર રહી જાય છે, ત્યારે, વાસ્તવિક રીતે તો, એ એક માટીનો પિંડ છે ત્યારે એ માટીના પિંડને ધર્મવ્યવહારરૂપ ચાક પર ચલાવી તપ, જપ, મન, ધ્યાન વગેરે આકૃતિ આપી, જ્યાં સુધી એ પાત્ર ચાલે ત્યાં સુધી, એને તારા ખરા ઉપયોગમાં શા માટે લેતો નથી ? એ ગમજણ રાખીશ તો એ પિંડથી દુખનો અત્યંત લાભ થશે અને તેથી જ અનત મુખ પ્રાપ્ત થશે અને સસારનો પ્રસંગ જ દૂર

જયે મત કે તપાદિક કરવાથી શરીર તદુસ્ત રહે છે અને પરલવે મહાસુખ મળે છે, એમ બેવડો લાભ થાય છે (૩૧, ૨૧૨)

આગ્નિકેષ્ટ (નિરુદ્ધ) નાગ્દી તિર્થ ચના કષ્ટ

યદન કષ્ટ ચરણસ્ય પાત્ને, પરત્વ તિર્થદ્વનસ્પુ યત્પુન ।

તપોમિય સમતિપસતા સ્મિતા, વિગેષદષ્ટાઽન્યતર જહીદિ તત્ ॥ ૩૨ ॥ (જાત્યકિલ)

“આરિત પાળવામા આ ભવમા જે કષ્ટ પડે છે અને પરલવમા નારકી અને તિર્થ ચ ગતિમા જે કષ્ટ પડે છે, તે બંનેને અત્યપરસ પ્રતિપક્ષીપણું છે, માટે સમજણુ વાપરીને બેમાથી એકને તણ દે ” (૩૨)

વિવેચન—આરિત એટલે વર્તન શુદ્ધ વર્તન રાખવામા અને આત્મશુદ્ધિરમણતા કરવામા અભ્યાસકાળે કેટલુક સહન કરવું પડે છે, ખાસ કરીને કેટલીક વાન તાત્કાલિક લાભને ભોગ આપવો પડે છે એ ‘આરિત’ના જૈન પરિભાષામા ‘સાધુજીવન’ એવો એક અર્થ થાય છે અને તે જીવન પાળવામા ઉપાધિત્યાગ, પરિબ્રહ્મત્યાગ, ગૃહત્યાગ, વ્યાદિષ્ટ ભોજનનો ત્યાગ, ભૂમિશય્યા, અપ્રતિમદ્ધ વિહાર, કેશનો લોચ વગેરે અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહન કરવા પડે છે આ સર્વ બાબદારિક કષ્ટ ॥ હવે બીજી બાબતુએ નાગ્દ તથા તિર્થ ચના દુખો સુપ્રમિદ્ધ છે નાગ્દીના જીવને મરેલા પડતા કુલીપાક, વૈતરણી વગેરેના દુખો અને જાનવરોને સહેલા પડતા વધ, બધન, પ્રહારાદિના દુખો અન્યત્ર વર્ણવ્યા છે * આ પછુ કષ્ટ છ હવે આરિતના અને પરલવના દુખોને પરસ્પર વિરોધ છે, એટલે કે એક હોય ત્યા બીજુ નહિ, એમ છે જેઓ અત્ર આરિત પાળી અનેક પ્રકારના કષ્ટો મહન કરે છે, તેઓ આવતા ભવમા મનુષ્ય કે દેવગતિ પામે છે, અને વધારે સ્થિરતાવાળો જીવ તો મોક્ષ પછુ પ્રાપ્ત કરે, જ્યારે અત્ર બ્યમન રેવનાર, વિપથી, કષ્ટવ્યવહારવાળા જીવોને પરત દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે હે સુનિ ! આ બે પ્રકારના કષ્ટો છે તેમાથી એક પ્રકારના તો મહેલા જ પડશે, માટે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી બેમાથી એક બ્રહ્મણ કરી લે, એવી અમારી ખાસ ભલામણ ॥ બંને પ્રકારના કષ્ટમાથી કયા કષ્ટનુ જોર વધારે છે, કયા વધારે વખત ચાલે છે અને કયા શુભ ગણિની પરપરા ઉત્પન્ન કરે છે—એ સર્વ બાબત પર વિચાર કરી એ બેમાથી એક વસ્તુ બ્રહ્મણ કર, અથવા, શ્લોકની ભાષામા કહીએ તો, બેમાથી એક કષ્ટ ત્યાગ કરવાનો નિર્ણય કર (૩૨, ૨૧૩)

પ્રમાદજ ય સુખ (વિરુદ્ધ) સુકિતનુ સુખ

ગમત્ત યદ્વિન્દુરિત્ત પ્રમાન્ન, પરત્વ ચચાન્નિરિત્ત દુમુક્તિજમ્ ॥

તપોમિય સમતિપસતા સ્મિતા, વિગેષદષ્ટાઽન્યતરદ્વદાણ તત્ ॥ ૩૩ ॥ (વચસ્પતિ)

“આ ભવમા પ્રમાદથી જે મુખ ધાય છે તે જિદુ જેટલું છે અને પરભવમા દેવલોક અને મોક્ષ ૧ ભધી જે મુખ ધાય છે તે ગમુદ્ર જેટલું છે, આ બન્ને મુખને પરસ્પર પ્રતિપક્ષીપણ છે, માટે વિવેક વાપરીને, બેમાથી એકને તું મહણ કર ”

વિવેચન—ભાવ ઉપરના શ્લોકને મળેલા જ છે મધ, વિષય, કપાયાદિકમા મુખ થોડું, થોડા વખતનું અને પરિણામે હુ ખ લાવનારુ રોય છે, જ્યાર ન્વગં કે મોક્ષના મુખ અનુક્રમે લાખા કે અનત-ચિરસ્થાયી અને ખરા મુખનો જ ખ્યાલ કરાવનારા ॥ આ બન્ને મુખને વિરોધ છે એક હોય ત્યા બીજું ન હોય માટે વિવેક રાખી, વિચાર કરીને, પ્રમાદનું કે સ્વર્ગમોક્ષનું મુખ મેળવવા નિશ્ચર કર (૩૩, ૨૧૪)

આરિત્રનિયત્રણાનુ હુ ખ (વિરુદ્ધ) ગભાવાત્ર વગેરેનુ હુ ખ

નિયત્રણા યા ત્રણેડત્ર તિર્યક્તીર્ગમર્મકુમ્ભીનરતપુ યા ચ ।

તયોર્મિથ સમત્તિપમમારાદિનેપદ્મવાડન્યતરા મૃદાણ ॥ ૩૪ ॥ (જગતિ)

“આરિત્ર પાઠવામા, આ ભવના તાગ પર નિયત્રણા ધાય છે, અને પરભવે તિર્યંચ ગતિમા, ત્રીના ગભામા, અથવા નાગ્દીના કુલીપામમા નિયત્રણા (કદપશધીન પલ્લ) ધાય છે આ બન્ને નિયત્રણાને પસ્પર વિરોધ છે, માટે વિવેક વાપરીને બેમાથી એક મહણ કર ” (૩૪)

વિવેચન—“૨૫૯ છે બેમાથી એક પ્રકારનું કદ મહન કરવું જ પડશે એત્ર Choice between the two evils-બે હુ ખમાથી એકને પમદ કરી લેવાનું છે નારકીનું કદ કે નિયત્રણું કદ બહુ સખન છે અને દીર્ઘ કાળનું છે, જ્યારે સાધુછવતમા નિયત્રણાનું કદ એ અતિ અદ્ય, અપ મમય આવે તેવું અને બવિધ્યમા હિત કરનારુ હોય છે મર્વ પ્રખરનો વિચાર કરી, બેમામાં એક મહણ કરવા તરફ યજે તાતકાલિક મુખથી લેવાઈ જઈશ નહિ, પરિણામમુખ પર વિચાર કરજે (૩૪, ૨૧૫)

પરીપદ સહન કરવાનો ઉપદેશ (સ્વવશતામા મુખ)

સદ તપોયમમયમયન્ત્રણા, સ્વવશતાસહને હિ ગુણો મહાન્* ।

પરવશસ્ત્રતિ ખૂરિ સદિષ્વસે, ન ચ ગુણ ગદુમાપ્સયસિ કચ્ચન ॥ ૩૫ ॥ (દુર્લાભવિત)

“તું તપ, યમ અને સયમની નિયત્રણા સહન કર પોતાને વશ રહીને (પરીપદા દિનુ હુ ખ) સહન કરવામા મોટો શુભ છે, પરવશ પડીશ ત્યારે તો હુ ખ બહુ ખમણ પડશે અને તેનું કળ કાર્થ પલ્લ થશે નહિ ” (૩૫)

વિવેચન—તપ આર પ્રકારના છે છ બાહ્ય અને છ આંતર તર બાહ્ય તપમા ઉપ વાસ વગેરે આવે છે અને અતરંગ તપમા પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે આવે છે તેના ઉપર અગાઉ

* તત ગેરેને લીધે સહન કરવું પાતું કદ તથા તીર્થ કર મહારાજ ગુરુમહારાજની આગળ પરાધીનપણ
X ગુણો મહાન્ इति स्थाने शिव गुण इति वा पाठः ।

વિવેચન થઈ ગયું છે ચમ પાચ છે જીવવધત્યાગ, સત્યવચન ઉચ્ચારણ, અન્તેય (નહ થયેલું, પડેલું, વિસ્મરણ થયેલું અથવા ફેફડેલું પરદ્રવ્ય ન લેવું તે અથવા નુર્વધા ચારે પ્રકારના અદત્તનો ત્યાગ કરવો તે), અખડ બ્રહ્મત્વ અને ધનની મૂર્છાનો ત્યાગ એવે, દ્રુકામા કહીએ તો, પાચ અભ્રવતોનું કે મહાવ્રતોનું આદરવું એ ચમ છે સચમ સત્તર પ્રકારે છે ઉપર લખેલા પાચ મહાવ્રતોનું આચરણ, ચાર કષાયોનો ત્યાગ, મનવચન કાયાના યોગો પર અનુશ અગર નિરોધ અને પાચ ઈન્દ્રિયોનું દમન—એ મત્તર પ્રકારે સચમ છે આ તપ, યમ અને સચમને પાગવામા થના બાદ્ય કહને યત્રણા કહે છે એ કહ તો છે, પણ તે સ્વહસ્તે વહોરેલું અને પરિણામે શુભ ફળ આપનારું છે એ હુ ખને, ભવિધ્યમા મહાન લાભ દેનાર બળી, મહન કરવામા આવે, તો તેમાથી પણ આનંદ મળે ॥ અને મનમા શાંતિ રહે છે વળી, બીજી ધર્મિમા કહે છે તે બહુ અગત્યનું છે સ્વ વશપણે સહન કરવામા બહુ લાભ છે બર્તુંદરિ કહે છે કે —

અથવા ચાતારચિરતરમુષિત્વાડપિ વિવવા,
વિયોગે કો મેદસ્ત્યજ્ઞતિ ન જનો વત્સ્વયમમૂન ।
મજ્જત સ્વાતત્યાદતુલપરિતાપાય મનસ,
સ્વય સ્યત્તા દોતે શમસુશમનન્ત વિદ્યતે ॥

“ ધણા વખત સુધી રહ્યા પછી પણ વિષયો બળારે તો જવાના જ છે લોગો જો તેને ધોતાની મેળે તજી ન દે, તોપણ તેનો વિયોગ થવાનો, તેમા ઘઈ બે મત છે જ નહિ. જો તેઓ ધોતાની મેળે જશે તો મન પર મહાપ્રોક્તની અસર મૂકીને જશે, જ્યારે આપણે જો તેઓને તજી દઈએ તો તેઓ મહાશાંતિ આવે છે ” આ હકીકત અનુભવસિદ્ધ છે

ધડપણમા ઈન્દ્રિયોના વિષયો, શરીરની નબળાઈથી તજવા પડે છે ત્યાર પછી પૂર્વની ધમ્જાને લીધે બાળચેટાઓ કરવી પડે છે દાખલા તરીકે, ગાઠિયાનો લોટ કરવો પડે છે અને પાનને સૂડીમા મૂકી કાપવું પડે છે મોટી વય સુધી વિષયો તજવાની ટેવ ન પડવાને લીધે આવી હાસ્યાર્થ ગ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેને બદલે જો તે ઉમ્મર પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં સ્વયમેવ વિષયોને તજવામા આવે તો બહુ આનંદ થાય છે

વળી, આ મનુષ્યભવમા દશ, વીચ, પચીશ કે પચાસ વરમ સચમ પાગી સ્વવશપણે જો આત્મવિમૂતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું ફળ જ્યારે ચિરકાળ સુધીના સ્વર્ગમા મુખ વા અનત કાગ સુધીના મોક્ષના મુખ થાય છે ત્યારે અનુભવમા આવે છે અને બહી જો તેમા ગફલતી કરવામા આવે છે, તો પરભવે પરવશપણે અત્યંત હુ ખ સહન કરવા પડે છે અને કાઈ લાભ પ્રાપ્ત થતો નથી આવી રીતે આ જ ભવમા પરીવહ સહન કરવામા જ્યારે અનેક પ્રકારના લાભ છે, ત્યારે તે પરભવ ઉપર મુલનવી રાખવામા દેખીતું નુકસાન છે એ બાબતનો વિચાર કરી અત્ર શુદ્ધ વર્તન રાખી તપ, જપ, ધ્યાન, સચમ, ઈન્દ્રિય-મન વગેરે બાબતમા વારવાર વધારો કરવા ચીવટ રાખવી યોગ્ય છે (૩૫, ૨૩૬)

પરીપાલ મહન કરવાના શુભ ક્ષણ

અણીયસા સામ્યનિયન્નણામુસા, મુનેડ્ઝ વણેન ચરિરજેન વ ।

યન્નિ સયો દુર્ગતિર્ગર્ભાસગાડમુસારલેન્તન્નિમરાપિ નાર્થિતમ્ ॥ ૩૬ ॥ (વગ્ગવલ્લિ)

“સમતાથી અને નિયત્રણા (પરિપદ્ધત્તન) થી થયેલા યોગ જ કદ વડે તેમ જ ચાગ્રિ પાળવાને લીધે થયેલા યોગ કદ વડે જો દુર્ગતિમા જવા ॥ અને ગર્ભવાસમા ગ્હેવાની દુ ખ પરપરાનો ક્ષય થઈ જતો હોય તો તો પછી તું શું ઇચ્છત પામ્યો નહિ ?” (૩૬)

વિવેચન—સમતા પ્રાપ્ત કરવા મનોનિમલ વગેરે કરવા પડે છે સમતા આત્મિક ધર્મ હોવાને લીધે, તે કરવામા જન પણ નહ પડતું નથી, ઊલટું મદ્દજ સ્વરૂપમા ગ્હેવાથી અને ઇન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિ તજવાથી પરમ આનંદ અને મદ્દજ આત્મિક શાંતિ જળવાઈ ગ્હે છે અને સદ્-પવિત્ર-પરૂષ દાહજન્ય કદ થતું નથી, તેમ જ ચારિત્ર પાળવામા બાધ કદ છે, પણ આત્મમતોય અપંગિગિત છે, જોડે જોડે કદ કદેવાય જ નહિ હતા તત્ત્વારની ખાતર જોડે યોગ કદ કદો તોપણ જોનાથી જો પરબવમા યનારી ગર્ભવાસની અને નરક, તિર્થ ચગતિની જનન વેદના મટી જતી હોય તો તો પછી જીભુ વધારે શુ જોઈએ ?

શાસ્ત્રકાર અને સ્થાને વારવાર કહે છે કે ચાગ્રિ અને મમતાથી દુર્ગતિનો નાશ થાય છે અને મોક્ષના અનંત મુખ મળે છે વળી, ઉપર બરીમમા શ્લોકમા પણ આપલો આચાર્યના શ્રીમુખથી જો વચનની મત્સતા સામળી સ્વીકારી છે, તેથી ચાગ્રિના કદને અને નરકતિર્થ ચના કદને પ્રતિપક્ષતા છે જો સ્પષ્ટ બાને છે આવી રીતે યોગી ક્રિયા પણ બહુ લેખે લાગે છે, માટે તદ્દનુસાર વતન કરવા પ્રયામ કરવો (૩૬, ૨૧૭)

પરીપદ્ધતી દર ભાગવાના માઠા ક્ષણ

ત્વજ સ્પૃહા સ્વ ચિત્તશર્મમામે, સ્ત્રીકૃત્ય તિર્યદ્નરકાદિદુઃખમ્ ।

મુસાણુમિથેદિપયાદિજાતૈઃ, સતોપ્પસે સયમરદ્ધમીકઃ ॥ ૩૭ ॥ (વગ્ગવલ્લિ)

“મયમ પાળવાના કદથી કરી જઈને વિવધકષાયથી થતા અદ્ય મુખમા જો તું સતોય પામતો હોય, તો પછી નરકતિર્થ ચગતિના આગામી દુ જો સ્વીકાર લે અને સ્વર્ગ તેમ જ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાને તજ દે ” (૩૭)

વિવેચન—ઉક્ત અર્થ વ્યક્તિદેકપણે કહે છે હે સાધુ ! જો તને સયમ કે જેમા કદ નથી, તેમા પીડા લાગતી હોય અને વિવધ મેવવામા મુખ લાગતું હોય, તો પછી મોક્ષની આશા છોડી દે, તેની ઇચ્છા પણ છોડી દે અને નરકતિર્થ ચગતિના ભય કર દુ જો સ્વીકારી લે અર્થ સ્પષ્ટ છે અને જોમા અવકર્તાના દૃઢચલાવ સમજવા જેવો છે જીવની

* પાડાતર સતોષ્યતે એ પાઠ લેવો રોય ત્યારે ત્યાં તરિકે બાત્માને લઈ જીનને ઉપદેશ આપ્યો છે એમ સમજવું

વર્તમાન દશા સુધારવાની શુભ ઇચ્છામા પ્રવૃત્ત થયેલા સૂરિ કટાક્ષરૂપે કડવી ઔષધિનું પાન કરાવે છે, એ ભગબર સમજીને એના આશય પ્રમાણે વર્તન કરણ (૩૭, ૨૧૮)

પરીપક્વ સહન કરવામા વિશેષ શુભ ફળ

સમગ્રચિન્તાતિહૃતેરિદાપિ, યસ્મિન્નુપ સ્યાત્પરમ રતાનામ્ ॥

પરત્ર ચેન્દ્રાદિમહોદયશ્રી, પ્રમાદમીદાપિ કથ ચરિત્રે ? ॥ ૩૮ ॥ (વપ્રજાતિ)

“ચારિત્રથી આ ભવમા સર્વ પ્રકારથી ચિંતા અને મનની આધિનો નાશ થાય છે, તેથી તેમા જેને લય લાગી હોય તેઓને મોઢું સુખ થાય છે અને પરભવમા ઈદ્રાસન કે મોક્ષની મહાલક્ષ્મી મળે છે આ પ્રમાણે છે છતાં પણ આ ચારિત્રમા શા માટે પ્રમાદ કરે છે ?”

વિવેચન—ચિંતા-રાજ્યભય ને ચોરભય

આતિ—પોતાના અને બીજાના ભરણપોષણ વગેરેથી થતી માનસિક પીડા

સાધુજીવનમા મોટે ભાગે self-denial સ્વાત્મસંતોષ અને લભ્ય વસ્તુનો પણ ઇચ્છા પૂર્વક ત્યાગ જોવામા આવે છે એ સ્વાત્મસંતોષ અને સ્વયં ત્યાગમા કેટલો આનંદ છે તે આપણે અનેક પ્રસંગે અગાઉ જોઈ ગયા છીએ એમા ચિંતા કે બીજા કોઈ પણ પ્રકારની માનસિક ઉપાધિની ગેરહાજરી જોવામા આવે છે આ મોટા તાલ આગળ બીજી સર્વ વસ્તુઓ અપ છે, નકામી છે, અવગણવાને યોગ્ય છે એ માનસિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ગમે તે પ્રકારની અગવડ સહન કરવી પડે તોપણ તેમા પાછા હંકવું જોઈએ નહિ આ સ્થળ સુખ ઉપરાંત આત્મિક વૃત્તિ શુદ્ધ થવાથી નવીન કર્મબંધ થતો નથી અથવા થાય છે તો શુભ થાય છે પ્રથમથી (કર્મબંધના અભાવે) મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે બીજાથી (શુભ કર્મબંધથી) ઈદ્ર, મહાદેવ વગેરેની મહાલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે ચારિત્રથી સર્વત્ર આનંદ છે ટીકાકાર તેટલા માટે જ કહે છે કે —

ન ચ રાજમય ન ચ ચોરમય, ન ચ વૃત્તિમય ન વિચારમયમ્ ।

ઈદ્લોકસુખ પરલોકસુખ, ધમણત્વમિદ રમણીયત્તરમ્ ॥

જોટલે = સાધુજીવનમા રાજભય, ચોરભય, વૃત્તિ(આલુચ્છિકા)ભય કે વિચોગભય નથી, આ ભવમા પણ સુખ છે અને પરભવમા પણ સુખ છે, તેથી સાધુપણું રમણીય છે ”

આમ હકીકત છે ત્યારે હે આત્મન! તું મર્વ પ્રખરે લાલ કરે તેવા જીવનને પ્રાપ્ત કરવામા અથવા પ્રાપ્ત કરીને તેનો નિવાહ કરવામા શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? (૩૮, ૨૧૯)

* * ૨૧૧-૨૧૯ સુધીના નવ શ્લોકો બહુ અસરકારક છે અને ખાસ યતિજીવનને ઉદ્દેશીને લખાયા છે એમા પરીવહસહન અને પ્રમાદત્યાગનો વિષય મુખ્ય છે એ બાવીશ પરીવહ સહન કરવાથી મુનિજીવન સફળ એ બાવીશ પરીવહ નીચે પ્રમાણે છે—

- ૧ સમતાથી હ્રુધા સહન કરવી
- ૨ સમતાથી તૃષ્ણા સહન કરવી
- ૩ સમતાથી ઠંડી-ટાઢ ખમવી
- ૪ સમતાથી તાપ-ગરમી ખમવી
- ૫ ગમતાથી ડાસ-મચ્છરના ડસ ખમવા
- ૬ વસ્ત્ર પ્રમાણોપેત રાખવા
- ૭ સચમમા અપ્રોતિ ન કરવી
- ૮ સ્ત્રીસ સર્ગ સર્વથા તજવો
- ૯ અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરવો

- ૧૦ અભ્યાસના સ્થાનની મર્યાદા માથવવી
- ૧૧ ગમે તેવી શમ્યાને લીધે રાગદ્વેષ ન કરવો
- ૧૨ સમતાથી અન્યકૃત તિરસ્કાર સહન કરવા
- ૧૩ સ્વવધ થાય તોપણ ધર્મત્યાગ ન કરવો
- ૧૪ યોગ્ય ચાચના કરતા શરમાવું નહિ
- ૧૫ ચાચના કરતા છતા ન મળે, તોપણ મનની મમસ્થિતિ ખોલી નહિ
- ૧૬ રાગની પીડા અમતાથી સહેવી
- ૧૭ ડાઘ તૃણાદિકનો સ્પર્શ ખમવો
- ૧૮ શરીરના મળ ઉપર જીરુપ્સા કરવી નહિ
- ૧૯ સત્કાર-આદર થાય કે નહિ, તેની દરકાર રાખવી નહિ અને થાય ત્યારે કુલાર્ધ જીવું નહિ
- ૨૦ નાનીપણાને લીધે અહંકાર કરવો નહિ
- ૨૧ અજ્ઞાનપણાથી ન આવડે, તો ભણતા કટાણવું નહિ
- ૨૨ શ્રદ્ધા દંઢ રાખવી

એ બાવીશ પરીવહ મધ્યે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ મર્વ પરીવહ સહન કરવાથી મહા સવર થાય છે, એટલે તે વખત દરમ્યાન જીવ નવા કર્મો ગ્રહણ કરતો નથી એ સ્થૂળ પરીવહ છે એટલું જ નહિ પણ માનસિક પણ છે એનો આભાસ મનોરાજ્યમા તેવી જ પ્રબળતાથી થાય છે અને એની હાજરીથી જીવને બહુ વીર્યોદ્ધાસ થાય છે એક એક પરીવહનું સ્વરૂપ ધ્યાન રાખી વિચારવાથી જણાયે કે સ્થૂળ અગવડ સહન કરવામા તૈયારી બતાવવાથી આ જીવ બહુ સુખ મેળવી શકે છે સાધુજીવનને ઉદ્દેશીને લાભાયલા આ વિચારો ઘણે અંગે ગૃહસ્થોને પણ અનુકરણીય છે જેઓ પરબવ, આત્મા અને પુરૂષગણનો ભિન્ન ભાવ અને પ્રત્યેકની ભિન્ન ભિન્ન હયાતી સ્વીકારતા હોય તેઓને જ આ આધ્યાત્મિક

આનંદ આવે એવું છે એ વિષયમાં હિંડા જિતરવાની ખાસ જરૂર છે, પણ અત્રે તેવા વ્યવહારની હાજરી સ્વીકારીને જ મધ્યેયજ્ઞના ધર્મ છે આવા પ્રકારના આસ્તિક જીવોએ થોડા કદના ભોગે સદાનુ મહાસુખ પ્રાપ્ત કરવા સારુ પ્રબળ પુરુષાર્થ દ્વારેવ એ ખાસ જરૂરનું છે, એટલું જ નહિ પણ, મહાલાભકારક છે આ ‘યતિશિક્ષા’ના વિષયમાં વારંવાર પુનરાવર્તન આવે છે, પરંતુ તે હોષ નથી, કારણ કે આ જ્ઞાનદિ મિથ્યાભ્યાસી જીવને શુદ્ધ ઉપદેશ વારંવાર ઠપાવવા સારુ એક સ ઇરાદાથી થયેલું એ પુનરાવર્તન છે, અને એનો આશય બહુ ગંભીર હોવા સાથે શુભ છે

મુખ્યમાધ્ય ધર્મકર્તવ્ય—પ્રકાશતર

મહાત્મોપાનપરીપદાદિ, ન સત્તસાંય યત્તિ ધર્મુમીઞ્ન ।

તદ્ભાવના ફિં સમિતૌચ્ચ ગુમીર્ષત્સે શિવાર્થિન્ન મન પ્રસાંયા. ॥ ૩૧ ॥ (ઉપનિષદ)

“ઉત્તર તપસ્યા, ધ્યાન, પરીપદ વગેરે મત્તથી માધી શકાય તેવા છે તે સાધવાને તું શક્તિવાન ન હોય, તોપણ ભાવના, સમિતિ અને ગુમ્તિ, જે મનથી જ માધી શકાય તેમ છે, તેને હે મોક્ષાર્થ ! તું કેમ મા છ કરતો નથી ?” (૩૬)

વિવેચન—નવ શ્લોકમાં પરીપદ નહન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો ■ માસાદિકે તપસ્યા અને મહાપ્રાણાયામાદિકે જ્ઞાન તેમ જ મોળા ઉપમર્ગ, પરીપદો સહન કરવાનું કદાચ પથમ કાળના પ્રભાવે હાવ શારીરિક બળ જેઓમાં ન હોય, તેઓ માટે પણ રમ્તા બધ નથી, તેઓ પણ ધારે તો લાલ પ્રાપ્ત થી શકે તેમ છે મન પર અકુશ હોય, તો તેને અનુસારે ઇન્દ્રિયક્રમન, આત્મસંયમ, યોગરુધન વગેરે શારીરિક કદ વગરના મહાવિકટ કાર્યો પણ બની શકે છે તેથી જ ઉપર કહ્યું છે કે તારાથી માસખમણ વગેરે તપસ્યા, મહાપ્રાણવાયુક્રમન(મહાપ્રાણાયમ) વગેરે ધ્યાન અથવા સ્થૂળ બાવીશ પરીપદનહન વગેરે નહન કરવાનું ન બને તોપણ તારે ધર્મજીવિને જાગે ઉત્પન્ન થતી મમારની મનિન્યતા ભાવથી, તારું એકત્વપણું વિચારવું, શરીરને અશુચિને પિંડ સમજી તેના પરથી મમતા ધન વી વગેરે સુપ્રસિદ્ધ* ખાર ભાવના ભાવથી એ તારું ખાસ કર્તવ્ય છે તેમ જ પ્રથમ અધિકારમાં વળવેલી મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચારે ભાવના નિરતર ભાવથી એ પણ તારી ફરજ છે એ ઉપરાંત કોઈ પણ વસ્તુ લેતા-મૂકતા, ચાલતા, બેસતા, બોલતા ઉપયોગ રાખવો—એમાં સમિતિનો સમાવેશ થાય છે, જ્યારે મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ પર અકુશ રાખવો એ ગુમ્તિ કહેવાય છે એ સમિતિ-ગુમ્તિ ધારણ કરવી, તે તારા મનોબળ પર આધાર રાખે છે અને તું ધારીશ તો એને જાગે ધણું કરી શકીશ એ મળ ધમાં હજુ આગળ વિસ્તારથી વિવેચન કરવામાં આવશે (૩૮, ૨૨૦)

ભાવના-સયમસ્થાન, તેનો આશ્રય

મનિત્યતાદ્યા મજ ભાવના. સદા, યતસ્પ દુ સામ્યગુણેઽપિ સયમે ।

જેઘત્સયા તે ત્વરતે હય યમ*,^x શ્રયન્ પ્રમાદાન્ન મનાદ્વિમેષિ સ્મિ? ॥ ૪૦ ॥ (વર્ણવર્ણ)

“અનિત્યપણું વગેરે સર્વ ભાવનાઓ નિરતર ભાવ, જે મયમના (મૂળ તથા ઉત્તર) શુભો મુરકેલીથી માધી શકાય છે, તમા ચત્ન કર, આ યમ (કાળ) તને ખાઈ જવા માટે ઉતાવળ કરે છે, ત્યાં પ્રમાદનો આશ્રય કરતી વખતે તુ શુ સસારજમણથી ખીતો નથી ?” (૨૪)

વિવેચન—આર ભાવનાની વધારે વિગત શાત્ત્વધારમ મથમા આપી છે —

- ૧ આ મસારમા કોઈ વસ્તુ નિત્ય નથી, સર્વ નાશવત છે, માત્ર આત્મા નિત્ય છે આ અનિત્યભાવના
- ૨ આ જીવને જિનવચન સિવાય કોઈનો આધાર નથી, તે ધારે તો પોતાની સત્તા નિહાડી, પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહી શકે આ અગરજીભાવના
- ૩ આ મસારમા જમણ કરતા જીવ અનેક વખત રક અને રાજ થાય છે, ભિમુ અને ઇંદ્ર થાય છે, રાગી અને પુદ થાય છે, તેમ જ સ્વભાવમા પણ પુત્ર હોય તે, પિતા થાય છે, સ્ત્રી હોય તે માતા થાય છે, માતા સ્ત્રી થાય છે—વગેરે અનેક પ્રકારની વિચિત્રતા થયા જ કરે છે આ સસારભાવના
- ૪ આ જીવ એકલો આળ્યો છે, એકલો જવાનો છે, એનું કોઈ નથી, એ કોઈનો નથી, એની માથે કોઈ જવાનું નથી એ એકલભાવના
- ૫ જેને હે આત્મનું તુ તારુ ગણે છે, તારા ગણે છે, તે તારુ નથી કે તારા નથી પૌંડ્રગલિક વસ્તુઓ પર છે, વિનાશી છે, ત્માન્ય છે, તેમ જ મગાસ્નેહી, સ્ત્રી, પુત્રાદિ પણ તારા નથી, તુ સર્વથી સિદ્ધ છે આ અન્યત્વભાવના
- ૬ શરીર પર તને મહામોહ છે, પણ તેમા અશુચિ ભરેલી છે, દુર્ગંધી વસ્તુથી તે ભરપૂર છે, તેમાના એક પદાર્થ પર પણ પ્રીતિ થાય તેવું નથી માસ, રુધિર, શરણી, હાડકા અને ચામડી એ સર્વ અપવિત્ર પદાર્થોનું તે બનેલું છે, માટે શરીર પર મમત્વ છોડી દેવો આ અશુચિભાવના
- ૭ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને મનવચન કાયાના યોગેથી જ કર્મબંધ થાય છે, એ કર્મોનું શુભાશુભપણું મમજલુ અને એનો પ્રવાહ વિચાર્યો એ આશ્રવભાવના કહેવાય ॥
- ૮ તેની જ રીતે મમિતિ, શુષ્કિ, ચતિધર્મ, ચારિત્ર, પરાંપહસહન વગેરેથી કર્મબંધ થતો

નટકે છે, ડર્મનું પ્રવેશદ્વાર બંધ થાય છે એ મળધી વિચાર કરવો એને સ્વર સાવના કહેવામાં આવે છે

- ૯ એ ઉપરાંત આત્મપ્રદેશ માથે લાગેલા જૂના કર્મોને બાહ્ય આશ્રય તર તપ કરીને એવી નાખવા, એનો વિપાકોદય થવા દેવો જ નહિ, એ પ્રમળ પુરુષાર્થને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે એની વિચારણાને નિર્જરાભાવના કહેવામાં આવે છે
- ૧૦ વિશ્વમ ડગની રચના, નરકના પાંચડા તથા આતરાનું સ્વરૂપ, મૃત્યુલોકનો પ્રદેશ, બાર દેવલોક, ઐરેયક, અનુત્તર વિમાન અને મોક્ષનું સ્થાન, તેમાં રહેલા જીવો અને તે સર્વ માથે પોતાના સબંધ અને તે સર્વ સ્થળમાં થયેલા અનંત વાર જન્મ મરણ વિનાશ એ વિશ્વરચનાભાવના
- ૧૧ ધર્મ જીવને દુર્ગતિમાં પડતો બચાવે છે, એ કરતી વખત મનમાં આનંદ થાય છે અને કોઈને નુકસાન થતું નથી એ ધર્મ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર રૂપે, અથવા માધુના દશ યતિધર્મરૂપે, શ્રાવકના બાર મત તેમ જ એકવીસ શુદ્ધ રૂપે, માર્ગાનુસારીના પાત્રીશ શુદ્ધરૂપે, એમ અનેક રૂપે શાસ્ત્રમાં વર્ણવેા છે, તેને કહેનાર ઉત્તમ પુરુષોની દુર્લભતા વિચારવી એ ધર્મભાવના
- ૧૨ શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મને ઓળખવા મુશ્કેલ છે, ઓળખીને તેને પૂજવા વાદવા ને આરાધવા એ વધારે મુશ્કેલ છે, પરંતુ તે જ ખડુ કર્તવ્ય છે, એ સાધકઅશિક્ષિતભાવના

આ બાર ભાવના નિરંતર ભાવવી એ ઉપરાંત મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવનાઓ પશ્ચ આસ નિરંતર ભાવવી (એનું સ્વરૂપ પ્રથમ અધિકારમાં અને 'શાંતમુધારસમાં સ્પષ્ટ કર્યું છે)

હે માધુ ! તારે ચરણુચિત્તરી અને કરણુચિત્તરી બહુ સારા રીતે પાળવી જોઈએ એ કહેના સિત્તર મિત્તર લેદ લખતા લખાણુ થાય તેમ છે, છતાં પણ સંક્ષેપથી એ મિત્તર લેદનું સ્વરૂપ જાણવાનીએ છીએ, કારણ કે એ માધુજીવનમાં બહુ જ ઉપયોગી છે

પ્રથમ ચરણુચિત્તરીના ૭૦ લેદ બતાવીએ છીએ*

વયસમણઘમ્મ સત્તમ, વેયાવચ્ચ ધ વમગુત્તીઓ ।

નાનારતિય તવ જોહનિગ્ગદ્ધાર ચરણમેય ॥

પાચ મહાન્ત—એ સુપ્રસિદ્ધ છે સાધુએ લેવાના પાંચ મહામતો

દસ યતિધર્મ—એ બહુ જ ઉપયોગી છે, એ યતિજીવન જ છે —

* શાંતમુધારસ પ્રથમે લખ્યાની

x વિશેષ વિસ્તારથી આનું સ્વરૂપ આ

નીળના પૃષ્ઠ ૧૬૦ થી ૨૨૮ મુધી જોવો

સભાએ (ભાવનગર) પ્રમુ કરે ૧

પ્રવચનસારોદ્ધાર પ્રકરણનાંક

૧ શમા ધારણ કરવી	૬ આશ્રવની નિરતિ કરવી
૨ અહિકારનો ત્યાગ કરવો	૭ સત્ય ધારણ કરવું
૩ સરજતા રાખવી	૮ સયમમા નિરતિચારપણું રાખવું
૪ લોભનો ત્યાગ કરવો	૯ ધનમમત્વત્યાગ-ધનનો ત્યાગ કરવો
૫ તપસ્યા કરવી	૧૦ અખંડ પ્રદાયર્થ પાળવું

વિગત માટે જુઓ પ્ર ૭ પ્રગમરતિ

સત્તર પ્રકારે સયમ—પાંચ આશ્રવનું વિરમણ, નવા કર્મબંધ કરાવનાર પ્રાણાતિ પાતાતિ પાંચ મહાદોષોથી નિરામ પામવો, પાંચ ઈદ્રિયોનું દમન, ચાર કપાયનો ત્યાગ, મન વચન કાયાના (ત્રણ) દડથી નિરતિ—એ સત્તર પ્રકારે સયમ છે એ ગ્રિવાથ બીજી રીતે પણ સત્તર લેઈ ગણી શકાય છે તેને માટે પણ "પ્રવચનસારોદ્ધાર" અમનુ પૃષ્ઠ ૧૬૪મું જોવું

દમ પ્રકારે વડીલોનું વૈયાવચ્ચ—૧ આનાય, ૨ ઉપાધ્યાય, ૩ તપસ્વી, ૪ નવદીક્ષિત શિષ્ય, ૫ રાગી સાધુ, ૬ સામાન્ય સાધુ, ૭ સ્થવિર, ૮ સધ, ૯ કુળ અને ૧૦ ગણ (એક વાચનાવાળા માધુઓનો સમુદાય તે ગણ કહેવાય છે ગણના સમૂહને કુળ કહે છે અને કુળના સમૂહને સધ કહે છે) એ સર્વને અધિકાર અને યોગ્યતા પ્રમાણે આહાર આપીને, તેમની તજવીજ કરીને કે સેવા કરીને તેમને યોગ્ય સમાધિસાધન તૈયાર કરી આપવા તે વૈયાવચ્ચ.

નવ પ્રદાયર્થશુસિ—એને શિયળની નવ વાઠો કહે છે —

- ૧ જે સ્થાનમા સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક હોય ત્યાં વસવું નહિ
- ૨ સ્ત્રી સાથે કથા કરવી નહિ, સ્ત્રી સળધી કથા કરવી નહિ, સ્ત્રી સાથે એકલા વાત કરવી નહિ
- ૩ સ્ત્રી જે આમન પર બેઠી હોય તે આમન પર સાથે બેસવું નહિ, તેના બેઠી ગયા પછી પણ તે આસન પર બે ઘડી સુધી બેસવું નહિ
- ૪ સ્ત્રીના કોઈ પણ અવયવ ઉપર તાકીને જોવું નહિ સામાન્ય રીતે જોવાઈનથ તો દ્રષ્ટિ જોથી ઘર્ષ તે અવયવની સુદરતા સળધી ચિતવના કરવી નહિ
- ૫ ૧૫તીની કામવિકારાદિજન્ય વાત જે ચોરડાની પડખેના ચોરડામા થતી હોય તેવા ચોરડામા સૂવું કે બેસવું નહિ
- ૬ અગાઉ આમારિક સુખવિવાસ ભોગ-આ હોય તે ચાદ લાવવા નહિ
- ૭ સ્નિગ્ધ, માદક વસ્તુ ખાવી નહિ, અવિકારી ખોરાક લેવો
- ૮ અવિકારી ખોરાક પણ અત્રિક ખાવો નહિ, ફક્ત શરીરધારણ સારું નિર્વાહ પૂરતો જ લેવો
- ૯ શરીરની જિભૂણા કરવી નહિ

જાનાદિ ત્રય—શુદ્ધ અવબોધ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા અને નિરતિચાર વર્તન

બાર તપસ્થા—છ બાહ્ય અને છ આંતર —

- ૧ ઉપવાસાદિ કરવા—ખાવું નહિ—તે અનશન, ૨ ઓર્ણું ખાવું તે ઠોણદરિકા,
- ૩ આંછી વસ્તુઓ ખાવી તે વૃત્તિસમેષ, ૪ વિગચ્છ્યાગ કરવી તે રસત્યાગ,
- ૫ શરીરને જે કિંચાથી કલેશ થાય—કષ્ટ પડે—તે કાયકલેશ, ૬ શરીરના અંગો

પાગ સંકોચી રાખવા તે સહીનતા

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ નિનય, ૩ વૈયાવચ્ચ, ૪ નાનાભ્યાસ, ૫ ધ્યાન અને ૬ ઉત્સર્ગ

ચાર કપાયત્યાગ

—એ ચરણમિત્તરીના ૭૦ લેદ થયા.

હવે કરણમિત્તરીના ૭૦ લેદ લખીએ છીએ —

ચાર—પિંડ, શબ્દ, વસ્તુ અને પાત્ર અકંપનીય લેવા નહિ

પિંડવિગુહિતા ૪૭ દોષરહિત આહાર લેવો

નોંધ દોષ પિંડની ઉત્પત્તિને લગતા છે

પિંડ શુદ્ધ હોય તોપણ મળેગળગથી નાગ દોષ પ્રાપ્ત થાય

દશ દોષ એપણને લગતા છે શુદ્ધ આહારને લેતી વખતે જોવાતા શકા વગેરે દોષો

(એ જોતાળીશ દોષનું સ્વરૂપ બહુ વિસ્તારથી મમજવા યોગ્ય છે અત્ર લખતા મયગૌરવ થાય તેમ છે તેથી લખ્યું નથી જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર, પ્રકરણ રત્નાકર, ભાગ ૩મે, પૃષ્ઠ ૧૬૮, તેમ જ ઉપમિતિભવપ્રપચ્ચાક્યા-ભાવાન્તર પ્રસ્તાવ ઘોષાનું પરિશિષ્ટ)

પાંચ સમિતિ—

૧ સાકારજી હાથ આગળ દંદિ રાખી, બેઠેને ચાલવું

૨ નિર્દોષજે મન્ય અને સર્વને અભિમત થાય તેવું, થોડું પણ મુદાસર અને હિતકારી જોવું

૩ દોષ વગરના આહાર—પાત્રી વગેરે લેવા

૪ વસ્તુઓ લેતા—મૂંઝા પ્રમાણનાં ઉપયોગ રાખવો

૫ લઘુથકા, વડીથકા વગેરે કરતા જૂંભિયોધન કરવું

બાર ભાવના—તેનું સ્વરૂપ વિનારથી ઉપર આવી ગયું છે વિશેષ માટે જુઓ શ્રીશાત્રુધારસ

બાર સાધુની પ્રતિમા—વજ્રસપ્તભનારાય મધ્યલુવાળો, ધીરજવાળો, સર્વવત પ્રાણી, શાસ્ત્રમા બતાવેલી વિનિ પ્રમાણે, મુનિની બાર પ્રતિમા વહન કરે વિસ્તારથી સ્વરૂપ મહરહુ પ્રવચનસારોદ્ધાર પ્રથમા પૃષ્ઠ ૨૧૭થી જોઈ લેવું

પાત્ર દીપ્તિનિગેધ—સ્પષ્ટ છે

પચીસ પ્રતિલેખના —સવારે, બપોરે અને માંજે મર્વ ઉપકરણોની પ્રતિલેખના કરવી (જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર, પૃષ્ઠ ૨૨૫)

ત્રણ ગુપ્તિ—મન વચન કાયાના યોગો પર અકુશ રાખવો, અગત્ય તેમને રુધવા

ચાર અભિગ્રહ—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી અભિગ્રહ—નિયમ કરવા તે ચરણસિત્તરી નિત્ય અનુધ્યાન છે અને કરણસિત્તરી પ્રયોજનવગ્નાત પ્રાપ્ત અનુધ્યાન છે આ મર્વ સાધુયોગ્ય કર્તવ્યમા તું પ્રવૃત્તિ કરજે પ્રમાદથી સસાર વધતો જાય છે, મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે અને ગયેલ વખત ફરી મળતો નથી, તેમ જ આ મનુષ્યકેહ ફરતે મળવો મહાદુર્લભ છે (૪૦, ૨૨૧)

યોગરુધનની આવશ્યકતા

‘મત્ત મનસ્તે કુર્મિત્વજાતૈર્જિવોડ્યવૈશ્વ વપુ મમાદૈ’ ।

ભ્રમીશ્ચ સિદ્ધીશ્ચ તથાપિ યાઠઙ્ગ, મનોરથૈરેવ હ્રદા હતોડસિ ॥ ૪૧ ॥ (ઉપગતિ)

“તારું મન ખરાબ સકાંપવિકાસથી હજારોને છે, તારા વચન અમલ અને કઠોર ભાવણથી ખરડાયા છે અને તારું શરીર પ્રમાદથી બગડ્યું છે, છતાં પણ તું લબ્ધિ અને સિદ્ધિની વાછા કરે છે ખરેખર! તું (મિથ્યા) મનોરથથી હજારો છે”

વિવેચન—‘મન માધ્યુ તેણે મધ્યુ સાધ્યુ’ એ મહાન નિયમની સત્યતા ચિત્ત હમન અધિકાગ્રમા આપણે જોઈ ગયા છીએ એવી જ રીતે વચન અને કાયાનો નિગ્રહ કરવાની જરૂરિયાત પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ એ ત્રણે યોગોને છૂટા મૂકીને પછી લબ્ધિ મિદ્ધિની ઇચ્છા રાખવી એ તદ્દન મિથ્યા છે, અસંભવિત છે, અનિચારી છે એવે પ્રસંગે લબ્ધિ થવાની કે મિદ્ધિ થવાની ઇચ્છા રાખવી, એ મનમા નકામો કલેશ કરાવનાર ચર્ધ પડે છે, એનું પરિણામ કાઈ આવતું નથી અને જેદ થવાથી જિહ્વી આત્મઅવનતિ

* પ્રથમપક્તિસ્થાન ‘દમ્પ મનો મે કુર્મિત્વજાતૈ’ ત્રીજીપક્તિસ્થાને ‘મનોરથૈરેવ હ્રદા વિદ્યે’ ક્ષિતિ વા વાઠ. આ પાઠાંતરમાં બીજા પુનઃને ઉદેશીને કહેવાને મને આત્માને ઉદેશીને પ્રથમ પુગ્ગામાં તે જ ભાર કહે છે એ પાઠ પણ સમીચીન છે એનો અર્થ “મારું મન કુર્મિત્વથી બળી ગયું છે અને અસત્ય અને કઠોર ભાવણથી ખરડાયા છે અને શરીર પ્રમાદથી બગડ્યું છે તારાં પણ વધિ સિદ્ધિની વાછા કરીને અરજે”. મનોરથથી હજારો છુ’ આ અર્થનો ભાર સમગ્રતઃ તેવો છે આને મો જુઓ આનું અનિકારનો મોક ૧૮મો ઉપર મૂળમાં જે પાઠ ગતા યો છે તે આની પછીના ના મોકને અનુગ્રહ કે તેથી તે વધારે બધમેસતો છે

થાય છે માટે ત્રો યોગોને મોકળા મૂકી દઈ લખિધિ મિદ્ધિ મેળવવાના ન્યામા મનોરથો કરવા જ નહિ થી ગૌતમસ્વામીને લખિધિઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી, એ આપતું બાણીએ છીએ, પરંતુ એનું યોગવશી પુ એટલું તો ઉત્તમ હતું કે વીરપ્રજા પર ગમ ન હોત, તો પરમ જ્ઞાન પણ થઈ જલદી મેળવી શક્યા હોત હે સાધુ ! યોગને વશ કરવાની બહુ જ જરૂર છે સમારંધ ખનો આત્મતિક નાશ અને મિદ્ધિન્યામીનો પ્રસાદ તેનાથી બહુ જ જલદી પ્રાપ્ત થાય છે એટલું ધ્યાનમાં રાખી યોગશુભિ માટે હવે જરા ધ્યાન ગંભી નાચેતા ત્રણ શ્લોક વાચ્ય (૪૧, ૨૨૨)

મનોયોગ પર અકુગ-મનોગુપ્તિ

મનોવશન્તે સુપદુ ગમદ્મો, મનો મિલેધૈમ્તુ તન્મત્મ મનેત્ ।

પ્રમાદગૌરેરિતિ ચાર્યતા મિચ્છીલાદ્મિતૈસ્તુપજ્જયાનિદમ્ ॥ ૪૨ ॥ (૧૧૧)

“તને સુખદ ખની પ્રાપ્તિ થવી એ તારા મનને વશ છે મન જેની માથે મળે છે તેની સાથે એગકાગ-એકમેક થઈ જાય છે, તેથી પ્રમાદરૂપ યોગને મળતા તારા મનને શાંતી શામ-અપકાવ, અને ગીવાગરૂપ મિત્રોની માથે તેને નિરતર જોડ્યા કર ” (૪૨)

વિવેચન—મન વગર મનુષ્યાના કારણ વ ઘમોમ્મવા । એ સૂત્રનું જ્ઞેય શિત્તદમન પરિકારમાં આપો જોઈ ગયા કર્મગમ પા સુખદ ખનો આધાર છે અને બધનું કારણ મન છે, તેથી સુખદ ખપ્રાપ્તિ કાવી એ મનને વશ છે આ એક હકીકત થઈ એનું કારણ એ ■ કે મન જેને મગે, તેના જેવું તે થઈ જાય છે શાસ્ત્રકાર તેને તેવ સાથે સરખાવે છે તેલ થોડું હોય પણ પાણીમાં નાખે તો જેમ ટેવાઈ જાય છે, તેમ સમાર મનુદ્રના જળમાં નાનને મોજી મૂક્યું દોય તો તે દો હોડ કરી મૂકે છે વળી, તેલની સાથે જેવા પુખ મેળવીએ તેવી તેની ગંધ થાય છે, હિયુ અત્તર પણ તેલ મળવાથી થાય છે, અને તેવમાં મોગરો, અજેની વગેરે મેળવવાથી તેવી ગંધ થાય છે, માટે જો મનને સારી વસ્તુ માથે મેળવવા પ્રયત્ન કરીશ તો તે સારુ થશે અને નહિ તો વિપરીત થશે

તાદાત્મ્ય થવાને અંગે જળનું દષ્ટાવ બલુવા જેવું છે જેમ પાણીમાં રંગ નાખ્યો હોય તો તે એકરૂપ થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે સાસારિક કાર્યોમાંના કોઈ પણ માથે મનરૂપ જળને મેળવ્યું હોય, તો મન તેના જેવું થઈ જાય છે, તેમ જ સીલાગ માથે મનને જોડ્યું હોય તો તે તદ્રૂપ થઈ જાય છે

આ પ્રમાણે મનની સળધક વસ્તુ માથે થતી તાદાત્મ્યરૂપ પ્રાપ્તિ તરફ ધ્યાન ખેંચી કહે છે કે હે યતિ ! આ પ્રમાણે વસ્તુસ્વરૂપ છે, તેથી તારા મનને પ્રમાદની સોજત થવા દઈશ નરિ, નહિ તો એ પ્રમાદી બની જશે એને તો શીલાગ માથે જોડી દેવું, સમના, દયા, ઉરના, સ્વભ, ક્ષમા, ધીજ્જ વગેરે ગદગુણો સાથે તેને જોડી દેવું અને બીજે કોઈ પણ પ્રકારનો નીચ મળધ તેને ન થાય તે ધ્યાનમાં ગણવું (૪૨, ૨૨૩),

મત્તમરત્યાગ

ધ્રુવ પ્રમાદૈર્ભવાશિષો મુને ! તવ પ્રપાત* પરમત્સર પુન ।

ગલે નિરદ્ધોરગિતોપમોઽસ્તિ ચેત્સ્ય તન્મન્મજ્જનમપ્યગ્રાપ્યસિ ॥ ૪૩ ॥ (વત્સલ)

“હે મુનિ ! તું પ્રમાદ કરે છે તેને લીધે મ સારસમુદ્રમાં તારો પાત તો જાણે નહીં જ છે, પણ પતી પાછો જાવ ઉપર મત્સર કરે છે તે ગળે બાંધેલી મોટી ઊલા જેવો છે ત્યારે પછી તા તું તેમાંથી જીવો પણ કેવી રીતે આવી શકીશ ?” (૪૩)

વિવેચન—‘પ્રમાદત્યાગ’ અપિકારમાં ભેળ્ ગયા કે પ્રમાદ કરવાથી સારસમુદ્રમાં પાત થાય છે માધુધર્મમાં આત્મજાગૃતિ રાખવી એ મુખ્ય ધર્મ છે જાગૃતિ રાખ્યા વગરનો વ્યવહાર નિષ્ઠ છે, હેન છે, અથ પાત કરાવનારો છે આત્મજાગૃતિ ચૂકનાર પ્રમાદને વશ પડે છે અથવા પ્રમાદવગ પડેલો હોય તે આ જાગૃતિ કરી શકતો નથી આ જાગૃતિ વ્યવન બરાબર મત્સ છે માધુને અપ્રમત્ત અવસ્થામાં ગ્રહેવાનું તેમજ માટે જ કુપમાન છે* અને છત્રપણમાં અપ્રમત્ત દશા તેમ જ પ્રમત્ત દશા ॥ સ્થિતિના નવ ધર્મો જે શાસ્ત્રકારનો લેખ છે, તે યથાસ્થિત છે આ તો વિશાળ અર્થવાળા પ્રમાદાચરણમાં—મત્સ, નિત્ય, કપાય, નિકયા અને નિદ્રામાં—ન પડવાનો ઉપદેશ છે એ પ્રમાદ કરનારો જીવ અવશ્ય વિકાસક્રમમાં નીચા પડી જાય છે અને ત્યારે જો મત્તમર-ઈર્થ્યા કરે, તો તો પછી અથ પાત થતી વખત ગળે મોટો પથરો બાંધે છે, તેથી એનાથી તરીને ઉપર આવી જ શકાતું નથી અને બિચારો ક્ષણિક સુખ ખાતર, અનત કાળ સુધી મ સારસમુદ્રને તળિયે મળ્યા કરે છે

અત્ર પરમત્સર ન કરવો, પરઅવર્ણવાદ ન બોલવો અને પ્રમાદ ન કરવો એ ઉપદેશ છે માધુજીવનમાં આ ઉપદેશ ખાસ ઉપયોગી છે, પણ બીજાને તેનું ઉપયોગીપણું બોધુ નથી (૪૩, ૨૨૪)

નિર્જરા નિમિત્ત પત્રીપહમહન

મહર્ષય કેઽપિ મહન્ત્યુદીર્ઘાપ્યુગ્રાતપાદીન્યદિ નિર્જાર્થમ્ ।

કટ્ઠ મસદ્ગાતમપ્યળીયોઽપીન્નન્ શિવ િં સહસે ન મિત્તો ! ॥ ૪૪ ॥ (વવગતિ)

“ત્યારે મોટા અપિમુનિઓ કર્મની નિર્જરા માટે, ઉત્તરણા કરીને પણ, આતાપનાદિ સહન કરે છે, તો તું મોહની ઇચ્છા રાખે છે ત્યારે પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થયેલ અત્યંત અપ કદને પણ હે સાધુ ! તું કેમ સહન કરતો નથી ?” (૪૪)

વિવેચન—કર્મનો ઉદયકાળ પ્રાપ્ત થયા પહેલા તેને પુરુષાર્થથી આકર્ષણ કરી

* સમય ગોચમ મા પમાય ‘ગૌતમ’ સમય માન પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ’ એ વાક્ય પ્રમાદનું અત્યંત અનર્થકારીપણું ગતાવના મટિ જ સમય સરખા સદ્ગત કાળને માટે પ્રવર્તેલું છે કેમ કે સમય પ્રમાણ ઉપયોગ ઉપરથી જોતો નથી પણ અત્યુદત્તપ્રમાણ જ હોય છે

લોગવી લેવા તેને 'ઉદીરણા' કહે છે (પૂર્વબદ્ધ કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે તેની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા તેને ઉચ્ચમા લાવા લોગવીને આત્મપ્રદેશથી અખેરી નાખવા માટે કષ્ટાદિ સહન કરવું તે 'ઉદીરણા' કહેવાય છે) અદ્ભુત ચારિત્રવાળા મહાત્માઓ આત્મલાભની પ્રાપ્તિ માટે કદને શોધે છે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે કે 'અમને એવા કષ્ટ આપો,' 'વિપદ સત્તુ ન શઙ્ખત્'—અમને નિરતર વિપત્તિ હો—આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને પણ શુદ્ધ દૃષ્ટિથી આત્મકલ્યાણ માટે વિપત્તિ ભોગવનાર ધીર, વીર, પુરુષાર્થ કરનાર, મધ્યાહને નદીની વેળુમા આતાપના લે છે, પોતે માસની ખરી ઠંડીમા કપડા વગર નીના તીર જેવા અતિ ઠંડીના સ્થળો ઉપર જાઉંસગ્ગધ્યાને રહે છે અને બીજા અનેક કષ્ટ ખમે છે મોત્યસન્નુખ વગાની ઇચ્છા હોય તેને આ પ્રમાણે કરવાની ખાસ જરૂર છે અને હે સાધુ ! તારી ઇચ્છા તો તે જ પ્રાપ્ત કરવાની છે, છતાં જગ કષ્ટ પડે કે તું હાથવોય કશું છે અથવા નિ સાસા મૂકે છે એ તને છાજતું નથી જીવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાક સ્વાર્થનો પણ ભોગ આપ્યો પડે છે, પરંતુ આમા તો તેવું પણ કાઈ નથી આગન્તુક કષ્ટ પણ સહન કરવામા તું પાછો શા નાટે પડે છે ? આને જલદે જીવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી, એ તો તારો સ્વાર્થ છે (૪૪, ૨૨૫)

* * ૨૨૧-૨૨૫—આ પાંચ શ્લોકમા સાધુશુભની મુખ્યતા બતાવી એમા ચરણ સિત્તરી, કરણસિત્તરી, ભાવનાની પ્રધાનતા અને મુખ્ય વૃત્તિએ નિર્જળ શરીરવાળા વગેરે અસમર્થને માટે પણ ત્રણ શુભિર્નુ પ્રબળ સાધન બતાવ્યું એ અભ્યાસથી સાધ્ય વસ્તુ છે, એમા બાહ્ય વસ્તુની સામગ્રી પૂર્ણપણે ન મળી હોય તોપણ આવી શકે છે વળી, દુનિયામા કોઈ પણ વસ્તુ એવી નથી કે જે અભ્યાસથી માધી થકાય નહિ ધર્મસમૂહમા કહ્યું છે કે—

યથા ચ વિરતેરભ્યાસેનાધિરતિર્જાયતે । અભ્યાસાદય સર્વેમિયાસુ કૌશલ્યમુનિમલ્લિ,
અનુમયસિદ્ધ ભેદ લિજ્જનપઠનસરપાનગાનનૃત્યાદિસર્વેકલાવિદ્યાનેષુ સર્વેષા, હતમપિ—

અભ્યાસેન ક્રિયા સર્વા અભ્યાસાત્સકલા લલા ।

અભ્યાસાદ્ધ્યાનમીનાદિ, કિમભ્યાસસ્ય દુષ્કરમ્ ? ॥

“નિરતિને અભ્યાસ પાડવાથી અવિરતિનો પરાજય થાય છે અભ્યાસથી સર્વ ક્રિયામા કુશળતા પ્રાપ્ત થાય છે લેખન, પઠન, સંખ્યા, ગાયન, નૃત્ય વગેરે સર્વ કળાવિજ્ઞાન અભ્યાસથી થાય છે, એ પ્રમાણે સર્વ વિદ્યાને એ અનુભવસિદ્ધ છે કહ્યું છે કે—” અભ્યાસથી સર્વ ક્રિયાઓ થઈ શકે છે, અભ્યાસથી સર્વ કળાઓ પ્રાપ્ત કરાય છે, અભ્યાસથી ધ્યાન, મૌન વગેરે થાય છે, અભ્યાસની પાસે શું મુશ્કેલ છે ? ”

આવી રીતે અભ્યાસ પાડવાની જરૂર છે શુભિને પ્રવચનમાતા કહેવામા આવે છે, તેનું કારણ પણ એ જ છે એ બર - કરવાથી ભગવાનની સર્વ આજ્ઞા પગાય છે હવે પછીના તેર શ્લોકમા શુભિને - અને આગેપરૂં શિક્ષા આપી છે, તે બહુ

ઉપયોગી છે, તે પ્રકીર્ણ* હોવા સાથે યથાશ્રિત છે, તેથી તે પર ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે

યતિસ્વરૂપ-ભાવદર્શન

યો દાનમાનસ્તુતિચન્દનાભિર્ન મોદતેઽન્યૈર્ન તુ દુર્મનાયતે ।

અગમગમાત્પરીષદાન્ મહન્, યતિ સ તત્ત્વાદપરો મિહમ્મર. ॥ ૪૫ ॥ (દ્રવ્યસા)

“જે પ્રાણી દાન, માન (સત્કાર), સ્તુતિ અને નમસ્કારથી ખુશી થઈ જતો નથી અને તેના વિપરીતનાં (અગત્ય, નિંદા વગેરેથી) નાખુશ થતો નથી, અને અવાલ વગેરે પરીષદોને મહત્ત્વ કરે છે તે પરમાર્થથી યતિ છે, બાકી બીજાઓ તો વેશવિડબક છે ” (૪૫)

વિવેચન—કોઈ માણસ આદરચત્કાર કર, સ્તુતિ કરે અને કોઈ તિરસ્કાર કરે, નિંદા કરે તે બન્ને ઉપર એકમરખો જ ભાવ રહે, એ ‘યતિસ્વરૂપ’ છે, એમાં ભાવધર્મનું મૂકમ આચરણ થાય છે. માનનિક શ્રેત્રમાં આવી રીતનો ઉચ્ચ ભાવ વર્તતો હોય અને શારીરિક શ્રેત્રમાં અનુકૂળ પ્રતિકૂળ સર્વ પરીપાલ મહત્ત્વ કરવામાં હલતા હોય, તે જ તત્ત્વથી યતિપણુ છે, અને તે જેનામાં હોય તે જ પરમાર્થથી યતિ—માધુ કહેવાય છે. બાકી બીજા તો વેશની વિડબના કરનારા છે, વેશધારા નદ જેવા છે. ભતૂંદરિના નાનકમાં તેનો પાક ભજવના નાનકિયા પોતાની ભતમાં કેવળા શુભ નિષ્પાદ કરી મકે, એ દ્રવ્ય દષ્ટાંતથી વેશ ધારીતુ સ્વરૂપ મમલ લેવું વેશધારાને તો એ પણ એ જ ભતનો વ્યવહાર જ થઈ પડે છે, મરી પ્રાણિક હવનનો છેડો આને છે નાનકનો પાક ભજવવો મૂની દઈ શુદ્ધ દશા ભક્તિ કરે પૂર્ણ અનુકૂળ ભોગવાઈ ધન, પ્રમગ ખેત્રિગ તો પસ્તાયો થશે (૪૫, ૩૨૬)

યતિએ ગૃહસ્થની ચિંતા ન કરવી

દગ્ધ્ ગૃહસ્થેષુ મમત્યગૃહિ, તર્દાયતપ્ત્યા પરિતપ્યમાન ।

અનિગ્રાન્ત કરણ સદા સંસ્તરતા ચ પાપૈર્ભ્રમિતા મનેઽસિ ॥ ૪૬ ॥ (ઝગ્રાતિ)

“ગૃહસ્થ ઉપર મમત્વબુદ્ધિ રાખવાથી અને તેઓના મુખદુ ખની ચિંતા વડે તપવાથી, તારું અત કરણ સર્વદા વ્યાકુળ નહેશે, અને તારા અને તેઓના પાપથી તું મસારમાં રખડયા વરીશ ” (૪૬)

વિવેચન—‘આ મારા આવક છે, આ મારા ભક્ત છે’ એ મમત્વબુદ્ધિ છે એ રાગનું કારણ છે, એમને નિષ્પાદન કરે છે અને એક ભતનો નવો વ્યાપાર કરાવે છે

* એનો સામાન્ય વિષય યુનિહિનચિંતા છે. માળી એક હકીકતને તે સિવાય બીજો મર્ધ સમય નથી એને કહ્યવો—maxims કરી શકાય

x અચર હિતિ શા વાત ।

+ કહ્યું છે કે ‘સમો જ માણવમાણસ—માન અને અપમાન વિશે જે સરખા હોય’ તેમ જ ‘મદિ તસ્ત થોડ દેવો—તેને ૧૫ કરવા લાયક કોઈ પણ ઈશી’

રાગ વધારે થાય છે ત્યારે ભક્ત-રાગી શ્રાવકોના મુખદુઃખથી તેવા યતિનું મન પ્રસન્ન થાય છે અથવા બળે ॥ પરિણામે મનમાં કોઈ ભતની નિવૃત્તિ રહેતી નથી, સમતાનો છેડો આવતો જાય છે અને અનેક પ્રજારના સાવધ આદેશ-ઉપદેશ કરતા અને ગૃહસ્થના સલાહકારક થતા સાધુપણ નાથ પામે છે હે યતિ ! આ તારા રાગી છે અને આ બીજા સાધુના રાગા છે એવી શુદ્ધ બુદ્ધિ રાખવી એ તારા જેવા ધર્મી હૃદના પ્રાણીઓને શોભે પણ નહિ ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે 'તમારાથી ન રહેવાય તો મુનિ ઉપર રાગ કરજો, કારણ કે જેમ વિષતુ ઔષધ વિષ છે,' તેમ નગનુ ઔષધ મુનિ પરનો રાગ છે ' આનો આશય સમજ શ્રાવકને મુનિ પર રાગ કરવાનું કહ્યું છે, તે એવા માટે કે નીરાગી મુનિ પ્રેમ દ્વારા ભક્તિ કરતા શ્રાવકોને ગુદ્ધ માર્ગે લાવશે એવો જ રાગ શ્રી ગૌતમસ્વામીનો શ્રી વીરપ્રભુ પ્રત્યે થયેલો મમજવો, પણ ગુરુનો રાગ તો તદ્દન પ્રશસ્ત હોય, આને બ લે તું મારા-તારા શ્રાવક કરે અને દ્વિરાગ કરાવી તે દ્વારા પોતાને અને તેઓને અનત કાળચક્ર સુધી સસારમાં ભમાડે, તો તો બહુ જ ખોટું કહેવાય

રાગ ઓછો કરવાના બે ઉપાય છે ગૃહસ્થનો ઓછો પરિચય નિહિતચર ન કુઝા ગૃહસ્થનો અપરિચય, નામી વાતોનો ત્યાગ, અભ્યાસમાં ચિત્તમેષન, શાબોક્ત રીતે નવ કાંપી વિહાર અને એક સ્થાન પર ઘડપણ, અશક્તિ, રોગાદિ કારણ સિવાય વિશેષ સ્થિરતા ન કરવાની ટેવ-એ પ્રથમ ઉપાય છે, જે બાહ્ય વર્તનને લગતો છે, અને બીજો ઉપાય રાગનું કટુવિપાકપણું, આત્મપરિણતિનું ડોળાવાપણું વગેરેની ચિંતાવના કરવી એ છે (૪૬, ૨૨૭)

ગૃહસ્થચિન્તાનું કળ

ત્યક્ત્વા યુગ્મ સ્વ પરોઢચિન્તાતપ્તસ્ય સો નામ ઘુણસ્તર્વણે ? ।

આર્નીવિનાસ્તે* યતિગપતાઽન, મુદુર્ગતિ મેત્ય તુ દુર્નિવારા ॥ ૪૭ ॥ (વ્યજ્ઞાતિ)

“ પોતાનું ઘર ત્યજીને પારકા ઘરના ચિંતાથી પરિતાપ પામતા હે સપિ ! તને શો લાભ થવાનો છે ? (બહુ તો) યતિના વેશથી આ ભવમાં તારી આલ્ખિકા (સુખે) ચાલશે પણ પરભવમાં મહામાઝી દુર્ગતિ અનુભવી શકાશે નહિ ” (૪૭)

વિવેચન—તારે સચારીપણાનું એક ઘર હતું, તેની ચિંતા મૂકીને હવે શ્રાવકોના ઘણા ઘરોની ચિંતા તું કર છે તેથી લાભ શો ? આ તો ‘ લેને ગઈ પૂત ઔર ખો

૧ અથવા સપના વિનુ ઓત્ત સપનો મણિ ॥ તેમ

* બ્રાજોવિકાસ એ પ્રમાણે પાક સર્વજ જાણ છે તેનો અર્થ સમ્યક્ધર્મ આપ્યો છે તેન ધર્મ શકે છે, પણ મહાગની જરૂર ન હોવાથી નથી તારી આલ્ખિકા એવો અથ વિદ્યાર થોઅ જણાય છે બ્રાજોવિકા આસ્ત એમ લાવ નીમળી શકે એને યતિવેશથી તારી આલ્ખિકા વર્તે છે—આને છે આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી લાભ મેસતો આવે છે

ખેટી ખસમ' એના જેવું થાય છે તારું કામ શું છે? તને લાલ મો છે? આ પેટ ભરવું એ તું મુશ્કેલ ધારતો હો. અને તેને માટે સુનિનો વેરા લીધો હોય, તો તને યતિ વેશથી આ ભવમા ખાવાનું તો મળશે, એટલો લાલ થશે, પણ પરભવમા મહા દુર્ગતિ મા જવું પડશે વળી, પેટ ભરવું એમા કાઈ વિશેષ નથી તારા જેવા પ્રબળ પુરુષાથી' તો એક ક્ષિપ્રમમા આખા વર્ષાનું શુજ્જ્વાન જી શકે, માટે નકામા કારણ માટે બધું વ્યર્થ હારી જાય મા સુદે ગૃહસ્થચિતા કરી તું બધું હાડી જાય છે તે વિચાર (૪૭, ૨૨૮)

તારી પ્રતિજ્ઞા—વિરુદ્ધ તારું વતન

कुर्वे न सावधमिति प्रतिज्ञा, वदन्नकुर्वन्नपि देहमात्रात् ।

શર્યાદિકૃત્યેષુ જુદનં ગૃહસ્થાન્, દદા મિત્રા *સસિ કવ મુમુક્ષુ ? ॥ ૪૮ ॥ (વપ્રજાતિ)

“ ‘હું સાવધ કરીશ નહિ’ એવી પ્રતિજ્ઞાનું હરેશજ ઉચ્ચારવું કરે છે, છતાં શરીર માત્રથી જ માવધ કરતો નથી અને શર્યા વગેરે ઝામોમા તો મન અને વચનથી ગૃહસ્થોને પ્રેરણા કર્યા કરે છે ત્યારે તું મુમુક્ષુ શાનો? ” (૪૮)

વિવેચન—સદ્ય સાવજ્ઞ જોમ પશ્ચકપ્પામિ જાયજીવાપ તિવિદ્ધ તિવિદ્ધેણ રૂપાદિ એટલે “હે પ્રભુ! સર્વ પ્રકારના સાવધ કાર્યોને જીવન પર્યંત ચિતવીગ નહિ, કરવાનો આદેશ આપીશ નહિ, કરીશ નહિ અને તે મવ મન-વચન-કાયાથી કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, એટલું જ નહિ પણ કરનારને સારા બાંધીશ નહિ” આવી સખત પ્રતિજ્ઞા તે ચારિત્ર મહાજ કરતી વખતે લીધી છે, એટલું જ નહિ પણ હરેશજ તે પ્રતિજ્ઞા નવ વાર બોલે છે, પુનરાવર્તન કરે છે, દહ કરે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો તું માત્ર કાયાથી માવધ કરતો નથી, (કારણ કે સાધુના વેશને તે ઝાળે નહિ,) લોકલય, દેખાવ અને એવા કેન્દ્રાઢ બાહ્ય કારણોથી તું કાયાથી વિરત રહે છે, બાકી વચન અને મનથી તો અનેક પ્રકારના આદેશ અને ઉપદેશ સીધી અને આડકતરી રીતે કરે છે, કરાવે છે અને અનુમોદે છે

આવી રીતે પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળવાથી જીવ મૃધાવાદ બોલવાનો પણ દોષ કરે છે નિવૃત્તિનું ખરું સ્વરૂપ ધ્યાનમા હોય તો જ ચિતવનમા પણ માવધનો ત્યાગ થઈ શકે છે સંસાર પરથી વિરખત ભાવ જેને આબોધો હોય, તેવો પ્રાણી તો વધારે શુભ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ત્યાગ કરેલા-વમેલા સાવધ યોગો તરફ તો દૃષ્ટિપાત પણ કરતો નથી હે ચતિ! કેટલીક વાર દેખીતા બીજા શબ્દોમા પણ નમબાઈ જાય તેવા માવધ આદેશ તારાથી થઈ જાય છે તેથી માવધ રહેજે તારે મુમુક્ષુ વધુ હોય તો એ હાનિકારક પ્રણાલિકા બધ કરી દેજે (૪૮, ૨૨૯)

દેખીતા પ્રશસ્ત માવધ કેમોનુ ફળ

કથ મહત્ત્વાય મમત્વતો વા, સાયમિન્દ્રમ્યપિ સહલોકે ।

ન દેમમગ્યપ્સુદરે દિ શક્તી, મિપ્તા સ્વનોતિ સ્વનોતોડ્યમ્મન્નિમ્ ? ॥ ૪૯ ॥ (અગતિ)

“મહત્ત્વતા માટે અથવા મમત્વપણાથી સઘલોકોમાં પણ સાવધ કેમ વાછે છે ? શુ મોનાની છરી હોય તે પેટમાં મારવામાં આવે ત્યારે તે એક સ્વપ્નારમાં પ્રાણનો નાશ કરતી નથી ?” (૪૯)

વિવેચન—આ સ્થાને પ્રતિષ્ઠાલેખ કોતરાયો, તેમાં મારું નામ રહેશે, લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થશે—આવી ઠાઠક યગમીનિ મેગવવાની બુદ્ધિથી, કાઈક મારપણના મોહથી અને વિશેષે કરીને અજ્ઞાનથી આવડે કમોનો આદેશ—ઉપદેશ થઈ જાય છે કોઈ પણ કાર્યમાં જો જરા પણ પૌદ્ગલિક આશા રાખી, અભિમાન કે કપન કર્યું, તે તે અશુદ્ધ કર્મ જ થાય છે, પછી તે પ્રશસ્ત હો કે અપ્રશસ્ત હો, પણ તેવા કૃત્યોથી પાપબધ અને તેના બચકર પરિણામો અવશ્ય થાય, તે તુ યા માટે કરે છે છરી હોય, પછી તે મોનાની હોય કે રત્નજડિત હોય, પણ ઉદરમાં ખોસી હોય તો જરૂર આતરડા બહાર કાઢે છે અને પ્રાણ લે છે આવી રીતે વસ્તુસ્વભાવના ખોળા ખ્યાલથી કેવલાં ધર્મને બહાને અપ્રશસ્ત આચરણ કરી, પોતાના આત્માને ડેનરનારા છુના તનિમિત્તે અનત સંસાર વધારે છે વાત એ છે કે મમતા કે મહત્ત્વતાને અંગે જે અપ્રશસ્ત આચરણ થાય છે તે તુકસાન દરનાર થાય છે તે મિવાયના કાર્યો પ્રશસ્ત હેતુથી કરવામાં આવ્યા હોય તો તેના અત્ર નિષેધ નહીં સોનાની ૮ । જો પેટમાં મારી હોય તો આતરડા કાપી નાખે છે, પણ જો તેને મ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો તે શોભા આપે છે અને બચાવ કરે છે એ દષ્ટાત બહુ ઉપયોગી છે પ્રાણ ધીમાન સત અથવા સાવધ કાર્યોથી હર રહે છે, ઉપદેશ કરે છે તોપણ પૌદ્ગલિક વાછા વગર પોતાના એકાત લાભની અપેક્ષાએ જ કરે ॥ મમત્વ અને મહત્ત્વતાને અંગે નહ માટે પણ યત્ન સાવધ ચિતવન આત્મલગ્નરૂપ ઉદરમાં નાખવાથી સયમપ્રાણને હરી લે છે છરી લોકોની જ છે, પણ તે સઘલોકને અંગે વપરાવાથી સોનાની છે એન બહુવામાં આવ્યું અત્ર મમત્વ અને મહત્ત્વતાને શસ્ત્રના—છરીના મૂળ સ્થાનકે રાખવામાં આ યા છે, ઉદર તે આત્મપરિણતિ અને પ્રાણસ્થાને ચારિત્રલવન, એમ યોજના કરી છે (૪૯, ૨૩૦)

નિબુદ્ધકની ચેષ્ટા, ઉદ્ધત વર્તન—અધમ ફળ

રક્ષ કોઽપિ જનામિભૂતિપદવીં ત્યસ્ત્વા પ્રસાદાદુરો

ત્રેપ પ્રાપ્ય યતે કથન્નન ત્રિયન્જાસ પદ કોઽપિ ચ ।

મૌઘયાદિયજીકૃતર્જુનતાદાનાર્વનૈર્ગમાયુ

આત્માન ગણયદ્ધરન્દ્રમિય ધિમન્તા દ્રુત દુર્ગતા ॥ ૫૦ ॥ (શાસ્ત્રવિવૃત્તિ)

“કોઈ ગરીબ-રાક માણસ લોકોના અપમાનને યોગ્ય સ્થાન તણ દઈને શુરુમહા રાજની કૃપાથી, મુનિનો વેશ પામે છે, કાઈક શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરે છે અને કોઈ પદવી મેળવે છે, ત્યારે પોતાના વાચાળપણથી ભદ્રિત લોકોને વશ કરીને, તે રાગી લોકો જે દાન અને પૂજા કરે છે તેથી પોતે ગર્વ માને છે અને પોતાની જાતને રાજા જેવા ગણે છે આવાઓને ખરેખર રિક્ષાર છે ! તેઓ જલદી દુર્ગતિમા જવાના છે (અનતા દ્રવ્યલિંગો પણુ આવી દશામા વર્તવાથી જ નિષ્કળ થયા છે)” (૫૦)

વિવેચન—સામારિક સર્વ ભાવો અપમાનને પાન છે ગરીબ કુળ, પરની અપેક્ષા, હામપણું, પરતત્રતા વગેરે સસારને અગે થતા અનિવાર્ય મહુચારી ભાવો છે એનો ત્યાગ થયો એ મહાપુણ્યનો ઉદય છે શુરુમહારાજની મહાકૃપા થાય ત્યારે જ સદુપદેશધાગ આ છવરૂપ મિત્રમા પડે છે, તેથી મુનિપણનો ઉદ્ભવ થાય છે, અને ઉક્ત અપમાનના સ્થાનકોને ત્યાગ થાય છે આવો મહાન્ લાભ પ્રાપ્ત થયા પછી છવ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરે છે, પડિતપદ વગેરે પન્વીઓ મેળવી પડિત તરીકે દુનિયામા પ્રસિદ્ધ થાય છે અને બ્રાહ્મ્યાન આપવા બેમે છે યોગ્ય છવો ઉપદેશ માલળી દાન, શીલાદિ તથા પૂજા પ્રભાવનાદિ ધાર્મિક કાર્યો કરે છે, પરંતુ આ છવ બિચારો ધર્મક્રિયામા પણ સસાર ચલાવે છે, એવે સામારિક ભાવ-પૌદ્ગલિક ભાવ-નો ત્યાગ કરી શ્રમ્તો નથી એને તે વખતે અહકાર આવે છે કે અહો ! મારા ઉપદેશથી આ ધર્મ કરે છે, મારો હુકમ માને છે, હું રાજા જેવો છું વગેરે

અત્ર તારો હુકમ માને છે એમ લાગે છે, પણ વસ્તુતાએ તેમ નથી સિપાઈ વૉરટ લઈને આવે, તો તેને તાળે થનાર પ્રાણી મિપાઈના હુકમને તાળે થતો નથી, પણ માણ રુદ્રેટ તરફથી નીકળેલા વૉરટને તાળે થાય છે, તેમ તારી પામે ધર્મનું વૉરટ (જિનેશ્વર મહારાજના વચનક્રમ સિદ્ધો અને તેઓએ પહેરવા ફરમાવેલા વેશરૂપ મુનિદ્રોશ*) છે, તેને જ તેઓ તાળે થાય છે અને તેને જ માન આપે છે એમા તારા અગત માનની માન્યતા હોય, તો એ બન્ને તારી પાસે નહોતા તે વખતની તારી અગાઉની સ્થિતિ તપાસી લે, યાદ કર

શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપચ્યાના* પીઠબધમા અથર્કર્તા શ્રીસિદ્ધિચિં ગણિ પોતાનું અગ્નિ આપે છે, તેમા નિષ્પુણ્યક નામનો પોતાનો રક છવ શુરુના પ્રસાદથી સાધુભાવ પામે છે ત્યારે પાછો અહકાર કરી કેવો અધ પાત પામે છે એનું સ્પષ્ટ ચિત્ર આપ્યું છે, (જુઓ મૂળ પૃષ્ઠ ૧૪૨, ભાષાતર પૃષ્ઠ ૧૬૫) અને વાસ્તવિક હકીકત પણ એ જ છે વિષય કપાયમિશ્રિત દબાયો ગમે તેટલી ધર્મકરણી કરવામા આવે, તેમા કાઈ લાભ નથી એમા પુણ્યબધ થાય તો તે પણ અસાર છે, માટે પૌદ્ગલિક ક્ષણના અપેક્ષા રાખ્યા વગર શુદ્ધ

* દેગ પોનિસ અથવા બરકરને હોદ્દાની કઈ એ પહેરવો પડતો એકસરખો ડ્રેસ

x પ્રકાયક શ્રી જૈનવર્મ પ્રસારક સભા ભાવનગર.

અધ્યવસાયથી ધર્મક્રિયા કરવી અશિમાનથી તો આ જીવ અનેક વખત ધન ખરચે છે, ક્રિયા કરે છે, કષ્ટ વેઠે છે અને પ્રાણાત ઉપસર્ગો પણ ખર્ચે છે, પરંતુ એના આશય શુદ્ધ નથી તેથી તેવી ફળપ્રાપ્તિ થતી નથી (૫૦, ૨૩૧)

ચારિત્રપ્રાપ્તિ-પ્રમાદત્યાગ

પ્રાપ્ત્યાપિ ચારિત્રમિદ દુરાપ, સ્વદોષજૈર્ધદિવ્યમમાદૈ* ।

મવામ્યુષૌ ધિન્ પતિતોઽસિ મિહો ! હતોઽસિ દુરૈસ્તદનન્તકાન્મ ॥૫૧॥ (વપ્રતિ)

“ મહાકષ્ટથી પણ મગલ મુરકેલ-એવું આ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને પોતાના દોષથી ઉત્પન્ન કરેલા વિષય-પ્રમાદો વડે હે ભિખુ ! તું સસારસમુદ્રમાં પડતો જાય છે અને તેના પરિણામે અનંત કાળ સુધી દુઃખ પામીશ ” (૫૧)

વિવેચન—૨૫૬ છે ઉપરના સ્લોકનો ભાવ અત્ર પ્રગટ કર્યો છે કર્મબંધન દ્વારા તારા પોતાના ઉત્પન્ન કરેલા વિષય-પ્રમાદો છે અને તેના જે પ્રસાર થવા હર્ષશ, તો પછી અનંત કાળ સુધી તારે દુઃખો ખમવા પડશે મુખ્ય વાત એ જ છે કે વિષય, પ્રમાદ અને તતજન્ય ક્રિયા ભવજનમણીને જ હેતુ થાય છે મુક્ત જીવ ગમે તેવું વર્તન ચલાવે, તો પછી વાસ્તવિક રીતે અનંત દુઃખસમુદ્રમાં ફૂગતો જાય તેમાં નવાઈ નથી (૫૧, ૨૩૨)

બોધિથીજપ્રાપ્તિ-આત્મહિતસાધન

ઋમપિ સમવાપ્ય ધોધિરત્ન, યુગસમિલાદિનિર્દર્શનાદ્ દુરાપમ્ ।

કુરુ કુરુ રિપુવક્ષ્યતામગચ્છન્, સ્મિપિ દિત ઋમને યતોઽર્થિત શ્મ ॥ ૫૨ ॥ (પુષ્પિતામા)*

“ યુગસમિલા વગેરે સુપ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંતોથી મહામુરકેલીથી મેળવી શકાય તેવું બોધિરત્ન (સમકિત) પામીને શત્રુઓને તાબે થઈ ન જતા કાર્ય પણ આત્મહિત કર, જેથી કરીને હર્ષિત સુખ પ્રાપ્ત થાય ” (૫૨)

વિવેચન—સમકિત થવાના શાસ્ત્રકાર અગિયાર કારણો કહે છે અનુકંપા, અકામ નિર્જ્વારા, અજ્ઞાન તપ, દાન, વિનય, અભ્યાસ, સયોગ-વિયોગ, દુઃખ, ઉત્સવ, નદ્ધિ અને સત્કાર એ સમકિતની પ્રાપ્તિ અતિ હર્ષભ છે મનુષ્યજન્મની હર્ષભતા બતાવવા માટે શાસ્ત્રમાં દશ દૃષ્ટાંતો કહ્યા છે, જે અતિ પ્રસિદ્ધ છે એના પર સંપૂર્ણ વિવેચન કથાસહિત આ અથમા અગાઉ થઈ ગયું છે* તે દૃષ્ટાંતો પૈકી યુગસમિલાના દૃષ્ટાંતમાં આપણે વાંચ્યું હતું કે જે બાબતોએ મર્દને અર્ધ રાજ પ્રમાણનો સ્વયંભૂરમણ નામનો મમુદ્ર છે,

* ન ન ૨ ૪ (૧-૩) ન જ, જ ૨ ૩ (૨-૪) અક્ષર રેક ચરણમાં અનુક્રમે ૧૨-૧૩ ૧૦-૧૩ છે* અપરવક્ત્ર ની ઉપર એ* યુગ-અક્ષર ઉમેરવાથી પુષ્પિતામા થાય છે એ વિષય જ્ઞાત છે ગાત પુષ્પિતામા છંદોનુશાસન અનુક્રિ નયુગદેવતો ચક્રારો યુગિ વ નજી જરગાજ પુષ્પિતામા દત્તરેલાકર.

* જુઓ ૧૬ ૧૩૨ થી આગળ ચા.†

† ૫૪ ૧૩૮

તેમા એક દિશાએ ધોમરુ અને બીજી દિશાએ તેની મમિલા (ધોસરામા જોતર ભરાવવા માટે નાખવાની ખીલી) નાખી હોય, તે તરતા તરતા આટનું મોટું અતર ભાગીને એકકા થાય, એ બનવું જ મુશ્કેલ છે, કની એક જગ્યાએ આવે, તોપણ પાસે પાંચે થાય, તે પણ મુશ્કેલ છે, અને થયા પછી યુગમા સમિલા પરોવાઈ જાય તે પણ અતિ મુશ્કેલ છે, લગભગ અશક્ય જેવું છે કદાચ આ તો શક્ય થાય, પણ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થયો તે તો એથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે અને બોનિબીજ પ્રાપ્ત થવું એ તો તેથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે

સમકિત પ્રાપ્ત કરી વળી પાછો કામ, કોષાદિક શત્રુને તાણે થઈ જઈશ, તો વધારે સ્પષ્ટપાટો થશે હે ચતિ ! તેટલા માટે તારે તો આત્મહિત કળામા જ ઉદ્યમ કરવો અને તને તારું ઇચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત થાય નહિ-મોક્ષ મળે નહિ-ત્યા સુધી પ્રમત્ત પુરુષાર્થ કર્યા જ કરવો (૫૨, ૨૩૩)

શત્રુઓના નામની ટીપ

દિપસ્ત્રિમે તે વિષયમમાદા, અમટ્તા માનમદેહનાચ. ।

અસયમા સપ્તદનાપિ દાસ્યાદયશ્ચ વિમ્બચર નિત્યમેશ્ય. ॥ ૫૩ ॥ (ભવેન્દ્રજ્ઞા)

“ તાગ શત્રુઓ વિષય, પ્રમાદ, વિના અક્રુશે પ્રવર્તાવેના મન, શરીર અને વચન, મત્તર અસયમના સ્થાનક અને હાસ્યાદિ છ એ તેઓથી તું નિરતર ચેતતો (ખીતો) ચાલશે ” (૫૩)

વિવેચન—આ શ્લોકમા તાશ શત્રુઓના નામની ટીપ આપી, તેને જોળખાવે છે અને તેઓથી નિરતર સાવચેત રહેજે, એ તેમા ઉપદેશ છે શત્રુઓના નામે —

સ્પર્શ (૮), રસ (૫), ગંધ (૨), રૂપ (૫), અને ગૃહ (૩)—એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના મૂળ પાંચ અથવા ઉત્તરલેન્દ્રિય ત્રેવીશ વિષય

મદ્ય, વિષય, કષાય, વિકૃતિ અને નિદ્રા એ પાંચ પ્રમાદ

મન, વચન અને કાયાના સચત કર્યા વગરના બ્યાપારો

સયમના મત્તર સ્થાન પર અભાવ અથવા અનુપયોગ તે અમયમ

પાંચ મહામત, પાંચ ઇન્દ્રિયોનું દમન, ચાર વધાયેલો ત્યાગ અને ત્રણ યોગનું ડહન, એ સત્તર ભેદે સયમ છે એની ગેરહાજરી એ અસયમ છે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, લય અને દુઃખ છા એ છ નોકવાય છે, કષાયને ઉત્પન્ન કરનારા છ અને સંસાર વધારનારા છે તેમ જ સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ—એ ત્રણ પણ નોકવાય છે અને જૂળ સંસાર વધારનાર છ

આ સર્વ મહાશત્રુઓ છે તેમાના કેટલાક મિત્રબાવે દુરમનાવટ કરે છે અને જીવને આકુળબાદળ કરી નાખે છે એનાથી સાવધ રહેવાની બહુ જરૂર છે નામ આપવાનું કારણ પણ એ જણાય છે કે આ જીવ તેને જોગળી, ચીવટ રાખીને તેઓથી સાવધ રહે (૫૩, ૨૩૪)

મામત્રી-તેનો ઉપયોગ

ગુરુનવાપ્યાપ્યપદાય મેઢ-મધીત્ય શાસ્ત્રાણ્યપિ તત્ત્વવાચિ ।

નિર્વાહચિન્તાદિમરાધમાવેડપ્યુપે । ન કિં પ્રેત્ય દિતાય યત્ન ॥ ૫૪ ॥ (વ્યગતિ)

“હે યતિ ! મહાન ગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ, ઘરખાર ઝાડયા, તત્ત્વ પ્રતિપાદન કરનારા મથેનો અભ્યાસ કર્યો અને નિર્વાહ કરવાની ચિંતા વગેરેનો ભાર ઊતારી મથે, છતાં પણ પરભવના હિત માટે પ્રયત્ન કેમ થતો નથી ? ” (૫૪)

વિવેચન—હે માધુ ! તને મહાગુરુ મળ્યા, તે ઘરખાર ઝાડયા, પૈસા ઝાડયા, સ્ત્રી છોડી અને મર્વથી વધારે દ્રવ્યાનુયોગની કિલ્લોલોદીનું તને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેમ જ એ મર્વથી વધારે તારે ભરણુપોષણ કરવાની ચિંતા મટી ગઈ, તારે વ્યાપાર કરવાની, અરજીઓ લખવાની, દવા આપવાની, નામું માડવાની, હિસાબો ચૂકવવાની, અટપટ કરવાની, શૈલ્ય ચલાવવાની કે એવી કોઈ પણ જાતની ચિંતા રહી નથી તેમ જ તારે પુત્રપુત્રીઓને ઉછેર વાની, ભણાવવાની કે પરણાવવાની ચિંતા નથી, આં સારું ઘાટ ધડાવવા નથી કે સાડીઓ ખરીદવી નથી, ઘર બાંધવા નથી કે રિપેર કરાવવા નથી—આવી કોઈ પણ જાતની ઉપાધિ નથી, છતાં તું મસારમા-વિષયકપાયમાન-અયોમાઓ રહે છે, એ તારી બૂલ છે સસારમા દૂષવાના સાધનો-નિમિત્તો તે દૂર કર્યા છે, છતાં પણ સસારને વળગતો જાય, જે એ તારું દીર્ઘદર્શીપણું નથી તું આ બધું જાણે છે છતાં પરભવનું હિત ધ્યાન, તેવો પ્રયાસ થા માટે કરતો નથી ! તું જાનને ભવનું બગાડે છે, માટે વિચાર કર, જામત ધા અને કાર્યસિદ્ધિના રસ્તા પર આવી જા (૫૪, ૨૩૫)

મયમત્રી વિરાધના કરવી નહિ

રિરાપિતૈ સયમસર્વયોગૈ, પતિપ્યતસ્તે મનદુ સરાગૌ ।

શાસ્ત્રાણિ શિષ્યોપધિપુસ્ત્રમાદ્યા, મક્તાશ્ચ લોમ શરણાય નાન્મ્ ॥ ૫૫ ॥ (વ્યગતિ)

“મયમત્રા સર્વ યોગોની વિગધના કરવાથી, તું બ્યારે ભવદુ ખના ઢગલામા પડીશ, ત્યારે શાસ્ત્રો, શિષ્યો, ઉપધિ, પુસ્તક અને ભક્ત લોકો વગેરે કોઈ પણ તને શરણ આપવાને શક્તિમાન થવાના નથી ” (૫૫)

વિવેચન—સયમત્રા સત્તર લેહની વિરાધનાના ફળ થું થશે તે ઉપરના શ્લોકોમા આપણે અનેક વાર જોઈ ગયા હુંગતિગમન અને અનંત ભવજન્મણુ એ સયમવિરાધનાના અનિવાર્ય ફળ છે, આ નિર્વિવાદ વાત છે ત્યારે પછી તારો આધાર શો છે એનો વિચાર કર્યો ? સમજ કે તે એટલા આચારાગ્રાહિ સૂત્રો વાળ્યા હશે કે મોટો શિષ્યનો પરિવાર એકઠો કર્યો હશે, ઉપધિ સમ્રાટી હશે, પુસ્તકપાનાનો ભડાર કર્યો હશે કે તને નમન કરનારા અનેક શ્રાવકો તારા શાલિકો હશે, પરંતુ હુંગતિએ જતા એ કોઈ પણ તારી પડખે

જિભા રહેવાના નથી, તને મદદ કરવાના નથી, જાગ કેટલાક તો તને પગતા પગતા ધમ્મો માગતા જશે આવી રીતે તને કોઈ આધાર આપવાને શક્તિમાન થવાનું નથી વાસ્તવિક ન્દીકત એ છે કે તારે મયમગુણી વિશદના કર્મી નવિ પરવસ્તુની આથા ખોટી છે પુદ્ગલ કે પરજીવ આ જીવને મદદ કરના નથી આ જીવ એકલો જ છે, માટે પરભવ માટે આવા આલબને શોધવા કરતા એવો પ્રમગ જ ન આવે, એનું કાર્ય કર મનલબ કે માધુ તરીકે સયમ પાળવાનો નારી દરજ છે, તે મમજી તદ્દનુસાર વર્તન કરી, આ માને બનત હુ ખરાશિમા પડનો બચાવ (૫૫, ૩૩૬)

મયમયી મુખ મમાદથી તેનો નાશ

યમ્ય જ્ઞાનોડપિ મુરધામમુવાનિ પન્ય-કોટીર્વૃણા દ્વિનર્તી યપિશં દ્વાતિ ।

નિં દારયસ્યયમ ! સયમચીરિત ત્, દાન મમત ! પુનરસ્ય દૃતમ્તરાન્તિ ? ॥ ૫૬ ॥

(વસંતજિલ્લા)

“ જે (સયમ)ની એક શક્તિ (મુદ્દર્શ) પણ બાલ કોડ પ-યોપમથી વધારે વખત મુખી દેવલોકના મુખો આપે છે, એવા સયમજીવનને હે અધમ ! તું કેમ હારી જાય છે ? હે પ્રમાદી ! ક્ષીવાર તને આ સયમની પ્રાપ્તિ પણ કયામાં થયે ? ” (૫૬)

વિવેચન—ગીકાકાર શ્રી ધનવિજય ગણિ લખે છે કે સયમજીવનની એક શક્તિ પણ મનુષ્યને દેવલોકના મુખો બાલ કોડ ૫ યોપમથી વધારે વખત મુખી આપે છે —

સામાય કુળતા, સમમાર સાવમોય ઘટિયદુર્ગ ।

માકે સુરેસુ વધાર, શસિયમિત્તાર પલિયાર ॥

ઘાળવાર કાઢીમો, લક્ષ્યાગુણસદ્ધિ સદસપણવીમ ।

મરસય વળથીસાપ, મતિદ્વા અદ્વિમાગવલ્લિસ્ત ॥

“ સામાયિક કરતા આવક બે ધી મુખી સમભાવમા વર્તે ત્યારે તે આનુ દેવતાનું આનુષ્ય બાધે છે બાલ કોડ, ઓગળસાડ લાખ, પચીશ હજાર, નવશે ને પચીશ અને ત્રણ આઠમા ભાગ (૬૨,૫૮,૨૫,૬૨,૫૩) પ-યોપમનું દેવાનુ બાધે છે ”—ઇતિ પ્રતિકમણસૂત્રવૃત્તી

એક શક્તિ* માત્ર ચારિત્ર પાળવામા આટલા કાળ મુખી દેવતાનું મહાનુબ પ્રાપ્ત થાય છે એ મુખનો ખ્યાલ આવવો પણ મુરકેલ ॥ માત્ર એક દિવસનું ચારિત્ર પામી કેટલાક જીવો ઘણા કાળ મુખીનું બનત મુખ પામ્યા છે, એવા દષ્ટાંતો ગાત્રમા મુખમિદ છે એવું મુખ કયારે મળે ? જ્યારે સામાયિક જરાજર પાલ્યુ હોય, વિશદના ન કરો હોય, ત્યારે જ તે મુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને આ જ હેતુથી શાસ્ત્રકાર ભાવસ્તવથી અતમુર્ધુતમા મોક્ષ કહે છે

* મુદ્દર્શ-એ ધરી (શ્રી ધનવિજયગણિ)

મામાયિક એટલે મમતાનો જેમા લાભ થાય છે તે સાધુ આજો વખત મામાયિકમા જ વર્તે છે વાચનારને નવાઈ લાગશે, પણ માધુ ખાતાપીતા અને નિહારાદિ દરેક ક્રિયા કરતા પણ સામાયિકમા જ છે, કારણ કે સર્વ દાગ તેઓ આત્મિક ઉત્પત્તિ અને તથમ પાળવાના ઉદ્યમમા જ વર્તે છે એક સ્વભાવ નામાયિકમા હોય તો ઉપર કહ્યું તેમનું તો સ્વભાવ મુખ મળે છે આયુ મહાભિયા પ્રકારનું સાધુનું જીવન તને પ્રાપ્ત થયું છે હવે જરા પ્રમાદ કરીને જો તું આજસમા વખત કાઠાયા કે વિવચનપાથમા પ્રવૃત્તિ કરીશ, તો અનંત સંસાર વધશે, ઉપર કહેલો મોટો લાભ મળશે નહિ અને ફરી વાર મધમની પ્રાપ્તિ થવી પણ મુશ્કેલ પડશે (૫૬, ૨૩૭)

સયમનુ ક્ષણ—અધિક આશુભિક, ઉપસહાર

નાન્નાપિ યસ્યેતિ જનેઽસિ પૂજ્ય , શુદ્ધાત્તતો નેષ્ટુતાનિ વાનિ ।

વત્સયમેઽસ્મિન્ યતસે મુમુક્ષોઽનુભૂયમાનોરફછેઽપિ કિં ન ? ॥ ૫૭ ॥ (૩૧૮)

" સયમના નામમાત્રથી પણ જો તું લોકોમા પૂજ્ય છે, તો જો ખરેખર તે શુદ્ધ હોય તો કયું ઈદ્દ ક્ષણ તને ન મળે ? જે સયમના મહાન ક્ષણ પ્રત્યક્ષ અનુભવમા આવ્યા છે, તે સયમમા હે યતિ ! તું કેમ ચલ કરતો નથી ? " (૫૭)

વિવેચન—ગૃહીર આશયવાળો આ શ્લોક તેના અધિકારીએ બહુ જ વિચારવા યોગ્ય છે હે મુનિ ! તને વજ્ર, પાત્ર, આહાર આપવા માટે લોકો પરી મરે છે, તને વાઢે છે, ખૂંચે છે, નમે છે અને માન આપે છે, એ સર્વનું કારણ શું ? તું સયમવાન છે, એટલા નામ માત્રથી જ તને આયુ મોટું માન મળે છે જે તાલઓ અથવા શેડિયાઓ ગવર્નર પાસે ડોક નમાવતા પણ વિચાર કરે, તે તારી પાસે પચાગ પ્રણામ કરે છે, એ સયમના નામને જ કેટલાક અપ્રામાણિક વ્યાપારીઓ પૈસા પેલા કરી જાય છે, પણ તે રેખાવમા પ્રામાણિક રહે તો જ તેમ ઠરી શકે છે સ્પષ્ટ રીતે કહે કે 'હું અપ્રામાણિક છું' તો તેનો બચકાર ચાલે નહિ એવી તો સયમના મહાન ગુણો તારામા છે એમ ધારી તને લોકો નમન-પૂજન કરે છે એજ ગુણો જો ખરેખર તારામા હશે તો પછી તને મોટો લાભ થશે હુનિયામા એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે સયમવાનને મળે નહિ સયમવાનને ઇન્દ્રિયા જ યતી નથી એ ખરું છે, પરંતુ મોક્ષમુખ તો તેને પણ ગમે છે અને એ મુખ પણ સયમથી મળી શકે છે આવા સયમના ક્ષણ વિચારીને મુમુક્ષુ જીવ શાત ચિત્તે આદરવા યોગ્ય હોય તે જ આદરે છે આ અગત્યની જાભન પર સાધુજીવનનો આધાર છે, તેથી દરેક અધિકારીએ આ વિષય પર શાંતિના વખતમા, એકાગ્ર ચિત્તે, લાભા કાળ મુખી, વિચાર કરવો સંસારની દૈવાવના છૂટવાનું અને પોતાની ક્ષેત્ર જાળવવાનું દાર આ વિચાર ઉઘાડી આપશે (૫૭, ૨૩૮)

મામાન્ય માણસને માટે પણ હાન્યારૂપક ગણાય છે, અને એવા વર્તનવાળાને દૂર કરવામા વિવળ ન જ થવો જોઈ એ જાણ કરીને સાધુઓએ પોતાનું વર્તન ઉચ્ચ રાખવા માટે વિચાર કરવો જોઈ એ તેઓ બીજા સસારી જીવોના વર્તનથી બહુ ઊંચા વર્તનવાળા હોવા જોઈ એ સ્પષ્ટ બાબતમા જ નહિ પણ માનસિક વિચારો અને કલાયાટિકની મદદતામા પણ તેઓ કે ય ભૂમિકા પર હોવા જોઈ એ આ હકીકત પર આખા અધિકારમા વાગવાર ભાર મૂકવામા આવ્યો છે જમાનાનો રગ બદલાતો જાય છે પ્રપચ, અજ્ઞાન અને ઇદ્રિય વશતાનો ત્યાગ કરાં નવા જમાનાને યોગ્ય શુદ્ધ ઉપદેશ આપવાની બહુ જ જરૂર છે

સાધુઓના વર્તન માટે વિગિદ્ધ ધોરણ જોઈ એ, છતાં આજકાલ અભિમાનને અગે થતો સમુદાયલેહ અને યોગ્યતા ન હોવા છતાં પદવી માટે લોભ, ઘણે સ્થાનકે જોવામા આવે છે શ્રી સુનિમ્બદ્ધમૂરિ આ સ્થિતિને પાંચમા આરાના ભાવ જ કહે છે એથી વધારે શું કહી શકાય ? જમાનાની જરૂરિયાત સમજી, અદરનો વિશેષ દૂર કરાં, ધર્મપ્રભાવના કરવા માટે સાધુઓએ ઉદ્યત થવું જોઈ એ છતાં કાગમાહાત્મ્ય કહો કે મહા અવળા ગહો કે ગમે તે કહો, પણ સાધુજીવન પાસેથી જે સ્પષ્ટ ઉપદેશનાં અને ઉદ્દેશની ઇચ્છા રખાય, તે તે વર્ગના જ મમજીઓ જોઈ શકતા નથી નકામા સમુદાયલેહ હવે છોડી દેવા જોઈ એ અને શામ્ભોત્ર નિયત્રણાઓ કબૂલ રાખી શાસનના મામાન્ય હિત માટે એકમરખો ઉપમ કરવો જોઈ એ, ઠારણ કે તેમ કરવાની બહુ જરૂર છે આ વિષયમા સાધુઓ બહુ કરી શકે તેમ છે વળી, ધાર્મિક ઉત્તતિ થવા માથે પ્રુવ્યબળ જાગરો, એટલે સામાન્ય સ્થિતિ પણ સુધરી જશે સાધુ વગેરે ધર્મના સરક્ષણકાર્યમા ઘણું કરી શકે, તેનું કારણ એ છે કે તેઓને મગારનાં ઉપાધિ નથાં, ભરપૂરોપજીવી શિતા નથાં, હીકરાદીકરી પરજાવવા નથી, ધરહાટ ચણાવવા નથાં અને મનને અન્યત્ર રોકવું પડે એવું કોઈ પણ કાર્ય નથી, તેમ જ કોઈની પરવા નથી

આ અધિકારમા કોઈ કોઈ વાર પુનરાવર્તન થયું છે વિષયની ગબીરતા અને ગહનતાને લઈને પ્રેરણા કરવા સારું એમ કરવું શુક્ત છે દરેક વિષય પર પ્રસંગ મળતા નોટો લખી છે તેથી ઉપસહારમા વિશેષ લખવાની જરૂર નથી

આ યતિશિક્ષા-ઉપદેશમા સૂરિમહારાજે ઘણું કહ્યું છે હે યતિ ! મનુષ્યભવ વગેરે જોગવાઈ મળ્યા પછી અને સમાગમથી નીઝળવાનું આવું ઉત્તમ દ્વાર પ્રાપ્ત થયા પછી પણ જો તું પૂરતો લાભ લઈશ નહિ તો પછી તને પસ્તાવો થશે આ ભવમા થોડા વખત સુધી મન પર અકુશ રાખી ઈદ્રિયના વિષયો અને કલાયો તણજ, તો પછી તને મહાસુખ પ્રાપ્ત થશે, દુખનો નાશ થશે અને પરવસ્તુનો આશીર્વાદ મળી જશે હે સાધુ ! તારું જીવન મમિતિ અને શુભિમય છે એ અદ્ય પ્રવચનમાતા છે અને એને પાળવા માટે તારે યતન કરવો એ તારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે વિશેષ વિસ્તારથી તારે સચમના સત્તર લેહો અને ચરણ-કરણ-સિત્તરી પાળવી એ તારું માધ્યમિદુ છે

હે શ્રાવક ! સાધુમાર્ગ તું ધારે તો ન જની શકે તેવો નથી મન પર જશ અકુશ લાવ, વસ્તુસ્થિતિનો બરાબર વિચાર કર અને તારુ શુ છે અને તને શુ મે છે તેનો બરાબર ખ્યાલ કર, પછી જોકે સયમમા કાઈ મુશ્કેલી છે ? શુષ્ક પ્રાપ્ત કરવા માટે શુષ્કી પુરુષના ચરણની સેવા કરવી એ તારુ કામ છે દેશવિરતિ જીવ સર્વવિરતિ શુષ્ક પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખે, તો જ તેનો દેશવિરતિ શુષ્ક બન્યો રહે એવો શાસ્ત્રકારનો ઉલ્લેખ છે તું સાધુ પર પ્રેમ રાખજે અને જની શકે તો તેણે જીવન અહણ કરજે આ લેખ સાધુઓની પરીક્ષા માટે લખાયેલો હોવાથી શ્રાવકોને તેટલો ઉપયોગી નથી કે જેટલો સાધુઓને ઠીકી હશે ચઢવા અને આત્મહિત વિચારવા ઉપયોગી હોય, પરંતુ શ્રાવકો પણ સાધુના વેશની પેઠે પોતાનો શ્રાવકપણાને વ્રતઉચ્ચારણાદિનો વેશ કંપી, વિચાર કરે તો તેઓને પણ પોતાના આત્માને જાંચી હશે ચઢાવવા માટે આ લેખ અક્ષરશ ઉપયોગી થાય તેમ જ તથાપ્રકારનો જીવનો અનાદિ સ્વભાવ હોવાને લીધે, જીવ બીજાના સરસવ જેવા દ્રવ્યને મેરુ જેવા દેખવા હાલકો નેત્રવાળો થઈ પડે છે, પણ પોતાની હકમા રહેલા પોતાના મેરુ જેવા દ્રવ્યને સરસવ જેવા પણ દેખી શકે તો ન હોવાથી તે માટે તેને એકેય નેત્ર મળ્યું હોય તેમ માલૂમ પડતું નથી સમકિત, દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિના શુષ્ક દિનપરદિન વિશેરે લાવવા માટે સર્વ ભવ્ય જીવોએ તે સર્વ શુષ્કોનો ઉત્સર્ગમાર્ગ જોઈ વિચાર કરવો જોઈ એ ઉત્સર્ગમાર્ગમા ઘણે ભાગે પોતાના હૃદયની કેવી સ્થિતિ છે એ જ વિચાર હોત છે બીજા જીવો સમકિતવત, દેશવિરતિવત કે ચારિત્રવત છે કે નહિ, તેની પરીક્ષા તેના બાહ્ય આચરણો ઉપરથી જ કરવાની છે નહિ તો અંધ જ્ઞાનદશાને લીધે પોતાને માટે અપવાદ માર્ગે વિચાર કરતા સર્વ પોતાના આત્માને શુષ્કનિષ્પન્ન માની લે અને બીજાને માટે ઉત્સર્ગમાર્ગે પરીક્ષા કરવા જતા બીજાઓનું હૃદય વિશિષ્ટ જ્ઞાન સિવાય અન્યને ગમ્ય ન હોવાને લીધે કોઈ પણ બીજા શુષ્કી માલૂમ પડે નહિ આવું થતા પોતે અભિમાની જની સર્વ શુષ્કીઓને અવશુષ્કી માની, તેઓની અવજ્ઞા કરી, યોધિબીજ બનત કાળ સુધી ન મળે એવું પરિણામ લાવી મૂકે, માટે જ અતિમ દ્યુતકેવળી સુધી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજએ વદનનિયુક્તિમા રહેવાનું સ્થાન, વિહાર વગેરે બાહ્ય અનુધાન ઉપર દષ્ટિ દઈને સાધુપણની પરીક્ષા કરવાનું લખ્યું છે ત્યાં તે મહાત્મા એટલે સુધી ખાતરી આપે છે કે કદાચિત્ અભવ્યાદિકના શુદ્ધ આચરણ દેખી, તેને શુદ્ધ માની જો શુદ્ધિથી, આશીસાવ સિવાય, વદન કરવામા આવે તો વદન કરનારને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન ન થતા ખાસ લાભ જ થાય છે*

આ જમાનામા ઉપર કહેલો વિચાર બરાબર ધ્યાન પર લાવવાની જરૂર હોવાથી

* આ હમીતને અને ગુરુગદિ અધિગરમા બીજા બીજા મોહમા કહેતી હમીતને જરા પણ નિગેષ નથી એ મુજોએ વિચારી લેવું કારણ કે વદન મનાર પરીક્ષામા પ્રવર્તેલો છે ને તે સાધુસ્થાન વોરેમા વચાર્થ સાક્ષ પ્રમાણે જુલુ છે અને એમ પેવાથી વદન કરનારને શુદ્ધ કળેતી પ્રાપ્તિ થઈ શકે

લબાણથી વિવેચન કર્યું છે હમીયા બાદ આચરણ કાળાનુસાર પ્રાપ્ત થયેલી સઘણ બાહ્ય સામગ્રી અનુસાર જ બની શકે છે આ પોતાની વ્યક્તિ ઉપર પોતાની હકનો વિચાર કરવાથી તરત જ અનુભવમા આરે તેવું છે બે શાસ્ત્રના દરેક વચન સુપરિણામે પરિણમવામા ન આરે તો તે શાસ્ત્ર શસ્ત્રરૂપે પરિણામ પામી, પ્રાણીને પોતામા શુદ્ધિપણ મનાવી, બીજા શુદ્ધિઓમા અવશુદ્ધિપણ મનાવી, તેઓની અવજ્ઞા અને પોતાના ઉત્કર્ષ દ્વારા અનંત કાળચક્ર સુધી મસારમા રજાગાવે છે

મુનિજીવન એકાન પરોપકારપરાયણ છે એમા આજસરૂપ નિવૃત્તિ નથી, પરંતુ વિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિગમિત નિવૃત્તિ છે અને તારા સર્વ પુરુષાર્થને પૂરતો માર્ગ આપી પરોપકાર કરવાની તારી વૃત્તિને રસ્તો આપે એવો પરમ વિશુદ્ધ એ માર્ગ છે એ માર્ગની એક ક્ષણ પણ અસખ્ય વરસો સુધી ઉત્કૃષ્ટ મુખ આપે છે અને એતું નામ પણ વહન, નમસ્કાર, સ્તુતિ મેળવે છે

હે યતિ! આ અધિકારમા ઝડપું ઔવધ આપ્યું છે, પરંતુ આપનાર વૈદ્ય(મૂરિ)નો અતરંગ આશય મમજવા ચલન કરને સમારત્યાગ એ યતિજીવન છે વેશ બદલ્યો એ ખરો મસારનો ત્યાગ નથી, પરંતુ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સરાદિ અતરંગ થયુનો નાશ કરવો એ સમારત્યાગ છે આટલી ટૂંકી હકીકત ધ્યાનમા રાખી તારાથી બીજા કોઈનો ઉપકાર ન બને તો ભયે, પણ તુ તારા આત્માનું તો બગાડીશ નહિ પરનિષ્ઠા, મત્સર, ઈર્ષ્યા, માયા વગેરે સુમ્મસિદ્ધ અઢાર પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરને અને તારી દ્રવજ શી છે તેનો અહર્નિશ વિચાર કરને, તેમ જ તારે યોગ્ય આવશ્યક પડિલે હૃપ્તિ ક્રિયાના સાવધાન રહેજે બે તારામા શક્તિ હોય તો જ્ઞાનથી પરોપકાર કરજે, લોકોને ઉપદેશ આપીને બચવા લેખો લખીને આ જમાનાને અને આવતા જમાનાને ઉપદ્રુત કરજે આ જમાનાને તારા જેવા પાસેથી નિમ્પ્રદ ઉપદેશ સાભળવાની બહુ જરૂર છે સામાજિક જીવન પ્રવૃત્તિમય ઘર્ષજવાથી ધાર્મિક અભ્યાસ ઘટતો બધ છે અને તેવા વખતમા બે તારી તરફથી ઘર્ષ અસાધારણ અમત્કારી અમર થાય તેવો ઉપદેશ થશે તો ઘણા માણસોને જ્ઞાનક્રિયાની પ્રવૃત્તિ ઠારાએ તેનો લાભ મળી શકશે અને તે લાભથી તારા આત્માને પણ લાભ થશે તું ગમે તેમ કરી તારી પક્તિના યતિઓને દગજનું લાભ કવાવજે અને એટલું યજે તો પગી જે હેતુથી તારા પ્રયાસ છે તે જરૂર ખાર પડશે

આ અધિકારમા કોઈ સ્થાને કઠિન શબ્દોમા લખાયું હોય તો ક્ષમા કરજો જેમ બને નેમ એાણુ જ લખવા નિશ્ચય કર્યો હતો, છતાં લાગણીના બગથી કોઈ વિશેષ લખાયું હોય તો અત કરણથી હમાયાચના છે તમારા અતકરણમા થીહેમચદ્રાચાર્ય જેવી અદ્ભુત જ્ઞાનશક્તિ, શ્રી હીરવિજયસૂરિ જેવી અદ્ભુત ઉપદેશશક્તિ અને શ્રી હરિભદ્રસૂરિ જેવો દલ શાસનરાગ વધો એવી અત કરણની પ્રાર્થના છે સાધુજીવનને અત કરણથી નમસ્કાર છે અને ગમે તેવું લખવા છતાં તે જીવન તરફ ઉચ્ચ લાવ અને વિશેષ બહુમાન રાખવાની દ્રવજ નિરંતર ખ્યાલમા રાખી છે અને છે

કવિ સચ્ચિદાનંદો યતિશિષ્યોપદેશનામા ત્રયોગોઽધિસાર ॥

चतुर्दशो मिथ्यात्वादिनिरोधाधिकारः ॥

તે રમા અધિકારનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સાધુને માટે ઉપદેશને હતો આ સાધુ પ્રાપ્તિ
 દેશવિરતિ આવકવગ માગી ઉત્પન્ન થાય છે તેને મન વચન કાયાના યોગ પર અક્રુશ, ઇદ્રિયો
 નુ દમન અને મિથ્યાત્વ વગેરે બધાં હેતુનો ત્યાગ કરવાનો અર્થ ઉપદેશ છે અથવાતો
 તેના માટે કહે છે કે જય સામાન્યતો યતીન્ વિશેષતા ધમશ્ચદિગ્ધાધિત્ય મિથ્યાત્વા
 વિમલરોગદેશ—તેથી આ ઉપદેશ યતિને સામાન્ય છે અને દેશવિરતિ ગૃહસ્થને વિશેષપણે
 ઉદ્દેશીને લખેલો છે આના અધિકારીને યોગ્ય વિવેચન થયું નાચે માલુમ પડશે

બધાં હેતુનો સવર કર

મિથ્યાત્વયોગાવિરતિપ્રમાદાન્, આત્મન્ ! સ્ત્વ સટ્ટુ સોત્યમિચ્છન્ ।

અસટ્ટવા યદ્વત્તાપમેતે, મુસટ્ટતા મુક્તિરમા ચ દદ્ધુ ॥ ૧ ॥ (ઉપગતિ)

“હે યેન ! જો તું મુખની ઇચ્છા રાખતો હો તો મિથ્યાત્વ, યોગ, અવિરતિ અને
 પ્રમાદનો સવર કર, તેઓનો સવર કર્યો ન હોય તો તે મમારનો ત્યાગ આપે છે, પણ
 જો તેઓનો સારી રીતે સવર કર્યો હોય તો તે મોક્ષવશ્મીને આપે છે” (૧)

વિવેચન—મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યા વગર સમકિત કે વિરતિ વધી પણ પ્રાપ્ત થતું
 નથી જો મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ જોખખવાનાં બહુ બ જરૂર છે ધર્મસમ્બદ્ધતા તેનું ટકામા
 પણ સંપૂર્ણ સ્વરૂપ આપ્યું ॥ તેનો ભાવાર્થ અત આપીએ છીએ

મિથ્યાત્વ બે પ્રકારનું છે લૌકિક અને લોકોત્તર તે દરેક બે બે પ્રકારના ॥ • દેવગત
 અને શુરુગત (૧) લૌકિક દેવગત મિથ્યાત્વ—હરિકર, બ્રહ્મા વગેરે પરધર્મે પોતાના દેવ
 તરીકે અગીકાર કરેલા, સ્ત્રી, યશ્ન આદિવાળા દેવને દેવ માનવા અને તેની પૂજા-સેવા
 કરવી તે (૨) લૌકિક શુરુગત—બ્રાહ્મણ, મન્યાગ્રી વગેરે મિથ્યોપદેશી આરભ પરિબ્રહ્મ-
 વાળાને શુરુ માનવા, નમણુ, તેમની કથા સાલજવી અને અત કરણથી તેમને બહુમાન
 આપવું (૩) લોકોત્તર દેવગત—કેશરીઆજી, મહિનાયજી વગેરેની માનતા કરવી, આ

* અન્યત્ર પણ પણ પ્રમાર પણ સ્થા છે, તેમા લોકિકને લોકોત્તર પરગત મિથ્યાત્વ વધાર ગણેન છે

લોકના લાભ અર્થે પૂજા કરવી (૪) લોકોત્તર શુભગત—તેરમા અધિકારમા જૈનાલાસ તરીકે ગણેલા ગોરજી, ચતિ, શ્રીપૂજ્ય, પાસજ્યા, કુશીમીઆ વગેરે કુશુરની શુરુપણે નેવા કરવી, તેમ જ કેવળ આ લોકના ફળની લાભમાથે શુદ્ધ સાધુઓની સેવા કરવી

અથવા મિથ્યાત્વ પાંચ પ્રકારનું છે ૧ આભિત્રાહિક, ૨ અનાભિત્રાહિક, ૩ આભિ નિવેશિક, ૪ નાશયિક, ૫ અનાભોગિક એનું સ્વરૂપ —

આભિત્રાહિક—કલિપત શાસ્ત્ર ઉપર મમત્વ રાખવું, પરપક્ષ પર કન્યામહ કરવો શ્રી હરિભદ્રસૂત્ર કહે છે “ મને વીર તરફ પમપાત નથી, કપિલ પર દ્રેષ નથી, શુક્તિમાન વચન હશે તે આદરવું છે ” આવી બુદ્ધિ રાખવી એ તો ઉક્ત મિથ્યાત્વનો અભાવ છે ગીતામાં ઉપર નિષ્ઠા રાખવી અને શુણ્ણવાનનું પરત્રપણું રાખવું ને દોષ નથી, કારણ કે સર્વ જીવોનો બુદ્ધિવૈભવ વિશાળ હોતો નથી

અનાભિત્રાહિક—સર્વે દેવો વાદવા યોગ્ય છે, કોઈ નિંદવા યોગ્ય નથી, એમ જ મર્વે શુરુ અને સર્વ ધર્મો મારા છે, આવી સામાન્ય વાણી આજમ કરીને બેસી ગહેવાની અને સત્યની પરીક્ષા ન કરવાની વૃત્તિ, એ બીજી મિથ્યાત્વ આમા સુવર્ણ ને પિત્તળ, હીરા ને કાચ બને સરખા ગણવામા આવે છે તે મિથ્યાભાવ છે

આભિનિવેશિક—ધર્મનું પોતે યથાર્થ સ્વરૂપ સમજે, છતાં કોઈ પ્રકારના દુરાશ્રદ્ધથી વિપરીત પ્રકૃપણા કરે અહ કારથી નવો મત સ્થાપવા કે ચલાવવા માટે અથવા વહન, નમસ્કારાદિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણા દુહાવી જીવો આવા પ્રકારનું મિથ્યાત્વ એવે છે

નાશયિક—શુદ્ધ દેવ, શુરુ અને ધર્મ માથા હશે કે ખોટા એવી શંકા, સૂક્ષ્મ અર્થનો સશય તો સાધુને પણ થાય છે, પરંતુ તેઓ તો તત્ત્વ કેવળીગમ્ય, એ છેવટના નિષ્ણય પર રહે છે, તેથી તે મિથ્યાત્વરૂપ નથી, પણ ખરું સમાધાન બાંધવાની ઇચ્છારૂપ છે ૧ દેવ આદિ તત્ત્વને જો જો શંકા તે સ્પર્શયિક મિથ્યાત્વ ૨ તેના સ્વરૂપને જો જો શંકા તે શંકા ૩ તેને બાંધવાની ઇચ્છા તે જિજ્ઞાસા ને તેના ધર્મભૂત થતો પ્રશ્ન તે આશંકા

અનાભોગિક—વિચારશૂન્ય એકે દ્રિય જીવને અથવા વિશેષ જ્ઞાનથી રહિત જીવોને થાય છે

જે જે કર્મબંધ થાય છે તે તે ભોગવવા પડે છે (ઉદય સમય પ્રાપ્ત થયે) એ બંધ થવાના હેતુ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય અને ચોગ એ ચાર છે એના પણ ભેદ છે એ સત્તાવન બંધહેતુનું સ્વરૂપ સમજવાની બહુ જ જરૂર છે તેમા પ્રથમ પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ છે તે ઉપર જોઈ ગયા હવે બાકીના ત્રણ હેતુનો વિસ્તાર કહે

બાર અવિરતિ—પાંચ ધર્મિય અને મનનો મવગ ન કરવો અને છકાય જીવનો વધ કરવો તે બાર પ્રકારની અવિરતિ કર્મબંધના હેતુભૂત છે

કપાય—સ સારને લાભ તે ગપ છે તે પર વિષયકપાયદ્વારમા પૂરતું વિવેચન થઈ ગયું છે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ પ્રત્યેકના ચાર ચાર ભેદ છે ઉત્કૃષ્ટ પદર દિવસ ચાલે અને દેવગતિ પ્રાપ્ત કરાવે તે ‘સન્નિવલન’, ઉત્કૃષ્ટ ચાર માસ ચાલે અને મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત કરાવે તે ‘પ્રત્યાખ્યાનાવરણ’, ઉત્કૃષ્ટ વરસ ચાલે અને તિર્થંચગતિ પ્રાપ્ત કરાવે તે ‘અપ્રત્યાખ્યાની’ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાવજીવ ચાલે અને નરકગતિ પ્રાપ્ત કરાવે તે ‘અનતાનુબંધી’ એ અનુક્રમે યથાખ્યાત આગ્નિ, સર્વવિરતિ, કેશવિરતિ અને સમકિતગુણ પ્રાપ્ત થવા દે નહિ,

એ સોળ ભેદ થયા તેમા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોષ, બન અને જુગુપ્સા તથા શ્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ એ નવ મોખ્યાય મેળવના પચીસ કપાય થાય છે તે કર્મબંધના પ્રબળ હેતુ છે

યોગ પદર છે મનોયોગના ચાર ભેદ છે—

૧ મત્ય મનોયોગ—ખરેખરા વિચાર કરવા તે

૨ અમત્ય મનોયોગ—ખોટા વિચારો કરવા તે

૩ મિશ્ર મનોયોગ—જે વિચારમા કેટલીક વાત સાચી ને કેટલીક ખોટી હોય તે મિશ્ર મનોયોગ

૪ અમત્યામૃધા મનોયોગ—એમા મામા ય વિચારો, ખોટા કે સારાના ભેદ વગર, ચાલુ પ્રવાહ (જેમ ઘડો ઝરે છે, પરંતુ બળે છે, ની વહે છે)

વચનયોગના ચાર ભેદ છે મત્ય વચનયોગ, અસત્ય વચનયોગ, મિશ્ર વચનયોગ, અસત્યામૃધા વચનયોગ અર્થ ઉપર પ્રમાણે

કાયયોગના સાત ભેદ છે—

૧ તૈજસ કાર્મણ્ય કાય—જ્યારે જીવ એક ગતિથી બીજી ગતિએ જાય છે ત્યારે તેને આનાદિ કાળથી સાથે રહેનારા ભવમૂલ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેના બનને (તૈજસ ને કાર્મણ્ય) શરીર સાથે હોય છે, જેમાના તૈજસથી આગળના ભવમા આહાર લે તે પચાવી શકે છે અને કાર્મણ્યથી નવી નવી અવસ્થાઓ પામવા સાથે નવ પુરૂષલો મહણ કરી શકે છે

૨ ઔદારિકમિશ્ર—આગળના ભવથી જીવ ચોવાની સાથે તૈજસકાર્મણ્ય લાવે છે તે અને ઔદારિક શરીરની જોડે શરૂઆત કરી છે, પણ નિષ્પત્તિ થઈ નથી તો તે ઔદારિકમિશ્ર કહેવાય છે એવી રીતે વૈકિય ને આહારક માટે પણ જાણવું

૩ ઔદારિક—જે શરીરના પુરૂષલ મધ્ય તેમ જ પ્રાયે અસ્થિ, માસ, રુધિર અને ચરબીમય હોય તે

૪ વૈકિયમિશ્ર—દૃશ્ય થઈને અદૃશ્ય થવું, જૂયર થઈને ખેચર થવું, મોગ થઈને

નાના યુગ, એવી અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરનાર માત્ર માતૃ વિનાનું શરીર તે વૈકલ્પિક તેની શરૂઆત થયા છતાં મમાસિ ન થઈ હોય ત્યાં સુધી વૈકલ્પિકમિત્ર

૫ વૈકલ્પિક—ઉપર જણાવેલું શરીર પૂર્ણ થાય જોઈએ તે વૈકલ્પિક

૬ આહારક્રમિક—ચૌદ પૂર્વને જાળનારા મહાપુરુષો કોઈ સૂક્ષ્મ શક્તિ નિવારણ કરવા માટે કેવળી મહારાજ પામે મોકળવા જે શરીર તૈયાર કર (જે કેવળ શુદ્ધ અને શુભ રૂપ જ હોય છે) તે ઈ મમાસિ પડેલા ઈ અવસ્થા

૭ આહારક્રમે—ઉપર જણાવેલા શરીરની સંપૂર્ણ અવસ્થા

ઉપર જે સાત પ્રકારના શરીર જણાવવામાં આવ્યા છે તે સંબંધી જીવનો જે જે પ્રયત્ન હોય તે તે નામનો યોગ સમજવો, જેમ કે આપણે અન્યારે ઔદાસિક અને નિજમ કાર્મણને અંગે પ્રયત્નવાળા છીએ અર્થાત્ ધ્યાન લાખવાની જરૂર છે કે તંત્રમ સિવાય કાર્મણ કે કાર્મણ મિત્રમિત્ર તંત્રમ હોતું નથી—ઇત્યાદિ કારણોને લીધે તંત્રમ કાર્મણને શરીર તરીકે લિ : ગણના છતાં, યોગ તરીકે જોઈતા કરી એક જ ગણેલ છે

આ સત્તાવન બંધાવેલું સવર કથો હોય, તે કાર્મણની પ્રવૃત્તિ બંધ થાય છે અને માગળ બાધેલા કાર્મણો દ્વારા થઈ જતા જીવ સ્વપ્ન અનવધિ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે આ મધિકારમા યોગનિરોધ અને ઇન્દ્રિયદમન પગ ખાસ વિરેચન કરવામાં આવશે મિથ્યાતાન વિરો વિરેચન આ પ્રલોકમા થઈ ગયું છે અવિરતિના અબધમા ઇન્દ્રિયદમન, મનોનિરોધ અને દયા માટે અગાઉ સારી રીતે લખેલું હોવાથી ખાસ વિશેષ લખવાનું નથી કથાય માટે વિષયકથાય અધિકારમા લખાઈ ગયું છે અને તેથી બંધાવેલું પૈકી યોગ પર અન્ય પ્રાપ્ત વિરેચન છે, તે બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય છે (૧, ૨૩૬)

મનોનિરોધ-તદુલમત્સ્ય

મનઃ સત્ત્વ હે નિઠ્ઠસત્ત્વતમના યતઃ ।

પાતિ તદુલમત્સ્યો દ્રાક્ , મત્સર્મી નરસાવનીષ્ ॥ ૨ ॥ (ગુહ્ય૨)

“ હે વિદ્વાન મનનો સવર કર, કારણ કે તદુલમત્સ્ય મનનો મવર કરતો નથી તે તરત જ સાતમી નરકે બળે છે ” (૨)

વિરેચન—મન મવર-મનોનિરોધ અધિકાર (નવમો) આ જ વિષય પર લખાયેલો છે અન્ય વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મનોનિરોધ કરવાની ભવામણ કરે છે સર્વ યોગોમાં મનો યોગનું રૂપન વધારે મુશ્કેલ છે, પણ તે તેટલું જ વધારે ક્ષણિક છે વળી, ને મનોયોગનો નિરોધ કરવામાં આવતો નથી, અને મનને બંધે તેમ રખડવા દેવામાં આવે છે, તે તે મહા પાપમય કામને છે તદુલમત્સ્ય મનના વેગથી જ મહાતીવ પાપમય કરે છે એનું દક્ષાન શાસ્ત્રમંત્રિ છે એ તદુલમત્સ્ય મોળા જબરા મગરમંત્રોની આખની પાપલુમાં

ગર્ભજપદ્મ ઉત્પન્ન થાય છે અતર્ક્યહૂત* ગર્ભમા રહે છે અને પત્રી તેની માતા મગર મગ્ધની પાપલુમા જ તેને પ્રસવે છે ગર્ભજ હોવાથી તેને મન હોય છે તેનું શરીર તદુલ (ચોખા) જેવડું હોય છે, અને આયુષ્ય અતર્ક્યહૂતનું હોય છે મગરમગ્ધની આહાર લેવાની રીત વિવિધ છે એ પાત્રીનો મોગે જથ્થો મોઢામા ભરી દે છે અને તેમ કરતા સખ્યાબધ માછલાઓ તેના મોઢામા લય છે પછી તેના મોઢામા ભરી (હાતની જેવડ) હોય છે, તેમાંથી તે પાત્રી પાછું કાઢી નાખે છે, પણ આ ભગીમા છિદ્રો મોટા હોવાથી સખ્યાબધ ઝીણા ઝીણા માછલાઓ નીકળી જાય છે આ વખતે દુધ્યાની તદુલ મત્સ્ય આપની પાપલુમા બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે કે એ દુ આ મગરમગ્ધના સ્થાને હોઈ તો આમાંથી એક પણ માછલાને નીકળવા દઉ નહિ આવા દુધ્યાનમાં જ નરકાયુ ભાષી, કાળ કરી, તેત્રીય સાગરોપમને આઉએ સાતમી નારકીમા ઉત્પન્ન થાય છે* ઉક્ત પાપ તદ્દન માનસિક છે, હતા પણ તેની વૃત્તિ બહુ જ ખરાબ હોય છે મન પર અકુશ ન હોય તેની આવી જ સ્થિતિ થઈ જાય છે જેઓ આખો વખત ગામની વાતો કરતા હોય, કૂચગી કરતા હોય, તેઓએ આ નાની હકીકતથી બહુ સમજવાનું છે સ્ત્રીઓએ પણ વિકલાત્યાગ કરવા ખામ વિચાર કરવો જોઈએ, એમ આ દષ્ટાંત બતાવે છે વળી, જેમ મનથી મહાપાપબધ થાય છે તેમ જ તેના સર્વ કર્યાથી મહાલાભ થાય છે તે માટે હવે દુઓ (૨, ૨૪૦)

મનનો વેગ વિંઠ પ્રમત્તચદ્ર

પ્રસન્નચન્દ્રાર્જવે-ર્મન પ્રસરસરતી ।

નરકસ્ય શિરમ્યાપિ, હેતુભૂતો જ્ઞાનાદપિ ॥ ૩ ॥ (મઘાકર)

“શક્તિવારમા પ્રમત્તચદ્ર રાજચિને મનની પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ અનુક્રમે નરક અને મોક્ષનું કારણ થઈ” (૩)

વિવેચન—મનનો વેગ અત્યંત છે શુભ અધ્યવસાયની ધારા જ્યારે માનસિક રાજ્ય દ્વારા આત્મકુજ પર પડે છે તે વખતે તેના પરનો ભેવ એકદમ ખમી જાય છે, પડી જાય છે, હઠી જાય છે અને જીવ અપ સમયમા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમા આવી જાય છે પ્રમત્તચદ્ર રાજચિનું ચરિત્ર શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે તેઓને પણ એ જ પ્રભાવે થયું હતું મેતાર્થ મુનિ, ધન્નાશાળિભદ્ર, ગજસુકુમાળ વગેરે અનેક મહાપુરુષો મનોરાજન પર અકુશ પ્રાપ્ત કરી શુભ ગતિના ભાગી થયા છે ધનવિજયગણિ પ્રસન્નચદ્ર રાજચિનું ચરિત્ર આપે

* અતર્ક્યહૂતના ઘણા બેઠા હોવાથી નાના નાના કુનાક અતર્ક્યહૂતો મળીને પણ અતર્ક્યહૂત જ કાળ કહી શકાય

x તદ્દત્તમત્સ્ય તથા પ્રસન્નચદ્ર રાજચિની હપ્તકન વાગી ચોડી નરમા અધિવારમા નખી ઈ, તો- પણ ખામ કારણથી તેનું આન પુનરાવર્તન કયુ છે

આગળ ખતાવે છે તે કહે છે કે એ બહુ લાભ કરતું નથી, તેનું કારણ એ છે કે એમા મનની પ્રવૃત્તિ જ થતી નથી એવી પ્રવૃત્તિ ન ઢરવી એ તો મનનો નાશ કરવા જેવું છે એકેદ્રિયાદિકને તથા વિકલેદ્રિયાને મન હોતું નથી, પણ તેથી તેઓને લાભ થતો નથી, પરંતુ મનને ધરાગર ઉપયોગમા લેવા માટે તેમા ચિંતના પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે મનની પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ અનુકાવવો એમા લાભ નથી, પણ તેને સદ્બધ્યાનમા પ્રેરવું, તેમા જ સમગ્ર કષાયવુ અને તે સુખધી જ પ્રેરણા કરવી અને પ્રેરણા દ્વારા સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરાવવી, એ આદરણીય છે 'હૃદયોગ' નેન શાસ્ત્રના મત પ્રમાણે બહુ ઓછો લાભ કરે છે કાચ યોગ પર તેથી જરા અકુશ આવે છે, પણ મનનું બધારણુ મમજી તેને સદ્બધ્યાનમા બેડી દેવાની રીતિ સર્વત્ર અનુમરવા યોગ્ય છે મનનો રાધ કંવાની પણ આવશ્યકતા છે, પરંતુ તે અવસ્થાપરતે છે ક્યેય ચાર પ્રકારના છે પિડસ્થ (એની પાથિંધી, આગ્નેયી, મારુતી, વારુણી અને તત્રજૂ એવી પાંચ ધારણા હોય છે), પન્થ (નવકારાદિ), રૂપસ્થ (જિનેશ્વર મહારાજની મતિ) અને રૂપાતીત (શુદ્ધ સ્વરૂપ, અખંડ આનંદ ચિદ્રૂપ નાનકરૂપ, પરમાત્મભાવપ્રકાશ) એ ક્યેયમા મનને બેડી દેવું, તે બધાન છે અને તેમ કરીને મનની સ્થિરતા લાવવી એ યોગનું મુખ્ય અગ છે આથી જ નેન શાસ્ત્રકારો બધાનું સ્વરૂપ દર્શાવના કહે છે કે રાગાદિવદ્દૃષ્ટસદ્ જ્ઞાણ રાગાદિને દૂરવામા સમર્થ હોય તેને બધાન કહેવાય બધાન ચાર પ્રકારના છે, તેમા આર્ત અને રોદ્ર એ દુધ્યાન છે અત્ર ધર્મ અને શુદ્ધ એ બે શુભ બધાનની વ્યાખ્યા પ્રસ્તુત છે એનું સ્વરૂપ બહુ સૂક્ષ્મ છે એ દરેકના શાસ્ત્રકાર ચાર ચાર ભેદ પાડે છે ધર્મબધાનના ચાર ભેદોમા પ્રથમ ભેદ 'આત્માવિવચન્યાન'નો છે સર્વજ્ઞના વચનોમા પરસ્પર વિરોધ નથી, એવું સમજી એની ચિંતવના કરવી, એની ખૂબી સમજવી એ પ્રથમ ધર્મબધાન છે ત્યાર પછી 'અપાથ વિચયબધાન' આવે ॥ એમા રાગ, દ્વેષ, કપાય, પ્રમાદ કેવી કેવી જાતિના દુષ્ટો ઉત્પન્ન કરે છે તે વિચારવું, અને પાપ કાર્યોથી પાછા હંવું એ ધર્મબધાનનો બીજો ભેદ છે ત્રાને ભેદ 'વિપાકવિચયબધાન' છે ઝર્મનો બધ અને ઉચ વિચારવો, તેનું સામ્રાજ્ય, તીર્થ કર, ચક્રવર્તી જેવા પર પણ તેની ચાલતી શક્તિ અને જગતનો બ્યવહાર કર્મવિપાકથી જ ॥ ભે છે એ સબધી વિચાર કરવો તે ધર્મબધાનનો ત્રીજો ભેદ છે છેટું 'સસ્યાન વિવચન્યાન' છે એમા લોકનું સ્વરૂપ વિચારવાનું છે રીઠ રાજલોક, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયવાળા જીવ, અજીવાદિ છ દ્રવ્યયુક્ત લોકાકૃતિની ચિંતવના કરવી તે આવી જ રીતે શુદ્ધબધાનના ચાર ભેદ છે (—પ્રથક્ત્વવિતકંસચિચાર, એકત્વવિતકંઅવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિય અને સ્મિન્નક્રિય) એ બધાનની હકીકત વધારે સૂક્ષ્મ છે એ બધાનનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્રથી બણી લેવું અત્ર કહેવાની હકીકત એ છે કે આવા ધર્મ અને શુદ્ધબધાનમા મનને બેડી દઈ સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાથી મહાલાભ થાય છે જુઓ મારો 'નેન દષ્ટિએ યોગ'

ચિત્તસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય એ જ છે કે મનને નિરતર સુબધ્યાનમા પ્રેર્યા કરવું ઉક્ત બધાનથી પ્રાણીને ઇન્દ્રિયોથી અગ્રાચર આત્મસંવેદ મુખ થાય છે (૪, ૨૪૨)

સુનિયત્રિત મનવાણા પવિત્ર મહાત્માઓ

સાર્થ નિર્ઘર્ષ વા યન્મન *મુખ્યાનયન્નિતમ્ ।

વિરત દુર્વિસ્લેષ્ય પારગમ્તાન્ સુવ યતાન્ ॥ ૫ ॥ (અનુષ્ટુપ)

“સાર્થ*કતાથી અથવા નિષ્કળ પરિણામવાળા પ્રયત્નોથી પણ જેઓનું મન મુખ્યાન તરફ જોડાયેલું નહે છે અને જેઓ ખરાબ વિકલ્પોથી દૂર રહે છે તેવા, સંસારનો પાર પામેલા યતિઓને અમે સ્તવીએ છીએ” (૫)

વિવેચન—કોઈ પણ પ્રાણી કાર્યના પરિણામ માટે ભોખમદાર નથી તેણે શુભ પરિણામ આપશે એ પ્રમાણે વિચાર કરીને કાર્ય કરવું જોઈએ આ શુભ ધ્યાનથી કરેલા કાર્યનું પરિણામ ખરાબ આવતું નથી, પણ કાંઈ ખરાબ આવે, તોપણ કાર્ય કરનારને પાપનો અનુમધ થતો નથી પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે તેણે નીર્ધારિત પહોંચાડની જોઈએ જેઓ હંમેશા સારા કાર્ય કરવાના મનોરથો કરે છે અને ખાલ મકલ્પો કરતા નથી, તેઓ ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે

‘સાર્થ’ એટલે શુભ પરિણામવાળું કાર્ય આવા જ હેતુથી પરિણામ માટે બહુ ચિંતા ન રાખવાનું સાત્ત્વમા કહ્યું છે

મયતિ મૂર્તિર્મિમાંગ્યૈર્ધર્મકર્મમનોરથા । કલન્તિ વાપુનસ્તે તુ તરલુષણસ્ય સૌરમમ્ ॥

“ધર્મકાર્ય કરવાના મનોરથો જ મહાભાગ્યથી થાય છે અને જો તેઓ શુભ રૂપ આપે તો તો સોનામા સુગંધ ભળી એમ સમજવાનું છે”

મન ખેંટા વિચારો કરીને કેટલી જાતના પાપો બાધે છે તે આપણે ચિત્તદમન અધિકારમા જોયું છે કલ્પનાશક્તિ પર જ્યાં સુધી સુનિયત્રિત વિચારશક્તિનો અકુશ ન હોય, ત્યાં સુધી સુકાન વગરના વહાણની જેમ મનોવિકારરૂપ પવનથી આ આત્મા ત્રસાર સમુદ્રમા અસ્ત પસ્તપણે ઝોકા ખાય છે અને જરા ઝપાટો આવતા એક દિશાએ તથાઈ જાય છે, વળી પાછો બીજી દિશામા આવે છે, માટે આર્ત, રોદ્રાદિ દુઃખાનને તેઓના યથાર્થે સમજીને, તણ દેવા અને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાન ધ્યાવવા (૫, ૨૪૪)

વચનઅપ્રવૃત્તિ-નિરવદ્ય વચન

વચોઽપ્રવૃત્તિમાત્રેણ, મૌન વ કે ન વિવ્રતિ ? ।

નિરવદ્ય વચો યેષા, વચોગુણાસ્તુ તાન્ સુવે ॥ ૬ ॥ (અનુષ્ટુપ)

“વચનની અપ્રવૃત્તિમાત્રથી કોણ કોણ મૌન ધારણ કરતું નથી ? પણ અને તો જે વચનગુણિવાળા પ્રાણીઓ નિરવદ્ય વચન બોલે છે તેઓની સ્તવના કરીએ છીએ” (૬)

વિવેચન—વચનસંવર-અનેક કારણોથી વચનની પ્રવૃત્તિ થતી નથી, એકે દ્રિય

જાણી શકાતા નથી, સમજાવવા અથવા મૂળાપણથી મનુષ્યે પણ જોવાના નથી, પણ એથી નિર્વચ્ય હોય તેને નથી જોવાની શક્તિ હોય છતાં નિરવચ્ય વસ્તુ જોવાનું, તેમાં જ ખરેખરી સૂચી છે. વચનશુદ્ધિ ધારણ કરી હોય, ભાષા પર અકુશ હોય અને જોવે ત્યારે સંયમ, પ્રિય, મિત્ર અને પથ્ય વાન જ જોવે તે નિરવચ્ય વસ્તુ કહેવાય છે અશબ્દિમાત્ર સાધુ સાચ તેમાં નવાઈ નથી, શબ્દિ હોય છતાં કારણ વાન જોવે નહિ, ગભીરતા રાખે અને જોવે ત્યારે પણ વિચાર કરીને, પ્રમાણોપેત અને અપ જોઈતું જ હિતકારી જોવે તેઓ મયમવાન કહેવાય છે (૬, ૨૪૪)

નિરવચ્ય વચન-વસુરાજ

નિરવચ્ય વચો દ્રુદિ, સાપચાચનૈવયતઃ ।

મયાતા નરક ધોર, વસુરાજાત્યો દ્રુતશ્ચ ॥ ૭ ॥ (વસુરાજ)

"તું નિરવચ્ય (નિષ્પાપ) વચન જોલ, કારણ કે સાચ વાન જોવાથી વસુરાજ વગેરે એકદમ ધોર નરકમાં ગયા છે" (૭)

વિવેચન—ઉપર કહ્યું તેમ નિરવચ્ય-પાપરહિત-વચન જોવાની જરૂર છે નિરવચ્ય વચનમાં તત્ત્વ, પ્રિય અને પથ્ય જો ત્રણે શુભોનો મમાવેશ થાય છે એમ સમજવું વચન સત્ય હોય છતાં પણ અપ્રિય હોય તો તે નિરવચ્ય નથી અને વચી વચન જોવાના જેને તે કહેવામાં આરે તેને હિત કરનાર તે વચન હોયુ જોઈએ સાચ વચન જોવાથી ભાષા પર અકુશ રહેતો નથી, ઇનિયામાં જોઈ પડતો નથી અને ચોતાના વિચારો ગભીર રહી શકતા નથી, જોનાતી વખત મનમાં શોભ રહ્યા કરે છે અને પછી મગજ ખવાનો ભય છે નિરવચ્ય વચન જોવાનાની શુભ ગતિ થાય છે નરો વા જુજરો વા જોઈતું ગભીર વચન જોવાનાર ધર્મરાજ પણ જોઈએ અથે મત્ય ધર્મથી જાદ થયા તેટલા માટે મત્ય જોવાનું, પૂરેપૂરું મત્ય જોવાનું અને મત્ય મિવામ કાઈ પણ જોવાનું નહિ એ ત્રણે સૂત્ર બરાબર યાદ રાખવાના છે કાઈ મુદ્દો પકડીને અમુક હુમકત માથી જોવીએ તો માત્રો માણસ સમજી શકે નહિ, પણ તે શુદ્ધ મત્ય ભાષા કહેવાય નહિ આપા પ્રસંગે આપણે ઘણીવાર જાણના પણ હોઈએ છીએ કે માત્રો માણસ તે જોટા અર્થમાં જ સમજવાનો છે વસુરાજા અસત્ય જોવાવાની નરકે ગયો જે સત્ય વચન પર આખી હુનિયાનો આધાર હોય તે તો સ્પષ્ટ રીતે નય હોયુ જોઈએ વસુરાજાનું સ્થાત જોવાવાયક જોવાથી ટીકાતુમાર અત્ર લખીમે છીએ વિસ્તારરુચિએ આવર-અકાલિકથી જોઈ લેવું

પૃથ્વીમાં વિખ્યાત થયેલી શ્રુતિપુર નામની નગરી હતી એ નગરીમાં મહાતેજસ્વી અભિચંદ્ર નામે રાજા રાજ્યનું હતું તેને સત્ય જોવાનાર વસુ નામે એક પુત્ર હતો. આત્મવચથી આ વસુ મહાપુરુષાણી હતો અને મત્ય વચનોવિચારના શુભ માટે પ્રસિદ્ધ

થયો હતો પિતાએ તેને ક્ષીરકંઠના નામના કળાચાર્ય પાસે અભ્યાસ કરવા મૂક્યો અહીં તેની સાથે તે જ ગુરુનો પુત્ર પર્વત અને એક નારદ નામે બ્રહ્મચારી અભ્યાસ કરતા હતા ગુરુની ત્રણે શિષ્યો પર અપૂર્વ પ્રીતિ હતી અને બહુ સભાળથી અભ્યાસ કરાવતા હતા

એક દિવસ ગુરુ સૂતા હો તે વખતે બે ચારણ ગુનિ પાતો કરતા ડરતા આકાશમાં ચા ચા જતા હતા તેઓની વાતચીત પરથી ગુરુ સમજ્યા કે ત્રણ શિષ્યો પૈકી બે નરકમાં જશે અને એક સ્વર્ગમાં જશે, એમ તેઓએ કહ્યું આ હકીકત માનણી ગુરુને બહુ જ ખે. થયો આ ત્રણમાંથી સ્વર્ગમાં જવા કોણ ભાગ્યશાળી થશે, તેની તપાસ કરવા સારુ ગુરુએ ત્રણેને પોતાની પાસે એકસાથે બોલાવ્યા અને હરેકને જવના લોખંધી બનાવેલો બતાવતી એકેક કૂકડો આપીને કહ્યું કે જે જગ્યાએ કોઈ પણ ન દેખે ત્યા જઈને આવો વધ કરો આવો વસુએ અને પર્વતે તો એકાત જગ્યાએ જઈને કૂકડાને મારી નાખ્યો ! મહાત્મા નારદ પણ નગર બહાર ગયો અને એક તદ્દન એકાત જગ્યા શાંધી ચારે દિશા એમાં નજર ફેરવી વિચાર કરવા લાગ્યો ગુરુએ કોઈ પણ ન દેખે એવી જગ્યાએ આ કૂકડાને વધ કરવાની આજ્ઞા આપી છે, પણ અહીં તો તે પોતે (કૂકડો) દેખે છે અને હું હેમુ હુ, આ એવરો આકાશમાં ઊડના ઊડના દેખે છે અને લોકપાળો જુએ છે તથા દિવ્ય વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાની મહારાજ પણ દેખી રહ્યા છે, ત્યારે એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જ્યાં કોઈ પણ દેખે નહિ, માટે ગુરુની વાણીનો અર્થ એ જ થાય છે કે કૂકડાને મારો નહિ. ગુરુ ખરેખર હયાત છે અને તેમણે આવા નકારની હિમા દરમ્યાની હોય એ બનવાભેગ પણ નથી આવો વિચાર કરી કૂકડાને માર્યા વગર પાછો લાગ્યો અને તેમ કરવાનું નારણ ગુરુને કહી બતાવ્યું નારદ સ્વર્ગમાં જશે એમ ગુરુના મનમાં નિશ્ચય થયો ગુરુએ તેને 'બહુ સારુ' એટલો જવાબ આપ્યો થોડા વખત પછી પર્વત અને વસુ આવ્યા અને ગુરુને જણાવ્યું કે નિર્જન વનમાં કોઈ ન દેખે એવી જગ્યાએ પોતે કૂકડાને માર્યો હો ગુરુએ કહ્યું કે 'મૂર્ખાનંદો ! તમે પોતે દેખતા હતા, છતાં શા માટે માર્યો ?' કળાચાર્યના મનમાં બહુ ખેદ થયો કે આ બન્ને શિષ્યો નરકમાં જશે વસુ, રામનો પુત્ર છે અને પર્વત પોતાનો પુત્ર છે, તે બન્ને પર લીધેલી મહેનત નકામી જશે અને વહાલો પુત્ર અને તેથી પણ વધારે વહાલો વસુ નરકમાં જશે, માટે હવે આ ધરમાં (સમારમાં) ગહેવામાં શો માગ છે ? એવી રીતે વૈરાગ્યભાવ થવાથી તેમણે સસારને ત્યાગ કર્યો હવે પિતાએ દીક્ષા લીધા પછી પર્વત ગુરુસ્થાનકે અભ્યાસ કરાવવા લાગ્યો નારદ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને ત્યાર પછી થોડા વખતે અભિચંદ્ર રાત્રીએ મન મહણ કર્યું, તેથી વસુને તેની ગાદીએ બેસાડવામાં આવ્યો વસુરાજ્યએ બહુ સારી રીતે રાજ્ય કર્યું અને ન્યાય તથા ધર્મથી અને પોતાના શુદ્ધ વર્તનથી, જગનમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી હનિયામાં સત્યવાની તરીકે જાણીતો થયો અને તે પદવીને જાળવી રાખવા ખાતર તે કાયમ સત્ય જ બોલતો ગયો

આવી રીતે ઘણા સમય પસાર થઈ ગયો. એક વખત એક મોટું આશ્ચર્ય બન્યું. એક શિકારી જંગલમાં પશુ પર બાણ ફેંકતો હતો, પણ તેના બાણ વચ્ચે અટકી જવા લાગ્યા. શિકારી આનું કારણ કાંઈ સમજી શક્યો નહિ તેથી તે જંગલ પર જઈને હાથ ફેરવ્યો. તો સ્ટ્રીકની ગિલા દેખાણી તે એવી તો પાગલ થઈ હતી, કે હાથ લગાડ્યા વગર તે છે એમ પણ દેખાતું નહોતું. આવી મુઠ્ઠા સિવાને એક મહાભાગ્યવાન વસુ રાજાને જ તે યોગ્ય છે એમ શિકારીએ ધાર્યું. વસુ રાજા પાસે જઈ ખાનગીમાં તે હાકલ નિવેદન કરીને વસુને શિક્ષા બેટ કરી રાજા બહુ ખુશ થયો અને શિકારીને બહુ ભેટ આપી. પછી રાજાએ હુશિયાર ગિનીઓને રાખી તેમની પાસે પેટી સ્ટ્રીક શિકારીની સુંદર વેદિકા તૈયાર કરાવી અને પ્રવ્રજપણે તે ઘડનારાઓનો પછી ધાત કરી નાખ્યો. આ વેદિકા પર ત્રિહાસન મૂક્યું જેથી લોકોએ એમ જાણ્યું કે સત્યના પ્રભાવથી વસુ રાજાનું સિંહાસન આકાશમાં અધર રહે છે. લોકોના વાત ચાલી કે સત્યના પ્રભાવથી દેવતાઓ રાજાની પાસે રહે છે અને તેની મેવા કરે છે. ત્રિહાસનના પ્રભાવથી ટેંટલાક રાજાઓ તેને વશ થઈ ગયા અને તેની કીર્તિ દશે દિશામાં વધારે પ્રસરવા લાગી.

હવે નારદ એક વખત તે શહેરમાં આવ્યો. તે પર્વતને મળવા ગયો. તે વખતે પર્વત શિષ્યોને સૂત્રો લખાવતો હતો. તેમાં એ વાત આવી કે સજ્જ થી યજ્ઞ કરવો. પર્વતે તે સચાનો અર્થ સમજાવતા કહ્યું કે સજ્જ એટલે મોક્ષાનુ ભક્તિદાન કરી યજ્ઞ કરવો. આ વખતે નારદ નજીક બેઠો હતો, તેણે કહ્યું કે “ભાઈ પર્વત! તું આવો ખોટો અર્થ કેમ કરે છે? શુરુએ તો આપણને શીખવ્યું છે કે ન જાયતે રતિ સજ્જ ‘વાંચાથી ન જીએ તેણે મૂકે ત્રણ વસ્તુ ધાન્ય’ (હજર-ચાલિ) એવો અર્થ સજ્જ શબ્દનો થાય છે, એ વાત તું કેમ બીસરી ગયો? આ પ્રમાણે ખોટો અર્થ કરવો અયુક્ત છે, પાપવધ કરાવનાર છે અને પરભવમાં દુર્ગતિમાં પાડનાર છે.” પર્વત જોઈને “તમારું કહેવું મોટું છે. શુરુએ આપણને એવો અર્થ કહ્યો જ નથી વળી ‘નિમ્ન’માં સજ્જ શબ્દનો અર્થ ‘અકર્ષ’ થાય છે.” નારદે જવાબ આપ્યો. “ભાઈ પર્વત! શબ્દની અર્થઘટના સુખ્ય અને ગૌણ બે પ્રકારની છે, તેમાંથી શુરુએ આપણને ગૌણ અર્થ કહ્યો હતો. શુરુ ધર્મોપદેશ હતા, શ્રુતિ (વેદ) ધર્મમય છે, છતાં તું શુરુ અને વેદથી વિપરીત કહીને પાપ વહોર નહિ.” પર્વતે ઉત્તરમાં આગ્રેષ કરીને કહ્યું “શુરુએ તો સજ્જ એટલે અકર્ષ એમ કહ્યું છે અને શુરુએ કહેલા શબ્દોને વિપરીત વચ્ચાથી તું પાપ વહોરી લે છે. આ બાબતમાં જે હારે તેણે પોતાની જિજ્ઞાસા કાપી નાખવી, એવું હું પણ (પ્રતિજ્ઞા) લઉં છું અને આ શબ્દનો અર્થ આપણા મહાધ્યાયી વસુ રાજા જે કહે તે પ્રમાણ છે.” નારદે આ સર્વ અગીકાર કર્યું, કારણ કે સત્ય બોલનારને શ્રેષ્ઠ હોતો નથી.

હવે પર્વતની માતાએ એકાતમાં પર્વતને કહ્યું કે “જેકે હું ધરના કામકાજમાં નિરતર ન્યવથાએની રહેતી હતી, છતાં મને ચાક્રસ ખ્યાલ છે કે સજ્જ શબ્દનો અર્થ

તારા પિતાજી ત્રણ વગ્સની જૂની (શાલિ) ડાગર કહેતા હતા, તેથી તે વગર વિચાર્યે બહુ કારમા જિહ્વા છેલવાનુ પણ વીધુ છે ” પર્વતે કહ્યું “હવે એ તો આ પ્રમાણે ઠીકી થીયું, તે ન કહ્યું થવાનું નથી, માટે તમને ઠીક લાગે તે રીતે તેનુ નિવારણ કરો ” માને ઠીકરાનુ સ્વાભાવિક રીતે હેત લાગ્યું, તેથી દુવ્યમા પીકા પામતી તે વસુ રાજા પાસે ગઈ પુત્રને માટે માતા શું નથી કરતી ? “હે માતા ! આપના દર્શનથી આજ ક્ષીરકદબક શરુતા દર્શન થયા આપને હું શું આનુ અથવા આપને માટે શું કરું ? મને કરમાવો ” આ પ્રમાણે વસુ રાજાએ તેમને ખુબ માતા બોલી “વત્સ ! મને પુત્રવિદ્યા આપો હે પુત્ર ! પુત્ર વગર ધનધા ય શા કામના છે ? ” વસુ રાજાએ કહ્યું ‘ માતા ! આ શું બોલો છો ? પર્વત તો મારે પાત્ર અને પૂત્ર્ય છે, શુરુપુત્રને શુનતુ ય માનવો, એવી શ્રુતિની આજ્ઞા છે આજે ધમરાજે ગેનું પાનું ઉઘાડ્યું છે કે જે મારા ભાઈને મારવા તૈયાર થયો છે ? માટે હે માતા ! તમે જે હકીકત હોય તે જલદી બોલો ” પછી પર્વતની માતાએ નારદનું આગમન, ગજ શબ્દની વ્યાખ્યાના સળધમા વયેલો વાદવિવાહ, પર્વત તથા નારદની તકરાર, જિહ્વાછેનુ પણ અને વસુ રાજાની કંદેવી સાક્ષી—એ સર્વ હકીકત કહી બતાવી, પછી કહ્યું કે “તારી પાને ન્યાય કરાવવા આરે ત્યારે હે ભાઈ ! પર્વતનું રક્ષણ કરવા માટે તું ગજ એટલે બધા એમ કહેજે મોટા માણસો પ્રાણીથી પણ બીજા ઉપર ઉપકાર કરે છે, તો વાણીથી કરવો એમા તો સવાલ જ શો છે ? ” વસુ રાજા બોલ્યો “હે માતા ! જિહ્વા વચન હું કેવી રીતે બોલુ ? પ્રાણીનો નાશ થાય તોપણ સત્યવતી પુરુષો કદી પણ અસત્ય બોલતા નથી પાપથી કરનાર પ્રાણીએ કોઈ પણ બાબતમા અનત્ય બોલવું બેઈએ નહિ તો પછી શરુની વાણી અન્યથા કરવા સારુ બોલી સાક્ષા પૂરવી એ તો બહુ જ બોલું કહેવાય ” “ભાઈ ! તારે તો શરુના પુત્ર કરતા પણ સત્યવતનો આગ્રહ વધારે છે તો ઠીક છે ! મારું નમીબ ! ” આટલું બોલતા શરુપત્નીએ દમાદ્રં મુખ ક્યું ત્યારે રાજા લેવાઈ ગયો અને તેનું વચન અગીકાર ક્યું શરુપત્ની રાજા ધર્મને પોતાને ઘેર ગઈ

હવે નારદ અને પર્વત રાજસભામા આ યા સભામા અનેક સંખ્યો, પિદ્ધાનો અને માધ્યસ્થવૃત્તિવાગા પુરુષો મિરાન્યા હતા રાજા સ્ફ્રિકની વેદિકાના પ્રભાવથી અદ્ધર દેખાતા સિદ્ધાસન પર આરૂઢ થયો હતો રાજાએ શરુપુત્ર અને મહાધ્યાધી નાગને આર આપ્યો નારદે અને પર્વતે પોતાનો પત્ર સ્થાપિત કર્યો અને નાગનુ પ્રમાણ અગીકાર ક્યું, મત્યનો મહિમા બતાવો અને રાજાને મત્ય બોલવા સૂચ્યું આ પ્રમાણે સર્વ હકીકત કહ્યા છતાં, બંને તે માલગી જ ન રોય, પોતાના મત્યવાદીપણાની પ્રગિદ્ધિને અંગે પોતાને માથે લગ્મતી મહાકુરજનો ખ્યાન બાલે કાણુવાર દૂર જ ગયો હોય, તેમ શરુપત્નીના વચનને માન્ય રાખી વસુ રાજાએ ન્યાય આપ્યો કે “શરુએ ગજ શબ્દનો

ધર્મ ગયા અને જે સ્ત્રીક વેદિકા પર તે બેસતો હતો તેના ચુરખૂંટ ધર્મ ગયા રાત્ર ભૂમિ પર પડ્યા, તેના પર મિલાગન પડ્યું અને વસુમતી(પૃથ્વી)નો નાથ વસુરાત મરણ પામી વસુમતીને તળીએ ગયો । અત્યારે પણ તે નારકીની મદાવેના સખન કરે છે

જે વચન પર જગતનો પ્રવાહ આવતો હોય છે અથવા ભવિષ્યમા ચાલવાનો સબવ હોય છે તે વચન તો બહુ જ વિચારીને બોલવું જોઈએ સત્ય વચન બોલવાની અગત્ય આ કથાથી સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય તેમ છે (૭, ૨૪૫)

દુર્વાશાના ભય કર પરિણામ

इदामुत्र च वैराग्यं, दुर्वाशा नरसाय च ।

अग्निदग्ना मरोहन्ति, दुर्वाग्दग्ना पुनर्न हि ॥ ૮ ॥ (અનુદર)

“ દુષ્ટ વચન આ લોક અને પરલોકમા અનુક્રમે વૈર કરાવે છે અને નરકગતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે અમિથી બળેતું ફરી વાર જોગે છે, પણ દુષ્ટ વચનથી બળેલા હોય તેમા પછી ફરીવાર સ્નેહાકર ક્રૂપતા નથી (૮)

વિવેચન—આ શ્લોકમા બે વાત સમાવી છે આ લોકમા અને પરલોકમા દુર્વાચનનું ફળ શુ બેમે તે સૂચ્યુ છે દુષ્ટ વચનથી આ લોકમા વૈર ઉત્પન્ન થાય છે અને પરલોકમા નરકગતિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લોકે આત્મી ફળના મુખધમા વિશેષ રીતે સમજૂતી આપવા કહે છે કે ધાન્ય વાળાથી જોગે છે, પણ જો તે ધાન્ય બગી ગયું, તો બીજાના નાશ પામે છે, તેથી તે ધીમતું નથી પણ કોઈ કોઈ કંઠથી બીજા બળ્યા છતાં પણ જોગે છે, પણ જે દુર્વાચનથી બળેલા હોય છે તેમનામા ફરીને પ્રેમના અકુર જોગના જ નથી અનુભવી એ જાણે છે કે વચનમાણુ હૃદયમા શાંત્ય જેવું કામ કરે છે અને એક વાર વાગ્યા હોય તો તે બૂની શકાતા નથી, આવ્યા માટે નકામું બોલવાની ટેવ બધ કરવી કેટલાક માણસો પોતાની વિદ્વતા કે હકાપણ બતાવવા સારું અકારણે પણ અપ્રસ્તુત બોલ્યા કરે છે અને તેમ કરીને પોતાની લથુના કરે છે ખામ કરીને નકામું બોલવું નહિ અને કડવું પણ બોલવું નહિ (૮, ૨૪૬)

તીર્થ કર મહારાજ અને વચનગુપ્તિની આદેયતા

अत्र एव जिना दीक्षाकालात्तकेरत्रोद्भूतम् ।

अवघातिभिया घृषुहानत्रयमृतोऽपि न ॥ ૯ ॥ (અનુદર)

“ તેવા માટે એકે તીર્થ કર મહારાજને ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, તોપણ દીક્ષાકાળથી માડીને કેવળજ્ઞાન થતા સુધી, પાપની બીકથી, તેઓ કાઈ પણ બોલતા નથી ” (૯)

વિવેચન—“ તેટલા માટે ” એવે આવધ બોલવાથી અનિષ્ટ ફળ થાય છે, તેટલા માટે, તીર્થ કર મહારાજ પણ છદ્મસ્ય અવસ્થામા મૌન ધારણ કરે છે એટલા જ્ઞાનીને પણ

આવો ક્ષય રહે છે, તે પર બહુ ખ્યાલ કરવા જેવું છે. આ તો બાપાનમા આજે આમ થયું અને વીસુવિચક્ત જ્ઞાનામુખી ક્રાંત્યો, પાર્લામેન્ટમા આવી તકરાર થઈ અને રાજ્યમા આવી ખટપટ ચાલે છે—આવી આવી વાતો કરીને નકામો કાગળેપ ઝરવામા આવે છે ચાલુ ઇતિહાસ જાણ્યો એ જુદી વાત છે, પણ પડી એ સબધી વાતો કરી, વિચારો બતાવી, નકામો કર્મબંધ શા માટે કરવો ? શાસ્ત્રકાર એક વ્યવહાર વચન કહે છે કે “બહુ બોલે તે બાકો” આમા બધી વાતોનો મુદ્દો આવી નય છે (૮, ૨૪૭)

કાયસવર—કાયબાનુ દૃષ્ટાત

કૃપયા સદૃણુ સ્વાહ, જ્ઞમજ્ઞાતનિર્દનાન્ ।

સદૃતાસદૃતાઙ્ગા યત્, સુતદુ ગાન્યગાન્ધુયુ ॥ ૧૦ ॥ (જનુઅર)

“(જીવ ઉપર) કયા લાવીને, તારા શરીરનો સવર કર, કાયબાના દૃષ્ટાતથી શરીરનો સવર કરનાર અને નહિ કરનાર અનુક્રમે મુખ-દુખ પામે છે” (૧૦)

વિવેચન—કાયસવર—મન અને વચનની પ્રવૃત્તિ જેમ નુકસાન કરનારી છે, તેમ કાયની પ્રવૃત્તિ પણ, આવડ હોય તો, અનત સમારપરિશ્રમજી કરાવે છે કાયયોગની પ્રવૃત્તિ કરવી તે પણ શુભ હેતુપૂર્વક કરવી નિષ્ક્રમ અને હાનિકારક પ્રવૃત્તિનો સવર કરવાની આવશ્યકતા બહુ જ છે હઠયોગ વગેરેથી શરીર પર જય થાય છે, તે તો માત્ર આરોગ્યાદિ ઔદિક લાભ માટે થાય છે જૈન શાસ્ત્રકાર એને બહુ અગત્ય આપના નથી એક વગડામા જમીન પર જે કાયબા નામ્યા જતા હતા તે વેળા કોઈ હિંસક જનાવર આવ્યું તેને જોતા જ બને કાયબાએ પોતાના પગ ને માથું અદર લઈ લીધા પછી તે જનાવર દૂર ભીડુ ગઈ તેના પગ ને માથું બહાર કાઢવાની રાહ જોવા લાગ્યું કેમકીંક વારે એક કાયબાએ અકળાઈને પગ અને માથું બહાર કાઢ્યા, એટલે પેલા જનાવરે તે પકડીને તેને મારી નાખ્યો બીજા કાયબાએ, ઘણો વખત વચા છતાં પણ, પગ કે માથું બહાર કાઢ્યા નહિ, તેથી છેવટે યાદીને પેનું જનાવર જતું ગયું

આ જે કાયબામા જે કાયબાએ પોતાના અગોપાગ ગોપથી રાખ્યા, તે મુખ પામ્યો અને બીજો દુખ પામ્યો, માટે જાણો સવર કરવાની પણ ખરેખરી જરૂર ॥ (૧૦, ૨૪૮)

કાયાની અપ્રવૃત્તિ વિ કાયાનો શુભ વ્યાપાર

માયસ્તમ્માદ્ય કે કે સ્યુસ્તસ્તમ્માદ્યો યતા ? ।

શિવદેતુક્રિયો યેષા, માયસ્તાસ્તુ મ્તુને યતીન્ ॥ ૧૧ ॥ (જનુઅર)

“માત્ર કાયાના સવરથી ઝાડ, સ્તંભ વગેરે કોણ કોણ સચમી ન થાય ? પણ જેઓનું શરીર મોક્ષ મેળવવા માટે ક્રિયા કરવામા ઉદ્યત થાય છે, તેવા યતિની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ” (૧૧)

વિવેચન—ઉપર વચનયોગ માટે કહ્યું તેમ જ કાયાની પ્રવૃત્તિ માત્રથી કાઈ લાભ થતો નથી, પરંતુ જરૂરતું એ છે કે ગયાના પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ, એટલે તેના વડે શુભ ક્રિયાઅનુધાન કરવા જોઈએ આ પ્રમાણે મનવચન કાયાના યોગોની પ્રવૃત્તિ મળેથી ઉપયોગી ઉપદેશ ગાથો હોય પાંચ ઇન્દ્રિયોના સવરની વાત કરે છે (૧૧, ૨૪૬)

શ્રોત્રેન્દ્રિયસવર

યુતિસયમમાત્રેણ, જન્દાન્ માન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ।

દૃષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષો ત્યજન્મુનિ. ॥ ૧૨ ॥ (બુદ્ધર)

“ જ્ઞાનના સયમમાત્રેણ કોણ શબ્દોને ત્યજતું નથી ? પણ ઇંદ્ર અને અનિષ્ટ શબ્દો પર રાગદ્વેષ તણુ દે, તેને મુનિ સમજવા ” (૧૨)

વિવેચન—કુદરતી નયમ જે રીતે આવે છે ચક્રિન્દ્રિય સુધી શ્રોત્રેન્દ્રિય હોતી જ નથી, તેને અથવા બહેશને સ્વભાવે શ્રોત્રસવર થાય છે કૃત્રિમ સયમ જ્ઞાનમા આગળી નાખી કે પૂમડા નાખી, બેસી રહેવાથી થાય છે આવી રીતે બાહ્ય સયમથી ઇન્દ્રિયને સયમ તો અનેક વાર થાય છે, પરંતુ એના પ્રજારના કર્મથી નપણે થયેલા બાહ્ય સયમથી કાઈ લાભ થતો નથી, પણ એક તરફ વાયોલિન, હારમોનિયમ, પિયાનો અથવા વેણ, મૃગ, હિલરૂબા વગેરેના કોમળ ધ્વનિ આવતા હોય અને એક બાજુ કૂતરાનું ભસણ, બેસૂર અને લેમાસૂર જેવા અવાજથી ચાલતું ગાયન, અથવા ગરેડાનું ભૂકડું ચાલતું હોય, એ જન્ને સાંભળીને મનમા જરા પણ પ્રેમ કે ખેદ આવે નહિ, મનભાવ રહે, એમા જ ખરેખર મહત્ત્વ છે, એ જ મુનિપણ છે અને એવી સમવૃત્તિવાળા પ્રકૃષ્ટ હૃદયને વૃદ્ધિ પામના વખત લાગતો નથી

શ્રોત્રેન્દ્રિય વશ ન રાખવાથી હરણુ બહુ દુખી થાય છે પારથી જ્યારે બાજ પાથરે છે ત્યારે હરણુને તેમા ફમાવવા સારુ વારગી વગાડે છે મુદર સ્વરથી આકર્ષાઈ ગયેલુ ઇન્દ્રિયપરવશ હરણુ પારથીના મપાટામા આવી બંધ છે સાંભળવાની લેમા તેને બીજી જિજ્ઞાસુ જ્ઞાન રહેતું નથી, તેટલા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “ હૃષીતભ્યને અશાન્થત ન્તણી, ભાસમાર્ગના મુખને શાન્થન બણી અને આયુધ્યને પરિમિત બણીને ઇન્દ્રિયભોગથી વિશેષ કરીને નિવર્તણું ” (ઇન્દ્રિયપરાજયશતક) (૧૨, ૨૫૦)

ચક્ષુરિન્દ્રિયસવર

ચક્ષુસયમમાત્રાકે, રૂપાગોમાસ્ત્યજન્તિ ન ? ।

દૃષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષો ત્યજન્મુનિ. ॥ ૧૩ ॥ (બુદ્ધર)

“ માન અમુના સયમથી કોણ રૂપરસણુ તજતા નથી ? પણ ઇંદ્ર અને અનિષ્ટ રૂપોમા જેઓ ગગદેહ છોડી દે છે, તે જ ખરા મુનિ છે ” (૧૩)

વિવેચન—તેઇન્દ્રિય સુધીના મનં છોડે ચક્ષુ વગરના હોય છે વગી, પચેન્દ્રિય

મનુષ્ય અને તિર્થંચમા પણ કેટલાક અધ હોય છે, પરંતુ આના પ્રકારના સયમથી શું ? તેમ જ આખો મીચીને બેસી રહે, તેથી પણ શું ? તેથી કાંઈ મહાલાભ થતો નથી, કદાપિ જરા જરા લાભ વાય તો તે હિમામમા નથી, પરંતુ જનારે મુર સીનું ૩૫ બુએ, તેની હસગતિ અને સુહર મુખ, હૃદયવિસ્તાર અને કદમીઝ ધા બુએ, અથવા નાટક કે કુ રતની સુહર સિનેરી બુએ ત્યારે, તેમ જ કુષ ડુર્ગંધ અને રોગથી બગડેલ શરીરવાળાને બુએ ત્યારે, બન્ને ઉપર સમ દિ રહે તો જ ચતુરિદ્રિનો સવર થયો હોવાય આનું નામ ખરેખરે સયમ છે બાહ્ય સયમ તો ઘણી વાર થાય છે, યર્ષ નય છે તેટલા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “તે જ પુરુષોને ધન્ય છે, તેને જ અગ્રે નમસ્કાર કરીએ છીએ કે જે પુરુષોના હૃદયના અરથી આખે જોનારી અર્થાત્ કમલ નેત્રે જોનારી સ્ત્રી ખટકતી નથી ” (ઇદ્રિયપરાજયશતક)

ચતુરિન્દ્રિયનો સયમ ન કરવાથી પનગિયુ ગહુ ડુ ખ પામે છે તીલાના ઉપધી આકર્ષી ચતુરિન્દ્રિયને પરવશ થઈ તેમા ઝપનાનીને પોતાના ખ્યારા પ્રાણ બુએ છે (૧૩, ૨૫૧)

ધ્રાણેન્દ્રિયસવર

ધ્રાણસયમમાત્રેણ, ગમ્યાન્ કાન્ રુ ત્યમન્તિ ન ? ।

દ્વાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષો ત્પન્નમુનિ ॥ ૧૪ ॥ (મનુષ્ય)

“નાસિકાના સયમમાત્રથી કોણ ગધોને ત્યજતુ નથી ? પણ ઇંટ અને અનિદ્ર ગધોમા જેઓ રાગદ્વેષ ત્યજી કે છે, તે જ મુનિ કહેવાય ” (૧૪)

વિવેચન—ઉપર પ્રમાણે ભાવ સમજવો સેટ, લવડર, અત્તર કે મુગ ધી પદાર્થોની ગંધ આવવાથી રાગ ન થાય અને વિદ્યા વગેરેની ડુર્ગંધથી દ્વેષ ન થાય, ત્યારે ધ્રાણેન્દ્રિય નો સવર થયો સમજવો. ઇંટ અને અનિદ્ર વસ્તુ પર સમભાવ રાખવો, એ સવર છે જેઓ ઇદ્રિયભોગમા ચોટી રહેતા નથી, ગૃહિભાવ કે આસક્તિ રાખતા નથી, તેઓ ખરા સયમવાન કહેવાય છે તેટલા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “લીલો અને સૂકો એવા બે મારીના ગોળા ભીંત તરફ ફેંક્યા, તે બે ગોળા ભીંતે અથડાયા, આ બેમા જે લીલો ગોળો હતો તે ભીંતે ચોટી ચઢ્યો અને સૂકો ગોળો ન ચોટી રહ્યો એ પ્રકારે ઇદ્રિયભોગમા લપગી અને હુર્બુદ્ધિ પુરુષો મસારૂપ બીતમા ચોટી રહે છે અને જે કામભોગમાં વિરામ પામ્યા છે, તે સૂકો ગોળાની પેઠે સસારભીંત પર ચોગી રહેતા નથી ” (ઇદ્રિયપરાજયશતક)

અત્ર ચીકાગ તે રાગદ્વેષજન્ય સમજવી ભીંત આગળ જતા મુધી તો બન્નેની ગતિ સરખી જ હોય છે, પણ પછી સ્થિત્યતર યર્ષ બંધ છે

કમળની સુગંધમા લપટાર્ધ ભ્રમર તેમા આમળા યર્ષ બંધ છે અને લહેરમા આવી યર્ષ તેમા બેસી રહે છે, બંને છે કે ગૂંઈ અમ્લ થતા કમળ ત્રીચાર્ધ જશે અને પોતે કેળખાને પડશે, છતા હમણાં ઠીકુ છુ, ઠીકુ છુ, એવા વિચારમા ને વિચારમા આસક્ત

પણામાં પડ્યો ગ્હે છે અને માટે કમળ નીચાઈ જાય છે અને નિર્દોષ પણ હૃદયપરવશ બમર મુગધના લોકમાં તેમાં સપડાઈ જાય છે પ્રજાને નીકળવાની આશા ગળે છે, તેવામાં જો કોઈ હાથી આવે છે, તો તે કમળને તોડીને ખાઈ જાય છે એ રીતે તે પોતાનો પ્રભુ અર્પણ કરે છે (૧૪, ૨૫૨)

રસનેન્દ્રિયમવર

નિદાસયમમાત્રેણ, રમાન્ રાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ૧

મનસા ત્યજ તાનિષ્ઠાન્, યત્ત્વિત્તિ તપઃફલમ્ ॥ ૧૬ ॥ (મગ્ન૫૫)

“જિહ્વાના સયમમાત્રથી કોણ રસોને ત્યજતું નથી ? હે ભાઈ ! જો તું તપનું ફળ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હો તો મુંઝવે લાગતા રસોને તજ દે” (૧૫)

વિવેચન—અવધારમાં પણ કહેવત છે કે “જેની દાડ ડગડી, તેનો પ્રભુ કડધો” સમારમાં અત્યંત લવ પરાંત રમકાવનાર આ હૃદય છે મારું ખાવાના પિચારમાં અને તેને યોગ્ય સાધનો તૈયાર કરવામાં, મારા ખાવાના પદાર્થો મેળવવામાં અને છેવટે મારું ખાવામાં આ જીવ ધન્યતા માને છે દુનિયામાં ખાઈપીને આનંદ માનનારા ધર્મો પણ નીકળેલા છે ! ખાવાપીવામાં જ મોક્ષ માનનારા જિહ્વાના લાવણુ જીવો મનુષ્યભવનું ખરું સાધ્યભિક્ષુ શુ છે તે જુદી જાય છે વગી, આવા બાહ્ય રસપોષણથી હૃદય તૃપ્ત થતી નથી, અત્યંત વખત મેરુપર્વતના હમલાથી પણ અત્યંતમ્ભો ખોરાક ખાધો, છતાં જીવને તૃપ્તિ થતી નથી તથી રસનેન્દ્રિયને વશ કરવા માટે અમાધારણ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે તેટલા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “જો તું સમારથી બીતો હો અને મોક્ષપ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખતો હો, તો હૃદયોનો જય કરવા માટે અમાધારણ પુરુષાર્થ દ્વારે (શ્રીમદ્ યોગોપનિષદજી, હૃદયજ્યાદક)

માહલાને પકડવા માટે માછીમાર લોકોનો મોટો પાણીમાં મૂકે છે, તેની સાથે મિષ્ટ લોટની પીંડીઓ બાંધે છે રસનાની લાલચે માછીનું તે ખાવા આરે છે, તે ખાતા ખાતા કાળામાં લોકોઈ જાય છે આવી જ રીતે અનેક પક્ષીઓ પણ ખાવાની લાલચે જાગમાં ફસાઈ જાય છે શાસ્ત્રકાર સર્વ હૃદયોમાં રસનેન્દ્રિયને જીતવી મુશ્કેલ કહે છે

અકાગણ રસણી, કમ્પાણ મોહણી, વયાળ તદ્દ સ્વેદ ચમવય ॥

ગુત્તોળ ય મળગુત્તો, જરો દુષ્કલોદિ જિવિતિ ॥

—“હૃદયોમાં રસનેન્દ્રિય, કર્મમાં મોહનીય કર્મ, વ્રતોમાં જલ્દાયર્થવત અને શુભિમાં મનોશુભિ એ ચારે વધારે મુશ્કેલીલી જીતી શકાય છે” (૧૫, ૨૫૩)

રૂપરસનેન્દ્રિયસયમ

ત્વચ સયમમાત્રેણ, સ્પર્શાન્ રાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ૧

મનસા ત્યજ તાનિષ્ઠાન્, યત્ત્વિત્તિ તપઃફલમ્ ॥ ૧૬ ॥ (મગ્ન૫૫)

“ચામડીનો સ્પર્શ ન કરવા માત્રગી કોણ સ્પર્શનો ત્યાગ કરતું નથી ? પણ જો તારે તપતું ક્ષણ મેળવવું હોય તો ઈષ્ટ સ્પર્શનો મનથી ત્યાગ કર ” (૧૬)

વિવેચન—સસારમા વધારે રખડાવનાર આ ઇદ્રિય છે એનો વિશેષ આવિર્ભાવ સ્ત્રી-સયોગ વખતે થાય છે તેને તજવાની ખામ અગત્ય જતાવવા સારું એક ખાસ શ્લોક આપવામા આ યો છે સુદર સ્ત્રીના કે બાળમ્ના ગાલના સ્પર્શથી મનમા રાગ ન થાય, અને ચામડી પર કુદ જોવા બ્યાપ્તિ થાય તેથી અથવા ડાગ, મઝર, તાપ કે શીતના અનિષ્ટ સ્પર્શથી મનમા દ્રેષભાવ ન થાય એ સ્પર્શનેન્દ્રિયનો સચમ છે અને બાકી બધી દ્રેષમ્ની વાતો ॥

સ્પર્શેન્દ્રિયને પરવશ પડીને હમ્ના મહાદુષ પામે છે હાથીને જ્યારે પડડો હોય છે ત્યારે એક મોટો ખાટો ખોરી તેના પર ખડ નાખી ઢાકી દે છે ખાડાની સામી બાતુએ કામગની સુદર હાથથીને રગીને ડિબી રાખે છે એના પર આસક્ત થયેલા હાથી તેને ભોગવવા માટે ઉતાવળ કરી દોડતો જાય છે, ત્યાં વ ચે તુણથી ઢાકેલા ખાડામા પડી જાય છે પછી કેન્દ્રાક દિવસ સુધી તેને ભૂખ્યો રાખવામા આવે છે, માર મારવામા આવે છે અને પછી હમેશને માટે કેદખાને પૂરવામા આવે છે, અર્થાત્ તે હમેશ માટે પરવશ પડે છે આ સર્વ દુખતુ કારણ સ્પર્શનેન્દ્રિયપરવશપણ છે (૧૬, ૨૫૪)

અતિસચમ

યસ્તિસયમમાત્રેણ, ત્વમ્ કે કે ન વિન્નતે ? ।

મન સયમતો રેદિ, ધીર ! ચેત્તત્ક્રત્યર્થસિ ॥ ૧૭ ॥ (મગ્ગદુર)

“મૂત્રાશયના સચમમાનથી કોણ લોકો બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતા નથી ? હે ધીર ! જો તને બ્રહ્મચર્યના ક્ષણના ઇન્દ્ર હોય તો મનનો સચમ કરીને બ્રહ્મચર્યને ધારણ કર ” (૧૭)

વિવેચન—સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયમા સ્ત્રીસયોગનો વિષય મહાગુદ્ધિતુ કારણ છે, અને તેનું ખામ મનન કરવા માટે એક તુલા શ્લોકમા તેની બ્યાખ્યા કરી છે એથી એ પાચથી જુદી ઇદ્રિય છે એમ સમજવાનું નથી, એ સ્પર્શનેન્દ્રિયનો એક વિભાગ છે આ ઇદ્રિય કેટલી જાય કર છે તે જોટવા ઉપરથી જણાશે કે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે બાકીની ઇદ્રિયોના વિષયોને ભોગવતા કેવળજ્ઞાન થવું શક્ય છે સુગંધ લેતા, સુસ્વર સાંભળતા, રૂપ જોતા અને ઉત્તમ પદાર્થ ખાતા જો આત્મસ્વરૂપ વિચારે અને પૌરૂગતિક ભાવને ત્યાગ વિચારે, તો કેવળજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પણ સ્ત્રીસયોગ કરતા તે બની શકે તેમ નથી એકાત દુર્ધ્યાન થાય, તાત ધાતુની એકત્રતા થાય અને મહાકિવદ્ અધ્ય વસાય થાય, ત્યારે જ સ્ત્રીસયોગ બની શકે ॥ આવી રીતે એકાત અધ પાત કરનારી સ્પર્શનેન્દ્રિય કાઈ અજઞ્ઞ નથી, પણ ગુહ્યેન્દ્રિયનો બગાટકારે સચમ કરેલો પડે, તેથી બહુ લાભ નથી અમગી પચેદ્રિય સધી તો નર્પસકરો છે. પણ તે પરપરે

કરતા વધારે સખત છે તેઓ તથા નારકીના છવો અને કૃત્રિમ નપુસક બળદ અથવા અધો પ્રહસ્યર્થ પાળે તેમા કાઈ લાભ નથી, પરંતુ સામી રહ્યા અથવા ઉર્વશી આવીને ઊભી હોય, પ્રાર્થના કરતી હોય, પોતાની પાસે પૈસા તથા શક્તિ હોય, સ્થાન ઐકાત હોય અને બીજી સર્વ બાબતોની અનુકૂળતા હોય, છતાં મન પર સયમ રહે ત્યારે જ ખરેખર મુનિપણ પ્રાપ્ત થાય છે પરસ્પરધીનપણાદિ કારણથી તો ઘણી વાર અશ્વને પણ પ્રહસ્યર્થ પાળવું પડે છે, પરંતુ એમા અશ્વની ઇચ્છા જેમ વિરામ પામતી નથી, તેમ આ છવ માટે પણ સમજી લેવું

શ્રીને માટે શાસ્ત્રગરોએ બહુ કહ્યું છે (આ સર્વ શ્રીઓએ પુરુષ માટે સમજી લેવું) એ સ બધી વિચાર કરતા આ છવ શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજી જાય તેમ છે આ જ મથના શ્રીમત્તત્ત્વચોચન અપ્રિકારમા બહુ વિસ્તારથી તેનું સ્વરૂપ સમજાવવા યત્ન કરવામા આવ્યો છે, માટે વિદ્વાન માણસે શ્રીસંયોગ કરતા વિચાર કરવો એ સંયોગની સત્તા કેવી પ્રબળ છે અને દૃઢ સત્ત્વવત મહા માણે તે મત્તાને તેના પુષ્કળ પ્રબળ કારણો છતાં પણ કેવી રીતે જઠમૂળથી નાશ કરે છે, એ સિદ્ધશુદ્ધવાસી મુનિ અને સ્થૂળભદ્રજીના દ્વાનથી સમજાઈ જાય છે આજ માસ સુધી મિથાન ખાઈને વેશ્યાને ત્યાં ગઈ છતાં, શુરુએ તેમનું કાર્ય મહાદુષ્કર હતું અને આજ માસના ઉપવાસ કરીને પ્રાણાત લયમા રહી આત્મ જાગૃતિ રાખનાર સિદ્ધશુદ્ધવાસીનું કાર્ય માત્ર દુષ્કર હતું, એ શુરુના નિષ્પક્ષપાતપણાને જે પડિતો સમજી ગયા છે, તેઓ મૂર, મામ, રુધિર અને આમડીની કોથળી પર રાગાધ બની મારકૂપમા પડતા બચી ગયા છે એ સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશ પડી ઇલાચીપુત્ર નાટકિયો થયો, એને વશ પડી બેનાતટ નગરીનો રાજા ઇલાચીપુત્રનું મરણ ઇચ્છવા લાગ્યો, એને વશ પડી “લયવ ! જા મા સા સા” વાળી શ્રી પાંચ સો પુરુષને લોગવતા છતાં પણ અસતોથી રહેતી હતી, એને વશ પડેલો પ્રહસ્યર્થ એકી સાતમી નારકીમા રહ્યો રહ્યો પણ “ચારુદત્તા, ચારુદત્તા” એમ પોકાર કર્યા કરે છે, એને વશ પડેલા ગવણે પોતાના દશ મન્તક અને મહાનદિ રણમા શુભાવી, એને વશ પડેલા છવો એક માળાપથી અવતરેલા સગા ભાઈ એ સાથે કવેશ કરે છે, એને વશ પડેલા બિરેક બૂરી જાય છે, અધ બને છે, અનેક પાપો કરે છે અને, દગામા કહીએ તો, ક્ષણિક સુખની ખાતર મનુષ્યજન્મમા જે મહાલાભ પ્રાપ્ત કરી પરિણામે મનત સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ છે તે સર્વ શુભાને છે

આ બહુ અગત્યના વિષય માટે વિદ્વાનોએ રચેલા અનેક ગ્રંથો મૂકમા જણવાના જિજ્ઞાસુઓએ “ઇન્દ્રિયપરાજયશતક” “શુભાચૈરાગ્યનરગિણી”+ અને “ગીતોપદેશમાળા” એત્રણ ગ્રંથો વાચવા અન વિસ્તારભયથી વિશેષ કહેવામા આવતું નથી, પરંતુ એત્રણ તો પુનરુક્તિ કરીને કહેવામા આવે છે કે હે બધુઓ ! તમે મુખ શુ છે અને તે કયા છે, તેનું ખરું સ્વરૂપ સમજે પ્રાદુત માણુઓના અવગણનાને પાત્ર

પ્રવાહ પર ચાલ્યા જવાની અનાદિ પદ્ધતિ છોડી દો. અનંત ગુણ તમારા આત્મામાં જ ભરેલા છે, એ પ્રાપ્ત કરવા જવા પડે તેમ નથી, ક્યારે તેને પ્રગટ કરવાની જરૂર છે જ્યારેય પાલ્યા વગર અને તેમ ન જને તોપણ સ્પર્શનિન્દ્રિય પર સારી રીતે સયમ રાખ્યા વગર એ ગુણ પ્રકટ થાય તેમ નથી, માટે પોતાનું (આત્માનું) જલ્દી અને પારકું (પુરૂષોત્તમ) તજવું એ સામાન્ય જણાતા સૂત્ર પર વ્યવહાર કરવો યોગ્ય છે (૧૭, ૨૫૫)

સમુદાયથી પાચે ઈન્દ્રિયોના અવરો ઉપદેશ

વિવચન્દ્રિયસયોગમાગ્રાસ્તે કે ન સયતા ? ।

રાગદ્વેષમનોયોગમાવાધે તુ સ્તવીમિ તાન ॥ ૧૮ ॥ (જગદ્ગુરુ)

“વિવચ અને ઈન્દ્રિયોના અયોગ ન થવાથી કોણ સયમ પામતું નથી ? પરંતુ રાગદ્વેષને યોગ જેઓ મનની માથે થવા દેતા નથી, તેઓની તો હું સ્તવના ઠરું છું” (૧૮)

વિવેચન—મધુર સ્વર, સુંદર રૂપ, સુગંધી પુષ્પ, મિષ્ટ પદાર્થ અને સુકોમળ સ્ત્રી—આ પાંચ વિષયો છે તેઓ ઈન્દ્રિયને મળે નહિ, એમ્હે કાનને સુસ્વર મળે નહિ, આખને સુરૂપ મળે નહિ, રમ્મનાને અનુકૂળ પદાર્થ મળે નહિ, ઈત્યાદિ, ત્યારે તો ‘હૃદ્યા ભારી વનિવ્રતા’ જેવું થાય છે, પણ એનું નામ આત્મસયમ કહેવાય નહિ, ઈન્દ્રિયના સારા વિષયો પર ગમ ન થાય અને ખરામ વિષયો પર દ્વેષ ન થાય એનું નામ સયમ છે. વસ્તુવિનિર્ગતે ત્રિકાલિન વસ્તુસ્વરૂપ વિચારતા ડોઈ વસ્તુ સારી કે ખરામ છે જ નહિ, કોઈકે કે સ્વાભાવિક રીતે જ અમુક વસ્તુ ખરામ હોય, તો તે સર્વદા ખરામ જ રહેવી જોઈએ, પણ અવલોકન કરતા આથી વિરુદ્ધ અનુભવ થાય છે લાંબો કડો લાગે, તેથી રમ્મનાને અમિય લાગે છે, પણ મદવાડ વખતે આધિનો નાશ કરે ॥ અને તિર્થથી તે આનંદથી ખાય છે ત્યારે વસ્તુનું ખરામપણું અથવા મારાપણું મનના માનવા ઉપર જ થાય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે અને ઘણુંખરું તો તેને ત્રહ્મણ કરનાર વ્યક્તિના મનના ચક્રવિચલન સ્વભાવ પર જ તે આધાર રાખે છે તેટલા માટે નીતિમાર કહે છે કે—

ન રમ્ય નારમ્ય પ્રતિગુણતો ઘસ્તુ ક્ષિમયિ ।

પ્રિયત્વ ઘસ્તુના મવતિ ચ રાતુ પ્રાદક્ષિણાત્ ॥

“કોઈ પણ વસ્તુ પ્રતિષ્ઠિથી સુન્દર કે અસુન્દર નથી, સુંદર અથવા અસુન્દર વસ્તુના પ્રાદક્ષિણ પર આધાર રાખે છે”

ત્યારે હવે જે સવાલ રહે છે તે વસ્તુ પર નહિ, પણ આપણા પોતાના મનના વલણ પર આધાર રાખે છે એ મનને અનુકૂળ ઈન્દ્રિયોના જય કરવો એ પ્રગળ પુરુષાર્થ છે અને તેથી જ ઈન્દ્રિયસયમ કર્યાં છે જરા આત્મપીય સ્કુરાણી, મનમા ચોખ્ખા નિયમથી કાર્યતત્ત્વ

વહન કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવામાં આવે, તો ઇન્દ્રિયવિષયકપ્રભોગનો માર્ગ અક્રિત થઈ જાય અને એક વાર આનો અભ્યાસ થોડો વખત પાડવામાં આવે તો પત્રી તેને મર્જિત પ્રવાહ થઈ જાય આવા આત્મિક શુદ્ધ પ્રવાહમાં રમણ કરનાર, ઇન્દ્રિયોને શુભ માર્ગે પ્રવર્તાવનારા મહાત્માઓની અમે મુતિ કરીએ છીએ (૧૮, ૨૫૬)

કપાયસ વર—કરત અને ઉત્કરત

કપાયન્ સટ્ટણ માગ^૧, નરઠ્ઠ યદસરરાત્ત ।

મહાતપધ્મિનાડપ્પાપુ, કરટોત્તરટ્ટાદય^૨ ॥ ૧૯ ॥ (જગદ્ગુરુ)

“હે વિદ્વાન્! તું કપાયનો તવર કર તેનો તવર નહિ કરવાથી કરત અને ઉત્કરત જેવા મહાતપસ્વીઓ પણ નરકને પામ્યા છે” (૧૯)

વિવેચન—મિથ્યાત્વત્યાગ અને યોગસંવર માટે કરત, હવે કપાયસ વર માટે જરા મુશ્કેલી કરે છે વિવિધપરમે આત્મો અધિકાર અગાઉ લખાયો છે તેથી અત્ર વિશેષ લખવાની જરૂર રહેતી નથી * એ મર્ષ હૃદયીઓ મુખ્ય માર છે કે કપાયનો ત્યાગ કરવો, તે (કપાય) કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તોપણ કરના નહિ અને આત્મિક ચિંતવના કર્યા કરવી કપાય એ જ મમારનો લાભ છે અને મસારની વૃદ્ધિ કરનાર છે એનો પ્રસાર થવા દીધાથી ખતું મોટું નુકસાન થાય છે કપાયથી અનેક છુપે દુર્ગતિ પામ્યા છે, જેના દંધાન આ મથના માનમાં અગ્રિમરમાં યોગ્ય સ્થાને ઘટાવવામાં આયા છે કરત અને ઉત્કરત મુનિનું દંધાન જાણવા લાયક છે, તેથી ટીકા ધનવિજયમુરિની ટીકા ઉપરથી અત્ર લખવામાં આવ્યું છે

કરત અને ઉત્કરત નામના બે ભાઈઓ હતા એ બન્ને સમા ભાઈ નહોતા, પણ માસી-માત્રીના નીકરણ હતા તેઓ બન્ને અધ્યાપકનો ધર્મ કરતા હતા એક વખત જમાર પર વૈરાગ્ય આપે તેથી બન્ને ભાઈઓએ મન બ્રહ્મ કયું તેઓ ખતું તપસ્યા કરતા હતા પૃથ્વીતલ પર નિહાર કરના કરના તેઓ કુણ્ણાલા નગરીમાં શ્રામાસુ કરવા આવ્યા અને ગામ દરના કિત્તાના ગળાગામમાં રહી ધોર તપસ્યા કરવા માંડી વરમાદ થયે તો તેમાં આ સાધુ તણાઈ જશે એ વિચારથી શેત્રદેવતાએ વરસાદને કુણ્ણાલા નગરીમાં વરસવા નિષેધ નહિ, અટકાવી રાખ્યો તે નગરી સિવાય આજુમાજુ બહુ સારી રીતે વરમાદ થયો ગામના લોકો આનું કારણ સમજી ગયા તેથી તે મુનિઓને અત્કરણથી ત્રાપ આપવા લાગ્યા અને છેવટે સર્વ લોકોએ એકઠા થઈ મુનિઓને યદિમુદિ વગેરેના પ્રહારો કરી ગામથી દૂર કાઢી મૂક્યા આ વખતે લોકોએ કહેલા તાડન-તજનથી શુભે થઈ તેઓ બોલ્યા—

* જુઓ ‘કામયાગ’ ભાગને સાતમો અધિકાર

કરત—વપ મેઘ ! કુળાલાયા । હે વરસા ! તું કુણ્ણાલામા વરમ,

ઉત્કરત—દિનાનિ દશ પચ ચ । પદર દિવસ સુધી,

કરત—મુશલ્પ્રમાણધારામિ । મૂશળ પ્રમાણ ધારાઓથી,

ઉત્કરત—યથા રાત્રી તથા દિવા । જેમ રાત્રે તેમ જ દિવસે

વરમાદ તરત શરૂ થયો અને મૂશળધારાએ કુણ્ણાલામા પદર દિવસ સુધી વરસ્યો, જરા પણ વિસામો લીધો નહિ આખા ગામમા પાણી ભરાઈ ગયું અને તેથી સરે લોકો તણાઈ ગયા મહાસહાર થઈ ગયો આ મહાપાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા વગર, પાપને આલોભ્યા વગર, ત્રીજે વરે અને માધુઓએ સાકેતપુર નગરમા કાગ કર્યો અને સાતમી નરકે કાળી નામના નરકવાસમા બીસ સાગરોપમને આઉએ ઉત્પન્ન થયા

મહાકોપનું આવું પરિણામ આ યુ ! ક્ષણિક ક્રોધ સાકેત બસ ખ્ય વરમ સુધી નરકના મહાદુષ્ટ સહન કરવા પડશે, તેવી જ રીતે સનત્તમાર માનથી, શ્રી મહિનાયજી માયાથી અને ધવળ-મમ્મલુ-માગર શેઠ વગેરે લોકોથી મહાદુષ્ટ પામ્યા છે આ સર્વ દષ્ટાત પર નિચાર કરી કપાયનો સવર કરો બધેલેનું એની ખામ જગ્યા છે, એ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે (૧૯, ૨૫૭)

ક્રિયાવતની શુભ યોગમા પ્રવૃત્તિ હોતી જોઈએ તેનું કારણ

यस्यास्ति निचिन्न तपोयमग्नि, भूयात्स यत्तत्तुदता परान् वा ।

यस्यास्ति कष्टाप्तमिदं तु किं न, तद्भगमी सगृणते स योगान् ॥ ૨૦ ॥ (દસન્ન)

“જેને તપમ્યા, થમ વગેરે કાઈ પણ નથી, તે તો ગમે તેનું જોયે અથવા ખીજ જોને પીડા ઉપજાવે, પણ જેઓએ મહાકષ્ટ કરીને આ તપસ્વાદિક પ્રાપ્ત કરેલ છે તેઓ તેનો નાશ થઈ જવાની ધીક રાખીને યોગનો સવર કેમ ન કરે ?” (૨૦)

વિવેચન—અનંત કાળથી મિથ્યાત્વના પ્રવાહમા તણાતો પ્રાણી ગમે તે જોયે, મન વચન-કાયાના અનુભવ યોગોની પ્રવૃત્તિ કરીને ગમે તેને દુષ્ટ હે, પીડા ઉપજાવે, કષ્ટ આપે કે ગમે તે કરે, તે તેને પાવવે એમ છે એને વધારે સુખ પ્રાપ્ત થયું નથી, પ્રાપ્ત કરવાની તેની ઇચ્છા પણ નથી અને પ્રયામ પણ નથી, પણ જેઓ ઘોર તપસ્થા કરે છે, મહા પશ્ચાદ્ધાણુ કરે છે, અને ખીજ તેવા જ અમાધારણુ પ્રયાસથી વિરતિ ધારણ કરે છે, તેઓએ તો યોગનો સવર જરૂર કર્યો જોઈએ, ગમે તેટલો મૌનગતિ ભોગ આપવો પડે તોપણ તેમ કરવામા ચોતાની સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ ત્રયકર્તા આશ્વર્ય બનાવે છે કે આવી રીતે તપસ્વાદિક કરતા છતાં પણ, તેનો નાશ વવાની ધીક લાગતી હોય, તો યોગનો સવર કર્યો જોઈએ એમ બાણતા છતાં એના અધિકારી જોવા માટે થોડા સવર કર્યા નહિ હોય ? પ્રયામથી મગેવ નિરનિચલનો નાશ થઈ જશે, મટેન ફેકટ જશે અને પરિણામે પસ્તાનો થશે, માટે યોગમવર કર (૨૦, ૨૫૮)

મનયોગના મંવરની સુખ્યતા

મંવેત્સમગ્રેષ્વપિ સવરણુ, પર નિગ્મન શિસસર્વળ ય* ।

ત્યજન્ કપાયાદિમદુર્ગિત્થ્યાન્, કુયાન્મનઃસરમિદ્ધીસ્તમ્ ॥ ૨૧ ॥ (ઉપજાતિ)

“મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનું મોટામાં મોટું કારણ સર્વ પ્રકારના સવરોમાં પણ મનનો સંવર છે, એમ જાણીને મમૃદ્વશુદ્ધિ છવ કપાયથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્વિઠ્ઠપોને તણ દઈને, મનનો સંવર રહે ” (૨૧)

વિવેચન—સુખ પ્રાપ્ત કરવું, એ સર્વ પ્રવૃત્તિનો દેતુ છે તેમાં પણ મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, કારણ કે એ સુખ અનંત છે ત્યારે પાછી વાત તો મન મથમ પર જ આવીને અટકે છે સંવર કરવો, એ મોક્ષપ્રાપ્તિનો પરમ ઉપાય છે, તેમાં પણ મનસંવર કરવો, એ સર્વોત્કૃષ્ટ માધન છે “મન માદ્યુ તેષુ મદ્યુ માદ્યુ” અને “મન યથ મનુષ્યાણા કારણ વધમોક્ષયો”—એ પ્રબળ સૂત્ર પર રચાયેલું માનસશાસ્ત્ર મનની પ્રવૃત્તિ પર આધાર રાખે તો તેમાં નવાઈ જેવું નથી મનની ઉપર મોટો આધાર છે, તેમાં પણ જ્યારે કપાયથી થતા સંકર્ષવિકરણો ત્યજી દીધા હોય, ત્યારે મનમાં જે શાંતિ, પ્રેમ, મૈત્રીભાવ ઉત્પન્ન થાય, તેનો અપૂર્વ આનંદ તો અનુભવી જ સમજી શકે એનો દૃકામાં ખ્યાલ આપવો હોય તો એટલું જ કહી શકાય કે છ ખડના અધિપતિ ચક્રવર્તીનું સુખ પણ, મનના સુખ આગળ ખિસાતમાં નથી, ખિસાતમાં નથી, અને, વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો, તેની પાસે કાઈ જ નથી તેથી હે બધુઓ ! વારંવાર સૂચના છે, પ્રેરણા છે, ઉપદેશ છે કે મનને સુધારો, ખરાબ વિચારો કરતું અટકાવો, કપાયજન્ય દુર્કાર્યો અને દુર્વિઠ્ઠપોનો ત્યાગ કરો અને શુભ વિચાર તરફ પ્રવૃત્તિ કરો, છેવટે ધ્યાનધારા ધારણ કરી, કર્મની નિર્જંસા કરી, નીચેના શ્લોકમાં બતાવેલું સુખ પ્રાપ્ત કરો અથવા તે પ્રાપ્ત કરવાના અધિધારી થાઓ (૨૧; ૨૫૮)

નિ મગતા અને મંવર, ઉપમહાર

તદેવમાત્મા કૃતસદ્વર. સ્યાત્, નિ.સદ્ગતામાન્ સતત મુખેન ।

નિ'સદ્ગતામાન્થ સરસ્તદ્ દ્વય શિર્ષાઁ યુગપદ્મજેત ॥ ૨૨ ॥

(ઉપજાતિ)

“ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કર્યો છે સંવર જેવો એવો આ આત્મા તરત જ વગર પ્રયાસે નિ મગતાનું* ભાજન થાય છે વગી, નિ સગતાભાવથી મંવર થાય છે, માટે મોક્ષનો અસિલાધી છવ આ બન્નેને માથે માથે જ લગે ” (૨૨)

વિવેચન—મિથ્યાત્વનો ત્યાગ ઠેર્યો હોય, અવિરતિ દૂર કરી હોય, કપાય પાતળા કરી નાખ્યા હોય અને યોગોનું રુધન કર્યું હોય, ત્યારે પછી સ્વાભાવિક રીતે જ મમત્વ ભાવ ધરતો જાય છે મમત્વ ઘટે એટલે સંસાર નાથે જે દંડ વાસના છે તે ઘટે છે અને

* પુત્ર સ્ત્રી, ધન વગેરે પર મનારહિતપણ

વામના ધનવાથી વિષય માથે એકાકારવૃત્તિ થતી અડકે છે. છેવટે વામના પણ જાય છે અને મમતા પણ જાય છે એ જાય એટલે મોહ ગયો અને મોહ ગયો એટલે ભવબ્રમણ ગયું એટલે અન્યાયાધ મોહમુખ મળ્યું.

કેટલાક જીવોને પ્રથમ મોહત્યાગ થાય છે, વૈરાગ્યનિમિત્ત પ્રાપ્ત થતા શ્રીપુત્રાદિ પર પ્રેમ થટે છે, ત્યાર પછી આત્મભગવૃત્તિ થાય છે, કાયા, વચન અને મનના યોગોની પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ વાય છે અને ક્ષયા પાતળા પડે છે આની રીતે મવરથી નિઃસંગતા અને નિઃસંગતાથી સ્વર પ્રાપ્ત થાય છે કયા જીવને કયો માર્ગ અનુકૂળ આવશે તેને માટે એક સામાન્ય નિયમ કહી શકાય નહિ, એનો આધાર પુરુષ, ડાંગ, ત્વાન અને સભેગો પર છે અમુક પ્રાણીને કયો માર્ગ અનુકૂળ આવશે તે તેલે પોતે, વિચાર કરીને, સમજી લેવો વધારે સારો રહ્યો એ છે કે યોગાદિનું સ્વર કરવો અને મમતાનો ત્યાગ કરવો, એ બન્ને યોગો સાથે જ કરવા બન્નેથી મજાનાશ છે અને બન્ને એકસાથે થઈ શકે તેવા છે (૨૨, ૨૬૦)

*

*

*

આવી રીતે મિથ્યાત્વાદિનિરોધ અને મવરોપદેશ અધિભાર પૂર્ણ થયો આ અધિકારમાં પણ અનુભવી સૂરિમહારાજે હૃદય કરી તે એક ગામમાં પરદેશથી આવતા માણ પર જગાન લેવાનો ઠરાવ થયો તે ગામ બહાર નહોતું પણ મોહુ શહેર હતું અનેક જાનના વ્યાપાર, અનેક વેપારી અને દુકાનો હોવાથી તેનો કયા મેળ રાખવો, કેવી રીતે રાખવો, કેટલા દેખરેખ રાખનારા રાખવા-એ વિચારમાં અધિકારીઓ ગભરાઈ ગયા. પછી એક માણસે યુક્તિ બતાવી કે શહેરમાં હાખવ થવાના નાકા પાડ્યા અને ત્યાં ચોકી રાખો આ યુક્તિથી પાંચ કે ૧૦ માણસો રાખવાથી આખા ગામ પર અમલ થઈ શક્યો એવી જ રીતે પાપ-પુણ્યનો અનેક પ્રકૃતિઓ, બધાના વિચિત્ર સ્થાનો અને તેને અટકાવવાની મહામુશ્કેલી વિચારતા પાર આવે તેમ નથી તેથી સૂરિમહારાજ અત્ર નાકા બનાવે છે, એને પકડીને કબજે કરવાથી આખા કર્મપુર પર સામ્રાજ્ય ચાલી શકશે.

એ નાકાકેવ ચાર બંધેતું કહ્યા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, ક્ષયા અને યોગ એની અતરંગ વાટિકાઓ ભેદીએ તો સત્તાવન હેતુ થાય છે સૂરિમહારાજે મિથ્યાત્વ પાંચ વિશેષ વિચેયન ન કરતા તેનો ત્યાગ કરવાનું જ કહ્યું છે, ગરણ કે આ અથવા અધિકારી બહુધા મિથ્યાત્વી ન જ હોય, એટલે જ તે પર બહુ વિચેયન ન કરતા, યોગનો અગત્યનો વિષય હાથ ધર્યો છે તેમજ મનોનિમિત્ત, વચનનિમિત્ત, કાયનિમિત્ત અને અતરંગમાં ઇન્દ્રિય દમન માટે જે વિચારો બતાવા છે તે બહુ જ ઉપયોગી છે મનની અપ્રવૃત્તિ અને મનોનિમિત્ત એ બેમાં બહુ તફાવત છે મનના વ્યાપારોને છૂટી નાખવા, તેને કાઈ પણ કાર્ય કરવા દેવું નહિ અને હકયોગ કરવો એ સાચાંશ્રીનીથી વિપરીત છે, એથી પૂરતો લાલ થતો નથી કેટલાક પ્રાણીઓ આ રસ્તે કાર્ય કરી લાલ મેળવવા ઇ છે છે એથી

શરીરની તદુરસ્તી કે કાળજાનાદિ અપ લાભ થાય છે, એમ યીમટ હેમચ દ્રાચાર્ય તેઓના યોગશાસ્ત્રમાં કહે છે, પણ પ્રયાગના પ્રમાણમાં કાંઈ લાભ થતો નથી મનના સંબંધમાં કરવા જેવું કાંઈ એ છે કે મન જ્યારે ખોટે રસ્તે જતું હોય ત્યારે તેના પરિણામો વિચારી, તેને પાછું વાળવું, ખોટા વિચારો ડરવા દેવા નહિ, પરંતુ તેની શુભ પ્રવૃત્તિ પર અકુશ મૂંઝવાની જરૂર ની શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિ, એ જ મહાયોગ છે અને તેને માટે જ ધમ-નુકવાદિ ધ્યાનનો વિસ્તાર છે “હું ક્યારે બેતાળીશ દોષ રહિત આહાર કરીશ ? ક્યારે પૌદ્ગલિક ભાવનો ત્યાગ કરી, આત્મિક તત્ત્વમાં રમણ કરીશ ?” વગેરે વગેરે શુભ મનોરથો કરવા, એ પણ પ્રશસ્ત મનોયોગની આચરણમાં જ ગણાય છે આવી જ રીતે વચનયોગ અને કાયયોગ માટે પણ સમજવું વચન કે ગાયત્રી પ્રવૃત્તિ તફત અટકાવવી અગત્યની નથી, પરંતુ એની પ્રવૃત્તિની દિશા ફેરવવી, એ ખામ કર્તવ્ય છે કાયયોગના સંબંધમાં ઇદ્રિય પર સંવર કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તે પણ તેટલું જ ઉપયોગી છે એક સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જ્યાં સુધી બાહ્ય ઉદ્રેચો પર અકુશ આવતો નથી ત્યાં સુધી મન વશ થવું મુશ્કેલ છે વળી, મન પર અકુશ આવ્યો ન હોય ત્યાં સુધી ઇદ્રિયો પર અકુશ આવવો મુશ્કેલ છે આવી રીતે મન અને ઉદ્રેચો એકબીજા પર અમર રહે ॥ અને તેઓ બંનેને દમન કરવા માટે અસાધારણ આત્મચીર્ષ સંકુશવવાની જરૂર પડે છે એ કાંઈ અશક્ય નથી, પણ અનુભવ ન હોય તેને બહુ વિષમ લાગે છે બાકી જ્યારે તેની ટેવ પડી જાય છે ત્યારે તે ઇદ્રિયોના વિચારોનો ભોગ ઉચ્છિદ્ર ભોજન જેવો લાગે ॥

આવી રીતે યોગરુઘન કરવાનો પ્રયાસ કરવા સાથે જ કપાયનો જય કરવાની પણ જરૂર છે અતરંગ શત્રુઓમાં કપાયો મળ્યા શત્રુઓનું કામ કરે છે અને તેથી તેના સંબંધમાં પણ પુરુષાર્થ દોરવવાની જરૂર પડે છે યોગરુઘન અને કપાયવિજય સાથે સાથે શાવતા હોય છે ત્યારે ચિરંતિગુણ સ્વાભાવિક રીતે પ્રાપ્ત થાય છે આવી રીતે બંધકેતુ સિધિલ પડતા જાય છે, જોડા થતા જાય છે અને છેવટે નાશ પામે છે

આ જન્મમાં ધન, સ્ત્રી, પુત્ર પામવા એ મુશ્કેલ નથી કેટલાકને મુશ્કેલ લાગે છે, તે પણ ખોટું છે અનાદિ કાળથી એ વસ્તુઓ મળ્યા કરે છે, એને મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવો એ નકામો છે, એટલું જ નહિ પણ તે સમારમાં રખડાવનારો છે, એમાં રાધેલમાંએવ પ્રાણી કર્તવ્યનું ભાન જૂની જાય છે અને માનવશામાં લેવાઈ જાય છે, એને નિરાતે બેસી આત્મચિંતન કરવાનું સૂઝતું નથી છેત્રી ગાયાગા નિ સગલાવ પ્રાપ્ત કરવા માટે આપેલો ઉપદેશ બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે ખામ સમજવાનું એ છે કે અતત કાળ સુધી પ્રયાસ કર્યા છતાં, જે મળ્યું નથી તે અત્ર સૂરિમહારાજે બતાવ્યું છે એ યોગરુઘન, કપાયવિજય અને મિથ્યાત્વનિરોધ કરવા ખાસ પ્રયાગ કરવો જેઓ એ રસ્તે ચઢી આત્મિક કાર્ય કરશે તે સુખી થશે અને છેવટે ઘોર સમ્રાટ તરી, તેનો મોઠો પ્રાપ્ત કરશે

इति सविवरणो मिथ्यात्वादिनिरोध-सर्वरोपदेशनामा चतुर्दशोऽध्यायः ॥

પંચદશઃ શુભવૃત્તિશિક્ષોપદેશાધિકારઃ ॥

ચિત્તકમન, વૈરાગ્યઉપદેશ અને ચતિયોગ્ય શિક્ષા કહી, ગત અનિકારમા મિથ્યાત્વ, અતિરતિ, કરાચ અને યોગનો નિરોધ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો અને પ્રસંગે સવર કરવા અભિંત ઉપદેશ આપ્યો હવે કેવા પ્રમાણની વૃત્તિ કરવી, તે બતાવે છે અમુક પ્રણાલિકા બધ થાય ત્યારે યત્રની શક્તિનો ઉપયોગ કરવા માટે નવીન પ્રવાહો શોધવા જોઈએ, નહિ તો શક્તિનો લથ થાય છે અથવા અસ્ત યન્ત દિશામા ચાની જાય છે આ અધિકારમા જે વૃત્તિ-વર્તન બતાવેલ છે તેમાની ઘણી સાધુયોગ્ય છે અને કેટલીક શ્રાવકયોગ્ય છે વાચનારે પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે શિક્ષા અહણુ કરવી આ અધિકાર ખામ સાધુને ઉદેશીને લખાયેલો છે દરેક સ્તોતના પ્રસંગ પર નિરેચન કરવામા આવ્યું છે

આવશ્યક ક્રિયા કરની

બ્રાહ્મણેષ્વાતનુ યત્નમાત્મોદિતેષુ શુદ્ધેષુ તમોઽપહેષુ ।

ન હત્યમુક્ત દિ ન ચાપ્યથુદ, વૈદ્યોક્તમપ્યોપધમામયાન્ યત્ક ॥ ૧ ॥ (વપત્તિ)

“આમ પુરુષોના બતાવેલા શુદ્ધ અને પાપને હરનારા એવા આવશ્યક કરવામા ચલ કર, કારણ કે વૈદ્યે બતાવેલુ ઔષધ ખાધું ન હોય અથવા (ખાધા છતાં પણ જો) અશુદ્ધ હોય તો તે રોગનો નાશ કરી શકતું નથી ” (૧)

વિવેચન—આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરવા યોગ્ય નિત્યકર્મ, અથવા વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો સાધુ અને શ્રાવની ફરજિયાત નિત્યક્રિયા એ છે —

૧ આમાયિક—જે ઘડી સુખી સ્થિર ચિત્તે ગિયર આસન ઉપર સમતા રાખી શાત જગ્યામા, આત્મિક જાગૃતિ કરવી તે એમા અભ્યાસ, તત્ત્વચિંતન, ધ્યાન અને જપ ઇત્યાદિ ક્રિયામાથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કર્તવ્ય છે આ શ્રાવકને માટે છે અને સાધુ માટે તત્કાલ એટલો જ ઉ કે તેઓ નિરતર સામાયિક દશામા જ વર્ને છે

૨ ચતુર્વિંશતિજિનસ્તત્તવન—જગત પર મહાઉપકાર કરનાર, મહાપ્રભાવક પરમાત્માની નામાદિરૂપે સ્તુતિ

૩. વદન—શુરુ વગેરે વરીવ પુરુષોને વદન કરવું

૪, પ્રતિક્રમણુ—આખા દિવસ કે સત્રિ મળખી, અગર પહર દિવસ, ચાર માસ કે વર્ષ સળખી કાર્ય, ઉપાર કે ચિતવનથી થયેલ હોયો, દુરમારેલ કાર્યો અને અનુમોદેલ અપવર્તનો સળખી હોયો માટે અત કરણથી પશ્ચાત્તાપ નહિ કરવા સળખી વિચાર કરવો જોઈએ, તે ન કર્યો હોય તે મળખી વિચારણા એ સર્વથી વધારે ઉપયોગી આવશ્યક છે એનો હેતુ બતાવતા આવક પ્રતિક્રમણુ મૂત્રમા કહે છે કે “નિરેધ કરેલા કાર્યો કર્યા હોય, આદેશ કરેલા કાર્યો ન થયા હોય, છવાદિક પદાર્થો પર શ્રદ્ધા ન કરી હોય અને ધર્મ વિરુદ્ધ મરૂપણા કરી હોય, તે સર્વનું સમાચારન કરવું એ પ્રતિક્રમણુ છે ” (ગાથા ૪૮)

૫ કાયોત્સર્ગ—દેહનો ઉત્સર્ગ કરવો, ત્યાગ કરવો એટલે તે સળખી બાહ્ય બંધસાય મદ પાડી, અતરથી આત્મભગૃતિ કરવી તે

૬. પચ્ચક્રખાણુ—ચ્ચૂળ પદાર્થોના ભોગ અપ કરવા, તદ્દન બંધ કરવા અને બની શકે તેવો ત્યાગલાભ કરવો તે

આ છ આવશ્યકો સર્વ જોનોએ અવરથ કરવાના છે, શાસ્ત્રમણીત છે, પરમાત્માના મુખથી નિર્દિષ્ટ થયેલા છે અને સ્વત નિર્દોષ છે વળી, એ ચોતે નિર્દોષ છે એટલું જ નહિ, પણ ભવરોગ મટાડવા માટે ઔષધરૂપ છે એની ઔષધપણાની શક્તિ મર્વસમણીત છે અને અનુભવથી સમન્વય છે ઔષધ બતાવનાર વૈદ્ય ગમે તેવો વિદ્વાન હોય છતા પણ, તેનું બતાવેલું ઔષધ ખાવાથી જ બ્યાધિનો નાશ થાય છે, માત્ર નામ જાણવાથી કામ થતું નથી એવી જ રીતે આવશ્યકરૂપ ઔષધ ખાવાથી જ ભવરોગ મટે છે વળી, ખાધા છતા પણ ઔષધ શુદ્ધ ન હોય તો એ બ્યાધિ મટતો નથી, એ બાબતમા પણ ચિંતા કરવા જેવું નથી અનેક પ્રાણીઓ ઉપર પ્રયોગ થયા પછી અને અતીન્દ્રિય અમુધી તેનો લાભ પ્રત્યક્ષ નજરમા આવ્યા પછી જ, તે બતાવવામા આવ્યું છે અને તેના બતાવનાર સર્વ પ્રકારનો વિચાર કરી શકે તેવી સ્થિતિમા હતા, તેથી એ ઔષધ કૂટી નીકળ્યે કે બ્યાધિ વધારશે એવી પણ ચિંતા કરવા જેવું નથી

આવશ્યક ક્રિયાની બહુ જરૂર છે તેનાથી આત્મા બહુ નિર્મળ રહે છે, જૂના પાપો અશે અશે છોડી દેતો બન્ય છે, નવીન મહેલુ કરેલો નથી, તેથી તે ધર્મસન્મુખ રહે છે અને તેની આતરવૃત્તિ જાગત રહે છે આવશ્યક ક્રિયામા લાગતા હોયો સમજવાની જરૂર છે સામાયિકના ડર દોષ, કાયોત્સર્ગના ૧૯ હોય વગેરે ક્રિયામાર્ગના મથોથી તપાસ અને તેનો ત્યાગ કરવા નિશ્ચય કરવો હોય વગરના આવશ્યકો મહાકળ આપે છે અને એ સ્થિતિ અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે દરમ્યાન શુદ્ધ દશાતા ખપી થવું, પણ સંહોર ક્રિયા કરતા ક્રિયા ન કરવી ચારી—એવી વિપરીત વૃત્તિ રાખવી નહિ

આ શ્લોકમા મર્વના ભગવાનને વૈષ સાથે, આવરણ ક્રિયાને ઔષધ સાથે અને વ્યાધિને ભવપર્યાટન સાથે ઉપમાન-ઉપમેય બબ ધ છે (૧, ૨૬૧)

તપસ્યા કરવી

તપાસિ તન્યાદિવિગ્નાનિ નિત્ય, મુલે વટ્ટયાયતિમુન્દરાણિ ।

નિનન્તિ તાન્યેવ કુર્મરાશિઃ, રસાયનાનીય દુરામયાન્ યત્ ॥ ૨ ॥ (ઉપજાતિ)

“શરૂઆતમા કંઠના લાગે તેવા પણુ પરિણામે મુદ્ગ બન્ને પ્રકારના તપો હમેશા કરવા તે કુર્મના હગલાનો તુરત વિનાશ કરે છે—જેવી રીતે રસાયણ દુષ્ટ રાગોને દૂર કરે છે તેમ ” (૨)

નિવેશન—બાહ્ય અને આભ્યંતર એમ બે પ્રકારના તપો છે ન ખાતું (અનશન), ઓણુ ખાતું, ઓછા પદાર્થો ખાવા, રસનો ત્યાગ કરવો, કષ્ટ સહન કરવા અને અગોપાગ સંકેતી રાખવા એ છ બાહ્ય તપ છે કહેલ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું, વડીલનો નિનય કરવો, બાળનૃદ્ગલાનનું વૈયાવૃત્ત કરવું, અભ્યાસાદિ કરવા, ધ્યાન કરવું અને કાયાનો ઉત્સર્ગ કરવો એ છ આભ્યંતર તપ છે આ સર્વ તપ કરતા કષ્ટ પડે છે, જરા આકર પણુ લાગે છે, પણ આત્માની સાથે અનાદિ કાગથી જે કર્મસમૂહ લાગ્યો છે, તને એકદમ દૂર કરવો હોય, લોગબા મિવાય તેનો ત્યાગ કરવો હોય, જૈન પરિભાષામા કહીએ તો કર્મની ‘નિર્જરા’ કરવી હોય, તો તેનો આ જ રખો છે દરેક મમયે સાત અગર આઠ કર્મ બાધનાર છવ લોગવતી વખત બધા કર્મો વિપાકોદયે જ ભોગવે એવો નિયમ નથી, તેથી જો તપસ્યા કરી આત્મપ્રદેશથી ભોગવી કર્મને ખેંચી નાખે તો જ એનો ઠંદુક વિપાકોદય વેદ્યો ન પડે તપસ્યા કરવામા જરા આકર લાગે છે, કારણ કે તેમા સ્થૂળ ભોગોનો ત્યાગ કરવો પડે છે, તે શરૂઆતમા કષ્ટદાયી લાગે છે વળી, આભ્યંતર તપમા એકાકાર વ્રતિ રાખવી પડે છે, સ્થિરતા રાખી પડે છે એ વગેરેથી જરા મુરકેલી આવે છે, પણ તે શરૂઆતમા જ આવે છે, તેનું પરિણામ ઘણુ સારુ છે અને આગળ જતા અભ્યાસ પડ્યા પછી અભ્યાસની શરૂઆતમા માલૂમ પડેની મુરકેલીઓ પણ લાગતી નથી

જે ઇન્દ્રિયદમન માટે ચૌદમા અધિકારમા કહ્યું છે અને જેથી મહાવાલ થઈ શકે છે તે ઇન્દ્રિયદમનનું પરમ સાધન તપ જ છે આવી રીતે તપસ્યાથી મહાવાલ થાય છે રસાયણ જેમ ખાતી વખતે, ‘કરી’ પ્રમુખ સાચવવી પડતી હોવાને અંગે, મખત લાગે, પરંતુ શરીરમા ગયા પછી દુ સાધ્ય લાગતા આધિઓને પણ મટાડે છે, તેવી જ રીતે જો મુશ્કેલી સુવેધે બતાવેલા તપરૂપ રસાયણ, શાસ્ત્રાનુસાર વિધિ પ્રમાતે, અપચ્ચનો ત્યાગ કરી, લક્ષણ કરવામા આવે તો આ સસારી જીવનો કર્મરોગ સુસાધ્ય થઈ નાશ પામે અને પરિણામે તેને અનત મુખ મળે

અથર્કર્તા કહે છે કે તપ કુર્મનો નાશ કરે છે, એટલું જ નહીં પણ કુર્મની

રાશિનો નાશ કરે છે, એ જાળન પગ ખાસ ધ્યાન યોગવામાં આવે છે સહજ લાભ થતો હોય તો જાળત સામાન્ય ગણાય, પણ આ તો ઢગલાળધ લાભ છે (૨, ૨૬૨)

શીલાગ, યોગ, ઉપસર્ગ, અભિતિ, શુષ્કિ

વિશુદ્ધશીલાદ્વસદ્વધારી, મગનિશ નિર્મિતયોગસિદ્ધિ ।

સદોપસર્ગોસ્તત્તુનિર્મમ સન્, મગસ્વ શુષ્કી. સમિતીચ સમ્યક્ ॥ ૩ ॥ (૬૬૩)

“તુ (અદાર) હનર શુદ્ધ શીલાગને ધારણ કરનાર થા, યોગસિદ્ધિ નિષ્પાદિત થા, શરીર પરની મમતા દૂર મૂકીને ઉપસર્ગોને સહન કર, સમિતિ અને શુષ્કિને સારી ગીતે ભજ ” (૩)

વિવેચન—૧ શીલાગ એવે ચારિત્રના અગ એના દશ ચતિધર્મ લાથે. અદાર હનર લેદ થાય છે, જે આ અથમા અન્યત્ર સંવિસ્તન વર્ણવ્યા છે* અત્ર સાધુનુ શુ કાર્ય છે તે ખતાવતા તેનું સ્મરણ માન આપે છે ૨ મનવચન કાયાના યોગોને વશ કરી લે અને તેના સાધન તરીકે અદાર યોગની સાધના કર યોગરુધનનું માહાત્મ્ય દેટલું છે, તે ચૌદમા અને નવમા અધિકારમાં સંવિસ્તર જોઈ લેવું સસારસમુદ્રમાંથી જીવ્યા આવવાનું પરમ સાધન યોગરુધન જ છે ૩ શરીર પરની મમતા છોડી દેવી અને પરીવહ તથા ઉપસર્ગો યથાશક્તિ સહન કરવા શરીર શુ છે ? ચેતુ છે ? દેહનું છે ? અને તેના સ્વભાવ શો છે ? એ આપણે દેહમત્ત્વચોચન નામના આ જ અથના પાચમા અધિકારમાં જોયું છે ૪ અભિતિ અને શુષ્કિ* રાખી શુદ્ધ વર્તન કરવું.

આ શ્લોકમાં શુભ પ્રવૃત્તિ ઠેવી રીતે રખાય, તેના માર્ગ દેખાડવા માટે નામમાત્ર નિર્દેશ કર્યો છે આ આખો શ્લોક ખાસ મુનિમહાશયને ઉદ્દેશીને લખાયો છે આ આખા અધિકારમાં આ જ રીતિ પ્રહણ કરી છે ચૌદ અધિકાર વાંચીને આવનાર આ અધિકાર સહજ સમજી જાય તેમ હોવાથી, વિશેષ વિવેચનની અપેક્ષા મૂળ અધિકારીને પણ યોગ્ય ધારી નથી (૩, ૨૬૩)

સ્નાધ્યાય, આગમાર્થ, વિશ્વા ઇત્યાદિ

સ્નાયાયોગેષુ દયસ્વ યત્ન, મધ્યસ્થ જુદિથી આગમના અર્થને અનુમર, અહ કાર

અગાર્વો મૈક્ષમટાવિપાર્દી, હેતૌ વિશુદ્ધે વશિતેન્દ્રિયૌષ ॥ ૪ ॥

(૩૫૩)

“સન્ન્યાયધ્યાનમાં યત્ન કર, મધ્યસ્થ જુદિથી આગમના અર્થને અનુમર, અહ કાર મૂઠી દઈને ભિક્ષા માટે ફર, તેમ જ ઇન્દ્રિયના સમૂહને વશ કરીને શુદ્ધ હેતુમાં વિખવાદ રહિત થા ” (૪)

* જુઓ મનો ૨-૩, અધિકાર તેમજ, પૃ ૨૬૫

* જુઓ વિવેચન મોક ૨-૩, અધિકાર તેમજ, પૃ ૨૬૫

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમા જેમ નામનિર્દેશ કર્યો છે તેમ જ અન્ય પણ સાધુને ઉદ્દેશીને ગુણ પ્રવૃત્તિ માટે વિશેષ કાષો નામમાત્ર બતાવ્યા છે—

૧ હે યતિ ! તું આધ્યાત્મિક કામ નિર્ગમન કર તારે નકામી વાતો કરવી કે પચાત કન્વી અયોગ્ય છે, કેમ કે તેથી ભાષાસમિતિ અને જીવનના નહિ જળવાતા, સાવધ ઉપદેશ અને સાવધ ચિંતવન તને ખ્યાલ ન આવે તેમ થાય છે અભ્યાસથી જ્ઞાનદંષ્ટિ જાગૃત થાય છે અને પરોપકાર કરવાનું પ્રવળ સાધન મળે છે વગી, તાર યોગ વહન કરવા આગમનું જ્ઞાન મેળવવાની યોગ્યતા મેળવવા માટે ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, અનુજ્ઞાનરૂપ અનુધાન કરવા (શ્રી ધનવિજય) યોગવહન કરવાની જરૂરિયાત શાસ્ત્રમા બતાવી છે એની ક્રિયા ભેદા એથી યોગસિદ્ધિ અને મન વચન કાયાના યોગો પર પણ આરા અકુશ પ્રાપ્ત થાય છે ૨ આગમમા કહેલા ભાવોને મધ્યસ્થ ભુદિએ મહત્વ કર, કદાચક કરીને, તાણી-તોડીને આગમના અર્થ કરવાનું તજ છે અને તાર શુદ્ધ દષ્ટિનિહિ દુઃસ્વચ્છ મનુષ્ય નિરતર રાણી શુદ્ધ પ્રરૂપણા કર તારે નૃપાદિકૃત સત્કારનો, સારા પદાર્થો મળવાનો કે તદુરસ્તીનો અહ કાર કરવો નહિ * એ અહ કાર કવવાથી કેવા દુ જો થાય છે, તે આપણે વ્યાયમોચન દ્વારમા ભેઈ ગયા છીએ ૪ તારે મનમા પણ વિચાર આવણો નહિ ખેદ કરવાથી આત્મિક તત્ત્વ ક્ષીણ પડે છે અને સારભાવ વૃદ્ધિ પામે છે ૫ ઇન્દ્રિયના સમૂહને તારે વશ કરવો એ કેન્દ્રુ દુષ્ણ આપે તે આપણે ચૈદમા અને દશમા અધિકાન્મા ભેઈ ગયા છીએ, તેમ જ વશ કર્યા પછી કેવો આનંદ આપે છે તે પણ એજ સ્થળોએ ભેઈ ગયા છીએ * ૬ શુદ્ધ હેતુ માટે બિહા લેવા સારુ પર્યાટન કર માધુ માધુકરી વૃત્તિ કરે છે એટલે જેવી રીતે મધમાખ એક ફૂલથી બીજા ફૂલ પર બેઠીને (તે ફૂલના કેળાવને બગાડ્યા વગર) તેમાથી મધ શૂમે છે, તેવી રીતે માધુ શાશ્વત ગોચુરરેખાદિ આમાર પ્રમાણે છૂટા છૂટા ધરમાથી, ભોભરૂપ થયા વગર, શુદ્ધ આહાર લઈ, જે મગે તેમા સતોષ આની, બેઠી રહે છે એના આહારપાણી શુદ્ધ હેતુ માટે જ હોય છે, શરીર પોષવા સારુ આહાર નથી, પણ ધર્મકાર્યમા શરીર ઉપયોગી થઈ પડે, તેવા શુદ્ધ હેતુથી શરીરને ભાગરૂપે આહાર આપવાનો તેમા આશય હોય (૪, ૨૬૪)

ઉપદેશ, વિહાર

ન્દસ્ય ધર્માર્થિતયૈઃ ધર્મ્યાન્, સદોપદેશાન્ સ્વપરાદિ સામ્યાન્† ।

જગદ્દિતૈવી નવમિશ્વ વર્ત્તમામે કુચે વા વિહરામમત્† ॥ ૫ ॥

(વપગતિ)

* જેન પરિભ્રાતામાં તે અનુક્રમે નહિ રત્ન અને શાતાગારવ કહેવાન છે

† જુઓ પૃષ્ઠ ૩૩૮ થી શ કરીને આગળ ૭ મોડો મુખી તેમ જ મોડ ૧૪ અધિમાર દ્વારો

૪ ૨૦૬

† સામ્યાદ એવો પાર્યંતર છે પોતાના પક્ષ અને બીજાના પક્ષ તરફ રાખેલી ધૃતિરહિતપણે ઉપદેશ આપવો એ અર્થ છે

અ ૪૫

“હે સુનિ! તું ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી એવા પ્રમાણના ધર્માનુસાર ઉપદેશો આપ કે જે ૨૫ અને પછીના બાળનમા સમાનપણે પ્રતિપાદન કરનારા હોય તું જગતનું ઝાગ ધસીને પ્રમાદ વગરનો વર્ધને, માત્ર અથવા કુળમાં, નવકંઠી નિહાર કરે ”

વિવેચન—૧ હે માધુ! ઉપદેશ આપેના એ તારા ધર્મ છે તારા ઉપદેશમાં ત્રણ ગુણ હોવા જોઈએ (અ) ઉપદેશ વિપ્રાપ હોવો જોઈએ, એટલે તેમાં સાવધ આત્મચળની આજ્ઞા કે મૂંઝાત ન હોવી જોઈએ, (બ) તે ઉપદેશ ધર્મપ્રાપ્તિના એકાત હેતુથી જ આપેલો હોવો જોઈએ અને તે ઉપદેશ આપની વખતે કોઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ ન હોવો જોઈએ, ક્ષમ્ય પારમાર્થિક હેતુથી જ તે ઉપદેશ આપવો જોઈએ અને (૬) તે ઉપદેશ પોતાની અને પારદી આત્મિક અને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ ઉપર સમભાવ ઉત્પન્ન કરનારો હોવો જોઈએ, એ ઉદ્ધતાઈ ભરેલો કે સ્વેચ્છા જ બતાવનાર ન હોવો જોઈએ શાશ્વતનારને મળી અને પથર પર, લવડર અને વિષા પર સમભાવ આપે તેનો તે હોવો જોઈએ ઉપદેશના આ મુખ્ય ગુણો છે એના પેગમા અનેક નિયો મમાઈ જાય છે હાખવા તરફે નિયમ મર્મમામાન્ય જોઈએ, અંગત દ્વેષભુદિએ, અમુક વ્યક્તિને અપેક્ષીને, કોઈ બોલતું ન જોઈએ ભાષા પ્રૌઢ જોઈએ વચન પદ્ધતિમત્ર અને વિચાર નિયમસર એક પછા એક કુદગતી રીતે અનુમરનાના હોવા જોઈએ વિગયની પ્રૌઢતા માથે શાસ્ત્રોક્ત દષ્ટાંતોથી મકુલિત બાવ હોવો જોઈએ ભાષા મોતાને ત્રિય પણ હિત કરનારી, પ્રમગ પ્રાપ્ત થયે દુર્ગુતિના કટુ ક્ષણ સમજવનારી છતાં નિરતર મત્ય હોવી જોઈએ દલીલ ન્યાયમત્ર અને કદામહનો અભાવ દર્શાવનારી હોવી જોઈએ—આ વગેરે અનેક ગુણો ઉપદેશમાં હોના જોઈએ ટૂંકામાં વહીએ તો, માત્રાગનાના મન પર એવા પ્રકારની હાથ પડવી જોઈએ કે જાણે તે અવજ્ઞ ગચ્ચાન કોઈ બીજા વ્યવહારમાં જોડાઈ ગયો છે અને તેનો આત્મ વ્યવહાર વીસરી ગયો છે આનો અસરપરક ઉપદેશ પથરને પણ પિંગળાવી શકે છે

૨ માધુએ નવકંઠી વિહાર કરેના જોઈએ કાર્તિકી પૂર્ણિમાથી અસાડ મુઠ ચૌદશ સુધીના આઠ માસના આઠ વિહાર અને એમામાનો એક વિહાર એમ નવ વિહાર તો અનર્થ કરવા જોઈએ, એમાં કદા પ્રમાદ કરવો નહિ અને જગતનું હિત દક્ષિણમુખ રાખતું આ બાળત સર્વ સાધુ-યતિને ઉપયોગી છે ખાસ અભ્યાસ, રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા અથવા તો શાશ્વતને અપૂર્વ લાભ થવાના શાસ્ત્રોક્ત કારણ સિવાય, એક સ્થાનકે સાધુએ રહેવું નહિ એક સ્થાનકે રહેવામાં ઘણી જાતની હાનિ છે મોગમાં મોટું નુકસાન ગૃહસ્થતા પ્રતિબધનું થાય છે મારા શ્રાવકો અથવા મારો પત્ન-એમ થઈ જાય છે, અને, આ કાળમાં ચાલતા પ્રવાહની જેમ, આ અમુક સાધુનો ઉપાશ્રય, એમ પણ થઈ જાય નગરમાં રહેવાની આજ્ઞાને આપનાર સ્થવિરકંઠપનો ધીમે ધીમે અત્યંત દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે વિહાર કરવાથી ઉપદેશનો લાભ સર્વ મામના લોકોને મળી શકે છે, કરવા ધારેલા કાર્યો પાર પડે છે અને જીવનસાક્ષ્ય થાય ને એક જગ્યાએ રોગાદિ કારણ સિવાય સયમ

નિર્વાહ યોગ્ય અન્ય મેનો દત્તા પણ લાભો વખત રહેલુ, એ શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરુદ્ધ છે, અનુચિત છે અને પરિણામે પ્રત્યક્ષ રીતે મસાર વધારનાર છે

આ શ્લોકમા એક ઘણા અગત્યના મવાવનો નિર્ણય કર્યો છે સાધુજીવનમા નિવૃત્તિ પ્રધાન છે કે પ્રવૃત્તિ પ્રધાન છે ? સાધુને જ્ઞાત મ્યાનકે ભેગી રહી કાંઈ ન કરવુ એવો અત્ર ઉદ્દેશ નથી અને એવી નિવૃત્તિની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પહેલા અપ્રમત્ત પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે અલ્પભક્ત, એ પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ છે અને, વાત્સલિક રીતે ઠીકે તે, એ નિવૃત્તિ જ છે ઉપદેશ મેનો, મલાઓ ભરવી, ફરને મમનપવી, પિહાગ કરવા, અથો ગચવા, અવ્યાસ કરવો, આવસ્થક ક્રિયા કરવી, યોગવલ્લભ કરવા વગેરે પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ જ છે અને સાધુ જીવનને વખાણવાનો હેતુ ઘણાખરો આ પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ ઉપર જ બધાયેવો છે કેટલીક વાર પ્રવૃત્તિ શબ્દથી જ ગભરાઈ જઈને લોકો તેની વિરુદ્ધ બોલે છે, પરંતુ બહુ વિચાર પછી નિર્ણય થાય છે કે જૈન શાસ્ત્રમા નિવૃત્તિહેતુક પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ પણ આસ આદરણીય છે અધિકારવિશેષ પ્રાપ્ત થયા પછી શુ કરવું એ તે અધિભારી શોધી કાઢે છે (૫, ૨૬૫)

સ્વાત્મનિરીક્ષણ-પરિણામ

કૃતાદૃત સ્વસ્ય તપોજપાદિ, શક્તીરશક્તી. મુકુતેતર ચ ।

મદા સમીક્ષસ્વ દ્વન્ડવ સાચે, યત્સ હ્ય ત્વજ ચાવ્યયાર્મી ॥ ૬ ॥ (ઉપજાતિ)

“તપ, જપ વગેરે તે કર્યા છે કે કર્યા નથી, મારા કામ અને નકારા નામે કરવામા શક્તિ-અશક્તિ કેટલી છે તે સર્વ બાબતનો હમેશા તારા હૃદય સાથે વિચાર કર તું મોક્ષમયુ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો છે, તેથી માધવા ચોખ્ખ (બના શકે તેવા) કાર્યોમા ચત્ન કર અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યોને છોડી દે ” (૬)

વિવેચન—આત્મવિચારણા કરવાથી બહુ પ્રકારના લાભ થાય છે પોતે શા કાર્યો કરે છે તેનો ખ્યાલ આવે છે અને તેમાથી વ્યા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો, શુ મંકલ કરવું, વગેરે સબધી વિચાર આવે છે પરિણામે કાર્યરેખા અક્તિ કરવાનો નિશ્ચય થાય છે અને શુદ્ધ વર્તન થવાનું નિમિત્ત પ્રાપ્ત થાય છે

હે પ્રાર્થી ! તું તપ, જપ અને આદિ શબ્દથી પૂલ, પ્રભાવના, સ્વામિવાત્સલ્ય (કેટલા નમણુવાર નહિ, પણ તેથી સ્વધર્મના લોકોનો ઉત્થ થાય, એવા ઉપાયો વત્સલ ભાવથી વિચારવા અને તદનુસાર ચોજનાઓ કરવી) વગેરેમાથી શુ શુ કરી શકે છે અને શુ શુ કરી શકતો નથી તે વિચાર—આ પ્રાવકને અંગે છે સાધુને અંગે તે કેટલા લોકોને ઉપદેશ આપ્યો, તે ચોતે પકન-પાકન કેટલા કર્યા, ક્યારે કર્યા, શામનઉગ્રોત કેવો કેવો કર્યો, તે વિચાર, અને કેમ કરી શકતો નથી, તે પર ધ્યાન આપ શરીરની અશક્તિ છે કે મનની નબળાઈ છે, તે શોધી કાઢ વળી, સુદૃઢમા તારી શક્તિ અને મન કેટલા

પ્રવને છે તેમા તારી, શી સ્થિતિ વતે છે, તું કેવી તાદાત્મ્ય વૃત્તિથી સારા ગયો કરે છે તે, અને અતરથી કેટલા ખરાબ કામ કરે છે, કે તારા સબધમા એથી ઊલટું જ છે, એટલે સારા કામો હિપર હિપરથી કરે છે, અને ખરાબ કામ તાદાત્મ્ય વૃત્તિથી કરે છે—એ સર્વ જાણતોના સબધમા તારા હૃદય સાથે વિચાર કર વળી, કેટલા સુકૃત્યમા કે અપ કૃત્યમા તારી અશક્તિ વને છે, એ પણ તું વિચારી બે

આવી રીતે આત્મનિરીક્ષણ કરી જાગૃતિ પામેલો જીવ અને પાપમાથી સહજ રીતે બચી જાય છે અથવા તે પાપકાર્યમાથી બચવાનું એને પ્રબળ નિમિત્ત પ્રાપ્ત થાય છે તેટલા માટે આત્મવિચારણા કરી જે સાધ્ય કાર્યો જણાય, એમા જ તારે લક્ષ્ય આપવું અને એ સાધવા પાછળ જ પુરુષાર્થ કરવો, અને જે ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યો લાગે, તે તજી દેવા કહેવાનાં મતલબ એ છે કે આત્મવિચારણા કરીને બેસી રહેવું નહિ, પણ પછી જે ઠરવા યોગ્ય કે તજવા યોગ્ય લાગે, તે બનુકેમ કરવું અને તજવું ચૌદ નિયમ આ જ ધોરણ પર ધારવાનું શાસ્ત્રકાર કહે છે તેથી જેમ સ્થૂળ પદાર્થો પર અકુશ આવે છે, તેમ જ આતર પ્રવૃત્તિ પર અકુશ રાખવા માટે આત્મજાગૃતિ બહુ ઉપયોગી છે અને તેથી જ ચૌદ નિયમો પર અકુશ આવે છે એનો ઉપયોગ સાધુજીવન અને શ્રાવકજીવનમા એકસરખો છે (૬, ૨૬૬)

પગ્મીડાવજન યોગનિર્ભજતા

પગ્મ્ય પીઠાપરિવર્જનાત્તે, ત્રિધા ત્રિયોગ્યપ્યમલા સદાઽન્નુ ।

સામ્યૈન્લીન ગતદુર્વિનુલ્પ, મનો રચ્ચાપ્યનપ્રવૃત્તિ ॥ ૭૥ (વજગતિ)

“બીજા જીવોને ત્રણ પ્રકારે પીડા ન કરવાથી તારા મનવચનકાયાના યોગોની ત્રિપુરી નિર્ભજ થાય છે મન માન સમતાના જ લીન થઈ જાય છે વળી, તે તેના દુર્વિ કત્તો તજી દે છે અને વચન પણ નિરવધ બ્યાપારમા જ પ્રવૃત્ત થતું રહે ॥”

વિવેચન—માનસિક, વાચિક અને કાયિક હિંસાનો યથાધિકાર ત્યાગ કરવાના મૂળ સિદ્ધાંત પર જૈનધર્મની રચના છે અહિંસા પરમો ધર્મ એ નૂન મર્વ સંભોગોમા મન્ય છે અને એ સિદ્ધાંત પર જ જ ધાયેલો ધર્મ હોય તે, તે નામને યોગ્ય છે, એ જોનો વતનથી અને દલીલથી સિદ્ધ કરી આપે છે આત્મવ્યતિરિક્ષા કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા કરવી, બીજા પાસે કરાવવી અથવા કરનારને મદદ કરવી કે તે કાર્યની પ્રથમા કરવી કે તેની પુષ્ટિ કરવી, એ સર્વ વચ્ચે છે અને એને વર્જવાથી મન, વચન અને કાયાના યોગો બહુ નિર્ભજ થાય છે જોનાચાર્યો કોઈ પણ કાર્યનું તરતમતાએ શુભત્વ-અશુભત્વ તેના હિંસા સાથેના સબધ પરથી જ ઠરે છે જે કાર્યમા અપ હિંસા તે કાર્ય તેટલે બરો સાર

હિંસાના સબધમા એટલું યાદ રાખવાનું છે કે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે કરવા એ પણ (બાવ) હિંસા જ છે, કાગળ કે એમા આત્મશુભનો ઘાત થાય છે

બાહ્ય હિંમા અને અંતરગ હિંસાનો ત્યાગ થાય છે ત્યારે જ સમતા અને સમારૂપ મહાશુભોપાસ થાય છે અને ત્યાર પછી ગુણુચેતીએ ચઢતા વજન લાગતો નથી સમતા વગરના કોઈ પણ કાર્યને શાસ્ત્રકાર નકાસુ ગણે છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલીક વાર નકામા ઝરતા પણ વધારે ખરાબ ગણે છે, જ્યારે મનનાવાળા કાર્યામા એક એવી જાતનો આનંદ આવે છે કે જે અનુભવથી જ જાણી શકાય વળી, હિંમાનો ત્યાગ થતા મનમાંથી સર્વ જાતના માદા વિકરો દૂર થાય છે, કારણ કે દુર્વિકરોનો કારણ હિંમા જ છે જ્યારે પારકું મન દુષાવલુ એ પણ હિંસા છે એમ સમજવામા આવે અને તેનો ત્યાગ કરવા ઉપાય લેવામા આવે ત્યારે સકલોત્તુ ઉત્પત્તિસ્થાન નાશ પામી જાય છે આવી રીતે હિંસા તજવાથી મનયોગ સાધ્ય થાય છે અને વચનપ્રવૃત્તિ પણ નિરવધ થાય છે તેનું ઘરણ ઉપર ઘણું તે જ સમજવું

અથકર્તાએ મનયોગ અને વચનયોગની શુદ્ધિ સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહી, એ બન્નેની અપેક્ષાએ કામયોગશુદ્ધિ સુસાધ્ય છે, તેથી સ્પષ્ટ વહી નથી, પણ અર્થ અને સંબંધ પરથી સમજી લેવી (શ્રી ધનવિજય ગણિ)

શ્રીમદ્ યયોનિજયજી મોનાટકમા લખે છે કે —

સુલભ ધાનદ્રુષ્ટારમૌનમેષદ્રિયેષ્વરિ । પુદ્ગલેષ્વપ્રવૃત્તિસ્તુ યોગાના મૌનમુત્તમમ્ ॥

“વાહીના અનુચ્ચારરૂપ મૌન એકે દ્રિયાદિને વિષે પણ સુલભ છે, પરંતુ યોગોત્તુ પુદ્ગલને વિષે અપ્રવૃત્તિરૂપ મૌન ઉત્તમ છે આ ભાવ બરાબર હૃદયમા રાખવાની જરૂર છે” (૭, ૨૬૭)

ભાવના, આત્મલય

મૈત્રી પ્રમોદ કરુણા ચ સમ્યક્, મધ્યમ્યતા ચાનય *સામ્યમાત્મનૃ । ।

સદ્ભાવનાસ્વાત્મલયઃ પ્રયત્નાત્, કૃતાવિરામ રમયસ્વ ચેતઃ ॥ ૮ ॥ (વ્યગ્રાતિ)

“હે આત્મનૃ! મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને મધ્યસ્થતાને સારી રીતે ભાવ, (અને તે વડે) સમતાભાવ પ્રગટ કર પ્રયત્ન કરી સદ્ભાવના ભાવીને આત્મલયમા વિસામો પામ્યા વિના (તારા) મનને કીડા કરાવ” (૮)

વિવેચન—૧ મૈત્રીભાવ, પ્રમોદભાવ, કરુણાભાવ અને મધ્યસ્થભાવ તારા હૃદયમા નિરંતર ભાવ એ ચાર ભાવના બહુ ઉપયોગી છે એમા આત્મરમણ કરવાથી પરમ માધ્ય પદાર્થ અનુભવગોચર થાય છે અને મનને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે એનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ પ્રથમ અધિકારમા

૨ તાવના જાવતા જાવતા શુદ્ધ નમનાનો ઉદય થાય છે એ મમતા આનિ શુભ છે અને સ્થિરતા ને એનો પાયો છે જ્ઞાન, ધ્યાન, નિષ્કામ અને શ્રીકૃષ્ણ મુનિઓ પણ સમતાશુભ મુનિ બેઠેલો શુભ નિ પાદન કરી શકના નથી, એન જ્યારે ના સ્કવર્ષ ઉમા સ્વાતિજી તેમ જ શ્રીમદ્ યજોવિજયજી કહે છે ત્યારે મમતાના તાજની પગપાછા મમ તથ છે

૩ આ પ્રમાણે શુભ પ્રવૃત્તિ કરના કરત લ્ય ર મમતા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારપછી શુભ આત્મ પ્રવૃત્તિ કરે છે, એને માસારિક સર્વ કાર્યો તુચ્છ લાગે છે, એનુ મન આ મપરિણુતિમા દોડે છે, એને સર્વ દિગ્મા પ્રકુચિત લાગે છે અને આત્મરમણ એ જ કાર્ય લાગે છે શુભ ધ્યાનધારાનો વરસાદ થાય ત્યારે આત્મલય થાય છે અને એ વખતે જે આત્માનંદ થાય છે તે વચનઅગોચર છે આત્મરમણ કરના માટે પ્રમદ પુરુષાર્થ દ્વારવવાની જરૂર પડે છે અને મન જ્યારે તે બાળતમા રોકાય છે ત્યારે તેને બાળ વસ્તુનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી એના આ મરમણમા જરા પણ અન્યથ વિમાએ લીધા વગર પ્રવૃત્તિ કર, જોટને નિરત આત્મગણનાના કાર્યમા ઉલુખ થા (૮, ૨ ૮)

મોહના મુબટોનો પગન્ય

કુવાન્ન* કુનાપિ મમત્વમાય, ન ચ પ્રભો રત્યરતી કપાયાન ।

દ્વદાપિ સૌન્દર્ય જ્ઞમમેડ્વર્ણનીનો, મનુત્તરામર્ચ્યમુચાસમાત્મન ! ॥ ૯ ॥ (દશગ્ગા)

“ હે સમર્થ આત્મા ! કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર આમન્યભાવ ન કરવો, તેમ જ રતિ, અરતિ અને કપાય પણ ન કરવા જ્યારે તું વાળ ગડિત ઘર્ષણ ત્યારે તો અનુત્તર વિમાન મા રહેનારા દેવતાઓનુ સુખ પણ તને અહીં મળશે ” (૯)

વિવેચન—શુભ વૃત્તિના આધેનો વિશેષ દર્શન કરાવતા કહે છે ૧ હે ચેનન ! તારુ છે તે તારી પાડે જ છે દેહ તારો નથી, પુત્ર તારો નથી, સ્ત્રી તારી નથી અને ધન તારુ નથી એ ચારેનુ મમન્ય બન મહાપીડા કરનારુ છે, જોટનુ જ નહિ પણ પગલવમા મહાદુખ આપનારુ છે + જે વસ્તુઓ તારી નથી તેને તારી મા પીને તેઓના ઉપર શા માટે રાચી-મારી રહે છે ? તારો આત્મા મોહમદિગમા ચક્રૂર ઘર્ષ મત્યાસત્યનો વિવેક ચૂરી બાધ છે, તેથી તે સ્થિતિ દૂર કરી મમત્વભાવનો ત્યાગ કરી દે

૨-૩ તારે સુદર વસ્તુ જોઈને રાજી થવુ નહિ, અને તને પ્રિય ન લાગે એવી વસ્તુ જોઈને નારાજ થવુ નહિ વસ્તુ કોઈ ખરાબ કે ગારી નથી, એ બાળતમા તારી માન્યના જ ખોટી છે એ ખોટી માન્યતા પર બાધેલા વિચારો તને હેરાન કરે છે, માટે રતિ અરતિનો ખ્યાલ છોડી દે પછી તને આકામા ષ્લોકમા ઉપર કહ્યો તેવા અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્ત થશે

* કુવા ન રતિ ના પાગે ના નિવધ્યા ક્યર્થ ।

+ મિત્રો દખીત માટે લુઓ આ ગ્રથનો અગિયાર ખીનો, રીજો, ચોથો તથા પાચમો

૪ સમારંભા બ્રમણ કરાવનાર કપાયોને તારે છોડી દેવા એવું સ્વરૂપ આત્મા અધિકારમા આપણે જોઈએ છીએ

આ સર્વ મોહરાજના મુખદોષ છે, તે તારા પર જય મેળવવા આવ્યા છે, જો એને કાવવા દર્શ્ય નહિ, તો તને લાભ થયે અને જો તું તેઓને છુટી લઈ દે અને મારીને કાઢી મૂકીશ તો તો તને મહામુખ વગેરે, કારણ કે કપાય અને મમત્વ જયે એટલે તું નિમ્બૂદ્ધ થઈ જશી થી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે —

परस्परहा महादुःखं, निम्बूदत्तं महासुखम् । एतदुक्तं समासेन, लक्षणं सुगुह्यतयो ॥

નિમ્બૂદ્ધ વૃત્તિ જો મોગમા મોટું મુખ છે અનુસર વિમાનના દેવોને સાર્થકી વધારે મુખ છે, કારણ કે ત્યાં સ્વામીને વકલાન નથી તેમ જ કામવિકારથી થતી શારીરિક કે માનસિક વિઠબાળા નથી આ મુખ નને પ્રાપ્ત થશે અરે! અમે તો કહીએ છીએ કે તને તેમાં પણ વધારે મુખ પ્રાપ્ત થશે, કારણ કે નિમ્બૂદ્ધ છત્ર પર દુખ અસર કરતું નથી અને દુખ કલાન જ પડે છે એટલા માટે જ શુદ્ધ ચારિત્ર પામતા અપકરણ એક વર્ગ વીતી ગયા પછી ચારિત્રવાનને અનુસર વિમાનના દેવો કરતા પણ વધારે મુખ આમમકાર બનાવે છે દુખ કે મુખ જો પણ મળના માનેવા છે અને તેથી તને આ મહાન લાભ મળશે તે ધ્યાનમાં લે

આ મામા અનત જ્ઞાન છે અને અનત વીર્ય છે વીર પ્રભુ જેવું બળ, અભયક્રમાર જેવી બુદ્ધિ, હેમચક્રાચાર્ય જેવું ક્રુતનાન, કથવના શેક જેવું મીલામ્મ અને મજમુકમાળ જેવી સમતા શાન્તિપે સર્વ આ મામા બરેલી છે, પુરુષાર્થ રી તેને વ્યખ કરવા ॥ જગ છે આ હેનુમી જ મામાને ‘મમય’ એમ ઉદયીને મન બોલાવે છે શુભ પ્રવૃત્તિના મ્યાનો અત્ર બતાવ્યા અને પ્રિચિત્ ક્ષણ નિર્દોષ કર્યું (૬, ૨૧૬)

ઉપમહાર શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ક્રમનાગ્ની ગતિ

શિવિયનિરગિજ્ઞાયા-ગર્ભાર્યં વ્રતમ્-શ્રવણશ્રવણયાગોસ્તિતિ શ્રવેત ।

मन्त्रिभामहार्चिहेगर्भारिमतीत्ता, निम्बूदत्तिगिमीत्यानत्यसायुज्यमाप्य॥૧૦॥ (મલ્લિની)

“યતિવરોના સજધમા (ઉપર પ્રમાણે) બતાવેલી જે શિક્ષા મતધારી (સાધુ અને ઉપદ્રમણવી શ્રાવક) એકામ ચિત્તા દ્વયમા કસાવે છે અને ચારિત્ર તથા ક્રિયાના યોગેને સેવે છે, તે સસારમચુદ્ધ કલેશનો દગલો એકદમ તરી જઈને, મોક્ષના અનત મુખ સાથે તન્મયપણું પામી, પોને આનંદ કર છે”

વિવેચન—આ પ્રમાણે તીર્થ કર મહારા તજો, ગજધરો અને પૂર્વાચાર્યો શિખામણ આપી ગયા છે તેઓ આ છત્ર ઉપર એકત ઉપકાર કરવાની નિમ્બૂદ્ધ વૃત્તિથી દોરાયા હતા અને તેમાં, આ છત્રને શુભ તસ્તે દોરવા સારું, કોઈ બાજતમા કહેવામા બાકી

રાખ્યુ નથી આવા પરમોપકારી મહાત્માઓના શબ્દો લક્ષ્યમાં રાખી, જે પ્રાણી ચારિત્ર અને ક્રિયામાં ઉદત યર્થ જાય છે, તે પ્રજાના આજ્ઞાકિત સેવકો કહેવાય છે આ ઉપદેશમાં સાધુએ પોતાને યોગ્ય અને શ્રાવકે પોતાને યોગ્ય ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાનો છે એ નિયમ નુસાર જે પ્રાણી ચરણકરણ ગુણોને અનુસરે છે, તે થોડા વખતમાં સચારસચુદ્ધ ઉલ્લઘી બન્ય છે અને જે મોક્ષમુખનું વર્ણન પણ કરવું અશક્ય છે, તેને પોતાના આત્મા સાથે ‘અનત’ શબ્દ મહિત યોગ કરાવે છે, એટલે અનત કાગ મુધી તે સુખ પ્રાપ્ત કરે છે એક મહામુખ અને વળી તે અનતકાળ મુધી, એટલે પછી એમાં વિચારવાનો પણ કાંઈ અવકાશ રહેતો નથી એને પ્રાપ્ત કરવા બનતો પ્રયાસ કરવો એ જ કર્તવ્ય છે (૧૦, ૨૭૦)

એવી રીતે શુભવૃત્તિઉપદેશ નામનો પદરમો અધિકાર સંપૂર્ણ થયો આ અધિ કારમાં વૃત્તિ એટલે વર્તન અથવા પ્રવૃત્તિ એ અર્થ સમજવાનો છે શુભ પ્રવૃત્તિના અનેક પ્રમગો અત્ર બતાવવામાં આબ્યા છે તે મર્વને વિષય સાથે મામાન્ય સબધ છે, પરંતુ એકબીજા સાથે ખાસ મબધ નથી આ અધિકારમાં મુખ્ય ઉપદેશ સાધુને આશયી છે, પરંતુ કેટલીક હકીકત શ્રાવકને પણ ઉપયોગી છે પ્રવૃત્તિના વિષયોનું પૃથક્કરણ સ્વેકોમાં જ થયું છે, તેથી અત્ર પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર રહેતી નથી શુભ પ્રવૃત્તિની અનેક હકીકતો છે, તે અન બતાવી શકાય નહિ, તેથી સૂરિમહારાજે બહુ જ જરૂરના વિષયોને જ હાથ લગાડ્યો છે એ સર્વ બાળતો પર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે

આવશ્યક ક્રિયાની જરૂરિયાત પ્રથમ જ બતાવી છે અને તે આ જમાનામાં ખાસ જરૂરની છે પ્રવૃત્તિ (અપ્રશસ્ત) વધતી જાય છે અને ધર્મસાધન અપ થતા જાય છે, તેટલા માટે નિત્ય આવશ્યક ક્રિયા અવશ્ય કરવી જોઈએ જેમ દરરોજનું પેપર વાચનારને વાચ દિવમ પેપર ન મળે તો કિશાશૂન્ય જેવું લાગે છે, તેવું જ આવશ્યક ક્રિયામાં રટણ થઈ જવું જોઈએ તપશ્ચર્યાની બાબત પણ એટલી જ ઉપયોગી છે જમાનો જ્યારે પાપબધના અનેક કાર્યો લીખે છે, ત્યારે છોડવાના આ પ્રબળ સાધનો મદ થતા જાય છે, એ ખેદ કરવા જેવું છે જ્ઞાનાભ્યાસનો પણ આ જ વિષયમાં સમાવેશ થાય છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે

ત્યાર પછીના વિષયોમાં અનિચત વિહાર કરવા માટે સાધુને ઉપદેશ સૂરિમહારાજ ગમે તેના આકાશ ગખ્દોમાં કહે, તો તે કહેવાને તેઓ હક્કદાર છે વિહારના વિષયને અગે શ્રાવકોએ પણ વધના થોડા દિવસો કામના ભલા માટે અર્પણ કરી, ધાર્મિક વિષયો પર વિવેચન-આપણો કરવા ધ્યાન આપવું, એ ઉપલક્ષણથી સમજવાનું છે આત્મનિરીક્ષણ માટેની સૂચના તો બહુ જ ઉપયોગી છે એનાથી પોતાના સર્વ કાર્યો પર ઠાણુ આવે છે અને ધાર્મિક વગરનું કોઈ પણ કાર્ય થતું નથી અથવા થયું હોય તોપણ બિબ્ધમાં ન થવા માટે નિશ્ચય કરવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત કરાવે છે અદાર પાપસ્થાનકને અગે જે દરરોજ આત્મનિરીક્ષણ થાય, તો અપૂર્વ લાભ પ્રાપ્ત થવાનો પૂરતો સભવ છે

એ શુભ પ્રવૃત્તિનો શુભ્ય ઉદ્દેશ મન, વચન અને કાયાને શુભ રમ્તે પ્રવર્તાવવા પ્રાપ્ત કરવો એ જ છે અને તે હેતુ ઉપર પણ મૂર્ખમહારાજ ધ્યાન જોડ્યા વગર શક્ય નથી જ્યાં સુધી મનમાં વિચાર જી ૧, વચન જી ૨ અને વર્તન ત્રીજા પ્રકારનું હોય ત્યાં સુધી મર્વ દોગ છે પ્રિયુગીને ત્રણ વસ્તે ચલાવવી નહિ એ ત્રણમાં પણ મનને વશ કરવાની વિશેષ જરૂર છે એ જેમ જેમ વશ થતું જાય છે તેમ તેમ ડર્મજન્યમા જહુ ફેર પડતો જાય છે એ જારે નિર્મળ થાય છે ત્યારે આત્મપ્રદેશમાંથી શુભ ભાવના ઊઠે છે, શુભ ભાવનાથી આત્મલય થાય છે, આત્મલયથી કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પછી જ સુખિ થાય છે સુખિ પ્રાપ્ત થવી એ જ હર્ત્તર છે અને એ જ પ્રાપ્ત્ય છે તેનું, નેય, ઉપાદેયનું સ્વરૂપ સમજી, સ્વાનુદૂળ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ રાખવી એ આપતું કામ છે પરિણામ સુલભ છે અને આ ભવમાં પણ અનુભવજોયર છે એક વખત કાર્ય કરો અને પછી શુભ કળ મળી આવશે, એ ચોક્કસ માનજો આ શુભ વૃત્તિ રાખવાના શિક્ષાપાઠો આપ્યા છે તે હૃદયપટ પર ચીતરી રાખવા જેવા છે

इति सविवरण शुभवृत्तिशिक्षोपदेगनामा पञ्चगोऽधिरार ॥

પોઢશઃ સામ્યસર્વસ્વાધિકારઃ ॥

૬૨ આખા મનના હોબનકે એક પ્રધાન તરવ ગામ્ય-મનના સર્વસ્વ જ છે, એ વિષય પર, ઉપસાધાર કરતા, સંક્ષિપ્ત વિવેચન કરે છે આ આખા મનનો ઉદ્દેશ શો છે ? નાધ્યખિદુ કયા ॥ ? પ્રયોજન શુ ॥ ?—એ સર્વ મનકર્તા બનાવે છે બીજી રીતે ભેદ જોતા, આ અધિકાર પ્રશન્તિ જેવો છે મનનાના મળધમા નજર જે વિશાલ બતાવવામા આન્યા છે તે સંક્ષિપ્ત પણ બહોળા છે મનોનિમગ્ન, મનસ્વત્યાગ અને ગુભ વૃત્તિ એ સર્વ મનનામા પરિણામસિ પામે છે, તેથી મન દ્વાર પર શિખર ચઢાવનાર આ દ્વાર છે મનનાનું રહસ્ય ધાન્ય કરવા નજર દિગ્દર્શન કરવામા આન્યુ છે

મનતાનુ ફલ મોક્ષમ પત્તિ

एष सदाभ्यासयोगेन सात्त्व्य, नयस्व माम्य परमार्थवेन्नि ।

यत इरम्या गिरसपन्मने, मरन्ति सद्यो मरभीतिमनु ॥ ૧ ॥ (વગ્ધાનિ)

“હે તાત્વિક પદાર્થના બાધનાર! આ પ્રમાણે (ઉપર પદર દારમા કહેલ) નિર તર અકરાસના યોગથી મનનાને આત્મા સાથે જોડી દે, જેથી કરીને બધના બધને ભેદ વાવાગી મોક્ષસ પત્તિઓ તને એકકથમ હસ્તગત થઈ જાય” (૧)

વિવેચન—કાર્થક મનસ્વભાવ છોડીને, કાર્થક કયામ છોડીને, કાર્થક યોગની નિર્મળતા કરીને અને કાર્થક સ્વાત્મવચ કરીને ગુભ વૃત્તિ કરવી એ આપણે પદરમા અધિકારમા ભેદ ગયા એ સર્વ પ્રશન્ત પ્રવૃત્તિનો હેતુ મનતાની પ્રાપ્તિ કરવાનો જ છે ત્યારે આ આખા મનમા જે જે માધન બનાવ્યા છે, તે સર્વનું સાધ્ય સમતાપ્રાપ્તિ છે જો તને આ મધ વાચતા કાર્થ પણ પરમાર્થ મનમર્યો હોય, તો તે આ જ છે

प्रणिदति क्षणार्धेन साम्यमालम्ब्य वर्म तत् ।

यद्य ह-पात्ररस्तीव्रतपसा ज मफोन्मિ ॥ (દેમયન્યાયર્, યોગશાસ્ત્ર)

મતલબ “જે કર્મો કોટો જન્મ સુધી તીવ્ર તપસ્યા કરતા પણ તોડી શકાય નહિ, તેનો સમતાને અવલગવાથી એક ક્ષણ માત્રમા નાશ થાય છે”

તારુ સાધ્ય સમતા હોયુ જોઈએ તેને અને આ માને જોડાણ કરવા માટે નિર-
તર અધ્યાસની જરૂર છે, એ પણ આખા અથમા આપણે અવારનવાર જોયું ॥ હવે
સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું પણ કાર્ક નકારું નથી, તે સાધ્ય અને સાધન બન્ને છે સુખનો
આગ અને દુખનો ત્યાગ એ સર્વ પ્રવૃત્તિનું પરમ ઝાન છે સમતાથી જે સુખ
મળે છે તે અવસ્થા છે, કારણ કે બીજા સર્વ સુખ પાછળ દુખ આવે છે, પણ સુખમય
સમતાથી થતુ મોક્ષનું સુખ તો અનંત છે એ પરમ માધ્યર્જિદુ દૃષ્ટિમા રાખીને સમતા
મેળવવા, સમતા રાખવા અત્ર ઉપદેશ છે મોક્ષના સુખ અનિર્વચનીય છે મોક્ષમંદિર
પર રહેવા માટે ચૌદ પગવિયા (શુભ્રવાન) છે એનુ આરોહણ કરવા સારુ અ. ૧ હાંર
બતાવવામા આવે ॥ એ મંદિરના ઘટો વગાડવા માટે શુભ્રસ્થાન પર આરોહણ કરવાનો
પુરુષાર્થ કરવો ઉચિત છે હે બધુઓ ! એક વખત તદન નિરુપાધિ, નિજ સ્વરૂપમા લીનતા,
અજરામરત, દોડાદોડનો અભાવ અને અખંડ શાનિ તથા સ્થિરતાનો ખ્યાલ કરો એમા
કાર્ક પણ પ્રાપ્તવ્ય લાગે, તો એના પ્રમગ કારણ મમતાને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરો અને તે
પ્રાપ્ત કરવા માટે આ આખા અથમા બનાવેલા જુના જુના વિષયો ઉપર ધ્યાન આપો.
દંડ પ્રયત્ન, દંડ નિશ્ચય અને બાનુ અનુસરણ જરૂર ઇચ્છિત પગિલામ લાવશે અને મોક્ષ
મંદિરમા તમારા નામના ઘટ વાગશે, પણ તે માટે જોઠો, ઉપમ કરો યાદ રાખજો કે
અન્યારે જેવો અવસર છે, જેવી જોગવાઈ છે, તેવો વખત અને તેવી અનુકૂળતા ફરી
ફરીને મળતા મહાસુરકેલી થશે (૧, ૨૭૧)

અવિદ્યાત્યાગ એ સમતાબીજ

ત્વમેવ દુઃખ નરકસ્ત્વમેવ, ત્વમેવ શમાપિ સિય ત્વમેવ ।

ત્વમેવ કમાણિ મનસ્ત્વમેવ, જહીશ્ચિત્યામ*વોદિ ચાત્મન ' ॥ ૨ ॥ (શ્રમજ્ઞા)

“હે આત્મન્ ! તું જ દુખ, તું જ નરક, તું જ સુખ અને મોક્ષ પણ તું જ વળી,
તું જ કર્મ અને મન પણ તું જ અવિદ્યાને તણ દે અને સાવધાન થા ” (૨)

વિવેચન—હે આત્મન્ ! તું જ દુખ છે, કારણ કે દુખને નિષ્પાદન કરવા માટે
જે કર્મ જોઈએ તે તે જ કર્યા છે દુખના સાધનો પણ તું જ તૈયાગ કરે છે અને
સુખદુખની સાચી ખોટી કપતા પણ તું જ કરે છે એ જ નિયમાનુસાર નરક પણ તું
જ છે વળી, દુખનો સચય કરનાર અને સમજનાર તું જ છે તેમ સુખ માટે પણ
તું જ અધિષ્ઠાતા અને વિવેક કરનાર છે તારી ઝોડીવધતી સમજના માટે તું અમુક
લાગણીને સુખ માની જોઠો છે તે પણ તું જ છે અને જો પ્રમગ પુરુષાર્થ કરે તો મર્વ
સુખદુખનો અત્ય તાણાવ કરી મોક્ષમંદિરમા ચિરકામ સુધી આનંદ મોગવે તે પણ તું
જ છે તેથી, વાસ્તવિક કહીએ તો, મોક્ષ તારો છે, એવે તું જ મોક્ષ છે ન્યાયના એક

* અવિદ્યા પાઠાન્તરે અવજા એટલે અવજ્ઞાનો ત્યાગ કરી દે એટલે અનાજ્ઞાનો ત્યાગ કર આ રતા
અવિદ્યા પાડ વધાર બંધનમતો અર્થ બનાવનાગ લાગે છે

નિયમ પ્રમાણે ધર્મ અને ધર્મીનો અલેદ છે મીઠું ખારું છે, ત્યા ખારાપણુ એ ધર્મ થયો, મીઠું એ ધર્મી થયું, અન્ન ખારાશ અને મીઠું એ ભુજા નથી, તેથી ધર્મ અને ધર્મીનો અલે થયો, તેવી જ રીતે જીવ કર્મે કરીને સવૃત અને અગવૃત છે, છતાં પણ પર્યાય અને પર્યાયીનો ઉપરના નિયમ પ્રમાણે અલેદ છે

એ જ નિયમ પ્રમાણે ઈર્મનો ડરનાર અને મનનો ટ્રેરનાર પણ તું જ હોવાથી તું કર્મ અને મન પણ તું જ છે

જૈન શાસ્ત્રમા આત્મા ઉપર જ બધો આધાર રહે છે એને કોઈ મદદ કરતું નથી, તેમ જ એને બહારની મદદની અપેક્ષા રહેતી પણ નથી એની અખડ સ્થિતિમા એ શુદ્ધ, અક્ષય, અવિનાશી, નિત્ય છે કર્મના મળધથી એની શુદ્ધ દશા પર પડ ફરી વળ્યા છે, એ પડ ફર કરવા માટે પ્રમગ પુરુષાર્થ રાગવેગો ભોજો અને તેટલા માટે અસાધારણ ઉયોગ કરવો ભોઈએ આ આત્મામા અનત શક્તિ છે એ ધારે તો પર્વતોને પણ તોડી શકે છે અને વીગ પરમાત્મા જેટલું જ્ઞાન અને સદ્ધિ મેળવી શકે છે એટલા માટે આપણે અમાઠે ભોઈ ગયા છીએ કે

અપ્પા નદ વેવરણો, અપ્પા મે કૂહલામલી ।

અપ્પા કામદુઘા વેણૂ, અપ્પા મે તદ્દન યત ॥

આ સિદ્ધાંતનું વાક્ય છે અને તુરંત સમબર્ધનય તેવું છે એમા કહે છે કે “આત્મા કામદુઘા ગાય છે અને આત્મા નદનવન છે” એની પાસેથી કામ લેના આવડે તો એ સર્વ ઇચ્છિત મુખો (સ્થૂગ અને માનસિક) આપે છે, એ મર્વ છે એ વાત તો ખરી પણ તે તારામા છે, એમ બતાવી આપ

એ બતાવી આપવા માટે અવિદ્યાનો ત્યાગ કરવો અજ્ઞાનથી અધ અમાન અવસ્થા રહે છે, અજ્ઞાન જીવન એ લગભગ નકામું થઈ જાય છે, માટે અવિદ્યાનો ત્યાગ કરી તારા યોગ્ય કર્તવ્યોમા સાવધાન થઈ જા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે અમ્મત્ત રલુ મા કણ, કોષાદિ મ્મોડપિ સીમપપેમ્મ । કોષાદિ તીમ પાપેથી પણ અજ્ઞાન મહાકષ્ટ આપનાર છે જ્યાં સુધી અજ્ઞાનનો નાશ થશે નહિ ત્યાં સુધી સાધન નજરમા આવશે નહિ, માટે હે ભાઈ! તું જાત્રત ઘા, ખડો ધા, પુરુષાર્થ પ્રગટ કર, વીર્ય દેશવ (૨, ૨૭૭)

સુખદુખના મૂળસમતામમતા

નિ સદ્ગતામેદિ સન્ના તદાત્મર્ણ્યેયોપપ્પપિ સામ્યમાવાત્ત ।

અોદિ વિદ્વન્ । મમતૈવ મૂલ, યુગા મુસાના સમતૈવ ચેતિ ॥ ૩ ॥ (ઉપગાતિ)

“હે આત્મન! સર્વ પદાર્થો ઉપર સદા મમતાભાવ લાવાને, નિ સગપણુ પ્રાપ્ત કર હે વિદ્વન્! તું જાણી લેજે કે હું ખનું મૂળ મમતા જ છે અને સુખનું મૂળ સમતા જ છે” (૩)

વિવેચન—આપણે જોઈ ગયા કે સુખ, દુઃખ, મોહ કે નરક જે આત્મા જ છે, કારણ કે તેનું ઉપાદાન કાગ્જ આ મા છે એ આત્માના જો સમજાવ આણ્યો હોય, તો તે પોતાનું અસલ સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને ઇચ્છિત અર્થ પ્રાપ્ત કરી શકે એ સમતા પ્રાપ્ત થવાના સાધનો અને ગુણો આ યથમા જતા યા છે એ રીતે સમતાભાવ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાં પછી નિ સગ વૃત્તિ પ્રાપ્ત થવાનો માર્ગ મળે છે પૌરુષલિપ્ત સર્વ વસ્તુઓ અને ભાવો એમ્લે ધર, ઘરેલું, પવન વગેરે પાંચો અને ક્યાયાદિ ભાનાથી છૂટા પડવું, તેનો સબધ છોડવો એ નિ સગતા કહેવાય છે એ હકીકત લક્ષ્યમા રાખીને એને સાધ્ય બિંદુ બનાવવું જોઈએ

હવે સુખનું મૂળ શું છે અને દુઃખનું મૂળ શું છે જે દૂનમા કહી દે ॥ સર્વ જીવો પર સમજાવ, સર્વ વસ્તુઓ પર સમજાવ થાય, રાજા કે રડ પગ, ધનવાન કે નિર્ધન પર, અથવા એવા વિરોધ બતાવનારા જે શબ્દોથી પ્રસિદ્ધ થતા કેઈ પણ વ્યક્તિયુગલ ઉપર, તેમ જ કેઈ પણ પદાર્થયુગલ ઉપર ચોક્કસ આકર્ષણ કે અનાર્જય ન થાય એ સમતા છે અને સર્વ સુખનું મૂળ એ જ છે એક તો સમતા નખનાર પર દુઃખ પડતું નથી અને બીજું, તેને દુઃખ લાગતું નથી આવી રીતે સમતા રાખનાર પ્રાણી બન્ને જાતિના સંયોગોમા આત્મહિત સાધી શકે છે બીજી બાજુએ જોઈએ તો સર્વ દુઃખોનું કારણ મમતા છે આ ઘર માન છે, આ સ્ત્રી મારી છે કે આ પુત્ર મારો છે, એ મારાપણાથી જ દુઃખ થાય છે પોતાની જાતને સાક્ષીભાવે માનનારા વીર ધુરધરો ઘરને ધર્મશાળા ગણે ॥ અને પરિવારને મેળા તુલ્ય ગણે છે મમતાથી જ દુઃખ થાય છે, એ સ્પષ્ટ જણાય છે એને શાસ્ત્રકાર મોહન્ય ઠહે છે અને મોહને સર્વ કર્મોમા શાસ્ત્રકાર રાજાનું પદ આપે છે સર્વ કર્મોમા તેની ચીડાશ પણ બહુ હોય છે અને સ્થિતિ પણ બહુ હોય છે એ મોહ રાજાને વશ કરવા માટે ધર્મબોધકર મત્રા જેવા નત્યવક્ત્રા મહાત્માઓના મગની બહુ જરૂર છે એ અગધી સમારસ્થિતિ ગમબલય, તેથી તેનો ત્યાગ કરવા વિચાર થાય, વિચારથી કાર્ય થાય કાર્યથી સમતાશુભ આવે અને મમતાથી નિ સગતા પ્રાપ્ત થાય અને તેમ થાય ત્યારે, વૈરાગ્યશતકકાર કહે છે તેમ, ગાયન અને વિવાપ, નૃત્ય અને વિટબના, આમૂપણ ને ભાર, કામભોગ અને દુઃખના નાધનોમા તને કાઈ તક્ષવત લાગતો નથી

મમતા અને મમતાનું આ તત્વજ્ઞાન બહુ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે સમતા રાખની એમ્લે બેગી રહેવું, એ ભાવ નથી એ ઉપરના વિવેચનથી સ્પષ્ટ થયું હશે ઈદ્રિયોને શુભ પ્રવૃત્તિ કરાવી, પોતાના જીવનને ધર્મમય કરી દેવું, એ દુષ્કર્મ ગાળાનુમાર સ્વઅધિકાર પ્રમાણે ‘સમતા’નું પ્રથમ આરંભીય લક્ષણ ॥ (૩, ૨૭૩)

મમતાની વાનકી, ફજાવાસિ

‘સ્વીપુ ધૂલિયુ નિજે ચ પર તા, સમ્પદિ પ્રસરણપદિ ચાત્મન ! ।

વત્ત્વમેદિ સમતા મમતામુય, યન શાશ્વતમુત્વાદ્યમયિ ॥ ૪ ॥ (સામના)

“ત્રી ઉપરથી અને પૂજા ઉપરથી, પોતાના ઉપરથી અને પારકા ઉપરથી, સપત્તિ ઉપરથી અને વિસ્તૃત આપત્તિ ઉપરથી, મમતા મૂઢી હઈને હે આ મન! તું મમતા રાખ, જેથી કરીને શાન્તિ મુખ માથે ઐક્ય થશે ” (૪)

વિવેચન—મમતાનો જ ઉપદેશ વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે હે આત્મનું! તારે જો મોક્ષમુખ સાથે ઐક્ય કરવું હોય, અબેદ ઝગ્ગો હોય, એકાકાર વૃત્તિ ઝરતી હોય, તો તું તને કહું છું તેમ તું સમભાવ પ્રાપ્ત કર, એ નમભાવ તારું સર્વસ્વ છે, જે તને દુઃખમાથી છોડાવવા શક્તિમાન છે અને અધ્યાત્મ યોગનો જે જ પ્રથમ પદે ઉપદેશનો વિષય છે

તને જ્યારે ત્રી ઉપર અને પૂજા ઉપર સમભાવ થયો અને તને પોતાના અને પારકા ઉપર મમભાવ થયો, ત્યારે તારો કાંઈક આદો આ પો છે એમ જણાયે નહીં તો એકાએક સમાચાર સાંભળ્યા કે ભાઈ! તમારો છોકરો પડી ગયો છે, મળત વાગ્યું છે, ફરિંગી આવ્યું નય છે વગેરે આ શબ્દો સાંભળ્યા આ જીવના ગભરાટનો પાર રહેતો નથી ગમે તેવા વાતમા હશે તે સર્વ છોડી એક તરફ વૈરાગ્યે બોલાવવા માણસો મોકલ્યો અને તે પોને પણ તે જગ્યા પર જવા આહવા નાડ્યો રસ્તે કેવી જાનના નકાવવિકાસે મનમા ધાય છે, તે વાચનાર મમજી શક્યો અડધે રસ્તે પહોંચના ખબર પડે કે એ તો બીજાનો છોકરો પડી ગયો છે “હાથ! ઠીક થયું” —આ ઉગ્ગાઠ નીકળી જયો આ સર્વ શું બનાવે છે? જ્યાં સુધી પોતાના છોકરા તરફ અને પારકાના છોકરા તરફ આટલો લોભ રહે છે ત્યાં સુધી મમભાવ પ્રાપ્ત થયો છે, એમ કહેવાય નહિ જ્યારે પોતાના અને પારકાના પુત્ર તરફ સરખો પ્રેમભાવ અથવા ઉન્નતીનતા રહે (પણ પોતાના ઉપર પ્રેમ અને બીજાના ઉપર ધિક્કાર નહિ) ત્યારે સમતા પ્રાપ્ત થાય અને ત્યારે જ નિમગતા પ્રાપ્ત થાય અને પડી છેવટે અજરામર મુખ પણ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય

જેમ પોતાના અને પારકાના ઉપર સમભાવ રાખવાની આવશ્યકતા છે તેમ જ સપત્તિ અને વિપત્તિના પ્રસંગોએ પણ મનની સ્થિતિ જાળવી રાખે, તો જ સમતા પ્રાપ્ત થઈ કહેવાય છે આ વિષય પરત્વે અન્યત્ર બહુ લખાયું છે તેથી અત્ર વિસ્તાર કરવાની જરૂર રહેતી નથી (૪, ૨૭૪)

મમતાના કારણુપ પદાર્થોનું નેવન કર

તમેય સેવસ્વ ગુરુ પ્રયત્નાદધીપ્ત શાસ્ત્રાણ્યપિ તાનિ વિદ્મન્ ।।

તદેવ તત્ત્વ પરિમારયાત્મન્ ! ચેમ્યો મનેત્સામ્યમુષોપસંગ ॥ ૫ ॥ (ગ્વજાનિ)

“તે જ શુરુની પ્રયત્નથી સેવા કર, તે જ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર અને હે આત્મનું! તે જ તત્ત્વનું ચિંતન કર કે જેનાથી તને સમતારૂપ અમૃતનો સ્વાદ આવે ” (૫)

વિવેચન—શુરુમહારાજની નેવના કરવી ઠીક છે, પણ તેનો હેતુ શો? તેવી જ રીતે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવો એ પણ સારો છે અને તત્ત્વચિંતન કરવું એ પણ સારું છે,

પણ એ બધા કારણ છે, એનું કાર્ય સમતાભાવની પ્રાપ્તિ જ છે, નહિ તો અધ્યાસ અધ્યાત્મમાં જ રહે છે અને સેવાથી ખાસ લાભ થતો નથી, એટલા જ માટે ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજે પ્રશ્નમરતિ પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે—

દદતામુપૈતિ ચૈરામ્યસાસના યેન યેન માયેન ।

તસ્મિન્ તસ્મિ જ્ઞાયે , કાયમનોગમિરમ્યાસ ॥ (પ્રશ્નમરતિ પ્રો. ૧૬)

“જે જે ભાવથી સેવા અધ્યાસના દંડ થાય, વરામ્યભાવ પોષાય તે તે ભાવ ભાવવા માટે મન, વચન, કાયાથી અધ્યાસ કરે.”

સમતા સર્વસ્વ છે એ શ્લોકમાં તેને ઉત્પન્ન કરનાર અને બળવી શખનાર ભાગને વિશેષ જાત્રત કરવાને અને અધ્યાસ કરવાને ઉપદેશ કરી, સમતાભાવ મેળવી લેવો રહે એ ઉપદેશ આપ્યો.

તે જ શુરની સેવા કરતી ઠં જ્યાથી સમતાભાવ પોષાય, એ શબ્દથી એનો ધ્વનિ થયો કે જે શુર પાસે મોજમજ ખાતર માસાંગિક વાતો ચાલતી હોય, ખટપટ ચાલતી હોય, કપાયની દુદ્ધિ થતી હોય, તેમની પાસે જવાનો પરિચય જરા પણ રાખતો નહિ.

શાસ્ત્રધ્યાસમાં પણ બહુ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે જે શાસ્ત્રો વિચલકવાયને વધાર નાશ હોય, જેમાં આ સંસારમાં સર્વ પ્રકારનું પૌર્ણગતિ સુખ મોગવી લેવાનો ઉપદેશ હોય, જેમાં પરજીવને પીડા ઉપજાવી પોતાને સુખ મેળવવાનું ધ્યન હોય, એ સર્વ શાસ્ત્રો જોવાની ઇચ્છા કરવી નહિ જે ગામો વાચી સંસારસ્વરૂપ બરાબર સમજાય અને મન મમતા પામી જાય, એનો જ અધ્યાસ કરવો એવી જ રીતે તત્ત્વચિંતન માટે પણ સમજ લેવું, (૫, ૨૭૫)

આ ગ્રન્થ સમતાસ્મની વાનકી

સમગ્રમન્ડાલમદાર્ણવેમ્ય , સમુદ્રત સામ્યસુધારસોડ્યમ્ ।

નિપીયતા હે ત્રિપુષા ! લમ્બમિદાપિ મુક્તે સુપર્વર્ણિકા યત્ ॥ ૬ ॥ (સ્તવમા)

“આ સમતા અમૃતનો રસ મોટા મોટા સમગ્ર શાસ્ત્રસમુદ્રોમાંથી ઉદ્ભવ્યો છે, હે પતિજનો ! તમે તે રસ પીઓ અને મોક્ષસુખની વાનકી અહીં પણ મેળવો.” (૬)

નિવેચન—સમતાવતનું સ્વરૂપ બતાવતા અનુભવી યોગી શ્રીમદ્ કપૂરચંદણ (ચિત્રદણ) મહારાજ કહે છે કે —

તે આરિ મિત્ર બળાશ્વ જનન, પારસ ઓગ પાપાન જ્યુ રોડ,
કચન દિવ્ય મમાન આહે જસ, નીચ નરેશમે લે ન ડોડ
માન કહા અપમાન કહા મન, ઓગો સ્થિત નહિ તમ કોડ,
રાગ નહિ, અજ રોસ નહિ ચિત્ત, ધન્ય આહે જ મે જન સોડ ૧

જ્ઞાની કહેા, જ્ય અજ્ઞાની કહેા મોઢ, ધ્યાની જોા મનમાની જ્ય કોઈ,
જોગી કોા, ભાગે જોગી કહેા કોઈ, જોકુ જીએ મન ભાવત હોઈ
કોા કોા નિરજોા કહેા, પિંપાળી કહેા, કો ઔગુન લોઈ,
રાગ નહિ, અર રોગ નહિ નકુ, ધન્ય આદે જામે જન મોઢ. ૨

માયુ સુસત માદત કહેા મોઢ, ભાગે કોા નિરનય પિયારે,
જોા કહેા, આદે ઢાન દોા કોા, મેન કરો કોડ જાન દુઢાડે
રિનય કરો મેડ ઉચે બેપન જ્ય, દુઢી રેખ કહેા કોઈ જાદે,
ખાન સા મનભાન 'વિનદ', લોખ કહાવન મુનત નાદે ૩.

મમતાવતનુ આ લગતુ છે મમતાને માટે ઉવટે ઉપધાયજી કહે છે કે “ઉપ
શમ માર છે મવરને, સુજગ વચન એ પ્રમાણે ૨” સગતા એ જ શાસ્ત્રનો માગ છે

મ સારમુખમા મુખ જેતું કાઈ પણ નથી ।મે તે કાર્યમા નમના હોય તો જ મુખ
છે, તેથી શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

મમતા ત્રિષુ ને અનુસરે, પ્રાણી પુણ્યમામ,
છાન ઉપર તે વીપલ, આખર વિમામ

ધાર્મિક કાર્યોમા સમતા રોય તો જ મુખ થાય છે મોક્ષમા પણ સમતાનું જ
મુખ છે ત્યા છેકગચોના વેશવાળા કે માલની લેવડદેવડના સ્વાર્થ, કેભાવ કરવાનો ખાફા રગ
અને અતરંગ કપટવૃત્તિ એવું કાઈ હોતુ નવી નિશ્ચિરતા એ સમતા છે અને મોક્ષમા
નિશ્ચિરતા એ જ ચારિત્ર છે મોક્ષમુખમા જે આનંદ છે તેની વાનકી અને મોક્ષવધી હોય,
તો તે મમતાપ્રાપ્તિથી અગ્રે છે

વથકર્તા શ્રી શુનિમુદરસૂરિ મહારાજે કેટલો વિચાર કરીને આ મથ લખ્યો છે તે આ
શ્લોક પરથી જણાય છે અનેક નાશોનું ઢોહન કરી આ મથ ઉપમહારકપે તાત્ત્વિક
દૃષ્ટિએ લખાયો છે સાતરમાત્રમકે મથોનું ઢોહન કરી ગોવેા રસ જ્યારે પીવામા આરે છે
ત્યારે મન ઢોલે છે, અનિર્વચનીય મુખનો અનુભવ કરે છે અને પ્રકુલિત બને છે એવી
રીતે જ્યારે પ્રાણી સમતાગમનો અનુભવ કરે છે, રસાધિરાજનું સેવન કરે છે, એટલે જ્યારે
મમતા મૂકી મમતા આકરે છે, ત્યારે, ઉપર કહ્યું તેમ, મોક્ષમુખની વાનકી આ મનુષ્ય
જન્મમા પણ પ્રાપ્ત કર છે આધિ, ંગધિ અને ઉપાધિનો ત્યાગ, કષાયનો વિરહ અને
સ્વાત્મસતોષ ત્યા એકા થાય ત્યા પછી બાકી શુ નહે ?

પ્રિય વાચક ! જરા એક વાર અનુભવ કરજો આ મથ વાચવાનું કૃપા એ જ છે
આત્મદર્શન કરતુ હોય, દુખનો સર્વથા નાશ કરવો હોય, તો આ મથ દશ-વીશ વાર
વાચજો, વિચારજો, મમજો મથકારે જે વિચારો બતાવ્યા છે તે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી
સિદ્ધ કરેલા વિચારો જ છે પ્રથમ દૃષ્ટિએ સામાન્ય લાગતા વિષયો પણ અત્યંત ગંભીર

છે એ મુખનો અનુભવ વયા પડી તને એમા અપરિમિત આનંદ આવશે, પડી લલામણ કરવાની જરૂર રહેશે નહિ (૬, ૨૭૨)

કર્તા, નામ, વિષય, પ્રયોજન

ગાન્તરસમાવનાત્મા, મુનિમુન્દરસૂરિમિ કૃતો ગ્રન્થ ।

પ્રથમ્પ્રહયા ધ્યેય, સ્વપરદિતોઽયાત્મસ્વત્તરુપ ॥ ૭ ॥ (ગીતિ)

“ શાતરસમાવનાથી જરૂર અધ્યાત્મજ્ઞાનના કદમ્બદ્રુ (અધ્યાત્મક પદ્મ) અધને શ્રી મુનિમુન્દરસૂરિએ પોતાના અને પરના હિતને માટે રચ્યો તેનું પ્રથમ (જ્ઞાન અને ક્રિયા) પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી અધ્યયન કરવું ” (૭)

વિવેચન—આ અથના કર્તા કોણ છે, તેનું પ્રથમ સૂચવન કરવામા આવ્યું છે શ્રી પ્રામમુન્દરનૂરિના શિષ્ય મુનિમુન્દરસૂરિ મહારાજ આ અથના કર્તા છે તેઓનું જે ચરિત્ર લખ થયું છે, તે અથના શરૂઆતમા આપ્યું છે તેઓ સહસ્રાવધાની હોઈ અસાધારણ બુદ્ધિબળ ધરાવતા હતા જનમમૃદ્ધ પર અનેક ઉપમાર કરવામા અહોનિશ તત્પર થયેલા તેઓ શાતરસનો વરસાદ વગમાવતા હતા

એ સૂરિમહારાજે આ અધ્યાત્મકદમ્બદ્રુમ અથ બનાવે છે એ નામ કેટલે અશે સાર્થક થાય છે તે આપણે ઉપોદ્ધાનમા જોઈ ગયા અને અથનું અધ્યયન કરતા એ વિષય સ્ફુટ થયો આ સ્લોકમા કર્તાનું અને અથનું નામ બતાવ્યું

આ અથનો વિષય શો છે તે પણ અત્ર બતાવ્યું છે શાતરસની ભાવનાવાળો આ અથ છે એ રસ દૃઢ્યને કેટલું નિર્માળ કરે છે અને તેને શા માટે રસની વ્યાખ્યામા ખૂવો જોઈએ, એનું જ નહિ પણ એને ‘ રસાધિરાજ ’ શા માટે કહેવામા આવ્યો છે, તે માટે આપણે ભૂમિકામા નિરૂપણ કરેલું વિવેચન જોઈ ગયા

અથ કરવાનું પ્રયોજન શું છે, તે પણ અત્ર સ્ફુટ થાય છે જ્યાં એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા અથવા પરમાત્મસ્વરૂપે પ્રગટ થયેનું નુહ આત્મસ્વરૂપ મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીઓએ તે પ્રાપ્ત કરવા અભ્યાસ કરવો એ પ્રયોજન બતાવતા અધિકારી કોણ છે એનું પણ સૂચન કરવામા આયું છે

આ અથ સ્વપરહિતની દૃષ્ટિથી બનાવવામા આયો છે અને તે જ દૃષ્ટિએ તે પર વિવેચન કરવામા આવ્યું છે

અથકર્તા હમેશા પરહિત કરવાની ઉચ્ચ વૃત્તિથી જ દોરાય છે, છતાં પરહિત પણ તત્ત્વથી આત્મહિત જ છે તેથી, તેમ જ મમતારસપ્રધાન જીવનવાળાનું એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે તેથી, સૂરિમહારાજે આ અથ સ્વપરહિત સારું બનાવ્યો છે એ જ મહાત્માને પગલે ચાલી અને એને મગતી ઇચ્છાથી પ્રેરાઈ, અત્ર કાર્થિક વિવેચન કરવા પ્રયામ કર્યો છે એ કાર્મમા દ્વેષ કેટલે દરજ્જે મળી છે તે જોવાનું કાર્ય લેખ નું નથી, પણ શુદ્ધ દૃઢ્ય રાખવાનું અને જલ્પાચલા ભાગો કહેવાનું તેનું કર્તવ્ય છે સૂરિમહારાજે આ અથની રચના

કરવામા પોતાની શક્તિ બહુ સારી રીતે વાપરી છે એમ અનુમાન થાય છે (એને માટે બુદ્ધિ ઉપોદ્ધાત.) આ પ્રથમ અધ્યાત્મગાનનું કટપટ છે, માગનાર ભૂલશે તો બુદ્ધિ વાત છે, બાકી જે વસ્તુ માગનામા આવશે તે કપટવૃક્ષ તો તુરત જ આપશે (૭, ૨૭૭)

ઉપસહાર

इममिति मतिमानधीत्य चिन्ने रमयति यो रिमत्यय भवाद द्राक् ।

स च निपतमतो रमेत चास्मिन् सह भववैरिजयत्रिया शिवश्री ॥ ८ ॥ (आर्वाताति)*

“જે બુદ્ધિમાન પુરુષો આ પ્રથમ અધ્યયન કરીને, તેને ચિત્તમા રમણુ જરાવે, તેઓ થોડા વખતમા સસારથી વિરક્ત થઈ જાય અને સસારરૂપ શુના જયની લક્ષ્મીની સાથે મોક્ષલક્ષ્મીની કીડા જરૂર કરે ” (૮)

વિવેચન—આ પ્રથમા અધ્યયન અને રમણુ (નિર્દિશાસન) પર અત્ર ધ્યાન એવવામા આવ્યું છે જે પ્રાણી આ પ્રથમો અભ્યાસ કરી અનુભવની ભાગીતિ રાખે છે તે સર્વ વાંઠિન પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે એકઠો અભ્યાસ કામનો નથી, અભ્યાસનો મહુપયોગ અને દુરુપયોગ બન્ને થાય છે દુનિયામા ખરાબમા ખરાબ માણુમ પણ અભ્યાસ વાળા જ થાય છે, અને કેટલીક વાર યોગ્યના વગર અધ્યાત્મનો ઢોળ કરવાથી ઢોળ પણ પ્રાપ્ત થાય છે વસ્તુતત્ત્વે સાર એ છે કે, જે અભ્યાસ કરી તે અભ્યાસને ચિત્તમા ચોટાડી દે છે, મન સાથે મેળવી નાખે છે અને ચિત્તમા રમણુ કરાવે છે, તે જ ઇચ્છિત સુખો જરૂર મેળવી શકે છે લોક (Locke) નામનો અંગ્રેજ વિદ્વાન થયો છે, તે કહે છે કે પાંચ મિનિટ વાચો ને તેના પર પછર મિનિટ વિચાર કરો આવી રીતે જેને મનન કરવાની ટેવ પડશે, તે જ પ્રાણી ખરેખરો સાગ શોધી શકશે મનન કર્યા વગર આત્મ ભાગીતિ થતી નથી, વાચેલો વિષય અતરંગમા જરા પણ અસર કર્યા વગર ઉપર ઉપરથી ચાલ્યો જાય છે મનનની ટેવ પડે છે ત્યારે જ વસ્તુરહસ્ય મમજાય છે, નહિ તો કૂવાના કાઠા પર બાથેલો પથ્થર કોસના આખા દિવસના પાણીના મારા પછી પાણી, પાંચ મિનિટ પાણી પડવાનું બધ થાય છે ત્યારે, જેમ કાઠો પાણી વગરનો કોસ થઈ જાય છે, તેમ મનન વગરનો અભ્યાસ અતરંગમા જોતરતો જ નથી

એવી રીતે મનન કરવામા આવે તો સસારશુન્યની જયલક્ષ્મી અને મોક્ષલક્ષ્મી બન્ને જોનપટ્ટીઓ આ છુવને સાથે વરમાળા આરોપણ કરે એ પ્રાપ્ત કરવાની જ આપણી ઇચ્છા છે ‘જયત્રિયા’ એ સાંકેતિક શબ્દથી પ્રથમર્તાનું નામ ધ્વનિન થાય છે (૮, ૨૭૮)

એવી રીતે આત્મસર્વસ્વાધિકાર નામનો મેળવો અને છેલ્લો અધિકાર પૂર્ણ થયો આમા પ્રથમા સર્વ વિષયનું દોહન કરી સાર જતાવવામા આવ્યો છે જે છે તે સમતામા જ આપીને સમાય છે સમતાના મુખ પાસે ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તીનું મુખ પણ અપ કહ્યું, ત્યારે પછી એ મુખ ઉત્કૃષ્ટ છે એમા જરા પણ સંદેહ જેનું નથી વળી, એ મમતાના પ્રભાવથી મોક્ષ આગમીના ટેરવા પર આવી જાય છે આથી વધારે શું જોઈ શકાય ? સર્વ

છવ ઉપર સમભાવ રાખવો, મર્વ વસ્તુ ઉપર સમભાવ રાખવો, પૌત્ર દેવ દેવ કરવા નહિ અને ગગદેવ પૌત્રગતિ જ છે એમ સમજવું, દેવ દેવ કરવા પછી કરુણા રાખવી અને ગુણવત્તને જોઈ અત કરવુંમા પ્રભો હવે અને પ્રાપ્ત કરવાની શુદ્ધ ઇચ્છા રાખવી એ જ આ જીવનનો મુખ્ય હેતુ છે, જીવનનો સા રખિદ છે અને પ્રાપ્ત થયેલ જોગવાઈનો સદુપયોગ છે એવા પ્રાપ્ત જીવન કહેવાય છે એની ગેરજાગીરમા આ ભવ એક ફેરા ચલે છે અને સસારની ઘટનામા પચાસ, સાઠ કે એવી વર ન એ કાઈ બદલે અનેક જાતના તોડાન કરી આખી દુનિયાને હચમચાવી મૂકવી અથવા કરવા અને પાપકર્મથી ભારે થઈ જવું કે કાળા બત્તર કરવા એ વસ્તુવત્ત અને એકાત મૂર્ખાઈ છે અને ત શક્તિવાળો આ આત્મા શુભ પ્રવૃત્તિ પડે પછી, આ જિદગી પડી નવ વરસમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે આ જીવન દુખો સહન કરે છે ત સર્વનો હેતુ અને કારણ સમજી, મૂળ વિદ્ય અને રીતી શીલોમા કહ્યું છે કે મમતા સર્વ દુખોનું મૂળ છે અને મૂળ મૂળ છે, એ સારી રીતે સમજવું એવા માટે કોધાગ્નિને ચમકાવે વજથી માનપર્વતનો છે. અને, સજ્જતા ઔપધિથી માયાશ્વ મતોપક્રમ જાણિતમથી લોભબુદ્ધિને વશ કરવો એ વિષયોને તજી દેવા, એ મમતાપ્રાપ્તિનો ઉપાય છે એ સમજા મન મવસ્વ છે એની ખાતર ચિંતામણિ રત્ન કે કામધેનુનો તેને કાઢી લાગવું નથી

આવી રીતે શ્રી મુનિસુદરમૂરિ મહારાજે રચેલ શ્રી પ્રસંગે વર્ણન કર્યું છે એ અથ કેટલો ઉપયોગી થયો છે ત વિવેચનમા હરેક પ્રસંગે કહી છે અને કાંકિ હકીકત ઉપોદ્ધૃત અથ વાચી, સમતારસ પ્રાપ્ત કરી, જીવનમા ધાર્મિક વ્યવસ્થા મુખ્ય અનુભવી, અવિચિત્ર સાદિઅનત મુખ્ય પ્રાપ્ત કરે, એની પ્રાર્થના અને ઇચ્છા છે

સચિવરણ સામ્યસમસ્તનામા પોદસાગ્નિ

શ્રીશાન્તરમમાત્રનાસ્વરૂપોઽધ્યાત્મવૃદ્ધિ
જયમ્વદ્ શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિમિત્ત
સમાપ્ત । ઇતિ શમ્ ॥

શ્રી અધ્યાત્મકંઠપદ્ય ગ્રંથ મૂળ શ્લોકોની ભાષામાં ચોપાઈ

પરમ પુરુષ પરમેશ્વર રૂપ, આદિ પુરુષનહિ અકલ સરૂપ,
સામી અસરણ્યસરણ્ય કહાય, સકલ સુરાસુર સેવે પાય ॥
પ્રભુમી તાસ ચરણ-અરવિંદ, ખરતરગચ્છપતિ શ્રી જિજ્ઞાસુદ,
સ ભારી શ્રી મદ્દુશુર નામ, ભાષા લિખુ સન્નૃત કામ ॥
અધ્યાત્મકંઠપદ્યમ લઘ્વહિ, શ્રી મુનિસુદરસૂરે કહ્યહિ,
પદમારથ ઉપદેશન કરા, નવમ આતરસપતિ અલુસરી ॥
અતર અરિ છપી જયસિરિ, આતરસે શ્રી વીરે વરી,
નિરવૃત્તિકારી તે પરિણામ, ચરમકરણમા આળ્યા તામ ૧
સકલ મગલનિધિરૂપી હિયે, આળ્યે નિરુપમ સુખ પામીએ,
શિવસુખ તરત લહીએ જિજ્ઞો, ભાવહિ ભરિત શાન-સ નિજે ૨
સમતામાહિ રહે 'લયલીન', ન રહે સ્ત્રી સુત^૩ ધનહ^૪ અધીન,
દેહી મમત^૫ ને વિષય^૬ કપાય^૭, ન રહે રહે શુભલ^૮ ચિત્ત લાય^૯ ૩
વૈરાગી^{૧૦} વળી શુદ્ધ^{૧૧} પ્રમદેવ-ગુરુ-પ્રમ જાણુ^{૧૨} કરે મત સેવ^{૧૩},
મવન્દુપી^{૧૪} શુભ અલગતી,^{૧૫} મેવો સમતારસ શિવમતી^{૧૬} ૪
એક કહ્યા સોળહ અધિકાર, સમ્રહ એણે શાસ મઝાર,
પહિયુ તિહા સમતા ઉપદેશ, વચન કરો ભાષ્ય લવલેશ ॥

સામ્યોપદેશ-કથન

ચિત્તભાલ મત મૂકિ તુ, ભાવન બીજ અનૂપ,
જિજ્ઞુ તુજને દુરધ્યાન સુર, ન છલધનિ છલના દૂપ, ૫

સદૃશતા-કથન

જે મગ્નુ ઇન્દ્રિયસુખ થાય, નર સુર ઇદ તણુઈ સુખ માય,
ગિદ્ધ પદે સમતા પુરેમરે, તે જાણી આદર ચિત્ત ધરે ૬

* આ ચોપાઈનું પુસ્તક રા રા કેશવનાથ પ્રેમચંદ તરફથી અંતર્યામી કાનાલ લાભારથી મળી આવ્યું છે પરંતુ તે બહુ જોડુ મન્યુ તેથી પાળ્ય દાખન કરું છે વાચનારની સગવડ માટે દુનક પ્રોખના વિવેચનો અંતે જે આનુ નવર ગ્રંથો છે તે જ નવર ચોપાઈ પશુ આપ્યો છે આથી સરખા પ્રોક સાથ મુખનનો કરવામા ન સગરા થરા સભર છે પત્રીની આરતિમા પશુ આ જ ગોપલ્યુ વવાગ અનુકૂળ છે એમ ધારીને ફરકાર કરવામા આ રો નથી એ જ જોડવણ આનુ છે

ફૂ જયથી x આ કડી આ અથના માગ વિખાગ (અધિ ૧૨) બતાવે છે ન પો

સમતાશ્રય-કેળ-કથન

અદીક વિવિધ ડરમ પરકાર, બાણી સહુ જન વચનવિકાર,
પરણુતિ રાખી ઉપાસ ભાવ, સુનિ આસરે અદુષ્ટ સુખ ઠાવ ૭

સમતાશ્રય-મુખ-કથન

મરવ જતુ ઉપરિ લણુ એ, જલ+ મન મેત્રી આણુ છેક,
તે મુખ પરમ રૂપ ભોગમે, જે ઇષ્ટ પરણવ ન થયો કમે ૮

સમતાશ્રિત જીવલક્ષણ-કથન

જેહનડ મિત્ર, ન શત્રુ ન કોઈ, નિજ પર ભાવ ન હોવે સોડ,
ઇદ્રિયાઈ ન રમે ચિત્ત ભ્રમ, યોગી મુક્તકર્માવાસ ૯

સમતાકાગણ-કથન

મેત્રી કરી જીવ જગજતમુ, પ્રભોદ ધરિ જીવ શુણ્વતમુ,
કરુણા ભવપીડિત જનસંગ, નિરશુણ્વ પરિ* ધરિ ઉદાસ રમ ૧૦

ઈ મેં યાદિવરૂપ-કથન

મેત્રી પરહિતચિન્તા જેહ, પરદુષ્ણવારણ કરુણા તેહ,
પ્રભોદ પરમુખ સતોપમુ, ઉપેક્ષા તે મધ્યમ દોષમુ ૧૨

મેત્રીલક્ષણ-કથન

ધરિયુ જે મ કરઉ મો પાપ, વગી ન લહઉ કોઈ દુષ્ણતાપ,
મુકાવો ભવથી જગજત, મનિ એ મેત્રી કહિયે તતે ૧૩

પ્રભોદલક્ષણ-કથન

સકલ દોષતા દેહલહાર, વસ્તુતત્ત્વના દેખણહાર,
શુણ્વતમુ એ ઠરિઉ ઈ પક્ષ, જીતે તું લહિ તે મુદિતા લક્ષ ૧૪

કરુણા-લક્ષણ

હીન હીન દુખિયા ભવખીત, યાચમાન જીવિત નિજ ચીત,
તસ ઉપકારતણી જે જીદિ, લહિ તે જીતે તું કરુણા શુદ્ધિ ૧૫

મધ્યસ્થતા-લક્ષણ

જેણુ કૂચ કર્મ તેહણુ, વગી મુગ-મુગ નિના જેહણુ,
નિજ પરસસક ઉપરિ વિમળ, લહિ જીતે તે મધ્યસ્થાડ મળ ૧૬

* પ્રકાર + જ્યારે x પર, ઉપર ઈ ૧૧ મા મો ની મોપાઈ વળી નથી તેથી તે સખ્યા પડી રહે છે અથવા ૧૧-૧૨ નો બારમી ગાથામાં સમાવેશ થાય છે ઈ કરતુ

સમતાસુખ-કથન

સકલ ચેતનાચેતન વિષે, સ્પર્શ*, રૂપ, રસ, ગંધ, રસ લગ્ને,
સામ્યભાવ બોધસ જો ચિત્ત, તો તુઝ કરગત શિવસુખ તત્ત ૧૭

આતમમદવારણ-કથન

સ્થા શુભ તુઝ જિણ વાછે સ્તુતિ, સ્યુ કરતઈ મદભર અદભૂતિ,
નરકભીતિ કિણ સુદૃતે ગઈ, સ્યુ છૂતૂ થમ તે મન જઈ ૧૮

વેત્તૃત્વ-કથન

શુભ લેવઈ જે શુણિયલ તણુઈ, પરનિદા આતમને લણી,
મન સમભાવે રાખે વહી, ખીજે વ્યત્યયે વેત્તા રહી ૧૯

યથાર્થવેત્તા-કથન

નવિ જાણે શનુ નઇ મિત્ર, નેવ હિતાહિત નિજ પર ચિત્ત,
સુખ વાછે છૂટ કરઈ * દુઃખધેષ, ઇષ લહિસિ ડિમ નિયાણુહ રેષ ૨૦

વેત્તાફળકથન

સુદૃત જાણી સર્વ પરિણામ, રમણીએ રહે ચિરચિતિ કામ,
અન્ય ભાવે તુ અનત સુખ લહઈ, તઈ કિમ મતથી નાકઈ વહઈ ૨૧

સ્વપરવિભાગ-કથન

નિજ પર કીધું જેહ વિભાગ, રાગાદિકે તેહ જ અરિ લાગ,
ચક્રગતિ દુઃખ કારણથી તનઈ, જાણઈ નહી અરિકૃત્રિમ મને ૨૨

વસ્તુ અનિત્યે આશ્ય-કથન

અનાદિ આતમ નિજપર આદિ, ડો નઇ પિણુ નહિ ભાવ અનાદિ,
રિપુ મિત્રઇ વલિ ચિર નહી દેહ, તઈ મરિણુ ન લહે કિમ એહ ? ૨૩

અનિત્યદંડાવ-કથન

ષડિતને તતથી લેષ નહી, માતપિતા સુત સોસુખ ગહી,
ન હુયે સુખકર લેપથી અ, ગત આકાર સકલગત તન ૨૪

સામ્યે અદ્યતા-કથન

કામી હુવે સહુ સસાવત, ધની મનુષ્ય ડે કરી* તત,
ધની* કે જોની કે યતી, શિવવછક કે એ શિવમતી ૨૫

* કપૂ, કર્તવ્ય બળ થું + તણા x રૂપ

સર્વ સ્વારથ-કથન

નેહી સિતલઈ નિઝનિઝ વિવધ, પોલીકો સ્વારથ જ્યા લખઈ,
એઈ એહવી સ્વારથ રીતિ, એ ઉપરિ કુણુ રામે પ્રીતિ ? ૨૬

રાગદ્વેષનિષ્કલતા

પામ્યુ સ્વપન ઇદ્રબલાદિકઈ, જે રતિ અરતિ નિફલ બે બકઈ,
તિણુપરિ લખિ એ સહુ ભવ વિવધ, ચિતવવુ આતમને સખે ૨૭

બિ સ્લોકે પરવરા-કથન

એ મુજ માતપિતા એ મુજ, સજ્જન બધવ એહ અગુજ,
એ ધન ઉપરિ મમતા રહઈ, નિજ ચમવચતા કા નવિ લહઈ ? ૨૮
ન ધન, ન પરિજન મજ્જન ન કોઈ, પરિચિત મત્ર ન દેવ ન સોઈ,
ચમધી કોઈ ન રેશખઈ તુજ, બાણી મૂઢ પહિવે તો ખુજ ૨૯

ધને મૂઢતા-કથન

તેણે બે ભવસુખનઈ ગહે, સાધનરૂપ ધનાદિક વહે,
મુઝે વિષયવિકારે મને, પ્રીતિ ન ચાહે સમતતને ૩૦

શત્રુ કુટ બપણુ-બોધ

કરે કષાય મલિન સ્થું ચિત, કો બપરિ અરિણુદે અત્તા,
તે તુજ માતપિતાદિકપણે, ઇદ્ર થયા બહુ ભવભરમણે ૩૧

કુટબે ગતુબોધ

જ્યા શોચે કિહો ગયા મુજ એહ, નેહાણુ આતમહ સનેહ,
તિણે હર્યો તુંહિ જ પૂરાઈ, હણુલહણાવણુ તે પલવસવઈ ૩૨

અસમર્થ કવન

ન શકે તું રાખી તેહને, તે પિણુ રાખણુ તુજ દેહને,
નિફલ મમતા કરે સ્થુ એસુ, પગ પગ મૂરખ સ્થું ચિતેસુ ? ૩૩

રાગદ્વેષનિરામ-કથન

સચેતની સુદ્ધમનીયા જીવ, અન્ય પદારથ અણુગ જમદીવ,
ધરે અનત પરિણામ સલાવ, તહા કુણુ રાગદ્વેષનો દાવ ? ૩૪

મતામાહિ મગનપણે, એહ સ્થલે અધિકાર,
હિવ અનુકમિ બીજે વિણુ, લલના મુગતાચાર ॥

છતિ પ્રથમ મમતાધિકાર

મોઢે મ્યુ સ્ત્રીજન 'જાપરથ, પુણ્યાનમ પ્રીતે રતિ ધરે,
ન લખે કા પડત્ર ભનદ્રધ, સ્ત્રી તે ગુહ શિવા ગત બધથ ૩૫

ચરમ અમથિ મન્નમ આનર વમા, અમ્મિ મામ અમેધ્યાદિક કસા,
અગ્રથિ પિડગન સ્ત્રી માકાર, દેખિ રમે મ્યુ આતમમાર ૩૬

દેખિ દ્વન્દવ અમેધ્ય રમત્રપ, મૂગ કૌર ત નામાકલ્પ,
તિલ્લે લાર્થ સ્ત્રી રીતે મુ, સ્યુ અભિગા ૩૭

મામ અમ અમેધ્યે ભરી, સ્ત્રી દેદી દેખે મ્યે કરી,
ઇક ભવ પુત ધન પિતા તાપ, ધાયે પરભવ દુગ્ગતિ પાપ ૩૮

મુમે સ્યુ દેખી સ્ત્રીઅગ, ચિત્ત પ્રમન્ને ચેય નિસ્રગ,
લક્ષણ વિરમ અશુચિ એ ગાન, કર્તો શૌચઅશૌચક ધાત ૩૯

મોહાયે સ્યુ સ્ત્રીમુખ નેત્ર, દેખી અગોપામ વિચિત્ર,
દેખે નહીં નરકગતિ રૂપ, મોખ તે મહાકલ્પન રૂપ ૪૦

અમેધ્ય ભટ્ટીનઇ ગઠદુરધ, નીકલતા મલ કૃગિયય બધ,
માયિણ ચપન કુકોધગા, દુરગનિણી મુગતે સ્યુ રજી ૪૧

નેક નિભૂઈ વિષકદી, અકરી વાધિણિ નિનમી વદ્ધી,
વ્યાધિ અકારણ મુન્યુ એ કરે, આપુવાદતી વન્નશનિ પદે ॥

સાહમ ભધુ સનેલ વિધાત, મુધા પ્રમુખ મનાપક ધાત,
ઇચ્છ પરિ એ પ્રતખ^૧ રાક્ષગી, મુળી ભવિયલ દૂરે રહાઉ વસી ૪૨

અસ્રીવિદમળ રૂપ એ, લિખ્યુ દુતીય ગધિકાર,
તીએ સુત મમતા રહિત, જાણી દુદય મગાર ॥

- ઇતિ દ્વિતીય સ્ત્રીમમત્તવમોચનાધિકાર

જીવ મ હુધસુ સુતાસુત દેખ, હરખે આકુલ ચિત્ત વિગેષ,
મોઢે નરકળદિ મેલવા, મેન્ના એક નિમડના લવા ૪૩

આ ભવ જીવ ભવાતર તિમઇ,^૨ ન લખે શાલ મુકયા જે ઇમઇ,
દેવે કરી અલાચવ પીડ, હોરે સદા તમ સમાધિ કીડ ૪૪

કૃતિ વિચિત્ર સ્ત્રી કુખે હોરે, અમ્મડ મુકર ધાતુ પ્રસવે,
કપતિ સગ દેવ તે વિષે, ન હુવે તો મ્યો સુત પરમુખે ? ૪૫

આપદ રાખણ સમરથ નહી, સુત સગધ પિતાદિક મહી,
ઉપકારે દીસે સદેહ, સુત પર નેહ મ કરિ છડિ એહ ૪૬
સુતમમતામોચન પ્રગટ, એહ તૃતીય અધિકાર,
ધનની મમતા મૂકવા, ચોથો સુષ્ટિ અધિકાર ॥

ઇતિ તૃતીય પુત્રમમત્વમોચનાધિકાર

સુખબુદ્ધે લખમી^૧ મેલતો, રહે છડિ તું મમતા છતો,
અધિકારી એ પાપહ વેત, સસારે નાખે તું ચેત ૪૭
લખમીએ દુસમણસોગ હવે, ઉદર સરપ ગતિ વલિ હવે,
મરણાપદ રાખે નહીં ડિમઈ, રાખે સ્યુ જિહ મોહ એહિ મઈ ૪૮
મમતા માત્ર હુવે મનમુખ, ધને અલપ કાલે તો લખ,
આગ્રહાદિકથી અતિ દુક્રખ, દુરગતિરૂપી દારણ દુક્રખ ૪૯
આતમસાધન એ છે દ્રવ્ય, ધર્મ^૨ થવે પિણુ^૩ નહીં અતિ ભવ્ય,
પુન્યાતમ નિમગહ યોગ, તદ્ભવ મુક્તિ ત્રી હુવે ભોગ ૫૦
મેત્ર વસ્તુ ધન ધાન્યહ તેહ, મેની રાખે પ્રાણી જેહ,
ઠકેશ પાપ નરકગતિ હવે, શુણ નહિ કોઈ ધરમ ન ઠવે ૫૧
ખૂડે આરભે ભવમાહ, રાજા પ્રમુખ છલે વલિ તાહ,
ચિતાકારક ને પ્રમ હરે, પરિત્રહ છડયાઈ^૪ કાગજ સરે
વાવે નહીં જો ધન શુભ ખેત, જાણુ પરભવ સ્યુ તે લેત,
તેહ ઉપાજ્યું^૫ કરી અતિ પાપ, છડિ કિમ તો બાયે દુખતાપ ? ૫૩
પરિત્રહ મમતા મુગત એ, ચઉથું^૬ ઇહા અધિકાર,
હિવ અનુકમિ પચમ વિષ્ણુ, દેહ મમત પરિકાર ॥

ઇતિ ચતુર્થો ધનમમત્વમોચનાધિકાર

પાપ ચિતવે ચોષે દેહ, કિમ તુજ થયે સહાયી તેહ ?
ઇમ જો ઉત્તર સુખ ચિતવે, એ જગ વચે ધૂરત રવે ૫૪
કારાગારચક્રી નીસરે, જડ પિણુ ભેતી નઈ જાહુ ચરે,
પડચઉ અધિક તેથી તનુ બદિ, છડિ કમ ચતન કરે રથે છદિ ૫૫
જો પરભવ દુખ વછે ચિત્ત, તો ન કરે કિમ પુણ્ય પવિત્ર ?
રાખી ન શકે ભવભય કોઈ, પુણ્ય વિનાજીઉ વનિ^૭ હોઈ ૫૬

કરે પાપ મુંઝી ઇણ દેહ, ભવદુખ જાવ ન જાણે જેહ,
 અગનિ લોહાશય સહે ઘન નહી, બ્યોમ અનાશય બાધા નહીં ૫૭
 ઢાયનામ અનુચર એ દુષ્ટ, કર્મગુણે બાધી તુજ પુષ્ટ,
 છલતુ દેઈ સયમ લાછ, નિજ તુજ જીવ ન આવે આછ ૫૮
 ગુચિપણું અશુચિપણું લહે જિહા, કૃમિ જાલે આકુળ વપુ ઈહા,
 તરત ભસ્મભાવી થી જીવ, લે નહીં કા આતમહિત નીવ ૫૭
 તપ જપ સયમ પરઉપકાર, દેહે એ ફલ ત્યે નહિ સાર,
 બહુ ભાટકે અતપ પિનગેહ, મૂરખ તૂ રચું તિહા ફલ લેહ ૬૦
 માટીરૂપ ઇણે વિપુસતે, નિંદાવત શેઠધર છતે,
 દેહે આતમહિત જો નહિ, મૂરખ ચતન કરે સ્થો તહીં ૬૧
 દેહ મમત રહિત ઇહા, એ પચમ અધિકાર,
 નિષય પ્રભાદ નિવારવા, સુણિ વળી વિકયા વાર ॥

ઇતિ પચમો દેહમત્ત્વમોચનાધિકાર.

તુમ્હો મુખદાયક ઇન્દ્રિય વિષે, રચુ મુઝે આતમ ઇણ નિષે,
 મે'હે એ ભવભયવનમાહ,^૧ જીવનઇ સુલભ નહીં શિવ તાહ ૬૨
 પડતે શુભ પરિણતિ અતિ અસુભ, રચો વિષય મુખમા રચુ મુઝ ?
 જક પિણુ ગ્હે હિતાવહ લખી, ન ટપે^૨ તૂ કા પડિત પખાં ૬૩
 ઇન્દ્રિયમુખ તે તો જિમ બદ, અર્તાન્દ્રિય મુખ તે શિવગતિ કદ,
 પડિત દુહુ પરસ્પર દેખી, આજો દૃષ્ટિ એક પરિશેષ ૬૪
 દેહી નરક દુખ કિમ ભોગવે ? શાસ્ત્ર મુણીને લહિ જીવ હવે,
 જેહ નિવર્ત્યો તૃપ્તિ વિષે, મુણી પાપભય સગલા^૩ લખે ૬૫
 નરકવેદના ને ગર્ભવાસ, દેખીને શ્વેતલોચન^૪ ભાસ,
 મન ન લગે જયુ વિષય કષાય, તો પડિત વહી ચીંતવિ તાય ૬૬
 જિમ પશુને વલી જિમ ચોરને, વધ કરતા મૃતિ હુવે ધિર મને,
 હલકે હવેં તિમ સરવને, તો રચુ આતમ વિષયા જને ૬૭
 બીહે જીવે દુખની રાશ, મન વગ ઇન્દ્રિય વિષયાવાસ,
 ઇન્દ્રિય મુખ તે નાથે તુરત, વસ નાસ્થે નિઝય દુખ ઝત ૬૮
 યમ રચુ મુચો^૫ દુરામય^૬ ગયા, નરક જડાણુ રચુ કા થયા ?
 રચુ નિઝલ આયુસ ધન દેહ, કૌતુક વિષયે મુંઝવો જેહ ૬૯

મુઝે સ્યુ જીવિ વિષય પ્રમાદ, પ્રમગન મુખ ઉત્તર દુષખાદ,
મુખ જે ઇન્દ્રિય વિપ્સા મુક્ત, નિરુપમને આયતિ શિવ મુક્ત ૭૦

વિષય પ્રમાદ નિવારવા, એ છૂટો અધિકાર,
નિષ્પ ડ્યાય ઉપજે નહીં, સો મુલ્લિસસમ સાર ॥

ઇતિ પબ્દો વિષયપ્રમાદત્યાગાધિકાર

મટી સહીસ જીવ પીડા ઘણી, દ્રેષ વશે નરકાદિ તણી,
સ્યુ તું મુગ્ધ કહે કુવચને, કોષે નિજ મુકુતધન હને ૭૧

માનહીન વચને જે માન, ન દુર્લભે તો તપ આજે માન,
કુવચન માને દુર્લભે તપ નાસ, દુષ જલે આતમ નરખવાસ ૭૨

વૈરાદિકનો લાલાલાલ, આતમ જાણે આ ભવગાલ,
માન રાખ જાવે ર તપ રાખ, નિહચે ઇંદ્રા દુર્લભ ગતિ સાખ ૭૩

મુલ્લિ કુવચન જે હરખિત વાય, પાહણુ કે જસ રામ હુગ્રખાય,
જે મરણાતે ન ધરે દોષ, જીવ જાણે એ ગિવગતિ ચોષ ૭૪

સ્યુ શુભુ તુજજ કયાયે કદા, કીધુ ડે જિજ્ઞ સેવધ સદા,
સ્યુ દેખે નહિ એહનું દોષ, તાપ ઇંદ્રા પરભવ દુષકોષ ૭૫

સ્યુ તુજ મુખ કયાયે કર્યો, કયાયનામથી સ્યુ મુખ અભિર્યો,
એ જેમા ઉત્તર ફલ દેણ, જાણી જીવે ભજ તે અજેણ ૭૬

તપપ્રવૃત્તિ તો જીવ મુખસાધ્ય, જિમ તિમ માનમુગતિમુ અપાધ્ય,
પહિલી પ્રવૃત્તિ ન યે મુખ ડા, જાહુભવિને જીવે ગિવ કઈ ૭૭

વિચાર કરી ઇમ તજવુ માન, દુર્લભ તપ રાખવુ નિહાન,
પડિત હરખે મન ધરિ ક્ષમા, માન મત્તર ક્ષે મૂરખ ગમા ૭૮

ચોટે પરાભવ પિણુ તું કુપે, પાપ ચિતવધ નિજ શુભ હુપે,
ન જાણે નરક તિરસ્કી ગતિ, વારવાર ચાસ્યે દુષતનિ ૭૯

ધરે પુણ્યાનમ અપમરિજે, કોષ તેહ ધરિ અરિયન્કીયે,
તે ભવજાહિજ દષ્ટિ પીડ, અતર અરિને જીવ જીવ ઇંડ ૮૦

જાણે ક્રિયા તપ શમમા રહે, માયા ગહિત ધરમનડ કહે,
ન જાણે તે ફલ આતમ દેહ, કિલેસ ડપ ભવાતર છેહ ૮૧

વહે લોભ આતમ મુખ જાણી, સેવા વ્યે જ્ઞાનાદિક તણી,
દુષ લેવાનમ ઇંદ્રા પરવહે, વાદા તડ ધરિ દુર્લભ પગિએ ૮૨

કરીસ જઈ પરમવ હિત વાઈ, કાઝક કરિ સુદૃઢ કિહિ કાઈ,
 વળી તે મહ મત્સરે ન હાર, માનાદિકે નરકગતિ દાર ૮૩
 પહિલે પાપ સમારે પડ્યો, હવે કિમુ ગુણિયત મહ જડ્યો,
 નવિ જાણે સ્યુ ભવજલનિધિ, પાટે યત્રો સાકવ મધિ ૮૪
 કષ્ટે તુજ ધરમ લવ મિત્રો, યુગપત જાઈ કપાયે મિત્રો,
 અતિયાત્રેસુ લહુ ધન લેસુ, મૂરખ કિમ હારે કુઠેસુ ૮૫
 મિત્ર તેહ શત્રુ હવે તરત, ધરમ મલિન યથ અપયગ જત,
 ન ધરે નેહ બધવ માળાપ, ઇહ પરભવસુ કપાયે તાપ ૮૬
 રૂપ લાભ દલ વિક્રમપણે, વિદ્યા તપ દત પ્રભુતા ભણે,
 સુ મહ વહે ન જાણે મૂઢ, તે અનત નિજલાધવ વૂઢ ૮૭
 વિણ કપાય ન વધે ભવરાય, ભવભવમાહે એ મહાપામ,
 એ કપાય ભવનરૂના મૂવ, તે છડ્યા આતમ શિવતૂલ ૮૮
 દેખી નરક તિર્થંગ વેદના, શ્રુત નજરે પ્રમ^૧ દુર્લભ મના,
 કૌતુક તે હરખે જે વિધે, વિકલ ચેતન એ જીવ નવિ લખે ૮૯
 ચોરે તિમ રાજન અનુચરે, દુષ્ટ પ્રમાદ તુજ ગુણધન હરે,
 ન લખે કા છુટાતુ હરે * * * * (૧) ૯૦
 મૃત્યુધકી રાખ્યો નહીં કોઈ, રોગભીતિ ન ગમાડી ભેઈ,
 ન ઘેરો સુખિયો ધરમે જગત, તો સ્યો ગુણ મહ પ્રભુતા કરત ૯૧
 ક્યો કપાય નિવાનવા, એ સમમ અધિકાર,
 શાસ્ત્રહ આગમ આસરી, ઉપદેશ વેહવાર ॥

ઇતિ મખતમ કપાયનિશ્ચયાધિકાર

વહે હિયે તુજ સિલા સમાન, આગમ રસ નવિ ચેસે દાન,
 જે ઇહ નવી જીવદયાલીન, ધયો નહી પ્રમ^૧ ભુવન અધીન ૯૨
 જસ પ્રમાદ ન ગયો આગમે, સુણવે કિમ તે શિવચુખ પમે ?
 રસાયને ન ગયા જસ રોગ, નિહચે^૨ દુર્લભ જીવિત ભોગ ૯૩
 ભણુણહારનો આગમ વૃથા, મૂઢી નહી^૩ પ્રમાદહ કથા,
 પડતા દીપકમાહિ પનગ, આખ્યાનો તિહા સ્યો ગુણ તગ ? ૯૪
 હરખે તરડવાદ જય કેઈ, કાવ્યાદિક રચનાયે કેઈ,
 જ્યોતિષ નિમિત્તશાસ્ત્ર બહુ પરે, તે મહુ મૂરખ જડગુણ ધરે ૯૫

હરખે સ્યુ પડિતને નામ, ક્ષયોપચમ જનગજ પામ,
કાઈક ભણુ એહવુ જિણુ વાય, છઉં તાહરુ વાધે ગુણમાય ૯૬

વિગ ભણુવે જિણુ રજે લોડ, ન ધરે પરહિત મયમ થોડ,
નિ કેવલ ઉરભગ થયો, ભણુવો ગયો, સયમ વગી ગયો ૯૭

ધન તે ન ભણ્યા પિણુ^૧ શુભ કૃત્ય, ગુહાશય સુધ વચનાધિત્ય,
જે આગમપાઠી આલસુ, ઇહ પરહિત ન કરે કંમવસુ ૯૮

ધન તે મુગધ કવિત જિનભાગ, રાજે ત્યે મયમ મહાભાગ,
સ્યુ ભણીયે બ્યમની કમેમિયે, જે દુક્રિય પરમાદી ધિયે ૯૯

અક્રિય ભણુવે ફલ નહિ તત, સુખને યાછે જીવે ભવપ્રત,
ક્રિયા સહિત ન ભણે ફલ તેમ, ખર ન લહે ચહન શ્રમ જેમ ૧૦૦

^૨આગમ ઉપદેશે કરી, ભાખ્યુ એ અધિકાર,

હિવ યોગતિ ઉપદેશ ગત, લિખુ નવમ અધિકાર

મૃત્યુ હુવે જસ અણુ દુરગધ, સામર પિણુ ખટે અનુબધ,
કઠિન દેરસ કરવતથી ઘણો, દુખ અનત શીત તપ તણો ૧૦૧

દેવતાકૃત તીવર^૩ વેદના, કહ પુકાર નિરતર ઘણા,
ભાવી નરકે ન બિહે કાઈ, કુમતિ જે હરખે વિવધાઈ ૧૦૨

બધ વહન તાડન હવે સદા, ભૂખ તૃપા દુષ્ટ મણુ કદા,
શીત તાપ નિજ પર ભય બહુ, તિર્થંગ ગતિ દારણુ દુખ સહુ ૧૦૩

નૃથા દાસપણુ અભિભવ દોષ, ગર્ભસ્થિતિ દુર્ગતિ ભય પોષ,
એહવા દેવગતે પિણુ અમુખ, સુખ તે પિણુ પરિણામે દુખ ૧૦૪

ઇષ્ટવિરહ અભિભવ ભય સાત, રોગ શોગ દુખ દે નિજ જાત,
નિહચે^૪ એહ મનુષ્યગતિ વિરય, ચિદાનંદ ગુણ સધીય સરમ ૧૦૫

એ યૌ ગતિ દુખિણી જિય જાણી, અનત કામનો અતિ ભય આણી,
જિનપ્રવચન ભાવી નિજ હિયે, કરી તિમ જિમ એતુજનવિ લિયે ૧૦૬

આતમ તુ અતિ સાહમી, સુણિ ભાવી ચઉગતિ દુખ કમી,
દેખી પિણુ^૫ ન બીહે બહુ પર, તસ વિ છે ઉદમ નવિ કરે ૧૦૭

ઇતિ અષ્ટમો અનુર્ગત્યાગ્રિત્યોપદેશાન્તરગત શાસ્ત્રગુણાખ્યાધિકાર

૧ પણુ ૨ શ્રી રંગવિજય અહીં આઠમો અધિકાર પૂર્ણ ૩૦૮-૩૧૦ થી ધનવિજયગણિ ૧૦૭ માં
યોડે તે પૂર્ણ કરે છે ૩ તીન ૪ નિનરે ૫ પખ

કુકરમ બંધે સુણ કુવિતપ, તુજ બાધી નરકાગનિ તતપ,
 મછની પરે પગાસ્યે^૧ મન, માત્રીગર હઉ વિસમ ન ધન ૧૦૮
 સુણી મન તૂ મુજ ચિરનન મીત, કા કુનિક^૨પે છે ભવભીત ?
 કરભેડઆ હિવ^૩ ભજ સત-લપ, મફત મિત્રાઈ કરી મવિલપ ૧૦૯
 શિવમુખ નરકહુ બિધડી માહુ, બાપે વસ્ય અવસ્ય થઈ આહુ,
 પ્રયત્ન દરી સદા છવને, વશ હુઈ મન હું હું ઇમ તને ૧૧૦
 મુખદુખ નવિ છે કોઈ દેવ, કાળ મિત્ર નિમ અરિ નિતમેન,
 એ મન હુવે સકલ છવને, બહુ સમાગિ ભમાવળુ મને ૧૧૧
 આતમ એ મન વશ જસ થયો, કામ ક્રિયુ યમ નિયમે ભયો,
 કુવિકલપે જસ મન ચિર નહિ, યમ-નિયમાદિ કરે ક્યુ શ્રદ્ધી ? ૧૧૨
 અરચા તપ શ્રુત હત ને ધ્યાન, નિફલ વિણુ છતે મન માન,
 કપાય ચિતા વિણુ મન રહે, અધિકો યોગ ભોગશુણુ લહે. ૧૧૩
 જપ શિવ ન યે ન છે શિવ તપ, મયમ દમ નવિ મૌન તરપ,
 પવનાદિક સાધન સવિ વૃથા, મન વશ કયે^૪ સર્વ ફલ તથા ૧૧૪
 લાભી સકલ ધરમ જિન કષ્ટો, વાહન સમ છોડી જે વદ્યો,
 મનપિશાચ ગહિલો તે ઇહા, મૂરખ પટે ભવોદધિ જિહા ૧૧૫
 હાહા મન હુજંથી અમિત્ર, કરે વચન કાયા રિપુ મત્ર,
 તીને રિપે હણાભો છવ, વહે વહે આપદા સંતીવ. ૧૧૬
 મન હુસમણુ ક્યો મુઝ અપરાધ, નાખે જિણુ દુરગતે અગાધ,
 લખે ઇમ મુઝ છોડી શિવ જસ્યે, તોહી તુઝ પદ અગમ હસ્યે ૧૧૭
 કાનકુહી કુતરીની પરે, મલાવિષ્ટ કુદા અતુમરે,
 શ્વપચ પરે સદગતિ મદિરે, મનહન પ્રાણી પેસણુ દરે ૧૧૮
 તપજપ પ્રમુખ સફલ નહીં ધરમ, કુવિકલપે હત ચિત્ત મરમ,
 ભયે^૫ ખાનખાને પિછ ગેહ, મૂખ તૃપા સહે રાગી જેહ ૧૧૯
 કષ્ટ રહિત સાધ્યુ મન વસે, અધિક પુણ્ય ઉપાજન લસે,
 વચાહુ મનવશ વિણુ પુન્ય, હત તત્ ફલ સો થઈ અધન્ય ૧૨૦
 વિણુ કુવિક^૬પે નિકારભે, શાસ્ત્ર ભણીય હુણ્યુ મન ઘભે,
 પાપી તે બાધી નરકાગ્રુ ગઈ, નિહચઈ^૭ મરી નરકહી જઈ ૧૨૧

ભેગ હેત તે પિત્તસમાધિ, યોગનિ ન અધિક મનતપ સાધી,
 શિવસુખ વેવી તથો તપ મૂળ, તિલ્લુ લજીયે મમાધિ ફૂલ ૧૨૨
 સ્વપ્નાયે ભોજે તિમ ચરણ, કિયા વ્યાપારે ભાવનકરણ,
 પહિત મન રુધ્ડ સત અગન, પ્રવૃત્તિ ત્રિયોગી મેલી તત ૧૨૩
 મનવનમા ભાવન પગ્ગિભ, મિહ સમાન રહ્યા તિલ્લુ કામ,
 દુષ્ટ દ્વાન શૂદ્ર જાગના, નવિ પેરે ભાવન તાકતા ૧૨૪

એ સદ્ગુરુ ઉપદેશમય, લીખ્યો નવમ અધિકાર,
 હિવ ભાજે વૈરાગ્યે, શ્રી સુનિમ્બર સાર ॥

ઇતિ નવમશ્લોકતદ્ભનાધિકાર

શુ છઉ મહે હસે જે અરથ, વાઝી કામ ખેલે શુ નિર્વા,
 ઘોર નરક ખાટે પેસવા, ઇચ્છી લખે ન મૃતિ રક્ષકવા ૧૨૫
 તુઝ લવાઈ કુહાડા વેઢાડે, છેદે નહિ છવિત તરુ ૪ મડે,
 તાઉ છઉ યતના કરી તિલ્લે, છેદે ઝિજા કુલ લખલુ મિલે ? ૧૨૬
 તું મૂરખ, જાની, તું છલ, અવછડ વછડ મુખ કુખ નીવ,
 દાતા ભોક્તા તું તેહનો, ઉજમે કા નહી હિતમા ધનો ? ૧૨૭
 કુલ્લુ તુઝ છઉ ચિર જનરજને, ગુલુ પરમારથ લખ તુ મને,
 રજ વિશદ ચરિને જનમમુદ્ર, પડના તુઝને પાલણુ મુદ્ર ૧૨૮
 પડિત દુઃ, રાજ દુ વની, દાતા અદ્ભુત ગુણીઓ બની,
 વાછે એ મદથી પરિતોષ, ન લખે જા પરભવ લખુ પોર ૧૨૯
 સાધન બાધન બાવે સરવ, ૪ ક્રમના ન લખે નિજવશ ધરવ,
 ઇહ પરભવ છઉ કષિ તે યતન, લખે નહી કન ભુગતે તન ૧૩૦
 ક્રમ ૫ અવસર લહો બહુ પુદ્ગવે, અનત ૮ ખ સહતા છઉ દલે,
 વલી તુઝ દુરલભ જિન ક્રમ ૫ ઇમ, આરવા વિલુ દુ ખસર કિમ ૧૩૧
 ગુણ્યુતિ વાછે વવી નિર્ગુણી, વિલુ પુણ્યે વાછે મુખ સુલી,
 અષ્ટ યોગ વિલુ વાછે સિદ્ધિ, નવો વાસુ તુઝ આતમ સુદ્ધિ ૧૩૧
 પદ પદ પર અભિભવ છઉ દેખી, ઇશ્વે કા તેથી સવિગેષ,
 અપુણ્ય આતમ ન લખે કાઈ, વિસ્તારે જા છઉ અઘડાઈ ૧૩૩

કાં ખીટી નિગદ્ય તપુ જીવ, વાઘે પ્રમોદથી કમ નીવ,
 એક વાર ખીટે એક જત, તે નડે ખીટે વાર અનત ૧૩૪
 રહ્યો મનુષ્ય પિણુ જિમ ભેક, ભખણ કરે જતુ નિગદ્ય,
 તિમ તું પાપ મૃતિ મુદમે રહ્યો, જીવે ખીટે સુખ જીવ ઉમદ્યો ૧૩૫
 આપણી તું વચી છડા, કાંપી થોડું મુખભર જિહ્વા,
 વરતે છે સુખ જીવે પરભવે, નરક દુખ આગર નહીં વહે ૧૩૬
 અજ ટાટી ને પાણી ગિદ, અબ વલ્લિકન્ય ભિમુક દેદ,
 ઇત્તુ પરિ હાર્યું મનુષ્યજનમ, યોચિત્ર પરમાદે દુખ ગરમ ૧૩૭
 મૃગ ભમરકે પંખી ને ત્રીન, હાથી પ્રમુખ પ્રમાદે લીન;
 થોવે જિમ નિગદ્ય મૃતિ જમ, ન તણે તું ચિત્ત બાધી અમ ૧૩૮
 પડ્યો દુખે કરી પહેલા પાપ, વચી મૂંઝવ તમ કં કનાપ,
 પડ્યો અતિ કદંબ જલપુર, માથે શિવા ધરે ધર્મ સૂર ૧૩૯
 વાર વાર તુમ કહીયે જીવ, બીહો દુખે ગહે મુખ નીવ,
 તો તું કરિ હિવ વદિત કાર્ય, સમજ મમજ એ અવગર ભર્થ ૧૪૦
 ધન સરીર મુખ બધવ પ્રાણ, છોડી છોડી દ્યે જિનમમ સાણ,
 હે ધરમે વાહવા ભવભવે, પિણુ વલી ઇત્તુ દુલભ પ્રમ હવે ૧૪૧
 જિમ દુખ બહુવિધ મહે અકામ, કરી કળ્યાએ સદી સકામ,
 થોડે સકામ પત્તુ પ લન, મુખ અત્યંત ઘણા દુખ જવે ૧૪૨
 ખીટો રહે પાપ કમ ગેવિશે, મુખ વહે મુવિનાશ ન લણે,
 ચિતવતો તે મુખ વિણસતે, બીહો કા નહીં દુરગતિ લતે ૧૪૩
 કમ' દરે રે જિય તું તેહ, હુસ્યે અત્યંત વિપદ' તિણુ રેહ,
 તેહનું બીહ ધરે નહીં પહિયે, જિહ્વા અત્યાકુલતા બાવીયે ૧૪૪
 પાપ્યા જે લઘાતે વધ્યા, નેહાતુ ધાનકમા સધ્યા,
 તે પિણુ યમે ગ્રહા નિગદ્યી, લખિ પિણુ કા દિત ન કરે અર્થ ૧૪૫
 ધન બધવ સુત જમ ચીતળ્યે, જિહ્વે કલેશ પામ્યે તું હુલ્યે,
 કુણુ ગુણુ તસ ઇહ પરભવમાહ, આયું કિતો જિણુ વિલપે તાહ ૧૪૬
 સુખ મુઝે ગતડપે બિન, સમલ પરિગ્રહ બધવતન,
 ગોચી નિજહિતકારી યોગ, પરભવપથિ કરી અવસર લોગ ૧૪૭

સુખમુ જોસે સુખમુ સુખે, જીમે, રમે, જોલે, વની જીરે,
 નવિ ભલે આગલી પ્રમ વિના, સુખ દુઃખને આનમ તુજ તના ૧૪૮
 શીત તાપ માખી તૃણ ફરસ, વિગરેક ઝટે ઝમકે નિરસ,
 નિજથી ધણ કરમે બહુ મેલ, ન લહે નરકમેળા હેલ. ૧૪૯
 કોપે કિહા, પ્રમાદે કિહા, કદામહે કિહા, મદમુ કિહા,
 મલિન કરે આતમને જીવ ધિગ તુજ ન કરે નરક રીવ ૧૫૦
 વૈરાગે ભવિ જીવના, કયો દસમ અધિ ૧૨,
 હવે શુદ્ધ ધરમતણા, લિખુ કહ્યો તિમ માર ॥

ઇતિ દશમો વેશગ્યાધિગાર

રે જીવ ધરમે દે ભવનાથ, મેનુ કરે મૂરખ કા તાસ,
 મદ મત્સર રમાયાવણ કરી, જોસક ગમિયુ ન હે શુભ પરી ૧૫૧
 ગિયિલાઈ હક મત્સર કોપ, પશ્ચાતાપ વપ જીવ રોધ,
 કુશુકે કુનગનિ, માન પ્રમાદ, સુદૃઢ મવિન રણ ધણ વા ૧૫૨
 વહભ જિમ તુજ નિજ શુભચમ, મરુરી ધરિ તિમ પર પરશસ,
 નિજ પ્રશસ પગને નવી વહે, ઇષ્ટ કાન વિષુ કિમ તે લહે ? ૧૫૩
 જન શુભ લેતા હરખે ઘણ, પરભવ તિલુ શુભરહિતપણ,
 લેતા દોષ ધરે નહીં તાપ, તો પરભવ શુભ ચિરતા વ્યાપ ૧૫૪
 હરખે નિજ શુભ પરિ પર કહ્યો, નિમ જો વૈરી ઉપરી વહે,
 નિજ ગહાયે જિમ ઉપનાથ, તિમ ગિયુને ભવ્યા શુભ ચાપ ૧૫૫
 જિમ નિજ હાં તનાપતો, આતમ તાપ હરખ તુ જાતો,
 નિમ પરને ત્રિનવિ ચિહ્ન વિગે, ઉદાસથી હુરે રેતા પખે ૧૫૬
 સ્વપાથી ન હુરે કો શુભી, પરભવ હિત નહીં જ્ઞાતે ઘણી,
 જો અપશુભ ઉત્તર ભાવનો, વૃથા માનગદિયો કા હતો ? ૧૫૭
 દુષ્ટ કુલુ ન કરે જન બહિયુખી, પ્રમાદ મત્સર કુભોધ મુખી,
 મેનુ જો દાનાદિસ ધરમ, અણ પિણ કર સુધ સુદત કરમ ૧૫૮
 હાતું પુન્ય ધરે જિમ શોભ, પરમ્ કરતા તિમ નહીં થોભ;
 લાજ સહિત જિમ મહિવાતણા, વગ્ન હસ ઉરથવ શુભ ઘણા ૧૫૯

સુદૃઢ શુભ સુભવે દેખવે, આતમ તુજ કોઈ શુભ નહીં હવે,
 ફલે નહીં ધરતીથી પ્રગટ, મૃગ કર્યા તરુ પડે નિપટ ૧૬૦
 તપ કિરિયા દાને પૂજ્યો, શિવ ન જાણ શુભમત્સરપણે,
 અપદ્ય કર્યે ન હુને નીરાગ, રમાયને પિણુ આતુર^૧ લોગે ૧૬૧
 મતર રથતર રતન પ્રમુખ, થોડા પિણુ શુદ્ધ તો ફલ સુખ,
 દાન પૂજ પોમહ શુભ કરે, શુદ્ધપણે, યથમથા ગિરપરે ૧૬૨
 દીવો નાન્હો જિમ તમ હણે, જમૃત લવ પિણુ રૂજને લણે,
 અગની કણ પિણુ ફલે તૃણ રાગ, ધર્મલેશ તિમ લે લવનાથ ૧૬૩
 વિના ભાવ ઉપયોગે જરી, આવરયક કિરિયા આદરી,
 દેહ કષ્ટ, ફલ ન લહે કાઈ, આતમ લખિ કરી ભાવ મિલાઈ ૧૬૪

શુદ્ધ ધરમ ઉપદેશ એ, ભાખું ઇલુ અધિકાર,
 દેવ ધરમ શુરુ જાણવા, સુણ ઠાઠામ વિચાર ॥

ઇત્યેકાદશમો ધર્મશુદ્ધ્યધિકાર

સત્ત્વ તત્ત્વગા શુરુ પરમાન, જે ભાષે હિત ધરમ નિદાન,
 અણુપણી તેહનધ આસરે, મૂગખ પ્રમ^૨ નિફલહી કરે ૧૬૫
 અવિધ ધરમથી પ્રાણી અહીં, શિવ ન લહે, જસ શુરુ શુદ્ધ નહીં,
 રોગ ન જાય રમાયન કરી, અભણુ વૈદ ખતાયે જરી ૧૬૬
 તારક શુદ્ધ જે આગર્યો, જેહને તેહ જૂડવા પડ્યો,
 તર તેહ કિમ વિવમ પ્રવાહ, કુશુર પસાય પડે લવમાહ ૧૬૭
 ગજ રથ વાહન વૃષભ તુરગ, પદાતિ^૩ રાષે નિજ પર મગ,
 પડિત તિમ સેવે જિવ લણી, શુધ શુભદેવ ધરમ શુભધણી ૧૬૮
 કુશુર કંઠો કૃત ધરમઉદમ^૪, ફલે રહિન હે એહ મગમ,
 મૂડી દષ્ટિરાગ તે ભવિન, શુરુ શુદ્ધ કરે ક્ષિતાર્થો હુધક ૧૬૯
 મૂંઝ્યા સિવપથ વાહણ^૫ લણી, શ્રી મહાવીરે જે શુભધણી,
 લૂટણકારા તેહ જ થયા, કલિયુગમા તુજ શાસનમથા ॥

રાખી તેહ ચતીનુ નામ, સુસે^૬ ધરમધન જનનુ આમ,
 નીગજકે^૭ પુકારે કિસુ, કોટવાલ નવિ ચોરા નિસુ ૧૭૦

૧ મોદો ૨ મન ૩ અશુદ્ધ ૪ નિફળ ૫ પામણ લરકર ૬ ઉદ્વમ ૭ લઈ જવા
 ૮ ચોર. ૯ ધા પ્રિયોરી વગરન રાખ્ય

અશુદ્ધ દેવશુરુ ધરમે મહે, દષ્ટિરાગ ધિગ અઠિગણુ પદે,
 શોચિસિ પરભવ તું તે પ્લે, રાગી કુપથબદ્ધે જિમ ને ૧૭૧
 સીંચ્યો નીળ અબક્લ ન છે, વાત્ર ગાય છે દ્વધ ન વત્ર,
 નાપે ધન દુષ્ટ નૃપસેવ, નાપે શુરુ ધરમ સિવમેવ ૧૭૨
 કુલ વલિ ભતિ પિતા ને માત, વિદ્યાબધવ શુરુ નિજ ભાત,
 ન હુવે જિયને કો હિતભાણી, સુખ આપે શુરુ સુર પ્રમ ધણી ૧૭૩
 તત્ત્વે માત પિતા શુરુ તેજ, ભોધી ભેડે શુદ્ધ પ્રમ જેહ,
 નાપે ભવમા તે સમ કોઈ, વૈરી નહી રહે પ્રમ લોઈ ૧૭૪
 દેવપૂજ શુરુસેવા લાજ, પિતર ભગતિ ને સુદૃત માજ,
 બ્યવહાર શુદ્ધ ને પરઉપકાર, ઇહ પરભવ છુડે સપદકાર ૧૭૫
 જિનઅભગતિ મુનિની અવગન્યા, કર્મ અયોગ્ય અધરમહ ધ્વન્યા,
 પરવચન માળાપ અવગણુન, કરે પુરવને વિપદા મલિન ૧૭૬
 ભગતે પૂજિસ નહી જિન ભણી, ભણી શુરુપ્રમ મ કનિશિ વિરમણી,
 સનિમિત્ત અનિમિત્ત મેની પાપ, કિલ્લ હેતે વાટે જિવમાપ ૧૭૭
 અકૃપા ભતે સિહ જિમ સિંચો, કોઈ મુશુરુ તારે મુઝ મિ યો,
 કોઈક તે બોળે ભવકૂપ, રચાલ સમાન અલ્પમિંચો ભૂપ ૧૭૮
 ભયે તલાવે સ્તીમીચો મદા, ભૂખ્યો મૂઠ ભયે ઘર તદા,
 દરિદ્રી તે કલ્પદ્રુમ છતે, જે પ્રમાદિ શુરુયોગ હતે ૧૭૯
 ન ધરમચિત ન શુરુદેવ ભગત, વૈરાગ્ય લેવા નહી જમ ચિત,
 તેહને જનમ પશુની પદે, નિષ્ક્રમકપ થયો બહુ પદે ૧૮૦
 ન દેવકામ ન સદ્કામ, જમ ધન ખરચાણો નહી આમ,
 તસ ધન ઉપાજવે ભવકૂપે, પડતા સુ આલભણુ હુયે ૧૮૧
 કલ્પો દેવશુરુ ધર્મમય દ્વાદશમે અધિકાર,
 હિવં મુનીવરશિષ્યાપણે, વિશુ યથા આચાર ॥

ઈતિ દ્વાદશમે ગુરુશુદ્ધચધિકાર

ભવભયવારક મુનિવર નમુ, જસ મન વિષય કપાયે ગમું,
 રાગદોષ રહિત પરિણામ, રમે ભાવન સજ્જમને કામ ૧૮૨

પરમાદે ન કરિમિ^૧ િજાય, સગિતિ શુભિ ન ધરીસ ચિત્ત હય,
 શરીરગોઠે ન^૨ કરિનિ તપ, કમિ કયાગ જાપિસ તો નપ. ૧૯૩
 પનીરુદ્ધ ન સહિસ તિમ ઉપસગ^૩, ધરીગ નહીં ગીનગ ન્યવગ^૪,
 તો સુકાનો પિણુ વાપાર, મુનિ કિમ તુ રિચરેરે^૫ ધાર ૧૯૪
 આલુવિખયે એ લે લે, ધરે ચરિત્ર ન પાવે લેય,
 લખિના ન જીહે તેત જનન, મૃત્યુ નરક વેરે ન લુન ૧૯૫
 ચરણ પિના ચતિરે મદે, ઝય વાળે પૂરેપધિ તદે,
 વની મુગધ નરકભવ જઈય, નજગત પાવી ન્યમ વહીશ ૧૯૬
 આનમ ન થયો સયમનપે, પ્રતિનહ બાર મૂવ પિણુ કપે,
 રથુ તુત્ત દુરગતિ પડતા શરણુ, છડે ધારે પરભવ તુત્ત કવણ ૧૯૭
 રથુ જન તડારે પૂજ્યો, અદ મુગધા તુમે વિણુ ગુણો,
 બોધિબીજ તન્ને એ પરણુ, પ્રમાદુપ ભવમાડિ કરણુ ૧૯૮
 નમે ભવિક તુત્ત શુણુ આસરી, આપે ઉપધિ વસનિ બહુપરી,
 વેપ ધરી મુનિ તુત્ત ગુણુ વિના, કમની ગતિ ભાવી તુત્ત મના ૧૯૯
 ખાવણુ પીવણુની નહિ ચિત્ત, ન ગજભય ભલે મિદ્ધત,
 તો પિણુ શુદ્ધ ચરણમે ધતન, ન કરે મુનિ તો નરકમા પનન ૨૦૦
 શાન્ત ભણુ પિણુ લેઈવિરત, ન રહે શ્રીમુન નિજ બધે રખિત,
 પ્રાણી તિણે પ્રમાદે કરી, હુટાઈ પરભવ નિજ મિશી ૨૦૧
 ન કરે હું ઇમ નિત્ય ઉચરે, સાવધ સરવ તેહ વલ્લિ કરે,
 નિત્ય જૂઠે પચને મન નિ, પાપે ભણુ નરકગતિ ગનિ ૨૦૨
 વેપે તુત્ત આપે એ લોક, ઉપદેશે વચ્ચા બહુ યોક,
 મુયે મુખે રહે લોગવે, ભણીય તે ફલ તુ પરભવે ૨૦૩
 આલુવિગ પ્રમુખ દુખભયો, કષ્ટે કેઈ રહે પ્રમ વયો,
 તેથી પિણુ નિરમ તું છંદ, વાળે પિણુ^૬ નહીં નિયમ વિશિષ્ટ ૨૦૪
 પોતે તરતો સે શુણુવન, આનાધ્યો તારે ભવિજત,
 તુત્ત નિશુણુને જે આસરે, કેહવું તેજ ભગતિફલ વરે ૨૦૫
 નિજ પરમાદે પોતે પડે, તે કિમ તારે પરને તડે,
 નિજકાળે ભવિને નવતો, જિનપર પાપે આપે ખતો ૨૦૬

હ્યે શામ પુનઃ આહાર, પર પાને એ તપ આચાર,
 પ્રમાદથી પરભવમે િત્તી, કણનણીયાની તુજ ગતિ થમી ૧૮૭
 મુનિવર તુજ નહીં ા મિદ્ધિ, કિરિયા તપથોએ ગુણમુદ્ધિ,
 તે પિપ્પુ તુ કા માને ભયોં, સ્તુતિ વાહે મ્યુ રુએ પયોં ૧૮૮
 નિર્ભાગી આતમ શુભદીન, સ્તુતિ વાહે અણુતત્ત્ દીણ,
 રીસીં પરથી લાભે તાપ, ઇહભવ પરભવ કુગતિ પાપ ૧૮૯
 શુભહીણો જન નમનાદિકે, મુખ વાહે હંખભર વગે,
 મહિષ વૃક્ષ ખર જનમની પરે, શુભ વિષુ તુજ તિલુ મૂલ ન સરે ૨૦૦
 મુનિ જો ઉજને નહિ શુભ વિષે, વદન સેવ કરારે મિષે,
 નદાઇસ પરભવ ગતિ ગયોં, હસી તિલે તુ અભિભવ લયો ૨૦૧
 દાન માન શુતિ વદન યેં, હરજે માયા રજે પયેં,
 નવિ બાણે જો સુકૃત નામ, કુલુ તુ તિલુ લૂચાં તુજ ગામ ? ૨૦૨
 મુગધ કહે ન હુવે તું ગુણી, કયેં દાન પૂભવિધિ ઘણી,
 શુભવિષુ ન હુવે તુજ ભવનામ, મ્યુ મ્તવનાયે યે શુભાસ ૨૦૩
 ભણી શાસ્ત્ર સત્ અસત્ વિચિત્ર, આલાપે માયાયે તત્ર,
 જે જનને જો ઇહભવે, કુલુ તે તુ કુલુ મુનિ પગભવે ૨૦૪
 ધર પરમુખ પરિવહ મુનિ દાડી, ધર્મોપગરજુ છલ તે માડી,
 કદે શબ્ધાદિક ઉપમહપલે, નિશ્ચે વિન નામાતર જલો ૨૦૫
 કદે ધરમ સાધન પરિશ્રહે, તુલે નામે મૂરખ કિહે,
 નવિ બાણે મોનાને ભાર, નાવ ન જૂડે વૈપારવાર ૨૦૬
 પાપકપાય કરમ ભાજને, મુનિ હુરે પિલુ ઇહા પ્રમમાધને,
 રસાયને પિલુ મુખ તેહને, ન હુવે અસાધ્ય રજ જેહને ૨૦૭
 જિને કહ્યા મુનિ સયમ ખા, જે તે વસ્ત્ર વૈપાન પરમુખા,
 મોઢા તેણે હ ભવપીડવે, નિજશસ્ત્રે રિયે નહ કુખ હરે ૨૦૮
 સયમ છવથી પર અભિભવે, ભારે પુસ્તક પ્રમુજે રવે,
 વૃષભ ઉટ મહિપાદિક રૂપ, ધની વહિસ તું ભાર અનૂપ ૨૦૯
 વસ્ત્ર પાત્ર તતુ પુસ્તક લોભ કરને ન હે મયમસોભ,
 લોભે પડલુ ભવનિધિમાહિ, મયમ સોમે શિવગતિ દાહિ ॥

એક વસ્ત્ર પાત્રાદિક ચોભ, બીજા સયમપાલણ ચોભ,
 પહિલી ભવ છે, બીજી મુગતિ, શુદ્ધ બાણી તુ એક જ બ્રહ્મતિ. ૨૧૦
 શીત તપાદિક ચોડુ લહે, તે પિ પરીગહ તું નવિ સહે,
 તેા કિમ નરક ગરલ દુખખાણુ, સદીસ ભવાતરી કેમ અબાણુ ? ૨૧૧
 મુનિ સ્યુ વિણસિત વપુ મૂર્તિપડ, પીડી ઘાથી તપ વિરતિ ૦૨૬,
 બાણે ને ભવભય દુખરાશ, તેા આતમ કર શિવસુખવાસ ૨૧૨
 ઇહા કષ્ટ જે ચારિત વિષે, પરભવ તિરયગ નારગ શિષે,
 સપ્રતિપક્ષપણુ જે માહિ, વિશેષ નિજરે ત્યે ઇહ આહિ ૨૧૩
 પ્રમાદ સુખ તે ઇહા બિદનો, દિવ શિવસુખ પરભવ મમુદનો,
 એ બેમા પખ લેવા વૈર, વિશેષ નિજરે ઇક ત્યે સૈર ૨૧૪
 પરવશતા ચારિત્રમા ઇહા, તિર્યગ સ્ત્રી પ્રભ નરકસુ કિહા,
 તેમા વૈર પખાપખ ભાવ, વિશેષ બાણી ત્યે ઇક કાવ ૨૧૫
 સહિ તપ સયમ પરવશપણો, નિજવસ મહિવે હુવે શુણુ ધણો,
 પરવશ અતિ દુખ સહિવે કિસો, તુજ શુણુ થાગ્યે ચીંતાવિ ઇસો ૨૧૬
 થોડે સમતા પરવશશુણે, મુનિ જે કષ્ટે ઘાતે ઇણે,
 ને કાય હે દુર્ગતિ શ્રલવામ, તેા કિમ તુ વાછે નદી તામ ૨૧૭
 તજ વાછા દિવ શિવસુખતણી, નરકાદિક દુખ લખ તિમ મુણી,
 સુખ થોડે વિષયાદિકવણે, સતોપાઇસ મા દુખ ધણે ૨૧૮
 કહુ ચિતા નાઠે જે ઇહા, રાગીને સુખ હે પિણુ કિહા ?
 પરભવ શિવસુખ લેખે પડે, સ્યુ તેા પ્રમદે ચારિતતડે ૨૧૯
 અતિતપ ધ્યાન પરીસહ જેહ, ન સધે ને અસમથે તેહ,
 તેા સ્યુ સુમતિ શુપતિ ભાવના, ન ધરે જીવ શિવારથમના ૨૨૦
 અનિલ પ્રયુખ ભાવન નિતમેવ, ચતતો સયમ અહિ નિતમેવ,
 આયુસ યમ આવે સુ નજીક, પ્રમદે કા ન લહે ભવલીક ? ૨૨૧
 તુજ મન હણ્યું ઇવિકલપનાદ, પાપ વચનમે શરીર પ્રમાદ,
 તેા પિણુ લખધિ સિદ્ધિ વાછતો, મનોરથે ભગાણો મતો ૨૨૨
 તુજ મન વશતો સુખ દુખ મેલ, મન મિલતે આતમ તહા કેલ,
 પ્રમાદ ચોરે મિલતો વાર, કરી સીલાગ સજનની સાર ૨૨૩

પ્રમાદથી ભવસમુદે તુઝ, પડવો વની પરમાત્સર જુઝ,
 દીસે તે ગલ બાપી શિવા, જલ પર આવવો તઉં મુસકવા ૨૨૪
 મહાતપી કે મહે ઉદીર, ઉમ તપાદિક નિજ^૧ હીર,
 થોડે કષ્ટ પ્રસંગે થયો, તે પિલુ અલુવાછે મુનિ નયો ૨૨૫
 દાન માન નતિ પ્રમુખે જેહ, નવિ હરખે વિપરીતે તેહ,
 લાલાલાલ પગીસહ સહી, યતી તે બીજો વિટમહી ૨૨૬
 મમતા ધરતો આવક વિષે, તનીય તાપે તપીયો થશે,
 નિજ મન અણુસવરતો સદા, ભમણુહાર ભવતાપે મુદા ૨૨૭
 નિજ ઘર છડ્યુ પરધર ચિત, તાપે કુલુ શુલુ નામ મહત,
 આશુવિકા વેપે તુજ ચલે, દુરગતિ ઠા નવિ શોનો કલે ૨૨૮
 કરીશ ન પાપ ઇસુ ભાખતો, કરતો પિલુ દેહે ત્યે ખતો,
 શમ્યાદિકે ગ્રેસતો લોગ, મન વચને ચ્યો છે મુનિયોગ ૨૨૯
 કિસુ મમત્વે મોટિમપણે, સાવધ વછયા પિલુ નિજ જણે,
 સોનામે પાલિ નવિ પેન, માગી હલે પ્રાણને નેન^૧ ૨૩૦
 તજ પદવી દેા શુરુ પરમાદ, પામી વેષ ભણી અધનાદ,
 મુખરાઈથી વશી કરી લોગ, હરે ઇશ્વર દુગ્ગતિ ભેગ ૨૩૧
 પામી પિલુ ચારિત્ર કો દુલભ^૧, વિષય પ્રમાદ ચ્યો જ્યુ કલભ,
 ભવકૂપે પડતો તુ મુનિ, અનત કાળે લેમી દુખખની ૨૩૨
 કષ્ટે જોધિ રતન કો લલો, મુસનિશા દદતે ગણો,
 કરી કરી અતરંગ ત્રિપુ વરો, અણુધાનો નિજ હિત કો ત્યો ૨૩૩
 દુમમણુ કો તુઝ વિષય પ્રમાદ, અણુગોપ્ય^૧ મનવ રનદેહાદ,
 કોહ અસયમ સતરે વહી, કોથી બીજો વલિ^૧ પ્રમત્તવી ૨૩૪
 પામી શુરુ છડી નિજ જેહ, જહી રૂઝ તદર વડ જેહ,
 નિજ નિતવાહ ચિનાથી ત્યો, તો મુનિ હિર વડને કા જ્યો ૨૩૫
 ત્રયમયોગ વિગધનપણે, નહો પડિસ સ્વરૂપે ઘટે
 રૂઝ શિખ્ય પુસ્તક ને ઉપધિ, નિજ જન નહીં કેડી રહે નમધિ ૨૩૬
 જનુ પિલુ જેહનો મુખ મુસ્તવે, પવ્વ કેડી જહુ કોખે,
 દુનિ ન તો ત્રયમ હરે, જનને પ્રમાદ યોડે ક રે ૨૩૭

જન પૂરે જેહને નામ, શુદ્ધ મને હે અતિ સુખ કામ,
મયમ વિષે ^૧જીઠ કરિ ચતન, બાણીએ ઉત્તમ દેખ રતન ૨૩૮

વિરંતિરૂપ અધિકાર એ, ઠહો તેરમે યાન,
હિવ સવર કરિવા લણી, લિખીયે તાસ નિઠાન

ધતિ ત્રયોદશેષ યતિશિક્ષાધિકાર

અવિગતિ યોગ પ્રમાદ મિથ્યાત, આતમ નિત સવર કરી ભત,
ભવગ્રંથી એ અણુસવર્યા, સુગતિતણા સુખ દે સવર્યા ૨૩૬
મન સવર કરી રે પરિત, ર્યું ન લખે અણુસવર રીત,
તરત હિ બયે તદ્દલી મત્સ, સાતમી પૃથિવીમા બીભત્સ ૨૪૦
પ્રસન્નચદ રાજનસિ જેહ, મન ગ્રાકળે સવરવે તેહ,
નરકના દવ મિણુ વલિ ગિવદલ, ક્ષણ એકમા મે યા નિરમલ ૨૪૧
મન અણુલાધે જે જોએ, ધ્યાન ન કોકે દ્રિયાદિ થીએ,
ધરમ શુદ્ધમા મન ધિગ ક્યું, મનસવર તે તેણે વ્યુ ૨૪૨
સકારણુ નિઠારણુ જેહ, મન શુભ ક્યાને યત્રી લેહ,
દુર્વિકલપથી વિરગ્યા યતી, પારગામી તેહ જ મતી ૨૪૩
વચન અલાધે બહુલા જીવ, મૌન કરે નહિ કુણુ કુણુ કીવ,
નિરવધ વચન અછે જેહમે, વચન ગુપતિ તે કહી તેહમે ૨૪૪
આતમ કહી તું નિરવધ વચન, સુણુ સાવધ વચને દુ ખવસન,
પામ્યા ઘણા નરો અતિ ઘોર, વસુરાભદિક વચનના ચોર ૨૪૫
દુર્વચને ઇહલવ હે વૈર, પરભવ નરક તણી દુ ખસૈર,
અગનિદગ્ધ^૩ બેજે વળી વૃક્ષ, નવિ જીવે કરી દુવચન પક્ષ ૨૪૬
ભગવત તે એહિ જ ડારણે, દીક્ષાથી બા દેવળપણે,
ન હુવે તા નવિ બોલે વચન, પાપ ઠરે જ્ઞાનાદિક ^૪છતન ૨૪૭
કરુણાયે સવર નિજ અગ, ^૫કુર્મા નાત સુણીને અગ,
આશ્રવ સવરથી નિમ તિણે, લાઘ્યુ સુખ દુ ખ તિમ નિજ ગિણે ૨૪૮
કાય રૂપે કુણુ કુણુ નહિ, તરુ યાલાદિક નિજ ગુણુ રહી,
કરે ક્રિયા જે શિવગતિ હેત, કાય ગુપન તે કહીયે ચેત ૨૪૯

શ્રુત સયમ આદરમા રહી, શબ્દોને કુણ છોટે નહિ,
 ઇષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દેષ તજે મુનિ ઇષે ૨૫૦
 કે સયમમાત્રે ^૧આખિને, રૂપ પ્રતે ન તજે પ્રતિદિને,
 ઇષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દેષ તજે મુનિ ઇષે ૨૫૧
 નાસા સયમમાત્રે કરી, કુણ કુણ ન તજે ગધને ધરી,
 ઇષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દેષ તજે મુનિ ઇષે ૨૫૨
 જિહ્વા સયમમાત્રે વળી, રસા પ્રતે કુણ ન તજે રસી,
 તજ મન સાથે ઇષ્ટ અનિષ્ટ, એ વછે તું તપશ્વ શિષ્ટ ૨૫૩
 શરીર સયમરૂપે ઇહા, રૂપર્થ પ્રતે કુણ ન તજે કિહા,
 ઇષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દેષ તજે મુનિ ઇષે ૨૫૪
 રે વપુ^૨ મયમમાત્રે રવી, કુણ કુણ બ્રહ્મ ન બાણે વહી,
 મન સયમવે તું અવધાર, પડિત જો તે ફલ મન ધાર ૨૫૫
 વિવચ ઇન્દ્રિય સંયોગ અભાવ, થકી ન હો સયમનો દાવ,
 રાગ દેષ વિણ જસ મનયોગ, તે સયમધારી મૃત્યુદ્યોગ ૨૫૬
 સવર પડિત મરણ કપાય, જો સેવ્યે સુ નરકગતિ થાય,
 પામ્યા મહાતપી પિણુ ઇણે, કુરુક-વુરુક મુખ દુરગતિ તિણે ૨૫૭
 તપ યમ પ્રમુખ નહીં જોહને, અવિતથ વચને ન જોલે મને,
 જોહને ॥ તપ નિયમસુ કાઈ, તે ત્રિવિ યોગ સવરે આઈ ૨૫૮
 યાતું સકલ સવરને વિરે, શિવસપદ કારણુ જો રખે,
 તણ કપાયાદિક કુવિકલપ, કરી મન મવર તું બુધ જલપ ૨૫૯
 તે ઇમ આતમ જે સવરી, સદા મુખે સવ સગ પરિહરી,
 નિ સગભાવપણે મવરે, તે જો શિવપદ મુગપદ વરે ૨૬૦
 સવર ગુણ વિસ્તારતા, એ અવદમ અધિકાર,
 શુભચલગતિમાહિ હિવઈ, સિખિશ વચન તે ધાર ॥

ઇતિ ચતુર્દશો મિથ્યાત્વનિરોધાધિકાર

કરી છુટી યતન આવશ્યક વિષે, જિનભાષિત શુદ્ધ તમપહચિષે,
 ઓસડ ન હોયે રાગ અશુદ્ધ, અણુખાધો, વેદે કહ્યા શુદ્ધ ૧૬૧

તપ કરી દુહુ વિધિ છુપ નિનખને, મુખ કટુ પિણ ઉત્તર મુખ છને,
 કુકરમરાયિ ખને તો હળે, જેમ રસાયણ રૂઝને લહે ૨૬૦
 ધરી નીલગરથ મહસ વિગુદ્ધ, કરી ચોમસિદ્ધિ નિરતર છુદ્ધ,
 નિરમમ પાણ ઉપતર્ગ નિજ મહી, સુમતિ ગુપતિ ભજ નિશ્ચય મહી ૨૬૩
 સજાય ચોગે કરી છુટ યતન, આગમ પ્રદી છુટ મધ્યમમ મગન,
 વિવાદ ગારવ વિણ તથે લીખ, ઇન્દ્રિય વચ કરી એ તુજ ગીખ ૨૬૪
 દે પ્રમાથે પ્રમત્તપદેશ, ન ધરી નિજપરભાવ વિશેષ,
 જગદ્વિતુષે નવકંઠાચાર, ગામ પુરે ચ-ની પ્રમાદ વાર ૨૬૫
 કૃત અકૃત નિજ તપ જપ પ્રમુખ, યજ્ઞિ અચક્ષિત સુત અધકુ ખ,
 સદુ વિચારાને નિજ દુદે, હેય ઉપાદેય વહી કરી જૂદે ૨૬૬
 પશની પીડાને પરજવે, ત્રિવિધ યોગ તુજ નિરમદ હવે,
 સમતા માહે તિમ મન રાખ, વચન મહિનતા તણ શુદ્ધ લાખ ૨૬૭
 મૈત્રી કઠણા ને પરમેશ, ઉપેક્ષ આણુ છુટ સામ્યવિનોદ,
 યતને રૂપી લાવન લાખ, આતમ નિહચલપણે રમાય ૨૬૮
 ન કરી દીહાર્ધ મમતાભાવ, કપાય ને રતિ અગતિ ન લાખ,
 ઇહ મુખ નિરપૃહપણે લટીય, પરલવ અનુતર મુખ પામીય ૨૬૯
 ભણી યતિવૃત્તિ મતિની એ મીખ, ચરલકરણ ધરી શુદ્ધ ચિત્ત ભીખ,
 તો તું તરત ભવોદધિ તગે, વિલસે સારી શિવચુખસિરી ૨૭૦

ભાખ્યો સારી ચાલમા, એ પનરમ અધિકાર,
 હિવ સમતારૂપી મરમ, લિખુ શાખ અનુસાર ॥

ઇતિ ૫ અદશે શ્રુભવૃત્તિશિક્ષાધિકાર.

ઇમ શુદ્ધ અધ્યાસે નિજ ચિત્ત, રહિ પરમારથમા સમચિત્ત,
 શિવસ પદ જિમ તુજ કર યકા, દુવર્ધ તરત ભારી શિવમકા ૨૭૧
 તુહિ જ દુખ, તુહિ જ નરકમા, તુહિ જ મુખ, તુહિ જ શિવગમા,
 તુહિ જ કંમ તુહિ જ મનપણે, તજ અવશ આતમ ઇમ લહે ૨૭૨
 આતમ નિજ આદર નિસ્તમગ, મગવ અરથમા સમતા મગ,
 આતમ લખિએ મમતા મૂળ, શુદ્ધ મુખ તે સમતા અનુકૂળ ૨૭૩

સ્રીમા ધ્રુવિ નિજપરમાહ, સપદ આપદ આતમ આહ,
 તલે સમતા મમતા વિના, ચાહે તે સુખીઆ ધના ૨૭૪
 ચતને તેહ જ તું ગુરુ સેવ, પતિ તે જુષ શાશ્વ સુલેવ,
 જાનમ તેહ જ તન^૧ પરિભાવ, સમતા મુધા હુરે જે દાવ ૨૭૫
 સકવ શાશ્વ જોઈ ઉધરી, મેયો એ મમતામૃત કરી,
 પીઓ એ લાભી પડિતા, એ શિવમુખ આપે છે કિતા ૨૭૬
 આતમ શાતમુધારસ ભર્યો, શ્રીમુનિમુદરમૂરે તિલુ કર્યો,
 અધ્યાનમ ભાવે ધ્યાનરો, પરહિત કપતરુ ભાઇવો ૨૭૭
 એ બુદ્ધિવત ભણી ચિત્તમાહિ, તગ્ન રમાડી વિરમી તાહ,
 ઈન્દ્રભવ તે પામી જયસિરી, પરભવ મહજે એ શિવપુરી ૨૭૮

શાતમુધારસ પૂરમે, ભાખ્યો એ અધિકાર,
 સોવેહી પૂરા ઇહા, વિખીયા શાશ્વિનાર ૧

ચિદાનંદ ભગવાન તું, પરમાતમ ગુણવત,
 અક્ષયનિધિ નિજ સમગ્તો, પાસે બોધી મહત ૨

અમૂરતી ને મૂરતી, યાચે પય પ્રકાર,
 તેમા ચરમકરણ વને, અતર કરણ પસાર ૩

કોઈ ઘડી હે ઉપશમી, તે વહી આદિ કયાવ,
 કરવે પડતા પામીયે, ગુણ સાસાદન ભાવ ૪

તીન મોહની નઈ વની, પુરલા ચ્યાર કયાવ,
 પ્રકરતિ સાતે કાય કર્યા, ક્ષાયિક ભાવે પ્રાય ૫

એ મિથ્યાત અભાવથી, તીને બોધિ અરૂપ,
 ને હે ચરમકરણપણે, તીને પુજસરૂપ ૬

શુદ્ધ અશુદ્ધ અવિશુદ્ધમા, પહિવડ પુએ આય,
 રહતા હે કાય ઉપશમી, ચરમ સમય શુદ્ધ પાય ૭

વેદક બોધિપણુ લહે, નિરમવ દવ ઇહા દોય,
 તિલુ રૂપી કહિયે બિહુ, આતમ નિજ ગુણ જોઈ ૮

બોધ લહી જે કોઈ ઇહા, નવા લખાયે એ શાસ્ત્ર,
 ફેરવવા તપ જપ મંત્રક્રિ, ભજ્યે તે ભવપાત્ર ૯

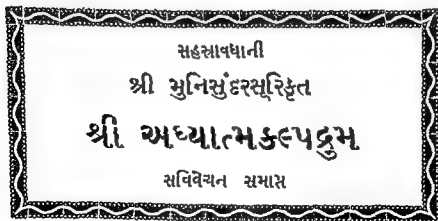

દિખ્યો શાસ્ત્ર ભાષાપણે, સમજે સગલા લોગ,
 ધમ નરવિજયતણે વચન, ધરમારથ ઉપયોગ ૧૦
 દેખી દેખો વચન તે, લિખીયા મતિ અનુસાર,
 પડિત દેખી સોધજ્યો, દે દષ્ટિ ઉપકાર - ૧૧
 સવત સતર સત્યોત્તરે, માસ શુકલ વૈશાખ,
 રવિવારે પાચમી દિને, પૂર્ણ થયો અલિલાષ - ૧૨
 ખરતર ગછમાહે સરસ, આચારજ ગણધાર,
 શ્રી જિજ્ઞાસુ સૂરીસવર, સૌમ્યગુણે સિરદાર ૧૩
 તાસ સીસ શુર ચરણુરજ, સમ તે રગવિલાસ,
 નિજ પર આતમહિત લણી, ક્રીનો આદરિ બસ ૧૪
 'લક્ષ્મિ'યો ગુણુ'યો વાચ્ય'યો, એ અધ્યાત્મ રાસ,
 જિમજિમ મનમા ભાવસ્યો, તિમ તિમ 'યસ્યે પ્રકાસ ૧૫

અધ્યાત્મકટપદ્મ અથની ગુજરાતી ચોપાઈ

સમાપ્ત.

૧ લગુને ૨ થશે

अध्यात्मकलघुभूषण भूषण श्लोकोनो अकारादि अनुक्रम

मकारण यस्य च दुर्विचर्यै	१७६	उरध्वकाकिष्णुद्विन्दुकात्र-	१९६
मरुत्साय मनसो यशीरतात्	१७७	पत्र सदाऽभ्यासवशेन सात्म्य	३६२
महेषु येषु परिमुखासि कामिनीना	६८	यप मे जनयिता जननीय	५०
मकीयसा साम्यनिष्प्रणाधुषा	२९६	कथमपि समवाप्य योधिरत्न	३१३
मन एव जिना दीक्षा-	३३६	कथ मदत्वाय ममत्वतो वा	३११
मत्स्यकश्चित्सुखाय किमिन्द्रियार्थः	९९	करोपि यत्प्रेत्यद्विताय किञ्चित्	१२३
महर्षेचिन्मयशान्नागजने	१४	कर्माणि रे जीव ! करोपि तानि	२१३
मपीतिनोऽर्थादिरते जिनागमे	१४७	कथायाऽसंवृणु प्राज्ञ !	३४४
मपीतिमात्रेण फलति नागमा	१५३	कष्टेन धर्मा ह्यशो मिलत्स्य	१२५
मपीत्यनुष्ठानतप शमाद्यान्	१२०	कस्ते निरञ्जन ! चिर जनरञ्जनेन	१८७
मप्येपि शार सत्सद्विधिना-	२८४	कायस्त्रिभाष के के स्यु	३३७
मनादिरात्मा न निज परा वा	४०	काराशुहाद् वदुजिषाशुचितादिदु पाद्	९०
मनियताया भज भायना सदा	३००	किमर्दयमिर्दयमङ्गिनो लघून्	१९४
मपान्ताक्षेपदोषाणा	२४	किमु मुखासि गत्यै पृथक्	२१५
ममेध्यमत्वा बहुद्वन्द्विन्यन्-	७०	कि कथायकलुप कुरुये ह्य	५४
ममेध्यमानास्त्रयसात्मकानि	६७	कि जीव ! माघसि हसत्ययमीहसेऽप्यान्	१८४
माच्छादितानि सृष्टतानि यथा दधते	२३१	कि मोहसे पण्डितनाममात्रात्	१५०
माजीयिकादिविधिधातिभुशानिशार्ता	२७६	कि लोकसत्तृतिनमस्वरणार्चनायै	२७१
माजीयिषार्थमिह यद्यतिधेयमेपः	२६८	कुक्रमशाले कुचिकल्पसूत्रे	१६३
माजीयित जीव ! भयात्तरेऽपि वा	७१	कुक्षी युयत्या ह्रमयो विचित्रा	७५
मात्मन् ! परस्त्वयसि छादितिक धृताक्षै	१६०	कुर्यान्न कुशपि ममत्वभाज	३५८
मामानमद्वैरिह यश्चवित्वा	१९५	कुर्वे न सावयमिति प्रतिज्ञा	३१०
मापातरम्ये परिणामदु ले	१००	कुल न जाति पितरौ गणो वा	२४९
मास्मैमरितो निमज्जति यत्	८३	हृताहत स्वस्य तपोप्रपादि	३५५
याराधितो वा गुणवा ह्यय तरन्	२७७	हृती हि सर्वे परिणामरम्य	३७
मालम्बन त्व ल्यादिबुठारघाता	१८४	हृपया संवृणु स्वाङ्ग	३३७
वावश्यकेषातनु यत्नमाप्तो-	३४९	के गुणास्तव यत् स्तुतिमिच्छ-	३१
ति चद्रुर्गतिदु गतती हृतिन्	१६०	को गुणस्तव कदा च कथायैः	११४
ति यतिवरशिखा योऽवधार्य यत्स्थ	३५९	दूरधर्मसु नि शङ्क	२७
ममिति मतिमानधीत्य चित्ते	३७०	कचित्कथायै ध्वजन प्रमादै	२१८
हामुत्र च वैराय	३७३	क्षेत्रवास्तुधनधा यगवाभ्यै	८२
श्वायस्यनुदिन न करोमि सर्वे	२७४	क्षेत्रेषु नो वपसि यत्सदपि स्वमेतद्	८५

गङ्गाश्वपोतोक्षरधाम् यथेष्ट-	२४२	प्राणाशक्तेरापदि
गर्भमासनरकादिवेदना	१०२	प्रातु न शक्या भवदु पतो ये
गुणस्तथैषो गुणिना परेणाम्	३३	त्यच्च संयममात्रेण
गुणस्तुतीर्वाञ्छसि निर्गुणोऽपि	१९२	त्वमेव दु रा नरकस्त्वमेव
गुणास्तवात्रित्य नम त्वमी जना	२७१	त्वमेव मोग्धा भतिमास्त्वमात्मन्
गुणेषु मोघच्छसि ये मुने । तत	२८३	ददस्व धर्माधितयै धम्पान्
गुणैर्निहीनोऽपि जनानिस्तुति-	२८२	दधद् गृहस्थेषु ममत्वमुद्धि
गुरुनवाध्याप्यपदाय मोहम्	३१५	दाक्षिण्यलज्जे गुरुद्वयपूजा
गृह्णाति शय्याऽऽहतिपुस्तकोपधीन्	२७८	दानमाननुसित्य दनापरे
प्राणसयमप्रापेण	३३९	दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादि
चक्षु सयममाप्रापे	३३८	दीनेप्रातेषु भीतेषु
चतुष्पदै सिद्ध इव स्वप्नतयेः	२५५	दीपो यथाऽल्पोऽपि तमासि हति
धर्मास्थिमज्जाप्रयमाक्षमासा-	६६	दुष्ट कर्मविपाकभूपतिराश
क्षिप्तशालक । मा त्याही	११	दु रा यथा षट्षिव सहसेऽप्यकाम
चेतनेतरगतेष्वपिलेपु	३०	देहे विमुक्त कुरुषे किमत्र न वेत्ति
चेतोऽर्धये मयि चिरत्नसम । प्रसीद	१६४	द्रव्यस्तवात्मा धनसाधनो न
चेद्वाञ्छसीद्मयितु परलोकदुःख-	९१	द्विपस्त्वमे ते विषयप्रमादा
सौरेस्तथा कर्मकरेऽङ्गीते	१३८	दुर्गन्धतो यद्वृणोऽपि पुरस्य मृत्यु
जनेषु गृह्णतु गुणाप्रमोदसे	२२६	धत्से हतिन् । यद्यपकारकेषु
जपो न मुक्तये न तपो द्विमेद	१६९	धनाङ्गसौख्यस्वप्नानासूनपि
ज्ञयध्वीरातरातीणा	६	धन्य स मुग्धमतिरप्युदिताईदामा-
ज्ञानमि कामान्निजिला ससंज्ञा	४४	धन्या वेऽप्यनधीतिनोऽपि सद्गु-
जिनेज्भक्तिर्यमिनामयज्ञा	२७२	धर्मस्वावसरोऽस्ति पुद्गलपरा-
जिह्वासंयममात्रेण	३४०	धिगामर्माद्यसि रजयन् जनान्
जालेऽस्ति सयमतपोभिरभीमिरात्मन्	२६९	ध्रुव प्रमादैर्मदराशिषो मुने ।
तस्त्रेषु सर्वेषु गुरु प्रधान	२३२	न काऽपि सिद्धिर्न च तेऽतिशायि
तदेयमात्मा हृतसवर स्यात्	३४६	न देवकार्ये न च सद्गव्ये
तप क्रियायश्चकदानपूजने	२३३	न धर्मचि ता गुरुदेवमति
तपासि तपाद्विविधानि नित्य	३५१	न यस्य मित्र न च कोऽपि शत्रु
तपोजपाद्या स्त्रफलाय धमा	१७४	न वेत्ति शत्रुसुहृदश्च नैव
त्वमेव सेवस्व गुण प्रयत्नाद्	३५६	नाजीविमाप्रणयिनीतनयादिविन्ता
सीमा स्यथा सुरहता विविधाश्च यत्रा-	१५६	नाम्नाऽपि यस्येति जनेऽसि पूय
ते तीर्णो भयवारिधि मुनिबरा	२६३	निज परो वेति हृतो विभागो
तेर्भवेऽपि यद्वो सुगमिच्छन्	५३	नात्र सुसिक्तोऽपि ददाति निम्बक
त्यक्त्वा गृह स्व परलोद्विक्ता-	३०९	निर्ययणा वा चरणेऽत्र तिर्यक्-
त्यज स्पृहा हर शिवधर्मलाभे	२९६	निरवयव यमो गृहि

निर्मूर्तिविपक्वदली गतदरी
 निःसङ्गतामेहि सदा तदात्मन्
 नो धनैः परिभने स्त्रज्जनैर्ना
 न्यस्ता मुक्तिपथस्य चाहवतया
 पतङ्गभृङ्गैर्नखगाहिमीन-
 यदे पदे जीव ! पराभिभूती
 परस्य षोडशपरिवर्जनात्ते
 परहितचिन्ता मैत्री
 पराभिभूतो यदि मानमुचि
 पराभिभूत्याऽविपक्याऽपि बुध्य-
 परिग्रह चेहपजहा गृहादेः
 परिग्रहात्स्वीकृतधर्मसाधना-
 परिग्रहान्नो सहसे न धोष-
 पतोपकारोऽस्ति तपो जपो वा
 पुन पुनर्ज्ञाय तवोपदिश्यते
 पुराऽपि पापैः पतितोऽसि दुष्-
 पुराऽपि पापैः पतितोऽसि सख्यतो
 पुष्पासि य देहमषा यच्चितय-
 पूतिष्ठति श्वेय स्तेषिन्ने
 पूर्णे तटाके वृषित सदैव
 प्रपन्नसे कमल पापकण्ठरे !
 प्रमादसे स्वम्य यथाऽयनिमिने
 प्रसन्नयन्त्रराज्ये
 प्राप्यापि चारित्र्यमिदं दुराप
 फलाद् वृथा स्युः कुरुरूपदेशत
 चघोऽनिश दाहनताडनानि
 वस्ति सयममात्रेण
 विमेषि ज तो ! यदि तु पराशे
 मयैव नावसि जिन सुमुरोश्च धर्म
 भजस्य मैत्री जगदङ्गिराशिपु
 मयी न धर्मरत्रिधिरयुक्ते
 भग्नैः समग्रेष्वपि मयरेषु
 भवेद् गुणी मुग्धहृत्तैर्न हि स्तवै
 भवेद्गवापायविनाशनाय य
 मत्रेण कोऽपि स्तुतिमात्रतो गुणी
 भावनापरिणामेषु

७१ मावोपयोगशूया २३१
 ३५४ भुङ्क्ते कथं नारकतिर्यगादि- १०१
 ५२ मन सत्रणु हे विद्वन् ३२६
 २४६ मनाऽप्रवृत्तिमात्रेण ३२९
 २०६ मनोवशस्ते सुखदुःखमदमो ३०५
 १९३ मन्त्रप्रभात्तरसायनादि- २३३
 ३५६ ममत्वमात्रेण मन प्रसाध- ८०
 २० मङ्गय केऽपि सङ्घट्टदीपा- ३०६
 ११२ महातपोध्यानपरीषदादि २९९
 ११८ मा कार्पाकोऽपि पापानि २०
 २८६ माता पिता स्य सुगुरुश्च तरणात् २४९
 २८७ माघस्य गुदैर्गुरुदेवधर्म ३४८
 २६५ मा भूरपत्या यवलोकमाना ७४
 ९५ मिथ्यात्वयोगाविरतिप्रमादाद् ३२३
 २०८ मुघा यदास्याभिमवाभ्यसूया- १५८
 २०८ मुने ! न किं नभ्यरमस्वदेह- २९२
 १२४ मुदासि प्रणयचारगिरासु ६५
 ८९ मृतं किमु प्रेतपतिर्दुरामया १०४
 १७३ मृत्पिण्डरूपेण विनभ्यरेण ९५
 २१६ मृत्यो कोऽपि न रक्षितो न जगतो १३०
 २११ मैत्री परस्मिन् हिनशी समग्रे १९
 २२७ मैत्री प्रमोद करुणा च सम्यक् ३५७
 ३२७ मोदते बहुतर्कनर्कणक्षणा १४८
 ३१३ यत्कपायजनितं तथ सौख्य ११४
 २४३ यत शुषी यप्यगुनीनवति ९४
 १५७ यथा तवेष्टा स्वगुणप्रशस्ता २२५
 ३४१ यथा विदा लप्यमया न तरणात् ४२
 १०४ यथा सर्पमुगस्योऽपि १९५
 २५३ यदत्र कष्ट चरणस्य पालने २९३
 १९ यदिन्द्रियार्थेति शर्मं विद्वद् १००
 २४० यद्विद्वद्यार्थं सख्यं सुख म्याद् १३
 ३४६ यस्य क्षणोऽपि सुरधामसुपानि मलय- ३१६
 २८४ यस्यागमाम्मोदरसेन धौन १४८
 २२० यस्यास्ति किञ्चिन्न तपोयमादि ३४१
 २९८ यानि द्विषामप्युपकारकाणि ७९
 १८० याश्च शोचसि गता ५५

सुखोपपत्तिरुत्तमधिया त्व	७८	शीतातपाद्यान्न मनामपीह	२९१
पालिता बुद्धिमिता सहैव	२१३	शीतात्तापा मक्षिकाकृत्वादि-	२१७
इ कपायकलिकमन्त्रि-धभाजन	२८८	श्रुतिसंयममात्रेण	३३८
निश्चये त्व धनवध्वपत्य-	२१४	श्रुत्वाकोशान् यो मुदा पूरित स्यात्	११३
स्य हेतुमनस समाधि	१७८	शैथिल्यमातस्यैकदाग्रहकृषो-	२२४
दानमानस्तुतिवदनाभि	३०८	समग्रचित्तातिहृतेरिहापि	२९७
ार्थं यत्तु संयमस्य यद्विता	२८९	समग्रसच्छास्त्रमहार्णवेभ्य	३६७
कोऽपि जनामिभूतिपदवीं	३११	सचेतना पुद्गलपिण्डजीवा	५७
लामकुलचित्रमग्निघा-	१२९	सप्तभोक्तृभिर्मवेष्टविप्लवा-	१५९
चित्तवैरि ! तथ किं तु मयाऽपराध	१७२	समतीकलीनचित्तो	९
तीय ! सेहिय सहिष्यसि च व्यधास्ताः	१०९	समाधितस्तात्कबुद्धितो यो	२४७
ध्याऽपि धर्मं सकल जिनोदित	१७०	समीक्ष्य तिर्यङ्मरकादिचेदना	१३१
तेऽग्रतृप्तिमात्रेण	३३१	सम्यग्निवायैति विहाय मान	११७
यस्य चौरस्य यथा पशोयां	१०३	सर्वमङ्गलनिधौ इति यस्मिन्	८
ऽ मनो यस्य समाहित स्यात्	१६७	सह तपोयमसयमयत्रणा	२९४
त्रपात्रतनुपुस्तकादिन	२९०	संयमोपकरणच्छलापरान्	२८९
दानह सरललघिरह नृपोऽह	१८८	सार्धं निरर्थक वा यद्	३३१
ता कपायात्र भजातिराशि	१३१	सुप्रमास्से सुख क्षेपे	२१६
मुह्यन्ति स्मेरदश सुमुह्या	६९	सुगाय दुःखाय च नैव देवा	१६६
मोहसे किं विषयप्रमादै	१०५	सुखाय धत्से यदि लोभमात्मनो	१२१
राधितै संयमसंयोगे	३१५	सुखेन साध्या तपसा प्रवृत्ति	११५
लोक्य दूरस्थमनेभ्यमल्प	६६	सुदुजय हि रिपुत्रयदो मनो	१७१
दुष्टशीलाङ्गसहस्रवारी	३५२	सृजति के के न बहिर्मुखा जना	२२९
भवन्तु यदि क्षणमेकम्	१६	स्तत्रैर्यथा स्वस्य विगर्हणैश्च	७२७
त्ययेन्द्रियसंयोगा-	३४३	स्तुतै श्रुतैर्गोप्यपरं निरीक्षितै	२३२
स्ति स्वरूपफलसाधनबाधनानि	१८९	रोगेषु धूलिषु निजे च परे वा	३६५
वेण मायसि यतेश्वरण विनात्मन् !	२६९	स्तिष्ठति तावद्धि निजा निजेषु	४७
पोपदेशाद्युपधिप्रतारिता	२७५	स्वप्नेन्द्रजालादिषु यद्वाप्यै	४८
राग्यगुह्यमां	१०	स्वय प्रमादेनियतन्मयाऽनुधौ	२७७
रादि चाधिति त्रिगर्भ लामा-	११२	स्वर्गोपवर्गौ नरक तथात	१६५
प्रभुवन्ति सुदृढ कजुपीमवति	१२७	स्वाध्याययोगेश्वरणधियासु	१७८
प्रमन्न यद् विन्दुरिव प्रमादज	१९३	स्वाध्यायमाधित्ससि नो प्रमादे	२६५
ततरसमाप्रभाता	३६९	स्वाध्याययोगेषु दधस्य यत्न	३५२
ग्राह्योऽपि धृतप्रतोऽपि गृहिणी-	२७३	हस्त मनस्ते कुविकल्पजात्रे	३०४
शेलातलामे इति ते यद्वति	३४५	हीनोऽप्यरे भाग्यगुणेर्मुधात्मन् !	२८१

